

ସିଂଦୂର

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાનું
૧ પુણ્યોજ્જવલા પંદરમી [કાવ્ય] પ્રા જ્યોત્સ્ના દવે ...	૩
૨ ગુરુદેવ ટાગોર શ્રી. વિજયરામ ક. વેદ્ય ...	૪
૩ સાચું સ્વરાજ શ્રી સીતારામ જે. શર્મા ...	૭
૪ લેખો પ્રતિજ્ઞા [કાવ્ય] શ્રી. કુમુદચંદ્ર મહેતા ...	૧૧
૫. લિપિ વિષે વિચારણા શ્રી. હિંમતલાલ વ. અંબારિયા ...	૧૨
૬ ઇતિહાસને આધારેથી શ્રી. શાહુરાવ ઉજગરે ...	૧૫
૭ હે જલ! વરસો [કાવ્ય] શ્રી. 'શશિન્' એન્ડા ...	૧૭
૮ શારીરિક તાલીમ શ્રી. મનુભાઈ પ્ર. વેદ્ય ...	૧૮
૯ પ્યાલીના પ્રતાપે શ્રી. જયન્ત દેસાઈ ...	૨૨
૧૦ સ્વચ્છતા શ્રી. શાન્તિલાલ પરીખ ...	૨૬
૧૧ દારૂ છોડો જે [કાવ્ય] શ્રી. 'મોહિનીચંદ્ર' ...	૨૯
૧૨ આજકાલે કેળવણી કેમ? શ્રી. જયન્તિલાલ પંડ્યા ...	૩૦
૧૩ કૃષ્ણ જયન્તિ	૩૩
૧૪ આજ વિભાગ	૩૫
૧૫ સાફ જીવન અને ઉચ્ચ આચરણ	૩૯
૧૬ વિંધયસચિ	૪૩

★ 'સંજીવન' માટે મહાનિષેધ, કેળવણી, ગ્રામપુનર્વહન, ગ્રામીણોગ, પ્રૌઢશિક્ષણ અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોગ્રાફ આવકારવામાં આવે છે.

★ બદલાતાં સામયિકો અને અંધાવચોક્તિ માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમંત્રણ છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુસ્તકાર આપવામાં આવે છે.

★ 'સંજીવન' માટે આવતા લેખોની પહેાંચ લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ જે યોગ્ય ટિકિટો બીટી હશે તેજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

★ 'સંજીવન' માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મત્તવ્યો સાથે મુબંઈ પ્રાંતિક દાર્શનિક-સમિતિ હરકેશ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.

ટીપ: - 'સંજીવન' ગ્રાહકોને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહેાંચતું ન થાય તો તેઓએ આંકિસને તા. ૧૫ મી પહેલાં જણાવવું. સાર પછી કોઈપણ બતની ફરિયાદ સંભળવામાં આવશે નહિ.

મુબંઈ પ્રાંતિક દાર્શનિક-સમિતિ : નં. ૨૯૬, બજાર ગેટ સ્ટ્રીટ, કાટ, મુબંઈ ૧.

રામ તીર્થ આલ્મી તેલ

(સ્થા. નં. ૧)

(મેડીકેટડ)

મંગલના જ્ઞાન અને ક્રિયાતતુઓ બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોરા, બુ. લીખ, નાશ થાય છે. વાદશક્તિ વધે છે. આંખમાં આંજવાથી દ્રષ્ટિ વધે છે. કાનમાં તાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાઠ નિદ્રા આવે છે.

બધી કસતુમાં બઢાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિમત:—સતી બાટલીના રૂા. ૩૫, નાની બાટલીના રૂા. ૨.

ટપાલથી મંગાવનારે મોટી બાટલી માટે રૂા. ૫-૫-૦ અને નાની બાટલી માટે રૂા. ૩-૭-૦ (પેકીંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. વી. પી. થવું નથી.

રામ તીર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

હિંદુસ્તાન સોના

ચહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બાલીયનટાર્ન
વાળો માટે ઉત્તમ છે.

યુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કર્સ

પો. બો. ૩૧૩૦

૯૫ કામ્બોડિય સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૩

આપડો રંગ

દ્રસકાઓ તથા પીડાતાં બચ્ચાંઓની સેવામાં

દ્રસકાઓની, પિતાશય અને બહેનની બલીમ
બીમારીથી પીડાતાં

હજારો બચ્ચાંઓની કુખળી ઇન્ફોર્મેશન મૂલ્યના
મુખમંથી બચાવવામાં જન્મીતા લીવર કૌરે અભયને
બાળ બચ્ચાં છે.

સરખાતાનાં અને ભૂતાં દર્દીમાં સપડવિસાંબેલે મટે
ફાલ્તરો. 'સીમ્પલ' અને 'કોમ્પ્લીકેટેડ' લીવર કૌરની
બલામલુ કૌર છે.

'ફોર્મલ' 'લીવર કૌર' તાના ટોચમાં લેવાથી તે
એક અમૂલ્ય દવા તરીકે કામ આપે છે. તે બૂબ અને
પાચનશક્તિને સુધારે છે, કમલગ્યાન દૂર કરે છે અને
પિતાશય તથા બહેનની મરિયને નિયમિત કરે છે.

પિતાશય અને બહેન જેવાં અવયવો માતાના સરીર-
માંથી બાંધાય છે એવા આયુર્વેદશાસ્ત્રના કથને અનુલક્ષીને
બનાવવામાં આવેલ 'જન્મીત' ટોનીક પિતાશયથી પીડાતાં
બાળકોની માતાને ગર્ભાવસ્થામાં લેવું સલાહકરમુ' છે.

જન્મી વેંકટારામચ્ચા. એન્ડ સન્સ.

મયલપુર, મદ્રાસ (ફો. નં. ૮૧૩૬) સેલ્ફે રોડ, મુંબઈ ૪.
(ફો. નં. ૪૫૫૬૩), હેરીસન રોડ, કલકત્તા, ઉપરાંત:
લખનૌ, બંગલોર, ત્રીચીનામલી નહેરુ.

દમ
સારો થશે
પણ

પુરોહિત જ્વાસહરીથી

પાંચ મિનિટમાં કે એક રાતમાં દમ સારો
કરનારા ઉપાયોથી તમારા દમ સારો
થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત
જ્વાસહરી એજ એક સ્વીષ્ઠ એવું છે કે
તે લેવાની સરખાત કરતાં જ કદ છુટે
છે, જ્વાસઓછો થાય છે, પાચનશક્તિ સુધરે
છે અને ફેફસાં મજબૂત થઈ દમ ખાલી-
પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂ. ૩-૮
રૂ. ૬ અને રૂ. ૧૦ ના પેકીંગમાં બધી
જગ્યાએ મળે છે, અગર ડૉ. પુરોહિત
ફાર્માસી, કાલ્હાપુરથી મંગાવો.

પુરોહિત

જ્વાસહરી

સંમ્પન્ન

વર્ષ ૧૯૪૮]

ઓગસ્ટ-૧૯૪૮

[અંક પહેલો]

પુણ્યોન્નવલા પંદરમી

(નિવેશનવિ)

મૂર્ત સ્વરૂપે પરમોન્નવ પ્રેરણા
બની અમારાં હૃતવીર્ય, શુન્ય,
ચુલામીજનની જડતાલયાં શાં
આ જીવને નૂતન જોમજોવાત
જલાવતી; ને રસથી ભર્યું ભર્યું

કરી જતી જીવન; ચેતનાની
ઉખાલરી બક્ષતી તાજગી તહિં;
સ્વાતંત્ર્યનાં મંગલ એ રહસ્યને
નેરી છાથી સમભવતી વળી:
એવી તને ન્યાળી સમીપ આવતી,
ઓગસ્ટની પંદરમી તિથિ હે!
નમી પડે સાદર શીર્ષ મારે!

વિરાટ આ કાળમહોદયિ મહી
અસંખ્ય જોગનં અહિં આકિ કાળથી
રહ્યાં વહનતાં, ન તથાપિ જાણ કે
એ સૌ મહિથી, નહિ અન્ય, તુ જ
સ્વાતંત્ર્યની એ અમર યુદ્ધોદીને
નિર્વિન રહ્યાંથીશ ભૂમિકાંકર.

પરંતુ કે' તર્કપ્રેમ્ય પ્રેમી
કહેશે: “ભલા! હીક, સ્વતંત્રતા હાં
ઓગસ્ટની પંદરમી તિથિએ
આવી; ભલે, કિંતુ ફરી ફરીને
પ્રત્યેક વર્ષે ઉજવેય અર્થ શો? ”
વર્ષોત્સાહ અંધન, અધકારની
કાળી નિશા જે ક્ષણ પૂર્ણ થાતી,

ને જે ક્ષણે મંગલ મૂર્તિ ફરી,
ઊગી ઉપા ઉન્નવળ ને આપૂર્વ,
તે ધન્ય ને પ્રેરક, પુણ્ય આ ક્ષણ
બુદ્ધિ અને તર્કતણાં જ ધોરણે
કસી, બનીશું બસ શું કૃતંન?

ને તે છતાંયે કહું આટલું જ:
ઋષિશુનિના તપયશકાળમાં
પ્રત્યેક આવાસમહી અખંડ
ગાહસ્થ અગ્નિ પ્રજાળત રહેતો;

ને યજ્ઞશાણે તહિંથી જ તર્ક
અગ્નિ લાઇ યજ્ઞક્રિયા શરૂ થતી;
પ્રત્યેકનાં અંતરમાંહિ તેમ
સ્વાતંત્ર્યપ્રેમાગ્નિ અખંડ સર્વદા
જ્વલત રહે, ને જહિં યુદ્ધયજ્ઞની
ઉદ્ધોપજ્ઞાથી નલ થાય ગાજવું,
દીપ્તિભર્યો અગ્નિ તહિંથી સાંપડે:

—એ રાષ્ટ્રનાં વ્યાપક ક્રેય કાળે,
પ્રત્યેક વર્ષે દિન એહ એકને
પૂજી, નમી ના બનીએ કૃતાર્થ કાં?

વ્યકિત નહિ, ભારતવ્યપિ કેરા
સમસ્ત સુના ઇતિહાસમાંહિ
અંકારી તુ તપત્યુવણપૂજે;
ને કોતરાઇ અમર સર્વ અંતરે;
ઓગસ્ટની પંદરમી તિથિ હે!
તને નમે આ સવિશેષ મસ્તક!

જગત કંટકું વિચિત્ર છે!
એવી એક વિચિત્રતા આ
વિષયમાં- મેં પાંચુ અનુ-
ભવેલી. ભારતભાનુ સ્વીનનાથ
ટાગોર જેવા વિશ્વનાગરિકનું-
નાવ જાતનાં બંધનોમાં
નહિ માનતા; ને નહિ પાળ-
તાનું- નામ મેં ૧૯૧૪માં

રસસિદ્ધ કવીશ્વર ગુરુદેવ ટાગોર

એક સાંતિપત્રમાં પાંચું હતું! આગલેજ વર્ષે કવિશ્રીને
અણેલી આધુનિક 'લાખ પસાય' વાને ન્યેલપ્રાઇઝની*
વાત તેમાં હતી; તેમાં 'ગીતાંજલી' નો આછો પરિચય
હતો; અને એ ત્રિમાસિક પત્ર સંકલિત લાગે તેવી ખાત
નાન- નજરે ચાલતું નહોતું, ઉચ્ચ સાંતિનું હોઈને, વિના
મેદલાવે સારાં સંસ્કારી લખાણો છાપતું, એટલે ઉપર
કશું તેવો પરિચય આપતાં પ્રયુષ્ઠમાં અપાયેલી એ
ગીતોની અજલિમાંના ભક્તહૃદયતા ભાવો વિશે તેમાં
એમ કશું હતું કે કવિએ વારંવાર એવા તો સહજ
માનવ ભાવો ગીતોમાં ગીત્યા- ગીતાવ્યા છે કે સામાન્ય
ચિંતકને પોતાની સુખની કે દુઃખની પળોના અનુભવો
ભણે એ અખંત મનોદર કાવ્યોમાં મૂલ્યવલા લાગે
ત્યાં અપૂર્વ સિદ્ધિ રસસિદ્ધ કવીશ્વર સિવાય બીજા
ની હોય કે સ્થૂલદેહે આપણી વચ્ચેથી આઠ વર્ષ
ગયા પછુ એમની કૃતિઓ દ્વારા એમની યશઃકાય
અમર છે અને રહેવાની.

અપૂર્વ પ્રેરણાનિધિ

પાંડો તો, (બંગાળી બણીએ નહિ તેથી) અમે એ
જમાનાતા ભાવનાસીક જુવાનો રવિબ્રાહ્મનું એક ખલુ
નાનુંમેહું* લખાણ, 'મોડન વિયુ'માં કે જ્યાં એને
રેખીએ ત્યાં, દીકું હોડના નહિ. આજે મુખસિદ્ધ 'જન-
ગણમન' નું લાખાનંદ એવી રીતે પહેલવહેલું પાંચેલું!
ને એવી રીતે એમની અપૂર્વ પ્રતિભાભાષી સ્ફુરેલાં
કાવ્યો કે લેખોએ, 'ગાડનર' તથા 'કિસ્ટ મૂત' આદિ
નાના થા મહાન કથોએ પોણી હતી અમારી વિકસતી
રસવ્રતિ અને જગાડયો હતો અમ હૂંમે રાષ્ટ્રપ્રેમ! એ
વેશાનાં અમારાં વિધાયક ગણેમાં* ગંધી-વાણી ન હોત
અને રલીન્વીણા પછુ ન હોત તો
'સાહિત્યતા' કે હંતર જેને થતી અમારી
દૃષ્ટસેવા રસહીન રહી હોત, સરવહીન
જ રહી હોત, એ પ્રેરણા હતી તો જ

કોમેજની વિવાદસંભા માં
ચાલેલા અંજેલ વિવાદવખતે
એકદા ચોખવટ કરતી પડી
હતી કે તમે બધા ટાગોરની
"ફિલસૂફી-ફિલસૂફી" એમ
રેટ્યા કરો છો પછુ તેમણે
કોઈ કાન્ટની જેમ માગ શુદ્ધિ
ગમ્ય ફિટિક એન્ડ પોર રીઝન

યા તો એનાથી કાંઈક સુંદરદર્શી એવા પાગસનના
'કોએડીવ હિવાલ્કુચન'ની જેમ તત્ત્વજ્ઞાનના અગ્રો-નવા
લાગે તેવા- નથી લખ્યા. આ મહાન ભારતીય રસપ્રજાએ
તો આપણા દેશનાં પ્રાચીન ઉપનિષદમાંનાં સંયોને રસાનક
કલા દ્વારા સો કાંઈને સુગમ કરવાના સહજ સુંદર
સફળ-પ્રયોગો કર્યા છે.

મત્યક્ષ દર્શનનો મસંગ

—અને. એક વાર મૈત્રી સન્દેશવાહક સમા એ રસ-
રાજની મહર્ષિનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન પછુ થયાં હતાં. આંખો
મીસું હું અને તેમને એ સમયના નિવચન પ્રેસના
ખાડતા એકાન્ત ચોગાનમાં એમની પીરલસિત મતિએ
આવના ભેડું છું; વાતાવરણ મંબીર તેટલું જ રમણીય
અને છે; પોતે નીચી જોડ પર બેસે છે; એમની સુધીર
વાણીની માનવબુદ્ધિવ્યોષક આખંડ ધારા એમના અતીત
સુંદર ઈંગ્લીશમાં સુણતાં આદ્યા આનંદ અને હોડી શાંતિ
અનુભવે છે.

કવિશ્રીની આવી વિરલ પ્રતિભા, ઉચ્ચ કુળસંસ્કાર
ધનિક કુટુંબની અનુકૂળતાઓ, સ્વાશ્રય વિદ્યાભ્યાસ તથા
ઉભરાતા પ્રકૃતિપ્રેમ વડે પ્રેરણા હતી પ્રકૃતિ સહિ નિર-
ન્તર ગદ્ય, સદમ સંપર્ક એ તો બીજા સર્વ સાચાં તેમ
આ કવિજીવનનું એક મોડું રહસ્ય છે; અને એથી મોડું
ગણાય તેલું તેમના આનંદર જીવનનું આ રહસ્ય છે કે પોતે
કલાકો ને કલાકો સુધી પરમાત્મચિંતન કરતા એવી રીતે
ધ્યાનસ્થ બેસતા— એમના પિતા મુદુર્ધિ દેવેન્દ્રનાથના
ધ્યાનસ્થાનકનાં આનંદોલને આવારણને, — કે એમ

લેખક:
શ્રી. વિજયરાય ક. વૈંધ

* આ દીવાન આઠ હજાર પાઈન્ટ્સ હતો, એ જમાનાની ગણતરીએ શ. એક લાખ નીચ હજાર.
* અમદાવાદમાં સર મયુર દરબાન બહાર, સરખીયાની વાડીમાં.

કવિની જીવન દેવતા

અગ્રણ્યર લોકમાંથી પોતાને અદર્શિય પ્રેરતી એવી આત્મશક્તિને કવિએ પોતાની 'જીવનદેવતા' તરીકે ઓળખાવી છે. એના તેમને સ્પર્શાત્કાર થયો હતો એમ પણ તેમનાં આ વિષયનાં કૃતલાંક કાવ્યગત વચનો પરથી કહી શકાય. જેમ એવી પ્રેરણા, તેમ પોતાની સંપ્રત્તિ ('સભાન') મનોદશામાં પોતે જેટલું ઉપનિષદો, બૌદ્ધ, ને ખ્રિસ્તી ધર્મો, વૈજ્ઞાન લક્ષ્યકવિઓ તથા અંગ્રેજી 'રેગેશી' ('રેગેન્ટિક') કવિઓ— આ સર્વનું જેટલું 'વાંચું' હતું. 'સંસ્કારજલ' બહુકે અમૂલ્ય પણ ધણે અંશે તેમનાં ઘડતરમાં સહાયકારી થયાં હતાં.

આમ બહુવિધ પ્રેરક-જાણે, તો તેમ વિવિધ પ્રવાસોના અનુભવે જે કવિતા ઉદ્ભવી તે કેવી હતી?

સ્વીનહામલું 'પદેલું' કાવ્ય 'કવિશરિની' હતું. ઘણા મહાકવિઓ સંબંધી, અને છે તેમ, આ પ્રથમ પ્રવાસ પર રવાનાવિદ્ધિ રીતે જે અન્ય સાહિત્યની પ્રથમ અસર આ યુવાન સપ્તર અંકારની આપવત્તા— કવિ પર હતી. એ અસરમાં જે 'રચાવણા' 'ભાગન ઉદય' માંથી ઘણી વાર યુવાની ને સંદર્ભ હોય છે. તેવા, જીવન વિશે નિરાશાના સૂર છેડે છે.

હવે કવિ પરાંત અસરથી છૂટના તબ છે એની પ્રતીતિ આપણને અધીરતાયુક્ત 'સાંખ્યસંગીત'માં ધાય છે. પછી કવિઉરમાં તુરત જ આ પ્રકારનાં સંવેદન વિરહ બાળે શુદ્ધ, શરૂ થયું, અને તેને આધિભાવ 'પરાજય સંગીત'માં થયો છે. સુપ્રસિદ્ધ 'વાદ્યકિર પ્રતિભા' પણ આ સમયની જ એક સુંદર રચના છે.

પછી ચાલું 'પ્રભાતસંગીત', આમાં કવિ તે ભાવો—વિશ્વની પ્રકૃતિથી પોતાને થતા અનન્ય આનંદના ભાવો—આવે છે જે એમના જીવનના પ્રધાન ભાવો છે. એ ભાવ એટલે, ખરી રીતે, કૃષ્ણરત્નમાં તેમ મનુષ્યજીવનમાં પણ તેમને અંશમાં થતું 'પદ્ય' 'દર્શન', અનંતમય પ્રાણી પદ્યમાં યતી અનંતની અનુભૂતિ જેને તેમણે પોતે કૃતકવસ્થામાં 'સર્વનુભૂતિ' કહી. તેવી આ ભાવસંવેદના શુદ્ધરૂપે તેમના કૃષ્ણરત્નમાં હવેથી વ્યાપક-જની છે કેમ કે એ જેમની કવિતાપ્રવૃત્તિનું મૂળ છે. આ ભાવની

સમૃદ્ધિ એમનામાં નવીન ચેતનાની જેમ વ્યાપી થઈ હોય તેમની હવેની કવિતાનાં ભિન્ન ભિન્ન મિન્ટ કૃતિઓ— 'જમિ' આ ગાન' તથા 'દિ' એ કમળ'થી માંડીને છેવટનાં કૃતલાંક મૃત્યુનિષક કાવ્યો લગી—જગતને અગ્રણ્ય રસપાન કરાવતી રહી છે.

સાંખ્યાન્ય કાવ્યસંગ્રહો 'માનસી' 'સેના' તરી 'ગીતાસિ' 'જ્યોતાસિ' 'કલ્પના' 'સહિષ્ણુ' 'ત્રેવેદ' 'સિયુ' 'એયા' 'વક્ત્રા' 'ગીતાંજલી' 'કલ્યાણિમાં' અર્વાચીન જગતના પ્રથમ પંક્તિના કવિઓમાંના આ એકની કવિતાસમૃદ્ધિ વિદેહ છે.

સાહિત્ય સેવનની વિવિધતા

ઘણાપર સમર્થ સાહિત્યકારો યુગલ લખના હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેમનામાં સાહિત્યના અનેક પ્રકાર સેવવાની શક્તિ પણ હોય છે. રવિજાણુનેય તેવી બહુસિ હોવાથી જ તેમણે કવિતા ઉપરાંત નાટક, નવલકથા નવલિકા તેમજ નિબંધ તથા વ્યાખ્યાન જેવી વિવિધ રચનાઓ કરી છે અને તે દ્વારા દેશના—ખરી રીતે, કૃષ્ણરત્ન અંશે જગતના— સાહિત્યમાં સરસ, ચિન્તનસભર આશિષદિ પણ કરી છે.

તેમની સાથી પડેલી નવલકથા 'બદરગીની હોર' તથા પદેલું નાટક 'પ્રતિભા પરિરોધ' નામનું હતું. આ નાટકમાં કવિએ એકો અનુભવ આલેખ્ય છે કે પોતે પ્રતિભા વિષ્ણુના પડી મયેલા, એ વિરહનું દુઃખ પોતે હવેમાં જ અવશતાથી 'સુદેહા કરું' હતું પરંતુ છેવટ પ્રભુકૃપાએ પોતે એવી દુઃખી અવસ્થા અળગી કરી શકનાં, ફરી એક વાર, વિશ્વભરમાં સુદેહ ભાવે વિસ્તરેલા આનંદનો લહાવ લીધો હતો. બીજા નાટક 'ચિત્રાંગદા' માં હિન્દુભોમનાં ચિત્રાણુ છે પણ એની મર્મહાય ભત્રાપણમાં આવી છે. કવિની યુવાવસ્થાની એ કૃતિનું રસીકું રસમય એવું છે કે રિશમાંડું તથા જીવનમાંડું સૌન્દર્ય એ ખરી રીતે હિન્દુમાણ રૂપે પ્રકટ થતું આધ્યાત્મિક તત્વ છે; ને, એ સૌન્દર્ય સાત ભાવ નથી પણ એમ આનંદર પણ હોવાથી, એની પરજ ચિરંજીવ પ્રેમ નાવલકથા છે.

ધણીક નાટકો, નવલકથાઓ તથા નવલિકાના વિરલસર્જક તરીકે રવીન્દ્રનાથમાં આપણે ફેરલાંકે ઉચ્ચ ગુણલક્ષણો ભેંધ્યા હોય છે. એમાં મનુષ્ય ઉદયના અનેક જુદાજુદા ઊંડા ભાવોનું આલેખન તો છે જ, પણ પ્રસંગોપાત એ હૃદયનાં મન્યન પણ વ્યક્ત થયાં હોય છે. તેમની આ કૃતિઓ કલ્પમુક્ત હોય તેમાં તો આશ્ચર્ય નથી, પણ તેનું રહસ્ય યાને પરાંદા સારણાથ વાચકમાં એવી ઉત્તરભામી જન્મદશિ ઉઘાટે છે, જે સિદ્ધિ જગતના સાહિત્યસ્વામીઓને જ સહજ બદલે અનિવાર્ય બનતી હોય છે. રવિનાથના બીજા ગદ્ય લખાણોમાં 'પ્રાચીન સાહિત્ય' નામે સંસ્કૃત સાહિત્યની ફેરલાંક વધુ મોટી કૃતિઓના રસવિવેચનનો સુંદર નાનોસરખો ગ્રંથ સૌથી પહેલું ધ્યાન ખેંચે તેવા રસભર્યો તથા મર્મગામી છે. બીજા ગદ્ય ગ્રંથોમાંની તેમની રસપૂર્ણ શૈલી તો તુરંત નજરે ચડતું સુલક્ષણ છે.; ઉપરાંત, તેમના જ્ઞાનસંભાર, માનવકલ્યાણની ભાવના તથા ઋણહીનતા સ્વદેશ પ્રેમના ગુણો પણ એ ગ્રંથોને ગુણગરવા નિઃશંકપણે કહી શકાય.

કવિવરનો જીવન સંદેશ

કવિવર રવીન્દ્રનાથ સરખાનો જીવનસંદેશ જે હોય તે સ્વદેશ માટે તેમ દેશમાત્રને માટે પણ હોય. યુગી તે એક આર્ય મહાપુરુષનો સંદેશ, તેથી તો આર્ય પ્રજાની લાક્ષણિકતા પણ તેમાં હોયજ; તોજી, એ સંદેશની જે જગતને આજનો આજનો વર્ષ ૧૯ અગત્ય હતી, તો આજે તો મહાઅગત્ય છે. એનાં

એમનાં ફેરલાંક મૂલ્યવાન વચનો, અહીં આ નત્ર અજલિયેખને અન્તે, જર્મનીના કાંબુર્ગ શહેરમાં તા. ૧૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૭ ને રજા તેઓશ્રીએ 'આધ્યાત્મિક સંસ્કારિતા અને ભૌતિક ઉત્તરિ' એ વિષય પર આપેલા વ્યાખ્યાનમાંથી ઉતારવાં ઉચિત ગણ્યારો:—

“ભૌતિક ઉત્તરિ મનુષ્યજીવનનું હૃદય નહીં પણ માત્ર એક સાધન છે અને આત્મિક સંસ્કાર પંદરમાર્ગની સિદ્ધિ છે. એ સાધન નંદિ પણ સાધના છે. એને લીધે આખા જગતમાં એ કલ્પના ભાવનો અનુભવ થાય છે.

જેમ રથ ચલાવવા માટે સારથી તેમજ અશ્વો આવશ્યક છે તેમ ભૌતિક સંસ્કાર માટે આત્મિક સંસ્કારિતા અને ભૌતિક ઉત્તરિ બંને આવશ્યક છે. જે સારથી મદાનંદ હોય તો રથનો વેગ મનોભુક્ત નથી બનતો. તેમ આત્મિક સંસ્કાર વગર ભૌતિક ઉત્તરિ પણ એવું જ છે. પૂર્વના દેશોમાં કાયમની શાન્તિ ફેલાઈ છે. ભૌતિક ઉત્તરિનો લોકોને બહુજ થોડો ખ્યાલ છે. એનું પરિણામ એ આવડું કે ત્યાંના લોકો પોતાનું સ્વાર્થ તરફ ખેંચા છે. બીજા તરફ એ પણ બીક રહે છે કે રથને પૂર્વના લોકો પાશ્વર્યોની રીતનું નવું અનુકરણ કરતા થઈ જાય. “સાચી સ્વતંત્રતા તે કહેવાય કે જેથી આપણાં હૃદયમાં કૃત્રિમતાની પ્રાપ્તિ થાય. ભૌતિક ઉત્તરિથી રૂપ શારીરિક કલ્પનાઓ ફેલાઈ છે અને આત્મિક ઉત્તરિથી મનમાં ત્યાગશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.”

—:[*]:—

એથી પણ ભયંકર

ભયંકરમન અર્થિક કે જે કાંઈ વહેતી નદીમાં પડવા કરતાં દારૂ પીવા તે ઘણું ભયંકર છે. અર્થિક કે પછી માત્ર શરીરનો નાશ કરે છે, પણ દારૂ તો શરીર તથા આત્મા બેયને પ્રાણ કાઢી નાખે છે.....

મહાત્મા ગાંધીજી

સેવામાં કળા તરફથી કલ્યાણઆમમાં સામસુધામણના હેતુથી થોડાંક ચિત્રપટો બનાવવામાં આવ્યાં. તેમાં ગામોના ગામોમાંથી માળીઓને કેવી રીતે દેશવટ દેવામાં આવ્યો તે ચિત્ર ખૂબજ આકર્ષક થઈ પડ્યું. ગામડામાં ઉકરડા, ઢોરોનાં ગાયપુતર, ભેંસ અને પાણીનાં ખાણિયામાં માનવીની મહાશયુષની માળીઓ ઉત્પલ થાય છે; તે માળીઓ મળમુલથી માંડીને ભોજનની વસ્તુઓ મુધી મન ફાવે ત્યાં મેક્સિને લાય, ફેગલિયું, પ્લેમ, મરડો, દાઈદાઈ, અપચો જેવાં. વૌનિક પ્રકારના રોગનાં જીવુઓ પાંડુન અને છે. આવી માનવશયુ માળીઓની અગમ્યરોના ઉપર આક્રમણ કરીને અમેરીકાનાં અનેક શોમેઓ એક દબરે તવસો ને નવાણુ માળીઓનું નિકંદન કાઢવામાં

કેવી સફળતા મેળવી અને તેથી નવાદશ્ય અને આર્થિક દરિયો જોઈ ખરચે કુલા મોટા લાભ થયા તે બતાવવામાં આવ્યું હતું. આવી માળીઓ માત્ર માણસોનેજ નહીં પણ ગામડાંની ગાયો ભેસોને માટે પણ ભયાનક છે. તંદુરસ્ત જનાવરોનું લોહી ચૂસી લેનારી અને ફરજીયાત રોગોનાં માળીઓ ગામડાંને દરબરસે હાજરોનું નહીં પણ લાખો કરોડો રૂપિયાનું નુકસાન કરે છે. એની પ્રત્યેક વીજાનું તેમાં સચિય વર્ણન દર્શન પણ કરવામાં આવ્યું હતું તેથી

દુધમાં પચીસ ટેકાનો અને રોગોના વજનમાં મગીસ ટેકાનો તટાપ થાય છે, તે આ દરતાલેજ ચિત્રપટ લખવનું હતું.

ચિત્રની સાથે તેની સમજનું આપનાર ગ્રામસેવકે કહ્યું : “આનું માત્ર અમેરીકામાં જ બની શકે અને હિંદુસ્તાનમાં અથવા મુસ્લિમમાં બની ન શકે એમ માન્યો નહીં. માંત્ર ‘ડી.ટી.ટી.’ નામની દવા અને સ્વચ્છતા માટેની ચીવટની મદદથી જ અમેરિકામાં બની શક્યું તે તમે કલ્યાણઆમમાં પણ જુલોધી કરી શકો તેમ છે. તેમાં ખરચ પણ ઝાડું થતું નથી. વસતીના આયા દીઠ એકથી દોઢે આના જેટલા પૈસા અને થોડીક બન મહેનતથી કલ્યાણઆમમાં ગામડાંના તથા જનાવરોનાં ભયકરમાં ભયકરે રાજુઓના દળકટકને

તમે દૂર કરી શકો તેમ છે. આ જાંતણી બેતાવારીને માટે પણ ફેટકાર પ્રકારના લાભ મેળવી શકાય તેમ છે. રોમ અને આફ્રિકાનાં દુરસ્થાનો નિકંદન કાઢવાથી ભવિષ્યના અગમ્યજીવુઓના વંશની જાદી થતી પણ તેમ અટકાવી શકો છો અને માનવ જાતિને માટે તેમ પણ જોને માટે જો લાભ જેવો તેવો નથી.”

બીજું ચિત્ર મજબૂતને લગતું બતાવવામાં આવ્યું. તેમાં કુવા, તળાવ, નદી, ઘરઆંગણે બરડાનાં પાણીમાં મડવા ગણાય નહીં તેટલા મજબૂતની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે, એ મજબૂત કરવાથી મેક્સિરિયા થાય અને તેથી લાખો માનવીઓ મરી નાય અને કરોડો માંદા પડીને અશક્ત થઈ જાય તે બતાવવામાં આવ્યું. તે પછી હુરોષ અમેરીકાએ માનવીઓને માટે રાક્ષસી કરેલાં ભયકર જોવા આ માનુષ્યોને પોતાની બુદ્ધિ માંથી કાઢમના દેશવટ દેવા માટે કુવા વ્યવસ્થિત પ્રયાસ કરી, તેની જુદી જુદી પ્રક્રિયાઓ બતાવવામાં આવી.

ગ્રામસેવકે એ ચિત્રને સમજાવતા કહ્યું : “હિંદુસ્તાનમાં સાદુથી વિશેષ મરજી મેક્સિરિયાને શધિ થાય છે, તે પછી કચ્છને આમે છે. મેક્સિરિયા મજબૂત આભારી છે અને મજબૂત પાણીનાં ખાણિયામાં અખલેની રાખ્યામાં જન્મે છે. આ

નાનકોડે મજબૂત દેશને ફેટલું બડું નુકસાન કરે છે એના નિકંદનથી દેશના લાખો માનવીઓ તા મુલુતા ભોગ થતા બચશે, કરોડો મેક્સિરિયાની માંદગી અને તે પછીની અશક્તિના ભોગ થતા રાખશે અને તેથી દેશને અખલે રૂપિયાનો આર્થિક લાભ થશે. જે આપણે જવા ચીવટ રાખીએ, ઘર આંગણે પાણીના દેશ ન શરીએ, કુવા, તળાવ, નદી, જેવાં સામાજિક રથો કાઢવ કીમતને પાણીનાં ખાણિયામાંથી મુક્ત રાખવા ગામના વતનીઓ તરીકે સાથે મળીને રચીએ, તો આપણા નાનકડા કલ્યાણઆમને આપણે નવનવાનાં મજબૂતકૃત બનાવી દઈએ.”

ત્રીજું ચિત્ર બેતાને લગતું હતું. તેમાં હુરોષ

સાચું સ્વ.રાજ્ય

મધુલાઈ માસ્તરે એકલે હાથે કલ્યાણઆમને કઈ રીતે સુધાર્યું અને સ્વાશ્રયના રૂડા સિદ્ધાન્ત દ્વારા બાપુજીના રામરાજ્યની કલ્પના ગ્રામજનોને કઈ રીતે મૂર્ત કરી બતાવી તેની એક રસમદ વાર્તા

— વેષક :—

સી
તા
રા
મ
જે.
રા
મી

નાનકોડે મજબૂત દેશને ફેટલું બડું નુકસાન કરે છે એના નિકંદનથી દેશના લાખો માનવીઓ તા મુલુતા ભોગ થતા બચશે, કરોડો મેક્સિરિયાની માંદગી અને તે પછીની અશક્તિના ભોગ થતા રાખશે અને તેથી દેશને અખલે રૂપિયાનો આર્થિક લાભ થશે. જે આપણે જવા ચીવટ રાખીએ, ઘર આંગણે પાણીના દેશ ન શરીએ, કુવા, તળાવ, નદી, જેવાં સામાજિક રથો કાઢવ કીમતને પાણીનાં ખાણિયામાંથી મુક્ત રાખવા ગામના વતનીઓ તરીકે સાથે મળીને રચીએ, તો આપણા નાનકડા કલ્યાણઆમને આપણે નવનવાનાં મજબૂતકૃત બનાવી દઈએ.”

કામ કરવાનો સંકલ્પ કરેા, સૌથી પહેલું તમને ઘર, આંગણું તથા દોરોની ગમાણે અરીસા, જેવાં ઉજળાં અને ચોકખાં રાખે, અને બીજું કામ ગામના કુવા, ખાડા અને નદી, તળાવ પર ગંદવાડ કે કીચડ કરતાં ચટકો."

જે કામ અપરાં નહોતાં તેમ છતાં ચોડાંક માણસો સિવાય બીજાઓને એમાં ભેતર અને વેઠ દેખાયાં!

પછીના ચોડાક દિવસમાં આજુ કલ્યાણગ્રામ અને તેનાં નવાણે સાફ થઈ ગયાં, તેની વાતો અખબારોને પાને ચડી અને કોંગ્રેસ સમિતિઓનું જે અખતર તરફ લક્ષ્ય ખેંચાયું.

ધીરે ધીરે કલ્યાણગ્રામના તમામ વતનીઓનું ચિત્ત ગ્રામ સફાઈ તરફ આકર્ષાયું. તેમણે ગામની છેક બાજુમાં ઉકરડા હતા તે ત્યાંથી દૂર ખસેડવાના કામમાં મધુભાઈની યોજીને મદદ કરવાની તૈયારી કરી.

દિવસે સવાર સાંજ આ કામ ચાલતુ હતું અને રાતે મધુભાઈ વાતોસભા ચલાવતા. તેમાં દુનિયાના પ્રગતિમાન દેશો દેવી રીતે આગળ વધ્યા તેની, દેશ દેશમાં થતી સિદ્ધાંતની શોધો, જગતના ઇતિહાસની, દુનિયાગરના સાહસિક સ્ત્રી-પુરોપની, ઔદ્યોગિક વિકાસની, રાજકારણી, અર્થકારણી અને સામાજિક પલટાઓની વાતો થતી, પ્રશ્નો પૂછતા તથા ઉત્તરો અપાતા. તેમાં સ્વાધીન હિંદની રાષ્ટ્રીય સરકારની કામગીરીની સંગ્રહ-લોગંગરો, થતી, એના ગુણદોષની કાર્યકારણના સંબંધની કસોટી ઉપર ચેરીશ થતી, પ્રજાની અંદર રહેતા દોષનું આત્મનિરીક્ષણ થતું. સ્વાધીનતાની સાથે આવતી જનાખદારી, ફરજો અને હક અધિકારની સમજણ અપાતી, તથા લોકશાહી, પિન સાંપ્રદાયિક લોકશાહી, સરખુખત્યાર શાહી, મુઝીવાદ, સમાજવાદ, સામ્યવાદ, ગાંધીવાદની તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ વિચારણા થતી.

આથી કરીને કલ્યાણગ્રામની લોકો મધુભાઈના નવા પ્રયોગના ફાયદા સમજતા થયા. આટલી ભૂમિકા પછી મધુભાઈએ સામાજિક સુધારાની દિશામાં ખરણ માંડ્યાં. તેને આરંભ વ્યસનના નિવેરથી કર્યો. ગામકા ગામમાં મનોરંજનનાં સાધનો નથી હોતાં, તેથી મધુભાઈએ નાની નાની હેતુલક્ષી નાટિકાઓ રચાવીને તે ભજવવા માંડી. તેથી પ્રેક્ષકોને મનોરંજનની સાથે સાથે

દાંતનાં ગેરફાયદા, બાળકમોની થતું નુકસાન, સંપ અને સહકારથી થતા લાભ આપોઆપ સમજવા લાગ્યા.

વચ્ચે વચ્ચે સારી કાટિનાં ચિત્રપટો લાવે, વ્યાયામ કુસ્તી અને રમતગમતની હરીશકળો ગોઠવે, મનુ મનુના તહેવારદિનેએ મેળોની યોજના કરે, ભજનકોને અને સંગીતકારોને બોલાવી ભજન કીર્તન સંભળાવે, ગરબોના સમાગલ યોજે. આમ મધુભાઈએ કલ્યાણગ્રામનું પાયા-માથી ઘસાર કરવા માંડ્યું અને તેમાં તે સારી રીતે શક્તતા ગયા.

ધીરે ધીરે મધુભાઈની સેવામંડળી કલ્યાણ-ગ્રામની સાંસ્કૃતિક ઉન્નતિની પ્રયોગશાળા બનતી ગઈ. ધીરે ધીરે પ્રાગવાસીઓ રવેન્ડાએ એ તમામ પ્રયોગોમાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે સમરસ બનતાં ગયાં. એટલે લાગ ભેપને મધુભાઈએ આર્થિક સ્વગર્વની યોજનાનો અમલી અખતરો આરંભ્યો. રેલિયા શાયથી શરૂ કરીને નાના નાના ગુલ્હોગો, સહકારી બેન્ક, સહકારી ખરીદ વેચાણ મંડળી અને શાસ્ત્રીય ઢળે એતીની દિશામાં, એક ડગલું રિધર થયા પછી બીજું ડગલું ભરવાના વ્યવહારુ નિર્ધારથી તેમણે પ્રગતિ કરવા માંડી.

કલ્યાણગ્રામ પૂર્તી પ્રજાકીય સુધારણ, લવાઈપંચ, અને પંચાયત સ્થાપી, ગ્રામસમાઈ, ગ્રામમંથાય અને ગ્રામહિતના પ્રશ્નોની ચર્ચા વિચારણાની સદિય તાલીમની સગવડ બિબી કરી, તે અંગે થતા અર્થની જોગવાઈ માટે ફરજિયાત ઉધારણાની સફળ વ્યવસ્થા પસું કરી નાખી. ગ્રામયોદ્ધી માટે સ્વયંસેવકોની દૂકડી તો સો પહેલાં જ તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

આમ મધુભાઈએ સાંસ્કૃતિક સેવાભાવી કાર્યકરના પ્રતાપે કલ્યાણગ્રામ આદર્શગ્રામ બની ગયું અને બાપુજીની રામરાજ્યની કલ્પનાનું સાચું સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરી, સ્વાશ્રયી, સ્વાવલંબી, લોકશાહી સ્વાધીનતાનો ઉપયોગ કરતું થયું.

સામુદાયિક રીતે સહાયારી એતીને મોટા પાયા-પરને અખતરો મધુભાઈએ સાધી છેલ્લો અજમાવ્યો. આરંભમાં મરજિયાત ધોરણે મળિયારી એતી નાના પાયા ઉપર શરૂ કરી, ધીરે ધીરે એના લાભ ગ્રામવાસીઓને સમજતા ગયા તેમ તેમ મંજિયાતી.

ખેતીમાં ઘણા માણસો જોડાતા ગયા. છતાં સમસ્ત કમ્યાલુઆમની ખેતીની સુધારણાને પ્રયોગ તો વ્યક્તિગત ખેતી કરનારાઓને માટે આજુબાજુ રાખ્યા હતા. વ્યક્તિને સમજની ખાતર ભોગ ન લેવાય, સૌ ખેતખેતાની વૈયક્તિક સ્વતંત્રતા સાચવે અને એ રીતે સામુદાયિક હિત સમાતભાવે સંરક્ષાય, તે પ્રકારનો સંવેદ્યતા અખતરો મહુલાઈએ ધીરધીરે કલ્યાણઆમમાં સંકળ કરી બતાવ્યો, ત્યારે ગામમાં કોઈ બસની

નિરુદ્ધી, બેકાર, નિરક્ષર કે બુધ્ધિરતુ ન હોય. રમતી ગંદછીની સાથે માંખો અને મુન્હો આપ ત્યારથી મેલેરીઆ, મરડા, અપચા જેવા રોગો તથા ક્રામણિય અને જીન્ટ ચેપી રોગો અદ્ય થઈ ગયા હતા. તેનું ઉદાદરણ આપીને સરકારી તંત્રા કોંગ્રેસી આગેવાનો કહેતા: “એક જ મામાણિક સેવાભવી માણસની સાચી નેતાગીરી થું કરી શકે છે, તે જોવા હોય તો કલ્યાણઆમની યાત્રા કરી આવો.”

—:૦:—

લેજ પ્રતિજ્ઞા

(મિત્રાપત્નિ)

જામી રહ્યું’તું અતિ ઘોર શુદ્ધ રાણા અને બાબર બેઉ વચ્ચે ઝડૂત જોમે રજપૂત બેલે માથાં મૂકીને રણમાં ઝબૂમે. સામે લંડે મોગલ સૈન્ય તેમ જુમારીથી ઠક્કર ઝીલવું ત્યાં.

વીરત્વ ભાળી રજપૂતનું, ને રાણાતણ શોર્ય બળ પ્રચંદ કંપી રહી બાબર કેરી કાયા ને આજુ પાણીપત મૂલુવું’તું. ઉભો ઉભો મોગલકંસરી ત્યાં કરે પ્રશંસા મનમાં શત્રુની.

થાકી ગયું મોગલ સૈન્ય અતે ને શોર્યવેલા રજપૂત હસ્તે તે ઘાસની જેમ કપાઈ રહ્યું’તું.

“હારી જવાનો

તકી હવે હું”

સેવી રહ્યો બાબર ભીતિ ઝેવી, છતાં ધરી હિંમત, તે ખુદાની કરી રહ્યો બંદગી શુદ્ધ ચિત્તે; ઉરકેરતો મોગલ સૈનિકોને વધો પ્રતિજ્ઞા: “નહિ પીછે દોડે જે છત પાશુ રણમાં અહીં તો!”

ને દમ જાણે મુણી હોય બંદગી ઝડૂત જગજુ ત્યમ મોગલોમાં નેરાશયને શાક બધા હરણાં ઉત્સાહને ચેતનવંત જોમે પૂરી પડ્યા મોગલ સૈનિકો સૌ લાગ્યા કપાયા રજપૂત સર્વે.

ચમત્કાર થયો તેમ રાણા હારી ગયો ત્યહો
છત્યા સૌ મોગલો અતે પ્રતિજ્ઞા કળીની કળી

કંપુદ્યંદ મહેતા

લિપિ વિષે વિચારણા

લેખક
શ્રી. હિમંતલાલ ગ. અંબડિયા
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

બોલાની બાબતે કાયમ સ્વરૂપ આપવા માટે ઉચ્ચારેની અમુક અમુક નિશાનીઓ નક્કી કરવામાં આવી, અને તે નિશાનીને અક્ષર એવું નામ આપાયું. અક્ષર એટલે ઉચ્ચારની નિશાની. ઉચ્ચાર બોલતાં બોલતાં નાશ પામતા ગય છે, તેને ઉચ્ચારને કાયમ બનાવી રાખવા માટે નિશાનીઓ નક્કી કરવામાં આવી- તે નિશાની લખી રખાય એટલે તે 'ક્ષર' ન થઈ શકે, તેના નાશ ન થઈ શકે એટલે 'અક્ષર'. બધાજ ઉચ્ચારો માટે અક્ષર નક્કી કરવામાં આવ્યા હોય છે. આ બધા અક્ષરોને 'સમુદાય' તે લિપિ. જે લિપિમાં દરેક ઉચ્ચાર માટે અક્ષર હોય, એક ઉચ્ચાર માટે એકજ અક્ષર હોય, એક અક્ષરનો એકજ ઉચ્ચાર હોય તે લિપિ સંપૂર્ણ અને ચોક્કસ એટલે કે નિશ્ચિત કહેવાય. દરેક ઉચ્ચાર માટે જુદા જુદા અક્ષર, એક અક્ષરનો એકજ ઉચ્ચાર અને બધાય ઉચ્ચારો માટે પૂરેપૂરા અક્ષરો: આવી નિશ્ચિત અને સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા જે લિપિમાં હોય તે લિપિ સંપૂર્ણ અને નિશ્ચિત-ચોક્કસ - કહેવાય. તેજ લિપિ શુદ્ધ સાચી અને સંપૂર્ણ લિપિ કહેવાય.

દેવનાગરીનાં લક્ષણો

સંસ્કૃત બોલાને લિપિમાં લખાય છે તેને સંસ્કૃત લિપિ કહી શકાય, પણ તેનું સર્વસ્વીકૃત નામ 'દેવનાગરી' સ્વયંવા દુકામાં 'નાગરી' એવું છે. આપણી ગુજરાતી લિપિ દેવનાગરીમાંથીજ બની છે. નાગરીમાં અક્ષર પર માંધા બંધાતાં હતાં તેને બદલે જૂના વખતમાં એક સંગળ લીટીથી તે દર્શાવતાં; પણ હજવે હજવે લીટીને ઉપયોગ બંધ થતો ગયો અને ગુજરાતી અક્ષરો સ્વરૂપકેર પોમી પામી આજના સ્વરૂપમાં સ્વીકારવા. લિપિ સંસ્કૃત બોલાની એટલે નાગરી હોવાથી ગુજરાતી લિપિ પણ નાગરી લિપિના ગુણોવાળી બની - તે પણ બોલાતી હોવામાં કાંઈ કાંઈ ફેર પડે છે તેમ ચોક્કસ ફેરફાર થયાં, અને સંસ્કૃત લિપિ જેટલી સંપૂર્ણ અને ચોક્કસ હતી તેટલા સંપૂર્ણ અને ચોક્કસ ગુજરાતી લિપિ નજર રહે.

ઉચ્ચારમાં ફેરફાર

સ્વરોના ઉચ્ચારમાં ફેર પડ્યો તે લિપિમાં ઉતારી શકાયો નહિ-ઉતર્યો નથી. મોર એટલે આંખના મોર. એ મોર શબ્દમાં 'મો'નો ઉચ્ચાર કાંઈક પડેલો છે. મોર એટલે મયૂર અને મોર એટલે આંખમોર એ બંને મોર શબ્દો બોલાય છે જુદી જુદી રીતે, પણ લખાય છે એકજ, રીતે. તેમજ ગોળ (આકાર) અને ગોળ (ખાવાનો) અને એવા બીજા ઉચ્ચાર ફેરે પણ છે. વ્યંજનમાં ગુજરાતીમાં બે ઉમેરાયો છે. જૂનાં વૈદિક સંસ્કૃતમાં તે ઉચ્ચાર હતો, પણ હળવે હળવે એ બૂઝાયો, વિસારાયો અને નાબૂદ થયો. સંસ્કૃતમાં તે ઉચ્ચાર નથી. ગુજરાતીમાં ઉતરી આવ્યો અને કાળ અને કાલ એ શબ્દોના જુદા જુદા અર્થ છે એ આપણે જાણીએ છીએ. પણ કે અક્ષર એકજ હોવા છતાં તેના ઉચ્ચાર જુદા જુદા થાય છે, કાલો શબ્દમાં કે નો જે ઉચ્ચાર થાય છે તેવો ઉચ્ચાર વાટીમાંના કે નો નથી થતો. આટલી આપણી ગુજરાતી અચોક્કસ છે.

આ રીતે તપાસતાં સંસ્કૃત લિપિ સંપૂર્ણ અને ચોક્કસ છે. બે કે આધુનિક કાળમાં મં, મ્ અને હ્ ના ઉચ્ચાર ભૂલાઈ ગયા હોગ છે. તે સ્વરો કેમ બોલાતા હશે એ જાણવા હવે કાંઈ સાધન નથી. ગુજરાતમાં આપણે 'ફ' લેવો. ઉચ્ચાર' કરીએ છીએ, ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં 'રિ' લેવો ઉચ્ચાર' કરવામાં આવે છે, આટલી અચોક્કસાઈ તો તેમાં પણ માલમ પડે છે.

અગ્રેજ લિપિ તો તદ્દન અચોક્કસ અને ઢંગ-ધંપ વગરનીજ છે. ઉ અક્ષરના સ અને ક બે ઉચ્ચાર થાય, સ્વરાંત ઉચ્ચાર પણ નક્કી નથી. આમ એ લિપિ તદ્દન નિષમવગરની, ચોક્કસાઈ વગરની, ઢંગધડા વગરની-અપૂર્ણ, અચોક્કસ અને અશુદ્ધ કહેવાય તેવી છે.

ચાર ગુણો

લિપિમાં આપણે ચોક્કસાઈ, પૂર્ણતા અને શુદ્ધિ એ ગુણો ઉપર ધ્યાન. તે ઉપરાંત પણ એક વધારે ગુણ હોયો. બેંધજી-હોય તો લિપિ સર્વથા સંપૂર્ણ ગણાય. તે ગુણ

આચારનાં સ્થાન પ્રમાણે અક્ષરોની યોજના હોય તે
આચારનાં સ્થાન પ્રમાણે અક્ષરોની યોજના હોય છે.
આચારનાં સ્થાન પ્રમાણે ક્રમબદ્ધ વ્યવસ્થાથી જે લિપિમાં
મક્ષરો યોજવામાં આવ્યા હોય તે લિપિ શાસ્ત્રીય કહેવાય.
સંસ્કૃતમાં આવી વ્યવસ્થા છે. ગાળાંમાંથી કન્ઝર્ગ, તાળુમાંથી
પ વર્ગ, એમ અક્ષરોની યોજના એવી ક્રમબદ્ધ, સુધારિત,
દૃઢરતી અને સંપૂર્ણશુદ્ધ છે કે તે લિપિ સંપૂર્ણ રીતે
શાસ્ત્રીય કહી શકાય.

સારામાં સારી લિપિમાં સંપૂર્ણતા, ચોક્કસાદ
એટલે કે નિશ્ચિતતા અને શાસ્ત્રીયતા એ ત્રણે ગુણો હોવા
જોઈએ.

બળી, આ ગુણો ઉપરાંત પણ લિપિમાં એક વધારે
ગુણની જરૂર છે. તે ગુણ લખવા છાપવા તથા એવા
બીજા બધા વ્યવહારમાં જેવા કે દાદરપરમુદ્દીંગ, મોસ
સિસ્ટમ એટલે તાર ચપમાં વગેરે બધા વ્યવહારમાં સરળતા
હોવાનો ગુણ છે. આ ગુણ લિપિને બદ્ધ પ્રિય-સર્વ પ્રિય-
બનાવી શકે છે.

આ બધા ગુણો એટલે કે સંપૂર્ણતા, નિશ્ચિતતા,
શાસ્ત્રીયતા અને સરળતા એ ચારે ગુણો જે લિપિમાં
હોય તે લિપિ ઉત્તમોત્તમ કહેવાય.

પણ સર્વસંપૂર્ણ તો માત્ર કૃષિર એકજ છે. માથુસ -
માત્રની બધીજ કૃતિઓમાં કાંઈ કાંઈ અપૂર્ણતા તો રહી
જાય છે. લિપિમાં પણ તેવુંજ માલમ પડે છે.

સંસ્કૃત-નાગરી-લિપિમાં મહેલા ત્રણ ગુણો પુરેપૂરા
છે. તે લિપિ સંપૂર્ણ છે, ચોક્કસ છે, શાસ્ત્રીય છે. પરંતુ
વ્યંજન સાથે સ્વરનું બેડાણ તેમજ એક વ્યંજન સાથે બીજા
વ્યંજનનું બેડાણ એવું છે કે લખવામાં બહુ અગવડ
પડે છે, છાપવામાં તેથી પણ વધારે અગવડ રહે છે.
દાદરપરમુદ્દીંગ કે તારચપમાં તો બહુજ મુશ્કેલી અને
અડચણ પડે છે. એટલે એ લિપિમાં સરળતાનો
ગુણ નથી.

ગુજરાતી, મરાઠી, બેલી કાંઈ કાંઈ લિપિએ જરાક
સરળતા માટે પ્રયત્ન કર્યા છે, પણ મૂળ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિજ
અગવડવાળી હોવાથી, તે મુશ્કેલી ફર કરવામાં સફળતા
મળતી નથી.

રોમન-અંગ્રેજ લિપિમાં પહેલા ત્રણ ગુણોનો
અભાવ હોવા છતાં, તેમાં મોઢો ગુણ પુરેપૂરો માલમ
પડે છે. સ્વરવ્યંજન, અને વ્યંજન વ્યંજનના બેડાણ
એકધારાં, એકસરખાં, સીધી લીટીનાં, અને એટલાં બધાં
સગવડવાળાં, અને સરળતાવાળાં છે કે એ ગુણોને લીધે,
લખવા, છાપવા, દપટપટવા (દાદરપરમુદ્દીંગમાં લખવા),
અને તારચપમાં વાપરવા બહુજ સહેલાઈથી તે લિપિનો
ઉપયોગ થઈ શકે છે.

નવા સંચોજનની શક્યતા

નાગરીની અક્ષર યોજના રોમન-અંગ્રેજ લિપિમાં
બંધબેસતી કરીએ, અને રોમનની સ્વર વ્યંજનના
બેડાણની સરળ રીત નાગરી લિપિમાં ઘડાવવામાં આવે;
એટલે કે બનેલા સારા અંગ્રેજીના મુમેળ કરવામાં આવે,
તો એક સર્વથા સંપૂર્ણ લિપિ ઉપજતી શકાય. આ
લિપિ સંપૂર્ણ, ચોક્કસ, શાસ્ત્રીય, સરળ અને સર્વથામુદ્ધ
અને સર્વત્ર ઉપયોગી બને.

આમ ઉપજાવેલી લિપિ સર્વ રીતે સરસ હોય
તોપણ માણસમાત્રમાં મનમનની, માફ તે સારું એવી,
મોઢમથી લાચણી એટલી બધી બેરહાર છે કે કાંઈ પણ
નવી વસ્તુ સ્વીકારતાં સ્વાભાવિક વિરોધ કરે છે, મિથ્યા
મોઢ જનતાને જકડી રાખે છે, અને લોકસમસ્ત આવા
સુધારાને સફળ થવામાં મેટો અંતરાય ખેડી કરી રહે
છે. ફેરફારની વિરુદ્ધ આવી લાચણી હંમેશાં પુરાતન
પદ્ધતિથી હોય છે એ ખરું છે, તથાપિ તેવો વિરોધ કર-
નારાને સમજાવી શકાય તો સકળ જનતાને ઘણો મોટો
ફાયદો થાય એવી આ ખાબા છે.

સરળતા અને સગવડ

બળી, લિપિ તો બહલાતીજ આવી છે-લાખા અને
લિપિ બને કાચે કાચે અને દેશે દેશ બહલાતીજ રહી છે
એટલે લિપિના ફેરફારની સામે વિરોધ કરવો એ તો
ખૂણાળને બહી જવા જેવું છે. આપણે આપણી
લિપિ તરફ દેવાની નથી, પણ આપણી લિપિ ઉપરાંત
બીજી એક લિપિ શીખવાની છે કે જે લિપિ સંપૂર્ણ રીતે
શાસ્ત્રીય અને સરળ હોવાથી સમગ્ર દિનદમાં તેનો ઉપ-
યોગ દરેક દેશ અને દરેક લાખ કરી શકશે. લાખ તુરૂતી

હોવા છતાં લિપિ તો દરેક દરેક હિન્દીની એકજ-
સમાનજ બની શકશે. જેમ હિન્દી- હિન્દુસ્તાની રાષ્ટ્ર-
ભાષા તરીકે સ્વીકારવામાં આવવાની છે, તેમજ આ નવો
લિપિ રાષ્ટ્રલિપિ તરીકેજ સ્વીકારવી- અપનાવવી- જોઈએ.
સંસ્કૃત પ્રાકૃતમાંથી ઉતરી આવેલી દરેક ભાષા આ લિપિથી
લખી શકાશે. - હિન્દી - હિન્દુસ્તાની પણ લખી શકાશે.
આ લિપિ સ્વીકારવાથી સકળ હિન્દમાં એકજ
લિપિ સર્વજ્ઞાત થશે- જેનું ભાષા એકજ તેવું લિપિ
એકજ પશુ સિદ્ધ થશે. હિન્દી રાષ્ટ્રભાષા અને આ
લિપિ રાષ્ટ્રલિપિ બનશે. લિપિના ફેરફાર તો થતા આવ્યા
જ છે. પહેલ પ્રથમ હિન્દમાં બ્રાહ્મી લિપિ હતી, તેમાં
ફેરફાર થતાં થતાં સંસ્કૃત લિપિ દ્વાયાતીમાં આવી, અને એ
લિપિ એટલી સરસ, ચંદ્ર, કે હળવે હળવે તેના સર્વસ્વીકાર
થયો. ફેરફારની ભાષા યુગેયુગે બદલાતી રહી, તોપણ સંસ્કૃત
લિપિ એટલીજ સંપૂર્ણ અને શાશ્વત લાગી કે, ભાષા

બદલી, તો પણ લિપિ તો તેની તેજ રહી. પ્રાકૃતો બૃહદી
બૃહદી હોવા છતાં, બધી પ્રાકૃતો સંસ્કૃત લિપિમાંજ લખાતી
રહી. પ્રાકૃત ભાષાઓમાંથી અર્વાચીન દેશભાષા લિપિલિપિ
થવાલાગી, તે વખતે પણ હિન્દી, મરાઠી જેવી ભાષાઓ તો
સંસ્કૃત લિપિ- જેને દેવનાગરી અને દૂકામાં નામંદરી લિપિ
નામ આપાઈ ચૂકું હતું તેને- જ અપનાવી રહી. ગુજરાતી
બંગાળી જેવી ભાષાઓની લિપિ બદલી ખરી, પણ નામંદરી
લિપિનું જ્ઞાન અને તેનો પ્રચાર સારા પ્રમાણમાં આવ્યો
રહ્યો.

આ વસ્તુસ્થિતિ એટલું તો નિર્નિવાદપણે સિદ્ધ
કરે છે કે બૃહદીઆત અને સગવડ પ્રમાણે લિપિ બદલાતી
બાબ છે, બદલવામાં આવે છે, બદલી શકાય છે, અને તેથી
લિપિને બદલવાથી આપણે કાંઈ ધમાતવા તો નથી, પણ
હલકું આપણને સગવડ અને સરળતાના લાભ મળે છે

અનિવાર્ય કાયદો

.....અમેરિકા એવજ વિરાજ દેશમાં જ્યાં મહાપાન સંધારણ દેવ
છે ત્યાં પણ લોકો સંપૂર્ણ દાનનિષેધનો કાયદો કરી રાખ્યા તો પણ હિન્દમાં
અને બહારદેશમાં જ્યાં પીયુ એ રિલાયાર નથી, જ્યાં મોટા ભાગના લોકો
પીય માગતા નથી અને જ્યાં જો પીય તો કરોડો લોકો સંપૂર્ણ દાનનિષેધના
પક્ષમાં કહે તોય સહી આપે—તેવા સ્થળમાં કયો કરોડ એ કેટલું બધું
વિશેષ સહેલું હોય? જોઈએ પન્નીસ કરોડ રૂપિયાની આબકારી આવડે! આ
આવડ એવી નથી કે જે લોકો પીતલું વંચ મલાવવા કોઈપણ સરકાર
ગર્વ ધારણ કરેલા જોઈએ. આ આનંદનો તો લેવ આપવેજ જોઈએ, અને જ્યાં
કુખી તે આનંદી હોય ત્યાં સુધી તેને બંદીનો નાશ કરવા સિવાય બીજામાં
વાપરવલું હાલત મળવું જોઈએ, પરંતુ આને એ આપણાં બાળકોને
ફેળવણી આપવા પાઠ્ય ખરવાય છે! મનિલુએ આનંદક એવો આ મહાનિષેધ
કાયદો કરવામાં મોટું વિન ન બાધું છે. લોકોને એમ સમજવવામાં આવે છે
કે જો આ આવડ બંધ થઈતો તો તમારાં બાળકોને ફેળવણી નહિ આપી શકો, જો
આ પ્રમાણે બિનરોક ચાલ્યા કરે તો આપી મળેનો નાશ થકોનો વોરો આવે
જો બંદી ફેલતી ગઈ તો કયો કરવો વળત પણ વીની નરો. આ બંદી
સંપૂર્ણ દાનનિષેધનો કાયદો જોઈએ હજી રાખો.

હિંદના ભવ્ય ઇતિ-
હાસના ગદ્યવાહિયા વિચ
અભ્યસીએના અપવાદ
સિવાય ભાષ્યેક કોઇને ખ્યાલ
હશે કે દક્ષિણના મહાસાર
સંસ્થાનમાં ઇ. સ. ૧૭૮૭
થી ૧૭૯૬ સુધીના બાર
વર્ષના ગાળા દરમિયાન
કલમના એક માત્ર સપાટ
તમામ પ્રકારના કેસી પીણાઓ
ઉપર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ મૂકાયો
હતો. દારૂખંધીના આ
અદ્યુત પ્રયોગને એક ફરમાન
માત્રથી અમલમાં મૂકનાર
મહામાનવ હતો તે વખતના
દક્ષિણના વાલ - દીપુ
સુલતાન! અને એણે એ
કેમ રીતે કયું? એણે એક
માત્ર સખત હુકમનામું બહાર
પાસું અને સર્વત્ર એનો
અમલ થઈ ગયો.

દીપુ અને ઐરંગઝેબ

દીપુ સુલતાન એક
મહત્વાકાંક્ષી માણસ હતો.
શહેરશાહ - ઐરંગઝેબની
પ્રતિધાનેએ આપવાની એની
મુરોદ હતી. પ્રત્યેક સુબી
મુસલમાન અલ્દાર સુધી પહોં
ચે હેનશાહ ઐરંગઝેબને
પુદાના હોસ્તદાર માને છે.
ઐરંગઝેબ, મહાન પાદશાહ ગણાયો કારણ કે એણે શેઠા
અપવાદ સિવાય સમગ્ર હિંદને પોતાની હકુમત હેઠળ આણ્યું.
અને પ્રત્યેક ખિન મુસ્લિમને મુસ્લિમ બનાવવાનું જ્યા
ધર્મજનુ અને ધર્માન્ધતા એણે દાખવેલ ન હોત તો
તત્કાલનાં ભેરે મહત્તા પાપ કરનાર રાજવી તરીકે
એનું ગૌરવ જળવાઈ રહેત. ઐરંગઝેબ ધર્મીય બન્યો
એનું પાપ એક ખાસ કારણ છે. તે એ કે એની બે
બહેનોએ ખિસ્તી ધર્મ ગંધણ કરેલો. એ બે રાજલક્ષ્મી
એને ઇતિહાસ "મુમતાઝ મહાલની બે પુત્રીઓ" તરીકે
જાણખાવે છે. દીપુ જેવા આદર્શપ્રેમી હુવતને ઐરંગ-

ઇતિહાસને ઓવારેથી

આજથી અઢીસો વર્ષ
પહેલાં દક્ષિણના મહાસુર
રાજ્યના મુસ્લિમ રાજવી
દીપુ સુલતાને પોતાની હકુ-
મતના પ્રદેશમાં બાર વર્ષ
સુધી દારૂખંધીનો સખત
અમલ કરેલો. તવારીખનાં
પાનાં ઉપર અંકાયેલી એ
હકીકત કદાચ કોઇને નવી
લાગશે. પ્રસ્તુત લેખમાં લેખક-
બંધુએ એને તાજ કરી છે.
દારૂખંધી એ હિન્દી મળ મોટે
કોઈ નવો અનુભવ નથી.
હિન્દી સંસ્કૃતિના ઇતિહાસમાં
પાને પાને આ હકીકત
જેનારને મળી આવશે.

— : લેખક : —

શ્રી. શાહુરાવ ઉગરે

વર્ષના ચમત્કારભર્યા ગાળા દરમિયાન તો દીપુએ પોતાના
આદર્શીન વ્યવહારમાં મૂત કયાંજ અને તે પહોં
સફળતાપૂર્વક.

દીપુએ કુરાનમાં આલેખાયેલી જીવનપ્રણાલીને મૂર્ત
સ્વરૂપ કાણુલર તો આપું. મનુષ્ય સુલભ બધીજ દુન્યવી
એવણાએને દખાવીને પહોં એણે ધર્મને પ્રોધાન આપું.
આમાં એની મુખ્ય મૂલ્ય એ હતી કે એણે ઇસ્લામ
ધર્મનેજ માત્ર ઇન્કરનું સ્વરૂપ માન્યો. અને પોતાના
મતઅન્યે એ ઠીક સુધી વળગી રહ્યો.

હકુમતને માથેસાર રાજ્યમાં અમલમાં મૂક્યા મોટે

એમની આ કારકિર્દી અનુ-
સરણીય લાગી લશે. પહે
એની મુરોદ તો અધીયે જમરી
હતી. દીપુએ જેણું કે
ઇસ્લામનું ગૌરવ અને મુસ્લીમ
— સેન્યની અન્યતા ઉપર
પણીનાં વાદળ - ઘેરાઈ રહ્યાં
છે. દીપુના સમયમાં મહાલઓ
સર્વસાધીશ હતા. હિન્દી
મુસ્લિમોમાં લાંચરવ તનું
જે ભેર રહ્યું હતું તેને કારણેજ
મુસ્લિમ રાજ્ય - અમલની
પડતી થઈ રહી હતી એમ દીપુ
માનતો. અને એટલેજ એનો
ઉદ્દેશ પાર્શ્વિક પુનરુત્થાન
કરવાનો હતો.

દીપુની મહત્વાકાંક્ષા

દીપુને એનો ખાપ
હેદરઅલી - મુખ -
'ઇડિયટ' - ગણતો! હેદરઅલી
વ્યવહાર, હુદિવાગો દુનિ-
યાદારીનો માણસ હતો.
જગતની નરી વારતવિકતા
યું છે એ તે સમજતો. એટલે
એ ને એના બહાદુર
બચ્ચાનાં મહત્વાકાંક્ષી સ્વપ્નો-
માં પેલછા અને મુખીઈ
દેખાય તે સ્વાભાવિક છે.
જતાં ઉપર કહ્યા તે ધ્યાર

ટીપુ સામે કોઈ વિરોધ કે પે મુશ્કેલી પડી થઈ નહોતી. એમાં કોઈનો વિરોધ નહોતો. માત્ર મહેસુલી આવકમાં જે ઝાટ પડતી હતી એજ એની મુશ્કેલી હતી. 'અને આપણી સરકારને પણ આજે એજ મુશ્કેલી છે. એટલે ટીપુએ દારૂબંધીના ક્રમશઃ અમલ કરવાનો મંકયમભર્યો ચોધી કાઢ્યો. એણે જે બાબતમાં સ્થાનિક વિકલ્પને જરાયે અવકાશ રહેવા દીધો નહિ.

દૂરદર્શી સૂચનાઓ

રાજગાદીએ આઠ્ઠા પછી પાંચ વરસે-૧૮૮૭ મા ટીપુએ દારૂબંધી અંગેનો પહેલો હુકમ છેલ્લો. "Mysore Revenue Regulations in British India Analysed" નામક પુસ્તકની ૯૧મી કલમમાં બાપણે ટીપુએ પોતાના મહેસુલી અધિકારીઓને આપેલી નીચેની સૂચના બેધએ છાંયે :—

"તમારા જિલ્લામાં દારૂની દુકાનો ને તમારા ત્રણમાં આવે તો પ્રત્યેક ચાર દુકાનોમાંથી બે બંધ કરે અને બીજા બે ઉપર બમણો કર નાખો. એજ પુસ્તકની ૧૬, ૬૨, ૬૩ અને ૧૦૧ એ કલમોમાં પણ આપણે ટીપુએ રેવન્યુ અમલદારોને આપેલી સૂચના બેધએ છાંયે

"તમારા જિલ્લાઓમાં દેશી ઓષધીઓમાંથી બતાવાતાં ફેરી પીણીઓની દુકાનો છે. આ દુકાનો ઉપર તમારે અત્યાર સુધી લેવાયેલ કરથી બમણો કર નાખવો."

"તમાકુને વધારે કંડક બતાવવા માટે એની સારે ફેરીયીટ અને અને બીજા હાનિકારક ચીજો ભેગવવામાં આવે છે આના ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવો."

"તમારા જિલ્લાનાં ધણીખરાં ગામડાંઓમાં ફેરીશોનાં પીંડાંઓ દેખાય છે. આમાંના ઘણાંખરા ફેરીશો આવતા જતા લોકોને ફેરી પીણીઓ વેચતા જણાય છે. આવા ફેરીશોને આની હાનિકારક પ્રશંતિ ન કરવા માટે તમારે સખત હુકમ કરવો. અને તમારા એ હુકમનું ઉલ્લંઘન કરીને પણ જે કોઈ દારૂ વેચવાની પ્રશંતિ આણું રાખે તેને હટપટી કરાવે."

ફેરીશો આવાં કોઈ નવાં પીંડાંઓ થઈ ન કરે તે માટે પણ તમારે ચાંપતી દેખરેખ રાખવી".

આમ બેધ શકારો કે દારૂબંધીનો અમલ કંડક કરવામાં ટીપુ સખત અને નિષ્પક્ષ હતો.

એજ પુસ્તકની ૧૯મી કલમ પ્રમાણે ભાંગ ઉપર પણ પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હતો. ટીપુનો હુકમ નીચે મુજબ હતો:-

"આ રાજ્યની હકુમત હેઠળના તમામ પ્રદેશમાં ભાંગના વાવેતર ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે છે. જે કોઈ ખેડૂત ભાંગનું વાવેતર કરશે તે દંડને પાત્ર થશે. ગયા વર્ષના પાકમાંથી જે જથ્થો બાકી હોય અથવા તો બીજાં રાજ્યોમાંથી વેપારીઓ લાઠ્યા હોય તેના ઉપર બમણી જકાત નાખવી. જે કોઈ પોતાના ઘરની પાછળ અથવા પોતાની વાડીમાં ચોરી ધૂપીથી ભાંગનું વાવેતર કરશે તે સખતે પાત્ર થશે."

પ્રભા હિતાની રક્ષા

ટીપુની દારૂબંધી અંગેની નીતિ જેમજેમ સફળ થતી ગઈ તેમ તેમ દારૂના વેપારીઓને બીજા વધારે માનભર્યા મંથા તરફ વાળવામાં ટીપુએ પોતાનું લક્ષ્ય રાખ્યું. ટીપુનો જીવનચરિત્રકાર જે નરિંશ ટીપુની યોના અમલદારોને અપાયેલ સૂચના આ પ્રમાણે ટાંકે છે:-

"ફેરી પીણીના ઉત્પાદન અને વેચાણ ઉપર સખત પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે અને એજ કારણસર ફેરી પીણીના વેપારીઓ પાસેથી એ ધંધો નહીં કરવા બાબત લેખિત લેવામાં આવેલ છે. દારૂના વેપારીઓ બીજા કોઈ ધંધામાં બરાબર ગોઠવાઈ જાય છે કે નહીં એ તમારે જાણવું."

બરેબર, કહેવું બેધએ કે ટીપુ લોકોનો ચેયરકંતો હતો.

અફર નિર્ણય

નિશાળે જતું દરેક બાળક જાણે છે કે ટીપુના પિતા હૈદરઅલીએ ૧૭૬૯ માં હિન્દુ, રાજા નંદરાયનું રાજ્ય ખૂંચવી લીધું. હૈદરઅલીનો બાપ ફતેહ મહમદ એમલ દરબારમાં માત્ર એક સામાન્ય કારભારી હતો. ફતેહ મહમદના અવસાન પછી હૈદરઅલીને દક્ષિણમાં આવવું પડ્યું. એને બીજું કોઈ સાધન નહોતું. એટલેજ માયસોરની જનતાની સ્વાભાવિક વફાદારી ઉપર ટીપુને

ખિન્ન હક નહોતો. વળી હૈદરઅલીને દારૂની ખૂબ ખરી લાત હતી. એટલે મધ્યમ ઉપર પ્રતિબંધ મુકવાથી જનતામાં બહુ સહેલાઈની લોકપ્રિય થવાય તેમ હતું. આખો ઇતિહાસ આતે છે તેમ હિંદુઓ નિર્વ્યસનીજ હતાં.

ત્યારે ટીપુને દારૂખંધીની નીતિ અખતાર કરવાની કેમ ઇચ્છા થઈ ? આનો જવાબ "Views on the Origin and conduct of War with Tipoo Sultān" નામક પુસ્તકમાં ખીસ્ટને ટાંકેલા એક ફકરામાં મળી રહે છે. નાણાંના અભાવે દારૂખંધીની નીતિ છોડી દેવા માગતા. પોતાના વંશપ્રધાનને અહીં ટીપુએ કહેલ છે :

“રાજાઓ પોતાના હુકમમાં અધર હોવા ભેદથી દારૂના ઉપયોગને ઇન્કાર નિષિદ્ધ ગણે છે. પોતાના રાજાહુકમોનું પ્રજા બંરામર અને સખત પાલન કરે છે કે નહિ તે રાજાએ જાણે ભેદથી.”

કુરાને દારૂનો કોઈપણ સ્વરૂપમાં અથવા કોઈપણ

ઉદ્દેશ અખતાર વપરાશ નિષિદ્ધ ગણેલ છે. એનોજ અહીં કલ્પે છે.

સુજનજૂની જાંખના

રાજ્ય એકઠથ્ય હાય, લોકશાહી હાય કે પ્રજાસત્તાક હાય તે પણ પ્રજાની દૃષ્ટિએ તો એણે પિતૃભાવેજ કામ કરવાનું રહ્યું અને પ્રગતને એકંદરે હાનિકારક એવી કોઈપણ વસ્તુનો ઉપયોગ એણે અટકાવવાનોજ રહ્યો. દારૂખંધીને અમલી બનાવવા માટે વપરાતાં સાધનો ભલે રાજ્યની રાજકીય પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જુદાં જુદાં હાય. આ બાબમાં તો સાખ્યની દૃષ્ટિએજ સાધનની ઉપયુક્તતા જોવી ભેદથી. દારૂખંધી જેવા ઉચ્ચ ખોલમાં ટીપુ મુલતાનને વિશેષ સહન કરવો પડેલો. એ અર્થોચિત્તે માટે એક દહાન્ત છે. ટીપુનો આ પ્રયોગ હિન્દની દારૂખંધી મારેની સુજનજૂની જાંખનાનો એક પુરાવો છે. હિંદના સુપ્રેમાનાં હાથમાં સત્તા આવતાં દારૂખંધીએ હરહંમેશ દેખા દીધી છે. અને ટીપુના કિસ્સામાં બન્યું તેમ, પડેશીઓના હાથમાં સત્તા જતાં દારૂખંધી આશય થઈ છે !

હે જલ વરસો

વરસો, હે જલ ! વરસો !

‘શુક તરૂ વર,
વૃષિત વનેચર,
મૃગ ભૂમિ, ખેતર-

અં પિલસો !

વરસો, હે જલ ! વરસો !

સૂર્ય મયૂરવર,
નહી કોકિલસ્વર,
આતક અંતર-

ગોકિત, સઘ, હસો,

વરસો, હે જલ ! વરસો !

નહી અવખંધન,
નહી અવકંદન,
મુકત ભૂમિ, અમર જન-

કાળે મહેક મહેક થઈ હસો !

વરસો, હે જલ ! વરસો !

‘રાશિન’ એણી

શારીરિક તાલીમ

શાળાના અભ્યાસક્રમમાં

તેની અગત્ય

લેખક :

શરીરમાયં જલ્દી પ્રમોલોધનમ્ ॥

કેટલું દૂર કે પછી ગદન સુત્ર! ધર્મનું મૂળ સાધન સાહે શરીર. કર્તવ્ય અજવાળું પ્રથમ સાધન સ્વસ્થ શરીર. પહેલું મુખ

તે જાતે નથી. શરીર સાહે કે તંદુરસ્ત ન હોય તો માણસને જીવન જીવવામાં કોઈ જાતનો રસ રહેતો નથી. તે જીવન માણી શકતો નથી. મેવાની ધર્મશાળાએ પણ શરીર તો સુદૃઢ સશક્ત રાખવું જ પડે. અને જ્યારે હિંદુસ્તાને આઝાદી મેળવી છે ત્યારે તો તે મેધિરી આઝાદી દલાવી રાખવા માટે પણ વ્યાયામ અને ક્ષરકરી તાલીમની જરૂર રહેશે. હિંદુસ્તાનમાં મરણ પ્રમાણ યાત્રું છે. સરેરાશ મૃત્યુવય ૨૨ ની ગણાય છે. મરણ પ્રમાણ ઘટાડવા અને સરેરાશ મૃત્યુવય લેખે લાવવા જેમ સાચા યોરાક કે સ્વચ્છ ઘરની જરૂર છે તેમ વ્યાયામની પણ જરૂર છે. માત્ર ચરખીવાળો યોરાક ખાવાથી શરીર સુદૃઢ થતું નથી. સ્નાયુબદ્ધ શરીર કરવામાટે નિયમિત વ્યાયામની જરૂર છે અને તેની શરૂઆત જરૂરપણ માંથી, પવની ભેદથી.

શરીર અને મનના સંબંધ :-

શિક્ષણનો ઉદ્દેશ જીવનતૈયારીનો છે એમ કહેવાય છે. શારીરિક, માનસિક તેમજ આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો સર્વોચ્ચ, સુદૃઢ વિકાસ કરવો તે પણ એક ધ્યેય મનાય છે. તો શરીરને સુદૃઢ બનાવ્યા સિવાય માણસ જીવનની તૈયારી કેમ કરી શકતો હશે? અને માનસિક કે અન્ય શક્તિઓનો વિકાસ કયા આધાર ઉપર કરવાનો છે! શરીર ઉપરજ, રોગિષ્ઠ શરીર રોગિષ્ઠ માનસ ઉત્પન્ન કરે તેવો સંભવ

અનુભાઈ મ. વૈષ

એમ. એ. એમ. ઈ.ટી.

==

છે. માનસશાસ્ત્રીઓ ઘણી વખતે માણસને "body mind" કહે છે. પૂર્વના લેવંચિતો, "Body Mind-Soul" કહે છે. એક વાત નિર્ણય છે કે સ્વચ્છ

મનની અસર શરીર ઉપર સારી થાય છે. તેવીજ રીતે તંદુરસ્ત શરીરની અસર મન ઉપર સારી થાય છે. શારીરિક શિક્ષણ એ કંઈ મલ્લો કે કુસ્તીખાળોનો વિષય નથી. તે શિક્ષણનું એક અગત્યનું એંગ છે. શિક્ષણુ એટલે માત્ર ઔદિક શિક્ષણુ તે ખ્યાલ હવે. જુદું થતો જાય છે. તે ખ્યાલે આપણને બહુ પગાંત રાખી દીધા છે. શારીરિક તેમજ માનસિક શિક્ષણુ એકબીજામાં યોગપ્રાપ્ત થઈ ગયેલ છે, જીવનની માફક શિક્ષણુના જડ એલાયદા ભાગ પાડી ન શકાય. જીવન તૈયારીમાં ત્રણેય તરનો - શારીરિક, ઔદિક તેમજ મૈત્રિક - આપી જાય છે.

મનનું કામ આસપાસની દુનિયાને જાણવાનું છે. અને તે કામ જુદી જુદી ઇન્દ્રિયો મેરફત થાય છે. અને આ જાણીને દુનિયાને અનુકૂળ બનાવવાનું કે દુનિયાને પોતાને અનુકૂળ બનાવવાનું કાર્ય માણસને કરવાનું હોય છે. આ કાંઈ સહેલું હોતું નથી. તે કરવામાં અનેક ચર્ચણાં વેઠવાં પડે છે. આ કાર્ય માટે ધૈર્ય, હિંમત, સહનશક્તિ ભેદાયે. સ્વભાવજન્ય આપેશોને રોકવા શુદ્ધિ ભેદાયે. પણ આ શુદ્ધિને ખાલ દુનિયા સાથે સંપર્ક તો શરીર મારફત સાધવો પડે છે. જો શરીર સાધન હોય તો તે સાધનને કાર્યક્ષમ બનાવવામાં આપણું હિત સમાયું છે. આનો બીજો અર્થ એ પણ થાય કે માનસિક પ્રવૃત્તિઓથી અલગ શારીરિક પ્રવૃત્તિઓ ન હોવી ભેદાયે. આ વિષાન કેળવણીકારોએ સમજવાનું અને યાદ રાખવાનું છે.

શામાન્ય મન ખાતે મગજ સાથે જોડે છે. મગજના સ્થાનમાં જે બામ અગ્રણતા મળાય છે. છાત્ર મસ્તક (cerebellum) અને બુદ્ધ મસ્તક (cerebrum) બુદ્ધ મસ્તકને નુકસાન પડેથી કે તરતજ જઈ બામ ગાડુ પડે. શુદ્ધિથી શારીરિક હલનચલન વિષય કરી આંકડા રહેશે નહિ. શાનનું કોમની કોયા ઉપર બુદ્ધ મસ્તકની કિયાને આધાર છે. શરીર શીકું દોષ, ક્ષયન સક્રિય થઈ દોષ, પોષણ અગ્રણુ દોષ તો તેની અગર મગજ ઉપર થાય છે. આશાને દુષાવેશ થઈ, ચીચાપણું સંયમને અગ્રણ શીકા મોટી પડેલાં છે, આ આથી દર કરવા માટે વ્યાસામની જરૂર છે. તંદુરસ્ત છાત્રને આપાર પાચનસક્રિય, આસ લેવાની સક્રિય અને મજાસર્વ કરવાની સક્રિય ઉપર છે. ફેરસાં, કિડની, પગે જમાવે કામ નહિ આપના દોષ તો તેની અગર મન ઉપર પડે પડે. આ શિષી શારીરિક તાલીમ લેવી પડે.

હિતાસ :-

શારીરિક તાલીમમાં ફક્ત કમરને, રમવા, તરવ અને નાચવું એટલુંજ નહિ ખબર તેમાં મરહાનથીની રમવા, રવાન રમવા, માત્રવામાં પચાઈને, રાજાની મુસાફરી, હાવણી નાખવી વગેરેના સમાવેશ થાય છે. ઈ. મ. ૧૯૦૪ માં શારીરિક તાલીમને ગ્રંથાસામ બદલ પાઠશાળામાં આવેલા. તે પછી તેમાં મુશ્કાલે કરી ૧૯૦૬ માં તે ફરીથી હાવણમાં આવેલા. ૧૯૧૬ માં ફરીથી મુશ્કાલે થયેલ. જોકે શારીરિક તાલીમ પ્રત્યે હાલને રસ ન હતો. કોઈ તેની અગત્ય સ્વીકારતું ન હતું. ૧૯૨૪ અને ૧૯૨૮ ની વચ્ચે અમેરિકાની જે વ્યાપાર-વિશારદો અદિ મુજબમાં આવ્યા, મિ. વેબર અને ડો. નોદરન Y. M. C. A માં કામ કરતા હતા. સરકારે તેમના તરફ ધ્યાન મળ્યું. ૧૯૨૪ માં તે વખતની સરકારે મિ. વેબરને શારીરિક તાલીમના નિયામક નીમ્યા. ૧૯૨૯ માં ડો. નોદરન તે સ્થાને આવ્યા. થોડા સમય પછી કરકસરને પ્રથમ કુલાય કેળવણી ઉપર પડેલી અને આ જગ્યાએ નીકળી ગયું.

૧૯૩૦ માં શ્રી કૃત્યાચાર્ય મુનશીના પ્રમુખપણાં નીચે સરકારે નિમેશીઅક બીજી સમિતિએ ફેરસાં ફરદશી

અગ્રણી કરી. જોકે સંમિતિવાળા અમલમાં ન આવે. શારીરિક તાલીમની પ્રથમ બુદ્ધ પીઠે હતી. વ્યક્તિઓના અગ્રણ ઉત્સાહને અગ્રે કાર્યક્રમ વ્યાપાર માળાઓ કે આપારકો નીકળ્યા. ઈ. મ. ૧૯૩૦ માં કોમિસે પ્રધાન મંત્રીએ રમ્યાં, મુજબમાં રમ્યાં થી. અગ્રણાસરે જોર પંતપ્રધાન થયા. નિમણૂં જાનું તેમણે સ્વીકાર્યું. શ્રી. ખેરસાહેબ જેવા ઉમદા કેળવણીકારે કેળવણીના પ્રકારને અગ્રે એક સમિતિ નીમી. આ સમિતિની અગ્રણીએ નવી જાનુનિ ઉપજા કરી. તે સમિતિની અગ્રણીએ આટલું નક્કર પડેલાં અગ્રણ. -

- (૧) કોમિસેમાં શિષ્યકોને શારીરિક તાલીમ આપવા માટે એક સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં આવી.
- (૨) શારીરિક તાલીમ માટે એક બોર્ડની રચના થય.
- (૩) બીજી શાળાઓમાં શારીરિક શિસજીને રજા ગિયાત નાસ (period) રાખશે એમ નક્કી થયું.
- (૪) દેશી રમત ગમતને પ્રોત્સાહન આપવાનું રાખ્યું.
- (૫) આર્થિક મદદ માટે વ્યાપાર માળાઓની જગ જાનૂના કરવામાં આવી.
- (૬) શારીરિક શિસજીની નવાસખી માટે નિરીક્ષકોની નિમણૂક થય.

૧૯૪૫ની અગ્રણી.

૧૯૪૫માં સરકારે ફરીથી એક સમિતિ નીમી. તેના રિપોર્ટમાં જે અગ્રણી કરવામાં આવી છે તેમાંની કેટલીક નીચે મુજબ છે :-

૧. શારીરિક શિસજીનું કોય રાટના ઉપાધ્યાયી અગ્રે જાતવણું દોષ છે.
૨. શારીરિક શિસજી માટે એક પ્રોસેસ રચાવવી.
૩. શારીરિક શિસજીમાં સંશોધનને ઉત્તરના આપવું.
૪. દેશી મુદતના વ્યાપારમાંથી કાઢવા.

૫. પ્રાથમિક, ટ્રેનિંગ કોલેજમાં આ વિષય ફરજિયાત રાખવો. બી. ડી. તથા ડી. ડી. માટે તે વિષય ફરજિયાત રાખવો.
૬. શારીરિક શિક્ષણને પરીક્ષાનો વિષય બનાવવો.
૭. દરેક 'યર્ગ'ને દરરોજ ૪૦ મિનિટનો એક તાસ (period) શારીરિક તાલીમ માટે મળવો જોઈએ.
૮. કાંદીયશી ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં તેનાર થયેલ અભ્યાસક્રમ માધ્યમિક શાળામાં અપનાવવો.
૯. રફાઈડીંગ તથા ફેમ્પીંગને ઉત્તમ આપવું. આવી પ્રશિક્ષાની સાથે નિરક્ષારતાનિવારણ કે અન્ય સામાજિક શિક્ષણનું કાર્ય સંકેલવું.
૧૦. ક્રિકેટ-ટેનિસ ઉપર ખર્ચ ન કરવું. દેશી રમતોને ખાસ ઉત્તેજન આપવું.
૧૧. જુનિયર ફેડેટ કોરની શાળામાં સ્થાપના કરવી.
૧૨. શાળામાં દૂધ તથા અન્ય પુષ્ટિકારક ખોરાક આપવાની સગવડ કરવી.
૧૩. વૈદ્યકીય તપાસ ફરજિયાત બનાવવી.
૧૪. સરકારે પ્રાંતલરમાં અમુક દાકતરોની તે માટે નિમણૂક કરવી.
૧૫. બને ત્યાં સુધી શાળાઓમાં ચિકિત્સાકેન્દ્રો કાઢવા ઉત્તેજન આપવું.
૧૬. સરકારે પ્રાંતલરમાં અમુક દાકતરોની તે માટે નિમણૂક કરવી.
૧૭. બને ત્યાં સુધી, શાળાઓમાં ચિકિત્સાકેન્દ્રો કાઢવા ઉત્તેજન આપવું.

અભ્યાસક્રમ

હવે આનીએ અભ્યાસક્રમ પર. પહેલાં પ્રાથમિક શાળાઓમાં રમતોની ભેગવાઈ વિશેષ કરવી જોઈએ. તંદુરસ્તી વધારવામાં, ચારિત્ર્ય ધરાવવામાં અને સંઘભાવના ખીલવવામાં રમતો બહુ ઉપયોગી છે. તે દરેક સ્વીકારે છે. સમય પત્રકમાં તેમનો સમાવેશ કરવાની જરૂર છે. દોડવું, પાછળ પડવું, દડાની રમત, હુ-તુ-તુ, ખેંચી વગેરે રમતો નાના બાળકો માટે સારી છે. રમતના તાસમાં જ્યાં બાળકોને રમતો અને તાલીમનો ફરજી હિસ્સો મળે એ જોઈએ. ખાસ ટુકડીઓ અથવા ખાસ રમતના ઉપર

વધારે ધ્યાન આપવું એ જીવનશૈલી દૈનિક અવ્યવસ્થા છે. વાસ ઉપર રમતો સારી રીતે રમી શકાય છે અને તેથી આખી શાળા સમગ્રથી રમી શકે તેવાં રમતોનાં મેદાનો મેળવવા માટે વધારેમાં વધારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. રમતના તાસમાં વાતાવરણ ચેતન, જીમ અને આનંદથી ભરપૂર હોવું જોઈએ. તાંત્રા બાળકો માટે ૨૦ થી ૩૦ મિનિટની રમત હોવી જોઈએ. મોટાં છોકરાં માટે ૩૦ થી ૪૦ મિનિટની રમત હોવી જોઈએ. પ્રસંગોપાત સંગીતસાથે કસરતનું કામ લેતાં બાળકોને આનંદ થશે છે.

માધ્યમિક શાળાઓ માટે "Syllabus of Physical Education Activities for Secondary Schools" એ નામનું પુસ્તક કાંદીયશી ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તે જોઈ જવાની અમો દરેકને ભલામણ કરીએ છીએ. મોટી ઉમરના વિદ્યાર્થીઓ માટે કુસ્તી, મંથનમ, લકડી, લાકી હોવાં જોઈએ. માધ્યમિક શાળાના પહેલાં ધોરણમાં નીચે પ્રમાણે શારીરિક તાલીમ આપી શકાય:- (૧) દોડવું, કૂદવું, દોડી કૂદવી, (૨) એક ખીજને પકડવા દોડવું, (૩) Marching રૂઝ, (૪) Callisthenics: ૧૬ જૂતની અંગકસરતો; (૫) હુ-તુ-તુ, લંગડી અને ખીટ રમતો; (૬) ગીતો સાંધી રમતો; (૭) પગપાડે દોડવું, હસ્તાન કૂદકો, દોડવું કૂદવું, બટાટા-રેસ, વગેરે. આ પ્રમાણે અન્ય વર્ગોનું.

આપણા બાળકોની ઊંચા રહેવાની તેમજ બેસવાની રેખ બહુ પ્રમાણે ભરેલી છે. ટદાર ઊંચા રહેતાં કે બેસતાં તેમને આવડતું નથી પરિણામ એ આવે છે કે અતી બેસી જાય છે. ખલાવક બને છે. અને ઘણી વખતે પગપાડે ઝુકે. stoop નીકળે છે. ફેસનાં, રોજ આવી થાય છે.

દરેક શિક્ષક તથા માત્રાપને અભારી આગ્રહભરી ભાષાઓ છે કે: આ બાળકોને બેસવા માટે ધ્યાન આપે. વાંકા વળેલી નિયતિમાં બાળકને બેસવા દે નહિ. ચાલવા દે નહિ. ટદાર બેસવું તથા ચાલવું.

વૈદ્યકીય તપાસ

હવે પ્રશ્ન આવે છે વૈદ્યકીય તપાસનો. આપણા દેશની કમવશીઓ છે કે શાળાએ આવતાં બાળકોમાંથી કયાંય ટકા બાળકોને તો વૈદ્યકીય સારવારની જરૂર છે. આ ચિકિત્સા-તંત્રા બેચમાં બાળકોને હિરથી શરૂ થવા જોઈએ.

દરેક બાળકની દરબર્ષી વેદકીય તપાસ થવી જોઈએ તેમ જ અમે માનતા નથી. આ વિશાળ દેશમાં તે શક્ય નથી. આની તપાસ લેપરબી હોય છે. તેમાં દેખાવ ત્રિસેપ હોય છે. સાંજાની કારકીદી દરમિયાન ચાર વખત આ વેદકીય તપાસ થવી જોઈએ. [૧] પ્રાથમિક શાળામાં કે બાળમંદિરમાં દાખલ થાય ત્યારે; [૨] પ્રાથમિક શાળાને અભ્યાસ પૂરો કરે ત્યારે; [૩] માધ્યમિક શાળામાં આવ્યા પછી ત્રીજે વર્ષે; [૪] અને માધ્યમિક શાળાને અભ્યાસ પૂરો કરી શાળા છોડે ત્યારે. દરેક વિદ્યાર્થી માટે જૂઠું પ્રગતિપત્રક રાખવું જોઈએ, સાચવવું જોઈએ, વચ્ચેથી એક શાળામાંથી બીજી શાળામાં જાય તો તે પત્રક ત્યાં મોકલી આપવું. જે બાળકો આ વેદકીય તપાસ વખતે માંદલા કે આખીશાળા માલુમ પડે તેની જ જ મહિને તપાસ થવી જોઈએ. તપાસ પછી જે માવજત કે સંભાળ રાખવી જોઈએ તે અંગતરૂં છે. તેમાટે માથાપોનો સંપર્ક સાધવો જોઈએ, દરેક વિદ્યાર્થીનાં કિચાઈ અને વર્તન શિક્ષક વર્ગમાં બે વખત લેવાં જોઈએ અને તેની નોંધ રાખવી જોઈએ.

જે થોડાંમણુ, આંકડા અથો છે તે ઉપરથી લાગે છે કે - સ્પેન્સીલ (કાંકડા), દાંતનાં દર્દ, નળી આંખો તથા નળી રોપણ બાળકમાં ખાસ દેખાય છે. દાંતની સંભાળ રાખવાનું બાળકને ખાસ શિખવવું પડશે. શ્વાસ કેમ લાગે તે આપણાંમાંના ઘણાને આપડતું નથી. પરિણામે કાંકડા તેમજ નળી ધતી. એક વાત તરફ ધિરેકો, દાંતરો તથા વાલીઓનું ધ્યાન ખેંચવું જરૂર લાગે છે. આવી ફરિયાદો પ્રાણીયામ તથા આસનેથી સારી રીતે દૂર થઈ જાય છે. તે ખર્ચાળ દવા કે શસ્ત્રિકા કરાવતાં પડેલાં આ કુદરતી ઉપાયો અજમાવવા જોઈએ. અમે તો માનીએ છીએ કે આપણી શાળાઓમાં આ સારી આસન ક્રિયાઓ બાળકને શિખવવી જોઈએ Personal Hygiene અંગત આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા ઉપર આપણે ખૂબ ધ્યાન આપવું પડી. શારીરિક તાલીમનું તે એક આવરક અંગ છે. ગમે ત્યાં શુદ્ધતાની, ગમે ત્યાં કચરો નાંખવાની, ગમે ત્યાં અંદાસ ફેંકવાની રીતો શુદ્ધરની પડશે. શાળા શરૂ થાય તે પહેલાં સ્વચ્છતા અંગેની પેરેડ - Health and Cleanliness Parade - ખોલેક મિનિટ માટે થવી જોઈએ.

અન્ય પ્રવૃત્તિઓ

શારીરિક તાલીમમાં બાળકીર પ્રવૃત્તિ [Scouting] પર્પટન સિમિર (camping) નો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રવૃત્તિઓ દરેક શાળામાં ખીસવવી જોઈએ. આ પ્રવૃત્તિ માટે અમે એક સ્કાઉટ કંટીએ છીએ. આ સંઘ પ્રવૃત્તિઓની સાથે સાથે સામાજિક સેવાના પ્રાથમિક પાકો વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવા જોઈએ, નિન્દરતા નિવારણનું કાર્ય વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય હોય તરફ જોઈએ. આજ્ઞા સાથેનું તે એક ધર્મયુધ છે. માંદગીની મુશ્કેલી પડ્યું શિખવી જોઈએ. જેમ શરીરનો મન સાથે સંબંધ છે તેમ આ તાલીમનું એક ખેય સામાજિક સેવા તો હોય જોઈએ. યુવાનો પર્પટન ઉપર નવી જાય તો કોણુ જરો સાહસ. એડલેજ યોવન યોવન વર્ષોમાં ગણત નથી તે તો ધનગતમાં, સાહસમાં આવેલું છે. હિમાલય ચઢવા જે પરદેશીથી યુવાન બહિં આવેતો આપણા યુવકો થું કરે છે? આપણે ખડતલ બનવું પડશે. મુરદેસ જગ્યાઓમાં પર્પટન જવું પડશે. યુવાન મુરદેસી ત કહે. બાપામની નીડરતા લાવે છે.

શારીરિક શિક્ષણ દિન

છેલ્લે આવે છે શારીરિક શિક્ષણ દિન. છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી મુખ્ય પ્રાંતમાં દર વર્ષે એક જ દિવસે આ દિન ઉજવાય છે. સપારમાં સમૂહ રમતો હોય છે. સાંજે પોંચ વાગે સમૂહ કથાયત થાય છે. અમેને કડે છે કે આ પ્રસંગનું મહત્વ આપણી જનતા બરાબર સમજ નથી. જે ગુરુરમાં એક કરનાં વધારે શાળા હોય ત્યાં બીજી શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ ગણુવેશમાં એકા બમે અને એક કુકમ પ્રમાણે સાથે કથાયત કરે. નિર્ધારિત અને સુધારિત પદ્ધતિ પ્રમાણે થવી કથાયત એક આલ્લાદક દરજ છે. તેમાંથી દરેકને આખાળટધ્ધને પ્રેરણ મળવી જોઈએ.

મુખ્ય પ્રાંતના કેળવણી પ્રધાન શ્રી. ખેર સાહેબ આ શારીરિક તાલીમની અગ્રમ બરાબર લાગે છે. મુખ્ય તે રીતે બાઅશાળી છે. છઠ્ઠીએ કે લોકો અને લોકમિય સંસ્કાર આપવી કલના નાગરિકતા તન અને મન સાથે રીતે કેળવવામાં સફળ થામ.

ત્રણ પચ્ચીસીને ઉંબરે પહેચેલ હોવા છતાં ડોશીમાની કાયા ખાતલ હતી. ઝડપથી કામ કરતી એની આંગળીઓનો તરવરાટ આશ્ચર્ય પમાડે તેવો હતો... ડોશીમાં સો વર્ષ તો સહેજે જીવી વય તેમ હતાં: આથી એ જુલસને ખેતર: વેચેજ શાતા? એટલે જ જુલસને એવો ઉપાય શોધવો રહ્યો કે જેથી સાપ મરે નહિ અને લાગે ભાંગે નહીં....

પાકથી લહેરાતાં ખેતરે જોઈ જુલસ હરખી ઊઠ્યો અને અંતરમાં ઊંડા તમિનો આનંદ અંબુલવ્યો. પરંતુ તે સાથેજ ખાનુ ખેતર જોઈ વરોંથી દળાએથી અસંતોષની વાતો લખી લીધી. એ ખેતર પોતાને હાથ પડે તો કુવું સાફ! પોતાને કેટલો લાલ ચાપા એ આશાએ તો એણે કેટકેટલા મનોરથો ઘડ્યા હતા. પણ ખેતરની માલિક જમીં ઉધાનો વિચાર આવતાં ફરી પાછું મન ઊંઘી બેસેજ ગયું. હરેક વાર જ્યારે એ ખેતર લેવાની વાત લઈને ડોશી પાસે ગયો ત્યારે હરેક વખતે ઉધાએ તો નન્નોજ વાર્યો હતો.

“લાવને આવ છેલ્લો દાવ નાંજી” કહી એણે ઘોડો ડોશીના ઘર તરફ લીધો અને મનમાં અનેક ઘોડા ઘડતો તે ઘોડાને ઠોડાવવા લાગ્યો.

ઘર આગળ આવી જોયું તો ડોશીમાં ઘેરજ હતા. ઘોડાઓ બટાટા છેલતાં હતાં. નાનો અંધો વઠાવી ને કાઢિયા કુતરાને પંખાળી તે ડોશીમા પાસે જઈને બેઠો.

“કેમ છે માણ! તળીયત તો મનમાં છેને?”

“અટો કાણ જુલસ, આવ દીકરા, બેસ” કહી ડોશીએ આવકાર આપ્યો.

“કેમ છે તળીયત?” ઔપચારિક સ્નેહ ખતાવતાં ડોશી બોલી.

“દીક છે. ચાલે છે. આ જરા સંધિયાએ હોરાન કથો બાકી તો બધી રીતે મજામાં છું.”

“હ” કહી ડોશી ફરી કામમાં ગૂંથાઈ ગઈ.

ખેતરે વર્ષનું વય મૂલ્યવતી રેખાઓ તેના મોં પર સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. પણ ઝડપથી કામ કરતી આંગળીઓનો તરવરાટ આશ્ચર્ય પમાડે એવો હતો. લાંબા

મુઠ્ઠ લાંબો, મુકલકડી ટટાર કાયા સંપૂર્ણ સ્વાસ્થ્યની સાક્ષી પૂરતાં હતાં.

ઘડીભર માન છતાં, જુલસને શું બોલવું તે સમજાયું નહિ. મનમાં ને મનમાં તે ડોશીમાને મનાવવા, વાકયો ગોઠવવા લાગ્યો.

આખરે એણે ઘોઘરાતાં ઘોઘરાતાં શરૂ કર્યું:-

“માણ—મારે—મારે જરા—એક વાત”

“હા હા, શું છે બોલી નાંખને”

આ જુલસને, મારા ખેતરની ખાનુમાં તમારે ખેતર છેને — તે લેવાનો મારો—”

“હા હા સમજી ગઈ તે તારે ખરીદવું છે એમને?” ડોશીએ કડક ચરે કહ્યું અને આગળ ચલાવ્યું:

“આ જો તમે છેલ્લી વાર કહી દીધું! હું એ ખેતર વેચવાની નથી-હરગીજ નહિ. સમજ્યો? મારે ફરી એ વાત ઉચ્ચારતોજ નહિ.”

“ત્યારે તમે એ નહિ વેચો એમને?”

“ના ના. નહિજ.”

“દીક ત્યારે નમસ્તે.”

દરેક દિવસ બાદ જુલસે ફરી દર્શનોઆં લીધાં. આ વખતે તેના મોઢા પર નિથયની છાપ હતી. કંઈક શોધ્યું હાથ એવો હતો. એના વહન પર દેખાતો હતો. આવતાંવેંતજ એણે શરૂ કર્યું:

“જુલસ માણ, આ વખતે એવો રસ્તો શોધ્યો છે કે ન પૂછો વાત. સાપ મરે નહિ અને લાકી ભાંગે નહિ. ખેતર તો જાણે મારે લેવું જ છે.”

“પણ મારે—” ખેતરની વાત આવતાં ડોશી તરત તાકડી લીધી.

પ્યાલીના પ્રતાપે

અનુવાદક :-

શ્રી. જયંત દેસાઈ

“પણ જરા સાંભળો તો ખરા. જુઓ ખેતર જાણે તમારું રહેશે એટલુંજ નહિ વળી હું તમને દર મહિને દોઢસો કાંક આપીશ. સમજ્યાં? ખેતર તો નમારૂંજ પણ તમારા મુલ્ય બાદ ખેતર મનેજ મળે એવી વ્યવસ્થા તમારે કરવી. અને તમે છો ત્યાંમુથી તમને પૈસા તો મળ્યાજ કરશે - અને તમારી તળીયત જેતાં તમે એટલે વીસ વર્ષ કોરશે. એટલે વાન તો તમારા લાભનીજ છે-પછી તો તમારી મરજી બોલો શો વિચાર છે!”

“હા હા, વાન તો સારી છે પણ—” ડેરીયું મન શંકાશીલ બન્યું: “દર મહિને દોઢસો કાંક! પણ જુલ્સ. અને જરા વિચાર કરવા દે.”

ડેરીયા શ્રી ગળેળે ગાંધી પાણી પાણિ એવાં હતાં.

“હા હા કંઈ નહિ, તમે નિરાંતે જવાબ આપજો. જુલ્સને વળી તમારે આગળ પાછળ કોઈ સચૂંસાવંકુ તો છે નહિ—દરનો ભગીને છે તે તો તમારી સામુજી કોઈ દિવસ બેતો નથી. વળી હું તમારા પરોશી” જુલ્સે ઉત્સાહપૂર્વક પોતાનો પસ સજળ બતાવતાં કહ્યું.

“હા-હા- એ ખરું કહ્યું.” ડેરીને કંઈક રસ પડતો જણાયો. દોઢસો કાંકથી તેનું મન પણ ભમી ગયું પણ જરા વિચારી કહ્યું.

“ભેની દીકરા, એક અઠવાડિયા પછી તને નક્કી કહીશ.”

“ભાસે તારે હું જાઉં.”

જુલ્સ ગયો પણ ડેરીયું મન મગડોળે આકાવતો ગયો. સારી રાત એને ઢંધ ન આવી. ઘડીકમાં ખેતર તો ઘડીકમાં કાંકથી ભરપૂર કોઈશીએ તેની આગળ નાચવા લાગી. આખરે સોચના સ્વપ્નોથી ભરપૂર નિદ્રામાં તે ફળી ગયું.

બીજી સવારેજ તેણે પોતાના વધીલના ઘરનો રસ્તો લીધો. મનની મગભાંગ સામુજ હતી. રખેને કંઈ કાવત્રુ કાવ-કાંક કસાઈ તો નહિ જતાયને—એ વિચારી એનું મન પાણું પાણું ઘડ્યું.

વધીલને તો એણે પ્રગોથી ઝૂંઝરીજ માથે આખરે જ્યારે વધીલે વાદવાર ખાતી આપી કે સોદા ઘણેજ

સારો છે અને તેનીએ કંઈજ યમાચવા જેવું નથી ત્યારેજ તેનો હવ હોં છેલો.

વળી વધીલે કહ્યું:

“પરંતુ માજી તમે મહિને ૨૫૦ કાંક માગી જુઓ કારણ આમેજ તમારું ખેતર નાંખી દેતા ૩૨,૦૦૦ કાંકનું ચલુચ અને તમે દર વર્ષે એ દિસાએ તમને ૩૦,૦૦૦ કાંક તો મળવા બેધકિને?”

“હા-હા- એજ કીક છે” કહી એણે ચાલવા માંડ્યું

બરાબર સાત દિવસે જુલ્સ આવી પહોંચ્યો.

“કેમ પછી શો વિચાર કર્યો?”

“મારો વિચાર તો જાણે પાકા જ છે. પણ મહિને દોઢસો કાંક તો બહુ ઓછા કહેવાય માટેનું ને અડીસો કાંક આપતો હોય તો મેં હા કહ્યું.”

“આખરે અડીસો કાંક” જુલ્સ ગાંધી ડોક્યો. “એટલે તમે ને વીસ વર્ષ” હવે તો તો મારા બારજ વાગી જાય” જુલ્સે જરા ચીડથી કહ્યું.

“તો પછી રજુ” માટે કયાં પેગાનું છે?” ડેરીએ મક્કમવાધી કહ્યું.

આખરે સોદા પડ્યો— અને સદી સિફા પણ થઈ ગયા. અને ડેરીયાએ અડીસો કાંક અને દર ફેકે સોદા ખદલ ખખડાવી લીધા.

“એક એ વાણ; વાણ વાણ વળી વીની ગયાં.

વેચથી સરી જતા સમયના પ્રખળ કલાકની રાત્રી પર તો જરાએ અસર ના થઈ. એ તો એવી ને એવીજ રહી. એરજુજ કામ— એટલીજ અનકવિમ પ્રશંસિતો અને એજ તબનો તરવગાટ.

જુલ્સને નાકે દમ આવી ગયો— અને થડું આમને આમ ને ચાલતું રહે તો રેવાજુજ નીકળે. વાન-વાનમાં “સાળી મરુતીએ નથી” એવો નિઃશ્વાસ તો ક્રેટીએજાર એણે નાંખ્યો દરો.

એમ કરતાં પાંચ વર્ષ પીયાં. જુલ્સની વિતાનો ખાર રહ્યો નહિ. દરરોજ કંઈક વિચારે અને કંઈક

ગાંધે. વળી ડોશીમાની મુલાકાત લઈ આવે અને આખરે કામથી બચે!

આખરે કોઈ પણ રીતે ડોશીનું કાસળ કાઢવાનો એણે નિચાર કર્યો. કેટલાય મંથન બાદ એને એક આજ્ઞા હકીકત મળે.

એક સવારે જુલ્સ આવીને ઇંડા ગોઠવતી ડોશીમાને કહે “માણ કેમ તમે તો કંઈ દેખાતાંજ નથીને શરીરેતો ઠીક છે ને? જુલ્સે આજે એક આમંત્રણ આપના આવ્યો છું.” લોકો વાત કરેછે કે આપણને બનવું નથી. એ તે કંઈ રીત છે ભાત્રા. માટે હવે તમે બહાર આવો ત્યારે જમવાનું મારે ત્યાંજ રાખજો. લોકોને પણ આપણે બતાવી આપીએ કે આપણો સમંધ તો માં-દીકરા જેવોજ છે.

“હા હા જરૂર હું બે ગણુ દિવસે તારા તરફ આવીશ” ડોશીમા આવો લાગ્યું એવાં ન હતા.

બીજેજ દિવસે જીવનીના વાર હાવાથી એણે તો રસ્તો માપવા માંડ્યો અને નવેક વાગે તો હાંશતા હાંશતા જુલ્સને ત્યાં પહોંચી ગયાં.

જુલ્સ ઘેરજ હતો. એણે ઉભળ્યા લેર આવકાર આપ્યો. બારેક વાગે ડીનર ગોઠવાયું. વાનીઓનો કંઈ પાર ન મળે. લાલનો સુખ અને રેડીમાંસનો સ્વાદ જેણે જીંદગી ભર લીધો તેની ડોશીમાને આ જમણુ ખરેખર આહુલાદક લાગ્યું.

સારી રોટ હોખ્યાબાદ જુલ્સ કહે.ન:

“ત્યારે થોડો દાદ પીશો ને?”

“હું આમ તો પીતી નથી પણ બે નરમ હાથ તો લાવ જરા આજુ?”

“અરે રોડી, જરા સ્પેશિયલ આંડી લાવ તો” કહી એણે સોનેરીલિબલવાળી બાટલી મંગાવી બે પ્યાલીભરી.

નરમ માંનીને ડોશીમાએ દારૂ તો પીધો પણ પછીથી એનો ચસકો કાયમ માટે રહી ગયો... સાંજ પડે ને ડોશીનાં ગાત્રો ઢીલાં થવા માટે અને એક પ્યાલી ચઢાવે ત્યારેજ એની આંગળીની ધુનરી અટકે. પણ એક પ્યાલીથીજ ડોશીમા કંઈ થોડાંજ અટકવાનાં હતાં? એકમાંથી બે અને બે માંથી ચાર! અને એમ કરતાં સો વર્ષ જીવનની આશા આપતાં ડોશીમાનાં સોએ વર્ષ એકવાર પુરાં થઈ ગયાં!

પ્યાલી લેતાં વળી ડોશીએ વિચાર કર્યો. તિતની સંધથી મને ઘડીક આંચકો આવશે. ચતુર જુલ્સ સમજ્યો અને તરત કહ્યું:

“અરે ગભરાઓ ના. જરાએ ચડે એવો નથી. બલુ દૂધજ ભેઈ દ્યો. આ હું તો દશ બાર પ્યાલી ચઢવી જઈ તેજે બજાર ન પડે. અને જરા સ્નાહ તો જુલ્સે. બલુ નર્મ અગ્રત!”

‘હું’ કહી તેમણે એક ધૂંટડા લખ્યો.

“આહા છે તો સરસ.” કહી સ્નાહની સ્વર્ગીય મુખદ લલો લખાવવા તેણે ધીમે ધીમે નાના ધૂંટડા ભરવા માંડ્યા જુલ્સ એક ચિત્તે ભેઈ રહ્યો.

ડોશીએ છેલ્લું ટીપું પી જેવો પ્યાલો ટેબલ પર મૂક્યો કે તરત જુલ્સે ભરી દીધી. “લો. લો. ને જરા.”

“ના ના”

“અરે કંઈ નહિ. એમ તે કંઈ આશરે” એમ બેચ તાણ કરતાં ડોશીએ એ પ્યાલી પણ ચઢાવી દીધી.

ત્રીજી પ્યાલી ભરાઈ - અને એ પણ અર્ધી પીવાઈ ડોશીમાએ રળ લીધી. શરાબના માદક ઘેનથી એનું મન ચિત્તચિત્ત ધૂમરીઓ ભેનું હતું.

ચોથા દિવસે જુલ્સે એક બાટલ ભેટ મોકલી અને ચારેક દિવસ બાદ જુલ્સે ફરી મુલાકાત ગયો. બહાર પરસાળમાં કોઈ ન હતું. રસોડામાં ડોશીમા રેડીની દૂકડો કાપતાં હતાં. ધુનરી આંગળીઓ પરથી એણે પરિચિત તરતજ માપી લીધી. તે છતાંજ વધુ પાત્રો કરવા નહક જઈ કહ્યું.

“માણ, કેમ છો?”

“હું ઠીક છે” શરાબની ઉત્તરવાસ જુલ્સને અકબાની રહી. વળી ખીરેક રહીને કહે :

“માણ્યું ઠીક પડે છે. લાવો જરા દારૂ હોય તો થોડા પીએ.”

તરતજ તેઓએ ત્રણ ત્રણ પ્યાલીઓ ગટગટાવી.

હવે વાતમાં કહેવાતું થોડું રહે છે. જુલ્સના પાસા પોખાર પશ્ચાં. ડોશીએ હદ છાંટી પીયા માંડ્યું. ફટલીએ વાર, વાડામાં, રસોડામાં તો કોઈ વાર જાહેર રસ્તાપર તે. ઢળી પડતી અને પાડોશીઓ જેમ તેમ ઘેર પહોંચાડતા. વાત વાલુવેગે પ્રસરી ગઈ. જુલ્સે પશુ હવે આવવું બંધ કર્યું. કોઈ ડોશીમાના સમાચાર કહેવું તો

કહેતા “મૂખાઈ, બીજી શું લાઈ, સોંઠે બુદ્ધિ નાકી એમાં આપણે શું કરીએ લાઈક મેં તો ખુલું સમજાવી” અને પછી મનમાં જરા હસી બેસે.

અને તેજ શિયાળામાં નાતાલને દિવસે ડોશીએ હદ ઉપરાંત ઢીચો અને ફાવે તેમ બચડતી ફરવા નીકળી પડી. રસ્તેજ બેઠાન બની બચડમાં પટકાઈ પડી. અને સવારે કોઝકું વાળી ગયેલું શય માન હાથ પડ્યું.

જુલ્સને ખેતર મળ્યું !

એક પ્યાલીના પ્રતાપે ડોશીએ આખરે સ્વાસ્થ્ય, સંપત્તિ વિગેરે સચળું ખોલ્યું.

“Guy De Maupassant” ની કવર્ત “The Little Cask” નો થોડો ફેરફાર સહેનો આ બાબતુવાદ છે

— : કામદારોને : —

તમે ચાંચનાર તો શરાબ નહિ પીતા હો. પણ તમારા સાથીને સાર તમે કેમ જવાબદાર થઈ શકો છો એ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે સાથીને સાર જવાબદાર થવામાં જ ફેરફાર છે. સાથીને મનાવવો અને શરમાવવો એ તમારું કામ છે. દારૂ પીનાર કામદારની તમે જ પીકી કરો. એમના સુધારાને બોલો તમારી ઉપર જ હોયો બેઠો, અને આમ તમારામાં દહાડે દહાડે સુધારા કરતા જુઓ ત્યારે જ પગારમાં વધારા, ધનામો વગેરે શોભે. બે તમે સુધારા ન કરી શકો તો તમારી તરફ લોકલગણી હંમેશાંને સાર ન રહી શકે એ તો તમે સમજી શકો એવી વાત છે.

તંદુરસ્તી અને સુખાકારી માટે દૈનિક જીવનમાં સ્વચ્છતાની ફેરલી અગત્ય છે એ સોજના અનુભવમાં આવતાં છતાં નજર માંથી સરસી જતાં દુષ્કાંતો વડે સ્ફટ કરતો વિચારણીય નિબંધ...

: લેખક :

શ્રી. શાન્તિલાલ પરીખ

બી. એ.

સ્વચ્છતા વિષે આપણને જાણપણથી કંઈક જાણવાનું, કંઈક શીખવાનું મળે છે. પ્રાથમિક અભ્યાસ ખતે પાઠ્યપુસ્તકમાં પણ સ્વચ્છતા વિષે શીખીએ છીએ. ત્યારબાદ પણ આપણને સ્વચ્છતા વિષે ઘણું જાણવાનું, જોવાનું, સાંભળવાનું ને શીખવાનું મળે છે. જો આપણે દરેક વસ્તુને શીખી, જણી જીવનમાં તારતાં શીખ્યા નથી. સારું લાગે ને પચાવી શકીએ ત્યારે પણ આપણે પચાવતા નથી. આપણે શીખતાં મોટું આવડે છે ને બૂલતાં વધુ આવડે છે. માણસના વલોવને કોણ જાણે કેમ પણ આ પ્રકારની ફાવટ જ નાની ગણી હોય છે - કે જે ખૂબ જ નુકસાનકારક છે.

જીવનમાં આપણે કેટલા અસ્વચ્છ રહીએ છીએ તેના જો બોડો વિચાર કરીએ તો જણાશે કે સ્વચ્છતા હું છે તે આપણે સમજવાનું શીખ્યા જ નથી. માણસના આરોગ્યનો, તેના આયુષ્યનો આધાર જે અનેક વસ્તુઓ પર અવલંબે છે - તેમાંની એક ને અગ્રગણ્ય વસ્તુ સ્વચ્છતા છે. તેના દુર્લભથી થતી આપણી દુર્દશાનો અંદાજ ને, અસહ્યો આંશીએ તો આપણે એક જ સાર તારવવાનો રહે ને તે એ કે નાની ને નજીવી બેદરકારી બદલ આપણે મોટો ને મહાબૂલો ભોગ આપવાનું પસંદ કરીએ છીએ.

બીજાના સુખના બદલાના બચાર આપણે માતા કરીએ છીએ ત્યારે આપણે પોતે કેટલા સ્વચ્છ છીએ તે પ્રશ્ન સંપૂર્ણ જોવાનું રહીએ છીએ. કેટલાક માણસોની ગંદી રેવો બદલ રીકો કરવા જતાં આપણા પોતાનામાં જોવી ફેરલી ફરેવો છે તે પ્રશ્ન બેદરકાર બનીએ છીએ. આરોગ્યપરોક્ષીની ગંદકી બોધ નાક ઘણતાં પહેલાં આપણા ઘરમાં ફેરલી, બદલો છે તેનો વિચાર કરવાનું બૂલી જઈએ છીએ.

આપ લલા તો જગ લલા

‘આપ લલા તો જગ લલા’ - પણ માણસ તે ક્યારને અનુસરવાને બદલે આડે રહેતો જાય છે, આજે તો માણસ જગનો પહેલો વિચાર કરે છે ને પછી પોતાનો. પોતાના કરતાં એને બીજાની પંચાત કરવાની બૂરી રેવ પડેલી છે. મોટે ભાગે આ એક જ કારણથી માણસ પોતાનું શ્રેય માલવાનું બૂલી જાય છે. ‘શ્રદ્ધિ, સમાજ, સગાં, સનેહી, સ્વજન એ બધાંની પાત ને બધાંનો વિચાર વેગળા કરી - એ લાય ને છપમાંથી બહાર આવી માનવી સહુથી પહેલું ‘સ્વ’ તું’ શ્રેય સાથે - પહેલું પોતાનું જ પ્રમાણે - ને બધાં ને એજ રીત અનુસરે ને અપનાવે તો આખા યે સમાજનું સદ્ભાવ્ય સહેલાઈથી સર્જાઈ શકે. એમાં સહેજ પણ સ્વાર્થ જેવું નથી. માણસ બીજાની ગરબડ ને ગઝલોજ કરવામાં જ પોતાનું બગાડે છે. સ્વચ્છતાની બાબતમાં પણ આ નિયમ લાણ પડે છે.

લેંસ, ગાય, ગધેડાં કે ધોડાનાં તબેલા પાસેથી પસાર થતો માણસ ગંધથી અનુકંપા અનુભવે છે. પણ એ પોતે કેટલી સ્વચ્છ છે તે વિષે જોડો વિચાર કરે છે. આખા યે આલસના ઉકરણોમાં એક માણસનો ઉકરણોજ એવો ગદો ને ગંધાતો હોય છે કે ત્યાંથી પસાર થવું મૂશ્કેલ બની જાય. અનેક પ્રકારના જીવોમાં એક માણસનો જીવ જ એવા પ્રકારનો છે કે જેના શરીરમાંથી બહાર આવતો કચરો બદલોથી ભરેલો હોય. એકાંક સ્વચ્છતા વિષે લખવા જતાં આ વિષય તેથી વેગળા છે - છતાં એ સ્પષ્ટ કરવા માટે એટલું કહેવું આવશ્યક છે - માણસને, પોતે જ્યાં સુધી સ્વચ્છતા હું છે તે ન સમજે ત્યાં સુધી બીજાની રીકા કરવાનો લેશમાન અધિકાર નથી.

સ્વચ્છતાનો દંભ

આપણા સમાજમાં ફેટલાક પ્રસંગો ઉજવવામાં આવે છે - તે પશુ જાણે ધર્તીંગ હોય તેમ તેમાં જે આપણે આપણી જાતને ને બીજાને હેતરતાં ખીલકુલ ખચકાતા નથી. ધણુ શહેરમાં 'સાર્વજનિક સંસ્થાઓ તરફથી 'સ્વચ્છતા દિન' ઉજવવામાં આવે છે. શુદ્ધ સફાઈ માટે ધનામાં બહેર કરવામાં આવે છે. અહિં પશુ સ્વચ્છતાનો સાચો મહિમા પિંજાણવાને બદલે આપણે માત્ર ધનામ મેળવવાની જ હિતેશરી રાખીએ છીએ. સવારથી જ સાફસરીનું કાર્ય શરૂ થાય. બહાર સાફ દેખાય ને અંદર કચરો ધકેલાય. આપણે કચરો એવી રીતે વાળીએ કે ઉપરથી સ્વચ્છ થાય ને અંદરથી ગંદકી થાય. જાગ્રમ એવી રીતે ગાપરીએ કે આજુબાજુનાં બધાં ઘરમાં તેની સ્વચ્છતા હડીને જમા થાય. ગંધાતા ગોદડાંની ઘણી કરી ઉપર એક ઉજળી માદર ઝોઠાડી દેવાય, બહારથી ચકચક થતાં વાસણોની ધારેમાં મેલની થાપીએ દેખા દે, અહિં તહિં રમખાતા ગંધાતા ગંદા રૂઝાઓને એક ડબ્બામાં પૂરી દે, મટરને પાણીની હાલકથી સ્વચ્છ કરી એક 'કુંડીમાં બધા કાદવ જમા કરી દે, આનું તો ફેટકું' થે થાય. ઉપરથી ને સ્વચ્છતા દેખાય તે ખરી સ્વચ્છતા નથી હોતી પણ માત્ર દેખાવપૂરતી જ સ્વચ્છતા હોય છે.

દૈનિક જીવનમાં બેદરકારી

કાંઈ મહુલીમાં રહેતા માનવીને શહેરની આવીશત ધમારેતો પ્રત્યે આંકડાંથી થતું હશે, પણ ધમારેતોમાં જીવતાં નક' હોય છે તેનો તેને ઝોઠો ખ્યાલ હોય છે. શહેરની સ્ત્રીઓ ગમે ત્યાં ગમે તેવી રીતે ગમે તે કચરો ફેંકે છે. કચરા માટે પીપ હોતાં નથી ને હોય તો તેમાં કાંઈ નાખવા જતું નથી. 'કુસ્ટી, કવરણો, કચરો, બધું' થે એ ઉપરે મેલેથી જાળીમાંથી એવી રીતે નાખે કે એમાંથી અમ્મું જ માત્ર જમીન પર પડે ને બાકીનું બીજું બીજું માથે રહેતા ભાદુતની જાળીમાંથી ઘરમાં પડે.

આપણે સ્વચ્છતા થે ન શીખ્યા ને સંખ્યાતા પણ ન શીખ્યા. જાડુ કાદનાર માત્ર શણેક સફાઈ માટે જ કામ કરી જતા હોય તેમ આપણે વર્તીએ છીએ. હમ્મુ તો હમણાં જ એ જાડુ મારી ગયા, હોય તેટલામાં

તો આપણે જમીનને કણનારમાં હેતરતાં ને હાલેથી ફરીથી ખીચોળીય ને ખત્તજ કરી દઈએ છીએ. અમુક વર્ગ તો આવીથી નીચે ઉતરી અધમતાને માર્ગે વશે છે - ને એ જાડુ કાદના કામદારની ઉપર જ આપણે મીંચીને કચરો નાખે છે.

તંદુરસ્તી સાધનો સંબંધ

આપણે આપણી પોતાની તંદુરસ્તી પરત્વે પશુ બેદરકાર રહીએ છીએ. તનની તંદુરસ્તી ઉપર મનની તંદુરસ્તીનો મોટો આધાર છે. આરોગ્યની મૂલ્ય ચાવી શરીરની સ્વચ્છતામાં છે. દરે વર્ગે જે લાખો લોકો લુહુ જીવ રોગોના ભોગ થઈ મરણકારણ થાય છે - તેમાંનો મોટો ભાગ સ્વચ્છતાના સાદા નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરનારો હોય છે. વગર મહેનતે આપણે જે સિદ્ધિ મેળવી શકીએ તે મેળવવાનું મુનાસબ ન માનતાં આપણે શારિરિક ને આર્થિક રીતે ઘસાવાનું પસંદ કરીએ છીએ. આપણા શરીરની રચના જ એવા પ્રકારની છે કે તેને અંદરથી ને બહારથી સાફ રાખવું તે સાવ સહેલું છે. છતાં ઘણા માણસો એવી સ્વચ્છતામાં ન માનતા હોય તેમ જીવામાં આવે છે.

શરીરની સ્વચ્છતા પછી કપડાંની સ્વચ્છતા પણ અગત્યની છે સ્વચ્છ કપડાં ને સ્વચ્છ શરીરથી મન નિર્મળ રહે છે તે અનુભવથી બધા થે જાણે છે. થોડાક દિવસ ઉજળાં ને થોડાક દિવસ મેલાં આમ એકનાં. એક કપડાં હોય છતાં એ જાને વખતે માણસ મનથી લુહી લુહી ભાવના અનુભવશે. સ્વચ્છતા પૈસાનો ભોગ માગતી નથી. સાદું ને સસ્તું સ્ત્રે હોય છતાં સ્વચ્છ હોય તો મને નેટલાં મોંઘા વસ્ત્ર કરતાં ઉત્તમ દીપી ઉઠે છે. એક શુદ્ધચની વાન કર'. એ ઉચી ને ખડબચડી ખાદીની થોતી પહેરે છે. છતાં એમાં થે એ એટલા સ્વચ્છ ને સુધક રહે છે કે બીજાના મનમાં તેમના માટે આદર ઉત્પન્ન થાય - નેમની આ કપડાં સ્વચ્છ રાખવાની રીત માટે!

ફેટલીક ફેરો

અસ્વચ્છતાને જ જીવનનો મંત્ર માની એક દાખ એવા માણસોનો એક આપણે લુહો વર્ગ અસ્વચ્છ ધરાવે છે. કોઈપણ ચોપી જાંતુઓ સામે આપણે ને પ્રકારની તેના મારણ માટેની કુબેશ ઉપારીએ છીએ - તેવી જ

ખુબેસાં આવી અસખ્ય વ્યક્તિઓ પરત્વે ઉપાડવી નેહુએ.
એમાંના દરેકને જુદી જુદી જાતની રેવો હોય છે.

એમને છીક ખાવાની તાકીમ આપવાની જરૂર હોય છે. છીક કેવી રીતે ખાવી તે તેમને આવડતું નથી. માથું પેશી અથવા એટલું પહેાણું મોઢું કરી એ એવી તો જાતીમ છીક ખાશે કે આજુબાજુ એટલા જવાને તેના ઘોંટા ઉડે. તેના પોતાનાં કપડાં તો એ જમાડશે ને ઉપરાંત ખીજને પણ ચૂસે. આવે તેવું કરશે. પુજારી હોય ને આરતી ઉતારતાં છીક એવી રીતે ખાય કે આરતીના આંકડા દીવા એલવાઈ જાય.

ઘણા માણસોને ગમે ત્યાં ગમે તેવી રીતે થુંકવાની ટેવ પડી ગઈ હોય છે. એ થુંકે ત્યારે તેમને લાન નથી રહેતું કે આગળ કાણુ જઈ રહ્યું છે કે પાછળથી કાણુ આવી રહ્યું છે. થુંકે છે તે જગ્યા સાતવા માટે છે. ખીજને થળુ સ્વાસ્થ્ય ને શરીરની કિંમત હોય છે. આ બધું એમને શીખવવાની જરૂર હોય છે.

આ ઉપરાંત સીગારેટ પીતાવે એક વર્ગ એવો ને માત્ર ધુમાડો જ કાઢી જાય છે. ને તેને સાલ ને આપે છે, એમની બીડીઓનાં ડુંદાથી ને ગંદકી એ તો ઠીક પણ એમના ધુમાડાથી જાણુ પર જાણી લાગણી ફુલાય તેવું તેમને લાન નથી. સહેરની સો નેટલી મિલોના ધુમાડાને નિકાલ કરવા ની જોતી ચીમનીઓ હોય છે-પણુ લાજળો લોકોના માંમાં સળગતી સીગારેટ-બીડીમાંથી નીકળતા ધુમાડાના નિકાલ માટે કંઈ વ્યવસ્થા દેતી નથી. એ માત્ર હવામાં લાખી જઈ આરોગ્યને ટુકસાન કરે એટલું જ.

આલું આલું ને લાંબવા જઈએ તો કંઈક લખી શકાય. ઘણું માણસોને ગેસતાં થી રીતે શીખવું તે શીખવવાની જરૂરીયાત જણાય છે. ગાડીમાં કે ટાંગામાં એ એવી રીતે ઉભા પડે એસે છે કે બહુજ બેઠું દુર્ય દેખાય. ખીજના સુખ સગવડ કે સ્વચ્છતાની એમને સહેજેય પરવા હોતી નથી.

હલા પડે એસવાની આ જુરી ટેવ સારા સારા માણસોમાં પણ જોવામાં આવે. છે. ધોતીયું પહેરીને એસેટો હોય તે પાટલું પહેરીને યહુ એવી જ રીતે એસે છે. એ એસવાની રીત 'વી' શેપ જેવી છે. એથી એ સારી રીતે જોળખાવીએ તો ઘરેઘરમાં ડાસી

ટપટપ રોટસો ટીપતાં ને રીતે એસે છે તે રીતે. તેઓ ખુરશી ઉપર મુખ્યાં એસી રીકે છે. સહેજે સહેજે તો એક પગ ઉપરે રાખે ને ખીજને લટકતા રાખે.

કેમ ગેસતું, કેમ જોલતું, કેમ ચાલતું-પગે પધુ જાય હજુ શિખવાનુ જાકી, હોય તેમ સ્વચ્છતાનાં સાદાં નિયમેનો લગ કરનાર આ વર્ગનાં વર્તન ઉપરથી જણાય છે. બહુ જ યોડા, પણ ગરમાગાંધા એવા માણસો પણ મોજુદ હોય છે કે નાકમાં કે કાનમાં આંગળા ધાવી પછી તે આંગળાં સુધી જુવે છે. આંધી પણ આગળ વધીએ તો અસ્વચ્છતાનો અનુભવ થાય તે હિસાબે ખીજ ચોડાક દોખાડીએ આપવાનું મુલતવી રાખતું પડે છે. પણ વિચારી જોતાં જણાશે કે કેવી કેવી જાતના માણસો દુનિયામાં જુવે છે.

તે ઉપરાંત આપણને વસ્તુઓ ઉલટાવીને વાપરવાની ટેવ પડેલી હોય છે. ગંદુ ખસીટિંગ ઉલટાવી ઉજળું ઉપર લાવીએ કે તેવું ખીજું કંઈ કરીએ તો તે દામ્ય છે. પણ ઘણા માણસો માથાની ટોપીની ગડી ઉલટાવી ગંદી જાણુ અંદર લઈ જાય ને ઉજળી ઉપર લાવે. ચાદર, પડદા, ગલિદ બધું એ ઉલટાવે કે જેમાં આપણા આરોગ્યને એટલું કે તે વસ્તુઓ વાપરનારના સ્વાસ્થ્યને અવશ્ય ટુકસાન થયા વિના ન રહે.

આંધળું અનુકરણ

સ્વચ્છતા ને આરોગ્યનો વધુમાં વધુ લગ એપણે કરતાં શીખ્યા તેને માટે ઘણાં કારણો જવાબદાર છે. તેમાંનું એક મુખ્ય કારણ-આચાર્ય સંસ્કૃતિનું આંધળું અનુકરણ કરવાની આપણી જુરી આદત છે. આપણા દેશના રીતરિવાજ, આપણી સામાજિક વ્યવસ્થા, આપણી રહેણીકરણી, આપણી આર્થિક સ્થિતિ - આ બધું એવા પ્રકારનું છે કે એ રીતે આપણને હાનિમાં હાનિકારક જ નીવડે. આવી જાતનું અનુકરણ આપણે આરોગ્યને એટલું ટુકસાનકારક, એટલું આદતકારક છે કે તેની ને ગંભીર રીતે ગણતરી કરીએ તો એમ પૂરવાર થઈ શકે કે રોજોનાં ચોખા જંતુઓમાં વધારેમાં વધારે પિનાશક જંતુઓ કોઈ હોય તો તે માનવ જંતુઓ છે.

છેલ્લા બેત્રણ દાયકામાં આપણે એટલા જવા આગળ વધી ગયા મનીએ છીએ કે-ગમે. તેવા જુદ

પહેરી, ગમે તેવા રસ્તા પર ચાલી, ગમે તે તળાવો
લગાડી સીધા ને સહસ્રાદ વચ્ચે પેટી જઈએ છીએ.
આપણે બધા 'સાહેબો' બની ગયા છીએ - ને તેમાં જ
આપણે તે ભૂલી જઈએ છીએ કે સ્વચ્છતા ને આરોગ્યને
આપણે કેટલી હદે ભેખમાલી રહ્યા છીએ.

આપણા વંદીઓ ને જુદોએ સ્વચ્છતાના જે
સાદા નિયમો અપનાવ્યા છે. ધર્મ, નીતિના નામે
તેઓ જે સ્વચ્છતા ભળતી રહ્યા છે તે ખરેખર
આદર્શીય છે. એ આદર્શને આપણે અપનાવતાં
શીખીએ તો જે ભવાનકતા ભણી આપણે ધરણી રહ્યા

છીએ તેમાંથી અવશ્ય ઉગરી જઈએ. આ નિયમો
આપણને ભલે ગમે તેટલા અરિચક્ર કે અગપ્મામણી
લાગે - છતાં આપણે જે સમાજમાં રહીએ છીએ તેની
વ્યવસ્થાને તે જ ખરાખર અધીસતા છે. આપણા
સમાજની તાકાત ને તંદુરસ્તી, આપણા સમાજનું
આરોગ્ય ને આપણે તે આદર્શો ઉપરજ અવલંબે છે.
આપણે જેટલું વહેતું એ સત્ય સમજીશું તેટલા વહેલા
આપણે પ્રગતિને નામો ને અવગતિ સાધી રહ્યા છીએ
તેમાંથી ઉગરી સપોશું - ને ભાનિ પેટીઓ માટે સુખ
ને સમૃદ્ધિનો કિંમતી વારસો મૂકી જઈશું.

દાડ છોડો રે

દાડ છોડો દાડ છોડો દાડ છોડો રે,
જીવનનારી પ્રાણચિનારી દાડ છોડો રે! રે

કરમંદિર અભદાવે એવો,
આતમ-દીપ યુગાવે એવો,
તનમનધનનો સર્વચિનારાક:

—દાડ છોડો રે!

કુટુંબસુખ વણસાડે એવો,
આંતરદેવ દુભાવે એવો,
યાદવકુળ કેરો સંહારક:

—દાડ છોડો રે!

ધ્યાન ધર્મ નેવે મૂકાવે,
ધોળે દહાડે રાત ખતાવે,
નરનારીનો ભેદ વિલોપક:

—દાડ છોડો રે!

દીનતામાં દુખાડે એવો,
ઘરવર લીધે મંગાવે એવો,
રૌરવ નકં તણો અધિનાયક:

—દાડ છોડો રે!

દાડ છોડો દાડ છોડો દાડ છોડો રે,
જીવનનારી પ્રાણચિનારી-દાડ છોડો રે.

બાળકને કેળવશો કેમ ?

લેખક :
શ્રી. જયતિલાલ હ. પંચા

★

ઘણાં માળાઓની સર્વસામાન્ય ફરિયાદ હોય છે કે, એમનાં બાળકો પૈસા મારે કલિયા કરે છે અને ઘરમાં ગમે તેટલું ખાવાપીવાનું અને સુખસગવડ હોવા છતાં કલિયા કરીને પરાણે મેળવેલા પૈસા વરે બજારમાંથી ખરીદેલી ચીજો જ એ ખાય છે! આ કોણ નજીવી કૃત્ય નથી. આમાંથી જ બીજી અનેક કૃત્યો પ્રગટે છે અને એની છાપ લાંબે ગાળે આખા રાષ્ટ્રની સંસ્કારિતા ઉપર પડે છે. બાળકની પૈસા મારે તોફાન કરવાની અને જ્યાં ત્યાં જો તે ખાવાની વૃત્તિ ઉપર આપતો અંદુશ રાખવો જરૂરી છે. આ પણ બાળકેળવણીનો એક મહત્વનો પ્રદેશ છે. પ્રસ્તુત લેખમાં શિક્ષકશ્રીએ સ્વાતંત્ર્યની ભૂમિકા ઉપર આ પ્રશ્નની ચોખ્ખી મીમાંસા કરી છે.

નાની શાળાઓમાં તેમજ ઘર આંગણે નાનાં બાળકોમાં નજીવી જણાતી કૃત્યો તેમની તંદુરસ્તી બચાડે છે. ઘણું રોજીતું મૂળ એ કૃત્યોમાં હોય તેવું અનુભવે સમજાતું છે. ભેળપૂરી, પાણીપૂરી, આઈસક્રીમ, બરફનો પંચો, (ગોળો) મેલુરી મીઠી બનાવેલી સોપારી વગેરે ખાત્રાની ટેવ ઘણું બાળકોને હોય છે અને તેનાં પરિણામો વિચિત્ર આવે છે. જેમકે સવારે જાગતી વખતે રાંધાની ટેવ, દાંતણું ન કરતું, આ પાણી, નાસ્તો વગેરે જલદી ન કરવાં, સરીર સ્વચ્છ ન રાખતું, ધરપાઠ ન કરવા, અને અમુક વાનગીઓ ઘરમાં ભોજન વખતે મેળવવાનો આગ્રહ અને ન મળે તો રાંધાની ટેવ, માથું ટુટી, વગેરે અનેક પરિણામો ગણાવી શકાય. આ રીતે સામાન્ય ગણાતી ટેવો નાનાં બાળકોની તંદુરસ્તીને ધણી હાનિકારક નીવડે છે. અને તેનાં મૂળ નાની શાળાઓ તેમજ બાળકોનાં ઘરના વાતાવરણમાં હોય છે.

મુખ્યશિક્ષકની કેર જ

પ્રાથમિક શાળાઓમાં બાળકોનાં બાળકોની આ ટેવો પ્રત્યે મુખ્ય શિક્ષકની બેદરકારી તેને મારે બચાવવા.

મણી શકાય, ભેળપૂરી, પાણીપૂરી, આઈસક્રીમ, બરફનો ગોળોની માફક, સોપારી વગેરે વચ્ચેના ફરિયાદો, ગમે તેવા પદાર્થો પોતાની શાળા નજીક ન વેચે તે મુખ્ય શિક્ષક ખાસ ભેગું બેઠ્યો. ગમે તે ધંધાદારીને તેના ધંધો કરતો ન અટકાવી શકાય. તેની સાથે સાથે શાળાનાં બાળકોને આવા ધંધાદારીઓની કમાણીનું સાધન પણ ન બનાવે તેવું બેઠ્યો. એટલે કે શિયાળો તેમજ ચોમાસાની મસૂમાં બરફની માફકવાળા પોતાની શાળા નજીક ન આવવા દેવા બેઠ્યો. ભેળપૂરી, તેમજ પાણીપૂરી વચ્ચેના ફરિયાદોને પણ તેજ રીતે સ્વચ્છ, તાજા અને સંભાળપૂર્વક રાખેલા માલ હશે તો જ અહીં બેસવા દેવામાં આવશે તેવી તાકીદ આપવી બેઠ્યો. સાથે દરેક વિદ્યાર્થીને, અમુક પૈસાથી વધારે કિંમતનો માલ ન વેચવો તેવી શોધવણી પણ કરવી બેઠ્યો. જેથી બાળકો તે જ વસ્તુને કિંમત માની ખાઉચરાની પેઠે ખાય નહિ, આ રીતે શાળાના મુખ્ય શિક્ષકે તે બાળકોની તંદુરસ્તી પરત્વે ફક્ત ન રાખતાં બેઠ્યો. તેની ખાસ સંભાળ રાખવી બેઠ્યો અને પોતાની સુચનાનું પાલન થાય છે કે નહિ તે પણ ખાતરી કરી જણવી હોય બેઠ્યો.

ઘરના વાતાવરણની અસર

હવે ઘર આંગણે બાળકનાં માળાઓની વર્તણૂક તેમજ વાતાવરણ વિષે વિચારીએ. ઘણું કુટુંબમાં પોતાના પાઠશીઓ સાથે મળી બપોરના વખતે એકાદ ભેળપૂરીવાળાને માળામાં બેલાવી, વતોચોછા પ્રમાણમાં ભેળપૂરી કે પાણીપૂરી ખાવાની ટેવ હોય છે. મુખ્યમાં ખાસ કરીને ફેટલાક ભાઈઓને ધંધાના રથે અને બહેનોને ઘર આંગણે, આ ટેવ વધુ પ્રમાણમાં બેવામાં

આવે છે. તેને પરિણામે, ખસ, ખુજલી, ખાંસી, અને સવારમાં નાના બાળકોને ઘેચેની એટલે ઊઠતી વખતે રડવાની ટેવ લેવામાં આવે છે. તીખા અને ખાટા પદાર્થો ખાવાની ટેવથી સવારમાં શારીરિક નબળાઈ, સાંધાના દુખાવા, ઉઠવામાં ઘેચેની અને આળસ, વગેરે ભેદમાં આવે છે. નાના બાળકો આવા દર્દોની બાજુ બીજાને કરી શકતાં નથી. એટલે તેઓ પોતાનાં હિયાર રૂઢને અજાણે છે. પણ તેના એ રૂઢમાં માથાપને આવી બૂઝનો અને બાળકની શારીરિક નબળાઈને ખ્યાલ કરાંથી આવે કે કેમકે દરેક બાળકની શારીરિક નબળાઈ માટે આ એક જ દાખલો બંધાયેલો કેમ ગણી શકાય તે તો ડોક્ટરી તપાસ અને માથાપની ઊંડી વિચારશક્તિ જ માંગી લે છે. સામાન્યતઃ ઘણાં ખરાં બાળકોની આવી ટેવનું મૂળ કોઈક આવા કારણમાં જ હોય છે.

બાળક કેમ બગડે?

જેથી ભોજન વખતે પણ બાળક પોતાને ખાસ ક્રિય તેવો ખોરાક નહિ મળતાં ખાવાની આનાકાની કરે છે અને રડે છે. પીરસેલા ખોરાક થોડા પ્રમાણમાં પણ ઉપયોગમાં લેતો નથી. માટે કોઈ પણ કુમળા બાળક પર એવા સંસ્કાર ન પાડવા જોઈએ કે જેથી પોતાને મન-ગમતી વસ્તુ મેળવવા માટે શાળાએ જતાં નિયમિત પૈસા માંગે, તે માથાપ ન આવે તો ગમે ત્યારે ગમે તે રૂનેલી પાસેથી માગે. કે ગમે ત્યાંથી ચોરીને લાવે. અથવા તો પોતાની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવા તેને ખીજા રસ્તા શોધવા પડે. કુટેવોનાં દર્દોથી બાળક ઘેરાઈ ન જાય. શારીરિક તંદુરસ્તી જાળવણી રહે. આગળ વેળુની ગયા તે રીતે બીજા ફરિયાદો, દાંતનું ન કંટકું, ચા, દૂધ ન પીવાં, શરીરની એખાઈ ન રાખવી, જમતી વખતે રડવું, શાળાએ જતાં નિયત પૈસા માગવા, આપવામાં ન આવે તો ગમે તેની પાસેથી માગવા, ચોરી કરવી, એવી કેટલીક કુટેવોમાંથી બાળકને જરૂર બચાવી શકાય. તેમાં ખાસ કરીને શાળા પોતાના મકાનની નજીક હોવા છતાં પણ પૈસાની લાલચ આપી બાળકને શાળાએ મોકલવાની અથવા સ્વેચ્છાએ નિયમિત શાળાએ જતાં પૈસા આપવાની માથાપની ટેવ પણ બાળકની આપી ફરિયાદોનું કારણ બને છે. તેથી તે જાતના સંસ્કાર દૂર બને છે. અને બીજા ફરિયાદોનું કારણ બને છે.

દીપકભાઈનો પ્રયોગ-

મારી શાળામાં નવા આવતા અને બાળકોમાં અભ્યાસ કરતા દીપકભાઈને બરફના ગોળા ખાવાની ટેવ હતી. તે ટેવ જતાં બીજા ફરિયાદો, કેવી રીતે દૂર થઈ તે વાચકજગતની બાજુ માટે લખું છું. દીપકભાઈની ઉંમર લગભગ છ વર્ષની હતી. શાળામાં નવા આવેલા, ઘર પણ શાળાની નજીક જ એટલે બપોરે રાત્રે આ નાસ્તો ખજી લાવે. પોતે પણ ઘેરથી કઠિયા કરી પૈસા લાવે. અને ક્રિયાબળના દિવસો હોવા છતાં રોજ બપોરે બરફના ગોળા ખાય. શરદીનું તેને કાચમનું દરદ હોવા છતાં પણ બરફના ગોળા એકે દિવસ ખાવા વગર ન ચાલે. ઘેરથી શાળાએ આવતાં પૈસા માગવાની મેં મનાઈ કરી અને રોજ જોડેલા ભોજ્ય તેટલા પૈસા મારી પાસે માગ્યે તેમ કહ્યું, પણ બીજા શિક્ષકની હાજરીમાં મારી પાસે પૈસા માંગવાની શરમ આવે, એટલે પૈસા માગવાની દિમ્ત ન થાય. ઘેર પણ મારી પાસે તેમજ માથાપ, પાસે પણ પૈસા રી રીતે માગી શકાય કેમકે મેં તેને રોજ ભોજ્ય તેટલા પૈસા શાળામાં માગવા કહ્યું હતું. હવે દીપકભાઈની છુદ્ધિએ પૈસા મેળવવા નવો પ્રાર્થ ગ્રહણ કર્યો. દીપકભાઈના આપની પેટી પણ શાળાની સામે જ એટલે બપોરની છૂટીમાં હવે રોજ તે ભાઈ પેટીમાં જતા થયા અને પેટીના નોકર વગેરે પાસેથી તેમજ પેટી નીચે વખાડમાં શુંદર સાફ કરતી બાઈઓ પાસેથી પૈસા માગી બરફ ખાતા થયા. અને એ રીતે પછી ગમે તેની પાસેથી પૈસા માગી ગમે તે વસ્તુ ખાવા લાગ્યા. નબળાઈને લીધે બપોરના પેટીમાં ઊંઘી જાય. અભ્યાસમાં ચિત્ત લાગે નહિ. ખાંસી અને શરદી કાચમી દરદ થયાં.

તેના બાપાએ પેટીના તેમજ બધા લાગતાવળગતા માણસોને પૈસા ન આપવાની લલામણ કરી. હવે દીપકભાઈની મૂંઝવણ નથી. ઘેરથી તેમજ રસ્તામાં બાળકોના ગમે તે માણસ પાસેથી માગીને લાચારીથી તેમજ રડીને પૈસા લેવા માંડ્યા. એક દિવસ તો શાળાના ડેકાસરતર પાસેથી પૈસા માગીને બરફ ખાધો, તે મેં જાતે જોયું.

હવે દીપકભાઈની માગણ્યુત્તિ પરાશબદાએ પહોંચી છે. બધું જાણ કરતાં અને વિચારતાં કે શું કરવું? તેના પિતાથી પણ કંટાળી ગયા. મને મળ્યા અને જણાવ્યું કે હવે તેને હાથ તુરત શાળા તો છોડાવવી પડશે. મેં તેમને પીરજ આપી કહ્યું, કે તેને અભ્યાસમાં

શ્રીકૃષ્ણે ગોતાનું સમત ઇવન સત્ત્વ ન જાણવાની
કેપસનામાં, અધમોના ઉદાર કાળે માણ્યું. માગે તે વસ્તુ
એના ઇવનનો વિકાસ થતો આપણે જે તેવી સરત કરી.
વનમાં ગોપાઓના ઉદયને હરી લે તેવી સરત કરી.
તરીકે, દારિકાના પ્રજાપત્યસવ દિવસ શાળા નીચે ન હિન
વિલિકાર તરીકે, અશુનના પશુ પાસે પૈસા ન માગ્યા.
તરીકે, શ્રીમદ્ વગવદ્ગીતાના પશુ પાસે પૈસા ન માગ્યા.
એક મહાન પોગેશ્વર શ્રી. એ રીતે કંઈક નવા
આપણે એને પિછાણી દેસ દિવસ સુધી દીપકલાઈ
પૂજાએ છીએ. મને મેલા આપણે. પછી મેલા
વસ્તુઓ ઘેરથી મંગાવવાનું નહીં કર્યું.

શ્રીકૃષ્ણે મને અવારનવાર ઘેરથી મોકલેલી જુદી
લાગવદ્ગીતાઓ આપી. મેં એવા આપવાનું બંધ કર્યું
એની આપણીમાં વર્ષમાં વારીએ આપેલી વસ્તુ ખાઈને
કે વખત શાળા નીચે પહોંચ્યા. ત્યારે શાળા

"ભય ત્યારે અવારનવાર સૂચના આપ્યા કરું.
અંશો નહિ." બીજી તરફ જૂની દેખરેખ મારે
વિવાધીઓને મોકલું, કે બરફ ખાય તો મને જાણા-
વું. મેં પછુ તેવી જ રીતે દેખરેખ રાખી. પછુ બરફ
ખાવાની અને પૈસા માગવાની બુની ટેવ એટલે હજી
કોઈ કોઈ વખત પૈસા માગે અને બરફ ખાય. મને
બજાર મળે કે બરફ ખામે છે, એટલે ફરીથી તાકીદ
કરું. એ રીતે એક વિવાધી પાસેથી પૈસા લઈ જૂની
રીતે બે હાથમાં બે બેડના ગોળા લઈ ઉભાણી કરતાં
મેં પકડી પાડ્યા. એ બંને ગોળાને તરતજ કચરા
પેટીમાં નખાવી દીધા. તે વખતે મેં જરા ધમકાવ્યા.
અને સમજાવ્યું પાડી કહ્યું. તેનું મન એમ કહેતું લાગ્યું
કે હવે બરફ ન ખવાય. મને પછુ કંઈક અંશે ખાતી
થઈ, કે હવે બરફ ખાશે નહીં. ત્યારપછી કોઈક પૈસા
આપે તો સે ખરા પછુ બરફ શિવાય બીજી વસ્તુ ખાઈ
લે. તે વાત મારા ખ્યાલમાં આવી. ફરીથી સમજાવતીને
કહ્યું કે કોઈ પૈસા આપે તો લેવાય જ નહીં. અને
ઘેરથી આવેલી વસ્તુ સિવાય બીજી ખવાય જ નહીં.
હવે કોણ પૈસા આપે છે, અને તેના શું ઉપયોગ થાય છે,
તે તરફ મેં લક્ષ દેખ્યું. તો જાણ્યું કે જે પૈસા કોઈ
આપે તે પૈસા ઘેર પાછા આપે અને જાની ગણી માગે
કે કાકાએ અથવા મહેતાજીએ પૈસા આપ્યા અને
મેં લીધા. તમે માસ્તરને કહેશો નહીં. એક બે વખત

મેં બીજા વિવાધીઓ મારફત પૈસા મોકલી જાણ્યું.
તમે દીપકલાઈને આપણે. અને કહેવું કે, આ પૈસા
તમારા મોટાપાપાએ આપ્યા છે. એ રીતે મેં સામે
રહીને બૂત કરાવીને ખાતી કરી કે પૈસા લઈને શું કરે
છે? પશુ તે તો પાછા બાને મળે બા પાસે માફી મળે.
આ રીતે બીજી વખત મેં પૈસા મોકલ્યા. ત્યારે મારી
વાત ઉઘાડી પડી ગઈ; કે આ પૈસા માસ્તરજી મોકલે છે.
એટલે લીધા નહિ. ત્યારપછી જે કોઈ પૈસા આપે તેને
તે પૂછે, "તમને માસ્તરે પૈસા આપવાનું કહ્યું છે નહીં
હું નહિ લઉં". એ રીતે પૈસા ન લે. મેં પશુ કહ્યું કે
હવે જેની પાસેથી પૈસા લેશો તે વાતની મને ખબર
પડશે. એટલે આ વહેમથી કોઈની પાસેથી પશુ પૈસા લેતા
નથી.

આ રીતે હવે હોદ મહિના પછી તેના પિતાથી
તેમજ બીજા લાગતા વળગતા તેના સુદર માનસને
પ્રશંસા કર છે.

હજાર રોગનું મૂળ

હવે એને ખાતી થશે કે દીપકલાઈના હજાર
રોગનું મૂળ એક કારણ હતું. એ રોગનું મૂળ
ધરમાં હતું. માથાપ ધનવાન એટલે ઉના
ળામાં સરખતો તેમજ હંડાં પીણાં પીએ, બરફને
અવારનવાર છૂટથી ઉપયોગ કરે. તેને લીધે બરફ
તેમજ હંડાં ખાવાની ટેવ પડી ગયેલી. આ રીતે નેત
શાળા કરતાં ખાંસ કરીને ઘરનું વાતાવરણ ઘણું અંશે
બાળકોની કુટેવે અને તંદુરસ્તીની હાનિ. માં
જવાબદાર હોય છે. માતા કે ટેવ પડી ગઈ. તે
પછી ઉપર દીપકલાઈની કુટેવ મારે જે માર્ગ લેવામાં
આવ્યા તે અન્ય શિક્ષક અથવા મા બાપ લે. તે
લાંબા ગાળે પછુ ટેવ સુધરે ખરી. કારણ કે "કુમળ
છેકને જેમ વાળીએ તેમ વળે". તે કહેવત મુજબ
બાળકોના મગજ પર વધારેમા વધારે નવથી દસ વ
સુધીમાં સારા કે ખરાબ જે દેડ સંસ્કારો પાડવા
આવે તે જલદી જૂસાતા નથી. ત્યારપછી પછુ કાળજ
રાખવી જરૂરી છે. કેમકે ધન કમાણા પછી પશુ તેન
રક્ષક તો થયું જ પડે છે. નહિતર તે ધન વેચક
જાય છે. એ રીતે દરેક શિક્ષક તેમજ માથા
વરફથી બાળકો પર સારા સંસ્કાર પાડવામાં આવે તે
દરેક બાળક તંદુરસ્ત, આદર્શ, સંસ્કારી બનવું. રહે

બાળ વિભાગ

જણા જુનાં વખતની એક
છે. એક માણસને એકવાર
પૈસાદાર થયાની હમ્મણ
એણે આવી તહીં ખૂબ ફાંફાં
પણ ક્યાંય પૈસા મળે નહિ.
માં જો મળે તેને પૂછે :
પૈસા, ક્યાંયથી
વશો ખૂબ પૈસા મળે
ઉપાય દેખાડશે ?”
પણ કોણ બતાવે ?

છેવટ એને એકવાર એક
ધ મળ્યો. એણે એને
: હો... જરૂર બતાવું.
દુનિયામાં એક સ્થળે
એક એવું ઝાડ છે કે એની
જીંચે જો તમે, બેસો તો
સોનાનો વરસાદ વરસે, અને
તમે, આખી દુનિયામાં
પ્રથમમાં, મોટા પૈસાદાર
બની શકો.”

જેલા માણસને એવું
પ્રતિવાની ખૂબ તમન્ના
તો નીકળ્યો એની

દુનિયાનાં ચારેય ખૂણા એ ફરી વળ્યો.
દર વૃક્ષો એણે જોયાં. પણ ક્યાંય સોનાનો
પાવતું ઝાડ એવામાં આવ્યું નહિ.

છેવટ એ હિન્દુસ્તાનમાં
આવ્યો. ત્યાં તેને એક સાદું
મળ્યો. એને એણે સોનાનો વર-
સાદવાળા ઝાડ વિષે વાત કરી.

સાદુંએ કહ્યું : “ઓહો !
એવો આવી જ છે. જુઓ,
પેલા મંદિરની પાછળ આજે
રાતે જશે. ત્યાં તમને એવું
ઝાડ જો મળશે.”

માણસનું હૃદય આનંદ
થી નાચી ઊઠ્યું. રાત પડ
વાની એ સાદું જોવા લાગ્યો.
એને લાગ્યું કે આખું
પૌતાની ઉમેદ ફૂળી છે.
એને સોનાનો વરસાદ
વરસાવતું ઝાડ મળ્યું છે.
હવે એ પૈસાદાર થઈ શકશે.

રાત પડી અને એ
મંદિરની પાછળ ગયો.
મંદ મંદ પવન વાતો હતો.
ચાંદની રાત હતી. ચાંદન-
માંમા વાદળાની ભૂલભૂલા-

મણીમાં રમતા હતા. એ ઝાડનીચે આવ્યો.
‘હમણાં જ સોનાનો વરસાદ વરસશે’ એમ
વિચાર કરતો એ થોડીક ઘણું ઉભો રહ્યો.

ત્યાં તો પવનનો એક સપાટો આવ્યો. અને આખરે વાતાવરણ કોઈ અલૌકિક મુગન્ધી ભરાઈ ગયું. ઝાડ ઉપરથી ફેરલાક સોનેરી પુરેશ ખરી પડ્યાં. એવી તો સરસ એની મુગન્ધ હતી કે પેલો માણસ સોનાની તો વાતજ સાવ ભૂલી ગયો !

એને થયું : “આવાં સરસ મુગન્ધી સોનેરી ફેલા હોય પછી ખીજાં સોનાંની તો જરૂર જ રી ?

અને એક ફૂલ એણે મુઠું ત્યાં આનંદથી એવું હેયું નાચી ઊઠ્યું :

આ ફૂલ કયું તે તમે જાણો છો ? એવું નામ ચંપા. એને ફેરલાક ચંપક પણ કહે છે. ચંપાનું ઝાડ ખૂબ મુન્દર હોય છે. ફેરલાક વાર એ સો ફીટ ઊંચું હોય છે. એના પાંદડાં

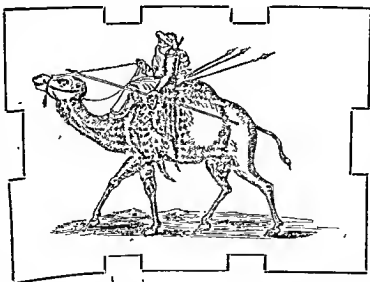
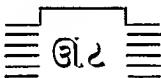
પણ ખૂબ લાંબાં હોય છે. એનાં ફૂલો ખૂબ મુગન્ધી અને પીળાશ પડતાં ઘોળાં હોય છે.

ચંપાનું ઝાડ આસામમાં, બ્રહ્મદેશમાં, પશ્ચિમ ઘાટમાં અને દક્ષિણ હિંદમાં થાય છે. ચંપાના ઝાડને ભેજ આપોલવા અને લીની જમીનને જોડે લીએ ચંપાનું ઘી વપાય છે. એમાંથી ઝાડ ઊગી નીકળે છે.

ચંપાનું ફૂલ એવો શણગાર તરીકે વાપરે છે. દવા તરીકે પણ ચંપા વપરાય છે. ચંપાના ઝાડનું લાકડું સરસામાન બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે પણ એ ઝાડને એવા ઉપયોગ માટે કાપવામાં આવતું નથી. કેમકે એ પવિત્ર ગણાય છે, અને એથીજ ચંપાનું ઝાડ ખાસ કરીને મંદિરોની આસપાસ એવામાં આવે છે.

નદી અથવા દરિયાની યુરાારી આપણે કરવી હોય તો આપણે વંદાણ અથવા સ્તીમરમાં બેસીએ છીએ એ તો તમે જાણતા હશેજ.

પરંતુ તમે કોઈ દિવસ રણના વહાણ વિષે ધ્યાનમાં લે? રણ તમે કોઈ દિવસ એવું છે? રણ એટલે ખૂબ મોટો દેશ છે. ત્યાં કોઈ નદી નથી. ત્યાં કોઈ સરોવર નથી. ત્યાં કોઈ ઘાસ નથી. ત્યાં કોઈ ઘેર નથી. ત્યાં કોઈ માનવ નથી. ત્યાં કોઈ જીવ નથી. ત્યાં કોઈ વસ્તુ નથી. ત્યાં કોઈ સ્વર નથી. ત્યાં કોઈ અવાજ નથી. ત્યાં કોઈ પ્રકાર નથી. ત્યાં કોઈ રંગ નથી. ત્યાં કોઈ સ્વાદ નથી. ત્યાં કોઈ ગંધ નથી. ત્યાં કોઈ સ્પર્શ નથી. ત્યાં કોઈ ગતિ નથી. ત્યાં કોઈ સ્થિતિ નથી. ત્યાં કોઈ સમય નથી. ત્યાં કોઈ સ્થાન નથી. ત્યાં કોઈ કંઈ નથી.

મહેલાઈથી થઈ શકે.

એટલેજ ગિરને રણનું વહાણ કહેવામાં આવે છે.

ગિરના શરીરની રચના તમે જોશો તો તરત લાગશે કે એને જાણે કે રણમાં ફરવા હરવા માટે પ્રભુએ ન બનાવ્યું હોય. બળદ અને પાડાની જેમ ગિરને શીંગડાં હોતાં નથી. એના ઘાંત બહુજ મજબૂત હોય છે અને એ ગમે તેવી લીલાતરી હસલાઈથી ચાલી શકે છે. ગિર કંઈ કુણું કુણું ઘાસ અને

અને એવા રણમાં જો જાય તો ગિર ઉપર બેસીને

લીલાંજમ કુમળાં પાંદડાં ખાતું નથી. એને તો ખાવા માટે જોડેજે ઝાળાંખંખાં વાળી લીલાતરી.

ત્રીમંડા અને સૌથી વધારે ભાવે છે. ઊંઠની ખાંખા પહોળી અને આગળ પડતી હોય છે. ખેડે એ રણમાં દૂર દૂર સુધી જોઈ શકે છે. ઊંઠની લગભગ આખી ઉપર ઢળતી હોય છે. ખેડે એ ઊંચે જોઈ શકતું નથી. પરંતુ એવી એને રણમાં ધખધખતા સૂર્યનો તાપ લાગતો નથી.

ખીજાં બધાં પ્રાણીઓ કરતાં ઊંઠ વધારે લાંબા વખત સુધી તરસ સહન કરી શકે છે. ચાર-પાંચ દિવસ સુધી ચાલે એટલું પાણી તો એની ડાકની નીચેના ઘડામાંજ હોય છે એમ કહેવાય છે. ફરલીકવાર રણની લાંબી સુસાફરી કરમિયાન સુસાફરને ક્યાંવ પાણી મળતું નથી અને તરસથી એનો જીવ કંટાળી જાય છે ત્યારે ઊંઠને મારીતે આ પાણી એને પીતું પડે છે. ઘાડાના પગના ફાખડા જમીન ઉપર પડે છે ત્યારે ફખડાક... ફખડાક... અવાજ થાય છે. જ્યારે ઊંઠના પગ બિલકુલ અવાજ કરતા નથી. ઊંઠના પગનાં તળિયાંની રચના એવી

હોય છે કે જેથી તે રેતીમાં સહેલાઈથી લાંબા વખત ચાલી શકે છે.

ઊંઠની અત્યારસુધી બે ખંડો જાણવામાં આવી છે. તેમાં આપણે ત્યાં તો ખાસ કરીને અરબસ્તાનનાં ઊંઠો જોવામાં આવે છે.

આપણે ત્યાં જોવી કઠેવત છે કે ઊંઠનાં તો અઢારેય અંગ વાંકાં એવું એકેય અંગ સીધું, સરખું, કેખાવડું નહિ. એથી ઊંઠનો દેખાવ બહુજ કદરૂપો લાગે છે. ઘાડા જેવી છદા અને તેજી ઊંઠમાં ન લાગે! તેમ છતાં આરબ લોકોને તો ઊંઠ ખૂબજ વહાલું લાગે છે. કારણ કે એ એમને રણમાં દરવા દેવા માટે બહુજ ઉપયોગી છે. ઊંઠ વગર એમનો વહેવારજ ન ચાલે.

ત્યારે ઊંઠને જોઈ તમને કેવા વિચાર આવે? માત્ર એટલોજ કે પરમેશ્વરે માણસની જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં લઈ કેવાં કેવાં વિવિધ પ્રાણીઓ બનાવ્યાં છે?

“બાપુજી, તમે મોટા કે અમારા હિંદુ-આરતર?” સા ત વરસના અથોડે એના બાપને કહ્યું.

એના બાપ એક મોટી હાઇસ્કૂલના પ્રિન્સીપાલ હતા અને અથોડે ગુજરાતી નિશાળમાં ભણતો હતો. વાર્ષિક પરીક્ષા પુરી થઈ હતી એનાં ઈનામો વહેંચવાનો મેળાવડો હતો. બધાં બાળકો અને એનાં માબાપો એકઠાં થયાં હતાં. મોટાં મોટાં બાપણો થતાં હતાં. ઈનામો વહેંચાતાં હતાં. ચા નાસ્તા તૈયાર હતા.

નાનો અથોડે મેળાવડામાં આગળની હરોળની ખુરશી ઉપર બેઠો અને નાસ્તાની

સ્કામીમાંથી એક કેળું કોમળિ પછયા વગર ઉપાડી લીધું.

પાસે ઉભેલા હિંદુમાસ્તરે એને કેળું ઉપાડતાં જોયો...એટલે હાલની બહાર કાઢી

મૂક્યો. અથોડને આથી ખૂબ માનું લાગ્યું. પોતે મોટી અંગ્રેજ હાઇસ્કૂલના હિંદુમાસ્તરના ટીકરો હોવા છતાં એને નાની ગુજરાતી નિશાળના હિંદુમાસ્તર કાઢી મૂકી જ કેમ શકે?

એટલે થઈ આવીને એણે ઉપર મુગબ પ્રશ્ન કર્યો.

નાનો અથોડે બે રીતે કમનસીબ હતો. એક તો એ કે એ એનાં

અ શો ક ની મૂંઝવણ.

સાદું જીવન અને ઉચ્ચ આચરણ

11

દાર્શનીના જ્ઞાનશાસ્ત્ર પુસ્તકોમાં 'ડૉ. એચ. મુકરજી પણ એક મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. આ આંતરરાષ્ટ્રિય ટ્રેપરન્સ સોસાયટીના એક અંતર્ગત ઉપપ્રમુખ હતા અને દક્ષિણ એશિયાની ટ્રેપરન્સ સોસાયટીના મંત્રી હતા. સંપૂર્ણ નિવૃત્તિ

જીવન સિદ્ધાન્તને પામવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. દાર્શનિક કે એવી બીજી કોઈપણ કેરી ચીજનો પરિચય એટલે જ જીવનની જરૂરિયાતોનું સમધારણુ એમ 'ડૉ. મુકરજીએ શ્રીતાવચને કહેલું :

(તમાકું સહિત) દારા પ્રમસ્ત એશિયાખંડના સામાજિક જીવનનો કેન્દ્ર સ્થાન માટે આ સંસ્થા હોલ અંતર-રાષ્ટ્રિય દરજ્જે કામ કરી રહી છે. આ સંસ્થાના મત મુજબ જે કોઈ વસ્તુ માણસને 'કેડ' આપે તેના ઉપયોગનો સંપૂર્ણ ત્યાગ એટલે જ 'ટ્રેપરન્સ'.

હુરતના વિચારો જીવનને ડૉ. મુકરજીને સોલજનાના અનુદેશ અંધાર તો, ૧૭-૧૮ અને ૧૯મી જીને મળેલા. આંતર રાષ્ટ્રિય ટ્રેપરન્સ સંસ્થાને ખ્રિસ્તી મિશનરી સાથે સંબંધ હોઈ આ વ્યાખ્યાનો આઈ. પી. મીરાન હાઈસ્કૂલમાં થો જાયાં હતાં.

બાલતા આંકડા

મુખ્ય પ્રાંતમાં જુદે જુદે સ્થળે જીન મારામાં દાર્શની અંગેની ૪૩૩ પ્રચારસભાઓ યોજવામાં આવી હતી. ૧૮૭ પંચાડાના કાર્યક્રમોની રજૂઆત થઈ હતી. કલાપદકોબે જુદા જુદા ૭૨ કાર્યક્રમો રજૂ કર્યા હતા. પ્રચાર ગારીઓ દ્વારા ૧૨૨ શીક્ષા (દાર્શની અંગેની તેમજ સામાજિક) દર્શાવવામાં આવી હતી. ૫૬૨ હજાર એકસો ને દસ લીતિથિઓ બુચવામાં આવ્યાં હતા. અને ૨૩૫૭ પામ્પ્લેટ્સ ઓડકાસ કરવામાં આવ્યાં હતા.

એક હરે બત્રીસ લાખ અને છત્રીસ હજારનો વિરાટ જનમેલનીનો સંપર્ક આ વિવિધ પ્રચાર કાર્ય દ્વારા સધાયો હોય.

"માનવમાનસ તો બહુ જ ગંભીર છે. કોઈપણ આકર્ષણનો સામનો કરવાના નૈતિક જીવનની જ માહુર ને ખૂબ જરૂર છે. મને મારી સુદિઓનો ખ્યાલ છે. એવીજ અકાદમી વર્ષથી માંડીને હું પ્રથુ પાસે એવી શક્તિની પ્રાર્થના કરી રહ્યો છું કે જેથી હું દાર્શના દેશના પંજામાં ન સપડાઉં."

આ છે ડૉ. મુકરજીનું આત્મનિરીક્ષણ. દુનિયાના પ્રવાસ દરમિયાન એ દાર્શના આકર્ષણનો સામનો કરી શક્યા કારણ કે એમ કરવાની એમને એશરી શક્તિ મળી.

વર્તમાનપત્રોનો સહકાર

માનવ માનસની ચંચળતા

'સાદું જીવન અને ઉચ્ચ આચરણ' - એ જીવન સિદ્ધાન્તના પ્રકાશમાં ડૉ. મુકરજીએ સરકારની દાર્શની અંગેની નીતિની સમીક્ષા કરેલી. વિખ્યાત રોમન શબ્દકોશના મોરેક્સ એડેલીયસના સમઘથી પશ્ચિમના લોકો આ

મુખ્ય પ્રાંતમાં વર્તમાનપત્રો સરકારની દાર્શની નીતિનો એકી અવાજે પુરસ્કાર કરી રહ્યાં છે એ હકીકત દાર્શની અંગેના કાવદાઓને જે ટૂર ટૂર પ્રસિદ્ધિ અને અનુમતિ મળી રહી છે તે ઉપરથી ક્ષિત થય છે. ગુજરાતી ભાષાના વર્તમાનપત્રો પણ

પશ્ચિમ-ખાનદેશ, સતારા, સોલાપુર, ધારવાર જિલ્લામાં તેમજ મુંબઈના પરાંવિભાગમાં કરવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રચાર-ગારીઓ દ્વારા વિવિધ કાર્યક્રમો રજૂ કરવામાં આવે છે, જુદી જુદી સામાજિક-તેમજ દારૂબંધી અંગેની ફિલ્મો પણ એમાં ખતાવવામાં આવે છે. આ પ્રચાર ગારીઓ ઉપરાંત પ્રકાશન ખાતાંની મેળાબંધી પબ્લીસીટી વાન પણ સુરત, બિજાપુર, સોલાપુર, અદમનગર, સતારા વગેરે જિલ્લાઓમાં ફરી હતી.

આંકડાઓ કહી આપશે

જુન ૧૯૪૯ દરમિયાન પ્રાંતના જોગણીસ જિલ્લામાં દારૂબંધીને જે વિવિધાંગી પ્રચાર કરવામાં આવ્યો તેના આંકડા નીચે મુજબ છે:-

જુન માસ દરમિયાન ૪૩૩ પ્રચારસભાઓ રવાનામાં આવી હતી; ૧૮૭ પંચાડાના કાર્યક્રમો હાલવામાં આવ્યા હતા. કલાપથકોએ ૭૨ કાર્યક્રમો જુદે જુદે સ્થળે રજૂ કર્યા હતા. પ્રચાર ગારીઓ ૧૨૨ ફિલ્મો (દારૂબંધીની તેમજ સામાજિક) શોવામાં આવી હતી. ૧૫૧૧૦ લીસિસિને ૧૮૦૨૪૫૦માં આવ્યાં હતાં અને ૨૩૫૭ પામ્પ્લેટ્સ પ્રોડક્ટ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

આ પ્રચારકાર્યના લાભ એકંદરે જરીસ લાખ અને જરીસ હજાર માણસોએ લીધો હતો.

શહેરના સમાચારો

નોર્થજીક ગાર્ડન્સમાં શ્રી. ગાડગે મહારાજે એક યજ્ઞોજ્ઞ રસપ્રદ કાર્યક્રમ રજૂ કર્યો હતો. આશરે દસ હજારની મેદની એમને સાંભળવા એકત્રિત થઈ હતી. દારૂથી થતાં નુકશાનોનો એમણે દાખલા-દલીલો અને સંચોટ દૃષ્ટાંતોથી એની હૃદય સુધી રીતે સમજાવ્યાં કે આખી મેદની એકત્રિતે સાંભળી રહી.

શ્રી. ગાડગે મહારાજ જે કીર્તીનોનો કાર્યક્રમ હાલમાં આપી રહ્યા છે તેનું સ્થાન દારૂબંધીના પ્રચારકાર્યમાં બહુજ મહત્વનું છે. એના શ્રોતાવર્ગ આખો વિશાળ જનસમુદાય છે.

જોગણ સંજ્ઞન ડિસ્ટ્રિક્ટ કોંગ્રેસ કમિટિના દારૂબંધી-કાર્યકરોની એમણે ખાતે મળેલી સભાનું પ્રમુખસ્થાન શ્રી. એલ. એમ. પાટીલે લીધેલું. કાર્યકરોએ જે જે મુદ્દાઓ સભામાં રજૂ કરેલાં તેના રહિતો તેજાથીએ આપેલા. શ્રી. એલ. એમ. પાટીલે કાર્યકરોને કહેલું કે 'દારૂબંધીને સફળ બનાવવાનું કામ ધણું અઘરું છે અને એને માટે સતત પ્રયત્નની જરૂર છે.

સભા આશા અને ઉત્સાહના વાંતાવરણમાં વીખરાઈ હતી.

મદનપુરા એક મુસ્લિમ-લગ્ન છે અને એમાં ખાસ કરીને મુતરાકા કાપડની મિલો આવી છે. અત્યાર-મુધી ત્યાં દોઈ જવા પ્રયત્ન કરતું નહીં. એ લગ્નો દુર્બોધ ગણાતા. શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ ત્યાં પ્રચારગારી મારફત દારૂબંધી અંગેના કાર્યદામિતને વહેતા મૂક્યા. અને એમ સમજાવું કે લોહી દારૂબંધીના સંદર્શનો બહુજ હાલપૂર્વક સ્વીકાર કરે છે.

આળકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. એલ. એમ. પાટીલ તથા કમિશનર બંને એકસાઈ સિપાઈઓના ક્વાર્ટર્સમાં ઉજાવેલ સત્તનારાયણની મહાપૂજાના પ્રસંગે દોઈ રહ્યા હતા. શ્રી. પાટીલે ત્યાં બ્યાખ્યાન કરતાં બહુવિધ હિંદુ કે દારૂબંધી વિષે અત્યાર-મુધીમાં ઘણું ઘણું કહેવાઈ ગયું છે. દરે તે માત્ર એ કાર્યક્રમને અમલમાં મૂકવાનો અવસર આવ્યો છે. બ્યાખ્યાનથી શ્રોતાવર્ગમાં નવો ઉત્સાહ આવ્યો હતો.

મુંબઈ શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ "સેલ્ફ સમિતિઓ" રચવાનું નક્કી કરેલ છે. તે મુજબ પી. લોડની એક સમિતિ નં. ૭૫- સદમ્દઅલી રોડ ઉપર રચવામાં આવી છે. એના પ્રમુખ તરીકે દારૂબંધી સમિતિના એક સભ્ય શ્રી એ. એમ. મિરજાની વસણી થઈ છે.

નોર્થજીક ગાર્ડન્સના કલ્યાણકેન્દ્રને વસવાટની તંગી ઉઠી થઈ છે. લગભગ એક સો જેટલા કાર્યકરો વસવાટની સગવડ માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. એમના પ્રયત્નો સફળ થશે.

વિષય સૂચિ

[ઓગસ્ટ ૧૯૪૮ થી જુલાઈ ૧૯૪૯ પર્વન્તના પહેલા વર્ષ દરમિયાન સંજ્ઞવનમાં પ્રગટ થયેલ લેખોની કક્કાવાર સૂચી યાદી]

ક્રો. નંબરો

ક્ર. નંબરો	લેખક	અંક	પૃષ્ઠ
૧ અમર બાપુ	... અરદેશર ફરામજી અબરદાર	ઓક્ટોબર	૩
૨ એક ગાંધી બાપુથી	...	ઓગસ્ટ	૮
૩ અનંત પ્યાસ	... ચુલાબદાસ ઓકર	ફેબ્રુઆરી	૫
૪ અમે કુમાર	... બિરીશ અ. શાહ	માર્ચ	૨૭
૫ આજનું ઉદ્દભાષન	... જયસુખલાલ ત્રિવેદી	ઝાન્યુઆરી	૧
૬ આસવનાં પાને	... જયન્ત પંડ્યા	જુન	૩૩
૭ આયો આયાદ	... પ્રો. હસિત હ. જ્ય	જુલાઈ	૩
૮ એક અભિપ્રાયે	... શશિન ઓઝા	"	૧૧
૯ કવિ અને શાસ્ત્રી	... ઉદાનજી	"	૧૪
૧૦ કાઠ દારૂને અકરો નહી	... ધનરાંકર હી. ત્રિપાઠી	ઓગસ્ટ	૫૭
૧૧ ગામડાનું ગોરવ	... જયન્ત પાંક	એપ્રિલ ૨	૩૪
૧૨ શ્રીમતી લીલા	... 'અનામી'	મે	૧
૧૩ ઘનશ્યામ મગનમાં	...	જુન	૧૧
૧૪ ઊંડ તું દારૂ	... હર્ષદાસ પંડ્યા	જુલાઈ	૨૨
૧૫ છોરાં અને છોરાં	... 'ગોહિનીચંદ'	જુન	૧૮
૧૬ જોગન્દર જાગે	... મનસુખલાલ જવેરી	સપ્ટેમ્બર	૧
૧૭ તું ચેતને -	... જયાનંદ દવે	માર્ચ	૩૨
૧૮ ત્રિમૂર્તિ	... પ્રો. ચતુરભાઈ પટેલ	ફેબ્રુઆરી	૧૨
૧૯ તજુ ભાઈની કથા	... ઉષેન્દ્ર પંડ્યા	જુલાઈ	૪૦
૨૦ દારૂડિયા! દવ લાગ્યો	... હમરાંકર બેળી	ઓગસ્ટ	૨
૨૧ દારૂનાં પીકાં પર	... ડો. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	સપ્ટેમ્બર	૧૩
૨૨ દારૂનાં નામને બોલો	... 'મ'	"	૨૭
૨૩ દારૂડિયાને	... ચોપટલાલ પંચાલ	"	૪૦
૨૪ દારૂનાં વાળ્યો દારૂ	... સુરેશ ગાંધી	નવે-ડિસેમ્બર	૩૬
૨૫ દારૂથી છે બહુ નુકસાન	... જનકલાલ રઠોડ	ફેબ્રુઆરી	૧૭
૨૬ મિક્ મિક્ દારૂડિયા	... છોટુભાઈ પટેલ	મે	૩૨
૨૭ પાંદડીઓ	... ઉષેન્દ્ર જ. પંડ્યા	માર્ચ	૨૮

મધ્યક

કૃતિ

લેખક

અંક

પૃષ્ઠ

૧ મધ્યકની મોટી અસર:—	...	કૃષ્ણદાસ કોટકાવાળા	એપ્રિલ	૨૩
૨ મધ્યકની કાર્યશક્તિ ઉપર અસર	...	કનૈયાલાલ મહેતા	ઓગસ્ટ	૫૫
૩ સંશય અને સમાધાન	...		મે	૫

વિવેચન, વિજ્ઞાન, લોક-સાહિત્ય વગેરે.

૧ અણ્વયદિની અભ્યુષી—	...	‘અણ્વયશાસ્ત્રી’	મે	૨૦
૨ ગાંધીજી અને ગુજરાતી ગદ્ય	...	વિજયરાય વેધ	ઓક્ટોબર	૧૪
૩ મહાત્માનું મંગલ હાસ્ય	..	ઉપેન્દ્ર પંથા	ઓક્ટોબર	૨૨
૪ લોક ભવાઈ	...	શ્રી. ચંદ્રકાન્ત આનંદપરા	મે	૩૫
૫ પ્રાચીન ભારતના વિનોદપ્રકાશ—	..	રામપ્રસાદ બક્ષી	ઓક્ટોબર	૨૫

સામાજિક ધારાઓ

૧ ગણેશ ધારો	...	ડોલરરાય હ. જુય	માર્ચ	૨૭
૨ મહા રાહત ધારો	...	”	જાન્યુઆરી	૨૧
૩ પ્રાથમિક કેળવણીનો ધારો	...	એસ. એ. તાહુર	જુલાઈ	૨૮
૪ શાહુકાર ધારો	...	ડોલરરાય હ. જુય	મે	૨૮

સામાજિક ઉત્સવો

૧ મુતુરાજનો મહેલસવ	...	મંજુલાલ સા. દેસાઈ	માર્ચ	૧૮
૨ જમશેદી નવરોજ	...	જી. એમ. ડી.	એપ્રિલ	૨૮
૩ દીપોત્સવી	...	મંજુલાલ સા. દેસાઈ	નવેમ્બર હિસેબ	૨
૪ નાતાલ	...	અરવિન્દા મ. દેસાઈ	જાન્યુઆરી	૨૬

સ્ત્રી-કેળવણી

૧ ધર આંગણે સમાજ સેવા	...	કુરંગી દેસાઈ	ફેબ્રુઆરી	૩૨
૨ ધર આંગણે આત્મવિકા	...	”	મે	૩૩
૩ સ્વતંત્ર હિન્દમાં સ્ત્રીઓ	...	અરવિન્દા લ. ભટ્ટ	માર્ચ	૩૩
૪ સ્ત્રીઓ અને રાજકીય લડત	...	લીલાવતી મુનશી	ઓગસ્ટ	૨૭

મધ્યર્થ લેખો

ક્રમ	કૃતિ	લેખક	અંક	પૃષ્ઠ
૧	આનંદ જીવનનો પાયો છે	... શ્રી. ચક્રવર્તી રામજી	ઓગસ્ટ	૩
૨	એક વખત હું દારૂગો હતો	...	સપ્ટેમ્બર	૨૦
૩	છેલ્લી યાત્રા	... ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	ઓક્ટોબર	૭
૪	તાડી પુષ્ટિવર્ધક છે ?	... ડૉ. એ. એચ. પટેલ	નોવેમ્બર	૨૫
૫	નીરો—	... શ્રી. ગજાનન નાયક	સપ્ટેમ્બર	૧૦
૬	નીરો વિષે ફેટલાક મદાઓની	... શ્રી. મુશ્કેદાસ શાહ	નવેમ્બર	૧૫
૭	પૂર્ણ સ્વરાજ વિષે ગાંધીજી	...	ઓગસ્ટ	૧
૮	પ્રજાનો સહકાર	... દિલખુશ દિવાનજી	"	૨૫
૯	પુનર્નિર્માણના પંથે	... શ્રી. લ. આ. પાટીલ	નવેમ્બર	૫
૧૦	ફેશનનું ફેશન કરો	... મન્દુમતિ પટેલ	સપ્ટેમ્બર	૪૧
૧૧	બાપુનાં પત્રો	...	સપ્ટેમ્બર	૩૭
૧૨	બીલ સેવા મંડળ	... ડાહ્યાલાલ નાયક	નવેમ્બર	૨૫
૧૩	મહાત્માજીનાં ચારસ	... ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	નવેમ્બર	૧૫
૧૪	માયાપત્ની જવાબદારી	... નરવરલાલ વીમાવાળા	ઓક્ટોબર	૧૧
૧૫	રાષ્ટ્રની આર્થિક દયના	... સૌ. જયવંતી કાજી	સપ્ટેમ્બર	૧૮
૧૬	શિસ્ત અને વ્યવસ્થા	... અનંતપ્રસાદ વસાવડા	નવેમ્બર	૪૧
૧૭	સામાજિક કાર્યોનાં વિકાસ	... જી. એમ. કુમારગપ્પા	સપ્ટેમ્બર	૩૭
૧૮	સાચો સેવક	... હરેન શુક્લ	ઓક્ટોબર	૨

સંજ્ઞવન

લવાજમના દર

	મુંબઈ પ્રાંતમાં	મુંબઈ પ્રાંતની બહાર (હિંદમાં)	પરદેશમાં
	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.
વાર્ષિક ...	૩—૦—૦	૪—૮—૦	૬—૦—૦
૭ માસિક ...	૧—૮—૦	૨—૪—૦
છૂટક નકલ ...	૦—૬—૦	૦—૬—૦	૦—૧૨—૦

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર તામહારે રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગુલમંત્રીશ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આયકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રણીધક અને ચિત્રારણેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સવળા સંશયોના રદિયાં આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાઠિન સાઈનનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતી ગ્રેફેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) **પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત :** લેખક : શ્રી મનુભાઈ મુખલાલ શાહ ; ૪૯ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦
ગામડામાં બહુજ આછા થયે અને બોછા ખરચે લજવી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નાર્ટિકા.

(૩) **દારૂનો દવ :**
દારૂના દેત્યનાં તોડવને ચિત્રાંકિત કરતાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી ઉમાશંકર જોષી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં મોળ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સંવરણબની સંગાથે :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મજૂરજીવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ. કિંમત ૦-૨-૦

(૫) **આંખ ઊઘડી :** (જે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિષ્ટને સ્પર્શતી જે વેધક વાર્તાઓ, ૪૯ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) **માણસાઈનો વિજય :** (બે વાર્તાઓ) ૪૯ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦
શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી સીતારામ શર્માની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) **છેદની ઘડીએ :** લેખક - શ્રી ધનગુણભાઈ મહેતા,
બહુજ આછી મહેનતે લજવી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નાર્ટિકા.

તમારી નકલો વી. પી. ધી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓહો કસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૧.

વિ શ સિ

'સંજીવન' નું લગભગ તેમજ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનોની કિંમત અંગેની રકમ અભિઓડરથી કે ચેકથી—હવે પછીથી નીચેના સિદ્ધાંતો રવાના કરવી :—

મંત્રી:—પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓહો- કસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ ૧.

દાદાને સફળ કરો

પ્રાંતિક દાદા-સમિતિ, મુંબઈ

મુંબઈ પ્રાંતિક દાદા સમિતિનું આ મુળપત્ર લોકલ સેફ્ટ ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ-વર્કશોપમાં શ્રી રસિકલાલ જી. પટેલ જાણુ છે અને મુંબઈ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

(કિંમત રૂ. ૦-૬-૦)

சென்னை

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાનું
૧ અભ્યર્થના [કાવ્ય] શ્રી. "વિવિધ" ...	૩
૨ મલાઈ વિષે કેટલુંક યથાર્થ દર્શન	૪
૩ હૃદય પંક્તિ શ્રી. ધનસુખરામ મહેતા ...	૯
૪ સંગીત એ કસરત છે શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે ...	૧૩
૫ પ્રૌઢ માનસને કેળવવાની પદ્ધતિ શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ શાહ ...	૧૬
૬ રામુલું રૂપાન્તર શ્રી. કૃષ્ણદાસ શાહ ...	૧૯
૭ પ્રગતિને પથે સો. લિખિલાખડેન મહેતા ...	૨૩
૮ અનાજનો દુર્લભ અટકાવો શ્રી. શાન્તિલાલ પરીખ ...	૨૬
૯ પારિખ હવેલી શ્રી. પીતામ્બર પટેલ ...	૩૦
૧૦ મેહુસિયો શ્રી. બહાદુરસિંહજી માંગરજિયા ...	૩૫
૧૧ માખીનો ઉપદ્રવ શ્રી. કૃષ્ણદાસ દોડકાંવાળા ...	૩૮
૧૨ યૂની લત શ્રી. સાકરલાલ અ. દવે ...	૪૧
૧૩ આળ (વલારા)	૪૩
૧૪ નિર્બીજની જીવનનો ભલૂ વારસો	૪૬

(પ્રાંતીય સમાચારો)

* 'સંજીવન' માટે મહાનિવેધ, કેળવણી, ગ્રામપુનર્ગઠના, આંગણવાડી, પ્રૌઢશિક્ષણ અને ખીચી રચનામક કાર્યક્રમને રૂપરેશિતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોઓ આપકારવામાં આવે છે.

* બદલાનાં સામયિકો અને ગ્રંથાવગોચન માટે પુસ્તકો જથ્થા મોકલવા આમંત્રણ છે.

* પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુસ્તકાર આપવામાં આવે છે.

* 'સંજીવન' માટે આવતા લેખોની પહોંચ લખવામાં આવી નથી. તાપસદ થયેલી કૃતિઓ ને યોગ્ય રિફિટ ખીટી હશે તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

* 'સંજીવન'માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં ભૂલ થતાં મનતઃ સોથે મુબદ્ધ પ્રાંતિક દરખાંશો-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે એમ માનવાતું નથી.

ટીપ્પણ: 'સંજીવન' શ્રાવણેને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહોંચતું ન થાય તો તેનાએ આશિસ્તે તા. ૧૫ મી પહેલાં ગળાવવું. સાર પછી દોષપણુ જનની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવશે નહિ.

મુબદ્ધ પ્રાંતિક દરખાંશો-સમિતિ : નં. ૨૬૬, જનરલ ગેટ રોડ, હોલ. મુબદ્ધ ૧.

સંમ્પન્ન

૪૫૧ બીજું]

સપ્ટેમ્બર-૧૯૪૯

[અંક બીજો]

અભ્યર્થના

(વસંત)

આત્માથકી મલિનતા હરવા બરે,
બહાસાંતણે વદન સોહવવા મુનરે;
સંવાદ - સંપ - મુખ , રેલવવા મુ - પૂર,
ભાગી જતું ઉચિત મઘથી દૂર દૂર ...

આરોગ્ય ઉભાવડ સદા સદને ચહો જો
એ કિલકિલાટ શિશુનો મુણવા ચહો જો;
દુઃસંગ રંગ થકી મુજ થવા ખસસ
ભાગી જતું ઉચિત મઘથી દૂર દૂર ...

ચૈતન્ય, મૂર્તિ તન મેળવવાં હશે જો;
માંગલ્ય ઉન્નેતિ સદા વરવાં હશે જો;
ને પામવા વિભુનું દર્શન વિદ્ય - પૂર
ભાગી જતું ઉચિત મઘથી દૂર દૂર ...

દીર્ઘાયુ ભાગવી ચહો જગ - સેવનાં જો;
ચાહો વિકાસ સહુ દિશ તણો સખે જો;
ને જાંખના પ્રગતિ દેશતણી જ ઉર,
ભાગી જતું ઉચિત મઘથી દૂર દૂર ...

સૌંદર્યને લલિત રમ્ય દલા વિષે જો
કોઈ અનન્ય નવવેગ ઉરે ચહો જો;
જો વાંછનાં પશુ મીઠી બનવા જ મુર
ભાગી જતું ઉચિત મઘથી દૂર દૂર ...

“વિવિત્તુ”

ખાંડવાળા કોઈપણ
મિત્રજનને આથી ચડવા
દેવાથી જે પદાર્થ ઉત્પન્ન
થાય છે તેજ મલાઈ.
ચૂકુંમદશક યંત્ર વેંડેજ
પારખી શકાય એવી પ્રક્રિયા
વડે આ આથી ચડે છે
અને મિત્રજનમાં ખારથી
તેર ટકા મલાઈ ઉત્પન્ન
થતાં એ તાજ પામે છે.

મલાઈ વિષે કેટલુંક ચથાર્યદર્શન.

—[૧]—

પ્રતિભામાં ખીચર, એલ, પોટર અને સ્ટાઉટ
નામના દારૂ અને આપણે ત્યાં તાડી આ રીતથી
ખતાં વધારામાં આવે છે. ઉપર કહ્યા તે પાશ્વર્ય પ્રકારના
દારૂમાં ચારથી આઠ ટકા મલાઈ હોય છે જ્યારે તાડીમાં
આઠથી દસ ટકા મલાઈ હોય છે. ઈંગ્લેન્ડનું એક
લોકપ્રિય પીણું સાઈડર સીતાફળના રસને આથી ચડાવીને
ખતાવવામાં આવે છે, જ્યારે પોટ, શેરી અને શેમ્પેન
દ્રાક્ષના રસમાંથી ખતાવવામાં આવે છે. જે દારૂમાં તેરથી
વધારે ટકા મલાઈ હોય છે તેમાં શુદ્ધ મલાઈની મેળવણી
કરેલી હોય છે અને એ કારણેજ એની માદકતાનું
પ્રમાણ વધેલું હોય છે.

મલાઈનું પચાસ ટકા જેટલું પ્રમાણ ધરાવતાં પશ્ચિ-
મનાં સ્પીટિસ ગાળવાની પદ્ધતિથી ખતાવવામાં આવે
છે. આથી ચડેલ દ્રાક્ષને ગાળવાથી બ્રાન્ડી અને છે. ઘઉં,
ખારથી, રાય, પોટ કે આ સંખ્યાં અનાજના મિત્રજનના
આથી ચડાવેલ લચકામાંથી વ્હીસ્કી ખતાવવામાં આવે
છે. શેરીની રસને અથવા આથી ચડેલ ગોળને ગાળવાથી
રમ ખતાવવામાં આવે છે.

એરેક નામે ઓળખાતા દેશી દારૂમાં પાંચસથી
ચાવીસ ટકા મલાઈ હોય છે અને તે મહુડાના ફૂલોમાંથી
કે તાડનો ગોળ અને ચોખ્ખાના આથી ચડાવેલ મિત્રજનને
ગોળીને ખતાવવામાં આવે છે.

લંકામાં રાખવાની વસ્તુ એ છે કે આ જવાં
પીણુંઓ, ભરે જુદી જુદી રીતે ખતાવતાં હોય તે પણુ
માદક તો છેવે. અને જેટલા પ્રમાણમાં એમાં મલાઈ
હોય છે તેમજ જેટલા ગદ્યમાં એ લેવામાં આવે છે
તે મુજબ એનાથી કેક ચડે છે. આ દૃષ્ટી પીણુંઓ
માણસનાં પાનમાં આવ્યાં કે તરત એનો ઉપયોગ શરૂ
થયો. અને એનાં માઠાં પરિણામોની જાણ હોવા છતાં
પણ માણસે એનો ઉપયોગ ચાલુ રાખ્યો.

લોકમતની કેળવણી

મનુષ્યના શરીરની
રચના ઉપર થતી મલા-
ઈની અસર વિષે વૈજ્ઞાનિક
સંશોધનો દ્વારા મેળવેલી
માહિતી ઓગણીસમી
સદીના ઉત્તરાર્ધ સુધી
ઉપલબ્ધ નહોતી. આ
માહિતી જ્યારે મળી અને

એની હાનિકારક અસર જ્યારે વધુ સંશોધનો થતાં ખૂબ
પ્રચલિત બની ત્યારેજ આ પીણું મોણુ
બન માટે ઉપયોગી હોઈ શકે કે કેમ તે વિ-
ગઢેર લોકમત કે કેળવણી મળ્યાં. મલાઈની
શરીરરચના ઉપર થતી અસર વિષે ખાસ અભ્યાસ
જેણે કરેલ એવા એક વૈજ્ઞાનિકનાજ શબ્દોમાં કહીએ
તો: “પહેલી વસ્તુ તો એ સાબિત થઈ કે મલાઈ એ
એક બંધાણુ થઈ જાય તેનું માદક પીણું છે અને એ
હોઈ પણ સંજોગોમાં ‘રોમ્યુલન્ટ’ ગણી શકાય તેમ નથી.”
અર્થાત્ પીણું તરીકે મલાઈ કેટલો હાનિકારક છે
સમજી શકાય તેમ છે.

ચાર તબક્કા

પ્રકટર સર એન્થમીન વૉડ રિચર્સને મલાઈનું
નીચજતા ફેરના ચાર તબક્કા વર્ણવ્યા છે. પહેલું
તબક્કો પ્રાથમિક આવેશનો છે. ત્રીજી સ્તત્તબક્કો
ઉપર અંકુશ ધરાવતી, નસોની ક્રિયાશીલતા આથી
કુશિલ થાય છે અને પરિણામે ચહેરા ઉપર સ્ફુર-
‘ઉજોજન’ જેવું દેખાય છે. સત્તાસાહિત્યિકમાં
લોહીનાં હલનચલનમાં ખળભળાટ થતાં હૃદયનાં ધ્રુવકારો
જરા વધી જાય છે. જેટલા વધુ પ્રમાણમાં મલાઈ
લેવાયો હોય તેટલા પ્રમાણમાં આ ધ્રુવકારો વધે છે.
થોડા વખત પછી વધુ પડતા પરિશ્રમને લીધે હૃદયનું
દબાણુ વધી જાય છે અને એથી ગતિ ટકાવવા માટે
વધારે મલાઈની જરૂર પડે છે. લોહીના વ્યવસ્થિત
પરિભ્રમણમાં ખળભળાટ થવાથી જરૂર, લીવર, પાંસળી,
કીડની અને બ્રીન્ન અંગોમાં લોહીનો ફેલાવો બેધરમ
તે કરતાં વધારે થાય છે.

ફેરના બીજે તબક્કે ‘સ્પીનલ ક્રાઈ’ ઉપર
અસર થાય છે. સ્નાયુઓ ઉપરનો અંકુશ મરી જાય

છે. અને ચોક્કસ યાનિક કામ લગભગ અશક્ય અને છે. ત્રીજે તબક્કે ખત ઉપરના અંકુશ કુદળ સુમાવાય છે અને માંહુસમાં રહેલા જનમરના લાવેા બેશરમ રીતે પ્રદર્શિત થાય છે. ચોથે તબક્કે માંહુસ કુદળ બેબાન થાય છે અને માત્ર હૃદયજ પોતાનું કામ ચાલુ રાખે છે.

આમ આપણે એવું સરીએ છીએ કે આદ્યોદય ધીમે ધીમે માંહુસની શારીરિક અને બૌદ્ધિક શક્તિઓના નાશ કરે છે અને છેવટે એને બેબાન બતાવી મૂકે છે. અહીં એવું ભયંકર કાચું પુરું થયું ગણાય.

અનેક રોગોનું કારણ

મલાકાં એક બહુ જ શક્તિશાળી યોગધી છે- અને વૈવેચીય દ્રિષ્ટિએ એ બીજું હોઈ પણ શકે તહિ- અને એથીજ કેટલી દુનંત એવી બીજી અસર પણ એ ઉપજાવી શકે છે.

મલાકાં લોહીના પ્રમાણમાં વિસ્તરે છે અને ઘણીવાર લોહીનું દળાણ જીવાન માંહુસમાં પણ વધારી દે છે. મલાકાંવાળાં કેરી પીણાંમાં લેવાથી મૂત્રાશયના અનેક પ્રકારના રોગો થાય છે. 'શરીરનું ઝેર બહાર કાઢવામાં મલાકાંને લીધે મૂત્રાશયને વધુ શ્રમ પડતો હોઈ એની શક્તિ લીધી થતી ભય છે. એક અંગ્રેજ વૈજ્ઞાનિકે કહેલ છે તે પ્રમાણે મૂત્રાશયનાં રોગોને ૭૮ ભાગ દારૂના વ્યસનને આધારે થાય છે. અમેરિકાના બેટલ ક્રીક મેનેસ્ટેરિયમમાં કરાએલા કેટલાક પ્રયોગો ઉપરથી દક્ષિત થાય છે કે મૂત્રાશયની કામ કરવાની શક્તિમાં મલાકાં વડે ૪૦ ટકાના ઘટાડો થાય છે. એથી શરીરમાં ઝેરના ભરાવો થાય છે. અને અનેક જાતના રોગો ફાટીફૂટી હોઈ છે.

નિષ્ણાત ડોક્ટરોના કહેવા મુજબ દારૂડિયાનું હૃદય નમળું પડી ગયેલું હોય છે. કારણકે મલાકાંની સેવનથી હૃદયને બમણો શ્રમ વેઠવો પડે છે એથી એને વહેરો ધસારો લાગે છે.

કેન્સરનો રોગ અત્યંતીન દુનિયામાં ખૂબ જ ભયંકર ગણાય છે અને વિષે વૈજ્ઞાનિક સંશોધન કરતાં પ્રો. જી. બી. એસ. હાલ્ટન લખે છે:

“કેન્સરને લીધે બીજાઓમાં મૃત્યુનું વધુ ભયંકર કારણ મલાકાં પણ છે. કુપે વર્ષ નીચેની ઉંમરનાં દારૂના પ્રધામાં પડેલાં માંહુસોનાં કેન્સરને લીધે જ મૃત્યુ થાય છે એવું પ્રમાણ સંદેશ કરતાં બમળું છે. કેન્સરના કારણમાં પહેલું જે ગરીબાઈ ગણીએ તો બીજું અત્યંત મઘપાન કરવાની ટેવને પણ ગણી શકાય.”

મલાકાંનું સેવન ચોક્કસ રીતે આયુષ્યમાં ઘટાડો કરે છે. એજ સેવનથી મૃત્યુ કરવાની શક્તિ વધે છે. સાંસારિક આપત્તિઓ આવી પડે છે. અને શારીરિક માનસિક તેમજ સામાજિક એવા અનેક પ્રકારના રોગો થાય છે.

મહારાણી વિક્ટોરિયાના એક વખતના દાકતર સાર્સ એન્ડ્રુ કલાકે આ સબંધી લખે છે: “હાર્મિપટનના વોરોમાં હું જેમજેમ ફરતો ગયો તેમ તેમ મને લાગ્યું કે દર દસ રોગીઓમાં સાત રોગીઓ તો દારૂડિયાનું હતા. કેટલું ભયંકર પરિણામ! આ વિષે ન્યારે હું લેડા ને લેડા વિચાર કરે છું. ત્યારે મને ઘડીબર થઈ આવે છે કે એકવાર તો હું મારો ધંધો છોડી મારું સર્વત્ર તપાવી દઉં અને દારૂધરોધી પાંચનું નેહાદમાં સાથ પુરાવું! અને માનવજાતને કહું કે માનવતાના આ શત્રુથી મહાસર્વદા ચેતના રહો!”

અને ન્યારે આવા ભયંકર પદાર્થને લોહી લીધાજ કરે છે અને એ લેવામાં પોતાની તટખી કમાણીનો ભોગ આપે છે અને બદલામાં તો માત્ર રોગઘટત શરીર, માનસિક નબળાઈ, સાંસારિક ઉપાધિ અને નૈતિક પાત મેળવે છે ત્યારે હરકેહાલ દેશબકતે સખત કાયદાં વડે ફરજિયાત એને ઘર મળતો અટકાયતો જાઈએ!

અશક્ય સામનો

મલાકાંનો કોઈ પણ સ્વરૂપમાં ઉપયોગ શરીરને નિતિકારજ છે. મલાકાં જેવો જઠરામાં ભય છે કે તરત જઠરના રસો ઘટ થાય છે અને મલાકાંની અસરથી અલિપ્ત રહેવા માટે એ મ્યુકસના શેલ પ્રમાણને બહાર ફેંકે છે. જઠરનાં શોષક તત્વો એને પહેલી તકે બહાર કાઢવા માટે પ્રયત્નશીલ બને છે. એ લોહીમાં ભળતાંની સાથેજ એને કાળજમાં મોકલવામાં આવે છે.

અને કાળજી પશુ એમાંથી અને તેટલું શોધી કરી લેવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. મધાકાંનાં તત્ત્વો વાશુ લોખી ન્યારે હદય સુધી પહોંચે છે ત્યારે હદય વધારે ભરતી થવાકવા માટે છે જેથી કરીને એ અસ્વસ્થતા દૂર કરનાર અવયવો તરફ અને તેટલી ઝડપથી પહોંચી જાય. આવી એક અવયવ તે ફેફસું છે. ક્વાસીઆસ દ્વારા તે એરને બહાર કાઢે છે. ફેફસાના કાષમાં આમડી અને કાળી બંને મંદદ દરે છે એથી કરીને મધાકાંનાં તત્ત્વો પેશાબ અને પરસિવા દ્વારા બહાર નીકળી જાય છે. ખરું પૂછો તો શરીરમાં મધાકાં પ્રવેશ્યા પછી દરેક દરેક અવયવ એને બહાર કાઢવા માટે જ પ્રયત્ન કરે છે.

આ કામ કરવા પાછળ મચિતતા દૂર કરનાર અવયવોને વધારે શ્રમ પડે છે. અને એથીજ એની શક્તિ ઘીણુ થઈ જાય છે. દહાડે દહાડે શરીરમાં એર વધુને વધુ એકઠું થાય છે અને એને પરિણામે રોગોનો સામનો કરવાની શક્તિ ઘટી જાય છે.

મધાકાં લોહીની એકાંક નસોમાં પ્રવેશ કરે છે અને બીજા તબક્કે એ મુખ્ય રક્તવાહિની દ્વારા કાળજીમાં જાય છે ત્યાં એનું લોહીની સાથે મિશ્રણ થતાં એ નસોમાં ભરાય જાય છે અને એથી એ વહેલી ઘીણુ થાય છે. શરીરમાંથી એરને બહાર કાઢવાની પ્રવૃત્તિ એવીસે કલાક માલતીજ હાય છે મધાકાં એમાં ખલેલ પહોંચાડે છે અને એથી નુકસાન થાય છે.

લોહીમાં કેટલાંક ધોળાં પરમાણુઓ હાય છે. રોગના કોષપણુ જતું અથવા તો કોષપણુ પ્રકારનું એ લોહીમાં પ્રવેશવા પામે તો એને આ ધોળાં પરમાણુઓ નાશ કરે છે. મધાકાં આ ધોળાં પરમાણુઓની શક્તિને રૂપે છે અને એથી એ રોગના જતુઓને નષ્ટ કરી શકતાં નથી. આ સંબંધોમાં રોગના જતુઓ, શરીરના કોષપણુ ભાગમાં અને ખાસ કરીને નળ્યા ભાગમાં ન્યાં ત્યાં અથડાય છે અને એની ક્રાંચક શક્તિને હાનિ પહોંચાડે છે. રોગનો સામનો કરવાની લોહીનાં આ પરમાણુઓની શક્તિને મધાકાં કુશિત કરે છે એ બાબતમાં કેટલાંક વૈજ્ઞાનિકોએ સંશોધન કર્યાં છે અને ચોક્કસ પ્રમાણમાં આપ્યા છે.

રોગોના સામનો કરવાની શક્તિના આભારને લઈને દારૂડિયો બહુજ નજીથી એવા રોગોનો ભોગ બની જાય

છે. એસોનોના બાણીતા ડાક્ટર મી. એન્ડરસન આ સંબંધી કહે છે "ઘણાં પ્રાણીઓતક કોલેરાના આગળ પડતાં કામલુરુપ મધાકાંવાળાં પીણાં હોય છે એમ મારા બેવામાં આવ્યું છે. ૧૮૩૨ માં વોરસીમાં કોલેરાના ભયંકર રોગથી બ્રુસ પામેલ માણસોમાં લગભગ ૪૦ ટક જેટલા તો દારૂના વ્યસનીઓ હતા.

ક્રિટિક સિવાઈઓને નમારે ગરમ દેશોમાં નોકર અંગે મોકલવામાં આવતાં ત્યારે તેઓ જેટલે દરજ્જે મધાકાંથી મુક્ત રહેતા તેટલે દરજ્જે તેઓ રોગોનો સામનો કરી શકતા. એ વસ્તુસ્થિતિ ઉપરથી આપણને ખ્યાલ આવશે કે એ દારૂડિયો દારૂનું નૈવન આણેજ રાખે તે એની સહનશક્તિ એકદમ ટૂટી પડે છે.

મદાસના લરકરી થાણાની યુરોપીઅન ટુકડીઓને માંદગી અંગેના ૧૮૪૬ માં આવેલા એક અહેવાલ જણાવે છે તેમ સદરજ્જુ ટુકડીમાં સિવાઈઓના પ્રજા વિલાપ પાડવામાં આવ્યા હતા. એક સંપૂર્ણ નિર્વ્યસની બીજો મધ્યમસર મધપાન કરનાર અને ત્રીજો અઢંગ દારૂડિયોઓના. આ સાને વેંચી પડતી માંદગીની તારવણું કરતાં જણાવું હતું કે નિર્વ્યસનીઓ ત્યારે સાક માંદા પડતા ત્યારે અર્ધ વ્યસનીઓ ખાસકર માંદા પડતાં અને અઢંગ દારૂડિયોઓ સા માંદા પડતા.

સરજનોના મોટાં શહેરોની દારૂપટલોનો પશુ આજ ભાતોને અનુભવ છે. બહુજ સહેલું આપરેશન જે નિર્વ્યસની ઉપર ઘણીજ સહેલાઈથી થઈ શકે તે અઢંગ દારૂડિયો ઉપર કરવાં જતાં પ્રાણીઓતક નીવડ્યું હોવાનો તેઓને અનુભવ છે.

ભાવિ પ્રગતિ વારસો

પોતાની ખૂરી આદત મારે માત્ર દારૂડિયો પોતેજ સહન કરે છે એવું નથી. ઘણા ક્રિસ્ટિયોમાં વધારેમાં વધારે નુકસાન દારૂડિયાને પોતાને થતું પશુ નથી હોતું. કેટલાંકે મધ્યમસર મધપાન કરનાર લોકો અને અઢંગ દારૂડિયોઓ પશુ કુદરતના કાનુનની વિરૂદ્ધ પશુ સિનેરે સિનેર વર્તવું લોણુ આકુષ્ય ભોગવી જાય છે. તેમ છતાં પશુ દારૂડિયો ભડે પોતાનાં પાંપનાં પરિણામોમાંથી બચી જતો પશુ એનાં બાળકો બચી જતાં નથી.

સર બોર્ડે નમુને કહ્યું છે. તેમ વિકૃત પ્રત્યેયસિનાં ચાર કાટણોમાં મુખ્ય કારણ માન્યાનું દારૂનું વ્યસન પશુ ગણાય. એજ કાટરે સંશોધન કહ્યું છે તેમ શારીરિક અને માનસિક ખોડને લીધે આજે દસ લાખ જેટલાં બાળકો વિલામ્બાસને ગોંચ લાલ લઈ શકતા નથી. આજ વિવેક ઉપર સંશોધન કરતાં ડોક્ટર જી. સી. સ્મિથ વુંડહુંડ લખે છે: “દારૂચિયા માળખેલાં બાળકોમાં માનસિક શક્તિને યલોજ અણવા હોય છે અને એમની શારીરિક તાકાત અત્યંત કમતી હોય છે. તેમજ એમનામાં ફેટલીક ગંભીર પ્રકારની ખામીઓ હોય છે એમ સાબીત કરવા માટે પુષ્કળ પ્રમાણમાં પુરાવા મળી રહે છે.”

Life Shortening Habit નામના પોતાના પુસ્તકમાં ડોક્ટર આરનોલ્ડ હોરને કહે છે કે મનુષ્યનું અસ્તિત્વ ભૂખિયમાં ટકાવી શકે એવા જીવાણુઓના મલાઈ સદતર નાશ કરે છે આગળ ચાલતાં એજ પુસ્તકમાં એજ વિદ્વાન લખે છે:-

“દારૂચિયા માળખેલાં બાળકોના વિકાસ બરાબર થતો નથી. જુદા જુદા રોજોના સામનો કરવાની એમનામાં ઘણી ઓછી શક્તિ હોય છે. અને ફેટલીક વાર ફાયતો રોજ એમને ઘણીજ સદેશ્વરથી અસર રહે છે.”

“મલાઈ” રહે કેટલેક ગયેલી ફરી અવસ્થા દરમ્યાન આરેલાં બાળકોમાં એક પ્રકારની ખાસ નબળાઈ દેખા દે છે. અને એનાં માત્રા ખૂબજ ઊંડાં હોય છે. આગળ જતાં આ બાળકો હિસ્ટીરિયા અને નોરસ્થેનિક જેવાં અનેક દર્દોનાં ભોગ થઈ પડે છે.”

ફેટલીક સ્ત્રીઓને બાળકોને માટે યલોજ શોખ હોય છે. પરંતુ તે બરાબર કરી શકતી નથી. આ શક્તિ વારસામાં ઉતરી હોય છે. જે માતા બાળકોને ઉછેર બરાબર કરી શકતી નથી. તેની દીકરી પણ એ કામ માટે અશક્ત નીવડે છે. જે કિસ્સામાં માતા બાળકોને માટે શક્તિમાન હોય છે પરંતુ દીકરી અશક્ત હોય છે એવાં સંસ્થામાં પ્રેફેસર લગને સંશોધન કરતાં જણાવ્યું છે કે એની પુત્રીઓના પિતાઓમાં ૧૮ ટકા જેટલાં અંગ દારૂચિયાઓ હતા. પોતાનાં સંશોધન ઉપરથી લગજે પ્રેફેસરે નીચે પ્રમાણે તારવણી કરી:

“દારૂચિયાની દીકરી પોતાનાં બાળકોને ઉછેર કરવા માટે ભાગ્યેજ શક્તિમાન હોય છે. એક નિયમ તરીકે બે બાપ દારૂચિયા હોય તો એની દીકરી એના બાળકોને ધવરાવના માટે અશક્ત નીવડે છે. અને બાળકોને પોલી પછી રહેલી શક્તિ પણ ન્યાર પછીની પેઢીઓમાં સંપૂર્ણ રીતે નાશ પામે છે. આ એક એની મેળે ઉપરિચન થયેલી પરિસ્થિતિ નથી આની સાથે અધઃપતનના બીજાં ચિન્હો પણ દેખાવે છે રોજોના સામાનો કરવાની શક્તિ મટી જાય છે. માંત્રમાં સડો પેસી છે, માનવતંત્રો નબળા પડી જાય છે અને ફેટલીક વાર ફાય પણ લાગુ પડી જાય છે આવી કરીને ઉછરતી પેઢીને પોષણ ઓછું મળે છે અને અનેક આધિવ્યાધિઓ પછી કાલાન્તરે આખી પેઢીના નાશ થાય છે.”

દારૂચિયા પોતાના બાળકોમાં દારૂનું વ્યસન કઈ રીતે ફેલાવે છે એ સંબંધે ડોક્ટર જે. એચ. ક્રોસલ લખે છે.

“ઘણાખરા કિસાઓમાં અંગ દારૂચિયાઓએ પોતાનું વ્યસન વારસામાં મેળવેલું હોય છે તેથી પોતાના વ્યસન માટે જેટલા જવાબદાર છે તેથી વિશેષ જવાબદાર અને વિશેષ શુન્દગાર જેઓના વ્યસન એમની અંદર પેસી ગયાં છે તેઓનેજ ઘણાવા ભેદજો એક દારૂચિયાનું દારૂનું વ્યસન પાંચ પાંચ મેડી મુખી પણ વિસ્તર્યું હોય એના હામસાઓ મળી આવે છે.”

“મલખાનની ટેવ લોકોમાં વધી ગઈ હોય તો એનું વધમાં વધુ સખળ કારણ આજ હોઈ શકે; દારૂચિયાનો પુત્રો દારૂચિયા બને છે અને પોતાનાં ટેવ પોતાનાં સંતાનોને વારસામાં આપે છે. આમ વિનાશની પરંપરા અખંડ રીતે ચાલેજ જાય છે.

ચિત્રકારનું આત્મનિરીક્ષણ

રીલમે એક અણીના ચિત્રકાર હતો. ૩૬ લાંબની જીવાન ઉમરે ફાય અને કાળજતા રોગથી એનું મલુ થયેલું. આ ચિત્રકારના જીવનની અંતિમ પળોમાં એ. એસ. લારકે લીધેલી મુલાકાતનું ખૂબજમાં હૃદય-શ્રાવક વર્ણન આપ્યુંને A Painter's Pilgrimage Through Fifty Years નામના પુસ્તકમાં મેળે છે.

“તું આઉસ્ટરશાયરમાં થોડા વખતથી રહ્યો હતો. એવો અને તેને રોગજી આગવવાનું જાણ્યું અને નાં જાણ્યું

અને કાળજી પાલનમાંથી અને તેટલું શોધણું કરી લેવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. મલાઈનાં તત્ત્વો વાળું લોઢી જ્યારે હૃદય સુધી પહોંચે છે ત્યારે હૃદય વધારે જોરથી ધબકવા માંડે છે જેથી કરીને એ અસ્વચ્છતા દૂર કરનાર અવયવો તરફ જાને તેટલી ઝડપથી પહોંચી જાય. આવો એક અવયવ તે ફેફસું છે. ક્વાસોસ્થિસ દ્વારા તે જોરને બહાર કાઢે છે. ફેફસાના કાંધમાં ગામડી અને ધીમી જાને મદદ કરે છે જેથી કરીને મલાઈનાં તત્ત્વો પેશાબ અને પેરોસી દ્વારા બહાર નીકળી જાય છે. આ પૃષ્ઠો તે શરીરમાં મલાઈ પ્રવેશ્યા પછી દરેક દરેક અવયવ જોને બહાર કાઢવા માટે જ પ્રયત્ન કરે છે.

આ કામ કરવા પાછળ મહિનતા દૂર કરનાર અવયવોને વધારે થમ પડે છે. અને એથીજ એની શક્તિ ધીલુ મળી જાય છે. દહાડે દહાડે શરીરમાં જે વધુને વધુ એકત્રી થાય છે અને જોને પરિણામ રોગોનો સામનો કરવાની શક્તિ ઘટી જાય છે.

મલાઈ લોહીની એકેએક નસોમાં પ્રવેશ કરે છે અને પીત્ત તબક્કે એ મુખ્ય રક્તવાહિની દ્વારા કાળજીમાં જાય છે ત્યાં જોનું લોહીની સાથે મિશ્રણ થતાં એ નસોમાં ભરાય જાય છે અને એથી એ વહુલી ધીલુ થાય છે. શરીરમાંથી જેને બહાર કાઢવાની પ્રવૃત્તિ ચોવીસે કલાક ચાલતીજ હોય છે મલાઈ એમાં ખલેલ પહોંચાડે છે અને એથી નુકશાન થાય છે.

લોહીમાં કેટલાંક ધોળાં પરમાણુઓ હોય છે. રોગના કોઈપણ જંતુ અથવા તે કોઈપણ પ્રકારનું જે લોહીમાં પ્રવેશવા પામે તે જોને આ ધોળાં પરમાણુઓ નષ્ટ કરે છે. મલાઈ આ ધોળાં પરમાણુઓની શક્તિને કંપે છે અને એથી એ રોગના જંતુઓને નષ્ટ કરી શકતાં નથી. આ સંજોગોમાં રોગના જંતુઓ, શરીરના કોઈપણ ભાગમાં અને ખાસ કરીને નળિયા ભાગમાં જ્યાં ત્યાં અચડાય છે અને એની કાંઈ શક્તિને હાનિ પહોંચાડે છે. રોગનો સામનો કરવાની લોહીનાં આ પરમાણુઓની શક્તિને મલાઈ ક્ષતિ કરે છે એ આખતમો કેટલાંક વૈજ્ઞાનિકો સંશોધન કર્યા છે અને ચોક્કસ પુરાવાઓ આપ્યા છે.

રોગોનો સામનો કરવાની શક્તિના અભાવને લીધે દારૂંડિયો બહુજી જંદીથી એવા રોગોનો ભોગ બની જાય

છે. એસિજોના બાળીતા ડોક્ટર મી. એન્ડરસન આ સંબંધી કહે છે " ઘણાજ પ્રાણીચાતક કોલેરાના આગળ પડતાં કાંઈપણ મલાઈવાળાં પીણી હોય છે એમ મારા ભવામાં આવ્યું છે. ૧૮૩૨ માં વોરસોમાં ફોરોસના બચકર રોગથી જુલુ પમિલ માલુસોમાં લગભગ ૪૦ ટકા જેટલા લોકો દારૂના વ્યસનીઓ હતા.

બ્રિટિશ સિપાઈઓને જ્યારે ગરમ દેશોમાં નોકરી અંગે મોકલવામાં આવતા ત્યારે તેઓ જેટલે દરજ્જે મલાઈથી મુક્ત રહેતા તેટલે દરજ્જે તેઓ રોગોનો સામનો કરી શકતા. એ વસ્તુસ્થિતિ ઉપરથી આપણને ખ્યાલ આવશે કે જે દારૂંડિયા દારૂંડી શિવત ચાલુજી રાખે તે એની સહનશક્તિ એકદમ તૂટી પડે છે.

મદ્રાસના લરકંડી થાણુની પુરોપીઅન દુકાંડીઓમાં માંદગી અંગેના ૧૮૪૯ માં આનેલો એક અધ્યયન જણાવે છે તેમ સદરજ્જુ દુકાંડીમાં સિપાઈઓના મજૂર વિભાગ પડવામાં આવ્યા હતા. એક સંપૂર્ણ નિર્વ્યસની બીજી મધ્યમસર મદપાન કરનાર અને ઝીલે આંધ્ર દારૂંડિયાઓનો. આ સાને વેકરી પડતી માંદગીની તારવણ કરતાં જણાયું હતું કે નિર્વ્યસનીઓ જ્યારે સાં માંદ પડતા ત્યારે અર્ધ વ્યસનીઓ ઘાસક માંદ પડતા અને આંગે દારૂંડિયાઓ સાં માંદ પડતા.

સરજોનેના મોટાં શહેરોની દારૂંચડોનો પણ આજ જાનનો અનુભવ છે. બહુજી સહેલું જોખરેશન જે નિર્વ્યસની ઉપર ઘણીજ સહેલાઈથી થઈ શકે તે અંગે દારૂંડિયા ઉપર કરવાં જતાં પ્રાણીચાતક નીવાણું હોવાનો તેઓને અનુભવ છે.

ભાવિ અળને વારસો

પોતાની જૂરી આદત માટે માન દારૂંડીઓ પોતેજ સહન કરે છે એવું નથી. લેણા કિસ્સાઓમાં વધારેમાં વધારે તુકસાત દારૂંડીઓને પોતાને થતું પણ નથી હોતું. કેટલાંક મધ્યમસર મદપાન કરનાર લોકો અને આંગે દારૂંડિયાઓ પણ કુદરતના કાનુનની વિરુદ્ધ પણ સિવર સિવર વર્ષનું લાણ આણુષ ભોગવી જાય છે. તેમ છતાં પણ દારૂંડિયા લેણે પોતાનાં પાપનાં પરિણામોમાંથી છટકી જતો પણ જોનાં બાળકો છટકી શકતાં નથી.

મળવા બદલ શક્યો. એ ગોતાના જીવનની અતિમ યોગ્ય વિનાયતા હતો. અને એક સૌદા ઉપર યજ્ઞો હતો. એક કંઈક હાસ્ય કરતાં તેણે મને કહ્યું “હાઈક, મારો આપ દારૂડિયો હતો અને હું પણ દારૂડિયો બન્યું.”

શીલમે જેવો પ્રતિભાશાળી યુવાન તો માત્ર અપવાદરૂપ જ ગણાય કારણ કે મોટા બાળના દરૂડિયાઓના બાળકોમાં સામાન્ય ધૌલિક અને શારિરીક શક્તિઓનો અભાવ હોય છે. ન્યુયૉર્કના એક વિખ્યાત ડૉક્ટર બીલર્ડ પારકરે કહ્યું છે “જે દારૂડિયાને વારસામાં દારૂ વ્યસન મળ્યું હોય છે તેની સ્થિતિ વારસા આપતાર કરતાં ઘણીજ વધારે વિષમ હોય છે અને એને ગોતાને જે બાળકો થાય છે તેની સ્થિતિ એથીયે વધારે કફોડી હોય છે સિવાય કે આવાં બાળકોને માતા તરફથી કંઈક નિર્વ્યસનતા પરિણામરૂપ ફાવત મળે. વળી દારૂડિયો વારસામાં માત્ર દારૂની જ નહીં પણ એવું નથી એને કારણે તો ગોંડપણ, પિવા અને એવા બીજા કેટલાંકેક મગજના અને

સાનતંત્રુઓનાં રોગો થાય છે અને એા રોગો વારસાગત એક પછી એક પેઢીમાં ઉતરતા જાય છે. કેટલાક સંજોગમાં દારૂડિયાનાં વ્યસનની આવી બધીજ હાનિકારક અસર એના બાળકો ઉપર પડતા પ્રમાણમાં થતી નથી ત્યાં પણ જેટલી હાનિ થાય છે તેનું સ્વરૂપ ખૂબજ ગંભીર પ્રકારનું હોય છે. આ સંજોગે ડૉક્ટર એડમન્સ લખે છે : કેટલાંક બાળકો બહુ જ ગિડિયા સ્વભાવનાં હોય છે અને એમની વિચારશક્તિ કુવળ ગોંડપણ ભરેલી હોય છે. આનું કારણ એમના માં આપો તું દારૂનું વ્યસન ગણી શકાય.”

આ બધી હકીકતો માત્ર પરદેશી માર્કેટ નહિ પણ હિંદને માટે પણ સાચી છે. જેઓએ આપણા દેશના બોલોગિક વિસ્તારો નેવા હશે તેઓને ખાતરી થશે કે ઉછરતાં બાળકો પણ કુમાંણી રીતે કુદ નરતમ દારૂની આદતમાં સાપડાય જાય છે આ વારસાગતજ ગણાય. # (આલુ)

* ડૉ. એચ. સી. મુરરજના અગ્રણી લેખને આધારે

[૦]:

પ્રમુખોનું બહેરનામું

[ઇ. સ. ૧૮૩૩ માં ન્યુયૉર્કના એલર્ડ સી. ડેલવન વર્ગનિયામાં જન્મપૂર્વ મુખ્ય પ્રેસીડેન્ટ પદે ગયેલા અને નીચેના બહેરનામાં દેખ એમની સહી લીધેલી. ત્યારપછી પ્રેસીડેન્ટ નેન્સન કુપીના મૌલિક અનુયાયી પ્રમુખની સહી મેળવવામાં ડેલવનને સફળતા મળેલી - માત્ર અપવાદ તરીકે વિલિયમ હેની હેરિસન ની સહી મેળવી શક્ય નહોતી. કારણ કે હોદ્દા ઉપર આવ્યા પછી એક માસમાં એમનું અવસાન થયેલું.]

“માદદ સ્પીરિટ એક પીણું તરીકે માત્ર બિનજરૂરીજ નહીં પણ તુરંતપણ કારક છે અને એના ઉપયોગ સંપૂર્ણ રીતે બંધ કરવાથી જનસામાન્યની તંદુરસ્તી. શારિરિક બળ અને મુખાકારીમાં અભિવૃદ્ધિ થાય તેમ છે એમ નિરીક્ષણ, અનુભવ અને વૈજ્ઞાનીક અભિપ્રાયના દાર્શનિક પુરાવાથી કલિત થતાં, અમે અમેરીકી દેશ માન્યતા પ્રદર્શિત કરીએ છીએ કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના લોકો, અને ખાસ કરીને જીવાને, જે એના ઉપયોગ સદંતર બંધ કરે તો તેઓને અગત ફાયદો થશે એટલું જ નહિ. પણ આપણા રાષ્ટ્ર અને દુનિયાનું પણ તેઓ હિત વધારશે.”

૧. જેમ્સ મેડિસન
૨. જોહન કવીન્તી આદમ્સ
૩. જોન ટિલર
૪. મિલર્ડ ટિલમૉર

૫. ફ્રેન્કલીન પીઅર્સ
૬. એન્ડ્રુ જેક્સન
૭. એમ. વાન બ્યુરેન
૮. રૂડ. ટેલર

૯. જેમ્સ કે. પોક
૧૦. જેમ્સ કુયેનન
૧૧. અંબ્રહામ લિંકન
૧૨. એન્ડ્રુ જોહનસન

હૃદય પલટો

લેખક :

શ્રી: ધનસુખલાલ મહેતા

સામાજિક કાર્યની
પ્રવૃત્તિ અંગે મારે અનેક
ગાંધીઓનાં જન્મ પદ્મ
હતાં. એના એક ગાંધીમાં હું

પહેલાં ઘણીવાર જતાં પછી, અચાનક મારે કામનાં સ્થળ
બદલવાં પડ્યાં હતાં એથી એ ગાંધીમાં પાછો જરાજર
જ-સાત વર્ષે પગ મૂક્યો હતો. હું એ કામને અંગે
ત્યાંના માણસોને મળતો ગયો તેમ તેમ તેમાંનાં પાંચ-સાત
માણસોએ પાવરી. શેઠનું નામ શીશું અને ધાનવીર,
પરોપકારી, બુદ્ધિમાન ખાસ જવા કચેરીની ઉપાધિક્ષા તેમની
આગળ મૂકી. આટલુંજ નહિ પણ જેવાર માણસોએ
તો તેમને મહાત્મા પાંચરીજી પછી કહી નાખેલાં 'મેં' આ
પાંચરી શેઠ વિશે તૃપ્તિ કરવા માંડી તો જણાવું કે
એ એક પારસી ગૃહસ્થ છે ને અધિક વયના છે.
ગાંધીમાં ગાંધીઆઓને પોતાંય તેટલી રૂઠાં લઈને તેમને
આણવેદિક, મુનાની તેમજ હોમિઓપેથિક દવાઓ આપે
છે. જેવાર પૈસા પછી ન આપી શકે તેવાઓને તદ્દન
મક્ત દવા પણ આપી છોડે છે. બહુ માંદા માણસ હોય
તેમને ત્યાં પણ જાય છે. ગાંધીમાં છોકરાં-છોકરીઓને
બેઠાં કરી તેમને નિયમિત પોતે અને પોતાનાં ધણીઆણી
વ્યાયામ શીખવે છે. તે સિવાય બીજી રમવામતો
પણે રમાડે છે. દારૂપીધાનો ઉપદેશ આપે છે, બીડી અને
તમાકુનું વ્યસન છોડવાની સલાહ આપે છે. પ્રમાણિકતા
સંખ્યાઈ, પવિત્રતા વગેરેના પાઠ બધાંને આપે છે.
પતિ-પત્ની અતિશય સાદાદુધી રહે છે અને નસુનેદાર
જીવન ગાળે છે અને બાંધાને તેમ કરવા ઉત્તેજે છે;
અને તે પણ બહુ મીઠાશથી, સ્નેહથી કરી પણ જાતના
દહમ વગર!

મેં આ પાવરી શેઠને મળવાની ઇચ્છા થઈ આવી.
તે ગાંધીમાં ચહેરા જોતાં મને એવું લાગેલું તો ખરું
કે એ ગાંધીમાં તદ્દન બદલાઈ ગયું છે. પાણી એવો સરસ
પદાર્થ શાથી આવેતો તે હું સમજી શક્યો નહિ.
એ પ્રમાણે પપ્પટો લાવનાર માણસ વ્યવસ્થાપના
હોતોજ નેહજી એમ મારીને હું વખત કાઢીને તેમને
મળવા ગયો.

તેમની નાની બંગલી,
તેની આસપાસના કમ્પા-
ઉન્ડ અને તે કમ્પાઉન્ડમાં
આવેલ નાનકડું દવાખાનું

બહુજ સ્વચ્છ હતાં. માણસોની અવરજવર ઘણી રહેતી,
જ્યાં ખુબ શાંતિ પ્રસરેલી જણાઈ.

એક છોકરા સાથે મેં મારા નામની ચીઠ્ઠી મોકલી
એટલે મને પોતાની બંગલીમાં બેસવાનું કહેવડાવ્યું. હું
ત્યાં જઈને એક નાના ખંડમાં બેઠો ત્યાં પા કલાક પછી
એક ઊંચો, કઠોર, પ્રભાવશાળી પુરુષ દાખલ થયો.
તેની રંગે રંગમાં તંદુરસ્તી હતી. મોઢે મોટી, દાઢી હતી
જેથી તે પુરુષના પ્રભાવમાં વધારો થતો હતો. મને
નેહજી તેણે આજું રિમત કર્યું હોય તેમ મને લાગ્યું—
દાખલ થઈને એમ પછી થયું કે આ માણસ મારી સામે
હમી રહ્યો છે. પણ મારી સાથે તે ગાંધીમાં જેવાર
માણસ હતાં એટલે હું કાંઈ બોલ્યો નહિ. થોડીકવાર
આમ તેમ વાતો કરી અને હું ઊઠવા જતો હતો એટલે
પેલા પાવરી શેઠ મને બહુ આગ્રહ કરીને બેસાડ્યો
અને મારી સાંધનાં માણસોને કહી દીધું કે આ
મંગળદાસ શેઠ મારે ત્યાં નાસ્તો લઈને પછી ઉતારે
આવશે. હું અજાણ તો થયો પણ પેલાં માણસો
વિનયથી ચાર્જમાં ગયાં એટલે મારે મારે બાંભળી માર્ગે
પણ નહોતો.

એઓ ગયાં એટલે પાવરી શેઠ એક અદ્ભુત સ્વર કહ્યું
અને મોટી બૂમ મારી: "દીના! દીના! ગરે, આમ
આવતો આ આપણા જરીપુરાણા હોસ્ત આવ્યા છે"

અને હું આ વારંવાર આશ્ચર્યચકિત થઈને કાંઈ
કહું તે પહેલાં તો પાવરી શેઠનો રહેઠી ધણે મારા
વાંસામાં પડ્યો "કેમ હોસ્ત મખીયુસ મંગળ!" તે,
બોલ્યો. "અલ્યા! મનેજ બૂની ગયો? હું પેલા બાણી તો
અનેતન જોકટર અને પ્રસિદ્ધ દાકરિયો પેસ્તનજી!"

"કાણુ કાણુ! પાઉચોર પેસી!" મારાથી બોલી
જવાબુ "એજ એજ હોસ્ત, પાઉચોર પેસી પણ અલ્યા"

એનો પેસ્તનજી પાવરી ઉઠે! પાવરી શેઠ!" તેણે ઉત્તર આપ્યો. "પણ-પણ-" હું આગળ જાયું તે પહેલાં એની પાતી દીના આવી પહોંચી અને "અ હા હા, મંગળ-લાઈ! કાંઈ કંઈએ વર્ષો આમ અચ્ચ બૂચ પુરી નીકળ્યા" એમ કહીને મને વાતોમાં નાંખ્યા.

+ x +

હું દીનાબહેન જોડે વાતો કરતો હતો પણ સાથે સાથે હમાયુના પાવરીશેઠ - ધમોભા પાવરી શેઠ અને આગળના પાઉચોર પેસીના જીવનનાં પાનાં મનમાં ફેરવીને જોતો હતો.

કાંઈ કંઈલાં વર્ષો ઉપર એ પેસ્તનજી મારો નફલનો અને પછીના કોલેજનો મિત્ર. તે વેળા એ અદ્યતન અપેતન નહોતો. એનો અભિનય લલલસા ધંધાર્થી ઍક્ટરોનાં અભિનયને પણ બ્રહ્માવે મેલો હતો. સ્વભાવનો લાસલિક પાસરી - નિખાલસ, રમુજ, નિર્દોષ અને ઉદાર તે વેળા એને વ્યસનો પણ નહિ જોવાં. પણ પાછળથી દારૂં લધ-કર વ્યસન એને વળગ્યું. એ વળગના પહેલાં એના માતા-પિતાં ગુજરી ગયાં હતાં. પત્નીએ વારવારને પછો ચલત કથો પણ તેમાં તેને વિશ્વ મળ્યો નહિ.

ધોમધોમી જામની જતી નરીલા પર પાણી ફડું. દારૂનો સંપાદી મિત્ર જુગાર પણ એને વળગ્યો. પાસે પૈસો હતો તે તો સપાટાં બિટી ગયો. આવકનાં સાધન જાંધ થયાં. ખડતલ, કંદેલી બદન વટવા માંડ્યું. એને અને એની પત્નીને મુઠાં પિતાએ કહેલ દૂસ્ત હજી તેમાંથી બે જણ સાદાઈથી, મુઠાંથી રહી શકે તેજી મળતું હતું. તે ઉપર જીવન નિર્વાહ ચાલતો.

મારા જેવા બે ત્રણ મિત્રો એને સાચા મગજ ઉપર લાવવાનો ચલ કરી ભેગો. હોતો હોતો, એની અભિનયકાર તરીકેની શક્તિના વખાણ કરી, એની આત્મ-પ્રશંસાને ઉત્તેજ કરી એને દિલ લાગે તેમાં જોડાવા માટે પણ સમજ કરી. આવી અને આ લખક વ્યસન એની કોટે ન વળગ્યું હોત તો એ લેખમાં પણ એ સહેલાઈથી આગળ આવ્યો હોત. અને સાથે સાથે સારા પૈસા પણ ભેગા કરી શક્યો હોત. પછી એ જીવલેલ વ્યસન અમારા સર્વ ચલત મિથ્યા કર્યા અને ધી ધી પેસ્તનજીએ અમને મળવાનું પણ જોણું કરવા માંડ્યું. બીજા બધા મિત્રો તો પડી ગયા પણ કેણુ બાણુ શાંથી મને છેક

એજો નહિ. મને કોઈક કોઈક વાર જરૂર મળતો-હું જણુ કવચિત્ કવચિત્ એને ઘેર જતો.

મેં ગામડાં ગામડાં ફરવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. એ વેળા, એક વખત હું આજ ગામમાં, આજથી છ સાત વર્ષ ઉપર આવના નીકળ્યો હતો. મારે હું પેસ્તનજીને ત્યાં જઈ અજો ... લગભગ અર્ધ નશામાં એ એક આરામ-ખુરશી ઉપર પડ્યો હતો. દીનાબહેન પાસે બેઠો બેઠો કાંઈ કરી રહ્યો હતો. પેસ્તનજી તો ના પાડશેજ એથી મારી ખાતરી હતી છતાં મેં એને કહ્યું "પેસી! બિરાદર! ચાલ, મરી સાથે... ગામડે. ત્યાં બેચાર દિવસ રહીશું. હું સાથે આવશે તો મને પણ મજા પડશે, અને તુંને પણ રીક લાગશે."

"અરે લસા! તારી સાથે હું ગામડામાં મારાં લાંઠાં ભગવાના કયાં આવું!"

"નહિ નહિ, એમ જુ કરે છે! એક તોરતો આજ આપણે અસતમાં કેટકેટલી ઉભાણીપર ગયેલા. ચાલ છેતને" મેં કહ્યું.

"અરે વાર, તે જમાનો ગયો - સમને માટે ગયો. તે વખતનો હું બધાંનો માનીતો, અતારનો હું બધાંને ભારરૂપ હવે તો આ દાની દુનિયામાંથી છૂટો થઈ જઈ એટલેજ બસ. આ બિચારી દીના! મેં એને કેટલી દુ:ખી કરી છે!" આટલું બોલતાં બોલતાં એના અવાજમાં કંપ આવ્યો.

"મારું જીવન બધું બરાબર ચાલ્યું હોત તો, બિરાદર, આ દીના મોટા જગની બેરી થઈને લેડી પાવરી થઈ હોત. પણ જવા દે! વાર! હવે કોઈપણ મારો આજ્ઞા જેવું રહ્યું નથી." એ બોલ્યો.

પણ મેં આમજી ચાલુ રાખ્યો કબીર, નરસિંહ મેહતા, મીરાંબાઈ, વગેરેના અનેકા અનેક લાજનો લલકારતલ અને અંસખ્ય બેધ આપતી એનોને બલકોવતાર મને ગામડામાં ઘણો ઉપયોગી થઈ પડશે એમ કહીને આખરે મેં એને તેયાર કર્યો, એની પત્નીને પણ, એથી ત્રણ સાંધે લાંચું.

આ પ્રમાણે હું અને પેસ્તનજી પાવરી, આજ ગામમાં આવી પહોંચ્યા. એકાદ-બે દિવસ પેસ્તનજી જરા અસ્વસ્થ રહ્યો અને એણે મને બે ત્રણ વાર તતડાવ્યો પણ

ખરો કે આવાં ગામડામાં મને ક્યાં તે ઝડપે! પલ્લ પછીથી એના અસહ-સ્વભાવે ત્યાંનાં દવાખાણીથી અને સાદા જતાં સરસ ખોરાકથી દેખા દીધી. ગામડીઆ-એનાં મન એણે તરત જીતી લીધાં.

એટલામાં મને ખબર પડી કે ગામમાં ગમાખાનો ચતુર ઘણો મોદો છે. જે સમાચાર મળ્યા કે હું તેમને ત્યાં ગયા. ગંગા વિધવા હતી. અને ચતુર તેના એકનો એક પુત્ર-એકનું એક સંતાન-હતો. ચતુર વીસ-એકરીસનો જીવાન હતો, તરતનો પરણેલો, હતો: સારા પ્રમાણમાં ગરીબ હતાં જતાં છેક અચૂર વર્ગનાં નહિ હોઈ, કોઈ આગળ-હાથ થયાં વિના જીવન વીતારતાં હતાં અને ગઈ તમાચો ખારીને તેને હાલ રાખતાં હતાં. મેં જઈને બાંધી રિથતિ-જોઈ. તાવ અને ઉધરસથી પીડાતો ચતુર દવાદાર કરતાં સત્વિક ખોરાક વિના મૃત્યુને માર્ગે જતો હતો. ગામડામાં- હાકતરે તો નહતો, પણ સાસર વેધ દેવો પલ્લ કાઢી નહતો. આર્થના ગામમાંથી દાકતર આવે અને ચતુરની દવા કરે એ આશા રાખવી વ્યર્થ હતી. ચતુરના ખાટલા પાછો સા અને જીવાન વડુ જ્યાં એક છૂપાં આંધુ સારતાં હતાં.

મેં જઈને બંનેને આશ્વસન આપ્યું. ચતુરને પલ્લથેડી ઘણી હિંમત આપી. પલ્લ ઘણે જણતા મનમાં અમજ હતું કે એક વખત જે કોઈ દાકતર બહાર આવે તોજ ચતુર જોશે થાય. આ પ્રશ્ન પહેલાં તો મને મૂંઝવ્યો. પલ્લ પછી મને એની સુકિત સૂઝી આવી. મેં એમને કહ્યું કે થોડી વારમાં હું દાકતરને લઈ આવું છું, ત્યાં સુધીમાં જેને શેક શરૂ કરી દો.

મેં જતારે જઈને પેરતનજ પાવરીને બાંધી ગાતો કરી. એણે તે સાંભળી અને પછી ઉઠાડીત રતિથી કહ્યું. "સોરી બિરાદર! પલ્લ એમાં આપણાથી શું થયદ?"

"પાણુ થાય, જે તું કરવા ધારે તો!" મેં જવાબ આપ્યો.

"મારાથી થાય! તું પલ્લ ભલા! મારી મટકરી કરવા મીઠુજ્યો છે! હું તો દુનિયામાં ભારૂષ છું. તાર પીછું છું અને પડી રહું છું. હાં, જે મારો જાત તારા જીવાનને અપાતો હોય તો આપી દઉં" આમ બોલીને એ મોંઝુંકે દરેયો.

"નહિ નહિ, ખેલી તું તો ઘણો કામ લાગે, તું ધારેતો આ ત્રણ જણના સંસારને સુધારી દે." મેં કહ્યું.

"હું સુધારવા તૈયાર છું." પાછો હસીને ખેલી બોલ્યો.

"જો, હું હસવા મારે નથી કહેતો. એ ત્રણ જણને એવી તિમિરજા છે કે એક વખત દાકતર આવી જાય તો ચતુર જવી જાય. તું દાકતર બની જા." મેં કહ્યું.

"હું દાકતર?" ખેલીએ અજબ થઈને પૂછ્યું.

"હા, તું દાકતર! દાકતર પેરતનજ પાવરી! તારે એવો અભિનય કરીને આ ચતુર અને એની માતેમજ વડુને દિલ્હીમાં આપવાનો છે." હું બોલ્યો.

"અરે જવા દેને વાર! મારી પાસે એવી ક્યાં માથાઝીક કરાવે છે." ખેલીએ કહ્યું.

પલ્લ હું એકનો બેન થયાં. આખરે એ તૈયાર થયા અને પોતાની અભિનય કલાને પુત્રપ્રકાશવાતો અવસર આપ્યો છે જેમ તેની ખાતરી થતાં તે ઉત્સાહમાં આવી ગયો. આટલા ઉત્સાહમાં મેં તેને પરીંપી નોંધો ન હતાં. તે મારી સાથે આર્યોભક્ત ભલા દાકતરને આંડી મારે તેવી રીતે તેણે દહીંને તપાસ્યો. અમારી સામાન્ય સુદ્ધિ કહેતી હતી કે ચતુરને ન્યુમેનિયા હતો. એથી દાકતરે ચોળાસ કલાક શેક કરવાની અને માત્ર પ્રવાહી ખોરાક હિપર દહીંને રાખવાની સલાહ આપી. એનું આ રીકતર પેરી પાવરીનું વર્તન જોઈ પોતાં ત્રણ-આ દીકરો વડુ ઉપકાર વચ થઈ રહી પડયાં. આ જોઈને ખેલીનો પોરસ ખરો ભગત થયો. તેણે પોતાનાં ગજ્યાં દેહરો નેમાંથી નેટલા નીકળ્યા તેટલા આ અંધરે ચોરીસક દેખીયા મળા દાંચમાં ચડી દીધા અને કહ્યું કે "મેં તો માફ જતું કહ્યું છે. વધારે જેની જરૂર છે તે વાકરી અને ભગવનનું ભજન". આમ કહીને દાકતરે તો એકાદ બે ભજનની ફૂંક લગાડી દીધી.

અમે બહાર નીકળ્યા હતા ત્યારે મેં અને વડુ તો દાકતરના પગમાં લોટી પડ્યાં. એમને હિડાડીને ખેલીએ અંબીર સાદે કહ્યું. "મને પગે લાગવા કરતાં તે સરજન નહારને પગે લાગો. અને સવારે સાંજ ભજનની પૂત મચાવો. તમારો ચતુર, સારો થાય ત્યાંસુધી નું અગીજ રહેવાનો છું અને રોજ એક આટો મારી જઈશ. પલ્લ

એક પગ ચૂંદણથી બાળીને પાછળ લઈ નર્થ છે ને ત્રીજી પગ સીધી, રાખીને પીરાસન કરે છે. યોગનાં આસનો એ પછી કસરતનોજ એક પ્રકાર છે એ તો સૌ કોઈ જાણે છે. આમ કસરતને અનુરૂપ એવું પ્રથમ એ આસન જમાવે છે, પ્યાન માટે આવશ્યક એવું એ પદાસન નથી હોતું, પછી મહોત્ત, યોદ્ધાઓ, ને દરજ્જાનીઓ જેને આવશ્યક માની શકે એવું પીરાસન હોય છે એ આસ નોંધવા જેવું છે.

પછી તંબુરો, સારંગી, તખ્તમાં આદિનો બરાબર મેળ મળી ગયા બાદ કુસ્તી માટે અલાદન કરનારા મહતાની પેઠે એ યોગાદારો આવે છે અને યોગાદારો બાધા પછી, મંદ્ર જ્યેમ નર્થ ટોપીને અવાજ કરે છે તેમ એ 'આ-આ-આ' કરીને મુખમાંથી અવાજ કાઢે છે. સામે ઉભેલા મંદ્ર જ્યેમ રીતે પહેલા મંદ્રને પાનાની બંધ તથા કોણી પર હાથ ત્રે પ્રહાર કરીને જવાબ આપે છે તેવી જ રીતે આ ગવેયાને પછી તખ્તથી તખ્તલા પર ચાપ મારીને જવાબ આપે છે ને એના આનંદહનને સ્વીકાર કરી પેઠે, પછી ધીમે ધીમે ગવેયાને તખ્તથી પેતરાઓ ભરવા માંડે છે. એકબીજાને હાથમાં સપકાવવા જુદીજુદી યુક્તિઓ અજમાવે છે. યોગાથી એક મિત્ર થઈ બંધ ન્યારે સાંભળ તારાઓ તાળી પાડીને વિલેતોને વધવી લે છે. પ્રખ્યાત ગાયકોના જલસાઓ જેણે સાંભળ્યા હશે તેને આવેા અનુભવ ધણી વાર થયો હશે. ગવેયા અને તખ્તથી, મંદ્ર ગવેયા અને એના સાથ કરનાર બીજા બન્નેયો સાથેની આ જાતની કુસ્તી ઘણાંએએ જોઈ હશે.

આ તો કુસ્તીની વાત થઈ. પછી કુસ્તી કરતાં પહેલાં મલોને કસરત કરીને તાલીમ લેવી પડે છે. કુસ્તી તો એઓ કોઈક વાર કરે છે, પછી કસરત તો એમને હંમેશા કરવાની હોય છે. એજ પ્રમાણે ગાયકો પછી આ જાતની કુસ્તી હંમેશાં કરતા નથી. કોઈ કોઈ વાર પોતાનું પાણી ખતાવી આપવા કરે છે- પરંતુ કસરત તો એઓને નિયમિત રીતે ન્યારે ન્યારે ગાવા ગેસે છે ત્યારે કરતા જ રહે છે.

કોઈ પછી ગવેયાને તમે ગાતો જુઓ-સાંભળે નહિ, પછી જુઓ. સંગીત એ તો શ્રવણનો વિષય છે, ચક્રુનો નહિ એવી શંકા ન કરશો. કારણ કે આજના જમાનામાં ગરબા, કુતિત-વગેરે જેવા શ્રવણના વિષયને ચંચળતા વિષય સહેલાઈથી જતાવી શકાય છે.

ન્યારે, કોઈ ગાયક કસરત કરતો હોય છે ત્યારે એના શરીરના સ્નાયુઓમાં જેવું પરિવર્તન થાય છે તેવું જ પરિવર્તન ગવેયા ગાતો હોય છે ત્યારે એના મુખના સ્નાયુઓમાં થવા માંડે છે.

કસરતમાં શરીરના સ્નાયુઓને જુદીજુદી રીતે વાળવાં પડે છે, અસાધારણ પ્રકારની કઠી શકાય એવી તાણુ એને વેંચી પડે છે, તેજ રીતે ગાયકના મોઢાના સ્નાયુઓ જુદીજુદી રીતે વળાંક લેતા ને અસાધારણ પ્રકારની તાણુને અનુભવ કરતા દેખાય છે. મોં પહેળું લઈ નય છે, હાથ નાંકા ધમને એકબાજુ એકાદ નય છે, તળાલી પુરીની પેઠે ગાલ એકદમ ઉપસી આવે છે, આંખો સંકેત્યાઈ નય છે, ભંમર ચડી નય છે, કપાળ પરની રેખાઓ ફૂલી આવે છે ને લુહારની ધમધમી પેઠે શ્વાસોચ્ચાસ નેરમાં ચાલવા માંડે છે.

સામાન્ય પ્રકારની કસરત શરીરના બધા અવયવો માટે હોય છે, પછી તેમાં શરીરના ઉત્તરોગ, મોઢું, આંખ, નાક, કાન મસ્તક આદિ માટેની કસરત ઓછી હોય છે. સંગીતમાં મોટે ભાગે ઉત્તરોગ, એટલે મુખ, આંખ, કપાળ, માથું, કાન વગેરે માટેની કસરત હોય છે- એટલે સામાન્ય પ્રકારની કસરત ને સંગીતની કસરત મળીને આખા શરીરની કસરત સંપૂર્ણ અને છે, અને પ્રકારની કસરત એકબીજાની પૂરક છે.

સંગીત એ મોટે ભાગે ઉત્તરોગની કસરત હોવા છતાં કેટલાક ગાયકો હાથપગની કસરત પછી જોડે જોડે કરી લેતા હોય છે. સમ પર આવતી વેળા એક હાથ ઓગળા ને બીજે પાછળ લઈ જવાની અથવા એક હાથની મુઠિ બાળીને તેને જોડે લઈ જમને પછી બીજા હાથની હથેલી પર પગડાવાની ક્રિયા કેટલાક ગવેયાઓ કરે છે, અને કોક તો ગાતાં ગાતાં એક કરવાની ઇચ્છા લઈ જવાની હોય તેમ એક પરથી અકથા બિભા થઈ જઈને ફરી પગા બેસી નય છે.

કસરતનો ઉદ્દેશ શરીરને સુધારવાના ને સંગીતનો ઉદ્દેશ શ્રોતાઓને આનંદ આપવાનો હોય છે. એટલે જ ને એકબીજાથી ભિન્ન છે એવી શંકા કદાચ કોઈ ઉદ્ભવે એવો સંભવ છે. અનેના ઉદ્દેશ જુદા ગણાય છે એ સાચું. પછી કેટલીક વાર કસરત કરવાથી શરીર સુધારવાને બદલે બગડે છે અને સંગીત, શ્રોતાઓને આનંદ આપવાને બદલે કંટાળા આપે છે. પછી તેથી

શું કસરત, કસરત મંદી બંધ છે' અથવા સંગીત સંગીત નથી રહેતું કે હિંદુ કે ફલોનો ત્રિચાર આપણે કરવાનો જ નથી હોતો. ગીતામાં તુથી કહેલું કે કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કંદાર્ચના? આપણો અધિકાર કર્મ પરનો જ છે-ફલનો કંઈ નહિ.

આમ છતાં બંનેનું પ્રત્યક્ષ-આંખ દ્વારા જોઈ શકાય એવું-ફલ આવે છે તે જુઓ. ખાતરી થયા વિના નહિ રહે કે બંનેનું ફળ એક જ છે.

હું નાનો હતો ત્યારે મારા માતામહ મને આગ્રહ કરીને અમાડિ મોકલતા. 'અમારે તમને શું કરવાનું?' હું પૂછતો, 'કસરત' એ કહેતા. 'કેટલી?' હું પૂછતો. 'પરસેવો થાય એટલે બંધ કરવી' એ જવાબ દેતા. હું અમારે જોતાં અને ત્યાં મીઠાઓને કસરત કરતા જોતો ને મને પરસેવો થઈ જતો. બસ. પછી કસરત કરવાની મારે જરૂર રહેતી નહિ. એટલા અમાડાંતા અનુભવ પરથી મને જાન થયું કે કસરતનું પરિણામ અથવા ફળ તે પરસેવો છે અને તે કસરત કરનારને જ થાય છે. એમ નથી, પણ જોનારને પણ થાય છે.

કસરતને પરિણામે જેમ કસરત કરનારને તેમ કેટલીક વાર જોનારને પણ પરસેવો થાય છે તેમજ ગાયન ગાવને પરિણામે ગાનારને ને કોઈ કોઈ વેળા સાંભળનારને પણ પરસેવો થઈ જાય છે. શિષ્યાઓની કંઈ રાગિમાં પણ ગાનારને રૂમાલ ઢાળી વારંવાર પોતાનું મોં લૂછતું પડે છે

ને એણે પહેરેલાં કપડાં પરસેવે રેખાંત્ર થઈ જાય છે એ તો થણાના અનુભવની વાત છે.

થોડા સમય પર એક સુવિખ્યાત સંગીતકારે બીજા સંગીતકારોને હરાવી દિગ્વિજય કરવાની વાત કરી હતી. દિગ્વિજય કરવાનું કામ રાજાઓ અથવા મહારાજા હોય છે. સંગીતકારો રાજા નથી-હોત તો એમનાં રાજ્યો આજે જ્યાં રહ્યાં હોત-એટલે એ એક જાતના મહલ છે એમજ માનવું પ્રાપ્ત થાય છે. અને મહારાજાનો સંબંધ હંમેશા કસરત સાથે હોય છે.

સંગીતની કસરતનો લાભ ગાનાર ને સાંભળનાર બંનેને મળે છે. ગાનારના મુખ પરના અવધાનો ને સાંભળનારના કાનને સારી કસરત કરવી પડે છે. કેટલીક વાર ગાનાર બહુ જ બેસુઈ ગાતા હોય છે ત્યારે સાંભળનારને દંડ ને બેઠક બંનેનો અનુભવ કરવો પડે છે. પરાણે અલ્પગમનું ગાયન સાંભળવાનો દંડ એને ભોગવવો પડે છે ને સમ્ભવતાને ખાતર બેસી રહેવું પડે છે એટલે બેઠકનો પણ લહાવો મળે છે.

આટલી અથો છલીસો છતાં તમારી ખાતરી થતી ન હોય કે સંગીત એ કસરત છે તો ગાવા પ્રયત્ન કરી જુઓ. ને તમને નેમજ તમારું ગાયન સાંભળવાનો અથવા તમને ગાતા જોવાનો પ્રસંગ દુર્ભાગ્યે પ્રાપ્ત થશે તેમને જરાં પણ સંદેહ નહિ રહે કે સંગીત એ ખરેખર કસરત છે.*

*જે.લ. હરિયા રેડિયોના સૌજન્યથી

ઈ. સ. ૧૯૩૮ માં જ્યારે
કોંગ્રેસના આગેવાનોએ
પ્રધાનમંત્રી સંભાળ્યા ત્યારે
તેમનું ધ્યાન ઘણાજ
અગત્યના એ મુખ્ય પ્રશ્નો
પરતે કેન્દ્રિત થયેલું હતું.

પ્રૌઢ માનસને કેળવવાની પદ્ધતિ

આ ઝુલેશથી એટલું
તો અચૂક સમજાયું કે પ્રૌઢ-
શિક્ષણનો પ્રશ્ન મણો વિકટ
છે. આવડા મોટા દેશનાં
૮૬ ટકા જેટલા નિરક્ષર.
પ્રૌઢોને લખતા વાંચતા કરી

આખા પ્રાંતમાં દારૂબંધી કરવી એ પ્રથમ પ્રશ્ન અને
નિરક્ષરતાના ટકા ઘટાડવા એ બીજો પ્રશ્ન. બીજા
રાષ્ટ્રોની સરખામણીમાં હિંદની નિરક્ષરતાના ટકા ઘણા
ઊંચા છે તે કોઈપણ સમજી સ્વમાનનીય વ્યક્તિને
ચૂંક્યા સિવાય રહે નહીં, તેથી તાત્ત નિરક્ષર પ્રજાજનોને
લખતા વાંચતા કરવા, રાજકારણથી માહિતગાર રાખવા
અને લોકશાહીને સમજી શકે એટલા 'સાક્ષર' બનાવવા
દરેક પ્રૌઢશાળાઓ ખોલ.

નાની ઝુલેશ મલાવવામાં
આવી. દરેક શહેરમાં અને
ગામડે ગામડે કોંગ્રેસના
અવાજ પહોંચી ગયો અને
ત્યાંના ખડતલ કાર્યકર્તાઓએ
પ્રૌઢશાળાઓ, રાત્રીશાળાઓ ખોલી ને નિરક્ષરોને
'સાક્ષર' બનાવવાનું કાર્ય ચારબી હાંધું. તે માટે પ્રાથ-
મિક શિક્ષકોની અને બીજા સેવાભાવી કાર્યકરોની
મદદ લેવામાં આવી અને જે કોઈ એક નિરક્ષરને
'સાક્ષર' બનાવે તેને અમુક વેતન આપવું તે પણ
નક્કી કરવામાં આવ્યું. તે પ્રમાણે વેતન મળવાથી સારા
પ્રમાણમાં શિક્ષકો મળી
આવ્યા. ધરતિને અબળ વેગ
મળ્યો. કાર્ય આગળ ચાલ્યું
પણ પ્રધાનોએ પોતાના
હોદ્દાનાં રાજતામાં એકએક
એકલી આખ્યાં એ ને
પરિણામે આ ઝુલેશનો વેગ
અટકી પડ્યો, કાર્યમાં
મંદતા આવી અને રાત્રી-
શાળાઓ તેમજ પ્રૌઢશાળાઓ
મળતી મદદના અભાવે અને
આસરી જતા રસને લીધે,
ધીમે ધીમે બંધ પડવા માંડી
છેવટે આખી પ્રવૃત્તિમાં
શિથિલતા આવી ગઈ.

લેખક
શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ શાહ
એમ.એ.બી.ઇ.

દેવા એ કોઈ નાનો સુનો પ્રશ્ન નથી. તેને માટે લાંબો
સમય, અખૂટ ધીરજ, અથાક શ્રમ અને પૈસાની જરૂર
છે. દરે આપણી કોંગ્રેસ સરકારે આ પ્રશ્નને ફરીથી
હાથમાં લીધો છે અને પૂરા જરૂર શોરથી તે દિશામાં
અનેકવિધ પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. જનતા અને સરકાર
તરફથી મન માગી મદદ મળી રહેશે, અખૂટ ધીરજ
વાળા કાર્યકર્તાઓ મળી આવશે. તેમની સાથે સાથે પ્રૌઢ

માનસને સમજનારા શિક્ષકો
પણ જોઈશ. જેમ તમાં
બાળકોને ભણવવા માટે
દરેક શિક્ષકે ખાસ માનસનાં
વિશિષ્ટ લક્ષણો જાણવાં
તેમ પ્રૌઢોને શિક્ષણની

જેઝુએ વેળાં દરેક શિક્ષકે પ્રૌઢ માનસનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો
પણ જાણવાં જોઈએ.

વિશિષ્ટ લક્ષણો.

હાલ પ્રૌઢોને ભણાવવા જે પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે
તેમાં પ્રૌઢ માનસને સમજી એને અનુરૂપ મોજના વડી

પ્રૌઢ વર્ગ માટેનું સામાજિક શિક્ષણ એ
વર્તમાન યુગનો એક મહત્વનો પ્રશ્ન છે. એ
જેટલો વિકટ છે તેટલોજ બહન છે અને એને
સાંગોપાંગ પહોંચી વળવા માટે ખાસ
પ્રકારની તૈયારીની જરૂર રહે છે. હુનિયાદારીના
અનેકવિધ અપભવેથી લડાયેલ પ્રૌઢ માનસને
કેળવણીની કોઈપણ માન્ય પદ્ધતિએ શિક્ષણ
આપવા બેસીએ તો તે વ્યર્થ જાય ! એને માટે
તા જુલુજ ઈષ્ટિગિન્દુ જોઈએ, શિક્ષણની જુદીજ
દિલસૂદી જોઈએ. પ્રસ્તુત લેખમાં અતુલવી
લેખકબંધુએ પ્રૌઢોને કેળવવા માટે જોઈતી
વિશિષ્ટ તૈયારીના પરિચય આપેલ છે.

પાઠ તૈયાર કરાવી ભણાવવાનું
આલે તો પ્રવૃત્તિને વધ
વેગ મળે. શિક્ષકો આ
વિશિષ્ટ લક્ષણોને અજાણ
સમજી લે તો થોડુંક કાર્ય
કર્તા પડી તેઓ કંટાળે
નહીં, કાર્ય મૂડી દેવાનું
તેમને મન ન થાય તેમજ
વારંવાર ફરિયાદો કરવાનું ન
જાણે. તેને બદલે, મુશ્કેલી-
ઓના સામનો કરી વિચાર કરી
દરેકને માટે વ્યક્તિગત માર્ગ
શોધવા પ્રયત્ન કરે. તેમાં
માટે આ નાના લેખમાં
પ્રૌઢ માનસનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો
સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

ધ્યાનતાની ઉપયોગિતા

નાના બાળકોને ચિત્તે બાંધે ગમે છે તેમને જે કંઈ શીખવવાનું હોય તે ચિત્તે માર્ગને શીખવવા આપણે પ્રયાસ કરીએ છીએ. ઉત્તિદાસ શીખવતી વેળા નકશા દોરતીએ છીએ, આકરણમાં પણ ચિત્તેના ઉપયોગ સાથે છે. લાંબાનાં પુસ્તકોમાં પણ થયેલ મોટા પ્રમાણમાં ચિત્તે હોય છે તે પ્રમાણે પ્રોફેસર માણસો ને દૃષ્ટાંત આપીને ભણાવવા બેઠેએ. બાસ માનસને ધ્યાનમાં રાખી લખાયેલાં પુસ્તકો પ્રોફેસર માટે અનુકૂળ હોતાં નથી. તેમનાં માટે તો એવા પાઠ-પઠકા તૈયાર કરેલા હોય કે જેમાં ચિત્તે કરનાં દૃષ્ટાંતો, વાણી મોટા પ્રમાણમાં હોય. વળી તે દૃષ્ટાંતો વ્યવહાર જીવનમાંથી લીધેલાં હોય તે બેઠેએ. આપણને કે કથા આપની હોય ત્યાં પ્રોફેસર માણસોને વળી, મોટી સંખ્યામાં ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા બેઠેએ છીએ તેનું કારણ કથામાં આવતાં વ્યવહાર-દૃષ્ટાંતો છે. તેથી તેમની માનસીમા વધે છે, તેમને રસ પડે છે ને ભણવાનું છોડી દઈ જતા રહેવાનું તેમને મન થતું નથી. આ દૃષ્ટાંતો, તેઓ યાદ ગમે છે અને તે માનસીમાની કડી બનાવવામાં તેમને ધોળાજ આનંદ પડે છે.

બાળકોનું માનસ નવારે કાર્યનિક સ્થિતિમાં ચિત્તરૂં હોય ત્યારે તેમને બહુધા ચિત્તે લેવાં બહુ ગમે તે બાસ માનસનો વિષય છે. પ્રોફેસરની સ્થિતિ તેથી કાર્યનિક હોતી નથી. તે તો નક્કર જમીન પર કાળા હોય છે, અનુભવે તેમની સમજણ વત્તા એવા પ્રમાણમાં ધડાવેલી હોય છે. કલ્પનાઓ તેમને ઝાઝી ગમતી નથી ને તેમાં તેમને રસ પણ નથી પડતો. તેટલાં માટે પ્રોફેસર માટે જે પાઠ તૈયાર કરવામાં આવે તેમાં માહિતિ સાથે દૃષ્ટાંતો વ્યવહાર-આંખતળે બનતા અને બનેલા દાખલા-વિષય પ્રમાણમાં હોય તો તેઓ હોશિયારી જરૂરથી વાંચે. તેમને વાંચતા કરવા માટે આ એકજ સાદો સીધો માર્ગ છે.

વ્યવહારની ભૂમિકા બેઠેએ

બાળકોને ભણાવતી વખતે બીજી બાજુ એ ધ્યાનમાં રાખ્યું છે કે બાળકનું ધ્યાન બહુજ અસ્થિર હોય છે માટે તેની ધ્યાનની જટકતી કમાનને કબજે રાખવા વિષયમાં રસ ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર પડે છે. રસ ઉત્પન્ન થાય તોજ બાળક બેઠેએ ધ્યાન આપીને

પ્રોફેસરની બાબતમાં આવેલ પ્રશ્ન ઉભો થતો નથી. પ્રોફેસર માટે તો લાંબા સમય સુધી ધ્યાન આપી શકે છે. મન તેમને એક લાગણી બેઠેએ કે જે કામ તે કરે છે તે તેમના લાગણી છે, જે કંઈ તે બેઠે છે તેથી તેમને ભવિષ્યમાં લાભ થવાનો છે માટે પ્રોફેસર ભણાવતી વખતે તે બાબતના ઉપયોગ તરફ તેમનું ધ્યાન એવાની જરૂર છે. ઉપયોગ તે આપી બાબતનું લક્ષ્યનિર્ણય હોય તે બેઠેએ. એટલા માટે તેમને એકજ અક્ષરજ્ઞાન આપવા કરતાં કોઈ કુલજ્ઞાન સાથે અક્ષરજ્ઞાન આપણ તે વધુ વાર્તાવિધ છે. વધી યોગ્યતામાં જેમ જમે તે એક કુલજ્ઞને સ્વીકારવામાં આવે છે ને તેની આલુચ્છાલુ બીજા જ્ઞાનને સાંકળવામાં આવે છે તે પ્રમાણે અતી પણ બને - પાણીની કળવણી પ્રમાણે બહુવચના-પ્રયાસ સાથે - તો પ્રોફેસર તેમને અપાતા શિક્ષણના ઉપયોગ સમજ શકે ને હોશિયારી ભણી શકે. બાસી હાલની રહેણાંકોમાં જે બીનઉપયોગી અથવા તો ભવિષ્યમાં જીવનના કોઈક ભાગમાં ઉપયોગી નીવડવાની આશા એ આપણું હાલનું શિક્ષણ પ્રોફેસરમાં રસ ઉત્પન્ન કરી શકે નહીં ને તેઓ કોઈક સમયમાં કંટાળી જાય. માટે તેમના શિક્ષણરજના જીવનમાં ઉપયોગી નીવડે તેનું શિક્ષણ તેમને આપણ તો તેથી તેઓ કંટાળે નહીં.

બાળકોને માટે જે પાઠ્ય પુસ્તકો યોગ્યતામાં આવે છે તેમાં મુકાતા પાઠ મેટે ભાગે કલ્પનાશીલ અને ગોષ્ઠક હોય છે. પ્રોફેસર આપ માં વાંચી જાય છે. બરા પણ તેની કડી અસર તેમના મન પર થતી નથી. ઝડપ કે તેમની સ્થિતિ દરે એક ભગવંતી અજાણ નહીં ગચ્છેલી હોય છે. ફટકાક તો બીજાને થોભ આપી શકે તેવી કસાવા હોય છે. માટે ગોષ્ઠક પડેને બદલે વ્યવહાર અને વાસ્તવિક પાઠો - તેમના મેટર-દા-વધાને લક્ષ્યમાં રાખી - હામ્યાય તો તે તેમની વધુ ગમે. અક્ષર જ્ઞાન સાથે તેમના જ્ઞાનનો વધારો થાય અને તે પ્રમાણે જ્ઞાનનો વધારો થતાં તેમની સમજણ - મર્મદા લંબાય છે, તે વિચાર કરતાં શીખે છે, દૃષ્ટાંતોને યાદ રાખી તે પ્રમાણે વાંચે પ્રયત્ન કરે છે, તેમના પ્રયત્નોને જેટલા સાચા હીજના તેટલાજ વ્યવહાર હોય છે, પરિણામ અને અસરોની વાતો તેમને બહુ નહીં ગમતી. પ્રયાસ કથાઓ સાથે પ્રાર્થિક અંશ ભરેલા હોય તો તે તેમને વધારે અનુકૂળ આવે, તેમના હૃદયમાં વધારે અનુકૂળ પડે. બાજુની કડી હોય તો તેમને વધારે

દેવે, તેથી તેમને બે લાભ થાય; જ્ઞાન મળે તેની સાથે અક્ષરજ્ઞાન વધે. બીજું તેમના બંધાને બંને આવશ્યક માનિતી પળું મળે.

આજકાલે શીખવતી વેળા જે શૈક્ષણિક સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે બહુધા તેમની રચયિતને ઉત્તેજિત કરી તેમનું ધ્યાન ટકાવી રાખવા માટે હોય છે. આગળ આપણે બેથુ કુ પ્રોડોની જાખતમાં આ ફરકેલી હાતી નથી. તે લાંબા સમય સુધી ધ્યાન આપી શકે તેવા હોય છે તેથી તેમને લક્ષ્યાવલી વેળા જે શૈક્ષણિક સાધનો વપરાય તે જ્ઞાનને વધારનાર હોવાં જોઈએ.

માહિતી આપવાની દ્રષ્ટિ

લી'ત પત્રો પર લખાતા સમાચારો, ગામડે ગામડે ખતાવવામાં આવતાં દુહમ ચિત્રો અને નહુમ દીવાઓ ખતાવતાં ચિત્રો વગેરેથી તેમના જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે ને તે મારફતે તેઓ ધીમે ધીમે વાંચતાં લખતાં શીખી જાય છે.

ભારપછીનું પગથિયું જો છે કે તેમને ધીમે ધીમે વર્તમાનપત્રો વાંચતા કરી શકાય. વર્તમાનપત્રોના વાંચનથી તેમની વાંચવાની ઝડપ વધે ને દેશપરંદેશના સમાચારોથી તે માહિતગાર રહે. આઝાદ હિન્દી લોકશાહીમાં આ સમજણની ખાસ જરૂર છે જેથી તે પોતાની સરકારને અને પોતાની સરકારનાં કાર્યોને સમજવા થાય ને બીજાના દોરવાયા તે દોરવાઈ જાય નહીં.

વળી પ્રોડોને તેમના શિક્ષણમાં રસ લેતા કરવા હોય તો ગામગામ સહકારી મંડળીઓ ખોલી તેમાં તેમને સ્થાન આપવું જોઈએ. તે સ્થાનને સ્વમાનપૂર્વક સાચવી રાખવા અક્ષરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ને વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા તેવો રહેજે લક્ષ્યાયો. આવી એક નહીં પણ જુદા જુદા - ધંધાઓની, જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓની જુદા જુદા શખ્સોની અનેક મંડળીઓ ઉભી કરી શકાય. શિક્ષણને લગતી મંડળીઓને મળ્યું તેમાં સ્થાન રહે. હાલ જે તેમનું સ્વમાન ખર્ચાઈ ગયું છે, તે હવેથી થઈ

ગયા છે, તેમનામાં આ સ્વમાન જાગતાં અન્યથા ચેતન આવશે ને નિરક્ષરમાંથી સંસ્કાર થવા તે પોતેજ પ્રયત્ન કરશે તે વખતે આપણે આપેલી મદદ તેમના જીવનમાં અજબ પલટો લાવી દેશે.

અમેરિકન શિક્ષણશાસ્ત્રીના પ્રયોગ

અમેરિકન શિક્ષણ વિશારદ ડૉ. ફ્રાંક લાઉબાથે નિરક્ષરતાને ઝડપથી નાશ કરવા જે પદ્ધતિ શોધી કાઢી છે તે મળ્યું આપણી ધિયાણા માગી લે છે. તે પદ્ધતિ ગુજબ જે જે ભાગના નિરક્ષરો જે જે ધંધામાં રોકાયેલા હોય તેને લગતા પ્રથમ ચાર પાક તૈયાર કરી તેમને આપવામાં આવે છે, આ દરેક પાકમાં માત્ર દસ દસ શબ્દોજ નવા હોય છે, અને તે મળ્યું તેમના ધંધાને અંગે હોઈ તેની જાણ તો તેમને હોય છેજ તે શબ્દોને વાંચતાં અને લખતાંજ માત્ર તેમને શીખવાનું હોય છે. પ્રયોગાર અથવા તો તેમને વારંવાર વાપરીને તે શબ્દોને પ્રોડોના મગજ પર ગણપર હસાવી દેવા જોઈએ.

બીજી બુમિકામાં ૭૫ પાનાનાં એક પાઠ્યપુસ્તક દ્વારા દરેક પાનામાં કે પાઠમાં પાંચ કે દસ નવા શબ્દો શીખવવામાં આવે છે. આ રીતે પ્રયોગ તોળતા પ્રોડો મળ્યું મહીનામાં ૮૦૦ શબ્દોને વાંચતાં અને લખતાં શીખી જાય છે. ત્યાર પછી ચાર ચાર પાનાની એક ચોપડી આપવામાં આવે છે કે જેમાં દરેક પાને માત્ર પાંચેક જેટલા નવા શબ્દો હોય. આ પ્રમાણે એક ત્રણમાં એક પ્રોડ મળ્યું હબર જેટલા શબ્દોના અજુકાર થઈ શકે છે. આ શબ્દો જોવી રીતે શોધીલાને લેવાર કરેલા હોવા જોઈએ કે રોજબરોજના કાર્યમાં માટે તેમજ પોતાની આજીવ્યાણુ જનતા જનાવેને સમજવા માટે આ મળ્યું હબર શબ્દો પૂરતા હોવા જોઈએ. ડૉ. લાઉબાથના મત પ્રમાણે આ પદ્ધતિથી એક વર્ષ દરમિયાન મોટી ઉંમરનાં નિરક્ષર સ્ત્રી પુરો સાધારણ વર્તમાનપત્ર વાંચવા - સમજવા જેટલું જ્ઞાન પામ્યાં હશે.

પ્રોડ માનસનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો ને સામેરખી ડૉ. લાઉબાથની પદ્ધતિ પ્રમાણે પ્રોડો માટે માલ તૈયાર કરવામાં આવે તો તે દિશામાં આરભાગેલી આપણી કુચ વધારે પ્રગતિશીલ અને તેમ માનવું જરાયે અસ્થાને નથી.

રા મુ નું રૂ પા ન્ત ર

સંપ્રેક્ષ :
શ્રી કૃષ્ણદાસ શાહ

પ્રવેશ ૧ લો

(સ્થળ: ગાંધીનગરની મીલ વિસ્તારની એક આલીમ
એક મનુષ્ય, કુટુંબ આનંદમાં ગરકાવ થયેલું છે.
મનુષ્યને સાગરનાર મહિનાનું મોતસ મળ્યું છે.
મીલમંજૂર રામુ બહારથી આવે છે. એના હાથમાં એનાર
જાબીઓ છે. ખીજા હાથમાં થેલી છે. ઘરમાં પ્રવેશતાં જ
છોકરાઓ એને વીંટળાઈ વળે છે. રામુને ઘરની અંદર પહોં
પ્રવેશવા દેતા નથી અને એટલામાં જ એને વીંટળાઈ વળે
છે. પાંચ વર્ષના નાનીઓ અને બે છોકરીઓ અંચી અને
મંચુ એને બાંધી પડે છે.)

રામુ:—અહ્યા, આઘા તો ખસી ઘરમાં તો પેસવા
દે! પછી હું તમને આપું છું.

(બાથરૂમમાં ઉંબાઉભા રામુની સ્ત્રી લક્ષ્મી
ખડખડ હસે છે.)

લક્ષ્મી:—તે આજે છે શું? તે આટલી બધી બખડાવે
અને થેલી બધું લઈને લાવ્યા હો?

રામુ:—(મહા મહેનતે ઘરમાં દાખલ થતાં) તને
બંધાર નથી આજે મોતસ પેરે પૈસા મળ્યા છે. પૈસા આવ્યા
ને પછી તો પૂછવું જ શું? કદોઈની કુકાને જઈને આ
બખડાવે લીધી અને ચોકસી બંધારમાંથી આ હું રોજ
પાડ કરતી હતી તે લીધું.

(રામુ થેલીમાંથી બે કડાં [બત્તેવાં] કાઢે છે અને
લક્ષ્મીના હાથમાં આપે છે લક્ષ્મી એના પગમાં
નાખે છે અને પછી તીરછી નજરથી એના પગ
સામું જુએ છે.)

રામુ:—હવે હું નાચ કરે તો મુંદર લાગે હોઈ?

લક્ષ્મી:—જા, જા, હવે મુંદર, તણ તણ છોકરાનો
બાપ થયા તોપણ બોલનાં શરમાતો નથી? હવે તો
મારાથી નચાઈ હશે કે?

(છોકરાઓ રામુ અને લક્ષ્મી વિ. આનંદમાં ગરકાવ
છે. બધાં સાથે મીઠાઈ જમવા બેસે છે નાનીઓ
પાટાશમાંથી એના મિત્રોને બોલાવી લાવે છે. બધાં
સાથે ઉજાણી કરે છે સાડાચાર મહિનાનું બોતસ
મળવાને આનંદ જણાઈ આવે છે.)

(પટ્ટાની સ્ત્રી ગંગા આવે છે. ગંગા એક મીલ
કારકુનની સ્ત્રી છે.)

ગંગા:—લક્ષ્મી, આજ તો કંઈ તારા ઘરમાં ખૂબ
આનંદ દેખાય છે. રામુભાઈ કંઈક લાવ્યા લાગે છે?

રામુ:—ગંગા બોત, હાં આજે મોતસ આવ્યું
એટલે મને થયું કે લાવ છોકરાઓ માટે કંઈક લેતો બઈ.

ગંગા: અને અમારી લક્ષ્મી માટે કંઈ નહીં?

રામુ:—અરે! એમ તે કંઈ બતલું હશે કે? લક્ષ્મી
માટે આ લાવ્યો જુઓ (રામુ એટલું કહી બાંદીનાં કડાં
ગંગાને બતાવે છે. ગંગા બેઠાને ખુશ થાય છે.)

રામુ:—ગંગાબોત તમે બીનલું સાંભળ્યું કે? હવે આ
વખતે તો કારકુનોને પણ અમારા જેટલું જ મોતસ મળ-
વાનું છે. કોટમાંથી ચુકાદો આવી ગયો છે. (રામુની હાકી-
કતથી ગંગાના ઘરેના પર પહોં આનંદની મુરમી જવાય
છે, લક્ષ્મી રામુ જે મિઠાઈ લાવ્યા હોતો એમાંથી ગંગાને
આપે છે. ગંગા ના પાડે છે. પણ લક્ષ્મી આગ્રહ કરીને
એમને આપે છે.)

લક્ષ્મી:—એસો! એસો! ગંગાબહેન તમે ક્યાં પારડાં
હો? તમારા ભાઈની મીઠાઈ તો તમારે ખાવી જ નેહ્યું.

(ગંગા પણ બધાની સાથે બેસે છે. લક્ષ્મી બધાને
મીઠાઈ પીરસે છે. એવામાં મનહર આવે છે.
મનહરની નજર ગંગા પર પડે છે.)

(ગંગા ઝડપથી ઉભી થાય છે એટલે લક્ષ્મી બહાર આવે છે.)

લક્ષ્મી:—આવો! મનહરબાઈ નમે જય આવો, આજે અમારા ઘરમાં મિત્રસભ છે.

મનહર:—શાની મિત્રસભ? રામુને મોનસ મળ્યું હશે. એટલે આજે જલસાપાણી ઉઠાવ્યાં હશે કેમ બરાબરને?

[એટલું કહેતાં મનહર જય અંદર દાખલ થાય છે.]

રામુ:—હા! બાઈ દા, અમે તો મજૂરીગા રહ્યા આવે એટલે ઉઠારીએ. કાલની પાત કાલ. અમે તમારી માફક કાલનો વિચાર કરતા નથી.

મનહર:—નથી કરતા તો કેમ? દિવસ પરતાયો, આવે એટલું ઉઠાડવું એમાં કહાપણુ નથી.

રામુ:—તારે કહેવું હોય ને કહે, બાકી તો આપણે જા એ રાખી એના એ જ. એમાં કંઈ ફરક ન પડે.

(રામુનું કુટુંબ લક્ષ્મી, મનહર, ગંગા વિ. બધા મીઠાઈ વિ. જીનીને ઉઠે છે. લક્ષ્મી બધાને "આપજો" કહે છે. બારમાં બંધ કરી લક્ષ્મી રામુની પાસે આવતી બેસે છે. રામુ ફરી ચાંદીનાં કડાં પગમાં પહેરાવે છે અને લક્ષ્મીનાં સાસુ બેઠ રામુ ફરી વાર એને કહે છે:—લક્ષ્મી, એકવાર નાચ લેખડો? લક્ષ્મી શરમાય છે. છોકરાઓ માતા સામુ બેઠ રહે છે લક્ષ્મી ઉભી થાય છે પાણી લેવાને બહાને એ એના કડાં પહેરેલા પેગને તૃપ્તી, તાલ આપે છે. રામુ ખુશ થાય છે મોનસથી ખુશ થયેલું કુટુંબ શાંતિની મિત્રા લે છે.)

[પડેલાં પડે છે.]

પ્રવેશ ૨૯

[કાપડની મીતો પર આર્થિક મંદીનાં લક્ષણો દેખાય છે. એક પછી એક મીતો બંધ કરવાની નોટીસો મુકાય છે રામુ જે મીલમાં જતો હતો એ મીલ બંધ પડે છે અને રામુ બેઠાર બેસે છે. તે સુખી કુટુંબ પર હુમલો હાથ ફરી વળે છે. આર્થિક મંદીના

કારણે રામુની માફક ખીજા મજૂરો પાણુ મીતોમાંથી છુટા થઈ રહ્યા છે. મંદીના, એ મંદીના પસાર થઈ ગયા છે. જતાં રામુની સીલ ફરી શરૂ થતી નથી. રામુ બેઠાર રહે છે પૈસા ખૂટવા માંડ્યા છે. ખરચી મળતી નથી. બહારથી આવે છે તો શરૂ થાય છે. છોકરાઓને જય મેં તેમ બોલે છે. લક્ષ્મીને મારપીટ કરે છે.]

રામુ:—(બહારથી આવતી) ક્યાં મરી ગઈ છે? પધારી કર. બેતી નથી તારા બાપનું શરીર કેટલું પીપે છે?

(લક્ષ્મી રામુના કપાળે હાથ મૂકે છે. રામુનું કપાળ ધીમે છે. એને સંખત તાવ આવ્યો છે.)

લક્ષ્મી:—આ બાપરે! આટલો બધો તાવ! અને આ તમારું મેં શાથી મંધાય છે? હાર જેવી વાસ! રામુ! રામુ! તેં મું હાર પીધો છે?

રામુ:—હા! હાર પીધો છે, હાર, એક વાર નહિ પણ હજાર વાર પીશ. તારા બાપનું એમાં શું બળ છે? હાર પીધો છે તેમાં તે કંઈ કાદવો બાપને મુન્દો તો નથી કર્યો ને?

[લક્ષ્મીની આંખો આંસુભરી બને છે. છોકરાઓ બેઠાકળા બનીને ઉભા છે. એવામાં એકએક બિલાડી આડી ઉતરે છે. લક્ષ્મીને અમંગળની શંકા થાય છે.]

રામુ:—આટલો બધો મને તાવ આવ્યો છે ને? પાછી રહે છે? કે ચાલ મૂકવાની પણુ મુઠ, પડતી નથી. હો, ઉભી થાય છે કે. નહિ? (રામુ લક્ષ્મીને ધકેલે મારે છે. લક્ષ્મી ચાલ કરવા ઊઠે છે એની આંખમાંથી આંસુની ધારા વહે છે. લક્ષ્મી સગડી સંજ્ઞાવાનીને ચાલ મૂકે છે. એવામાં રામુને કંઈક યાદ આવે છે. તાવપાળો એ પધારીમાંથી ઉભો થાય છે.)

[લક્ષ્મીની પાસે જઈને એ કહે છે.]—સાંભળે છે કે? પૈસા પૈસા મેં તને આપ્યા હતા એ ક્યાં છે? બોલ, ક્યાં છે?

લક્ષ્મી:—એટો લપરાઈ ગયા છે. મારી પાસે એક પણુ ખાઈ નથી.

રામુ :—(ગુસ્સે યદને) મેં તને પચાસ રૂપીયા તે દિવસે રાખેલા આપ્યા હતા એ ક્યાં ગયા? કાને આપ્યા? ક્યાં વાપરી નાખ્યા? બોલ, જલ્દી કર, મારે ખંદાર જવું છે.

લક્ષ્મી :—અંત્યારે આ સ્થિતિમાં રામુ તાવવાળો ક્યાં જઈશ?

રામુ :—જલ્દત્રમમાં, તારે શું કામ છે? લાવ. પેસા લાવ. ચલે જલ્દી કર.

[લક્ષ્મી ઉભી થાય છે. એક કબજામાં મૂકેલી પાંચ પાંચતી દસ નોટો કાઢીને રામુને આપે છે. રામુ નોટો ખૂંચીને ખંદાર નય છે.]

લક્ષ્મી :—પણ રામુ, આ ચાલ તો પીતો જ.

રામુ :—મારે તારો ચાલ નથી પીવો. પાને તારો ને કોઈ

લક્ષ્મી :—(રામુના પગ પકડીને) શું કહ્યું? મારા માથે શું આજ ચડાવ્યું? રામુ! રામુ! તને આ શું થયું છે?

[રામુ ખુબજ ગુસ્સામાં આવીને લક્ષ્મીના હાથ છોડીને એને દૂર કરતા]

“ચાલ હવે દૂર હટ મારે તારો ચાલ નથી પીવો, ચાલ કરતાં સરસ ચીજ પીવા જઈ” છું.

લક્ષ્મી :—[રડતાં રડતાં] હાલને? રામુ રામુ, તને મા શું સૂઝ્યું છે? આ ધરતું સત્યનાશનો કાઢતું નથી ને?

રામુ :—જે ક્ષામ તે. દૂર થાવ મારાથી તું અને તારા છોકરાં.

[નાનીઆને ધકકા મારીને તાવવાળો રામુ ખેંકારીનું એનું કુખ બુલવા મયખાને નય છે. નાનીઆ પડી નય છે. એના કપાળમાંથી દડ દડ થોડી ટુપડે છે. લક્ષ્મી એનું માથું યોળામાં લઈને લાખને રોળી બેસી છે. એના કંઠમાંથી દર્દનું ગીન નીકળે છે. રોતી રોતી લક્ષ્મી ગાય છે.]

[પડતો પડે છે]

પ્રવેશ ત્રીજો

(મયખાનામાંથી લયડિયા ખાતો રામુ ઘેર આવે છે. એનામાં ચાલવાના હોશકોશ નથી, એના કપડા ફાટી ગયાં છે. લક્ષ્મીએ આપેલા પેસા લૂંટાઈ ગયા છે. લયડિયા ખાતો ખાતો રામુ ઘેર આવે છે. લક્ષ્મી મોઢી પડે છે. પથારીમાં છે, એની પાત્રુમાં છોકરાંઓ બેઠા છે, મનહરને ખગર પડતાં મનહર લક્ષ્મીની તળીયત ભેગા આવે છે. લક્ષ્મીને તાવ ધીકતો હોય છે એનાં ગાત્રો શિથિલ થઈ ગયાં છે. મનહર લક્ષ્મીની પાત્રુમાં બેઠો છે લક્ષ્મીના કપાળે હાથ મૂકી એને કેટલો તાવ છે એ તપસે છે એનામાં રામુ શરણી હાલતમાં પ્રવેશી છે. લક્ષ્મીની પાત્રુમાં મનહરને ભેદ એની આખ લાલ થાય છે.)

રામુ :—(બાન બૂધો હોય એ રીતે ગુસ્સામાં) હરામખોર! મારી ગેરહાજરીમાં લક્ષ્મીને ... રામુએ એટલું કહેતામાં તો ખુલ્લામાં પડેલું ધારીયું ઉઠાવ્યું મનહર (ધરની ખંદાર જતાં) — “રામુ, રામુ, સાંભળ તો ખરો.” (એટલું કહે એ પડેલા તો રામુએ ધારીયું ઊઠાવ્યું અને મનહરને ધા કરવા નય છે ત્યાં લક્ષ્મી પથારીમાંથી ઉઠીને રામુનો ધારીયાનો ધા ઝીલી રહે છે. ધધાક દઈને લક્ષ્મી લોબીથી તરખોળ હાલતમાં જમીન-પર પડકાઈ પડે છે. રામુના હાથમાંથી ધારીયું પડી નય છે. રામુ અને મનહર એને ઉઠાવીને પથારીમાં લાવે છે.)

[મનહર ડોકટરને બોલાવવા નય છે. લક્ષ્મી બેલાન હાલતમાં પડી છે. છોકરાંઓ રોકકળ કરી મૂકે છે. પાત્રુમાંથી ગંગાગળેન આવે છે. અને અંધી પરિસ્થિતિ સમજ નય છે.]

(શરણી રામુના હાથમાં લક્ષ્મીનો દેહ પગ્યો છે. થોડો વખત બીને છે. રામુનો નશો એક્ટ્રે થાય છે. પોતે દારના થેતમાં શું કયું એનું અને બાન થાય છે.)

રામુ :—લક્ષ્મી! લક્ષ્મી! મારા સામુ તો ભે, હું રામુ, મને માફ કર; હું હવે કોઈ વાર કોઈ દિવસ દાર નહિ પીક. અને માફ કર.

લક્ષ્મી આંખો ખોલે છે. એનાથી બોલાવું નથી. છતાં તુડતા અવાજે રામુના સામુ બોલ કહે છે:—

“રામુ! રામુ! બસ કહો કે તું હવે દારૂ કોઈ દી નહિ પીએ?”

પ્રવેશ ૪ થો

રામુ:—હો. કોઈ દિવસ નહિ. મારી લક્ષ્મી મને માફ કરે. (લક્ષ્મીના કપાળે રામુએ પોતાનું પોતીયું ફાડીને પાટા બાંધ્યા છે. લક્ષ્મીની આંખો ફરી મીચ્યા છે. મનહર ડોક્ટર લઈને આવે છે.)

રામુ:—(લક્ષ્મીને દર્શાવતાં)

લખુ યો લખુ! ને આ ડોક્ટર આવ્યા મનહરભાઈ આવ્યા. (લક્ષ્મી ધીમે રહીને આંખો ખોલે છે. ડોક્ટર એની નાડી તપાસે છે. લક્ષ્મીનું શ્વીર તાવળી કંપનું હોય છે. ડોક્ટરને ચહેરા ગંભીર છે. એવામાં લક્ષ્મી ટુટતા અવાજે ફરી બેસે છે.)

લક્ષ્મી:—રામુ! રામુ! તું તું સાચું જ કહે છે? ફરી દારૂ કોઈ દિ નહિ પીએ!

રામુ:—ના, કોઈ દિ નહિ. લક્ષ્મી, કોઈ દી નહિ.

લક્ષ્મી:—“વચન આપો તો!”

રામુ:—હો, લક્ષ્મી આ મારો બોલ (એમ કહી રામુએ લક્ષ્મીના હાથમાં પોતાનો હાથ મૂક્યો. લક્ષ્મીએ મનોંધ અનુભવતાં એક વાર ફરી ઉચ્ચાધ્વ:—“તો આ ડોક્ટરો હવે હું તમારા હાથમાં મૂકું છું. એમ કહી લક્ષ્મીએ પોતાનાં છોકરાંઓને પાસે ખેંચ્યા અને રામુને સોંપતા ફરી આંખો મીચી. નાડી ડોક્ટરનાં હાથમાં જ લીધી ગઈ.) એકાએક ડોક્ટર બોલી ઉઠ્યા—ઓ! અહીં થયું!”

(રામુના ઝાળામાં માથું મૂકીને લક્ષ્મીએ છેવટની આંખ મીચી હતી.)

રામુ:—(લક્ષ્મીના દેહ પર માથું પગડતાં પોઠ મૂકીને) લક્ષ્મી! લક્ષ્મી! આ તે શું કર્યું? ઝા! બગવાન, મને મારી તાંપ, હું ગાપી છું. ગાપી છું.”

[મહામહેનતે ગંગાબહેન અને મનહર રામુને ઉઠાવે કરે છે. છોકરાઓને ગંગાબહેન પોતાને ઘેર લઈ ન્તપ છે અને રામુનાજ હાથે સ્વર્ગવાસ પામેલી લક્ષ્મીનો અગ્નિસ્કંદ કરવાની નિધિ થાય છે.]

(પડદો પડે છે.)

(મુંબઈ સરકાર મુંબઈ પ્રાંતમાં દારૂબંધી અમલમાં મૂકે છે. એને માટે પ્રોહીબીશન ગાર્ડની નોંધણી થાય છે. જાપાંઓમાં એની જાહેરાત આવે છે.)

(રામુ પ્રોહીબીશન ગાર્ડની જોડણી બોલે છે. અધિકારી સમક્ષ ગાર્ડ તરીકે પોતાનું નામ નોંધાવે છે.)

અધિકારી—તું તો દારૂગ્રી છે! લક્ષ્મી ભાઈ, દારૂગ્રી તો કોઈ દિવસ પ્રોહીબીશન ગાર્ડ તરીકે નીમતા હશે! તો તો પછી દારૂબંધી સફળ થાય જ શાની?

રામુ:—ના સાહેબ, હું સાચે જ પ્રોહીબીશન ગાર્ડ બનવા માથું છું. દારૂની બંધીથી હું અને મારું કુટુંબ કેટલું પાચમાલ થયું છે એને મને અનુભવ છે. મેં બંધે અનુભવ્યું છે એટલું જ નહિ. પણ “લક્ષ્મી” જેવી મારી ભેરી ગમવાળી છે. એટલે હું પ્રોહીબીશન ગાર્ડ તરીકે આપને સારું કામ આપી શકીશ. સાહેબ! હું મારાં પાપ ધોવા માથું છું.

(રામુ પ્રોહીબીશન ગાર્ડ બને છે. દારૂ ગંજાવાના છુપા રસ્તા, અડધાં, દારૂની કલમો, અને દારૂ પીના રાગો વિષે રામુ ઉપરી અધિકારીઓને અંગતની માહિતીઓ આપે છે. સરકાર તરફથી રામુની કદર થાય છે. એને પ્રોત્સાહમાં સરકાર તરફથી સુવર્ણ ચંદ્ર મળે છે.)

(પ્રોહીબીશન ગાર્ડનાં ગેરહાજરમાં રામુ સરકારી ચંદ્ર લઈને ઘેર આવે છે. લક્ષ્મીના ફોટા સામે એ ઉભો રહે છે. પોતાને મળેલા સુવર્ણ ચંદ્ર હાથમાં લઈને લક્ષ્મીના ફોટાને લઈને દબે સલામી આપતાં રામુ કહે છે—લક્ષ્મી! મારી લક્ષ્મી, મેં મારું વચન પાળ્યું છે હું. દારૂ પીતો નથી પણ દારૂની ધોર ખોદી રહ્યો છું. હું સુખી થાજું.)

(છોકરાઓ નાનીઓ ચંચી અને મંચ રામુને વળગી પડે છે. છોકરાઓને બગલામ લઈને રામુ જવમાં આવીને છોકરાઓને કહે છે—) બોલો શરાબ બંધીનો જય! દારૂ તાડી મુદીબાદ. છોકરાઓ ભેરથી જવમાં આવીને પોકારે છે—

દારૂ તાડી મુદીબાદ! શરાબબંધીનો જય.

હિન્દુ સમાજમાં સૌકાઓથી પુરુષવર્ગે સ્ત્રીઓ ઉપર પોતાનો માલિકી હક સ્થાપી એને કાયદાની દૃષ્ટિએ, વ્યવહારમાં તેમજ સામાજિક દૃષ્ટિએ જે અનેકવિધ અન્યાયો કર્યા છે તેમાં સૌથી મોટો અન્યાય તો પુરુષ એક ઉપર બીજી પત્ની કરવાનો જે નિર્બંધ હક સોંપવો અન્યાય છે તેથી થઈ રહેલ છે. આથી વધુ સંજોગમાં પહેલી પત્નીની જે સીન, હીન અને કણ પરિસ્થિતિ થાય છે ને વધુથી વધુ અન્યાય તેવી હોતી નથી. જીવનની મોટાનું સ્થિર વહન કરવા માટે એકમેકને પુરુષ નીવડે તેવાં જે મુશ્કાલીઓમાંથી એકને થતો એકામ અન્યાય કોઈપણ સંસ્કારી સમાજ ન સહન કરી શકે તે દેખીતું છે. એથીજ મુખ્ય પ્રાંતની ધારાસભાએ એક ઉપર બીજી વાર લગ્ન કરવાની પ્રધાને પ્રતિબંધિત કરતો કાયદો પસાર કરેલ છે. પ્રસ્તુત લેખમાં એની પૂર્વભૂમિકાનું હિસાસરૂપ વાચકને ગણી રહેશે.

૧૯૪૬ માં પ્રથમ આ કાયદો રૂબારૂ જાણી શકનારી ધારાસભામાં મુખ્ય પ્રાંતની પ્રતિનિધિ મારે પસાર થયા. એ કાયદામાં તો શબ્દો સ્ત્રી અને પુરુષને જાંને મારે છે. પણ હિન્દુ સમાજમાં જે હિન્દુઓ માટે આ કાયદો કરવામાં આવ્યો, છે-તેમાં પત્નીને તો એક ઉપર બીજી પતિ કરવાની છૂટ હતીજ નહિ. એટલે અનેક પત્નીવ આટકાયવા માટેજ આ કાયદો દત્તો એમજ કહી શકાય. કેટલાયે નર્સિસી હિન્દુ સમાજમાં સ્ત્રી પર કેટલીયે રીતે કાયદાની-દૃષ્ટિએ અનેક અન્યાયો થઈ રહ્યા છે. કાયદાની દૃષ્ટિએ તેમ હતું એટલે તેથી કરીને સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન પુરુષ કરતાં ઉતરતુંજ ગણાતું આવતું છે. સ્ત્રી અને પુરુષ એક બીજાનાં complements છે, અને એ જાંનેએ સાથે રહીને એક બીજાના સદકારથી જીવનના પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં પોતાની ફરજે અદા કરીને દુનિયાના વ્યવસ્થાર ચલાવવાનો છે પણ તેથી સ્ત્રી, પુરુષ કરતાં કોઈપણ રીતે ઉતરતી છે એમ તો નજરે પડી શકાય-તો પણ આમ સ્ત્રીઓને અન્યાય કેમ?

ભૂતકાલીન પરિસ્થિતિ

હિંદમાં મુસલમાની રાજ્ય આવ્યું, અને ફરજિયાત પદ્ધતી પ્રથમ દાખલ થઈ ત્યારની, આમ છે

તેમ નથી પણ તે પહેલાંથી ઉપર જણાવેલી પરિસ્થિતિ હતી. સ્ત્રીઓને આર્થિક હકદો નહોતાજ એમ ઇતિહાસ જણાવે છે-સ્ત્રીનું સ્થાન -વેદકાળે ને તેણી પૂર્વે કેવું છે હવે પણ ધાર્મિક ધાર્મિક સ્ત્રીનું સમાજમાં સ્થાન નીચું થતું જાયું ને તે એટલે નુકા મળ્યું કે સ્ત્રી ને પુરુષના ભોગનું સાધન કે સ્ત્રી ને પુરુષની મિલકતજ ગણવા લાગી, આર્થિક દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓ પોતેથી અધાર હકક લઈ સેવામાં આવ્યા તેથીજ સ્ત્રીઓની સમાજમાં આ સ્થિતિ થઈ તેમાં કેઈ સંકા નથી.

લગ્ન વિષે હિન્દુઓનું મનઘડ

હિન્દુ સૌકો તો પાછા એમ કહે છે કે લગ્ન એ ધાર્મિક જાપન છે. હવેરે કેટલું જોડાયું છે, ઉપરજ તે સર્વથા થાય છે ને ત્યાંજ તે તૂટી શકે. પણ ખરી વસ્તુસ્થિતિમાં તેમ છે અજ ધાર્મિક જાપન ને ગણાયું હશે તો તે કેટલા સ્ત્રીઓનેજ માટે. હિન્દુ સમાજમાં સામાન્ય રીતે બધાંજ નીચિનાં જાપન સ્ત્રીઓનેજ લાગુ પડતાં આવ્યા છે તેમજ થયું છે. લગ્નની, જાપનમાં હિન્દુ સ્ત્રીને પોતે દેવસેવો માનવનો-ત્યારે પતિ પત્નીને અથ ભગવા સાધન કૃપેજ એણે મીલકતની આક્રમક વેચાણી સુધી લઈ શકે અને તે ઉપરાંત પત્ની તરફથી રહેજ પણ એણું આવનાં કે પત્ની

કરતાં સ્વેચ્છા પશુ વધારે આકર્ષક સ્ત્રી મળતાં તે પતિ પત્નીને બાળુએ મુકી તેના ઉપર બીજી પત્ની કરી શકે; પતિ પત્નીને મારે, દુઃખ દે પણ તેનો તો સમસ્ત આધાર પતિ ઉપરજ એટલે એ બિચારી બધ કયાં? આવી સિદ્ધિ કાપદો અસ્તિત્વમાં હોતાં ત્રીને કેટલાએ વર્ષથી એની અભાગ્ય-વસ્થામાં રાખવામાં આવી છે કે તે બિચારી પોતાનું દિવસેમાં છે તે પશુ નકદી કરી શકે તેમ નથી. એટલે તેને મુંઝા મોઝો બધું ચલાવ્યું—પતિ એટલે પુરુષોએ જે કહ્યું તે માન્યું. પતિના મુખમાં મુખ માન્યું.

એકમેકનાં પૂરક

પતિપત્ની સહકારથી રહે, એક બીજાનાં સહચરે બની જીવનનાવ સાથે ચલાવે તેમજ પતિ પત્નીના મુખમાં મુખ માને કે પત્ની પતિના મુખમાં મુખ માને તો કાંઈ જોડું નથી. એમ એક બીજાના મુખે મુખી ને દુઃખે દુઃખી થઈ શકે, મુખદુઃખની આપડે કરી શકે તોજ બન આ દુનિયામાં શક્ય તેટલાં મુખી થઈ શકે તેમાં કંઈ શંકા નથી. પણ આ બધી વાતો એક તરરીજ છે—પત્નીને પતિના મુખમાં રાચવાનું ને દુઃખે દુઃખી થવાનું ત્યારે પતિને પત્નીના મુખની કે દુઃખની દરકાર થઈ કંઈવાની ફરજ નહિ। પત્નીને હૃદય હોય છે, તેને લાગણીઓ હોય છે, તે પણ એક માનવી છે તે બુદ્ધિજી જવાનું. પત્નીને તો સામાન્ય રીતે ઘરમાંજ રાંધવા કરવા એક સોંઈ મજૂરહુના રૂપે તથા સ્વર્ગમાં લઈ જવા માટે પ્રગતે જન્મ આપવા માટે સંચા રૂપે ઘરમાં લાવવામાં આવતી. પુરુષોએ આવી રીતે કાપદાઓ વધ્યા. આટલા વર્ષો આવી રીતે થું થું શહન કરવું પડ્યું છે તે તે બાલુતી વસ્તુ છે. આમાંનો એક મોટો અન્યાય એક ઉપર બીજી પત્ની કરવાની હક પરત્વે હતો.

મહાન અન્યાય

પુરુષ એક ઉપર બીજી કરી શકે તેમ નહવું બે ત્રણ ગમે તેટલી પત્નીઓ કરવાની તેને છૂટ હતી—બાળક તેમાં ખાસ કરીને પ્રગત હોય—પોતાની પત્ની કરતાં બીજી વધુ આકર્ષક સ્ત્રી મળે તો પુરુષોને પોતાની પત્ની હયાત છતાં, તેના કંઈ પણ ચન્દા વગર એક પત્ની ઉપર બીજી પત્ની કરતાં જરાએ આંચકો લાગતો નહિ—છેલ્લાં થોડાં વર્ષો તો એક મોટો પ્રજ ઉપરિચય થયો હતો, તાની ઉમરના છોકરા ને છોકરીના લગ્ન કરવામાં

આપે છોકરાને તો કાપવા માટે કળવણી આપવી પડે એટલે તેને સ્કૂલ કોલેજમાં લાવવા; મોકલવામાં આવે ને ત્યાં બને એવું કે એની પત્ની અભાગ્ય કે થોડું ઘણું વાચનાં લખનાં શીખી હોય. છોકરો કોલેજમાં કે એમ એની સાથે લાલુનાર બીજી છોકરીના સમાગમમાં આવે, તે સામાન્ય રીતે વધારે ચપરાક હોય એટલે તેને માટે આકર્ષણ થાય. પત્ની તરફ બાલુગમો આવે ને તેમાંથી બને એવું કે પેલી કહેવાની લાલુલી છોકરી પેલી પહેલી પત્નીના સ્વમાનની—મુખની જગ્યા પણ દરકાર કર્યા વગર તેની શોક્ય થઈને બપ. કેટલાએ વખત એવું પણ બને કે પ્રથમ પત્નીને બાળકો પણ હોય (જે કે પતિ પત્ની ને બાળક ન થાય તો તેમાં પત્નીનીજ દોષ હોય એમ કા માટે માની લેવાનું હશે તે હું સમજતી નથી પતિનો પણ દોષ હોઈ શકે છે)—આવી રીતે પતિ બીજી પત્ની લાવે, બાળકોને પતિ લઈએ તો પણ માને દુઃખ, તદ્દિ તો એકમેક સાથે બાળકોનું બધું જોવું પડે—તદિ તો શોક્યની સાથે રહી, ઘરમાં નોકરડી કે અણમાનીતી પત્ની તરીકે રહી હંમેશા દુઃખી થયા કરવાનું.

છેલ્લા દસકામાં તો આવા કેટલાયે લગ્નો થયાં બ્યારે પ્રથમ આવા એકાદ બે લગ્ન—ને તે પશુ બાળીના કુટુંબમાં થયા ત્યારે સમાજે ખરેખર વિરોધ પ્રદર્શિત કર્યો હોત, આવી રીતે પરચુનાર બેઠકાનો સામાજિક બાંધકાર કર્યો હોત તો આમાં લગ્નો કેટલે અટકત. પણ આપણે સમાજ બહુ દૂરી યાદગીરી વાળા છે. આવા લગ્નો થયાં ત્યારે તરતજ હોહા થઈ ને પછી કંઈ નહિ. આવા લગ્નોમાં પુરુષોનો, જેટલો વાંક કાઢી શકાય તેટલો અથવા તેથી વધારે પેલી લાલુલી છોકરી કે જે પોતાનીજ એક જીનના હક્ક પર તરાપ મારતી તેનો વાંક કઢાવવો બેઠકો, પણ કાચદાની દિશિ આ અવાવી લેવાનું હતું. એક સ્ત્રી કદી બે પતિ ન કરી શકે એટલુંજ નહિ પણ એક વખત તો એવો હતો કે એક સ્ત્રી વિષવા થાય તોપણ બીજો પતિ ન કરી શકતી બ્યારે એક પતિ તો એક સાથે ગમે તેટલી પત્ની કરી શકે. રાજ મહારાજાઓ આવી રીતે કેટલીએ રાણીઓ કરતા ને વધુ રાણીઓ તેમ રાજાઓના મોઝો વધારે મણુતો.

શિક્ષિત સમાજની બાળુતિ

આ રિપતિ બધાને એટલી બધી સાલવા લાગી કે

કે મુંબઈની ધારાસભામાં કેટલાક સભ્યને લાગ્યું કે એ વિધિતિ મુંબઈની જ નહીં, ને તેથી જ મુંબઈ પ્રાંતની ધારાસભામાં એક પત્નીત્વ ફરજિયાત કરતી કલમ હિન્દુ કાયદામાં પ્રથમ ૧૯૪૬માં દાખલ કરવામાં આવી. રાજ્યની દૃષ્ટિએ હિન્દુ સ્ત્રીને થતા અન્યાયો દૂર કરવા માટે જે પગલાં લેવાયા છે તેમાંનું આ એક મહત્વનું પગલું કહી શકાય. હિન્દુ એટલે ગ્રીષ્મ, જેન, ભુક્ષ, આદિ સમગ્ર તેમજ બાહ્યસમાજના લોકોને પણ આ કાયદો લાગુ પાડવામાં આવ્યો છે. મુંબઈ પ્રાંતમાં લાગુ પડતો કાયદો એટલે મુંબઈના રહેવાસી બહાર જઈને પણ આવી રીતના જ્ઞાન કરે તો તે લગ્ન તરીકે ગણાય નહીં તેટલું જ નહિ પણ આ કાયદો તેડનાર સમગ્રને પણ ખત થાય છે. આવી રીતે કોઈ નાની ઉંમરના છોકરાને (minor) એક પત્ની ઉપર બીજી પત્ની કરવામાં મદદ કરનાર લોકોને પણ સજાના ખાત ખનાવવામાં આવ્યા છે.

એક મુંબઈ

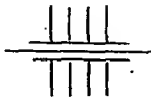
૧૯૪૮ના કાયદામાં થોડા મુંબઈ કરવામાં આવ્યો જેમાં એક મહત્વનો મુંબઈ હતો જે આવા લગ્ન માટે અમુક ફટ મુકતો હતો. એક દોષ પુરુષ કે સ્ત્રીના લગ્ન જ્યાં હોય પણ સાત વર્ષ સુધી તેની પત્ની કે પતિ તેને છોડીને ચાલી ગયેલ હોય, તો તેને માહિતી મળી શકે તેવી રીતે બીજા લગ્ન માટે બહારત કરીને પછીથી તે પુરુષ કે સ્ત્રી બીજું લગ્ન કરી શકે.

આમ આ કાયદાથી છેલ્લા થોડા વર્ષથી જે એક સળગતો પ્રશ્ન થઈ ગયો હતો તેનો નીકાલ

લાવતો મુંબઈ હિન્દુ કાયદામાં કરવામાં આવ્યો. બેકે ખડે જોતાં હિન્દુ કાયદામાં આમ દૂકડે દૂકડે મુંબઈ કરવાથી કેટલીકવાર ઘણી મુશ્કેલીઓ ઉભી પડવાનો સંભવ છે પણ સમસ્ત હિન્દુ કાયદો મુંબઈ તેને તો સમય લાગવાનો સંભવ છે ત્યારે મુંબઈ પ્રાંતને એક પત્નીત્વની બાબતમાં પોતાનો મત પ્રદર્શિત કરી દીધો છે, ને તે માટે મુંબઈની સરકાર અને ધારાસભાના સભ્યોને ખરેખર ધન્યવાદ આપું છું.

વધુ જોગવાઈની આવશ્યકતા

અત્યાં એક મહત્વની બાબત તરફ અવગતિનિર્દેશ કરવો જરૂર જરૂરી ગણાય છે. આ કાયદો એક દરમિયાન કરે છે કે બે દોષ પુરુષ એક ઉપર બીજી પત્ની કરે તો તે લગ્ન ફોફ ગણાશે. બીજી વાર પરણતો પુરુષ અલગત, પોતાની આગલી પત્ની નથી અથવા તો પોતે અગાઉ પરણ્યા જ નથી એવો દાવો કરશે અને કોઈ કુમારિકાને ફાસાયશે. એનું આ લગ્ન એક પત્નીની ઉપર વધુ છે એમ બાંધમાં આવતાં એ ફોફ થવું ગણાયે. અથી પુરુષને તો બહુ તો થોડી ઘણી શિક્ષા થશે. પણ પોલી બોળવાઈ ગયેલી સ્ત્રીનું શું? થોડા કે બે સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યા સળગતો એનો મુનો બહાર થાય તે દરમિયાનમાં બીજી સ્ત્રી સગર્ભા બની હોય, તો એ બાળકનું ઘણું કોણ થાય? કાયદામાં આની કંઈ જોગવાઈ છે? આવી સ્ત્રીને પરણવા તેનાર થનાર પુરુષો સહેલાઈથી મળી આવે એટલો વિચારિત હજી આપણો સમાજ થયો નથી. એવા સંજોગોમાં પુરુષો કરેલ શતાનો ભોગ ખતતી સ્ત્રીને કંઈક સંરક્ષણ મળે તે જરૂરી ગણાય.

અનાજનો દુર્વ્ય અટકાવો

લેખક:
શ્રી. શંતિલાલ પરીખ
બી. એ.

અનાજની ખાખતમાં દેશને સ્વાવલંબી બનાવવા માટે 'વધુ અનાજ ઉગારો' ની કુબેશ હિન્દને ખૂલે ખૂલે પ્રસરી રહી છે. એવીજ અસરકારક કુબેશ બે અનાજનો ખગાડ અટકાવવા માટે ઉપાડવામાં આવે તો થયે વહેણ સિદ્ધ થાય. અનાજનો એક એક કણ ફેરલો ઉપયોગી છે, ફેરલો મોંઘો છે એની સમજ બે સામાન્ય માણસને આવે તો હરેરાજના જીવનમાં અનેકધા ખગાડવું ફેરવું એ અનાજ ખરે અને 'રાષ્ટ્રિય આપત્તિમાંથી ઉગરી જાય, પ્રસ્તુત લેખમાં કંઈ કંઈ રીતે અનાજનો દુર્વ્ય અટકાવી શકાય તે દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોણ જાણે કેમ, પણ આપણને ઝીરી આદત પંડી ગઈ છે કે આપણે કોઈપણ તકલીફને પરી દ્રષ્ટિએ બેનાં શીખ્યા નથી. એક ક્ષેત્રે તરફ પણ અનેક ક્ષેત્રે આપણે આવી જ જાતની ભૂતંગી પરંપરા કરીએ છીએ. માનવીના સ્વભાવનું બંધારણ જ એવા પ્રકારનું થઈ ગયું છે કે તે હંમેશાં આમ સાચા પછી ક્ષેત્રે પોતાના વિચાર કરે છે.

એક વખત આપતિ દુઃખ કે દર્દ આવ્યા પછી આપણે તેના મારામત માટેના મુલાજ શોધવા માથાકુટ ને મહેનત કરીએ છીએ. Prevention is better than cure— જેવા સાદાં સત્યને સમજ્યા છતાં આપણે આફતને આમંત્રણ આપી તેમાંથી ઉગરવા માટે દંડા, મારીએ છીએ.

અત્યંતે આપણી અવદાસ આવા જ પ્રકારની છે. આપણા આજ બે હાલહવાલ હસ્તી ધરાવે છે તે માટે સંપૂર્ણ જવાબદાર આપણે છીએ. આજ 'વધુ અનાજ ઉગારો'ની બેશરે કુબેશ ચાલે છે. આ 'કુબેશ અવશ્ય આવકારવાનું ને આદર પાત્ર' છે. અનાજનીવધવી જતી વપરાશને પહોંચી વળવા વધુ ઉત્પાદનની આવશ્યકતા છે.

પરંતુ અનાજ વધુ શાપી વપરાય છે, ધાન્યના ભંડાર સમા ભારતમાં અનાજની અછતે શાને આભારી છે, અન્નની ખાખતમાં સ્વતંત્ર એવો દેશ પરદેશ પર શા માટે અવલંબે છે. તેનાં મૂળભૂત કારણો જાણવા આપણે પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

એક માણસ ખૂબ ખર્ચ કરે. આવક કરતાં જવક વધે. પછી ત્રિચાક કરે ને તેનાં કારણ શોધવાં પ્રયત્ન કરે. તેને વધુ કમાવાની આવશ્યકતા દેખાય ને તે માટે તે પ્રયત્ન કરે. છતાં પરિણામ નિરાશાજનક આવે, ને આવક કરતાં જવક વધારે જ દેખાય.

ત્યારે તે બીજે માર્ગ પકડે. જવક પર દેખરેખ રાખે ને ખોટા ખર્ચમાં કાપકાપ મૂકે. હવે તેને જરૂર સફળતા મળે. સફળતામાં આવક જવકનાં પાસાં સરખાં થાય. પછી જવક કરતાં આવક વધતી દેખાય— ને અંતમાં તેની પાસે સારા જેવા પૈસા જમા થાય.

કોઈપણ વસ્તુનો વ્યાવહારિકતાથી ને વિવેકથી વિનિમય કરતાં માણસને આવડે તો તે જરૂર સુખી ને સંતોષી જીવન જીવી શકે. ઉપર જે દૃષ્ટાંત દ્વંચની ખાખતમાં આપણું તેજ દૃષ્ટાંત અન્નની ખાખતમાં પણ લાગુ પડે છે. 'વધુ અનાજ ઉગારો'ની 'કુબેશ'ના વિચાર કરે. આ કુબેશ બેશક આવકારદાયક છે— છતાં તેથી વિશેષ વધુ બીજે પક્ષે થઈ શકે તેમ છે. દેશ પ્રત્યેની આપણી એ ફરજ છે કે આપણે એ કુબેશને આગળ ધપાવવા પ્રયત્ન કરવો. જમીનની જરાજર'ગત સાંભળ રાખવી. ખાતર, ખેડ, ખેડૂત વગેરે ખાખતમાં ધ્યાન આપવું. જમીનના રસકસને સાચવવો. બને તેટલો વધુ પાક વર્ષ દરમિયાન લેવો. સહકારની ભાવનાથી કામ કરવું. વાડાઓમાં પણ સાકષાજીને ઉછેર કરવો. પડતર જમીનને ખેતી લાયક બનાવી. જમીનનું એકીકરણ કરવું. ખેડૂતને

આધિક મદદ કરવી- વિગેરે. આ આપણે અજ મોરચો.

હવે લાલની બીજી બાજુ તપાસો. તમે શહેરી હો-
મેતર, ખેડૂત, ખાતર, કશાયત્રું તમને લાન ન હોય
તો તમે આ ક્ષેત્રે એટલે કે અનક્ષેત્રે દેશને સ્વાયત્તથી
બનાવવા કઈ રીતે સહકાર આપશો? વધુ અનાજ
હંગાડવાની જવાબદારી જેમ ખેડૂતને મળે છે તેમ વધુ
અનાજ નહિ વેચવાની જવાબદારી તમારે શિરે છે.
ખર્ચની બાબતમાં ઉપર કુલું તેમ આવક કરતાં
બચકતું પહેલું નીચું ન જાય તે બેવાની જવાબદારી
તમારી છે. આ માટે તમારે જાખ્યા રહેવાની કે
એકદંડ ખાવાની કે એણું ખાવાની કંઈ જ જરૂર
નથી. લાલની બીજી બાજુ-“એણું અનાજ જગાડો”ની
છે.

અનાજના વ્યયની વાત કરીએ તો આપણને
ખ્યાલ આવે કે આપણે આપણી જાતને હાથે કરીને
રહેશે રહ્યા છીએ. ગુન્હેગારની શોધ માટે ફાંસી મારતી
આપણી આંખો એટલું પહોં નથી આળખતી કે
પોતાને આત્મા જ ખરો ગુન્હેગાર છે. અનાજના
એકેએક કણની આજુ કિંમત છે - એ સત્ય આપણે
જ્યાં સુધી નહિ સમજીએ. ત્યાં સુધી એણું - બને
તેટલું એણું અનાજ જગાડવાની લાવના આપણા
દીક્ષમાં અગત્ય થવી અશક્ય છે. ‘ચલતા હય, હોતા
હય’, ખાતા હય, પીતા હય’ જેવી બેદરકારી ને
બેકાળાઈમાં આપણે આપણા નાશને નોતરી રહ્યા
છીએ. ‘હથર ઉથર’ ને ‘અહિ તહિ’ ની ખારડી
પંચાતમાં આપણે આપણી પોતાની નાલરી નોંધાવવા
નીકળી પડ્યા છીએ.

ગૃહિણીના સહકાર

‘એણું અનાજ જગાડો’ની યુગેશમાં પહેલા
સહકાર આપણને ઘરની ગૃહિણીના ખપે છે. બેના
આ ક્ષેત્રે જેટલા સહકાર આપે તેટલા એણું
છે. ‘નવયુગની નારી’ ને નામે પોતાને આજીવનવાચમાં
અભિમાન લેતી સીએ અનક્ષેત્રે બીજાકુલ આંખમાં આપણાં
કુખો છે. પોતાના ઘરમાં. શું બની રહ્યું છે તે બેવાને
બાંહે દુનિયામાં શું બની રહ્યું છે તે બેવાની તે વધુ
હતિખારી રાખે છે. બેનાની આ બેદરકારી અશક્ય છે.

ઘરનાં ઘરડાં માટેનાં અનાજની સારી શોધના રાખવાના
સંસ્કારને ઉચ્ચતમ વારસો તેને ખપતો નથી. ખારાની
થેપલીઆ નાખવી, ‘અવારનવાર’ અનાજ બેનું, તેની
સાફસુધી કરવી વગેરે બાબતમાં રચ્યાપચ્યા રહેવાનું
તેને લગીરે ય પસંદ પડતું નથી. બહાર એ
જેટલા વખત કાટે છે તેથી દશમા લાગતો વખત એ
અનાજની બાબતમાં આપે તો યે બહુ થઈ ગયું.
અનાજને ભેજ ઉઠા લાગે, સડો લાગે, જીવાત લાગે.
આ બધાની જવાબદારી, ઘરની ગૃહિણીની છે.

નાનાં બાળકોનો જમણો હાથ મ્હોં તરફ જ
બળે છે. તેને શી રીતે ખાતું તે શીખવાડવાની જરૂર
પડતી નથી કે તે માટે શિક્ષક રાખવો પડતો નથી.
જ્યાં માથાપોતી તેમનાં બાળકોના સંસ્કારનાં ઘંચર
પ્રયેની બેકાળાઈને લીધે પહોં અનાજનો ઘણો વ્યય
થાય છે. એક બાળકના પેટમાં જેટલું અનાજ જાય છે તેથી
વધુ અનાજ પત્થર પર, પાટલા પર, પોષાક પર, તે પાટે છે.

હાનિકારક પ્રથાઓ

એકવાગની વાત તો આપણા જ ઘરમાં હોય છે
ખાતાં ખાતાં રોળેલું, વેરેલું તે બધું એકવાગના રૂપે
આપણે બહાર ફેંકી દઈએ છીએ. અનેક ઘરના
એકવાગ જ્યાં ભેગા થાય ત્યાં એક મોટો ઉકરગે,
થાય છે. કાંઈ પરદેશી આગળ આપણે આ પુરાણ
વાંચીએ તો તે આપણા સંસ્કાર માટે શું ધારણે તે
કહેવાની અહિં જરૂર જણાતી નથી. આપણા આરોગ્યને
બેખમાવતા આવા ઉકરગેઓ આપણા સમાજની બગાડ
કરવાની યતિનાં પરિણામ છે - ને તે આપણું. એક
મોટામાં મોટું કલંક છે.

જરૂર કરતાં વધારે રાંધવું, જરૂર કરતાં વધારે
પારસવું, ને જરૂર કરતાં વધુ આગલેથી ખવડાવવું,
ફેનનની તાણમાં તણાઈ થાળીમાં શેડું ઝાંડું - આ
બધાં કૃત્યો ગુન્હાહિત છે. માત્ર મધ્યમ વર્ગના જ નહિ,
પણ સારાં કુટુંબોમાં પણ આ કુરુપ ભેગામાં આવે
છે. આપણું જોને વિવેક ને વિનય માનીએ છીએ તે
ખરેખર આપણી બેવકુરી જ હોય છે.
આ રીતે અનાજનો વ્યય કરી વધેલું એકું કાંઈને
ખવડાવવું કે પછી ઉકરડાને ખદખદતો રાખવો એ

આપણા કહેવાતા સંસ્કારનું 'સુરેખ' ચિત્ર છે. જરૂર કરતાં વધારે રાંધવામાં, વધારે પીરસવામાં, વધારે છાંટવામાં, આપણે આપણા અથ મોરચાને મરકેલીમાં મૂકી રહ્યા છીએ એટલું એ જ સમજાએ તો થાય છે.

પાકશાસ્ત્રમાં પૂરતી પ્રવીણતા વિના નવતજતના છબના સ્વાદાને સંતોષવા ખાતર અનાજનો ઉધારો દુર્વ્યય કરવો એ પણ અસ્થાને છે. કોઈ કહેશે કે બેરોની વાતમાં આદમીઓ શું સમજે? પણ કંઈક સમજે છે માટે જ કહે છે. પેલી મનોરમાએ કાણુ જાણે શાકાળાનો લોટ એવો તે કહેવો પડાયો કે એકેય શેકણું સીધું ન ઉતરતાં બધો લોટ ફેંટા દીધો. પેલાં આઠ દબેકશન લઈ હમણાં જ ઉભા થયેલાં વિમળા બેને શેડલીની કાલુક એવી તે દુની બાંધી કે એકેય ફેટલી સીધી ન વણનાં બધી કાલુક ફેંટા દેવી પડી. પેલાં મંચુબેને ઘરડે ઘડપણે મગજ એવો તે કહેવો બતાવ્યો કે ખાતાં વેત છોકરાંને ઉલટી થઈ જતાં બધો મગજ ફેંટા દેવો પડ્યો. આવા તો એક સો ને એક દુષ્ટાંત આંખ સામે છે. આ બગાડ ને બરબાદી અનાજનો મોરચો ફેટલો તથ્યો કરે તેનો સરવાળો ફરીએ તો સમજાણુ પડે કે આપણે મોટામાં મોટા ગુન્હેગાર છીએ.

શોભા કે શરમ ?

ઘરમાંથી હવે આપણે બહાર આવીએ. અંદર શું કે બહાર શું, બધેય આપણે એક સરખો અનાજનો વ્યય કરતા આપણા છીએ. અનાજની વખરે, અનાજની દુકાનો, દળવાની ઘંટીઓ વગેરે સ્થળોએ જરૂરયાત અનાજનો વ્યય થાય છે. આધુનિક દળનાં અનાજનો સંપ્રદાયોને અભાવે થયું અનાજ કાં તો સડી જાય છે કે પછી ઉંદરના ઉંદરમાં આલ્યું જાય છે. હિંદમાં કુદરતે ને ભૂલે વધતી જતી આ મૂલકોની વસ્તીનું કાંઈક પશુ છે જ છે. થયું બતાવેમાં આખી રાતભર માણસોની હાજરીમાં ઉંદરો ઘરની અંદરના અનાજનો ઉધારો પહેલાં જરૂરયાતો ઉપર લરકેરી ગેરીલા કૂચ કરતા જણાય છે.

બીજી બાજુ ન્યાતવરાની વાત કરો. પોતાને પ્રમાણિક પ્રત્યજન તરીકે પ્રમાણુતા પણા પુરો કાપદા ને કાપડને પોતાના મજલામાં ગાળી જમીનવાર

ન કરવાના કે અમુક માણસોથી વધુ માણસોને ન જમાવવાના પ્રતિજ્ઞાને જોયોક લાગે કરે છે. કાપદામાં રહેલી છટકાદારીને તેઓ લાગે ઉઠાવે છે. એક ઘરને બઢેલે અનેક ઘરે ગુલા મંડાવે છે ને જમણુ માટે આમંત્રાયતા સંજ્ઞાને ઘરે ઘરે વહેંચે છે.

અત્યારની આ વાત બાજુએ રાખતાં બંધારે જમણુવારની બહોળતાલીના દિવસો હતા ત્યારની વાત કરો. આવા ન્યાતવરાઓમાં અનાજનો અદભૂત વ્યય થતો. માધવદાશેમાં પુરો વળી જતો. પાછળ રહેલા એકાંને જુદાં માણસો બધારે જુદાં ચલાવો બહાર તેની વહેંચણી કરતા બેવામાં આવતાં ત્યાં જણાવું કે એક રાતના જમણુવારમાં, એક દંકના વાદરમાં શીમતાઈને બધે થયું સંજ્ઞાને એક દિવસના, અનેક માણસોને આલે તેટલા અનાજનો એકો વખતે કચ્ચરમાણુ વાળી હતા. જમણુવારમાં પોતાની શીમતાઈની શોભા, પોતાની સંસ્કૃતિની સમ્માઈ માનતા માણસો દેશના અવનત નંબરના દુશ્મનો છે.

આ ઉપરાંત વીશીઓ, ભોજનાલયો, હોટલો વગેરે જગ્યાએ અનાજનો જે વ્યય થાય છે તે જુદો. આની થયું સંસ્થાઓમાં વ્યવસ્થાનું ઉધારો દેવાનું હોય, કમાવાની તમામ સિવાય બીજી કોઈ ભાવનાની નાદારી હોય ત્યાં આગળ અનાજ ફેટલો વ્યય થતો હશે તેની કલ્પના કરવી જ અસભ્ય ને અકારી છે. ખાલી જાળના સ્વાદને સંતોષવા ખાતર અંદી ઉતરી પડનાં શેળાંઓના વિચાર કરો તો સમજાય કે માનવી માનવી મરી કેવો ખાઉધરો બની રહ્યો છે.

અને એમના સંસારનું આ 'સુરેખ' ચિત્ર બુઝો. બહાર આરોગી મોડા મોડા ઘેરે આવતા પતિદેવની રાહ બેતી પત્નીને સાંભળવા માટે માત્ર આટલા જ સંપ્રદાયો છે. 'આજ મને ભૂખ નથી' કે 'આજ મને રૂચિ નથી' કે 'અત્યારે મારે જમણુ નથી.' પોતાને માટેતેયાર રાખેલી રસોઈ પાછલી બારીએથી બેરી ફેંટી ન દે તો બીજું શું કરે? આમ તો ફેટલું એ અનાજ આપણે ફેંટા દઈએ છીએ. માનવી માત્ર એટલું જ સમજે કે તેને એક મોંડું ને એક જ પેટ છે - તો અનાજનો આલે થતો વ્યય અવશ્ય અટકી જાય.

ભાવના ભૂખ્યા ભગવાન !

આપણું તીર્થધામો ધીમે ધીમે આપણા ધર્મની શરમદાય બની રહ્યા છે. પચાસ હજારની વસ્તી ધરાવતાં શહેરમાં જેટલું અનાજ નહિ વપરાતું હોય તેટલું અનાજ પંદરહજારની વસ્તી ધરાવતા તીર્થધામમાં વપરાતું હોય છે. અહિં ઉત્તરી પંડતા ભાવિક ભકતો અનેક દિવસનું અનાજ એક જ દિવસમાં વેડફી મારે છે. અનેક દિવસનું અનાજ એક જ દિવસે ખાઈ લેવા માગતા મળુસો, અહીં બીજે દિવસે ભૂખ્યાં ને ભૂખ્યા જ હોય છે. આપણા તીર્થ સ્થળોએના ઇતિહાસ ઉકેલવાને ઇશદા મંથી - જ્યાં અનાજનાં તે વ્યયથોને છે તે વાત નિઃશંક ને નિર્વિવાદ છે.

આપણા ધાર્મિક રિવાજો મુજબ જે અનકુટ ને ઉપ્પત ભોગ આપ્ય છે તે વિશે કહીએ તો જરૂર કોઈ ભાવિકનું હૃદય દુઃખાય. પણ સમજનાર સમજી શકે છે કે ભગવાન ભાવનાના ભૂખ્યા છે - અજતા નહિ. અનકુટને નામે આ પ્રમાણે માત્ર પોતાના જ સ્વાર્થ ખાતરે પ્રભુની પાસે દગલા કરી દેવામાં કોઈ ધર્મની જાહેજલાલી નહીંતી નથી. - મંદિરના મુખ્યાલ પાસેથી અનાજના વપરાશનો, સીધાસામાનની આવકનો જે હિસાબ માગવામાં આવે તો આ આખીયે વાત ઉઘાડી થાય તેવી છે. ભગવાન બારે માસ ભૂખ્યા રહી એકી દિવસે બધું અજ મારેજવાના નથી - એ વાત પણ ચોક્કસ છે. આ તો આપણા ધર્મની

આપણે જ કૂર મરકરી કરી રહ્યા છીએ - એટલું જ નહિ પણ અજને ખોટી રીતે વેડફી રહ્યા છીએ.

માન તે મેળાવડા, સભા ને સમારંભ. જાને ને જલસાના આ જમાનામાં પણ અનાજનો ઉધારો દુર્વ્યય થઈ રહ્યો છે. આવું કંઈક ને કંઈક કરતાં રહેવાની છુટી આદત બધાને પડી ગઈ છે. માન લેનારા ને દેનારાનો આજ રાફડો ફાટી નીકળ્યો છે. આ સમારંભો લુપ્તપ્ત હોતા નથી - એની પાછળ પણ લખણ અનાજનો વ્યય થતો આવે છે. ભારતના તબક્કે આવા સમારંભો બીલકુલ અનાવરયક છે -

આજની જવાબદારી

આપણે આપણી જવાબદારી સમજીએ. દેશ પ્રવેશી આપણી ફરજ જાણીએ, દિવસે દિવસે આવતી વસમી પરિસ્થિતિ પીળાણીએ, પરદેશ પર અજ માટે અવલંબિત રહેવાની તકલીફ નાણીએ તો આપણે આ ભોવે આપણો સહેલાઈથી સહકાર આપવાનું શક્ય માની શકીએ. એક સાધારણ ને સહેલી બાળકમાં આપણા સહકારથી આપણે જરૂર મહાન પરિણામ ઉપજવી શકીએ.

‘વધુ અનાજ ઉગારો’ ની કુબેશથી આપણે જે પરિણામો લાવી શકીશું તેટલાજ સારાં ને સુંદર પરિણામો આપણે ‘ઓછું અનાજ ખગાડો’ ની કુબેશથી લાવી શકીશું.

“સ્વરાજ્યમાં રાજસતી દાગ - અરીજનો વેપાર ન જ કરે”

- ગાંધીજી

+ એકવાર ગામના મોલા રૂપ ગણાતી જાનરમાન +
 પારેખ-હવેલીની કંગાળ હાલત જોઈ નવનીતને
 ખુબુ નવાઈ લાગી! જૂનો દોસ્ત કંચનલાલ
 + પારેખની આવી દુર્દશા શાને લીધે થઈ? +

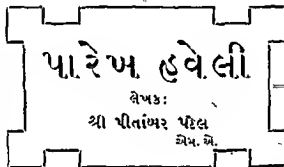
વકીલાતના ધંધામાં પડ્યા પછી જહાર ગામ તો
 ભાગ્યે જ નીકળાવું. તેમાંય ગામડામાં જવાનો પ્રસંગ તો
 જનકલેજ પડતો. હમણાં જગીન આખતનાં કામ અંગે
 જગીનની આપણી કરવા માટે એક ગામમાં જવાનું થયું.
 ગામની લાગણે પણ ગુસ્સાજ મનમાં થયું જાણે આ
 ગામ જોયેલું છે. જાણે હું અહીં આવી ગયેલ છું. અનેક
 વર્ષોના પગ ઉખાડી હું સ્મૃતિ નાશ કરવા લાગ્યો. હું અહીં
 ક્યારે આવ્યો હતો?

આ મંદિર, એનો પેઠો
 બાંધો જ્યારે, ગામનો શોક,
 વળતાં આવતો ગામનો કૂંધો
 બધું જોયું હોય એમ
 કાગલું હતું. કે પછી ગામો
 ગામડાંઓની રચનાજ આવી
 દશે! આમ જોવા જઈએ
 તો વાત કેટલી નાની હતી.
 હું આ ગામમાં આવ્યો કે
 નહિ એ તપ્પી ન થાય
 તેવ કંઈ ફરક પડે તેમ નહતો. એથી કંઈ નહો કે
 તુકશાન પણ થવાનું નહવું છતાં મન જાણે એનીજ ઘટ-
 માળમાં પડી ગયું હતું. હું ન્હારો, નારતો કરી આપી પગો.
 તેવ મન તો એની એજ મડમથલ કપી કરવું હતું.
 કેસના કાળજી જોવાના હતા પણ મનની સ્વસ્થતા વચર
 રું જોતું! પાનાં ફેરવવા લાગ્યો પણ આંખે અક્ષરે અક્ષરતા
 જ નહતી. હું ક્યારે આવ્યો હતો, શા માટે આવ્યો
 હતો? ... આ પ્રશ્નોનો ઉકેલ જડતો નહતો.

હું કંઠાળીને મકાનની પાછળ ખુલ્લી જગ્યા, તી લી
 આંધા મારવા લાગ્યો. ગામ તો નાનું હતું. બધાં જ
 ઘાટનાં, એક માળનાં મકાનો હતાં. દર છેવાડે કે ન
 વાઘરીનાં છપરો હતાં. પણ બધામાં એક મકાન
 બિચાળથી અને તેની બાંધણીથી જુદું તરી આવતું હતું.
 ગામની વચ્ચે નહિ તેમ છંદ છેવાડે પણ નહિ એ રીતે એ
 મકાન સોનું ધ્યાન એવું બિંધું હતું. હું એ મકાન

તરફ એકીટશે જોઈ રહ્યો હતો. ગામના તાક જોયું એ
 મકાન હતું. એ મકાન પણ જોયું હોય એમ થવા લાગ્યું.
 હું આ રીતે આંખો ફાંડીને તાકી રહ્યો હતો. ત્યાં મારા
 અસીલ મને શોધતા આવ્યા

‘ત્યાં શું જોઈ રહ્યા છો સાહેબ!’
 ‘જેમું મકાન હોતું છે?’

‘જેવું પારેખની હવેલી
 આપણા પ્રતિવાદી
 કંચનલાલ પારેખની હવેલી.

‘પારેખની હવેલી...’ હું
 મનમાં બપડ્યો; કંચનલાલ
 પારેખ અને પારેખ હવેલી
 નામ સાથે સાંભળીને મારી
 ફાટી હાલી હતી.

‘હાં ... હાં હવે યાદ આવ્યું. આ કંચનલાલ
 અને હું’ તો સાથે લખેલા અને એવામાં હું પારેખ
 હવેલીમાં આવી ગયેલો! મનમાં જોશવાની વાત હું
 ઉતાવળેથી જોવાી ગયો.

‘તમે અને કંચનલાલ સાથે લખેલા?’
 આશ્ચર્યથી મારા અસીલે પ્રશ્ન.

‘હાં, અને લખેલા હતા ત્યારે દોસ્તો’ હતા. પણ
 રાહ જોવા તો ત્રીસ વર્ષ વહી ગયાં. હું વકીલાતમાં પડ્યો.
 સખો મર્મ અમે કહી મળ્યા ય નથી. આજે તો એ
 મને રૂચિ રાજાએ પણ નહિ.

‘જોવાને મારે
 ફેરી ન દેતો’ અસીલ મારી સામે કંઈક વિચિત્ર ભવે
 આપણે ફેર જોઈ રહ્યા અને ધીમે અવાજે જોડ્યા
 સમજે કે... સાંડળ, આપણે તો કંચનલાલ સામે લડવાનું
 અનુભવેલું કેસ ને...

એમ તમે આ માટે ગણરાય છો. તમારા
કેસને કંઈ નુકશાન નહિ થાય ...'

એવો હું જાણતો જ હતો ... ન્યાયની
બાબતમાં તો તમે સગાણું નેય ...' અને એ બંધુ
હાસ્ય કરી ચાલ્યા ગયા.

હું કોઈ બુકાળતી કંચારતને ધારીધારીને
જોતો હોઈ એ રીતે પારેખ હવેલીને જોઈ રહ્યો હતો.
ત્રીસ વર્ષ પહેલાં એની કેવી જહાજલાલી હતી.
કંચનલાલના પત્તા મહાનુબલાઈ પારેખ એ વળતે
પહોંચત સંભાળતા હતા. મામતા નાણી હોય એવો
એમનો શંક હતો. એમની ધાક પણ જળી હતી.
માનમરતણો પણ જળી હતો. પારેખ હવેલીના વેળવ
મહેમાનોને આંશ દેતેવો હતો પણ આજે એ પારેખ
હવેલી નિસ્તેજ બની ગઈ હતી. વૃદ્ધાવસ્થામાં ગાયો
જેમ જળી જાય, મોં પરની હલક ચાલી જાય એવી
હવેલીની દગા બની ગઈ હતી. પહેલાંની એનક જ
ક્યાં દેખાતી હતી!

હું સંજિના પારેખ હવેલી તરફ વળ્યો. મારે
અરેલીયે તો સાથે જાતા આવે ! અરે એવો કહેતા હતાઃ
સારેખ, હવે જોમાં કંઈ કસ રહ્યો નથી. નાહકના બટ
ધસવા જેવું થશે. ' પણ અહીં સુધી આવું, ને
કંચનલાલને મળ્યા વગર શે જવાય. ગમે તેવો ગેય
તે મારે એક સમયનો મિત્ર હતો. એને મળવું હતું
એથીયે વિશેષ તો મારે પારેખ હવેલીને મળવું હતું.
પારેખ હવેલી એક યુવત પાત્ર જેની હતી.

હવેલીની કંગાલિયત જોઈને મને દુઃખ થયું. ન
મળે દરવાન ન મળે કોઈ આવકાર આપનાર. ન મળે
નોકર ચાકર. હવેલીની આગળ જગીસી હતો. હું પહેલાં
આગ્યો હતો ત્યારે એ જગીસામાં ફરેલો. મહાનુબલાઈ
કુલના શોખી હતા તેથી તેમણે જગીસામાં બન જાતાં,
રંગ બેઠંગી, દરેક જાતાના કુલ છોડ એકઠાં કર્યાં હતાં.
ત્યારે જુઓ ત્યારે જગીસી દસતો જ હતો. એક ન
પેદીએ એવો નયનરંજક એ દૃશ્ય હતું. વચ્ચે એક
હોજ હતો. બાલુમાં છોકરાંને રમવા મારેડું મેદાન હતું.
હવેલીની આગળ એક ડુવારો હતો. ગામડા ચામમાં
આવી સાચવી પણ કમ્પરી મુરદેસ હતી. કોઈ રાજ
મહેલમાં પ્રવેશ કરતા હોઈએ એવો એ સમયે હવેલીને

દરવાજો બેઠું બચાવ આવતો. ગામમાં પણ હવેલી
વિશે બન જાતી પાતો થતી. હવેલી એ સૌને માટે
કોપુકનો વિષય હતો. હવેલીમાં ગમે તે માહુસ પ્રવેશી
પણ શકતો નહિ. એ હવેલીના આ દોર ! જગીસાનું
તો નામ નિશાન રહ્યું નહતું. તેના અવશેષમાં એ
નાનાં અંગ હતા એજ, ડુવારો તો તૂટી ગયાં હતા.
કુલ છોડની જગ્યાએ જાળાં, પાંચરાં ગોળાં હતાં. આ
સધ્ કરાવવાનીય કોઈને પડી ન હતી. મેં એમને નજર
કરી જોઈ. કયાંય જૂનો વેલવ દેખાતો નહતો.

હવેલીની અંદર ગયો. બોય નાંખવાનું રાચ રચીશું
તો દેખાવું જ નહતું. મહાનુબલાઈએ મહેમાનો માટે
રવાબત ખંડ સજ્જાગોં હતો એ ચ જોવા જેવો હતો.
આજે તો એમાંના કંઈ નહતું ત્યાં એક મોટું તોતિંગ
ટેબલ પડ્યું હતું એના પર પણ કમરો ચડી ગયા
હતા. વચ્ચે તડ પડી હતી. ખસેડવાના આગસે
ટેબલ પડ્યું હોય એવું દેખાતું હતું. એવળ મોટા
ટેબલને જુલે પાછું કોણુ?

હું દરરો અડધા ગયો ત્યાં સામેથી એક નોકર
મળ્યો. બસ આખી હવેલીમાં આ એકજ નોકર રહ્યો
હતો. પહેલાં મહાનુબલાઈની હાક પડે અને એક
કહેતાં એકવીસ નોકરો આખીને જણા રહેતા એની
જગ્યાએ આવી મોટી હવેલીમાં ફક્ત એકજ નોકર
અને મેં મારું નામ આપ્યું અને કંચનલાલને મળવું
છે એમ જણાવ્યું.

કંચનલાલ કદાચ મને નામથી ના જાણખી
રાક્યા હોય. ગમે તે કારણ હોય પણ મને શેરીવાર
બેસવાનું કહ્યું. બીજો પ્રસંગ હોત - તો - તો અપમાન
ગણીને ચાલતો યાત. પણ મારે તો મારા વિવાદથી
મિત્ર કંચનલાલને મળવું હતું એટલે એને મળ્યા વગરનો
કેમ જવાય !

બેસવું ય ક્યાં ? એક જૂની ખુરશી પડી હતી.
તેના સાંધા દીલા ચડે ગયા હતા. તોય કોઈ દુરસ્ત
કરાવતું નહતું. હું અંદર બેસવાને બદલે બહાર દેશ્યા
લાગ્યો. પણ દાયકામાં ઝૂલે સડીઓ જેટલું પરિવર્તન
ચઈ ગયું હતું. કોઈ મધ્યકાલીન ગાયમહેલ જેવો
ટાકો, કોઈ જુકારીન કંચારત જેવો હોઈ એવા
હસ આ હવેલીના થઈ ગયા હતા. દિવાલ પરથી

હું કંચનની સાથે જો દિવસ રહ્યો. તેની પત્ની કુટુંબની પ્રાણલિકા પ્રમાણે ઝાઝલમાં રહેતી હતી. તેને ઝાઝાખમતો પાછુ ન હતો. કંચનને સમજાવે, તેના હૃદયને અસર કરે એવું બીજું કશું હતું. તોય મેં હિંમત ન ખોઈ અદાથી કંચનની સ્ત્રીની માનવતાને જાગડવા માટે સતત પ્રયત્ન કર્યો. તેના અધકાર ભાગે દેવામાં આસાનો પ્રકાશ ફેંક્યો. તેને તેની સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવ્યું. મહાસુખલાઈની નામનાની યાદ દેવડાવી. પારેખ હવેલીના ગૌરવની યાત કરી. એ કુટુંબનો નખીરો આમ હારીને ઘેરી જાય!

એ સાથે કંચન સામે તેનાં છોકરાઓના ભાવિનો પડદો રહ્યું કયો. તેની પત્નીની જ્ઞાને ખ્યાલ કરાવ્યો. કુટુંબી-ઝોની, પત્નીની, બાળકોની યાતનાઓનો વિચાર કરી એથી આંખો બીની બની. એના દેવામાં ધમસાણુ શરૂ થયું:

‘પણ હવે હું શું કરે! મારાથી હવે શું થાય!’

‘તારાથી બધું થાય તેમ છે. હજીય તું ધારે તો પારેખ હવેલીનું ગૌરવ જાળવી શકે તેમ છે.’

‘પણ નવનીત... હું હારી ગયેલો છું. મારામાં કંઈ માવડત નથી. મારાથી કંઈ થતું નથી. હું કંઈ કરી શકું તેમ નથી...’

‘એની ચિંતા તું કરીશ નહીં. ફક્ત એક જ કામ કર ... પસ એક કામ કર બીજું હું સમાવી લઉંશ.’

‘શું કામ કરે!’

‘તું દારૂ છોડી દે ...’

દારૂ છોડી દઉં ... એ હવે શેં છૂટે ... નવનીત તું ખાવાનું છોડવાનું કહે તો એ છૂટી શકે પણ દારૂ તો શેં છૂટે! એ તો મારા મોત સુધી મારી સાથે જ રહેશે.’

‘એ તારી ઝોડી માન્યતા છે તું છોડવા મોંઘે તો અજ થકી છોડી શકે તેમ છે. તું નકામો એને આટલું જબીર સ્વરૂપ આપે છે. મનથી નિશ્ચય કરે અને સાથ જોમ કાઢીની ફગાવી દે છે તેમ તું એ વ્યસન ફગાવી દે. ઘણા લોકોએ એ પ્રમાણે દારૂ છોડી દીધો છે.’

કંચન ચૂપ રહ્યો.

‘જે એમ કર. તું મારી સાથે ચાલ. તને કંઈ તો તું મારે સાથે રહેજે. ત્યાં તને દારૂ માદર નહિ આવે. પછી તો કાંઈ તારી સામે પ્યાલી ધરશે તોય તું ના પાડીશ.’

કંચન ગડમથલ કરતો હતો. ના હા કરતો હતો. તોય તેને મિત્રપ્રેમના હક્કથી ઘસડીને મારી સાથે લઈ ગયો. મારા અસીમવૃત્તો ફગાવા પાંગળો હતો. તેમને સમજાવીને એ કેસ તો માંડી લીધો. બીજા વિષયો એકઠી કરવા માટે મેં પારેખ કુટુંબના ચોપાન મંગાવ્યા.

કંચન શરૂઆતમાં તો ન તો કંઈ બોલે કે ન તો કંઈ વાતમાં રસ બતાવે. ચૂનચૂન ઘેસી રહે. તેને કદાચ વ્યસન સળાવતું હશે. પણ ધીમે ધીમે તે મારાં છોકરાં સાથે રત્નીને વાત પણ કરવા લાગ્યો. મારી સાથે કલગમાં આવવા લાગ્યો. અને જો પ્રણ મહિતામાં તો તે દારૂનું નામ લેતો પણ અંધ થઈ ગયો.

* * *

આજે પારેખ હવેલી પાછી હારી રહી છે. બર્ગોચી પાછો ખીસી લેલો છે. ધરમાં છોકરાં કલેસલ કરે છે. કંચનલાલ પરીખ મહાસુખલાઈની જેટલો ગામતુ માન અને પ્રેમ પાછો મેળવી શક્યા છે. કંચનલાલની જીંદગી ખલલાઈ થઈ છે. દારૂની હારમાં કંચનલાલની અને પારેખ કુટુંબની જીવ થઈ છે.

મેહુલિયો ઠીક વરસ્યો છે. પરંતુ

...ત વરસ્યો હોત તો ગ્રામલક્ષનાઓએ..

કંઈ રીતે તેની આરાધના કરી હોત તેનું

...મનોહર શબ્દ ચિત્ર...

| મે | હૂ | લિ | યો |

* | | | | | *

* | | | | | *

* | | | | | *

* | | | | | *

* | | | | | *

— રજૂ કરનાર : —

— શ્રી બહાદુરસિંહજી માંગરોળિયા —

— : ૦ : —

ચોમાસું આવ્યું. પશુ હજી ધરતી ધોમ ધમે છે. પાં મનુષ્યોં એ ગ્રીષ્મના ભેળી ગરમી દેખાર કરી રહી છે! પુખ્તપાં ધરતી ધમધમી રહી છે. પરંતુ મેહવું એક કંઈ પશુ ટપકવું નથી.

જગતનો તાત વિચારે છે કે મેઘ ક્યાં? જ્યતનો આધાર કિસાન, કિસાનનો આધાર મેહુલો! એના આગમને તો લીલાં લહેર ધાય ન એના ન આગમને તો ધરતી પર દુકાળના કારમા ઓળા હતરી પડે.

આવો મેહુલો હજી પધારતો નથી. કિસાનોની ખત ખૂટી ગઈ છે, હોશકોશ બેઠી ગયા છે. વિજ્ઞાના અર્ધજીવ્યા મનુદેહો દયામણે મહેરે આકાશ તરફ દષ્ટિ નાંખે છે, આતુર હૃદયે વર્ષાની રાહ જુએ છે. ધેડીસર તેઓને લાગે છે કે આશમાંથી મેહૂ ખૂસ્યો કે શું?

અને મનુરસલનાઓ તો ભેળી મળી મેઘરાબને મનાવવા સંવત્નુમતે નિહુચ કરે છે. રીસાયેલાં મેઘરાબને રીઝવવા ગ્રામલક્ષનાઓ કંઈ કેટકેટલાંયે જાલજાલી ગીતો ગાતી ગામડાંમાં રખે છે.

આ પ્રસંગે જ્ય લોકો એક 'મેવલો' તૈયાર કરે છે. લોકડાના પાટલા પર એક માટીની આકૃતિ બનાવી ઊપર ફૂલ, મોખા, ઘસોડીના વેલા, વગેરે નાંખે છે. આ તેમનો 'મેહુલો' !

ગ્રામલક્ષનાઓનાં જૂથ ને જૂથ માથે 'મેવલો' લઇને ગ્રામવિસ્તારોમાં હલકદાર ગીતો ગાતાં, જનસમુદાયને હેલિ ચડાવતાં નજરે પડે છે. વયોવૃદ્ધ ગ્રામજનો આ 'મેવલો' પર પાણીની ગાગરો ફાલવીને કૃત્રિમ 'મેહુલો' વરસાત્રે છે. કે'ક ટીખલી જુવાનીઆ તો નિર્દોષ મરકરીયે કરે છે.

આવા રાજરાજેન્દ્ર 'મેહુલો'નાં કેટલાંક ગ્રામગીતો અહીં રજૂ કર્યાં છે :—

સૂરિઓનું રાણું ગામના મુખીને ઘરે બળ્ય છે. મેઘરાબને આતુર હૃદયે, આજીવનરી ચિતતી કરણું ગીત ગાય છે :—

ચૂકા તે સમડીનો પાલો રે મેવલો !
વરસાદ વરસે તો ગોરીને તેડું રે મેવલો !
ઝાંઝીયે ચોરાં છોડી મેવલાં રે મેવલો !
વરસાદ વરસે તો ચોરાં બેઠું રે મેવલો !
ભેસ્યે તો મોડેલું છોડી બધે રે મેવલો !
પોલે પડસેલું કાઢી મેલી રે મેવલો !
માથા પર લોડિયું ને કેરામાં છોકરો !
લીધા મહિયરીઆની વાટો રે મેવલો !

વરસાદ નહી વરસવાને કારણે કેવી વિષમ પરિસ્થિતિ હબી થઈ છે! સમડીનો સૂકો પાલો ખાઈને માંક માંક દિ' ગુજારતો પ્રિયતમ પોતાની પ્રિયતમને શી રીતે તેડે ? ને કિસાન સૂકી ધરતીમાં હળ પશુ શી રીતે ચલાવે? એનાં નાસીપાસ થઈ બળ્ય છે.

ગીતની પરાકાષ્ટા તો પોલ પડેલોને વિદાય કરી

દે છે ત્યાં આવે છે, પરંતુ તેથી શ્રીમંત મણિસ પક્ષ
ધાન ખૂટી જવાથી પટેલજીને મહિયર તરફ વિદાય કરી
દે છે ! મેહુલા વિના કેટકેટલી વ્યક્તિઓ વ્યથા અનુ-
ભવી રહી છે ! “ માથાપર ઘેરિયું ને કેડમાં-એકરે ”
લઈને મહિયરને માર્ગે આવી જતી પટેલજીનું વાર્તાવિત્ત
સંજ્ઞાન લોકકવિ કેટલી આસાનીથી ખડું કરે છે !

x x x

લલનાઓ બીજી કળિયે જાય છે, ત્યાં મેઘરા જાને
વિનંતણી કરતું, બીજું ભાવનારી અને માર્દનભર્યું
ગીત રા કરે છે:—

૨

મેઘ તમે મેવલિયો થો આવો !
મેઘ તમે ઝાંણી ધારે આવો રે...મેઘ તમે.
મેઘ તમે કુવાને કાઢે આવો રે...મેઘ તમે.
મેઘ તમે તળાવની પાટે આવો રે...મેઘ તમે.
મેઘ તમે ઘોડાનીની પડખે આવો રે...મેઘ તમે.
મેઘ તમે ગાયોની છોગે આવો રે...મેઘ તમે.

કુવા તળાવનીનાં નીર સફાઈ ગયા છે, ગાય બકરી
ઊરે તરડેયાં પડ્યાં પાણી ! પાણી ! જંખે છે. પક્ષ
પથ તો હુલ્લે ન આવ્યો.

લલનાઓ મેઘરાજાને આજીજી કરતું બીજું ગીત
મારું છે:—

૩

તમે વરસો રે દનિવાના બાપ : મેવલિયો !
તમે વરસીને બારો રે તલાવ : મેવલિયો !
તમારા ખાડી કાતર જુવે વાટ : મેવલિયો !
તમારા ભેંસ, માંડણ જુવે વાટ : મેવલિયો !
તમારા ચારના ચારી જુવે વાટ : મેવલિયો !
તમારા કીડી - મંકાડી જુવે વાટ : મેવલિયો !
તમારી ધરતી - ધણિયાણી જુવે વાટ : મેવલિયો !

ખાડી, કાતર, ભેંસ, માંડણ, કીડી, મંકાડી
અધાંય મેઘરાજાની ઝાંખના કરી રહ્યાં છે, અધાં અકળાઈ
રહ્યાં છે. પક્ષ સૌથી વિશેષ આકુળ વ્યાકુળ થઈ
કાણુ રાહ ભેંધે રહ્યું છે ? એ તો છે ધરતી - ધણિયાણી !

આ અધાંની મેઘરાજા પર શી અસર થાય છે.
આમલલનાઓની વિનંતિનો સ્વીકાર કરીને હાંથે કે પછી
એની ધરતી - ધણિયાણી વિલેવળ બનીને રાહ ભેંધે
રહીતી હોય ; મને તેમ હાથ પણ મેઘરાજા પધારે છે.

પશુપંખી, જળચર, વનચર, માનવો અને ધરતી
મુલાબી રિમન ધારણ કરે છે. સર્વજ્ઞ આનંદ, ઉલ્લાસ
અને આહ્વાદકનાનું મોજું ધુમી વગે છે. અનિલેની
મંદ-મંદ લહરીઓ વાતાવરણમાં તાજગી ભરી દે છે.
મેહુલા ધોધમાર વરસે છે. ને જે - પાંચ દિ' પછી તે
ધરતી નવપલ્લવિત આદર ધારણ કરે છે.

પ્રકૃતિને થયેલાં મનુરલલનાઓનાં ફિલ અંકરો
આનંદ અગુભવે છે. હવે તેઓ શું ગાય છે !

૪

કારી વાદરદીમિ મેઘ, હરે વા'લા.
ધારી વાદરદીમિ બીજ, હરે વા'લા.
હરે હરે ગાયને મેઘ, હરે વા'લા.
ઝરમલ વરપ છો મેઘ, હરે વા'લા.
ખારીઓમે ખપપડાં નીર, હરે વા'લા.

વાતાવરણમાં અવનવા ફેરફાર થઈ રહ્યાં છે
ગરબમાં બેલસાથે વાદળો દોડાદોડી કરે છે અં
વીજળી ઝગક ઝગક થાય છે. રાજરાજાને મેઘરાજાને
સંવારી આવે છે.

અકલ્પ્ય આનંદ અનુભવતી કોઈક લલના બીજું
ગીત લલકારે છે:—

૫

ભાઈ રે ગોવાળીયા માડી મોરી
એણેજેણ વાગે સે.
એણ વરસે એણ અણકલી મેવલો વરસે
એણેજેણ વાગે સે.
કેમુર તારો વોડલો કેસરિયે શણગાર,
એણ વાગે સે.

સમગ્ર પોતાવરણમાં કંઈ જાળખતો ફેરફાર થઈ
ત્ય છે. અને સંકળ નરનારીઓ, આખાલશ્ચ સૌ
આનંદમાં મગ્ન બની કદનોલતા જાણ્ય છે. સૌ મેદુલાને
સતકારે છે, વધાવે છે. એનું ભાવબીનું સ્વાગત કરે છે.

અરે ! ખલુ આ ખીજ કોક ઘરમાં તો કે જુદીજ
પરિસ્થિતિ છે. મેદુલા તો ગાજ ગાજને વરસે. ખાન
ખેલું પાક્યાં. પરંતુ કોઈક સાચું નિરાશ છે. કાચુ ફ
કારણ કે અનાજના અભાવે એણે પોતાની લાડલી વડને
પિયર, વળાવી દીધી હતી. તેને માટે તેણે કરેલા
શાદીના શીકામાં મુકાબ રહ્યો છે. જુઓ એ ખીન -

મેવલાની ઝાડીએ એમ ફરી પૂછજ,
કે 'વ' માટે મેવલા. કેવો વરસો !
આંતર ગાયને - હાખેલું વરસો,
વરસો મારે ખંડ રે. મેવલા !
દરિયે ગાયને, ગામડે વરસો,
વરસો મારે ખંડ રે મેવલા !
નાગલીના કાદરા, એણે એણે હાણે,
કીચારીમે પાછકાં ભાતરે મેવલાં !

આમ મેધ વરસે, ધનધાન, પાક્યાં પરંતુ વડ નથી
એટલે સાચું શું કહે છે -

શીકલે શાદીનો સંકેત ગીયો,
વેવ વના કાણુ ખાવ રે મેવલાં !

આવો છે મિદુલાં, નો ગીતો. આ ગીતો બિનકલ
સાદું છે. આમ જનતાના ખાવાપીવામાં, રહેણીકરણીમાં,
આચારવિચારમાં જેવી સાદાઈ છે, તેવી જ સાદાઈ
એમનાં ગીતોમાં ખલુ છે. દક્ષિણ ગુજરાતના આ લોક-
ખનિ તો હજીયે ગાજે છે ને ત્યાંના લોકમાનસની
આબેહૂય પિછાન આપે છે.

ખલુ આ તકે એક ચેતવણી ઉચ્ચારવી મુનમિથ
લાગે છે. તે એ કે, દક્ષિણ ગુજરાતનાં લોકજીવનમાં,
એ લોકોની રહેણીકરણીમાં પરિવર્તનના નવા રંગો
ઝડપમેર આવતા જાણાય છે. તેથી કલામ પાંચ-પંદર વરસ
પછી એ પ્રદેશના લોકજીવનની અસલ મુરત કદખની
મુરકલ થઈ પડશે એટલે કોઈ નવત્રદષ્ટિવાને ચિહ્ન
એ પ્રદેશનાં લોકગીતોનો - લોકસાહિત્યનો - વૈજ્ઞાનિક
અભ્યાસ સત્વર કરવા મટે એ ખૂબ જરૂરી છે.

(વગેરે શરૂઆતના જાણકારી)

સંજીવન

સલાજખના દર

સુખ્ય પ્રાંતમાં	સુખ્ય પ્રાંતની બહાર (દિલ્હી)	પરદેશમાં
રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.
વાર્ષિક ... ૩-૦-૦	૪-૮-૦	૮-૦-૦
૭ માસિક ... ૧-૮-૦	૨-૪-૦
પૂરક નકલ ... ૦-૬-૦	૦-૬-૦	૦-૧૨-૦

માખી દેખાવમાં તો લગભગ નિર્દોષ જેવી અને હાનિ ઉપજાવવા માટે અશક્ત દેખાય છે, પરંતુ તે ધણીજ હાનિકારક છે, અને માણસ-ગાંતના અને ખીજા પ્રાણીઓના મોટા નુકસાન સમાન છે. કાણુવાર તમે આ ખીજા-રહિત દેખાતા પ્રાણીને નરક ઉપર બાણબાણતી દેખશો, અને બીજી કણે તેજ માખી એને પકડી તમારી ખાવાની મિઠાઈ ઉપર એરો. યુગમાં, ખસ કાગડી વગા ઉપર એરોને ખાવાની ચીજ ઉપર હકતી દેખાશે. ઘડીમાં એખી રોગથી પીડાતા માણસ ઉપર અને ઘડીમાં બીજા માણસ ઉપર તે હકે છે. પ્રયોગશાળાઓમાં ઘણાએ અખતરો ઉપરથી સાબીત થયું છે. કે સુકમજવાણુઓ અથવા બેક્ટેરીઓ ફેલાવવા માટે માખી એક મુખ્ય વાહન છે, અને કાચ, કેલેસ, મરડો, નાનાં છોકરાંના કાકા અને દાદાઈકના રોગો તેનાથીજ ફેલાતા હોય છે. વિવિધ વાદ્યોએ સાબીત કર્યું છે કે વાળથી આવેલાં કોઈક માખીના શરીર ઉપર લાગેલા જીવા-લુગો, રહી શકે છે અને એક રચળેથી બીજા રચળે તેની મારફત જઈ શકે છે.

માખીઓ કયાં થાય ?

આપણાં દેશમાં તો માખીઓનો બેપદવ ઘણેજ છે. યુરોપ જેવા પાશ્ચાત્ય દેશોમાં શિયાળામાં અસલ ઠંડી પડે છે, અને તે વખતે માખીઓ ત્યાં મરી જાય છે, પરંતુ આપણા દેશમાં તો તે વખતે માખીઓ વધારે જાય છે. આપણે ત્યાં ઉનાળાની ધમધમતી ઋતુના થોડાં ભાગમાંજ માખીઓ વતા એવા અંશે અદૃશ્ય થઈ

માખીનો ઉપદ્રવ

એને ટાળવાનાં ઝડપી

સાધના

- ગામડા ગામમાં કે શહેરમાં, બહાર રસ્તા
- ઉપર કે ઉકરડે, લોજવાડયમાં, રેનાન-
- શુશમાં, બજારમાં કે ફેરીની વચ્ચેમાં-
- સઘળે રચળે એક સરખી રીતે ફેરી વળતી
- માખી બધાજ રોગકું મૂળ છે. કાચ,
- કેલેસ, દાઢકાઢ જેવા એખી રોગોનો
- ફેલાવો માખીઓ વરજ થાય છે. જેટલી
- ઝડપથી એનો નાશ કરીએ તેટલો ગંદ-
- વાડનો ફેલાવો અટકે. પ્રસ્તુત લેખમાં એના
- ઉપાયો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

લેખક :

શ્રી. કૃષ્ણદાસ કોરંડાવાળા

ફોજ ઉપર ઉડતારી મોટી. જાતની માખી. છતાં માખી સારી તો નથીજ, મનુષ્યોના ત્રાસથી. મુઠ થવા રાત્રે આપણે આદ્યે અગર મનુષ્યોનાનીમાં રહ્યાં પરંતુ દિવસે સુનારાઓને માખીઓનો ત્રાસ ઘણો લાગે છે દિવસે આદ્ય નહીં ગમે, અને પવન ગુમારીને. મનુષ્ય દાનીમાં ચડું પાણુ નહીં ગમે, તેથી માખીનો ખરેખર ત્રાસ દાયક છે. નાતા-બાળકો અથવા રહો અથવા રોગી માણસો માખીના ત્રાસથી આરામ કરી શકતા નથી.

અગણિત ઉત્પત્તિ

સામાન્ય રીતે ઘોડાની લાદ અથવા બીજા નરકે અગર તો બીજી ગંદી અને લેજવાળી જગ્યામાં મોટા માખી પોતાના ઇંડાં મૂકે છે. બીજે દિવસે ઇંડાંમાંથી

જાય છે, પરંતુ આમાંથી થાય એટલું તરતજ માખી પ્રમાણમાં ફેલાવા લાગે છે આ ઉપરાંતમાં ગામડાંઓમાં મોટા પ્રમાણમાં, રોડોના છાંયુને છુલ્લો દાખવામાં આવે છે, તેથી ત્યાં માખીઓ ઘણું પ્રમાણમાં થાય છે, રોગો ફેલાવે છે, તેથી આપ-રચક છે, કે આપણે જેમ અને તેમ આવી રીતે મળીએને ફેલાતી અટકાવવી ભેખે અને બે બની શકે તો દવા જોથી તેમનો નાશ કરવો ભેખે.

ઘણાં જીવું માને છે મનુષ્ય, મોકક વગેરે કે માખી સારી, કાચુ કે, કરડી શકતી નથી. અથવા માખી કરડી શકતી નથી પરંતુ તે કોઈ પણ પ્રકારે બીજા જીવડાં કરતાં સા-તો નહિજ. ઘણા ફેટલી વાખત ફેરીયાદ કરતા-સંજે બાય છે કે પોતાને માખી કરડી. પરંતુ તે કરડના સામાન્ય માખી, નહી, પરં-

નાનો સરખો જીવ થાય છે. ધીમે-ધીમે વધીને તેમાંથી માખીનું નાનું રૂપ થાય છે. હજુ તો તે બહુજ લાંબા દશામાં છે. આવી સ્થિતિના પહેલા ત્રણ દિવસ દરરોજ તે પોતાનું ઉપરનું પડ ઉતારીને નવું ધારણ કરે છે. ચોથે દિવસે પારદર્શક, ધોળા રંગનું જીવનું બને છે. હવે તે થોડું થયું ફરી શકે છે, અને પોતાના આવાસ માટે સારી, સુવાળી જગા શોધીને તેમાં તે સંતાઈ રહે છે.

આવી રીતે થતા જીવ સ્થિતિમાં તે ત્રણથી ચાર દિવસ પડી રહે છે. આ ગળામાં તો તે વેગદાર રીતે વિકાસ પામવા લાગે છે. અને પુખ્ત સ્વરૂપમાં હવે તે પડોંચી જાય છે. હવે તો તેને છ વાળવાળા પગ, પાંખો, અને જટિલ (complex) આંખો પશુ દેાય છે. તે પછીની પુખ્ત સ્થિતિમાં તે પોતાનું જીવન બેથી અડી માસનું ગાળે છે.

છાંદામાંથી પુખ્તદશાના સમયમાં આવતાં બે અઢવાડિયાથી જાણે સમય લાગે છે. આ માખી એ જીવનનો ચઢવો છે, અને બે માખીના જીવનના શતકો ન હોત તો પૂરું સમયમાંજ આપણી પૃથ્વી અબજો અને અબજોની સંખ્યાની માખીઓથી છવાઈ ગઈ હોત.

એક વર્ષન એક માદા માખી પુખ્ત ઉમરે પહોંચે છે કે તરતજ દર આઠવાડિયે દેહલાક ડાન છાંંચો મૂકવાં શરૂ કરી દે છે. એક નિપજાત પ્રાણી-શાસ્ત્રીએ એક માખીના પરિવારની સંખ્યા કેટલી થાય તેની ગણતરી આપી હતી. એમ માને કે એકજ માખી એક વખત થોડાક ડાન છાંંચેા મૂકે છે. આ છાંંદામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી માખીઓ બીજાં છાંંદા મૂકે છે, અને એ પ્રમાણેના કમ અવિરત છ માસ સુધી (ફક્ત) ચાલે છે. એ દરમિયાન આ પંક્તિદીને કેંઈ પણ વાંધો ન આવ્યો હોય તો તે એકજ માખીના આ છ માસની નસુના ગાળામાં ઉત્પન્ન થયેલા ફરજદ સાડાચાર લાખ અજબની સંખ્યાના (૪૫ ઉપર તેર મીંડા) બની જાય.

માણસ તો શું, પરંતુ પ્રાણીમાત્ર અદૃશ્ય થઈ જાય! પરંતુ તેના કુદરતી હુશરો અસંખ્ય છે. તેના રહેવાના સ્થાનમાંજ કેટલીક માખીઓ મરી જશે, કેટલીક ગરબળી, કરેળીઓ અને બીજા સંખ્યાબંધ કુદરતી શત્રુઓ તરફથી ચવાઈ જશે, અને કેટલીક માખીઓ અતિશય તાપ, અગર અતિશય ઠંડીથી મરી જશે. કેટલાંક

છાંંદા વધારે તરસાદમાં તણાઈ જશે, આ રીતે તેની શક્તિ ઉપર કુદરતેજ અંકુશ લોગુડેલા છે. પરંતુ, તે જતાં તેના રંજાડ અટકવો નથી. તેથી આપણે પણ તેના સંહારના સંગ્રામમાં સાથ આપવો જોઈએ.

ગુનાઈટ્સ રેટરસ ઓફ અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ સામયિક Chemical & Engineering News માં એક વખત માખીઓની શક્તિ વિશે રસિક અહેવાલ આવ્યો હતો. “ એકજ માખીનું બેડું હોય તેને રંજા શક્તિ કરવા દે. પાંચજ માસમાં તેની શક્તિ વધારેમાં વધારે સંખ્યા ઉપર બે જાય, (કાંકપણ માખીના જીવ લાનિરહિત રહે) તો આખી પૃથ્વી ઉપર ૪૫ કુટુંબ માખીનું એક પણ જવાઈ જાય. એક વર્ષમાં તો તેની સંખ્યા એટલી થઈ ગઈ કે તે આખા વિશ્વના બધા ઇલેક્ટ્રોનની સંખ્યા જેટલી બને. માખીના જીવશાસ્ત્રના નામ *Musca Domestica* છે, અને તે કેટલી મંદી છે તેના બ્યાલ કરો.

માખી દુરા રાગના દેશવેા

માખીને મજબૂર જેવી તાણી થોડાવાની સાચ નથી, તેથી તે ફરડી શકતી નથી, તેમજ ખોરાક ને પોતાના મોઢામાં લઈને ઝીણો કરીને પચાવી પચી શકતી નથી. કારણકે તેને ઘાંત જેવું પણ કંઈ સાધન નથી. તેથી તે ખોરાકને મોઢામાં લીધા પહેલાંજ પચાવ્યા જેવો કરે છે.

દાખલા તરીકે મિહાઈનો એક ટુંકડો બોંધ ઉપર પડયો છે. આ મિહાઈની મહુરીજ ઉપાડવા માખીએ તેને પ્રવાહી જેવી કરવી પડે એ આવશ્યક છે. તેથી મિહાઈના એક ભાગ ઉપર તે પોતાની મોઢામાંથી લોળ કાઢે છે. આ બેઠનેજ આપણને તેના ઉપર ચીનરી ચરે. માખી એક વખત હુગંધવાળા પદાર્થ ઉપર બેસે છે, અને પોતાની મુંઝ મારફત મંદા પદાર્થો પોતાના શરીરમાં ઢાંસેલે છે, જેની સાથે અબજો જીવાણુઓ પણ ઢાંસેલાય છે. હવે પાંડી એજ માખી મિહાઈનો ઉપર બેસે છે, જેથી ખાવ પદાર્થો પણ બેક્ટેરીયાના સ્થાનરૂપ બને છે. આ રીતે માણસ જાનને મોઢામાં મોરો ચતુ માખીજ છે, અને તેથી જેટલા બને એટલા ઉપાયોથી તેને આપણાથી દૂર કરવીજ જોઈએ.

માખી એવું પ્રાણી છે કે જે દુનિયાના જ્યાં જ્યાં વસે છે. જાણે કે 'સર્વવ્યાપી' હોય એમ સાતમે માખીની અદારીમાં કે નીચે લોપચરમાં કે દરેક દરના ગામગામી અને શહેરથી અલિપ્ત એવાં ખેતરોમાં માખી તો હાવજ છે. ફક્ત તે ક્ષુદ્ર પ્રદેશના અતિશય હંધ પ્રદેશમાં દેખાતી નથી.

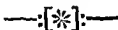
નાશ કેમ કરવો?

પરંતુ આજે તો આપણી પાસે તેને નિર્મૂળ કરવાના સાધનો છે. તો શમાટે એ મોટા શહેરથી આપણે મુક્ત ન થયું? D.D.T. (ડી.ડી.ટી.), ફોસ્ફોરેટ્સ, અને મેથાઇલેટ કલોર જેવાં જંતુનાશકો આપણી પાસે મોજુદ છે, એમને આ જીવલેણ જીવડાંઓ સામે લગાડવાંજ નોંધ્યો.

માખીઓ અને મચ્છરો સામેના સંઘામ સર્વવ્યાપી હોય છે. એટલેકે શહેર કે ગામગામી જ્યાં આ સંઘામ લાદવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં દરેકેદરેક વ્યક્તિએ પોતાની જવાબદારી સમજીને કામ લેવું નોંધ્યું. દરેક ગંદા સ્થાનમાં, પાણી દરેક સ્થાનમાં ખૂંટી - ખાતર દરેક જગ્યાએ D.D.T. ને પાંપથી છાંટવું, અગર તો "એશોલ" લોપ વાપરીને દરેકેદરેક

ભાગને જંતુનાશક હવા વાજો કરવો, આ વખતે દરેક ખાવાની ચીજને સરખી રીતે કચાડોમાં અગર બીજા સ્થાનોમાં ઢાંકીને રાખવી, જેથી તેમને કંઈ મુકદ્દમ ન થાય. એક વખત આવા છાંટકાં હવા હોય તે પછી થોડા દિવસો મુધી તે દવાનું અતિ આછું ઘડ છાંટ્યોલા ભાગો ઉપર જવાબેયું રહે છે, અને તેના ઉપર ભેસતી માખ મરી જાય છે. પરંતુ આમાં કોઈ વ્યક્તિ બરાબર ફરજ આદા ન કરે, અને અમુક ભાગ તેને લઈને છાંટ્યા વગરનો બાકી રહી જાય, તો તે ભાગમાં માખીઓની વૃદ્ધિને અનુરૂપતા મળી રહેશે, અને દવાની અસરની મુદત પૂરી થતાં ફરીથી જંતુ ભાગોમાં માખીઓ ફેલાઈ જશે, અને તેથીજ સંઘામ આદરવામાં આવે ત્યારે તે સાર્વત્રિક હોય, જે આવશ્યક છે.

અમેરિકાના ઈડાહો વિભાગના 'મોસ્કો' ગામમાં આ સંઘામ યોજના પછી આજે એક મચ્છ માખી નથી. હોટેલો, લોન્જો, બધી બાથરૂમો રીતે સ્વચ્છ અને શુદ્ધિપૂર્ણ માખી વગરની નગર પડે છે. અર, વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગ માટે લેઈલી હોય તો ખરું માખી મેજવતાં મુરદેસી પડે. આવી પરિસ્થિતિ દુનિયાના અન્ય બધાં જ ભાગોમાં આવે, તો માણસના કેટલાંકે જાન જતા બચી જાય, અને ગંદી સુગ બધે માય.

વિ જ મિ

'સંજ્ઞન' નું લઘુચમ તેમજ પ્રાંતિક દરજ્જાથી સમિતિનાં પ્રકાશનોદી ક્રિમત અંગેની રકમ — મનીઓલેટરી કે ચેકથી — હવે પછીથી નીચેના ચિત્રનામે રવાના કરવી :—

મંત્રી:—પ્રાંતિક દરજ્જાથી સમિતિ

ઓલ્ડ—કસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુબઈ ૧.

બૂરી લત

★

લેખક: શ્રી સાકરલાલ અ. દવે

“અલી મંગી,” વિમળાએ પૂછ્યું, “આજે કેમ કામ કરવા મોડી આવી?”

“અરે બહેન,” મંગીએ જવાબ દીધો, “અમારી અકામીની વાત જવા દો, અમારે તે કાંઈ ભવતર છે?”

“અલી, એમ કેમ બોલે છે? શું દુઃખ છે તારે, બહેન, કહે તો ખરી!”

“ભુઆ, બહેન,” મંગીએ ચોતાના દુઃખની વાત કહેવા માંડી, “મારે મોડે દીકરો ધનિયો મુઆ મોડી રાતે દાર પીને ઝાંઝતર બનીને ઘેર આવ્યો. આવીને એની પાપડીને ગાળો દેવા મંગીને ને મારવા લાગ્યો. પાડોશી બગી ઊઠ્યાં ને એને વારવા લાગ્યાં. પણ મુઆ કોઈનું માને જ નહિ ને.”

“પણ મંગી, ધનિયો એ લતે શી રીતે ચઢયો?” વિમળાએ પૂછ્યું.

“અરે બહેન, ગયે વરસે એક દહાડે સાંજે એ બહારથી આવીને મારી પાસે બેઠો. મને એનું મોં ગંધાવા લાગ્યું. એટલે સડલાને છેડે મારું નાક દબાવીને મેં એને ખૂબ ધમકાવ્યો: ‘દરામખોર, જે આ લતે ચઢ્યો તો મારા ઘરમાં પેસવા નહિ દઉં. જા, તારી મેજે રખડી જા, અહીં આવતો નહિ.’ તે દહાડે તો એ નરમ થેંસ જેવો થઈ ગયો ને મારે પગે પડ્યો. ‘બા, આજે એક ભાઈનું ઘરે મેં શોડે દાર ચાખ્યો, પણ હવે કોઈ દી નહિ પીઈ હોં!’ વળી પાંચસાત દહાડા ગયા ને એની કોજ મોકાણું. એમ કરતાં કરતાં તો એ ખૂબ દાર દીઝીને ઘેર આવવા લાગ્યો. એક દહાડે મારો મિલજ ગયો ને મેં એ બકટાને ચિતાળે ચિતાળે મોંયો. પણ બહેન, એને માર્યા પછી હું ધૂસકે ધૂસકે રોઈ પડી. મને થયું: ‘અરે ભગવાન, આ દીકરાનો બાપ તો મરી ગયો, પણ એ દીકરાએ આવો ઊંચો! આ કયા જનમનાં પાપ હશે!’ ” આટલું બોલી મંગીએ છૂટે મોંએ રોવા માંડ્યું.

વિમળાને દયા આવી, ઊઠીને પાણીને પ્યાલો ભરી લાવી ને મંગીને પાચો. મંગી જરા સાંત થઈ. વિમળા બોલી: “પણ મંગી, તું એની પાસે પેસા શું કામ રહેવા દે છે? વગર પેસે એ દાર ક્યાંથી પીવાનો છે?”

“મોડી બહેન, મેં એ પણ અખતરો કરી લેયો છે. એના બધા પેસા એના ગજવામાંથી હું કાઢી લેતી. પણ એ હરામીને તલણ લાગે એટલે એનાથી રહેવાં જ નહિ. આજથી દસ દહાડા પહેલાં એક રોજનું ખિસ્સું કાપીને દસ રૂપિયા લઈ આવ્યો. મેં હપકો દેવા માંડ્યો, ત્યારે કહે, ‘મને મારા એક દેવરને ઇનામ આપ્યું; તે જુગારમાં પચાસ રૂપિયા કમાયો તેમાંથી તેણે મને દસ આપ્યા.’ આમ જૂઠું બોલતાંય રોયો શરમાતો નથી. હવે, બહેન, શું કરવું તે મને તો સ્પષ્ટ નથી.”

કમળની અનેક જાતો અને અનેક રંગો હોય છે. એનાં નામો પણ અનેક છે. કેટલાંક કમળ ઘોળાં, કેટલાંક બદામી રંગનાં, કેટલાંક ચુલાખી અને નીલ રંગનાં પણ હોય છે. કમળને અરવિન્દ કહેવાય છે, ઉત્પલ કહેવાય છે અને પણ પણ કહેવાય છે.

કમળ બહુજ પુરાણ કૂલ છે. આપણા

કવિઓએ સારી સુંદર વસ્તુઓને અનેક સ્થળે કમળની સાથે સરખાવી છે. કમળ બહુજ પવિત્ર પણ ગંધાય છે. લક્ષ્મીનું વાહન કમળનું પુષ્પ છે એમ મનાય છે.

આવું પવિત્ર અને સુંદર ફૂલ જો તમે ન જોયું હોય તો જરૂર જોવા જાઓ.

માણસ અને જનાવર વચ્ચે મુખ્ય તફાવત એ છે કે માણસ વાતચીત કરી શકે છે. પોતાને શું જોઈએ છીએ, ક્યાં જવું છે, શું કરવું છે એ બીજાને સમજાવવા તે રીતે કહી શકે છે. ત્યારે જનાવર વાતચીત કરી શકતાં નથી.

પ્રાણીઓ બોલતાં હશે કે?

તમે કદાચ એમ પૂછશો કે નાની નાની વાતચીતમાં તો ઘોડા, ગાય, કુતરો વગેરે બોલે છે એમ લખેલું હોય છે! ‘પથુમાં એક પડી તકરાર’ નામે ગીતમાં તો ઊંઝ, બકરો, ગધેડા, ગાય, બધાંજ બોલતાં હોય છે એનું કેમ? જનાવરો બોલે છે એ વાત ખોટી નથી. પરંતુ માણસો જે રીતે બોલે છે, વાતચીત કરે છે અને બીજાં, એનું બોલેલું સમજી શકે છે એ રીતે જનાવરો બોલી શકતાં નથી.

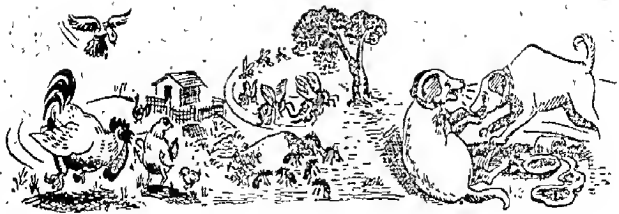
પરંતુ એનો અર્થ એમ નહિ કે પ્રાણીઓના વાચા જ હોતી નથી. અંદરોઅંદર કહેવાનું તો એમને ઘણું જ હોય છે. ખોરાક કઈ જગ્યાએ મળશે, ક્યાં પાણી મળશે, ક્યાં બીક જેવું છે વગેરે એક બીજાને સમજાવવાનું તો રહ્યું જ. એ પોતપોતાની મૂંગી વાણી દ્વારા જનાવરો સમજાવી શકે છે. આપણે પણ એ ઉપરથી અમુક પ્રાણીને શું કહેવું છે તે સમજી શકીએ છીએ.

દાખલા તરીકે તમારો મોતિયોજ લુઓ! તમે બહારથી આવ્યા છો ત્યારે કેવો એ પૂછી પછ પડાવે છે? એનો અર્થ એમ કે એ એકદમ આનંદમાં આવી ગયો છે અને પૂછી પછપડાવી

એ પોતાનો આનંદ દર્શાવી આપે છે. અને એમાં કોઈ મોટો રાધિયો વચમાં આવી પડે તો! તો તો તરત મોતિયો પોતાની પૂછ બેટી પણ વચ્ચે ભરાવી તમારી પાછળ ભરાઈ જાય છે. એને બીક લાગે ત્યારેજ એ એમ કરેને?

એક દિવસ તમને યાદ છે, બાપેલ્ટના એ બગાણી મિત્રો મળવા આવ્યા હતા. અને મોતિયો કેવો મોટી ભસવા લાગ્યો હતો? એવીજ રીતે બ્યારે બ્યારે કોઈ અજાણ્યો માણસ તમારા ફળિયામાં આવે છે ત્યારે એ ભસવા મોટે છે. અને રાતે કોઈ ભૂલેલું નીકળ્યું તો તો કરીજ લે ખડેને?

તમને એમ નથી લાગતું કે મોતિયો તમે જે કંઈ કહો તે બહુજ સમજે છે. તમે દોઢ ઉંડાણીને લઈ આવવાનું કહેશો તો તરત એ લઈ આવશે. તમે હાથમાં રોટલી લઈને બેઠો થશો તો તે લેવા માટે એ પગે ઉભો થશે. તમે એને બેંસી જવાનું કહેશો તો એ પૂછી પછપડાવતો બેસી જશે. તમે જે કંઈ કહેશો તે

તમારા સંગાથીઓ

ખધું એ સમજશે અને તમને સમજવશે પણ ખરે.

તમને નથી. લાગતું કે કુતરો પણ વાતો કરે છે? કુતરોને પણ વાણી છે.

પરંતુ અવાજ કરનારાં બધાંજ પ્રાણીઓ વાતો કરે છે એમ ન કહી શકાય. દાખલા તરીકે મનુષ્ય જે ગણગણાટ કરે છે તે કંઈ વાતચીતનો નથી. એ તો અમસ્તો હિંમતવાળો અવાજ થાય છે. એવીજ રીતે તીડ હોડ છે ત્યારે પણ અવાજ થાય છે.

મધમાખીઓ બહુજ ચતુર હોય છે. એ તો જ્ઞાનમાંજ ખધું સમજાવી શકે છે. દાખલા

તરીકે કાંઈ સરસ મુગન્ધી ફૂલોવાળું ઝાડ એમને શોધતું હોય તો પહેલાં તો બધીજ મધમાખો એક ઠાળીએ ભરાઈ જાય. પછી એમાંથી એકાદ માખી મુગન્ધી ફૂલની શોધમાં બહાર જાય. એ જાતી આવ્યા પછી પોતાની બહેનપણીઓ સમક્ષ નાચવા માટે એટલે બીજી માખો જાણી જાય કે આને કંઈક મળ્યું છે. એ ઉપરથી એની પાંખમાં જે જાતની મુગન્ધ ભરી હોય એવી મુગન્ધવાળું ફૂલ ગોતવા બધીજ બહેનપણીઓ નીકળી પડે! કેટલું સુંદર!

તમને નથી લાગતું કે પ્રાણીઓને પણ અંદરોઅંદર સમજાવવાની કળા હોય છે! અને તે પણ કેવી અદ્ભુત!

નિર્વ્યસની જીવનનો ભવ્ય વારસો

પુત્રાની લો એક્ટમાં સમક્ષ શ્રીધુન જિલ. જેમ પાટીએ મુંબઈ પ્રાંતના દારૂખંધી વિષયક કાયદાનાં ફટલાંકે પ્રધાન લશ્કરો વિષે થોડા લખન પહેલાં વ્યાખ્યાન આપેલું. શ્રોતાજનોમાં મહારાષ્ટ્રના જુદામત પર્ગના મોટા ભાગ હાજર હતા. અને એજોને દારૂખંધીના કાયદા પાછળ સપ્રમણ્ય અને ગુણીજીવનની દ્રષ્ટિ કંઈ રીતે રાખવામાં આવી છે તે સંભાવિત વ્યાખ્યાનએ સચોટ રીતે સમજાવ્યું.

‘સપત’ નામે દારૂખંધી વિષે એક તાટક પુત્રામાં ભજવવામાં આવ્યું. એ પ્રસંગે ન્યાયમૂર્તિ ધુડીરાજ વિનોદ અને શ્રી. પોપટલાલ શાહ હાજર રહ્યા હતા. તાટકે દારૂખંધીના એક પ્રચાર તરીકે બહુજ સફળતા પૂર્વક ભજવાયું હતું.

ઉછરતી પ્રજાનો ઉત્કર્ષ

હોઈ પશુ દેશની રાષ્ટ્રીય ઉત્ક્રાંતિનું ભાવિ ઉછરતી પ્રજાના હાથમાં છે. ઉછરતી પ્રજાનો વિકાસ સાધવામાં આવે તે અનુસાર જ રાષ્ટ્રની પ્રગતિ અથવા અવગતિનું મૂલ્યાંકન થઈ શકે. આ વિચારના પ્રકાશમાં પુત્રાની સરકાર માન્ય શાળાઓના મુખ્ય નિરીક્ષક શ્રી. ડી. શી. કુલેકર્ણીએ “મહાનિર્ગમ અને આજકાલ ગુન્હેગારો” એ વિષય ઉપર એક મનનીય વ્યાખ્યાન થોડા દિવસ પહેલાં પુત્રાના શિક્ષક સમુદાય સમક્ષ આપેલું. આ સભાની કુળશ્રુતિ તરીકે સમગ્ર મહારાષ્ટ્રના કુળવર્ણીકારો વિચારસિંકા, અને શિક્ષકોએ એક સભા નિયોજવાનું નક્કી કર્યું.

અક્ષિતગત, સામાજિક તેમજ રાષ્ટ્રિક દ્રષ્ટિએ સપ્રમાણ્ય જીવનના વિદ્યાન માટે ઉછરતી પ્રજાના ઉત્કર્ષ માટેના પ્રયાસ એ એક નિઃશંકપણે સફલતું પગલું ગણાયું.

સાર્વત્રિક વિકાસનું ક્ષેત્ર

સોલાપુરના પાકે મેદાનમાં વીસ હજારની જંગી મેદની તારીખ ૨૬ મી જુલાઈના રોજ વડા પ્રધાન શ્રી. બાળા સાહેબ જેરને સંબોળવા માટે ખડી થઈ હતી. શ્રી. બાળા

સાહેબ પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં શ્રોતાજનોને દારૂખંધીના કાર્યક્રમનો ઉદ્દેશ સમજાવ્યો. કોંગ્રેસનું મૂળભૂત ધ્યેય રાષ્ટ્રના તમામ વર્ગોને સાર્વત્રિક વિકાસ સાધવાનું છે. જેમ તેજીથીજે ભારપૂર્વક સમજાવ્યું. સભા સંચાલન બહુજ શાંત અને સ્વસ્થ તાતાવરણમાં થયું. હવું એજ શ્રી. બાળાસાહેબના પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ ને આભારી ગણાય.

પ્રાંતના યવકાર જગતે સામાન્ય રીતે દારૂખંધીના કાર્યક્રમને અંપનાવ્યો છે. તાના શહેરમાં અને ગામડાઓમાં આ વસ્તુ વધારે દૃઢ રીતે સ્ફુટ થાય છે. દાખલા તરીકે પંદરપુરનો આઘાડી મેળો અને દારૂખંધીના પ્રચાર એ વિષય ઉપર એક ભેળ લાખનાં “શોલાપુર સમાચાર” દારૂખંધીના કાયદાનું ભારપૂર્વક પ્રચોધન કરેલ છે. પંદરપુરના “ગોશ્વ” પત્રે પણ એક અમલેખ દ્વારા દારૂખંધીના કાયદામાં મહત્વની સંમતિ નોંધાવી છે આ વર્તમાનપત્રો મામજનતામાં ધૈર્યે વંચાય છે. અને સાચા અર્થમાં જનતાના અવાજરૂપ છે. મામજનમાં લોકમત કેળવવામાં પશુ એ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

સતોતો સંદેશ

આપણે ભારતવર્ષ એક ધર્મોગ્ર પ્રાચીન, દેશ કહેવાય છે અને સાચા અર્થમાં એ સતોતીની ભૂમિ છે. વેદિકકાળથી આ દેશના સતોતોએ જનતાને નીતિમાર્ગે યોગ દોરવણી આપી છે. અને એથીજ ભારતવર્ષ પોતાની પ્રતિષ્ઠા જાળવી શકેલ છે. આ સતો ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક ભૂમિકામાં વિહરતા હોય છે અને દુનિયાંદારીની જવાબદારીથી પર હોય છે. દુનિયાની મોહમયી જાનજીવી વિરક્ત હોઈ તેઓ સમાજને ખૂણે ખૂણે ભરી શકે છે અને પોતાના ભજન વાદન અને પ્રવચન દ્વારા જનતામાં શુદ્ધ જીવનનો સંતાતન સંદેશ ફેલાવી શકે છે.

શ્રી. વુકડેઝ મહારાજ અને શ્રી. ગારડે મહારાજ એ જન્ને મહારાષ્ટ્રની પવિત્ર ભૂમિના સંતો છે અને સાચાં તેમજ સંસ્કૃતિનો ઊંટા અન્વયાસ ધરાવે છે. એમના અનુયાયીઓ પશુ અત્યંત વિશાળ છે. શ્રી. ગારડે મહારાજ

હાલમાં બદલ મુબઈમાં દારૂબંધી પ્રચાર કરી રહ્યા છે. શ્રી. તુકોટ્ક મહાસાહે પંદરપુરના આપાદી મેળા વખતે પ્રવચનો યોજ્યાં હતાં. ધાર્મિક ત્રિતિના મહારાષ્ટ્રમાં બને સંતપુરોના વિશે બહુ માનની લાગણી પ્રવર્તે છે. અને એમને સાંભળવા માટે પણ હંટર યોરો સમુદાય એકઠો થાય છે. પંદરપુરમાં બને સંતોએ નિર્વપસની જીવન ગાળવા માટે લોકોને ધાર્મિક ઉપદેશ કર્યાં હતા.

યાત્રાના ધામમાં

પંદરપુર એક અત્યંત મહત્વનું યાત્રાનું ઐતિહાસિક સ્થળ છે. પુણ્યસીક નાનેથર, મહારાજ અને બીજા અનેક સંતો તેમજ ચારિત્રો પંદરપુરમાં વસવાટમાં આર વખત એકઠા થતા તે પ્રસંગે દેશના દરેકરના ખુલ્લેથી લોકો, આવતા અને સંતોનો ઉપદેશ મહત્વ કરી એના-ફેલાવો કરતા. અત્યારે પંદરપુરમાં જે પ્રાસંગિક મેળાઓ ભરવામાં આવે છે એ આ પ્રાચીન પ્રણાલિકાનાં જ સંભારણું રૂપ છે.

ગઈ આપાદી પુનેમતા મેળા વખતે દારૂબંધી ખાતાની પ્રચાર ગાડીએ બહુજ નોંધપાત્ર કામ કરેલું. આશરે પચાસેક હજાર માણસોએ એના લાભ લીધા હશે. 'શિવરાત્રિ', 'જ્યેષ્ઠ કૌંચેસ', 'બાપુજી કી અંતિમ યાત્રા', વગેરે દિવસો ખતાવવામાં આવી હતી.

હલીલ ખોદી છે

તાસિકમાં દારૂબંધીના પ્રચાર માટે ફેબ્રુવરી ખાતેનો સહકાર સાધવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે. શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ જુલાઈ માસમાં સ્ત્રીઓની શિક્ષણ સંસ્થાના કાર્યકર વગેરે 'પ્રોહિબીશન સેન્ટર' નિર્દાળના આવવા આમંત્રણ આપેલું. પ્રચારનાં વિનિધ સાધનો લેઈ ફેબ્રુવરીકારેને બહુજ આનંદ થયેલો અને દારૂબંધીના કાર્યક્રમમાં એને શ્રદ્ધ પ્રગટી. મુશ્કેલી, શહેરપુર અને વસતીમાં પણ એજ પ્રમાણે કરવામાં આવેલું. મુબઈમાં દારૂબંધી અને આપણી ખાતના પ્રધાન શ્રી. એલ. એમ. પારીલ વિલ્સન કોલેજ-હોલમાં સ્થાનિક ફેબ્રુવરીકારેને મળેલા અને એમની સાથે દારૂબંધીના કેસલક આગળ પડના પ્રશ્નો ધર્મશાસ્ત્ર દેશી પીણું પીના કે ન પીના જેવા બ્યક્તિયેન પ્રશ્ન ઉપર કોઈપણ વેકરશક્તી ચાલતી પ્રતિબંધ ન હોઈ શકે એવી

હલીલની વ્યવસ્થા શ્રી. પારીલે તે પ્રસંગે સાબિત કરેલી. એમ સમજાય છે કે મુશ્કેલીમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં વિવાર્ધા જનતામાં તેમજ ફેબ્રુવરીકારેમાં દારૂબંધી અંગે બાકીની આવી છે અને એ સફળતાની એક શુભ નિશાની છે.

મેલવામાં આમમાં બનાવવાના મુદ્દલોગ ઉપર સારું લક્ષ આપાનું જણાય છે. આ શહેરમાં આ ઉલોગ શીક શીક વિકસી જણાય છે. અમુક વખત પડતાં આ ઉલોગમાં કામ કરતા ચમારોએ સંગઠન સાધવા પ્રયત્ન કરેલું. પરંતુ એમાં સફળતા મળેલી નહિ. શહેરની, દારૂબંધી સમિતિએ એમને મદદ કરી એમને માટે સૌસા-વરી સ્થાપી અને સરકારી ગ્રાન્ટ પણ મળવી આવી. આવી ચમારોમાં વધતી જતી એકારીના અત્તા આવશે અને એના તાકાલીનક પરિણામ રૂપે દારૂબંધીમાં સહકાર આપવાની પોતાની શ્રદ્ધા તેઓએ વ્યક્ત કરી.

દુખની, ચેખુન્દી, સૌન્દની, દુલકોટી—વગેરે કણા-દેશનાં શહેરો અને ગામોમાં દારૂબંધીના પ્રચાર ખુબજ વેગવતો બન્યો છે. ફેબ્રુવરી, ઝિનીવારી, તેમજ બીજા સહકારી સંસ્થાઓની મદદ આ ખાખમાં લેવાય છે અને પવાડ તેમજ કલાપથેના કાર્યક્રમેની પણ મુશ્કેલી ગોઠવણી કરવામાં આવે છે.

થાણા અને કોલયા

મુબઈની આસપાસના વિસ્તારોમાં થાણા તેમજ કોલયા જિલ્લાઓમાં વસતા આદિવાસીઓ તરફ દારૂબંધી ખાતાએ ગયા મામ હરમિશન ખાસ લક્ષ આપેલું. પ્રચારવિધાના નિષ્ણાત અધિકારીને થાણા જિલ્લામાં દારૂબંધીના કાર્યક્રમે વેગવતો બનાવવા માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા. ગેરકાયદે દારૂ બનાવવાના થતા ચુકાવો તરફ ખાસ લક્ષ આપવામાં આવ્યું હતું. ખેરાળ થઈ ગયેલા જોળમાંથી લોકો થાણા જિલ્લામાં દારૂ બનાવી રહ્યા છે એમ જાણમાં આવ્યું હતું. થાણા જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિએ જોળના વેપારીઓને દારૂબંધીના કાયદાઓ સમજાવ્યા હતા. અને ખરાળ જોળનો વેપાર ન કરી સરકારને સહકાર આપવાની તેમને ચિત્તિ કરી હતી. કોલયા જિલ્લાના મુખ્ય મુખ્ય ગામોમાં પણ ગેરકાયદેસર બનાવતા દારૂની વિશ્લેષણ પ્રચાર કરવામાં આવ્યો હતો.

જાંજીરા રાજના ભંડારીઓનો ધધો તાડનું છેદન કરવાનો છે. દારૂખંધી અમલમાં આવનાં એમનો ધધો ભાંગી પડતાં એમને પોતાના ભવિષ્યની ચિંતા થવા માંડી પરંતુ સરકારની પુનઃરચનાની યોજનાનો તેમને લાભ મળતાં એમને કંઈક સંતોષ થયો હતો.

તાડનું છેદન કરનાર અને એના નિરીક્ષક

સર્વોદયની ભાવના

સૂરત જીલ્લામાં સામાજિક કલ્યાણનાં તેમજ

સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિનાં અનેક કેન્દ્રો અત્યંત વેગપૂર્ણ નજરે પડે છે મહાત્માજીના વસવાટ તેમજ પ્રવૃત્તિ ક્ષેત્ર તરફ હોઈ આમ જનપુર સ્વાભાવિક છે. આ બધાં સંસ્કાર કેન્દ્રોમાં દારૂખંધીના પ્રચારને ધણેજ અવકાશ છે મહાત્માજીએ કલ્પેલી સર્વોદયની જીવન ભાવના દારૂખંધીને ધણેજ મંડતનું સ્થાન આપે છે. આથી જ સૂરત જીલ્લાની દારૂખંધી સમિતિએ આ સંસ્કાર કેન્દ્રોનો સંપર્ક સાધેલો અને એમની પાસેથી સહકાર મેળવ્યો છે. આ સહકારની હિમત બહુજ આપક અને દરેદર્શી છે કારણકે એક વામન શુદ્ધ સાત્વિક ને નિર્વ્યસની જીવનની ભાવના સ્વીકૃત અને તો કાળજીબરૂ, જુગાર, વ્યભિચાર જેવાં તમામ સમાજરોડી ફલશ્રેણી આપોઆપ નાશ પામે. સૂરતમાં દારૂખંધીના પ્રચાર પાછળ આ દૃષ્ટિ બરાબર રાખવામાં આવતી દેખાય છે.

મશાસાધાન કાર્ય

અહમદનગર એક ઐતિહાસિક શહેર છે. મહાત્માજીને એજે અમર મહાકવિઓ આપ્યા છે. આ કવિઓ એમના ચિરંતન જીવન સંદેશ દ્વારા આજે પણ મહાત્માજીના સાંસ્કૃતિક જીવનમાં જોવાને એવા સજીવ છે. પ્રવૃત્તિ માટેની અહમદનગરના લોકોની ધન્ય સમજ શકાય તેવી છે. શહેરમાં એક કલામંદિર નામે અવેનન રંગભૂમિ જુદીજુદી નાટ્યકૃતિઓ ભજવી રહી છે. જીલ્લાની દારૂખંધી સમિતિએ આ અવેનન કલાકારોનો પૂરેપૂરો લાભ લીધો. કલામંદિરે “ઉત્પાર ઉસનવાર” નામે એક નાટક ભજવેલું અને તેની યોજાણ ઉપજ લેખે આપેલા રૂ. ૫૦૦ તેઓએ જીલ્લાની દારૂખંધી સમિતિને જીલ્લામાં કલ્યાણકેન્દ્રો શરૂ કરના માટે ભેટ આપ્યો. નાટકનું દિગ્દર્શન એક બાળીતા નાટકકાર અને સિનેમા-એક્ટર શ્રી. માર્સર દિનાનાથ કટકરે કરેલું. કલામંદિરને સ્વાવજનનતા આપા ભવ્ય પ્રયાસ માટે ધન્યવાદ ઘટે છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંઘની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગુડમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આજકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પારીલનાં પ્રત્યોષક અને વિશ્વાદ્રેષ્ટક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોના રદિયો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

ફાઉન સાઇઝનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતીજી બ્રેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપનું પ્રત્યક્ષિત :

લેખક : શ્રી મનુભાઈ મુખલાલ શાહ : ૫૯ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં જાન્યુઆરી ૧૯૫૬ અને જોડાઈ ખરચે બજારી સકાય તેવી દારૂનિવેધ અંગેની નાટિકા

(૩) દારૂનો દવ :

દારૂના દેવતાનાં તાંડવને ચિત્રાંકિત કરના અને દારૂડિયાનું કરચુ અધઃપતન વર્ણવનાં શ્રી ઉમાશંકર ભેગી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં મોજ કાવ્યોનો સંગ્રહ

(૪) સ્વરાન્યની સંગાથ :

સ્વરાન્યના આગમન પાડી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મહારાજપતમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી શ્રદ્ધ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી શાંપાલ અને શ્રી પનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિદ્રને સ્પર્શતી બે રેખક વાનોઓ : ૫૯ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાકનો વિજય :

(બે વાનોઓ) ૫૯ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીનાચજી પટેલ અને શ્રી મીનારામ ગર્ગોની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાનોઓ

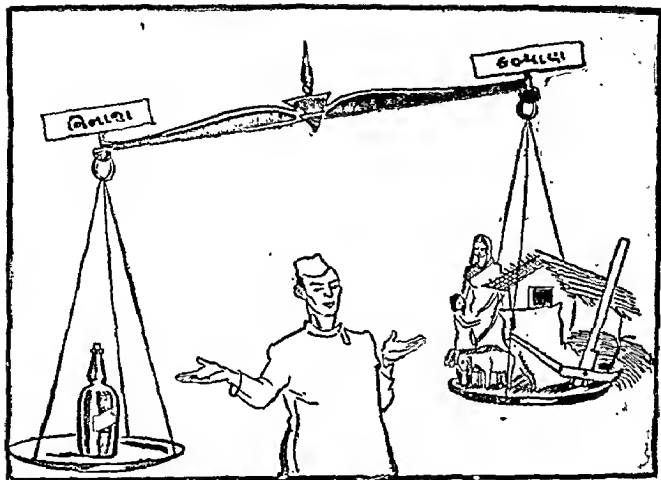
(૭) ઊંડી ઘડીએ :

લેખક - શ્રી પનસુખલાલ મહેતા : જાન્યુઆરી ૧૯૫૬ અને જોડાઈ ખરચે બજારી સકાય એવી દારૂનિવેધ અંગેની એક સચોટ નાટિકા

તમારી નકલો વી. પી. ડી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓફિસ કન્ટેનર હાઉસ, કોલ, મુંબઈ-૧

દાહબંધીને સફળ કરો

પ્રાંતિક દાહબંધી-સમિતિ, મુંબઈ

મુંબઈ પ્રાંતિક દાહબંધી-સમિતિનું આ મુખ્યત્વે લોકલ સેફ્ટ મવનમેન્ટ પ્રેસ-અંદાજે
શ્રી રસિકલાલ છ. પટેલે જાણ્યું છે અને મુંબઈ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ

(કિંમત રૂ. ૦-૬-૦)

ಹಿೞದಿೞ

અનુક્રમણિકા

નિધ્ય

લેખક

પાનું

૧	દીપ પ્રગટતી [કાવ્ય]	‘મોહિની ચંદ્ર’	૫
૨	દાર્શનિકી શા માટે?	શ્રી. જાણસાહેબ ખેર	૬
૩	મુક્ત-ત્રયી [કાવ્ય]	પ્રો. સુન્દરજી ગો. બેટાઇ	૮
૪	મધાર્ક વિષે કેટલુંક યથાર્થ દર્શન	ડૉ. એચ. સી. મુકરજી	૯
૫	છત્રી [નાટિકા]	‘પ્રજ્ઞા ચિદ્ધ’	૧૨
૬	ગુજરાતના સામાજિક પ્રશ્નો	શ્રી. મનુભાઇ ગો. ધુ	૧૭
૭	વિદ્યાર્થીઓ અને સમાજસેવા	શ્રી. કે. જી. કૈયલીન	૨૦
૮	આઝાદ હિન્દમાં બાળકોનાયણી	શ્રી. શાન્તિલાલ સો. કાકર	૨૪
૯	સૂત્રો માટે સામાજિક સેવા...	સો. જીર્મિલાબહેન મહેતા	૨૮
૧૦	નર્યાબાજ! [કાવ્ય]	શ્રી. ‘પતીલ’	૩૧
૧૧	રામુની દિવાળી	અનુ. શ્રી. ‘શશિન’ આઝા	૩૨
૧૨	ગુજરાતજનો ગરબો	સો. તરંગિણી ચોળિયા	૩૭
૧૩	મથરાને [કાવ્ય]	પ્રો. જવાનંદ દવે	૩૯
૧૪	સાહુ સ્વપ્નજ [કાવ્ય]	શ્રી. ‘વિચિત્ર’	૪૦
૧૫	મૃત્યુ અને શાંતિ આપો	શ્રી. વીરમતી આઝા...	૪૧
૧૬	પુસ્તક પરિચય	ધ. મ.	૪૭
૧૭	બાળ વિભાગ	૪૮
૧૮	લોકગીત	શ્રી. જોકુળદાસ રાયચુરા	૫૧
૧૯	રાષ્ટ્રીય વિકાસની યોજનાઓ	૫૪
૨૦	ત્રિવેણી સંગમ [શહેરના સમાચારો]	૫૯
૨૧	કૂરી પાછી આવી દિવાળી	૬૧
૨૨	સમયના પ્રવાહમાં [પ્રાંતીય સમાચારો]	૬૨

★ ‘સંજીવન’ માટે મતનિર્ણય, કલ્પવૃક્ષ, ગ્રામપુનર્વિન્યાસ, ગ્રામોલ્લેખ, પ્રૌઢશિક્ષણ અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટિકાઓ, વ્યંગચિત્રો અને ફોટાઓ આવકારવામાં આવે છે.

★ બદલામાં સામયિકો અને અંગ્રામલોકન માટે પુસ્તકો જમ મોકલવા આમંત્રણ છે.

★ પ્રકાશન અર્થે ‘પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુસ્તકાર આપવામાં આવે છે.

★ ‘સંજીવન’ માટે આવતા લેખોની પહોંચ લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ બે યોગ્ય રીકિટો બીડી હરો તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

★ ‘સંજીવન’માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મન્યો સાથે મુજબ પ્રાંતિક દાર્શનિકી-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.

★ ‘સંજીવન’ માહકોને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહોંચતું ન હાય તો તેઓએ આકિસને તા. ૧૫ માં પહેલાં જમાવવું. સાર પછી કોઈપણ જાની ફરિયાદ સંબંધિતમાં આવશે નહિ.

મુજબ પ્રાંતિક દાર્શનિકી-સમિતિ : નં. ૨૯૬, બનર ગેટ ટ્રીટ, કોટ, મુ.બ. ૧.

સુવિદીત

અને સુસજ્જિત

ખરાઉ
સાદાપણ
વાચલ

ધી ખરાઉ મકનલ રૂપીની'ગ એન્ડ વીવી'ગ કંપની લિમિટેડ.
મોસ : ભાયખવા, મુંબઈ એસીસ : સદમી બીલ્ડીંગ, બેતાડ પોસ્ટ માર, મુંબઈ.
કાપડની કુશન : મુલ્કલ બેટા માર્કેટ, ગાલિ'દ આક. મુંબઈ ૨.

જીનાં અને
ભરોંસાપાત્ર

'ZEPHIROL'

મેફોલ ફફ સીરપ

હવે *Well* પેકિંગમાં

MAY & BAKER

મે ફેન્ડ બેકર (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ. મુંબઈ, કલકત્તા, બરોડા, લખનૌ.

TRADE MARK

‘સંલવન’ ના

સોલ એડવર્ટાઈઝીંગ એજન્ટ્સ

તરફ

ધી એકસેલરેટર પબ્લીસીટી કંપની

૩૨-૩૮, હામામ સ્ટ્રીટ, કોટ,

મુંબઈ ૧

તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૯૪૯ થી

નિયુક્ત થયેલ છે.

જાહેર ખબર આપનારાઓને એમનો સીધો સંપર્ક સાધવાની તેમજ
જાહેર ખબર અંગે એમની સાથે સીધો પત્રવ્યવહાર કરવાની વિનંતિ
કરવામાં આવે છે.

સંમ્પન્ન

વર્ષ બીજું : અંક ત્રીજો]

દીપાવસવી અંક

[ઓક્ટોબર - ૧૯૪૯

દીપ પ્રગટતી દિવાળી

રે, હો પગલે પગલે
દીપ પ્રગટતી આવી દિવાળી.

આજાદીનાં ગીત ગાવતી :
રાષ્ટ્રધ્વજ ઉંચે લહેવતી :
ભારતનું ગૌરવ ઝળકતી
રે, હો રંગભરી, આવી દિવાળી.

રજની ઝાંક ઝમાળ કરતી :
પ્રકાશમાં ભાળીને લખતી :
રૂપાને વરસાદ વરસતી :
રે, હો તેજભરી, આવી દિવાળી.

ઘર ઘર તોરણિયાં લટકાવે :
પ્રાણીમાત્રનાં મુખ મલકાવે :
કંઠ છલોછલ રસ છલકાવે :
રે, હો ભાવભરી, આવી દિવાળી.

મેઘ ધનુષ્યના રંગ મુલવતી :
વિદ્ય સકલમાં ફેરી ફરતી :
અવનિ આભને ઝીંક ફરતી :
રે ઉમંગભરી આવી દિવાળી.

રાષ્ટ્રતાણાં નરનારી આવે :
ઉર્ધ્વગમનને લેવા લડાવે :
અનેખલા મિલાવી આવે
રે, હો પ્રાણભરી આવી દિવાળી.

માનવ માનવને ભરખે કાં ?
માનવમાં દાનવ હરખે કાં ?
માનવ માનવતા મુકે કાં ?
રે, દેવતભરી, આવી દિવાળી.

લેખક :

રે, હો પગલે પગલે,
દીપ પ્રગટતી આવી દિવાળી.

‘સોહિનીચંદ્ર’

અંગીકાર શા માટે કર્યો ?

બુદ્ધિવાદીઓની દલીલોનો સચોટ પ્રત્યુત્તર

હવે સુધી ધણાપણ વિચારવંત માણસોએ દાદાબાઈ અપનાવવાનો નિર્ણય કર્યો જણાતો નથી. તેઓ બુદ્ધિવાદી હોવાનો દાવો કરેછે અને દાદાબાઈના કુદરતો તરફથી થતી કેટલીક દલીલો તેમને સધાઈ લાગે છે, 'આવા લોકો સરકાર દાદાબાઈ દાખલ કરવાને માટે આટલી ઇતિહાસ શા કારણે છે તે સમજી શકતા નથી.

આપણને એમ કહેવામાં આવે છે કે કેટલા લોકો દારૂ પીએ છે અને કેટલા દારૂડિયા છે એ બંધાની માથાકૂટમાં પડી સરકારે, શા માટે આખરે આવક શુભાવર્તી નોંધ્યો ? તેનાથી ઉલટું, જે સરકાર વધુ 'જકાત' નાખે અને, દારૂનાં પીણાને વધારે મોંઘું બનાવી લોકો પાસે તેના વધારે પૈસા લઈ રાહબની આવકમાં વધારો કરે તો શું તે વધુ લાભકારક નથી ?

'વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યમાં થતી દખલગીરી' વિષેની દલીલ ઉપરાંત લોકો મર્યાદિત પ્રમાણમાં દારૂ પીએ તેમાં સંરકારે શા માટે અંતરાય તાખવો નોંધ્યો ? એ બીજી દલીલ આપા લોકોને બહુ અસર કરી વળે છે. અત્યારે તો વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યની દલીલ સર્વથામાં હું વધુ કહેવા માગતો નથી. છતાં આ વસ્તુ સમજમાં નથી આવતી કે લોકો તેમના કામના કલાકો પર અંકુશ શા માટે ઇચ્છે છે ? તેમના ધોરણ પર, મનોરંજન પર શિક્ષણ પર, આરામના સમયપર, વગેરે પરના નિયંત્રણને તેઓ શા માટે અપનાવે છે ? અને ત્યારે દારૂકેવી ધીમ્ર એર દારૂ તેમનું કહેવાનું સ્વાતંત્ર્ય તેમને આપ

લેખક :

શ્રી. બાળાસાહેબ એર

હત્યા કરાવે છે ત્યારે તેઓ કેમ દારૂ પીએ પ્રકારનો ઉદાપોદ નથી બગાવતા ? જેઓને વિચાર કરીને સાચા નિર્ણય પર આવવું છે તેમને તો લોકો શા માટે અને કયે પ્રકારે દારૂકે વ્યસન તરફ ધસરાય છે કે પાખત વિચાર કરવા અરજા નહિ લાગે.

આપણું અનુકરણ

પાશ્ચાત્ય દેશમાં અનિશય કંડીને કારણે દારૂ જેવાં દારૂ પીણાં કલમ કુદરતી થઈ પડ્યાં હશે અને એ કારણેજ કેટલીક સહી આંધી આ પીણાંનો અર્થ લેવાની રેવ લોકોને પડી ગઈ છે. જે તમે દારૂ જમ માણસને દારૂ પીવાની કે પુક્રપાન કરવાની રેવ કેમ પડી તે વિષે પૂછશો તો તે મહાત્મા યોસ્ટોયના શબ્દોમાં તરત જવાબ આપશે : 'સમય વિતાવવા અને દિલ જીર કરવા, દરેક વ્યક્તિ એ પ્રમાણે કરે છે ને ?' તાત્ એમ છેકે થણા ખરા લોકોને રેસનેગલ બની ગયેલી વસ્તુ

અપનાવવી અને છે અને વધુ માણસોમાં તરતે ચડવું સરખાવવું એજ એનો સુંબું આપણા પાશ્ચાત્ય શાસ્ત્રોએ આ લાંબા સમયની આદતને તેમના સત્તામાળ દરમિયાન વધુ સ્વચ્છંદી બનાવી અને સમાજમાં આ વ્યસન વહેતું મુક્યું. પાશ્ચાત્ય રહણીકરણી અપનાવવા મોટા ઉત્સાહમાં આપણા શિક્ષિત વર્ગના લોકોએ મત ચોરસ લેવામાં, અને પૈસાકમાંજ નહિ પણ દારૂ પીણાંની બજારમાં પણ પાશ્ચાત્ય ચંચળતાંવિત્ત અનુકરણ કર્યું. મારા અભ્યાસકાળ દરમિયાન અને વર્ષોનામાં

મારા પશુ સહકર્મી કરેલો પોતાના ધંધામાં અને જીવનમાં આગળ વધ્યા બાદ દારૂના પીણુને પોતાના રોજ સાંજનો નિયમિત વ્યવસાય બનાવી મૂક્યો હતો. 'દરેક વ્યક્તિ પીણું છે ને' એમ એમની દલીલ હતી. 'દરેક વ્યક્તિ' શબ્દમાં એમની નજરમાં હોય તેટલાનો સમાવેશ થતો હતો, પણ તેનું કારણ તો કોણ હતું. મદદમાં ટેક્સ્ટોયે તેનું ખરું કારણ માણસો શા માટે પોતાને જડ બનાવી દે છે? એ ટૂંકા નિર્ણયમાં આપ્યું છે. ટેક્સ્ટોયે કહે છે: 'લોકો દારૂનો વ્યસન તરફ શા માટે આકર્ષાય છે તેનું ખરું કારણ તો હૃદયની વાસનાઓને પોતાનાથી પણ ઊંચ રાખતી એવી કોઈક આકાંક્ષામાં રહેલું છે.' વધુમાં ટેક્સ્ટોયે કહે છે: 'આને પહોંચ્યા માટે બે સાધનો છે: એક બાલ અને બીજું આંતરિક. બાલ સાધન એટલે આત્માના અવાજ પ્રત્યે વ્યક્તિને પ્રેરણા બનાવવાની પ્રશ્ન. જ્યારે આંતરિક સાધન આત્મા ઉપર અધિકાર પ્રસારે છે. બાલ સાધન જીવન અને આત્માના અવાજ વચ્ચેનાં ત્રણ વચ્ચેનું તરંગ પ્રત્યે માણસને કંઈ સંપૂર્ણ બેદરકાર નથી બનાવી દેતું, છતાં આત્માના પ્રવાજને અનુસરીને રહેતું નથી.'

આત્માના અવાજની અવગનના

'આ અવાજ મુજબ જીવનનું નવચકતર કરવા માટેની શક્તિનો તેનામાં અભાવ છે, તો પછી પૂર્વજીવન જીવન ગણવા માટે આત્માને અધિકારમાં લેખેલી દે એવી આંતરિક શક્તિ કે જે જડતરંગોથી મગજને ભરી દે છે અને માનસને જડ બનાવી દે છે તેનો સ્વીકાર કરવાનો માર્ગ છે.' એટલે ટેક્સ્ટોયેના મત મુજબ લોકો કોઈક જ વાર નહિ, મત જડ બની ગયું હોય ત્યારે જ માન નહિ, પોતે આનંદ માણવા માટે જ નહિ, પીણામાં આનંદ હોય છે માટે પણ નહિ પણ આત્માના અવાજને પોતાનામાં વિસીત કરી દીધે અને અવગણીને પણ દારૂ પીણું છે.

આમક માન્યતા

મર્યાદિત પ્રમાણમાં દારૂ પીવાની દલીલ સંજની ટેક્સ્ટોયે કહે છે: "વ્યક્તિ પર: અચીલ વગેરેની ભયંકર અસર થાય છે અને આપણે જાણીએ છીએ તે મુજબ ખૂબ દારૂ દીવાનારને પણ દારૂની અસર અત્યંત ભયંકર થાય છે, પણ તેનાથી વધુ ભયંકર અસર તો

લોકોના મોટે ભાગે અને ખાસ કરીને કહેવાતી, અસ્થિરી વ્યક્તિઓ, જ્યારે નુકસાનરહિત મનાતા દારૂ, મદક પીણું, તંબાકુ વગેરેનું મર્યાદિત પ્રમાણમાં સેવન અને વ્યસન રાખે છે ત્યારે આપણ સમાજ ઉપર થાય છે. એમ પશુ માનવામાં આવે છે કે શરીરમાં જડના પ્રસારના પદાર્થો જ્યારે બહુજ આગળ કે મર્યાદિત પ્રમાણમાં લેવામાં આવે છે ત્યારે તેની અસર નુકસાનકારક હોતી નથી, અને આપણે લોકોને બચાવે હાકતા અને કહેતા સાંજનીએ છીએ કે હું કેટલાય વર્ષથી નિયમિત રીતે દારૂ પીઉં છું અને છતાં મારું શરીર અને મન પડું તંદુરસ્ત છે.

કોઈક રશિયનનો જમણ પહેલાનો લોકો કે જમણ સચિતો દારૂનો બીસ અથવા તો દારૂ કેન્સરનો અગ્રણિય કે અગ્રણિયો પોટ વાળતો થા તો કોઈ જમનનો લોગર બિચર કે મીનાઓનું મર્યાદિત પ્રમાણમાં અચીલ અને અર્ધ સાથે પીવાતી એમની તંબાકુ, આ તમામ વસ્તુઓ માત્ર આનંદ ભાગવવા ખાતર જ છે અને આ લોકોના મન ઉપર એની કોઈપણ પ્રકારની અસર થતી નથી એમ ધારવામાં આવે છે.

શરીર પર અસર

વળી એમ પણ માનવામાં આવે છે કે શરીરને આ રીતે જડ બનાવ્યા બાદ બે ચોરી કે ખૂન જેવા યુના, ન થોના હોય અને કદાચ માત્ર અશાળ કે મૂર્ખોઈઓને ફોલો જ થતો હોય તો પછી આ કાર્યો એની રીતે જ થતાં છે અને જડતાપ્રેરિત પ્રેરણાથી થતાં નથી એમ કહેવામાં આવે છે. એમ પણ ધારવામાં આવે છે કે બે આપણે લોકોએ ફેલાતી દારૂ હોળ યુના ક્યાં નથી તો પછી તેમને, આત્માના અવાજ ઉપર ધ્યાન આપવાની કંઈ જરૂર નથી અને વારંવાર પોતાને જડ બનાવતા આ લોકો સામાન્ય રીતે સાડું જીવન ગણે છે અને બે તેઓ મદક પીણું લખે. પોતાને જડ ન બનાવે તો પણ એમનું જીવન, માથે જડતા જાતનાર પદાર્થોને તેઓ મારફત થતો સનન વપરાશ તેમના આત્મા પર જરા પણ અધિકાર પ્રસારતો નથી, એની પણ દલીલ કરવામાં આવે છે.

ધીમું ઝેર

આપણે ધીમા ઝેરની અસર દેખીતી રીતે નહિ તો સ્પષ્ટ રીતે જરૂર થાય છે અને સમાજને ખૂબ સહન

કરવું પડે છે તેની સમગ્ર અસર કાંઈ પણ નીતિ ધ્વજનીય
લાગતી નથી. આપણે જોઈ રહ્યા છીએ કે આજે જ્યોત
અણુ કે સ્વંભી મધું છે. ટોલ્સ્ટોયનો એવો અભિપ્રાય
છે કે અંધારાના પ્રાચીન જીવનનાં યુદ્ધ અને એવાં બીજા
વિનાશક બળો મુખ્યત્વે લોકોના મોટા ભાગમાં દારૂ અને
તંબાકુ જેવા પદાર્થોનાં સેવનને કારણે વપસિયત થતી
શારીરિક જડતાને જ આભારી છે. ટોલ્સ્ટોયની માફક
હું દરેક વિનાશક વસ્તુ દારૂબીના આગ્રાહ માનને જ
કારણ છે, એમ કહેવા નથી માગતો. હિન્દમાં
સ્વમાનરીક્ષ વર્ગેએ તો આ વ્યસનમાંથી મુક્ત મેળવી
છે, હવે આપણે પાછા પડવાની શી જરૂર છે? ૧૮૬૦
માં આ વિષે લખેલા નિબંધમાં ટોલ્સ્ટોય કહે છે:
'માનવજાત આ ભયંકર અનિષ્ટમાંથી મુક્ત થશે ત્યારે
જ માનવજીવનનો તવો યુગ શરૂ થશે.' અને હવે આ
યુગ નજીક આવતો જણાય છે. આ અનિષ્ટથી હવે
સૌ પરિચિત બન્યા છે.

નિગોલા વર્ગ

ટોલ્સ્ટોયની ફિરિયાદ હમેશાં એવી હતી કે

—:0:—

મુકતકે ત્રયી

જ'પવા દો !

સુતેલાંને ઊઠવાની નવાઈ;
ઊઠેલાંને ઠોડવાની 'જ' ધાઈ;
થાકે તેને જ'પવા દો, વહી બે;
વીસામીને પૂરેલો વહે એ.

રે જગેલા !

રે જગેલા ! ઊંઘતાંને ઉવેખ,
તારી યાત્રા આ પ્રલંબાય, કેમ !
જંઘા ન્યારે ઊંઘશે. ઘાસોર
મુદાંને ચે વ્યાપશે નવ્ય તોર.

રે સુતેલા !

રે સુતેલા ! કેમણી શાન્તિસેજ
માણી લે; એ નિત્ય તો ના રહે જ.
હોશે ન્યારે વીજથી - તોડેડોડ
ક્યાંથી લેશે આજની ઊંઘ સોડ ?

મુદરજી ગા. બેરાઇ

કેટલુંક યથાર્થદર્શન

(૨)

હિપોક્રેટીકસના વખતથી માંડીને આજ પર્થત દાકતરો દારૂડિયાની અધોગતિથી વાકેફ રહેતા આવ્યા છે. દારૂની ટેવની સાથેસાથ જાતીય વિકારનો પણ દારૂડિયો ભોગ બને છે. ફિલાડેલ્ફીઆના મહાન અમેરીકન દાકતર "આનસિક રેગી" નામના પોતાના

પુસ્તકમાં લખે છે "આટ્રીમાંથી માણસ હળવે હળવે વેચ્યા તરફ જતા થઈ જાય છે. આ એકદમ સામાન્ય અને સ્વાભાવિક વસ્તુ છે. નેચરની મુલાકાતના પશ્ચાત્તે માણસને જે કંઈ રોગો લાગુ પડે છે તેનું પરિણામ આટલીજ હાથ છે."

હાલકે પુનિવર્તીનીના પ્રોફેસર ડૉ. એમ રોસેના પોતાના "જાહેર આરોગ્ય" નામના પુસ્તકમાં લખે છે "મલાઈ એ જોનોરિયા અને સિફિલીસ એ બન્ને દોનો સહોદર છે, જાતીય આરોગ્ય સાથે એને મોટો સંબંધ છે. ઘણાખરા કિસ્સામાં જાતીય અનોતિના કાર્ય મઘપાનની અસર હેઠળ જ થાય છે." દારૂધીજ સામાન્ય રીતે વિષયવાચના વધે છે. આમ થવાનું કારણ દારૂડિયા મજનની શકિત ઉપરનો કાણ મુખથી ઉમેરાઈ જાય છે એજ છે."

"જોરાકનું શસ્ત્ર" એ નામના પોતાના પુસ્તકમાં સર વેનીઅમ થેલીસ લખે છે; "મજનની સ્વસ્થ શકિતની કેટલીક પ્રતિભાઓમાં મુખ્ય ગણી શકાય એવી એક પ્રતિભાના એ લાગણીઓના આવેગ પ્રવેગને નિયંત્રણ હેઠળ રાખનાર અવરોધક તંત્રને કાણમાં રાખે છે. તે પણ છે. હવે આ અવરોધક તંત્ર પોતે પણ કેટલાંક બહારના પ્રયત્ન બળોનો સામનો કરી શકતું નથી. મલાઈને સામનો કરવામાં પણ એ નિષ્ફળ જાય છે."

વિષય વાસનાની જાણતિ

આ અવતરણોથી એમ ફક્ત થાય છે કે દારૂના વ્યસનના કારણે માણસ આત્મસંયમ મુખાવે છે. એની વિષય વાસનાં વધુ જાગૃત થાય છે. અને એનામાં રહેલા જાનકરના અંશો બહાર આવે છે. ફેળાપણ અને સંસ્કારી માણસોમાં પણ કેટલીકવાર આ વસ્તુ પંરખાઈ આવે છે.

કામજન્ય રોગો ઉપરના બ્રિટિશ રોયલ કમિશન પણ એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યું હતું કે મલાઈ કામજન્ય રોગોના પ્રચારમાં બહુજ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

વિષય વાસનાના અતિરેકથી આ રોગનો ચેપ લાગી જાય છે. અને એથી જીવન એકાગ્રિક દૃષ્ટિ થઈ જાય છે. "Alcohol and Man" નામના પ્રસિદ્ધ પુસ્તકમાં જે આંકડાઓ રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તે મુજબ કામજન્ય રોગોવાળા જે માણસો

તપાસવામાં આવ્યા હતા તેમાં આસરે ૭૬ ટકા માણસો અને ૬૬ ટકા સ્ત્રીઓને દારૂના ફેફાંજ આ રોગ લાગુ પડ્યો હોય એમ જણાઈ હતું.

લીમ ઓફ નેશનસના ૧૯૨૭ માં પ્રગટલા એક રિપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે "ધંધાદારી વેચણદારી અને દારૂના દુરુપયોગને મોટો સંબંધ છે." બ્રિટિશ લંડનમાં એમ હંમેશાં મનાયું છે કે દારૂનું વ્યસન બને કામજન્ય રોગ એ બન્ને સિપાઈઓના બેડિયા શત્રુઓ છે. મલાઈના સેવનથી નીપજતા કામજન્ય રોગોના કિસ્સાઓ વિષે આંકડાવાર મહિતી આપવી ને કે સકય નથી તેમ છતાં એવો અડસરો કાઢવામાં આવ્યો છે કે કામજન્ય રોગોના કિસ્સાઓમાં લગભગ ૭૫થી ૮૦ ટકા તો મલાઈનાં સેવનનેજ આભારી છે.

તૈયાર થતું વાતાવરણ

આમ મલાઈનું સેવન કામજન્ય રોગો મોટેજ વાતાવરણ તૈયાર કરી આપે છે. સામાન્ય રીતે પુરુષને આ રોગ લાગે છે એના ચેપ ઓગી પત્નીને લાગે છે અને એનાં જે બાળકો થાય છે તે બધાજ જાતના ચેપી રોગોના ભોગ સહુલાઈથી બને છે. આ સંબંધે ફિલોસોફોસોફીઆના જાણીતા દાકતર આરનોલ્ડ લોરેન લખે છે: "આપણે આમ નેઈ શકીએ છીએ કે આહકાહોલ અને સિફિલીસ આખી પ્રજાની પાંચમીલી નોતરે છે. શરીરના પાંધાને લગતા સ્કોક્યુલેસીસ અને ટ્યુબર ક્લુયેસીસ જેના ઘણા ખરા રોગો તો આમંગીની પેઢીના મઘપાનને આભારી છે."

અને સૌથી વધારે લક્ષ એ એ છે તે વસ્તુ એ છે કે પશ્ચિમના પ્રગતિશીલ અને સંસ્કારી ગણાતા દેશોમાં પણ મઘપાનના સેવન દરમ્યાન ચોંટી ગયેલા કામજન્ય રોગો વડે પાવાવાર નુકશાની થઈ રહી છે. ત્યાં રાજ્ય તરફથી અને ખાનગી રાહો દાકતરી સારવારની પુષ્કળ સગવડ હોવા છતાં આ રોગ કુસાધ્ય રહ્યો છે એ પણ એક વિચિત્રતા છે.

પચાસના દિવસો દરમ્યાન બે કોઈ માણસ કોલસાની ખાણોના અથવા શાળાની મીઠાના વિસ્તારની મુલાકાત લે તો તેના જીવનમાં ઘણાંએ કામચલાઉ મર્યાદા કરી વેશ્યાગીરી તરફ વળતા આવશે. આવાં ઘણાં અનેક વાર આ લેખકના જીવનમાં આવેલ છે. જાગણ અને ખિડારમાં ઠંડી મરુતને અત્યંત ત્યારે ફટલાક જિજ્ઞાસામાં ત્રણથી સાત દિવસ પર્થત ચાલતા મેળાઓ લગાય છે ત્યારે તેમાં હજારો ગામડાનાં લોકો એકઠા થાય છે. તે વખતે તાડી અરીણી, ગાંબે, દેશીદાર વગેરેની કુકાનો પથ ત્યાં ખડી થઈ હોય છે. અને એમ હોવા છતાં વેશ્યાગૃહમાં ફેટલાએ જીવાનો ત્યાં દિવસનો પરિશ્રમ ટાળવા અને બેઘડી મોજ માણી લેવા જતાં હોય છે. અને પરિણામે ગોતાની પત્નોઓની તેમજ લાવિષ્યની પ્રગતી પારાવાર પાયમાલી નોતરી રહેલા હોય છે. કામજન્ય રોગોના ફેલાવા શહેરમાં તેમજ ગામડાંમાં આ રીતેજ થાય છે.

હિંદમાં કામજન્ય રોગોના ઉપચાર માટેનાં સંશોધના લગભગ નહિવત્ છે. આ રોગો વિષેના અસાનને કારણે તેમજ બેદરકારીને કારણે આ રોગોનું પ્રમાણ વધતું જાય છે વળી ફેટલાક ઉઠાવેલો આ રોગોના ઉપચાર કરતા હોઈ રોગીને લાલ કરતાં નુકશાન વધારે થાય છે. આ ઉપરથી ક્ષતિ થાય છે કે કામજન્ય રોગોને કારણેજ લોકોની તંદુરસ્તીને હિંદમાં જે નુકશાન થઈ રહ્યું છે તે પશ્ચિમના દેશો કરતાં ઘણું જ વધારે છે. આપણે ત્યાં કામજન્ય રોગોના ફેલાવા અને જીવનથી થતાં નુકશાન તેમજ જીવન નિવારણનો ઉપાય શોધવા માટે કોઈપણ સંસ્થા ચાલુચેલી નથી. તેનુંજ આ પરિણામ છે.

માનસિક વિકૃતિ

મધ્યાપાત્રી જે જંગલી ગાંડપણ પેદા થાય છે તે વધુનીથી પાલુ પર છે મગજની સક્રિય હજીને હજીને મધ્યાકાંતા સેવનને કારણે અવાઈ જતાં આ ગાંડપણની સ્થિતિ ફેટલીક વાર કાયમની પથ થઈ જાય છે.

મગજની આસપાસ ખોપરી છે અને તેને આધારે જ કુમળું મગજ સહીસલામત રીતે રહી શકે છે. દાકતરના તેજદાર શસ્ત્રોજ માત્ર મગજને નુકશાન કર્યા વગર આ ખોપરીને લાંબી શકે છે. એટલે કે મગજની બે ઝીણવટ બરી પરીક્ષા કરવી હોય તો તેને સહનશીલ ખાખવું

તે જરૂરી છે. આ વસ્તુ એને મધ્યાકાંતા આસપાસ આઠવાડિયાં કે મહિનાઓ સુધી દુખારી રાખવાથી સાધી શકાય છે. દારૂડિયાનું મગજ કંટાળુ થઈ જાય છે એટલે દાકતરી વિદ્યાના વિદ્યાર્થીને બે શસ્ત્રક્રિયા માટે કોઈ દારૂડિયાનું મગજ મળ્યા આવે તો એ નસીબદાર જ ગણાય. આ રીતે મધ્યાપાત્રના સેવનથી જેમના મગજ કંટાળુ થઈ ગયાં હોય છે તેઓ સામાન્ય માણસ તરીકે જીવવામાં લગભગ નિષ્ફળ જાય છે. તેઓ તુંડ મિજાજ અને ગાંડા જેવા દેખાય છે. કોઈપણ જાતની સ્થિતિ પ્રદત્તિ તેઓ કરી શકતા નથી.

આ માનસિક વિકૃતિ ઉપરાંત આપણે ઘણીવાર બેઠકો છીએ કે મધ્યાપાત્ર જે પ્રમાણથી વધારે કરવામાં આવે તો તેને પરિણામે ગાંડપણ પથ આવે છે. આ સંબંધમાં ડૉક્ટર મેક્કર્ડી લખે છે: “મધ્યાકાંતા લેવાય છે ત્યાં સુધી તો દર્દી કેવળ સાધારણ સ્થિતિમાં હોય છે. એક બે ખાલી વધારે લેવાતાં તે જરા તીવ્ર અને શંકાસીલ બને છે. ત્યારપછી તરત એ કન્વિયાપેદા બને છે અને ઝીણી ઝીણી આપતોમાં એ કન્વિયાતું કારણ શોધે છે. આમ વર્ષો સુધી ચાલ્યા કરે છે. વખત જતાં એની ઘેસળા લોકલ બને છે. અને એને ગાંડાની ધરિષ્ઠતામાં મૂકે પડે છે.”

બેઠક મધ્યાપાત્ર પરિણામ

પશ્ચિમના ગાંડપણના બંધાં કારણોમાં સૌથી વધુ માલમ પડતું કારણ તો બેઠક મધ્યાપાત્ર જ છે. એટલે દારૂડિયાને એની દારૂની દેવ છોડાવવા માટે ફેટલીક વાર ગાંડાની ધરિષ્ઠતામાં લઈ જવામાં આવે છે અને મધ્યાકાંતા સેવનને પરિણામે બની રહેલા અનેકવિધ ગાંડા દર્દીઓના દર્દોનો એમની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. ગાંડપણ એમના કાંતેના આંકડાઓ ઉપરથી જણાય છે કે ૩૪ ટકા જેટલા ક્રિસ્ટાઓમાં ગાંડપણું કારણ મધ્યાપાત્ર નીકળેલ છે. પરદેશના એક લાલુત્ત સર્જન કહ્યું છે કે બર્મિંગહામ જેવા મોટાં શહેરોમાં ૫૦ ટકા ગાંડપણનું કારણ મધ્યાકાંતા સેવન જ છે. ૩૦લીનની ગાંડાઓની ધરિષ્ઠતા તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલા આંકડાઓમાં જણાયું છે કે ત્યાં જતા રોગીઓમાંથી લગભગ અડધાઅડધ તો દારૂના ઉપાસકોજ છે. ગાંડપણ અંગે નિમાયલા એક કમિશનના પ્રમુખ લોડ સાપટરિયો, ખાલમિંદ

સમક્ષ નિવેદન કરતાં જણાવ્યું હતું કે એટલિટનમાં દર ૧૦ ગાંડાઓએ ૭ ગાંડાઓ તો મંદારકંતા સેવનને કારણે જ ગાંડા બનેલા જણાય છે. આ બધા પુરાવા ઉપરથી ડૉ. મેગીલ વેબ જાહેનસન એવા અનુમાન ઉપર આવ્યા હતા કે દુનિયાની તમામ ગાંડાઓની ઇસ્તિપતાલોમાં બીજા દર્દીઓના મુકાબલે દારૂડિયા દર્દીઓનું પ્રમાણ ૪૦ થી ૬૦ ટકા છે.

અહીં વધુ નોંધપાત્ર હકીકત તો એ છે કે માત્ર દારૂડિયા પોતાની યેવકૃતી ભરી આદતને કારણે આદલાં ભયંકર કષ્ટો સહન કરે છે એટલું જ નહિ પણ એના બાળકો પણ ફેટલીક વાર આવા રોગોના ભોગ થઈ જાય છે. ડૉ. ડબ્લ્યુ. બી. કારપેન્ટર આ સમગ્રી લખે છે “ સુધરેલા દેશોમાં લોકો મદ્યપાનનું જે સેવન નિયમિત કરી રહ્યા છે તેને પરિણામે વારસામાં પણ ગાંડપણ ઉતરી આવતું જણાય છે.” ડૉ. એસ. જી. હોવે એ અમેરિકામાં આ નિયયનો ખાસ અભ્યાસ કરેલા એમના અનુમાન મુજબ ૫૦ ટકા ગાંડપણનું પરિણામ જેહદ મદ્યપાન છે. ઇંગ્લેન્ડમાં પણ માથાપતા વ્યસનના પરિણામે ૫૦ ટકા જેટલા માથુસો ગાંડપણનો ભોગ બનતા જણાય છે.

કોઈપણ સ્વરૂપમાં હાનિકારક

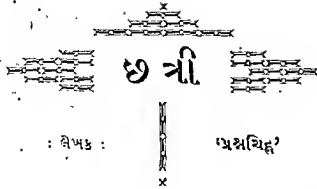
માથાપોની મદ્યપાનની જેહદ ટેવને કારણે ફેટલીએ યેવકૃત નબળા મનની અને રોગિષ્ટ પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રજા માત્ર પોતાને જ નહિ પણ પોતાના નાતભાઈઓ ઉપર પણ કેવળ ભોગ રૂપ છે. આ સમગ્રી ડૉ. આરનોલ્ડ લોરેલ લખે છે. “આવી પ્રજાને નિર્વાહ કરવા માટે રાજ્યને લાગેલા રૂપિયાનો ખર્ચ કરવો પડે છે એટલું જ નહિ બીજા નિર્વ્યસનીઓ તેમજ મધ્યપાન વિરોધીને ઘણું દારૂડિયાની આવી પ્રજા નભાવવા માટે ધરને ભોગ સહન કરવો પડે છે.”

એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે અમુક નિશ્ચિત પ્રકારનાં કેરી પીણાં જ ગાંડપણ લાવવામાં કારણભૂત હોય છે. દેશી દારૂ તારી વગેરે આ બાબતમાં નુકસાન કારક નથી એટલે તે લેવામાં વધી નથી આ એક ખામક માન્યતા છે. પરિમતના જુદા જુદા દેશોમાં પીવાતાં પીણાં એ આપણે કમશ્વેતેનું તો જણાશે કે કાંસમાં ઉપયોગમાં લેવાતો એંગ્લીન નામનો દારૂ ખૂબ જ ભયંકર અને ચિત્ત શક્તિના વિનાશક ગણાયો છે. આર્થલેન્ડમાં જે બ્લોરડી વાપરવામાં આવે છે તે માટે જ બારલી અને સાકરમાંથી બનાવવામાં આવે છે, ઇંગ્લેન્ડમાં જે બ્રાન્ડી વાપરવામાં આવે છે તે વાદળને ગળીને બનાવાય છે બીયર પણ માદને આથો ચડાવીને બનાવવામાં આવે છે. એટલે કે જે લક્ષમાં લેવાની વસ્તુ છે તે આ બધા પ્રકારના પીણાંઓમાં રહેલા મદ્યાર્થ છે અને એજ નુકસાનકારક છે.

હિન્દમાં આવા સામાજિક રોગથી પીડાતા માનવીઓ માટે રાજ્ય દવાખાનાઓ ચલાવે એવી સ્થિતિ હજી ઉત્પન્ન થઈ નથી. બધારે આ પ્રમાણે કરવામાં આવશે ત્યારે એને અંગેનું વધારાનું ખર્ચ સામાન્ય માથુસના ખીસ્સાને ખૂબ જ ભોગ રૂપ થઈ પડશે. અને પરિણામે આ બાબત રોગીઓની અર્ધ લાગણે જરૂર રાખવામાં આવે છે. પરંતુ બધારે જાહેર લોકમત બાબત ધતો જશે ત્યારે આવી સરચાઓ વિશાળ પાયા ઉપર જોડવી પડશે, અને એથી જ કરભારનો બોલો પણ જાહેર પ્રજા ઉપર ધતો જશે. દારૂખંધીના વિરોધીઓ, દારૂના અનિષ્ટને કારણે જાહેર પ્રજા ઉપર આવનાર કુરવેરાનો આ બોલો લાગણે લક્ષમાં લેશે. તેઓને મોટો ભાગ દારૂના વ્યાપારથી મળતી મલિન આવક સરકારને ગતી કરવી પડે છે એ વસ્તુ તરફ જ લક્ષ યોગ્ય છે.—(ચાતુ)

ડૉ. એચ. સી. મુરજના અંગ્રેજ લેખને આધારે

: લેખક :

'અશ્વિન'

x

રથળા :—સુંદરલાલનું ઘર સમયઃ-સવારનો
(સુંદરલાલ બહાર જવાની તૈયારી કરે છે)

શોભા :—વળી પાછા ઠાપી ને લાકડી લઇ ક્યાં
આલ્યા ટવિવારને દિવસે પછુ તમને નિરાંત નહીં.—

સુંદરલાલ :—આ જરા છત્રી લેના જઈ છું. આડે
દિવસે વખત ક્યાં ખજે છે! અગિયાર વાગ્યા પહેલાં
પાણીજ પહોંચ્યો હોઇશ. આ વખતની ફિલ્મી રેકૉર્ડ
ત્યાં ફોની નથી.

શોભા :—એ તો ફીક પછુ છત્રી રખે બૂલી આવતા!
માત્ર મહીનામાં ચાર છત્રી તમે ખોઇ નાખી છે.

સુંદરલાલ :—દર વખતે એવું જનતું હશે વળી! આ
ખતે 'તું' ભેગે તો ખરી કે નથી છત્રી ને કવો સાચવું
કે તે! પ્રાણુ જશે પાણુ છત્રી નહીં જાય.

શોભા :—એમ તો તમે દરેક વખતે કહ્યું છે—ચાર
પાંચ પાણુ બચાવ્યા ને છત્રીઓ તો ગઇ તે ગઇજ.

સુંદરલાલ :—આ વખતની વાતજ શુદ્ધ છે. મારો દંડ
નેશ્વર એટલે બીજાની પ્રતિજ્ઞાથી પછુ વધુ બળવાન. હવે
'મને' જવા દઈશ કે વાતો કરાવ્યા કરીશ! પછી મોડું
શે ત્યારે તુંજ...

શોભા :—ફીક, ફીક, બહુ મોડું ન કરતા અને છત્રી
કાનમોજ મૂકીને ન આવતા.

સુંદરલાલ :—હું તે કાંઈ નાનો ગાંગડો છું કે તું આમ
બામામણની ગડી વધારે જાય છે! ચાલ ત્યારે—જાઈ છું.
.....ટા.....!

x

x

x

દશ્ય બીજું (બજારમાં)

ફુકાનદાર :—આવો! આવો! શેઠ, પક્ષરો બોલો શો
કુકમ?

સુંદરલાલ :—એક સારી મજેની ન ખેવાય તેની
છત્રી બતાવો.

ફુકાનદાર :—કેવી આપું શેઠિયા! બચ્યાની, લેડીજ
કે જેન્ટલ્સ?

સુંદરલાલ :—સારી એવી જેન્ટલ્સ છત્રી. કપડાંને રંગી
નાખે એવી નહીં. વજનમાં અને કિંમતમાં હલકી.
વારંવાર ખોવાઈ જાય ખરી ને!

ફુકાનદાર :—અરે શેઠ—એ શું બોલ્યા! ખોવાઈ શેની
જય! તમારું નામ ગુલાવળે ને! એવી નમુનેદાર છત્રી
આપું કે તમારા હાથથી વિજીટી પડેજ નહીં. હા—આ
શુઓ. ટાઈટ સિલ્ક, ઇંગ્લિશ કપડું, દેશી બાંધણી,
અમેરીકન પ્લાસ્ટીક હેડલ, જર્મન સળિયા, ટકાક
અને હરણુ છાપ.

સુંદરલાલ :—અરે ભાઈ! હરણુની ફાળેજ છત્રી કાચે
બની જાય છે એનું શું? શી કિંમત રાખી છે આની?

ફુકાનદાર :—એકજ ભાવ. મારી ફુકાને ૧૬ રૂપિયા
૧૫ આનાદ પાઈ; બહાર જાઓ તો ૨૦ રૂપિયા પૂરા. ખાતરી
કરીને લેજે. માલ ખપાવના ખાતરજ ફુકાનું નથી મારી.
તમારા પર જખરદગ્ગી નથી. સમજ્યાને માગ રહો!

સુંદરલાલ :—આ શું? કિંમતમાં આટલો બધો
વધારો કે પહેલાં આજ ફુકાનેથી હું બાર રૂપિયામાં ખાતરજ
છત્રી લઈ ગયા હતા. તમારેજ હાથે.

ફુકાનદાર :—અરે મોટા સાહેબ! તમે તો છત્રીની
શેષ નહોતી યથ ત્યારની વાત કરતા લાગો છો. બોલો.
બાંધી આપું?

સુંદરલાલ :—સતર રૂપિયાથી એક પાંચ વધુ નેવી
મળે."

ફુકાનદાર :—આ શું બોલ્યા! ભાવમાં ફેર નહીં
પડે. નાનાં બચ્યાને મોડલો તો બી એકજ ભાવ.

સુંદરલાલ :—તો રહેવા લો. બીજીથી લઈશ.

ફુકાનદાર :—અરે આ શેઠ! મોટા શેઠ! લઈ જાઓ
લઈ જાઓ! આમ દોડવા ક્યાં લાગ્યા! પૂરા ઝાગણીએ
આપને પછી કાંઈ?

સુંદરલાલ :—અહીં સુધી બોલાવીને ફરી એજ વાત!

ફુકાનદાર :—શુરો યથ ગયા શેઠિયા! અરે
એકરા—શેઠને છત્રી બાંધી આપ. અઢાર આરતું બીજ
બતાવ. આ—આ લો શેઠ! આ છત્રી વાપરી મને જીંદગીબર થઈ
કરશો. અને બીજ વાર અહીંજ આવશો.

સુંદરલાલ :—તમને કુકાનદારને કાઢવું પહોંચી ન શકે. આખરે તમારી વાતજ પકડી રાખી.

કુકાનદાર :—જુઓ શેઠ ! ખરી વાત તો એ છે કે તમારી પાસેથી બે-અઢી રૂપિયા નહીં મેળવીએ તો કોની પાસે મેળવીયું ? સાહેબજી. માફ કરજો હું શેઠ.

[પકડે]

દ્વિતીય ચીજી

[રસ્તા પર]

મથુરજી :—જો હો હો હો હો... સુંદરલાલ ! તું રવિવારે ચરની બહાર નીકળે અને વળી અહીં મુઠી દોડી આવે એ ખરેખર તવાઈની વાત કહેવાય. ચાલ સાફ થયું. મને કંપની મળી. ઘણું વખતથી આમલેટ આપ્યું નથી.

સુંદરલાલ :—નહીં મથુરજી. આમલેટ-ક્રામલેટની વાત જવા દે. હોટલમાં મોકું થઈ જશે અને શ્રીમતીજી તાલકનાં ચુસ્ત થશે, તું જા અને મને જવા દે.

મથુરજી :—એમ તે કાંઈ જવા દેવાય ? તું ફરી ક્યારે હાથમાં આવવાનો હતો ? ચાલ હવે ડાહ્યો થતો.

(બંને હોટલમાં જઈને બેસે છે. સુંદરલાલ ખુરશીપર જતી થઈ છે.)

મથુરજી :—બોલ દીકરા ! આમલેટ સીવાય બીજું શું લઈશ ?

સુંદરલાલ :—તારાં આમલેટ તો મ્હોંકાણુ કરી મુકી હતી. શ્રીમતીને કાણુ જાણુ કેમ ખજાર પડી ગઈ અને મારી પાસે એક દિવસનો ઉપવાસ કરાવ્યો. બ્રાહ્મણને બોલાવી દેવશુદ્ધિ કરાવી તે જુદી. તે ઉપરાંત શ્રીમતીનું સંભાળણુ સાંભળણું પડ્યું એ તો ન્યામાં. એટલે સીધીસાદી વેઈસ સિવાય હું કાંઈ લઈ શકીશ નહીં.

મથુરજી :—તારૂં વતુવેશો. તારે ત્યાં ટેલીવીઝન તો નથી ને ? આ વખતે ઘરનાં બેંગ્લોને વાત કરવાની મૂર્ખાઈ ન કરતો. ઓય ! આ ચેનસીલથી માફ કરી છે એટલી વાનગી લઈ આવ.

સુંદરલાલ :—અરે મથુરજી—આ શું ? આમલેટ, કટલેટ, ચીકન, રાસ્ટેડ ...આણું તો મેં જીંદગીમાં ખાધું નથી.

મથુરજી :—ગોરેથી ન બોલ. તારો કોઈ ભાઈબંધ કે આજણીતો સાંભળી જશે. અને શ્રીમતીને ખજાર પડશે

તો મર્યાં સમજજો, આંખ મીચીને ટુપસ દીધેલ. આંખો લાગ બીજી વાર નહિ આવે. બોલ હવે બીજા શા ખજાર છે ?

સુંદરલાલ :—તેં મારી પુરેપૂરી ખજાર લઈ નાખ્યા પછી બીજી વિશેષ ખજાર કઈ હોય ? બોલ ! બીજા લાવ ભાઈ જલદી કરે.

મથુરજી :—તું ગડગડ ન કર સુંદરલાલ, આંખણું નહીં બને. બીજા તો હું જ સુકવીશ.

સુંદરલાલ :—હાન બી ચીવી ! લાવ બેક, મારી પાસે.

મથુરજી :—કીપ કવાચેટ એન્ડ નેચ.

સુંદરલાલ :—આ તે કાંઈ રીત છે. ?

મથુરજી :—રીતસર. તને અહીં કાણુ ખેચી લાણું ? બીજા ચૂકવવાનો તને હક્ક નથી.

સુંદરલાલ :—તું એમ નહીં માને. હું કાઉન્ટર પરજ આપીશ. અરે મથુરજી—મારો કોટ છોડ ભાઈ ને બીજા નો કથારું આપી દીધું. હું આર દૂ લેઈટ. વાત ત્યારે. બે ગાડી આવતી જણાય છે. મને તમ્બવા દે નહીં તો આને રવિવાર એટલે પોણા કલાક પોરી થયું પડશે. ચાલ ત્યારે, સાહેબજી !

(પકડે)

દ્વિતીય ચોથું

સુંદરલાલનું ઘર : (સુંદરલાલ ખાણું રોકે છે.)

શોભા :—કાણુ છે એ એ એ ?

સુંદરલાલ :—એ તો હું.

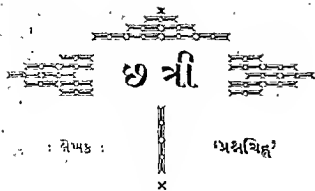
શોભા :—જરા બેભા રહો હું. મારા હાથ લોટવાળા છે. હમણું આણું હું.

સુંદરલાલ :—લોટવાળા હાથ હોય તેથી શું થયું ? જલદી ખાણું ખોલને—એક મિનિટ ઉભા રહેવાની ઇચ્છા નથી. શાકીને લેાય થઈ ગયો છું.

શોભા :—જો હો હો—ભારે ઉતાવળિયાં કેટલું મોકું કર્યું ! જતી લાવ્યા ?

સુંદરલાલ :—જી જીત્રી ? અરે ! મારી

ચોભા :—ભૂરી આવ્યા કે શું ?

: સ્તંભક :

'પ્રશ્નચિહ્ન'

x

સ્થળ :—મુંદરલાલનું ઘર સમય:—સવારનો
(મુંદરલાલ બકાર જવાની તૈયારી કરે છે)

શોભા :—વળી પાછા ટોપી ને લાકડી લઈ ક્યાં
આલ્યા દરબારને દિવસે પલ્લુ તમને નિરાંત નહીં.

મુંદરલાલ :—આ જરા છત્રી લેવા જાઉં છું. આડે
દિવસે વખત ક્યાં મળે છે! અગિયાર વાગ્યા પહેલાં
આત્રીજ પહેંચમે હોઈશ. આ વખતની ફિલ્મી રેકૉર્ડ
જ્યા ફેરી નથી.

શોભા :—એ તો ઠીક પલ્લુ છત્રી રખે બૂલી આવતા!
આ ત્રણ મકીતામાં ચાર છત્રી તમે ખોઈ નાખી છે.

મુંદરલાલ :—દર વખતે એવું બનતું હશે વળી? આ
વખતે તું ભેજે તો ખરી કે નહીં છત્રી ને કેવો સાચવું
છું? તે! પ્રાણુ જશે પલ્લુ છત્રી નહીં જાય.

શોભા :—એમ તો તમે દરેક વખતે કશું છે-ચાર
વાર ત્રણ જવાબ્યા ને છત્રીઓ તો ચંદ્ર તે ચંદ્રજ.

મુંદરલાલ :—આ વખતની વાતજ જુદી છે. મારો દંઢ
નિશ્ચય એટલે બીજાની પ્રતિજ્ઞાથી પલ્લુ વધુ બળવાન. હવે
તું મને જવા દઈશ કે વાતો કરાવ્યા કરીશ? પછી મોકું
મશે ત્યારે તું જ...

શોભા :—ઠીક, ઠીક. બહુ મોકું ન કરતા અને છત્રી
ફુકાતમાંજ મૂકીને ન આવતા.

મુંદરલાલ :—હું તે કાંઈ નાનો મીઠવો છું કે તું આમ
શીખામણેની જડી વખાને જાય છે? ચાલ ત્યારે-જાઉં છું.
ટા...ટા.....!

x x x

દશ્ય બીજું (બગીચામાં)

ફુકાતદાર :—આવો! આવો! શેઠ. પધારો બોલો શો
ફુકમ?

મુંદરલાલ :—એક સારી મજેની ન ખોવાય તેવી
છત્રી બતાવો.

ફુકાતદાર :—ફેવી આપું શેઠિયા! બચ્માંની, લેરીત
કે જેનું?

મુંદરલાલ :—સારી એવી જેનું સ છત્રી. કપડાંને રંગી
નાખે એવી નહીં. વજનમાં અને કિંમતમાં હલકી.
વારંવાર ખોવાઈ જાય ખરી ને?

ફુકાતદાર :—અરે શેઠ-એ શું બાલ્યા? ખોવાઈ એવી
જાય તમારું નામ ગૂંથાવળે ને! એવી નમુનેદાર છત્રી
આપું કે તમારા હાથથી વિખૂટી પડેજ નહીં. હું-આ
જુઓ. ટાઈટે સિલ્ક, ઇંગ્લિશ કપડું, દેશી ખાંધણી,
અમેરીકન લાસ્કીક હેડલ, જર્મન સળિયા, ટકાઈ
અને હરણુ છાપ.

મુંદરલાલ :—અરે ભાઈ! હરણુની ફાળેજ છત્રી કાગડો
બનીજાય છે એવું શું? શી કિંમત રાખી છે આની?

ફુકાતદાર :—એકજ ભાવ. મારી ફુકાતે ૧૬ રૂપિયા
૧૫ આનાદ પાડ; બહાર જશો તો ૨૦ રૂપિયા પૂરા. ખાત્રી
કરીને લેજો. માલ ખંધાવવા ખાતરજ ફુકાત નથી મંડી.
તમારા પર જબરદસ્તી નથી. સમજવાને મારા શે!

મુંદરલાલ :—આ શું? કિંમતમાં આટલો બધો
વધારો? પહેમાં આજ ફુકાતેથી હું બાર રૂપિયામાં આપીશ
છત્રી લઈ ગયો હશે. તમારેજ હાથે.

ફુકાતદાર :—અરે મોટા-સાહેબ! તમે તો છત્રીની
શેષ નહોતો ચંદ્ર ત્યારની વાત કરતા લાગો છો. બોલો
ખાંધો આપું!

મુંદરલાલ :—સતર રૂપિયાથી એક પાંચ વધુ નહીં
મળે."

ફુકાતદાર :—આ શું બાલ્યા? ભાવમાં ફેર નહીં
પડે. નાનાં જગ્યાને મોકલો તો બી એકજ ભાવ.

મુંદરલાલ :—તો રહેવા લો. બીજેથી લઈશ.

ફુકાતદાર :—અરે શે! મોટા શે! લઈ લેજો-
લઈ જશો! આમ દોડવા ક્યાં લાગ્યા? પૂરા એગણેસ
આપને પછી કાંઈ?

મુંદરલાલ :—મંડી મુઠી બોલાવીને ફરી એજ વાત!

ફુકાતદાર :—શુરો ચંદ્ર ગયા શેઠિયા? અરે
છેકન-શેઠને છત્રી ખાંધી આપ. અદાર બારેનું બીલ
બતાવ-આ-આ લો શે! આ છત્રી વાપરી મને છ'દમીબંદ મોક
કરશે. અને બીજા વાર અદીજ આવશે.

સુંદરલાલ :—તમને હુકાનદારને કોઈજ પહોંચી ન શકે. આખરે તમારી વાતજ પકડી રાખી.

હુકાનદાર :—જુઓ. શેઠ ! ખરી વાત તો એ છે કે તમારી પાસેથી બે-અઢી રૂપિયા નહીં મેળવીએ તો ફાની પાસે મેળવીશું કે સાહેબજી. માફ કરવે હું શેઠ.

[પડે]

દશ્ય ત્રીજું.

[રસ્તા પર]

મથુરજી :—ઓ હો હો હો હો... સુંદરલાલ ! હું રવિવારે ઘરેની બહાર નીકળે અને વળી અહીં સુધી દોડી આવે એ ખરેખર નવાઈની વાત કહેવાય. ચાલ સારું થયું. મને કંપની મળી. થઈ તખતથી ઓમસેટ માખનું નથી.

સુંદરલાલ :—નહીં મથુરજી. ઓમસેટ-ફોમસેટની વાત જ્યાં દે. હોટલમાં મોકું. થઈ જશે અને શ્રીમતીજી નાહકતાં ચૂસે થશે. શું જા અને મને જ્યાં દે.

મથુરજી :—એમ તે કાંઈ જ્યાં દેવાય? હું ફરી ક્યારે હાથમાં આવવાનો હતો? ચાલ હવે ઘણો થતો.

(ખન્ને હોટલમાં જઈને બેસે છે. સુંદરલાલ જુઓપર જતી મુકે છે.)

મથુરજી :—ખેલ દોકડા! ઓમસેટ સીવાય બીજું શું લઈશ?

સુંદરલાલ :—તારું ઓમસેટ તો મરુંકાણું કરી સુધી હતી. શ્રીમતીને કાણુ તણું કેમ ખખર પડી ગઈ અને મારી પાસે એક દિવસનો ઉપવાસ કરાવ્યો. બાહ્યજીને ખેલવાની દેવશુદ્ધિ કરવી તે જુદી. તે ઉપરાંત શ્રીમતીનું સંભાળણું સાંભળવું પડેલું એ તો નફામાં. એટલે રાંધણીસાદી વેકર્સ સિવાય કું. કાંઈ લઈ રાખીશ નહીં.

મથુરજી :—તદ્વત વધુથેલો. તારે ત્યાં ટેલીવીઝન તો નથી ને? આ વખતે ઘરનાં ધોરંઆને વાત કરવાની મુખાઈ ન કરતો. ઓ.....ય! આ વેનડ્રીલથી માફ કરી છે એટલી વાતગી લઈ આવ્ય.

સુંદરલાલ :—અરે મથુરજી—આ શું? ઓમસેટ, કંટરેટ, ચીકન, ચેસ્ટેડ...આપું તો મેં જીંદગીમાં ખાઈું નથી.

મથુરજી :—મોટેથી ન ખેલ. તારો કોઈ લાઈબ્રેરી કે એજન્સીનો સાંભળી જશે. અને શ્રીમતીને ખખર પડશે

તો મર્યાં સમજશે, આંખ મીચીને ખસ દીધેલ. આવે લાગ બીજી વાર નહિ આવે. ખેલ હવે બીજા શા ખખર છે?

સુંદરલાલ :—તેં મારી પુરેપૂરી ખખર લઈ નાખ્યા પછી બીજી વિશેષ ખખર કઈ હોય? ખેલ! બીજી લાવ લાઈ. જલદી કર.

મથુરજી :—હું મરુબક ન કરે સુંદરલાલ, આંખજી નહીં બને. બીજી તો હુંજ સુકવીશ.

સુંદરલાલ :—ડાન્ટ બી મીચી! લાવ બેડ, મારી પાસે.

મથુરજી :—કીપ કચાએટ એન્ડ વેલ્ડ.

સુંદરલાલ :—આ તે કાંઈ રીત છે. ઈ

મથુરજી :—રીતસર. તને અહીં કાણુ ખેંચી લાવ્યું? બીજી ચૂકવવાનો તને હક્ક નથી.

સુંદરલાલ :—હું એમ નહીં માને. હું કાઉન્ટર પરજ આપીશ. અરે મથુરજી—મારો કોટ હોઠ ભાઈ—બીજી તો કયારનું આપી દીધું. યુ આર ટૂ લેઈટ. વારુ ત્યારે. બે મોડી આવતી જાયુય છે. મને નાસખા દે નહીં તો આજે રવિવાર એટલે પોણો કલાક ખાટી. મનું પકડો. ચાલ ત્યારે, સાહેબજી!

(પડે)

દશ્ય ચોથું

સુંદરલાલનું ઘર : (સુંદરલાલ ચારણું મુકે છે.)

શેખા :—કાણુ છે એ એ એ?

સુંદરલાલ :—એ તો હું.

શેખા :—જરા બિમા રહે હું. મારા હાથ લોટવાળા છે. હમણાં આપું હું.

સુંદરલાલ :—લોટવાળા હાથ હોય તેથી શું થયું? જલદી ચારણું ખેલને—એક મિનિટ ઉભા રહેવાની ઇજા નથી. થાકીને લોય થઈ ગયો છું.

શેખા :—ઓ હો હો—ભારે ઉતાવળિયા કુટુંબ મોકું કયું! જતી લાવ્યા!

સુંદરલાલ :—જીજી.....ત્રી! અરે! મારી

શેખા :—જુદી આવ્યા કે શું?

સુંદરલાલ :— મારાં કાર. હોટેલમાં ગયો ત્યાં સુધી તો હતી.

શોભા :— એટલે જની ખરીદીને તમે હોટેલમાં ગયા હતા. ખરું ? વળી પાછું ઓમ્બેલેટ...

સુંદરલાલ :— મારી જની જેની જની હોટેલમાં રહી ગઇ અને તમે ઓમ્બેલેટ ક્યાં સુધે છે ? મથુરલ સાથે બીલ ચુકવવાની રકમ કરવામાં જની ખુશી પરથી લેવાનું બૂલી ગયો. ચાલ જીવ ! ફરી પાછો 'સ્ટાર ઓફ એશિયા' ની સફરે. તારી રસોઇ દજી તેવાર લાગતી નથી. એકાદ કલાકમાં પાછો આવ્યો. સમજીએ. ટા.....ટા....

દશ્ય પાંચમું

(ખજારની હોટેલમાં)

સુંદરલાલ :— અજી દેખો ઇમારતોના કંઈ દો દો પર મેં ઇધર મેરી એકકમ નથી જની બૂલ ગયા હું. આપકો...

હોટેલવાળો :— હાં હાં મેને આપકો કીતના મૂલાયા લેકિન આપ તો રેસ કે થોડે કે માફિક ટ્રેન પકડને. હાંસલેમે દોઢને લગે ઓર હમરી પૂકાર આપને કની તક નહીં. ખેર બોય ! શેક સાહાબજી જની લાગ્યો.

સુંદરલાલ :— આપકા બકા અહેસાન— યે મેરી પાંચવી ખાર છી જની હૈ— આપકા બકા ઉપકાર મોનતા ચાહી.....

હોટેલવાળો :— કોઈ ખાત નહીં— કોઈ ખાત નહીં.

સુંદરલાલ :— અજી તો. સત્રામ.

(પકડો)

દશ્ય છઠું

(સુંદરલાલનું ઘર. સુંદરલાલ ખારખું ઠાકે છે)

શોભા :— ખારખું ખૂંટું જ છે. રહેજ ધકકા મારીને આવો અંદર. શું થયું પછી જનીનું ?

સુંદરલાલ :— ઓ હો હો ! કટલી હતાવળી— હજી ઘરમાં પ્રવેશ તો કરું ! આ હૈ— આ તારી જની. જનીએ તો મારી જીવ લઈ નાખ્યો, બે હવે— આજે ખોપારે બિંધવાનું નથી. સફેદ રેશીમતા દોરાથી મારું આખું નામ જની પર લખવાનું છે— સમજી ?

શોભા :— અને તમે આ જની બપોરે બૂલી ગયો અને ઘેર લઈ જઈને શું કહેશે તે તમે બોલો છો ? 'બે' મને ટ્રેડનમાંથી એક નવીનકાર જની મળી છે. આજે પુરસદ મળે ત્યારે તું આ જનો પરતું લેરેકું નામ છે. તે કાઠીને મારું નામ ભરી દે બે. સમજી ? ખોપારનાં બિંધવાનું નથી.

સુંદરલાલ :— સ્ટાર ઓફ એશિયામાંથી જની લઈ હું પાછોફરો ત્યારે લોકલમાં, બેકાં બેકાં મેં જની ને કેમ સાચવવી એ વિષય પર ઘણો વિચાર કર્યો. મને હવે એક તુકકો સૂચ્યો છે. ખાર મહીતામાંથી મારું માર મહીના માટેજ આપણે હાથમાં જની રાખીએ છીએ. પણ હાથમાં વસ્તુ રાખવાની ટેવ ન હોવાને લીધે જની ક્યાંક મૂકી દીધા પછી યાદ રહેતી નથી. આ વિચારસરણીને અનુસરી મેં એમ નક્કિ કર્યું છે કે કોઈને કોઈ વસ્તુ હાથમાં રાખવી જ. લાકડી, પુસ્તક, ઝોળી, જાણું કે એવું કંઈ. આમ હાથમાં વસ્તુ હરહંમેશ રહેશે એટલે એવી ટેવ પડી જશે કે હાથ ખાલી પડે કે તરતજ હાથની નસીનસ મગજનાં તંતુએ તંતુને હચમચાવી મૂકશે, અને એમ સ્ફુટિતિથી જાણ થતાં ખાલી હાથમાં વિખૂરી પડેલી વસ્તુ ફરી ચાર આવી જશે.

શોભા :— તમે મારાં મગજની નસીનસનું દર્દી કરી નાખ્યું. હવે જવાબ ચાલો છો કે પછી હોટલમાંજ બૂખ ભાંગી આવ્યા છો ?

સુંદરલાલ :— હા. હા. ચાલ, જલદી કર. એવી તો કંકડીને બૂખ લાગી છે કે અસ. આજે મારો બોજન પરનો સપાટો બે બે ! દોઢાદોઢ એટલી થઈ થઈ છે કે આપેલું બધું જ પચી ગયું છે.

[બંને રસોડાં તરફ બધ છે]

(બીજે દિવસે સવારે સુંદરલાલ ઓફીસે જતા માટે તૈયાર થઈ રહ્યા છે.)

સુંદરલાલ :— આજે ઓફીસે જવાનો એકે કંડાળો આવે છે ! રવિવારની રજા ચલુ રાંતિથી પસાર ન થઇ. મારું ચાલે તો આ કાળખુખાં સોમવારને પણ રજાનો દિવસ બહેર ફેરાવું.

શોભા :— અને સોમ પછી મંગળનો વારો નહીં ? તમારે ચાલે તો તમે આખું વંધ રજા પકાવો

મુંદરલાલ :— એમ તે કાંઈ થાય? ડ્યુટી છન ડ્યુટી આકાશવાણી. આલ ત્યારે, આજે કંઈ લાવવાનું છે?

શોભા :— આસ કાંઈ લાવવાનું નથી પણ તમારે વરસાદના સ્વચ્છતા લાવવાના છે તે જૂલશો નહીં. બપોરની રીસેસમોજ લઈ આવજો એટલે સાંજે મેક ન થાય.

મુંદરલાલ :— એક વાત કહું? હમણું હમણું તને શિખામણ આપવાની ભારે ટેવ પડી ગઈ છે, નહીં?

શોભા :— તમે છત્રી જૂલી આવવાની ટેવ જોડ્યો ત્યારે હું શિખામણ આપવાની ટેવ જોડીશ. ખરી વાત તો એ છે કે હું શિખામણ નથી આપતી પણ તમારી વસ્તુઓની કંઈક વાદ આપું છું. જેથી તમે જૂલી ન જાઓ.

મુંદરલાલ :— આહ! સારી એન્ડ ડેન્કસ્ એટ ધી સેમ ટાઇમ મને લાગે છે કે હવે હું રૂબ લઈ, ૧... ટા...!

શોભા :— આ છત્રી લીધા વિના ક્યાં ચાલ્યા? હાર તો વરસાદ પડે છે.

મુંદરલાલ :— આહ! કેમ વિસ મેમરી. કીડ, કાવ ત્યારે. મારું નામ લાવું?

શોભા :— નામ ભરવાથી શી ફેર પડવાનો છે?

મુંદરલાલ :— કેમ હજી પણ છત્રી વિસરી જાયશ એવી બીક લાગે છે? છત્રી ક્યાં?

શોભા :— એ એ સો ટકા!

મુંદરલાલ :— ઓ! હે! ફેલો આત્મનિશ્વાસ! કાણુ છતે છે તે જોજો. — [જાવ છે]

[પડેલ]

દશ્યસાતત્ત્વ

(મુંદરલાલનું ઘર)

સમય :— મોડી સાંજનો, દીવાટાણું થઈ ગયું છે (બારણાં પર ટકોરા પડે છે. શોભા ભંદાર આવે છે.)

શોભા :— કેમ આજે મોકું થયું? અને આમ મેં કેમ પડી ગયું છે?

મુંદરલાલ :— હું ગયો છે ને શોભા, એ છત્રી તો જ્યાં મારેજ આવી હતી.

શોભા :— આ વખતે શું થયું ગયું?

મુંદરલાલ :— વાત તો મોડી અને મજેની છે. એક ક્ષરસજ જોઈ થો! હું વાત શરૂ કરું એ પહેલાં તું ચાની તેવારી કર. ઘેસ રાઈટ. વાન એમાં જની કે બપોરની રજામાં સ્વચ્છતા લેવાં હું નીકળ્યો ત્યારે મરમર કરમર વરસાદ પડતો હતો. એટલે છત્રી સાથે લીધા વિના આવે એમ ન હતું. રસ્તાની અવર જવર અને દોડધામમાં જેટલું ધ્યાન ન હતું એટલું ધ્યાન મેં છત્રીમાં પરોવ્યું હતું.

શોભા :— હા! હા! એવું રૂબે કરતા. છત્રી જાય તો કાંઈ નહીં પણ તમે રસ્તા પર ભેદ્યાનપણે ન કરતા! ક્યાંક અકસ્માત થઈ જાય તો.....!

[આ નો કપ આપે છે; અને પીતા પીતા]

મુંદરલાલ :— મલકાવાની જરૂર નથી. એટલું ધ્યાન તો રહે જ. છત્રી કરતાં જવ વધારે બહાસો છે એટલું તો જોઈએ. બાટા કંપનીની એક હુકાનેથી છુટ બરીલ અને એનું પેકેટ લઈ ટેલીફોન કંપનીમાં કામ હતું એટલે ત્યાં ગયેલા કલાકને જરા દમગમગ્યો. કશું કે અન્યેકવાર ટેલીફોન ક્યાં, કાગળ લખ્યા પણ તમે લેકેર અમે જે નવાં કનેક્શનો માગ્યાં છે એ વિશે કેમ કાંઈ કરવા નથી?

શોભા :— તમને તો જેતા તેતા પર ચુસ્ત થઈ જતાં વાર નથી લાગતી.

મુંદરલાલ :— સાંભળ તો ખરી. પેલા કહે કે તમારી વાન અમારા ધ્યાનમાં છે પણ આ શુભોને— આ વરસાદને લીધે જ્યાં પહેાંચી શકાવું નથી. મેં કશું કે વરસાદ છે એ વાત ખરી પણ સાથે સાથે છત્રીની પણ સગવડ છે તો તમે છત્રીનો ઉપયોગ... છત્રી... જાજ છત્રીનો ઉપ... થો...ગ, બોલતાં બોલતાં મારી છત્રીનો મને એકાએક ખ્યાલ આવ્યો અને આમ તેમ જોયું કે ક્યાંય મૂકી તો નથી? પણ છત્રી ન હતી. ગઈ? એમ જાય તે કેમ આવે? કદાચ બાટાની હુકાને 'ટલી મેં' હશે એમ ધારી, પેલાની વાતને પડતી મૂકી મેં જાણી હુકાન તરફ દોટ મૂકી.

શોભા :— પછી ત્યાં હતી ખરી?

મુંદરલાલ :— ત્યાં હતી તો ખરી પણ વોરાઈએ કશું કે બીજે માધુસ લઈ ગયો. એમને થયું કે એ માધુસની

હશે. ચોરાઈ કહે કે પહેલાં તો એમણે ધણી બૂમો પાડી પશુ' મેં' તો ચેકેટ. લઈને ચાલતી પકરેલી, ચોરાઈએ 'ચેકેટ' કહ્યું અને મારે શરીરે પરસેવો વળી ગયો..... મારા હાથમાં ચેકેટ ન હતું!

શોભા:— હાય હાય! એવા કેવા તમે? ચેકેટ પશુ બૂલી ગયા?

મુંદરલાલ:—એ બધી છગીનીજ મોકાણને લખે. ફરી પાછો ગયો ટેલીફોન કે પનીએ. પેસા મથુસ કહે કે તમે ચેકેટ બૂલી ગયા અને વાત પડતી મૂકી છેડી ગયા! મેં' હજુ' ને એ તો મને એક અગત્યની વાત યાદ આવી એટલે મારે ચાલ્યા જયું' પશુ; ચેકેટ હું બૂલી નહોતો ગયો. મારે પાછા આવવાનુંજ હતું એટલે બહુ જોઈને તમારી પાસે રહેવા દીધેલું એને પછી અઈ' પઈ' સંલગ્નની ચેકેટને ખાસ સંભાળપૂર્વક પકડીને હજી આવ્યો.

શોભા:—એ તો બધું રીસેસમાં બન્યું' પશુ સાંભળના કેમ મોકાણ થયું?

મુંદરલાલ:—સાંજના મથુરજનો બેરા થઈ ગયા. છગીએ વિદાય લીધી એની એને અથથી ઇતિ મુખી વાત કહી. મથુરજ મજે એટલે હોટલમાં લઈ જવાનું હાથજ.

શોભા:—એટલે તમને હવે જમવાની રૂચિ નહીં હોય ખરું?

મુંદરલાલ:—હે' હે' હે'... હે' હે' હે'... પશુ બોને શોભા! એટલું બધું કાંઈ ખાધું' નથી. હોં છ' થાં (જોડકાર ખાધ છે) એટલે તારી સાથે જમીય તો' બનેલું. તું' વાત તો સાંભળ. આમ મ્હોં' શું' ચઢાવે છે? રેસ્ટન પર મથુરજને ભારે ગમન કરી. રેસ્ટનમાંસતરને કહે કે માસ્તર સાંભળ! મારી છગી આવી છે આપની પાસે! માસ્તરે કહ્યું' નહીં રે દીકરા. મથુરજને કોઈ' દીકરા' કહે પછી જોઈ લેયા, મજા! મથુરજએ ગંભીર થઈ કહ્યું' 'તો જોવરકોટ?' મારતર જરા ગરમ થઈ બેઠ્યા— જોવરકોટ ખી નથી આવ્યો ને છંત્રી ખી નથી આપી ને કાંઈ નથી આહું. મથુરજએ ચોક્કસ રાખ્યું: પશુ માસ્તરે સાહેબ, મારી એક શેરી સ્થપાવતા સાડાદસની ગારીમાં બૂલી ગયેલાં તે આવી' કોઈ. મથુરજને બોલવા દે?

શોભા:—આમ મશ્કરી કરે પછી એનું' કોણ સાંભળે? પછી?

મુંદરલાલ:—માસ્તરે વરાળ કાઢવા માંડી પશુ મથુરજ કંડા હીમ જેવા પરા ને, એટલે જતાં જતાં એમણે કહી નાખ્યું' કે છગી, જોવરકોટ ને થેલી ગઈ તો કાંઈ નહીં પશુ મારા ગમનજ આવે તો જરા ગળી મુકેબો. કહે તપાસ કરીશ.

શોભા:—માસ્તરનો મિત્રજ આસમાને ચડ્યો હશે?

મુંદરલાલ:—એ બેવાની ડુરસદ કાને હતી? હા. એક ખીજ વાત. મથુરજ પશુ આમ વારંવાર છગી બૂલી આવતા. પછી કંટાળીને એવી એક છગી લઈ આવ્યા કે વરસાદને પશુ એના પર પડવાનું' મન ન થાય... મથુરજ કહે કે' નિધિની વિધિવત્તા તો બુઝી! એ તકલાદી છગી એટલી ટપી, એટલી ટપી કે ગમે તેવા આંગ બૂતકણને પશુ વસ્તુની આવી સાચવણી માટે ગર્વ' થાય. મથુરજ કહે કે કોઈ વાર ટામમાં' છગી ભુલી જઈ' તો કોઈ પાછળ દોડીને ચૂપી બપ. હોટલમાં રહી બપ તો ત્યાંના નોકર પશુ મને પકડી પાડે અને 'આ તમારી છગી તમે બૂલી ગયા હતા' એમ કહીને આપી બપ. એક વાર તો ટ્રેનમાં બૂલી આવ્યો હતો પશુ ખીજે દિવસે એમની એમ ત્યાં પડી હતી.

શોભા:— અરે 'એમ તે બનતું હશે' તમારાં મથુરજને બીંડા મારવાની ટેવ છે.

મુંદરલાલ:— તું' વિચાર: મથુરજને તો હોટલી પાટલો પર બેસાડે છે— પશુ એ ગળીદાસ તો નથીજ. મથુરજ કહે કે હવે તો એ છગીથી એટલો કંટાળ્યો' હું કે એક જાહેર ખબર આપવાનો વિચાર છે કે હું' બ્યારે રેસ્ટન પર, કોઈ જાહેર ખાગમાં, સીનેમાં, જોડીસમાં કે રેસ્ટોરાંમાં બેઠો હોઈ' ત્યારે સીકતથી આવીને કોઈ મારી છગી જાહેરી જરી?

શોભા:— ઘણુંજ સોરસ! મથુરજ જાહેરાત કરે કે તરત તમે છગી હિલાવી લાવજો— પછી કોઈ વાર છગી જોતવાનો લખજ નહિ' રહે.

મુંદરલાલ:— (હસતાં હસતાં) તારો વિચાર છે તો ત્યારે. હું' મથુરજને આ વાત કરીશ, પછી જોઈ લેજો મજા!

શોભા:— રમ્મ એમ કહેતા!

(પડેલો)

આપણા દેશની સામાજિક વ્યવસ્થા એવા ધારણા પર ચલાયેલી છે, કે આખા હિન્દનાં, આખા હિન્દુ સમાજના જીવન પ્રત્યેના લગભગ સરખાજ છે. ગુજરાત કે મહારાષ્ટ્ર, મદ્રાસ કે બંગાળ, રાજ્યવાના કે સંઘપ્રાંત, બધે, જ્યાં જ્યાં હિન્દુઓ વસે છે, ત્યાં ત્યાં તેમની સામાજિક જીવનની પદ્ધતિ, રીતરસમ અને આચારવિચાર લગભગ એક સરખા છે—જીવન પ્રત્યેની દૃષ્ટિ, જીવનના આદર્શ સમસ્ત હિન્દુ પ્રજાનાં એકજ જાતના છે. એટલે ગુજરાતના સામાજિક પ્રશ્નો, હિન્દના બીજા પ્રાંતોના સામાજિક પ્રશ્નો કરતાં વસ્તુતઃ નિરાળા નથી.

ગુજરાતના

પ્રતિબંધ જાનિઓમાં પરસ્પર ભોજન વ્યવહારનો પ્રતિબંધ, સ્ત્રીઓને જાહેરમાં હરવા ફરવામાં અને જાહેર કાર્યોમાં ભાગ લેવામાં પ્રતિબંધ, હોજલ પડદો, વગેરે હવે ગુજરાતના સમાજના પ્રત્યે તરીકે રવા નથી. છેલ્લાં પચાસ સાડ વર્ષના સુધારકાના સતત પ્રયત્નથી, કેળવણીના પ્રચારથી, આર્થિક ક્ષિતિ જલવાવાથી, કન્યાકેળવણીના પ્રચારથી, મંદીરોના આગમન પછી—રાજકીય ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓ અને બાળાઓએ ભાગ લેવા માંડવાને લીધે, એમ અનેક કારણોના બળથી હવે ઉપર અગ્રણી સ્ત્રીઓનાં અનિષ્ટ તત્ત્વો મોટે ભાગે નાજુદ થયાં છે.

શહેરોમાં અને મોટાં ગામોમાં

લગભગ બધી કન્યાઓ—ખાસ કરીને આગળ પડતી કોમોમાં—ઉચ્ચ કેળવણી લે છે. પાછલાં સાડ વર્ષમાં ઉચ્ચ કેળવણી લીધેલી બાળાઓની કુલ સંખ્યા કરતાં ઘણા વધારે પ્રમાણમાં અંતરદાર, દર વર્ષે બાળાઓ ઉચ્ચ કેળવણીની સંસ્થાઓમાં દાખલ થાય છે. ગુજરાતના શહેરોમાં અને ગામડાંમાં પણ સ્ત્રીઓ વિતાસ દોરે

હરે હરે છે અને જાહેર સમારંભોમાં ભાગ લે છે. પરસ્પર જાતિ ભોજનનો પ્રશ્ન મોટે ભાગે ઉઠતી થયો છે. જાહેર ભોજન સમારંભોમાં અને પરસ્પર વ્યવહારમાં જુદી જુદી જાતિઓનાં સ્ત્રીપુરુષો સાથે ભાગ લે છે અને નાનિઓના પંચો એ બાબત લોકોમાં મેળાં નથી. પરંતુ સમાજના પ્રતિબંધ હલો અને યુરોપ-અમેરિકા જઈ એ બાબતને નાનિ બહાર ચક્રવામાં આવતા અગર તેમને દેવશુદ્ધિનું પ્રાપ્તિ કરવું એ હકીકત અત્યારના

સામાજિક પ્રશ્નો

લેખક:
શ્રી. ગુલશાહ મો. મુ.
તત્ત્વ :- 'ન્યાયિય'

તેમ છતાં બીજા પ્રાંતો કરતાં ગુજરાતમાં જાતિઓના વાડા વધારે પ્રમાણમાં હોવાને લીધે જાતિ સંકુચિતતા અને તેને અંગે જાહેર જીવનમાં વિરોધ ભાવના તથા સમસ્ત દેશના કલ્યાણની દૃષ્ટિ, એાછી હોવાથી જાતિઓ વિશેના પ્રશ્ન ખાસ વિશિષ્ટ સ્વરૂપ ધારણ કરેલું છે.

અનિષ્ટ રૂઢિચાળ વિસર્જન

સમાજના પ્રશ્નો, એટલે કે સમાજમાં પરંપરાથી ચાલતી આવેલી રૂઢિચાળોને અનિષ્ટ તત્ત્વો છે તે બાબતથી ચાલીસીક વર્ષ પર જુદાં હતાં. તે વખતે જે અનિષ્ટ રૂઢિચાળો તે ઘણે ભાગે—ખાસ કરીને શહેરોમાં—અત્યારે નાજુદ થઈ ગયાં છે. બાળાઓ, કન્યાકેળવણી, મરણ પાછળના ખર્ચોના જમણાવાર, જાહેર રીતે રડવા ફટવાનો રિવાજ, પદ્ધતિ (યુરોપ-અમેરિકા) જવાનો

પ્રાંતની દૃષ્ટિએ ગુજરાતને હિન્દના દેશ પ્રતિષ્ઠા દેઈ જુદા સામાજિક પ્રશ્નો નથી. સમૃદ્ધ જીવનનો આદર્શ, જીવન પ્રત્યેની વિરાળ દૃષ્ટિ અને આચાર વિચાર, કસ્ટોમરથી કન્યાકુમારી સુધી પરાયણ હિન્દુ સમાજના લગભગ એક જ જાતના છે. માત્ર જાતિભેદને લેઈ કેટલીક બાબતોમાં જીવનને વધુ સંકુચિતતા દાખવી છે ત્યારે બ્યવહાર જીવિને કાલે સુધારનાં કેટલાંક ક્ષેત્રોમાં પ્રગતિ થઈ કરી છે. આ સંદર્ભે વિરાલ અને મિલકતો સમાલોચના કરતાં લેખકે સારું જ કહ્યું છે કે અત્યારે ગુજરાતને સમાજ સુધારાની નહિ પણ સમાજસેવાની વખતે જવું છે. સારી દિશામાં પ્રવૃત્ત થયેલી સમાજસેવા સરકારનાં લોકસેવાનાં બધાં જ ક્ષેત્રોને સફળ બનાવશે.

જમાનાનાં યુવકયુવતીઓને તો માન્યતામાં પણ આવે તેવી નથી. આમાંના કેટલાક રિવાજ જ્ઞાતિઓની સત્તા ઘટવાને કારણે અને મોટાં શહેરોમાં વસવાટ કરવાના રિવાજ વધવાને કારણે ધસાર્થ ગયા છે. સમાજમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન અને પ્રતિષ્ઠા ઊંચી થવાના કાર્યમાં મહાત્મા ગાંધીની રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં સામાન્ય જનતાએ લીધેલો ભાગ એ મુખ્ય કારણ છે.

બદલાયેલું દૃષ્ટિબિન્દુ

વિધવા-પુનર્વિવાહ પ્રત્યે હજી સમાજની દૃષ્ટિ જેવી બેઠકે તેવી ઉઠાર થઈ નથી, તેમ છતાં પુનર્વિવાહિત દ્વારની પ્રત્યે અગાઉ જેવી તિરસ્કારની કે અપમાનજનક વૃત્તિ રહી નથી. યુવક-યુવતીઓની લગ્નની ઉંમર અગાઉ કરતાં વધી છે અને બાળલગ્નો તો હવે છેક પછાત વર્ગોમાં જ — કામદા પ્રમાણેની સગના લાયકી છતાં જ — થાય છે. આપણા પ્રાન્તમાં અનેકપની વિવાહ પ્રતિજ્ઞાઓ અને લગ્નવિચ્છેદની — અમુક ખાસ સંજોગોમાં — પરવાનગી આપનાર કાયદો ધરાવી એ બાબતમાં પણ હવે મુધારો થયો છે — એ હવે સાંમાજિક પ્રશ્ન રહ્યો નથી. તેમ છતાં એ જૂના પ્રયોગોના કેટલાકનો હજી ઉકેલ થયો નથી, સમાજની તે પ્રત્યેની દૃષ્ટિ બદલાઈ નથી. આન્તર-જાતીય લગ્નો હવે યથા માંડ્યાં છે. દેહકાની એ નિષેધ નિષેધરૂપિ પ્રમાણમાં ઓછી થતી જાય છે, તો પણ હજીએ અસામાન્ય ગણાય એવો બનાવ હેમની રહેલો છે. સાતિમાજ — પેટા સાતિઓમાં અને અમુક ઘોળમાજ — લગ્ન કરતાં બેઠકે એ માન્યતા હજી હિન્દુ સમાજમાં રહી જતી થયેલી છે. નવા જમાનાનાં યુવકયુવતીઓ પોતાની સ્વેચ્છથી એ બંધન જેમ ધર્મ પ્રમાણમાં તોડતાં જશે તેમ તેમ હિન્દુસમાજની એ પ્રત્યેની નિષેધવૃત્તિ ઓછી થઈ જશે અને આન્તર-જાતીય લગ્નો એ સામાન્ય બનાવ ગણાશે.

યુવક-યુવતીઓ પૈતે જાતે પસંદ કરીને લગ્નગ્રસ્તીથી બેઠાય એવા દાખલા હજી આગળ પડતી કેમોમાં પણ બહુ થોડાં જાને છે. માતૃપિતા વર અગર કન્યા શોધી આપે છે અને ઘણે લાગે પોતાનાં સંતાનોની સંમતિ માગે છે. સંતાનોની સંમતિ મળે તોજ લગ્નો થાય એવું ઘણું દાખલામાં નથી બનતું. ધનથી ન હોય તો પણ મતૃપિતાની ક્રોધ વિરહ

જવાનું મનોભાજ ન હોવાને કારણે હજી ઘણું લગ્નો થાય છે. હજી પરણવાનો નહિ પણ પરણવાનાં રિવાજ મોટે ભાગે પ્રચલિત છે.

કાર્થી અગર અણસમજની વયમાં આવેશ, મોદ, ભોળપણ અગર પૂરો વિચાર કર્યા વિના કેટલાંક યુવક-યુવતીઓ લગ્ન કરી દે છે અને પછી તેમાંનાં કેટલાંક સ્વભાવનો મેળ ન મળવાથી આવેશ અને મોદ ઉતરી જવાથી, આર્થિક મુશ્કેલીઓથી કે બીજા કારણોથી દુઃખી થાય છે. ત્યારે જૂની વિચારસમૃદ્ધિનાં માથાઓને “પસંદગીનાં લગ્ન” ની પ્રથા સ્થાપે કટાક્ષ અને પ્રહાર કરવાનો સારો મોઢો મળી જાય છે. પરંતુ જો પસંદગીનાં લગ્નની પ્રથાને દોષ નથી પણ પસંદ કરનારની ટૂંકી જીવિ, અવિચારી વર્તન, મોહવશતા અને અજ્ઞાન એજ કારણજૂત હોય છે. માતૃપિતાએ શોધેલાં લગ્નોમાંનાં ઘણાંએ આગળ ઉપર દુઃખી નીવડે છે. પરંતુ હિન્દુ સમાજમાં આવી પડેલી સ્થિતિ એને તે ભોગે વેડી લેવાની રીતે દબારો વર્ષના વારસામાં ભેગેલી હોવાથી એ રીતે શોધેલાં અને કરાવેલાં લગ્નો સ્થાપે સામાન્ય જનતાનાં વિશેષ ભેલામાં આવતો નથી.

સમાજના નવા પ્રશ્નો

જાતિએ તુટવા માંડી છે, તેને સંગૃહિત અને કાર્યસાધક કરવાના પ્રયત્નો તે પડતા. વરને પરાણે ટેકા દઈને ઊંચું રાખવાના પ્રયત્ન જેવું છે. જાતિઓ જવાની છે, પર્ચાસ-પર્ચાસ વર્ષમાં એ નામશેષ થઈ જવાની છે.

પરંતુ આજ આપણા સમાજમાં નવા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે. ઉપર જણાવ્યા તે પ્રશ્નો હવે અંગત — personal — ગણાવા લાગ્યા છે. એ પ્રશ્નો સાંમાજિક હવે ગણાતા નથી. હવે તો મધ્યમવર્ગની કઠોરી આર્થિક સ્થિતિ, રહેઠાણની તંગીને પ્રશ્ન, મજૂરીની માંગસિક અને ભૌદિક પ્રગતિનો પ્રશ્ન, દરિદ્રતા અને પશ્ચત્તજાની કામોતા ઉદ્ધારનો પ્રશ્ન, દારૂબંધી અને મોટા કાદમાનાં ખર્ચોનો પ્રશ્ન, સારીરિક અવદશા અને નવી ઉજરતી પ્રજાના સેરીસ્વાસ્થ્યનો પ્રશ્ન, સમાજમાં સ્ત્રીઓને પુરૂષ જેટલાજ આર્થિક ક્ષેત્રમાં હકનો પ્રશ્ન, ગુહચાર બાળકની સાક્ષીય રીતે સારવાર કરી તેમને સમાજનાં ઉપયોગી અને બનાવવાનો પ્રશ્ન, જાતિ, કોમ કે ધર્મના ભેદ ભૂલી જઈ એક હિન્દી પ્રજા તરીકે પ્રગતિ સાધવાનો

પ્રત્યેક સંસ્કૃત કુટુંબમાં જ્યાં વ્યક્તિના વિકાસ ક્ષેત્રો હોય ત્યાં તે સિધ્ધિ દેર કરી પ્રત્યેક વ્યક્તિને પૂર્ણ વિકાસ સાધવા માટે અવકાશ આપવાનો પ્રત્યેક ધર્મોદ્ધાર ગણાતી મિલકતોનો વ્યવસ્થાપન કરતો અટકાયતોનો પ્રત્યેક સમાજમાં દરેકરે લોકતા સશક્ત નિર્માણીઓની પ્રથા નાબૂદ કરવાનો પ્રત્યેક આવા પ્રત્યેક સમાજના મુખ્ય પ્રત્યેક ગણાય છે.

ગુજરાતની વ્યવહારુ છુદ્દિ

સમાજ સંગઠિત અને સુવ્યવસ્થિત અને પ્રત્યેક નાગરિકને સમાન હક અને પૂર્ણ વિકાસનો સમાન અવકાશ મળે, સ્ત્રીપુરુષને સર્વ દેશમાં સમાન હક મળે, પછાત ગણાતી કોમો અને દરિયોનો સેવા દિવસ ગણાતી કોમો જેટલાજ હકો મળે, તેમને પોતાનો વિકાસ સાધવાની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા હોય, ધાર્મિક વિચાર અને આચારમાં ભેદ હોવા છતાં દરેકની ધર્મિક માન્યતા પ્રત્યે માનરૂપિ અને ઉદાર નિષાળ ભાવના રાખવામાં આવે એવો સમાજ રચવાનો હવે મુખ્ય પ્રત્યેક ગુજરાતની પ્રજામાંથી રહે થયેલી શક્તિ ભાવના જેટલી મહેલી નાબૂદ થશે તેટલી ત્વરાથી આ જાતના સમાજની રચના મુલલ અને સરલ બનશે. ઉપર જણાવેલા પ્રત્યેકને ઉકેલ ગુજરાતમાં જેટલા પ્રમાણમાં થયે છે તેટલો બીજા પ્રાંતમાં થયો નથી. તેનું કારણ એ છે કે ગુજરાતી પ્રજા વેપારીપ્રજા હોઈ તેનામાં વ્યવહારિક છુદ્દિ-Common Sense-સોસા પ્રમાણમાં છે. લાળાલાલની દ્રષ્ટિથી તે પ્રત્યેક પ્રત્યેક

નિહાળે છે, એટલે સરવાળે તેને લાભ ગણાય. તે તે મળે કેમકે કરવામાં તેને કોઈ વિચાર નહોતો નથી.

હવે મુદ્દારો નહિ પણ સેવા

આ ઉપરથી ગણાતી કે હવે સમાજ મુદ્દારો નહિ પણ સમાજસેવાની જરૂર છે. ઉપર જણાવ્યા તેવાં સમાજ સેવાનાં કાર્યો માટે સેવકો સમાજસેવકો અને સમાજ સેવિકાઓએ તાલીમ લઈ તે કાર્યમાં જીવન સમર્પણ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. આપણી પ્રજાએ હવે સુનાયુ જીવન, વિશ્વાસિતા, યોગશાસનની વૃત્તિ અને માન પૈસા કમાવાની મનોવૃત્તિનો ત્યાગ કરી સમાજસેવાની મનોવૃત્તિ, ધ્યેય અને લાયકાત ઉજવવાની જરૂર છે.

ઉપર જે પ્રત્યેક ગણાવ્યા તેના ઉકેલ માટે આપણા પ્રાંતમાં કાવદાની પુષ્કળ મદદ મળી શકે તેમ છે. કોંગ્રેસ કારભાર દરમિયાન લોકહિતના અનેક કાવદા થયા છે. પરંતુ તે કાવદા અમલમાં લાવવાનું વાતાવરણ તૈયાર કરવાનું કામ સમાજસેવકોનું છે, કાવદા મળે મદદ કરી શકે.

આચારની અનુકૂળ સ્થિતિ અને પ્રમાણરૂપિતા લાભ લઈ ગુજરાતની પ્રજાએ પોતાના સામાજિક પ્રત્યેક પ્રત્યેક મંજૂર પળે લક્ષ આપી તે ઉકેલવા માટે કટિબદ્ધ થવાની જરૂર છે. સારા, સાચા, નિસ્વાર્થી, નીરવ અને સાદું ઉત્તર જીવન માળખાના લોક સેવકોને પ્રજા જરૂર સહકારો અને પ્રજાના કલ્યાણનો તેમજે દશોવેસો માર્ગ પ્રજા જરૂર અપનાવશે.

—[૦]—

○ = એ ઉપમા ભ્રામક છે = ○

મધ્યમસર મધ્યપાન કરનાર કોઈ માણસ કંદાચ એમ કહેશે કે શરીરમાંથી કંદારો દૂર કરવા માટે દારૂનો એકાદ પ્યાસો ખૂબ જરૂરી છે. એ દારૂની એકાદ પ્યાસી લે છે અને શરીરમાં સહેજ સાજા ઉત્થાની અનુભૂતિ કરે છે. એવીજ એને એમ લાગે છે કે પોતાની માન્યતા સાચી છે. પરંતુ બાલુવું જરૂરી છે કે એ ઉપમા ફળ ભ્રામક છે. મધાકે લોહીને ચામડી તરફ લઈ જતી વાહિનીઓમાં સામાન્ય શિથિલતા લાવે છે. એથી સપાટી ઉપર સહેજ ઉપમા પ્રગટે છે. પરંતુ આ જાહારની ઉપમા તે શરીરની આંતરિક ગરમીના ભેજો અનુભવની હોય છે. એટલે કે મધાકેથી શરીરની ઉપમા વધતી નથી. પણ મરે છે.

○ = = = રી. આચાર વિલિપ્ત = = = ○

વિ. ધા. થીં ઓ

કેળવણીમાં રસ ધરાવનાર વર્ગને આપણા રાષ્ટ્રીય જીવનનું એક લક્ષણ ખાસ ગંભીર વિચારનો ખોરાક પૂરો પાડે છે. વ્યક્તિગત રીતે જોઈએ તો આપણામાં ત્યાગ અને સેવાની ભાવના ખૂબજ ઊંડી છે અને દુઃખ અને દર્દીને જો આપણે કરણથી આર્દ્ર બની જઈએ છીએ. ભગવાન શુદ્ધ દર્શાવેલા આર્થ હજી ભારતીય આદર્શનું એક કિંમતી લક્ષણ છે. સમુદાયની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો મહાત્મા ગાંધીજીના નૈતિક હેતુ આપણે રાજકીય ચળવળમાં ત્યાગનો ઇતિહાસ નોંધાવ્યો છે; છતાં સામાન્ય દૃષ્ટિએ જોઈએ તો ગરીબાઈ, દુઃખ, ને દર્દીથી પીડાતા આપણા કંઈકે જાતબાઈઓ તરફ આપણે કેવળ ઉપેક્ષાની દૃષ્ટિથી જ નહીં શકીએ છીએ. એક તાજેજી ઘટનાલક્ષણે તો મુંબઈની આસપાસના પરાંમાં આપણા કંઈકે જાતબાઈઓ ખૂબજ ઘણાંરૂપદ સ્થિતિમાં- ગંદી ખૂંધરીઓમાં બેઠરા અને ઉકરકાના હમણા વચ્ચે રાતરિવસ જીવન વિતાવી રહ્યા છે અને આપણે એમની સ્થિતિ સુધારવાનું અને જોમને રજામાર સાફ અને એકજુલું જીવન જીવવા દરબાનું તલમાર પહોં પ્રયાસ કર્યા વગર જોમને જીમ ચાલ્યા જઈએ છીએ. કદાચ આપણા અધિગત અને સમુદાયત માનસ વચ્ચે અંતર હશે. કદાચ વ્યક્તિગત જોઈએ અને પ્રયાસોને સમુદાય રૂપ આપવાની શક્તિ આપણે હજી મેળવવાની બાકી છે. ગમે તેમ હોય પણ સત્ય હકીકત તો એ છે જ કે આપણા દેશમાં સમાજસેવાના કેટલાંકે કાર્યો હજી વણસરપર્યાં રહી જાય છે. અને જો આપણે આપણા તમામ સાધનો દ્વારા સમુદાયત પ્રયાસ નહિ કરીએ તો તાજજ મેળવેલી સ્વતંત્રતા અને સોકરાઈ એક નિષ્ફળ ઉપહાસનું સાધન બનશે.

...

ઉછરતી કોમાર અવસ્થા

સમાજસેવા મટે જે અનેક સાધનોના ઉપયોગ થઈ શકે છે તેમાં શાળા અને કોલેજોમાં લખેલા હજારો વિદ્યાર્થીઓના આપણા સમુદાય એક ખૂબજ ઉપયોગી સાધન છે. તેઓ હજી ઉછરતી કોમાર અવસ્થાના આદર્શવાદથી રંગાયેલા હોય છે, ત્યાગની ભાવના એમનામાં જાગૃત ઉત્કૃષ્ટ હોય છે અને મહાન કાર્યોને પહોંચી વળવા માટે એકજુલું

અત્યંત તીવ્ર લાલસા હોય છે. આ બધાંજ લક્ષણો હર-હંમેશ વિદ્યાર્થીઓમાં જાગૃત અને પારખી શકાય તેવાં હોય છે એનું નથી હોતું. ઘણીવાર એ સુખાત દેશમાં હોય છે. અને ત્યાગ અને સેવાની આ ભાવના થોડા જા બુદ્ધિ-જન્ય અને સહનભૂતિઓ પ્રથમથી, બહુથી જોઈ જોવી હોય છે. થોડા માણસની વિચારસરણીમાં જીવન પ્રત્યે ને એક બાતની ઉદ્દાસીનતા અને નિરસ્કાર પેદા ગયેલ હોય છે તે આવા ઉછરતા વિદ્યાર્થી વર્ગમાં હજી આદ્ય હોય છે અને એમને માટે જીવન એ એક અત્યંત આશા અને ઉત્સાહથી ભરેલા સાહસ રૂપ લાગે છે. એમને જો સારા અને શક્તિસંપન્ન શિક્ષકોના હાથમાં મુકવામાં આવે અથવા તો એમના ઘરનું વાતાવરણ મુંદર અને તાઝગીલપું બનાવવામાં આવે તો એમને ઘણીજ સહેલાઈથી હસાવી શકાય કે તેઓ જે દુનિયામાં- શહેરમાં જે ગામડામાં- વસી રહ્યા છે તેને બચાડવી કે સુધારવી એ તેઓના પોતાનાજ હાથમાં છે અને એમ પણ હસાવી શકાય કે આ કંઈ બચિષ્કની વાત નથી. પણ હાલ અને અત્યાદ્ય થઈ શકે એવી વસ્તુ છે.

વિદ્યાર્થીઓ પોતાની તંદુરસ્તીને, સંસ્કૃતિને, સ્વચ્છતાને તેમજ વાતાવરણના સૌંદર્યને પોરી શકે એવી પ્રશંસામાં ભાગ લેશે.

શરૂ કરીને સેવાધર્મના સોપાનનું પહેલું પગથિયું ચડી શકે. એજ રીતે દુઃખ અને દર્દીથી પીડાતાં તેમજ તરછેડાયેલા જાતબાઈઓના જીવનનો ચક્રિયિત સમુદાય કરીને પણ આ બાબતમાં પોતાનો ફાળો આપી શકે. આપણી આસપાસ કેટલુંયે જુલુજુલું કામ કરવા માટે પડી રહ્યું છે. એમાંનું કેટલુંક સહેલું છે, કેટલુંક અઘરું છે, કેટલુંક માનસિક છે, કેટલુંક શારીરિક પણ છે; કેટલુંક સામયિક છે, કેટલુંક સ્થાયી પણ છે. આમ અનેક જાતનાં સમાજસેવાનાં કાર્યો આપણી પાસે કરવા માટે પાયાં છે. જે સુવાનોના ઉત્સાહને કાર્યદેશ યોજના દ્વારા ગ્રેસિટ કરવામાં આવે તો આ દિશામાં ઘણું થઈ શકે તેમ છે.

જો એમની મુદિ નથી

જેનામાં આત્મશક્તિ નથી અને જેઓ પોતાનાં આજસ અને ઔદાસીન્યને આરોપ સુવાનો ઉપર પણ

... સમાજ સેવા

કરવા માગે છે. તેવા લોકો તરફથી ઘણી વાર એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે હિંદને વિદ્યાર્થીવર્ગ આ જાતની યોજના કે વિનંતિનો સામેલ જવાબ પાળી શકશે નહિ કારણ કે તેમની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી કુશળ છે અને આના કામ કરવા માટે જે કાચી શલાયુક્ત વસ્તુ ભેંઈએ તે આ વર્ગ દાખવી શકે તેમ નથી. સુખાન સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ઉપરના આ આરોપને હું હુકારો કહું છું. હું ગ્રામ માનવા પ્રેરાઈ છું કે પરિસ્થિતિનો સામનો કરવા માટેની સુધારાની અશક્તિનું કારણ એમની કોઈ માનસિક ગુટિ નથી પણ આપણો પોતાનીજ અસ્થિર અને બીન-કાળેલ નેતાગિરી છે. આર્થિક સુરક્ષાથી તો અવગત હાય છે જ અને દઢ અનુદાનો આપાય પણ આપણા વિદ્યાર્થી વર્ગમાં અવરથ છે. પરંતુ જો આ પ્રશ્નને મુખ્યજિત રીતે ઉપાધવામાં આવે અને વિદ્યાર્થીઓને જો એવું કામ આપવામાં આવે કે જેથી માનસશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ એમને લાગે કે તેઓ એક મહાન રાષ્ટ્રીય ઉદ્દેશના કાર્યમાં ભાગ લઈ રહ્યા છે. અને એવું મંદન સ્વાતંત્ર્ય સુદની ચળવળથી જરૂરે જોઈું નથી એમ જો એમને હાસવામાં આવે તો ઉપયુક્ત મુદ્દેશોમાં જરૂર. એળખી શકાય. બીજા દેશોના વિદ્યાર્થી, સમુદાય, જે કામ કરી રહ્યા છે તેજ કામ કરવા માટે પોતે અશક્ત છે એ જાતની કોઈ માનસિક કે નૈતિક લઘુતા પ્રતીતી શું આપણે વિદ્યાર્થી સમુદાય યેચાયતો છે? વિવક્ત્ર નહિ. ઈંગ્લેન્ડના વિદ્યાર્થીવર્ગ જો ગયા મંદાસુદ દરમ્યાન જાનને જોખમે પડ્યું અનેક જાતનાં કાર્યો કરી શક્યા તો પછી આપણે વિદ્યાર્થીવર્ગ આપણા દેશમાં પ્રવર્તી રહેલ રોગ આજ્ઞા અને તંગીના મહાસાગરનો સામનો કેમ ન કરી શકે? આ પ્રશ્ન માત્ર પ્રશ્ન ખાતરજ મુકવો નથી. હું એમ અરેખર જાણુવા માગું છું કે આ જાળમાં વિદ્યાર્થીઓની વજીર લેરી દલીલ કઈક છે. તમારામાંના કેટલાકે “આતરરાષ્ટ્રીય શોતિમુદ્ધક સંવચ સંવાદળ” જેની એક સંસ્થા વિષે વાંચું અથવા સાંભળું હશે. આ સંસ્થા સુદ, ધરતીકે પ, નદીઓના પૂર કે એવા કોઈ કારણથી ઈંગ્લેન્ડ થઈ ગયેલ પ્રદેશના પુનર્વસંવાદ માટે સુધાન સ્ત્રી પુરુષોનું જનેશ્વ મનુર સંવાદળ સ્થાપી આવે છે. આ સંવાદળ રસ્તાઓ, પુલો, શાળાની મકાનો, ઈસ્પિતાલો, હોસ્પેટો, જાળદે માટે

રમજમનાં મેદાનો આગે છે અને કાયમી શાંતિની પ્રેરક એવી અનેક જાતની સેવા કરી રહેલ છે. ૧૯૩૪માં ગિલ્દરના ભયંકર ઘરતીકે પ વખતે તેઓએ શાંતિનગર નામે એક ગામ કરી બાંધ્યું હતું. યુરોપના બીજા દેશોમાં આવી પડ્યું બીજાં મંદવતના કામો તેણે દેહ્યાં છે. આપણે વિદ્યાર્થી સમુદાય સુદ અને ભાગલાના પિણુમે પાયમલ થયેલા આપણા દેશના પુનરુદ્ધાર માટે આવાં મંડળો સ્થાપી શું કંઈ ન કરી શકે?

મરજિયાત ધોરણે સમાજસેવા

આપણી કેળવણીની સંસ્થાઓ અને વિદ્યાર્થી સંઘોએ એકાદ થઈ સહકારથી આ કામ કરવું ભેંઈએ. અને રાજીવ મતમેદવાળા જુદાજુદા વિદ્યાર્થીસંઘોએ પણ એકાદ થઈ આ જાળમાં તો સામુદિક કામ કરવું ભેંઈએ. મનસ, મધ્યપ્રાત અને સંયુક્તપ્રાંત જેવા કેટલાક દેશોમાં વિદ્યાર્થી સમુદાયની મહાન શક્તિ અને ઉત્સાહનું નિરોજન કરવાના કેટલાક પ્રયાસો અત્યારે થઈ પડ્યા રહ્યા છે. આપણા પ્રાંતમાં પણ આ કિસ્માં કેટલીક વિચારણા થઈ રહી છે, અને સરકારે નિમેશી એક જોખવારિક સમિતિએ આ વર્ષની શરૂઆતમાં મરજિયાત ધોરણે સમાજસેવાના કાર્યનું મંડળ નચવા માટે પોતાની લલામણી પ્રગટ કરી છે. આ માસિકના કેટલાકે વાંચકોના લક્ષમાં કલાચ આ રિપોર્ટ નહિ આવશે હોય એથીજ આદિ એ લલામણી, રૂપરેખા આપવાનું મુનાસાપ ધાણું હતું.

સમિતિ એવો મત ધરાવે છે કે—

(૧) વ્યક્તિઓએ અને સંસ્થાઓએ આજ મુદ્દામાં જે સમાજસેવાના ધૂરક દૂરક પ્રયાસો કર્યા છે તે પ્રામ વિસ્તારોમાં તેમજ શહેર ચિત્તારોમાં સમાજસેવાનો અનેક વિવિધ પ્રયોગો પહોંચી વળવા માટે પૂરતાં નથી.

(૨) શાળાઓ તેમજ કોમિયોમાં, ઘરમાં તેમજ ઘરની બહાર પડેશમાં વિદ્યાર્થીઓ માટે સમાજસેવાનાં અનેક કોને ખડાં રહ્યાં છે.

(૩) સમાજસેવાને આ તખતે મરજિયાત ધોરણે દાખલ કરવી તે વાજબી નથી. કોઈ પ્રથમ તો વિદ્યાર્થીઓ માટે મુખ્યજિત મરજિયાત ધોરણે સમાજસેવાના કાર્યક્રમને લખણ કરવો અને એને માટે યોગ્ય પ્રચાર પણ કરવો

ઉપયોગી અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યા પછી અને સમાજસેવાની સાધના વધુ ખરી શાળાઓ તથા કોલેજોમાં પુરતા પ્રમાણમાં પોઠવા પછી તમામ કોલેજણીની સંસ્થાઓને સ્પર્શે તેવી ગુમંદગર યોજના દાખલ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

(૪) વિદ્યાર્થીઓ અધ્યાપકો તેમજ પ્રાધ્યાપકોને સક્રિય સહકાર મળતો રહે તે માટે દરેક શાળા, કોલેજ કે સંસ્થામાં એક મુખ્ય વ્યક્તિને અથવા સમિતિને આ કામ સોંપવું જોઈએ કે જેથી કરીને જે ખરા હૃદયથી અને ઉત્સાહપૂર્વક પોતાનું લક્ષ્ય જોતા તરફ દોરી શકે.

(૫) જે કોલેજોને જરૂરી સાધનો અને સગવડો હોય તેઓ તેઓ નિયતો દેખુસર સમાજસેવાનાં કાર્યો શરૂ કરી શકે છે:—

(ક) અમુક નિયત વિસ્તારમાં સમુદયના સુધારવા માટે;

(ખ) અમુક નિયત વિસ્તારના વસવાટ, તંદુરસ્તી, આરોગ્યપ્રમોદ, ઉદ્યોગ, કુટુંબચલન અને ખેતી સામાજિક યવનો પ્રાદેશિક અવ્યાસ કરવા માટે;

(ગ) અમુક નિયત વિસ્તારના સામાજિક સાંસ્કૃતિક કલાવિષયક અને જોડિક બાબતોમાં રસ લાગવ કરવા માટે;

(ઘ) વ્યક્તિઓને તથા કુટુંબોને બહુજ જરૂરી જોવી સેવા આપવા માટે.

(ચ) લોક કલ્યાણના ક્ષેત્રમાં ખીજ સંયોને મદદ કરવા માટે;

(૬) આમાંની કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ કોલેજમાં જ વ્યાખ્યાનોનો સમય પૂરો થઈ ગયા પછી હાથ ધરી શકાય જ્યારે બીજી કેટલીક માટે નિશ્ચય જગ્યાની ખુજ જરૂર પડે. શરૂઆતમાં જે પ્રવૃત્તિઓ માટે વિસ્તૃત જગ્યાની જરૂર ન પડે તેવી પ્રવૃત્તિઓ કોલેજે હાથ ધરી શકે. સ્થાનિક વિદ્યાર્થીલવનો અને સરકારી કલ્યાણ કેન્દ્રોનો ખુજ જ્યાં હોય ત્યાં લાભ લઈ શકાય, બહારની રમતગમતો માટે મેદાનોની જરૂર પડે.

(૭) કોલેજે આ કામ દક્ષતા પૂર્વક બજાવી શકે તે

માટે સ્કાફ ઉપર સમાજસેવા માટે એક નિષ્ઠાન પ્રાધ્યાપક હોય ને જરૂરું છે. આ પ્રાધ્યાપક એમના સહકારકોને સહકારથી કોલેજ દ્વારા સમાજસેવાની યોજના માટે જવાબદાર હોવામાં.

(૮) અહીં ચોટી કોલેજે જે યોજનાનું રીતે આવી પ્રવૃત્તિ વિશાળ પાયા ઉપર ઉપાડે તે સરકારે સમાજસેવાના પ્રાધ્યાપકના પગાર ફેટલીજ રકમનો આંદ આપવી જોઈએ. આ પ્રાધ્યાપક એક અથવા વધારે કોલેજમાં કામ કરી શકે.

(૯) જે કોલેજમાં આખા વખત માટે આવા પ્રાધ્યાપક અથવા નિયોજકની નિમંણક કરવામાં આવી હોય તેવી કોલેજોએ સમાજસેવા માટે કાયમના માર્ગદર્શક થઈ શકે એવાં નાગરિક કેન્દ્રો અને સમાજ સેવાઓ બુદ્ધિશાળી તત્ત્વોમાં શરૂ કરવાં અને એના અનુભવનો લાભ ખીજ કેન્દ્રોને આપવો.

(૧૦) દરેક કોલેજે સમાજ સેવાના કાર્યમાં રસ લગવવા સ્કાફના અમુક સંબંધોની બનેલી એક સમિતિ નીમી. સમાજ સેવા માટે નીમણેશ ખાસ પ્રાધ્યાપક આ સમિતિના મંત્રી તરીકે એના સહકારથી કામ કરે તેવી યોજના કરવી.

(૧૧) શાળાઓમાં આ કામ દરલાક ઉત્સાહી શિક્ષકોએ હાથમાં લેવું. આ નિશ્ચયને યોગ્ય તાલીમ અને ખીજ જરૂરી સગવડો આપવી. આવા શિક્ષકોને પોતાના વર્ગની બીજી શિક્ષક વિષયક જાણતાંનીમાંથી મુકત કરવા અથવા તે એમને શાળાની બીજી બહારની પ્રવૃત્તિઓને જોલે જોલો આપવો. સમાજ સેવાના કામ માટે નિયોજકો આસ દૂંકા અવ્યાસકોનો ખુજ તેમને તાલીમ આપવી.

(૧૨) શાળાના પહેલા વધુ ધોરણોમાં નાગરિક-શાળાને અવ્યાસ કમ ઉમેરતાં માધ્યામિક-શાળાનો નિશ્ચયને વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ આ વિષયનું જ્ઞાન આપવાનો બહુજ સારો લાભ મળશે. આ વિષયનું પુસ્તકિય જ્ઞાન આપવાને બદલે શિક્ષકોએ વ્યક્તિય રીતે દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને એમાં રસ લેતા કરવા. બંધી જ શાળાઓમાં નાગરિક શાળાના અવ્યાસકમ પાછળ જે ઉદ્દેશ રખાયો છે તે આમાં ચરિતાર્થ થાય છે.

(૧૩) શાળાઓ અને કોલેજો સમાજસેવામાં કાર્ય માટે અમુક ગામો પસંદ કરે અને ત્યાં વિદ્યાર્થીઓના અમુક સમુદાયને સેવા માટે મોકલે એવા સંભેદની શક્યતા પણ બેની જરૂરી છે. મોટી શાળાઓ નાની શાળાઓમાં સેવાર્થે વિદ્યાર્થીઓને મોકલે એ પણ વિચારણીય છે.

(૧૪) જે જે વિસ્તારમાં સમાજસેવાનું કાર્ય હાથમાં લેવામાં આવ્યું હોય ત્યાં જુદી જુદી શાળાઓના મુખ્ય શિક્ષકો અમુક સમયે સાથે મળી સમાજસેવામાં શ્રેયેશી પ્રગતિની વિચારણા કરે તે જરૂરી છે. તેઓએ વખતો વખત પોતાની સિદ્ધિઓ, મુશ્કેલીઓ અને અનુભવોનાં પણ અહેવાલ પ્રગટ કરવે.

(૧૫) સમાજ સેવાનાં કેટલાંક ખાસ ક્ષેત્રો જેવાં કે હોસ્પિટલોની મુલાકાત, ગરીબને પુસ્તકોની વહેંચણી, દુબી અને અપંગોને રંજનાત્મક સાહિત્યની વહેંચણી જેવાં કાર્યો ઉપર ખાસ 'લક્ષ' આપવું જરૂરી ગણાય.

(૧૬) ગામડાંઓમાં આ કાર્યને વધું અસરકારક બનાવવા અને શામજનોનો સંપર્ક સાધવા તેમના વિશ્વાસ વધારવા તેમજ તેઓમાં સ્થાનિક નેતામિત્રી ઉત્પન્ન કરવા તર્તમાન પરિસ્થિતિનું એક પ્રાયમિક નિરીક્ષણ આવશ્યક છે.

જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્યમાં જે રીતે સમાજ સેવાનું સત્તાલ્લ ઉજવાયું હતું તેજ પ્રમુખે આખા પ્રાંતની તમામ શાળાઓમાં દરવર્ષે તેનું એક સત્તાલ્લ ઉજવાય તે જરૂરી છે. તાત્કાલિક પ્રાંતિક ધારાસભાના અનુસંધાથી વિદ્યાર્થીઓ માટે ફરજિયાત ધોરણે સમાજસેવાનો કોઈક કાર્યક્રમ યોજવાની શક્યતા તપાસવા માટે બીજી એક સમિતિ પણ નીમવામાં આવી છે. મને શ્રદ્ધા છે કે આ સમિતિનો રિપોર્ટ આગામી રિપોર્ટને લક્ષમાં લઈ પ્રગટ કરવામાં આવશે અને ત્યાર પછીજ વિદ્યાર્થીઓ

અને શિક્ષકોના સંઘોની સલાહ અને સહકારની મદદથી સરકારે તેની નીતિ અમલમાં મુકશે. આ યોજનાની સફળતા શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓના સક્રિય સહકાર ઉપર આધાર રાખશે.

કેળવણીના આદર્શ

અને થોડું વધારે! કોઈ એમ ન માની લે કે વિદ્યાર્થીઓ માટે સમાજ સેવાનો પુરસ્કાર કરનાર અને સહ, જે સેવા માટે અન્યથા ખૂબજ અર્થ કરવું પડે તેને વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી મળતુ કરોડવા માગીએ છીએ! વિદ્યાર્થીઓ અથવા સમાજનો કોઈપણ ભાગ દેશ સેવાનું કોઈપણ કાર્ય વગર પૈસી કરે એમાં કંઈ અલુકતું છે એમ માનવા હું તૈયાર નથી. આ પ્રગતિ ઉપર વધુ ભાર આપવાનું મુખ્ય પ્રયોજન એજ છે કે કેળવણીનું કોઈ પણ સ્વરૂપ વિદ્યાર્થીઓ ન્યાં સુધી કોઈપણ ઉચ્ચ પથે માટે સમુદાયગત કાર્ય ન કરે ત્યાં સુધી સફળ થવાનું નહિજ. કોઈ પરીક્ષા પાસ કરવા માટે મહેનત કરવાથી કદાચ મગજ સંક્રિતની મિહિત્સા થશે અથવા તો કોઈ નૈતિક સુલક્ષણ પ્રસંગોપાત પ્રગટી જશે. આરોમ ઘડતર માટે તો સ્વયંમેય અને આત્મદૃષ્ટક અપાયેલી સેવા જ સાચી અનુભવ પુરો પાડશે. આપણું હાલનું શિક્ષણ વધારે પાડું પુસ્તકિય અને સિદ્ધાંતનિષ્ઠ થતું જાય છે. જીવનથી એ વિમુખ બનતું ગયેલ છે. જીવનનો આધાર રૂપ એજ રચનાત્મક કાર્યને એ ધિક્કારતું થયું છે. સમાજસેવા દ્વારા જે અનુભવો મળે છે અને જે સંપર્કો સધાય છે તે દ્વારા કદાચ આ કિલ્બપને ઓછી કરી શકાશે. સમાજ સેવા કેળવણીમાં નવું ચૈતન્ય લાવશે અને જીવંતમાં પોતાનો ભાગ દર્શનાથી ભજવી શકે એવા સામાજિક અને ખરા અર્થમાં કેળવાયેલ નાગરિકો પેદા કરશે.

મુખ્ય સરમંત્રી કેળવણીવિષયક સલાહકાર શ્રી. કે. જી. સુવર્ણના અંગેજી લેખને અર્પણ

આજાદ હિંદમાં

★

કેળવણી માધ્યમતા જનનપણર માટે છે, તે સમગ્ર જનનજ્યાપી વ્યાપાર છે, તે માધ્યમતા શરીરને હલ્યને, શુદ્ધિને અને આત્માને સ્વર્ણ છે, સર્વાંગી વિકાસ માટે તે પદ્ધતિપૂર્વકનો માનસશાસ્ત્રીય પ્રયાસ છે. આ રીતે વ્યક્તિતા અને દેશના યંત્રરમાં તથા વિકાસમાં કેળવણી મૂળ મહત્ત્વ ધરાવે છે.

જ્યાં સુધી હિંદ પરાધીન હતું, ત્યાંસુધી તે કેળવણીને કાં તો હેતુપૂર્વક અને કાં તો ઉપેક્ષાશુદ્ધિથી શોધ સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું, અને કેટલીક વાર તે તેને હેતુપૂર્વક ચિત્ત સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું હતું. પણ આજાદ હિંદ કેળવણીની કીમત બરાબર સમજે છે.

અને તેથી હવે જે કેળવણી-વિવધક યોજનાઓ મહાય છે અથવા તપાસ સમિતિઓની મહામણો પ્રગટ થાય છે, તે ઉપરથી જોનાં આ સંક્રાન્તિ-કાળની અસ્થિરતા અને અતવસ્થા શોડાજ સમયમાં દૂર થશે, અને એક સ્થિર હેતુથી પ્રેરાયથી, રાષ્ટ્રવિકાસપાત્ર કેળવણીની યોજનાનો અમલ થશે તેવાં ચિન્હો દેખાય છે.

કોલકટર રાધાકૃષ્ણનના અધ્યક્ષપણા હેઠળ હમણાં હિંદની યુનિવર્સિટીઓનો તપાસ-રિપોર્ટ બહાર પડ્યો. માધ્યમિક કેળવણીના ક્ષેત્રમાં શ્રી સાર્જન્ટ સાહેબનો રિપોર્ટ, શ્રી ઘાટે-પરલેકટર રિપોર્ટ, વર્ધા યોજનાનો અને પાંચાની કેળવણીનો પ્રયોગ - આમ અનેક પ્રયોગોએ કેળવણીની પ્રધામાં, પદ્ધતિમાં, અભ્યાસક્રમમાં અને અર્થકારણમાં દેશકેશ સૂચવ્યા છે. કેટલાક દાખલ કરાયા છે, કેટલાક વિચારણાની અવસ્થા પર છે અને કેટલાક દાખલ કરાશે અને તે ક્ષેત્રની કેળવણીને ચોક્કસ સ્વરૂપ આપશે અને આજાદ હિંદના ભાષિ નાગરિકોમાં સારા નાગરિકત્વ ખીલવવાની નેમ રાખશે તથા મહત્ત્વાકાંક્ષા સેવશે.

કેળવણીના પાયો

પણ બાળકેળવણીનો પ્રથમ વધારે કડિન, વધારે

જટિલ અને તેથી વધારે પ્રોઢ વિચારણા માગી લે તેવા છે. હું બાળકેળવણીમાં પ્રાથમિક - કેળવણી તથા તેની પહેલાંની બાળમંદિરોમાં અપાય છે તે બંધની કેળવણી - એ બંનેનો સમાવેશ કરું છું. કેળવણીની ઇમારત એકે ભવ્ય, અંગ, આસિયાત દુઝાર છે બાળમંદિરની કેળવણી અને પ્રાથમિક કેળવણી તે, દખ્ખરતનો પાયો છે. માધ્યમિક કેળવણી તેનો ઉપસો મજલો છે. અને પિલાઈની ઉચ્ચ કેળવણી તે ગુણમાં મહાવતી, નકસીવાર, સુશોભનકુળ જન, અને અગાસીનો વિભાગ છે. પાયો કાચો હોય તો - મકાન દોઢગું રહે છે. ઉપસો મજલો તે મકાનની વચલી કડી છે, તેનો મધ્યદેહ છે. પાયો પર ખડો રહી તે મનકને ધારણ કરે છે. વ્યાપે અગાસી મકાનની શોભા છે. ખુલ્લા પવનની લહરીઓનો આનંદ તે માણી શકે છે. આસપાસના જગત સાથે તે આપ-લેનો વ્યવહાર કરી શકે છે, તેના પર સ્થિતિ કરી મનુષ્ય જન-દષ્ટિ મેળવે છે. પરિસ્થિતિ સાથે સંબંધની સાંકળો બાંધવાની સમર્થતા પ્રાપ્ત કરે છે.

|| એક ||
શ્રી. શાન્તિલાલ સો. ઠાકર
અમ.એ.બી.ડી.

પાયો મજબૂત હોય તો મકાન આપોઆપ જ મજબૂત અને સ્થિર બની શકે છે. તેવી રીતે બાળકેળવણી સદર વિદ્યાનો પર આપવામાં જારી હોય, તો મનુષ્ય પડી તો પોતાનો વિકાસ જાત-મહેનતથી અથવા ઘોડી દોરવણીથી પણ કરી શકે છે. મોજ વધારેમાં વધારે કુશલ અને માનસશાસ્ત્રનો સાતા શિક્ષક બાળકેળવણીમાં લેખક. અલગ, શિક્ષક પણ વધારે પરગરની સાથે સાથે પોતાના કર્ત, બની ખવિત્રા અને દેશહિતકારીના પૂરેપૂરે ખ્યાલ રાખવો લેખક. આમ સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ - દેશહિત સાધવાની અનવ દષ્ટિ તેની સંમત મુકાસે, તો બાળકેળવણી (અને સમગ્ર કેળવણી) જરૂરી વિકાસ પામશે અને સાચે ચીંતિ પડશે. શિક્ષક કેળવણીમાં એક દેશસ્થ, મજબૂત બળ છે. તેના વ્યક્તિત્વની પ્રગટ અને સૂક્ષ્મ અસર, અભ્યાસક્રમ

★

બાળ કેળવણી

શીખવતી વખતે અને ત્યાર પછીના મૌનની પોળમાં અથવા શાળાની બીજી ક્રિયાઓમાં, મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. માટે ભુદિશાળી, વિદ્વાન, માનસશાસ્ત્રની ગતીશુચિઓ સમજનારા, ચારિત્ર્યવધી, દેશરામવાળા માણસો કેળવણીના ક્ષેત્રમાં હોવા જોઈએ.

બાળ કેળવણીની વયમર્યાદા

બીજી બાળકેળવણીમાં અપાર ધીરજ, ખંત મનના અને બાળકો પ્રત્યે સહનુશ્ચિની જરૂર છે. માટે આ ક્ષેત્રમાં શિક્ષકો કરતાં શિક્ષિકાઓ વધારે સારા કામ કરી શકે તે દેખીતું જ છે. બાળમંદિરામાં, તે સ્ત્રીઓજ વધારે સફળ થઈ છે તે પૂરવાર થઈ ચૂકેલી હકીકત છે. આને માટે વધારે ભણેલી બેઠકે બાળકેળવણીમાં શિક્ષિકા તરીકે કામ કરવાનું સ્વીકારવું જોઈએ તેની અપેક્ષા દેશ તેમની પાસે રાખે છે. વળી બાળકેળવણીની મર્યાદા બાળકોની ૧૩-૧૪ વર્ષની ઉમ્મર સુધીની છે. એટલે તે વયમાં છોકરાઓ તથા છોકરીઓ સહશિક્ષણ લે તે યોગ્ય છે.

બાળ મંદિરની કેળવણી

હવે આપણે પ્રથમ તે બાળમંદિરોની કેળવણીને, અર્થાત્ પ્રાથમિક કેળવણીની ભૂમિકા પહેલાંની અવસ્થાનો વિચાર કરીએ. બાળક પ્રભુનો પયગંબર છે; નિર્મળ, નિર્દોષ જગતનાડીનું ફલ છે. આવની કાવત્તા રાંધેલો નાગરિક છે — આ તે ધણીયાર સાંભળવામાં આવતાં વાક્યો છે. પણ તે સત્યનો સ્વીકાર કરવાથી આપણે તેના પ્રત્યેની જવાબદારી હજારગણી વધી જાય છે તે ગરબર સમજવામાં આવતું નથી. બાળક તદ્દન દોરી સ્લેટ નથી, કે જેનાપર તમે છંદો તેવા અક્ષરો લખી શકો. માનસશાસ્ત્રે એ વાત પૂરવાર કરી છે કે બાળક પોતાના વ્યક્તિગત તથા આનુષંગિક વારસો લઈને આવે છે, એ સંસ્કારો સ્વભાવગત હોય છે, જાપ દાદાના લોડીઓથી અમુક વલણો અને જતિઓ કિતરી આવેલી હોય છે. આ સત્યને સ્વીકારીને જ પ્રાચીન હિંદમાં લોડીની વિશુદ્ધિ — કુળની પવિત્રતા — અસંકરતા જળવવા માટે બહુ કાળજી રાખવામાં આવતી. પ્રજનનસાધ્ય પણ આ પ્રકારની આનુષંગિકતાને અનુજ મહત્વ આપે છે. એક રીતે જોઈએ તો આ

સત્ય કેળવણીના ક્ષેત્ર ઉપર એક મોટી મર્યાદા મૂકે છે — વાર બધે છે. છતાં એ વાત પણ એટલીજ સાચી છે કે પરિસ્થિતિ અને આસપાસનું વાતાવરણ અમુક જાતનું રચવાથી, અમુક જાતના સંસ્કારો દ્વારા બાળકને અમુક જાતના સંસ્કારો આપવાથી, કેળવણીકાર તેનામાં નોંધપાત્ર ફેરફારો કરી શકે છે. અને આ પ્રક્રિયાનેજ આપણે કેળવણી કહીએ છીએ.

પાયાની દૃષ્ટિ

આપણામાં કહેવત છે કે 'કુમળું' જાડ પાળીએ તેમ વજે' આનો અર્થ એ થયો કે બાળકના મગજ પર આપણે ધારીએ તેવા સંસ્કારો પાડી શકીએ છીએ. તેનું મગજ પ્રતિકુળ સંસ્કારો, શ્રદ્ધ કરીને રીડું બની જાય, તે પહેલાં જો આપણે તેના મગજ પર દૃષ્ટિ, અનુકૂળ સંસ્કારો પાડીએ, અમુક અનુભૂતિઓ આપીને અમુક પ્રકારની છાપ પાડીએ, તો આપણે તેને આપણા ધારેલા બીજામાં ઢાળી શકીએ, તેના વ્યક્તિત્વને દૃષ્ટિ એક આપી શકીએ. આ બહુ અગત્યનો સિદ્ધાંત છે. માટે તો પહેલાંના વખતમાં બાળકોને શરૂને ત્યાંજ, તેમના આજમતા પવિત્ર વાતાવરણમાં રાખવામાં આવતા. વળી તે પહેલાં યાદ રાખવાનું છે કે આ સંસ્કારો માત્ર મગજ પર, એટલે કે ભુદિ પર જ પાડવાના નથી હોતા, પણ હૃદયની કેળવણી, લાગણીઓની કેળવણી દ્વારા તેના આત્માનું સર્વાંગસુંદર પ્રગીઠરણ થાય તે પણ જોવાનું રહે છે. અર્થાત્ શરીર, મન અને હૃદય આ ત્રણેય તત્વોના યથા શક્ય સંપૂર્ણ વિકાસ કરી, તે બાળકના મૌલિક વ્યક્તિત્વને પૂર્ણ ખીલવા દેવું, તેની વિશિષ્ટ શક્તિઓને સમજીતો વધારેને વધારે કસવાણુ માટે ત્રિનિયોગ થાય તેના પ્રકારના ચારિત્ર્યનો તેનામાં વિકાસ કરવો તે બાળકેળવણીના પાયાની દૃષ્ટિ છે.

એકવાર થવા દો

ફેટલાંક બાળકો સ્વભાવથીજ આડાં અને હડલાં હોય છે. તેમને માટે ક્રાન્સનો કેળવણીકાર યુસી કહેલો તેમ, તેમને દેવતામાં આંગળી નોંખવા દેવી, અને એકવાર દાઝયા પછી કરી તે અગ્નિ પાસે નહિ જાય. એકવાર તેમને જીંકતા વરસાદમાં નહાવા દેવું, અને શરદીનો અનુભવ

યથા પછી ફરીથી તે તેમનું તલિ કરે-એ એક કેળવણીના માર્ગ છે. કેટલીક વાર તેમની મુશ્કાલીની, તેમનું સમાજ-વિરોધી તત્વ દાખી દેવા માટે તેમને શિક્ષા પણ કરવી પડે છે, અને આ રીતે તે અનિયતના મુશ્કાલીન-ઉચ્છેદ કરવા પડે છે, તે પણ કેળવણીનાજ એક પ્રકાર છે. સહયોજનમાંથી તેવા અપરાધ માટે તે બાળકને બાકાત રાખવું, તે દિવસ માટે તેને બીજા બાળકોની સાથે રમવા-ગમવામાં ભાગ ન લેવા દેવું, તેને એક પાણીમાં ઊંચું રાખવું, અને કોઈની સાથે વાતચીત ન કરવા દેવી, અને તેને શાશુન્ના માટે તે શિક્ષા કરવામાં આવે છે તેની બાજુ કરવી-આ પણ કેળવણીનોજ એક ભાગ છે.

ફ્રાન્સેસ બાળકોને ઉદ્યાનવા છેડ સાથે સરખાવે છે, માટે તેનાં બાળમંદિરો Kindergarten (બાલોદ્યાન) કહેવાતાં. આ બાલતાની પીઠમાં બાળકોની મુદ્દતા, મુકમાનના, નિર્દોષતા અને બાલિમાં રક્ષા બની શીતળછાયા અને ફળફૂલ આપવાની શયતાનો ખ્યાલ સાગર રહેલો છે. છપ્પતની હર પળે બાળક ઊઠતી પડે તથે છે, ઉગે છે, ખાય છે તે માનસસાક્ષીય હકીકત પણ તે ભાવનામાં હાજર છે. આ વૃદ્ધિ, ખીસવણી શારીરિક, બૌદ્ધિક અને બાર્દિક એમ ત્રિવિધ છે.

૨૫. ગિન્ટુભાષિતા પ્રયાસો

પણ અવૌર્ધાન કાળમાં સૌથી વધારે અસર ઇટાલીના ડૉક્ટર મેરિયા મોન્ટેસોરીની આ બાળકેળવણીના લેખમાં પડેલી છે. તેમાં બાળકને દૈવી માનવામાં આવે છે. તેના વિકાસમાં અવરોધ થાય તેવી કોઈ પણ ક્રિયાને પાપરૂપ માનવામાં આવે છે. શુશ્રૂણમાં બાળકોની 'મુજબીયા' થી ગિન્ટુભાષિત બેપેક્રએ બાળમંદિરો સ્થાપવાની શરૂઆત કરી, અને તેને માટે શિક્ષકોની યાજ્ઞા બાવનગરમાં દક્ષિણુભૂતિમાં શરૂ કરી હતી. તેની પીઠમાં ડૉક્ટર મોન્ટેસોરીની બાળકેળવણીની ફિલ્મુશી અને પ્રક્રિયા હતી. આ પ્રકારનાં બાળમંદિરો આખાં હિંદમાં બધા ખાંતોમાં ઘર કરવામાં આવ્યાં છે. તેમાં 'મંદિર' શબ્દની પાછળ બાળકનું દૈવીપણું, તે શાળાની પવિત્રતા, 'કેળવણી' એ ધાર્મિક નિષ્ઠિ જેવો પવિત્ર વિધિ છે - આ બધા ખ્યાલો હાજર રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. આ કેળવણીના સ્થાનોમાં બાળકને પોતાના શરીરની શુદ્ધિ જાતેજ કરવાની હોય છે. હંતધાવન, શોચ, મળમૂત્રચાલ, સ્નાન, અલ્પાહાર

સહયોજન, સંગીત, લખાટા વડે આંક શીખવવાની પદ્ધતિ, ગાળા, કથુબ, ચોરસ, ચિત્રકા, સમધારણ પાટિયા વડે હૈય લેવાનું સાધન. આમ અનેક સાધનો વડે બાળકની સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્વાદની ઈન્દ્રિયોને મુશ્કેલ અને સંવેદનપટુ બનાવવાનો હુમલો હોય છે. તેને વજન, રંગ, આકૃતિ વગેરેનો ખ્યાલ આપવામાં આવે છે. શારીરિક દરકાર અને સંલગ્ન રાખવાનો ખ્યાલ હોય છે. રમવાગમવા દ્વારા તેને તંદુરસ્તી અને સશક્ત બનાવવાનો હેતુ હોય છે, કુટુંબી સુવાસી સમાજને અગ્રુહ વૃત્તિઓ અને વલણો ધરી, હૃદયની કેળવણી આપવાનો, કલા અને સૌન્દર્યની પરમશકિત આપવાનો, અંકગણિત વગેરે ભણાવવાનો, અક્ષર પરિચય કરવાનો આવા અનેક ખ્યાલ હોય છે. આ હેતુઓ ચિટલા બધા સાતશુદ્ધ અને સાતપૂત છે કે તે સ્વીકારવા એ આપણી ફરજ છે. પણ મોન્ટેસોરી શાળાનાં સાધનો વધારે ખર્ચાળ હોય છે, તેમને ખર્ચે આપણા ગરીબ દેશમાં જામડે જામડે વસતી શકાય તેવાં યોગ્યાં ખર્ચાળ સાધનો આપણે યોગી કરી, તેમની દ્વારા બાળકેળવણી સર્વસુગમ કરવી નિશ્ચય.

કલા અને કુદરતનું શિક્ષણ

પ્રાથમિક કેળવણીમાં શરીર-કેળવણી, સંગીત, ચિત્રકલા, અને ઉલોગને વધારે શાસ્ત્રીય અને ચોક્કસ મહત્વ મળવું નિષ્કળ. સંધકવાયત દ્વારા ચિસ્તોના પાંચ શીખ્યાય, સંગીત દ્વારા ચુરતું ભાન બાળકમાં બાજે અને તે મુદ્દર કવિતાઓ મુદ્દર રીતે ગાય અને પોતાનું તેમજ શ્રોતાનું મન બદલવાની શક્તિ. ચિત્રકલા દ્વારા તેને કુદરતની રંગબેરંગી રૂપાઓ અને મોહક વિવિધતા ભર્યાં વર્ણાકોનો ખ્યાલ આવે, અને ઉલોગ દ્વારા તે મન અને ભુદિતી સાથેસાથે હાથપગને હલાવી ચલાવી, સર્વ અંગો દ્વારા સર્વાંગી કેળવણી મેળવે, અને સર્વદીર્ઘા વિકાસ સાથે તે બુદ્ધિ જરૂર છે. આ ત્રિવિધો અભ્યારે અભ્યાસક્રમમાં મુકવામાં આવ્યા છે, પણ તે નામનાજ-શોશનાં ચોંકિયા હોય તેવી રીતે તેમને શીખવવામાં આવે છે - અથવા, તેમને શીખવવામાં ઉપેક્ષા અને પ્રમાદ સેવાય છે.

પ્રાથમિક શાળામાં માનુષીયાનો અભ્યાસ વધારે ઊંડો અને નિપુલ થાય તે જરૂર છે. તેને માટે હવે તો શિક્ષકોએ પોતે વધારે શુદ્ધ, વિશાળ અને ખ્યાપક

અવ્યાસ કરવો પડશે. સામે સામે રાષ્ટ્રભાષા ઉપરનાં તબ્બુ ધોરણોમાં (૫-૬-૧૦ ધોરણોમાં) શીખવાય તે જરૂરું છે. દલિતોમાં તદ્દન સત્યમય અને તરૂચ દોષો બેઠકો. તેના અન્યાસક્રમમાં દિંદનો સમય દલિતોમાં કેન્દ્રિય છે. હાથે લેઈએ. બધાં વર્ગોમાં કમે કમે તે પડે. આવી જ્યો બેઠકો, નાગરિકશાસ્ત્ર, રચનાત્મક બુદ્ધિ, વેપારી બુદ્ધિ, દેશનાં બનિને અને કાર્યાં રચો—તેમની પેઠામાં, પ્રમાણ, ઔદ્યોગિક શક્તિ, વિજ્ઞાન—રસાયણશાસ્ત્ર, પદાર્થ વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર, ગુણવિજ્ઞાન (છોકરીઓ માટે) શીવલુ—ગુણલુ—બેરતકામ (છોકરીઓ માટેના ઉદ્યોગોમાં) બાળકોર (છોકરીઓ માટે), સુંદર કવિતાઓના મેલા પ્રમાણમાં મુખપાદ, શરીરશાસ્ત્ર, વ્યક્તિગત અને આમાનિક, આરોગ્યશાસ્ત્ર—આ બધાજ વિષયોનાં મૂળતત્ત્વો ભારપૂર્વક શીખવાડનાં બેઠકો. કાલુ કે આ બધા વિષયો સ્ત્રી પુરુષોને સાચા અને સાચા નાશરિકો બનાવે તેવા છે. તેમના અવ્યાસ યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા, અવિવ્યર્થો દેશને લાભદાયી નીકરે તેવો છે.

આ ઉપરાંત ગ્રામજાગૃતિમાં ખુલ્લામાં, સ્વચ્છ હવા-વાણી, સુંદર અને આખને ભેરી મગે તેવી, આસપાસ ફલજાડવાળી કે બગીચાવાળી હોવી બેઠકો. કારણ કે રચનાની અસર પછી બાળકોનાં શરીર પર રૂપલ અને સુકમ રીતે પડે છે. બાંકડા ધરેરેના નશો બધાં આપણે ન કરતાં, તે રકમના ઉપયોગ બીજી જરૂરી વસ્તુઓ

વસતીવામાં કરી શકીએ. બાળકોમાં આસપાસનાં આમકાનો પ્રવર્ધ પદિગય કરવો બેઠકો. આમકાન, માંદા વિદ્યાર્થીઓની માવજત માટેની રચનાત્મક દૂકરી, મરીખ વિદ્યાર્થી—ગાંધીજી, પ્રાસી, પર્વટનો, ઉચ્ચ—વગેરે કારણ તે કેળવણીને સામાજિક અને સમાજ સાથે સંકલિત મદ્ય વિદ્યાળ કરનારી બનાવી શકાય આમાં આમક પડતા તેજસ્વી વિકાસીઓને નાયક બનાવી, તેમનામાં નેતૃત્વના ગુણો વિકસાવાય, તે ભવિષ્યમાં દેશને જરૂરી નેતાઓ પૂરા પડી શકે. કેશવનિકાશક સર્વ દુર્બ વસ્તુઓમાં મૂળ આપણે બાળકોનાં બાળકોના નાંખી શકીએ તેમ હાંચી વળી વર્ગ સર્પાદ, શિક્ષણશાસ્ત્ર, દસ્તાવિજિત માનિક, રમતગમનાના દરિયા, પ્રવાસી તથા પર્વટનો, મગસમંડળ આ બધાં કાંમો વિદ્યાર્થીઓ દ્વારાજ લઈ, તેમનામાં લોકશાહીનું તત્ત્વ ગમતલ કરી શકાય તેમ છે, અને તેમને રચનાત્મક કરતા પછી શીખવી શકાય તેમ છે.

આમ આપણે આશાદ બાનગા બાળકોનાં જરૂરી હોવી બેઠકો તેવી દૂકરી કપરે આ બેઠક. માધ્યમિક કેળવણી અને સમ્યક કેળવણીની વિચારભુ દેશ ભવિષ્યના પ્રસંગ પર મુલતવી રાખી, અત્યારે નો આ સૂચનો આપણા દેશના બાળ શિક્ષકોને ઉપયોગી નીવડશે; અને વાલીઓ તથા અન્ય નામરિકોને પણ તેમાંથી વિચાર વરતુ મળી રહેશે તેવી આશા રાખી, વિરમુ છુ.

નરી વિચિત્રતા

કેલ લુહર રતને ચદયા વત્તા રેઈ માનુષને માર મારી, અને બેઠોસ કરી એતા પેલા ખૂચવી છે તે આસપાસનાં મનુષ્યો બધે દો... દો... કરી મરે છે. અને એ લુહરને કેળવણી બોલે માનવ પ્રવાણ કરે છે. પરંતુ કેલ સુધરેલા કરેલો શિક્ષિત મનુષ્ય પોતાના ગિરને દોલું વ્યસન ચોસી અને દર્શન દર્શને બેઠોસ બનાવી દે તે એમાં બેઠેર પ્રવેશે કા મેલોસલ દોલું નથી પેલા લુહર અને દાર બને કામ તોરું બેસર સરખાં કરે છે. અને માનુષને પાછો બાળુથા, અભ્યુત્થાન દેશન કરે છે, બનાં બેઠેર માટે કોલો...લેલો... કરે અને બીજા મારે કંઈ નહિ એ સંસ્કૃતિ કેવી વિચિત્ર કહેવાય.

સામાજિક સેવાનું

કાર્ય ક્ષેત્ર

સમાજ સેવાનાં ક્ષેત્રો તો જુજવાં છે. ઘરનાં નાનાં શાં આંગણવાંની સ્વચ્છતાથી માંડીને ઘરતી - આભના સંમિલન મુદ્દી સમાજસેવકોને પહોંચી વળવાનું છે. એને મરિ એકબે હીએ માત્ર માનવતા, પ્રેમ અને બંધુભાવયુક્ત નિષ્કામ સેવાભાવી કાર્યકરો

લેખિકા :

મો. ઊર્મિલાબહેન મહેતા

બા. એ.

‘સમાજ’ એ શબ્દનો અર્થ જુદા જુદા લોકોની માન્યતા પ્રમાણે જુદો જુદો થઈ શકે છે. કેટલાક પૌતાની આસપાસ રહેનાર ને સગાવહાસાંભળ પૌતાનો સમાજ આવી ગયા એમ માને છે ને કેટલાક પૌતાના શહેર કે તેથીએ આગળ જઈ પૌતાના દેશને પૌતાનો સમાજ માને છે. પણ એટલું નો ખરું કે આગળકાલના ઐરોપ્યોદ્યતા જમાનામાં, તેમજ આંતર-રાષ્ટ્રીય એકતાની ભાવના ખીલવાના આદર્શવાળા જમાનામાં ‘સમાજ’ ને જેટલા બને તેટલા વ્યાપક અર્થમાં લેવાય તેજ માંડે છે—હાલના જમાનામાં જ્યાં રાષ્ટ્રોની ઉન્નતિ ને સમૃદ્ધિનો આધાર એક ખીલ ઉપર બંધુજ રહેલો છે. પણ સમાજસુધારણા કે સમાજ સેવાના પ્રશ્નને વિચાર કરીએ ત્યારે દરેક વ્યક્તિને મોટે ભાગે તેની આસપાસના ના જેની જેની નેરે સમાજમમાં આવી શકે તે જથ્થાને સમાજ તરીકે વિચાર કરવાનો રહે છે. આવી જાનના વિચાર અને કાર્યમાં એક જાનની એવી શક્તિ રહેલી હોય છે કે જેના પછા પડે છે એટલુંજ નહિ પણ તેની અસરના મોળાં-સમાજમાં ઘણી ફરતો બંધુજ વધારે પ્રસરે છે.

સામાજિક કાર્યો અને તેને લીધે થતા વિકાસની એકસ વ્યાખ્યા આપવી અઘરી છે. પણ એટલું તો એકસ છે કે સમાજની પ્રગતિ કે ઉન્નતિનું આપ તે સમાજના સાંસારિક જીવન ઉપરથીજ હોઈ શકે — અને સંસાર-જીવનના રથમાં સ્ત્રી અને પુરુષ એ બે યંત્રો હોય છે. અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ માતાભાવથી તેના જીવન વિકાસ અને ઉન્નતિ કે અવનતિ ઉપર રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ કે અવનતિ અવલંબે છે. આર્થિક અને કાયદાની દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓનું સ્થાન આખા દેશમાં ને તેમાં ખાસ કરીને હિન્દુ સમાજમાં એટલું નીચું કરી મૂકવામાં આવ્યું છે કે ખીલ જાંચનીયતા ભેદ નો આજુએ રહ્યા પણ સ્ત્રી અને પુરુષ એમ બે જાનના ભેદ બંધુજ વધી ગયા છે. વ્યક્તિ- પછી તે કોઈ પણ હોય, પૈસાદાર હોય કે મળીય, સ્ત્રી હોય કે પુરુષ પણ તે એક વ્યક્તિ છે-સમાજમાં તેને સરખુંજ સ્થાન હોવું નોંધ્યે, સરખા અધિકાર હોવા નોંધ્યે તે સિદ્ધાંતમાં સ્વીકારાયું છે પણ કાર્યમાં જુનાઈ ગયું છે. સ્ત્રી એ પણ એક વ્યક્તિ છે તેને પણ સ્વાવલંબી થવાની દરેક તક મળવી નોંધ્યે તેના વ્યક્તિત્વને ખીલવાને માટે દરેક તક મળવી નોંધ્યે અને એમ થયેજ સમાજને પ્રગતિને માર્ગે આગળ ધપાવી શકાશે. તો જે દેશમાં, દેશની અર્ધાં વસ્તી હમણાં મુખ્યતા-વસ્થામાં હોય, તે ઉપરાંત બધાં દેશની કેટલીએ વસ્તીને એક વખત પૂરું અજ ખાવાનું ન મળતું હોય— પછી નેનું કારણ હોય દેશની અભ્યારમુધીની મુશ્કાળી અવસ્થા કે દેશની વધતી જતી વસ્તી, કે અસમાન આર્થિક વહેંચણી — તે દેશની અધમાવસ્થાને ખ્યાલ સહજ જ કરી શકાય છે. દેશની સ્થિતિ સુધારના સમાજસેવાની ખૂબજ આવશ્યકતા છે—સમાજમાં રહેનાર દરેક વ્યક્તિની સમાજસેવા એ ફરજ છે. સમાજમાં દરેક વ્યક્તિનું નિષ્ઠ સ્થાન હોય છે. તે ત્યાંથી પૌતાની ફરજ અદા કરી શકે છે. ‘આદર્શ’ સમાજ કે ત્યાં ભૂખમરને સ્થાન ન હોય, જ્યાં જ્યાંને જીવનમાં સરખી તક મળી રહેતી હોય, ત્યાં જાંચનીયતા કોઈ પણ રીતના ભેદ ન હોય, ત્યાં સમાજની બધી વ્યક્તિઓને મોટે ભાગે. એક ખીલના સહકારની આવશ્યકતા રહે—ત્યાં તો માંદગી કે એવાજ અણધારેલા કામને પ્રસંગે એક ખીલની સેવાની જરૂર રહે. પણ અત્યારે તો દરેક. દેશમાં સમાજમાં એટલું દુઃખ પ્રવર્તી રહેલું છે કે “સમાજસેવા”ની ખૂબજ જરૂર છે. આપણે ભલે સમાજ એટલે સમસ્ત દુનિયા માનીએ પણ અત્યારે આપણા દેશની શરૂઆત કરીએ. આપણી

સ્થિતિ પ્રમથ્ને કેવાં કાર્યની જરૂર હતી, ને આપણે તું શું કર્યું, તેના ખ્યાલ ન કરતાં વતમાનકાળમાં આપણી કેવી સ્થિતિ છે ને કેવી અતની સમાજસેવાની જરૂર છે તેના વિચાર કરીએ.

નજીવી લાગતી હકીકત

આપણે ફેટલાંએ વર્ષોથી પરત્વતાની બેઠીમાં જકડાયેલાં હતાં. તેથી આપણું મનસ શુલામોનું હોય તેવું થઈ ગયું છે. એક વખત આપણું નૈતિક ધોરણ ઉઠીું હશે પણ અત્યારે તો આપણું નૈતિક ધોરણ ગુડુજ નીચું થઈ ગયું છે. તેમાં ખાસ કરીને ગઈ મોટી લડાઈ પછી તો આપણામાં નૈતિક ધોરણ જેવું કંઈ ગૂંચળ નથી એમ કહીએ તો માત્રે. આ પ્રથમ સમજવાનું ને તેને બાંધુ લાવવાનું કામ બહેનોનું છે. એક નાની અમસ્તી થોડી કિંમતની ચીજની કાળા બજારમાંથી ખરીદી કરવાથી — એક નાની અમસ્તી ચોરીથી મન ઉપર ફેટલી ખરાબ અસર થાય છે? ચોરી તરફ આગળના કરવાની મનને ટેવ પડી શકે છે તે પ્રથમ સમજવાનું છે, તે સમજ સંધારવાનું છે. કાળા બજારવાળા મૂડીવાદીઓ મોટા ચોર છે તે ખરું, પણ ત્યારે આપણે કોઈ પણ રીતે કાળા બજાર વાળાને ઉત્તેજન ન આપતાં હોઈએ ત્યારે જ તેમની સામે ખરા બેરથી માથું ઊંચાવી શકીશું ને સામનો કરી શકીશું — ખરું બેતાં તો મૂડીવાદી સમાજ જ ન બેઠ્યો તો પછી કાળાબજાર મૂડીવાદીઓ તો નર્મ બેઠ્યો તેમાં કંઈ સમજાવવાનું ન જ હોય.

કથી સ્થિતિ માટે કંઈ રીતે કામ કરવું, કયો પ્રશ્ન પહેલાં ઉઠેલો એ કહેવું ઘણું જ અઘરું તો છે. આપણે ત્યાં અનેક સામાજિક અનિબેદ પ્રવર્તે છે. સમાજના અમુક ભાગને અન્યાય થઈ રહેલો છે — પહેલું તો તે અન્યાય, તે દુષ્ટ સમાજના અમુક ભાગને માથે છે તેવું ભાન કરાવતું એ પણ એક સામાજિક કાર્ય છે — ધણી લોકો કહેશે કે સુધારા તો થઈ રહ્યા છે. સુધારા કરતાં અનેક કાયદા પણ થઈ રહ્યા છે પણ બેઠ્યું તો ખંખર પડશે કે તે સુધારા અપવાદ રૂપ છે.

પહેલું પ્રમાણ કેવાં થઈ શકે?

દેશમાં પ્રસારેલી નિરક્ષરતાને લીધે આપણા દેશની સ્થિતિ ઘણી જ ભયંકર છે. દેશની વસ્તીનું આરંધ

પ્રમાણ સીએ, તેમાં બે ફક્ત એકઠે ટકા ભણેલી હોય, તો તે દેશને અગાડી કેમ ધપાવી શકાય? બીજા દેશોની હરોળમાં ઉભા રહેવું હોય તો તે પ્રમાણે આપણે પણ બધી રીતે પ્રગતિશીલ પગલાં ભરવા પડશે ને આ એરોપ્લેનના જમાનામાં એરોપ્લેનની ગતિએ જ તે પગલાં માંડવાં બેઠ્યો. દેશને સ્વતંત્રતા મળી, શુલામીનાં બંધનો ફૂંકી દીધાં ને તવસુગનાં મંડાણ મંડાયાં છે પણ સામાન્ય જનતા માટે સ્વતંત્રતા ખૂબજ મોંઘી પડી છે. દેશની હાલની સ્થિતિમાં પ્રગતિની બધીજ જવાબદારીને બોળે રાજ્ય પરજ નાંખવામાં આવે તો રાજ્યના અનેક પ્રશ્નો સાથે આ બીજા સામાજિક પ્રશ્નો ઉઠેલાનાં સૈકાઓ નીકળી જવાને સંભવ છે ને તેમ કંઈ વાટ બેઠે બેસીત રહેવાય, ને તેથીજ સમાજ સેવકોની મદદની દેશને અને રાજ્યને જરૂર છેજ. દેશની અત્યારની આર્થિક સ્થિતિ વિચારતાં હું તો માનું છું કે કોઈ પણ છોકરો કે છોકરી હાઈસ્કૂલ મુખીનું પણ શિક્ષણ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયેલ હોય, તેણે એમ માનવું બેઠ્યો કે એને માથે એના બીજા ભાઈ અને બહેનોને નિરક્ષરતાના ભીંડા કુવામાંથી ખદાર કાઢવા બેઠ્યું દેશનું દેવું છે. ને તેથીજ દેશાભિનંદનું સામાજિક કાર્ય અમુક સમય માટે કરે તેવાઓનેજ બી. એ. ની ઉપાધિ આપવી એવો એક દુરાવ યુગલ યુનિવર્સિટીની સેન્ટના એક સભ્ય સેન્ટની સભામાં લાવ્યા હતા તેને મારો સંપર્ક ટેકો હતો.

શિક્ષિત બહેનોનો ધર્મ

બહેનો શું કરી શકે? બહેનો ધર સંભાળે કે સમાજસેવા કરે? એ પ્રશ્ન હંમેશા કરવામાં આવે છે. શિક્ષણ પામેલી બહેનો શું ન કરી શકે એ પ્રશ્ન મને થાય છે. જે બહેનો હજી તદ્દન મુખ્યતાવસ્થામાં છે તેને જાન આપી સમાજની ભાજત કરવાનું કામ શિક્ષિત બહેનોનું છે. સંસ્થાનાં અન્યાયો દૂર કરવા માટે ભાગણી કરવામાં આવે છે. ત્યારે ધણી વાર પુરોષો તરફથી કહેવામાં આવે છે કે આ ભાગણી એ મુઠ્ઠીભર ભણેલી બહેનોની છે. બીજા બહેનોને તો કંઈ બેઠ્યું નથી. તો મોટા ભાગની બીઓ હાથ છે તે સ્થિતિમાં સતોષી છે. તે વખતે પુરોષો સમજતાં નથી કે સમજે છે જ્યાં ગણી બેઠેને આ પ્રમાણે કહે છે : સીએ જે આત્યારની દશામાં સંતોષ માની રહી છે તે બહેનોની સ્થિતિ શુલામીના જેવી છે — હજારો વર્ષોથી

શુભાગી ભોગવતા શુભાભોને ક્યાં લાગતું હતું કે તે લોકોની સ્થિતિ અધમ છે ને તેમાંથી છૂટા થવું બેઠકાએ તો સમાજમાં બહેનો તરફ અન્યાય થઈ રહ્યા છે તે અન્યાયનું બદલાને જાન કરાવવું એ શિક્ષિત બહેનોનું કર્તવ્ય છે. શુદ્ધિશીતા ધર્મ ઉપરાંત નામરિક તર્કોની ફરજને બહેનોએ પણ જાનવવાની છે તે હમેશા યાદ રાખવાનું છે. આંખી રીતે ક્યાં ક્યાં સામાજિક કાર્યો કરવાનાં છે, ક્યાં કાર્ય અધીરે જરૂરનું છે એ વિચારવાનું છે ન ખરી રીતે તો બધાંજ કાર્યો એ સમાજને આગળ લઈ જાય તે કરવાનાં છે- પણ આ કાર્યો કરવાં તે સમજાવ દત્તિથી. કારણકે ઉપકાર કરવાની દત્તિથી થાય તો તેનાં પરિણામ બહુજ ખરાબ આવે છે. સામાજિક કાર્યકર પોતાના કાર્યથી ખીજને ઉપકારવશ થાય એવી સ્થિતિમાં મૂકે તે શ્રુતિ ઘણીજ દુઃખદ છે. કાર્યો ફરજની દત્તિથી થવાં બેઠકાએ.

સમાજમાં કાર્ય કરવા બહેનો શોધીશોધી બહાર નીકળવા બંદી છે પણ હજી એ કાર્યકરોમાં બેઠકાએ તેટલી બહાર ભાવના બંધાયેલી નથી. સમાજમાં સ્ત્રી હજી ઘરની બહાર નીકળે તે સામાન્ય રીતે પસંદ નથી. પુત્રીના શિક્ષણ માટે સમાજને હજી દરકાર નથી. ને હજી આ વર્તમાનકાળમાં પણ સ્ત્રીને આર્થિક આવકનું સાધન કે આર્થિક મિલકત ગણવામાં આવે છે. આ બધી પરિસ્થિતિ અવલવાનો ભાર શિક્ષિત બહેનોને નહિં તો હાને માથે ઊઠી શકે?

સેવા ક્યાં કરવી?

મને ઘણી વખત બહેનો પૂછવા આવે છે કે અમારે સમાજસેવા કરવી છે. ક્યાં અને કેવી રીતે કરીએ? બહુઓએ બહેનોને ક્યાં શરૂ કરવું, ક્યા પ્રશ્ન પ્રથમ લેવો, તે સમજ પડતી નથી. બે કે આંખેલુ દેશમાં સામાજિક સેવાનું કાર્ય કરવું હોય તો કરવાનું બહુ છે. દરેક બહેન પોતાની સગવડ, આવકત ને પસંદગી પ્રમાણે કામ ઉપાડી શકે છે. પણ ઘણી વખત બહેનો એક કામ લાંબા વખત સુધી કરવાની ધીરજ રાખતી નથી તે બેરોજગર નથી. જે અનિચ્છાનાં મૂળ ફટલાંચે વર્ષો ઊંઘા ઊંચ તેને શોડા સમયમાં દૂર નબ કરી શકાય ને તે માટે ખૂબજ ધીરજ બેઠકાએ છે, ને તેથી ફટલીક વખત સત્તર પરિણામ ન મળતાં બહેનો ધીરજ જોઈ બેસે છે પણ તેમ ન થવું બેઠકાએ.

સામાજિક કાર્યમાં હોંસાતોશી કે હરીફાઈને સ્થાન નથી. દરેક વ્યક્તિ પોતાનાથી બનતું કરે તેજ ગોણ છે.

આપણી આભુળાણી અંગાન અને અનિચ્છાથી ભરપૂર અધિકાર છે તેને મને તે રીતે દૂર કરવા બહુજ પ્રયત્નો કરવાનાં છે. તેમાં બહેનોએ પણ પોતાનો ફાળો આપવાનો છે.

આપણે કહી જતો સમાજ ઇચ્છીએ છીએ, તે માટે સમાજને શું શું કરવાનું છે એ નક્કી કરી તે દિશામાં પ્રયત્નો કરવાનું છે. અને તે માટે કંઈક પણ નબ સત્યો છાતી ટોપીને સમજાવવાં પડશે.

આગળ કહું તેમ સ્ત્રી અને પુરોએ આ સમાજ સેવાનું કામ કરવાનું છે. પણ માનુભાવનાવાળી બહેનોએ પોતાની માનુભાવનાને વિસ્તૃત કરવી પડશે. પોતે જન્મ આપેલાં બાળકો ઉપરાંત સમાજની બધી વ્યક્તિઓને પોતાનાં બાળક માની તેમને માનુભાવનાની આપાનીએ લેવાં પડશે. પોતાના એક બાળકને સહુજ પણ દુઃખ પડતાં ખાતાના હૃદયમાં જેમ દુઃખ થાય છે ને તેનું દુઃખ દૂર કરવા દોડી બધાં પ્રયત્ન એક ખાતા કરે છે તેમ, સમાજની બધી વ્યક્તિઓની ખાતાનું સ્થાન બહેનોએ લઈ સમાજમાં બધાં ભત્રી દુઃખ હોય તે દૂર કરવા દોડી તે દુઃખોને જરૂરબધી કાઢી નાંખવા માટે મથવું પડશે. બહેનો ખાતાનું સ્થાન લેશે તો તેને સામાજિકકાર્ય માટે વખત પણ મળશે ને કાર્ય માટે રસ્તાઓ પણ મુકશે.

બેઠકાએ છે. નિષ્કામ કાર્યકરો!

છેવટમાં એટલું કહેવાનું કે સામાજિક સેવા માં નિષ્કામ કાર્ય કરનારાઓની જરૂર છે. મને તે પ્રકારનું સામાજિક કામ કરવાનું માથે લીધું હોય પણ તે પ્રથમ તો ખરા મનથી તે કામ થાય તે બેવાનું છે. માનવતા અને પ્રેમ વગર સમાજસેવાનાં કાર્ય થઈ શકશે નહિ. માત્ર સિદ્ધાંતો શીખવવાથી અથવા સમાજસેવા માટે તાલીમ આપવાથીજ ખરા સામાજિક કાર્યકરો બનુ શકે. સંસ્થામાં ઉભા કરી શકાય તે સંબંધિત નથી. શિક્ષણ લીધેલા હોય ભાવનાવાળા સામાજિક કાર્યકરો આપણા દેશમાં બહાર પડશે ત્યારે આપણા દેશની સામાજિક સેવા ખરી તરી નીકળશે. આવા હોય ભાવનાવાળા ભાઈ બહેનોને યોગ્ય તાલીમ આપવાથી તેમનું કામ વધારે સરળ બનાવી શકાય તે ચોક્કસ છે. પરિણામ

દેશમાંથી આવતા મિશનરી લાઇબ્રેરીનો આના ઉદ્ધારણુ રૂપે મુકી શકાય. આપણે ત્યાં સામાજિક કાર્ય માટે ઘણાં મંડળો ને સંસ્થાઓ કામ કરે છે, ખૂબ તેની સંસ્થાઓમાં ખરી મિશનરી લાઇબ્રેરીઓ યોગ્ય લાઇબ્રેરીનો કામ કરી રહ્યાં છે. તે ઉપરાંત આ મિશનરી લાઇબ્રેરીને સગવડ ને તાલીમ જે મળે છે, તે આપણે ત્યાંના સામાજિક કાર્યકરોને મળતી નથી. એ સગવડ અને તાલીમ મળવાની વ્યવસ્થા થવી જાહેર જનરૂં છે.

મિશનરીઓને તેમની પાછળ ધાર્મિક ને રાજકીય અળ હોય છે. જ્યારે આપણા કાર્યકરોને આવી જાતનો કોઈ રોકો હોતો નથી. ને-ઘણીએ વખત આપણા કાર્યકરોને આર્થિક મુશ્કેલીઓ જાણી હોય છે, જેથી તે હેતુસાધનામાં તેમની ફેટલીએ શક્તિનો વ્યય થઈ જાય છે. જો કે તેમને મોડું કારણ તો એજ હોઈ શકે કે આપણે ત્યાં સામાજિક કાર્યકરોના કામની હજી શરૂઆત છે ને તેથી તેની પુરતી કિંમત સમજાઈ નથી.

નશા બાળ !

નહી જવાની જગાએ જે કોઈવાર ગિયેરા
લીધા વના નશા એવાણી તાંથી ઘર ઉપેરા

પીણાં - મહોલનો જાણીતો થિયો એકવાર જે
મરી તાંજ ગિયો એહું-થિયો તાં જ તે ઘેરા !

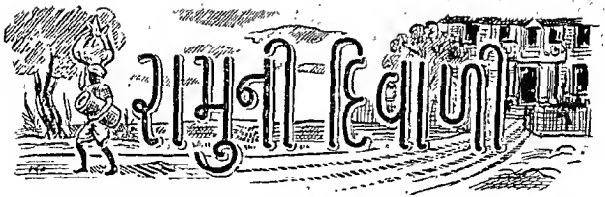
હુંકામ તીને કરે છે નકામા બોલ, તુંકારા ?
કથી તે ન હવેરા જે એકવાર બજેરા :

જિયા પહોડની ટાચેવી કાલવાળું આંધળો
ભુખી ખાઈના ચેલમાં ગમેરા તે ગમેરા !

પડી જાજે બેદીને ખાવી રુને જલેખી
પુછા તેહને જાને કે હવાદ હું પેરા ?

લાખી બાંનેણે બે બાળ, તાણુ જેથ જગાની,
ગિયો તેથી મટી હું તે ! ઉતો જેહ ઉકેરા ?

જાગી મેખ હીરાની બલે પતીલ - ખાસર,
ધરે પૂલરી રવેડાનાં નશા હેતથી એરા !

અનુ. શ્રી, 'શશિન' યોગી

દિવાળી રાત હતી. આકાશમાં જેમ અસંખ્ય તારકા ઝમઝમતા હતા, તેમ પૃથ્વી ઉપર અસંખ્ય દીપકા બળી રહ્યા હતા. ઘણીવાર માણસ દિવાળીમાં આડે હાથે પૈસા વાપરે છે, ને પછી પોતાની મુખતિને રો છે. મનુષ્યને મહેનત કરવી નથી, પણ તેનું મીઠું ફળ તો ખાવું જ છે. પુત્રમયંદને પણ લાગેલું કે પોતાના પાસા ફાક દિ' પોત્તાર પડશે ને પોતાનું લાજ ચમકશે, એટલે દિવાળીમાં તો તેને આ લતની પાળખા ખાવા પીવાનું પણ લાન ન રહ્યું.

આ વખતે દિવાળી પહેલી નવેમ્બરે હતી. ગોતે એક બ્રાહ્મિસમાં બળનચી-ટૂંકર-હતો. એટલે તેની પાસે તો ૩૧ મી ઑક્ટોબરે પૈસા આવી ગયા હતા, તેણે તેમાંથી પોતાનો પગાર લઈ લીધો. દીપમાળાની રાશની ભોતો ભોતો એ જુગારના અડ્ડા ઉપર આવી પહોંચ્યો. જાણે પહેલેથી જ દુર્ભાગ્યની પ્રસ્તાવના મંડાઈ હોય તેમ પુત્રમયંદને હતું ને બધું જ મુશ્કેલી બેઠો. હજી ભિડમાં પહેલાંજ એની પાંખ કાપાઈ ગઈ હોય એવા પંખીની જેવી કશ્ચે ને હૃદયદ્રાવક તેની સ્થિતિ થઈ ગઈ. શું દિવાળીની રાત તેની આવી સ્થિતિ કરવાજ આવી હતી? તેણે ચારે તરફ દૃષ્ટિ દેવાયી પણ ક્યાંયથી પૈસા મળે એમ લાગ્યું નહિ. તેનું મન ઘોર દુઃખના ગતિમાં ગમડી પડ્યું.

'ત્યાં અચાનક તેના મગજમાં વિચારની રાશની થઈ. પોતે ખમનચી હતો. અને રજામાં બીજા માણસોનો પગાર તો બ્રાહ્મિસમાં પડ્યો જ હતો. તેના પગ એકદમ બ્રાહ્મિસ તરફ વળ્યા.

રાતના દસ વાગ્યા હતા. પુત્રમયંદને કશું લાન ન રહ્યું. મારણ ખાટલે પહેલ દર્દીને માટે દોહડોટકરને બોલાવ્યા બાદ જ એની બાધાઈ ને ઉતાવળમાં પુત્રમયંદ ચાલતો હતો.

તે બ્રાહ્મિસે પહોંચ્યા. પણ ત્યાં ચોરીદારની નજરે પડ્યા વિના રહેવાનું નહિ. ચોરીદારને જિતાંજ એની જાતી ષક ધકક થવા લાગી.

'કાણુ છે?' ચોરીદારે પૂછ્યું.

'ગંગારામ, એ તો હું છું.' પુત્રમયંદે જવાબ દીધો.

ચોરીદારે અવાજ ઓળખ્યો. 'આવો, આવો સાહેબ તમે ક્યાંથી આવ્યારે?'

'દરવાજે ઉઘાડને લાઈ, આ જરા કાગેજ ભૂરી ગયો હતો' પુત્રમયંદે બોલ્યો તો ખરો, પણ એની જાતી ઉપર કોઈએ હાથ મૂક્યો હોત તો ખબર પડત કે આ જાળીમાં હથોડા કાં ફાકાય છે?

ગંગારામે દરવાજો ઉઘાળ્યો. બીજી કોઠ, હોત તો એ ન ઉઘાડત. પણ આ તો ટૂંકર સાદુખ! ઘણીવાર એકદાનસ પૈસા લેવાની જરૂર પડતી ત્યારે પુત્રમયંદ આ રીતે આવતો તેથી ચોરીદાર નિરાંક રહ્યો.

પુત્રમયંદે અંદર ગયો. સ્વીચ દાખી લાંબર કરી ને તિબેરી જિગારી. આ વખતે તેને અનેક વિચારો આવી ગયા. પોતે કુકર્મ કરે છે, અનુચિત કાર્મ કરે છે એવા કંઈક વિચારો તેના મનમાં આવી ગયા, પણ ઘણીવાર અજવાળાનું એક કિરણ આવી અંધારૂં પથરૂં ભાવે છે.

પુત્રમયંદે ચારસો રૂપિયાનું બંડલ ખીસોમાં નાખ્યું. ને બધું વ્યવસ્થિત કરી બહાર નીકળી ગયો. એને એ વખતે એમજ પ્રતીતિ થઈ કે પોતે કામ પાર પારી આવ્યો. પણ હવે પછીની કાને ખબર છે?

ચોરીવાર પછી પુત્રમયંદે એજ જુગારના અડ્ડામાં આવી પહોંચ્યો, ફરી દાખ ઉપર દાખ લગાવ્યા. પણ બધામાં હારતોજ ગયો. ચારે તરફ ફરી અંધારૂં વ્યાપી

ગયું, ચરતું અત્યારે તો આ અંધારા કરતાંય ધીમે ધીમે નહક સરેલી પ્રવાતની ધપલતા તેને યધારે કરાવતી લાગી. તેને ધાર પિતાનો બધ લાગ્યો. તેના મનમાં અસંભવિત કલ્પનાઓ પલ્લુ આપવા માંડી કે એવો કોઈ ઉપાય છે કે તેથી કામ સુરજ જ ન બિરે! પલ્લુ એવું તે કદી બન્યું છે કે બનેક લયકને ધરે-તે ચરે પડેંગ્યો.

તેના પિતા સરજમદક ખૂબ મતાદય હતા. પલ્લુ પૂરેપૂરાં અખળીયૂસ હતા. તેને થયું કે પિતા સમસ બધી વાત કહી દઉં કે એ મારે માટે ચારસો રૂપિયા જરૂર ભરી દેશે. તો વળી થતું, અરે એ ને બનતું હશે. એમ હોત તો હું આવી હાલતમાંજ શું કામ હોત કે પરલેલીજ એણે મારે માટે બધુંજ કહ્યું હોત કે આમ આખી રાત તેણે સંકલ્પવિકલ્પમાં ગણી. સવારે એક પાપ ઢાંકવા બીજા પાપે ડાયા તથારે કરી. તેની નજર તેના નોકર રામુ પર પડી.

[૨]

રાવસાહેબ સુરજમદકને ત્રણ નોકર હતા. તેમાં રામુ સૌથી જૂનો હતો. તેણે આખી રાત્રી રાવસાહેબની સૂંઝામાંજ ગળી હતી એમ કહી શકાય. રામુ બીજા નોકરો ઉપર સારો હાથ રાખી શકતો. ખૂબ કડકલ્લ રાખતો. તેથી બીજા નોકરો ઘણીવાર રાવસાહેબને ફરિયાદ કરતા, પલ્લુ રાવસાહેબ તો ઉઠતા રામુની આવી રીતભાવથી પ્રસન્ન થતા. ને રામુને કહ્યું 'કહેતાજ નહીં'. તેથી રામુ પલ્લુ મોઢું બગાડી નોકરોને કહેતો :

‘જેતા બલ, સાહેબે મને શું કહી લાખ્યું?’

હવે રામુમાં બીજે કસો ઝાણ નહિ હોય, પલ્લુ રામુ સ્વામીનિહ હતા. ને સાહેબને પલ્લુ રામુ ઉપર એટલો વિશ્વાસ હતો કે રામુ મરી બધ પલ્લુ કોઈ દિવસ મને ઝાડી ન દે. એક પાઈની પલ્લુ દેરદેર એને હાથે ન યાય. આ એકજ ઝાણ ઉપર રાવસાહેબ રામુ ઉપર ખૂશ હતા.

[૩]

દિવાળીને બીજે દિવસે રામુ પોતાની ઝારડીમાં બેસા બેસા વિચાર કરતો હતો. ત્યાં પૂતમચંદ એકદમ ગલસાયેલી મનેદશામાં તેની પાસે આવ્યો ને કહ્યું ‘રામુ મને બચાવ.’

રામુના મોઢામાંથી બીડી પડી ગઈ. ‘કરણીથી તેનું હાથ ફરી ઊઠ્યું. કારણ પૂતમચંદ ઉપર તેને

નિઃસીમ પ્રેમ હતો. પુત્રાગ્રામ તેના હાથમાંજ મોટા થયો હતો. નેને પોતાને કંઈ સંતાત ન હતું, તેથી તે પૂતમને ખુબ મળી તેના ઉપર પ્રેમ રાખતો. તે બિમાર પડ્યા ત્યારે પોતે રાતના ઉઝગરા કરી તેની મેચા કરતો. અત્યારે પલ્લુ બીડી પીતાં પીતાં એ એજ વિચાર કરતો હતો કે રાવસાહેબ પૂતમનાં લગ્ન કેમ નથી કરતા કે ત્યાંજ પૂતમ તેની ઝારડીમાં આવી દશામાં દાખલ થયો.

રામુએ કહ્યું : ‘કેમ બાલુસાહેબ! શું છે વાત?’

કહેતાં રામુએ હાથમાં લાડી લીધી. કદાચ કોઈ બદમાશ પાછળ આવતો હોય તો સામનો કરી શકાય એવા હેતુથી.

‘લાડી મૂકી દે રામ, એની કસી જરૂર નથી પૂતમે કહ્યું.’

આથી રામુના તુદખનો ઘણો ભાર ઉતરી ગયો. તેણે લાડી આપી મૂકી દીધી એટલે ઘોરતી રૂબ ચારે દિશામાં નજર કરી ને પાડી પૂતમે કહ્યું, ‘રામુ, મારા ઉપર ઘોર અફત યુજરી છે. તું ચાહે તો મને બચાવી શકે બોલ, એક કામ કરશે.’

‘અરે! બાલુસાહેબ, તમે લુકમ કરશો તો હું તો આગમાંજ ઝંખલાયું.’ રામુએ કહ્યું.

પૂતમનાં મુખ ઉપર આનંદની વિભૂત ચમકી. તેણે ગળામાંથી એક હાર કાઢી રામુના હાથમાં પ્રહરે

‘આ હારને બનમમાં લઈ નહ વેચી આવ. માંદે આવ્યારે ને અત્યારે પેલાની જરૂર છે.’

ને કહ્યું 'આને બજારમાં લઈ જઈ વેચી આવ. મારે અત્યારે ને અત્યારે પૈસાની જરૂર છે.'

રામુ ઉપર તો બહેન વીજળી પડી. હાર ભેડ તેને ડર લાગ્યો. તારા બંધ થઈ ગઈ. મજામાં હજારો ચિચારો સળગ્યા. તેને થયું કે પુનમચંદને જોડી તે કંઈ પૈસાની જરૂર પડી કે હાર પશુ વેચેલા પડે! વળી એ નિર્ધન કે ક'ગળ પશુ નથી. રાવસાહેબ ધારે તો આધુ ગામ ખેરીદી શકે. હાર વેચવાની શી જરૂર છે! પશુ રામુએ અનુમાન કર્યું કે પુનમચંદ આ કામ રાવસાહેબથી છૂપી રીતે કરવા માગે છે. પશુ તેનું કારણ તે શોધી ન શક્યો. તેણે પુનમ સામે બેઠું. પુનમ તો નીચી નજર ઢાળી ઉભો હતો.

રામુએ પૂછ્યું : 'બાણસાહેબ, એવી શી જરૂર પડી ?' આથી પુનમની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. બહેન કશો ઉત્તર ન આપ્યો. એ હાર લઈ ચાલતો થવા લાગ્યો. તેના મુખ ઉપર નિરાશા અને શોક પથરાઈ ગયેલા હતા. રામુનું અંતર આ ભેડ રડી બેઠું. તેણે રડી પાછળ જઈ તેના હાથ પકડી પૂછ્યું :

'બાણ સાહેબ, તમારે કેટલા રૂપિયાની જરૂર છે ?'

'ચારસો' પુનમે જ ઉત્તરહિત થઈ જવાળ દીધો.

'ક્યારે ભેડજો ? રામુએ પૂછ્યું.'

'અત્યારે' પુનમે કહ્યું.

રામુની પાસે હર્યો રૂપિયા પડ્યા હતા. કંઈ નવો પછી એની પાસે એ કોકડા થયા હતા. દર માસે શેડા શેડા બચાવી બેઠો એટલા ભેગા કપો હતા. તેથી તેને થયું. હાર કયાં બજારમાં વેચવા જઈ. મારી પાસે રૂપિયા છે તેમાંથી આપું! પુનમચંદ પાસે પૈસા આવશે, ત્યારે આપમેળે આપી દેશે. ને ત્યારે હાર પાછો આપી દઈશ.

આમ વિચાર કરી તેણે પુનમ પાસેથી હાર લઈ લીધો ને કહ્યું : 'જી સરકાર, લાવો, હમણાં જ લઈ આપી દઉં છું.'

આથી પુનમના યોગિઆમાં જીવ આવ્યો. તેને થયું, રામુ નોકર નહીં પણ દેવ છે.

[૪]

શેડી વાર પછી રામુએ ચોરડી બંધ કરી. ને ચરના એ ખૂણમાં એ પોતાના રૂપિયા દારીને રાખતો એ ભાગ ખોદવા માંડ્યો. એ વખતે એની પાતી પશુ ધકક ધકક થતી હતી. બહેન ચોરી નહોતી કરી, કંઈ ખરાબ કામ પશુ નહોતું કર્યું. છતાં એનું હૃદય કંપી રહ્યું હતું. એને તો માત્ર એમજ થતું હતું કે ચિચારો પુનમનું કામ થઈ જાય. ને રાવસાહેબ પાસે તેની આજર હલકી ન પડે.

તેણે જમીનમાંથી રૂપિયા કાઢીને જમીન પાછી પર્વત કરી દીધા.

શેડીવાર પછી પુનમનો ચિંતામુક્ત સ્વર સંભળાવો : 'રામુ'

રામુ જોડીના ધુમાડા કાઢી રહ્યો હતો. તેણે મુખથી કશો ઉત્તર ન આપ્યો. પશુ પોતાની સામે પડેલા રૂપિયા તરફ હાથથી સંતા કરી. રૂપિયા ભેડ પુનમના મૃત શરીરમાં બહેન પ્રાણ આવ્યો. રામુ તરફ કૃતજ્ઞાપૂર્વક ભેડ, રૂપિયા લઈ એ ચાલતો થયો.

શેડીવારે રામુ એકાએક ચોંકી ઉઠ્યો. કારણ જમીન પાછી સરખી કરતી વખતે તેમાં હાર મુક્યો એ જુદી ગયો હતો. તેને થયું કે એ રાત્રે મુકીશ. અત્યારે વળી કાઢીને શંકા પડે. ને તેથી હાર પોતાની કમરમાં લપેટી લીધો. ને પોતાના કામમાં પડી ગયો. પશુ આજો દિવસ ચિંતાનો ભાર તેને દબાવી રહ્યો હતો.

રામુ દરબેલ બંધ કરી જમીન ખોદવા માંડ્યો. પશુ હાથમાં સજિત રહી ન હતી. હૃદય ધકકતું હતું તેને એમજ થવા કરતું હતું કે કોઈ સિપાઈ પકડવા આવે છે. પશુ પોતે જમીન ખોદતાજ રહ્યો.

— ત્યાં દરવાજા ઉપર કાંઈના હાથ પકડ્યો. રામુના મુખ ઉપર ધરસેવો ગાંઠી ગયો.

'કેમ ?' બહેન પૂછ્યું.

'દરવાજો ખોલ.' જવાબ આવ્યો.

રામુના મુખ ઉપરથી રંગ છોડી ગયો. આ તો

રાવસાહેબનો પોતાનોજ અવાજ, તેનાથી ન ઉઠાયું. ન ચલાયું.

ફરીથી રાવસાહેબનો કડક અવાજ આવ્યો.

રામુએ હારને બીરતર નીચે સંતાડી દીધી. ટમટમને દીવો ફાટી દીધો. ને દરવાજે બેઠ્યો અંદર આવતાંજ રાવસાહેબે પૂછ્યું: 'દીવો ક્યાં ગયો?'

'સાહેબ, ફાટી-તાપ્યો' રામુએ જવાબ દીધો.

'અચાર. સુધી તો બળતો હતો. કેમ ફાટી દીધો? સળગાવ જલસી.'

'આ હાર ક્યાંથી તફાવ્યો? આ તો હજુ હમણુંજ ખરીદ્યો છે.'

રામુને પાછી શંકા ગઈ. તેથી તેણે દિવાલની માટે ખોદા ફાંફાં મારવા શરૂ કર્યો. ને આજની રાત પડી ગયે તો શામ ગમે તેમ કરીશ. પણ ત્યાં તો રાવસાહેબે દિવાલની સળગાવી દીધી કયો. ને કહ્યું:

'અહિં તું શું કરતો હતો?'

રામુએ હાથ નેતરી કહ્યું: 'સાહેબ, જે કંઈ મળે છે તે મંદીને મંદીને ખચાવી આમાં હું સંધરી રાખું છું.'

'પણ આજ શા માટે ખોલ્યો? હજુ તો તને પચાસ પણ મળ્યા નથી?'

રામુ-મએ બની ગયો.

રાવસાહેબે આગળ વધી-ધૂળ આવી કરી તો રૂપિયાની ચોટલી દેખાડી. રાવસાહેબ બીરતર: પણ હલાવ્યું. રાવસાહેબને બીજી શંકા ન હતી. પણ કદાચ રામુ જુગાર રમતો હોય! પણ ત્યાં તો બીરતર-માંથી દાર નીચે સરી પડ્યો.

આ બેઠને રાવજહાદુરનો મોઢ સાગણો વધી ગયો. રામુ પાસેથી તેણે આંખી આશા રાખીજ ન હતી. બીજાને એ જરૂર ઠાપા કરી દેત. પણ રામુનું આવું કામ બેઠ તેણે ભયંકર ગર્જના કરી:

'આ હાર ક્યાંથી તફાવ્યો? આ તો હજુ હમણુંજ ખરીદ્યો છે.'

રામુમાં હજાર હોય હોય, પણ એ ચોરી તો કેરેજ નહીં એથી રાવજહાદુરની શરૂા હતી. એ શરૂા હગમગી બેઠી. રામુની છાતિ ધૂળમાં મળી, રામુને થયું કે હવે બધી વાત સાફસાફ કહી દેવી બેઠ્યે. તેથી તેણે કહ્યું:

'સાહેબ, વાત એમ છે ---'

એટલામાં તેની નજરે પૂતમચંનું મુખ તરી આવ્યું એ બાજે ખૂણમાં હોમા હોમા કંપો: ચલે હતો. ને વિચિત્ર દૃષ્ટિથી રામુની સામે જોતો હતો. ને બાજે તેની મુખમુદ્રા ફેરતી હતી; 'તારા ઉપર વિશ્વાસ કયો ને તું'

જેમ પવનની રૂપ પ્રમાણે પતંગની રૂપ, બદલાય તેમ પુતમની યાદ આવતાજ રામુના ચિત્તાર પારલાઈ ગયા. તેને થયું. માફ થયું હશે તેમ થશે, પણ પૂતમબાઈને કશું થયું ન બોધ્યે.

તેણે કહ્યું: 'સાહેબ વાત એમ છે...ક...મે' ચોરી કરી છે.'

રાવસાહેબ નીચે બેસી ગયા. તેને અપાર દર્દ થયું, બાજે લાખેનું વુકસાન થયું હોય! ચોરી વારડ મુખ રડી પડી તેણે કહ્યું. 'સવાર પહેલાં તું માફ મર છોડી જાએ. ખસ બેઠ તારો દ...ક...'

રામુની આંખમાંથી આંસુની ધારા યાત્રી.

[૫]

આ પછી એક વરસે રાવસાહેબ મુરજમલ મલ્ય

પામ્યા. ને તેની લખવૃદ્ધ સંપત્તિને સ્વામી પૂનમચંદ થયો. પહેલાવડેલું જ કામ તેણે એ હાથ ઉપર લીધું કે ૪૦૦ રૂા. નો મનીઓર્ડર તેણે રામુના સરનામે કર્યો. ને સાથે તેને આવી આવવા પત્ર લખ્યો.

પણ એક અકાચિયા પછી મનીઓર્ડર પાછો આગ્યો. સાથે રામુના બાબતો પત્ર હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે, 'રામુ તો એક વંરસ ઉપર ચુઝી ગયો. તમારે ત્યાંથી

નીકળ્યા પછી એ તિરંતર ઉદાસ રહેતો હતો. એ ઉદાસી મરણ મુખી ન ગઈ, બલે તેને કશો રોગ હોય. પણ એ રોગનો પતોજ ન લાગ્યો.

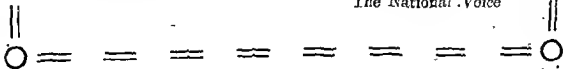
પૂનમચંદ આ પત્ર વાંચી કુટલાય દિવસ રેલ્યો. તેણે રામુના નામની એક ધર્મશાળા બંધાવી ને તેમાં રામુની પ્રતિમાની સ્થાપના કરી. લેકા એની મૂર્તિતા ઉપર હસ્તા. પણ રામુની કિંમત એક પૂનમચંદ જ સમજતો હતો.

○ = = ન્યાયાધીશની નોંધપોથી = = ○

દરિયા રોકાસ રાજ્યોના એક ન્યાયાધીશે રાજ્યમાંની ગુના અંગેની રિપતિતુ નિર્દાશનારૂપ કરતાં કહેલું: "૧૯૩૫ માં મળતા રોકાઈ કપરથી નતપુત્ર છે કે બર્બર ગુનાઓ માટે પકડાયેલો રૂપક માણુરોમાંથી રૂપક તો દારૂરિયાજી હતા ! ખુલ્લા દસ ક્રિસતિઓમાં દરેકે દરેક ખૂનીએ દારૂના નરતો હોળ ખૂન કર્યું હોવાનું માલમ પડ્યું હતું. છુટકોડોના ૧૨૬ ક્રિસતિઓમાંથી ૭૭ તો દારૂની ગસર હોળ થતા પળ્યા હતા. ૧૯૫ ગુનેગારોને શિક્ષા કરેલી તેમાં અનિયત સિવાયના લગભગ બધાજ ગુન્હેગારો ગુનાના સમયે દારૂની ગસર હોળ હતા એમ સળિન થયેલું."

The National Voice

ગરબાની કળા એ ગુજરાતની અનુપમ આનંદ આપનારી વિશિષ્ટતા છે. બીજા દેશોનાં અને બીજા પ્રાંતોનાં જે જે કળાપ્રિય જનોએ ગરબાને સાંભળ્યા છે ને નિહાળ્યા છે તેઓ તેનાથી મોહિત થયા છે.

શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓ સાથે રાસલીલા રમના હતા એ કલ્પના એ સત્ય હોય તો તો ગરબા રાસનો જન્મ હજારો વર્ષ ઉપર થયો હશે એમ માની શકાય.

પ્રાચીન ગરબો

અસહના જમાનામાં તો ‘‘ધર ધર દીવડા પ્રગટાવે, ધર ધર તોરણીયાં બંધાવે, માતા નોતારાં આઘ્યાં’’ એ. હિસાબે શરૂઆત બેસતી ને આસોમાસમાં નવરાત્રિના ગરબા શેરીએ શેરીએ ને પોણે પોણે થતા. ધરમાં માતા મંડાતી ને માતાનાજ ગરબા ગવાતા શેરીઓ ને પોણોમાં નવરાત્રિ એ મોશે હિસાવ મનાતો. વર્ષ દરમિયાન આવા સાંવજનિક હિસાવો બીજા લગ્નગેજ થતાં. આવા ગરબામાં ગાનારી લક્ષનાઓને કોઈએ આગ્રહ કરવો પડતો નહિ.

સૌં સૌને ગમે તેવા સ્વયંસ્ફુરિત ગરબા ગાનાં. તે સમયની યુવતીઓ નીચી તમી અનિશ્ચય સરસ કળા-મય દીવડ લાઈ ગરબા ગાઈ શકતી. આ ગરબા મટે પહેલાં કોઈ પહોં બનતી તૈયારીઓ કરવામાં આવતી નહિ. પોણમાં કે શેરીના ચોકકાંમાં એકકાં મળી જેને જે ફરે તે ગાવું ને સૌ ઝીતનાં. અહીં ખોટો દંબ નહોતો, ખોટી શરમતહાતી નિખાલસ હાથ અને મધુરા કંઠથી સ્ત્રીઓ ગાતી હતી. નવરાત્રના નવે દિવસ મોડી રાત

ગુજરાતણાનો ગરબો

સુધી ઉત્તગરૂ કરીને પહોં એ લોકોનાં સશકત શરીર પર દોઢ પહોં ત્રાંતનો થાક જણાતો નહિ.

ગરબો અને રંગબૃમિ

આ પછી ગરબા આગળ વધ્યા ને તાટક કંપની-વાળાઓએ એને stage પર ગવડાવવા શરૂ કર્યાં. આગળથી પ્રેક્ટીસ કરી, જાત જાતનાં હવનચલનથી ગરબા ગવાવા લાગ્યા. અહીં માતાના ગરબા સિવાય બીજાં નિયંત્રે પડ ગરબામાં આવ્યા. અને તેથી તે લોકપ્રિય થવા

લાગ્યા. ગરબાના નિયંત્રે બદલાયા તેમજ ગરબા નવરાત્ર સિવાય બીજા સમયે પહોં ગવાવા થયા.

ગરબો અને ગુજરાતણા એ બને એક સાથેજ શોભે તેવા શબ્દો છે. ગુજરાતણાના કંઠના આધુર્યે ગરબાને લોકપ્રિય બનાવ્યા છે જ્યારે ગરબાના કલાસ્વરૂપના લાલિત્યે ગુજરાતણાને કોઈ અનોખી ચંચળતા અર્પી છે. ગરબો એ ગુજરાતનો બહુજ પ્રાચીન કલા પ્રકાર છે. એમાં ગુજરાતની નારીલાવના અનેક સ્વરૂપે વ્યક્ત થઈ છે. પ્રસ્તુત લેખમાં ગરબાના પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્વરૂપનો સુન્દર પરિચય આપવામાં આવેલ છે.

આ જમાનાની સ્ત્રીઓને એવો શોખ હતો કે ધીમે ધીમે ગજગામિનીઓ થોડે તેઓ ફરતી અને ફક્ત તાળીજ પારી ગાતી હતી. જેમ ધીમે અને હાવભાવથી ગામેતો ગરબો હોય તેમ તે વધારે વખણાતો. જટજટ અને ઉચિ સ્વરે ગાતી યુવતીઓ વેવકી ગણાતી હતી. આ વખતનાં ગરબામાં હમેશાં સાખી આવતી હતી. સાખી વખતે ગરબે ફરતી બહેનો ઊંબી રહેતી ને

તાળી પાડવાની બંધ કરતી. સાખી વખતે જુદા જુદા અભિનયો કરીને ઊંબા રહેવામાં કળા ગણાતી હતી. જે કે, આધુનિક યુવતીને તો સાખીવાલો ગરબો શ્રમ્ય લાગે છે. અને સાખી એના નુયમય ગરબામાં આડખીટી રૂપ લાગે છે. અત્યારે સાખી આપણને

કળા વિદ્યાલુ ગણાય. છે પણ તે દિવસોમાં એને યજ્ઞ મંદિર અપાતું હતું.

ગરબાનું કાવ્યત્વ

પછી આગળ જમાનો

— લેખિકા —

સૌ. તરંગિણી ચોળિયા

બી. એ. એલ. ટી. (લંડન)

કવિ શિરોમણિ રવિ, ન્હાનાલાલ અને તેમના સમોવધિયા ખીન્ન કવિતા ગરબા, ગાવાનો, ગરબાના વિષયોએ ધણીજ પત્રો લીધા અને વિધવિધ જાનના નિર્મયો ઉપર ગરબા રચાયા અને ગવાયા. માતાના ગરબા જૂના ગણાવા લાગ્યા અને શરદ્દુતનગી ચાંદનીથી માંડીને પેણીનાં ટુલ જેવા ભિન્નભિન્ન વિષયોના ગરબાં સંભળાવા લાગ્યા. સંગીતની દૃષ્ટિએ ગરબાના રાગમાં ઘણી મીઠાશ અને મધુરપ આગી એટલુંજ નહિ પણ ગરબામાં કવિત્વ છે એ પણ જાણના લાગ્યું. ગરબાની શબ્દાવલીમાં યુવતીઓને રસ પડવા માંડ્યો. કવિ ન્હાનાલાલ ઉપરાંત, કવિ ખમરદાર, રવિ, કવિ ભોટાદકર વગેરેનાં ગરબા યુવતીઓ પસંદ કરીને ગાવા લાગી. કવિ ન્હાનાલાલનાં ગરબામાં ઘણીવાર 'તત્ત્વજ્ઞાન' દર્શન યત્ન ભારે રવિ, કવિ ભોટાદકરના ગરબામાં સંસ્કારની ભાવના બહુ આગળ તરી આવતી. સીમંતથી માંડીને ઘરમાં આવતી નવી ભાળીને આવકાર આપતા ગરબા ભોટાદકરે અતિ-સુંદર ભાષામાં અને શબ્દોમાં લખ્યા છે.

વસંતનો વૈતાલિક

વસંતઋતુ ભેસે અને આંખે ફાયર ઘેરીને જાણે એ કવિઓને બહુ પ્રિય વિષય ગરબા માટે લાગ્યો છે. ઘણી કવિઓએ વસંતઋતુના ગરબા લખ્યા છે તે સમયાવસરે બહેનોએ ગાયા પણ છે. હવેથી નવરાત્ર સિવાય ફેણ પણ ગેલાવડમાં, જલસામાં, કે લગ્નસમારંભમાં ગરબા દાખલ થઈ ગયા છે. પોતપોતાને અનુકૂળ વિષય લઈ ગવાની આ કારણથી યુવતીઓને ખૂબજ મુગમ્તા પડી ગઈ છે.

અસલ ગરબો માતાનોજ હતો એટલે ગરબો ગાતાં વચમાં ગરબાની માટલી (મહિ દીવે કરેલી) મૂકવામાં આવતી હતી. આધુનિક જમાનામાં પણ ગરબા—પછી માતાનાં હાથ કે કૃષ્ણ ગોપીનાં કે વસંતઋતુની કોકિલાનાં હાથ—મધ્યમાં દીવાવાળો ગરબો તે મૂકવાનો રિવાજ ચાલુ રાખવામાં આવ્યો છે. આ માટલાંને કળામય રંગથી રંગી તેને ઉતરક પેટે ગોઠવી તેમાં રંગ ઘેરંગી દીવા પ્રગટાવી આધુનિક યુવતીઓ પોતાની કળા દર્શાવે છે. આ માટલાંની આસપાસ કોકિયાં, દીનીઓ, અને ટુલની જાત જાતની શૃંગારી કરી ગરબાની કળામાં વધારા કરવામાં આવે છે.

આધુનિક ગરબો

આધુનિક ગરબામાં પહેલાનાં ગરબા કરતાં કળા ઘણીજ વધારે આવી છે એ તો તદ્દન નિર્વિવાદ વસ્તુ છે. ગરબો એટલે સંગીત, તાલ અને નૃત્ય. એ 'પલુની ત્રિપુડી જાણ્યાર પ્રભાશમાં હાથ તોજ' ગરબો કલામય દૃષ્ટિથી શોભેલો ગણાય. અસલના ગરબામાં સંગીત અને તાલ હતો પણ નૃત્ય બીલકુલ નહોતું. ઘોડાં વગેરે પૂરેના જમાનામાં નૃત્ય હલકું ગણાયું હતું. એટલે સંસ્કારી યુવતીઓ પોતાના સંસ્કારની દેદ આગળી ગરબામાં નૃત્ય લાવતી નહીં. અને એટલે અંશે, કળાની દૃષ્ટિથી ગરબો અધુરો રહેતો, પહેલાનાં ગરબા સદા હતા. અને હાલ છે તેમ નૃત્ય નહીં હોવાથી નાનાં મોટાં સર્વે તેમાં ભાગ લઈ રહ્યાં હતાં. આધુનિક ગરબામાં નૃત્ય એટલું બધું દાખલ થઈ ગયું છે કે રહેજ મોટી ઉમરની સ્ત્રીને તેમાં ભાગ લેવો ફીક લાગતો નથી. મૂલ નાની યુવતીઓનેજ શોભે છે. નૃત્ય ગરબામાં દાખલ થવાથી ગરબામાં નવીનતા ખૂબજ આવી ગઈ છે. પહેલાંની પેઢે એક ગરબા ને બીજા ગરબામાં ફક્ત રાગમાંજ હવે ફેર રહ્યો નથી. આખો ગરબોજ જલ્દાજ બધ છે. આધુનિક જમાનામાં નૃત્ય એ એક અતની ઉત્તમ કળા ગણાય છે. અને નૃત્ય એ ગરબાનું એક અંગ હોઈ તેમાં સહેલાઈથી દાખલ થઈ ગયું છે. યુવાન રમણીઓના નાચતો ક્રેલો ગરબો ફોને ન ગમે.

હમણાં હમણાં જૂના જમાનાની બુધી કળાને લોધી તેને પાછી દાખલ કરવાનો શોખ કળારસિકોને થયો છે. એજ હિસાબે જૂનાં લોકગીતો પણ હાલની યુવતીઓ ગરબામાં ગાય છે. એટલે બીલ જૂની કળા સાથે એમનો પણ પુનરુદ્ધાર થવા માંડ્યો છે. એ આનંદની વાત છે.

ગરબો અને શુભરાત્રણ

ગરબાની ગેહવજ, તેના હાવલાવ, તેમાંનું નૃત્ય એ બધુંજ કળામય હોય છે એટલે છેપટે રત્નો શલ્યાર. શલ્યાર પણ ગરબાને અનુસરીનેજ હાથ છે. હાલના જમાનામાં શુભરાત્રીની યુવતીઓએ માથે સાંડી એકવી લગભગ કાઢીજ નાખી છે. એટલે ફેણકાર-

ગંડાઈ મારે એકું ઉતારે રાત્ર,
જશે મારા કુંધટકાની લાજ "

એ લીટી ગાતાં સંભળાય છે ત્યારે સ્નેહ
હસતું આવી જાય છે. શુદ્ધારમાં શુદ્ધરાત્રીની
લાંબી લાંબી વેણીઓ ને તેમાં કળામય રીતે નાખેલા
ગજરા ને છેવટે રંગબેરંગી કુમતાંજીવ મુંદર દેખાય છે.

કૃષ્ણ લીલાના ગરબામાં ઘંડિયા રાસ આવના
હતા એમ વાંચતામાં આવે છે. એટલે ઘંડિયાનો
રિવાજ જૂનો હશે એમ લાગે છે. પણ આપણી

શુદ્ધરાત્રી કળારસિક કુવતીઓએ ગરબામાં મંજરે,
ખંજરી હોડા, વગેરે દાખલ કર્યા છે. તે ઉપરાંત
દીવધનો ગરબો હોય કે માતાનો ગરબો હોય તે
હાથમાં ડોડિયાં કે માથે માટલા લઈ કળામય વૃત્ત
સાથેના ગરબા આપણી હાલની રમણીઓ ગાઈ શકે છે.

ગરબો એ શુદ્ધરાત્રી એક અનેાખી કળા છે. એ
શુદ્ધરાત્રીના સંસ્કાર દર્શાવે છે, તે તેની રસિકવૃત્તિને પોતાનું
આપનારી અમૂલ્ય વસ્તુ છે. શુદ્ધરાત્રીની લક્ષનાઓ આ
અલૌકિક વસ્તુને ચિરકળ સાગથી રાખી અતુલિત
તેને દીપ્તિમય કરે એવી આશા છે. અમર રહો. શુદ્ધરાત્રી
અને તેનો ગરબો !

મંથરાને

(મંદાકાન્તા)

કૈંકેયીની વિમળ મતિકેરં કૃષ્ણમ ક્ષેત્રે
કર્યાં કેરં લક્ષ્મીની શુક્તિપ્રભુર્જિંથી વાવી,
આંત્રીધૂરી, કંપારીત, કૌરવ્ય ને વક્રતાની
પ્રદિ સીંચી ત્યહિં, ચિત્તસંતુ ન્યાત્રી એ બીજાં જેરી
હૈયું હૈયે થનગની લોહ્યું; તેાય છું સ્વસ્થ શી ત્યાં
આથે લીલી નિરખતી રહી વૃક્ષ કેરે ચિદ્રાસઃ
મુચ્છાં, મુત્યુ દશસ્થ તણું, રામને રાત્ર્યગાદી
સારે સીતા - અગુજ - સહ કંતારમાં દીર્ઘવાસ
આ આખીથે કર્ણ કૃષ્ણનીમાં હશે લેશ સ્વાર્થ
તે કહેલો? ક્યમ લહી રાકું હોય તેાય નિગૂઢ?
કિંતુ હું તો શુભ જ ગુહું છુંઃ કૌંચદ્વન્દેથી એક
વ્યાથે વીંધ્યું, તહિં ખળભળ્યું ચિત્ત શ્રી વાદમીકિલું;
સંદોષાયું ઉર, રણજળી સર્વ સંવેદનાઓ,
ને એવિતો મુખ થકી સર્વો દોષ ત્યાં સ્લોકરૂપ,
બ્રહ્મજ્ઞાને વશ વસ્તીને આર્ત એ આર્ષ વાણી
રેલે રામાયણ—રસવિદો સૌ વદેઃ કિંતુ એને
તારા જેવી નવ હૃત મળી વસ્તુવૈચિત્ર્યદાત્રી,
તો એ દૃષ્ટા ક્યમ સ્ત્રી સક્યા હોત વિશ્વે કદીયે
આવું મોંઘું, સ્વસભર, સર્વાંગસંપૂર્ણ કાવ્ય?

... જ્યાંનંદ દવે ...

સાહુ સ્વચ્છ જ

તન સ્વચ્છ રહે; મન સ્વચ્છ રહે
વસનો સઘળાં અતિ સ્વચ્છ રહે;
ઘર સ્વચ્છ રહે; પશુ સ્વચ્છ રહે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે...

નિજ ચક્ષુ ધુઓ પ્રથમે ઉડતાં
મૃંદુ શીતળ વારિ વડે મુખદા
દહિં તકંવડે શિર સાદું કરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે...

નહિં ખુંદલું કશું ય જરા ય રહી
સાહુ આંધ - પોણાં ય સુરક્ષિત હે;
યદિ મેળવેલો મુખ શાન્તિ ઝરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે...

તમ પુરેતક ચીજ તમામ અહીં
રજ કે કચરાયકી મુક્ત રહે;
જીવને દરરોજ સંક્રાંત ધરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે.

પ્રભુને, રહી સ્વચ્છ સદૈવ ગમે
વ્યસનો વસમાં થકી દૂર રહે;
ત્યજ કૃષ્ણતા ત્યમ મુક્તી સરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે...

લેખક :

એ હ

“વિવિત્યુ”

કળી દાઝમ શા, પ્રભુ દંત દીધા
કરવા અતિ સ્વચ્છ મનોહર શા;
ઘસીને ઘસીને ખૂબ સ્વચ્છ કરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે...

બહુ ઘોળી ઘસી નિત સ્નાન કરે
સાહુ મૈલ શરીરથી દૂર કરે;
તન મૈલ સહે મન મૈલ હરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે...

અતિ સ્વચ્છ કરે નિજ પાક-શુદ્ધ
બહુ મચ્છર માળીયકી જ હરે;
બહુમાં સાહુ સ્થાનથી દૂર કરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે...

શુદ્ધમાં શુદ્ધહાર ન ગંદકી હો
શ્રમપૂર્વક પ્રાણ સ્વચ્છ કરે;
રહી સ્વચ્છ નિજે જગ સ્વચ્છ કરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે ..

અતિ સ્વચ્છ સદા નિજ ગામ કરે
કરી મહેનત યોગ્ય સાર્થ કરે;
મૂળ સાથ સરો સાહુ દૂર કરે
“સાહુ સ્વચ્છ જ” એહ નિશાન રહે.

નિશાન રહે

પ્રભુ ! મને શાન્તિ આપો !

તેજા-વીરમતી ઓઝા
એચ. એ. લી. રી.

દીનાનાથના વડન પર કડાસલથું હારત્ર વિલસી રહ્યું. છત્રમાં ઉભાં ઉભાં તે સામે આવેલા દેવળમાં જતાં ભાવિકજનોને બેઠું રહ્યો હતો. મંદિરમાં આરતીના સુખ પતાં ધંટ જાલર ચગેરેના ધ્વનિથી વાતાવરણ ગાઢ બિયું. સાથે સાથે ભાવિકજનો રસ્તાપર દોડ્યામ કરી રહ્યા હતા. દીનાનાથ છત્રમાં ઉભાં ઉભાં મનમાં બધાંને હસી રહ્યો હતો. એ મંદિરમાં પોતાનાં માતાપિતા રોજ જતાં હતાં. પિતા રાત્રે જતાહતા, પત્નિ આ તે આ સમયેજ પ્રભુદર્શન દેતા હોય એમ માનીને હનંતર કામ પડતાં મુકીને ઘંટના ચલુકારે દોડી જતાં હતાં. કેવા વિચારો તે ધીર પાસે મુકતાં હશે! દીનાનાથ મનપૂલતા હાદને માપવાના પ્રયાસ કરી રહ્યો.

અચાનક તે ચમક્યો. તેના મિત્ર ઉમેશની બેન, શાંતિ પણ એજ વર્ષમાં લગ્નિ હોય એમ મંદિરનાં પ્રગથિયાં ચઢતી હતી. શાંતિ આ વર્ષેજ કેલેજના પ્રથમ વર્ષમાં દાખલ થઈ હતી. તેને બેઠને દીનાનાથના મુખમાંથી આછો નિશ્વાસ સરી પડ્યો. વેદનાભ્યાસ અવજો તે ધીમેથી બજાડે.

“મૂતપાસઃ માન્યતાઓ અને અધર્મદા માટે કેવી મહામૂલી શક્તિનું નિષ્કળ બલિદાન !”

અને એ વિચારોમાં તે એકેત પડી ગયો.

દીનાનાથ બી.એ. ના બીજા વર્ષમાં અભ્યાસ કરતો હતો. મૂર્તિપૂજનો તે કટ્ટર ચિરેથી હતો, અને નાસ્તિકાની કારમાં તે પ્રથમ પકિંગે નાસ્તિક ચલુકાર ચૂક્યો હતો. દેવળ અને દેવળમાં વસતી પથ્થરની મૂર્તિ માટે શ્રદ્ધા

રાખનારા લોકોમાં તેને અધર્મદા દેખાતી હતી.

“રહો પોતાના અસંતોષને છીપાવવા, પોતાની એકલતાની અસહાયતાનાં દુઃખો રહ્યા મંદિરમાં જાય તે સમય શકાય તેમ હતું. પ્રૌઢપણના માણસો પોતાની શરેલી આશામાં નિષ્કળ થતાં, પોતાની શક્તિમાં વિશ્વાસ યુવાની પ્રભુને શોધે તે પણ બાળી શકાય. પણ હુવાન ક હુવાન પોતેજ આશા છે, શક્તિ છે, કલ્પરક્ષ છે તેને પ્રભુ પાસે શું માગવાનું હતું? એમ પોતાની શક્તિપર ઝુમવાનું મૂકી દઈ, પરાઈ શક્તિપર શ્રદ્ધા રાખવામાં આત્મવિશ્વાસની ખામી નહોતી શું?” શાંતિ મંદિરમાં જાય તે, તે સહન નહોતો કરી શકતો. શા માટે? તેને મન શાંતિ અદ્યુત શક્તિશાળી, તેજસ્વી છોકરી હતી. શાંતિને મેટ્રીકના અભ્યાસ સમયે તેણે સારી મદદ કરી હતી, છતાંય શાંતિ પોતાની શક્તિથી મેટ્રીકની પરીક્ષામાં સફળ થઈને પ્રથમ પરિતમાં આવનાર દસ ઉમેશવારમાં રીતે નંબર મેળવી ચૂકી હતી. તે પોતાની મહેનત પર, આત્મશ્રદ્ધાના આશ્રયથી એટલું મેળવી શકી હતી. તેને ધીર પાસે શું માગવાનું હતું? વણીનાર ‘ભડતાણી’ કહીને આકકતરી રીતે તેણે તેને ચીડવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. છતાંય શાંતિએ તેનું આહવાહન ઉપાડી નહોતું લીધું. જ્યારે ન્યારે શાંતિને તે મંદિરના પરચિયાં ચઢતી બોલો ત્યારે તેનું હૃદય કોઈ અન્યકત વેદનાથી પ્રજ્ઞા બિહતું હતું. માનવની આત્મવિશ્વાસ અને આત્મશ્રદ્ધાની ભાવનાનું પ્રગંઢ અપમાન તેને તે વખતે વધારે લાગતું હતું.

એક સાંજે સીનેમાચરના બાગમાં ઈ-ટરવલ પડી બધાર ફરતાં ઉમેશ સાથે શાંતિને બેઠને તેણે શાંતિને કહ્યું,

“આજે મંદિરે તમારા વગર સવું હશે”

“કેમ !”

શાંતિએ નવાઈથી પૂછ્યું.

“કેમ શા માટે? રોજ તમે ત્યાં જઈને તમારી શક્તિથી ઇશ્વરને બળવાન બનાવો છો. સંસ્થાન ચેતનાની ભક્તિ નિર્ણય પ્રતિમા આગળ વ્યક્ત કરે છે, આજે ત્યાં ફક્ત ચેતનાહીન રૂઢોજ દરો. એવું શું તમને એ પથ્થરની પ્રતિમામાં જોવા મળે છે?”

“એ તો શ્રદ્ધાનો વિષય છે, તમને ન સમજાય”

નાના બાળકને સમજાવતી હોય તેવા અવાજે અને તેવા ભાવપૂર્વક શાંતિએ જવાબ આપ્યો.

“શાંતિ, દીનાનાથ માટે પણ વરીલ છે હો”

હમેશ બોલી બેઠો.

“મંદિરમાં જવાને બદલે તમે અમારાં અધ્યાસ નર્તુળમાં આવો તો કેટલું નવું જાણી શકો!”

“આવીશ, જરૂર આવીશ. મંદિરને બદલે શા માટે? બન્ને કાર્યો સાથે થઈ શકશે”

શાંતિએ સમતાપૂર્વક જવાબ આપ્યો. ત્યાં ઇન્ટરવલનો સમય પૂરો થવાની ઘંટડી વાગતાં બંધાં સીનેયાધર તરફ દોડ્યાં. હમેશ અચાનક બોલી બેઠો.

“શાંતિ, તું દીનુભાઈ સાથે ઘેર જા. હું સુધીર સાથે સાલધીદ્વસના શોમાં પેલી અગ્રેજી ફિલ્મ, જેસ લાઈટ” જોવા જવાનો છું”.

“વાર”

શો પૂરે થતાં, ગીરદીમાંથી બહાર નીકળી સડક

“માનવાનું શું હોય?”

શાંતિએ ઉત્તરવાવે પ્રશ્ન કર્યો. તે સાંભળી દીનાનાથ ખડખડાટ કરી પડ્યો. તેણે પૂછ્યું,

“આતે કેવી વાત છે? ત્યાં તમે રોજ જાવ છો. જ્યાં તમારું હૃદય ખાલી કરે છે, એ સ્થાન, એ પ્રભુ માટે તમારી કોઈ વિશિષ્ટ માન્યતા કે ભાવના નથી?”

“છે, પ્રભુ તો અત્યંતથી છે, તેનાથી શું અગ્રણ્ય છે? ફક્ત માનવી અધીર-બનીને તેની આગળ પોતાની વેદના વ્યક્ત કરે છે.”

“પ્રભુ અત્યંતથી છે, સર્વશ છે, એવી કોને ખાતરી હોય તેને આલ્પતાત્ત્વનાં પૂજન કરવાની જરૂર રહે ખરી?”

“રહે છે, પ્રભુ સર્વજ્ઞ હોવા છતાંય માનવીને આત્મનિવેદન કર્યો વગર શાંતિ મળતી નથી”

“તે શાંતિ, મંદિરમાં જવાથી મળે છે?”

“તેથી માનવની શ્રદ્ધાને પ્રેરવાનું મળે, સરી જતા આત્મવિશ્વાસને પ્રેરણા પ્રાપ્ત થાય”

“તે શ્રદ્ધા મંદિરમાં જવાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે?”

“હું તો એટલુંજ કહી શકું છું કે, મંદિરમાં જવાથી મનને પ્રેરવાનું મળે છે.”

“કેવી રીતે? શા કારણથી? કંઈ સમજાવી શકશો?”

“તે હું શું જાણું? હું શું સમજાવી શકું?”

“તમને અનુભવ નથી? તમે ઘણા સમયથી જાવ છો?”

“હજી હું નાનું બાળક ગણાઉં”

“તો, માનવ ગમે તેટલો શુદ્ધિશાળી હોય, શક્તિ-શીલ હોય, જતાંય તેની શક્તિ પરિમિત છે. તેની આત્મ-શક્તિ સરી જાય એવા પ્રસંગો તેના જીવનમાં આવે તે શક્ય છે, પણ કુશ્વરની આગળ આત્મનિવેદન કરવાથી કેવા પ્રકારની રાહત મળે છે તે હું તમને કંઈ રીતે સમજાવી શકું?”

“ન સમજાવી શકે. તો, તમે અંધ અનુકરણ કરો છો એમાં શંકા નથી.”

“શક્ય છે, તો તમે મારી બૂલ બતાવી સાચો મગ દર્શાવી શકો છો.”

“હું તો આવી વાતોમાં-આપાં લાયકામાં માનતો જ નથી.”

“એ તમારે પ્રકારાત્મક, નકારાત્મક વક્તવ્ય છે. માનવીએ પોતાના મતના સમર્થન માટે, દાખલા, દલીલો અને કથો દ્વારા તૈયાર રહેવું જોઈએ.”

“તમને સમજતું નથી કે આ અંધ અનુકરણ તમારી શુદ્ધિને કુદિત કરે છે? તમે આટલાં સમજી હોમાં જતાં આ અંધ અનુકરણ? કહો, શું કહ્યું છે તમે? પ્રભુ પાસે તમે શું માગો છો? જે ક્ષમતા હશે તે મેળવવાની પ્રભુની મદદ વગર તે મેળવવાની તમારામાં શક્તિ છે તે હું પુરવાર કરી આપીશ.”

જવાબને બદલે શાંતિના વદન પર આજુ સિંખ દિશ્યોત્તર ચતુર હતું. તે અચોક્ષ હતી. દીનાનાથે પૂછ્યું,

“કહો, શું જોઈએ છે? શાંત કેમ છો? શું વિચાર કરો છો?”

“હું વિચાર કરું છું; આપણે હિમાલયને અદિલાની શાંતિએ અંતરે લાવી રાખીએ તો કેવું સારું એક બાજુ વિશાળ સાગર અને તેની નજીક મહાન પર્વત.”

શાંતિનું વાક્ય સાંભળી દીનાનાથ કોમ પૂર્વક બેઠેલો,

“કેવી બાલિશ ક્ષમતા છે તમારી?”

“ત્યારે તમે પણ એવીજ ક્ષમતા વ્યક્ત કરી રહ્યાં છો?”

“કેવી રીતે?”

દીનાનાથે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“મારી ખરેખર એવી ક્ષમતા હોય તોય તે અશક્ય છે, જતાંય અશક્ય એવી માનવને લણી ક્ષમતાઓ થાય છે, એ ક્ષમતાઓ અન્ય માનવીને બાલિશ લાગે. માત્ર અંતરમાં વસનાર કુશ્વર તો એ ક્ષમતાઓ સાક્ષી હોનાથી તેની આગળ બધું કહી શકાય. જુઓ, તમારી વાતમાં રસ તો પણ ખૂટી ગયો. આવો છો ઘેર? બાને તમારા પ્રશ્નો પૂછજો, એ તમને બરાબર જવાબ આપશે.”

“ફરી કોઈવાર આવીશ ત્યારે જરૂર પછીરા લોકોની અંધશ્રદ્ધા અને અંધઅનુકરણ માટે મને બારે રાખ છે.”

જતાં જતાં દીનાનાથે કહ્યું.

x + +

બીજા દિવસે આરતી સમયે, શાંતિને જતી જિવાનેજ દીનાનાથ છતાંય ઉભો હતો, જતાંય શાંતિ તેના તરફ હલે જોતી જોતી પસાર થઈ હતી પણ તેને તેનું બાન ન હતું. તે એના વિચારોમાં મગ્ન હતો, તે વિચારોને હતો.

“પ્રત્યેક માનવનું હૃદય એક અભવશા કુંગર જેવું છે. દરેકના મન હૃદયની ગંગા-જમનાનાં નીર જિન જિન રંગે રંગાયેલાં હોય છે. તેનાં વહેણ પાછાં ધક્કેલી શક્તિ નથી. મુર્ચિપૂર્ણમાં ગમે તેટલી અંધશ્રદ્ધા હોય જતાંય તે માનવ હૃદયની અસાધ્યતાની એક ઘેલજાજ છે. નિરાધારી એ માનવ મનની પરિમિત શક્તિની એક ચિત્રણ છે.”

પોતાના વિચારોમાં તે એટલો બધો મગ્ન બની ગયો હતો કે આરતી પુરી થઈ ગઈ હતી. શાંતિ ફરી વાર તેની તરફ જોતી જોતી પસાર થઈ ગઈ હતી, અને નીચેથી મા તેને એક બે બૂમ પાડીને બોલાવતાં હતાં. જતાંય તેનું બાન તે તરફ નહોતું ગયું. એ મંદિર તરફ ઘસતાં માનવવહેણના ચિરોથી તરીકે કોઈ અસિંખ અણ-નમ થોહાની જેમ બમકતો હતો.

“એ નિરાધારી અર્પનારા કારણે દર થાય, તે કારણે દર કરવા અપરિમિત શક્તિ જોઈએ, એવી શક્તિ શું માનવ માટે શક્ય નથી?”

તેને વિચારમાંજેઠા ઉપર આવ્યાં હતાં, તેમણે પૂછ્યું.

રીતું, આખો દિવસ શું વિચાર કરે છે? જરા દર્શન જતો હોય તો મન તો આનંદમાં રહે?

“શું શક્ય નથી?”

અને તેની પાસે આવી તેની પીઠ પર હાથ પંખા બતાવેલો;

“દીવું, આખો દિવસ શું વિચાર કરેછે? જરા દર્શન જતો હોય તો મન તો આનંદમાં રહે.”

“મા, હું તો મ્મા તમારા મંદિર મસ્જિદનો વિચાર કરતો હતો.

“જારે, ગાંડા, એમાં વિચાર કરવો શું હોય? ભક્તિ હોય તો ભગવાન ભજો.”

✻

✻

✻

આઠ દિવસ પછી દીનાનાથનાં મા મંદિરે જતાં હતાં. દીનાનાથ તરફ ભેળને તેમણે પૂછ્યું,

“જોડા આજે આવે છે આરતીનાં દર્શન કરવા?”

“મા માટે મા?”

“દર્શન કર, પ્રભુને રાજ કર, અને રાજ થા.”

“દર્શન કરવાથીય પ્રભુ રાજ થતાં દર્શ મા?”

“જોડા, એમ નામનિક ન થયું, પ્રભુ તો બંધા પર સરખો એમ રાખે છે પણ માનવે પ્રભુ પ્રેમમાં શ્રદ્ધ બતાવતા માટે ભક્તિદાસ પોતાની ફરજ બળવરી ભેળ્યો.”

“સંતાનની કેટલીક ફરજે માબાપ અહીં કરે છે, મા, માટે બદલે તમે પ્રભુને રાજ કરજો.”

દીનાનાથ બોલી ગયા. જોડામાં મંદિરમાં આરતીને ઘંટ શરૂ થતાં મા એકદમ દાદર તરફ વળ્યા.

દીનાનાથ જગમાં ગયો, અને જહાદીથી હગલો ભરતાં માને જતાં ભેળ રહ્યો, દર્શન કરીને શાંતિ પાછી ફરી, તેણે એક વાર બોલે બોલ્યું, દીનાનાથને પોતા તરફ ભેળ ભેળ તે નીચું ભેળને ચાલી ગયું, પંદરેક મિનિટ પછી તેનાં મા, અને શાંતિનાં બા વાતો કરતાં હસતાં હસતાં મંદિરમાંથી બહાર આવ્યાં. બન્નેએ એક સાથે ઉભે બેળ્યું, હવે તે દીનાનાથના ધ્યાન બહાર નહોતું. દર્શન કરીને પાછાં ફરતાં વળતાં માનાં મૂખ પર અવનવા હિસાહનો પ્રકાર ભેળ દીનાનાથ મનમાં હસી રહ્યો. ને બજાયો.

“આત્મચયન માણસને સુખી તો બનાવે છે.”

“જોડા, દમણથી તું શું વિચાર કરે છે? જગમાં વિચારમાં ઉભેલો આવી રીતે તને આજે ખીજવાર બોલો.”

“કંઈ નહિ મા, અને ભેળ તમે શું વિચારતાં હતાં?”

“મને લાગે છે, હંચરના આશીર્વાદથી, આજે તું મારો બોલ પાછો નહિ રહે.”

“કહો મા.”

“એક વાત છે ભાષ, આ વખતે તું લઈ માટે ના કરશે તે નહિ ચાલે. અગર છેકરી ચોચ નથી, તે બરાબર ભેળ નથી - એ બહાનું પણ નહિ ચાલે. બે જોડા, મોતીલાલની શાંતિનું મારું આજુ છે, છોકરી.....”

દીનાનાથ વચ્ચે બોલી હાથે, તેના અવાજમાં મરકરીતો પવન હતો.

“મા, ભગવાને તમને ખરેખર કહેલું કે છેલ્લું ના તકિ કહ્યું?”

“બેટા, આ વખતે વાત જરા જુદી છે. મોતીલાલની શાંતિ લગ્ન માટે ના કહે છે.”

“ના કહે છે? મારે માટે ના કહે છે?”

દીનાનાથે નવાઈથી પૂછ્યું. તેને ખાતરી હતી કે તે જેમ શાંતિને આહવાતો હતો તેમ શાંતિને તેને માટે રનેક હતોજ.

“જરા ધીરજ તો રાખ બેટા, શાંતિ તો લગ્ન કરવાનીજ ના કહે છે. માયાપને તેની ચિંતા તો થાયજ. પ્રેમુએ જીવન આપ્યું છે, છોકરાં પર પ્રીતિનું બંધન આપ્યું છે. તું તેને કંઈ સમજતી શકે તો...”

દીનાનાથ આશ્ચર્યથી ઉભો થઈ ગયો તે બોલ્યો;

“મારી સાથે લગ્ન કરવાની ના કહેતો સમજાય એવું છે. કારણ હું નર્મસ્ટિક છું. પણ લક્ષ્મીજ કેમ ના કહે છે? તેના પ્રચુની સંપ્તિમાં તેને શ્રદ્ધા નથી? બોયુને મા, અંધશ્રદ્ધાનું પરિણામ! છોકરીને શોરાં થવાનું મન થાય”

“જો તો સરજીજ છે, હું નર્મસ્ટિક હોવા છતાંય ‘ના’ કહેતો આશોછે. પણ આ વખતે નહીં ગાયે, જો ધરનું બંધન તારાપર ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે”

દીનાનાથને વાતમાં રસ પડ્યો. શાંતિને જીતી લેવાની ઇચ્છા તેને હતીજ, તેમાં આવું અત્યુદ્ગળ સંજોગથી યોગ્યસાધન મળ્યું. તેના નિષ્કૃષ્ટથી તેની માને સંતોષ થયો. એનો નિષ્કૃષ્ટ સાંભળી માએ સંતોષપૂર્વક કહ્યું. “ઠો બેટા, હવે જલદી મોદીની દુકાનમાંથી એક શ્રીફળ લઈ આવ”

“શા માટે માં?”

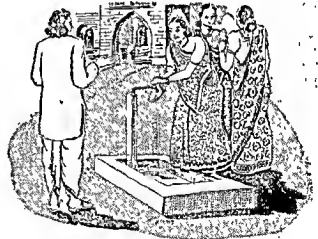
“મેં આજે માનતા માની હતી કે મરિા દીતુ ‘હા’ કહેશે તો એક શ્રીફળ જરૂર વધેરીશ”

દીનાનાથ હસી પડ્યો છતાંય માનું મન સાચવવા તે મોદીની દુકાન તરફે ઉપડયો.

“દીતુ” પોતાની મરજીથી, કોઈ અગમ્ય આકર્ષણથી કે અનિવાર્ય જરૂરને લીધે હા કહે છે તેમાં ભગવાને શું કહ્યું છે? કેવી અંધશ્રદ્ધા! છતાંય માનવતું મન છે ને?” તે રસ્તે જતાં વિચારી રહ્યો હતો.

+ + +

આઠ દિવસ પછી કોલેજમાં રમતગમતની હરીફાઈમાં શાંતિ ક્ષણ ઇનામો જીતી ગઈ હતી. મુખ્ય વિજેતાનું નિરુદ્ધ મેળવી શકી હતી, હરીફાઈમાં લાગ લીધા પછી, સખીઓ સાથે નાસ્તાપાણીની મોજમાં તે કોલેજના બગીચામાં ફેરકાઈ ગઈ હતી. બાગમાં નળ પાસે તે હાથ ધોઈ રહી હતી અને પાસેજ ખાલતાં શુભાખનાં પુષ્પ સામે એક ધ્યાને જોતી હતી ત્યાં જોઈને પસાર થતાં દીનાનાથની દષ્ટિ શાંતિપર પડતાં તે સ્થિર થઈ ગયો.

કેહો, આ ઈનામ જીતી લાવવા માટે શાંતિ પ્રાર્થના કરી હતી? હાથરને શાંતિ શાંતિ લાલચ આપી હતી?

શાંતિનું પ્યાન તેના તરફ ન હતું. સખીઓથી જુદી પડી શાંતિ એકલીજ ધર તરફ જવાનું વિચારતી હતી. દીનાનાથે તેની પાસે ચાલીને કહ્યું.

“અભિનંદન શાંતિ!”

શાંતિ સહેજ ચમકી અને તેણે પ્રીમેથી પૂછ્યું.

“શાનાર?”

“આટલાં બધાં ઇનામ જીતી લીધાં છે તેના, ઇનામ
વેહેંઆવ ત્યારે એક વાસ્કેટ લઈ જાવે”

શાંતિએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો,

“કહો, આ ઇનામો જીતી લાવવા માટે શ્રી શ્રી
પ્રાર્થના કરી હતી? ઇશ્વરને શ્રી લાલચ આપી હતી?
ઇશ્વર છે ભલો હો, છોકરીઓ પર એકદમ ખુશ થઈ
જાય છે”

“તમે ઇશ્વરની મરકરી કરે છો? ઇશ્વરના ભક્તોની
ફકડી કરોછો? પણ એટલું બાપી લે બે કે શક્તિ વધાર જેમ
કામ શક્ય નથી તેમ ભક્તિ પણ શક્ય નથી..?”

“વાહ! પંડિતજી, પણ પોતાની શક્તિનું જ જેને
જ્ઞાન ન હોય તેનું શું?”

“કેટલાંક માણસો દુઃખને લીધે ઇશ્વરને ભજે છે.
હાલકના મનની ગતિ ઇશ્વર તરફ સ્વયંસ્ફુરિત હોય છે.
મન અને છુદ્ધિ પરનો વિશ્વાસ ગુમાવી ગેરે તો
રાખાદીને લીધે ઇશ્વરને ભજે છે, તમારા જેવાં બે
ફિરમાં જાય તો તે પોતાની શક્તિમાં અશ્રદ્ધાને લીધે,
તેઓ મંદિરમાં જાય તેતો મને પણ ચોમ લાગતું નથી.
પુરુષાર્થ તે દરેક માનવીનો જન્મસિદ્ધ હક છે.”

“એમ! ત્યારે તમે જાણતા હશે કે મારાં મા,
હવે પહેલાંની જેમ પા કલાક બેસવાને બદલે અધો કલાક
બેસે છે, અને ખૂબ પ્રાર્થના કરે છે.”

“શા માટે! તેમના હૃદયની શ્રદ્ધા જાણુપમ છે”

“શા માટે? તેમના એકતા એક દીકરાએ જ્યારે
લગ્ન કરવાની હા કહી ત્યારે કોઈ મનસ્વી છોકરીએ
તેમની આશા પર હાંકું પાંખી દોળ્યું છે. કહો કે ઇશ્વરે
તેમની પ્રાર્થના અને શ્રદ્ધાનો અસ્વીકાર કર્યો છે.
છતાંય એ બેકદર ઇશ્વરને તે વધારે વજાગી રવાં છે.
એવી પ્રાર્થના ફો પરી?”

શાંતિનું મુખ લગ્નના કેમળભાવોથી સુંદર
બની ગયું, તે બેતાં તેના હૃદયના ભાવો વાંચવાનો પ્રયાસ
કરી રહી હોય તેમ દીનાનાથ બોલ્યો,

“પ્રાર્થના ઘણીવાર હૃદય પલટાવું કામ કરે છે ખરું?”

“એતો જોવી જેની પ્રાર્થના”

“એકજ વસ્તુ માટે બે બ્યક્તિઓ પ્રાર્થના કરે તો
તે પ્રાર્થના જલદી ફળતી હશે”

“તે હું શું બાલું!”

“ના તમારે કહેવું જ પડશે”

દીનાનાથે આછો કાંપ દર્શાવતાં કહ્યું,

“નિસ્વાર્થ ભાવે બીજને ખાતર પ્રાર્થના કરનારની
પ્રાર્થનાનું બળ પોતાને ખાતર પ્રાર્થના કરનાર કરતાં
હજાર ગણું વધારે હોય છે. પણ એકજ વસ્તુ માટે
વધારે માણસો કાર્ય કરે તો જેમ સંઘબળથી શક્તિ
વધે છે તેમ પ્રાર્થના પણ વધારે બળવાળી બને છે.”

શાંતિનું વરન શરમથી તરબોળ બની ગયું હોય
એમ ચુલાળી રંગમાં ફૂલી ગયું હતું, તેની ચાલવાની ગતિ
વધી પડી હતી.

“એમ દોરો છો શું? કહો, મારી પ્રાર્થના ગમે તેટલી
સ્વાર્થ હોવા છતાંય ફળતી પરી?”

“જો તો પ્રાર્થનાની સચોટતા, હૃદય અને મનની
સુદ્ધિ અને શ્રદ્ધા પર આધાર રાખે છે અને.....”

“ચાર” કહી દીનાનાથ ઝડપથી ત્યાંથી બીજે રસ્તે
વળી ગયો.

જે દિવસે શાંતિએ દીનાનાથ સાથે વિવાહની વાતને
પણ નકારી કાઢી હતી તે દિવસે દીનાનાથ ખૂબ હચો
હતો, તેના હાસ્યનું કારણ ઇશ્વર અને ઇશ્વરને માનનારા
તેમજ પોતાને ઇશ્વરાધીન ગણનારા, તેના અને શાંતિના
માન્યતા નિરાશા પણ હતી. “ઇશ્વરને બે મન હૃદય
હોત ને તે કેટલો અકબાલો હશે! દરેક માણસ
પ્રાર્થના કરે સાફ છે ઇશ્વર ગઈશની પ્રતિમા થઈ
પડ્યો છે. પણ તે દિવસે સાંજે પોતાના અને શાંતિના
માન્યતા ઇશ્વરને શું કહેતાં હશે? અને એજ મંદિરમાં
એજ પ્રતિમાને એમની સાથેજ ઉભા ઉભા શાંતિ શું
કહેતી હશે? ઇશ્વરને કેટલો હાંકો સાંભળવો પડ્યો હશે?”
વગેરે વિચારોમાં છળમાં ઉભો ઉભો સાંજે તે બધાને
બોલ્યાં મંદ મંદ હસતો હતો.

તે જતાંય કદ્યમાં વસેલાં પુરો તેને ટકર કંડી હતી કે તે ખરેખર શાંતિને આહંતો હતો, અને શાંતિ વગર તેને જીવન, સત્વડીન લાગશે. એના એકલવાય જીવનમાં પ્રભુ વગર, મૃતિપૂજ વગર ચાલી ચકશે - તે પ્રાર્થના વગર જીવી શકશે પણ શાંતિ વગર જીવન મન્યમય; અશાંત અને અસંતોષી રહેશે. શાંતિ પણ ખરેખર બળવાળોર બની હતી.

શાંતિની પ્રચંડ ઇન્દ્રિયશક્તિ આગળ તેના માથાખેચ નમવું પડ્યું હતું. રસ્તામાં અનાયાસે શાંતિને એકલી ભેઠ તે તેને તેની ન પરણ્યા માટેની દ્રશ્ય માટે અભિનંદન આપવા આવ્યો હતો, જતાંય શાંતિને ભેઠ તેનાથી પ્રાર્થનાની ચર્ચા થઈ ગઈ. શાંતિને પણ નવાઈ લાગે તેવી રીતે તે રસ્તામાંજ તેણે છેલ્લું અધું વાક્ય સાંભળ્યો વટોળીવાની જેમ જતો રહ્યો હતો. શાંતિ તેને જતો ભેઠ રહી હતી તેનાય તેને ખ્યાલ નહતો.

તે દિવસે સાંજે મંદિરે જતાં શાંતિની નજર જળ

તરફ ગઈ, દીનાનાથ ત્યાં નહોતો, પણ દીનાનાથની મા પ્રમથિયાં પર ઉભા હતાં. શાંતિ તેમની સાથેજ મંદિર તરફ ગઈ. મંદિરમાં જતાંય બંને ચમકી ઉઠ્યાં, દીનાનાથની મા હૃદયની પ્રતિમા સામે ભેઠ રહ્યાં. શાંતિ તેમના વદન સામે ભેઠ રહી હતી. મંદિરની મધ્યમાં નેત્રો મીંચીને, હાથ જોડીને, જોડા ભક્તિભાવમાં તન્મય હોય તેમ જોડેલા દીનાનાથને ભેઠને તેને ખરેખર નવાઈ લાગી હતી. દીનાનાથને તેની હાજરીનું કે અન્ય ભવિષ્યની હાજરીનું જ્ઞાન નહોતું.

“પ્રભુ અને શાંતિ આપો”

તે સહેજ મોટથી બોલી ઉઠ્યા-

“તે માટે તો આ મંદિર છે”

પાસે ઉભેલાં કોઈએ જવાબ આપ્યો હતો. પણ દીનાનાથ પ્રાર્થનાની એ કક્ષા પર હતો કે ન્યાં તે થોડાં સમય માટે આસપાસનું જ્ઞાન વિસરી ગયો હતો.

- - - પુસ્તક પરિચય - - -

બાળકૃષ્ણ અંથાવસિ :

(મરિચિકા, ‘સુદર’, ‘સાવકી મા’, ‘આસ્થા’ એ ચાર ભાતો સંમળે.)

[લેખક : બાલકૃષ્ણ ભટ્ટ : પ્રકાશક : ત્રિશક્તિ કાર્યાલય, ૧૮૦, કેળાપીઠ, સુરત.]

સુરતમાં સમીક્ષિતના પ્રચારક, તરીકે વીમાવાળા બાલકૃષ્ણે ઘણું બહીત છે. ઇશ્વરલાલ વીમાવાળા પોતાનો દેશબંધુ મુદ્દાલયમાંથી સીએમ માટે ‘સીશક્તિ’ પ્રસિદ્ધ કરે છે. ત્યારે નટવરલાલ વીમાવાળા પોતાના માંડીવ પ્રેસમાંથી ‘પ્રભાત’ અને ‘માંડીવ’ પ્રસિદ્ધ કરે છે. આ સિવાય જનસમાજના ભિન્ન ભિન્ન વર્ગને રચતાં પ્રકાશનો આ બે ભાઈઓ આજ વર્ષેથી કરતા આવ્યા છે.

ઇશ્વરલાલ વીમાવાળાના નિશ્ચિત કાર્યાલય તરફથી આ બાલકૃષ્ણ અંથાવસિ એજ દિશામાં એક વધુ સંપાદન છે. આ અંથાવસિના લેખક બાલકૃષ્ણ ભટ્ટ ‘સીશક્તિ’ અઢનાડિકમાં છેલ્લાં દસ વર્ષથી દર અઢવાડિયે એકેક ‘દુષ્ટ’ સામાજિક વાતો આપતા રહ્યા છે. એ હિસાબે ગણ્યતાં એમણે અત્યાર સુધીમાં પાંચસોથી ઉપરાંત નવનિકલ્પો અનુચિતને ચરણે ધરી છે. આ વાતચિત

‘સીશક્તિ’ ના વાચકોમાં પ્રિય થઈ પડી છે અને સમાજના જે ઘરને લક્ષીને લેખક વાતચિત લખે છે તે ઘરમાં જરૂર આ અંથાવસિના મહાકાવ્યો ઘણા પ્રિય થઈ પડશેજ.

વાતચિતમાં સુશુષ્કા ઉપજાવે એવું તત્ત્વ જરા પણ નહિ આવે એવી કાળજી લેખક રાખતા જણાય છે અને સમાજના જુદા જુદા જૂતા તેમજ નવા પ્રશ્નોને લેખક છણે છે અને છણાતી વેળા ખ્યાનમાં રાખે છે કે એ છણાવટથી સમાજને લાભજ થાય :-

ચારેય પુસ્તકો મળીને બન્ને પ્રગટેલી અઢાર વાતો આ માંથી કેટલીક વાતો કરણાત છે, કેટલીક સુખાત છે. બ્યારે કેટલીકમાં હાસ્ય રસનાં છાંટણાં પણ સારા પ્રમાણમાં વેરાયેલાં છે. જે વર્ગ માટે છે તે વર્ગમાં આ પુસ્તકો લોકપ્રિય થશે.

પહેલાં પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧ - ૦ - ૦, બીજીની કિં. રૂ. ૦ - ૧૨ - ૦, ત્રીજીની અને ચોથાની કિંમત આઠ આઠ આના છે. મધ્ય તો અત્યારના સમયના સંચેતો જોતાં વધારે નહિ કહેવાય; પણ બાલકૃષ્ણ જરા વધુ સાહે અને ટકાવ કરવું જોઈતું હતું અને દરેક પુસ્તકમાં અનુક્રમણિકા ભેઠી. ધ. મ.

બાળ - વિભાગ

મદારીના બેલ

પુ ઉ ઉ ઉ ... પુ ઉ ઉ ... પુ ઉ ઉ ...
મદારીની વાંસળી વાગવા લાગી અને કંડિયામાંને
નાગ ધીમે ધીમે સળવળવા લાગ્યો. ફાલેલા
ગાલ ફાટી જાય એટલા એરથી મદારીએ વાંસળી
વંગાડી અને નાગ કંડિયામાં બેઠો થઈ ગયો.

આસપાસ બાળકોની સારી એવી કુ જામ
હતી. રમેશ, મનુ, શાન્તિ, અમન, જયુ બધાજ
ગેરી - દોડો છોડીને આ બેલ એવા આવ્યા હતા.
જે કે ખીતા હતા તે બધાજ. પરંતુ નાગ
કંડિયામાં પૂરાયેલા છે એટલે મદારી કરવા નહિ
કે એમ માની
હોયો હોયો ઉભા
હતા.

શેરીનાં છાકરાં
એળાં થઈ ગયા
હતા. નાનો
રમેશ પણ મોટા
માથની આંગળી
ઝાડીને મદારીના
બેલ એવા
આવ્યો હતો.
મદારી જેમ જેમ
વાંસળીના ચૂર
બહારવતો જતો
હતો તેમ નાગ
પણ એની સાથે
એક તાન થઈ
ડાલતો હતો.
મદારીવાંસળીના

ચૂર જરાક ધીમે પાડે ત્યાં તે નાગને કંઈ કંઈ
થઈ જતું. પોતાના હાથમાં આવેલી કોઈ અમૂલ્ય
સ્તુને મદારી જતી કરતો હોય એવી વેદના
જાગેશતી હોય એમ જણાતું.

એકાએક
મદારીએ વાંસ-
ળી બંધ કરી.
છેલ્લાયેલા નાગ
એકદમ કંડિયા-
માંથી બહાર
નીકળ્યો અને
મદારીના હાથ
ઉપર ધસ્યો.

છાકરાં બધાં
બી ગયાં, જયુ
અને મનુ ગેરી

દોડે ત્યાં ને ત્યાં પહોંચી મૂકી લાગ્યા. નાનો રમેશ
મોટાભાઈને વળગી પડ્યો. બીજાં છાકરાં પણ
નાસલાગ કરવા લાગ્યાં. પણ મદારીએ તે એક
અથવા મારી નાગને કંડિયામાં પૂરી દીધી.

નાગના દુઃકાંડથી પેતાનો જેલ નફાનો ગયો તાણી મદારી નિરાશ થયો. પણ રમેશના મોઢા ભાણ્યે એને જે આના આપી રાહ કર્યો. ખુશી થતો થતો મદારી ચાલતો થયો.

રમેશને બહુ નવાઈ લાગી.

‘મોઢાભાઈ, નાગ કરશે તો છતાં મદારી મરી કેમ ન ગયો?’ રમેશે પૂછ્યું.

‘કેમ, નાગ કરે એટલે માણસ મરી જ નથી એમ તને કોણે કહ્યું?’

‘કેમ વળી, તે દિવસે દવાખાનામાં પેલા દરદી આવ્યો હતો અને તમે એને ઉલટી કરાવતા હતા અને નહોતા કહેતા કે એને સાપનું ઝેર ચાલ્યું છે?’

‘હા, પણ બધા સાપ ઝેરી નથી હોતા. અને સાપ કરે ત્યારે માણસ મરી જ નથી એવું પણ નથી હોતું.’ મોઢાભાઈએ કહ્યું.

‘ત્યારે સાપ ઝેરી છે કે નહિ તેની ખબર કેમ પડે? એ તો કરી ગયા પછી જ ખબર પડે ન?’ રમેશે પૂછ્યું.

‘નારે! સાપની તો ફેલીયે જતો હોય છે. પણ ચાલ તું ઘરે. મારી પાસે ફેલીયે જતનાં સાપનાં ચિત્રો છે. લગાઈમાં હું ગયેલા ત્યારે એક અંગ્રેજ કેપ્ટને એ અને આપેલાં; એને જંગલમાં રખડવાનો અને આવા દેરાઓ લેવાનો બહુ જ શોખ હતો.’ મોઢાભાઈએ કહ્યું.

ધેર જઈ અંધાર જમીને રમેશે મોઢાભાઈ પાસે પેલા દેરા માગ્યા. મોઢાભાઈ એને પેતાના પુસ્તકાલયમાં લઈ ગયા અને લુટી લુટી જાતના નાના મોઢા સાપના દેરા બતાવ્યા. એ જોઈ રમેશને ખૂબ આનંદ આવ્યો.

‘ત્યારે મોઢાભાઈ! મને આ બધા વિશે થોડી માહિતી આપશો? અમારા સાહેબે અમને રસ્તામાં જે બનાવ લેવો હોય એના ઉપર પચાસ શબ્દોમાં નિબંધ લખવાનું કહેલ છે.’ રમેશે કહ્યું.

‘જરૂર!’ મોઢાભાઈએ કહ્યું: ‘લે, સાંભળ.’

‘પ્રાણીઓ એ પ્રકારનાં હોય છે. એક પગે ચાલતાં અને બીજા પેરે ચાલતાં. સાપ પેરે ચાલતું પ્રાણી છે. એને ત્રણ મુખ્ય અવયવો છે. માથું, પૂંછડી અને વચ્ચે લાગ. સાપને કાંઈ હોતા નથી છતાં એ સાંભળી શકે છે. એને આંખો હોય છે પણ પેાપચાં હોતાં નથી. એની ચામડીના રંગ લગભગ જમીન જેવાજ હોય છે.’

‘એમ કેમ? બધાજ સાપ એક જ રંગના હોય છે? અજગર તો કાપરચીતરો હોય છે અને પેલા મદારીનો નાગ તો કાળો ભમ્બર જેવો હતો?’ રમેશે શંકા કરી.

‘એ વાત ખરી છે. પણ બનતાં સુધી સાપને ઝાડ ઝાંખરામાં છૂપાઈ રહેવું વધારે ગમે છે. માણસનો વસવાટ એને બહુ ગમતો નથી. અમરતો તો માણસથી એ બીજો છે.’ મોઢાભાઈએ કહ્યું.

‘ત્યારે એ દુઃકાંડો મારીને કરતો કેમ હશે? ઉલટાના આપણે સાપ દેખીને લાગીએ છીએ.’

‘ના, એવું કંઈ નથી. સાપ પણ આપણાથી ડરીને લાગે છે. આપણે એને છંછેડીએ નહિ, પણ તળે કચરીએ નહિ ત્યાં સુધી સાપ આપણને કરે નહિ. માત્ર બ્યારે એને લાગી છૂટવાની જગ્યા ન મળે ત્યારે જ બચાવ ખાતર એ કરે. બનતાં સુધી માણસ એને જલદીથી પકડી ન પાડે એટલા માટે એ લપાતો છુપાતો ફરે છે. અને કુદરતે એને અવકુળતા કરી આપી છે. જે દેશનાં જમીન - ઝાડ - ઝાંખરાંના જેવો રંગ હોય છે એવાજ રંગ ત્યાંનાં સાપનો હોય છે.’ મોઢાભાઈએ કહ્યું.

‘તો પછી એ ખાતો શું હશે?’

‘જંગલમાં રહે એટલે જીવનનું નાનાં નાનાં સાપોલિયાં વગેરે ખાય. મોઢા સાપ હોય તો તે નાના સાપને પણ ગળી જાય. પણ વધારે

નવાઈતી વાત તો એ છે કે સાપ ઘણાં લાંબા વખત મુઠી જોરાક વગર જીવી શકે છે. ’

‘કેટલા દિવસ ?’

‘અરે દિવસ હોય ? મહિનાઓ અને વરસો મુઠી સાપ કંઈ પણ ખાધા વગર જીવી શકે છે. ’

‘તો પછી એવું આશ્ચર્ય કેટલું હોય ?’

‘સામાન્ય રીતે વીસ વર્ષ મુઠી તો સાપ જીવે. કેટલાક ઓછું પણ જીવે. પણ સાપનો ફેલાવો જલદીથી થાય છે. એક નાગણ સરેરાશ દર વરસે ૧૦૦ ઇંડાં મૂકે છે. એમાંથી ૧૦૦ સાપ નવા થાય છે. સાપનું અચ્ચું શરૂઆતમાં ત્રણ ચાર ફીટ લાંબું હોય છે. ત્રણ ચાર વરસમાં એ દસ ખાર ફીટ લાંબું થઈ જાય છે. ’

‘તો તો મોટાભાઈ, સો સાપમાંથી એક વરસમાં દસ હજાર થઈ જાય. અને એક સાપ એકજ માણસને કરે તો પણ કેટલા બધા માણસો મરી જાય ?’

‘એ બીક જોડી છે. બધાજ સાપ ઝેરી હોતા નથી. હિન્દુસ્તાનમાં લગભગ ત્રણસો જાતના સાપ હોય છે એમાં માત્ર ચાલીસ જાતનાજ સાપ ઝેરી હોય છે. હિન્દમાં દર વરસે માત્ર પાંચ ટકા માણસોજ સાપના ઝેરથી મરે છે. ’

‘અને આખી દુનિયામાં ?’

‘આખી દુનિયામાં દર વરસે એક લાખ માણસો સાપના કરડવાથી મરી જાય છે !’ મોટાભાઈએ કહ્યું.

‘તે સાપનું ઝેર શું એટલું બધું ભયંકર હશે ? એ ચડતું કેમ હશે ! એમાંથી બચવાનો

ઉપાયજ શું નથી !’

‘અરે ! આજકાલ વિજ્ઞાને બધાંય દરદોના ઉપાયો શોધ્યા છે. તેમ આ સાપના ઝેરના. સાપ કરે છે ત્યારે એ તીવ્રા દંશ મારે છે. એના મોઢાનાં ઉપકા લાગમાં દાંતની જગ્યાએ ઝેરની કાચળીઓ હોય છે. એમાંથી ઝેરનાં થાંધાં ટીપાં ઠલવાઈને લોહીની સાથે ભળી જાય છે અને લોહીની સાથે શરીરમાં ફરવા લાગે છે. જ્યાં સાપ કરડ્યો હોય ત્યાં કચકાવીને એક દોરી બાંધી દઈએ તો લોહી સાથે ઝેર ફેલાતું અટકે. પછી દંશ ઉપર કાપ મૂકીને ઝેરી લોહીને બહાર કાઢી શકાય. પછી ઇન્જેક્શન દઈ ઝેરને ફેલાતું અટકાવી શકાય. સામાન્ય રીતે સાપ કરડ્યા પછી પાંચ કલાક મુઠી તો માણસ મરી જતો નથી. તે દરમ્યાન આ ઉપચારો થઈ જાય તો માણસ બચી જાય. ’

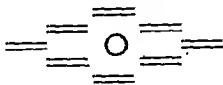
‘અને સાપને મારવો હોય તો ?’

‘એ તો સાવ સહેલું છે. સાપના શરીરની વચ્ચેવચ્ચે લાંબી નેતરની સોટી વડે ખૂબ ચાર પાંચ ઝાપટ મારીએ તો સાપ મરી જાય. ’

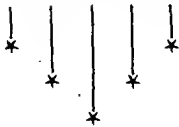
‘પણ મોટાભાઈ, એની કાંચળી વિષે કંઈક કહેવાય છે ને ?’

‘તું જે ગજબ છે હો રમેશ ! સાપ દર બબ્બે મહિને પોતાના શરીર ઉપરથી કાંચળી ઉતારે છે. અને તરત એને બીજી નવી આવવી જાય છે. પણ તારે વધુ સાહિતી જોઈતી હોય તો લે આ ચોપડી ...’

‘નારે મોટાભાઈ, હવે તો બધુંજ શું જાણી લીધું. સરસ નિબંધ લખી શકીશ હો : એ જો, કાલે કેટલા માર્કસ આવ્યા તે બતાવીશ. ...’

લો ક ગી ત

લેખક :

શ્રી. શાકુળદાસ રાયચુરા

તાલ સૂર અને કાવ્યની ત્રિવેણી જેનો પ્રાણ છે એવાં આપણા લોકગીતો સાહિત્યનું એક અનુપમ અંગ છે. એ બેડો અભ્યાસ માગે છે, સાચી રસિકતા માંગે છે, લોકહૃદયના ધ્વજકારા સમજવાની શક્તિની અપેક્ષા સેવે છે. જેણે જેણે એના અભ્યાસ કર્યો છે, એની રસિકતાનાં પાન કયાં છે. એમાં રહેલાં લોકહૃદયના ધ્વજકારા જાણ્યા છે એજ લોકગીતોના શાસ્ત્રનો આનંદ ભૂંડી શકે છે.

ધરતી પર લીલુડી ઘે, કાણે ઉગાડી? એ જમ એક પ્રશ્ન છે એમ :

મા, મારો ફૂલ ફટાકેના ઘાઘરા,
ફરતી દાળોટાની ફાર

રાસડે રમત ચડી રે લોલ

* * *

મા, મારો સસરો' તી આણે
આવિયા રે,

મા મારાં આણલાં પાણં
વાળ્ય,

રાસડે રમત ચડી રે લોલ

એ ચરણોનો કવિ કાણે? એ પાંચ એક પ્રશ્ન છે. એ ચરણોની મસ્તી, એ ગીતમાં શબ્દે શબ્દે પ્રજ્ઞા અંગેર એ કોની કલમને શોભાવે છે?

કોઈની કલમ નહિ—કોઈ એક માનવી એના કવિ નથી, એ તો લોકહૃદયમાંથી ઊઠતી પાતાળગંગાનું અરણું છે.

આ રીતે સાચાં લોકગીતો—જેને ખરેખર કાલે-ગીત કહેવામાં આવે, એવાં ગીતોનો કોઈ એક કવિ મેળવવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

જુનામાં જુનાં સો સો વર્ષનાં જુનાં લોકગીતથી માંડીને ગદ્ય પદ્યસ્ત્રીમાં ગવાયેલાં લોકગીતો સાક્ષીમાં ઉભાં છે.

હું ૧૯૨૫ ની સાલમાં એક વર્ષ રાજકોટમાં વસવાટ કરી રહ્યો. મારે હાલાર પ્રદેશનાં લોકગીતો સાંભળવા હતાં.

વાર તહેવારે ચંદ્રમા ચડે એટલે અજવાળિયામાં હું એકલો લોકગીતો બધાં તથા તસવાટ હોય એવાં આંગણુઓ અને એવી શેરીઓમાં ચાંદો મારી આવું.

મારા એ પ્રમાણેના ચાંદાફેરા નિષ્ફળ ન જતાં. કોઈ વખતે મારા એ પ્રયત્નમાં કાંકરા મળતાં તો કોઈ વખતે સુવર્ણમહારો પછી યોગ્યતે યોગ્યતે મને મળી જતો.

આરે માસનાં અજવાળિયાનાં મારા એ ફેરાઓમાં એક મુતારખંડનના અદિતીય અને અન્નેડ કંઠે સાંભળવાનો મને મોકો મળી ગયો. ત્રણસો પાંચઠ દિવસની કમાણીનું સરવૈયું સમૃદ્ધ ધઈ જાય એવાં ગીતો એ બહેનને કંઠથી સાંભળવા મળ્યાં :

ઝીણા મોર ટપુકે છે
લીલીના ઘેરમાં

એ માફ અતિ લોકપ્રિય થયેલું ગીત અચૂત બહેનને કંઠે જેનું સાંભળ્યું એવું તો મહેં કયાંય સાંભળ્યુંજ નથી. મેં એ ગીત ગાયું. ગુજરાતે એ ગીતનો બહુ ભારે સત્કાર કર્યો. સ્વ. શ્રી. ગ્રેમલીલા બહેન મહેતાએ પછી

‘ઝીણા મોર ટપુકે છે લીલી ના ઘેરમાં,’ એ ગીતથી વરોદરાના શિષ્ટ અને સંસ્કારી સમાજને લોકગીતના તાલ, સૂર અને કાવ્યની ત્રિવેણીનું સાચું રસપાન કરાવ્યું.

એ ‘લીલીના ઘેરમાં’ લોકગીતનો કોઈ કવિ મળ્યો નહિ પણ એ તો જૂનું ગીત. એ રાજકોટ શહેરની શેરીને પોતાના મોઢા કંઠથી વેલી જનાનાંતર અચૂતબહેન એક વખત એક લોકગીત ઉપાર્યું. મેં એ લોકગીત પહેલવહેલું સાંભળ્યું ત્યારે હું તાલુપ થયો. એ ગીતની હલક અદિતીય છે. એની વસ્તુ જુની નવીનું મિશ્રણ હોય તેવી છે. આ રહી એ ગીતની થોડીક કડીઓ

કટકો કાગળિયો રે

મુજને વાંગીને વીગતે સુણીવો !

હાલાર શહેરના હાથી મંગાવો,

સોનાની અંબાડી રે :

કટકો કાગળિયો રે.....

અંબાડીમાં ખેસશે બાપુ ગાંધીજી,

ચમર હાથે હિંદવાસી રે :

કટકો કાગળિયો રે.....

ધોધા તે શહેરનાં ધોડાં મંગાવો,

સોનાની લગામું રે :

કટકો કાગળિયો રે.....

ધોડા ઉપર ખેસશે પટેલ વલ્લભભાઈ,

ચમર હાથે હિંદવાસી રે,

કટકો કાગળિયો રે.....

કડી તે શહેરના બંગલ મંગાવો,

સોનાની વેલકિયું રે :

કટકો કાગળિયો રે.....

વેલકીમાં ખેસશે બાપીકસ્તુરબા,

ચમર હાથે હિંદવાસી રે.

કટકો કાગળિયો રે.....

આ ગીતનો કાંઈ કવિ જરૂર હોવો જોઈએ એમ વિચારી હું એ સ્તુતાર બહેનને મળ્યો. એમણે એ જેની પાસેથી સાંભળ્યું એવું નામ આપ્યું. એમ હું જે જે નામ મળ્યાં એ બહેનને મળ્યો. પણ આ ‘કટકો કાગળિયો’ એ ગીતનો કાંઈ કવિ હોય તો મળે ના કે તો લોકજીવનમાં ચતુર્થતી રસમાલજીએ સાથે મળીને એક મનરો સુઝ્યો હોય એમ એક એક રચણ રચી આજુબ ગીત લેણું કોણું.

વાત સાચી હતી. વર્તમાન સમયની વાંતો સાંભળતો લોકવર્ગ, સાથે મળી એક જીવનનાં પૂરક જની પાદ્ધતિઓ જેમ શિષ્ટ કવિઓ પુરી કરે છે, એ રીતે આવાં ગીતો રચે છે.

એ વખતે કટકો કાગળિયા જેવડું ‘ગાંધીજી’ ‘વલ્લભન’ પ્રગટ થતું. હજારોની સંખ્યામાં એ કટકો

કાગળિયો હામ હામ પહોંચતો. એ કટકો કાગળિયાનું મહત્વ સંકુને મન સંરખું હતું. એક ગાળણ બહેન ભગેલી પોશાકને કહે છે કે. એ કટકો કાગળિયામાં જે કંઈ આવ્યું છે એ વીગતો વાંચીને સમજાવો. આ એ ગીતની પહેલી કડીનો ભાવ છે.

જે નેતા પ્રજાના માનીતા બને છે એને પ્રજા પોતાના હૃદયના સિંહાસનપર પથરાવે છે. એ રીતે એ પછાંની કડીમાં ગાંધીજી, વલ્લભભાઈ, કસ્તુરબા વગેરેને સન્માન આપવાની સુંદર ભાવના છે. લોકવર્ગની બહેનોને હૃદયની ભાવનામાં રહેલી પ્રેમાર્પિત આ ગીતને ચરણે ચરણે ઉજાળે છે. Poets are Prophets કવિઓ એ પાપમગ્નરો છે એ કથન સાચું હોય તેવી રીતે આ લોકગીતમાં પણ ભવિષ્યની એક વાત છે, તથા છે.

“ધોડા ઉપર ખેસશે પટેલ વલ્લભભાઈ” એ લીટી બહુ સુચક છે. આ ગીત જ્યારે મેં પહેલ વહેણું એ અમૃતબહેનને કટકો સાંભળ્યું ત્યારે વલ્લભભાઈ ‘સરદાર’ નહોતા બન્યા. પણ ગાંધીજી હાથીની અંબાડીમાં નીકળે એની આગળ ધોડાપર ખેસીને નીકળે એ સરદારજી કહેવાય. એટલે ભારતવર્ષે વલ્લભભાઈને સરદાર કહીને સંબોધ્યા એ પહેલાં લોકગીતે એને સરદારનું બિરુદ આપી દીધું હતું.

આ લોકગીત રાજકોટમાં મેં સાંભળ્યાં પછી મુજરાત રાજકીય પરિવર્તનને બેઠક વખતે રાતની ખાતરી અંગત બેઠક વખતે પૂજ્ય સરદારશ્રી વલ્લભભાઈને સંભળાણું અને એ ગીતનો મારે રજુ કર્યો ત્યારે સરદારશ્રી એમના લાક્ષણિક હાસ્યે હસ્યા હતા. એ પછી અમદાવાદની મુખક પ્રયતિના સંગ્રાહકોએ ‘મુચવીક’ ઉજાણું એમાં પ્રેમાભાઈ હોધમાં એક દિવસ ‘આપણું લોકગીતો’ નો કાર્યક્રમ ગ્રામપા મને આમંત્રણ મળ્યું હતું.

પ્રેમાભાઈ હોલમાં ભરતીએ મટેલા કોનાવર્ગમાં જ્યારે ‘કટકો કાગળિયો’ એની મૂળ હલકથી મેં સંભળાણું ત્યારે આખોય સમૂહ ગીતની પ્રેમભરી ભાવનાને હિંચોળે ચઢ્યો અને જ્યારે કાર્યક્રમ પુરો થયો ત્યારે એક જુવાન સાક્ષર મિત્ર વ્યાસપીઠપર ધસી આવ્યા. કિતાવજો અભિનંદન આપતાં હસીને એમણે ‘પૂણું’ : “સમયરાખાઈ, ખરે કહેલો આ ગીત તમે બનાવ્યું છે ના?”

“તો તો એ તો લોકગીત છે.”

“પણ આટલું સરસ.....”

“આટલું સરસ ગીત મેં જતાવ્યું હોય તો તો હું જરૂર એ ગીતપરનો મારો હાથો રજુ કરી ઝોનન લઉં. પણ એ લોકગીત છે એને મારે નામે ચકાવીને બોલો. યસ લઈ શકું?”

આ પ્રસંગ અને એટલા માટે રજુ કર્યો છે કે લોકગીતોની સીકસ એટલી બધી મોહક છે કે કેટલાંયે લોકગીતોને પોતાને નામે ચકાવવાતા પ્રખ્યાત કર્યા છે અને કરે છે, પણ અને સ્થ મુદો તો એ છે કે આપણાં આ લોકગીતોનો કોઈ ચોક્કસ કવિ નથી. મેં તો જેર અને આકીર, રખારી અને ચારણ, ખવાસ અને મીર, ઉપરાંત અણુતવર્માની બહેનોનાં ગીતો પણ એમની સાથે વસીને સાંભળ્યાં છે અને મારે કહેવું બેઠકે છે કે એ ગાયનાં ગીતોની રસિકતા અને પ્રગુલ્લતા પણ અજબ રંગભરી હોય છે.

અને એ બહેનોએ સંગીતનું કયાંય શિક્ષણ લીધું હોતું નથી. એને ન તો કોઈ વિશ્વવિદ્યાલયર કે ન તો કોઈ મોલાબહે તાલમુદનાં માપ શીખવ્યાં છે. છતાં એમનાં લોકગીતોમાં તાલમુદનાં માપ અર્પણિત છે. સંપૂર્ણપણે વળંપવામાં હોય છે. આ લોકગીતોનાં રસભર્યાં પાન કરનારી બહેનોને ન તો કોઈ સાહિત્ય પરિષદના ચંદ્રકાંચો કવિ કાવ્યની કડીઓ આપે છે કે ન તો કોઈ ગાયક એની સમક્ષ પોતાનાં ગીતનાં ચરણો રજુ કરે છે. એ તે સ્વયં પોતે પોતાની ‘શુદ્ધ’ હોય એમ નાનપણથી લોકગીત ગાય છે. અને ગીતાવે છે. અને જ્યારે એમાં એ પારંગત અને છે ત્યારે આખા પંથકને એનાં ગીતો નવપ્રકૃતિ કરી દઈ નવજીવન આપે છે.

એની રસિકતાની ખીલવણી માટે નથી ચોક્કસ શરદુસ્તવ કે નથી ચતા મોટા સમારણો. એ પોતેજ રસિકતાની રસમૃતિ છે. ચંદ્રમા આકાશે ચડે એટલે ગામડાના રસિકોએ રસને હેલે ચડે અને તેજતેવડી રાત્રે મળી આંદનીના વ્યોમમંડપમાં રાસડો ચડે.

આ પ્રસંગે નહાની નહાની બાલિકાઓ લોકગીતોની

કડીઓ બોલતી જાય અને પોતપોતાની રાસમંડલીઓ જમાવતી જાય. તેવીજ રીતે યુવાનીના મદમં મદદેલી બનેલી યુવતીઓ પણ પોતાની યુવાન સાથણી સાથે રાસના જ્યારે ઝંકાર જમાવે ત્યારે તો દૂર દૂરની શેરીનાં રસિકાં રાત્રે મળી એ રમણે જોના આવે રાસ ચણો હોય, યુવાનીનાં હીર અખડતાં હોય, પગના ધબકારાથી ધરતી ધણેણતી હોય અને આશુરે વાતાવરણ રસિયાઓનાં રસકેસોલથી રંગાઇ ગયું હોય ત્યારેજ લોકગીતોનાં સાચાં દર્શન સાચે સ્વરૂપે થઇ શકે.

એ રીતે લોકગીતો જેણે સાંભળ્યાં છે, માન્યાં છે એ જીવન પર્ષત એ સુરાવરી, એ તાલ અને એ દૃશ્ય ભૂમી ન જ શકે. એક તાલ, એ તાલ અને ત્રણ તાલ સાથે પુટડી અને વતુલમાં ફરતી રાસરસિયણુના અંગ-મરડ અને નૃત્ય બેલા બેલાં હોય છે. અને એ રીતે લોકગીતો પ્રજાશરીરની નવપ્રકૃતિની સામગ્રી તરીકે રસિયાઓને પોરણ આપ્યા કરે છે.

સૈકે સૈકે રૂપ બદલાય પણ રસિકતા એની એ પ્રાંતિ પ્રાંતિ હાળ અને હીંચમાં ફેરફાર થાય પણ વસ્તુ એની એ, ઉચ્ચારણ માત્ર જુદાં, યુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, મારવાડ, અને મેવાડનાં લોકગીતો સાંભળવાનું સદ્ભાગ્ય મને સાંપડ્યું છે એટલું જ નહિ પણ એક અભ્યાસકની દિગ્દિગ્ધ અભ્યાસ કરવાની અણુમૂલી તક એકથી વધુ વખત સાંપડી છે.

એ લોકગીતોના સગર યુજરાતના કાંઠાને મોતીની પાળ બનાવી રાજ દેશ પ્રહરે પ્રહરે જુદા જુદા ચરો જમાવ્યા કરે છે. લોકગીતની સાચી સુરાવરીની જમાવટ બેલી હોય એણે આપણા સોગરકાંઠાની પ્રજાનાં લોકગીતો સાંભળવાં. લોકગીતો ગવાય ત્યારે એમાં રાસ, રાસડો, ગરબી ને ગરબો એ ચાર ભેદ છે. એ ચાર ભેદનું વિવરણ એક એક જુદો લેખ માગે છે, રાસ એ રાસડો નહિ, ગરબી એ ગરબો નહિ, ગરબો એ ગરબી નહિ, રાસડો એ રાસ નહિ. એ ચારે લોકગીતોના વિભાગ સમજવા જેવા છે. જરૂર બીજે કોઈ પ્રસંગે એ વિભાગને પણ આપણે જુલોલી બેઠું.

સ્વતંત્ર્ય પ્રાપ્તિનાં બે વર્ષો થઈ ગયાં. આ બે વર્ષ દરમ્યાન આપણે કઈ કઈ સિદ્ધિ મેળવી તે બાબતું જરૂરી છે. કદાચ આ બે વર્ષની સિદ્ધિઓનો આંક કાઢવો એ અત્યારની તકે જરા વહેતું ગણાય. દેશનું વહિવટીનું ચલાવતી દરેક વ્યક્તિનું લક્ષ બીજા એટલા બધા અગત્યના પ્રશ્નોમાં મૂંઝવાયેલું હતું કે સ્વતંત્ર દેશને જાને તેવા દસ વ્યવસ્થાતંત્ર તરફ ધ્યાન આપવાનો એમને અવકાશ જ મળ્યો નહિ. પરંતુ જે કંઈ થોડા વખત મળ્યા છે તે દરમ્યાન તેઓએ દેશને પ્રશ્નોને પથે ચલાવવા માટે બન્યો તેટલો વ્યાપક પ્રયાસ કર્યો છે.

એમ કહી શકાય કે એકસા પચાસ વર્ષના અંગ્રેજી અમલ દરમ્યાન આપણી સંસ્કૃતિને અનેકવિધ હોનેલા હાનિ પહોંચી છે તેને દૂર કરવા માટેના અને તેને સ્થાને નવાં તરને યથાર્થ રીતે ગોઠવવાનો પ્રયાસ આ બે વર્ષ દરમ્યાન કરવામાં આવ્યો છે. સ્વતંત્ર હિંદની લબ્ધી હાથેરતને ચાલુવા માટેના પાયાતું કામ આ બે વર્ષ દરમ્યાન ચલુ ગણાય.

રાષ્ટ્રીય વિધાનસભા

વિષય	તાલુકાની હિસ્સો (લાખ રૂપિયામાં)
એની વહી	...
ટોર વિસ્તાર	...
જંગલો, સહકારી સંસ્થાઓ	...
આમોઘોગો અને જમીન	...
તાની નહેર યોજનાઓ	...
ખાર જમીન	...
કૃષિવહી	...
દાકીની પિલા	...
બહેર આરોગ્ય	...
બહેર આરોગ્યની યોજનાઓ	...
ગામડાં માટે પાણીનાં સાધનો	...
ઠાઉન ખેતી	...
મચ્છી ઉછેર	...
મજૂર કલ્યાણ	...
વસવાટ	...
રસ્તાઓ	...
મકાનો	...
બાઉન વ્યવહાર	...
પણત વર્ગ	...

વિ.વિ.ધ યોજનાઓ

આપણી સરકારે હિન્દને સદર બનાવવાના કાર્યમાં આ બે વર્ષ દરમ્યાન શું શું કર્યું તે બેધ જવા પ્રયત્ન કરીએ.

દુધ	...
સરોંધ્ય	...
પ્રતીક્ષી ચેલનાઓ	...

રાષ્ટ્રીયોત્થાનનો કાર્યક્રમ :-

રાષ્ટ્રના નયનકાંતર માટે સરકારે જુદા જુદા ખાતાઓમાં કેટલીક પંચવર્ષીય યોજનાઓ ચડી છે. આ પ્રત્યેક યોજનાને જે નાણાંકીય હિસ્સો આપવામાં આવેલ છે તે એવું મહત્વ દર્શાવવામાં સહાયજીત થશે.

વિષય	તાલુકાની હિસ્સો (લાખ રૂપિયામાં)
વીજળી યોજના	...
નહેર યોજના	...

એનીવાહી :-

એનીવાહી જીવનને સ્પર્શે એવા કુવારાઓ અમલમાં મુકવા માટે સરકારે જોરબોર પ્રયાસ શરૂ કર્યો છે. એનીવાહી સામાજિક અને આર્થિક દિશામાં મુશ્કેલી સુધારે એવા સુધારાઓ અમલમાં મુકવા માટે સરકારે જાહેર નિધ પ્રયત્નો કરે છે.

વધુ અનાજ વાવવા માટે ૨૦,૭૮૦ એકર જમીન આપવામાં આવી છે. દોઢ લાખ એકરના વિસ્તારમાં

આવેલા ચારસો ત્રીસ (૪૩૦) ગામડાઓનો વિગતવાર સર્વે કરવામાં આવે છે ગામડાઓમાં ડી. ડી. ડી. જાડી મન્દિરોના નાશ કરવામાં આવ્યો હતો અને મહેરિયાને અટકાવામાં આવ્યો હતો. સરકારે આ કામ પાછળ રૂ.૨૫૦૦ રૂપિયા ખર્ચેલા.

જમીન બેટલાં ખેતીવાડી વિષયક સંશોધન કેન્દ્રએ બીચારજી ને સુધારવા માટે મદદ કરી છે. ૧૯૪૬-૫૦ ના વર્ષ દરમિયાન આસરે ૬૯ હજાર મધ્ય સુધારેલાં બીયાં વહેંચવામાં આવ્યા હતાં. ૧૯૫૧-૫૨ દરમિયાન ૧૪૦૦૦૦ મધ્ય અનાજ વધુ ઉત્પાદન થશે એવી ધારણા રાખવામાં આવી છે.

કુર્બાનકામાં આસરે ૨૦૮૧૪૪ રૂપિયાના ખર્ચે સોપારી ઉત્પાદન કરવાની એક પાંચ વર્ષની યોજના મંજૂર કરવામાં આવી છે. બીયાંની વહેંચણી અને સુધારણા માટે બીજી પણ કેટલીક યોજનાઓ વેગમાં ખતી રહી છે.

સરકારે યોજા ભાવે ખાતર આપવું શરૂ કર્યું છે. ડિસેમ્બર ૧૯૪૮ સુધીમાં પૂરા થતા વર્ષ દરમિયાન ૧,૫૦,૦૦૦ ટન ખાતર તથાવી સાથે રૂપિયા ૪૫,૬૦,૦૦૦ ની કિંમતે વહેંચવામાં આવ્યું હતું. ૧૯૪૬-૫૦ ના વર્ષ દરમિયાન ૧,૩૫,૦૦૦ ટન ખાતર વહેંચવાની યોજના છે.

એટલું જ નહિ પણ બહારા ઉગાડનારાઓને ખાતરનાં મિશ્રણોને એક મોટો બચ્ચો આપવામાં આવ્યો હતો. એથી સરકારને રૂપિયા ૧૧,૨૫,૦૦૦ ની તથાવી ખર્ચ થયું હતું. ૬૫ મ્યુનિસિપાલિટીઓને ગામના કચરાઓથી ખાતર બનાવવાની લઘુમધ્ય કરવામાં આવી હતી. આ ખતના ખાતરથી એકર દીઠ ઉત્પાદનમાં ડીકીક વધારો થયો હતો. ખેડૂતોને ખાદ્ય ખોદવા માટે તેમજ ખાતર બનાવવા માટે ૫,૧૦,૦૦૦ રૂપિયાની તથાવી આપવામાં આવી હતી.

ખેતીવાડી માટે ૫૦,૦૦૦ કુવાઓ ખોદવાની એક પાંચ વર્ષની યોજના ચડવામાં આવી છે. આ બાબતમાં સરકાર સારી તથાવી આપનાર હોઈ ખેડૂતોને નવા કુવા ખોદવા માટે તેમજ ચાલુ કુવાઓને દુરસ્ત કરવા માટે સાંડે ઉત્તેજન મળે છે. પ્રાંતમાં વીજળીથી ચાલતા

આસરે ૫૨ ધોરીગો કામ કરી રહ્યાં છે.

ચોવીસ નાની નહેર યોજનાઓ પૂરી કરવામાં આવી હતી અને એથી ૧૨,૧૪૧ એકર જમીનમાં પશુ પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું. આ યોજના પાછળ રૂ.૮,૦૯૪૪૧ રૂપિયા ખર્ચ થયું હતું. આવી બીજી સોળ નહેરો ખોદવામાં આવ્યું છે. એની પાછળ રૂ.૧૩,૩૩,૩૪૫ રૂપિયાનો ખર્ચ થશે. ૧૯૫૦ માં આ કામ પુરું થશે.

નહેરકામ માટે ત્રણ સ્ટેશનો ઉભાં કરવામાં આવ્યાં છે. એથી ચાર હજાર એકર જમીનને પાણી મળે છે. આમાં બીજાં તેર સ્ટેશનો રચાય છે. ખેડકામ માટે ટ્રેક્ટરોની મદદ લેવાય છે. બન્યુઆરી ૧૯૪૬ સુધીમાં ૩૦૨૫૦ એકર જમીન ટ્રેક્ટરોથી ખેડવામાં આવી હતી.

ખેતીવાડીને તુકશાન પહોંચાડે એવા કોઈપણ રોગચાળાને અંકુશમાં મુકવા માટે તાત્કાલિક પગલાં લેવામાં આવે છે.

વધુ અનાજ ઉગારેની સર્વરૂપણી યુએસથી વર્ષને અંતે ૩૮ હજાર ટન અનાજ વધારે ઉત્પાદન થયું છે. આથી સરકારને કુલ ૯૮,૯૫,૦૦૦ રૂપિયાનું વધારે ખર્ચ થયું છે. કોટલે કે એક ટન અનાજ દીઠ રૂપિયા ૨૭નો વધારે ખર્ચ થયો છે. પરંતુથી આપાત કરાતા અનાજ ઉપર ટન દીઠ ૧૫૦ રૂપિયા વધારે ખર્ચવા પડે છે. અનાજની તંગી ટાળવા માટે સરકાર સારી ખતનાં બીયાં ખાતર વગેરે પૂરાં પાડવા માટે સમગ્ર કરી રહી છે. ધારવાર, આશુદ અને પેલામાં આવેલી ત્રણ ખેતીવાડી વિષયક કલેન્ડરે તેમજ બાગલકોટ, સોલાપુર અને નાગિકમાં આવેલી ત્રણ ખેતીવાડી વિષયક શાળાઓમાં આ અંગેનાં ચોગ્ય કાર્યકર વર્ગ તૈયાર કરી રહી છે. દરેક જિલ્લામાં એક ખેતીવાડી વિષયક શાળા ખોલવાનો સરકારનો વિચાર છે.

ટોચે માટે અત્યારે ૧૫૩ દવાખાનાં, પ્રાંતમાં ચાલુ છે. તેમાં વધુ જાહનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. ટોચેની પેદાશ સુધારવા માટે ૪૮ ખેતરક કેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવ્યાં છે.

ફળું ઉત્પાદન સુધારવા માટે પ્રયાસ કરતી ડેરીઓ ૬ લાખ રૂપિયાની લોન આપવાની સરકારે તૈયારી રાખી છે.

સ્વતંત્ર પ્રાપ્તિનાં બે વર્ષો થઇ ગયાં. આ બે વર્ષ દરમ્યાન આપણે કંઈ કંઈ સિદ્ધિ મેળવી તે બાબતું જરૂરી છે. કદાચ આ બે વર્ષની સિદ્ધિઓનો આક કાદવો જો આત્મારની તકે જરા વહેણું ગણાય. દેશનું વહિવટીતંત્ર ચલાવતી દરેક વ્યક્તિનું હક્ક ખીન એટલા બધા અગત્યના પ્રશ્નોમાં મૂંઝવાયેલું હતું કે સ્વતંત્ર દેશને જાણે તેના દસ વ્યવસ્થાતંત્ર તરફ ધ્યાન આપવાનો એમને અવકાશ જ મળ્યો નહિ. પરંતુ જે કંઈ થોડા વખત મળ્યા છે તે દરમ્યાન તેઓએ દેશને પ્રગતિને પથે ચલાવવા માટે બન્યો તેટલો વ્યાપક પ્રયાસ કર્યો છે.

એમ કહી શકાય કે એકસો પચાસ વર્ષના અજીજ અમલ દરમ્યાન આપણી સંસ્કૃતિને અનેકવિધ શેરોમાં ફાળી પડેલેલી છે તેને ફર ફરવા માટેના અને તેને સ્થાને નવાંતરને યથાર્થ રીતે જોડવાનો પ્રયાસ આ બે વર્ષ દરમ્યાન કરવામાં આવ્યો છે. સ્વતંત્ર હિન્દની બન્યું હાથરતને ચલુવા માટેના પાયાનું કામ આ બે વર્ષ દરમ્યાન થયું ગણાય.

રા
ષ્ટ્ર
ય
વિ
કા
સ
ની

વિષય	નાણાંકી હિસ્સો (લાખ રૂપિયામાં)
ખેતી વાડી	... ૮૫૦
દોર વિતાન	... ૫૦
વંચેલા, સહકારી સંસ્થાઓ	... ૩૧૫
શ્રમોલોગો અને જમીન	...
નાની નહેર યોજનાઓ	... ૧૦૦
ખાર જમીન	... ૨૦
કૃષિવર્ણી	... ૧૩૩૮
દાકની વિદ્યા	... ૫૨૫
બહાર આરોગ્ય	... ૧૦૦
બહાર આરોગ્યની યોજનાઓ	... ૨૨૪
ગામડાં માંટે પાણીનાં સાધનો	... ૨૨૧
ટાઉન પ્લેનીંગ	... ૪
મચ્છી ઉલોગ	... ૭૦
મજૂર કલ્યાણ	... ૨૦૦
વસવાટ	... ૪૫૦
રસ્તાઓ	... ૫૦૦
મકાનો	... ૩૦૦
વાહન વ્યવહાર	... ૪૦૦
પણાત વર્ગ	... ૧૦૦

વિ વિ ધ યો જ ના ઓ

આપણી સરકારે હિન્દને સહર બનાવવાના કાર્યમાં આ બે વર્ષ દરમ્યાન શું શું કર્યું તે જોઈ જવા પ્રયત્ન કરીએ.

રાષ્ટ્ર યોજનાનો કાર્યક્રમ :-

રાષ્ટ્રના નવધકતર માટે સરકારે જીલ્લા જીલ્લા ખાતાંઓમાં ફેટલીક પંચવર્ષીય યોજનાઓ વાડી છે. આ પ્રત્યેક યોજનાને જે નાણાંકીય હિસ્સો આપવામાં આવેલ છે તે જીલ્લા મહત્વ દર્શાવવામાં સહાયબદ્ધ થશે.

વિષય	નાણાંકીય હિસ્સો (લાખ રૂપિયામાં)
વીજળી યોજના	... ૬૭૫
નહેર યોજના	... ૬૩૩

દુધ	... ૩૦૦
સર્વોદય	... ૧૦૦
પ્રતીજ્ઞ યોજનાઓ	... ૫૪

કુલ ૭૫૨૯

ખેતીવાડી :-

ખેતીના જીવનને સ્પર્શેલેલા સુધારાઓ અમલમાં મુકવા માટે સરકારે જોરજોરે પ્રયાસ શરૂ કર્યો છે. ખેતીના સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિ સુધરે એવા સુધારાઓ અમલમાં મુકવા માટે સરકાર બહુ વિધ પ્રયત્નો કરે છે.

વધુ અનાજ વાવવા માટે ૨૦,૭૮૦ એકર જમીન આપવામાં આવી છે. દોઢ લાખ એકરના વિસ્તારમાં

સરકારને મળ્યા છે. અને એ અંગેની તપાસ સરકારે હાથ ધરી છે.

નેગ પાવર :- મહેસુર રાજ્યે નેગ પાવરમાં આગળ ૧૦૦૦ K. W. અને પાંચ વી. એ. આગળ ૧૫૦૦ K. W. સંકિર વૃદ્ધી મુ. વધુ કરાવ્યું છે.

ખેડામાં વેળના :- આ વેળનાને ૩૦૦ લાખ રૂ. હાથ ધરાયો છે અને એની તપાસ ગાંધી નદીથી થોડા વખતમાં ઇન્ડિયન ઈન્ડિયા સંસ્થાના કરવામાં આવશે. આ પોર્ટલું કામ પીપ્પાળીનું ઉત્પાદન અને વહેંચણી કંપની દ્વારા વધારેમાં વધારે થઈ શકે તે જવાબુ છે.

(૪) **મત્સ્ય ઉદ્યોગ :-** આ એક ખીલનો ઉદ્યોગ છે. સરકારે આ ઉદ્યોગને વિકસાવવા માટે તેમજ માછીમારોનું જીવન ધોરણ સુધારવા માટે પ્રયાસ આદર્યો છે. અધી કરીને ૧૯૪૬ ના વર્ષ દરમ્યાન આગળના વર્ષથી જ મળતો જમણી માછલીઓ મેળવી શકાય છે.

મળતો જમણી સ્ત્રીઓએ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. અને એની પાછળ ૩૫ લાખ રૂપિયાની મૂકી રાખાયેલી છે. કાંડા દરિયામાં તેમજ વીજળી બળવડે માછલી પકડવાના પ્રયોગો કરવામાં આવે છે. મચ્છી આપતા ભાગને સુધારવા માટે ૮૪૫૬૫૦ રૂપિયાના ખર્ચની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. મચ્છીમારોની સંસ્થાઓએ ૨૮૬૨૬૪ રૂ. ની લોન અને ૪૪૮૪૮ રૂ. ની ગ્રાન્ટ આપવામાં આવી છે. માછીમારોને એમના કામગીરીઓ માટે દસ શાળાઓ ખોલવામાં આવી છે. અને ૧,૨૦,૦૦૦ ને ખર્ચે બીજી નવી શાળાઓ, પણ તૈયાર થઈ રહી છે.

હાકતરી વિદ્યા :-

આયોજક કામ કરતી હોસ્પિટલોમાં વૈદ્યકીય સગવડ વધારવામાં આવી છે. સ્ટાફના શિક્ષણ માટે વધારે સગવડો કરવામાં આવેલ છે. ગામડામાં ઇન્સિપાલો રથાપવામાં આવી છે તેમજ પ્રોખાઇલ ટ્રાસ્ટીટલ યુનિટનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સેરા અને વેક્સીન ઉત્પાદન કરતા હાકતરી ઇન્સ્ટિટ્યુટને વિકસીવવામાં આવ્યું છે.

આરોગ્ય વિષયક સંસ્થાઓ :-

રેલવેમાંના સામનો કરવા માટે સરકારે વ્યવસ્થા તંત્ર ઊભું કર્યું છે. એન્ડોમેલેરિયા અને એન્ડી-ટ્યુબર-ક્યુલોસિસ પ્રચાર સાધના હીક હીક કામ આપી રહ્યા છે. પ્રમુતિ અને જાળવણી અંગેની સગવડો પણ વધારવામાં આવી છે. સરકારની આ સહાયને લીધે મુલાવડતું મરણ પ્રમાણ ઓછું થયું છે. જાળવરણ પણ પ્રમાણમાં ઓછા થયાં છે અને હજી પણ આ દિશામાં પ્રગતિની આશા રખાય છે.

દાર્શનિક :-

સરકારે દાર્શનિક દેવને દર્શાવવા માટે પ્રયાસ આદર્યો છે. જાલુદ દૂકા વખતમાં પ્રાંતભરમાં સંપૂર્ણ દાર્શનિક અમલમાં આવશે. તાકી એને બીજા જે પદાર્થને ઉપયોગ ફેરી પીણું તરીકે કરવામાં આવતો તેમાંથી રોળ ચોક્કસ વગેરે ઉપયોગી પદાર્થો બતાવવામાં આવશે. સમાજ વિરોધી તત્વોને હાંકી કાઢવા માટે એક મજબૂત તંત્ર ઊભું કરવામાં આવેલ છે. ટ્રેડર કલ્યાણકેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવ્યાં છે અને એથી દાર્શનિકોને વધારે સારું જીવન જીવવાનું સૂચન ગળી રહે છે. ફેરવણીનો પિકાસ થતાં દાર્શનિકોનો અમલ એક દેવળ એકાધિક વસ્તુ બની જશે.

પોલીસ :-

પોલીસ એક્સ સંસ્કારી પ્રગતિ રહેણ માટે યોગ્યેશું સેવાદળ. વસ્તી વધી જતાં અને જીવનની વચ્ચેના સુવ્યવસ્થાની બની જતાં પોલીસની મદદ અને રક્ષણની જરૂર પડે જ છે. પોલીસના વર્તનને આધારે સંસ્કારિક જીવન ચાલુ છે. એથીજ સરકારે પોલીસનું તંત્ર, ફેરવણી અને નિમણુંક એ ત્રણ વિષયમાં મૂળભૂત ફેરફાર કરેલા છે. સંક્રાંતિકાળ દરમ્યાન પોલીસ ખાતામાં લાંચરૂપ અને જોગવાઈવારી પેસી ગયાં હાથ એ સંબંધિત છે. એટલેજ સરકારે આ ખાતામાંથી તમામ સમાજવિરોધી તત્વોને નાબૂદ કરવા માટે જાળવર પ્રયાસ કર્યો છે. વહિવટીય કુશળતા લાવવા માટે આખા ખાતાની પુનઃરચના કરવામાં આવી છે.

ગૃહરક્ષક - દળ :-

સરખાતે ધોરણે સમાજ સેવા કરવા માટે આ સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે. કડીકેટીના સમયે ગૃહરક્ષક દળ પોલીસને સારી મદદ કરતું આવ્યું છે.

સામાજિક શિક્ષણ સમિતિ તરફથી આસરે આંકડો જોટલા પ્રોદશિક્ષણવર્ગો ચલાવવામાં આવે છે. આ પ્રત્યેક વર્ગમાં ઓછામાં ઓછો એક કલાક દરરોજ દાર્શનિકીના પ્રચાર પાછળ વાપરવામાં આવે એવું શ્રીયુત એલ. એમ. પાટીલ શ્રીયુત ચંપકલાલ મોદી અને શ્રી. એમ. એસ. કાપડીયાની પ્રેરણામયુર દોરવણી દોળ નહીં થયું હતું. ઉત્સવો અને સભાઓમાં દાર્શનિકી અંગેનાં જે વ્યાખ્યાનો થાય છે તેની અસર સ્થાયી હોતી નથી. કારણકે આવા પ્રસંગો કોઈ કોઈ વારજ આવે છે. પરંતુ પ્રોદશિક્ષણ વર્ગોમાં જે ખંત ધીરજ અને સમજાવટથી આ પ્રશ્ન હલવામાં આવે ત્યારે તેની અસર સ્થાયી નીવડે છે.

તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બરના રોજ સાયનીના આમોદ પ્રમોદ કેન્દ્ર ઉપર એક આહારગૃહનું ઉદ્ઘાટન કરતાં વડા પ્રધાન શ્રી. બાળા સાહેબ ખેરે દાર્શનિકીના વિશ્લેષણ તરફથી થતા અનેક જાતના પ્રચારોના સંચોટ રહિયો.

આપેલો. વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અંગેના ભ્રમનું નિરસન કરત શ્રી. બાળા સાહેબે દાર્શનિકીના કાર્યક્રમની પાછળ રહેલ જન આત્માન્વેતા વિશાળ દિલનું મહત્વ દર્શાવેલ. દાર્શનિકી કાર્યક્રમને જન - સામાન્યની સંપૂર્ણ સંમતિ હોવાને કારણેજ સરકારે તેનો અંગીકાર કર્યો છે. અને એજ વર્ગના દૈનિક જીવનનાં પુનરુત્થાન માટે કેંગ્રેસ રાજદિવસ મળી રહી છે, એમ બાળા સાહેબે ભાર પૂર્વક જણાવેલું. પ્રતિગોષાત શ્રી. બાળા સાહેબે અમોદપ્રમોદના આવાં કેન્દ્રોની અગત્ય ઉપર પણ ભાર મૂકેલો.

એ પ્રસંગે વ્યાખ્યાન કરતાં શ્રીયુત એલ. એમ. પાટીલ જોરે કરેલું કે નજીકના ભવિષ્યમાં લગભગ એકઝો પરીસ આવાં કલ્યાણ કેન્દ્રો શરૂ કરવાની સરકારની મુશ્કેલી છે.

આ પ્રસંગે મુંબઈ પ્રાંતિક દાર્શનિકી સમિતિએ તૈયાર કરેલી 'ઉદ્યાર' નામની શ્રીમંત પણ દર્શીયવામાં આંધી હતી.

ફરી આવી દિવાળી

દિવાળી શબ્દમાં કોઈ અદ્ભુત ચમત્કાર મહેતો છે. દીપની સાથે આ શબ્દ સંકળાયેલો કોઈ આપણને વધારે ચીજ લાગે છે. પ્રકાશ એ કુદરતનો એક મોંઘો ખતનો છે. અને માણસ જાતને તે ખૂબ ઉપયોગી છે. પ્રકાશ અને અગ્નિ લગભગ બધાજ ધાર્મિક વિધિઓમાં જીવનમાં આવે છે હિંદુઓ અને પારસીઓ પોતાના દેવળોમાં, પોતાના મંદિરોમાં દીપમાળા રાખે છે અને આરા પ્રસંગે એને પ્રગટાવે છે. ખ્રીસ્તીઓ મીસુખતી ણાયે છે અને મુસ્લિમો અગરબત્તીનો ઉપયોગ કરે છે.

તત્કાલીનો પ્રકાશનો બહુજ મૂલ્ય અર્થ કરે છે. તેઓ કહે છે કે પ્રકાશ માણસના અંતઃકરણમાં મહેતો છે. અને એને પામવા માટેજ માણસે જીવનમાં પ્રયાસ કરવાનો હોય છે. આથીજ દિવાળીના દિવસે જે દીપમાળાઓ પ્રગટાવવામાં આવે છે એથી આપણા અંતઃકરણમાં આનંદ-ગીતરાય છે.

નાના બાળકો દિવાળીની રાત્રી ધણી વખતથી એકી રીતે એતાં હોય છે કારણ કે એમને મન તો દિવાળી એટલે ફટાકડા ફોડવાનું અને નવાં વસ્ત્રો પહેરી બહાર નીકળવાનું તેમજ હળવા મળવાનું એક મોટું પર્વ.

મોટી ઉંમરના માણસોને પણ દિવાળીમાં થોડું ઘણું નવું કરવાનું હોય છે. લોકો આખા ઘરને સાફચક્ર કરે છે બધી લીંપણીયે છે, વાસણોની માંડને ગોઠવે છે અને રાત્રે ફોડવાની દીપમાળા પણ પ્રગટાવે છે. આથી કરીને બધાજ અધિકાર ચાલ્યો જાય છે. અને ઘર પ્રકાશથી ગ્રહણી હોઈ છે. દિવાળીના દિવસો દરમિયાન હોકરાઓ માટે ફટાકડાઓ અને નવાં કપડાં ખરીદવા માટે ખર્ચ ખર્ચ તેઓ પુરુષ કરે છે. કારણકે દિવાળી વર્ષમાં એકજ વખત આવતી હોય છે ને?

દિવાળી દરમિયાન લક્ષ્મીપૂજન કરવામાં આવે છે એમ મનાય છે કે ધન અને વેલવની દેવતા લક્ષ્મી આ દિવસે દરમિયાન દરેક ઘેર તેમજ દુકાનોમાં

આવે છે અને તેનો સ્વીકાર કરવા માટે લોકો પોતા પોતાના ઘરને શણગારે છે.

દિવાળી એટલે હિંદુઓના વિક્રમ સંવતનો અંત આ દિવસથી વ્યાપારીઓ પોતાના આખા વર્ષનું ખાતું પૂરું કરે છે, અને નવા ચોપડા શરૂ કરે છે. આ દિવસે માણસ પોતાના વંતિલા વર્ષ દરમિયાનની સિદ્ધિ અને નિષ્ફળતાનો વિચાર કરી નવા વર્ષમાં પ્રગતિને પથ ચઢવાનો નિશ્ચય કરે છે.

દિવાળી દરમિયાન રાત્રે રાત્રી ઉપર વિવિધ મેળબે તો વસ્તુ આપણને યાદ આવે છે. આનો અર્થ બીજો થું હોઈ શકે? સત્ત્વ હિંમતો વિવિધ મેળવે છે અને અનિષ્ટ લક્ષણો પરાજિત થાય છે. રામ ચૌદ વર્ષના વનવાસ પછી અયોધ્યામાં પાછા વળે છે એનો અર્થજ એટલે કે છંદ આખરે અનિષ્ટને હરાવી પોતાના સ્થાને જાય છે. આ દિવસે દરમિયાન આપણે રામાયણ વધારે રસપૂર્વક વાંચીએ છીએ અને નવા વર્ષ માટે કંઈ શુભ નિશ્ચય કરીએ છીએ. આજ દિવસ દરમિયાન શ્રીકૃષ્ણે પોતાની ટચલી આંગળી ઉપર ગોવર્ધન પર્વતને ઝીંક્યો હતો. અને એકદુનની ગોપીઓ અને ગાયોને અતિશુભિમાંથી બચાવ્યાં હતાં.

દિવાળીના પર્વના છેલ્લા દિવસ તરીકે ભાદરમીજ આવે છે. ભાદરમીજ એટલે ભાદરના દિવસ. એમ કહેવાય છે કે ભાદરમીજને દહાડે યમને એની ખુદેત મૃત્યુએ ભાવપૂર્વક સંભળ્યો હતો. આ પ્રસંગની યાદમાં ખુદેતો પોતાના ભાઈઓને આ દિવસે ભાવભર્યું આમંત્રણ આપે છે. ભાઈ ખુદેતને ઘેર જાય છે અને જહલામાં એને થોડો બેઠ પણ આપે છે. આ રીતે ભાઈખુદેતનો સનેહ વધે છે.

શરદ ઋતુ પુરી થતાંજ દિવાળી આવે છે. એ પણ એક સારી નિશાની છે. શરદ ઋતુની ખરાબ અસરને યોગ્યમી ગયા પછી કંઈ ઉત્સવ તો ઉજવવાજ જોઈએ ને?

સમયના પ્રવાહમાં

૨

પૂના શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ ઓગસ્ટ માસ બરમક કાર્પક્રમ વચ્ચે પીનાબો. લોકમાન્ય તિલકના આ અંગત પ્રિય શહેરમાં તિલકજીવંતિની ઉજવણી ભગલાભરી થાય એ સ્વાભાવિક છે. ત્યાર પછી તરત આબો સ્વાતંત્ર્ય દિન. આ બંને સમિતિય ઉત્સવોની ઉજવણીમાં પૂના શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ દારૂબંધીના પ્રચારને ફીક ફીક રચાન આપ્યું. પંદરમી ઓગસ્ટે 'જાયાબાણ' નામ એક દારૂબંધી વિષયક નાટક શબ્દોવાર વાગ્યની નટ્ટક રામકલાપથકે લગ્ની બતાવ્યું. આસરે ૧૨ થી ૧૫ હજારની વિશાળ જનમેદની આ નાટક બેવા માટે ખડી થઈ હતી.

આ પ્રસંગે મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતિક ફોરેસ સમિતિના મંત્રી મી. તાત્વા સાહેબ દેશપાન્ડે, શહેરની દારૂબંધી સમિતિના ઉપપ્રમુખ શ્રી. એમ. જોના. ગેમાજી, શ્રી. અન્ના સાહેબ ફોજી, શહેરની ફોરેસ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. જી. એમ. શુભે અને શ્રી. જી. એ. ખરાત વગેરે સંભાવિત સભ્યોની હાજર હતા.

આ પ્રસંગે સંસ્કારના દારૂબંધીના કાર્યક્રમને સંસ્કર કરતું એક વ્યાખ્યાન શ્રી. દેશપાન્ડેએ કર્યું હતું. અને એમાં સહકાર માટે વિનંતિ કરી હતી.

નવાં કલ્યાણ કેન્દ્રો

પૂનામાં એક કલ્યાણ કેન્દ્રની સ્થાપના કરવાનો ઇરાદો રખાયો છે. એને માટે ચોગ્ય સ્થળ તકી કરવા માટે દારૂબંધી અને આપકારી ખાતાના રૂપરૂટી કમિશનર ડૉ. શેખ ઓગસ્ટ માસમાં પૂનાની મુલાકાતે ગયેલા. તેઓશ્રીએ આસપાસના વિસ્તારનું નિરીક્ષણ કર્યું હતું. ડૉ. શેખે રથાનિક કાર્યકરોને સંપર્ક સાધ્યો હતો. અને જનતાને સરકારના દારૂબંધીના કાર્યક્રમનું રહસ્ય સમજાવ્યું હતું. વધુમાં એમણે કલ્યાણ કેન્દ્રની અગત્ય ઉપર ભાર મૂકી સહકારી બેરોજી એવાં કેન્દ્રો શરૂ કરવા માટે લોકોને વિનંતિ કરી હતી. આ બાબતમાં સરકાર તરફથી સહાય સામગ્રીને લગતી મદદની એમણે ખાતરી આપી હતી.

સ્વચ્છ લોકમાન્ય તિલકે પૂનામાં ગોશ ઉત્સવ ની ઉજવણીની શરૂઆત કરી. ત્યારથી આ ઉત્સવ પૂના શહેરમાં બહુજી ભવ્યરૂપે ઉજવવામાં આવે છે. આ ઉત્સવની ઉજવણીમાં શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ દારૂબંધીના પ્રચારને પણ આ વર્ષે યથાર્થ રીતે રચાન આપ્યું.

તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટે લોનાવળા અને બુરમમાં બે કલ્યાણકેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવેલાં. એ બંને કેન્દ્રોનું ઉદ્ઘાટન કરતાં ડૉ. શેખે જનતાના નિયંત્રણ થરમાં દારૂની બદલી કારણે જે નૈતિક અને આર્થિક નુકસાન થઈ રહ્યું છે તેના પરિચય કરાવી ગ્રામ જનતાને સરકારના આમ સુધારણાના કાર્યમાં મદદ કરવા માટે વિનંતિ કરી હતી. શ્રી. અન્ના સાહેબ આવડે, શ્રી. માધવરાવ મેમાજી, શ્રી. ડી. અન. ભેડી તેમજ શ્રી. કોચ પી. દેશપાન્ડે પણ સભ્યો ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું.

શ્રી. બી. પી. ગાયકવાડ અને દારૂબંધી સમિતિના બીજા સભ્યોએ વ્યારામની કલ્યાણ કેન્દ્ર તેમજ વ્યારામની ત્રાપકાની મુલાકાત લીધી હતી. અને વધુ અનાજ વાવવાની પ્રોત્સાહને ચેતનાહન આપ્યું હતું. સ્થળે સ્થળે તેઓએ રક્ષા રોપણ કર્યું હતું અને સભાઓમાં વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતાં.

ચાલુ માસ દરમ્યાન પૂનાં જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિએ આશરે ચાર હજાર ભોંતિ ચિત્રો બહેર સ્થળોએ ચોડવા માટે વહેંચ્યાં હતાં. આરમો જેટલા ભોંતિ ચિત્રો જિલ્લાની સહકારી સોસાયટીઓને આપવામાં આવ્યા હતાં, અને રોજીસો જેટલા ચિત્રો શાળાઓમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતાં.

ઇનામોની બહેંચણી

સોલાપુરમાં મુનિસિપલ ચુંટણીના પ્રચાર કાર્ય દરમ્યાન શહેરના દારૂબંધી કલાપથકે માત્ર આઠ દિવસમાં સત્તર જેટલા કાર્યકરો રજૂ કર્યાં હતાં. દરેક કાર્યક્રમમાં આશરે બે હજારની સંખ્યામાં લોકો હાજર રહ્યા હતા.

પણત વર્ગના ખાતાના પ્રધાન શ્રી. જી. ડી. તપાસેએ હુલુડ અને વેશી બોલાવી રમત ગમતોમાં વિજેતાઓને ઇનામો વહેંચ્યાં હતાં. રમતગમતોની આ હરીફાઈના માર્થ અને મે માસ દરમ્યાન સંસ્કાર કેન્દ્રના ઉપકમે યોગ્ય હતી. આ પ્રસંગે ડૉ. કે. બી.

અંગ્રેજીકરે શ્રી. ઇ. ડી. તપસેની સેનાએને અંગ્રજીકર આપી હતી.

સોલાપુર શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ પંદરમી ઓગસ્ટની ઉજવણી નિમિત્તે એક મહત્વ કુરેલીની હરી-ફાઈ યોજા હતી. આ કાર્યક્રમ એટલો બધો લોકપ્રિય થયું પછે હતો કે એને કાયમી સ્વરૂપ આપવા માટે દારૂબંધી સમિતિએ નિર્ણય કરેલો. સરકાર કેન્દ્રના કેન્દ્રીનને હવે અનાજનું પણ લાયસન્સ આપવામાં આવ્યું છે. એથી આગળના પદ્ય પોરાક આપવાની કેન્દ્રીનને ફીક અનુકૂળતા મળી છે.

એનિલક સેવાનું ફળ

દારૂબંધી અંગેના ગુનાઓ પકડવા માટે જાહેર જનતા માંથી ફેટલાક સ્વયંસેવકોએ એનિલક સેવા આપવાનું કહ્યું છે એવા સમાચાર સોલાપુર જિલ્લામાંથી આવી રહ્યા છે. જનતાને દારૂબંધી સમિતિએ આપેલી નિષ્ઠાપૂર્વકની પ્રેરણાનું જ આ પરિણામ છે. જનતાને આ જાનતું એનિલક સેવાનું ફળ મંગળવેલા તાલુકાને મળી રહ્યું છે.

પંદરપૂર, ગડિયામ, સેવલા અને સિધેવાડી એ ચાર શહેરોમાં કલાપથકોએ દારૂબંધીના પ્રચારને લગતા કાર્યક્રમો રજૂ કર્યા હતા. જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિના ઉપપ્રમુખ શ્રી. બી. પી. બડે એક ઉગતા નાટ્યકાર છે. એમણે દારૂબંધી અંગેનું એક નાટક લખ્યું છે. આ નાટક જિલ્લાનાં જુદા જુદા ગામેમાં લજવામાં આવ્યું હતું. નાટ્યકાર પોતે સ્થળે સ્થળે વ્યાખ્યાનો પણ આપ્યા હતાં. બહુજ વિશાળ જનસમુદાયે આ નાટકોમાં રસ લીધો હતો.

સ્થાયી શાન્તિના માર્ગ

તા. ૧૧મી ઓગસ્ટના રોજ યુકમંત્રી શ્રી. મોર-રટ દેસાઈએ ધુલિયાની મુલાકાત લીધી હતી. એમના માનમાં ધુલિયાનાં રહીશોએ સમુદ્ધ કવાયત, ભાલા તલવારની, લઘાઈ અને એવા બીજા તંદુસ્તી યોગ્ય કાર્યક્રમો ગોળ્યા હતા પણ તેમાના કષ્ટાખરા સમયના અભાવે જતા કરવા પડ્યા હતા. શ્રી. મોરારજીલાલએ એમના માનમાં યોગ્યવેલી એક નાની સભામાં તંદુરસ્તી યોગ્ય આગોદાપ્રેમોદના મદત ઉપર ભાર મુક્યો હતો.

દારૂની બંદીને દંડનારી એને સ્થાને સ્થાનિક કલ્યાણ કેન્દ્રોમાં યોજાતી વિધિવિધ રચનગતોમાં. રસ તેવા તેઓશ્રીએ લોકાને વિનંતિ કરી હતી. સ્થાયી શાંતિ અને સુખનો આજ એક માર્ગ છે એમ તેઓશ્રીએ ભારપૂર્વક કહ્યું હતું.

મહાત્માજીની પુણ્ય સ્મૃતિ

યુજરાત ભરમાં દેવેર મહાત્માજીના જીવન સિધ્ધાંતોનો આદેશ પ્રસારવા અને એ રીતે એમની પુણ્ય સ્મૃતિને તાજ રાખવા અનેક આશ્રમો પથરાયલા છે. રીતવામાં રેડિયા આશ્રમના ખુલ્લા મેદાનમાં તા. ૧૫મી ઓગસ્ટના રોજ બાહુપરા ગામના લોકોએ સર્વેદિનના ગીતા ગાઇ મહાત્માજીની સ્મૃતિને તાજ કરી હતી. આ ગીતોમાંના એક ગીતમાં દારૂના દેત્યને દંડનાવવા માટે, મસાહારના ત્યાગ કરવા માટે તેમજ દરેક પ્રકારની મલિનતાને દૂર કરવા માટે મહાત્માજીએ રીધું ઉદ્દેશન કરેલ છે. આ ગીન સુરત જિલ્લાના દારૂબંધી અધિકારીએ જાતે જ ગાયું હતું અને તેની બસર છટાદાર વ્યાખ્યાનથી પણ વિશેષ ગાઢ અને વ્યાપક પડી હતી. દારૂબંધીની સફળતામાં મહાત્માજીના ઉન્નૈવ્ય જીવન સિધ્ધાંતોનો નિયોડ આવી જાય છે. મહાત્માજીના જીવનની અસામાન્યતા એમની અપૂર્વ શુદ્ધિમાં રહેલી છે. એમણે ખરજ કહેલું છે કે દારૂડિયા જેવું સિયિલ અને અનિયમિત જીવન એજ માનવ જાનતા બંધોજ દુઃખોનું કારણ છે. મહાત્માજીએ એ નિદાન ખરખર સાચું છે.

મતારાટૂમાં જેમ ગણેશ ઉત્સવ તેમ યુજરાતમાં જન્માષ્ટમી એક અત્યંત લોકપ્રિય તહેવાર છે. સુરતની દારૂબંધી સમિતિએ જન્માષ્ટમીની રાતે સવાળાપુરામાં એક ચર્ચા સભા યોજા હતી.

શિસ્ત અને વ્યવસ્થાનું મહત્વ

સુરત શહેરમાં પણ દારૂબંધીના પ્રચારમાં ફીક ફીક પ્રગતિ થઇ રહી છે. ચંદ્રવંદન હાંસીટી નમિત્તે એક અંધ સંગીતકારે દારૂબંધી સખાદ દરમ્યાન જાહેર સભાને મનોરંજન કરાવ્યું હતું. એણે પોતાની સ્તિત્વ ઉપર વાજ કરી બતાવ્યું હતું. આંધળા માણસો કઈ રીતે લખી અને નાંચી શકે તે ઉપર વ્યાખ્યાન

કરવામાં આવ્યું હતું અને એની સભા ઉપર ખૂબજ જોડી અસર થઇ હતી. -

સભામાં એક નામચીન દારૂધી હોતો એના મત ઉપર દારૂધીના સદેશની માફ અસર થઇ. કોઇએ એને પોતાની પ્રતિષ્ઠા ચંદ્રવદન હોસેટી પાસે લખાવવાની સલાહ આપી, એથી સભામાં હીક હીક આનંદની લાગણી અને હાસ્ય વ્યાખ્યાં હતાં. તા.૧૩ મી ઓગસ્ટ ના રોજ સહુરાગેહટના કલ્યાણકેન્દ્ર ઉપર એક મહાકુસ્તીની હરિકાઈ યોજવામાં આવી હતી. જિલ્લા દારૂધી સમિતિના એક સભ્ય શ્રી હેમુલાઈ મારકતિયા પ્રમુખસ્થાને હતા. શહેરના સંભાવિત સજ્જનોએ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં હાજરી આપી હતી. અખાડોના કુટલાએ ઉસ્તાદોએ ભાગ લીધો હતો.

હરિકાઈને અંતે શ્રી. હેમુલાઈ મારકતિયાએ વ્યાખ્યાન કરતાં જીવનમાં શિસ્ત અને વ્યવસ્થાની અગત્ય ઉપર ભાર મુક્યો હતો અને અખાડાના કાર્યકરોને દારૂધીના કાર્યક્રમમાં સદાશર આપવાં મારે ઉદ્દેશ્ય કયું હતું. બીજી દિવસે દારૂધી સમિતિના ઉપપ્રમુખ શ્રી.

ઈશ્વરલાલ દેસાઈએ હિંદુ મિત્રન મંદિરમાં અખાડા કવાયતનું ઉદ્ઘાટન કયું હતું. આશરે ૫૦૦ જેટલા માણસોએ લાઠી લગેરેની રમત ગમતો નિહાળી હતી. પ્રમુખ સ્થાનેથી વ્યાખ્યાન કરતાં શ્રી. દેસાઈએ નાત જાતના મેદ વગરના બિનસાંપ્રદાયિક રાષ્ટ્રની સ્થાપના મારેના કોંગ્રેસ સરકારના આદર્શનું બ્યાન આપ્યું હતું અને દારૂધી થતી પાયામાલીનો પરિચય કરાવ્યો હતો.

તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટના રોજ કલ્યાણકેન્દ્રના મેદાનમાં શ્રી. હરકીસનદાસ દાળિયાને હસ્તે ધ્વજવંદન કરવામાં આવ્યું હતું અને જશારાખયુનો પશુ કાર્યક્રમ રખાયો હતો.

તા. ૬મી ઓગસ્ટના રોજ શ્રી. અનુનલાલાએ રાવજીભાઈ પટેલની સાથે નડિયાદની મુલાકાત લીધી હતી. અને જિલ્લાની દારૂધી સમિતિની ઓફિસનું નિરીક્ષણ કયું હતું. શ્રી. અનુનલાઈએ, એમ જણાવવાથી રસક દળના સેનાપતિ શ્રી. કુલસિંહજી ઢાળી, તેમજ મારાસભ્ય શ્રી. બાબુભાઈ પટેલનો પશુ સંપર્ક સાધ્યો હતો અને દારૂધીના અમલ વિષયક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી હતી.

નારદુલાલ ટંક મેદાન ઉપર ધોળમાર વરસાદ વચ્ચે દારૂધી સમિતિની પહેલી દિલ્લ, હાપાર ને એના એકી યેથી પાંચ હજારની જાઓમેટની.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી ગૂઢરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંઘની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, મુલમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને ચાલકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રયોજક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સચળા સંશયોને રદિયો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કલેન સાધકનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતીજી બેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂા. ૧-૪-૦.

(૨) પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત:

લેખક : શ્રી મનુભાઈ સુખલાલ શાહ ; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં અદુજ ઓછાં શ્રમે અને ઓછા ખર્ચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નારીકા

(૩) દારૂનો દવ :

દારૂના દેત્યનાં તાંડવને ચિત્રાંકિત કરતાં અને દારૂડિયાનું કરુણ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી કિમાશંકર ભેળી, શ્રી નારદ પંચે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સાળ કાવ્યોનો સંગ્રહ

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મદુરજનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊધડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનજીકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિશ્ચને સ્પર્શતી બે વેધક વાર્તાઓ; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાઈના વિજય :

(બે વાર્તાઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પાતાળજી પટેલ અને શ્રી સીતારામ જામોની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) છેલ્લી ઘડીએ :

લેખક - શ્રી ધનસુખલાલ મહેતા : ખુદજ ઓછી મહેનતે ભજવી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નારીકા

તમારી નકલો વી. પી. ધી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓલ્ડ કસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૧

દાહબંધીને સફળ કરો
પ્રાંતિક દાહબંધી-સમિતિ, મુંબઈ

મુંબઈ પ્રાંતિક દાહબંધી સમિતિનું આ મુળપત્ર લોકલ રોલ્ડ ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ-અધિરીમાં
શ્રી રસિકલાલ છ. પટેલે જાપ્તુ છે અને મુંબઈ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

સંપ્રદાન

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાનું
૧ ત્યાં મંદિરે [કાવ્ય] ...	પ્રો. જયનંદ દવે ...	૩
૨ મચાર્ક વિષે કુટુંબક યથાર્થદર્શન	૪
૩ જાળુનેતા જવાહર [કાવ્ય] ...	શ્રી. રામપ્રસાદ પ્રે. બક્ષી ...	૭
૪ કુળાવાને તહેવાર ...	શ્રી. જયોતીન્દ્ર મ. દવે ...	૮
૫ રાજા રામ મોહન રાય	૧૧
૬ સ્વ. જયકૃષ્ણ ધંડલ ...	શ્રી. ઝોનમલાલ ભટ્ટ ...	૧૫
૭ ગીતા છેડા પુરાણાં [કાવ્ય] ...	‘નારદ’ ...	૧૬
૮ પતનને આર્થ ...	શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા ...	૧૭
૯ તેજેવધ ...	શ્રી. નરવરલાલ વીમાવાળા ...	૨૨
૧૦ નંદ તાડીમ ...	શ્રી. કૃષિદાસ ન. અધ્યયુ ...	૨૫
૧૧ યુવાન માનસ ...	શ્રી. જિતેન્દ્ર દવે ...	૩૦
૧૨ માણસાઈની કેળવણી ...	શ્રી. દરબારી વિવેકી ...	૩૩
૧૩ એકજા પ્યાડી ! ...	શ્રી. શીતારામ શર્મા ...	૩૫
૧૪ તમે યુવાન ! ...	પ્રો. હસિતકાન્ત જુથ ...	૪૧
૧૫ બાળ-વિભાગ	૪૨
૧૬ સમાજ સેવા દ્વારા સંસ્કાર કાર્ય (પ્રાંતીય સમાચાર)	૪૪

★ ‘સંજીવન’ માટે મહાનિર્વેધ, કેળવણી, ગ્રામ્યુનવર્તતા, આરોગ્ય, પ્રૌદાસિકાણ અને ખાજ રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોગ્રાફો આવકારવામાં આવે છે.

★ બદલાનાં સામયિકો અને સંવાદોકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમંત્રણ છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

★ ‘સંજીવન’ માટે આવતા લેખોની પહેલેથી લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ બે યોગ્ય ટિકિટો ખીટી હશે તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

★ ‘સંજીવન’ માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં અનુભવો સાથે મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.

ટીપ્પણ:- ‘સંજીવન’ ગ્રાહકોને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહેલેથી ન શાય તો તંજાએ આક્રિસ્તે તા. ૧૫ થી પહેલાં જઈવાનું. સાર પછી કોઈપણ જાતની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવશે નહિ.

મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ : નં. ૨૭૬, બજાર ગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૨.

રામતીર્થ આહ્વાન તેલ

(સ્થે. નં. ૧)

(મેડીકેટ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. રાક્ષમાં વાળ ઉગે છે. ખોરા, લુ. લીખ, નાશ થાય છે. વાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાજવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાઠ નિદ્રા આવે છે.

બધી નસતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિંમત:—૨૮લી બાટલીના રૂા. ૩૫, નાની બાટલીના રૂા. ૨.

ટપાલથી મંગાવનારે મોટી બાટલી માટે રૂા. ૫-૫-૦ અને નાની બાટલી માટે રૂા. ૩-૭-૦ (પેકીંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. વી. પી. થતું નથી.

રામતીર્થ ચોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

હિંદુસ્તાન સોના

ચહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બ્રાલીયનટાર્બન
વાળો માટે ઉત્તમ છે.

થુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કર્સ

પો. બો. ૩૧૭૦ લખ શામ્લેકર સ્ટ્રીટ. મુંબઈ ૩ આમ હિંદુસ્તો

વડાપ્રધાન પંડિત નહેરુનો સંદેશો

“તમામની તેમજ લઘુવિધની બંને દિશાએ કોષ્ટપાત્ર સમયે નેશનલ સેવિંગ્સને ઉત્તેજન આપવું એ આવકાર પાત્ર છે. જે આર્થિક પરિસ્થિતિનો સામનો હાલ આપણે કરી રહ્યા છીએ તેને લક્ષમાં લેતાં આ એક અત્યંત મહત્વની જરૂરત છે અને દરેક વ્યક્તિએ એના તરફની ચોંટાણી ફરજ સમજવી જોઈએ. એ સ્વાર્થ સાધવાની સાથે સાથે રાષ્ટ્રીય હિતના કાર્યમાં ફાળો આપવાનો સહેલા માર્ગ પણ છે. પરંતુ ધણીવાર સહેલા માર્ગોની ઉપેક્ષા કરાય છે અને એ જૂઠી જવાય છે. અને એથીજ નેશનલ સેવિંગ્સની અગત્ય ઉપર ભાર મુકવો એ જરૂરું છે. હું જનતાને નાની બચત યોજનાની લક્ષ્યાંક્ય કરું છું. આ એની વસ્તુ નથી કે જે વિશે બે મત છે અથવા હોય શકે અને એથીજ આ યોજનાને સંપૂર્ણ રીતે સફળ બનાવવા માટે આપણે સૌએ મદદ કરવી જોઈએ.”

—પંડિત નહેરુ

‘સંજ્ઞાપન’ ના

સોલ એડવર્ટીઝીંગ એજન્ટ્સ

તરફે

ધી એકસેલસિયર પબ્લીસીટી કંપની

૩૨—૩૮, હુમાય રોડ, કોટ,

મુંબઈ ૧.

તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૯૪૯ થી

નિયુક્ત થયેલ છે.

જાહેર ખર્ચ આપનારાઓને એમનો સીધો સંપર્ક સાધવાની તેમજ જાહેર ખર્ચ આંગે એમની સાથે સીધો પત્ર વ્યવહાર કરવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

સંપ્રવન

[પર્વ, બીજું:]

નવેમ્બર-૧૯૪૯

[અંક ચોથો]

ત્યાં મંદિરે -

(સાલિયા: સચ્ચંદ્ર)

ત્યાં મંદિરે લાવના ભક્તિ ઘસા
ભક્તો કેરી*લીડ જામીતી ભારે;
ધીના દીના સેંકડો જ્યોતમાંથી

ફેલે જ્યોતિ આંખ અંજલ્ય એવી;
બોલ્યું કાને ના કશું સંભળાય,
એવો ઘેરો ત્યાં મચ્છો ઘંટનાદ!

હૈયે હૈયું મસ્ત છે ભક્તિ ગાને
નેત્રે નેત્રે ઊલટ્યાં પૂર-પૂર;
પાની-ટુક બાજતો નૃત્ય-તાલ;
કૂજ ઊઠ્યા સામરા સર્વ કંઠ;
રંગે, રૂપે, સૌરભે મહુક મહુકાં
પુષ્પો ફરાર હાર પ્રથેક હાથ
ફેંકે પ્રીતે આસને દેવ કેરાં;
ને એ આંખુ સ્વર્ણદિવાસને ય
કંઠાયું તત્કાળ ત્યાં પુષ્પ પુળે!

કિતુ 'ક્યાં છે દેવ?' ત્યાં કોઈ બોલ્યું:
ફેંકાઈ સૌ પુષ્પમાળા ત્વરાથી
નીચે; ખાલી સ્વર્ણસિંહાસને એ

ફેલતાંતાં તેજનાં પૂર માત્ર!
ને 'ચોધ'તું મૂર્તિને ભક્તવૃન્દ
ચાલ્યું જ્યારે બહાર સંકુચાયિતે.

ભાંગી, તૂટી, ફૂટાઈ ભગતપદ તળે મૂર્તિ એ, તોય જાણે
એવી નેવી પ્રસન્ના ખડ ખડ હસતી પ્રાંગણે ત્યાં પડીતી!

જ્યોતના દેવ

આશરે આ વર્ષ પહેલાં
૨૬ વર્ષના એક તંદુરસ્ત-
યુવાન એક વીમા કંપનીમાં
નિદ્રાગીના વીમા ઉતારવાના
ગયા ત્યારે એ સંપૂર્ણ
નિર્વ્યસની હાવાને કારણે
એની પાસેથી ૧૦ ટકા વધારે

પ્રીમીયમ માગવામાં આવેલું. એ દિવસોમાં
એવી માન્યતા હતી કે માણસ ન્યાયમુખી અમુક
પ્રમાણમાં મધાક ન લે તો તેનાથી એ લાંબુ જીવી
શકે જ નહિ! આ માન્યતા હવે કેવળ બદલાઈ
ગઈ છે. પશ્ચિમના દેશોમાં હવે સંપૂર્ણ
નિર્વ્યસનીને નિદ્રાગીના વીમા ઉપર પ્રીમીયમમાં
૫ ટકા ડીસ્કાઉન્ડ આપવામાં આવે છે. આ
પરિવર્તનનું કારણ મધનિર્ધેય-સંસ્થાઓ તરફથી
અવારનવાર થતો દાઢવિરોધી પ્રચાર છે.

મધાકના ચુસ્ત સિમાયતીઓ પણ એ જો
વધુ પ્રમાણમાં લેવામાં આવે તો તંદુરસ્તીને
તેમજ નિદ્રાગીને નુકશાન કરે એ એમ કહ્યું કરે
છે. પ્રસિદ્ધ દાક્તરો પણ મધમસર મધપાનથી
શરીરને હાનિ થાય છે એવો અભિપ્રાય આપે છે.
અને વીમા કંપનીઓના અનુભવો આ
અભિપ્રાયને ટેકા મળી રહે છે. થિડીસ મેડીકલ
જનરલમાં સર આર્થર જલબર્ડ એવેને પ્રખટ કરેલા
એક લેખમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત થયેલ છે
કે “સંપૂર્ણ નિર્વ્યસનીઓનું તેમજ બહુજ
પ્રમાણસર મધપાન કરનારાઓનું સરેરાશ
આયુષ્ય વધારે લાંબુ હતું, અને દારૂડિયાઓમાંથી
લાગ્યેજ થોડા લાંબુ જીવનારાઓ હતા.”

આશરે દસ વર્ષ પહેલાં અમેરિકાના
લાઇફ એક્સપેન્સન ઇન્સ્ટીટ્યુટે તેતાળીસ જેટલી
વીમા કંપનીઓના આંકડાઓના રિપોર્ટ પ્રસિદ્ધ
કર્યો હતો. તેમાં બીજી વિગતો સાથે એમ પણ
દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે જેઓ દરરોજ જે
જ્વાસથી વધારે બીઅર પીતા હતા તેમનું મરણ
પ્રમાણ ૮૬ ટકા વધારે હતું.

નોર્થ વેસ્ટ લાઇફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની નામે અમેરિકાની
એક યશસ્વી નામચીન વીમા-કંપનીએ ૧૯૩૯ માં પ્રગટ
કરેલા એક રિપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે

મધાક વિષે

કેટલુંક અત્યાર્થદર્શન

(૩)

મ

દ

પા

ન

ની

આ

યુ

ધ્ય

ઉ

પ

ર

અ

સ

ર

ગિયું લોપી દબાવ્યું, વધારે
પડતું મધપાન અને હૃદયના
રોગો એ “ગાલ્” અનુક્રમે
નિદ્રાગીના વીમા માટે કેટલુંપણ
વ્યકિતને નાલાયક કરાવવામાં
જવાબદાર છે.

“નાલાયક હરેલા દર સો ફરસોમાં
સત્યાગીયને ગિયું” વગર પ્રેશર હતું, ચોવીસને બેઠક
મધપાનની ટેવ હતી, અને એકવીસને હૃદયના
રોગો હતા.”

એ અર્થ છે કે “કેટલાક ફરસોઓમાં
લોહીનું વધારે પડતું દબાવ્યું. અથવા તો હૃદયની
નળગ્રાહ મધાકના ઉપયોગને આશ્રયે હતી તેમ
જતાં પણ મધાકનું સેવન ઘણીવાર આ
ખતેનું કારણભૂત બને છે, એ વસ્તુ બહુની છે.

મધાકના સેવનની અપ્રત્યક્તી લખાઈ
કંપર ચોક્કસપણે અસર થાય છે તે વસ્તુ
આપણે નિદ્રાગીના વીમા ઉતારનાર કંપનીઓ
મધપાન કરનાર અસીસો તરફ જે વધુ હાથવે
છે તે ઉપરથી જોઈ શકાય છે. અનુ” ખાસ
કારણ છે. કેમકે, પોતાના પોલીસી-ટુલકરોની
શારીરિક ખામીઓ તેમજ વ્યસનો વગેરેની
ચોક્કસ માહિતી મેળવવી એ એમને માટે જરૂરી છે.

બૂની બહુલીની સદ્દર અને ચુસ્ત વીમા
કંપનીઓ કોઈ દિવસ નામચીન દારૂડિયાના
જેવી જાણીતા જાણીતા લોકોના વીમાઓ ઉતારનારી
નથી. કોઈપણ સંસ્થામાં બેઠક મધપાન
સાળીત થાય તો પોલીસીને રદ કરવાને
પણ પોતાનો હક્ક અચૂકપણે સ્થાપિત રાખે છે.
જે હોકો મહીને જેમણે એકાદ વાર દારૂ
પીએ છે તેઓને માટે સામાન્ય દર કરતાં
પચાસ ટકા વધારે પ્રીમીયમના દર રાખવામાં
આવે છે. અવારનવાર દારૂ પીનાર લોકોની
જાણીતા વીમા ઘણીખરી કંપનીઓ ઉતારતી
નથી.

“મેડિકલ” એ તબીબી હેતુ લાખતા એક
અંગ્રેજ-શિક્ષાન દાસ્તરે Health and Long Life
નામે એક પુસ્તક લખેલું છે. એ પુસ્તકમાં એમણે એક

ગોડો પીઆ કંપનીના ઈન્ડોર્સ થયેલા માલુસોના મરણના પ્રમાણને સામાન્ય રીતે માનવચ્છલુતા પ્રમાણ સાથે બુદ્ધિ સરસ રીતે સરખાવેલ છે. જો મુજબ સંપૂર્ણ નિર્વ્યસનીઓનું મરણનું પ્રમાણ ૫૩ ટકા, મધ્યમસર મરણના કરનારાઓનું ૬૪ ટકા, અને હાલનો એકદ નોંધ પછુ છૂટકી ઉપયોગ કરનારાઓનું ૭૩ ટકા મધ્યમ પાયું હતું. એટલે કે સંપૂર્ણ નિર્વ્યસની, અને દારૂિયા વચ્ચે મરણના પ્રમાણમાં ૨૦ ટકા જેટલો તફાવત છે.

આમ આ બધા ઉપરથી ક્ષતિ થાય છે કે માલુસ જેમ વધારે દારૂ પીએ છે તેમ મરતું વહેતું થાય છે. એટલે જે. એચ. ફ્રેડેરિક પછુ આ સંપર્ધો સંશોધનાત્મક અભ્યાસ કરતાં અભિપ્રાય આપે છે તે મુજબ મધ્યમસર મરણના કરનારાઓનું મરણનું પ્રમાણ નિર્વ્યસનીઓ કરતાં ૧/૮ વધારે માલુમ પડે છે.

આ બધી વિગતવાર આંકડાઓને આધારે મેળવેલી હકીકત ઉપરથી એમાં સાબિત થાય છે કે નિર્વ્યસની માલુસો દારૂિયાઓ કરતાં અવશ્ય વધારે લાંબુ જીવે છે. આ હકીકત શ્રેષ્ઠિતનના હાંમેમાં હિત ધરાવતાં તત્ત્વોને તજ ગમે તે દેખીતું છે. આથીજ એ લોકોએ “મેડિગ એક્વરટાઇઝર” નામના એમના મુખપત્રમાં જત જાનનો પ્રચાર કરતા મોંઘો. જુન ૧૯૨૬ માં એ પત્રમાં પ્રગટ થયેલા નીચેના કુકરો નોંધ પાવ છે.

“હંડીને દર કરવા માટે મલાકાવાળાં પીણું મણીવાર બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. જે લોકો નિર્વ્યસની નથી, અર્થાત દારૂ વગેરે પીણું લેછે એમને તેઓની જી ટેવને કારણે હંડી લાગતી નથી, તેમજ શિયાળાની કોઈ હંડી રાત્રીએ એમને આવરકોટ પહેરવાની પછુ જુવર નથી એમ તેઓ માને છે. આથી હંડીને જ તેઓને કોઈકવાર નુબોનિયા થાય છે. નિર્વ્યસની લોકો તે પોતાને હંડી સામે મલાકા જેટલું કોઈ જ રસણ નથી એમ માની ગરમ વસ્તો પહેરે છે અને એથી એમને હંડી લાગતી નથી.”

અહિં એમ માની લેવામાં આવ્યું છે કે લગભગ બધાજ મરણીઓ નુબોનિયાથી મરણ પામે છે. અને એજ જોડો જામ છે, આવા પ્રચારથી માત્ર આદમ દારૂિયાઓ સિવાય લગભગ બીજા કોઈ બોળવાસ!

અમેરિકન લીમા કંપનીઓના આંકડાઓ ઉપરથી મેળવેલી નીચેની વિગતો ખાસ લક્ષપાત છે.

ન્યુયોર્કના ખૂબજ જાણીતા ટા. પારકરે લીમા કંપનીઓના આંકડાઓ ઉપરથી નીચેની હકીકતો તારવેલી.

“મલાકા વધારે લેતામાં આવે છે. વધારે રાશીનાં મરણી ઓછી થાય છે. તાકાત વધી જાય છે. અને જિંદગીમાં લગભગ ૪૦ ટકાનો એ વધારો કરે છે.”

“એક્ટ્રીસથી ત્રીસનાં વચ્ચે મરતા દર દમ નિર્વ્યસની માલુસોએ ૫૧ વ્યસની માલુસો મરે છે.”

એટલે કે દારૂિયાઓનું મરણનું પ્રમાણ નિર્વ્યસનીઓ કરતાં લગભગ પાંચગણું ટકા વધારે છે.

રજીસ્ટ્રાર - જનરલના ૧૯૨૫ ના રિપોર્ટમાં નીચેનું અવલોકન માલુમ પડે છે.

“દારૂના વ્યાપાર સાથે સંકળાયેલ માલુસોનું મરણનું પ્રમાણ ખરેખર ભયંકર છે.”

૧૮૮૦-૮૧-૮૨ ના વર્ષો દરમ્યાન કયુઅસ, પબ્લીકન્સ અને રેડિસો સાથે સંકળાયેલા ૧,૩૬,૪૪૬ મોકરોમાંથી ૬૮૩૬ મરતું થયેલાં. વધારે એ સમય દરમ્યાન બીજા સામાન્ય ધંધામાં મોકાયેલા માલુસોમાં ૧૭૫૬ મરતું થયેલાં. એટલે કે આગળની આબનમાં દર વર્ષે ૧૦૨૧ મરતું વધારે થતાં.”

આવા ધંધામાં મોકાયેલા માલુસોના મરણનાં આ મોટા પ્રમાણ ઉપર ટીકા કરતાં મેડીકલ સ્ટેટીસ્ટિક્સ ઓફિસર લખે છે:

“લીપીઓ અને હોરિસના માલોહા પોતાની આંત્રીએ સંવેગાનુસાર કે બીજા કોઈ કારણસર બીજા સામાન્ય આંત્રી કરતાં વધારે વહેલા મરતું તરફ દોરારે છે.”

આના વિશેષમાં લુતાઇટ્ઝ ટ્રીનામ મોલીન્ડ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના મુખપત્રના એક અંકમાં એક સ્પેક્યુલેન્ટા કુટુંબના ૭ - સમ્પોના આયુષ્ય વિશે એ આરુણ્ય પ્રગટ થયો છે તે નીચે

રસપ્રદ થઈ પડશે. ૧૯૪૦ માં એમની ઉંમર નીચે પ્રમાણે હતી.

નામ	વય
એમ. જી. સ્પેકમેન	૮૬
લેસીન	૮૧
ફર્પટ	૭૩
વીલફ્રાઇડ	૭૩
અરનેસ્ટ	૭૧
શીફ્રાઇડ	૭૦

ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૦ નું ધી એલાયન્સ ન્યુઝ આ સંબંધી લખે છે: 'આ લાઇવિંગના દીર્ઘ આયુષ્યનું મુખ્ય કારણ એમનું નિર્વ્યસની જીવન છે.

દાર્શના વ્યાપાર સાથે સંકળાયેલા લોકોની પોલીશી અંગે વીમા કંપનીઓ કેવું વલણ દાખવે છે તે આપણે સર હર્મન વેક્સરના On Means for the Prolongation of Life નામે પુસ્તકમાં મળે છે.

'જાહેર દાર્શના પીઠના મલિકો સામાન્યતઃ વહેલા મૃત્યુ પામતા હોય વીમા કંપનીઓ ઘણે જાગે તેઓની જિંદગીના વીમા સ્વીકારતી નથી. અને નો સ્વીકાર છે તો ખૂબજ વધારે પ્રીમીયમ સાથે.'

દાર્શનીમાં રસ ધરાવતા મારા અંગ્રેજ મિત્રો

માન્યતઃ મને જાણવા માગું છે કે જાહેર ધરણપુરુષો માલિકો કાંતો પેતેજ પોતાના માલને કુટથી ઉપયોગ કરતા હોય તે કારણે અથવા તો પૈસાદાર ગ્રાંડકા તરફથી ઘણી મહત્ત લિજન્ટ એમને મળી જતી હોવાને કારણે આ લોકો શંકાનું ઉવાદાન બને છે. વીમ કંપનીઓ જ્યારે આવા લોકોની જિંદગીના વીમ ઉતારે છે ત્યારે કેરી પીણા બાળતની એમની ટેવે વિં પૂરતા પ્રમાણમાં ખાતી કરીને જ તેઓ એમની પોલીશી એના સ્વીકાર કરે છે.

ઘણી ખરી રશિયુસ્ત વીમા કંપનીઓ સામાન્ય રીતે અકસ્માત દરિયાઓના અપવાદ સિવાય ઘણા ખર્ચ તંદુરસ્ત માણસોની જિંદગીના વીમા સ્વીકારે છે. દાર્શના ઉપયોગ કરનાર માણસો પાસેથી એમની પોલીશી બદલ 'શંકાશીલ જીવન' ને કારણે જેટલું વધારે જોખમ વહોરવું પડે છે એટલા પ્રમાણમાં વધારે પ્રીમીયમ લેવામાં આવે છે. આમ કરવાથી એમને નફો થાય છે ખરો તેમ જ તાં પછી તેઓ માને છે કે દાર્શિયાઓ કરતાં સામાન્ય પ્રીમીયમ આપનાર નિર્વ્યસનીઓની જિંદગીના વીમા ઉતારવો તે વધારે લાભદાયી છે. એથીજ એક મોટી અંગ્રેજી વીમા કંપનીએ સપ્ટેમ્બર જાહેર કરેલું કે જો એના અધીન અંત્રીસો નિર્વ્યસનીઓ હોય તો જીવનના દાવા અંગે ભરપાઈ કરવામાં આવેલ આસરે દસ લાખ પૌંડ જેટલી ગંભીર રકમ બચાવી શકાય. *

* રા. એચ. 'સી. મુકરજના અંગ્રેજ લેખને આધારે

“સ્વરાજ્યમાં રાજ્યસત્તા દાર્શનીઓને વેપારના જ કરે”

— ગાંધીજી

જંબુનેતા જવાહર

૫

આ વીરને શર્ધ અનુસતે દર્શવે ને
આ કુંદને ઉર ધરે સદુ સખ્યભાષે ;
તે મામનો, સકલપૂર્ણિતદ્વા વિજેતા ;
એકરિવ રિપ્તુ રજુપંથતદ્વા નિદન્તા.

વાણી અર્ધર્થકપિની ગરવી પુરાણી ;
આને સગર્વ મુરુઅર્ધવતી પ્રમાણી ;
આને જવાહર વ્યન્તપદે વિરાજે
એને પ્રભાવશ રિગ્ત બરન્ત ગાજે.

જેથી સમુક્તવલ બની રુપશકીર્તિ
એ ભાવના વિમલ એ જ ઉદાર નીતિ ;
તે એ જ સંસ્કૃતિશુદ્ધાવન સત્વરીતિ ;
એની જવાહરવિશે મજતી પ્રતીતિ

મૈત્રીતણી મુખ તથાગતભાવનાને
જેથી, રંજુ કરી કૃતાર્ધ અગ્રાકરેવ ;
એ કુર્મવીરન્નયમાં નિયતી અનન્યા
દિશાભર્થા રમનને દમતી અદિશા.

તે એ ત્રણે પરવર્યા બહુ આર્થવીરો,
તેમાં જવાહર ! છ' ભારતનો નખીરો ;
હીરાગમે સકલસાકશિરે વિરાજે ;
છ' વિદ્યની વિરલ સત્ત્વવિભૂતિ આજે.

સ્વાતંત્ર્યવીર જન જે નિજ ધર્મ મરે
છાટી સ્વદેશ વિચર્યા પરદેશવરિ ;
પારેશમુદ્ર નયવાસ વિશે મિધાવ્યા,
એ વીરને મન જવાહર આજ ભાવ્યા.

જેણે સમાનમત ખાતર યુદ્ધ બેટી
તે માતૃભક્તિણી રાજ્યધુરા વિછેડી,

તમ મોક્ષમુ કાંચ્યમુમમ્
છટ્ટે મગ્ધાંશ અનુ નં મગ્ધમ્ ।
મામતિભે મોક્ષિત યજ્ઞભટ્ટ
ત્વન્નમગ્ધ પ્રમુક્તમોક્ષમા ॥

એ ચીરવંશજ કુડાં બિરુદોથી આજે
સ્વાતંત્ર્યપૂજક જવાહરને નવાજે.

દિશાદલપદ્મથી વિદ્ય ઉગારવાને
શાસ્ત્રો વણાંતું રુપ દાદન માદને ને
આકંઠ પાન કષ્ટે એનું જવાહરે ; જે !
શ્રીકૃષ્ણ મોદન, જવાહર પાર્થ બીજે.

ચિદ્રેખના વિષમ કાતિલ કાલકૂટે
આ વિદ્યનું પ્રભુધર્મગલ સવ વૃંદ ;
તે સાંધવા અમૃતમન્ત્ર તંત્રા પ્રણેતા
આજે મધે જગ જવાહર જંબુનેતા.

એનું શમામય તપો નિત કાત્રતેજ,
ગોદે પ્રગલિશર જવાહર નિત્ય એ જ ;
એ ચીરની સકલમંગલભાવનાની
હો યો અને પૃથિવિ કામરુધા સદાની.

રામભસાદ એ. બક્ષી

કુ
॥
ગા
॥
વા.
॥
નો

$$ત. = હે = વા. = ર$$

: લેખક :

શ્રી. જયોતી-દ્વ દ. દવે

મહારાષ્ટ્રમાં જેમ મણિશયનુર્ધન, અંગણમાં નવ-
પ્રાપ્તિ, મારવાડમાં હોળીનું તેમ ગુજરાતમાં દિવાળીના
તહેવારનું મહત્ત્વ ઘણું છે. આપણે હોળીના રંગે રંગા-
ઇએ છીએ, શ્રાવણ માસમાં વ્રતો ને ઉપવાસો કરીએ
છીએ. શરત્પૂર્ણિ માએ ચાંદની રાતનો ઉત્સવ દુધપૌઆ
પરે ઉજવીએ છીએ એ ખરું, પણ દીપાવત્સવને પ્રસંગે
તો આપણે લગભગ ઉત્સવ- વેળા બની જઈએ છીએ.

આજકાલ જેમ રથરતા યુગના યુવાને છે તેમ ફેટલીક
વાર સંભેજ, સ્વભાવ ને પ્રભુવિક્રા પછી માણસને યુગ
જેવો બતાવે છે. દિવાળીના તહેવાર એ યુગવાનો
તહેવાર છે.-પ્રજુલ્લતાને એ ઉત્સવ છે. અથા જ માણસો
એ દિવસમાં પ્રજુલ્લ બને છે.-એ દરેક પ્રકારે કુલે છે.

તન, મન ને ઘન એ ત્રણે વિષયમાં એ દિવસોમાં
એકાએક યુગનો અથવા યુલોનો આવે છે.

સામાન્ય રીતે જેની પાચનશક્તિ મંદ હોય ને
હમેશા જે જેની જેનીને ખાતો હોય તે પછી દિવા-
ળીના દિવસમાં વીર બની જાય છે. ધારી, સેવ જલેખી,
ધુધરા, સુવાળી થાપડા આદિ વિવિધ પ્રકારના ઓઘ
પદાર્થો દિવાળી આવે તે પહેલાંથીજ તૈયાર કરી રાખવામાં
આવે છે. હોળીના દિવસોમાં આપણે મનને મુકું મુકી

દંધ્યે પ્રીતે, શ્રાવણના તહેવારોમાં સંયમ ને ધર્મભાવના
ફળથીએ છીએ, શરત્પૂર્ણિ માએ રત્નિકતાને અવકાશ
આપીએ છીએ, પણ હજારસને તો દિવાળીના તહેવાર-
માંજ લડતીએ છીએ. જુદા જુદા તહેવારોએ આપણે
લુદી લુદી જાતના ઓઘ પદાર્થો ખતાવીને તે આરોગીએ
છીએ. પણ બોગમતા પરંપરાની વિવિધ સામગ્રીઓને
એક સામગ્રી ઉપયોગ તો દિવાળીને પ્રસંગેજ કરીએ છીએ.

હું નાનો હતો ત્યારે, મને યાદ છે કે, સાધારણ
રીતે જહુ ખાતું નદી, માંદા પડાય, ગળપણુ જોણું. લે.
કરમ થશે એમ કરીને મને રોકવામાં આવતો. પણ
દિવાળી આવતી ને એ આળો કમ કરી જતો. કુદાકુદા
રોકવાની ને બિચો સાથે ભેગા મળીને નોકાન કરવા
જવાની ચિંતામાં હું તે વેળા ખાવાની ચિંતા વિસારી
મૂકતો એકાદ દોળિયો ભયો-ન ભયો ને હું રમવા ફેરી
જતો. તે વેળા મને મારી માતા સમજતી-પડાવી-લગતી
ફાસલાવીને જમવા બેસાડતી. "જે, આ ધુધરા કેવો સરસ
છે! જરા ચાખી લેતો, લોકો! અરે! આ થાપડા મુકી
ગયો. જોના સવાદ તો ચાખી લે. ને આ જલેખી! તને
જલેખી તો જહુ લાવે છે. જસા એટલામાં બી રું
જાયછે ને આ સેવ તો રહી ગઈ.-જરા ચાખી તો લે!
લે, જરા અથાણું આપું-એની સાથે આ માવાની ધારી
ખતાવી છે તેનો સવાદ કંઈ જોરજ લાગશે" આમ
આમ કરીકરીને એ મને અકરૂંનિયાની માફ
ખવડાવતી.

દિવાળીના દિવસમાં માણસની પાચનશક્તિ કંઈ
એકાએક યુધરી જતી નથી. લે દોષ સંભવ હોય તો
વરતુને કારણે એના અગડાનો સંભવ છે. આમ છતાં
એ દિવસોમાં માણસો નાના પ્રકારના ઓઘ પદાર્થો
ખાઈને પેટના યુગાવાને નોતરે છે

દિવાળીમાં જેમ પેટ કુલે છે, એમ પાંચીટ પણ
કુલતાં હોય એવો ભાસ થાય છે. અલખત, આ માં
ચાખાસ જ હોય છે. પેટની પચાવવાની, માણસની
કચાવાની ને પાકીટની પૈસા સમાવવાની શક્તિમાં
કંઈ એ દિવસોમાં એકાએક વધારો થઈ જતો નથી.
પણ જાણે એ શક્તિમાં ખૂબ વધારો થઈ ગયો હોય એ
રીતે માણસને વર્તવું પડે છે.

દિવાળીના બીજા દિવસથી જાણી માગતાંઓ,
એક પછી એક આવના લાગે છે ત્યારે આપણને થાયઃ
"જોણો આટલા બધા માણસો મારી તહેનાતમાં ખરે ખરે

કામ કરી રહ્યા છે” ધોળી, દરજી, મારી રસોઈઓ માળી દપાલી એ બધા તો ગોણી પોતાના અધિકારની રૂઝમે માગવા આવેજ છે, પણ પાટીશીનો નોકર ને રસોઈઓ ને શોકર પણ એમની સાથે આવે છે. તે વેળા આપણને જરા નવાઈ લાગે છે. ‘પણ કંઈ નહીં. પાટીશમાં જ છે એટલે કોઈ દહાડે ‘ખપ લાગશે’ એમ કરીને આપણે એને કંઈક ગોણી આપી પૂરીએ છીએ. પણ એ પછી જેના મુખપરિવંદનું દર્શન આપણને એકદ વાંર જ થયું હોય એવો, આપણા કાકા આળખીતાને જે હેપ્ટિપીટલમાં રહેતું પડ્યું હોય ત્યાંનો સિદ્ધમેન આવીને સલામ. ભરીને બોલો. રહે છે ત્યારે અણગમવા ફંડમાં પેરાણે પૈસા ભરવાનો પ્રસંગ આવી પડે ને જેની લાગણી થાય તેની લાગણી આપણે અનુભવીએ છીએ. આપણે આર આના એના હાથમાં મૂકીએ છીએ. ‘સાહેબ કંઈ ને આપશે. આર આની માટે હું હાય ધરતો નથી.” એ ‘મનપૂર્વક કહે છે. ‘પણ બંધા માણસ, તમારે સામા માણસની શકિતનો વિચાર કરવો. નોંધવો કેની હું તે ફટકાને આપું કે અત્યાર મુઠીમાં ચોંદ માણસો મારી પાસે ગોણી ઉઘરાવી ગયા. હો, આ બે આના વધારે” કરીને આપણે ખીમ બે આના આપવા, માટે હાય લખાવીએ છીએ. “સાહેબ, હું - તો સલામ કરવા આવ્યો” તે. મારે કંઈ નોંધવું નથી. “અપ્રસન્ન મુખમુદ્રા કરીને એ કહે છે. “હવે ગોણી નહી, હો આ આઠ આના લઈને રાજ થયો,” આપણે જરા દિલગિર બની જઈને ખીમ બે આના વધારે આપવાનો અભિનય કરતા ઉઠીએ છીએ. ‘સાહેબ’ હું રૂપિયાથી ‘જોઈ’ લેતો નથી. ‘એ કહે છે’ પણ તમારા કંઈ માંગતા પૈસા લેવા આવ્યા છો ?’ આપણે જરા રેપ કરીને પૂછીએ છીએ. ‘ના સાહેબ એવું ક્યાં કહું છું ? આ તો ખુશીથી આપવાના છે, એ કહે છે. ‘તો આઠ આના લઈ સો હું ખુશીથી આપું છું. એથી વધારે આપવાની મારી શકત નથી.” આપણે જરા ઉઘ બનીને બેલીએ છીએ. આપણે જ મક્કમ થઈએ તો એ નરમ થઈને આઠ આના લઈને સલામ કરીને ચાલ્યો જાય છે, પણ આપણે જરા નરમ દેખાઈએ તો એ મક્કમ રહે છે. ને આખરે રૂપિયા નહિ તો બાર આના પણ લઈને જાય છે.

પૈસાની ‘કોઈ જાતની લેવડદેવડ’ ક્યાં નિના

હોળીના દિવસમાં છોકરાઓ ને દિવાળીના દિવસમાં નોકરિયાત વર્ગે આપણા લેણદાર બની જાય છે અને એક હોળીને નામે ખીમ ગોણીને નામે આપણા ખીસાં હલકાં કરે છે. વડેપારીઓને ત્યાં નોકરી કરનારાઓને યોનસ અથવા ગોણી મળે છે, પણ મોટા ભાગના નોકરી કરનારાઓને તો બાંધી આવક મળતી હોય છે. દિવાળીના દિવસમાં વધારે થાય છે તે એમની આવકમાં નહિ. પણ ખર્ચમાં- આમ છતાં એમની ધનસમૃદ્ધિ વધી ગઈ હોય એવો દેખાવ રાખી એમને છોકરાઓને ફટકડા અપાવવામાં જુદી જુદી જાતના ખાવ પદાર્થો તૈયાર કરાવવા માટે ને ગોણીને અંગે શરૂ હોય પૈસા ખરચવા પડે છે.

અમાન્ય રીતે આપણે મૌનનું મહત્વ માન્યું છે, ફટલાક અવાડિયામાં એકાદ દિવસ મૂંગા રહે છે, કોક માત્ર જમતી વેળા જીભનો ઉપયોગ માત્ર જમવા માટે જ કરે છે, ગોણવા માટે નહિ, તો કોઈક વિરલ પુરુષો વરસ, પાંચ વરસ કે બાર વરસ મુઠી મૂંગા રહે છે. પણ દિવાળીના દિવસમાં અવાજનું મહત્વ વધી જાય છે.

આનંદને પ્રસંગે અવાજ કરવો, જેમ આનંદનો પ્રસંગ મોટો તેમ અવાજ પણ મોટો હોવો નોંધવો એવી પ્રથા પ્રાચીન કાળથી ચીનમાં તેમજ આપણા દેશમાં ચાલી આવે છે. ફટકડાની શોધ ચીનમાં થઈ છે ને એની પાસેથી આપણે પણ ફટકડા ફોડવાની પ્રથા અપનાવી. આનંદને પ્રસંગે ખુશાલી દર્શાવવા સંગીત આદિ હોય એ તો સમજાય એવું છે. પણ આતો કુર્ચીમંયુર નહિ, પણ કાનના પદડા તોડી નામે એવો અવાજ કરવો એજ સિધ્ધ ભેટામાં આવે છે.

આમ તો ફૂટું ભસે તો રાતના જેમતાથી ઉઠી શકાય નહિ, કોઈ લડાક દઈને બારણું બેંદરમાં બંધ કરે તો જેના હાથમાંથી ચકાનો પાંચો પડી જાય એવા માણસો પણ દિવાળીના દિવસમાં છોકરાઓને ફટકડા અપાવે છે, એટલું જ નહિ, પણ ‘અચ્ચા એવે કોર જલ્લિકા બાબા ખી ઝેસ’ એ નામે છોકરાઓ ભેગા પોતે પણ ફટકડા ફોડતા બેસી જાય છે.

મને એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. ત્રણેક વર્ષ પર ભેસતા વર્ષને દહોડે મારા એક મુરબ્બી મને મળવા આવ્યા હતા. હિંચકા પર ઝૂલતા હતા, તપખીર મુંઝતા મુંઝતા એ તપકાઓ મારતા હતા એટલામાં ખાણમાં

રહેતા એક બાળકે "નળીના અંધાર કપો", મુરખીના હાથમાં તપખીર હતી ને હાથ લિપ્ત કરીને એ સુંઘવા જતા હતા. એટલામાં નળીના ઘડકા થયો, ને એમનો હાથ નાક સુધી પહોંચ્યા પછલાં હોઠ પર જ થોડીક તપખીર ભભરાવીને હટકે આવ્યો. થોડી વાર એ ગૂંચા રહ્યા, પછી ફરી તપખીરની ચપટી ભરી એમણે હાથ લિપ્ત કર્યો. નળીના બીજા ઘડકા સંભળાયા ને ઝડપથી તપખીર સુંઘવાનો પ્રયત્ન કરતાં એમણે હાથ વધારે પાતો લિપ્ત કર્યો. કપો, આંખ સુધી હાથ પહોંચી ગયો. થોડી તપખીર આંખમાં ગઈ પણ ખરી. ફક્ત કાઢી એમણે આંખ ને મોં સાફ કર્યો ને પછી તપખીર સુંઘવાનો પ્રયત્ન ગોંડી વળ્યો. અર્ધાંશિક કલાક પછી બધું રાંધેન થઈ ગયું એટલે એમણે ફરી તપખીરની ટુપી ઉઘાડી, ચપટી ભરી ને વાતાવરણ શાંત નેહને નાક સુધી હાથ લંબાવ્યો. પણ એટલામાં બંધુકિયા ફટકાની કોચે લૂમ ફેડી. કાનને ફાડી નાખે એવો અવાજ આવ્યો. કંઈક બોલવા માટે એમનું મોં ઉઘચું ને એ ઉઘડેલા મોંમાં ઝળંબે દરતો હોય તેમ હાથ ભરણ ગયો! લૂમ ફરી રહ્યા પછી એમણે કહ્યું "મારા હાથમાં સત્તા હોય તો ફટકા ફાટીને ફાડ્યા દટું નહિ. ફટકાની ટુકાનેથી બચા ફટકા ભેગા કરી એકસામટા સળગાવી મૂકે" "પતુ મુરખી, તો તો અવાજ ધીરે ધીરે થયો. અને આ બાળકો પણ બીજાં શું કરે છે? ફટકા મળે તેટલે ભેગા કરીને સળગાવે? હા ને?" એ કહ્યું. "અવાજને કાંઈ માલુમના માનતાં નહિ પણ પરી જાય છે. અને આ ફટકાની હાથમાં ફટકા છોકરા દાઢી જાય છે તે તમે જાણો છો?" એમણે કહ્યું.

દેવદિવાળીને દિવસે હું એમને ત્યાં મળવા ગયો ત્યારે ફટકાના એ પ્રખર વિરોધી માતાના છોકરાઓને લઈને ઉમરા બહાર બેઠા બેઠા ફટકા ફેડતા હતા. "તમે તો ફટકાનો વિરોધ કરતા હતા ને!" એ અવાજ પામીને એમને પૂછ્યું. "હા, પણ આ છોકરાઓએ છદ્દ લાંબી એટલે માફ કંઈ ચાલ્યું નહિ" એમણે જવાબ દીધો. "તે ભલે છોકરાઓ બને ફેડતા, પણ તમે શા સાટે ફેડવા ગેસી ગયા છો?" એ પૂછ્યું. "એમને ક્યાં ફટકા ફેડવા આવડે છે? આ તો હું જતાલું છું, અને નાતપણમાં એમ તો મેં પણ ખૂબ ફટકા ફેડ્યા છે. એટલે મહં, લાવ જરા નેહડંકિ, હાથ પણ આવડે છે કે ખૂબી ગયા?" એમણે

જવાબ દીધો. વાત પડથી વાત નીકળતાં એવું કહ્યું કે "અત્યારે મારાથી અવાજ ખમતો નથી, પણ એને નાના હતા ત્યારે કંઈ ફટકા ફેડ્યા - કંઈ ફટકા ફેડતા! અરે! લૂમની લૂમ સળગાવતા, કોઈ હાથમ રાખીને ફેડતા, અને કોઈક વાર તો બેરો સાધીને પૂરતો હોય ત્યારે ફટકાની લૂમ વાસતેલના આઈ કપામાં ભરીને એ જ્યાંને કાઢ્યું, પછી ફેરી પડે તેને ગ્રંથેલાની પૂછડી સાથે બાંધી રતા, અને પછી વળી લૂમ સામટી સળગાવતા, કપામાં લૂમ ફૂટતી જાય, ગઈઝા ગંગાઈને જ્યાંને લાત મારતો જાય ને હોંચી હોંચી અવાજ કરતો જાય. સાથીઓ પૂરતા બેંગરો ઓટલા પર ચડી જાય ને શોરબોર મચી રહે, આજે તેમાં કંઈ છે?"

દિવાળીના દિવસમાં ખાવાપીવા તથા અવાજ ને તેજાન કરવા જેવી સ્થળ બાળપણના જ યુગાવે નથી આવતો, પણ સાહિત્ય ને કલાની મુશ્કેલી પણ એ પ્રસંગે અદ્યુત ભરતી આવે છે. ઘરમાં અધ્યયન લેખ માંડ લખી શકતો હોય એવો લેખક દિવાળીના અંકો માટે મદિના ભેગો મદિનામાં બારથી પંદર લેખ પસંદી નાખે છે. ફૂંક મારીએ તો ઉડી જાય એવા ફૂંકડીયાનું કદ વધીને દળદળે મંથ જેવું થઈ જાય છે. દિવાળી સિવાયના આખા વરસ દરેવાન સાહિત્ય ને ચિત્રની મુશ્કેલીને જેટલો ફાલ ભિતરે છે તેથી અધિક. ફાલ માત્ર દિવાળીના અંકો દ્વારા નીપજે છે.

બાળકો મારેની એક જાહેર ખખર મેં ભેળેલી. એમાં એક ચિત્ર આંધ્રમાં આવ્યું હતું એ ચિત્રમાં એ દત્તા લઈને પુટ બનેલા બાળકને નાજવાના એક પંથમાં બેસાડવામાં આવે છે ને બીજા પંથમાં સારે બાળકોને બેસાડવામાં આવે છે. એક બાળકનાં પડે સાત બાળકવાળા પંથ કરતાં વજનમાં વધારે હોઈ નીડું નમેડું દેખાય છે. એજ રીતે એક બાળુ પંથમાં દિવાળીના બધા અંકો ચૂક્યા હોય ને બીજા બાળુ મુજરાતના બધા લેખકો, તંત્રીઓ ને ચિત્રકારોને બેસાડે હોય તો દિવાળીના અંકો પડ્યું નથી પડે એટલું વજન અંકો હોય છે.

આમ દિવાળીના દિવસમાં માણસને બધી બાળપણમાં યુગાવે થાય છે, એટલે એને યુગાવાનો તરુવાર કહીએ તે સર્વથી ઉચિત છે.

રા. જી. રામ મોહન રાય

સમાજ સુધારાની પ્રવૃત્તિના

આ ઘ ને તા

રાજા રામ મોહન રાય
અંગ્રેજીની હિંદી પુસ્તકાલય
માટેની પ્રવૃત્તિના એક
અગ્રગણ્ય નેતા હતા. એમને
આપણે હિંદી રાષ્ટ્રવાદના
તેમજ ૧૯ મી સદીની શરૂ

આતમાં શરૂ થયેલી સુધારક પ્રવૃત્તિના આગ્રસણ કહીએ તો
કર્ષજી એકું તથી. હિંદી રાષ્ટ્રવાદની આ પ્રવૃત્તિ રાજા
રામ મોહન રાયના રાજકીય જીવન સાથે ઉદ્ભવ પામી
અને પંદરમી ઓગસ્ટ, ૧૮૫૭ના રોજ સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ
સાથે એ પરિપૂર્ણ થઈ.

રાજા રામ મોહન રાયનો જન્મ ઈ. સ. ૧૭૭૪ માં
થયો હતો. તેજ વર્ષમાં વૉરન હેસ્ટિંગ્સ હિંદોના પ્રદેશો
ગવર્નર જનરલ તરીકે નીમાયો હતો. અને વિંદ ઉપર
બ્રિટિશ રાજ્યની સ્થાપના કરી અને સ્પષ્ટ આકાર
ધરાવી જતી હતી. રાજા રામ મોહન રાયનું મૃત્યુ
ઈ. સ. ૧૮૩૩ માં થયું ત્યારે ઇંગ્લેન્ડ અને બ્રિટિશ
પ્રજા હિંદના સંપૂર્ણ ભારતીય નિરપવાદ રીતે બની ચુક્યાં
હતાં, અને માત્ર રજુનિત સિંગતા નેત્ર હેઠળ પંજાબના
શીખો સ્વતંત્ર હતા. મુસ્લીમ રાજ્યકાળ દરમ્યાન
હિંદીઓ પોતાની જાતકાલીન રીતરસમોને વળગી
રહ્યા હતા. અને પોતાની ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ અને ભ્રમ
સંસ્કારિતાના સૌપાતેથી કમશઃ અધઃપતિત થતા હતા.
મુસ્લીમોના ધર્મ, એમની ભાવના તથા તત્ત્વજ્ઞાન એ
મળેની, અસર હિંદીઓ ઉપર પાડી પડી હતી. પરંતુ
મુસ્લીમો હિંદમાં કાયમી વસવાટ કરતાં છતાં પ્રજાની
સંસ્કૃતિની અસર પાડી એમના ઉપર પડી હતી.
દક્ષિણમાં મરાઠાઓ અને ઉત્તરમાં શીખો જીવનના ચૈતન્યથી
સંદેહ-ઉછળતા હતા ખરો પરંતુ તેઓ પોતાની
શક્તિનો પરિચય આપી શકે તે પહેલાં બ્રિટિશરો
પોતાની લશ્કરી તાકાત, વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ, ઔદ્યોગિક વૈજ્ઞાન
અને મૌલિક શક્તિથી એમનો પરાજય કરવા આવી
પહોંચ્યા. અને તેઓની સામે હિંદીઓનું કર્ષજી આલ્યું
નહિં. આ આક્રમણને નબળી લેવાનું આવ એકજ
સાધન હતું અને તે એ કે બ્રિટન સાથે અને તેહ

એક રસ થઈ જવું અને
એમના વિચાર એમની
રહેણીકરણી તેમજ એમની
જીવન પદ્ધતિનો અંગીકાર
કરી જૂના પાયા ઉપર નૂતન
હિંદની રચના કરવી.

ધાર્મિક કેળવણી

રાજા રામમોહનરાયનો જન્મ ૧૭૭૪ માં
(ફેબ્રુઆરી ૨૨ મુજબ ૧૭૭૨ માં) બુગલી જિલ્લાના
રાધાનગર ગામમાં થયો હતો. તેના પિતાનું નામ
રામ કાન રાય હતું અને તેઓ એક ઉચ્ચ કુલીન
બ્રાહ્મણ ગણિતમાં જન્મ્યા હતા. એમના પૂર્વજો તે
વખતનાં રાજ્યકર્તાઓ હેઠળ અમલદાર રાજકીય
કોલેજો ધરાવતા હતા. તે વખતની પ્રણાલિકા મુજબ
રામ મોહન ગામગામી નિશાળે બંગાળી અને હારસી
એ ભાષાઓનું શિક્ષણ લીધું હતું. હારસી તે વખતે
અદાલતની ભાષા ગણાતી હતી. આ બંને ભાષાઓ
ઉપર રામ મોહને બહુજ દૂક વખતમાં પ્રભુત્વ મેળવી
લીધું અને નવ વર્ષની ઉંમરે તેમને અરેબિક ભાષા
શીખવા માટે પસંદગી મોકલવામાં આવ્યા. સુરી કવિતા
અને અગમ્યવાદની એમના માતસ ઉપર બહુજ
અસર થયેલી. વસ્તુતઃમિ રામ મોહન રાયના સમગ્ર
જીવન ઉપર મુસ્લીમ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાદ
અસર થયેલી અને એમનું ધાર્મિક દૃષ્ટિબિંદુ
મુસ્લીમોના પ્રખર એકધરવાદની અસર હેઠળ
બંધાયું હતું. પટણામાં ત્રણ વર્ષે શિક્ષણ લીધા
પછી તેમને સંસ્કૃત ભાષા, સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાન
શીખવા માટે કાઠી મોકલવામાં આવ્યા. આ સંપ્રદાય
સ્વયોચ્ચે રામ મોહને ખંતપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો અને
તે નિષ્પણ ઉપર પ્રભુત્વ મેળવ્યું. હિંદના પ્રાચીન
સાહિત્યોનો સક્રમ અભ્યાસ કરતાં રામ મોહનરાયને
જ્યોત્સુકે પ્રવર્તમાન સમાજિક અને ધાર્મિક રિવાજો
એ આપણા પ્રાચીન જ્ઞાનો અને તત્ત્વનો એ
કરોવા આદર્શનું કેવળ વિકૃત સ્વરૂપ છે. આમ
કંડીતે એણે જ્યોત્સુકે હિંદના ધર્મોનું મૂળભૂત સ્વરૂપ

સતીની પ્રધાનો વિશેષ

રામ મોહનરાયનું નામ સરવિલિયમ બેન્ટીક સાથે પણ સંકળાયેલું છે. મૃત પતિની પાછળ વિધવા સ્ત્રીએ 'સતી' થઈને બળી મરવાનો જે રિવાજ એ જમાનામાં પ્રચલિત હતો તેને સંદર્ભે બંધ કરવામાં સર વિલિયમ સાથે રામ મોહન રાયે બહુજ મહત્વનો ભાગ લઈએલો. યુરોપીયન લોકો આ પ્રધાને બહુજ બંધ કરી ગણતા હતા. પરંતુ એ બાબતમાં વચ્ચે યહુ એમને મટે રાજકીય કારણોસર વાજબી ન હતી. બ્રિટિશ લોકોને પોતાના રાજ્ય અમલ દરમ્યાન, જ્યાં મુઘી હિંદીઓ એમની સાર્વભૌમ સત્તામાં ખસેલ ન પડેલાં ત્યાંમુઘી એમને ફાવે તેવા સારા અવકાશ ખરાબ રસ્તે જ્યાં દેવાની કુટિલ નીતિ હતી. રામ મોહનરાયે આ સ્થિતિની સામે બળવો ઉઠાવ્યો. સતી થવાના રિવાજની વિરૂદ્ધ એમણે પુછકા લેખો લખ્યા અને રાજ્યોમાં પણ એવા રિવાજ ફેલાવવાનું નથી એવું આધાર સહિત સાબિત કર્યું. બંધી સ્ત્રીઓ કુદરતે મૃત્યુથી સતી થતી ન હતી. કેટલાક સ્ત્રીઓ ઉપર એનાં સર્ગાવહાલો તરફથી આ બાબતમાં ખૂબજ બળાતકાર મુલકવામાં આવતો હતો. અને મૃત શરીરની સાથે ત્યારે જીવતી જગતી સ્ત્રી પરાણે બળી ખરતી ત્યારે ખૂબજ કસ્ટોપત દેખાવ બની જતો. હોડ હેરિંગ્સને લેખો એક પત્રમાં રામ મોહન રાયે લખે છે. "આપના અરજદારોએ નવદેશનજરે લેયેલ ખતાવો મુખ્ય કેટલીએ સ્ત્રીઓ ઉપર, એના મૃત્યુમાં હિંન પરાવતાં સંભાં વહાલોએ નક્કી, પતિ સાથે બળી મરવાની ફરજ પાડવામાં આવી છે. કેટલીએ સ્ત્રીઓ જે શોકના ગુણાળ હેડળ બળી મરવા પડેલી નજરે તેવાર થઈ હોય અને શોકનો ઉબેરો થઈ જતાં એ વિચાર માંડી વળવા માંગતી હોય એમને પણ દોરહાંથી આગતી જાણા-ગોમાં સળગાવી દેવામાં આવી છે. અરજદારોની એવી નમ્ર માન્યતા છે કે કોઈપણ રાષ્ટ્રની સામાન્ય શુદ્ધિ અનુસાર તેમજ પ્રત્યેક શાસ્ત્ર અનુસાર આ દેવળ ખૂબ જ છે."

આમ. રામ મોહન રાયના પ્રચારથી તેમજ એત્સાહનથી વિલિયમ બેન્ટીકે ૧૮૨૯ માં સતી થવાના રિવાજ ઉપર પ્રતિબંધ મુકતો કાયદો અમલમાં મુક્યો. આથી ધડીબર તો રૂઢીચુસ્ત વર્ગમાં ભારે ઉલ્કાપાલ

ગયો. કેટલાકે ઇંગ્લેન્ડમાં સત્તાધીશને તેમજ તાજને આ કાયદો વિરૂદ્ધ આપીને પણ કરી. પરંતુ વિલિયમ બેન્ટીકે અડગ રહ્યો. અને ચળવળ શમી ગઈ.

શિક્ષણ અને સમાજ-મુદ્ધરો

એમના જમાનાના કેટલાએ સામાજિક રીતરિવાજોમાં રામ મોહનરાય મુધારક હતા હતા. જે કે એમને પોતાને એમના પિતાએ પણ લખત પડ્યા હતા. તેમ છતાં એ પોતે એક ઉપર બીટ પત્ની કરવાનાં ચુસ્ત વિરોધી હતા. સ્ત્રીઓના હક્કના સંરક્ષણના એ એક મહાન પુરસ્કર્તા હતા. અત્યારે હિંદુ કોઈ બીલ એક નાહરે ચર્ચામાં વિષય હોઈ એમનાં કેટલાંક લખાણો અત્યારે પ્રસંગોચિત રસ પડે તેવાં છે. રામ મોહનરાયે વિધવા પુનર્વિવાહની પણ દિમાયત કરી છે. પરદેશ જનાર મહાન હિંદી વ્યક્તિઓમાં રામ મોહનરાય સૌથી પહેલા હતા. અને ત્યાં પણ તે પોતાના પાલકાણુવને વળગી રહ્યા હતા.

રામ મોહનરાયને પોતાના દેશબંધુઓની શિક્ષણ વિષયક પ્રગતિમાં બહુજ રસ હતો. તે જમાનામાં હિંદીઓને પશ્ચિમની કુળવચ્ચી આપતી કે નહિ એ એક મોટી ચર્ચામાં વિષય હતો. એમાં રામ મોહન રાય પશ્ચિમની કુળવચ્ચીના દિમાયતી હતા. એમનાજ મહત્વના પ્રયાસથી કલકત્તાની સંસ્કૃત કોલેજને હિંદુ કોલેજ બનાવવામાં આવી અને ત્યાં પશ્ચિમની ભાષાઓ વિજ્ઞાન તત્વજ્ઞાન વગેરે શીખવામાં આયાં. આ બાબતમાં અંતીમ નિર્ણય તો જે કે એમના મૃત્યુ પછી લેવામાં આવ્યો તેમ છતાં મેટ્રોલિના કુળવચ્ચી વિષયક એતિહાસિક ખરડાની સાથે સાથેજ અર્ધચીન હિંદી કુળવચ્ચીની પદ્ધતિ વડવામાં રામ મોહનરાયનું નામ પણ સ્મરણીય રહેતું જોઈએ. આ વિષયના એમનાં કેટલાંક લખાણો નેતાં કલકત્તા હોઈને એમ લાગે અર્થ કે રામ મોહનરાયે પ્રાચીન હિંદીની વિદ્યાને બહુજ ઉભારી પાડી છે. પરંતુ એ તો એમણે જે જમાનામાં જે બેયું તેવું પ્રતિબિંબ હતું. રામ મોહનરાય અંગત રીતે સંસ્કૃત સાહિત્યના એક પ્રખર અભ્યાસી હતા. અને પ્રાચીન લેખકોના સિદ્ધાંતોને પ્રચલિત બનાવવામાં એમણે બહુજ મહત્વનો ભાગ લઈએલો હતો. બંગાલી ભાષાના વિકાસમાં પણ એમણે સારો ફાળો આપ્યો હતો.

રાજકીય દૃષ્ટિબિન્દુ

રાજકીય પ્રશ્નોમાં રામ મોહન રાય એમના જ્ઞાનાત્મી ખૂબજ આગળ હતા. તે જ્ઞાનાત્મી વનમાન પણ ઉપર સખત અંકુશ હતો. એવા અંકુશીની વિરુદ્ધ એમણે સરકારને સખત રાખેશમાં અપીલ કરેલી. એમાંના કેટલાક રાખેશ ગાંધી કે આન્ડ્રેજ લખાયા હોય. એમ આજ દોહસે નર્મ પડી પડ્યું લાગે છે. હિંદીઓ સરકારમાં મોટા હોદ્દાઓ ધરાવતા થાય એ ભેવા મટિ પડ્યું એઓ ખૂબ ઉત્સુક હતા. એમની એક દલીલ અત્યારે જરા વિચિત્ર લાગે તેવી છે. એમનો મત એવો હતો કે વધુ પ્રમાણમાં અંગ્રેજોએ આવીને હિંદમાં વસવું જોઈએ કે જેથી કરીને હિંદીઓનું બૌદ્ધિક અને નૈતિક ધારણ સુધરે! અત્યારે જો તેઓ જીવતા હોત તો જરૂર આવી દલીલ ન કરે.

એ દિવસોમાં પશ્ચિમ સાથેના સંપર્ક બહુ સહેલો નહોતો. છતાં રામમોહનરાય પશ્ચિમમાં તેમજ દુનિયાના બીજા દેશોમાં થું થું જતી રહ્યું છે તે જોવા માટે ખૂબ ઉત્સુક હતા. ૧૮૩૦ ના ફેબ્રુઆરી મહિનામાં એણે સરકાર કરેલા જો કે એના માઠાં પરિણામ ભેવા મટિ એ જોવા ન હતા. ૧૮૩૨ ના ઇંગ્લેન્ડના રિફોર્મબિલમાં એમણે ખૂબજ રસ દાખવેલો. એ સમયે એણે પોતાના એક અંગ્રેજ મિત્રને લખેલું: “જો રિફોર્મબિલ પસાર ન થાય તો મં જાહેરમાં કહ્યું છે તેમ હું આ દેશ સાથેના મારા સંપર્ક તોડી નાખીશ. આખા રાષ્ટ્રની અને દુનિયાની મુક્તિ ભેવાને મને શુભ અવગર મજા છે એને હું ઇશ્વરનો ઉપકાર ગણું છું.”

પશ્ચિમના પ્રવાસે

ઇંગ્લેન્ડ જોવાની એમની ઉત્કટ મહેનત આખરે પૂરી થયેલી. ૧૮૩૦માં એ દરિયાઈ માર્ગે ઇંગ્લેન્ડ ઉપડેલા અને ૭ સપ્ટેમ્બરે અંતે ૧૮૩૧ ના એપ્રિલમાં એ લીવરપુલના કિનારે ઉતરેલા. એક મહાન રાજકીય અને ધાર્મિક નેતા તરીકે એમની કીર્તિ ક્યારનીયે ઇંગ્લેન્ડ પહોંચી ગઈ હતી. એ જાખનામાં હિંદીઓ - પશ્ચિમમાં બહુ દેખાતા નહતા. એટલે એમની આ મુલાકાતને બહુજ મહત્વ મળેલું. રામમોહનરાય ઇંગ્લેન્ડમાં મહત્વની રાજકીય વ્યક્તિઓને મળેલા. ઇંગ્લેન્ડના રાજ

તેમજ કાન્સના શહેનશાહ સાથે વધુ એમની મુલાકાત મોહનરાયમાં આવી હતી. એમનો કલાવર ગાંધી, પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિત્વ, તેમજ અનેક ભાષા અને સાહિત્યનું જ્ઞાન, એ સમજાની અસર ભેનાર ઉપર ખૂબજ ગાઢ થતી હતી. ઇંગ્લેન્ડ જવા પાછળ એમનો ત્રિવિધ ઉદ્દેશ હતો.

મોગલ શહેનશાહ તે વખતે હિંદમાં માત્ર શહેનશાહનો હોદ્દો મોગલનો હતો અને એમને કંપની તરફથી થોડું વાર્ષિક ભથ્થું આપવામાં આવતું હતું. ઇંગ્લેન્ડના સત્તાધારીઓ સમક્ષ પોતાનો ફેસ રજૂ કરવા માટે વધુ મોગલ શહેનશાહ રામમોહનરાયને મોકલ્યા હતા. શહેનશાહ એમને “રાજ” નો ઇલકામ એનાયત કર્યો. પરંતુ હિંદની સરકારે એ હોદ્દો માન્ય ન ગણતાં એમને માત્ર વકીલ અથવા એક્ઝર્સીઝ ગણ્યા. ઇંગ્લેન્ડની સરકારે રામ મોહન રાયના રાજકીય હોદ્દાનો સ્વીકાર કર્યો અને રાજદરબારમાં એમને પહેલી સરકારના પ્રતિનિધિ તરીકેનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું. મોગલ શહેનશાહનો ફેસ રજૂ કરતાં રાજ રામમોહનરાયે જે દલીલો કરી તેમાં એમનું અંગ્રેજ ભાષા ઉપરનું પ્રભુત્વ વ્યક્ત થાય છે. આના પરિણામે મોગલ શહેનશાહના ભવિષ્યમાં થોડા લાભ રહ્યા. તે ઉમેરે થયો, અને ભવિષ્યમાં બીજા કાંઈક વધુ હક્ક એ ન કરે એવી બાંહેધરી એમની પાસેથી લેવામાં આવી. આ થયું રાજ રામમોહનરાયનું ઇંગ્લેન્ડમાં પહેલું કાર્ય.

રાજ રામ મોહન રાયનું બીજું કાર્ય સતી યવનાં ચાલતી તરફેણમાં રહેલુસ્ત હિંદીઓ તરફથી જે અણગમ મુલાકાતમાં આવતી હતી તેને પરિણામે હોડાં ત્રિવિધ બૌદ્ધિકતા મુધારામાં કંઈ ફેરફાર ન થાય તે ભેવાનું વચ્ચું હતું. પાર્લામેન્ટ સમક્ષ કંપનીનો ચાર્ટર રદ કરવાનો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થાય ત્યારે ત્યાં પ્રત્યક્ષ હાજર રહેવાનો વધુ એમનો આશય હતો. સિવિકલ કમિટીએ એમની પ્રત્યક્ષ તપાસ કરી નહોતી. તેમ છતાં એમણે હિંદને ન્યાય વહિવટ, મહેસુલી પદ્ધતિ, હિંદીઓ માટે ભવ્ય વહિવટી જગ્યાઓ વગેરે અનેક પ્રશ્નો ઉપર મેમોરેન્ડમ તૈયાર કર્યું હતું. કંપનીનો ચાર્ટર ૧૮૩૩ માં જ્યારે નવેસરથી ઘડવામાં આવ્યો ત્યારે આ મેમોરેન્ડમની અસર એના ઉપર થઈ હશેજ.

રાજ રામમોહનરાયે ઇંગ્લેન્ડમાં બહુજ પ્રતિભા સમય વીતાવેલો. કાન્સની વધુ એમણે મુલાકાત લીધેલી.

૧૮૩૩ ના સપ્ટેમ્બરમાં એ એક મિત્રને મળ્યા માટે ગયેલા ત્યાં તે માંદા પડ્યા અને સપ્ટેમ્બરની ૨૭ ની તારીખે એમનું અવસાન થયું. ૧૮૪૩ માં આરનોની વેઇલ સીમેટરીમાં એમના અવશેષોને ફરી દફનાવવામાં આવ્યા અને ત્યાં એમના મિત્ર દારકનાથ ટગોરે એક સ્મરણસ્તંભ પણ બંધાવ્યો. ઇંગ્લેન્ડનો પ્રવાસ કરતાં પ્રત્યેક હિંદી માટે આ સ્તંભ એક યાત્રાનું સ્થાન છે અને આ સ્તંભના લેખકે પણ બે વાર એ સ્મરણસ્તંભનાં દર્શન કરેલ છે.

આદ્ય સુધારક

હિંદમાં મુલોત્તમી અગમણના આદ્યલક્ષ્મી રાજા

યમમોહનરાય હતા. એમનો પ્રિય વિષય ભેદ, ધાર્મિક હતા. છતાં એમણે દેશ આંધોળીનાં સંવેદશીય પ્રગતિ માટે પણ સાધના કરેલી. અંગ્રેજ કૃષ્ણાચારી હતા તે સમયે પ્રચલિત ન હતી. એટલે રામમોહનરાયની કારકીર્તિનું મુકાબલ કરતાં પહેલાં એમણે જે સંલોગમાં કામ કર્યું તે પણ લક્ષમાં લેવું થોડે છે, અનેકવિધ મુરદેવીઓ વચ્ચે પણ મહાન સ્વતંત્ર અને પ્રગતિશીલ હિંદની કલ્પના કરેલી અને એને મટે આજીવન સાધના કરેલી. સ્વતંત્ર ક્રિસ્તીનાગરિકો રાજા રામમોહનરાયના છપ્પાલ જાત પ્રધાનને ઉપકાર અને આદરની દૃષ્ટિથી હરકેમશ જોતા રહે એજ અર્થવર્તા. *

* રા. માર. પી. પરીવર્તના અંગ્રેજ સંપત્તિ આદર

—:—

સ્વ. જયકૃષ્ણ દેવદાસ - - - - - અંગ્રેજ વનસ્પતિ-શાસ્ત્રી

ગુજરાતમાં વનસ્પતિને લગતું જ્ઞાન નામગ્રેય બની રહેતું હતું આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો અલભ્ય હતાં. ત્યારે ગુજરાતના એક સુપુત્ર વલ્લભેશ કૈવમાં પહોંચી ગયા. અનેક આંતરાયોના પ્રતિકાર કરી, પોતાના કામ સાથે અદ્ભુત તાદાત્મ્ય સાધી, પ્રયત્ન પુરુષાર્થ કરી એક મહાન વનસ્પતિશાસ્ત્રી બની અપૂર્વ અંશોને અમૂલ્ય વારસો ગુજરાતને આપી ગયા. આ વિષય પ્રત્યેની એમની અગ્ન્ય ધૂત, ઇશ્વરની ઉપાસના સાથે જ સરખાવી શકાય. સાથે સાથે એમની અભ્યાસમાં ઉચ્ચ કક્ષાની વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ, વ્યવસ્થિતતા અને અતન્ય નિષ્ઠા જોવામાં આવે છે. શાળામાં એમનું શિક્ષણ અંગ્રેજી યોગ્ય ધારણથી આગળ વધ્યું નહતું પરંતુ પોતાના દીર્ઘ જીવનકાળ દરમિયાન નિસર્ગની મહાન શાળામાં એમણે અનેક વિધોનો સામનો કરતાં, અભ્યાસ કર્યો હતો. એ સમયના મહાન પંડિત અને પુરાતત્ત્વવિદ્ શ્રી. લગલાનલાલ ઇન્દ્રજી પાસે વનસ્પતિશાસ્ત્રની દીક્ષા પામી, માર્ગદર્શન અને વારંવાર મદદ મેળવી પોતાના અભ્યાસનું તંત્ર હસ્તગત કરી, પોતાના જીવનની વિરલ સિદ્ધિ એમણે મેળવી. પોતાના જ્ઞાનના દેશી અને પારદેશી વિદ્યાપિપાસુઓ અને પ્રખર વિજ્ઞાનિઓને એમણે માર્ગદર્શન કર્યું. ચરક અને સુશ્રુતના પ્રાચીન આર્ષક્રોધમાં વર્ણવેલી પશુ, અપરિચિત અને ઉપેક્ષિત વનસ્પતિઓના પ્રત્યક્ષ સંપર્ક સાધી, એમનું સ્પષ્ટ મુલ્યાંકન કરી જગત સમક્ષ પ્રગટ કરી. વનસ્પતિજગતે એમની સમક્ષ ખોલેલાં રહસ્યો જનતાના ઉપદોષ માટે, સામાયિકોમાં લેખો દ્વારા અને અંશમાં ત્રવીકૃત સચ્ચરણે રળુ કર્યો. જીવનમાં પત્ન લાભેને સ્થાન નઆપી અધિકારપદે હોવા છતાં અન્ય સાંસારિક સ્વરાગોને બાજુએ મૂકી વનસ્પતિશાસ્ત્રની શોધોગળ અને અભ્યાસમાં જ જીવન વિતાવ્યું. મિત્રોનો, અગ્રીજીમાં લખવાનો આગ્રહ ન સ્વીકારી સ્વભાષા ગુજરાતીને જ સજ્જ કરી. છોકરાઓ અને વૃદ્ધોનું પાઠન અને વંતન એજ એમના જીવનના પ્રાણી બની ગયો હતો. પોતાના વિષય પરલેખી એમની આ લક્રિપ અને સંપ્રાપ્તિઓ - ૫. મહાભાષા અને ભારતજયજી શ્રી. મદનમોહન માલવીયા એમના તરફ આકર્ષાયા હતા.

આ બધા વિદ્યા લેખક સાથે શ્રી. જયકૃષ્ણદાસે વિશુદ્ધ સાદાપર સહાયાર અને ઇશ્વરનિષ્ઠ વડે, એક આર્થિક જોડું જીવન જીવી ગયા. એક પુરોગામી તરીકે વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસની બંધોત એમણે પ્રગટાવી છે. એના મુલગ પ્રકાશમાં, એમની સાચીય દૃષ્ટિ અપનાવી આપણે પ્રેરણા મેળવી, રાષ્ટ્રના કિથાનમાં આપણો કાગો આપીએ.

શ્રી. ગોતમલાલ. ભટ્ટ

“ધરમ કંઈમ ક્યા” નવે મેથ્યાં, ભાળી મુખડ લાગે;
વાઘ ને બકરી પાણી પીએ, એકજ આરે આગે,
શેણે રહેલું થઈને શાણા?
કે આવ્યાં ઝેર પીવાનાં ટાણાં!

“આજ મુખી અદ્યા ધરમને નામે, ધધો ધમધોકાર;
ઈશ્વરની એજની નજી, માંડ્યો” તો વેપાર,
પકીઆ અકરવીના કાણા
કે આવ્યાં ઝેર પીવાનાં ટાણાં!”

“ગારભા, શીદને ગભરાઓ છા વિસ્તારી કહો વાત,
એવો તે શા મચી ગયો છે આગે ઉલકાપાત?
મુખડાં શા કાગે કરમણાં?
રથે આવ્યાં ઝેર પીવાનાં ટાણાં?”

“ગાંધીવાળા વેરવી પાક્યા, કીધો બોળાવાટ;
હરિનાં દારે હરિજન પુર્યા પૃથવી ખાત પછાડા,
આપણાં ધરમ કરમ અલડાણાં
કે આવ્યાં ઝેર પીવાનાં ટાણાં.”

“ગારભા, તમને ગંથ નો આવી ધરશ દોઢા તોથે;
આઝાદી આવી છે કાકા, ઉંચ કે નીચ ના ફા’એ
માટે થઈને જોસો શાણા
તો ના’વે ઝેર પીવાના ટાણાં.”

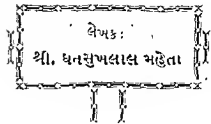
“ઈશ્વરને તો સઘળાં સરખાં માનવ સર્જિત વાડા
ખોડા બિચારાં જાડનો નીકળે લડતાં પાડે પાડા!
કે લીલાં મેલો ધરમનાં ચાણાં!
તો ના’વે ઝેર પીવાનાં ટાણાં.”

“આજનો છવલો, જે જે કરે તો કડવાં વેણા કહેતા;
કાલે જોશ થઈ આવશે ત્યારે સો સો સલામું હેતા,
ગાપ કાં થાંડી તેનાં ગાણાં?
કે આવે ઝેર પીવાનાં ટાણાં!”

“રાઝ દવાના લીચતા આપનો ધરમ નથી અભડાતો;
હરિજન આપડા અડકી જતાં મારવા જાઓ લાતો!
ખૂદના પગમાં મારો પા’ણા
કે લાવો ઝેર પીવાના ટાણાં;

“નાકલું દેરલું નીકું શખી “અરપુરથો” અપનાવો;
ઈશ્વરના ઈજારાં કેરો, અળગો મેલો દાવો
કે વા’યાં મંગલ મુકિત વા’ણાં
કે ગીતા છાંડો હવે પુરાણાં.”

પતનને માર્ગે :

પાત્રો :

૧. હરિષ્ણુ દેસાઈ : ગણીના દાકતર
મનમોહન - : એના જુવાન પુત્ર

સ્થળ :- દાકતરના ખંડમાં. સમય :- સપ્તાહ બાર.

— ૪ —

[દાકતર કાંઈક ચાંચતા બેઠા હતા. મોટા એમ. ડી. ને જાગે તેની રીતે તે ખંડમાં સામાન અને વસ્તુઓ હતી. અચાનક બારણા ઉપર ટકોરા થયા. ઘોડીવારે દાકતરે સાંભળ્યા કંઈ. ત્યાં ટકોરા ફરીથી થયા. દાકતરે ઝાંઝાને બારણું ઉઘાડ્યું ત્યાં તો એમને એકનો એક પુત્ર મનમોહન દાખલ થયો. એ અતિશય ગભરાટથી બમથી ધ્રુજતો હતો. સ્તંભ ઉપર મુગડાંનાં પથુ ફેંકણાં ન દતાં.]

દાકતર :- મનમોહન ! મનમોહન ! ... કેમ ? બોલતો કેમ નથી ? તને શું થયું છે ? તું ઘરના નકામો છે ? તો પછી મારી પાસે આવનાં શરમાયો નહિ ? મનમોહન !

મનમોહન :- બાપાજી !

દાકતર :- પણ તને આ શું થઈ ગયું કે એક તો ખરો.

મનમોહન :- મેં ... મેં ... ખૂન કર્યું છે.

દાકતર :- (ચમકીને) તે - તે શું કર્યું છે ? ખૂન - ખૂન ! દીકરા ! તું હારમાં ચકચૂર છે. તું જુ બોલે છે તેનું તને કશું બાત નથી. જ - તારા રૂમમાં જઈને સૂઈ જા. સવારે બપોળે વાત કરીએ.

મનમોહન :- બાપાજી ! સવારે ! સવારે હવે મારે માટે સવાર પડવાનીજ નથી. સદા અંધારુંજ રહેવાનું - ગાંઠ, ભયંકર અંધકાર અને પછી પછી - હાથ ! હાથ - બાપાજી ! મને બચાવો.

દાકતર :- દીકરા ! દીકરા ! તું નાનો નથી. બારિસ્ટર છે. આમ બોલતાં તને શરમ નથી લાગતી ? ઘરના નકામો હવે છે ?

મનમોહન :- હું લગુ છું એમ હોય એવું તો હું પથુ છું છું. પણ પથુ બાપાજી, એમ નથી. હું દારૂના નશામાં હતો. મેં ખૂબ, ખૂબ ઘરેલી થતો. પથુ અત્યારે હું એના નશામાં બોમતો નથી. સાચુંજ કહું છું. મેં ખૂન કર્યું છે. મને બચાવો.

દાકતર :- પાછો એજ ભયાનક શબ્દ ! ખૂન ! ડોક્ટર હરિષ્ણુ દેસાઈનો દીકરો ખૂનની વાત કરે છે ! દીકરા, દીકરા !

મનમોહન :- ખરું કહું છું, બાપાજી. હું કંઈ, મારો બાપ કોણ ! વગેરેની વાતો કરવાનો સમય હવે રહ્યો નથી. મેં સાચુંજ ખૂન કર્યું છે.

દાકતર :- અરે ભલા ભગવાન ! આ હું શું સાંભળું છું ! દીક ... ઈ ... ઈ ... - તે ખૂન કર્યું છે. પણ હોનું કેમ ? કરાર ?

મનમોહન :- હું બધું કહું - જો કે કહેવાનો વખત રહેશે કે નહિ તે તો કોણ જાણે - પણ - પણ મને કાંઈક એવો ડોઝ આપો કે મેંથી મારાથી બોલાય. મને ગળે કાચકી બાંધી છે. બાપાજી !

દાકતર :- દીકરા ! દીકરા ! આપું છું. (એક કપાટ ઉઘાડી એક ડોઝ તૈયાર કરીને પુરને આપે છે) લે. પી જા. વાત કર. જલદી વાત કર.

મનમોહન :- (ઝેર પી જઈને) કહું છું. કહેવાજ આપ્યો છું. કહ્યો વિના છુટકો પથુ નથી. હું મારી કલ્યાણમાં ગયો હતો. ત્યાં બીજા મિત્રો સાથે ખાણી પીણી કરી.

દાકતર:— ખાણી પીણી — ખાણી પીણી ! ના, દીકરા, ના. ખાણી નહિ માત્ર પીણીજ તમે બધા કરો છો. પણુ હવે પછી. ...

મનમોહન:— પછી—પછી, બધા મિત્રો એક પછી એક સૌ સૌને ઘેર જતા ગયા. હું જે માર્ગે આવતો હતો ત્યાં વચમાં આપણા નવનીતનો બગેચો આવ્યો. ત્યાં મેં લાપટ બળતું જોયું.

દાકતર:— એ તો સોલીસીટર રહ્યો, એટલે પાણી પાર રતે બાર બાર ચાગ્યા સુધી કામ કરે છે.

મનમોહન:— હું ત્યાં જતા શા માટે લલચાયો એ કહી શકતો નથી. પણુ હું ત્યાં ગયો ખરો. બારણું ખખડાવીને હું દાખલ થયો. મને—મને પાછી ગળે કાચકી બંધાય છે. કાંઈ આપો બાપાજી, કાંઈક આપો.

દાકતર:— દીકરા ! જરા હિંમત રાખ. (બીજો ટ્રાક આપે છે) હે. હોશિયાર થા.

મનમોહન:— મારે હવે ટોચિપારીની જરા પણુ જરૂર પડ્યો એવું લાગતું નથી, બાપાજી !

દાકતર:— તારી વાત કહી નાખ. તુંજ કહેતો હતો ને કે સમય આવવાનો નથી.

મનમોહન:— હા, તે બરાબર છે. હું સાચુંજ કહું છું. મને લેયો એટલે નવનીત જરા કચવાયો હોય તેમ લાગતું.

દાકતર:— ગ્રિકાર દાક પીને છાકટો ઘરમાં આવે તો સગા બાપને ઘૂણા થાય તો આ તો કુંડુંબનો મિત્ર, એને તો થાય જ ને ?

મનમોહન:— પણુ — પણુ તે વેળા કાંઈ હું ગાળા વિચાર કરી શકવાની સ્થિતિમાં થોડાજ હતો ! ગોળે કહું. કે 'હું' અગત્યના કેસમાં શેકાયો છું. તારે અદીજ સહુ હોય તો એમ કહે તો ગોઠવણ કરી આવું.

દાકતર:— હા. બરાબર કહ્યું.

મનમોહન:— પણુ મેં કહ્યું કે આ તારી જંઘાતી બંગલીમાં હું સૂતા નથી આવ્યો.

દાકતર:— નવનીતને — આપણાં નવનીતને તે આવું કહ્યું !

મનમોહન:— પણુ હું ક્યાં શું બોલ્યું અને શું ન બોલ્યું એને વિચાર કરી શકું એવી સ્થિતિમાં હતો !

દાકતર:— હા, સમજ્યો. પછી.

મનમોહન:— નવનીતે ફરીથી મને કહ્યું કે કાં તો શર્ક જ અને કાંતો મારી મોટરમાં તું ઘેર જા. બાપાજી બાપામાં હું હરોળો ન બધાનક, ઉદત હાસ્ય હરોળો. અને મેં કહ્યું કે હું તો યુવાનો પણુ નથી અને ઘેર પણુ જવાનો નથી.

દાકતર:— અ ર ર ર ! પછી ?

મનમોહન:— પછી હું ત્યાં બેઠો. મેં એની પાસે દારૂ માગ્યો. મારો દોડ કાઢીને મેં એક સોળા ઉપર નાખ્યો અને ફરીથી દારૂ માટે માગણી કરી.

દાકતર:— હજી પીવાનો બાકી રહી ગયો હતો !

મનમોહન:— એમજ હશે. એણે ના પાડી.

દાકતર:— ના જ પાડેને ?

મનમોહન:— મેં એને જુદો અને લખાડ કહ્યો અને કહ્યું કે મંદવાડમાં પાપરવાનો સ્ટોર તો હશે તે આપ.

દાકતર:— પછી !

મનમોહન:— તેણે સાફ ના પાડી. એણે મને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. પાણી આપવાની મરજી બતાવી. લીંછુ ચૂરી જવાની સલાહ આપી.

દાકતર:— સાફ કહ્યું.

મનમોહન:— બાપાજી, એણે તો સાફજ કહ્યું હતું. પણુ હું એ સાફ નરમું પારખવાની સ્થિતિમાં ન હતો. મેં એને ગળે દીધી.

દાકતર:— હાથ હાથ ! નવનીતને ગાળ દીધી ! હું બેને વધો થયાં મોટાભાઈ જેવો ગણે છે તેને તે ગાળ દીધી !

મનમોહન :— આપણ, સાંભળો સાંભળો. તમારે કાંઈ એટલેથીયે અટક્યો ન હતો.

દાકતર :— હે હે ! ત્યારે ?

મનમોહન :— મને નવનીતે વળી શીખાયું તપસા માંડી. લાખ રૂપિયાની ખારી ખેરી, મારાં પાનદાન માંગ્યાં, વગેરેને હું નકમાં ઘસડી જઈઉં. તેમ એણે કહ્યું. આથી હું ખૂબ તૃપ્તિ ગયો. અને મોટા ઘાંટા પાડ્યા માંગ્યા.

દાકતર :— વાહરે વાહ, દીકરા ! શરાબીનાં આ કિંદા કરા !

મનમોહન :— (લગભગ ઉંઘાડીની પેઢે દરીને) શરાબીનાં એટલાંજ ફળ મળ્યાં હતાં તો કાંઈ નહતું —

દાકતર :— ત્યારે ?

મનમોહન :— મારા ઘાંટા સાંભળીને નવનીતની ત્તી ચિત્રા દોડી આવી અને મને આવી સ્થિતિમાં જોઈને એનાંથી મોઢાઈ જવાયું કે “અરેરેરે ! દાકતર—કાંકાના પુત્રની આ અવસ્થા !”

દાકતર :— દીકરા, દીકરા ! આટલી ઝીણવટથી શાત નહિ કરે, તો નહિ ચાલે. મારાથી સંભળાયું જતું નથી.

મનમોહન :— છેલ્લી વારજ સાંભળવાનું છે આપણું ! પછી હું કદાચ સંભળાવવા નહિ આવું.

દાકતર :— મનમોહન !

મનમોહન :— મેં ચિત્રાજીને નહાવી માળ દીધી.

દાકતર :— દીકરા ! મનમોહન ! તું દારૂદિયો ખરો પણ આટલી હદે ગયો કે તારી સગી જાહેનશી વધુ ચિત્રાને તો નહાવી માળ દીધી.

મનમોહન :— (દુસડું ખાઈને) હા, આપણ, હા હું નરાખાં ચકચરે હતો. હું એટલેથી અટક્યો નહિ. હું એના અંગ ઉપર ઘસેલો.

દાકતર :— અરેરે ! પ્રભુ, પ્રભુ !

મનમોહન :— મને અંટકાવવા નવનીત વચમાં આવ્યો. મેં એના ઉપર ઘાતકી હુમલો કર્યો. મળતીમાંથી પકડીને મેં તેને અડાળ્યો. તે જમીન ઉપર પડ્યો અને ત્યાંજ ફરી ગયો !

દાકતર :— હે હે ! મનમોહન ! તે નવનીત — નવનીતનું ખૂત કર્યું કે

મનમોહન :— હા હા આપણ ! તે દારૂનો ચાલ્યો નહિ એટલે મને ભયંકર આઘાત ગયો — મારો નંગો ઉતરી ગયો. એટલામાં ચિત્રાએ હૃદયઘાવક ચીંચીવારી પાડી. “ખૂન, ખૂન, કાંઈ દોડો, આવો, આવો, ખૂનિને, આ નરપિરાયતને પકડો —” હું ત્યાં નવનીતની પાસે જવા ગયો પણ ચિત્રાએ મને ધક્કો માર્યો. નવનીત હાથમાં ચાલ્યા વિના પડીજ રહ્યો હતો. એની આંખ ફાટી ગઈ હતી. મેં ફરીથી આગળ જઈને હુલાંચ્યો. એ હાથેયો નહિ. એના હાથ મને બહુજ દંડા લાગ્યા. ફરીથી ચિત્રાએ ચીંચી પાડી — એની એજ ચીંચી પાડી જુને હું નહો. કંઈ પણ નેત્રા શેકાયો નહિ.

દાકતર :— (ઘોડીસાર નિઃશબ્દ રહીને) તારી ખાતરી છે કે નવનીત મરણ પામ્યો છે ?

મનમોહન :— હા, ખાતરી છે મેં મરેલા માણસને જોયા છે.

દાકતર :— અને તેજ એને માથી છે એ જાણતને સહેલાઈથી પૂરવાર થઈ શકે તેમ છે એમજ ને ?

મનમોહન :— એમાં તો કરોશ યકજ નથી. ચિત્રા જાહેન હાજર હતી. મારો હમ્મો પથુ ત્યાંજ છે. આપણ હવે હું શું કહું કે ક્યાં જઈ ? મારે — મારે કોરાંને માંચેરે આપું પડશે !

દાકતર :— શું કહોવાય ? ચકચુ પથુ પડે અને — અને નહિતો વધો સુધી જેલમાં સજાનું તો પડેતને ?

મનમોહન :— પણ મારે કે જીવું તોય એ જીવનર સા કામનું ! મિત્રનું ખૂન, જાહેન જેવી ચિત્રાને વેધવ્ય અપાવનાર હું જીવીને પણ શાંતિ કેવી રીતે મેળવી શકું આપણ ! આપણ તમે મને દરોશ માગ નહિ સંજાએ.

મનમોહન :— હું તને તારી જ્યાંનું કહું દીકરા ! એવું પણ માનીથી કેમ કહેવાય ? અરેરે ! મનમોહન તું બેરિસ્ટર થઈને તે વેળા કોઈ કોઈ વખત નું દારૂ લેતો હતો. તેજ વેળા મેં તને એવાલેલા મેં કેટલીક ગાંધીમાણુ આપેલી ?

મનમોહન :— મને યાદ આવે છે.

દાકતર :— તારી માએ ફટકેટલાં આસું સાંચેલાં !

મનમોહન :— આપાણ, એ વાત યાદ નહીં દેવડાવે.

દાકતર :— અને તારી ગભરે વલુએ તને સોગળ ઉપર સોગળ આપ્યા. પણ તું એ માર્ગેથી પાછો હસ્યો નહીં. પણ, તને શા મારે કહું ? એ માર્ગેથી કોઈ પણ હસ્યું છે કે તું હશે ? સર્વનાશ થાય નહીં ત્યાં સુધી વિનાશના માર્ગેથી પાછા હકાલજ નહીં.

મનમોહન :— આપાણ, બધું હું કબૂલ કરું છું. લગ્ન-વે-અત્યારે ?

દાકતર :— એક માર્ગ એ કે હિંમતથી પોલીસને સહ્યો 11. ફારીને માંડે અધુરું થશે તો મદ અને લાંબી જેલની સજા થાય તો તે સોગવ.

મનમોહન :— પણ-પણ તમારું બધાનું શું ? તમારી માથર....

દાકતર :— માડા રે ગાંડા ! એ વિચાર તો તમારે કરવાનો હતો. અત્યારે શા કામનો ?

મનમોહન :— હા, એ પણ ખરું : પણ નહીં, નહીં, આપાણ, હું એ માર્ગે તો નહીં લઈ શકું. મને કોઈ બીજો માર્ગ બતાવો.

દાકતર :— (અવિશય ગંભીરપણે) બીજો માર્ગ બતાવું ? બેટા ! બીજો માર્ગ બીજો માર્ગ પોતાને હાથે મોટામાં મોટું પ્રાયશ્ચિત કરી લેવાનો.

મનમોહન :— (ચમકાઈને) એટલે ? એટલે ? આપાણ, તમે શું કહો છો ?

દાકતર :— શું કહું, દીકરા ! આપને મોઢે હું આતું કહેવરાવે છે, બેરની પાલી. પહેલો માર્ગ લે અને

જગતને તારા બીજા દુશ્મંતથી બચાવી આપ કે દારૂનો માર્ગ કેવો લાચાર છે, વિનાશક છે. જેલનો તારો એકેક દિવસ એકેક માનવીને પણ દારૂની વિનાશકતા સમજવી શકશે તો તારી વાતના અંત થશે. તારું જીવન ધન્ય થશે.

મનમોહન :— નહિ, નહિ, આપાણ-બેરની પાલી થી જતાં હું નાહિંમત નહિ થકે પણ રીવાઈ રીવાઈ પીસવાનું મારાથી નહીં બને.

દાકતર :— તો બસ ત્યારે. એ માર્ગ લે. તારી મા-વલુ વગેરે ...

મનમોહન :— તહીં, આપાણ, મારો માર્ગ તમે કહ્યું નહિ બતાવેલો, તમારી હાજરીજ બસ છે...

દાકતર :— જેની તારી દિલ્હા. આ રહ્યો કામગ અને આ પેન-તારો એકરાર લખ. (ધીમે-ધીમે દવાના કબજા આગળ બાંધે છે. મનમોહન એકરાર લખે છે. દાકતર પાલી લઈને પાછા ફરે છે.)

દાકતર :— મનમોહન ! તને શાની બાંધુપ હતી !

મનમોહન :— હું બધું જાણું છું. તમારા જેવા આપ. મારી મા જેવી માં અને-અને વિશાળા જેવી પત્ની !

દાકતર :— પણ એ બધું જગત કરીને, સ્વર્ગને દોરે મારી તે નકરમાં રૂબરૂ મારવાનું પસંદ કયું.

મનમોહન :— એ બધું મારા એકરારમાં હું લખી નાખું છું, આપાણ. પણ હવે વખત જતો જાય છે. હમણાં પોલીસ આવી હાગશે.

દાકતર :— આવરા દે દીકરા ! એમના હાથમાં તું જીવતો નહિ જાય. પણ જે ચેપાર કસ્યુ આપણા હાથમાં છે તેનો સહુપયોગ તો કરી લઉંએ !

મનમોહન :— હા આપાણ. (ફિનની એટલેમાં ધંટડી પાગે છે. બાપ દીકરા ચમકે છે. બાપ ફિન પાસે જાય છે. દંડાથી રીસીવર બેચકે છે.)

દાકતર :— હલો ! હું. હા. હરિકૃષ્ણ દેસાઈ, હાની-કેમ છે. કાલું ? હા... એએમ ? સાચું ? પણ-પણ હા... હું બાણું છું... ખરેખર પ્રભુ... પ્રભુ... બસા ભગવાન ! ... તારો-તારો કેટલો પોડ માનું ?

(ધીમેથી સીસીવર મૂકી દે છે. થીમે પાંચ દડ પગલે ઘાકતર, પુત્ર પાસે જાય છે. એના ખભા ઉપર હાથ મૂકીને એમો રહે છે.

એલના અનુબન્ધ આટલાં અટપ સમયમાં પ્રલુ તે. કારાબર કરી લીધો?

ઘાકતર:— મનમોહન! દીકરા! નવનીત હવે છે!

મનમોહન:—હા બાપાણ.

મનમોહન:—હૈ! શું બાપાણ સાચી વાત?

ઘાકતર:— બૂઝી તો નહીં જાયને, દીકરા!

ઘાકતર:—હા સાચી વાત. ચિત્રાનાજ કોન હતો. હું, ઘરે આજ્યો કે નવી એ પુછવા બાબત હતો.

મનમોહન:—હવે બૂઝું, બાપાણ!

મનમોહન:—પણ પાછુ એમ બનું શી મતે?

ઘાકતર:—હવે તો જ્ઞાન ધણુ કે કોરી મલની ખાત્રીને પગલે પગલે કાંતો ફાંસીના માંચડો, કાંતો વર્ષની જેલ અને કાંતો વિંગની ખાત્રી આવે છે!

ઘાકતર:—નવનીત એલાન ઘણુ ગયો હતો, પણ મેરણ નહોતો પામ્યો. હવે એ સારો છે.

મનમોહન:—હા, બાપાણ.

મનમોહન:—બાપણ, બાપાણ! મુકત કંઈ ફસકાં બાપ છે.)

ઘાકતર:—તો, દીકરા, મારી અને તારી આટલા સમયની યાતના બરબાદ નહિ જ્યાં જવા ભગવાન! (પિતા-પુત્ર બંને એકેકને વળગીને નમન કરતા અશ્વય છે.)

ઘાકતર:—મનમોહન! ફાંસીના માંચડા અને વર્ષોની

○ = = નિરાધાર બાળક = = ○

|| બીજે અઠવાડિયે કેટલાંક નવામાં બાળકો મારે રહેવાયુંની શોધમાં હું નીકળ્યો. ||

એકાદ નાના બાળકની સંભાળ લઈ શકે એવી એક સ્ત્રી મને મળી. સૌથી નાનું, એક વરસનું બાળક સ્ત્રીકારવાની એણે તૈયારી બતાવી.

|| ‘પણ...’ એણે શંકા કરી... ‘એનાં માથાપ ચારિત્ર્યશીલ ન હોય એવા કોઈપણ બાળકને સ્ત્રીકારવા હું તૈયાર નથી. આનાં માથાપ કોણ હતો?’ ||

બાળકની માતા ત્રિે મને જોઈતી માહિતી હતી તેટલી મેં આપી. ‘એનો બાપ હવે છે?’

‘હાસ્તે વળી’

|| ‘એ મું’ એનાં બાળકોની સંભાળ લઈ શકે તેમ નથી?’ ||

‘એણે તો એના કુટુંબને કેટલાયે મહિનાઓથી તરછાકું છે?’

‘શા મારે?’

|| ‘દારની આદતમાં એ પાંચમાલ ઘણુ ગયેલો.’ ||

|| ‘તો પછી એવા બાળકને હું કોઈ પણ સંભોગમાં ન જ સ્ત્રીકારી શકું!’ ||

બાળની દારની આદતને કારણે બાળકે પણ સારા જીવનની સંપત્તી શક્યતાઓ શુભાની.

માનસો! તહિ મનાય
જીવી, વાત છે, કથાવા!

* તે જો વધ * * * *

વાતને વખત તો હીક
હીક થયો છે. ૧૯૧૬ ના
અરસાને પ્રસંગ છે એવો
જ્યાલ છે. એટલે ત્રીસ
બત્રીસ વરસ ગણાય; ખતાં
તે પ્રસંગનું ચિત્ર મારી
આંખ આગળ અરાખર
રમે છે, અને આજે કરજી
લાગતો એ બનાવ ને
વખતે તો જરા ગમતી
લાગેતો એ પણ સાંભરે છે.

હું અમારા સંજોગોને
ત્યાં મળવા ગયો હતો. હું
જહન મોઢો પછી થોડી વારે
તે વરના વડીલ ડાસાએ
બૂમ પાડી.

‘શુભામ, પાનની પેટી
શવ.’

હું વિચારમાં પડ્યો.
શુભાખને બદલે તો શુભામ
મૂલમાં નથી જોવાયું?
વર કંઈ મુસ્લીમ નહોતું,
હોમનું નામ શુભામ હોવાનો
સંભવ નહોતો, અને શુભામી
પ્રથમ તો લોહ વિશિષ્ઠ ગેન્ટિકે કઢાવીજ નાખી હતી
ને! એ નામનો મુસ્લીમ છોકરો વરમાં નોકરે હોય
એ પણ શક્ય નહતું.

પણ મારે વાટ જોવી ન પડી. ‘શુભામ’ તરતજ
તજરે પડ્યો.

એ તો ખરેખર, ‘શુભામ’ જેવો સંહારમયો
ત્રણથી માર વરસનો બાળક હતો. પાનની પેટી લખને
આવ્યો.

ડાસાએ મને સમજ પાડી: હું અને શુભામજ
કહું છું. તે વજર છોકરાં કલાગર્ભાં, શાંત, કાળાં ચાચ
નહિ.

બાળક એ ચૈતન્યનું પ્રતીક છે; આપતી કાલની
આશાનું ઉજવણ અટકું છે. એનો તેજોવધ
થાય, અને તેય માખાપને હાથે, અને પાંચ માણસની
રૂબરૂમાં એથી વિશેષ અનિષ્ટ કયું? એથી તો એના
વિકાસની કેડી ફેંધાઈ જાય, એના ઉત્સાહનો ઉભરો
શમી જાય! એવા સંજોગમાં માખાપોએ કેમ
વર્તવું એનું દિશાસૂચન અહીં આલેખાયેલા બે
પ્રસંગમાંથી મળી રહેશે.

— લેખક —

શ્રી. નરવરલાલ વીમાવાળા

પાડી બાળકને પૂછ્યું:
કેમ. તું મારો શુભામ છે ને!
બાળકે હા કહી.
‘અદબ કર.’
‘સલામ કર.’
બાળકે અદબ વાળી,
સલામ કરી.

‘તું ઘરનાં બધાં
મોટાંઓને શુભામ છે ને?’
બાળકે હા કહી.
‘શુભામ, જનો રહો.’

બાળક કીમે કીમે,
કશા પણ વાંધા હરકત
વિના આશો ગયો.

ડાસાએ કહ્યું: આખી
દુનિયા બૂમ પાડે છે કે
છોકરાં તોફાન કરે છે,
મરતી કરે છે. મારે ઘેર
છોકરાંનું તોફાન જ ન
મળે.

શબ્દ: હોય! ક્યાંથી
હોય! જવતાં પ્રાણીઓ
તોફાન કરે. કદી મુઠકાં કરતાં દરોહ

આ પ્રસંગ અક્ષરેઅક્ષર સાચો છે: સહેજ પછે
મીઠું મરતું, નથી. પણ આ મનોદશા, આ માખાપની
મનોદશા કેવી!

જનના વિકાસને પોષક કે અવરોધક?

કેટલાંય માખાપ આવાં તજરે પડે છે જે
બાળકની પ્રત્યેક વાતમાં તેમનો વિરોધ કરે છે, તેની
પ્રત્યેક ઇચ્છાને તોડી પાડે છે. તે કંઈ પણ કરે, એટલે
તેને અટકાવે. એ છતાં એનાથી ઊંજીજ કામ એની
પાસે કરાવે. માંગે તો આખી શકાય તેવું હોય, સાંચ
નહતું હોય, તો પણ આપેજ નહિ.

પણ આમાંથી બાળકનો તેજોવધ કેટલો થાય છે
તેની અંકિતઓ કેટલી કુશિત થાય છે, તેનો ખ્યા.

તેમને આવતો નથી. બાળકની પ્રતિભા, તેની શક્તિ, તેની સ્વાભાવિક શક્તિઓ, તેની નેગરિયતાને આથી આપત પહોંચે છે.

તેને ચૈત વરસને એક કિશોર કહેશે.

સુદ પૂર્વેના, માપખંથીની કકપના પશુ ગાંડપણમાં પ્રણય એવા જમાનાની આ વાત છે. ન્યાતો, જમણવારે આતુ હતી, એ કિશોરને તે દિવસે એક ટેકાએ ન્યાતમાં જમવા જવાનું હતું.

મુંબાઈમાં પહેલ 'કરી ને પછી બીજા' ગામમાં ધોતિયાંનેર જ્ઞાન-બોજનો આતુ થયાં, પણ આ કિસ્સા વખતે તો રેશમી અગોટિયાં પહેલાં સિવાય ન્યાતમાં જમવા જવાય નહિ એવો રિવાજ હતો.

'કિશોર' અગોટિયું પહેરીને જમણવારના સ્થાનક તરફ જવા તૈયાર થયો.

એટલે એની માએ એને કહ્યું:

'કિશોર - તારે માટે કલ્લાં (કડાં) - કારેલાં છે, તે ચેલા ખાતામાં છે. તે પહેરીને પછી જાજે.'

કિશોરે કહ્યું: માટે કલ્લાં નથી પહેરવાં. એ કિશોરને અગણ્યથીજ ધરણાં પ્રત્યે એક જાતનો અનાદર હતો. અલગ્યનો હતો. વીંટી પહેરવાનો, કે સોનાગાંઠીનાં ધોરિયાં પહેરવાનો, કે એવો કંઈજ શોખ એને નહોતો; તો પછી કલ્લાં પહેરવાનું તો એને ક્યાંથીજ ગમે ?

જમણવાર પ્રસન્ને હાથમાં કલ્લાં પહેરીને જવું પડે. એ એને મન એક મોટી વાકાઈ હતી; એ એને ત્રાસ સમાન લાગતું હતું. પુરવે હાથમાં કલ્લાં પહેરવાં એ એને બીનજરૂરીજ નહિ, જરાક શરમજનું લાગતું હતું.

બીજો મુદ્દો પણ હતો. કલ્લાં કંઈ સહેલાઈથી પહેરવાં નહિ. તે માટે હાથને ખૂબ દબાવવો પડતો, હથળાં તે સોરાઈ જવાની અવસ્થા પર આવતો. મામરી સંકડાની અને સોસાલી, મોરાની કંઠી જેવાં એકાદ બે મરેણાં સહેલાઈથી પહેરી શકાય છે, બાકી એકરિંગ માટે, દોઢરમાં, માટે કાત વીંટિયાં જ પડે.

નથ માટે તાક વીંટિયું જ પડે. વીંટી હીલી પહેરે તો ઝોવાઈ ગય, જરા સખા રાખવીજ પડે, આંગળીને ત્રાસ આપતોજ પડે. પગના વીંટલાનું પણ તેવુંજ છે.

આવો ત્રાસ લેવાનું ને શરીરને શોભાવવાનું એ કિશોરને બીનજરૂરી ભાસતું. છતાં તે અવાગનવાર ગોઠાંની ઇચ્છાને મળી આવી કલ્લાં પહેરતો.

પણ — ?

પણ આજે એણે ના કહી, કપાટ ના કહી.

માએ કહ્યું: 'તે નહિ માલે, પહેરવાંજ પડશે.'

તે હલ્લે ચકચો. ફરી ના કહી.

તેની માએ કહ્યું: 'કલ્લાં પહેર્યાં તિના નહિ જવાય'

કિશોરે કહ્યું: 'તો માટે જમવાય નથી જવું.'

માએ વધુ કડક અવાજે કહ્યું: ના, જવુંજ પડશે.

કિશોરે કહ્યું: 'માટે કલ્લાં નથી પહેરવાં.'

જને ચડસે ચડયાં. માએ કહ્યું કે કલ્લાં પહેરવાંજ પડશે, તે જમવા પણ જવુંજ પડશે. કિશોર જમણું જવું કરવા નૈયાર હતો. પણ તેમાંય માની સંમતિ નહોતી.

કિશોર રડયો. ખૂબ રડયો. સારી પેટે રડયો. માએ એને જમણથી કલ્લાં પહેરાયાં. પણ એ હોડિને હોડે થાય નહિ. તો એને બોલો ફરીને મા આટલે લઈ મઠ. આટલે પણ કિશોર ખૂબ રડયો. જતાં આવતાં બેગાં થયા. છેવટે એ જમના નવ ગયો. ઘરમાં ખાવા ન મળ્યું. ખૂખો રડ્યો. એણે કલ્લાં ન પહેર્યાં, માએ એને અડતો જમવા જવા ન દીધો.

આ બનાવ ગન્યાને થોડાં વરસો થઈ ગયાં છે પણ આ રીતના બનાવો આપણે ત્યાંથી સદંતર બંધ થઈ ગયા છે એવું ન કહી શકાય. સમાજના એકાદ બે ઉપસા ઘરમાંથી એ બંધ થવાનું માની શકાય, પણ ઘણા ઘરો પાછલા ઘરોમાં ખાવા બનાવ ને એવી મનોહરા ચાલુ જ છે. આ બનાવ એને જ અગા તેવોજ આસેખ્યા છે, અને ઘણાં પ્રોફ પ્રસિદ્ધારને તો એમાં અસામાન્ય કશુંએ નહિ લાગે

આવા જાતના ઘેર ઘર અને છે, અને તેમાંથી બાળકની સ્વમાન રાજીને હારે આપાત પહેાંચે છે, અને તે પછી તેને સૌથી વધારે ચાહતાં, ખ્યાર કુરતાં માળાપ તરફથીજ, માળાપના ખ્યાને જાતમાં બેઠો નથી, ન હોઈ શકે. કુરતની એ લીલા છે, કુરતની એજ જાતની રચના છે. પછી અમાન રૂઢિ, અજાનમજ, અભિમાન, ચાસ, જે કલાગરાપણની વધારે પડતી કદવના - આવાં આવાં કારણો સજ્જ માળાપ હદે ચડે છે ને બાળકનો તેજેવધ કરે છે. બાળકની ખાલવણીમાં, તેના ચિકાસમાં આવા જાતનાં અવરોધ કરે છે. તેની મજા શકિત અને તેના શુદ્ધિધનને નુકસાન પહોંચાડે છે.

બાળકની હદ કેટલીકવાર ખરી હોય છે, ઘણી વાર ખોટી પણ હોય છે. એ હદ ખરી હોય ત્યારે પછી નમનું ન જ આપવું એવા મિદાંત - વાળો થણાય માળાપ નજરે પડશે. પડે છે. એથી પછી વધુ ખડું એ છે, કે તેજ માળાપો બાળકની હદ અચોક્કસ હોય ત્યારે પછી કંટાળીને નમનું આપી દે અને 'બાગ તમારા' એમ ઘણીકવાર એવેથી ને દમોદા મનમાં બળે છે.

કિશોરનો ઉપલો જાતના અને જેવલો છે, કલ્પિત થી. અને મને એ કંઈ અપવાદ રૂપ કે કોઈના ઈંગત સ્વભાવના પરિણામ રૂપ હોય એવું નથી લાગતું, ઇન્ધેય નહિ લાગે. દેશની સામાન્ય વિશ્વતિનાં અપવાદ પત્તે એમાં દેખાશે. છોકરા છોકરીઓને ઘણીના પડેલાવવા પર વહો હાર મૂકે તેની અંદર રહસ્ય છેજ. જાતભોજનોમાં જાતનાં નાનાં મોટાં ભેગાં થાય, અને સામાન્ય માનવીને મન તે એમાંજ એની આખી કુનિયા આવી જાય છે. એમાંજ એને મહાવવાનું, એમાંજ એને વાહવાડ બોલાવવાની ઈચ્છા હોય ત્યાંજ છેકરે ત્યારે વહને છોકરી માટે વર પસંદ કરવાની ક્રિયા ધીમે ધીમે થઈતી આવે. સંપત્તિ બનાવવાનો અવસર એજ.

લગ્નસંબંધમાં વધુ લાભ મેળવવાનો માર્ગ પછી એજ પ્રકારનો; સંપત્તિ વધુ દેખાય તો વધુ સારી કન્યા કે વધુ સારો જમાઇ સાંપડવા સંભવ. આવા સુગમ વસ્તુનાં પહેરવા માટે થોડો ત્રાસ કે શારીરિક મોહામુહ વેચ્યાં પડે તો તે સાવ યોગ્ય લેખાતું જ.

પછી આવી બાળકમાં બાળક અરેખર સાદાઈ તરફ અને તેના માનસ વિકાસને આધારી ન લાગે એમ વળતું બેઠેલો, વળતું હોય ત્યારે તેની મુશ્કેલી કર માળાપે કરતી બેઠેલો. આખરે તો સાદાઈ એક જાતનો આદર્શ પ્રેમ સ્થાય છે, એ વાતનો સ્વીકાર કરવા જ બેઠેલો.

મુશ્કેલી સાદાર થી, શમનારાયણ પાઠકે એક વાર પ્રસ્થાનમાં લખેલું: "માળાપો બાળકને સાચું બોલવા મેલાખાવી જાનવાનું શિક્ષણ આપે છે. પછી પછી એજ બાળક સહેજ માટે પછી એ વસ્તુ કરી બતાવવા તૈયાર થાય, ફાટી રી સ્વીકારવા તૈયાર થાય, છે ત્યારે તેની સાથે ગંડે છે. એ અતિ દુઃખદાયક છે." એમણે કોઈ ખાસ પ્રસંગને અનુકૂળીને લખ્યું હતું. પણ એમ એ કથન કેટલું સાત્વદર્શી છે!

બાળકનો તેજેવધ થાય, ને તે માળાપનેજ હાથે એ ખરેખર દુઃખદ છે. પછી થણાવને હાથે એ થાય છે. કાંણુ? દીર્ઘદષ્ટિનો અભાવ. અંદરે રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક દષ્ટિનો અભાવ. ત્યારે પ્રત્યેક વ્યક્તિ બાળકને સ્વશીય મિલકત નહિ પણ રાષ્ટ્રની મતા, સમર્પિત અંગ સમાજની કે દેશની દાક્ષત માનવી થાય ત્યારે થાય સર્વોદય; બહાન રાષ્ટ્રીને કરવેલું "Unto This Last."

* સંસ્કૃતની આ ઈશ્યો બોપટી મુજરાતીમાં ગોંધીલક્ષ્મી 'સુતોદય' નામથી સારરૂપે લેખેલી છે. કેક આરિકમાં તેમણે દર્શિયત આપિનિયતમાં લેખમાળા રૂપે લખેલી ને ત્યાં દરબનયોજ પુનઃક રૂપે પ્રગટ થયેલી.

નધ તાલીમ

એનાં મૂળભૂત સ્વરૂપનું

રહસ્ય—દર્શન

નધ તાલીમ એટલે જીવનનો સર્વાંગી વિકાસ સાથે તેવી જીવનદર્શી રાષ્ટ્રીય કેળવણી. કેળવણીનું ધ્યેય નથી માત્ર અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું કે નથી કોઈ ઉદ્યોગ, વિજ્ઞાન કે સાહિત્ય વિષે શુદ્ધ માહિતી આપવાનું! કેળવણી એટલે ક્રિયારીલતા, કર્મ-ભાવના, સમસ્ત રાષ્ટ્રજીવનનું ક્રિયા દ્વારા ઉદ્ધીકરણ. કેળવણી એટલે સર્વતોમુખી વિકાસ! પૂરુષ ગાંધીજીએ કહેલી નધ તાલીમની આ યોજનામાં સ્વતંત્ર હિન્દના નાગરિકને અનુરૂપ એવી સેવા, સ્વાસ્થ્ય અને સદાચારથી ઓપતી નૂતન જીવન દૃષ્ટિનો મર્મ કંઈ રીતે મૂર્ત થાય છે એ આ લેખમાં વિશદ રીતે સમજવવામાં આવ્યું છે.

: લેખક :

શ્રી. કપિલરાય ન. અલ્લુપુ

બી. એ., બી. ટી.

શાળાઓ વધુ સ્વચ્છ, પાણી ત્યારે તે બાળકોને નવી તાલીમ દ્વારા નવા ચેતનવંતા જીવન પ્રાપ્તિ આપીને રાષ્ટ્રીય ભાવના ખીલવે એવી શિક્ષણ-યોજનાએ મૂર્ત સ્વરૂપ પકડ્યું ન હતું. જો કે, વર્ધા યોજનાનાં મૂળ આમ આપણી રાષ્ટ્રીય હિલ-આલમાં રહેલાં હોવા છતાં એની સંપૂર્ણ વિચારણા મૂર્ત સ્વરૂપમાં ગાંધીજીએ ૧૯૩૦-૩૩ ના અસહ-કારના આંદોલનો પછી જ કરી. સમયે કેળવણીકાર ઝાકિરહુસેનના પ્રયત્નપણા નીચે અને ગાંધીજીની સમાદ અને ચૂચના અનુસાર એ યોજના ઘડાઈ. ૧૯૩૮ ની દરિયુરા કેંચિસ વખતે હિન્દના આજોવાન નેતાઓએ નધ તાલીમ ઘડવા એક સમિતિ નીચી. ત્યાર પછી આપણી રાષ્ટ્રીય સરકારે એના અખતરા દરેક પ્રાંતોમાં શરૂ કર્યાં અને આમજનતા એનાથી પરિચિત બની.

યોજનાનો હેતુ

કોઈ પણ યોજના આપણે રબૂ કરીએ તે પહેલાં તેનો હેતુ આપણી પાસે હોવો જોઈએ. એ હેતુ રાષ્ટ્રીય જીવનની તાદ્કાલિક જરૂરિયાત અને તે જખાનામાં પ્રચલિત કેળવણીની ખામીના અભ્યાસ દ્વારા ઘડાય છે. વર્ધા યોજનાનો હેતુ જાળવતા જીવનનો સર્વાંગી વિકાસ સાધીને તે

નધ તાલીમનો વિચાર આપણને અસહકારના પર્વો દરમિયાન આવ્યો છે. ગાંધીજીના હિન્દના આગમન પછી આપણે રાષ્ટ્રજીવનમાં સ્વદેશભાવનાનું જ એક મોઝું ફરી વળ્યું તેણે આપણને આપણા સમય જીવન વિષે વિચાર કરતાં શીખવ્યા. આપણને સ્વદેશી અને સ્વદેશ પ્રત્યે પ્રેમ જાગૃત થયો અને આપણું કર્તવ્ય સમજવા લાગ્યા. તેનાથી આપણા જીવનમાં રહેલી અનેક ઉણપો જાણવા લાગી બિટલે શાંતિવાદ રાષ્ટ્રના શોષણ ઉપર રચાયેલા છે અને વિદેશી કેળવણી દ્વારા આપણે એનો સ્વાનુભવ કરી તેમાં સરકારને પૂરે-પૂરો સાથ આપી રહ્યા છીએ. એ કેળવણી લેનારા માણસો પોતાનાં મન, હૃદય અને શરીરખળને અવગણી રાષ્ટ્રજીવનમાં સાસતકતીને તેની શોષણ-કળામાં પૂરના મદદગાર નીવડ્યા છે. જ્યારે આપણને, આ ખ્યાલ આવ્યો ત્યારે સંપૂર્ણ સ્વદેશી ભાવનાથી પુકત યથા, રાષ્ટ્રીય અસ્મિતાથી બ્રત બની, આપણું રાષ્ટ્રનું નવવિધાન કરે એવી કેળવણી વિશે આપણે વિચાર કરવા લાગ્યા. એ વિચારગાંધી જીવનના વિદ્યાર્થી, નિલક વિદ્યાર્થી, મહેન્દ્ર પ્રેમવિદ્યાલય, સાંતિનિકેતન, અરવિંદાશ્રમ, ગુરૂજી કાંગડી, સેવાશ્રમ સંસ્થા, ગરો કેળવણીની સંસ્થાઓ ઉત્પન્ન થઈ વિદેશી શાળાઓને બહિષ્કાર થયો. અને રાષ્ટ્રીય

દ્વારા રાષ્ટ્રજનને ઉત્થાપિતે માર્ગે લઈ જવાનો છે. માત્ર તેમને અક્ષરજ્ઞાન કે કેવળ ઔદ્યોગિક જ્ઞાન આપી બીજા જન-જીવનમાં અર્થગ્રામ્યતાને હેતુ નથી. બાળકોમાં રાષ્ટ્રીયવાદ જાગ્રત કરી તેને જનન કર્તવ્યના અંગ આપી તેમના માનસિક, શારીરિક અને આરોગ્ય વિકાસ દ્વારા રાષ્ટ્રજનને પ્રગતિને માર્ગે લઈ જવાનો છે. બાળકને સ્વાવલંબી બનાવી તેના ચુદ્ધ અને શાળા જનનતા અનેક પ્રસંગે જીવતા જીવનદારો શીખવી, સમજાવી ચુદ્ધ અને શાળા જનનને એક કરવાનો છે. વર્તમાન કેળવણીમાં ચુદ્ધજન શાળાજનનથી તદ્દન વિચિત્ર બન્યું છે. તેમજ તેમાં શારીરિક શ્રમ એ જનનની પ્રાથમિક જરૂરિયાત પરી પાડતા ઉદ્યોગ, હુઝર ને બીજા અનેક જનનપ્રસંગે દ્વારા જનનના વિકાસ સાધવાની તાત્વિક દૃષ્ટિ નથી. એનું લક્ષ્ય માત્ર શહેરજ હલું. ગામડામાંથી આવતાં બાળકોને પોતાના બાપીકા બધા છોડાવી નોકરી શોધતા જોયું કયાં છે. સમાજના અને દિવના જનનતા એક મોટા જનસમુદાયને વિમુક્ત રાખી ભણેલાઓમાં મોટાઈના ગર્વ ઉપજા કરી તેમને સેનાધર્મથી વંચિત કર્યા છે. વધો યોજનાનું મુખ્ય લક્ષ્ય ગામડું છે. દિવનું જનન અને પ્રગતિ ગામડાના ઉદ્યોગમાં રહેતાં છે તે દૃષ્ટિ ધ્યાનમાં રાખી બાળકના જનનને જનન દ્વારા કેળવવાનો વધો યોજનાને હેતુ છે. વર્તમાન કેળવણી માત્ર દિવની પ્રજાતા ધણુજ અદ્ય ભાગને અક્ષરજ્ઞાન આપી શકી છે. વધો યોજનાને હેતુ કેળવણીની પ્રજાજનમાં અભિવૃદ્ધિ કરી તેમને ઉદ્યોગ સાધી કેળવણીને સર્વતોમુખી બનાવવાનો છે.

નહ તાલીમમાં મૂળભૂત તરવે

વર્તમાન કેળવણીની એક ખામી તો એ છે કે એમાં ક્રિયાશીલતાનો અભાવ છે. એ કેળવણી લેનાર બાળક હાથ કારીમગીર કલાકૌશલ્ય મેળવી શકતો નથી. એટલે કુદરતે આપેલા શરીરનાં અંગે આધુનિકસિત રહે છે. વધો યોજનામાં બાળકને ક્રિયા કરાવતાં કરાવતાં શીખવવાનું છે. એ ક્રિયા જનનના મૂળભૂત ઉદ્યોગ શીખવતાં કરાવવાની છે. પરંતુ તેમાં ઉદ્યોગ મુખ્ય નથી. તેજો તો શિક્ષણના સાધનરૂપ છે, બદલે શિક્ષણનું માધ્યમ તેજો છે. પ્રગતિ કે પ્રસંગોમાં બાળમાનસને રોષી વસ્તુ દર્શનના પ્રયત્ન અનુભવ કરાવતાં તેના જનનના વિકાસ સાધવો એ બાળનું એમાં રહેલી છે. આપણા રાષ્ટ્રજનને સ્પર્શતા જનનના બદલી ઉદ્યોગ જેવાં કે ખેતી, કાંતણ-

કામ, સુચારીકામ તરવે ઉદ્યોગોની તાલીમ આપી તે દ્વારા બાળકને તેની ક્રિયાઓમાં સક્રિય રીતે ભાગ લેતા કરીને અનુભવ અને અવલોકન દ્વારા તેના દૃષ્ટિજન્ય અવ્યાસને ખોલવાનો છે. ક્રિયા પ્રત્યેની રચિ કેળવણી બાળકમાંથી કૃત્રિમ રીતે રહેલી આજસરતિ નાશ પામશે અને તે સ્વાસ્થ્યી બનશે.

મિથ્યા ભ્રમનું નિરૂપન

ધણને એવો પ્રશ્ન થાય છે કે ને ઉદ્યોગ માત્ર શીખવવાના હોય તો તે શા માટે બાળકોને રાષ્ટ્રતાત્વીક જુદી ઉદ્યોગશાળામાં ન શીખવવા? એ પ્રશ્નની બમિકા એક મોટા ભ્રમ ઉપર રચાયેલી છે. આ યોજનાની પૂરેપૂરી આયુક્ષમ અને અસાધ્યતા એ ભ્રમ ઉત્પન્ન થયો છે. નવી શિક્ષણ યોજનામાં બાળકોને ઉદ્યોગો શીખવી કેવળ કુશળ કરીને જનનવાના નથી. પરંતુ એ ઉદ્યોગોદ્વારા રાષ્ટ્રની મૂળજન જરૂરિયાતો પ્રત્યે બાળકમાં રમ ઉત્પન્ન કરી તેના જનનના આધારરૂપ એક સાધન આપવાનો છે. અહીં ઉદ્યોગ સામાન્ય કેળવણીથી જુદા નથી. તેજો તો જનન કેળવણીનાં સાધનો છે. તેજોને શિક્ષણનું માધ્યમ બનાવી તે દ્વારા બીજા વિષયનું જ્ઞાન પણ સાહજિક રીતે આપી તેની ઔદ્યોગિક શક્તિઓને ખોલવી આરિચ્છને ધરાવના છે. બાળકને કૃત્રિમ જનનમાંથી બદલે લાવી નિરોધારી અને લાચારીમાંથી મુક્ત કરી શકી સ્વાવલંબી બનાવવાનો છે. ખરી રીતે બાળકને જનન જનન શીખવવાનો છે. આમ વધો યોજનામાં ઉદ્યોગો તહેવારો, જર્જનિયો અને પ્રગતિ દર્શનનાં પર્ષટોના મહત્ત્વનાં છે. બાળકોને તેમાં જનનતરફ જોતાં કરી તેની સાથે નિરોધારી બીજા આયુષ્યિક વિષયો શીખવાના છે. અને બહુજ સહજ અને સ્વાભાવિક રીતે જ શીખવવાનાં વિષયો શીખવતાં બાળકની અભિવૃદ્ધિ અને રાખવાનો છે. એનું ન બને કે બાળક માત્ર તે વિષયોની મહત્તાજ સમજે. જ ખૂબી એ હતી કે તે એક રસમ રસ વિચિત્ર કર્મચંદ્ર કે તેને હાનિ વાજકોને રસાનદ કરાવી શકતો તાલીમમાં પણ ઉદ્યોગ પ્રસંગો અંગ તેની સાથે બળવંધ ધરાવતાં વિષયો જરાજી અપાત્ર કરાવ્યાં વગર શી

વિકાસની શક્ય છે. પ્રજાના એ સર્જનને નિહાળતાં સર્જનહારની ભવ્ય કૃતિઓ તેના હૃદયમાં પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ અને પૂજ્ય ભાવના જાગ્રત કરે છે. આપણે વર્તમાન કુળવર્ણીમાં જીવનને કુદરતથી વિરુદ્ધ બનાવી આપણા જીવનમાં કૃત્રિમતા અને આડંબરને રદ્યાન આપ્યું છે. પરિણામ એ આવ્યું કે કુદરત અને માનવજીવન બૃહદ યથા અને તેનાં પરિણામ રૂપે અનેક અનિચ્છા ઉત્પન્ન થયાં છે જેણે મનુષ્યને ધાર્મિક જીવન તરફ ખેંચી અસંતોષ, અનીતિ અને કેવળ સ્વાર્થચિત્તી બની દીધો છે. માનુષ્ય મનુષ્ય મંદી એક યત્નદ્રવી બની ગયો છે. એણે હૃદયની પ્રેમાળતા, સમભાવ, લાગણી અને મૃદુતા યુગ્માઓ છે. મનુષ્ય કુદરતના તરફ સાથે ભળીને એકરૂપતા અનુભવતાં ધણું શીખે છે. હૃદયના સત્તાતન ભાવો કુદરતના રમ્ય, નૂહ અને ગંભીર દૃશ્યો નિહાળતાં આનંદ છે. એ આનંદ આત્મને વિશુદ્ધ બનાવી સુખ અને શાન્તિ અર્પી માનવજીવનમાં નૈતિક ભાવનાઓ અદ્યતન રીતે જાગ્રત કરે છે. અને તે દ્વારા આરિય વિકાસને સાધ્ય કરે છે. જીવનનો વિગ્રહ અને સમયનાં દુઃખ દર કરવાની શક્તિ મનુષ્ય કુદરતના તત્ત્વમાંથી જ પ્રલભ્ય કરે છે. પ્રકૃતિને બોલે બોલતું બાળક હૃદયના ઉદ્ઘાટ ક્રમનીય ભાવોને બહુજ સફળ રીતે ખીટાવી શકે. આમ પ્રકૃતિના સહવાસથી બાળક પોતે પ્રકૃતિથી ભિન્ન નથી પળ્યું તે એક પ્રકૃતિનો ભાગ છે એમ સમજવા લાગશે અને એના હૃદયમાં સમભાવ જાગ્રત થશે.

નંદ તાલીમની શહેરી જીવન પર અસર :-

નંદ તાલીમનું લક્ષ્ય ગામડું હોય એના જુદાજ પ્રત્યાઘાતો કદાચ શહેરીજીવન પર પડે એ સંભવિત છે. શહેરીજીવનમાં પ્રવેશેલી કૃત્રિમતા, નફાપ્રેરિત વર્તિત્વ અસભ્ય સ્વર્ણી માનસ, બાલ્ય આચારવૃત્તિ કદાચ એમાં અનેક નિષ્ફળતાઓ નિહાળે પરંતુ ગામડાની આબાદીમાં જ શહેરોની આબાદી સંકળાયેલી કોઈ નંદ તાલીમના પરિવર્તનની અસર શહેરી જીવનને પાછું બદલી નાખશે. યત્રવાદી માનસમાં પદ્ધતિ થતાં તે પોતાની ફરજ સમજશે અને ગામડાની આબાદી પ્રત્યે વધારે લક્ષ આપતા શીખશે. કદાચ નંદ તાલીમ યોજના શહેરીજીવનને અનુકૂળ ન નીચે. હાંતલિઓગો, મૃદુતા પ્રસંગ અને કુદરતનું સુરમ્ય સહજ વાતાવરણ શહેરમાં ન અને પરંતુ

આપણે શહેરમાં રહેલી અસ્ય વસ્તીનો ખ્યાલ રાખી ગામડાને અન્યાય નહિ કરી શકીએ.

આદર્શ ગ્રામ - જીવનની શક્યતા :-

નંદ તાલીમ એ આદર્શ ગ્રામજીવનને શક્ય કરે છે. ગામડાને સંપૂર્ણ રીતે સ્વાવશ્યની બનાવી શહેરી જીવનના ફેરિમ સહવાસ અને સ્વાર્થીઓના શીલ્પમાંથી મુક્ત કરે છે. ગામડામાં હસ્ત ઉદ્યોગો, શ્રમ, સેવા અને કુદરત પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે. ગામડામાં રહેલા કુસંપને દર કરી કોડુમ્મિક ભાવનાને જાગ્રત કરી સમાજના કલ્યાણ અર્થે સેવાધર્મની મહત્તા શીખવે છે. સફાઈ અને સ્વચ્છતા શીખવી ગામડાને આરોગ્યપ્રદ અને વિશુદ્ધ બનાવે છે. અને તે દ્વારા રાષ્ટ્રના નવવિધાનમાં ચેતન પ્રકટાવે છે. હિંદના જીવનને અનુકૂળ એ એક આદર્શ શિક્ષણ યોજના છે અને જે ગાંધીજી જેવા સમર્થ યુગપુરુષના આર્થ દેયામાંથી ઉદ્ભવી છે. ગાંધીજી કહે છે કે "ભારત વર્ષને વર્ષા યોજના એ એક માર્ગ અમૂલ્ય એ છે." અને ખેડેખર હિંદના સમર્થ કુળવર્ણી કારોએ એ યોજનાને સમર્થન આપ્યું છે. હિંદના કલ્યાણનો જેણે જીવનમંત્ર સેવ્યા કર્યો હતો અને સમસ્ત માનવજાતના કલ્યાણ માટે જેણે જીવનભર અધ્યાગ પ્રયાસ કર્યો છે તે મહાપુરુષની. આ યોજના બહુજ વિચારપૂર્વક ઘડાય છે. રાષ્ટ્રના નૈતિક, આર્થિક અને સામાજિક દષ્ટિએ ઉત્કર્ષ સાધી જગતની ખીટ પ્રગળો સાથે બંધુનની ભાવના ખીલવી માનવજીવનના પરમધર્મ સેવા અને રત્નેક એ શીખવે છે. કદાચ એમાં ખામીઓ તો હશે. એ યોજના સર્વકાલીન કે સર્વદેશીય ન હોય પરંતુ વર્તમાન જમાનાને અનુકૂળ એ છે એની કોઈ પાછું ના નહીં કહી શકે. રાજ્યાત્તામાં કોઈપણ યોજના સંપૂર્ણ હોય છે એવી જામક કલ્પનામાં સરવાની બૂલ તો કોઈ જ કરે. એટલે એમાં રહેલી ઉણપ વખત જતાં અનુભવે આપોઆપ શીખવે. સરકાર, કુળવર્ણીકારો અને જગતના એ બૂલ એકેકના સહવાસથી ગરર સોધી કાઢશે. બીજું, આપણે એ યોજના દાખલ કરીને તાત્કાલિક એના મુખદ પરિણામની આશા રાખીએ એ બર્થ છે. હજુ એ પ્રયોગદંશમાં છે. બાળક સ્વરૂપે જન્મ પામી છે. અને કુળવર્ણીકારો બાળકના માનસ અને તેના જીવનવિકાસને ધ્યાનમાં રાખી નેએ અપમંદો કરી રહ્યા છે.

હિંદના પૂઠાણવાસી ભાગમાં એના અખતરો થયા છે. અને તેણે એની સફળતા સિદ્ધ કરી છે. તેવાશ્રમમાં પૂજ્ય ગાંધીજીએ શ્રી આર્યનાયકમ્ અને શ્રીમતી આશાદેવીના સહવાસથી એના અખતરો કયો છે. તેના પરિણામથી આપણે સારી રીતે મહિત્તગર ક્રિયે એ અખતરો બીજે સફળ કરવાને આપણે શક્તિ મહેનત દિલ આપીને શ્રદ્ધાપૂર્વક કરી પડશે. અનેક મુશ્કેલીઓના સમીપના ધીરજપૂર્વક કરવો પડશે. તેવાજ માનસ અને દહિટિભિરૂથી ફળવાયેલા શિક્ષકો તૈયાર કરવા પડશે. તેમજ અનાત પ્રજાનો મન પણ ફળવવો. પડશે. ભણેલાઓમાં રૂઢ થયેલા અનેક પૂર્વગ્રહો પણ દૂર કરવા પડશે. આ બધી બાબતો કંઈ ન્યાનીયની નથી. ભગીરથ પ્રયાસ, અખંડ શ્રદ્ધા અને ધૈર્ય રાખીને સમસ્ત રાષ્ટ્રના કલ્યાણ અર્થે આપણે પ. માયુકની આ

અમુલ્ય બેઝને આપણા રાષ્ટ્રજીવનમાં ઉતારવી પડશે. સેવા અને ફરજની ભાવનાથી શિક્ષકોને તૈયાર કરવા પડશે. એટલે આ બધું તાત્કાલિક બની જાય એવી વ્યથા આશા કાઢી નેવે. એને માટે પૂરતી નેયારી અને સમય આપણે માગવા પડશે. અને દસ વર્ષના સતત પ્રયાસ પછી આપણે એના સુદર પરિણામની આશા રાખી શકીએ. પ્રત્યે પોતાનું માનસ પલટી આપણી રાષ્ટ્રીય સરકારને પૂરતો સહકાર આપવો પડશે. તો જ આપણે નર્મતાવીમ દ્વારા નૂતન રાષ્ટ્રવિધાનને શક્ય કરી શકીશું. દુકમાં નર્મતાવીમ એ હિંદના જીવનને એક અનુકૂળ આદર્શ શિક્ષણ યોજના છે. આપણા રાષ્ટ્રના નવવિધાનને લક્ષમાં રાખીને એ ઘડાઈ છે. એની સફળતા આપણા હાથમાં રહેલી છે. અને તે આપણે શ્રદ્ધાપૂર્વક સિદ્ધ કરવાની છે.

એવડું નુકસાન

ધારો કે એ માલુસા દર અઠવાડિયે મધુ મધુ પાઉન્ડ કમાતા હોય. એમાંનો એક માલુસા એ આખીયે રકમ ઘેર લઈ જાય છે અને અનાજ, કપડાં અને બીજા ઘરગથ્થુ સીમે પાછળ વાપરે છે. બીજે જગ્યા છે દારૂના પીણામાં અને ત્યાં દારૂ દીવવા પાછળ ત્રણેય પાઉન્ડ વાપરી નાખે છે.

પહેલા કિસ્સામાં વ્યાપારીના માલ વેચાયો છે એટલે એને ફાયદો થયો છે અને ખરીદનારને પોતાની જરૂરતની તેમજ કુટુંબની સુખાકારીની વસ્તુઓ મળી છે એટલે એને પણ ફાયદો થયો છે. આમ આ પૈસાનું બેવડું ઉત્પત્તિ મળેલ છે.

બીજા કિસ્સામાં દારૂના વ્યાપારીને પોતાની માલ વેચાતાં ફાયદો થયો છે વ્યારે દારૂડિયાના પૈસા તો કેવળ વેડફવાજ છે અને એના કુટુંબને તો માલ તગીની તગી જ ઉભી છે. એટલે કે એના પૈસાનું એકજ ઉત્પત્તિ મળેલ છે. આમ દારૂ પાછળ વપરાતા પૈસાના કશોજ બલ્લો મળતો નથી. બદલા વગરનું કામ તેમજ બદલા વગરનું ખર્ચ એ જન્મે વ્યક્તિને તેમજ રાષ્ટ્રને નુકસાનકારક છે. એટલે કે દારૂ પાછળ થતું ખર્ચ એ રાજ્યનેજ સીધા નુકસાનકારક છે.

આજના ક્રાંતિકારી
અને સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી
જાનાનામાં દેશદેશના નવ-
જુવાનોએ અદ્ભુત ઉત્સાહ
અને ધગશથી ભાગલજ્વળે
છે અને વખત આવતાં
પ્રાણુની કુરબાનીઓ આપી
છે. કેટલાક આદર્શપ્રેમી
યુવાનોએ 'ગીતાનું' જ્વન
આરિગમ્ય અને સાદું
ખતાવ્યું છે છતાં આધુનિક
યુવાન માનસ સાથે સળંગ
ધરાવની કેટલીક હકીકતોનો
નિર્દેશ કરવો જરૂરી
છે. યુવાની રાષ્ટ્રની વસંત
છે, યુવાનમાનસ પ્રકૃતિથીજ
ઉદયશીલ અને સર્જનશીલ
હોય છે. પરંતુ આ
અદ્ભુત ઉત્સાહને યોગ્ય
પર્યાયક્ષેત્ર તરફ વાળવામાં
જો તે જ એ સર્જન-
કૃતિ સાધક અને અને
રૂઝા અને; પણ અદ્ભુત
ઉત્સાહની સાથે હૃદયની
વિવિધ વૃત્તિની તરંગ-
શીલતા હોવાને કારણે
યુવાનમાનસ આગળ ધપવાની ને કાંઈ કાંઈ કરવાની
ઉતાવળમાં કોઈ લક્ષ્યને કે ધ્યેયને ખ્યાલમાં રાખી
શકિતને કેન્દ્રિત કરવાને પીરજ રાખી શકતું નથી.
આને લીધે યોવાની અમોઘ શકિતના ધોધ ભિન્ન ભિન્ન
દિશામાં વહે જઈ બધું થતાં ઇચ્છી-પ્રાપ્તિ
થતી નથી. ભરતીના જુવાણ યુવાન હૈયામાંથી શબ્દો
જતાં હોયું સંતાપથી સળગી લીધે છે, પણ કાંઈ ઉપાય
રહેતો નથી. આપણા યુવાનમાનસની અશકિતનું આ
એક સામાન્ય લક્ષણ છે.

નૈતિક વ્યવહારો અભાવ

કેટલાક નવજુવાનો મસ્તીનો રોગ કરતાં કરતાં
હૃન્મુખ અને છે અને તેની મર્યાદાને ભંગ કરતાં
પણ અચકાતા નથી. કેટલીકવાર એવું બને છે કે,
આપણે જે સમુદ્ધમાં ફરતાં હોઈએ ત્યાં જે વર્તનને

આ જ નું

યુવાન માનસ

યુવાન એ ચૈતન્યનો પુવારો છે.
યુવાની એ રાષ્ટ્રની વસંત છે.
પ્રસન્નતાનું એ પ્રતીક છે. સિદ્ધક્ષા,
કર્તવ્યનિષ્ઠા અને ઉદયશીલતા આ
સમયેજ પ્રગટે છે. પરંતુ આજના
યુવાનમાં આ અમોઘ શક્તિ શાને
દિગોચર નહિ થતી હોય? શા
માટે ભિન્ન ભિન્ન દિશામાં વહેતો
એની પ્રતિભાનો ધોધ કેઈ સર્વોચ્ચ-
સંપૂર્ણ ઇચ્છાની સાધનામાં નિષ્ફળ
જતો હશે? પ્રસ્તુત લેખમાં એ
વિષે મર્મગામી વિચારણા
આપવામાં આવી છે.

લેખક:

શ્રી. જિતેન્દ્ર દવે

અમ. એ.

એમાં ફેરફાર થતો રહે છે, જ્યાંને નૈતિક દૃષ્ટિએ
જેને અશુભ ગણવામાં આવે છે તે સર્વદા અશુભ
ગણાય છે. કારણકે એને મનુષ્યનાં આંતર બંધારણ
સાથે સળંગ છે. જે કોઈ આમજનતા સ્વીકારે છે તે
જેનું અપનાવી લેવા જેવું જ હોય છે એમ માનવાની
જરૂર નથી.

બહારનો કંલ

આજનો યુવાનવર્ગ બહારથી સારા દેખાવાનો
બહુ પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ કહેવાતી સંખ્યતા અને શિષ્ટ-
ચાર પાછળ કેટલીકવાર અણકેળવણિયે દુર્દમ શક્તિનો
અંજારોત આપણે અનુભવીએ છીએ. બહારથી સાગ
દેખાવાનો પ્રયત્ન ન્યાંમુખી આપણે બીજી વ્યક્તિના નિષ્કં
પરિચયમાં ન આવીએ ત્યાંમુખી કટાક્ષ સફળ કરી શકાય.
પણ આવી સ્થિતિ હંમેશાં ટકતી નથી અને એક

સારું અને આવશ્યક
ગણવામાં આવતું. હોય,
તે નીતિની દૃષ્ટિએ અશુભ
છે એમ ગણવા છતાં
નૈતિક હિમતને અભાવે
અને સમાજના યક્ષુનો
ખાદ્ય વહેરી લેવાની અશ-
કિતને કારણે આપણે સાથે
ધનકાયા કરીએ છીએ.
પરિણામે એ અશુભ વસ્તુ
આપણને સદી બધ છે
અને આપણું માનસ
નિર્બળ બનતું બધ છે.
આમ બનવાનું કારણ
આપણી નૈતિક બાંધવિના
અભાવ છે. કેટલીકવાર
બહારની બધુ પરવા રાખવા
જતાં આપણે જાને
બહી જઈએ છીએ. આ
દોષ તો અતિસામાન્ય છે.
આ વિશે એટલું ધ્યાનમાં
રાખવું જરૂરી છે કે સમુ-
દ્ધના સ્વીકાર્ય બહારથી કે
રૂઝા સ્થિતિ હોતાં નથી
જેમ જેમ બનતું વસણ
ફરતું બધ છે તેમ તેમ

રહેલા કોઈના નિકટના પરિચયમાં અને કમને આવડું જ પડે છે. ત્યારે બહારના સુરોચિન આવનજી પાછળરહે લી નહીં અપહૃંતા અને ક્ષતિઓ ખુશી પડી બચ છે અને સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન વધુ ટકી શકતો નથી. પરિણામે યુવાનો-વિકાસ રૂધિર છે. આ દાંભિક જતિની પાછળ પોતાને વિષે પ્રથમથીજ બાંધી લેખિતો જિંવો ખ્યાલ મળું કરીને હોય છે, પણ એ પ્રામાણિકપણું નથી. જે વસ્તુને આપણે યોગ્ય ન હોય એ તે ગીવતને છેતરતી કે તેના અગાનનો લાભ લઈને પચાવી પાડવાનો આપણા હક નથી. જે તેની પ્રાપ્તિ માટે ખરી ધગશ હોય તે આપણે દિલના પ્રયત્નથીજ જરૂર સુલભ ગમે. આગ્ય નો એટલું પારદર્શક હોયું બેઠક એ કે ગમે તેવા સખન ટીકા-કારની દષ્ટિ કોઈ પણ કલંકના અંતરાયથી અટક્યા વિના પીંધીને બહાર નીકળી શકે.

અહીં યાદ રાખવું બેઠક એ મુખ્ય માત્ર અપહૃં છે માટે જ પૂર્ણત્વ તરફ પ્રવૃત્તિ કરવાની છે. અપહૃં હોય એમાં શરમ નથી, એ અપહૃંનાને સ્વીકારી લઈ એમાં સંતોષ માનવો એમાં શરમ છે. જે જિંવે ચરે તે જ પડે, પણ જે યુવાનમાં દહ ઉત્સાહ, હોય, આત્મશ્રદ્ધા હોય, ધમશ હોય તો તે જરૂર સ્થળતાને શિખર પહોંચવાનો.

બાળ નો જિંવો ખ્યાલ

આજના યુવાનોની નિર્જાતામાં જે મુખ્ય કારણ છે—(૧) મનની નિર્જાતા (૨) સંલોગો. પરંતુ સંલોગો હંમેશા અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ નથી હોતા. પ્રત્યેક માતૃભૂમિને સારા તરસા કે કૃષ્ણ સંલોગોમાંથી પોતાનો રસ્તો કરવાનો છે. જણે અંગે યુવાનોની નિર્જાતાનું કારણ મનની નિર્જાતા છે. આપણી નિર્જાતાનું કારણ બાલ નદિ પણ આંતરિક છે વાનવમાં આપણા હૃદયમાં જે સત્યની પ્રતીતિ થાય છે તેને દાખીને આપણે હમ બની બહારની દુનિયા તરફ યુસ્તે ઘડીએ ડીએ. આપણા દેખાડું ખુરું કારણ 'અહ' ને વંચાણવાની જતિ છે. જે આપણે આંતરિક વિચાર કરીશું તો આપણને જરૂર લાગશે કે 'અહ' ની પોકળ મહત્તાના જિંવો ખ્યાલને પોતવા જતાં, 'અહ' ની સાચી મહત્તા લેખમાય છે. આ રીતે જાનના વિકાસને રૂંધનાર આ અહંચિત છે. વસ્તુના અહંચિતે સંવર્ધનભાવમાં લીન થવું બેઠક, જનતા-અહંચિતમાં બની અહં આપણે આપણો વિકાસ રોપવાનો છે. ચિપની પાછળ રહેલા અમૃત-સત્ય તત્ત્વમાં

આપણી જાતને મિત્ર કદમનો પ્રયત્ન આવશ્યક છે. આપણું મિત્ર નદિ થાય ત્યાંસુધી આપણું જીવન શુદ્ધ અને અપહૃં લાગશે. આ રીતે યુવાન માનસે વસ્તુના હાઈમાં ઊંડે ઉતરી સત્યની શોધ ચલાવવી બેઠક એ અને અહંચિતને હંમેશાં કાણમાં રાખવી બેઠક.

દુનિયાની ટીકાના પ્રહારોથી કંટાળીને જે યુવાન અહંને મહત્તાના ભગદારે સ્વાંગ સજાવશે તો તેનો આત્મા શરમાશે. જે શરમ દુનિયાની મોટામાં મોટી શરમ કરતાં મહાન છે. આવી યોદ્ધા શરમને આધીન થતા યુવાન વિશે આપણે એમ કહી શકાએ કે તેનામાં આત્મવિશ્વાસની ઉછાપ છે. આપણા હૃદયની ભાવનાઓ શુદ્ધ અને સારિત્વક હશે તો સંલોગોની પ્રતિકૂળતા પણ ટકી ચકવાની નથી. આંતરિક સારિત્વકતા હૃદયને બળ અર્પે છે અને આ બળ વડે જ અશુભનો સામનો કરી શકાય છે. નૈતિક જીવનથી આપણને આંતરિક સારિત્વકતા ન પ્રાપ્ત થાય તો નીતિ એ દુઃકનોમાં પડી રહેલી ખાલી દેખાવની સીજ જેની ગણાય. નીતિય જીવન જે આપણી સમક્ષ પથરાયેલા અનીતિના ધરોળે દર કરવાના કામમાં ન આવે તો એ નીતિ સાર્યક નથી એમ કહેવું પડે. યુવાનોએ નીતિનું ગોરવ સમજી શુભ પ્રયત્નો પદપાત દાખવવો બેઠક.

વિલાસની લાલસા

યુવાનીમાં દરેકનું મન જાતીયજીતિને વિશેષ મૂલ્યું હોય છે. કોઈપણ યુવાન જોનાથી તદ્દન અલિપ્ત હોવાનો દાવો ભાગ્યેજ કરી શકે પણ ફેટલીકવાર આ સ્વાભાવિકજીતિ ક્યાં તો વિદ્યુત સ્વરૂપ ધારણ કરીને અવર્ચનું મેળ બને છે અથવા તો સંસ્કાર પોષી, શુભ સ્વરૂપ પોષી, નવું બળ અને પ્રસન્નતા અર્પે છે. આ જાતીયજીતિના કમજોર વિકાસ પ્રત્યે ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે, જ્યાં એ શુભની રીતો યોગ્યની અશુભની રીતોમાં પ્રવેશે ત્યાં એને રોકવાની શક્તિ હોવી બેઠક. ત્યારે જાતીયજીતિને પોષનાર અનુકૂળ સંલોગો મુશ્કેલ બની રહે ત્યારે એની મોટાક રસિકતાના નાલુક બંધનોમાંથી છુટવાનું મન થતું નથી. આપણા મનચક્ષુ સમક્ષ એક શુદ્ધી સંલોગ સર્જાય છે અને દિલ ઉપર એક જાનની મહક હવા કાઠુ જમાવે છે. કામચાસનાની જીવતા આ નિશાનડંકા છે, પછી વિકૃતિ ધીમે ધીમે પ્રદાસમાં આવે છે અને યુવાન પાનતા પથ પગમાં જરવાં શકે.

કરે છે. આ બધા અનુભવ ફેટલાક યુવાનોને થયો હશે જ્યાં ફાઇને લાગશે કે આ અવિશ્વસ્ય છે, વાસ્તવિક ચિત્ર નથી; પણ દિલ્હીની સાથે કહેવું પડે છે કે આ બધું સમાજમાં ચલાવી રહ્યું છે. ફેટલાય વિદ્યાર્થીઓ હસ્તોથા ફેટલાય પાથી પીડાય છે. આ બધા ઉપર એવી વસ્તુ છે, પણ ફેટલાય ઉપરવાથી એ સ્થિતિ ફેટલાય તેમ નથી. યુવાનોના નેર વગરના ચહેરા, શીકો આંખો અને વળી ગયેલી કાયા બેઠેને દિલ કંટાળથી ઉભરાઈ જાય તો જરૂર કંઈક થઈ શકે, પણ બધા નિર્દોષ થઈ ફેટલાય છે, બધું કંઈ જ બન્યું નથી. આપણે આંદોલનો પસિન તરવેને કાંઈ બહાર ઉઠવા થઈને ફેટલાય છે, પણ એમ કંઈમાં આપણે આપણા વ્યક્તિત્વના વિકાસને ફેટલાય છે.

આ ઉપરથી ફાઇ એમ ન સમજે કે દુનિયામાં ફેટલાય વિલાસ છે અને પ્રેમ નથી. શુદ્ધ અને સાચા પ્રેમથી ગળગળાવું નથી. એ પ્રેમ વગર તો સિંદૂરની પાવનજ ન થાય; પણ આપણે તેને મેળવતાં તેના વિદ્યુત રચના તરફ આકર્ષણથી છોડી અને સાચું સ્વરૂપ ધીમે ધીમે ફેટલાય થઈ જાય છે. કહેવાનો આશય એ છે કે પ્રેમ સાથે વાસનાના જંગલમાં ન બેઠાં. પ્રેમની શોધમાં ઘણીવાર જે મળી આવે છે તે મોઢા હોય છે, મોઢા વાસનાને તેડી લાવે છે. આપણે કહેવાના પ્રેમના વેવલાવેલાઓમાંથી યુવાને બચવું જોઈએ અને આદર્શ પ્રેમની ભાવના દરિયા સમક્ષ સર્વજન સમક્ષ બેઠાં.

પ્રવાહની દિશામાં

આજના યુવાનમાનસમાં એક જાતની બિપ્રસન્નતાની રૂપરેખા વધારે પ્રમાણમાં બેલામાં આવે છે. આજનું યુવાન માનસ એકવિધતા તરફ વધુ ઝુકવું જાય છે. પશ્ચિમને બહારથી તેજ અને ભવાનાર થઈને ફેટલાય યુવાન સ્વાભાવિક સર્જન શક્તિનું દારિદ્ર્યજન સહન કરતો જણાય છે. ડૉ. રાધાકૃષ્ણનું કહે છે તેમ—In our modern life, we all wear the same kind of clothes, cut according to regulations; we obey the same social laws and our thoughts are moulded by the same traditions, we read the same papers, attend the same

pictures and play the same games. —We are one another with such ridiculous slavishness that our personalities are ignored. આપણા આધુનિક જીવનમાં આપણે બધા એક જાતનાં કપડાં પહેરીએ છીએ, નિયમો પ્રમાણે વર્તીએ છીએ, એક જાતના સામાજિક કાનૂનો પાળીએ છીએ અને આપણા વિચારો એકજ પરંપરાથી વચક છે. આપણે એકજ જાતનાં વર્તમાનપત્રો વાંચીએ છીએ. એકજ જાતનાં ચિત્રોનું દર્શન કરીએ છીએ અને સરખીજ રમતો રમીએ છીએ. આપણે એવી મુખાંધ લેરી લેવાની રીતથી એક બીજાનું અનુકરણ કરીએ છીએ કે તેમાં આજનું વ્યક્તિત્વ લગાય છે. ગયા રીતે દરેકજાના સ્વરૂપમાં માઠામાં ભેસવામાં લાલ નથી હોતો. પ્રવાહની દિશામાં જવા કરવામાં લાલ નથી હોતો. યુવાનો તે પ્રવાહની સામે જવાની શક્તિ ફેટલાય બેઠાં — નથી તો આપણે બધા નબળાઓનો મીઠામાંથી નીકળેલી કાપડની એકસરખી દિગ્દર્શન જેવા લાગીશું.

દરેક યુવાન માટે નીતિના સામાન્ય નિયમોનું બંધન આવશ્યક છે. જેનું શારીરિક સ્વાસ્થ્ય સાફ હોય તેને રોમતા જંતુઓ ખાસ અસર કરતાં નથી પણ જેને શરીરનો બંધો નાચી નાચી હોય છે તેને હરેશો રોમતા જંતુઓના ક્રમલાનો ફેટલાય છે; તે પ્રમાણે નીતિ સ્વાસ્થ્ય વિનાના મનુષ્યને, વાતાવરણમાં પ્રસરતા અનીતિના જંતુઓના ભય રહે છે. આ અનીતિના જંતુઓથી બચવા ફેટલાય નીતિનિયમોનું બંધન સ્વીકારવું આવશ્યક છે, એમાં કોય છે, પણ એનું પાલન અદ્વાપૂર્વક, આંતરિક મુશ્કેલીપૂર્વક થવું જોઈએ.

ધર્મ પ્રત્યે આજનું યુવાનમાનસ ઉદાસીન છે કારણે આપણા નીતિવિચારક ખ્યાલોમાં ફેટલાય પરિવર્તનો થતાં છે. નીતિના હાથમાંથી વિકાસની કડી દર્શાવવાનું કાર્ય આજે કુટુંબી લેખમાં આપ્યું છે, નીતિ આપણી શુદ્ધ એથિક મુશ્કેલીઓની દાસી બનવું પડે છે. નીતિના નિયમો સામાજિક મુશ્કેલીપૂર્વકતા કમીના છે, એમાં સમયાનુકૂળ ફેરફારો જરૂર થઈ શકે, પરંતુ એ ફેરફાર તેના મૂળ સ્વરૂપનેજ બદલી નાખે તે યોગ્ય નથી. નીતિનિયમો સર્વથા વર્ગ નથી, તે સાચા અતસરસ્વરૂપે જોર વધારે છે, તેની આપણા વિકાસ માટે અનિબંધ આવશ્યકતા છે. દરેક યુવાનનું લક્ષ યુગમાંથી વિકાસ હોવું જોઈએ.

કેળવણીની પુનર્દેશના આરંભર આવી રહેલા ત્રિયાશમાં માધ્યસાધના વિચાર ભૂમી જ્યાં નેપ્રક્રમ નહિ એમ આપણે સૌ માનીએ અને સમજીએ પણ છોએ. આમ છતાં આજે આપણે એવી ઉતાવળમાં દેખાઈએ છીએ કે જે બાબત તરફ સૌથી વધારે લક્ષ આપવું નેપ્રક્રમ એજ બાબત વિચારણા જતી હોય તેવું લાગે છે. આપણે ઘણા કપરા સંયોગમાં, તેમજ દુનિયામાં અન્યેક એવું અહિંસક વૃદ્ધ લોકોને સ્વરાજ પ્રાપ્ત કર્યું છે. બસો બસો વર્ષોની શ્રુતામીના બંધનો તૃપ્તિ પછી મુક્ત બનીને નેપ્રક્રમ તો આપણી નજર આગળ પડાડ જેવડા મોટા અસંખ્ય પ્રશ્નો નીકાલ મારે ઉભેલા દેખાયા. એનો નીકાલ પણ સતદિવસ કામ કરીને આપણે લાવી શક્યા હોય પરંતુ વિધિને કંઈક જુદું જ ગમ્યું. ભાઈ—ભાઈ નમ્મે લડાઈઓ થઈ અને આખરે દેશના લાગણ પડ્યા ત્યારેજ અનિષ્ટ તરફે જઈયાં. હજી

મા
ણ
સા
ઈ
ની

કેળવણી

લેખક :

શ્રી. હરભાઈ ત્રિવેદી

પણ આપણી સમક્ષ અનેક અવકાશ-મજો મો કોડીને ઉભી છે. જાગે વર્ષોના વહાણાં વાયાં, શક્ય તેટલી શક્તિઓ ખર્ચી નાખી, આર્થિક ખર્ચને તો દિસામે રાખ્યો નહીં. અને છતાંય હજી તો અનેક પ્રશ્નો અણગ્રીહ્યા પડ્યા જ છે. પરંતુ આ બંધામંથી આડકતરો પણ એક લાભ આપણા રાષ્ટ્રને થયો છે. આપણી શક્તિનું મૂલ નીકળ્યું છે, આપણે ક્યાં છીએ તેનું આપણને લાત થયું છે અને આપણે કેટલે અંશે માધ્યસાધવિહોણા છીએ તેનો સાક્ષાત્કાર થયો છે. આધુનિકશ્રુમાં આજે ઉચકયા વિના આપણે આલ્યા ક્યાં હોત તો સંભવ છે કે ભ્રમમાં અને ભ્રમમાં આપણે એવી રીતે અધ્યાઈ પડ્યા હોત કે એક પ્રજા તરીકે ઉભા રહેવું મુશ્કેલ પડત. આજે એ સ્થિતિ નથી. રહી. આપણે નેપ્રક્રમ શક્ય એટલે કે સમસ્ત પ્રજામાં સાચી માધ્યસાધના અભાવ છે. એવી માધ્યસાધ કાયદા ધનુનથી નથી આવવાની. આવી માધ્યસાધ ભાષણથી કે ઉપદેશથી નથી આવવાની, એવી માધ્યસાધ મારે તો આપણે કેળવણીનો આશરો લીધા વિના આલે તેમ નથી.

કેળવણીના બે પ્રકાર

કેળવણીના આશયનો વિચાર કેળવણીના પ્રકારના વિચાર તરફ આપણને સોંપી વિના રહે નહિ. આજે જે પ્રકાર કેળવણીનું કામ ચાલી રહ્યું છે તે પ્રકારથી

આપણને જાણે લાભ થતા સંભવ નથી. આપણા ઉપર પરદેશીઓ રાજ્ય-અમલ ચલાવતા હતા ત્યારે રાષ્ટ્રિય કેળવણીના અનેક અખતરશો આપણે કરેલા, તે અખતરશોના મૂળમાં રાષ્ટ્રિય ભાવના જગાડવાની વૃત્તિ હતી અને શુભામી મનોદશા તોડવાનો આશય હતો. જે ઉત્સાહ અને હઠપથી આપણે એ કામ કર્યું તે નવ-નિર્માણના કાર્યમાં આપણે ઉત્સાહ અને આપણી ગતિ ઘણાં વધારે. પ્રમાણમાં આપણે વધારી દેવાં નેપ્રક્રમ. રાષ્ટ્રિય કેળવણીનો આપણો પ્રયોગ એક પ્રકાર હતો; પુનર્નિર્માણની આપણી કેળવણીનો બીજો પ્રકાર છે. એક પ્રકાર દ્વારા આપણે ખંડનામક કામ મોટાં પ્રમાણમાં કર્યું. એ કાર્યને રચનાત્મક પ્રક્રિયાઓ સહારો હતો. આજે આપણે બીજા પ્રકાર દ્વારા રચનાત્મક કામ કરવાનું છે અને એની સાથે આવશ્યક એટલું ખંડના કાર્ય પણ કરી વિના ચાલે તેમ નથી. રાષ્ટ્રિય કેળવણીના અદિશત કાળમાં

આપણે નેપ્રક્રમ કે માધ્યસાધ વિનાની કેળવણી આપણને સિધ્ધિ બનાવી દીધા હતા અને ભેજાન કરી મૂક્યા હતા. પુનર્નિર્માણના આપણા આજના કાળમાં ખૂટતી માધ્યસાધ પાછી લાવવા છે અને તેથી કેળવણીનું આજું સ્વરૂપ બદલી નાંખવું પડશે.

પહેલું અંગ તે સ્વાતંત્ર્ય

માધ્યસાધની કેળવણીનું આવશ્યક અને પહેલું અંગ સ્વાતંત્ર્ય છે. પરતંત્રતાની બેડીથી જકડાયેલા આપણે ભવિષ્ય પ્રત્યે દરેક રીતે સ્વાતંત્ર બનાવીને જ આગળ ચાલી શકવાના છીએ. ઘણા લોખા વખતની ટેવને લીધે સ્વાતંત્ર્યનો વ્યવહાર કરતાં કે બીજાને સ્વાતંત્ર બનાવતાં આપણે અચકાઈએ છીએ. આપણને ભય લાગે છે કે સ્વાતંત્રતા સ્વાતંત્રતામાં તો પરિણામ પામશે નહિ... આ ભય કેવળ પાયા વિનાનો છે. સાચું સ્વાતંત્ર્ય માધ્યસાધને સ્વજંદી બનાવી શકેજ નહિ. ડરથી પ્રેરાઈને સ્વાતંત્ર્યની મર્યાદા બોધીએ તો તે આપણનેજ જ નુકસાન થવાનું છે. એટલે માધ્યસાધની કેળવણીનું પ્રથમ પગથિયું બાળકને સ્વાતંત્ર્ય આપવાનું છે.

બીજું અંગ તે નિર્ભયતા

ભયથીત માનવી અનેક તત્વના માનસિક ઉપદ્રવોથીજ પીડાતો હોય છે. માધ્યસાધની કેળવણી મારેનું બીજું

મહત્વનું તત્વ નિર્ભયતા છે. દરુ પશુ આપણે શિક્ષણ-સંસ્થાઓમાં કે સમાજમાં નિર્ભયતાનું ચાતાવરણ પેદા કરી શક્યા નથી. ભય વિના પ્રીતિ નહિ એવા સૂત્રમાં દરુ પશુ આપણને વિશ્વાસ છે. આપણે સમગ્રનું બેધએ કે નિર્ભય માણસજ માણસાઈ દાખવી શકે છે. ભયભીત માનવી પોતાના સ્વાર્થની ચિંતામાંથી જોએ આવતો નથી અને તેથી માણસાઈવાળાં કામ કરતાં હંમેશા સંકાર પામે છે. ભયની સાથે સ્વાર્થ સંકળાયેલો છે એટલે માણસાઈની ફળવણી સાર નિર્ભયતાની ફળવણી આવશ્યક અને છે.

ત્રીજું અંગ તે જવાબદારી

સમાજમાં વ્યક્તિ જવાબદારી-ભર્યું જીવન જીવતી નથી અને સમગ્ર પશુ બિન-જવાબદારીથી ઘણા વ્યવહારો પ્રસ્તાવતા હોય તેનું જોવામાં આવે છે. વ્યક્તિના કે સમુદાયના માથા વ્યવહારો માણસાઈથી વચિત છે એમ માનીએ છીએ. માણસાઈની ફળવણીનું ત્રીજું મહત્વનું તત્વ તે જવાબદારીનું ભાન છે. આજ દિવસ મુશ્કેલીની શુદ્ધાભીની પ્રથામાં જવાબદારી અન્યને ગિરે નાંખી દેવાની આપણે કુદેવ ફળવી

છે. એ. ટેવથી ફળવાયલા ગણિતો બાળકોને જવાબદારી આપનાં કરે છે. જવાબદારી વિનાનું બાળક દારૂપિયુ. કામ હોંશથી કે રસથી કરતું નથી. જવાબદારીની લેવડદેવડ સંકાની નજરથી કરવામાં આવતી હોય છે. જેમ સ્વાતંત્ર્ય વિનાનું જીવન પશુવત્ ગણાય તેવીજ રીતે જવાબદારી વિનાનું જીવન અસંયમી ગણાય. માણસાઈની ફળવણીની પ્રથામાં આ બંને તત્વોને પૂરો અવકાશ હશે એટલું જ નહિ પરંતુ એ બંનેનો એકો સુમેળ બન્નેમાં હશે કે એ પ્રકારની ફળવણી લઈને બહાર પડતો આદમી એના જીવનના તમામ વ્યવહારો આવિરોધમાં માણસાઈ દાખવ્યા સિવાય રહી શકશેજ નહિ. એટલે ફળવણીની નવી પ્રણાલિકામાં સંસ્કારની તમામ ક્રિયા-પ્રક્રિયાઓ જવાબદારીના તત્વથી ભરપૂર હોય તે અત્યંત જરૂરનું છે.

નિર્ભયતા, સ્વાતંત્ર્ય અને જવાબદારી એ માણસાઈ બરેલાં જીવનનાં મૂળભૂત પાયા છે. જે ફળવણી એ તત્વો ઉપર પોતાની રચના કરશે તે ફળવણી બાળકને ચાહશે, એના આદર કરશે અને સામ્ય ભાવિ નિર્મીણ કરશે.

તે રૂથળ અને કાળનું ભાન ભૂલી ગયો હોય તેવો પડી રહ્યો હતો. પડ્યે પડ્યે એણે એકાંત કાટડીના અગાધારામાંથી જહાર બેંધું ત્યારે અધકાર સિવાય કંઈ જ બચ્ચાનું નહિ. ઘેર અધકાર, એકાંત અને જેલખાતાનું બિહામણું વાતાવરણ એને ભરી રહ્યો. સંજીવના નિયમપદ્ધતિ ફરી રહેલા પગતા અવાજ વિકરાળ લાગવાથી કોઈક માનવીનો અવાજ સાંભળવા બચકુળ બની, કાટડીના બાજુ પાસે જઈ કાન ઝાંડીને તે ભિંબે રહ્યો, પણ દૂર દૂર બોલતાં શિવાળયાંની લાળીતા અંખા અવાજ સિવાય એ કશું સાંભળી શક્યો નહિ. કંટાળ્યા,

જાંસ અને ભયને લીધે તે ફરીથી કાટડીમાં આંધે પડ્યો થયો. પણ ભૂતના પડછાયા જેવા અધકારે એના મનને ઘેરી લીધું, એને એનું ન પડ્યું, તે બેઠો થયો અને અધકારમાં પોતાને ભેગાનો પ્રયાસ કરતાં એ રડી રહ્યો.

અધારાની અંદર એની આંખો ભયંકર દેશો ભેદ રહી, હાથ-માંથી પડીને ભાંગી ગયેલા શીશો, તેમાંથી જમીન પર ડોળાઈને રક્તરંગી પ્રવાહીના આસપાસેલા; પડછાઈને પડતી સ્ત્રી, એના કૂદી ગયેલા માથામાંથી વહેતા રક્તના રેલા, આકાશ-માંથી લટકતું દેરડું, પોતાની જ મદદની આસપાસ વીંટળાઈ વળતો તેના શરીર; ગામ અને માંસ નિરોધનું ચાલતું હાડપિંજર, એના આંખના ગોખલા જેવા બિંદા, ડોળા વિનાના ખાલી પોઝાણામાંથી સળગી રહેલા એ અંધારા...

નીનિને આંખો મીંચી દીધી. ભયથી એ ધૂલ રહ્યો.

બિડાવેલાં પોપચા છતાં એની તજર સામે એણે માથાસાને ઘોડાઘોડ કરતાં ભેંયાં, ઘોડતી મોટરો અને બસો

બેઠું. આંખો શિથિલિતે એણે આંખ તેમ ભેગાનો પ્રયાસ કર્યો ત્યારે પોપાસ અંગેષ અધકાર સિવાય કશું જ નહોતું બચ્ચાનું.

નીનિને જેલના ગંધાતા, ખૂંચતા ધામળા હિપર લંબાનું. એના વ્યથ ચિત્તનો અજાણ વધતો જ જતો હતો. જહાર પડેરે ભરતા સંજીનો તાણપદ્ધતિ પગરવ તેને બિહામણો લાગતો હતો; જેલ અંદાર ખેતરોમાં ચિહાર કરતાં શિવાળયાંની લાળીમાં એને શૂલુની કારગી ચીસો સંભળાતી હતી.

એ ક જ પ્યાલી

ભૂહુને કિતારે સોહિણીને વચન
તો આપ્યું હતું કોઈ દિવસ દારૂનું
એકેય ટીપું ન લેવાનું, પણ
કોઈક ગોઝારી પળે નીતિનૂધી
એક જ પ્યાલી લેવાઈ ગઈ! અને
વિનાશની પરંપરા કેમ ઉતરી પડી
તે ભેવા માટે વાંચો આ વાર્તા!

લેખક :
શ્રી. સીતારામ જે. શર્મા

એ અધારધેરી કાળી કાટડીમાં એની આંખ સામે ટવની ગયતી દુનિયા ખડી થઈ: ઘોડાંઅંદર રોડ હિપર 'બ્યૂક' માથુનીના પ્રવાહની માફક ઘોડી રહી હતી, તે પોતે મોટર હાંકતો હતો, એની પડખે સોહિણી બેઠી હતી, તેઓ પૃથ્વી હિપર નહિ પણ સ્વર્ગમાં હતાં, મોટરમાં નહિ પણ કમ્પના વિમાનમાં બેઠાં હતાં.

લાખોની મિલકતનો એકલો માલિક; સોહિણી સાથે એનાં લગ્ન થયાં તે પછી એના પિતાનું મૃત્યું થયું. માતાને તો એણે બે વરસ પહેલાં જ ગુમાવેલી, છતાં એણે આપેલા ધર્મ અને નીતિના સંરક્ષકનો વારસો, પિતાના લાખો: રૂપિયા કરતાં નીનિનને મન મૂકવાના હતા; તેને જાળવવા તે ખાસ કાળજી રાખતો.

મોટરે બ્યૂક રોડ તરફ વળાંક લીધો, મોટરના એન્જનની સાથે સાથે નીનિન - સોહિણીની અતંત વાતો ભૂલુની છલો ઘોડી રડી હતી. વાયરલેસ રેડેશનની બાલુના 'પાક' પાસે માથુસોની મેદની જગી હતી. એ બીકને વીંધીને મોટરને બ્યૂક તરફ વળાવવા માટે...

હવે સોહિણીના આગ્રહથી નીતિન મોટર અટકાવીને બીડનું કારણ બહુવા તેની સાથે 'પાક' તરફ ગયા.

પેલીસ ચોટાની બરાબર સામે, પાકની મેદાની વાડની હમોલગ બે માણસો પથાં હતાં. એમનાં કપડાં અસ્તવ્યસ્ત હતાં, માથાં વાડમાં ધુસી ગયાં હતાં, હલ-ટીઓ થવાથી કપડાં હાથ મોં બગડ્યાં હતાં, તેમાં ધૂળ મારીં ખરડાવાથી માખો બહુબહુટ કરી રહી હતી.

"દારડિયા..."

એ બીભત્સ દૃશ્ય જોઈને નીતિન નિર્ભત્સનાપૂર્વક બોલી હોયો, સોહિણીને તો એમને બેતાંજ ચીતરી ચડી. તેણે નીતિનના હાથ પકડીને એને પાછો ખેંચ્યો, એનું હૈયું કંપી ગયું, અંગાંગે ધ્રુવરેની વીજળી ચમકી ગઈ.

* * *

'બુક'ને 'સ્ટાઈ' કરતાં પહેલાં ધૂણાથી નીતિન બડબડેલો: "મૂરખ... આવા પીણાંથી એમનેશું મળતી હશે... પૈસા શમાવીને ગયેલા બનતું!..."

"બિચારી એમની સ્ત્રીઓના કેવી દયા હશે?" સોહિણીએ ફિલગીર થઈને કહ્યું: "આમના આવા ઢંગે તો એ છુએ તો?"

"આવા દારડિયાઓને સ્ત્રીઓને કે સંતાનોની સાગણી કેવી?..."

"કેમ તેઓ કાંઈ માણસો નથી?"

"ના, પેલા સંસ્કૃત કવિએ કહ્યું છે તેમ અબુધના રૂપમાં તેઓ પશુઓ છે પશુઓ! સોહિણી, હું તો આવા લોકોને પશુની સાથે સરખાવીને પશુનું અપમાન કરવામાંય પાપ માનું; તેવાઓને તો રાક્ષસ કહેવા બેઠકે, રાક્ષસ!"

જૂલું પહોંચ્યા પછી પણ એમની એ વાત ચાલુજ રહી. નીતિન કહેતો હતો: "આપણા બંગલાનો એક ઘરડો માળી હતો; તે દાર પીને બેંચીને મારે, ઘરમાં ભાંજ ફેડ કરે, ત્યારે મારી બા એને ખૂબ તતકાવૃત્તી અને કહેતો: 'તું તો રાક્ષસ છે રાક્ષસ!' દાર પીનારા તરફ બાને બહુજ ચીડ ચડતી."

"નીતિન! માનવી જેવા માનવીને રાક્ષસ બેનાવોદે એવો દાર લોકો શા માટે પીતા હશે?"

"મૂર્ખાઈથી; મને તો તે માટે બીજું કોઈ પણ વાજબી કારણ બહુનું નથી."

"જોવી મૂર્ખાઈ કરવાનું મન તેમને શી રીતે થતું હશે?"

"કુસંગથી! મુંબઈ અને બીજાં મોટાં શહેરોમાં કુસંગ થવાનાં ઘણાં સાધનો હોય છે."

સોહિણી અને નીતિન વાતો કરતાં કરતાં બહુના સપાર કિનારે, જ્યાં સમુદ્રનાં જળ-ચીણ રેતીને મગજ મૂકી રહ્યાં હતાં ત્યાં, ફરી રહ્યાં હતાં, મહાસાગરને અનંત જળપથાર, સામે નંદનવનશું મનોહર તાડવન, વચ્ચે આલકાપુરિ સમી શ્રીમંત નાગરિકોની હવેલીઓની પંક્તિઓ, વાનાવરણને અનેડું સૌન્દર્ય અપીં રહ્યાં હતાં. જૂદો સપાટ રેતી ઉત્સંગ અને એમાં બિલતા, કુદતાં, નર્તતાં રમતાં, ઘોડેચારી કરતાં, ફરતાં આબાસપુદ નર-નારીઓ પ્રકૃતિ અને માનવોનો સંવાદી મુરેગ સાધી રહ્યાં હતાં.

નીતિન આ પ્રકૃતિ સૌન્દર્યનો રસિધો હતો, સોહિણીને તેનો સંગાય હોય ત્યારે જૂલો સાગરકાંઠો સ્વર્ગશી સોહામણી લાગતો. સોહિણી જેવી શિકિત, સંસ્કારી છંદરી સાથે લગ્ન થયાં તે નીતિનને સદ્ બાગ્યની ફળદ્રુપિ સમૃં લાગતું હતું. સંસારમાં ભાગ્યવાનોને જ સાંપડી શકે તેવું સર્વોચ્ચીણ સુખ એમને પ્રાપ્ત થયું હતું. સાગરનો કિનારો એ સુખ મહાણવાનું સુચોચ સ્થાન હતું.

"નીતિન..."

એટલું કહીને સોહિણી અટકી ગઈ.

"સોહિણી!" તેવું જાન ચાલું રહેલું જોઈને નીતિન એના સ્મરણને સતોજ કરવા માટે જ તેને કહ્યું, "કેમ, શું કહેતી હતી?"

"ના ના, કાંઈ નહિ"

"સોહિણી! તારે કશુંક કહેવું છે, પછી કેમ કહેતી નથી?"

"જો તો અમરજીવ હું બોલી ગઈ." સોહિણી

પણ એ હસવાનો પ્રયાસ જ હતો, એ હાસ્ય સાચું નહોતું. નીતિન એ બધું કળી ગયો. એણે પૂછ્યું:

“તને બોલતાં શરમ આવે છે કે ડર લાગે છે?”

“ના, ના...”

“સોહિણી, કદિ નહિ ને આજે મારો અવિશ્વાસ આવ્યો? તને, ત...ને..., ત...ને...” નીતિનના અવાજ થરકાઈ ગયો, તે થોયરાથો, એના હૃદયએ ઘડકા એનુભવ્યો.

નીતિનને ગળગળો થઈ ગયેલો જોતાંજ સોહિણીનું મીઠુસમું હૃદય આગળી ગયું, ને આંખોવારે આંસુ બહાર દાખવા લાગ્યાં. નીતિન એના હાથ ડાકીને સામે તાકતાં જ્યોતીએના એકંતની આથ શોધતા ગયો. ત્યાં એણે પછી સોહિણીથી રડી જવાયું.

“સોહિણી, સોહિણી!” મમતાથી એના બંને હાથના પંખને પોતાના હાથમાં રમાડતાં નીતિને કહેવા માંડ્યું: “આમ એકાએક તને થયું છે શું?”

“નીતિન! મને માફ નહિ કરે?” સોહિણી રડતાં રડતાં બોલતી હતી, ત્યારે એનું મુખકમળ, સૂર્યોદય દાખે પુષ્પરબિન્દુ વિખીરિત પદ્મ સરોવર જળમાં ક’ણ શોભી રહ્યું હોય તેવું આકર્ષક બની રહ્યું હતું.

“સોહિણી! પ્રિયે! શુના વિનાની મારી! આજે છ આમ કેમ કરી રહી છે? તારા હૃદયને શું નેષ્ટને આઘાત થયો છે...”

“નીતિન! મને માફ કર, હું શુંનેશર છું, મેં તારો અપરાધ કયો છે. બોલ, જુલ્લા દિલે મને તું ક્ષમા આપીશ?”

“પણ અપરાધની જાત લાત ગણ્યા વિનાજ...”

“મેં... નહિ, મારાથી માનસિક પાપ થઈ ગયું છે...”

નીતિન હસી પડ્યો, તેણે સોહિણીના હાથ મમતાથી ભચી નાંખીને કહ્યું: “ઓ મારી મહાદેવી! સાધ્વી સોહિણી! માનસિક પાપની તારી અલૌકિક વાત મારા જેવા લૌકિક માનવીથી સમજી શકાતી નથી...”

“નીતિન! આ વાત હસી નાખવા જેવી નથી”

“હું એવું કહેવાનો અપરાધ બન્યો પણ નથી. ગંભીર પ્રસંગને ઉચિત ભાવથીજ કહી રહ્યો છું. હું સામાન્ય જીવિનો વ્યાપારી માનવી છું, મારાથી સૂક્ષ્મતમ અપરાધની વાતો સમજી શકાતી નથી...”

“એક વખત તું મને ક્ષમા આપવાનું કબૂલ કર.”

“કબૂલ, પછી? મારી મહાદેવી...” તેણે બે હાથ બેરી નમસ્કાર કર્યો.

“સોહિણી ગદગદ કંઠે બોલવા લાગી: નીતિન!” પેલા દારૂડિયાને જેમણે છે ત્યારથી કાણુ જાણે કેમ એ બીભત્સ અને જુગ્મસિત દરશને લીધે મારા હૃદયમાં કચોક એવો ઘડકા બેસી ગયો છે, જેથી કરીને...” સોહિણી બોલતાં બોલતાં અટકી ગઈ.

“તું નાહકની ભયભીત બની ગઈ છે, સોહિણી, પ્રિયે! ચાલ, આપણે એકદર દોરેલમાં જઈએ. તું એ કબૂલાજ જૂરી જા.”

“જે જ નથી થતું ને? હું જલવા થયું મધું છું, જતાં મને એમાં સફળતા મળતી નથી.”

“એને તું માનસિક અપરાધ કહે છે, સોહિણી?”

“ના, એને નહિ. પણ મારા મનમાં એક જૂડો વિચાર ગળાઈ ગયો તેને...”

“કેવો વિચાર?”

“એ પ્રગટ કરતાં મારી જીભ જ ઉપડતી નથી.”

“તો તેને વીસરી જા.”

“એમ કરતાં દિલબનો ક’ંપ જતો નથી.”

“સોહિણી, તું પેણું દૃશ્ય જોઈને મિટ્યા ગભરાઈ ગઈ છે. ચાલ, આજે જુલુ પર ફરવું નથી. વરસી પર જઈએ...” નીતિને સોહિણીનો હાથ પકડીને એને બોલી કરવાની ચેષ્ટા કરી.

સોહિણી બેઠી ન થઈ.

“હેવાને કહ્યું કરીનેય મારે એક વખત તારી

સોહિલ્લીનાં આંસુની દિમન ઘટતી ગાવી. ધીરે ધીરે તે “દારે તો મહેનું પોણું છે, હું મહેનું છું એટલે એ પોણું પીવાને, પીવાને, અને પીવાને, તારાથી અલગ તે ઠરી લેજે જા; આયડી કહો તેમ કરનારો હું નામદાર નથી, આયસો નથી.” એવું બોલવા લાગ્યો.

એક રાતે નીતિન ઘેર આત્મચોજ નહિ. સોહિલ્લીને જાતજાતના તર્ક વિતર્કો થયા. “ઘોડાની શરતે તેમાંથી દારૂ અને હવેર... મુરારાપાનની સાથે સાથે મુંદરી ચાલી આવે છે!... પરત્વેગમનદ મારો નીતિન પરદારાતો બોગી બનેર...પરદારા એટલે જ ભરમંગના, રૂપજીવિની ... હાથ, હાથ! એમનું આવડું બધું અધન-પતન” એણે બારી આગળ બેઠો બેઠો, રડી રડીને નીતિનની વાટ જોવામાં આવી રાત વિતાવી.

સોહિલ્લીની એ કલ્પના બોટી નહોતી. દારૂ પીવા માટેજ એના મિત્રો એને રૂપજીવિનીના દરબારમાં ઘસડી ગયા હતા. તે પછી એની દશા ઉત્તર ગિરિશૃંગથી ગળડી પડેલા માનવીના જેવી થતી ગઈ. રેહસ, સદો, મધરાત અને રૂપજીવિનીની વચ્ચે એના જીવનનું ઝરણું અટકાઈ ગયું. પેડી અને ઓફિસ પરાયા કાચામાં રજાળતાં થઈ ગયાં; પૈસા પાણીની માફક વપરાઈ ખૂટવા લાગ્યા; ઇચ્છામાં આવે ત્યારે તે ઘેર જાય, ન આવે તો દિવસો અને રાતો તે બહાર રખડ્યા કરે!

સોહિલ્લીના દોહદતા દિવસો રડી રડીને વીતવા લાગ્યા. એકાકિની એ સ્વર્ગવાસી સાસુના તૈલચિત્ર સમીપે બેસીને આંસુના અભિષેક મચાવતી અને પ્રાર્થતી; “તમારા પુત્રને તમે એવી આશિષ આપો જેથી કરીને તે ફરીથી હતા તેવા માનવી બની જાય. તમે પેલા માણીને કહેતાં હતાં તેવા પ્રકારના રાક્ષસ તમારા પુત્ર બને નહિ એવા આશીર્વાદ તમે અમને આપો. મારા પેટમાં પાછી રહેલ આપણા વંશના વેલાને તમારા એવા આશીર્વાદ આપો જેથી તે દારૂડિયાનો દીકરો ન રહે.”

સોહિલ્લીની એ ઇચ્છા નીતિને પૂરી કરી: મિત્રભાવે નહિ પણ વેરભાવે. એક રાતે એ ખૂબ દારૂ દીધીને, ઘેર આવ્યો. સોહિલ્લી એને એ લત છોડી દેવા, કામ ધંધો

સંભાળવા, માનવી બનવા, પૂતમતાની ઇચ્છાનું પાલન કરવા, કરમરવા લાગી. તેથી એનામાં રહેલો નશોનો રાક્ષસ જાગ્યો થયો. “મારી મિલકત છે, એને હું કાંપે તેમ વાપરીશ, હું વચ્ચે ટકકો કરનારી કેણું? હું એવું ‘વિલ’ કરીશ કે મારી તમામ મિલકત જુગાર, દારૂ અને વ્યસિ-મારનો ફેલાવો કરવો માટે વપરાય.” સોહિલ્લી એને કરમરવા ગઈ એ વખતે નીતિને ખૂટવાળા પગની મજબુત લાત એના પગખામાં લગાવી દીધી. સોહિલ્લી એ લાતની સાથેજ બોંયબેગી થઈ ગઈ. પત્ની હત્યારો અને સંતાન હત્યારો નીતિન ખૂની તરીકે મકાઈને જેલમાં મંડરો.

બીચેલાં પોખમાં નીચે લગાવેલાં એનાં નેત્રોએ અંધારી રાતે એના સમગ્ર જીવનનું આ ચિત્ર વધુલ જેઠ લીધું. નીતિને ફરીથી આંખ બેઠાડી, જેલ અંધકારમાં ફાળી ગઈ હતી, પહેરો ભરતા સંતોના પગલાંના અવાજ બધું સમસામ હતું. એના હૃદયમાં ત્યારે ભય રહ્યો ન હતો તેણે મુશ્કેલીથી અંધકારની સામે તાકબું. એક એ બોલવા લાગ્યો, “નહિ, નહિ, હવે મારે મારો જવાબ કરવો નથી. ફોંસી કરતાં ઓછી સજા મને તો ન્યાય પીરાને કાલાવાલા કરીનેય હું ફોંસીની જ શિક્ષા માં લઈશ. મારી બાકી વધેલી તમામ મિલકત દારૂના દેવ સામે પુલ ચાલુ રાખવા માટેજ ખરચાય, એવી એ અદાલત પાસે માગણી મૂકીશ. એના એકજ પ્યારે માનવીના ચિનાશ માટે પૂરતો છે. મારો એ અનુભવ જનતાની સમક્ષ રજૂ થાય એવી હું ન્યાયમૂર્તિને સમક્ષ આપતી માગણી કરીશ. હા-પાં દારૂનો એકજ પાકો એણે મને રાક્ષસ બનાવ્યો, મારાંસેડી બનાવ્યો, પત્નીને ખૂની બનાવ્યો સંતાનનો ખૂની બનાવ્યો...નથી જીવડું, મારે હવે નથી જીવડું” અકબાઈ ઉઠેલા નીતિને બોંય સાથે માથું અગાળીને મોટેથી શાવા માંડક. રેવાને અવાજ સાંભળી સંતોએ કઠોર સ્વરે કહ્યું:

“ઓ, ચૂપ થઈ જા...દારૂ પીને સ્ત્રીની હત્યા કરનાર તારા ન આવી અને હવે રડવા બેઠો છે.”

એના રાજોનો જામતો રાતે જેલના આંશરૂબ બીચણ પડ્યો પડ્યો. “૨-૩-વા બે-હા-છેએઓ”

તમે યુવાન !

★

✽

તમે જુવાન !

કાળ આંકતો રહ્યો સણેસણે

ગદિનાં ભલે નિશાન ;

હો તમે છતાં જુવાન !

સેજ રેશમી, ભરેલ ધાળ મિશ્ર અલના,

વેંબવે અપાર, ભવ્ય હમ્યાના,

અસતો મહાન, ઝગ, વેણુ છ-હજુરનાં,

ન છુદ્ધ જેમ કિન્તુ સંગ લે કુટુંબને તમે

તટ્ટ ગયા ; ન ત્યાગતાંય ગાન-માન, રે ! ગગ્યાં !

સ્વદેશને રૂંધી રહ્યાં અસંખ્યને કહી રહ્યાં,

દાસ્યતા કઠોર બંધને વિદારવા તમે

ખુલ્લું છોડ્યું, ખુલ્લું હોમિયું ;

તમે સહ્યાં-

કહ માનભંગ દંડ જેલનાં ધણાં ધણાં.

સ્વતંત્રતા તણા અપૂર્વ આશ્ચર્યમાં. તમે,

પ્રેમમંત્ર યુગતા અનન્ય સન્નને પહે,

શકિતને કલાપ નમ્ર થૈ ધરી રહ્યા અંકા !

ભારતે હિંમતી નવી હીમી જાડી

ફરી સ્વતંત્રતા તણી,

સંત આશિયે કિરીટ સોકપ્રેમનો વડી

દૃઢ ભગ દેશને

નુંજ તેજ-રૂપ અર્પવા તમે રહ્યા મથી.

જિન્દગી બંધી પુરા અસંખ્ય જે વહી ખલે,

દર્દ-ધા ઘણુય ગૂઢ જાગતા હજી દિલે,

જ્યાંય સાહસે નવાં ન થાકતા કહી તમે

રુહાં ના થયા, ઘયા ન મ્લાન, મત ના થયા :

એ છટા-ગતિ, જીવંત રંગ એ,

સેજ આ સદાયનું રચી, રહે :

‘તમે જુવાન !’

ભારતે સમગ્ર વિશ્વમાંય કુંકને હવે

સ્ફુરવતા તમે,

સ્ફુરાવશે ભવિષ્યમાંય જે

સેર પ્રેમની, ઉમંગના તરંગ, સર્વ એ

એક મોજ દારણે

તમે હમેશના જુવાન !

ફલ જેહનું સુકોમળું સુવાસથી ભયું

બાલ્ય પૂલતું રહ્યું,

પક્ષ જેહનું પ્રશાન્ન ભવ્ય આયુ રહ્યું

જાંય સર્વને સદા ધરી રહ્યું ;

શિવેકલક્ષી સર્જકે

વિરાટ વિશ્વ સર્જને

ના સંજનું કચંચ જે અમુન્દર !

ના જરીય બૂલતો

જતાંય આ પુકારતો

તમે જુવાન !

ત્રિકોણુ જિન્દગી તણે

બાલ્ય રૂઢકાળ, મેહધી મરે

શેયની જુવાનિ, જંગ એજ જીવને ખરે !

જિન્દગી સમસ્તને

સાર એ મઢી મળે.

દૂર કે સમીપ જે

અભેદવા અસાધ્ય જે

પામવા પડેપડે જુવાનિ જાતને કમે.

જુવાનિ વજ્રથી ધરી અશીજ ફલથી શુધી,

જુવાનિ, આગ તેમ આંદની રહે ખમી છુટી.

જીવને કચં ન છે અમુન્દર,

એક અન્યના વિના ન મુન્દર

તોય છે જુવાનિ સર્વથીજ શ્રેષ્ઠ મુન્દર !

પરન્તુ, રે !

આપની જુવાનિને ટકાવવી સહેલ ક્યાં ?

જિન્દગી ભરી જુવાનિ જીવથી સહેલ ના !

તમે, ખરે !

જુવાનિને અહીં કરી રહ્યા અગા

મનુષ્ય જાતિના મહાલયે અમર

કે વિના પ્રશસ્તિ,

પ્રકૃત આટલી જ છે પિછાન !

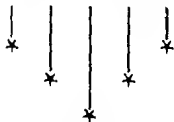
નિત્યના તમે જુવાન ! *

હસિતકાન્ત હ. બુચ

બાળ - વિભાગ

ચાલો, અવસરનો લાભ લઈએ

“આપણે આપણા બાપદાદાઓ કરતાં વધારે
હાસિયાર હીએ ખરા?” એક બાળકે પ્રશ્ન કર્યો.

ઘણીવાર આપણને લાગે છે કે આપણે
આપણા પૂર્વજો કરતાં વધારે ઠાઠા હીએ
આપણે ફેરલાએ એવાં આશ્ચર્યો સિદ્ધ કર્યાં છે.
કે જે આપણા બાપદાદાને તે કંવળ દેવીજ લાગે
અને એથીજ આપણે આપણી ભત્તને વધારે ઠાઠા
આનીયે હીએ.

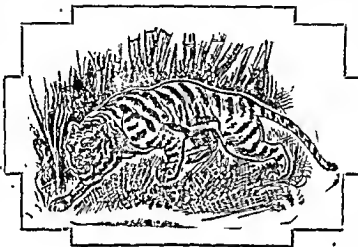
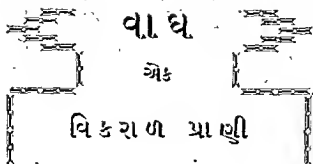
પરંતુ આપણે અદ્યત્ત સાધનો વસાવ્યાં છે
એ કારણેજ વ્યક્તિ તરીકે આપણા બાપદાદાઓ
કરતાં વધારે ઠાઠા હીએ એમ માનવું ભૂલ
ભરેલું છે. જેમ જેમ આપણે આપણાં શાસ્ત્રો
તપાસતા જઈએ હીએ તેમ તેમ આપણને લાગે છે,
કે આપણા પૂર્વજો તે બહુ જ મુજબ જીવિ-
વાળા હતા.

શાસ્ત્રી વાત તો એ છે કે દરેક બાળક એના
આગલા જમાનાનો વારસો મેળવે છે. તેથી
આપણા આગળના જમાના કરતાં વધારે સારા
સંજોગોમાં આપણને કામ કરવાનું હોય છે.

આપણે હોશિયાર ન હોઈએ તો પણ
સુંદર કાર્યો કરી શકીએ હીએ. કેમપણ વ્યક્તિમાં
હોશિયારી હોય એને માટે બીજો જોર ન લઈ
શકે કારણ કે દરેક અદ્યત્ત વસ્તુ કંઈ દરેક
આણસે કરી હોતી નથી. આપણે જે કંઈ નવું
કરીએ હીએ એમાં આપણને આપણા પૂર્વજો
ના વિચાર અને કરણી એવાનો અને બંધુવાનો
લાભ મળેલો હોય છે.

એ આપણે આ સત્ય સમજીએ તો આપણા
પૂર્વજો આપણે માટે જે કંઈ કંઈ છે તેના
તરફ ઉપકારની નજરેજ જોવું જોઈએ. કારણ કે
એમના પ્રયાસોનો લાભજ આપણે લીધાએ છે.
આપણી સમસ્યનિવાના મહાપરિણામો પુરતકો છે.
મનુષ્યની સુદૃઢ જીવિએ શોધેલાં યંત્રો છે. કુદરત
અને વિચિત્ર બ્યાલ આપે તેવી શક્તિઓ છે.
અને મહાન તત્વજ્ઞોનો વિચારે સમગ્ર છે.
એ જોના આપણે ઉપયોગ કરી રહ્યા હીએ.
આપણા પૂર્વજો પાસે જે નહોતું તે સઘળું
આપણી પાસે છે. અને એનાજ આપણે લાભ
લઈ રહ્યા હીએ. આપણે આપણા બાપ દાદાઓથી
વધુ હોશિયાર નથી. માત્ર તેમના કરતાં વિશેષ
તક આપણને મળેલી છે. આપણે એ તકને
અત્યંત જરૂર બનીએ.

હિન્દનાં જંગલી
પ્રાણીઓમાં વાઘ
સૌથી વધારે ભયંકર
પ્રાણી છે. એના
દેખાવ જ એવો
વિકરાળ હોય છે કે
કાંચો પાંચો માણસ
તો વાઘ ને એતાં
વેંતજ બી જાય છે.
પરંતુ ખરી રીતે
એવું હોતું નથી.
વાઘ માત્ર દેખાવ
પૂરતો જ વિકરાળ
હોય છે. વરંતુતા-
જો તો એ માણસથી
પણ ઘણીવાર ડરતો
હોય છે. અને એટલેજ
એ માણસના સંસ-
ર્ગમાં બહુ આવતો
નથી.

વાઘને તમે બહુ ભાગે તો ચિત્રમાંજ
જોયા હશે. સાચે સાચો જીવંતો વાઘ જ્યારે
તમે જોશો ત્યારે તમને ખાત્રી થશે કે એ એક
બહુ જ ઘાંટીયું પ્રાણી છે. એના શરીરની
લંબાઈ, એની ઊંચાઈ વગેરે સઘળું પ્રમાણસર
હોય છે. એના આખાં શરીર ઉપર કાળા અને
સીંખા ચટાપટા હોય છે. વાઘ મરી જાય છે ત્યારે
એના શરીરનું ચામડું આસન તરીકે બહુ જ
ઉપયોગી થાય છે.

વાઘના બચ્ચાં બહુ જ નાજુક રમતિયાળ
અને મુંદર હોય છે. ત્યાં સુધી એને ઘરમાં
છાકરાંઓ સાથે રમવા મટે પાણી પણ શકાય છે
પરંતુ એકવાર માણસના લોહીના સ્વાદ ચાખ્યા
પછી એ બચ્ચાંઓ એકદમ વિકરાળ બની
જાય છે. અને પછી એની સાથે રમી શકાતું
નથી. જંગલમાં વાઘ અને વાઘણ બન્ને પોતાનાં
બચ્ચાંઓને શિકાર કરતાં શીખવે છે. અને બંધારે

ચોટાં થાય છે ત્યારે
એ મને જંગલમાં
અળગાં કરી દે છે.

વાઘ ઘણે ભાગે
રાતે શિકાર કરે છે.
શિકારની શોધમાં
માર્ગ લોના માણસો
સુધી ચાલ્યા જાય છે.
ભૂખ અને તરસ
વેકનાતી વાઘની શક્તિ
બહુ જબરી હોય છે.
દિવસો સુધી એ
ખોરાક વગર રહી
શકે છે. ઘણે ભાગે
વાઘ ભેંસ, ગાય,
બગીદ, ઘોડા, ગધેડા,
હજી વગેરેનો શિકાર
કરે છે. વાઘનો પંજો
બહુ જ મજબૂત
હોય છે. અને એના

નહોર ખૂબ તીક્ષ્ણ હોય છે. પોતાના
શિકાર ઉપર વાઘ પાછળથી ધાપો મારે
છે અને એક ઝાપટે એનો પ્રાણ હરી લે છે.
આ ઉપરાંત એમ ન માનતા કે વાઘ જ
બધાનો શિકાર કરે છે અને વાઘને કોઈ મારી
શકતું નથી. કેટલાયે શિકારીઓને વાઘનો
શિકાર કરવાનો શોખ હોય છે. તેઓ
વાઘની પાછળ પડી એને ભૂલામણીમાં
નાખી બંદુકની ગોળીથી ઠાર કરે છે.
કેટલાંક શિકારીઓ વાઘને મારવા મટે
જંગલી કૂતરાઓ કે જંગલી બેસોનો પણ
ઉપયોગ કરે છે. હાથીઓ પણ વાઘની જો
સામે થાય તો વાઘને જીવતા ઘટકડું બહુ
મુરકેડ થઈ પડે છે.

આવા વિકરાળ પ્રાણીને તમે ન
જોશું હોય તો કોઈ પ્રાણીઓના સંગ્રહ-
સ્થાનમાં જઈ જરૂર જોઈ આવશો.

સમાજ સેવા દ્વારા

સં.

રૂંડી

૨

કા

ય.

જે પ્રદેશોમાં દારૂબંધીનો અમલ ખાસ કરીને મુરફેલ જાણ્યું છે ત્યાં વધુ વ્યવહાર તો જો છે કે સૌથી પહેલાં તો દારૂબંધીની ફિલ્ડીને એના ઐતિહાસિક સાંસ્કારિક તેમજ આર્થિક સ્વરૂપમાં રદ્દ કરવી અને પછીજ એનો અમલ કરવો. ચૂરત જિલ્લાનું સ્થાનિક વાનાવરણ તેમજ ત્યાંના લોકોની રૂતિ મધ્યપાત તરફ જરા વધુ પડતું વલણ ધરાવતી છે. અને એથીજ દારૂબંધીનો અમલ ચૂરત જિલ્લામાં વિશેષ દુષ્કર બન્યો છે. દારૂબંધી અધિકારીઓ એટલા માટેજ સ્થાનિક કાર્યકરોને જાણ જાણવો પડે છે કે માર્ગદર્શન આપી રહ્યા છે. દારૂબંધી અને આગકારી ખાતાના કમિશનરે તારીખ ૧૨ મી સપ્ટેમ્બરે ચૂરત જિલ્લાની મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાં તેઓશ્રીએ દારૂબંધી અને આગકારી ખાતાના અમલદારો સાથે મધ્યપાતની રૂતિમાં તેમજ તેને મળતાં ઉત્તેજનના મુળબૂત કારણો શોધવા માટે ચર્ચા કરી હતી. અને ગેરકાયદેસર રીતે થતા દારૂના ઉત્પાદનને રોકવાના ઉપાયોની ખોમાંસા કરી હતી. સ્થાનિક જિલ્લા અધિકારીની કચેરીમાં કમિશનરે તાડના રૂડીનું સંદંતર ઉચ્છેદન કરવાનો અમલ તો એમાંથી નીચા કે તાડગોળ જેવી ઉપગોળી વસ્તુઓ ઉત્પત્ત કરવાનો પ્રશ્ન ચર્ચો હતો. નશાબંધી રોકક દળના સ્વયંચેવકાને ચક્રરોક દળના સભ્યો સાથે મેળવી દેવાનો પ્રશ્ન પણ ચર્ચોમાં હતો. જિલ્લા દારૂબંધી સમિતિના સભ્યો સાથે બચન મંડળીઓની રચના અંગે, સરકાર કેન્દ્રે મોલવા માટે, તેમજ ગ્રામ્ય દેખરેખને અમલી બનાવવાના ઉદ્દેશથી વિશાગ્રીય સમિતિઓની રચના અંગે પણ ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.

નવાં કલ્યાણ કેન્દ્રો.

ચોપરથી તાલુકાના પાલ ગામમાં તાલુકા સેલકારી સંરચા તરફથી ચલાવતા સંસ્કાર કેન્દ્રની કમિશનરે મુલાકાત લીધી હતી. કેન્દ્રના કામકાજથી તેમજ

ત્યાંની ભારત મંડળીથી એજોથાને ખૂબજ સંતોષ થયો હતો. અને એક ઉપાધારચદ મોલવાની શક્યતા અંગે તેમણે ચૂચવન કર્યું હતું.

ચૂરત શહેરના સહરા ગેટ તેમજ સલા બનપુરાના કલ્યાણ કેન્દ્રની કમિશનરે મુલાકાત લીધી હતી. જિલ્લાની મુલાકાત દરમ્યાન એમણે પારડી તાલુકાના કોલક ગામમાં, વલસાડ તાલુકાના મોલવણ ગામમાં, મોલપાક તાલુકાના મોર ગામમાં તેમજ ચોપરથી તાલુકાના પાલ ગામમાં કલ્યાણ કેન્દ્રોનું નિરીક્ષણ કર્યું હતું. આ કેન્દ્રો સહકારી શાસાયરીઓના ઉપકરે કામ કરી રહ્યાં હતાં. આ કેન્દ્રોના સંસ્કારિ રિટ કાર્યથી કમિશનરને ખોજોજ સંતોષ થયો હતો. અને આમાં વધુ કેન્દ્રો ઉધાકવાની અગત્ય ઉપર તેઓશ્રીએ ભાર મૂક્યો હતો. નંદનુસાર એક કલ્યાણ કેન્દ્રે બારડોલી તાલુકાના સરમોણ ગામમાં અને બીજું કેન્દ્ર જલાલપુર તાલુકાના કોઠીલી ગામમાં શરૂ કરવામાં આવશે.

નવા જિલ્લાની મુરફેલી

સાબરકાંઠા જો એક નવો જિલ્લો છે. એની અસરપાસ રાજ્યોની સરહદ વીંટળાયેલી છે. આ રાજ્યોમાં લગ્ન કેટલીક દારૂની દુકાનો હસાતિ.ધરાવે છે. જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિ દારૂને દેશાવટા આપવા માટે ખૂબ પ્રયત્ન કરી રહેલી છે. ચૂજરાત ખાતેના પ્રાદેશિક માનાર્ક દારૂબંધી સંચાલક શ્રી. અર્જુન લાલાએ આ જિલ્લાની તા. ૩ જી સપ્ટેમ્બરે મુલાકાત લીધી હતી. અને ૧૬૭૭ ના સમયના એમના વિશાળ અનુભવ દ્વારા માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

શ્રી. અર્જુન લાલાનું ઉદ્દેશોધન

દારૂબંધીના કાયદા વિષયક શુદ્ધાઓમાં ગામડાંની જગતા કઈ રીતે સપકાય છે. તેનું વિચારણું

કરતાં શ્રી. અર્જુન લાલાએ એક મદનના મુદ્દાનો પટ્ટકોટ કપોડો હતો. તેમણે કહ્યું હતું કે દરમિયાન તમામ નાના મોટા કાયદેશો મુખ્યત્વે તો મિશનરી ધ્યેયવાળા સમાજ સંપ્રદાય છે. અને દારૂખીને એક સમાજની ઉત્થાનના ઉપાય તરીકે જોતાં આવે તો જ એ સરળ બને. દારૂખીનું, ધ્યેય આપણા જીવનને ચોમિરથી અકળાવતાં ચોરી જુગાર મદ્યાન અને એવાં બીજાં અનિષ્ટોથી આપણને મુક્ત બનાવી સંપૂર્ણ રીતે શુદ્ધ અને સાદિક જીવન જીવવા કરવાનું છે. દારૂખી અધિકારી પોતાને કલ્પના એક સરકારી અંમલદાર ગણી શકે નહિ. એ મુખ્યત્વે તો એક સમાજસેવક છે. અને સમાજસેવક લેખે જ તમારે એ આમ જનતામાં ભળી જઈ એમતા એક મિત તરીકે અનુભવની આપણે કરશે ત્યારે જ દારૂખી સમજ થશે.

પ્રસ્તુત સભા દિમનગરમાં યોજાઈ હતી.

શ્રી. અર્જુન લાલાએ ધનસુરા ગામની મુલાકાત પાછી લીધી હતી. એમની સાથે જિલ્લા દારૂખી સમિતિના પ્રમુખ, સભ્યો તેમજ દારૂખી અંગેના પ્રાર્થિક ચોરીદર પંથુ હતા. ધનસુરા ગામમાં સરકાર કેન્દ્રના નિયોજન માટે એમણે ગામ લોકોને વિનંતિ કરતાં સદગત રાયસાહેબ વીરમલાસ ગોકુલદાસનાં વિધવાએ રૂપિયા પાંચ હજારની રકમની ઉમદા સખાવત કરેલી. આ સખાવતની સાથે જ મારકેટની પાસે નવ શ્રેષ્ઠ જેટલી જમીન સરકાર કેન્દ્ર માટે કાટી આપવામાં આવી. અહીં સરકાર કેન્દ્રનું મકાન બાંધવામાં આવશે. અને સરકારી સોસાયટી દ્વારા એ ચલાવવામાં આવશે.

મજૂર-મહાજનના દાખલો ધ્યે

અમદાવાદ એ એક મોટું ઔદ્યોગિક શહેર છે અને એમાં કાપકસુતરની મિલોમાં કામ કરતા મજૂરોનું સ્થાન બહુ મહત્વનું છે. અમદાવાદે એની ઉપેક્ષા કરી નથી. સ્થાનિક મજૂર-મહાજન એના ઉદભવ કાળથી જ મહાત્મા ગાંધીજીના આદર્શોને અનુસરીને મજૂરોની કસી-રહેલો છે. મહામોહ્ય એ સૌથી પહેલાં મજૂરોને સંપૂર્ણ દારૂનિષેધના આદર્શ આપેલો. અને એમના

આદર્શના પ્રખર અનુયાયીઓ જેમને કહી શકાય તેવા મજૂર કાયદેશો મજૂરોમાં દારૂખીનો મુન્દર પ્રચાર કરી રહેલ છે. મજૂર મહાજન કોઈ પણ દારૂગિયા મજૂરો પોતાના સભ્ય તરીકે સ્વીકારતું નથી. 'મજૂર સંઘ' નામના મહાજનના સાપ્તાહિક મુખપત્રમાં એક રસપ્રદ બનાવ તાજેતરમાં મોંઘામાં આવ્યો હતો. એ ઉપરથી મહાજનના કાયદેશો દારૂખીને અમલી બનાવવા માટે કેવા સતત પરિશ્રમ લઈ રહ્યા છે તેનો આપણને ખ્યાલ આવે છે. અમદાવાદના મજૂર મહાજનની દારૂખી વિપ્લવ પ્રવૃત્તિનું અનુકરણ એ આપણે શરૂ કરીએ તો દારૂખી હિંદમાં જાદીથી સફળ થાય.

કોલાખાનાં કલોપથકો

કોલાખા જિલ્લામાં રોહામું રમિકરણ કલોપથક, ઝોરેગામું રાષ્ટ્રીય તમાશા મંડળ અને પેનનું નવજીવન કલોપથક એ ત્રણેય સારી પ્રવૃત્તિ કરી રહેલ છે. નવરાત્રિના ઉત્સવ દરમ્યાન તેમજ ગણેશોત્સવ દરમ્યાન અગિયાર કાયકેમો રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને ૧ હજાર લોકોએ દાનવી આપી હતી.

જિલ્લા દારૂખી સમિતિના બિનસરકારી સભ્યોએ જિલ્લામાં આસરે પંદર સભાઓ ભરી હતી. અને એકંદરે ૪ હજાર માણસોને સંબોધન કયું હતું. વિભાગીય સમિતિઓ, ગૃહસ્થક દળો તેમજ યુનિયન સમિતિઓએ પણ સારા કાયકેમો કયું હતું. સંપૂર્ણ દારૂખી આવતાં ને બંદારીઓ ધંધાવિહીન બનશે એમને લગતી હકીકત તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

અદમનગર જિલ્લામાં પાણુ આગળની પેઠે દારૂખીને પ્રચાર નીક નીક વેચ મરી રહ્યો છે. તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બરે શ્રીરામપુરમાં "દાગળ ચા દેવ" નામે એક નાટક પૂરવાના એક શિક્ષકે ભવની પાતાનું હતું. આ નાટકથી જિલ્લા દારૂખી સમિતિને ખુશ. સંતોષ ઉત્પન્ન થયો હતો અને ને શાળામાં એ શિક્ષક બંધુ કામ કરતા હતા તેને ર. ૨૫ ની ગ્રાન્ટ આપી હતી. જિલ્લાના જુદાં જુદા ગામોમાં પવાડાના સત્તર કાયકેમો યોજવા હતા.

મહારાષ્ટ્રની ચાવી રૂપ ગણાતા પૂનામાં દારૂખીની પ્રવૃત્તિ વિવિધ સ્વરૂપે વિકસી રહી છે. 'ધારાસભા' અધિવેશન ગયા માસ દરમ્યાન પૂનામાં આંતુ હાથ

દાદાજી અંગેના ઉચ્ચતમ અધિકારીઓની વાજબીતા
લાખ પૂતાને મળેલો. દાદાજી તેમજ આગકારી
ખાતાના રેમુનરી કમિશનરે તેમજ પ્રતિક દાદાજી
સમિતિનાં ઉપક્રમો ફરીથીની મુશ્કેલી લીધી અને
અમારું સેવાની પ્રવૃત્તિ માટે મિલિટરી સત્તાવાળાઓના
સહકારની માગના કરેલો.

મહારાષ્ટ્રના વારાણસીમાં

સત્તા ગિલ્લામાં તેમજ શહેરમાં દાદાજીની
પ્રવૃત્તિને વેળવતી બનાવવા માટે જુલુવા પ્રયાસ થઈ
રહ્યા છે. મહારાષ્ટ્રના કારી સમાન ગણતા વાણમાં
તા. ૧૦ થી અને ૧૨ થી સપ્ટેમ્બરે એક મેળો હરિદાઈ

યોજનામાં આવી હતી. વિજેતાઓ નક્કી
કરવા માટે વાઈ મ્યુનિસિપલિટીના
પ્રમુખ થી. લાવેના અધ્યક્ષતા હેઠળ
એક સમિતિ રચવામાં આવી હતી.
દાદાજીને પ્રયાદ કરવામાં હિંદુ
મુનિમ એક અંગેના નાણુંક પ્રશ્ની
ઉપેક્ષ કરાઈ નહોતી. મ્યુનિસિપલ
સભ્ય થી. હમીદ પાયાસીને આ વિષય
ઉપર સર્વોચ્ચ મીલ માટે ફે. ૫ તું
ઈનામ જાહેર કર્યું હતું.

સંગ્રહમાં સમાવેશરૂપના મેળો
દરમ્યાન દાદાજીના પ્રચારને સ્થાન
આપવામાં આવ્યું હતું.

દત્ત રૂપકનો ઉપદેશ

અન્નેરીમાં તા. ૬ થી સપ્ટે
મ્બરે ભારતકલાકેન્દ્ર તરફથી એક
સંગીત અને હૃદયને કાર્યક્રમ યોજવામાં
આવ્યો હતો. મહારાષ્ટ્રએ પ્રભોધેતો

દાદાજીનો આદેશ એ એનું વસ્તુ હતું. ધારવારી
એકે ટેમીના પ્રિન્સપાલ થી. કુલકરમી કીનીવસે એ
રમ્યું હતું. એ ફીની મુખ્ય પ્રશ્નસ થઈ હતી.
તા. ૧૦ થી સપ્ટેમ્બરે ગિલ્લાની દાદાજી સમિતિએ
ગુજરાતમાં એક સભા યોજા હતી. પ્રમુખસ્થાને ગિલ્લા
અધિકારી થી. ડી. એચ. ચૌધરી હતા. ગાજ તાલુકા કોંગ્રેસ
સમિતિના મંત્રી થી. બી. ઇ. દુમ્મી, ધારવાર ગિલ્લા
કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખ થી. હલ્લીકેરી ગિલ્લા
દાદાજી સમિતિના ઉપપ્રમુખ થી. ને-કટરમેયો તેમજ
અલેક્ષિય સમિતિના સંચાલકોએ સભાને ઉદ્બોધન કર્યું
હતું. પ્રત્યેક વક્તાએ દાદાજીના પ્રશ્ની વિવિધ
દૃષ્ટિએ જણાવટ કરી હતી અને કોનાઓને એને
સમજ બનાવવા માટે ચિત્તિ કરી હતી.

ગરબાના નીરા કેન્દ્ર કપ નીરા-જનારેનું નિરોક્ષ.

હરિજન-સંતાપ

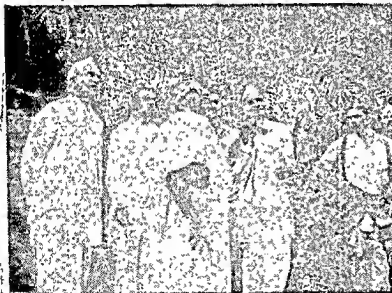
હરિજન સંતાપ દરમ્યાન પૂના શહેરની દાદાજી
સમિતિ, ગિલ્લાની દાદાજી સમિતિ, પૂના ગિલ્લા
હરિજન સેવકસંઘ, અને શહેર કોંગ્રેસ સમિતિના મુખ્ય
ઉપક્રમે એક જાહેર સભા યોજવામાં આવી હતી. અને
સ્થાનિક સ્વરાજ્ય ખાતાના પ્રધાન થી. ઇ. ડી. વર્તકે એને
ઉદ્બોધન કર્યું હતું. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ અંગેના કોંગ્રેસના
લક્ષ્યને બી. વર્તકે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. શહેરની દાદાજી
સમિતિએ બી. ઇ. એક સભા હરિજન વિસ્તારમાં
યરવડામાં યોજા હતી. સભાનું પ્રમુખ સ્થાન પિડાય
ખાતાના પ્રધાન થી. મહાલેશ્વર નાયક નિમ્ણાલકરે
લીધું. હરિજનોને તેઓના સમુદાયમાં દાદાજીને સહાર
કરવાનું તેઓએ ઉદ્બોધન કર્યું હતું.

ખીનપુર જિલ્લાના તંડા ગામની ધર્મજાતી માળકાએ દારૂખંધી નિયમક એક નાટક ભજવ્યું અને એને જિલ્લા દારૂખંધી સમિતિના ધી, આર. ખી. દુબે તેમજ ધારા સભ્ય શ્રી. સી. જી. આચાર્યએ વંખાણ્યું હતું. આ નાટક ઉપરથી નિવ્યસિનાં જીવન જીવવાનું સારું પદાર્થ પાક લોકોને મળ્યો હતો.

મુચંગેરીના સંસ્કાર કેન્દ્રમાં એક વૃદ્ધવૃક્ષગાની હરિશંકર યોજવામાં આવી હતી તેમજ દારૂખંધી નિયમક નાટક પશુ ભજવવામાં આવ્યું હતું. એક મેલા સમિતિ નીમવામાં આવી છે અને એને લોકોને સારો સહકાર મળી રહ્યા છે.

વર્ગ લેક વિહીત સમાજ

વેલગામ નીરા શિક્ષણ સમિતિનું ઉદ્ઘાટન કરતાં અખિલ હિંદ કોંગ્રેસ સમિતિના સામાન્યમંત્રી ધી. શંકરરાવ દેવે મંજળ પ્રવચન કરેલું જેનો સારો સારો નીચે આપવામાં આવેલો છે.

ભાવપૂર્ણ વ્યાખ્યાનની બહુજ ગાંઠ અસર થયેલી પ્રસ્તુત સીનેમશો મણીશીલસવતી ઉજવણીના અંગ લેખે દર્શાવવામાં આવ્યાં હતાં. આ ઉત્સવ દરમ્યાન શહેરની દારૂખંધી સમિતિએ કલાપથકોનો વિવિધ કાર્યક્રમ યોજાવેલા.

મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત તેમજ કર્ણાટકની પેઠે આખી મુળક નગરીએ નવરાત્રિનો ઉત્સવ ભક્તિભાવથી તેમજ ભલકાથી ઉજવ્યો હતો. આ સામુદાયિક ઉજવણીના શહેરની દારૂખંધી સમિતિએ યથાર્થ રીતે લાલ લીધેલા. વિવિધ કાર્યક્રમો રખાયા હતા, અને સીનેમશો પશુ જતાવવામાં આવ્યા હતા. એકંદરે આસરે ૧૬ હજાર માણસોએ એમાં ભાગ લીધો હતો.

શહેરની દારૂખંધી સમિતિ જે વિવિધ રચનાએ જમણક લલે આખી રહેલ છે તેનો આજોતરો ખ્યાલ રસદાયક થઈ પડશે.

બાલારામસ્ટ્રીક, સાયની રોડ, એમકોમી મોહન બિહારી ઝાલવાડી, ઉપર ખડી, લાલગાળ, બાલુ રેગરી સ્ટ્રીટ, મદનપુરા. તાડવાડી, મહારાષ્ટ્ર

ટેન્કે, નાથગામ, શીવ, કોલીવાડા, અને ગણલા એ રચનાએ દસ સીનેમા શો જતાવવામાં આવ્યાં હતાં. કલા પથકના આર કાર્યક્રમોની રજૂઆત થઈ હતી, અને જ બ્યાખ્યાનો મોકલવામાં આવ્યાં હતાં. આસરે ૮૮,૧૦૦ માણસોએ એમાં હાજરી આપી હતી. શહેરની દારૂખંધી સમિતિ આસરે ત્રણ કેન્દ્રો શહેર વિસ્તારમાં અને એક કેન્દ્ર આમ વિસ્તારમાં અલાવી રહી છે તેમજ એક અખડો પશુ સંભાળી રહી છે.

અખિલ હિંદ કોંગ્રેસ સમિતિના સામાન્ય મંત્રી શ્રી. શંકરરાવ દેવે તેમજ મહારાષ્ટ્ર માનિક કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. ભાવસહેળ રીતે તાડવાડી નીચે કાલગી મહાત્મા સમલવવા મુળક ખાલવી નીરા— યેલનાના મનલક સંચાલક શ્રી. કમ્બલસ શાહ

શ્રી શંકરરાવ દેવે કહેલું કે લોકો એસ આશ્ચર્ય રાખે છે કે રચનાત્મક કાર્યકરે પહેલાં ખાદી વણનાર પાસેથી આશા રાખવામાં આવતી એવી માતગર સેવા કરવી જોઈએ. સ્નાતચ પ્રાપ્ત પછી રચનાત્મક કાર્યકરોની પ્રતિક્ષા થોડી થણી થરી છે. રચનાત્મક કાર્યકરે ગરીબને અને બેકારને મદદ કરવી જોઈએ

દસકાળો થયા પીડાતાં
બચ્ચાંઓની સેવામાં

દસકાળોથી, પિતાશય અને બહેનની બચીબ
બીમારીથી પીડાતાં

દર્દીને બચ્ચાંઓની કુખળા હંદશાંતિને મુશ્કેલી
મુખમાંથી બચાવવામાં જરૂરીના લીવર ક્યોરે અગત્યનો
બાળ બચ્ચાં છે.

સરખાતામાં અને ભૂતાં દર્દીમાં સપડાયેલાંઓને મદદ
દર્દીને 'સીંગલ' અને 'ડોબ્લી' લીવર ક્યોરની
બચાવખુ ફેર છે.

'સીંગલ' 'લીવર ક્યોર' નાના ડોઝમાં લેવાથી તે
એક અમૂલ્ય દવા તરીકે કામ આપે છે. તે બૂખ અને
પાચનશક્તિને મુશ્કેલી છે, કબજબાત દૂર કરે છે. અને
પિતાશય તથા બહેનની મદિયાને નિયમિત કરે છે.

પિતાશય અને બહેન બેમાં અવરજવર માતાના શરીર-
માંથી બંધાય છે એવા આયુર્વેદશાસ્ત્રના કથનને અનુલક્ષીને
બનાવવામાં આવેલ 'જમીનું' ટાંકી પિતાશયથી પીડાતાં
બાળકોની માતાએ ગર્ભાવસ્થામાં લેવું સલાદાયકું છે.

જમીનું વેંકટરામચ્ચા એન્ડ સન્સ.
મયલાપુર, મદ્રાસ (ફો.નં. ૮૧૩૯) સેલ્ફેડ સેડ, મુબંબઈ ૪.
(ફો. નં. ૪૧૫૯૭), હેરીસન રોડ, કલકત્તા. ઉપરાંત:
લખનૌ, બંગલોર, ત્રીચીનાપલી વગેરે.

દમ
સારો થશે
પણ

પુરોહિત જ્વાલહારી

પાંચ મિનિટમાં કે એક રાતમાં દમ સારો
કરનારા ઉપાયોથી તમારો દમ સારો
થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત
જ્વાલહારી એક એક જોખમ એવું છે કે
તે લેવાની સરખાત કરતાં જ કદે છુટે
છે, જ્વાલહારી થાય છે, પાચનશક્તિ મુશ્કેલી
છે અને ફેફસાં મજબુત થઈ, દમ ખાતી-
પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂ. ૩-૮
રૂ. ૬ અને રૂ. ૧૦ ના પેકામાં બધી
જગ્યાએ મળે છે, અગર ડૉ. પુરોહિત
જર્મની, માલ્દાપુરથી મંગાવો.

પુરોહિત

જ્વાલહારી

સંજ્ઞાપન ના
(મંત્રસોર શાસ્ત્ર પુરાના)
રોડ એજન્ટસ

તરીકે
શ્રી. એન. એસ. નારાયણરાય
પ્રોપાઈટર,
મેસર્સ. માલ્દાપુર જોઈંગ ટ્રેડિંગ કંપની,
મહેરવાલ બિલ્ડીંગ, ચોથે માળે
સર ફિરોઝગાદ મહેતા રોડ,
કાંટ, મુંબઈ. ૧

નિયુક્ત થયેલ છે.

મદીસુર રાજ્યના બધા ન્યુઝએજન્ટ્સ, લુકસેલ્સ
તેમજ બહેર તેમજ આગળી સંસ્થાઓને પોતાની
જરૂરિયાત પરત્વે એમનો સીધો સંપર્ક સાધવાની
વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગૃહમંત્રી શ્રી મોશરફ દેસાઈ અને આયકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પારીકનાં પ્રયોગક અને વિચારગ્રેસ્ત વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોનો રદિયો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે ખળી રહે છે.

ઠાઉન સાઈઝનાં ૧૩૧ પાનાં, ફિરંગી બેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપલું પ્રાયશ્ચિત્ત :

લેખક : શ્રી મનુભાઈ સુખલાલ સાહુ : ૫૯ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં બહુજ ઓછા શ્રમે અને ઓછા ખર્ચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિવેધ અંગેની નાટિકા

(૩) દારૂનો દવ :

દારૂના દેવનાં તાંકવને ચિત્રાંકિત કરતાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી. ઉમાશંકર ભેળી, શ્રી નારદ વર્ગે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સૌખ કાવ્યોનો સંગ્રહ

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મનુદેવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦.

(૫) આંખ ઊઘડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સૌપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિશ્ને સ્પર્શતી બે લેખક વાર્તાઓ : ૫૯ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાઈનો વિજય :

(બે વાર્તાઓ) ૫૯ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતામ્બર ખંડેર અને શ્રી મીનારામ શર્માની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) છેલ્લી ઘડીએ :

લેખક - શ્રી ધનસુખલાલ મહેતા : બહુજ ઓછી મહેનતે ભજવી શકાય, એવી દારૂનિવેધ અંગેની એક સચોટ નાટિકા

તમારી નકલો વી. પી. ધી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓલ્ડ કન્ટમ હાઉસ, કોર, મુંબઈ-૧

સંજવનની નકલો

તમારા ત્રિજ્ઞાના દારૂબંધી અધિકારી પાસેથી પણ તમે મેળવી શકો છો. વાર્ષિક લવાજમના ૨૧ ત્રણ ત્રિજ્ઞા દારૂબંધી અધિકારી પાસે ભરવાથી પણ 'સંજવન' એક વર્ષ સુધી નિરમિત મેળવી શકો છો.

પહેલાં

પછી

દારૂબંધીને સફળ કરો
પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ, મુંબઈ

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનું આ મુખ્યત્વે લોકલ સ્લેક ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ-અધિરૂપમાં
શ્રી રસિકલાલ શ. પટેલે જાણુ છે અને મુંબઈ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

(કિંમત રૂ. ૦-૬-૦)

हिम

દસકાઓ થયા પીડાતાં ખચ્યાંઓની સેવામાં

દસકાઓથી, પિતાશય અને બહેનની જલ્દીથી
બીમારીથી પીડાતાં

હવેના ખચ્યાંઓની કુમળી છદ્મોગ્ધિને મુશુલા
મુખમાંથી ખચાવવામાં જરૂરીના લીવર ક્યારે આવવાનો
વાળ ખચ્યો છે

સરખાતનાં અને તદ્દનાં હાંમાં સપડાવેલાંઓને માટે
હાંકારો 'સ્વિચ્છ' અને 'કેમ્પીકેટ' લીવર ક્યારેની
બલામણુ કરે છે.

"સ્વિચ્છ" 'લીવર ક્યારે' નાના ટોચમાં લેવાથી તે
એક આશુલ્ય દવા તરીકે કામ આવે છે. તે જૂખ અને
પાચનશક્તિને સુધારે છે, ક્ષયલગ્નતા દૂર કરે છે. અને
પિત્તાશય તથા બરિલની પ્રક્રિયાને નિયમિત કરે છે.

પિતાશય અને બહેન એવાં અપર્યાપ્ત ગુલામના શરીર
માંથી બંધાયે છે એવા આયુર્વેદશાસ્ત્રના કથનને અનુસરવાને
બનાવવામાં આવેલ 'જરૂરી' ટોનીક પિતાશયથી પીડાતાં
બાળકોની આગળે ગળીવરવામાં લેવું સલાહભર્યું છે.

જરૂરી વેંકટરામચર્યા એન્ડ સન્સ;
મવતાપુર, મદ્રાસ (ફો.નં. ૮૧૩૬) સેંટરલ રોડ, મુંબઈ ૪.
(ફો. નં. ૧૫૫૬૩), હેરીસન રોડ, કલકત્તા. ઉપાલેત:
લખનૌ, જાંનસેર, ત્રીશોનેલ્લી વગેરે

દમ
સારો થશે
પણ

પુરોહિત શ્વાસહારીથી

પાંચ મિનિટમાં કે એક રાતમાં દમ સારો
કરનારા ઉપાયોથી તમારા દમ સારો
થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત
શ્વાસહારી એજ એક સ્વૈચ્છ એવું છે કે
તે લેવાની શરૂઆત કરતાં જ કંઈ છુટે
છે, શ્વાસઓછા થાય છે, પાચનશક્તિ સુધરે
છે અને ફેફસાં મજબુત થઈ દમ ખાલી-
પૂર્વક અને પુરેપુરો થઈ છે. રૂ. ૩-૮
રૂ. ૬ અને રૂ. ૧૦ ના પેકેટમાં બધી
જગ્યાએ મળે છે, અગર ડૉ. પુરોહિત
ફાર્મસી, ગ્રાહ્યપુરથી મંગાવો.

સં. રાંછવન 'જ્ઞા
(મયસેર શબ્દ પુસ્તા)
સોલ' એજન્ડસ
તરીકે

શ્રી. એન. એસ. નારાયણરાય
પ્રોપાયટર,
મેસર્સ. માસનડ પોમ્બે ટ્રેડિંગ કંપની,
મહેરવાન બિલ્ડિંગ, ચોથે માળે
સર ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ,
કોટ, મુંબઈ. ૧
નિયુક્ત થયેલ છે.

મહીસુર રાજ્યની બધા ન્યુઝએજન્ડસ, છુકસેલર્સ
તેમજ બહેર તેમજ ખાનગી સંસ્થાઓને પોતાની
જરૂરિયાત પરત્વે એમના સ્ત્રીઓ સંપર્ક સાધવાની
વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

સમયન

૫૫ બાલુ :]

રિસેમ્બર-૧૯૪૬

[અંક પાંચમો]

રાજેન્દ્ર બાબુને

વિદ્યાર્જન શત્રુદશ્મભક્તિ સદાયે
લીધું પદ પ્રથમ તે પ્રતિભા પ્રભાવે;
તે અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, વિદેશચાણી,
ને ન્યાયમાં પ્રથમ ક્રેદિ સદા મુદાવી.

વિદ્યા રમ્યો અધિક તે અદ્વૈતી લક્ષ્મી
તું જે રમ્યો અધિક તે થકી દાન લીધું;
આર્જુન મોહનતણું મુખતાં જ, પૂર્વે-
એ પંથમાં પ્રથમ તે જ પ્રયાણ લીધું.

લીધો રણે પદનિવેશ, તણ ક્રમાણી;
લીધું જ લીધું ધન, ના અવધિ પ્રમાણી;
રાજેન્દ્ર! તું ગણિતવૈભવ અધિકારે
દાનેન્દ્ર કણ, શિષિને રધુ શો વિરાજે.

બાણી વિનાશ અતિરદ્ધિવહાર દેશે,
ભુકમ્પથી અધિક અન્તર તાર કંચુ-
ને દુર્દશા અવગણી નિજદેહની તે
એ દુર્દશો સ્વજનની વસંતી વિદારી.

અંપારણે વિભવગવિત આંગલકેશ
અંપાય વજ્ર - ચરણે શ્રમણવિદોકે;
ચીંધાય એ નિરખતાં મુદ્દ લેણું તારું-
તેને હવે તું વિણ કોણ ઉગારનાર?

વિદ્યાવિહાર કરતો રસિયો વિદારી,
દાનેન્દ્રવીર પેણ તું જ અનન્યચારી-
તે ભાવના યુગલનો સહયોગ સાધી
ભાવે વિહારતણી શારદાપીઠ શાપી.

વાણી અનેક પર તે પ્રભુતા પ્રસારી;
રાજેન્દ્ર! કિંતુ તુજ ગૌરવને પિછાણી
વાણી રહું વહું એક જ વિન્ધ આણું-
“દાની છું; સર્જન છું; તું જ અનતશત્રુ.”

રામપ્રસાદ પ્રે. બક્ષી

જેનાદના આ મુખમાં
મથાકાળમાં કેરી પીણુંએ
થોડાં પ્રમાણમાં લેવાથી પાણી
સારીરિક ક્રિયાનું નુકશાન કરે
છે અને એના ઘણાં માંમાં
આમનજિક પરિણામો આવે
છે એ હકીકત નિર્વિવાદ છે.
ખુનાઈટ રેટરસના નીકાદળના
મંત્રીએ મથપાનને નીકાદળના
માંથી નાશુદ કળની વખતે નીચેના કારણો આપેલાં :-

"અર્થાગીન યુદ્ધ જહાજોમાં પીળી અને વરાળને
કળતાં એટલાં બધાં યંત્રો છે કે એની સાથે સંપર્કમાં
રહેનાર માણસ કોઈપણ સંલોગમાં મારક પદાર્થો સેવન
કરનાર ન હોયો તેમજ એ જરૂરું છે."

માત્ર સામાન્ય સમજૂતી કરવાયેલ આ કથનને
કોસાગિયા મુનિસિટિના ડૉ. હેવન એગરસનનું પેનાનિક
સમર્થન મળી રહે છે. ૧૯૪૦ ની ગરબાતમાં એમણે
એન્ટી સજન લીગ કોન્ફરન્સ
માં યંત્ર સાથે કામ કરતા
માટે માટે સંપૂર્ણપણે
વ્યવસયની અગત્ય ઉપર
વિશેષજ્ઞનાર મુકયા હતાં :-

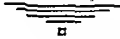
"સામાજિક ક્રિયાએ ચલાવી લેવાય એટલા
માણુથી પાણી એળ પ્રમાણમાં લેવાયેલ મથાકાં, જેમાં
સ વધારે અનુભવ બનાવે છે તેમ, એના ઉપર
લાભમતી અને રક્ષણ માટે આપણે અવગત રાખી
સકીએ એવી વાંચુરચના ઉપર જ થી દસ ટકા નુકશાન
કરે છે."

ઉદ્યોગના સંચયમાં મથપાનની અસર હેઠળ કામે
ચઢતા કામદારોને જે મોટા પ્રમાણમાં અકસ્માતો થાય છે
તે ઉપરની હકીકત ઉપરથી સમજી શકાય છે. મથાકાંની
અસર એથી જ શક્તિ ઉપરથી એકદમ નાશુદ થતી નથી.
અને એથી જ રવિવારની રજા દરમિયાન ખૂબ દીવ્યવામાં
આવેલ દારૂને લઈ સોમવારે મોટાં પ્રમાણમાં અકસ્માતો
થાય છે એનું ગ્રીણવટથી તપાસતાં સમજાયું છે.

આસ કરીને રસ્તા ઉપર થતા અકસ્માતો બાબત
ઉપર આવતાં વાંચનારનું લક્ષ દક્ષિણ કેવીશિયાની
ગોડિમેબાઈલ કલબે એના સભ્યોને આપેલી સલાહ

મથાકાં વિષે

કેટલુંક ચતાર્યદર્શન

તરફ મેરવામાં આવે છે.

"જો તેમણે દરૂ પીને
હાય તો તમે વાદન બાંકશે
નહિ; જો તમારું વાદન
હાંકણું હાય તો દારૂ પીશે
નહિ." આમ કહેવામાં
આવેલ છે એનું કારણ
એટલું જ છે કે થોડા પ્રમાણમાં

લેવાયેલ મથાકાંથી પાણી માણુસની વિવેક શક્તિ કુદિત
થાય છે અને મોટરકારનું બીલ એના હાથમાં સલામત
રહેતું નથી. ઈન્ડસ્ટ્રીઅલ ટ્રાન્સપોર્ટ એસોસિએશન
સમક્ષ વ્યાખ્યાન કરતાં નીસેસ્ટરના બીક કોન્સ્ટેબલે
એક વખત કહેલું કે અકસ્માતો જે થઈ રહ્યા છે તે
અર્થ દરૂડિયાઓને હસતે થતા હોતા નથી. પૂરેતું
જેઓ કોઈ કોઈ વાર જ એકાદ બે પ્યાલી ચલાવે છે
તેમને હાથેજ ધાય છે. કારણ કે એ પોતાને મજબૂર
કાણજીર માને છે અને મથાકાંની ચસર હેઠળ જરૂરી
વિવેકશક્તિ ગુમાવતાં બીન
જરૂરી સાહસ એકવા પ્રેરણ
છે. યાસે મુનિસિટિના
પ્રોફેસર, એન્ડરસનના
અભિપ્રાય તરફ ધ્યાન

મથપાન અને અકસ્માતો

નારનું લક્ષ દોરવું જરૂરી છે.

"માદક પદાર્થના સેવનને અર્થ આપણે એટલે
કરતા દના કે માણુસ જ્યારે સીધો આંત્રી શકે નહિ કે
સરળ રીતે વાત કરી શકે નહિ ત્યારે એણે મથપાન
કયું મણાય. મોટર વગેરે સાધનો આવતાં હવે આ
વ્યાખ્યા બદલવી પડશે."

અમેરિકાના મોટર ઉદ્યોગના એક મોટામાં મોટા
કેન્ડર ડેટ્રોઇટમાં કરવામાં આવેલા પ્રયોગોએ દર્શાવ્યું છે
કે મથાકાંને લીધે મોટર હાંકનારાઓમાં સીતેરથી
એસી ટકા બેકાળજી આવી જાય છે. પ્રયોગનું આ
પરિણામ જ્યારે બ્રિટિશ પ્રજા સમક્ષ મુકવામાં આવ્યું
ત્યારે બ્રિટનના ઘણા વ્યાપારીઓએ પોતાનાં પ્રકારોને
દ્વારા આ પરિણામોનો વિરુદ્ધ રદિયો કરી કરીને
આપવા માંડ્યો. નેશનલ કોમર્શિયલ ટેમ્પરન્સ લીગના
પ્રમુખે ૧૯૩૯ ની આસપાસ બ્રિટિશ સામયિકોમાં
એક જ માસમાં પ્રગટેલા લેખોમાંથી આશરે ચોદસો
પ્રેસ કટિંગ્સનો અભ્યાસ કરી જે રિપોર્ટ પોતાના

મુખપત્ર “ધી આઉટ લુક” માં બહાર જોડેલા તેમાં નીચેનું કથન મળી આવે છે:—

“સત્તાવાર આંકડાઓ દર્શાવે છે તેથી પણ વધુ અને વ્યવહાર ખાતાની મિનિસ્ટ્રી બહાર કરે છે તેથી પણ અનેક ગણા વધારે રસ્તા ઉપરના અકસ્માતો મહાપાતને કારણે યાત્રા છે. એમ આ સંશોધન પુરવાર કરે છે.”

આ રીતે રસ્તા ઉપરના અકસ્માતો વધતા જતાથી અને મોટર ડ્રાઇવરો માટે બ્રિટિશ ટેમ્પરન્સ સોસાયટીએ દારૂનિષેધના પ્રચાર કરવાથી આ પ્રશ્નની તપાસ કરવા માટે અને અકસ્માતની અટકાવવા માટે એક સમિતિ નીમવામાં આવી. હાઉસ ઓફ લોડ્સના આ નિયમ માટે નીમવાથી સીલેક્ટ કમિટિના અહેવાલના આ કક્કે વાચકોને રસદાથી થઇ પડશે.

“સામાન્ય રીતે થોડા પ્રમાણમાં શિવાયેલ મશાઈની અસર મોટર ડ્રાઇવરો ઉપર કઈ જાતની થાય છે તેની દરકાર કરવામાં આવતી નથી. ડ્રાઇવિંગ કરતાં પહેલાં જે લોકો દારૂ પીએ છે તે વસ્તુનિષેધિન ધૂતકરી કાઢવા માટે લોકમત ફેળવવા એ બહુ જ જરૂરી જ છે એમ આ સમિતિનું માનવું છે. ‘એક માટે રસ્તો’— એ માન્યતાને ધૂતકરી કાઢવી આવશ્યક છે. ખર્ચા જ બહેર રસ્તાઓ ઉપર આ ભખની સુચક ચેતવણીઓ આપવી જોઈએ. અને એમ દર્શાવવું જોઈએ કે ગમે તેટલા નાના પ્રમાણમાં પણ જે મશાઈ લેવામાં આવે તો પણ તે મોટર ડ્રાઇવરો માટે ભયજનક છે. જે ડ્રાઇવરે મશાઈ લીધી હોય છે એનામાં એક પ્રકારની બેકડ્રાઈવ અને ગુલમિનજી આવી જાય છે. અને પોતે સામાન્ય કરતાં વધુ સારું ડ્રાઇવિંગ કરે છે એ જાતના ભ્રમ એના મનમાં પેસી જાય છે. મશાઈના જે પ્રત્યાયોગ એના તરીકે ઉપર પનાર છે એની એને માહિતી હોતી નથી. એની નજર દૂંધી પડી જાય છે અને રિવેકશનનો પણ લય થતા જાય છે, એનો એને ખ્યાલ રહતો નથી. મિનિસ્ટ્રીએ મોંઘાં ફરી જોઈએ કે ‘મહાપાતની અસર હેઠળ’ એ શબ્દનો અર્થ ‘દારૂના નશાની અસર હેઠળ’ એવો જ થતો નથી. પરંતુ ડ્રાઇવરને તરીકે થતે તે પહેલાં

ધણા વખતથી એનું મોટર ચલાવવાનું કોશિય જોડવાનું જાય છે.”

સદરહુ રિપોર્ટને ૧૯૩૬ પછી મુખ્ય નિદાન બહારત મળી અને એના નિર્ણયના સ્વીકાર સુધી થવા લાગ્યા. ધણામરો સમયોએ રસ્તા ઉપરના અકસ્માતો અટકાવવા માટે પ્રયાસ કર્યો પણ ખરો. પરંતુ આ નિયમોનું પાલન થતું એના કરતાં એનું ફેલવન વધારે થતું.

છેલ્લા મહાપ્રધાન પહેલા તથા મહિતા દરમ્યાન ગ્રેટબ્રિટનના શહેરોના રસ્તાઓ ઉપર જે મોટી સંખ્યામાં અકસ્માતો થયા છે તે ઉપરથી માનવાને કારણે મળે છે કે સદરહુ રિપોર્ટની સલાહ બહુ ગણકારવામાં આવી નથી. સત્તાવાર આંકડાઓ મળે છે તે મુજબ એ તથા મહિતાઓ દરમ્યાન ગ્રેટબ્રિટનમાં થોડીનાસો અકસ્માતો થયા હતા અને રવજન માણસે ભાર્યો ગયા હતા.

ન્યારે બ્રિટિશ ટેમ્પરન્સ સોસાયટી તરફથી વ્યાપક પ્રચાર દ્વારા આ હકીકત બહાર પાડવામાં આવી ત્યારે એને લીધે ભ્રમમાંતપોમાં ભારે અર્થ થયો હતો. અને નિષ્ક્રાંત દારૂદેશોએ બેદરકાર ડ્રાઇવરો જે બહાર પ્રજાની જીંદગી કઈ રીતે જોખમાય છે તે તરફ બ્રિટિશ પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. એટલેખમ યુનિવર્સિટીના આખ્યાતા ડૉ. એ. એન. જુસે એક ભોજન સમારંભમાં કહેવું તેમ કોઈપણ મોટર ડ્રાઇવરે ડ્રાઇવિંગ શરૂ કર્યા પહેલાંના બે કલાક દરમ્યાન દારૂને અડવું જોઈએ નહિ.

હિંદોઆ દારૂખાના પુરસ્કૃતો હોઈ બ્રિટિશ લોકોનાં બારણે કલાક ગાંધ ગણના હશે. પરંતુ તેઓને અવગણવા છે કે બહેર પ્રજાના લાભોએ વ્યક્તિગત લોકોની દારૂ પીવાની જીવનવિધાતક ટેવ ઉપર અંકુશ ન મુકી શકાય એવા દેશને તો ફેળવા વિચિત્ર જ ગણવે. જોઈએ. અને દારૂપીવાની કુટેવની વ્યાપકતા જોઈ તેમજ દેશના મોટા ભાગના લોકોની એ વિષય તરફ બેદરકારી. એના એને આશ્ચર્ય થાય એ પણ ખેળીતું છે.”

* ડૉ. એચ. સી. સુરજના આગેલું લેખને આધારે

પાડિતોના ઉદ્ધારક

ઠક્કરબાપા

લેખક :

શ્રી. ધનમુખલાલ મહેતા

તા. ૨૯ - ૧૧ - ૪૬ ને
દિને ઠક્કર બાપાના હૃદયમધ્ય
માં હિન્દુભરમાં મથાફર થયેલ
સેવામૃતિ થી. અમૃતલાલ વિદુલ-
દાસ ઠક્કર એવેરી વર્ષ પૂરા કરી
ઠાકમાશીમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે.

મહાત્માએ જીવનલેખના અનેક વિભાગોમાં
અનેક અંગેક કાર્યકર્તા ઉત્પન્ન કર્યા હતા. શ્રી. વિનોબા
ભાવેએ જામના સિદ્ધાંતોને વ્યવહારિક દુનિયામાં
ઉત્તારવાના સક્રિય પ્રયોગો કર્યા. કિશોરીલાલ મસરવાલા
જામના સિદ્ધાંતોને પચાવી ફિલ્મોથીને માર્ગે વજ્યા.
મહાદેવ દેસાઈ અંગેક મંત્રી થયા. સરદારશ્રી વલ્લભભાઈ
અન્યથા સેનાપતિ ગણાયા. એમ શ્રી. અમૃતલાલ ઠક્કરે પણ
ગાંધીજીને પ્રિય એવા અરુપરચતાનિવારણના નિકટ કાર્યમાં
સેવા કરી. જીવન સમર્પિત કરી દીધું.

પણ ઠક્કર બાપા મૂળશ્રીજ સેવાભાવી હતા. મહાત્મા-
જીની સીધી અસર નીચે અથવા તે પહેલાં પણ જામને
દલિત વર્ગની સ્થિતિ સુધારવાના કોડ વાજી હતા. જામની
એ ક'ગાલકિયતિ જોઈને જામનું હૃદય દ્રવ્ય હતું હતું.

બાપાવચસ્યા મહુલી ગરોળીમાં જામને વિતાવેલી.

બાવનગરના એક ગરીબ અને મંદા લતામાં — વસાણી
ફળિયામાં, એક બે માળના મકાનમાં, હુદાણુ તાતિના
શ્રી. વિદુલદાસ ઠક્કરને ત્યાં ગાના મૂળીબાઈને પેટે ઠક્કર
બાપાનો જન્મ થયેલો. ૧૫તાં વણા કંકડ હતા પણ વ્યવસ્થા
વળવળામાં એકો હતા. માતાના વ્દાલથી એ કંકડાઈ
પુત્ર સ્વત્ત કરી શકેલો. અને પિતાની વ્યવસ્થા તો
પુત્રના જીવનનું એક અનિનાયક અંગ બની ગઈ છે.
બાવનગરમાં મેટ્રિક થયા પછી પિતાએ અમૃતલાલને પૂનાની
ઈન્જનેરી કોલેજમાં મોક્યા અને ત્યાં પેટે પાટા બાંધીને
પણ તેણે ઈન્જનેર થયા અને તોફારીમાં પાયા.

શકેઆતનો વ્યવસાય

પણથી નોકરી પોરબંદરમાં રહેવામાં કરી. પણ
છપ્પનીઆ દુકાળના વખતમાં એ નોકરી છૂટી ગઈ
એટલે આફ્રિકામાં કેન્યા-યુગાન્ડામાં ત્રણ વર્ષ માટે એ

‘એ બધું’ છતાં, હું ખાતરીપૂર્વક માનતાં, થયે
હું કે હિન્દુસ્તાનને સમગ્ર યુવન અર્પણ કરી દેનારા
સેવકો બેંદરોએ છે, નહિ કે પુરસદે અને સમવડે કાંઈ
કરનારાઓ અને ત્યાં સુધી આશ્ચર્યના કાર્યકર્તાઓ
હિન્દુસ્તાનને ન સાંપડે ત્યાંસુધી આપણી કરી પ્રતિજ્ઞ
નહિ થઈ શકે. સાચા કામ કરનારા માટે તો પેસાના
ભંડાર ભરાય છે. ગોખલેજી જેવાના મરણોમાં ફત્તરો
અને લાંબા કપિયાનો દગલો થાય છે; તેમને સાચા કાર્ય-
કરનારાઓ નથી મળતા. એટલે આ લેખ પરવામાં બે
હું બહુ કરતો હોઉં તો પણ હું તે બહુ શુભ મુશ્કેલી
અને પ્રામાણિકપણે કહે ‘ડ’

‘તમારે મારી પાસે કાંઈ લેખ’ હોય તો વેળાસર
બહુવરો; કારણ કે હું અત્યારે છેલ્લી વખત. સૌની
સાથે મારે હિસાબ ચૂકવી લેવા માગું છું. અને હવે,
આજુબીજી જે જે સંસ્થાઓ કે વ્યક્તિઓને આર્થિક
સહાયથી સેવા કરવાનું મારે સંભાળવું હતું તે આજની
પૂર્વે થાય છે. તે તો વાળુકરું પણ સગવડો

‘મારી અંતરવ્યથાનો હવે અંત આવે છે. યુવનના
તેજ મિથોગો દુઃખકર છે, પણ હું તમને સૌને
ઉમદા સેવાકાર્ય માટે તરુ જાઉં છું અને સગવડો
હું કે તમારા સૌની મને શુભાશિષો છે.

લી. તમારો પ્રાંધવ
અમૃતલાલ

એ વાતને પણ આજે તો પાંચાસ વર્ષ થઈ ગયાં.
ત્યાર પાદ ગોખલે માત્ર એક વર્ષમાં મરતુ પામ્યો
જોઈએ હકર બાપાને એમના નિકટ સહવાસનો સુયોગ
તો મલોજ નહોતો.

ગીહિતાની વહારે

૧૯૧૧ માં મુંબઈમાં ભંગીઓની ફેટલીક સહાયકારી
મંડળીઓ પર દેખરેખ રાખી અને અમદાવાદમાં મન્વર
મર્જનો બાળકો માટે શાળાઓ ખોલી, ૧૯૧૬ માં કન્નડમાં

દુકાળનાંદન કાર્ય કર્યું. ૧૯૧૭-૧૮ માં ફરિયાદના
શિક્ષણના ખરડા માટે, કામકાજ એમણે કર્યું. ૧૯૧૯ માં
જમશેદપુરમાં મન્વર પ્રતિષ્ઠા આદરી અને ૧૯૨૦ માં
ઓરિસ્સામાં દુકાળ રાહત કાર્ય કર્યું. પછી ૧૯૨૨ માં
પંચમહાલમાં તેજ કાર્ય કર્યું અને પંચોત્તર વર્ષ
તે જિલ્લામાં બીલ-મેલા-મંડળ સ્થાપી તે પ્રવૃત્તિમાં
વિકાસ સાધ્યો.

૧૯૨૭ માં ગુજરાત અને સિંધમાં રેલ-સંકટ-
નિવારણ અને ૧૯૨૯ માં આસામમાં તેજ કામ કર્યું.
૧૯૩૩-૩૪ માં ગાંધીજી સાથે હરિજન કામ માટે પ્રવાસ,
૧૯૩૫ માં તેજ કામ માટે મરાઠા જિલ્લામાં સ્વતંત્ર પ્રવાસ,
૧૯૩૮ માં ઓરિસ્સામાં પ્રવાસ અને ૧૯૩૯ માં પાણ
અનેક સ્થળોએ એજ કાર્ય માટે પ્રવાસ એમણે કર્યો હતો.

આજનમ કર્મવીર

જેમને આજનમ સેવા કાર્યનીજ લગની લાગી ગઈ
છે તેવા એકી વર્ષના ‘યુવાન’ હકર બાપા આજે પણ
દિલ્લી શહેરથી થોડાંક માઈલ દૂર હરિજન સેવક
સંઘની કુચેરી આવેલી છે ત્યાં મંત્રી તરીકે એવીજ
શાંતિથી, એવાજ આગ્રહથી, એવીજ વ્યવસ્થાથી અને
એવીજ કાર્યદક્ષતાથી કામ કરી રહ્યા છે. તદ્દન શાંત
અને મુંઝું કામ કરવામાંજ માનનાર આ કર્મવીર પોતાનું
સર્વસ્વ કાંઈના કાંઈવાથી કે કાંઈની પ્રેરણાથી આ કાર્ય
પાછળ હોમી દીધું નથી. સેવા કરવાની અને તે
કરનામાંજ પોતાનો મનપ્રાદેહ હોમી દેવાની તીવ્રચ્છા
એમના હૃદયમાં પ્રથમથીજ જાગી હતી. તે કંઈકાને
તીવ્રતર જનાવવામાં અનેક વ્યક્તિચિંતેષોના હાથ હોતા તે
બુદ્ધિ વાત છે. પણ એમને-આ સેવામાંજ તદ્દય થઈ
જનાર કર્મવીર હકર બાપાને અમુકના શિષ્ય તરીકે
ઓળખાવી શકાય જ નહિ એ આ શાંત, સૌમ્ય હકર
બાપાની એક અપૂર્વ વિશિષ્ટતા છે.

આવા આ દેશનાં એક અમૂલ્ય રત્નને સૌ વર્ષનું
આયુષ્ય એવો એજ પરમાત્મા પ્રત્યેની આપણી સૌની
આ યીજી પ્રાર્થના !

આપણા મુંબઈ પ્રાંતની બંધી સારી થોળાઓ છે. તેમાંની એક બોરી અને મહાનવી છે આપણી દાદાબીની યોજના ! તે યોજના સંપૂર્ણ પછે વૈજ્ઞાનિક છે. ૧૯૩૦-૨૮માં શરૂ કરેલી આ કીલચાલ ૧૯૫૦માં સંપૂર્ણ થશે. અને તે વખતે સમસ્ત મુંબઈ પ્રાંતની જગ્યામાં ફોલ્ડપૂર અને વંડાદરા જેવાં મોટાં સરંચો લેખવાં છે-અને જેમાં નાનાં નાનાં અગણિત રાજ્યો અંતર્ગત થયાં છે-તે બધા પ્રદેશની પ્રજા દાદીની લાલચમાંથી જુદોગે અને મોતાની સામાસિક આર્થિક, તથા સામાજિક વિકાસ કરવાની તક મેળવશે. આપણા પ્રાંતની આશરે ત્રણ કરોડ જનતા ઉગર પ્રાપ્તના આશીર્વાદ ઉતરશે અને આથી કર્મમાં મોટાજા જેવાં ગામડાં બનાવી શકશે.

પહેલું
પગલું
પહેલું
પગલું

પણ આ યોજના સામે થણા હુમલારાકા પાર છે -- કેટલાક સમજથી અને કેટલાક અણસમજથી. આલો ત્યારે આપણે તેમાંના કેટલાક સાંભળીએ.

વિશેષીઓની દલીલો

કેટલાક કહે છે કે સરકારને ભલે દાદાબી કરવી હોય તેની સામે ના નથી. પણ તે યોજનાથી દસ કરોડ જે તે કરતાં વધારે રૂપિયાનું ઉત્પન્ન થુમાવું અને પાછું તે યોજના સફળ બને તે માટે આશરે બે ત્રણ કરોડ રૂપિયાનું ખર્ચ કરવું એ આપણી તિબેરીને પાલવશે ખરું? તિબેરીનું તળીયું તે દેખાવા લાગ્યું છે તેમાં આ યોજના સરકાર કેટલા નવા કરો નાખ્યા કરશે? આજે પ્રજા કરમેજથી એટલી જગી દુખાવે ગઈ છે કે એક ત્રણજાનો ભાર ફરે તો બેટ બેસી જશે.

જો કેટલાક કહે છે કે 'શું ખાવું, શું પહેરવું, શું રમવું-એ તો વ્યક્તિગત પ્રશ્નો છે. સરકારને અથારી આ સ્વતંત્રતામાં આડખીલી નાખવાનો અધિકાર હોય ખરો?

જો કેટલાક તે દોડતરેના અભિપ્રાયે કહી છે અને જણાવે છે કે જાડુ સામાન્ય અને સામ્રાજ્યસર

દાદા સેવાથી ઉત્પન્ન આદાય્ય સુધારે છે. - સ્વર્ણ લાવે છે-અમે તો આટલા વર્ષોથી પીએ છીએ પણ અમારે તો કર્યું તુકશાન થયું નથી. અમારું આરોગ્ય બગાડવા શા. માટે સરકાર પ્રયત્ન કરી રહી છે?

દાદાબી બસે કરો-પણ દાદાના વેપાર અંગે કેટલાક જુદા જુદા ધંધા ચાલતા હતા, તારી છેલ્તારા, તારી ઉગાવનાર, દાદાની દુકાનો રાખનાર, અને ખીજાઓ એઆવના કરોકરીના જમાનામાં, જ્યાં યેકારીના જાડુ ભલે છે, ત્યાં આ એકોને બેકારના રાજામાં ગા માટે ધકેલા છે-તળી સરકારે દાદાબી કરી. પણ તે મુખ્ય ફતેહમંદ થઈ છે કેટલા બધા ગેરસાધકો દાદા અગાય છે? સી: કેસી થાય તેમાંથી એક પકડાય, અને આજે તો પેપરમાં અને પોલીસ કોર્ટમાં આ

દુસ્તાપગર ખીજું શું સંભળાય છે? મારે આવી રિયનિ હોય ત્યારે પાછાં પગલાં માંડવાં એ જ કડાપણો વસ્તો છે. પણ આપણી સરકારે તો પાછું જ પકડ્યું છે તે છોડવાની તલ્લિ. તેને પ્રતિજ્ઞાના હાથે તરી ગયો છે. અને પ્રજા દુઃખી દુઃખી થાય છે.

મહાત્માજીના આદેશ

આવી આવી શંકા-કુશંકાઓ કરીને આમ જનતાનું મન વિદ્વલ બતાવે છે પણ આપણે યાદ રાખવું જોઈએ

આખ્યાતા:
શ્રી. સુનીલાદ શાહ
એમ. એચ. એ.

કે આ નુકાસે માનવતાને ખાતર થવો જ જોઈએ એમ મહાત્માજીએ ૧૯૨૦-૨૧માં પુકાર કર્યો હતો. તારી સંતાની આગમાંથી જનતાને અગાવના હવેના તારાજુક બેગાએ દુધનો ઉપર પીકેટીંગ કર્યો હતો; અને તારીની-લાલચ ન રહે તે માટે તારાનાં જાડ કાપવામાં નવજુવાનોએ પેતાના કદાલા પ્રાણ અર્પણ કર્યા હતાં.-આઝાદી મળે કે પહેલું શુભ અને પછિય પછણું દાદાબી અમલમાં લાવવાનો ફોલ પ્રજાને આપ્યો હતો. આ બંધનને લાખો સ્ત્રીપુરુષા અને બાળકોને પોતાની નાગવુડમાં બીડીને તેમને માનવતાથી નીચે ઉતારી નાખ્યાં હતાં તે બંધનનો નાશ કરવા આદેશ કરી હતી; અને કાયમિતમાં ઉતરતા કરી નાખનાર આ સમતાલીયતની જાડીને દૂર કરવા ખીજું કડખું

હતું તે પ્રાથમિક સૌથી પ્રથમ અગ્રતા બોગવતો સર્વ-
શ્રાદી, અને અન્યથા ન બરના સામાજિક સુધારાને સિદ્ધ
કર્યા આને જે પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે તે સમજવા
સૌને મારી આગ્રહભરી વિનંતી છે.

વરદારનો પ્રયોગ

મેં તો વંદારો રાજ્યના નવસારી પ્રાંતના મહુવા
તાલુકામાં એનો ગણ સામ પ્રયોગ કર્યો હતો-સંપૂર્ણ દાર-
ખંધી કરી હતી. રાનીપરજ અને ઉચાગણના બારણાએ
સારો સાથ આપ્યો હતો-દારદારીના ઇનરદારો પોતાના
હકકો મુદત પહેલાં છોડી દેવા આગળ ચાલ્યા હતા.
ત્યાં પ્રયોગ શક્ય થયો છે. બાપાં કરતાં વધારે મુંદર
પરિણામ આપ્યું છે. બેનોને પણ સાગી આગ્રહી આપી
હતી. અને હજારો આં અને પુરોએ સાચા દિલના
આસીવાદ આપ્યા હતા. દરિદ્રનારાગણના દર્શન કરનાનો
ત્યારે જ મુંદર લાડવો લાગ્યા હતા.

આપણે જગ સંકા કુશંકાઓને નિચાર કરી લઈએ.
સૌથી પ્રથમે મુશ્કેલી મોટી પ્રશ્ન દારના ઉત્પન્નનો છે.
ત્યારને ધર ને ગર નો આપણું થાય જોશ નથી
એ તેથી આગળનાં એમ લાગે છે કે કદાં વધાર્યા
વગર મહેસો નહિ

આવક કઈ બતની છે?

પણ દારનું ઉત્પન્ન એટલું શું? દાર સામાન્ય રીતે
અને ખાસ કરીને દેશી દાર અને તારી સામાન્ય માણસ-
એટ, મજૂર, વગેરે પીએ છે અને તે લોકો જ આ
રકમ આપે છે. એટલે જેઓનું ઉત્પન્ન પોતાના
સામાન્ય જીવનનિર્વાહ પૂરું પૂરું પછી નથી તે વર્ગનો પ્રયોગ
મોટો ભાગ પોતાના અને પોતાના કુટુંબના પેટ ઉપર
પાટ મારીને, અડધા બુખ્યા તો રહે છે તેમ છતાં વધારે
બુખ્યા રહીને, પોતાના કુટુંબને લગેલી પહેરાયીને,
ઘડતલકામાં છરી અને ગરમ કાપડ વગર રાખીને ઉઘાડા
ગરોડે કામ કરનારા લોકોના લોકોના બિદુએ બિદુમાંથી
આ આવક આપે છે. એટલું જ નહિ પણ એ જ
લોકો દારની બદીમાં સપડાઈ પાંચ છ મણી રકમ
વેપાર કરનારા વ્યક્તિ વર્ગને આપે છે. સરદાર દસ
કરોડ કરિયાની રકમ લેતાં હશે, પણ આ લોકોના
આ બદી પાછળ સાર કરોડનો ખર્ચ છે!

પીનાર અને ન પીનાર

સરકારની ફરજે જુદી છે! પોતાની સમસ્ત પ્રજાને
સાચા નાગરિક બનાવવાની, તેની જીવિ વિકસાવવાની
અને તેનું જરૂર આરોગ્યમય બનાવવાની અગ્રગણ્ય ફરજ
છે. પણ હિંચી માણી, નિર્વ્યસની કામના લાભ મારે
અભાગ અને દારની બદીમાં સગવડનાર પાસેથી બુખબુખ
રકમ કલપવી એ કાંઈપણ મુશ્કેલી સરકાર મારે
ચોખ્ખા બરેલું છે? સરકારનું દારનું ઉત્પન્ન દારખંધી
કરતાં પહેલાં વર્ષો કરતાં કુદકે ને બસકે વધતું હતું.
એટલે દારના ઉત્પન્નનો સાચો અર્થ એ થયો કે ગરીબો,
મજૂરો અને જેઓની પાસેથી મજતબ પૈસા લેવા
અને બીજાઓને તેના લાભ આપવાને નિર્વ્યસની
પાડેગીના લાભ મટે-દાર પીનારોએ દાર પીના દર્
તેમના છોકરાઓને કૃષ્ણવણી અને સામાન્ય જરૂરિયાતો-
માંથી વંચિત રાખવા, દારના ન પીનારના છોકરાઓને
સરકારે આપવા નીચલા મરને વધારે ને વધારે નીચા મરકારતા
કરવા, એ આપણને લાજીમ છે ખાવાનું જ પૂરું થતું ન
હોય ત્યાં તેમના છોકરાને કૃષ્ણવણી આપવાની વાત
કરવી એ હાથપાડપદ નથી લાગતું? જેમના છોકરાના નસી-
બમાં જ પૈસા મેળવવા ગોવાગિયાનું કામ કરતું પટે અને
લોકોનાં દેશને લઈને ગામને પાદરે અને સીમારે બેઠકું
પડે છે. જેઓને લાભ લેવા હોય તેઓએ પોતાના
પદરમાંથી ખર્ચ કરવો જોઈએ. પૈસા આપે એક અને
ખર્ચે બીજા એ શું? આગ્રહ દેશને શોભે એમ છે!
સામાન્ય માણસની નજીબાની લાભ લઈને તેઓને જુદીએ
છીએ, સુરીએ છીએ, એ શું છે? સરકારનો આર્થો
અધિકાર હોય ખરો કે ગામકે ગામકે દારની પરભો
ગેસારી, દારમાં ગળાદુષ્ટ કરતીને નિશાએ, લાહણેડીએ,
રસ્તાએ સાર કરવા સરકારનાં સાચી ફરજ છે કે
તેના આવા નાગરિકોને દારમાંથી મુક્ત રાખે, અને તે
સાર સામાજિક ફેલવણી આપે-દારની દુકાનો બંધ કરે-
અને જ્યાં જ્યાં ગેરકાયદેસર દાર ગળાતો હોય ત્યાં
ત્યાં પકડી કાઢી સખત શિક્ષા કરે. શિક્ષા અને દંડ વગર
બીજો કાંઈ ઉપાય છે નહિ- બીજો કાંઈ ઉપાય સૂચવવાનો
નથી. આવાં કુટુંબો જે દિવસે દારની બદીમાંથી મુક્ત
થશે ત્યારે તેઓનો વિકાસ એવો દરો કે આ ઉત્પન્ન સો
ટકા બાજ સાથે દેશને પાછું આપશે.

પરદેશીઓના ધલમ

સરકારે સમાજના જુદા જુદા વર્ગોના પ્રભોની

માત્ર આલોચન વેદ,
 જ્ઞાન અને ઉપનિષદોના
 અભ્યાસ કરે, પડિતો
 બને અને ખીજ વર્ણો
 વસ્તુનું સાર પોતાની ફરજે
 બતાવે તે જાનના હવે
 ચાલ્યો ગયો છે. એરીસ્ટો
 કેટ વર્ષનાં બિંબાં પેસાદાર
 કુટુંબોને જુદી કળવણી મળે
 અને મનુર વિસ્તારનાં
 અર્થશૂન્યતાને અર્થહીનતાં
 બાળકોને જુદી કળવણી
 મળે, તે સમય પશુ હવે
 ચાલ્યો ગયો છે. દરેકને
 સરખી વિકાસ તકો મળે,

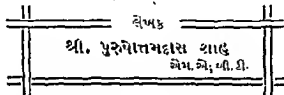
દરેકને સરખી સગવડો મળે જેથી અને તે વર્ષમાં
 જન્મેલા હોય જતાં સ્વશુદ્ધિના બળે આખળ આવી શકે
 - તેવો આ જમાનો છે અને આ જમાનામાં જે કળવણી
 અપાય તે લોકશાહી કળવણી હોવી સ્પષ્ટ છે તે વિષે
 સ્તુત લેખમાં અર્થવામાં આવ્યું છે.

અંગ્રેજ અને પાકળી

અંગ્રેજ શબ્દે આપણા માટે જે કળવણી
 ફાટી ફરી, તેની પાછળ માન એકજ હેતુ હતો અને
 એ કે તેમના રાજ્યના પાયાને સ્થિર કરવા બાંધે
 તરફ અંગ્રેજ ગણનાર ધરેકલુઆ અને તેમનું તંત્ર
 ચલાવવા સક્તા પગારના કારકુનો મળે. સાંખ્યપંથના
 દિદંતું તંત્ર ચલાવવા બધા માણસોને વિલાયતથી
 બોલાવવા તે તેમને પાલવે તહીં એટલે અર્થીના લોકોને
 અપવિત્ર અંગ્રેજ લાલુપી તેમને કામમાં લેવા કાકા
 કસિલકરના એક લેખમાં વાંચ્યા મુજબ થોડક અંગ્રેજ
 ગણનારનું મહત્ત્વ તે વખતે થયું હતું. તેમને લેવા
 પાકળી ઘેર જાય ને પાકળીમાં પાછા ચાલે. આ જોતાં
 આપણા લોકોને અંગ્રેજ કળવણી પ્રત્યેનો મોહ વધ્યો
 અને બધાએ લોકો પોતાનાં બાળકો અંગ્રેજ લાલુ કાં
 તો કારકૂન બને, સુન્દર બને અથવા તો અંગ્રેજ
 અધિકારીઓની પ્રીતિપાત્ર જગ્યાએ પર ગેહવાય - તેવું
 અંખવા લાગ્યા. તેને પરિણામે કળવણી પાછળજે હેતુ
 બ્રાહ્મણ, જાન તે માત્ર જાનને ખાતર એ સિદ્ધાંત
 વિસર્યા અને તેને બદલે અંગ્રેજ તંત્રમાં સારા

લોકશાસનને. અનુરૂપ

કળવણીનો આદર્શ

દરમાયાવાળી જગા મળે,
 માનપાન વધે, અને તે રીતે
 સુખી જીવન જીવાય તે
 હેતુ સ્વીકારાયો. આ હેતુ
 પાછળ ભૌતિક બાવના
 હોવાથી કળવણીની ખીજ
 બાવનામાં ઉતરવાનું -
 બીજી હેતુ હોય શકે તેનો
 વિચાર કરવાનું પશુ સમજ
 નહીં.

આઝાદીએ

આલોચન પસંદ

આ સિદ્ધિ-લગભગ

સાંકેતિક વર્ષ - સુધી ચાલી

ત્યાર પછી ધીમે ધીમે લોકોને સમજવા લાગ્યું કે
 આપણે જે રાક પર દોડીએ છીએ તે સર્વથા સાચો
 નથી. શરૂઆતમાં જે જે કોઈ અંગ્રેજ ભણ્યા તે બધા
 અંગ્રેજ તંત્રમાં સમાતા ગયા. પરંતુ વખત જતાં
 એક સમય એવો આવવા માંડ્યો કે જ્યારે આ
 તંત્ર વધુ ભણેલાઓને સમાવી શક્યું નહીં ત્યારે
 ફેશન અને એડીકેટને અવળે ચાળે ચડેલા આ
 શિક્ષિતોને નોકરી વગર રાખવા પડ્યું. હવે લોકોની
 આંખ બેઝરી કે અમુક લાલુપાથી મુન્સફ થઈ જાયજ
 તેમ નથી. બીજું એ સમજાયું કે આ રીતે ભણેલા
 નથી રહેતા ધરના કે નથી રહેતા ધારના. અંગ્રેજ
 ભણ્યા એટલે તેમનાથી બાપનો ધધો થાય નહીં,
 કારકુની વગર બીજું આવડે નહીં ને નોકરી મળે
 નહીં એટલે ધીમે ધીમે અંગ્રેજોની આ નીતિ પ્રત્યે
 રુચ આવવા માંડી. તેમાં વિચારદ્રોષે પોતાના
 વિચારોનાં બેહુ બેહોં મુક્યાં. મંગ્રાએલા લોકોને તે
 બેહુ સમજમાં અને અંગ્રેજ કળવણીએ શું પરિણામ
 આપ્યું તે પશુ લોકોને સમજાયું.

લોકોને સમજાયું કે જે કળવણી માત્ર કારકુનો
 ઉત્પન્ન કરે તે સાચી કળવણી કહેવાય નહીં. આ
 જાતની કળવણીથી ઘણી વખત અનુકરણ કરનાર
 પ્રાણી થઈ જવાય છે માટે પોતાની જાત ઉપર હેલાં
 રહેતાં સીખવે. પોતાની બંધી શક્તિઓ ખીલવવા જેમાં
 પૂરતી વિકાસ તકો મળે તેવી કળવણી હોય તેજ

આથી ફેળવણી મહાય અને તે આપવામાં આવે તેજ દેશનું હાજીદર ફરિયાદ આ જાતની ફેળવણીને આપણે લોકશાહી ફેળવણી કહીશું અને તે માટે શુ થ જરૂરી છે તેનો વિચાર કરીશું.

સમાજની પુનર્રચના

લોકશાહી ફેળવણીનું પ્રથમ નવ્વ એ છે કે સમાજની પુનર્રચના જરૂરી છે. સમાજ લોકશાહીને ધોળો સ્થાપિત થયેલા હોવા વગર. આવા લોકશાહી સમાજની અમર લોકશાહી ફેળવણી પદવણી હોય છે અમેરિકાનો દાખલો લેતા. ત્યાંનો સમાજ લોકશાહી ધોળુ પર છે. માળાપો પોતાના જાળકોની ફેળવણી માટે પડતી તકેદારી રાખે છે, તે જાળાઓમાં જાય છે. શિક્ષકોને મળે છે, પોતાનાં જાળકોના અભ્યાસ વિષે નવાસ કરે છે. ફેળવણીના નવા નવા પ્રશ્નો અને નીતિ વિષે ધૂરથી ચર્ચા કરે છે. લોકશાહી સમાજમાં આ જરૂરી છે. તે સિવાય ફેળવણીનો પ્રશ્ન લોકશાહી ખર્ન. મહે નહીં. આપણે ત્યાં હજુ અમર આ દેશ પદ નથી માળાપો પોતાનાં જાળકોને જાળાએ મોકલતા પોતાની કરજ પૂરી થઇ સમજે છે. તેમનાં જાળકોના અભ્યાસ વિષે નવાસ કરવાની જાણ તેમને દુરસદ નથી. તે પછી ફેળવણીવિષયક પ્રશ્નો વિગે વિચાર કરવાની કે ચર્ચા કરવાની તો દુરસદ તેમને હોયજ કયાથી આપણે આમની મેજાયા છે. દરે સરકાર આપણી છે, આપણા દેશને અનુકુળ આવે તેવી ફેળવણી આપણાં જાળકોને મળે તે દરે થઈ શકે તેમ છે. તો માળાપોએ હવે અનુષ્ઠ લેવુંએ. ફેળવણીના પ્રશ્નોમાં રસ લેવો વગર અને લોકશાહી ફેળવણી સ્થાપિત થાય તે માટે અમર ઉઠાવવી વગર.

પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ફેળવણી

૧૬મો સદીની મહાજાતમાં લોકોને સમજાયું કે ફેળવણીનું કારણ શા માટે અમુક વર્ગ પડતું મર્યાદિત હોતું નેહાંએ શા માટે અમુક વર્ગજ ફેળવણી અને બીજાઓને સાધન બતાવી તેમના પર જામન મર્યાદા ફેળવણી દરેક મનુષ્યને મા માટે ન મળે? આ પ્રશ્નોએ તેમને વિચાર કરવા કરી મૂક્યા. આજના વર્ષી નાગરિકોના નક અને દરને વિષે પણ વિચાર કરવા થયા. આ વિચાર હજુ સર્વ અંત વર્ગ અંતન થયે નહીં.

તે વર્ગ એમ મનતા કે જામન ફેળવણી વિચારી શકે હોય નહીં. બુદ્ધિશાળી મર્યાદા હોય વર્ગ ફેળવણી લે અને બીજા તેમના નિર્ણય મુજબ વર્ગ ને તેથી દેશની કાર્યકરતા વધે અને અંગ માનમ ફેળવાય. બધા તે પોતપોતાની સ્વતંત્ર દિશાએ વિચાર કરી અમ મોકલે. ખેડ પર ન આવે તો તેથી દેશ મુશ્કેલીમાં આવી પડે. માટે સ્વતંત્ર વિચાર-દરને પણ મર્યાદા હોવી વગર. તેમ જતાં એક આખા મોકલે છે કે રચના વિચારે દેશનું દિન નેહાં મહે છે અને સમજિતના કયાલુમાં વ્યક્તિગત વિચારને જતા દરે છે તે દિશાએ પશિમના દેશોના સમાજને હાથ પોતાની મેળે વિચાર કરી મહે છે. તોડ કારી મહે તેમ છે, જતાં જે તે પડા નકરથી દેશ પડતા નિર્ણય દરેકને માર આપવી હોય છે તેથી આપણે ત્યાં આવા વિચારક સમાજની જરૂર છે સમાજની એકેએક વ્યક્તિ જ્યાં સુધી પોતાની કરને અને દરેક સમજે નહિ. દેશમાં ચાલી મર્યાદા આરોગનથી વાકેડ હોય નહીં. પોત પોતાની જાન વિચાર કરી તોડ કારી મહે નહીં અને રચનામક રીકારો કરી દેશના મુશ્કેલીઓને જામન રાખે નહીં બ્યાનવી લોકશાહી ફેળવણીની કમ જરૂર આજે વધી થકરો તરફ.

લોકશાહી એટલે શું?

લોકશાહી ફેળવણીના વિચાર કરીએ તે પહેલાં લોકશાહી સરકાર એટલે શું તેનો અપણે પ્રથમ વિચાર કરીએ. લોકશાહી સરકાર આપણે તેને કાર્યકર હોય કે જે હોય-લોકોની સરકાર તેનો અર્થ એવો થાય કે લોકો દેશના અનેકવિધ રાજપ્રકારની પ્રશ્નોને સમજના હોય. નાગરિક તરિકે પોતાની કરને તે જગત સમજના હોય અને તે પ્રશ્નો તેવું પાલન કરતા હોય. પોતાના લોકોને મુશ્કેલ રાખવા સર્વ કહે કરી હુદવા નેવાર હોય-તેના લોકો મનબર પોતાની સરકારનું નામ મર્યાદા મહે. હવે લોકો માટેની સરકાર; તેના અર્થ એવો થાય કે જે સરકાર લોકોના કિનામર દરેક કામ કરવી હોય- અમુક લાભ કે હક અમુક વર્ગનેજ મને તેવું નહિ પણ બધાઓને મળે તે લેવા અને તેના જમલ કરતા આગર હોય-સમાજમાં અનેક વિષયો અને વર્ગો હોય તેમનું એકીકરણ કરી મહે કે એકકારી જાતની રચના કસમાન અર્થ તેમના નિવિધાય કરે-તેની સરકાર લોકોનું જામન આગ પ્રશ્નોમાં કયાલુ સારી મહે. અમેરિકન પ્રશ્નવાળા દેશોમાંથી આવેલી પ્રશ્નોમાં અનેથી છે તેથી તેમાં

મંવાદી અને વિસંવાદી અનેક પ્રકારનાં તરવેા હોય તે સંબંધિત છે છતાં અમેરિકન પ્રજાની બાબતમાં એ સમજને એટલે જાણ સુચવરિયત કરેલો છે કે બહારથી આવેલા આંતરિક રીતે પોતાને જુદા દેશના કહેવા જતાં બાળ રીતે-દેશની કૃષિએ તે અમેરિકન કિં અમેરિકન રીતે પોતાં છે અને અમેરિકાના કલ્યાણપ્રાપ્તિ પોતાના કલ્યાણ જુએ છે-આ રીતે ત્યાં વ્યક્તિત્વને લાપ થતો નથી. જતા સમાજની વ્યવસ્થામાં તેમનું વ્યક્તિત્વ ગુરુત્વ નથી જે અંગ સમાજ. દેશના ગ્રામમાં એકત્ર રીતે પરાવાદ વધે છે

લોકો વડે સંસ્કારનો અર્થ એ માપ કે સંસ્કારનું તંત્ર લોકો વડે જાય છે. એટલે લોકોએ ચૂકીને મોકલેલા સભ્યો કે આગેવાનો દેશનું મુકાન સંભાળે અને આખા દેશને કંકારે. આ માટે મતદારો શિક્ષિત, સમજુ અને દેશદાસતાવા દોવા એટલે, દેશના કલ્યાણ શિષ્યમ પીઠ બાળનથી નરવણ જવા ન એટલે, પૈસા આપીને કે રાજ્ય બનાવીને મત લેવાની પદ્ધતિ ચાલે જાય તેટલાજ માટે મતદારોમાં ઊંડી સમજાવુ જી જરૂર છે.

લોકશાહી ફળવણી

ઉપરના શ્રુત પ્રમાણે લોકશાહી ફળવણી માટે પણ એમ કહી શકાય કે Education must be of the People, for the People and by the People. આ અર્થને ધ્યાનમાં રાખી વિચાર કરતાં એક સમજાય છે કે લોકશાહી ફળવણીમાં નીચેનાં તરવેા હોવાં એટલે:—

(૧) આ ફળવણી માત્ર માનસિક કે બૌદ્ધિક વિકાસ પૂરતી હોય તે બરાબર નથી. સામાજિક, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક વિકાસને પણ તેમાં સ્થાન હોવું એટલે આ જાતની ફળવણી લીધા પછી જીવનને નવો માર્ગ જરૂર છે એટલે, જે ફળવણી પાછળથી ફાંફા મરાવે, સામાજિક સ્વાસ્થ્ય મનુષ્ય ન બનાવે, તેને ફળવણી શી રીતે કહેવી? માટે લોકશાહી ફળવણીમાં સર્વદેશીય વિકાસનો સમાવેશ થાય છે.

(૨) માનસસાક્ષર કહે છે કે કોઈપણ બે વ્યક્તિઓની શક્તિઓ સરખી હોતી નથી. દરેકમાં રહેલી જુદી જુદી શક્તિઓના વિકાસ માટે દરેકને વિકાસતકો ગણવી એટલે.

અમુક વર્ગને જ વિકાસતકો આપવામાં આવે તે તેથી તેમની શક્તિઓ પીડે, ત્યારે બીજાઓની શક્તિઓ વિકાસતકોના અભાવે સીમાબદ્ધ થાય, કુદૃષ્ટિ બને. તે લોકશાહી ફળવણીને માન્ય નથી. તેટલા માટે બરાબર પ્રકારના વર્ગને ફળવણી મળે તેવી શાળાઓ દરેક હોવી એટલે, જુદી જુદી શક્તિવાળાઓને માટે જાણે તેવી શાળાઓ પણ હોવી એટલે, દાખલા તરીકે મંદ બુદ્ધિવાળાં તેમજ ઉચેટ ચરેલાં બાળકો આપણી શાળાઓમાં ભણી શકતાં નથી—તેમને માટે તેવે શિષ્ય ગાળવી શકાયદી શાળાઓની જરૂર છે જે આપણા દેશમાં નથી એટલે હાલ ફળવણીને તેમજ બાળકની શક્તિઓને કુવ્યથ શરૂ કરવી છે—લોકશાહી ફળવણીમાં આવે કુવ્યથ નવાવી લેવાય નહીં.

(૩) જે ફળવણી અપાય તેમાં શિક્ષકતા હોવી એટલે, શિક્ષકતા એ અર્થમાં કે શરૂઆતથી માંડી અંત સુધી ફળવણીના અભ્યાસક્રમનો સંપૂર્ણ વિચાર કરી તે કમિક, કુશલિયારિત અને મુસબક હોવો એટલે, વળી માનસ-સાક્ષરતા શિક્ષકતાની દૈનિક વિચાર કરી પૂર્વમકલિત હોવો એટલે જેથી કોઈપણ ભાગ રહી ન જાય કે કોઈ પણ ભાગ ખોટી રીતે એવકાય નહીં.

(૪) લોકશાહી ફળવણીમાં નાગરિક શિક્ષણને અગત્યનું સ્થાન હોવું એટલે, બરાબરથી જ દેશ પ્રત્યેની ભાવના ફળવણી તેવી ચાલુઓ, તેમાં કાવ્યો, લોક કથાઓ, લોક કાવ્યો, વગેરેને અગત્યનું સ્થાન હોવું એટલે. નાગરિક તરીકેની પાતાની કંઈને દરેક વ્યક્તિ સમજે તેટલા માટે શાળાના શિક્ષક ઉપરાંત જાહેર વ્યાખ્યાનોની યાજનાઓ આવકારવાયક છે.

(૫) લોકશાહી ફળવણીમાં વિચાર—સ્વાતંત્ર્યની અને રચનાત્મક ચર્ચાની સંપૂર્ણ છૂટ હોવી એટલે, ચાલુ વ્યક્તિ બે પોતાના વિચારો નિઃસંકેપથી દર્શાવી ન શકે તે લોકોને અમુક બાબત પરતે કાંઈકેઈકે છે અર્થમાં તે તેમની સ્વાતંત્ર્ય અભિપ્રાય શો છે તેની બાબત પર નહીં અને તેથી લોકશાહી લોકો સંપ્રધાય નહીં, એટલાં માટે ફળવણી નિયમક મર્યાબંધને જુદા હરેક મિત્રભાવે કરેલી ચર્ચાઓને પણ અગત્યનું સ્થાન હોવું એટલે. આવી ચર્ચાઓ વ્યક્તિ આલેખમાંથી મુક્ત હોવી એટલે અને હકાલક વ્યક્તિ પર હોવી એટલે.

(૧) લોકશાહીના દરેક કાર્યમાં સહનશીલતાનો ગુણ ઘણો જરૂરી છે. સહનશીલતા વગર કાર્યવિસ્થપના ઘણા પ્રસંગો ગતી બાય છે અને તેમાંથી સંસ્થાઓ પગ નુટી પડે છે. લોકશાહી કેળવણીમાં પણ સહનશીલતા વગર ચાલ નહીં. ચર્ચામાં મતભેદ પડે પણ તે મતભેદ ઉપર સ્વરૂપ પકડે તે પહેલાં ચર્ચા બંધ કરી દેવી જોઈએ. આવી ચર્ચાઓમાં એક ખીચતો દુરુણુ કે બૂલો બેવા કરતાં સામાની દલીલમાં રહેલા સત્યાગ બેવા માટે પ્રમાણિક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આપણે ત્યાં લોકશાહી સરકારની સ્થાપના થઈ છે અને આ સરકારે સમાજને લોકશાહી ધોરણે ઉચ્ચ કક્ષાએ મુકવા જે પ્રયત્નો આરંભ્યા છે તે ખરેખરે સ્તુતિપાત્ર છે. ત્યાં સુધી સમાજ લોકશાહી ન થને ત્યાં સુધી લોકશાહી કેળવણીની શરૂઆત તેના સાચા અર્થમાં થઈ શકે નહીં, એને થાય તેને કુત્રપ્રત્ત નાવડ નહીં. પશ્ચિમના દેશોમાં વિસ્તરતી જતી લોકશાહી કેળવણી આપણા દેશમાં પણ નજીકના ભવિષ્યમાં તેના સાચા સ્વરૂપમાં શરૂ થાય તેવી આશા રાખવી અસ્થાને નથી.

અંતિમ માંગદ્ય

મનુષ્યનો રમે તેટલો અપદાત પેશા હોય છતાં
ઉપર તે તે કંઈકતિ ખોમે ન રૂ ઉપર તે એ
સુધરેલ છે. નહીં પાંચી મુંશી. આવી અવધો વહે,
કોરો તેહી બેકામ બને, તે પણ અન્તે તે એ
સંમુદ્રને ન મળવાનો.....

* ગીત-યુગલ *

: ૨ :

દાડ છોડો, દાડ છોડો. દાડ છોડો રે...

હરિના જન, દાડ છોડો !

દાડથી દાવાનળ બળે,

આગ મુખી મંસારે ભાળે,

શુદ્ધશુદ્ધ સઘળી ભાળે ! દાડ છોડો રે !

હરિના જન, દાડ છોડો !

દાડ ઘામાં ચોર ભરાયો,

તન-ધન લૂટી ખાય ભરાયો,

સમજે બહુનો ભાયો ! દાડ છોડો રે !

હરિના જન, દાડ છોડો !

દાડ ગેર હજારહજાર ઘૂંચ્યો,

દાડડિયાનાં છવન ખૂંચ્યો,

મુખનાં શમણાં તૂટ્યાં ! દાડ છોડો રે !

હરિના જન, દાડ છોડો !

દાડ લૂટે તાજ રાજનો,

દાડ લૂટે ભાજ, રાજીનો !

મરે દાડ તમે મહારાજનો ! દાડ છોડો રે !

હરિના જન, દાડ છોડો !

દાવાનળ બળે !

: ૩ :

દાડ ફરે પાપમાલ !

ભાઈ રે ! દાડ ફરે પાપમાલ !

દાડ પીધાથી ચિંતડું લાગે, ને દહાડે તે દીવા દેખાય,
ઊંચેથી આભજી પંચમાં પેસે, ને ધરતી માથે ચડી જાય !

હો ભાઈ રે ! દાડ :

* | | | | *

— દહાડે દીવા —

દાડ પીધાથી જુદી ફરે, ને ઊભું તે ફરતું દેખાય,
ગોઠણ ચડી જાણે પુચ્છે ગગનમાં, ભૂખે પેટે વા ખાય !

હો ભાઈ રે ! દાડ :

* | | | | *

દાડ પીધાથી તનડું તૂટે ને કાણું ને ઘોણું દેખાય,
પગમાં આળોટી ધૂળ માથે ચડાવે, ગદાને માતી ગાય !

હો ભાઈ રે ! દાડ :

દાડ પીધાથી મુઝે-ઝેલું જે ફૂવામાં વસિયલ ગામ,
ઈંદરસભાની નદીઓને લેવા ભુરંકો માર્યો : બોલો શમ !

હો ભાઈ રે ! દાડ :

— રમણલાલ સોની —

કુટુંબ ભાવનાનો

ત હે વા ર

નાતાલ એ ઇસુ ખ્રિસ્તના જન્મનો મહોત્સવ છે. સેઇન્ટ બ્લુકની કથાના અહેવાલ મુજબ ઇસુના જન્મનું વર્ષ ચોક્કસ પછે કહેવું શક્ય છે. પરંતુ એ વર્ષની તારીખ આપી શક્ય નથી. ખ્રિસ્તી સંવાસરની શરૂઆતથી જ તા. ૨૫ મી ડિસેમ્બર ઇસુ ખ્રિસ્તના જન્મદિન તરીકે પરંપરાગત મનાય છે. આ મહોત્સવની શરૂઆત નાતાલ પહેલાંનાં આર અડવાડિયાંથી થાય છે. આ સમયના ગાળાને “એકવેન્ટ” અર્થાત “આગમન” કહેવાય છે. આ મહોત્સવ પછીનાં સપ્તાહ દરમિયાન તારીખ પહેલી જાન્યુઆરીએ એના નામકરણનો ઉત્સવ આવે છે. નાતાલ પછીના આર દિવસને “ટ્રીકની” અર્થાત “દર્શન” નામે કહેવામાં આવે છે. તે દિવસે સુગ પુરુષોએ પૂર્ણમાં એક તથા તારકનું દર્શન કરી હોવાનું મનાય છે. આ નવા તારકનો ઉદય એટલે કોઈ મહાપુરુષનો જન્મ એમ મનાવું હોય સુગપુરુષો વૈદેરટાઈનના બેથલહેન ગામમાં જ્યાં જન્મ થયો હોવાનું મનાય છે) પ્રાર્થના અર્થે નાય છે.

પ્રાર્થનાનું મૂળ

ઇસુખ્રિસ્ત મૃત્યુ પામ્યા એની આગલી સાંજે એણે એનાં શિષ્યોને બોલત, સમારંભમાં આમંત્રેલ. આ

પરિવ બોળત ‘સમારંભનાં ઉપક્રમે જે આભાર દર્શાવની ક્રિયા થોડાય છે, એ જ ખ્રિસ્તીઓની પ્રાર્થનાનું મૂળ છે. નાતાલ દરમિયાન આ પ્રાર્થના ધર્મીયાર મધરાતે પ્રભુ કરવામાં આવે છે. કેમકે બેથલહેનની ટેકરીઓની આસપાસ રાતે થોડો ચરખતા ભરખડોને ઇસુના જન્મની વધાઈ દેતી ફિરરતાએ તરફથી આપવામાં આવી હતી. આ વધાઈ પછી તરત જ ગીતો ગવાયાં હતાં, એટલે જ નાતાલ દરમિયાન ગીતો ગાવાની પ્રથા પડી ગઈ છે. કેટલેક સ્થળે મોટી સગડી એતાલીને એની આસપાસ પછુ ભજનમંડળીઓ ગોઠવાય છે અને આ તહેવારની આગલી રાતે રાતભર ભજનો ગાવામાં આવે છે. સુગ પુરુષોના આગમનના ઉત્સવ પર્યંત એટલે કે આર દિવસ સુધી મિજબાનીઓ ચાલે છે. આ દિવસો દરમિયાન કેટલાક ખ્રિસ્તીઓ પોતાના ઘરની બહાર વાંસની સળી ઉપર કાગળનો બનાવેલો તારક લટકાવે છે. સુગપુરુષોએ જે તારકનું નિરીક્ષણ કરેલું એની ચાહકીરીમાં આમ કરવામાં આવે છે અને આ પ્રસંગોને અનુસરીને નાટકો પછુ ભજવવામાં આવે છે.

કુટુંબભાવનાનું એકીકરણ

નાતાલ એ મુખ્યત્વે તો ક્રેટુમ્બિક તહેવાર છે. એમાં ભુલો ભુલો કુટુંબના સંસ્કારો મિજબાની અર્થે એકઠા થાય છે અને આતંદ ઉલ્લાસ માણે છે. એ દિવસે બાળકોને રમકડાં વગેરેની ભેટ આપવામાં આવે છે. આ સંબંધી ઉત્તર યુરોપના કેટલાક રિવાજો હુનિયા ભરમાં પ્રસર્ષા છે. કેટલીકવાર બાળકો નાતાલની આગલી રાતે કાંતો હોય છે ત્યારે તેમની પછારી ઉપર પાનુંબંદા મુદ્રા દેવામાં આવે છે. બાળકો એમ માને છે કે “કાધર ક્રિસ્ટમસ” અથવા “શાંતા કલેસ” આ ભેટ મુદ્રા ગયા છે. શાંતા કલેસ એ બાળકો માટેના સેઇન્ટ નિહોલાસ નામના મધ્યયુગના સાધુપુરુષનું નામ છે. એમને તહેવાર ડિસેમ્બરની શરૂઆતમાં આવે છે. કેટલીકવાર કોઈ પ્રકારિત વૃક્ષ ઉપર ફોટો બાંધવામાં આવે છે અને એના ઉપરથી આપવામાં આવે છે.

કેટલીકવાર એવું બને છે કે જેઓ કેવળ નામના જ ખ્રિસ્તીઓ હોય છે અને ખ્રિસ્તિ ધર્મનું રહસ્ય સમજ્યા વગર જ માત્ર પરંપરાનું અનુકરણ કરતા આવે છે તેને માટે નાતાલ એ માત્ર સામાજિક આનંદના ઉત્સવ છે. આવા કોઈક નાતાલને નામે વધુ પરતી બાળી પીણીમાં રચતા હોય છે. નાતાલનો આ કિર્દેશ નથી.

હોય છે. દાહ અને તારીની દુકાનો જલ્દીથી અને કાયમને માટે બંધ કરવા માટે કેટલાંકે તદ્દપૂર્વકની અરજીઓ ફેરલાંચે ગામે તરફથી મને મળી રહી છે.

કુમારણ પ્રદેશના પછાત વર્ગના લોકો પાલુ દારૂની બીનીમાં ખૂબ સપ્લાયેલા હોય છે. એમને ખૂબે એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે તેઓ દારૂ અથવા તારી વગર જીવી શકે તેમ નથી. પરંતુ આ દલીલ પાલુ કેવળ ખોટી છે. કારણ કે સૂરત જિલ્લાના માંડવી તાલુકા જે સગભગ કુમારણ પ્રદેશમાં આવેલો છે ત્યાંની તારીની દુકાનો બીડા ન મળવાને કારણે બંધ કરવામાં આવી છે, અને એથી લોકો ખુશ થયેલ છે. આનો ફાઇનલ અનિવાર્ય વિરોધ સેડિંગ તરફથી થયેલો નથી. આ લોકોમાં કેટલાક જાતેજ તારીની દુકાનો અને દારૂના પીંડાં વસાવતાં હતા, અને એમાંથી સારો આવે નહોતો કાઢતા હતા.

દારૂબંધીના પરિણામે

આ લોકોના કુપરિત નિરીક્ષણ કરતું બહુજ પ્રદેશ ઘણું પડે તેવું હોય છે. અને જે દાણાના વેપારી સંધી તેઓ હંમેશા અનાજનું રેશન લે છે તેની સાથે વાતચીત કરતી પાલુ આનંદદાયક ઘણું પડે છે. હવે તેઓના ઘરમાં થોડાં પિતળના વાસણો તેમજ એકાદ નવી સાડી, જે પહેલાં નહોતી તે સહેજે દેખાઈ આવે છે. પોતાની દુકાનેથી પહેલાં જે રેશન અનાજનો કપાડ નહોતો થતો તે હવે આ લોકો કરી રહ્યા હોઈ દાણાના વેપારીને પણ ખુશ ઉપજતી હોય એવું જણાય છે. કાંઈ ઉપરના વિસ્તારના લોકોની પેટ આ લોકો પણ ધરતી બનીને ત્યાગ કરવા માટે ખૂબ હતુક છે. અને પોતાના કોઈકરોમાંને એ રેવ ન પડે તે જોવા માટે ખાસ આતુર છે.

ખાનદેશની ટેકરીઓમાં વસતાં બીજા પ્રજામાં સને ૧૯૩૬ માં કોઈ એક મહારાજે દારૂનિર્બંધની કુખેલ ઉઠાવેલી અને એને પરિણામે ફેરલાંચે ભોંલો મથવાનને સંપૂર્ણ ત્યાગ કરેલો. આથી એમ એકકસ રીતે ફિલિ થાય છે. કે જે જોયેય માર્ગે ખરા દિલના પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો એકદ મથવાન કરનારના હૃદયનું ખજૂ પરિવર્તન કરી શકાય છે. આ પ્રકૃતિ આગળ જતાં નિષ્કળ ગઈ તેથીજ આ આત્મચાન મોહું કરવું નથી. કારણકે એ નિષ્કળતા બીજા આતુરવિક ગૂંચવણોને આભારી હતી.

દારૂબંધી પોતાનાં જાળકો દારૂની બીનીમાં ન સપ્લાય તેવી ખાસ ઇચ્છા રાખે છે. એમ આજથી ૫૬૨ વર્ષ પહેલાં દક્ષિણના એક ગામનો કુતુહલ ખાતર - મેં અર્થ દિટ્ટિએ અભ્યાસ કરેલો ત્યારે મારા જોવામાં આવેલું, તે વખતે દારૂબંધી વિશે કોઈ કિયાતીલ વિચારણા થઈ ન હતી. તે જતાં પાલુ આપણા દેશમાં વહેલી મોટી પહુ સંપૂર્ણ દારૂબંધીની શક્યતા મેં કદખી હતી. અને એથીજ લોકોના એ વિષય ઉપર શા શા પ્રત્યાઘાતો છે તે જોવામાં મેં રસ લીધો હતો. તે વખતે પાલુ મને કાગળ હતું. કે સંપૂર્ણ દારૂબંધી એ અમલમાં લાવવામાં આવે તો લોકોનો પ્રત્યાઘાત એ વિષય ઉપર ખરાબ તો નહીં પડે.

અમેરિકામાં દારૂબંધી નિષ્કળ ગઈ તે વિષય ઉપર ટીકડીક ઉદ્ઘોષોલ થાય છે. પરંતુ આ દલીલ કરનાર વર્ગે બહુજ સહેલાઈથી બૂલી જાય છે કે હિંદમાં અને અમેરિકામાં આ જાતનાં પરિસ્થિતિ કેવળ જુદી જ છે. આપણી સંસ્કૃતિ, ધાર્મિક માન્યતાઓ અને સામાન્ય જનસ્વભાવ, અમેરિકા કરતાં વિશેષ અંશે દારૂબંધીની તરફલમાં છે.

સોમરસાં વિષેનો ભ્રમ

એમ કહેવાય છે કે પ્રાચીન હિંદમાં ઉચ્ચ વર્ણના હિંદીઓ પણ દારૂ પીતા હતા. આ કથનના આધાર તરીકે બહુજ સમારંભોમાં સોમરસના પાનનો જે ઉલ્લેખ આવે છે તે અવારનવાર ટાંકવામાં આવે છે. આ કથનના પુરસ્કર્તાઓ એમ માની લે છે કે સોમરસ એક જાતનું માદક પીણું હતું. આ માન્યતા કેવળ જૂલશરેલી છે. વૈદિક સાહિત્યમાં સોમરસનું જે વર્ણન કરવામાં આવે છે તે અનુસાર એક સમૃદ્ધ વનસ્પતિને જે પથરી વચ્ચે છુદી એમાંથી જે રસ નીકળે તેને સ્વચ્છ ગરમ વસ્ત્ર વડે, જાળી એમાં તાજું દુધ અને મધ ભેળવી જે પોષક પીણું બનાવવામાં આવતું તેજ સોમરસ. આથી ખાતરી થશે કે સોમરસ એ મલતી કોષ્ઠપણ સ્વરૂપ નહોતું તેમ એમાં મલતી કોષ્ઠપણ તુકસાનકારક નિશાનીઓ પણ નહોતી. આતમાં દારૂબંધી સફળ થવાજ ભેદધિ અને ધરોજ સરકારે એને સફળ બનાવવા માટે પુરુષ પ્રયાસ કરેલ છે, અને કરશેજ. જે ભેદધિ છોડી તે છે લોકોનો કિયાતીલ સંકાર અને ગુનેગા.

ધૂપ સળી

ધૂપસળી પોતે આશ્રમાં ઝળે છે અને
આસપાસના વાતાવરણને મુગન્ધથી ભરી
દે છે. સાચી આર્યલલનાનું જીવન-વ્રત
પણ ધૂપસળી જેવું જ હોય છે. આર્ય સ્ત્રી
ભણે અંતરથી રિજાય, પણ પોતાના
ચારિત્ર્યની મુવાસથી બધે જ પ્રસન્નતા
ફેલાવવાની જ! શાન્તાબેન એક સાચાં
આર્યરમણી હતાં. સંલેગવશાત્ દારૂરિયા
બનેલ પતિનું જીવન એમણે જાતે ઝળીને
પણ કેવું મુધાર્યું તે ભુજો આ વાર્તામાં.

લેખક :

શ્રી. પીતામ્બર પટેલ
એમ. એ.

નજીક જતાં ફેરલા બધા ફર! એ તો એકલા
મુબઈની જ બલિદારી છે. વરસોના વરસ રહેા તોય
તમે તમારા પાડોશીને ન ઓળખી શકો. એનું પુરું નામ
પણ તું જાણી શકો. અમારા માટે પણ એમજ થયું હતું.

જેમ તેમ કરીને અમે ઘર મેળવ્યું. પાડોશ પણ
ચાજરાતીઓને હતો એટલે સમજાય એવું હતું. પણ
મુબઈમાં તો એક બીજાની સાથે કોઈ ભેટો કે ચાલે!
એમ તો કેમ ફાવે? એમાંય જેને ચોનીસે કલાક ઘૂર
રહેવાનું છે એવી સ્ત્રીના તો વખત પણ કેમ જાય!
તારા બહેણા કુટુંબમાંથી આવતી હતી એટલે તેને ઘરમાં
એકલાં બેસી રહેવું પણ કેમ ફાવે! એને માટે મુબઈ
નવું હતું. આ માથો તમેા હતો. અને મુબઈનું આ
અતકાપણુંય નવું હતું. મને ભય હતો કે તારાને અહીં
નહિ ફાવે અને મુબઈ. પણ તારાએજ તેની મુજબજીને

કેકેર શોધી શક્યો. તે માળાનાં બેરાં-સાથે બેસી
બેસતી થઈ ગઈ. થોડા દિવસમા તો બધાંની સાથે
ઓળખાણ પણ કરી લીધી. બીજાની આપણે પણ શરૂ
થઈ ગઈ. ખરું કહું તો મને તારાને લીધેજ
માળાનો પરિચય થયો. બેરાં જેટલી છૂટથી હળનાં
મળતાં હતાં, તેનાથી ચોથા ભાગની છૂટથી પણ પુરેા
હોતા મળતા હતા. એક બીજાની સામે અથડાય તો
વધુમાં 'કેમ છો! ... સાહેબજી ...' કહીને મુખ બંધી
જતા. આ રીતે તો કદાચ એકાદ વર્ષ પછીય ફાઈની
ઓળખાણ ન થાત. પણ તારાને લીધે એક પાત્રનો
એવો તો બીડા ને વેધક પરિચય થયો છે કે કદીય
બુલાય નહીં. એના જીવનની મુગધે હજી ૫ મનને
પ્રવૃત્તિત બનાવે છે.

અમારા પાડોશમાં શાંતાબેન અને તેમના

પતિ રામભાઈ રહેતા હતા. નામ તો ખાસ 'રામ' રાખ્યું હતું. પણ એમનામાં એકેય ગુણો જોઈ ન હતો. અરે ને રામભાઈને ખાસ જોલવા ચાલવાને બેઠેયાર ન હતા પણ તેમના ચંપરા પરથી, તેમના મિત્રજ પરથી, તેમની વતીજ પરથી એમ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતું હતું કે એ ખૂબ ગરમ સ્વભાવના માણસ છે. તોની વાતમાં પણ છિંકાઈ પડે. વાતચાતમાં લાલગીયા મઠ જાય અને ન જોડવાનું જોડી નાખે આના જેવા સ્વભાવને લીધે તો તેમનું શરીર પણ ચક્રમંકડી જેવું રહ્યું હતું. તેમને બેઠો ને પેલી કહેવા માટે આવતી. 'કમલાકાન બેઠે ચરસા બહોન !'

પણ સાંતાબેન તો સાતાબેન જ હતાં. નામ પ્રમાણે એ સાંત સ્વભાવનાં હતાં. ગમભાઈ એમ તેમ જોડે, અરે માદાં કરે તોય એ કદી સામે જોલવાં નહીં, બહાર કદી હંદરે હાથારનાં નહિ ઓટલુ જ નહીં. મારેડું, અપમાન કહે તોય તે રામભાઈની જિભા પાંચે સેવા કરતાં. એવી સંભાળતી, પતિપરાયણુ સ્ત્રી એ ક્યાંય જોઈ નથી. તેમનાં મોં પર પવિત્રતાનું તજ પથરાયેલું રહેતું. તેમને જોઈને મનમ કંપવાનું મન થાય એવી એ આદર્શ ગૃહિણી હતી. એમને જોઈને ધૂપસળી માટે આવતી. તે જોતે જાંબીને બીજને સુગંધ આપે.

માળાનાં બીજ બેન એકઠાં થઈ કાઢતી નિંદા કરે કે અર્થહીન વાતો કરે, એમાં સાંતાબેન કદી ભળે નહિ. એમને તો એ ભડાં ને એમનું ધર ભડું. કાં તો હાંકડાંને રમાડતાં હોય. કાં તો કંઈ સાફશુદ્ધ કરતાં હોય કાં તો ભરત શુદ્ધ કરતાં હોય કદીય તેમને નવરાં ન જુઓ! રામભાઈને શું ભાવે છે, શું ગમે છે તેની પૂરી કળજ રાખે. તેમની તબિયતને અનુકૂળ થાય તેની રસોઈ કરે. રામભાઈ મોડા આવે તો તે રાહ જતાં જોતી રહે. રાતના ઉભાગરા કદી રામભાઈ મોડેથી હાં તોય કંઈ જોલે નહિ. તેમનો પડો જોડા જીવી લેવા હંમેશાં તે આવતુર હોય! આમ જ્યાં તેમને પતિ તરફથી જવાં મારડાં થતી ત્યારે તો ... એમારાથી એમનું દુઃખ જોઈ જતું નહેતું.

મારે તો તેમની સાથે જોલવાનો પ્રસંગ નહતો. પણ તારાંએ તો કહેલું:

'સાતા બેન! તમને વગર નાંકે મારે છે તોય તમે કેમ કંઈ કહેતાં નથી!'

'હું કહું એન! પતિ છે તો મારેય ખરા!'

આવી ગરીબ ગાય જેવી પત્નીને મારનાર પતિને મારું કહેવું! ક્યારે તો મનેય રામભાઈને એ શબ્દો સંભળાવી દેવાનું મન થઈ જતું. પણ જોલવાનોય વ્યવહાર નહિ પડી શું થાય!

રામભાઈની શીકલ પરથી અને આંખો પરથી એમ લાગતું હતું કે તેમને પીવાની ઠેવ હોવી જોઈએ. અને એમાંથી જ એ જમડી જતા હોવા જોઈએ. મેં તો મારફત સાંતાબેનને પૂછાવ્યું પણ તેમને તો જોળશે જવાય ચાખો.

'મને તો એવી કંઈ ખબર નથી.'

ખિચારાં સાંતા બેન! જાણે તોય પતિની એ કાંકા એક શબ્દ પણ ન જોલે એમાંનાં હતાં તેમ તારા સાથે દીકરીક ગોડી મળું હતું એટલે મારે ત જાણે જોસવા આવતાં, તારા તેમને ત્યાં જતી. રીત સાંતાબેનના સ્વભાવનો સાચો પરિચય થતો એ ફેરવીકવાદ એવું બને છે કે 'પરિચય વધતો જ એમ સામો વ્યક્તિ વિવેકો આદર એટલે અતિ જલ્પ પણ સાંતાબેનની જ્ઞાનમતમાં તો એથી ફેલડું થયું જેમ જેમ તેમની મેવાતી, સ્વર્ણસાગતી, પતિભક્તિ અને આદર્શની યાતો સાંભળતો ગયો તેમ તેમ તેમનું મન વધતું જ મળું.'

અકસ્માતે જોડીસથી આવ્યા એવોજ તારાએ જો વાત કરી એથી હું જક શંકા ગયો. મારા ગળામાં કે વાત ઉતરવીજ ન હતી. સાંતાબેન જેવી સાંત, નેક અને વિનમ્રતાળી. સ્ત્રી પતિની સામે ઉઠે સારે જોઈ એ કદી મનાય ખરે! તારાએ તો કહ્યું કે 'માળવાય ભોળાં થઈ જાય એ રીતે માંસાબેન રામભાઈને સંભળાવી દીધું! વિચિત્ર તો લાગતું હતું પણ ન જ માની મડાં એવું થ ન હતું. સાંતાબેન મોં પર પ્રસન્નતા લઈ ફરતાં હતાં એ સાફ પણ તેમના બીતરમાં તો જ્ઞાપામુખ થયો રહ્યો હતા એવું. શું! હાસ્યની નીચે એ તેમનું દુઃખ, તેમનો સંતાપ અને અસંતોષ દાખી રાખતાં હતાં. પણ ક્યાં સુધી દાખી રાખે! જોનીય હદ તો હોવી જોઈએ! એમનો સળગી ગયેલો સંસાર નીકડું ને અનધાર અચેટી થઈ જાય છે: કળતા મોહમાં આવ્યાં ફરતાં હવેતર નંદાપાદ જતાં હશે!

શાંતાબેનના પિતા મુખી છે. મોટી પેઢી ચલાવે છે. પાતે સાધન સંપત્તિ હોય દીકરીને મેટ્રિક મુખી બાણી પાલુ હતી. દીકરીને મુખી બેચાની ઇચ્છાથી તે કમ પાછળ ખર્ચે પાલુ કરવા માગતા હતા. પણ તેમને મોટાઈને મોહ હતો. તેમનાથી કે કુળના કહેવાય એને કન્યા આપવી હતી. અને કુળના મોહમાં તેમણે રામબાઈને શોધી કાઢ્યા. પાલુ પંચગીને સાચરે આનતા જ શાંતાબેનને ફાળ પડી! પિતાએ કુળના મોહમાં તેમને ક્યાં હોડી આડીમાં ધકેલી દીધી હતી! રામબાઈમાં ન મળે સંસ્કાર, ન મળે શિક્ષણ કે ન મળે બીજી સંસારની જવાબદારી! શાંતાબેન હેબનાઈ ગયાં પણ શું કરે? હવે તો પદ્મ પાનું નબાવવું જ રહ્યું!

રામબાઈ મુખીમાં કે બેનમાં તારવણીનું કામ કરતા હતા. એમાંથી તે સટ્ટાની લાઈને પર ચડી ગયેલા. કમાવાને વાલ્વે ગુમાવે વધારે. ઘર ખર્ચે પાલુ શોમાંથી કારે કમાવું તો કંઈ નહિ ને ખર્ચો ભારે! વાત કરે પાલુ મોટી મોટી! નખો ભારી બેસો પર ગરો! એ કહેવત રામબાઈએ સાચી પાડી! તેણે શાંતાબેનના રાખીના વેચવા માંડ્યા. સટ્ટામાંથી તે જુગાર રમતો ચડ ગયા. અને જુગારીઓની સંગતથી રાત્રી રાતે ચડી ગયા. પછી તો એ ત્યાંરે આવે. નશામાં ગમેતેમ જોડે, પગર વાંકે શાંતાબેનને મારે જુડે!

આમને આમ શાંતાબેન પાંચ વરસથી નબાવ્યું. તેમને એ બાબત પાલુ થયાં. તેમને હેડિ ડેડિ એમ હતું કે રામબાઈની નાંખ ડેડિએ અને તે જામે પગથી જસી. પાલુ એ ગણતરી ખોટી પડે. તેમનાથી ન રહેવાયું ને તેમણે મિનતવાર જત તેમના પિતાને લખ્યા. તેમાં તેમણે ખૂબ બગાળો પુણ કર્યો હતો. પિતાએ રામબાઈને મિખાગણ આપતો જત લખ્યો અને ધધો કરતાની સલાહ આપી. તે મારે પૈસા ભેંજતા હોય તે આપ્યા નૈયાર હતા, અને નેકરી કરવા હોય તો તે આજીવાનને ત્યાં રખાવી રાકે એમ હતા. પુણ આ પત્રો અથ રામબાઈએ હોડી કર્યો 'તું એ જાકમની બેડી અને બનામ કરે! તારો બાપ નેકરી આપાવે ને હું નેકરી કરે! અરે તારા બાપ જીવાને તો હું નેકરીએ રાણું તેમ છે...' અને હરકેશરમાં આવી, 'તું મારા ધરની ચાડી ખાય છે...' કહી શાંતાબેનને લગાવી દીધી.

આ વાતની શાંતાબેનના પિતાને ખબર પડી

એટલે તેમણે દર મહિને પૈસાં મોકલવા માંડ્યા. આ રીતે ને પોતાની બુદ્ધિ પ્રાયશીત કરતા હતા. પાલુ રામબાઈ એ પૈસા ઘરખર્ચમાં વાપરવાને જાડે જુગારમાં જોડા આવે. ઘેર આવી શાંતાબેન પાસે પૈસા માગે. શાંતાબેન શું કરે? તેણે કોકવાર પીમથી કહ્યું.

'તમારે શરીર સાદ રહેવું નથી તો આટમ કરો. શું કરવા દેકમામ કરો છો!

ત્યાં તો રામબાઈ ધુરણી ડાહ્યા:

'હું ને કંઈ બાપમા છું ને તરમા બરાડો' રહ્યું નારે બાપ પૈસા મોકલે છે એટલે આપલાઈ કરતી. રાહ્યા? એ પૈસા મોકલી ઉપકાર કરતો હોય તો ન કરે! મારામાં કમાવાની હિમત છે.'

શાંતાબેનને આ લાંબાદાડ સાગી ગયું! પાંચ વર્ષથી તે પૈસા આપ્યા કરે છે. રાખીના પાલુ વેચી નાખ્યાં તોય ફેણુ બોલે છે! એ જાને કહે છે! તેમને નેણુ કહેવું તોય નારા આગળ કહેવાઈ ગયું:

- 'એન, બાપના પૈસે ઘર ચલાવવું પડે છે એ મળું' કપવા જેવું' સામે છે. પાલુ શું કરે? એ કમાય નહિ. છોકરાને શું ખવરાવું? એ કમાતા નથી ત્યાં જરૂર આ મોશિવાળા ગમે! અને આવું કેટલા દિવસ ચાલશે? કાલ લીડીને મારા બાપા નહિ હોય તો મારો અમારે કેમ ચાલશે?

અને માર દિવસેય નહિ થયા હોય ને રામબાઈએ સદામાં વતર રૂપિયા ગુમાવ્યા. ને આવનાંય કહે- 'આમ હો! તારી બંગડી કાઢી આપ!'

દર રાખે તો શાંતાબેન કમાવાના મને કંઈનાં કંઈ રાખીના કાટી આપતાં. પણ બંગડીની વાત આવી એટલે તેમણે ધરનિ ના પાડી. તેમને આ રિથનિને અંત લાંબો હોય એમ સંભળાવી દીધું.

'મરી બંગડીઓ શા માટે આવ્યું! તમે કહેતા હતા ને કે મારામાં કમાવાની હિમત છે તો હમકને બરી રહેતી.'

રામબાઈ આવું સંભળી રહે!

'તું મારી સામે બોલે! હાડકોજ ન બળી તોજું' વારે બાપ પૈસાવાર છે એટલે હું કંઈ રખાઈ વડેશાં

અને ઊઠીને, સોડી લઈને સાંતાળેતને મારવા લાગ્યા. સાંતાળેત વિદ્યુત હતાં. તેમણે સોડી એ ચીને એક બાજુ ફેંકી દીધી.

બેરા પર હાથ ઊપાડતાં શરમ નથી આવતી! કમાવવાની તો હિંમત નથી ને પાછા મારવા આવે છે! તમારાથી નોકરી ન થતી હોય તો મને કહો. હું નોકરી કરીશ. આ તમને કહી દીધું; હું મારા બાપને ત્યાંથી પૈસા નથી મંગાવવાની, તમારે ઘર ચલાવવું હોય તો કમાવો ને છોકરાંને અવકાશવો.

‘મારે તાર’ હજાખજુ સાંભળવું નથી. આંખલાશ કરવી હોય તો તારા બાપને ત્યાં જઈને કહેજે ચાલ... ઊંઠે... અવીથી ચાલતી પકડ!

‘શા માટે ચાલતી પકડ! આ માટે ઘર છે. તેમારે જવું હોય તો ચાલ્યા જાઓ. હું તો મારાં છોકરાંને મજૂરી કરીને પછુ મોટાં કરીશ.

રામભાઈના કટપતાજ નહોતી કરી એવા શબ્દો સાંભળીને જિભા જિભા ઊછળ ગયો. બાકી રહી જવું હતું તે પાછુ સાંતાળેતને સંભળાવ્યું;

આ વાત પછુ સાંભળી થયો. જે પાંને ઘેર આવશે તો હું બારણું નહિ ઉઠાડું. મારે મારા બાળકો પર હાંડેરિયા બાપના સંસ્કાર નથી પડવા દેવા.

આ સાંભળીને તો માળાના બેરાં એકઠાં થઈ ગયાં. રામભાઈ સાંતાળેતને મારવા જતા હતા ત્યાં તારા વચ્ચે

પડી. રામભાઈ હું વાપૂવાં ચેતો ચાલ્યા ગયા.

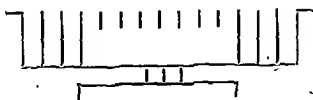
પછુ એ દિવસે સાંતાળેત ન તો રડ્યાં કે ન તો મૂંગાં રહ્યાં. એથી સૌને નવાઈ લાગી.

તારાએ મને બધી વાત કહી ત્યારે મનિય નવાઈ લાગેલી. પાછળથી સાંતાળેતને જે સહન કરવું પડ્યું તે તો કયાં ગણવા બેસું! પછુ આખરે તેમની છત થઈ.

અને આજે એ પ્રસંગે રામભાઈના સ્મરણમાં કેટું પરિવર્તન લાવી દીધું છે! રામભાઈને અંતરમાંથી કષ્ટો મળ્યો. લોકલાજથી પછુ તે રૂંધાં, તેને તેની બૂલ સમજાવે તેણે દારે છોડ્યો, સડો જુગાર છોડી નોકરીએ વળગ્યો. અને એક વર્ષમાં તો સાંતાળેતનો સંસાર સુધરી ગયો.

હવે નથી રામભાઈ સાંતાળેતને મારફૂડ કરના કે નથી ધમકાવતા. જાને પતિપત્ની સહિ મળી બાળકોને હસાવે છે... કસોલ કરે છે. દારૂની લત છૂટી જતાં રામ ભાઈ બાજુ પશુમાંથી માતવી જાન્યો આજે એ પોતેજ એકદાર કરે છે કે સારું થયું કે સાંતાળેત નીરપાથી મને સંભળવાની દીધું અને મારી આંખ ઉઘારી.

સાંતાળેતનો વિચાર કરે હું ને માફ માથું માંતવી થયે છે. એ આર્થ સ્ત્રીએ પોતાની જાતને જલાવીને તેની સંસારને મધમલાવ્યો. પોતે ધૂપસંધીને પેડે બેસીને ઘરમાં સુગંધ ફેલાવી! આવી સંસારની શોભા જેવી સોની આગળ દોનું માથું ન નમે!

નશો બહુજ પૂરી થીજ છે; નશો આપણને જે મરુતી આપે છે તે ભવિષ્યની જીવન શક્તિમાંથી ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજે ઉછીની લાવેલી ક્ષણિક શક્તિનો ઉભરો હોય છે અને તેનું પ્રતિકાર્ય ભયંકર, વિનાશક અને કરુણ હોય છે.

આપણે જે માનવજાતિના ઇતિહાસ તરફ નજર નાખીશું, તો આપણને જણાશે કે માનવસંસ્કૃતિએ માણસની અધોગામી શક્તિઓને ઉત્તમ અને યુક્ત બનાવવાનો જે પ્રયત્ન કર્યો છે, તેને જ આપણે ધર્મ, નીતિ, અનેક સંમિત કલાઓ, કામદો, સાહિત્ય, કવિતા વગેરે નામથી ઓળખીએ છીએ. માણસમાં મેળાતી ચિત્તશક્તિને કાળમાં રાખવાની જે અશક્તિ છે, તેમાંથીજ કામ, ક્રોધ, ભ્રાજ, મોહ, કુબ્ધા, અસુચા, વેર, ભેર, ખૂનામરદી, યુદ્ધ વગેરે અનિષ્ટો જન્મે છે, અને જ્યારે આ અધોગામી શક્તિઓ સંગઠિત રૂપે, સામાજિક રૂપે, રાષ્ટ્રીય રૂપે વિશાળ પાયા પર પ્રગટ કરે છે, ત્યારે માનવજાતિને માથે એ ભયંકર આફન રૂપ બની જાય છે. માણસને અસંયમિત ચિત્તમાંથી પ્રસજતા નો અને સ્વસ્થતાથી કુદરતી આનંદ મળતો નથી

હોતો; એટલે તે મર્દપાત, દારૂ, અરીધુ, ગાંભે, ભાંગ, ચરસ, વગેરે માદક, હિનેજક પદાર્થોનો નશો કરી કૃત્રિમ મસ્તી, કૃત્રિમ જળ અને કૃત્રિમ ઐશ્વર્યકાંક્ષા મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. એટલેજ આપણને અવેદના સમયમાં સોમરસનું ખાન નજરે પડે છે, ચીનમાં અરીઠે વર - ઘાટનું ભેઈએ છે, યુરોપ અને અમેરિકામાં મુરાપાત અને સિગરેટ સાધાન્ય ભોજવે છે, ઇરાનમાં દારૂસલ્લે મુરીવાદ અને પ્રજાસત્તાનીતાં ધૂમ્રમય વાદળ રચ્યાં છે, આધુનિક સમયમાં પશુ રચળે રચળે આપણે અરીધુ, ગાંભે, ચરસ, કે કોકેઇનનો વપરાશ ભેઈએ છીએ.

માનસ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ —

આ વ્યસનોની પાછળ જે આપણે માનસશાસ્ત્રની

દૃષ્ટિએ નિરીક્ષણ કરીશું, તો માત્રમ પડશે કે અપૂર્ણતા — માંથી પૂર્ણતા તરફ પ્રગતિ કરતો માનવી અસંયમિત ચિત્તશક્તિને સંયમિત કરવા મધી રહ્યા હોય છે. સંસારની સ્થિતા, ઉપાધિ, અશક્તિ, કૌટુંબિક વિટંબણો, ગરીબાઈ, સામાજિક અપમાન — આ સર્વથું તે માનવી બૂઝી ગયા માટે નશો કરતો હોય છે. કેટલીક વાર બહુ

વિલાસમાં રૂખી ગયેલા ધનિક લોકો નજીવી પડી ગયેલી શિથિલ દુર્લ્લેખોને ફરીથી વિલાસમાં પ્રવેશવા માટે, કૃત્રિમ ઉત્તેજના ખાતર માદક પદાર્થોનું સેવન કરે છે. આ ફરી પદાર્થો માનવતંત્રમાંને બહાર કરી નાંખે છે, અને થોડાક સમયની આત્મવિકસૃતિના આનંદમદ ખાદ્યમાં માણસને ગળાકાલી મૂકે છે. પરિણામે સારાસારનો વિષેકદીપ હોલવાઈ જાય છે, અને સામાન્ય

માદક પદાર્થોનું સેવન

લેખક :
શ્રી. શાન્તિલાલ મો. ઠાકર
એમ. એ. બી. ટી.

ભાનદશમાં તે જે કામ કરતાં શરમાય, એ કામ તે નશામાં કરી બેસે છે. પરિણામે જીવન પર્યાન્ત પરતાનું પડે તેવાં કુદરતી પશુ નશાખાજ માણસ કરી નાંખે છે. દુકામાં, ઘોડા સમય માટે ઇન્સાનિયતમાંથી હેરાનિયતમાં સરી પડવા માટે જ માણસ દારૂનો નશો કરે છે. વિવેકશૂન થવા પછી તે વર્ગીયોનું અપમાન કરી શકે છે, એન પત્નીના બેદ જાણી જાય છે, નિર્દોષનું ખૂન કરી શકે છે, ચોરી કે કુટુંબકટ કરતાં જરા પશુ આંગ્રેકો અતુલવતો નથી, માનવતંત્રમાં બહાર મારી ગયેલા હાવાથી કામચળિત સેવન યાંત્રિક રીતે ઉત્તેજનાની અસર નીચે, વધારે નેદાદાઈથી, વધારે લાંબો સમય અને વધારે દુરાવધી કરી શકે છે. પરિણામે એવો પશુ એક ભ્રમ પેદા થાય છે કે દારૂ માણસમાં કૌર્ય, દિમ્પ, શક્તિ અને સાદસ સિંચે છે !

ઉત્તેજનાનું પરિણામ

પણ આપણે એક વાત ખાસ યાદ રાખવી જોઈએ કે નરી જે મરતી, ખુમારી, બળ અને સાહસ આપે છે તે ઉત્તેજનાનું પરિણામ હોવાથી, કૃત્રિમ હોવાથી અને અલ્પજની હોવાથી, અને માણસને વધારે નિરાશ, ખિન્ન, નિર્જન અને બાપસી બનાવે છે. નરી આપણને જે મરતી આપે છે, તે લખિયની જીવનશકિતમાંથી અકસ્માત્તે અને પડાણી વ્યાપ્ત બાંટીની લાવેલી ક્ષયિત શકિતનો ઉલ્લેખ હોય છે. તેનું પ્રતિકાર્ય બંધકર, પિતાશક અને કરણ હોય છે. દારૂડિયા મધ્ય-સનું હૃદય ખવાઈ જાય છે. ગામતંત્રીઓ મિથિત, રિન્ન-મિત અને ફેલાયેલા બની જાય છે. શરીર નિઃસ્વર બની જાય છે, અને પ્રાણશકિતમાં અમુક સમય પછી ભારે ઝોટ આવે છે. પરિણામે તેનું આકૃષ્ટ શોષું થાય છે.

કિંદુરમાં વામણો અને તંત્રશાસ્ત્રોએ હાનું મેલેશ માતાજીને ધરાવી, ભકતોને લેવાની છૂટ આપી છે. તે પણ આજ માનવ નિર્જનતાનું પ્રદર્શન છે.

આમક પ્રતિષ્ઠા

દારૂડિયા સાહિત્યમાં, સુશીલાદીઓની ખુમારીભરી કવિતામાં, જોયાર ખયામની રૂબિયતોમાં જે સુરાનું પશુપિંડ છે તે કેટલીક વાર આખ્યાનિક આલેખ હોય છે, અને કેટલીક વાર અરેખરો ભૌતિક દારૂ હોય છે. ધીરૂચીનાં પોતા બાપ હલધારી બળભદ્ર પાતાની પત્ની રેવતીના મુખમન્દનું જોઈને પતિવિરોધ પકડ્યું છે તેવી દારૂડિયા પાસી લેતા એવું વર્ણન છે. યાદવો તો દારૂના નશાબાજ હતા, અને તેમાંજ તેઓ આપસઆપસમાં લઢી ખુવાન થઈ ગયા તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે. કાલિદાસ પણ પોતાનાં કૃત્તેશમાં ધણીવાર પ્રેમકીડાનાં વણીનોમાં સુરાપાનનો ઉલ્લેખ કરે છે. પણ આવી રીતે દારૂને સાહિત્યમાં જોડી પ્રતિષ્ઠા મળવાથી સામાન્ય આગની જતના ભેજાવ થઈ, દારૂમાં કાંઈ વિશેષ થયું છે એમ માનતા થઈ જાય છે, અને જોડા અનુકરણમાં ફસાઈ દારૂની પત્નીના જાદીવાન બને છે. માટે આગ્રહ ભારતના સાહિત્યસર્જકો તથા કવિઓએ દારૂના હેતુને અપણેથી આ આમક પ્રતિષ્ઠા પરથી તેને પ્રહસન કરવો જોઈએ.

દારૂના નશાથી જે ઘસારો ગામતંત્રીઓને પડે છે, તેને પરિણામે તે માણસની જવાહરી દૂષાય છે. કૃત્રિમ

નરી કરી, વિવેક, શકિતને બહેર મરી નાંખી, ચિતાઓને બૂલી જવી અથવા સાહસકર્મ કરવું, અથવા ક્રોધપ્રાસનાં ઉપયોગ કરવો, તેના કરતાં તો મન પર કાબૂ રાખી ચિતાથી અસ્પૃશ્ય રહેવું, અથવા પાકો વિચાર કરી યોગ્ય શીર્ષકર્મ કરવું અથવા સંયમિત ગામતંત્રીઓથી ધર્મ પ્રમાણે કામકલાના ઔસિક ઉપયોગ કરવો તે હળવરણું સાફ છે. તેમાં જ મનની પ્રગતિ છે, દીધીયુષ્ છે, મનના સાચા અને સ્વચ્છ ઉજાસ છે, તંદુરસ્તી છે, આખ્યાનિક વિકાસ છે, ધર્મની નીતિકલા-સાહિત્ય આદિ માનવ સંસ્કૃતિની પ્રવૃત્તિઓની સફળતા છે.

એ કમનસીબ જીવન!

બળી દારૂડિયા માણસના જીવનનું રેખાદર્શન કરીએ, તો પણ આપણને કશું અને આંતર ઉપર તેનું તે હોય છે. તેનાં છોકરાં પિત્તને પ્રેમનું ચીત્ર છે તે અનુભવતાં હોતાં જ નથી. તેની પત્ની રાતના આવાજો સુધી, બૂખે પેટે, તેની શલ જેવી બારણા આગળ, પિત્ત વર્તે, બેઠી હોય છે. તે કાં તો શરૂ જતાં જ નથી. અને જાય છે તો કોઈપણ બતના બૂન-બર ત પોતાની સુશીલ જીને મારપીટ કરે છે. તેના મુખમાં દારૂની અદ્યો અને ગામના અપશબ્દો હોય છે. તેના કપડાં દારૂનાં અને મેલાં હોય છે. તે નશામાં ગરદમાં પડી અરેશી લેવાથી, તેનાં કપડાં તથા શરીર મંદા બની અરેશી હોય છે. કોઈ તેને વિચાર કરતું નથી. કોઈ તેને પૈસા ધીરવું નથી. પોતાના જીવન નશાબાજ કૃષિવેતની રીયાતમાં સતમ, શરાબ અને સાકી ની મહોડીઓમાં ભેળે ઝેટલા બધા પૈસા ખર્ચી નાંખ્યા હોય છે કે તેનાં પરજેતર ગરીબ યુકામાં હોય છે, તે દેવામાં ફળી ગયો હોય છે. સમાજમાં કે નાતમાં તેની પ્રતિષ્ઠા રહેતી નથી. કોઈ તેના છોકરાને કન્યા આપવા તૈયાર થતું નથી, કે તેની છોકરીને પોતાના છોકરા સાથે પરણવાનાની ઇચ્છા દર્શાવતું નથી. તેના પગ લયલડિયાં ખાતા હોય છે, તેની આંખો લાલચોળ અને બિહારણી હોય છે, તેની નસો તખતે છે, તેનું શરીર કંગાલ જેવું હાડપિંજર બની જાય છે. તેની પત્ની જેની કરે છાજનક દુર્દશી લાગેજ બીજા દારૂની હોય છે, તે કામ કરી શકતો હોતો નથી. પરિણામે એક માણસની શકિત જેટલું ઉપાદાન કરી શકે તેટલી દેશને ખેડ સંભવ કરવી પડે છે. તેના ઘરમાં દારૂડિયા દેશમાં હોય તો, તે દેશની ધન્યજન આંતરરાષ્ટ્રિય જગતમાં

ધરી જાય છે, એકવાર દારૂના દેવતા ફાંસામાં પડેલા માણસ જલદીથી છૂટી શકતો નથી. એક ચીની કહેવતમાં બરાબર જ કહ્યું છે કે—“પહેલી વાર માણસ ઘર પીવે છે, બીજી વાર દારૂ પીવે છે, ત્રીજી વાર પીવે છે, પાંચમી વાર મરે માણસને પીવે છે.” અર્થાત્ જેમ જેમ માણસ દારૂ પીતો જાય છે, તેમ તેમ દારૂની પકડ તેના પર વધતી જાય છે, અને છેવટે તે દારૂના વ્યસનનો પૂરેપૂરો ગુલામ બની જાય છે.

બીજી મુજબ બને

આ ઉપરથી આપણે જોઈ કે દારૂનો વ્યસન

અકાન અનિષ્ટ લેખનનાર અને ખતરનાક છે. કનિષ્ઠ અને સાહિત્યમાં તેને અપાયેલું સ્થાન ખોટું અને ભ્રામક છે. જૂના સમયથી અનેક દેશોમાં મળી આવતી તેની હાજરી અપૂર્ણતા અને માનવસુલભ તથાજાણની નિશાની છે. તેના સંસ્કૃતિ ત્યાગ કરવામાં જ માનવ સંસ્કૃતિના ઉત્તરગતિ પ્રયત્નોની સ્થગિત છે, ધર્મ-કલા નીતિ-સાહિત્યની કૃતાર્થતા છે, અને તે બીજી મુજબ રહેલું પુરુષ તંદુરસ્ત. આનંદી, હીમાંસુષી, ઉપયોગી નાગરિક બની પોતાને અને દેશને હાલો કરી બેસે છે, અને કુટુંબને પણ સુખી બનાવે છે. માટે દારૂના દેવતાને છતાંવધે ને દરેક માણસની ફરજ છે,

મુજબે ગમી ગયો

આજ મને તું ગમી ગયો ...
નાની રી' મુજ કીકીમાં તો, આજ હવે તું બસી ગયો
હરિવર મુજબે ગમી ગયો.

હૈયા કેરી વાત ન-જાણું, જાણું હું ના-ગીતિ
તોય ન જાણું જાણે કયાંથી તેજ માટે આ પ્રીતિ!
અણસમજી આ મુજ જેવાને આજ હવે તું ગમી ગયો
હરિવર મુજબે ગમી ગયો.

અંકા ના-ના- ફુલ કદિ મેં ખિલતાં દીડાં આંખે
કે દીડાં-ના તુજ ધાયોને ભજિતની મેં પાંખે
હાય છતાં જાણે છે કયાંથી જંખતની આ મીઠી વાદ?
અજુથ એવા મુજ કેડે દાં, જલેતી રહેતી તારી પ્યાસ?

યાદ ન જાણું, પ્યાસ ન જાણું, જાણું છું હું એકજ વાત
નાની રી' મુજ કીકીમાં તો આજ હવે છે ત્હારો વાસ!
અણસમજી આ મુજ જેવાને આજ હવે તું ગમી ગયો
હરિવર મુજબે ગમી ગયો!

ધ.ર.નું ભાડું

પ્રયોજક :

શ્રી. હરીશ નાયક

પ્રજારે આંધી ચાલી રહી હતી. યજનનું એક મોઢું જળરજનીથી ખારીની અંદર ધૂસી આવ્યું. ખારી અથડાઈ અને ખનખન કરતાં ખારીના કાચ તૂટી ગયા. ઝોરડામાંને બધા સામાન વેરવિગેર થઈ ગયો. દિવાલ પરથી તસ્વીર નીચે પડી અને ભાંગી મઈ, ટેબલ પરથી કાચળીઆ ઊડી ઊડીને ઝોરડામાં આમતેમ પીખરાઈ જવા લાગ્યા, ચોપડીનાં પાનાં ફરફર ફરફર ઊડવા લાગ્યાં. પણ આરતી ઊડી નહિ. ચુપ બેઠી બેઠી જી બેઠેજ રહી. જાણે આંધી એની રજા લાગતેજ આવી હતી, અને ગમે

‘કંઈ નથી થયું, છું’ મને છેડીશ નહિ અપારે, અને ખારીઆ પાણુ ઉવાડીજ રહેવા દે’

તારાએ ફરીથી ખારીઆ ઉવાડી નાંખી.

‘હવે છું જાતી રહે’

તારા મોં મચકોટી જતી રહી. આરતી એક પકંચ પર સૂઈ મઈ. સામેની ધારીમાંથી ‘યજનનું’ એક મોઢું આવ્યું અને એના વાળ અદર ઊડી રહ્યા. વાળ હડી

પુરાં ચાર વર્ષ પછી આરતીએ એના જૂના ઘરમાં પગ મુકયો. એજ કહેરો, એજ દરવાજો, એજ ખારીઆ અને એજ લીમડાનાં ઝાડની ઝુકી રહેલી લીલીછમ ટાળીઓ! પણ એક વાર તરછોડાયેલો દેવતા ક્યાં ?

ટલી અવ્યવસ્થા કે ઉન્માત મચાવી મુકે, નાના બાળકની બહાની જેમ ને કમ્ય હવું. આરતી ઝોરડાની બહાર બેઠ રહી હતી.

‘શું બેઠ રહી છે આરતી? આંધી આવી છે આંધી!’ તારા ખારીઆના મિકાવાને અવાજ સાંભળી ઝોરડામાં દોડી આવી. બહેનને ચુપ બેઠેલી બેઠેને તે જરા નવાઈ પામી.

‘કંઈ યાદ આવી ગયું કે શું, આરતી?’

તારાએ શાંત પાણીમાં પથરો ફેંકી દો દીધો. પણ તેણે ધાયું હવું તેણે હાસ્ય જવાબમાં ના મહ્યું. ‘બીરતાણું’ સામાન્ય અટલ રહ્યું.

‘શું થયું છે તને આરતી?’ ખારીઆ બંધ કરતી તારા બોલી.

હડી ને ચરેરાપર આમતેમ ફેલાયા લાગ્યા. લાદળની અંદર પાણીનાં ટીપાં પાણુ હોય છે. આરતીની આંખોમાં પહેલાંજ એ દીપો દેખાયાં. એક તોફાન આરતીના મનની અંદર પાણુ ચાલી રહ્યું હતું. આરતી વિચારી રહી હતી—આવી જ એક આંધી પહેલાં પાણુ આવી હતી, જેમાં ઘસડાઈ જઈ તે ફેટલી દર જઈને પડી હતી! ટવનમાં શું ફરીથી આઘાપાછ નથી થવાનું? આ આંધી એની એજ જગાએ એને નહિ લાઈ. અથ ?

લાદળના ટુકડાઓ જે આરતીના હંદયની આસપાસ બેગા થઈ રહ્યા હતા, તે અથડાઈ પડતાં વરસી પડ્યા, આરતી પથારી અને તકિવાને આંસુઓથી પલાળવા લાગી.

આંધીમાં વિશાળ વટરફોને જડથી ઉખાડી નાખવાની. તાકાત હોય છે, ત્યારે આરતી તો એક કમજોર દિલની સી હતી! એક સતેજ ધક્કોજ બેઠ

હતો. પુરુષી સ્મૃતિઓ જાગી ઊઠી, ધા ફરીથી લીધા થઈ ગયા. આંધીએ પોતાનું કામ કરી દીધું, ચાલી ગઈ. આરતી પથારીમાં પડી પોતાના જલક્રાળતા દિવસોને આંતર્યાના પાછળની વચ્ચેથી ભેટી હતી.

જાણે હમણાં જ અથા પ્રસંગે જાની રહ્યા હોય એમ તે ભેંચા લાગી. આંખો ઉઘાડી હતી, જલક્રાળ સામે હતો. આવી જ એક આંધી આવી હતી પણ એકલી નહિ. વર્ષોને ગાંઠમાં બેસાડીને લાવી હતી. ગાંઠનાં પાંદડાં પાંખીમાં પલળીને હલી રહ્યાં હતાં, પવન એને વારંવાર હેરાન કરતો, હતો. માળાઓમાં પધ્ધીઓનાં ભેડાં ધીમી ધીમી ફિટિપારીઓ પાડતાં હતાં. આંખોની રાજ પદ કાચલ ટુકડા કરી રહી હતી. 'ફ...ઉ ફ...ઉ'

આરતી આંખો આગળ ઉભી રહી પ્રકૃતિને સ્નાન કરતી ભેંઈ રહી હતી. ફુનિયા પલળી રહી હતી. પથુ પક્ષી, પલ્લવ પુષ્પ, નર-નારી, અને શિશુ બધાં રસમાં તરંગાળ હતાં. એક સળગી રહી હતી ફેન આરતી. આંધી અંધકાર અને વરસાદ ત્રણે મળી રાત્રિની અચાનકતામાં વધારે કરી રહ્યાં હતાં.

આ વખત કોઈની શબ્દ ભેંચાનો છે? આરતીની નજર મધ, સામે ઉભેલી પાંખીથી પલળીને નીતરતો વ્યક્તિની તરફ. તે ખીલું કોઈ ન હતું, એનો પતિજ હતો. 'દેવતા' આરતી વ્યંગમાં કહેતી. દેવતાની આંખો લાલ હતી યુસ્માને લીધે કે કોઈ તેજ મિશ્રણ લીધે? નહિ, એ બન્નેના મિશ્રણથી. મોઢામાંથી ખૂબ દુર્ગંધ આવી રહી હતી. આરતી એકદમ પાછળ ખસી ગઈ.

'લાલ, કંઈ આપે છે કે નહિ?'

'આરતી ભેંઈ રહી, ચુપચાપ એકીટશે.'

'કંઈ ખાવા આપ'

આરતી બેસી નહિ.

'યુસ્મા ના કર, થોડા પૈસા આપ'

આરતીના હાથ કોઈએ ચીપી દીધા હતા. દેવતાનો યુસ્મા વધ્યો. તે આરતીની પાસે ગયો. આરતી કરી નહિ. શાંતે ઉભીજ રહી. દાડીઓ આગળ તો વધે પાણી ખીચીજ રાત્રે બાચુનાં લાત મારી; ફેરાકે દયાદી, અંદર જતો રતો. કપાટ ઉઘડવાનો અવાજ આવ્યો.

આરતી ધીરે ધીરે જાન પાછળ ઉભી રહી. ખૂબ નિર્દયતાપૂર્વક આંતરમારીની ગડતી લેવામાં આવી. દેવતાની આંખો શોધી રહી હતી પૈસાને, પણ ક્યાંય કંઈ નહિ મળ્યું. નિરાશા કોથમાં પરિવર્તિત થઈ ગઈ.

'ક્યાં સંતાપ્યા છે?'

'ધરમાલિક ભાઈ મારતો હતો.' આરતીએ જવાબ આપ્યો, પથુ એ કંઈ સવાલનો જવાબ હતો? દેવતાએ સાંભળ્યું નહિ.

'આર મહિનાથી ભાઈ ચડે છે ...'

સાંભળવા છતાં જાણે અહિરે હોય એમ તે ઉભો રહ્યો.

'આ મહિને ભાઈ' નહિ આપો તો ધર ખાલી કરવું પડશે.'

'સાંભળ્યું, સાંભળ્યું, સાંભળ્યું'

'તો પહેલાં એની ગોઠવણ કરો. હું' દિવસો સુધી બપો રહેવા તૈયાર છું પણ મારાથી આ અપમાન સહન નહિ થાય.'

'તો ચાલી જ ક્યાંક'

'ચાલી જઈ... ક્યાં ચાલી જાઉં?'

'મકાન માલિકની પાસે ...'

આરતીને કોઈએ મર્મ તમ્મરથી ફેંકી દીધી.

'હા હા, મોંઘે છે શા મટરે હું' જવાબે નથી હોતો શરમમાં, ત્યારેજ ભાઈ માંગવા આવે છે. મને ખબર છે. બધી ખબર છે. ત્યાંની જ શરમું ભાડું' તો વચ્ચે થયો ઉપરથી ઇનામ પાણી મળશે ... હા હા.'

શું ગમે તેમ બોલો છો? હાથમાં આંખોને વાત-કરો!

'જોડું કરું છું? હા ... હા ... હા ... કમગજનના તકા-લથી તો જન સલામત રહેશે, હા ... હા ... બોમ અર્ધજ ?'

આરતી પર જાણે વીજળી પડી. શરમનો માથો અહિરે લાલ લાલ થઈ ગયો, આંખો યુસ્માથી લાલ લાલ થઈ ગઈ,

ધરનું ભાડું

પ્રવેશક:
શ્રી. હરીશ નાયક

બહાર આપી આપી રહી હતી. પવનનું જેક મેલું
જાતજાતીથી જાડીની જાદર મૂળા આગળે પાડી અથડાઈ
અને ખનખન કરતા જાડીના કાચ પૂરી ગયા.
આરણ્યમાં જ્યાં મનમાં વેગવેગે થઈ ગઈ દિવાલ
પરથી નક્કર નીચે પડી અને આંધો થઈ. તેજ પાંચી
કાચનોના દોડી દોડીને આરણ્યમાં આમનેમ આમનું જતા
જાયા, આપણના કાના કમર કમરે દોડતા જાયા. પછી
આરણ્ય દોડી નહિ. મુખ પોલી પોલી એ દેહકર રહી.
તરફે આંધો મેળ. તરુ જામેજ જામે રહી અને અને

'કેઈ નથી થઈ. તું અને છેડીક નહિ જસરે,
અને જાડીમાં પછી ઉઘાડીય રહેવાડે'

તારાએ રહીથી જાડીમાં ઉઘાડી નાંખી.

'દંપ તું જાડી રહે'

ત.ગ મોં અથડાઈ જાડી રહી. આંખી એક પર
પર રહી થઈ. આંખી આંખીથી પવનનું જેક મેલું
આગળે અને એના વાગ અદર દોડી રહ્યા કાઠ રહી

પુરાં ચાર વર્ષ પછી આરણ્યે એના જૂના ઘરમાં પગ મુક્યો. એજ કંઠે,
એજ દરવાજે. એજ બાડીઓ અને એજ લીમડાનાં ઝાડની બુધી રહેલી
લીલીઝમ ડાળીઓ! પણ એક વાર નરડોડાયેલો દેવતા ક્યાં?

તેરહી અથડાઈ ફે ફેરવે અથડાઈ મુકે. નાના આરણ્યની
હવેની જેમ ને કાચ દળે. આંખી આરણ્યની બહાર
જેક રહી હતી.

'તું તેજ રહી છે આરણ્ય! આંખી આંખી છે
આંખી!' તારા જાડીઓના કોકાવાને. અથડા આંખી
આરણ્યમાં રહી આંખી. બહારને મુખ જેકો બેઠો તે
જગ નવાઈ ખર્ચ.

'કાઈ વાર આંખી મુકે છે મું. આરણ્ય!'

તારાએ આંખી આંખી પથડે રહી તે દિવા પછી
તેજે પાડું દળે તેજે દાંચ જાતજાત ના મેલું.
અંધારનું સાંજાજા અથડા રહ્યું.

'તું થઈ છે તને આરણ્ય!' જાડીઓ અથડા કરની
નાદા બોલી.

હડી ને અથડાઈ આમનેમ દેવતા કાચા વાદળ
આંધર પાડીના રીપાં પછી દેવ છે. આરણ્યની આંખી
પરકાંચ બે રીપાં દેખાયા. એક દોડાળ આરણ્ય
મનમાં અંધર પછી મળી રહ્યું હતું. આંખી વિચરી રહી
હતી—આંખી ને એ આંખી પથડાં પછી આંખી દેવ
જેમું અથડાઈ જઈ ને કાચી ફર જામે પડી હતી
અથડાઈ મું રહીથી આંખીપાચ નથી થવનું. આ નાંધે
એની એજ જાડીએ એને નહિ કાંઈ અથડા

વરજના કુકાઓ જે આરણ્યના દોડાળી આંખી
જેજ થઈ રહ્યા હતા, તે અથડાઈ પડ્યાં વરજી પાડા
આરણ્ય પથડી અને નકિયાને આંખીપાચી પથડાવા થઈ.

આંખીમાં વિચળ વાદળેને જાડી કાચી.
નાખવાની તાકાત દેવ છે. ત્યારે આરણ્ય તે એ
કમજોર વિચરી રહી હતી! એક સરેજ વરજાંચ એ

સ્વશાસનનો પાયો

૨૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૫૬ ને દિવસે હિન્દને પ્રજાતંત્રવાદી સ્વતંત્રતા, અધારણી રૂએ જાહેર કરવામાં આવનાર છે. હાલના જમાનાના પશ્ચિમના દેશોનાં પ્રજાતંત્રવાદી અધારણોમાં અલેખાયેલાં સિદ્ધાંતો ઉપર આપણું અધારણુ રચાયેલું છે. આ હકીકતથી સાધારણુ રીતે એમ જ માન્યા કે આપણે દેશ પ્રજાતંત્રવાદના બીજા દેશોમાં પ્રચલિત વિચારોનું અનુસરણુ કરે છે. અમુક અંશે આ હકીકત ખરી પણ છે. જ્યાંએક વરસા અંગ્રેજ રાજ્યનાં ગયાં તેમાં આપણે અંગ્રેજ અસ્થાયી કેટલીક વસ્તુઓ લેવા લાગ્યા, તે ગાળા દરમ્યાન પશ્ચિમના સ્વતંત્ર દેશોમાં પ્રજાસત્તાના સાંસ્કૃતિક વિગત સથે હતો તેથી આજે પ્રજાસત્તાની રચનાપદ્ધતિ જે બીજા દેશમાં પરિપક્વ અનેક છે તેના લાસ આપણે સહેજે લઈ શકીએ છીએ. પણ મુળમૂત વસ્તુસ્થિતિના આપણે ખ્યાલ ભેળવવો હોય તો આપણા દેશની રાજ્ય પદ્ધતિ, ગ્રામ-સમાજની રચના, લોકોના વ્યવહાર અને

ગ્રામપંચાયત - ધારાની રુપરેખા

વ્યવસ્થા - એ અધિકારી દત્તિદાસ તપાસવો જોઈએ. અને એ દત્તિદાસ તપાસાઈ તો જાણશે કે બ્રિટિશ રાજ-સત્તાનો સમય બાદ કરીએ તો તે પૂર્વે હિન્દમાં અનાદિ કાળથી પ્રજાતંત્રવાદી સ્વતંત્ર ગ્રામપંચાયત - રાજ્ય રચાવેલું હતું. છેક વેદકાળમાં તે સમયને અનુરૂપ સમાજવ્યવસ્થા એવી હતી કે જ્યાં માણસો એકબી બાપ, એકબી વિચાર કરે, અને એકબી અવાજ કરે. આપણા દેશ ખેતીપ્રધાન હોવાથી તેનું ટકા બેટલી વરતી ખેડૂતોના છે. તેની મુખાકારી સગવડ અને ન્યાય તરફ લક્ષ રાખવાનું કામ ગ્રામજનોની પંચાયતે રાખતી. વેદકાળથી માંડી મુસલમાન અને મરાઠા રાજ્યના સમય દરમ્યાન ગ્રામપંચાયતે ઘણું મહત્વનું સ્થાન ભોગવતી હતી તે સૌ કોઈ જાણે છે. તેમના પ્રયેની લોકોની બાવના એટલી તો દૃઢજા હતી કે રાજસત્તા પણ ગ્રામપંચાયતોમાં રહેવા તરફનું અહિંનિશ પાલન કરવાની ફરજ સમજતી.

સ્વયંપૂર્ણ નાનાં રાજ્યો

આપણાં ગામડાંમાં લોકોનું સામુદાયિક જીવન

લેખક

શ્રી. રાસરસાય દ. બૂચ

બી. એસ.બી. એસ.બી. બી.

એડવોકેટ (બી. એસ.)

એકબી કરતી, લોકોનું જીવન સુખકારી વાળું, રાજ્ય, સહકારમય, કેળવણીવાળું, વ્યવસ્થા, ઉદ્યોગી અને સમૃદ્ધ અને તેની જવાબદારી ઉપારી છે અને પાર ખરે તેની જવાબદાર સંસ્થા ગ્રામપંચાયત છે એમ આપણો દત્તિદાસ જાણે છે. એક પ્રખ્યાત અંગ્રેજ રાજ્યપુરુષના જણામાં કહીએ તો આ ગ્રામપંચાયતે સ્વયંપૂર્ણ નાનાં નાનાં રાજ્યો છે. પરંતુ કાળ વીતતાં અંગ્રેજ હકુમતની ફેઝીકરણની ની ની ને લીધે પંચાયતો માત્ર નામની જ રહી. ગામના પેઢા અને ગામની સત્તા લોકોના હાથમાંથી ખૂંટી લેવામાં આવી, પંચાયતનું તેજ અને કાર્યશક્તિ ધીમે ધીમે ખાંખી થતી ગઈ. આથી ગ્રામલોકોની પંચાયત પરતેની ભાવનાનો નાશ થયો. તેથી ગ્રામલોકોમાં જે એકતા હતી, સમૃદ્ધિ હતી તેનો નાશ થયો, ઉદ્યોગધંધો, વ્યવસ્થા અને એકજાતા નષ્ટ થયાં. ગ્રામજીવનનો આત્મા ઊડી ગયો.

આથી ગામનાં સાપસિક,

અને જુદિમાન લોકો ગામડાં છોડી શહેરોમાં વસ્યા. આથી આપણા રાજ્યના ઉત્કર્ષના પ્રશ્નો જે ગામડાં ઉપર અવલંબતા હતા તે વિકટ બન્યા. મહાત્મા ગાંધીજીએ લોકોને ભૂલાઈ ગયેલાં માર્ગે જતાં આંધા ને 'આંધા પાછા ગામડાંમાં' એ ધોણાણાં લગાવી. આજે જ્યોત વર્ષ પછી જમાનો જલદાઈ ગયો છે, નવા જમાનામાં જલ્દેથી પરિસ્થિતિ ને અનુરૂપ ગામડાંમાં નવજીવનનો સંચાર થાય એ સ્વાભાવિક છે અને તેજ પ્રયત્ને પંચાયતી રાજ્ય-અમલતા રંગરંગમાં પલ્લુ કાળને આધીન એવા ફેરફાર કરવા જોઈએ.

નવજીવનનાં પ્રતીક

ગામડાંના નવજીવનના પ્રતીક તરીકે ડી.સી. ૧૯૨૦ માં આ દેશના મુખ્ય હિંમતીમાં ગ્રામપંચાયતનો પહેલો કાયદો આપ્યો, કાયદો બહુદો હતા અને લોકોએ તેનો કાયદો બોલે એ તરફથી ઉત્તરો નહિ. અને ૧૯૩૩ માં

* "These Village Panchayats.....are small Republics" Lord Elphinstone

યુવાનને

તું ઊંડ સત્તર અને જાગે ઉઠાડ
ઉત્સાહ, ચેતન, રંગરંગમાં વહાવ;
આશા-ઉમેદ નભચુંબન શાં કરે જો!
જો જે જુવાન! નવ રંગ સરે યુવા-નો...

તું કેડ ખાંધ; ક્ષિતિએ સૂઝભેરી વાગે,
શા કામના હગ પડ્યા તુંજ ચક્ષુ આગે;
સૌથે અશકય - બિનસંભવતા સરે જો
જો જે જુવાન! નવ રંગ સરે યુવા-નો...

કેવી અહો વિલસતી નવ કેરીઓ આ
તું પાડજે અલિનવા પદપંક્તિઓ ત્યાં;
આધાર તું જ સદુ ઉજ્જવળ વાંદનાનો
જો જે જુવાન! નવ રંગ સરે યુવા-નો...

અસ્વચ્છતા ત્યમ નિરક્ષરતા પડી છે
આલસ્ય ને દૂષડતા જા વિસ્તરી છે;
નિર્મૂળ તેહ દરવા ઝળક્યો સિતારો
જો જે જુવાન! નવ રંગ સરે યુવા-નો...

એ હસ્તથી પકડવા ભરી દ્રાણ બોલે
જે સૂચને દ્રાણ ગણી હલુમાન વીરે;
તેવી અસંખ્ય નભ-દ્રાણ પ્રસારનારો
જો જે જુવાન! નવ રંગ સરે યુવા-નો...

આ ગામમાં હૃદય શાં, નિજ ભોમ કેશં
ઉદ્ધાર અર્થે તુજ સ્પર્શ અહે અધીરાં;
કે મૂળથી જટિલતા જડ કાઢનારો
જો જે જુવાન! નવ રંગ સરે યુવા-નો.

શા અસંખ્ય સદૃશો કર્યો પ્રભુ! આં
-ભોમ નૂરે નવલે લસજો પ્રભુ! આ;
શા સંકરો મહી યુવાન જ એક આરો
જો જે જુવાન! નવ રંગ સરે યુવા-નો.

કરવાની હકૂમત સરકારે તેને આપે તેટલી ચલાવે છે ન્યાય પંચાયત પોતાના સભ્યોમાંથી એક પ્રમુખ ચૂંટી કાઢે છે ન્યાય પંચાયતના મંત્રી ન્યાયને લગતું કારકુની કામ કરે છે. ન્યાય પંચાયતના કામકાજનું, તેના ઇન્ચેજનું દફતર તે સાચવે છે. મુળદ્વાર આમ પંચાયત-ધારણી કલમ ૬૯ માં જણાવેલી બાબતોના દિવાની દાવાઓમાં મુન્સિફ આપી શકે છે. કુદરો મુજબ ઉમી થતી લેણદેણની રકમ પંચાયત પાસે સ્થાયર મિલકતને સ્પર્શે તેવી બાબતોનો તેમાં સમાવેશ થતો નથી. જંગમ મિલકતનો કબજો અથવા તેનું મુલ્ય મેળવવા બાબત, અને જંગમ મિલકત મેર-કાયદેસર પડાવી લીધી હોય અને તેને કોઈ વડગાની પહોંચી હોય તો તે બદલ વળતર મેળવવા અબતના દાવાઓનો ન્યાય પંચાયત ફેસલો કરી શકે છે. પણ તેવી બધીજ બાબતોમાં દાવાનું મુલ્ય અથવા રકમ રૂ. ૨૫ થી વધારે ન હોવી જોઈએ. જનન પછા ન્યાય પંચાયત સમક્ષ સેમિત સર્માત આપે તો રૂ. ૧૦૦ સુધીના દાવા પણ તે ચલાવી શકે. કલમ ૮૦ માં જણાવેલી બાબતોના દાવા ઉપર ન્યાય પંચાયતની હકૂમત નથી ભાગીદારોના હિસાબમાં બાકી નીકળતી રકમ આગવન હિસાબ, વસિયતનામા (Will) ની રૂએ અથવા તો બીજી રીતે વારસા હક્કને લગતા દાવાની બાબત, રાજ્ય અથવા રાજ્યતા નોકર સામે દાવો, સગીર વયના અથવા માર્ગસિક અસ્થિરતાવાળા મજબુસ સામે અથવા યજ્ઞ દાવો, રેવન્યુકોર્ટની હકૂમત, નીચે આવેલો કોઈ દાવો આ બધા ઉપર ન્યાય પંચાયતને ફેસલાનો અધિકાર નથી.

કર નાખવાનો અધિકાર

બહો બહા ધારાઓ મુજબ જગા ચુંડા વિશે ફરજદારી ચુંડાઓના મુકદ્દમા ચલાવવાની અને ચુંડા-ગારને અમુક અંશે સગમ કરાવવાની સત્તા પણ ન્યાય

પંચાયતને આપવામાં આવી છે. ધારણી કલમ ૬૩ માં આ ચુંડાઓની નોંધ લેવામાં આવી છે. કર નાખવા તથા ઉથરાવવાની સત્તા પંચાયત ધારણી કલમ ૮૯ માં જણાવ્યા મુજબ કર અથવા શી કરવેલા દર પ્રમાણે નાખી શકે છે. યાત્રાળુઓ ઉપર, મેળાઓ, ઉત્સવો, આમોદ પ્રમોદ પ્રતિષ્ઠા, માત્રના વેચાણ, આશ્રોય, લામ, દત્તકવિધિ, ઉજાણી, કુકાનો, વીરાઓ, વગળ, નેજ અથવા ઇલેક્ટ્રીકના બળથી જે જગ્યા ઉપર યજ્ઞ ચાલતા હોય તે જગ્યા ઉપર ને બીજી સરકારે મંજૂર કરેલી બાબતો ઉપર કર નાખવાનો તેને અધિકાર છે.

ખરખાસ્ત કરારે થાય ?

આમ પંચાયતો ઉપર કલેક્ટર અને ડીસ્ટ્રીક્ટ લોકલ ગોડ અમુક સંબંધોમાં કાણુ ધરાવે છે. નકાબી સંક્રાંતમાં અથવા પંચાયત કરતો જગતની ન હોય તો તેવા સંબંધોમાં પંચાયત ઉપરનો કાણુ કલેક્ટરનો અને ડીસ્ટ્રીક્ટ લોકલ ગોડનો છે. આમ પંચાયત પોતાની સત્તાનો વધારે પડતા ઉપયોગ અથવા ગેરઉપયોગ કરે અથવા તેની હકૂમતને વિરોધ કરે અથવા તેનો અનાદર કરે કે કર નાખે નહિ તો પ્રાંતિક સરકાર ડીસ્ટ્રીક્ટ લોકલ ગોડની સંમતિથી પંચાયતને ખરખાસ્ત કરે અથવા તો અમુક સમય દરમિયાન તેની સત્તા કોઈ બીજા અમલદારને સોંપે.

આમ બેઈ રાકારો કે આમ પંચાયત એ આપણા દેશમાં સ્વશાસનનો પાયો છે. ગામડામાંથી આ રીતે લોકશાહીના પ્રગરણ મંડાય છે. દેખાનું છે કે ગામડાનું સ્વ જલુ નાનું હોઈ આમ પંચાયત પાસે સત્તા પણ મર્યાદિત હોય છતાં એનો પણ લોકના હિતમાં અને સોદ્ધો યોજ ઉપયોગ થતાર હોઈ હિન્દ જેવા વિશાળ દેશમાં સાચી લોકશાહીની સાવંચિક અનુભૂતિ માટે આ ધારણે એક પ્રશંસનીય પગલું ચાલુનું બેઠ્યું.

તેના કાપદા થયો અને ૧૯૩૮માં લોન્ડોનની સરકારે તેમાં સુધારા કર્યો, જ્યાં લોકોની આકાંક્ષા પૂર્ણ કરે એવો ધારો નિવડેલો નહિ. લોકો એમ માનતા હતા કે સરકાર ગમનાથી જે પૈસા વસૂલ કરે છે તેમાંથી કોઈ ભાગ લોકોપયોગી કામમાં વાપરવાની સત્તા લોકોના હાથમાં હોવી જોઈએ, માનતા પૈસા ઉપર પડેલા હકક માનતા લોકોના હોવા જોઈએ તેમ જ યાંત્રી લોકોની પંચાયત તરફની બાબતના વધારા જતાવાની મુશ્કેલ હતી, અને ૧૯૩૬માં ૧૯૪૫ માં, ૧૯૪૬ માં ૧૯૪૭ માં અને ૧૯૪૮ માં આ કાપદામાં થોડા ફરકાર કરવામાં આવ્યા છે. અને હવે પંચાયતના ખર્ચો ને પડોચી વળગા માટે એક હર જમીન મહેસુલ પેદા ૧૫% મહેસુલ તેના કાર-બાર માટે આપવામાં આવે છે. અને તે સારો કાર-બાર ચલાવી જતાં તે ૨૦ થી ૨૫% જેટલો મહેસુલનો ભાગ આપવામાં આવે.

પંચાયતનું બંધારણ

પ્રાંતમાં ગામડાના દરેક મહેસુલી વિસ્તારમાં જ્યાં ૧૦૦ ની ઓળખમાં ઓછી વસ્તી હોય તેવાં ને માટે મ પંચાયત મરકાર રહે છે. જ્યાં પંચાયત પાંચ તર જેટલી પાંચ વરસમાં રચાવી શકાય. દરેક ગામમાં ૧૫ જેટલા મુદી કાંદેલા સભ્યોની પંચાયત બને. કે એકાદીસ વરસની ઉમરના માણસને તેના સભ્ય થવો હક છે. પંચાયત ૭ વર્ષ માટે ચુંટાય છે. યામાંથી એક ને સરખાંય નહિં અને એકને ડેપુટી સરખાંય તરફ ચુંટી કાઢવામાં આવે છે. આ બન્ને ઉપર ધારાના ફેરુઓ અને પંચાયતના ફરોમાં ને સક્રિય રીતે પાર વાળવાની મીઠી કળા ઉતરે છે.

સત્તા અને ફરો:-

ગામ પંચાયત ઉપર જે ફરો લાદવામાં આવી છે તેને માટે જે ખર્ચ થેલું પડે તે ખર્ચને પડોચી વળગા માટે ગામડામાં એક ગ્રામભંડોળ (Village fund) યોજવામાં આવ્યું છે. પંચાયતની સત્તા નીચેની ફરો બજાવવા માટે આપવામાં આવી છે:-

લોકોને પાણી પુર પાડવું, જાંદર રસ્તાઓ, નીકાસની ગટરો, પાણીની બંધો, ટાંકી, વાવકુવાઓ, વગેરેનું બાંધકામ, સમારકામ અને માવજત રાખવાં, ગ્રામ સંકલન સુધારણ ખાતું, કનકમલ, તંદુરસ્તી, બહેન મકાનો, ચરદોશી, જંગલો, તળાવો, કુવાઓ, વગેરે નું સમારકામ,

સુધારણા અને દેખરેખ રાખવાનું કામ તથા ગામની બતીચી, મેળાઓ, બજારો, કલતખાનાઓ ઉપર કાણુ રાખવાનું વગેરે ગ્રામસ્થાવરો સ્પર્શતી બાબતો ફરજિયાત નાખવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત ફેલવીક બાબતો ઉપર હકુમત બજાવવાનું મરદખાન રાખ્યું છે. આનાજના પાકનું અને તેને આગે સંરક્ષણ અને પ્રવેશ કાર્ય, કલતખાનામાં બાંધકામ અને દેખરેખ, નિરાધાર અને રોગીઓનું ચાલન કાર્ય, જેનીની સુધારણા, સહકારી પ્રકારની ખેતી, પશુધનની સુધારણા વગેરે અને માવજત, ધાનના કંદારોની રચના, વાચનાલયોની સ્થાપના, ગ્રંથોપાલય, બાળકીકાંગ્રેજી, ગામજમીનમાં ગ્રામોલોગોતેજન, ધર્મશાળા, બજારોની સ્થાપના, લોકોની તંદુરસ્તી, સલામતી, શિક્ષણ, આરામ સગવડ, આર્થિક સામાજિક ઉન્નતિ સાધી મુકે. આ ઉપરાંત District Local Board પંચાયતને કોઈપણ સંસ્થાનો વડિલ કરવાનું અથવા કામ પર પાડવાનું સૈધ. બીજા પંચાયતો, મુનિસિપાલિટીઓ. લોકલબોર્ડો, સાથે ફળીખળીને બંધાતા દિનનું કાર્ય કરવાની પણ તેને મરજીયાત સત્તા છે.

ગ્રામ-ભંડોળ

ઉપર બંધાવેલી ફરો અને કાર્યો પાર પાડવા માટે બેઠું ગ્રામભંડોળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે. તેમાં પંચાયતે નાણેમાં કરની ઉપજ તેમજ ગ્રામ પંચાયત ધારાની કલો ૪૫ અને ૪૬ મુજબ મળતા વળતરની બધી રકમો, કોર્ટ પંચાયતને આપતા ફરોપેલી રકમો, તેમજ મૂળ ફરો, ધાન અને ઉકડકાઓ અને પ્રાણીઓના ખન દેહોનાં વેચાણમાંથી ઉપજતી રકમોનું આ ભંડોળ બને છે. તેમાં પ્રતિક સરકાર અથવા લોકલબોર્ડ તરફથી અપાયેલી લીન ફ. ફાળાની રકમ પણ ઉમેરવામાં આવે છે. ગામના મહેસુલની ઉપજના ૧૫% જેટલી ઉપજ પણ આ ભંડોળમાં ભેગવાય છે. આ ભંડોળનો ઉપયોગ ઉપયુક્ત અર્થે કાર્યોમાં થાય છે.

ન્યાયને લગતી હકુમત

ગામ પંચાયતની પહેલી એક મંત્રે તેમાં પંચાયતના સભ્યોમાંથી પાંચ સભાસભોને ન્યાય પંચાયત માટે ચૂંટી કાઢવામાં આવે છે. ધારામાં બંધાવેલી દિવાની અને ફરજદારી બાબતોમાં ફરજ

કરીને ઊંદરોનો સંહાર કરવો હિતાવહ છે, કારણકે ફેટ્સીક વખતે ઘોડા પ્રમાણુને ત્રીધે ઊંદરો રાત બે રાત સુધી ખાઈ ગયા, તો તેઓ સાચવેલ જાની વ્યવ છે, અને પછી હુદા યોગશક - પાણિને લેતા. નથી. હુકમનું બળ અથવા તેની શુદ્ધિ કલ્પિ કમ ન આકાશ ઊંદરોને યોગ્ય મહત્ત્વ ન આપે.

ઊંદરોથી મુક્ત જાતવા ખીજો ઇલાજ એ છે કે શહેરની રિયલ સામાન્ય પ્રકારની હોાય, ત્યારે આખો માળો અને આશુબાજુની લાદનની શેરીના આખા વિસ્તારમાં એકીસાથે ઊંદરોને મારી નાખવા. આ પ્રમાણે કરવાથી ફેટલાક સમય સુધી તે તે શેરીના નિવાસીઓ ઊંદરોની ખાતરી મુક્ત જાની જશે. એક ડોલોમાંથી ખીજા ડોલોકમાં, અગર એક વરથી ખીજા પડખેના વરમાં ઊંદરોને પ્રવેશ કરવો સહેલ છે, પરંતુ એક શેરીમાંથી ખીજા સામેની કાદનમાં જવા માટે તેઓને બે ડોલોક વિસ્તાર યોગ્યગેરો પડે તે તેમના માટે કંઠથી વાત નથી.

૧૯૦૦ :

આ પ્રમાણે એન્ટુનો ઉપયોગ હુદ્દી ગમે તે વ્યક્તિ કરી શકે છે, ત્યારે ૧૯૦૦ નો ઉપયોગ તો તદ્દન ભુદી વસ્તુ છે. આ રસાયણ તો ફક્ત ધંધાદારીઓ તથા અમુક અનુભવ લીધેલ જાહેર અમલદારોને જ અપાય છે. આનું કારણ એ છે કે તે ઊંદર તેમજ ગાયુચ સહિતનાં અર્ધા પ્રાણીઓને સરખી રીતે જ પ્રાણધાનક છે. અર્ધી વિશેષ ખરાબ હકીકત એ છે કે આ એર સમિ, કાષ્ટ પ્રતીકાર નથી. આ રસાયણ લીધા પછી જાતી ગંબીરો એક દાખલો છે. એક જેથી એક વખત આકસ્મિક રીતે '૧૯૦૦' નું દ્રાવણ ગળી ગઈ. તરતજ ખખર પડતા તેને 'ગીના બારબીટલ' આપવામાં આવ્યું, અને તે પછી દવાના ડોઝે આપવાનું ચાલુ રાખવામાં આવ્યું. આવી રીતે તાકાલિક ઉપાયો લેતાં તે જાતી ગઈ હતી. સફળાએ, '૧૯૦૦' વાપરના માટે એવોને સલામત માની છે તેઓ તેની ભયંકરતાની પીઠપાટના હોદ્દાને તેનાથી એટલા બધા તો સાચવેન બનેલા છે કે મણુસ, તો શું પરંતુ પાણેતા જાતવરેમાંથી કાઢી આ એર લઈ નબળ તેની કાળજ રાખવામાં આવે છે.

‘૧૯૦૦’ ની શોધનું મૂળ:—

અમેરિકાના ‘શીયા એન્ડ પાર્ફર્મ લાઈફ સર્વિસ’ના વેતનિદોષો લકાઈના સમયમાં કોળાચુર્વક અને વ્યવસ્થિત સંશોધન કરીને આ રસાયણ શોધ્યું હતું. તેઓએ પ્રયોગ-શાળાના ઊંદરો ઉપર એક હગર કરતાં પછી વધારે રસાયણોનો ઉપયોગ કર્યો. આ રસાયણને જગપણ ગંધ નથી, તેમજ માણસની જીભ પરખી શકે એવો સ્વાદ પણ નથી, પરંતુ તે મહાન સ્ફેટક છે. ઊંદરો પોતાના સંપીરના વચનનો લાભમા લાગ એટલું ખાતાં ૨૦ મિનીટમાં જ એવાન જાની જાય છે અને અર્ધા કલાકમાં તે મરણુને શરણ થઈ જાય છે.

આ રસાયણ એટલું બધું મહુજનક છે કે શોધ થતાની સાથે ફોફલ ફોફલ કંપની તેને જાનાવમા તૈયાર ન થઈ. છેવટે આ ભગીરથ કાઈ મોનસાન્ટો કંપનીએ ઉપાડી લીધું, અને માણસની વસ્તીથી દૂર એવાં ગ્રામ્યવિસ્તારમાં તેનું કારખાનું સ્થાપવામાં આવ્યું.

ઉપયોગ ઉપર અંકશ:—

રસાયણની ભાઈ કરતાને અંગે તેનો ઉપયોગ કરવાની ફક્ત વિશિષ્ટ ધંધાદારીઓને જ મંજૂરી આપવામાં આવે છે, અને એનો ઉપયોગ કરવામાં ખૂબ કાળાઈ-રાખવી પડે છે. એનો ઉપયોગ એક ખાસ પ્રકારની કાગળની નાની આડીમાં અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં પાણી સાથે મળી થાય છે.

ખીજા રસાયણ:—

ઊંદર સામેના સંક્રામમાં ખીજા રસાયણો પાણુ સૂચવાયાં છે. ફેરટીકસના ટૂંકનામ વાળા જર્મન રસાયણો એક સમય પહેલાં સારી નામાંકિતના મેળવી હતી. આ ઉપરાંતમાં એક કે બે મેનિદ્રા ફોસ્ફરસનાં (Organic Phosphorus) નામ પણ સૂચવાયાં હતાં. પરંતુ અત્યારે ‘એન્ટુ’ અને ‘૧૯૦૦’ ની વધારે પ્રતિબ્ધા છે. કમળના કુટુંબની ‘દરિઆઈ કુંગી’ (Sea Onion) નામે વર્ગસ્થિતિમાંથી કાઢેલું રસાયણ પણ ઊંદરો સામે વાપરી શકાય છે.

આ પાણી દેશમાં ફેટલાઈ

ઉંદરોનો ઉપદ્રવ

પ્રેમચંદ્ર જાંબેરા સાહેબ
પર્યા, કોરણ કે હિંદો
સાથેજ મરી ગયા!

સ્થળોમાં હિંદોનો ખૂબ જ ત્રાસ હોય છે, તેઓ આપણા ગોરાકને નુકસાન પહોંચાડે છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ ગાયરંચીમાં, કાપડ અને બીજા અનેક ઉપયોગી ચીજોને તે નુકસાન કરે છે. વનસ્પતિને પણ તે નુકસાન પહોંચાડે છે. આ મોટાના મુકરાઓનો ત્રાસ આપણા દેશમાંજ નહિ પરંતુ સમગ્ર દુનિયાભરમાં છે. હિંદો પકડવા માટે આપણે હિંદોની સાપરીએ છીએ અથવા બીજા કુટિનિયા અજમાવીએ છીએ પરંતુ એ કરામત આપણ તેઓ એટલા જવા પાવરના બની જાય છે કે એકાદ એ હિંદો સપડાયા પછી તેના બળવાઈઓ બહુ સતેજ ચલાવી દેતા નથી. કેટલાક જુનાં જાંબેરાં હિંદોની સાથે જાયો તો વળી તેઓ આમ જાંબેરાં મુકેલી ચીજ ખાઈ જાય છે, અને પાણી પણ નીકળી શકે છે. દરેક જગ્યાએ હિંદો મારવા માટે વિવિધ ઝેરોનો વપ ઉપયોગ થાય છે. આ પ્રાણી સૂક્ષ્મ તેજ જાંબેરાંનો પણ ફેલાવો કરી દે છે. તાજેતરમાં અમેરિકામાં જે ઝેર રોધાયાં છે અને તે હિંદો માટે પ્રયુક્તનકે માત્રમ પડ્યાં છે.

અ

ને

ટા

બ

વા

મા

ટે

આ રીતે ક્યાં પ્રાણીઓ આ દસાયણ લેવાની સ્વાદશક્તિ પગરનાં છે તેનું પ્રયોગ દ્વારા નિરીક્ષણ આ માનસદાઓ કુદ જાણ નહિ પરંતુ આ રીતેજ અને બીજાં શક્યતાઓ મારે રસ લેવા માંગેલા. ઉપરના અનુભવ પછી તેણે એક એવા સંયોજન (Compound) માટે પ્રયત્ન કરવા માંગેલા કે જે રીનાઈલ થાયોરીઆનું સંયોજી હોય, પરંતુ સ્વાદ પગરનું હોય અને તે છતાં હિંદોને મહત્તમ હોય. મોટા પ્રયોગ પછી તેણે આ સંયોજી રોધી કાઢ્યું; અને તે દસાયણનું નામ આલ્ફા નેપથાઈયુર થાયોરીઆ (Alpha naphthyl Thiourea), અને તેના કપરથી દૂકે નામ ANTU. પાકેલાની પ્રેમીઓમાં પસાર થય પછીજ જગદ વપરાશમાં આ દસાયણ આવ્યું.

એન્ટુના ઉપયોગ

એન્ટુના વપરાશ માટે અરેબર લશમાં

લેવાની હકીકત એ છે

કે હિંદો ઉપર તેની પ્રજ્વ

ધાતક અસર થાય છે, પરંતુ

તેના પ્રમાણમાં બીજા પ્રણીઓ

ઉપર અસર હાનિકારક નથી

પાળેલાં પ્રાણીઓ અને મહત્તમ

બીજાક હાનિવશર કેટલાક પ્રમાણમાં આ દસાયણ

જાળી શકે છે. તેથી ઉંદર માટનાં ઝેરોમાં આ સૌથી

સત્તામત દસાયણ છે.

એન્ટુના રસાયણ

લેખક:

મી. ફ્રાંસીસ કોરડાવાળા

બી. એમ.બી.

બીજાક હાનિવશર કેટલાક પ્રમાણમાં આ દસાયણ

જાળી શકે છે. તેથી ઉંદર માટનાં ઝેરોમાં આ સૌથી

સત્તામત દસાયણ છે.

ANTU :

અમેરિકાની જાહાન હોપકીન્સ હાસ્પીટલમાં રા. કટ રીચર નામે મનોચિનાનશાસ્ત્રી 'સંશોધન કામ કરતો હતો. આ સંશોધન કરતી વખત તેની તપાસ રીનાઈલ થાયોરીઆ (Phenyl Thiourea) નામના દસાયણ ઉપર હતી. આ દસાયણ કેટલાક પ્રાણીઓને આતિશય કડવું, પરંતુ કેટલાંકને સ્વાદ વગરનું લાગતું હતું. સ્વાદ ન લાગવાના ચુંબુ માટે તે જુદાં જુદાં પ્રાણીઓ માટે રોધાઈએ કરતો હતો. તેણે પહેલીજ આખરો હિંદો ઉપર કર્યો, પરંતુ તેનો આજો

એન્ટુનો ઉપયોગ અથવા બીજાં નાનાં પ્રાણી

નાશક ઝેરનો ઉપયોગ પાણી સાથે કરવાની સૂચના

આપવામાં આવે છે. હિંદો પાણીના બહુ તરસ્યા હોય

છે, અને જ્યારે પાણી સાથે ઝેર ભેળવીને મૂકાયું

આવે છે, ત્યારે હિંદો ધીમે ધીમે પાણી પીને પોતાનાં

શરીરમાં ઝેરને હાખક કરે છે. ઝેરવાળાં પાણીનાં

નાનાં વસણો, જરાયર ઝેર ભેળવેલ જોરાક અથવા

રસાઈમાં જેની હાંછોથી હિંદોને સપડાવી શકાય.

જ્યારે ઝેરને વાપરવું હોય ત્યારે તેનું પ્રમાણ ઘણું

વધારે રાખવું. આવા મોટા પ્રમાણમાં ઝેરનો મારો

કરીને ઊંદરોનો સંકાર કરવો હિતાવહ છે, કારણકે કુટુંબીક મળતો થોડા પ્રમાણને ત્રીધે ઊંદરો રાત બે રાત મુકી બચી ગયા, તે તેઓ સંભવેત બની જાય છે, અને પછી છૂટા બેરાક - પાણીને લેતા નથી. દુરમનનું બળ અથવા તેની બુદ્ધિ કંઈપિ કમ ન આંકતા ઊંદરોને આખું મહત્ત્વ ન આપે.

ઊંદરોથી મુકત બનવા બીજો ઉપાય એ છે કે શહેરની રિથિત સામાન્ય પ્રકારની હોય, ત્યારે આખો માથો અને આજુબાજુની લાઇનની શેરીના આખા વિસ્તારમાં એકીસાથે ઊંદરોને મારી નાખવા. આ પ્રમાણે કરવાથી કુટણક સમય મુંઝી. તે તે શેરીના નિવાસીઓ ઊંદરોની બસાથી મુકત બની જશે. એક બસાકમાંથી બીજા બસાકમાં, અગર એક ઘરથી બીજા પરખેના ઘરમાં ઊંદરોને પ્રવેશ કરવો સહેલ છે, પરંતુ એક શેરીમાંથી બીજા સાથેના ક્ષાપ્તમાં જવા માટે તેઓને જે કુટણક વિસ્તાર ઓળંગવો પડે તે તેમના માટે સહેલી વાત નથી.

૧૦૮૦:

આ પ્રમાણે એન્ટુને ઉપયોગ છૂટી ગમે તે વ્યક્તિ કરી શકે છે, ત્યારે ૧૯૮૦ નો ઉપયોગ તો તદ્દન ભૂલી વસ્તુ છે. આ રસાયણ તો ફક્ત ધંધાદારીઓ તથા અમુક અતુલ્ય લીધેલ અહોર અમલદારોને જ અપાય છે. આનું કારણ એ છે કે તે ઊંદર તેમજ માણસ સહિતનાં બધાં પ્રાણીઓને સરખી રીતેજ પ્રાણુધાતક છે. અર્થાથી વિશેષ અપાય હકીકત એ છે કે આ એર સાથે કોઈ પ્રતિકાર નથી. આ રસાયણ લીંતા પછી બચી ગયાનો એક દાખલો છે. એક બેચી એક વખત આકસ્મિક રીતે '૧૦૮૦' નું દ્રાવણ ગળી મર્યા. તરતજ અપર પડતા તેને 'રીનો બારબીટલ' આપવામાં આવ્યું, અને તે પછી દવાના ડોઝે આપવાનું ચાલુ રાખવામાં આવ્યું. આવી રીતે તાત્કાલિક ઉપાય લેતાં ને બચી મર્યા હતી. સદ્ગમ્યે, '૧૦૮૦' વાપરવા માટે જેઓને સત્તા મળી છે તેઓ તેની ભયંકરતાની પીછાપાછા હોઈને તેનાથી એટલા બતા તો સાવચેત બનેલા છે કે મહત્ત્વ નો શું પરંતુ ખાલેલા અનવરોમાંથી કોઈ આ એર લઈ નજાય તેની કાળજી રાખવામાં આવે છે.

‘૧૦૮૦’ ની શોધનું મૂળ:—

અમેરિકાના 'રીસ એન્ડ વાઈલ્ડ લાઈફ સર્વિસ'ના વૈજ્ઞાનિકોએ લકાઈના સમયમાં કોળાજીવક અને વ્યવસ્થિત સંશોધન કરીને આ રસાયણ 'શોધ્ય' હતું. તેઓએ પ્રયોગ-શાળાના ઊંદરો ઉપર એક હજાર કરતાં ઘણું વધારે રસાયણોનો ઉપયોગ કર્યો, આ રસાયણોને જરાપણ ગંધ નથી, તેમજ માણસની જલ્મ પારખી શકે એવો સ્વાદ ઘણું નથી, પરંતુ તે મહાન સ્ફોટક છે. ઊંદરો પેતાના શરીરના વજનનો લાખમા ભાગ જેટલું ખાતાં ૨૦ મિનિટમાંજ બેમાન બની જાય છે અને અર્ધા કલાકમાં તે મરણને શરૂ થઈ જાય છે.

આ રસાયણ એટલું બધું મૃત્યુજનક છે કે શોધ થતાની સાથે કોઈપણ કુમીકલ કંપની તેને બતાવવા તૈયાર ન થઈ હોતે આ ભયીર કાષ્ઠ મોનસાન્ડો કંપનીએ ઉપાડી લીધું, અને માણસની વસ્તીથી દૂર એવા આશ્પિતસ્તારમાં તેનું કારખાનું સ્થાપવામાં આવ્યું.

ઉપયોગ ઉપર અંકુશ:—

રસાયણની ભયંકરતાને અંગે તેનો ઉપયોગ કરવાની ફક્ત શિશિલ ધંધાદારીઓને જ મંજૂરી આપવામાં આવે છે, અને એનો ઉપયોગ કરવામાં ખૂબ કાળજી રાખવી પડે છે. એનો ઉપયોગ એક ખાસ પ્રકારની કાગળની નાની પ્યાલ્લીમાં અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં પાણી સાથે લઈને થાય છે.

બીજાં રસાયણો:—

ઊંદર સાથેના સંગ્રામમાં બીજાં રસાયણો ઘણું સુચવાયાં છે. ફેસ્ટ્રીકસના ટૂંકનામ વાળા જર્મન રસાયણ શોધ સમય પહેલાં સારી નામાંકિતના મેળવી હતી. આ ઉપરાંતમાં એક કે બે સેન્ટ્રિય ફોસ્ફરસનાં (Organic Phosphorus) નામ ઘણું સુચવાયાં હતાં. પરંતુ અત્યારે 'એન્ટુ' અને '૧૦૮૦' ની વધારે પ્રતિષ્ઠા છે. કમળના કુડુંબની 'દરિઆઈ ડુંગળી' (Sea Onion) નામે વર્ણવતિમાંથી કોઈકે રસાયણ ઘણું ઊંદરો સાથે વાપરી શકાય છે.

ફેટલાંક આમા-ય એરો પલુ ઊંદરો ઉપર વપરાતા આવ્યાં છે. આ એરોમાં સ્પ્રીંગનીન, આર્સેનિક, (સોમલ), ફોસ્ફરસની પેટ્રોલ અને ઘેલીઅમતા સંયોજનોનો સમાવેશ થાય છે. પરંતુ આ જવાની મુશ્કેલી એ છે કે તે ઊંદર અને તેના જેવાં ખાણીઓને જેટલાં હાનિ કારક છે, તેટલાંજ તે કુદૃજનાં અસાધ્ય માણસને માટે પણ હાનિકારક છે. તદુપરાંત રસમય દહીકત એ છે કે સ્પ્રીંગનીન જેવા રસાયણને તો પધારે ચતુર ઊંદરો સ્વાદથી, અને ફોસ્ફરસ જેવા રસાયણને મંથથી ગ્રેહણથી શકતા હતા. આ કારણથી ફેટલાંક પદાર્થોમાં નાનાં પ્રાણીઓ મારવા આવી શકે છે એ કે વપરાય છે, છતાં તેના ઉપયોગ અતિહિન પડતો જાય છે.

બીજી પ્રકીર્ણ પદ્ધતિઓ

બે બીજી રીતો ઊંદર સામે ચોક્કસ છે, જે કે બી રીતે ગણિત નો એક રીતને એરની ગણતરીમાં લઈ શકાય. એક રીતમાં લોટની અંદર, અથવા નકકડામાં એરર એક પેરીસની ઘોળી બકોને વી દેવી. આમાં નો એ છે કે ઊંદર આ ખાદ્ય થી પોતાના શરીરમાં લાવે એટલે એરર એક સ સખત ગદામાં પરિવર્તન થઈ જાય, અને ઊંદરની

પાચક નળીમાં આ સખત ગદા થઈ જવાથી તેને મરી જાય.

ઊંદરોમાં પણ હજી બધે વપરાય છે. આવરણ જે કે મર્યાદિત બની ગઈ છે, છતાં થોડા એરો પકકવાના હોય ત્યાં છુટથી તે કામમાં લેવાય છે. ઉપયોગ મર્યાદિત બની ગયો, છે તેનું કારણ એ છે કે રાત દરમિયાનમાં એકાદ ઊંદર સપડાયો હોય, પરંતુ ઊંદરોઓ જુનાં હોય તો બીજા ઊંદરો તેને મરડો કાઢવા સતત મહેનત કરતા રહે છે. આ સપડાયેલ ઊંદરે કલાચ ન નીકળી જાય, પરંતુ તેના પરથી એ લઈને બીજા ઊંદરો ભાગ્યેજ સપડાય છે. ઊંદરોને રસ્તામાં કાંટાવાળી ઝુંથણી કરી તેના ઉપર કાચળ જે કાંકોને ઘસી વખત તેના પગ સપડાવી દેખે મર નાખવામાં આવે છે.

અમેરિકામાં વિવિધ પ્રકારે ઊંદર પકકવાના તેમજ ઊંદરોને સપડાવી તેઓના પગ ભાંગી નાખવાની અથવા તેમની કરડા તોડી નાખવાની યુક્તિઓ શોધ છે. આપણા દેશમાં પણ ઊંદરોનો ત્રાસ થયોજ ને, તેથી તેમને મારવાના રાસાયણિક અથવા હિદાયક ઈલાકે ચોખવા બેઠ્યો, અને ઊંદરોના ત્રાસ નહ તેનાથી મુક્ત બનવાના પ્રયાસ માટે સ્થળે સ્થળે જોડાને થોડા દોરવણી અપાવી બેઠ્યો.

મુર્ચ્છુર નામે એક ગામ હતું તેમાં અજિત નામનો એક બળવાન હોકરો રહેતો હતો. ગાળામાં તે પહેલાં નંબર રાખતો. તેની રીતબાત પણ એવી સારી હતી કે તમામ વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો તેનાથી બહુ રાજી રહેતા.

અજિત મોટા થતાં ગમલોડની પણ સેવા ખૂબ કરવા લાગ્યો. સંકટ સમયે તો તેમને બહુ મદદ કરતો. આથી ગામમાં પણ તે સૌનો માનીતો થઈ પડ્યો. સૌ કોઈ તેના ભાવિ વિષે સારી આશા રાખવા લાગ્યા.

યુવાન અજિતનું મિત્રમંડળ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યું. ગામના યુવકોને તેની સાબત બહુ ગમતી. દરેક જણ તેને પોતાને ત્યાં બોલાવે અને તેનો સારો સંકાર કરી રહે. તેના મળતાવળ અને પરજોશ સ્વભાવથી તે આશુભાજીનાં ગામોમાં પણ પ્રખ્યાત થઈ પડ્યો.

વખત જતાં, અજિતને બે ખરાબ મિત્રોનો પરિચય થયો. એ મિત્રોને દારૂ પીવાની કુટેવ પડેલી. અજિત તેમની સાબતમાં હવે હરવા ફરવા લાગ્યો. ફેટલીક વખત તો તે તેમને ઘેર જતો અને નાસ્તો પાણી પણ લેતો.

તે સમયે કોઈ કોઈ વખત ને ખરાબ સાબતોથી તેને દારૂ ધરતાં ત્યારે પ્રથમ તો ને દારૂ પીવાની સાફ ના ખડતો; પણ જેમ જેમ મહત્વાસ વધતો ગયો તેમ તેમ તેઓ અજિતને ફારોનો જરા સ્વાદ લેવાનો આગ્રહ કરવા લાગ્યા. અજિતનું મન ધીમે ધીમે ડગવા લાગ્યું. એક દિવસે આ ખરાબ દોસ્તોનાં આગ્રહને વશ થઈ તેણે થોડોજ દારૂ પ્રથમ પીધો. શરૂઆતમાં તો એને કંઈક મજ પડી. પછી તો એ બે દારૂડિયો સાબતોથીની માફક વિશેષ પ્રમાણમાં દારૂ ગંઠગાવી જવા લાગ્યો!

હવે તો દારૂનો ફેર એને એટલો બધો ચડતો કે તેની જીભ પણ બોલતાં બોલતાં લથડતી આંખો નરાથી થેરાઈ રહેતી, તેના મગજનું કંઈ ઠેકાણું ન રહેતું અને પોતાના મનમાં આવે તેમ એ લવતો. એ લવારામાં તે બૂંડી ગયો બોલતો તેથી ગામલોક બહુ નાણુશ થઈ જતા.

કોઈ કોઈ વખત અજિત અને તેના બે નાલાયક મિત્રો દારૂ પીને મસ્ત બની રસ્તે ફરે, ગામલોકનું અપમાન કરી રહે. તેમની સાથે કનિષ્ઠો કરે. તેમને સતાવે અને આંખોને પગલે. ગામલોક આથી ગુસ્સે થાય અને આ ત્રિપુટીને થોડો ધણો મેથો પાક પણ જમાડે!

દારૂની લતથી કોઈ વખત અજિત એટલો બધો બેભાન બની જતો કે રસ્તે ચાલતાં તે લથડિયાં ખાતો અને ગમે ત્યાં પટકાઈ પડતો. કોઈ વખત તેને સાથે વાગે, તો કોઈ વખત પીટે. ફેટલાક દયાળુ માણસો અજિતને તે સ્થળેથી ઊંચડીને એને ઘેર મૂકી આવતા.

અજિતનું મોં દારૂથી પુકડળ પડ્યું. એનો ચહેરો સુએરો રહેતો. બેચુદ્ધિમાં એ ગમે તેમ જખડતો. શરીર ઉપરનાં કપડાંનું કંઈ ઠેકાણું ન રહેતું. અધારે એનાં કપડાં ગંદ થઈ રહેતાં. અજિતની આવી કદંગી દશા બેધ ગામલોકને ત્રાસ થતો. અજિતનાં માથાપ, લાઈ બેત અને સગાંઓ તેની આવી બદ હાલત જોઈ બહુ દુઃખી થતાં.

અજિત જ્યારે બુદ્ધિમાં આવતો ત્યારે તે તદ્દત થાકેલો જણાતો. એનાં બધાં ગાત્ર લીલાં થઈ જતાં. દારૂની ખરાબ અસરથી તેનું બળવાન શરીર ખવાઈ જવા લાગ્યું! હવે તેનામાં ન રહી શારીરિક શક્તિ કે લોકસેવા. કરવાની માનસિક શક્તિ. તેનું શરીર જુદા જુદા રોગથી ખીડા પાખી પાચમાફ થવા લાગ્યું અને આખરે તે પધારીવડ થઈ જાણી માંદગી બોગવી ગતો! અહમોશી!

બળવાન શરીરવાળા અગ્નિતની આ કેવી કુદૃશ! એક વખતના લોકપ્રિય અગ્નિતની આ કેવી કમનસીબી!

જે શપ્ત દાહકિયાની સાબતમાં કુસાઈ થઈ, દાહની બદીએ ભોગ થઈ પડે છે તે આ કમનસીબ અગ્નિત માફક શરીર પાથમાલ થઈ બચે છે અને ઈન્જન આખરે ગુમાયી રહે છે.

— રતિલાલ સુ. દિવાન

પુસ્તક પરિચય

નવી કેળવણી — (દાર્શનિક પાઠોની વિચારણા) લેખક : શ્રી. પુરોષોત્તમદાસ જી. માવ, એમ. એ. બી.ટી. પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિસ્થાન — સ્કુલન્ટસ પબ્લિશીંગ હાઉસ, ૧૨૪, બદરિકાશ્રમ, ખેતવાડી બીડલ ગઢવી, મુંબઈ-૪ કિમત રૂ. ૧-૮-૦ (અધ્યાપન મંદિરના વિદ્યાર્થીઓ માટે રૂ. ૧-૦-૦)

તાત્ત્વીય ભેદો શિક્ષકોને માટે તૈયાર કરેલ વ્યવહારુ અને નવી નોંધ પરથી લખાયેલ સ્વતંત્ર કૃતિ, Young Teacher's Primer નાં અનુવાદિત પ્રકરણો, અને વાનસ્થાનની દૈનિક યોગ્યતા કસોડીઓ સમજાવવા માટે પુસ્તકને અંતે મૂકેલ મહત્વ પ્રકરણો એમ ત્રિવિધ શિક્ષકો આ પુસ્તકનું સંકલન થયું છે એમ લેખકે સ્વતંત્રતામાં જણાવ્યું છે.

એકસો મોળ પાનાંની મર્યાદામાં સમાયેલા મોળ પ્રકરણના વિસ્તારને વિદ્યાર્થી દૈનિક નિદખતાં શિક્ષકોને લગતા અનેક મુદ્દાઓ ચર્ચાયેલા નજરે પડે છે — નવી તાત્ત્વીય અને તેનાં લક્ષણો; જુની ધરેડની નિશાનો અને નવેલિત યુગની શાળાઓનાં વિષયો; આમગનાસના અભ્યાસની શરીરવાનું સમર્થન; દાર્શનિક પાઠોના પાથરૂપ દર્જાની પંચપદી યોજનાનું રહસ્ય અને તેના પાઠો માટે તૈયારીની યોગ્ય રીતની ચર્ચા; સિસ્ત, શિક્ષકની આંખ અને અવાજની અખી, શિક્ષકોનાં લક્ષ્યકરણની અગત્ય અને મર્યાદા; પ્રશ્નો અને ઉત્તરોના પ્રકાર; પરીક્ષા અને કસોડી; આ બધા મુદ્દાઓને સમજાવતી ચર્ચાઓ છેવટે લેખક 'શિક્ષકનું કાર્વ' ક્યારે રીપી હશે? તે પ્રશ્ન પૂછી અને વ્યવહારુ ચર્ચનાઓથી નેનું નિરાકરણ કરીને પોતાનું કાર્વ અપોષી લે છે.

ઉપર્યુકત મર્યાદાના વિસ્તારમાં લેખક આટલા બધાં મુદ્દા ચર્ચવા પ્રયાસ કરે ત્યારે ન હુદ્દેકે દહેકે વિષયની અગ્રાવર રેખાત્મક જ કરવી પડે. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક

અધ્યાપન મંદિરોના વિદ્યાર્થીઓની હેતુવણી માટે જ આ પુસ્તક લખાઈ છે એનો ઉદ્દેશ લેખકે સ્પષ્ટ રીતે પ્રદર્શિત કર્યો છે તેથી તે, ઉદ્દેશમાં જ રેખાત્મક અગ્રાવરનું કારણ મળી જાય છે.

કેળવણીના શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તો વિશે કમું કહેવાનું રહ્યું નથી. પણ નવી કેળવણીની પદ્ધતિ, તેની સ્વર્ણ-શિસ્તની તારકીય અને માનસશાસ્ત્રીય કસોડીઓ વગેરે બાબતો સ્વીકાર્યાં થતાં પછલાં હજી સમય રીતવરો પડ્યો. આનું કારણ ફક્ત એટલું જ છે કે એ બધી બાબતો પશ્ચિમનાં જ વાતાવરણમાં બગી નીકળેલી ધર-શાળાઓ વગેરે કેળવણીની સંસ્થાઓની પાશ્વર્થને પમાત્મમાં રાખીને ચર્ચામાં આવી હોય છે. એટલે હિંદી પરિસ્થિતિની સાથે તેનો કટાક્ષ સમન્ય સાધી શકાય એ હજી પણ વિચારના યોગ્ય પ્રશ્ન છે. હાખલા તરીકે નુંદે નુંદે મતિ મિતિ એ માનસશાસ્ત્રીય સમ્ય સ્વીકારવા બંધ બંધિતચત શિક્ષણ પ્રયોગ હિન્દને માટે મુશ્કેલ છે. સમ્ય શિક્ષણ સિવાય આપણે બીજો ઉપાય જ નથી. પણ એ ચર્ચાઓ અહિં નિર્દેશ કરવો જ બસ છે.

શ્રી શાંતના પ્રવાસ ઘણો જ સ્તુત્ય છે. કેળવણીવિષયક પુસ્તકો ગુજરાતીમાં ગણ્યાં ગણ્યાં જ છે અને તેમાં આ પુસ્તક ધ્યાય વધારે કરે છે. પુસ્તકની રચનાત્મક અંગેની ઘણી જ સુન્દર અને સરળ છે. મુદ્દાઓની અગ્રાવર નિશ્ચય છે. પશ્ચિમના લખ્યપ્રતિષ્ઠ કેળવણીકારો અને શિક્ષણશાસ્ત્રીઓનાં મનબોધોનો દુર દુર ઉપયોગ કરો જ શકે અને ચર્ચાને સમજવામાં સહાયકારક છે.

અન્તમાં નીચેના શ્રીમાન હીરાચંદ વળાવનદાને શબ્દનું સ્મરક આ પુસ્તકનાં પ્રકાશન સિવાય બીજી કોઈ રીતે ભાગ્યે જ વધારે પ્રગતિનીય ગણાય. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક અધ્યાપન મંદિરોના વિદ્યાર્થીઓ માટે પુસ્તકને વધારી લેવું જ. પ્ર. વે.

બાળ વિભાગ

પોપટ

કેટલાંક પક્ષીઓને ગાતાં આપણે સાંભળ્યાં છે. કોયલનો ટહુકાર, કબુતરનો હુંકાર, કાબરનો કલરવ આપણે ઘણીવાર સાંભળીએ છીએ. પરંતુ કોઈ પક્ષી માણસની જેમ જ મોક્ષવું હોય તેવું તમે જાણ્યું છે ખરું? એ છે સહેલો પાંજરામાં પુરાયેલો પોપટ. એ એટલો બધો સહેલો છે કે તમે એની સામે બે કંઈ બોલશો તે એવું ને એવું ફરી બોલી જશે. તમે 'રામ' કહેશો તો પોપટ 'રામ' કહેશે. તમે જય જય કહેશો તો પોપટ જય જય બોલશે. તમે બે કંઈ બોલશો તે પોપટ બોલી બતાવશે. નથી ખાતર કે પોપટ બધાંજ પક્ષીઓમાં ખૂબ ચંકાર પક્ષી છે?

માત્ર યુદ્ધિ જ નહિ પણ પોપટનો દેખાવ પણ બહુજ મુંદર હોય છે. એની ચાંચ વાંકી અને સોડદાર હોય છે. પોપટના માખા સફીરનો રંગ લીલો હકદાર હોય છે. અને ચાંચનો રંગ પાકો મરચાં જેવો લાલ હોય છે. પોપટને ગળે કાળા રંગના ઓ હોય છે, એ કાંઠેલો કહેવાય. આ ત્રણ રંગના સુમેળથી પોપટનો દેખાવ ખૂબ ચોક્કસ લાગે. પોપટના આ રૂપથી આકર્ષક કોઈ એને નાનકુ પાંજરામાં પૂરી

ઘરના શણગાર તરીકે આંગણમાં કે પરસાળમાં લટકાવે છે. આમ પોપટની મુંદરતાજ એને હાનિકર્તા નીવડે છે. કાગડાને કોઈ પાંજરામાં પૂરી આંગણમાં રાખવું નથી કારણ કે કાગડો રહ્યો કુરૂપ. એથી ઘરની શોભા વધે નહિ ત્યારે રંગબેરંગી પોપટ આંગણમાં આકર્ષક લાગે અને પોતાના યુદ્ધિ ચાતુર્યથી આવનારનું મન પણ આમંદિત કરે. એટલેજ પોપટ બિચારાને પૂરાઈ રહેલું પડે.

આંગણના પાંજરામાં પુરાયેલ પોપટને તમે ઘણીવાર ગાતો સાંભળશો, કેટલીક વાર વાતો કરતો પણ સાંભળશો. પરંતુ એના હૃદયમાં ઉલ્લાસ નહિ હોય. દૂર દૂરની વનરાઈમાં છૂટથી ઉડતો પોપટ જે રવેચાથી ગાન કરી રહ્યો હોય તે ગાન તમને પાંજરામાં પુરાયેલ પોપટ પાસેથી કદાચ સાંભળવા નહિ મળે. એ તો તમે જોયું પદાવશે તેવું જ પડશે. પાંજરામાં થોડીવાર તે સળિયા ઉપર ચઢી દિયેકા ખાશે, થોડીવાર પાસે પડેલા પાણીના વાટકામાં ચાંચ બોળશે તો કેટક વાર પાંજરામાંથી બહારની કળવા મઠિ સળિયા ને વળગી પાંખો ફેંકાવી વૃથા પ્રયાસ કરશે. ત્યારે એનો દેખાવ ખૂબ કડ્ડલ લાગશે. પોપટને આવી રીતે પરી રાખના મનશે ખરો?

ધુધરો

લેખક:

‘ચાંદા મામા’

જઈ એના શિરમાં પકડયો ધુધરો એવા જોરમાં.

પાંચ વરસની ચંપા બહુની
બેઠી એવા નોરમાં ...
હતો હાથમાં ધુધરો એણે
ફેંક્યો એવા જોરમાં ... ૧

નાનો બાપુ પાસે બેઠો
હસતો રમતો ચોરમાં,
જઈ એના શિરમાં પકડયો
ધુધરો એવા જોરમાં ...

એ..એ.. કરતો રેતો રેતો
ગયો પગો' તો ધુધરો જ્યાં,
લીધો એણે રીસ કરીને
ફેંકી દીધો બા'રમાં... ૩

ઉંખર ઉંખર રમે બચુડી,
ચુડી, ગઈતી પાણી બા,
ધુધરો લાગ્યો પગમાં એને
એ પણ ત્યાં માંડી રાખા ... ૪

બાપુ રૂપે બચુને ભાળી
ચંપા પછા રૂપે સંગાથ,
બા આવી, બેઠું ભરી લાવી
ભાંડુડાં દીધાં રડતાં... ૫

બાના મનમાં એમ થયું કે
ભાંડુડાં છે ભૂખ્યાં ખૂબ,
કપાટમાંથી ફરડિયો લઈ
આવા દીધું ખૂબા ખૂબ... ૬

મીઠાં મીઠાં આહુ, અંજીર;
કીસમીસ, કાંઠુ, કાળી દ્રાક્ષ,
હસતાં હસતાં ખાઈ ગયાં ને
મુતાં ચંપી સો સંગાથ... ૭

આયુ માસનો
સૌથી મહત્તમ
ખતાવ નેરિયાદ

નડિયાદ - પરિષદનો અહેવાલ.

આ કામ
સમજાવવું છે,
તથાદાનું - નથી.
એ વસ્તુ તજર

મુકામે તા. ત્રીજી
અને ચોથી નવેમ્બરે ગુજરાતના અગ્રિયાર
જિલ્લાના દારૂબંધી અધિકારીઓ અને આગેવાન
સામાજિક કાર્યકરોની, મુખ્યતા દારૂબંધી અને આગ-
કાંચી ખાતાના ડેપુટી કમિશનર ડી. એ. વ. ગોખલા
અધ્યક્ષપદે મળેલી પરિષદ ગણી સફાઈ, પરિષદમાં હાજર
રહેલા ગુજરાતના સંભાવિત કાર્યકરોમાં ગુજરાત ખાતેના
દારૂબંધી માટેના માતાઈ વ્યવસ્થાપક શ્રી. અર્જુન લાડા
ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિના મંત્રી શ્રી. ચવડભાઈ
પટેલ, એડા જિલ્લાના કલેક્ટર શ્રી. ગોડક, જિલ્લાના
ગોશીસ-વડા શ્રી. પ્રધાન, મુખ્યતા ધાત્રસચ્ચ શ્રી રૂબ-
કિંદલ ડાશી, તેગજ હંતર સરકારી અમલદારો
અને કાર્યકરો હતા.

શ્રી. ડાલ્મીનું સરકાર પ્રવચન

પરિષદની શરૂઆતમાં આગવુંકોને સરકારનાં ખેડા
જિલ્લાના આગે-
વાન કાર્યકર
શ્રી. કલસિંહજી
ડાલ્મીએ દારૂ-
બંધીનાં કાર્ય-

કામને સંગોષાંગ અમલમાં મુકવાના મુખ્ય સરકારના
નિયુધ્ધની પ્રશંસા કરી હતી. દારૂબંધી સામે લાગતાં
યજગતાં દિત ધરાવતાં તવો તરફથી થતા મહિન
પ્રચારનો ઉત્સેખ કરી શ્રી. ડાલ્મીએ એની નિરર્થકતા
દર્શાવી હતી.

ગુજરાતનો ફાળો

પરિષદને ઉદ્બોધન કરતાં ગુજરાત પ્રાંતિક સમિ-
તિના મંત્રી શ્રી. ચવડભાઈ પટેલે ૧૯૩૮ ની સાલથી
આંદોને દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં ગુજરાત જે પરાકરી અને
અંગીત કાર્ય કરી રહેલ છે તેનો પરિચય આપેલ,
દારૂબંધીના કાર્યક્રમમાં શુદ્ધિશાળી. ગર્વતા સદકાર
માટે વિનંતિ કરતાં શ્રી. ચવડભાઈએ કહેલું કે
ગામડાંના શિક્ષકો, ગ્રામપંચાયતના મંત્રીઓ તથા
પ્રમુખો, ઇકકરો તથા વડીલો ત્રગેરે પ્રસંગોપાત
પરિષદો યોજા આ પશ્ચતી વિગારેલા કરવી જોઈએ

દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં

ગુજરાતમાં થઈ રહેલું સંગીન કાર્ય

સમજ રાખી જનસામાન્યમાં જે આ પ્રશ
વહેતો મુકાશે તે દારૂબંધી અવશ્ય સફળ થશે અને
સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવતાં સરકારને જે
આર્થિક મોટ જશે તેના બાર આ સદકારની
ભાવનાથી ઓછો જશે.

ભવિષ્યની જવાબદારી

એડા જિલ્લાના કલેક્ટર શ્રી. મોડકે સભાને
સંબોધતાં જે વર્ષના દૂંકા ગાળામાં કોંગ્રેસ સરકારની
અન્ય સિદ્ધિઓની પ્રશંસા કરી હતી અને નજકતા
ભવિષ્યમાં પ્રજાએ કરવાના મહાન કાર્યોની જવાબદારીને
ઉત્સેખ કર્યો હતો. તેમણે ગુનાઈન તવોને દાખવાની
અને ગેરકાયદેસર દારૂ ગાળવાની પ્રથિતિ સામે કટક
હાથે કામ લેવાની અગત્ય ઉપર બાર મુક્યો હતો.

સંસ્કૃતિ શું કહે છે ?

પ્રમુખ સ્થાનેથી
બોલતાં એ. રોષે
ભારત વર્ષની
પ્રાચીન ભૂમિમાં
ક પિ-મુનિએ
તેમજ તવવેતાઓએ મહાપાતને કમ રીતે ત્યાજ્ય અને
તિરસ્કરણીય ગણેલું તેનો સંદિપ્ત પરિચય આપેલો.
ધાર્મિક દષ્ટિએ, સામાજિક દષ્ટિએ, નૈતિક દષ્ટિએ
તેમજ ભાતિક દષ્ટિએ- કોઈપણ રીતે દારૂની આ દેશની
સંસ્કૃતિમાં સ્થાન હતુંજ નહિ નેમ રોઈ શકે નહિ
એમ એ. રોષે ભારપૂર્વક જાણવું હતું.

પ્રજના સર્વોગી કલ્યાણ સાથે દારૂબંધીનો અંગ્ય
ચર્ચાતાં એ. રોષે કહેલું કે કોઈપણ લોકશાહી રાન્ય
દુર્વ્યસની સમાજ ઉપર નિર્બર ન રહી શકે.
પરંદેની સરકારે આજેથી અને પોપેલી દર્ખની બંદી
એ ગરીબ સમાજનાં અનેકવિધ સાંસારિક દુર્ગો માટે
જવાબદાર છે. એ. રોષે વિશેષમાં કહેલું કે સરકારને
દારૂબંધી જે આવક થતી આવી છે તેનો ઘણો મોટો
ભાગ ગરીબ વર્ગ તરફથીજ ભરાય છે. ગરીબ વર્ગની
આ પળમ્મલી કોઈપણ લોકશાહી રાન્યનાં સહન કરી
એ જ નહિ.

સામગ્રીના વિષય નથી

દારૂબંધીની વિરૂદ્ધ થતા વિવિધ અસહ્યતાઓ ગદિયા આપતાં છે. શેષે કહેલું કે દારૂબંધી એ દારૂ લાભીઓના વિષય નથી તેમ કહેવાની અંગત ધૂન પકુ નથી. મહત્ત્વાનુભવે એનો આદેશ આપે છે એ કારણે એ સ્વીકારવાની છે એવું નથી. પરંતુ આપણી સરકારે તેણે છે કે સમાજની આર્થિક, નૈતિક, સામાજિક તેમજ રાજકીય ઉન્નતિ માટે એક માત્ર સાચો ઉપાય દારૂની બંદી ટાળવાનો છે અને એથીજ દારૂબંધીની નીતિ પુનઃચિંતનના પાયા તરિકે સરકારે સ્વીકારી છે.

સતોષકદ પ્રગતિ

આગળ આપતાં છે. શેષે છેલ્લા ત્રણ વર્ષ દરમિયાન દારૂબંધીનું કાર્ય જે વેગ ધારી રહ્યું છે તેમજ ગોળની રસીમાંથી પાવર આલેકોહોલ બનાવવાની અને મહુકાનાં ફૂલોનો ઉપયોગ કરવાની જે વિવિધ યોજનાઓ ઘડાઈ રહી છે તેના પરિણામ અપેક્ષા અને દારૂબંધીને કારણે બેકાર બનતા તમામ ધંધાદારી વર્ગને બીજી વ્યવસાય આપવાનું સરકારની વિચારણા હેઠળ છે એમ તેઓશ્રીએ જણાવેલું.

અન્યમાં ગુજરાતમાં થયેલા દારૂબંધીના કાર્યની ડો. શેષે પ્રશંસા કરી હતી અને સતોષ બચકત કયો હતો.

સ્થિતિપાત્ર નાગરિકની ફરજ

સાંજે નડિયાદની મહીડા ભાગેળે ડો. રોખતા હસ્તે એક સંસ્કાર કેન્દ્રનું ઉદ્ઘાટન થયું હતું. તે પ્રસંગે જણાવતાં ડો. શેષે જણાવેલું કે સ્વાતંત્ર્યના આગમન સાથે દરેક રિયલિટીમાં નાગરિકની ફરજ પોતાના ગરીબ અને કમચાલક જાતજાતના યથાશક્તિ ઉદ્ધાર કરવાની છે. આપણી રાષ્ટ્રીય સારકારે જનસામાન્ય માટે વિકાસનાં અનેક હોતો શુક્ર્યાં મુક્યાં છે. એને ઉપયોગ યોગ્ય રીતે થવો જોઈએ. સ્વયંસેવા અને સહકાર એજ બધા ઉપકારોની ચાવી છે.

પરિપદની ફૂલધુતિ

પરિપદના બીજા દિવસે ડો. અર્જુનસાહબે ગયા ન્યૂન મોસમમાં દારૂબંધી-અધિકારીની જે પરિપદ અમદાવાદમાં મળી હતી તેમાં થયેલા કામદાનને અરુણા આપેલા હોને અને દારૂબંધી અધિકારીઓને

મામળોનો વધુમાં વધુ સંપર્ક સાધી મિશનરીન આદર્શથી કામ કરવાની સૂચના કરી હતી. દરેક જિલ્લાના અધિકારીઓએ પોત પોતાના જિલ્લામાં થઈ રહેલા દારૂબંધીના પ્રચારની રૂપરેખા આપેલા હતા પ્રમુખસ્થાનેથી જણાવતાં ડો. શેષે જિલ્લાના દારૂબંધી અધિકારીઓને મામળાનિયમ, ઔદ્યોગિક સંસ્થા વધુ અતાજ વાવવાની જૂથેશ વગેરે સરકારની વિવિધ યોજનાઓથી ગામડાંની જનતાને વાકેફ રાખવા માટે સૂચના કરી હતી.

પરિપદમાં નીચેના મુદ્દાઓની ચોખવટ થઈ હતી.

(૧) જિલ્લાના દારૂબંધી અધિકારીઓએ મોટાં ગામોને બદલે જિલ્લાનાં નાનાં ગામોમાં પહોંચવાનું પર્યટન કરવું અને માત્ર ઉપકરણો પ્રચારને બદલે કામગીરી ચલાવવાનું કાર્ય તરફ વધારે દૃષ્ટિ રાખવી.

(૨) મધ્યસ્થ ગામોમાં પ્રચાર માટે મેટ્રિક લેન્ડર્સ અને ફિલ્મને ઉપયોગ કરવો.

(૩) દારૂબંધી અધિકારીઓએ ગામડાંની મુલાકાત દરમિયાન વાત, કુવા, તળાવ, રસ્તા, ખેતી માટેલોજ વગેરેની પરિસ્થિતિથી પરિચિત રહેવું અને આમ જનતાના સામાજિક, નૈતિક અને સાંસ્કૃતિક કોર્સ માટે પ્રયાસ કરવો.

(૪) સ્થાનિક સમાજસેવકો, શક્ષકો વગેરેની મદદથી ભજન મંડળી-કલાપથક વગેરે તૈયાર કરવો.

(૫) સુરત અને અમદાવાદ જિલ્લાની પેટે જિલ્લા સ્તરે ગોડ મારફત વિદ્યાર્થીઓની મદદ મેળવવી.

(૬) દારૂબંધીના પ્રચાર માટે સરકાર-ખાતે આગળ એણું ખર્ચ કરવું. મામ પંચાયતો, સહકારી સંસ્થાઓ, મ્યુનિસિપાલિટીઓ, અને શાળાઓ વગેરેની ચાવી ધણી જવાબદારી માથે લેવાનું ઉત્તેજન આપવું.

(૭) સહકારી સંસ્થાઓની મદદથી વધારે સંસ્કાર કેન્દ્રો ખોલવાં અને એને કલા, રમતગમન અને મનોરંજનનાં આદર્શ વિદ્યામયનાં બનાવવાં.

તેજ દિવસે સાંજના ડો. રોખ તેમજ બીજા સંસ્થાન મહેમોના નડિયાદથી વીસ માઈલ દૂર આવેલા ખાનુજી ગામની મુલાકાતે ગયા હતા. ત્યાં શ્રી. રાવજીવભાઈ પટેલના પ્રમુખસ્થાને મહેમોના આસપાસ ૩૬ ગામોના આદર્શ અને પાટણવાદિયા કામે.

સભામાં સરકારની દારૂબંધીની નીતિને સંપૂર્ણ રીતે સહકાર આપવાનો નિશ્ચય લેવાયો હતો.

પાવર આલ્કોહોલ પેદા થશે

પરિષદને અતે મુંબઈ તરફ પાછાં જતાં પહેલાં આપેલી એક અપવાદી મુલાકાતમાં ડૉ. શેમે જણાવેલું કે ગોળની રસીમાંથી પાવર-આલ્કોહોલ ઉત્પન્ન કરવાનો સરકારનો ઇરાદો છે. આ અંગે રૂ. ૫૦ લાખને ખર્ચે નાસિકમાં એક પ્લાન્ટ તૈયાર થઈ રહ્યો છે. આવતા વર્ષના જૂન માસથી આ યોજના કામ કરતી થઈ જશે. દર વર્ષે આશરે ૧૪ લાખ મેટ્રિક પાવર આલ્કોહોલ મેદાર થશે એવી ધારણા છે. એનો લાભ પેટ્રોલ કરતાં સહેજ ઓછો રહેશે અને રેટેડ ટ્રાન્સપોર્ટની બંધોમાં ૧૦ ટકા પેટ્રોલ સાથે ૪૦ ટકા પાવર આલ્કોહોલ

મેળવી એનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

મહુડાનાં ફૂલોનો શો ઉપયોગ દારૂબંધી અમલમાં મુકવા પછી કરવામાં આવશે એક પ્રશ્નને હિતર આપતાં ડૉ. શેમે જણાવ્યું કે મહુડાના ફૂલો ખાતર તરીકે તેમજ હોરોના ખોરાક તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાશે. તેમાંથી ગુફોઝ લેક્ટીક એસિડ અને એમીડીક એસિડ પણ બની શકે તેમ છે. પરંતુ આ માટે જરૂરી મશીનરી અને કોમ્પ્લેક્સ મેળવવા માટે પ્રયાસ ચાલુ છે.

લશ્કરમાં વપરાતા દારૂ અંગે ડૉ. શેમે જણાવ્યું હતું કે દિ. ૬ સરકારને મુંબઈ સરકારે મુંબઈમાં પૂરતા લશ્કરીમાં માટે દારૂનું રેશનિંગ કરવાની નિર્ણય કરી છે. લશ્કરમાં કામ કરતા લોકો પોતાના દારૂનો ક્વેશ્ન હંતર સહરીએને વેચી શકશે નહિ.

ગૃહમોરચે મહિલાઓનું યશસ્વી કાર્ય

તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૯૪૮ ના રોજ સુરત જિલ્લાના વ્યારા ગામમાં અધિક્ષ ગુજરાત પ્રિસિટ મહિલા ટેમ્પરન્સ યુનિયનની સભા મળી હતી. એ સભાની કાર્યવાહી દ્વારા ગુજરાતના નારી સમુદાયે દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં જે પહેલ કરી છે તે સફળતાની શુભ નિશાની છે. દારૂ સામેની લડત દુનિયામાં સર્વત્ર એકીએક ફાળેજ ખચ છે. કોરલુ કે ધરતુ આંગણું કે જ્યાં બીચીનુ સામ્રાજ્ય પ્રવેતે છે, તેની જ યાંતિમાં દારૂ ત્રિદ નાંખે છે. દારૂની બદી સામે સ્ત્રીઓએ હાથબાંધી બેઠી લડાનેનો નિર્દેશ મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ કર્યો હતો અને દારૂબંધીની ચળવળમાં ફૂલો આપવા માટે એમણે સ્ત્રીઓને ઉદ્દેશ્યત પણ કહ્યું હતું.

સુરત જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિએ આ સભાને સહકાર આપ્યો હતો.

આરો ૧૯૨૦ ની આસપાસ પ્રિસિટ મિશનરીઓએ હિંદમાં ટેમ્પરન્સ ચળવળની રચના કરી હતી. અને આ ટેમ્પરન્સની ચળવળ ક્રમેક્રમે સંપૂર્ણ તિવ્વનનમાં પરિણમી હતી.

આ સંસ્થાએ દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓએ કરવાના કાર્યની જે કપરે આ દોરી છે તે નીતિનું અનુકરણ રેશનિંગની હિતર સ્ત્રી સંસ્થાઓ પણ કરે એ જાણની છે. આ કાર્યક્રમના પહેલાં અંગ તરીકે ટેમ્પરન્સ યુનિયનની દરેક યાંત્રીએ પાંચ મંડળો યોજનાં અને એ દ્વારા લોક સંલુલ્લેનો તેમજ દારૂબંધીનો પ્રચાર કરવો. ખીજ અંગ તરીકે દરેક યાંત્રીએ બજાર મંડળીઓ યોજની અને બજારો દ્વારા ઘેરઘેર દારૂબંધીનો સંદેશ પહોંચાડવો. ત્રીજ અંગ તરીકે ખીજ કોઈપણ કિષાય દ્વારા લોકોને દારૂબંધીનું રહસ્ય હયાતી શકાય એ ઉપાયની અજમાયશ કરવી.

સભામાં દારૂબંધી અંગેના બીતિચિત્રોનું તેમજ પ્રચાર સાધિતનું પ્રદર્શન લગ્નમાં આવ્યું હતું. અને મહાત્માની આરાધ અસરને તાદશ અસિતનય દ્વારા દર્શાવવામાં આવી હતી.

ઉપર નિર્દેશ કરેલ સભામાં સ્ત્રીઓએ દારૂબંધીના કાર્યક્રમમાં કંઈ જાતનો ફૂલો આપણે બોલ્યો એ અંગે નિશ્ચય લેવામાં આવ્યા હતા. સભામાં દારૂબંધી અંગેની નિર્ણયિકાઓ, નાર્તાઓ, બજાર મંડળીની સંવિધાઓ યોજનામાં આવી હતી. અને સરકારની દારૂબંધીની નીતિ, દારૂબંધીનો આદેશ અને મહાત્માની શરીર ઉપર થતી અસર એ વિષય બાબત જે વ્યાખ્યાનો યોજનામાં આવ્યા હતા.

પ્રાંતિક ધારાસલાની શિયાળાની બેઠકને કારણે પ્રાંતીય પ્રધાનો તેમજ આગેવાન સમાજસંવદ્ધોને લાજ પૂતા શહેરની દારૂબંધી સમિતિ લઈ ચાલી હતી. અને વિવિધ કાર્યક્રમો યોજા શકેલી. હરેક જાહેર પ્રસંગેના ઉપયોગ દારૂબંધીનો સંદેશ જનતામાં પ્રસારવાના મારે કરવામાં આવ્યો હતો. ખેતીવાડી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. એમ. પી. પાર્સી 'વધુ અનાજ ઉગાડાવું' રહેજ્ય એક જાહેર સભામાં દર્શાવ્યું હતું. ગાંધી જયંતી દરમ્યાન યુવેશ્વો વ્યાખ્યાનોમાં ખલુ મહાત્માજીનો દારૂબંધીનો આદર્શ વિવિધ રીતે સ્ફૂટ કરવામાં આવ્યો હતો.

સામાન્ય માણસની સારી અથવા નરસી પરિસ્થિતિ એજ લોકશાહી રાજ્યતંત્રી સંસ્થાના અથવા નિષ્કણતાની નિશાની છે. પ્રાંતના વડા પ્રધાન થી. બાળા સાહેબ ખેડે આ પરિસ્થિતિને સમજી વડાર કોલાતીમાં વડાર સમાજ સહકારી સંસ્થા તરફથી સહકારી પ્રવૃત્તિના ઉત્કર્ષ માટે યોજાયેલ જાહેર સભામાં વડાર નાતિનો આમંત્રણ સાથે અંગત સંપર્ક સાધ્યો હતો. શ્રી. બાળા સાહેબે ખેતાના હરદ્રમેજના ફરકતા રિગત સાથે વડાર ખેતાનામાં એકરસ થાં એમની સામાજિક અને આર્થિક પવનતિનાં મળનો એમને પરિચય કરાવ્યો હતો. આ પવનતિનું કારણ શ્રી બાળા સાહેબે કહ્યું તેમ વડાર તિમાં ફેળવણીના અભાવ અને માદક પીણુનો અસરો તે. શ્રી. બાળા સાહેબ ત્યાં ત્યાં જાય છે અને સભા સિદ્ધિને ઉદ્દેશ્ય છે ત્યાં ત્યાં સભાજનો સાથે એકરસ થવાને લીધે જ તેઓશ્રી પોતાનો ઉદ્દેશ પાર પાડી જાય છે.

એ કાણપણ આંદર્જને પહેલથી છેલ્લે મુદ્દી બરખાર વળાઈ રહેવામાં આવે અને એને યોગ્ય રીતે અમલમાં મુકવામાં આવે તો જન સામાન્ય એને જાહેર સહકાર કરે. પૂના શહેરનું જન-સેવા-મંડળે આ વસ્તુ-સ્થિતિને લક્ષમાં રાખી કાર્ય કરી રહેલ છે. ભંજીહાટીમાં જનસેવા-મંડળે તાજેતરમાં એક રનેદસમેલન યોજ્યું હતું અને એમાં ભોક્કરનાથ, નાનાપેઠ, જવાબતીષે વગેરે જુદા જુદા વિસ્તારોના લોકોએ સારી સંખ્યામાં દાજરી આપી હતી. પૂના શહેરના રુબિનિપત્ર કમિશનર થી. એસ. જી. બર્વે પ્રમુખ રચાને હતા. રનેદસમેલન દરમ્યાન જુદી જુદી રમન ગમતો યોજાઈ હતી. પ્રમુખ રચાનેથી આગતી થી. બર્વેએ અસ્પર્શનાનિવારણ પ્રોત્સાહન, દારૂબંધી વગેરે પ્રશ્નો ગચ્ચો હતા. પલ્લવા સમયના પ્રવાદને પારખવાતી અને એને અનુકૂળ

થઈને વર્તવાની એણે ઓતાજનોને આપીલ કરી હતી જે વ્યક્તિ કે જે સમાજ વખતને સમજીને નહિ વર્તે તે પદચ્યુત થશે, એવી સ્પષ્ટ ચેતવણી થી. બર્વેએ આપી હતી. ઓતાજનોના મોટા ભાગ હરિજનોનો હતો.

આ પ્રસંગે ઇતામોની વહેંચણી શ્રીમતી બર્વેને વરદ હસ્તે થઈ હતી.

પૂના જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિએ સર્વોદય 'સે' સાથે સહકાર સાધી તર્કગાંવ-દબાડામાં ચેતવેલ એક પ્રદર્શનમાં દારૂબંધી અંગેના એક સ્ટોલ મુકયો હતો. આ પ્રદર્શનમાં દારૂબંધી અંગેનું પ્રચાર સાધિત્ય તેમજ બીતિચિત્રો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં સર્વોદય યોજાનાને તેમજ દારૂબંધીનો આદર્શ એકજ દોષ આ સહકારથી સિદ્ધિને બહાલી મળશે એમ માનવું એ યાગ્ય છે.

કોચાળા જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિએ જિલ્લામાં આમસુધાર સંતાલ, ગાંધી જયંતિ વગેરે જાહેર કાર્યક્રમો બહુજ રસપૂર્વક ઉજવ્યા હતા. પ્રચાર મારીને ઉપયોગ ખલુ દૂર દૂર સારા પ્રમાણમાં કરવામાં આવ્યો હતો. રથાનિક જનતાએ દારૂનિષેધનાં અને સામાજિક નાટક દ્વારા તેમજ અખાડા પ્રવૃત્તિદ્વારા સ્વયં સેવાનો આદર્શ વ્યક્ત કર્યો હતો. જિલ્લાના દારૂબંધી અધિકારીએ આલુ માસ દરમ્યાન આશરે રૂ. ૩૦૦૦૦ પ્રવાસ યોજ્યો હતો. અને પ્રચારના જુદાં જુદાં સાધનોને ઉપયોગ કર્યો હતો. દારૂબંધી અંગેની 'મિ ફિરમી બનાવવામાં આવી હતી. તેમજ હરદ્રેજના છપનમાં ઉપયોગી એક ફટલાયે વિષયો ઉપર મહિતી પ્રધાન વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

સોલાપુર અને ખીતપુર બંને જિલ્લાએ એ દારૂબંધીના કાર્યક્રમના બધાંજ અંગોને સ્પર્શે જોઈ પ્રવૃત્તિ કરી હતી. સંસ્કાર કન્દ્રોમાં દારૂબંધી અંગેની ફિરમી બનાવવામાં આવી હતી. અને નાટ્ય, વાદન, જન વગેરે સંસ્કાર કાર્યક્રમો રાખવામાં આવ્યા હતા.

પંદુરના કાર્નિટી મેળામાં સંત માર્ગે મવાઈને પોતાના ભજન કીર્તનના સામુદાયિક કાર્યક્રમો દ્વારા અંશગાને તીરે હલશે યામિદો ને દારૂબંધીના સદેશ પાઠ્યો હતા. રથાનિક વર્તમાન પત્રોએ આ કાર્યક્રમો યોગ્ય પ્રદર્શન આપ્યું હતું.

આમ સુધાર સખાદ દરમ્યાન ખીતપુર શહેરમાં યો. લાગતી અને મી. દરેલાએ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં

સુખી જીવનનો સાચો રહસ્ય

ગ્રેકાઇસ્ટસર દારૂના ઉત્પાદન અને એના છૂપા વ્યાપારને જન સામાન્યની મદદથી દાખી દેવા માટે સરકારની દારૂબંધી સમિતિને આખરે સફળતા મળી છે. અગ્રીપાકા, તાકવાડી, ધારાળી, કમાડીપુરા, વડાલા વગેરે વિસ્તારોમાં સતત પરિશ્રમ દ્વારા પશ્ચાદ્ બંધિકા તૈયાર કરેલી હોઈ જન સામાન્યને હવે એજ લાગવા માંડ્યું છે કે સંપૂર્ણ નિર્વ્યસની જીવન એજ સુખી જીવનનો સાચો ઉપાય છે, અને એથીજ લોકો દારૂબંધીના અગમચને ખરા હકદથી સરકારતા થયા છે. કમાડીપુરા એ એક ઘણાજ ખરાબ લત્તો ગણાય છે ત્યાંના લોકોનું પશુ સમાજ સેવકોના પરિશ્રમથી હૃદય પરિવર્તન થયું છે. સરકારની દારૂબંધી સમિતિએ આ વિસ્તારમાં ભરેલી એક પ્રચાર સલામમાં સમાજ વિરોધી તત્વોએ શુંડાગિરી કરી ખસેલ પહોંચાડના પ્રયાસ કરેલો, લોકોના મોટા ભાગે એનો સામનો કરી શુંડાએને કાયદાને હવાલે કરી દીધા અને એનાં કાળાં કબો ને ઉઘાડાં પાડેલાં. લોકોનો આ જાતનો સહકાર એ દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં નવા યુગના ઉદયનું સ્થળ છે.

મરાઠી નાટ્યકારનો પ્રયેશ

એક દિવસ એવો હતો કે બ્યારે મરાઠી રંગબ્રમિ ઉપર શ્રી. રઘુવીર સાયકારની નાટ્ય દુનિયા અત્યંત લોકપ્રિય હતી. હવે એમણે દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં પોતાની કથમ અજમાવવી શરૂ કરી છે, એમનું નાટક “પાર્વતી કહાણી” હાલમાં દામોદર ટાંકરેની હોલમાં લજવામાં રજૂ છે. શ્રી. સાયકારે “રંગ દેવતા” નામે એક નાટ્યમંડળી પશુ શરૂ કરી છે. અને દર રાત્રિ અને રવિવારે લજવાના આ નાટકમાં મોટી જતમેદની રસ લઈ રહી છે.

સુશાધરની ફરજિયાત

નેર્થવુડ ગાર્ડન્સના કસ્ટાણુ કેન્દ્ર ઉપર એક ગુલામરો યોજવામાં આવ્યો હતો. તેમાં સંખ્યાબંધ સ્વિસ કવિઓએ પોતાની ગમલો દ્વારા નિર્વ્યસની જીવનનો સ્વામનો આદેશ મુકત કંઈ ગાયો હતો. શ્રીવજનોમાં સ્વિસો અને બિનમુસ્લિમો— બંધાજ હતા. મરાઠી વિગેએ પશુ એમાં ભાગ લીધો હતો. મુસ્લિમ નેના

એએ સરકારની દારૂબંધીની નીતિને સ્પષ્ટ કરતાં વ્યાખ્યાનો કર્યાં હતાં.

ટેમ્પરન્સ યુનિયનની સલામ

ખ્રિસ્તિ મેડિલા ટેમ્પરન્સ યુનિયન એ આંતરરાષ્ટ્રિય સંપર્કો ધરાવતી સંસ્થા છે અને એની એક શાખો સરકારમાં પણ છે. આશરે દોઢસો વર્ષ પહેલાં આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ મલાખાતની ખાતમાં સંવમની કેળવણીનો હતો, પરંતુ વખત જતાં એના નામ સાથે ભલે ‘ટેમ્પરન્સ’ શબ્દ સંકળાયેલ હોય પરંતુ હવે એનો આદર્શ સંપૂર્ણ મલ્લિયેલજ રહેલ છે.

દારૂબંધી ખાતાના ડેપુટી કમિશનર ડૉ. એ. યુ. શેખે સરકાર સંસ્થાની એક સભાને ઉદ્દેશોચન કરતાં એનાં દુષ્કર્મની તેમજ પ્રગતિની પ્રશંસા કરી હતી, તેમજ સરકાર તરફથી દરેક પ્રકારનાં સહકારની ખાત્રી આપી હતી. સરકાર શાખાના ખીજ એક અધિવેશન વખતે દુનિયાભરની બંધી સંસ્થાઓના પ્રમુખ હાજર હતા. ત્યારે ડૉ. શેખ બીટ પ્રતિજ્ઞામાં ઝેરાએલ હોઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનો મદદનીશ મંત્રી શ્રી. બ્રોડન બાનબસ સભા સમક્ષ બોલેલા. તેમણે મુંબઈ સરકારની દારૂબંધીનીતિનો પુરસ્કાર કરતાં હિંદના, અમેરિકાના તેમજ દુનિયાભરના ખીજ દેશોના મળી આવતા આંકડાઓ ટાંક્યા હતા અને દારૂબંધી ખાતાં તરફથી કરવામાં આવતી પ્રચારકમક તેમજ મનોરંજક પ્રશ્નનો પરિચય આપ્યો હતો. સંસ્થાને દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણ સહકાર આપવા માટે એમણે વિનંતી કરી હતી.

શ્રી બ્રોડન બાનબસે સંસ્થાના નામ સાથે સંકળાયેલ ‘ટેમ્પરન્સ’ શબ્દમાં મૂંઢેલ દેખીતા વિરોધભાસ તરફ લક્ષ્ય દોર્યું હતું. સંસ્થાનો ઉદ્દેશ સંપૂર્ણ મલ્લિયેલનો હોઈ ‘ટેમ્પરન્સ’ શબ્દમાં એનો પુરેપુરો અભિવ્યક્તિ થતો નથી એમ તેમણે દર્શાવ્યું હતું. સ્કૉટલેન્ડમાં આજ સંસ્થાની સાખાએના સીધકમાં ટેમ્પરન્સને વહેલે સંપૂર્ણ નિરોધ સ્થપના શબ્દે ભરેલામાં આવ્યા છે એમ તેમણે જણાવ્યું હતું. સંસ્થાના

લાગતા વળગતા સત્તાવાળાઓએ આ પ્રશ્નને નહકના બાંધપાત્રમાં દાથમાં લેવાની, ખાત્રી આપી હતી.

આર મુદ્દાઓ

યંત્રમેન્સ કિથિયન એન્સાશીએશન એ આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્કો ધરાવતી બીજી એક સંસ્થા છે અને શહેરમાં એની હેટલીએ શાખાઓ કામ કરી રહી છે. સમાજ સેવામંડળના ઉપક્રમે યોજાયેલી સંસ્થાની એક સલામમાં ડૉ. એ. સુ. શેખ પ્રમુખ સ્થાને હતા અને શ્રી. નહોન ખાનખસે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

શ્રી. ખાનખસે દારૂબંધીના કાર્યક્રમને પુરકાર કયો હતો. અને નીચેના આર મુદ્દાઓ રજૂ કર્યા હતા.

(૧) દારૂબંધીના અમલને કારણે અથવા તે મલખાનને કારણે યુનાના પ્રમાણમાં થતો, થતો અથવા વધારો;

(૨) સંપૂર્ણ દારૂબંધીને અથવા બેકામ મલખાનને કારણે કોઈપણ કુટુંબના સુખમાં થતી અલિટિ

અથવા આવતો વિનાશ.

(૩) દારૂબંધીને અથવા મલખાનને કારણે સમાજ સુધરેલું અથવા બગડ્યું હોવાનું ધારણ.

(૪) દારૂબંધીને અથવા મલખાનને કારણે થતી સામાજિક ઉન્નતિ અથવા અવનતિ.

ગોતે રજૂ કરેલા મુદ્દાઓના આધાર તરફથી નહોન ખાનખસે સંખ્યાબંધ આંકડાઓ ટાંક્યા હતા.

દારૂબંધી શા માટે?

એક સંસ્થાની બાંધખાત્રી શાખામાં પત્રિકા વિષયના અભ્યાસ વર્ગના મેમ્બર શ્રી. ખાનખસે 'શા માટે દારૂબંધી? એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

ઉપરના સમારંભમાં પ્રશ્નોત્તરી પ્રસંગે જે પ્રશ્નો પૂછા હતા તે ઉપરથી એવો આભાસ થતો હતો કે દેશના દારૂબંધીને અપનાવતાં સુદૃઢ અવકાશ હતા, આવા ભોક્ષ સમજાવવા માટે પ્રચાર એક મુખ્ય સાધન ગણી શકાય

અભ્યર્થના

દારૂનિષેધનાં ગીતોનો નવો સંગ્રહ

શ્રી. 'વિવિલ્લુ', 'મેડિનિયંદ', શ્રી. રમણલાલ સોની, શ્રી. 'પતીલ' શ્રી. સુરેશ શંખી, 'મધુરમ', સમિતલાલ પંચા, કુમુદ્યંદ મહેતા. ગોવિંદલાલ પંચાલ, વગેરે ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ તેમજ પ્રયોગશીલ કવિઓનાં દારૂનિષેધનાં આશરે આપેલ ગીતોનો નવો સંગ્રહ.

આજી માસના બીજા સપ્તાહમાં બહાર પડશે.

સુન્દર દિવસી બેકેટ, પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. થી મંગાવો.

મંત્રી, પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ,

ગોલ્ડ કરેટમ હાઉસ, કોલ.

મુંબઈ. ૧

તમારા જિજ્ઞાસુ દારૂબંધી અધિકારી પાસેથી પણ 'અભ્યર્થના' ની નકલો ફ્રીક વખતમાં મેળવી શકશો.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનું આ મુખપત્ર લેવા લેઈ ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ, નંદુર સેક્ટન, અમદાવાદ થી. રસિયાલ ઇ. બેકેટ અને મુંબઈ સરકારના મલગત ખાતે પ્રસિદ્ધ થયું છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનાં

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર તામરાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, મુલમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આયકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પારીલનાં પ્રબોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોનો સંદેશ આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાઉન માઈન્ટનાં ૧૩૧ પાનાં, ફિરંગી એકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત:

લેખક : શ્રી મનુભાઈ મુખવાલ શાહ ; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિમત ૦-૨-૦ ગામડામાં ખડૂજ ઓછા થયે અને ઓછા ખરચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નારીકા

(૩) દારૂનો દવ :

દારૂના દેવતાનાં તાંડવને ચિત્રાકિત કરતા અને દારૂડિયાનું કરુણ અધઃપતન વર્ણવનાં શ્રી. ઉમાશંકર જોષી, શા. નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં રોજ કાવ્યોનો સંગ્રહ

(૪) રૂપરાજ્યની સંગાથે :

રૂપરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવનાં મનુદંતવનમાં આવેલ નવચેતનને રૂપરશ્મી ત્રણ નવલિકાઓ કિમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સીપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિદને રૂપરશ્મી બે વેધક વાર્તાઓ; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાઈના વિજય :

(બે વાર્તાઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪, કિમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતારામ પરેશ અને શ્રી સીતારામ શર્માની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) છેલ્લી ઘડીએ :

લેખક : શ્રી ધનમુખવાલ મહેતા : ખડૂજ ઓછી મહેનતે ભજવી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નારીકા

તમારી નકલો વી. પી. થી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓફિસ કસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૧

સંજીવનની નકલો

તમારા જિલ્લાના દારૂબંધી અધિકારી પાસેથી પણ તમે મેળવી શકો છો. વાર્ષિક લવાજમના રૂ. ત્રણ જિલ્લા દારૂબંધી અધિકારી પસે ભરવાથી પણ 'સંજીવન' એક વર્ષ મુખી નિર્મિત મેળવી શકશો.

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાનું
૧ ધરતી બોલાવે [કાવ્ય] ...	પ્રો. મુન્દરજી ગો. બેટાજી...	૩
૨ મહાકાવ્ય વિષે કેટલાક યથાર્થ દર્શન	૪
૩ શાંતિની શોધમાં ...	બેનોનીન્દ દ. દવે ...	૬
૪ ગાંધી ગીતા ... [કાવ્ય] ...	'મોહિનીચન્દ' ...	૧૦
૫ દાહની જેમ કેમ રમે ?	૧૨
૬ મને દુનિયા (મુશ્ક) ...	રત્નાકાન્ત દત્તાત્રેય ...	૧૩
૭ 'કેમ' નો અભાવ કેમ ? ...	દામુબાઈ રુપસ ...	૧૪
૮ બને ધન્યજી જીવન (મુશ્ક) ...	પ્રો. પ્રેમશંકર લ. બટ્ટ ...	૧૬
૯ ધરમરાજ ...	પ્રહલાદ અક્ષયજી ...	૧૭
૧૦ આંખની સભાળ ...	પ્રો. ગોવિંદભાઈ પટેલ ...	૨૨
૧૧ આ પછી નરો ...	ઈન્દ્રજીવન પંચોલી ...	૨૬
૧૨ આમોહાર કે પથે ? ..	પીનામ્બા પટેલ ...	૨૮
૧૩ હઠાથાડ ...	કૃષ્ણદાસ ગાડ ...	૩૨
૧૪ કેળવણીનો પંથ ...	પ્રસન્નચંદન દીક્ષિત ...	૩૫
૧૫ ધન્ય (કવચ) [કાવ્ય] ...	'શમિન્' શ્રોત્રા ...	૩૮
૧૬ ઉત્તરાયણનું પર્વ	૩૯
૧૭ ખૂંટી લેત ...	સાકંતલાલ અ. દવે ...	૪૧
૧૮ બાળ (પર્યાય)	૪૩
૧૯ વિવિધ વર્તમાન	૪૫
૨૦ પ્રદર્શન દ્વારા લોકકેળવણી	૪૮

★ 'સંજીવન' માટે મહાનિર્વંધ, કેળવણી, આયુષ્યવંદના, આયોજીય, પ્રૌઢશિક્ષણ અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, અંગ્રેજી અને ફોટોગ્રાફ આવકારવામાં આવે છે.

★ 'પદ્મનાભ' સામયિક અને અંધારોગ્રાહક માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આગમ્ય છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

★ 'સંજીવન' માટે આવતા લેખોની પહેલે લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ તે યોગ્ય રીતે જાહેર કરી દેશે તેજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

★ 'સંજીવન' માં લખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં ભૂલ થતાં મનુષ્યો સાથે મુખ્ય પ્રાંતિક દાખાથી-સમિતિ હરદેશ સંભળે છે એમ મનવાનું નથી.

ટીપ:- 'સંજીવન' શરૂ કરીને ૬૦ માસના પહેલા અઢવાડિયામાં પહેલું ન થાય તો તેમાંથી આદિસને ના. ૧૫ થી પહેલાં જાણવું. ત્યાર પછી કોઈપણ મનની કૃતિવાદ સાંભળવામાં આવશે નહિ.

મુખ્ય પ્રાંતિક દાખાથી-સમિતિ : નં. ૨૦૬, ખજાર ગેટ સ્ટ્રીટ, કોર, મુખ્ય ૧.

સંમ્પન્ન

વર્ષ બીજું :]

વત્સુઆરી—૧૯૫૦

[અંક છઠ્ઠો]

==|| ધરતી બોલાવે ||==

જિહ્વા રે ધરતીના જાયા,
જાગો રે ધરતીના જાયા,
ધરતી બોલાવે !

જાગો રે ધરતીના જાયા,
જિહ્વા રે ધરતીના જાયા,
મેહુસો હુલાવે !

કાળ કેરે કારમે સોવાતાં ચે સૂપડે,
જાજાથી જાગરી વીજાતાં ચે હૂપડે,
કદી કદી છોને વિલાયા,
ધરતીના જાયા, ધરતી બોલાવે !

ગવરી ધેનુનાં ધાવણ પાને રે આવે,
કિત્તુક વાછરુ લાવે જો ધાવે,
ધરતી ચે અમરત છાનાં રેલાવે !
ધરતીના જાયા, ધરતી બોલાવે !
કદી કદી ધરતી ચે પારખાં લેતી,
હસી હસી મળલખ અમીધાર બહેતી,
છસી છસીને છલકાવે,
ધરતીના જાયા, ધરતી બોલાવે !

જિહ્વા રે ધરતીના જાયા, જાગો રે ધરતીના જાયા,
ધરતી બોલાવે !

મોહક મધપાનને કારણે
માણુસની નીતિદર્શિ ને
પહેલાં ચિંતિત થઈ ગઈ હોય
છે તે ગવાઈ જાય છે, અણીતા
અંગેજ દાકતર મિ. ફોયર-
બ્રોન્કે દારૂિયાની આ જાતની
સ્થિતિનું બહુ જ સચોટ
વર્ણન કરેલ છે.

“મધપાનને કારણે થતા
અધઃપાતનું અભિપ્રાય પ્રતીક
દારૂિયાનું દર્શન છે. અધિર-
હાસ સ્થિતિમાં, નિરાશાના સાગર પેરે તે ભૂતકાળને
ચિંતવતો, અને દારૂની દુર્ગંધમાં સમાડતો, સમૃદ્ધ માનવ-
તાની વચ્ચે બિખારીની જેમ અહીં તહીં ભ્રમતો નજરે પડે
છે આ માણુસથી મનુષી થઈ શકતી નથી; મરૂતત માટે
વિચાર સરખો પથુ તે કરી શકતો નથી. નાગરિક
તરીકેની ફરજ બજાવવા માટે એ કેવળ તાલાસક થઈ
ગયા હોય છે. એ ઉકરકાના કાષ્ટ જીતીને પેઠે દૂર દૂર
ફેંકાયેલો રહે છે. સ્વમાન
જેની કાષ્ટ યીજ એનામાં
હોતી નથી કારણકે એને
કાષ્ટ માન આપે એની કાષ્ટ
જ વસ્તુ એનામાં હોતી
નથી. એ એક ભેશરમ અસત્યવાદી હોય છે. અને નવાં
અસત્યને સત્ય તરીકે સ્થાપવા એ વૃથા પ્રયાસ કરતો
હોય છે. ચોતાનો વિનાશ નોતરનાર દારૂનું એકપથુ ટીપું
વધારે મેળવવાના સાધનની શોધમાં એ ફટકો નીચે
પડશે તેનું કાષ્ટ પ્રમાણુ હોતું નથી.”

મધપાનના પરિણામે નીપજતા નૈતિક અધઃપતન
વિશે એક જાણીતા અંગેજ દાકતરે ત્રણ વર્ષો પહેલાં કહેલું:

“મધપાનને કારણે જે ગાંઠપણ, ધલજા કે અર્થાઘ
ન આવતાં હોય તે એને જીવે ઇચ્છા અકિતનો નાશ અને
મગજ ઍકિતની નજાગઈ એટલું તો પરિણામે છેજ.
અને માણુસમાં જુદાને બદલે વધારે પાની ગામળી
પેસી જાય છે.”

એજ રીતે ડૉ. કારપેન્ટર નામે બીજા એક જાણીતા
દાકતરે મધપાનને ઇચ્છા શક્તિનું વિનાશક અને તીવ્ર
આવેશ નું ઉત્પાદક, ગણેલ છે.

મધાર્ક વિષે

કેટલુંક યથાર્થદર્શન

લેખાંક પાંચમે

પ્રેરાય છે, યુત્તાશક્તિઓનો એવો અભિપ્રાય છે કે ખૂની
એ દારૂની અસર હેઠળ ન હોય તો ભાગ્યે જ આગળથી
નક્કી કરેલું ખૂન કરી શકેલો હોય છે. અંતર્યામના
અવાજને ઘડીબાર દાખી દેવાને અને કેળવણીને કારણે
આવતી સંસ્કારિતાને ટાંકી દેવા માટે તેમજ ઘડીબાર
એક જીવતા જગતા માણુસને જન-લાભ શકે એટલી
પાશવી શક્તિ કેળવવા માટે એને મધપાન કરતું પડ્યું
હોય છે. મધાર્ક જુદાને
જુદી બતાવે છે, હૃદયને
પાપાણુ બતાવે છે અને
સારાસાર વિવેકને નષ્ટ
કરે છે. એથીજ દારૂકંડા
હિંસા અથવા અહિંસા વગર ચોરી અથવા લુંટકાટ કરી
શકે છે. અને ખૂન કરવા જેવા લોહિયાળા કામ માટે
પથુ એ તૈયાર થઈ જાય છે.

દારૂિયાઓએ જાને કરેલા યુન્હાઓમાં આખું
એનાં બેરો અને હોકરોમાં વડે થતા યુન્હાઓ પથુ
હોરવા ભેદથી કારણ કે એના નિરાંપર કુટુંબને, પેરને
ખાતર, બીજા મુખી સંબંધોમાં ન કરવા પડે, તેના
યુન્હાઓ નિરાશ અને દુઃખને કારણે કરવા પડતા હોય
હોય છે.

આ અંગે અમેરિકાના એક વખતના પ્રેસિડન્ટ
શ્રીઓહારે રૂબરૂટે સ્વાનુભવને પરિણામે એક વખત કહેલું:

“દારૂનો બ્યાપાર સામાન્ય પ્રજામાં યુનાદિન તત્વોને
દેલારો કરે છે અને પીડાનાં માલિકોમાં કાયદાનો બંધ
કરવાની તૃપ્તિ જગાડે છે. દારૂિયાઓને જે એમની કન્ટ્રી
મુજબ વર્તન કરવા દેવામાં આવે તો તેઓ માત્ર સામાજિક
તંત્ર જ નહિ પણ રાજકીય તંત્ર પણ ખોરવી નાખે.”

મદ્યપાન અને શુનાશક્તિ વચ્ચે જે ગાઢ સંબંધ પ્રવર્તે છે, એને અંગે ડૉ. ફેલ્ડેનિંગે કેટલીક આધારભૂત હકીકતો એકત્રી કરેલા છે.

૧૮૧૨ અને ૧૮૧૮ વચ્ચે ઇંગ્લેન્ડ અને વેલ્સમાં દર વર્ષે સરેરાશ ૫૦ લાખ ગેલન દારૂનો વપરાશ થયો હતો. અને પ્રત્યેક વર્ષે આશરે અગિયાર હજાર માથુસો દારૂની અસર હેઠળ કરવામાં આવેલા તેમજ દારૂની અસર વગર કહેલા યુનાને કારણે પકડાયા હતા. ૧૮૨૬ થી ૧૮૩૨ નાં સાત વર્ષ દરમિયાન ઇંગ્લેન્ડ અને વેલ્સમાં દર વર્ષે સરેરાશ નેતું લાખ ગેલન દારૂનો ઉપયોગ થયો હતો. અને આ બીજા સાત વર્ષના માળા દરમિયાન આશરે ૨૧૦૦૦ માથુસો ભુલ ભુલ યુનાઓને કારણે પકડાયા હતા. આ બંને આંકડાઓને સરખાવતાં એમ જણાય છે કે પહેલાં સાત વર્ષ દરમિયાન દર વર્ષે દારૂના જે જથ્થાઓનો વપરાશ થતો તેથી બીજા સાત વર્ષ દરમિયાન બમણો વપરાશ થવા લાગ્યો, અને યુનાને કારણે પકડાતા માથુસોની સંખ્યા પણ સરેરાશ બમણી થઈ ગઈ. યુનાના પ્રમાણમાં થયેલા વધારાનું કારણ વસ્તીનો વધારો અહીં શકાય નહિ કારણ કે ૧૮૧૨-૩૨ ના માળા દરમિયાન યુનાનું પ્રમાણ બમણું થયું હતું જ્યારે ઇંગ્લેન્ડ અને વેલ્સની વસ્તીમાં વધારો તો માત્ર ૧/૩ નો જ થયો હતો.

સ્કોટલેન્ડના એક બહુતા સંશોધક ડૉ. નોટને પણ આ વિષયમાં ૨૨ હાઇ એમ્પ્લે કેટલુંક સંશોધન કરેલું. તેમના મત મુજબ,

“સ્કોટલેન્ડમાં ૧૮૨૩ માં કેરી પીણીઓનો વાર્ષિક ઉપયોગ ૨૦ લાખ ગેલન જેટલો હતો, અને ૧૮૩૭ માં તે ઉપયોગ ૬૭૦૬૭૫૫ ગેલન જેટલો હતો એટલે કે આગળ કરતાં ત્રણસો ટકા વધારે હતો. જ્યારે યુનાનું પ્રમાણ ૧૮૨૩ કરતાં ૧૮૩૭ માં ૪૦૦ ટકા વધ્યું હતું.”

ઇંગ્લેન્ડમાં થોડાં વર્ષ પછીનાં ટેમ્પરન્સને લગતી પ્રગટ થયેલી એક ચોપડીમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે,

“૧૮૦૮ માં આયર્લેન્ડમાં ડીસ્ટીલરીઓ. જ્યારે બંધ કરવામાં આવી ત્યારે યુનાઓનું પ્રમાણ આશરે ૧૦૦૦ રીતે ઘટી ગયું! ૧૮૧૦ માં જ્યારે એ ફરી શરૂ થઈ ત્યારે યુનાનું પ્રમાણ ચાર ગણું વધી ગયું.”

આ બધી વિગતોને લક્ષમાં રાખી આપણે એવું અનુમાન કરવા પ્રેરાઈએ છીએ કે મદ્યપાન અને શુનાશક્તિ વચ્ચે જે ગાઢ સંબંધ છે કે કોઈપણ વિસ્તારમાં મદ્યપાનનું પ્રમાણ જેટલું વધે છે તેટલા પ્રમાણમાં શુનાઓ પણ વધે છે. અને મદ્યપાન જેટલું ઘટે છે તેટલા પ્રમાણમાં શુનાઓ પણ ઘટે છે.

હવે નિષ્ણાનો કેટલા પ્રમાણમાં શુનાઓને મદ્યપાનના કારણે પકડે છે તેનો થોડો થોડો ખ્યાલ વાચક સમક્ષ મુકીએ.

ઇંગ્લેન્ડના એક વખતના એટોર્ની - જનરલ અને લોડ્સ ચીફ જસ્ટીસના મત મુજબ મદ્યપાનને પરિણામે થતા શુનાઓનું પ્રમાણ દર દસ યુનાઓએ ૬ યુના જેટલું છે, બીજા એક ચીફ જસ્ટીસે પણ કહેલું છે કે મદ્યપાનને લે દર કરીએ તો હરેક દસ જેલોમાંથી નવ જેલોને આપણે બંધ કરી શકીએ.

એક જર્મન સમાજશાસ્ત્રીએ આ અંગેની સત્તાવાર માહિતી એકત્ર કરીને આધારભૂત રીતે કહેલું છે કે,

“જર્મનીમાં હિંસાને કારણે થતા શુનાઓના ૧૩ ટકા મિલકતને કારણે થતા શુનાઓમાં ૬૬ ટકા, અને બીજી કારણે થતા શુનાઓમાં ૭૭ ટકા મદ્યપાનને આભારી છે.”

અમેરિકાના પબ્લિક હેલ્થ એસોસિએશનના એક વખતના પ્રમુખ ડૉ. એલિઝા હેરિસે કહેલું, તેમ દર એકે લાખ શુનાશક્તિ માથુસોમાં ૮૨ હજાર માથુસોએ દારૂની અસર હેઠળ ગુનો કરેલા હોય છે.

આથીજ અધીકૃત ન્યાયાધીશોએ કહેલું છે કે દરેક સુધરેલા દેશમાં દસ યુનાઓમાંથી નવનું કારણ માલુંક પાતળેલું વ્યસન છે.

હિંદમાં આ વિષયનું આંકડાશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ હજી સંશોધન થયું નથી. એટલે મદ્યપાન કારણે કેટલા શુનાઓ પ્રતિવર્ષે થાય છે તે નક્કીપણે કહી શકાય તેમ નથી. તેમ છતાં પશ્ચિમમાં આ વિષય પર હવે જે ખર્ચ છે તે અહીં પણ ખર્ચ હશેજ અને દારૂની અસર હેઠળ થતા શુનાઓનું પ્રમાણ અહીં પણ મોટું હશેજ.

ડૉ. એચ. સી. મુશરફા અંગ્રેજી હોળને આધારે

શાન્તિ ની

★ ★
★

‘તમે શું ખાસ છે? દુનિયામાં પાછી ત્રીજી લડાઈ ફાટી નીકળશે?’ ચેરબનરમાં દલાલનો ધંધો કરતા મારા એક મિત્રે મને પ્રશ્ન કર્યો.

‘હું શી રીતે કદી શરૂ? કાલ ભેજાને પૂછો’ મેં જવાબ દીધો.

‘મેં પાંચ ભેજાઓને પૂછી ભેજું. બે કદ છે કે લડાઈ બહુ લાંબા વખત સુધી નહિ ચાય. બાકીના ત્રણ કદ છે કે લડાઈ ચોક્કસ થશે, ને ચોડાજ વખતમાં થશે. એમણે કહ્યું.’

‘ત્યારે જ્યોતિષશાસ્ત્ર સાથું હોય, ભેજાઓ સાચા હોય. ને એમાં તિર્ણય બહુ મતિને આધારે કરવાનો હોય તો લડાઈ થાય એવો સંભવ દેખાય છે.’ મેં કહ્યું.

‘પણ તમને એમ નથી

લાગતું કે છેલ્લાં પચીસ વર્ષમાં બે મોટી લડાઈઓનાં પરિણામ ભેજાને માથેસો ધરાઈ ગયા છે ને હવે ફરી હુદ્દામાં બેનરવાની મુખાઈ એ નહિ કરે?’ એમણે સવાલ કર્યો.

‘તમારા મનઃકાંકાએ ચોડા વખત પર જ ચોથી વારનાં લડાઈ કર્યાં એ તો તમે જાણો છો ને?’ મેં સામો સવાલ પૂછ્યો.

‘હા. પણ એને આપણી વાત સાથે શો સંબંધ છે?’ એમણે નવાઈ પાળીને પૂછ્યું.

‘આ અગાઉ ત્રણ વાર એમણે લડાઈ કર્યાં હતાં તેમાં સુખી થયાં હતાં?’ એમના પ્રશ્નનો જવાબ દેવાને બદલે મેં પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો.

‘ના, પહેલી વારની બેરી કુલારજ નીકળી. પરમાં સૌ સાથે લડતી. છત્રી ત્યાં સુધી એણે હાથને

જપ્ત કરી શકી નહીં. બીજી રોજની મોટી ગરેલી. એ પરણીને આવી લારથી મગનકાકાનું મરું હોસ્પિટલ બની મથું હતું. ત્રીજી વારની આવી તે ચોટ્ટી નીકળી. મગનકાકાને સારી રીતે નવકાળીને એ કાંધ ભેડે’ ભાગી ગઈ’ એમણે જવાબ દીધો.

‘લડાઈવત નો આટઆટલો કંડવો. અનુભવ મળ્યા છતાં મગનકાકાએ ચોથી વારનાં લડાઈ કર્યાં! બીજાના અનુભવ પરથી જ્ઞાન મેળવવાની બડાઈ મારતો. મનુષ્ય પોતાના અનુભવ પરથી પછુ કંઈ શીખતો નથી.’ મેં કહ્યું.

‘પણ એ તો મૂરખ માથુસ હોય તે અનુભવ મળ્યા છતાં કંઈ શીખે નહિ. ડાહ્યા માથુસ તો એકવાર કંડવો અનુભવ થયા પછી બીજી વાર એવી ભૂલ કરે નહિ.’ એમણે કહ્યું.

‘તમારો પોતાનો જ દાખલો લો. તમે મૂરખ છો

એમ કહું નથી માનતો. તમે પોતે પણ એમ નહિ માનતા હો. શેરહાશીના ધંધામાં તમને અનેક કંડવા અનુભવ થયા હશે—’

‘અરે! ધણી વાર,

મને વચ્ચે જ અટકાવીને

એમણે કહ્યું, ‘એવા અનુભવ થયા છે કે એક રાતમાં મારા લાળ ધોળા થઈ ગયા છે. હું છપ્પું છું કે એવા અનુભવ દુરમનને પણ ને ચાય.’

‘તે છતાં તમે આ ધંધો ચાલુ રાખ્યો છે તે, તું જતાવે છે?’ મેં પૂછ્યું.

‘જો તો ચડતી પડતી સૈન્ય આવે. આ ધંધોજ એવો છે, એમ કોઈક વાર ખમવાતું આવે મારે કંઈ ધંધો છોડી દેવાય?’ એમણે કહ્યું.

★ ★

શોધ માં

‘જ્યારે જો, જ્યાં માણસની મનોદશ આવી જ હોય છે, એક-એ પાર કે પાંચસાત વાર કહાડ કહાડ અનુભવ થાય પણ તેથી દંભેશ એમાં જ પરિણમી આવશે એમ મનના એ તૈયાર થતો નથી. લગાડથી જ્યાં માણસો કંટાળી ગયા છે એમ તમે કહ્યું તે સાચું છે, છતાં તારું કુદ જગાવવાની જે પ્રવ્રતા મનમાં કુદજા થશે તે આગલી લગાડખાતાં ખરાબ પરિણમીને વિચાર કરવા નહિ એમ. એ વિચારને, ‘જીજ્ઞાસુ’ લગાડખાતાં એને સહન કરવું પરે એમ થાય જ છે? આ વખત આપણે જુદી જ રીતે લડીને તરન ફેળવ મેળવી લેવી છે.’ મેં કહ્યું.

‘ત્યારે દુનિયાની જાંબી મોટી મોટી પ્રવ્રતાઓ એકત્ર થઈને જગતમાંથી યુદને નાશુદ કરવા ખાતર આ યુ.ના, સંસ્થા સ્થાપી છે તે શું અમરથી જ? આ જાંબી મોટા મોટા રાજ્યપુરો ભેગા થઈને વિશ્વસાનિ સ્થાપવાની વાત કરે છે તે શું રોમ છે?’ એમણે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ના, એ રોમ નથી કરતાં એને શાનિ ભેગા છે. લડતુ કાઢીને નથી. પણ’-

‘જમ, હું એજ કહેવા માંચુ છું’ મને જોલતો અટકાવીને એ વચ્ચે જોડી હોવા, કાઢીને પણ લડતુ નથી. એટલા માટેજ હવે લડાઈ નહિ થાય એમ મને લાગે છે.’

‘તમારા મોંમાં સાકર મેં કહ્યું.

‘લડાઈ કાઢીને ભેળવી નથી. સા કાઢ શાંતિ વાંગ છે. આમાં વિશ્વમાં શાંતિ સ્થાપાય તે માટે મોટી મોટી ગ્રંથસભાઓ મળીને પ્રયત્નો કરે છે. પણ- વિશ્વલુદની જે વિશ્વશાંતિ પણ જા, અટલાત વસ્તુ છે. અનેમાં અલખાત ફેર છે, વિશ્વલુદ કાઢીને ભેળવતું નથી. છતાં જગતથી કંટાળા શકાતું નથી- વિશ્વશાંતિ સા કાઢીને ભેળવે છે, છતાં એ મળતી નથી. ગઈ લડાઈ પછી જ્યાં જ લડાઈથી જોડલા અફઞાડ ગયા છે કે હવે તે ‘દુનિયામાં લડાઈ થયીજ ને ભેળવે’ એમ કૈા કાઢ ડાંચે સ્વરે પેકારીને કહે છે. છતાં પણ યાતાવરણમાં ભણકાવ તો લડાઈનાજ સંભળાયા કરે છે.

જે લડાઈ અટકાવવી જ હોય તે પ્રત્યેક ગંધે લડાઈનાં સાધનોના ત્યાગ કરી દેવો ભેળવે. પરંતુ શાંતિની

વાત કરનારા મોટા મોટા દેશો પણ અચોરે લુદને સરખમ જેમ બને તેમ વધારવાની પ્રવ્રતિમાં મડી પડ્યા છે. આવી ખરેખર વિરુદ્ધ લાગતી પ્રવ્રતિ ભેળવે કંટાળા જોવી કીકાં કરે છે કે આ મોટા દેશની પ્રવ્રતા દિવમાં શાંતિ માટેની સાચી ાખતા જ નથી. નહિ તો એક જાણુથી એ વિશ્વશાંતિની વાતો કરે અને બીજી તરફથી લડાઈનાં સાધનો વધારતી વાય એ શી રીતે બની શકે?

આને જવાબ એમને એવો આપવામાં આવે છે કે ‘ભાઈ, અમે તરતા નથી માગતા. અમારી નજર કોઈ પારકા મુલક પર કે પારકી સંપત્તિ પર નથી. અમને તો અમારું છે તેજ જસ છે. પણ બીજી કાઢીની દાનત ખંખડે મેં એ અમારા મુલક ને અમારી સંપત્તિ પર નજર નાખે ત્યારે અમારી પાસે હથિયાર ન હોય તો અમારી શી દશ થાય? આટલા મોટે કાઢલા પર આક્રમણ કરવા ખાતર નહિ. પણ ફક્ત અમારા મુલકનું ને અમારી મિલકતનું રક્ષણ કરવાને ખાતર અમારે જવાબનાં સાધનો તૈયાર રાખનાં પડે છે. આમ લડાઈ અટકાવવા ખાતર લડાઈનાં સાધનો વધારવાની કે. એનાં ત્યાગ કરવાની જરૂર નથી, પણ જરૂર એને વધારવાની છે.’

લડાઈ કરવાની ખાલતમાં માણસ ખિચારી ભેગે છે. લડતુ એને ગમતું નથી. પણ લડવા માટે એને હંમેશા પોતાનાં નહોતર તીખા રાખવા પડે છે. કાઢ કયાંકથી દુખવો કરી બેસશે એવો ભય એને હંમેશ રહે છે, ને તેથી ફટકારી વાર તો એજ પડેલો દુખવો કરી બેસે છે.

એક વાર જે નાનાં જાળકો વાતમાં ને વાતમાં લડી પડ્યાં, એમના પિતા છોકરેઓને છૂટા પાડવા આગ્યા અને કુરેલી રીતે જ પારકા છોકરાને વાંક કાઢવા લાગ્યા. ‘જાળકો છે. એ તો લડે. એમાં આપણે ગોરાઓએ વચ્ચે પડવાનું હોય નહીં’ એમ કહેતા જાય. ‘લોકો જરા જરામાં નાહક લડી પડે’ એમાં મહાસત્યનું ઉચ્ચાણુ કરતાં જાય ને રહીરહીને ‘તમારો છોકરો મારકેલો છે, મેંએ ચડાગ્યો છે. એને ફટકી મર્યા છે. જરા વારસો ભેળવે’ એમ બીજાના જાળકનો વાંક કાઢતા જાય. એટલામાં પહેલા જાળકના પિતાને મિત્ર ત્યાં આવી અયો: તે આ ‘જંબુ’ ભેળવે જરા બેઠ સાદે બેઠેલો. એ સાંભળીને બીજા જાળકના પિતાએ કહ્યું, ‘તમારે શું મારા છોકરાને મારવો છે?’ અહીં મારવાની વાત છાણુ કરે છે. આ તો તમે મનબાધના. (એમના

શાન્તિ ની

‘તમે શું મારો છો? દુનિયામાં પાછી ત્રીજી લડાઈ ફાટી નીકળશે?’ શેરબજારમાં દલાલનો ધંધો કરના મારા એક મિત્રે મને પ્રશ્ન કર્યો.

‘હું શી રીતે કબી શકું? કોઈ જોશીને પૂછો’ મેં જવાબ દીધો.

‘મેં પાંચ જોશીઓને પૂછી જોયું. બે કહે છે કે લડાઈ બહુ લાંબા વખત સુધી તૂટી થાય. બાકીના ત્રણ કહે છે કે લડાઈ શ્રેષ્ઠ થશે, ને થોડાજ વખતમાં થશે.’ એમણે કહ્યું.

‘ત્યારે જ્યોતિષશાસ્ત્ર સાથું હાથ, જોશીઓ સાથા હાથ ને એમાં નિર્ણય બહુ મતિને આધારે કરવાનો હોય તો લડાઈ થાય એવો સંભવ દેખાય છે.’ મેં કહ્યું.

‘પણ તમને એમ નથી લાગતું કે છેલ્લાં પચીસ વર્ષમાં બે મોટી લડાઈઓનાં પરિણામ જોઈને માણસો ધરાઈ ગયા છે ને હવે ફરી પુરુષમાં કિનરવાની મુખાઈ એ નહિ કરે?’ એમણે સવાલ કર્યો.

‘તમારા મગનકાકાએ થોડા વખત પર જ ચોથી તારનાં લગ કર્યાં એ તો તમે જાણે છો ને?’ મેં સમો સવાલ પૂછ્યો.

‘હા, પણ એને આશ્ચર્ય વાત સાથે એ. સંબંધ છે?’ એમણે નવાજ પામીને પૂછ્યું.

‘આ અગાઉ ત્રણ વાર એમણે લગ કર્યાં હતાં તેમાં સુખી થયાં હતા?’ એમના પ્રશ્નને જવાબ દેવાને બદલે મેં પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો.

‘ના, પહેલી વારની ભેરી ફાલગુણ નીકળી. ત્રણમાં સો સાથે લાડતી. છત્રી ત્યાં સુધી એણે કોઈને

જ પેલા દીધા નહી. ત્રીજી રોજની મોટી મહેતી. એ પરણીને આવી સારથી મગનકાકાનું ઘર, હાથપીટલ જતી ગયું હતું. ત્રીજી વારની આવી. તે ચોટ્ટી નીકળી. મગનકાકાને સારી રીતે નવકાપીને એ કોઈ જોડે લાગી ગઈ’ એમણે જવાબ દીધો.

‘લગ્નચરન નો આટઆટલો કડવો અનુભવ મળ્યા છતાં મગનકાકાએ ચોથી વારનાં લગ કર્યાં! ત્રીજાનો અનુભવ પરથી જ્ઞાન મેળવવાની બદાઈ મારતો મનુષ્ય પોતાના અનુભવ પરથી પણ કંઈ શીખતો નથી.’ મેં કહ્યું.

‘પણ એ તો મૂરખ માણસ હોય તે અનુભવ મળ્યા છતાં કંઈ શીખે નહિ. કાલ્યા માણસ તો એકવાર કડવો અનુભવ થયા પછી ત્રીજી વાર એમી બુદ્ધ કરે નહિ.’ એમણે કહ્યું.

‘તમારો પોતાનો જ દાખલો લો. તમે મૂરખ છો એમ હું નથી માનતો. તમે પોતે પણ એમ નહિ માનતા હો. શેરફાલીના ધંધામાં તમને અનેક કડવા અનુભવ થયા હશે—’

‘અરે! ધમ્મી વાર, મને વચ્ચે જ અટકાવીને એમણે કહ્યું. ‘એવા અનુભવ થયા છે. કે’ એક શતમાં મારા વાજ લેવા થઈ ગયા છે. હું હજુ છું કે એવા અનુભવ દુરમનને પહોં ન થાય.

‘તે છતાં તમે આ ધંધો માણસ રાખ્યો છે તે શું જતાવે છે?’ મેં પૂછ્યું.

‘એ તો ચડતી પડતી સૌને આવે. આ ધંધોજ એવો છે. એમ કોઈ વાર ખમવાનું આવે માટે કંઈ ધંધો છોટી દેવાય?’ એમણે કહ્યું.

શો ધ માં

રાખી હતી. 'જતાં મારા નિઃશ્વ ઉપરાંત મળે કંઈ અનલયા બળથી ધસડાતી હોય એમ સાધુકેશ એ તરફ એવાઈ ગઈ' એમણે જવાબ દીધો. 'આખલા તરફ તમે નજર રાખીને સોંપકલ ચલાવી એ મોટી બૂલ કરી. તમારે નજર રસ્તા તરફ રાખવી જોઈતી હતી. આખલા તરફ નહિ' શીખવનારે એમને કહ્યું.

આખા દાખલા કરમિત અને છે, પણ આપણે જે વસ્તુ કરવા ન માંગતા હોઈએ, જેને બુદ્ધી જવા માંગતા હોઈએ, તે આપણી નજર સામે ને સામે આવ્યા જ કરે છે. જે ન કરવા માંગતા હોઈએ તે પરાંએ આપણી થઈ જાય છે. આતું કરવું એટલું જ છે કે જેનાથી દૂર રહેવા માંગતા હોઈએ છીએ તે આપણા મનને કબજે લઈને ચૂકેમ રીતે આપણી પાસે આવીને ધસતી વળે છે. ખરી રીતે જોતાં આનાથી દૂર રહેવું છે એમ અમુક વસ્તુને વિચાર કરી કરીને આપણે તેનું ધ્યાન ધરતાં એને નિકટ બેસાવીએ છીએ. આ રીતે જોતાં 'અમારે લડવું નથી' 'અમારે લગ્ન જોઈતી નથી'. એમ વારંવાર કહ્યા કરવું એ પણ લડાઈને નોતરવા સરખું જાની વળે છે.

શાંતિ માટે આટલી બધી તૈયારી કરવી પડે છે, આટલાં તગારાં વગાડવાં પડે છે. એ પણ જોટલું જ દર્શાવે છે કે શાંતિ આપણથી દૂર ભાગતી જાય છે શાંતિનું સાચું સામાન્ય પ્રવર્તનું હોય તો તેને માટે આટલી જાહેર કરવાની શી જરૂર છે કે જેના ધરમાં દવાની અનેક શીશીઓ દેખાતી હોય તે માણસની તખીયત સારી રહેતી નહિ હોય એમ કુદરતી રીતે જ કોઈને પણ લાગે. તે જ પ્રમાણે શાંતિ માટે આટલું

આટલું રોલ તગારાં વગાડવામાં આવે, વ્યવસ્થાની સંસ્થાઓ ને સમિતિઓ સ્થાપના, ભાતભાતના કડોરો કરવામાં આવે એ બધું શાંતિ ક્યાંક નામી ગઈ છે અને થોડી જડતી નથી એટલું જ પુરવાર કરે છે. ખરી જરૂર શાંતિ માટે યુનિશ ઉપાડવાની નથી. શાંતિ માટે કંઈ જાતની તૈયારી કરવાની જ ન હોય, એ તો કુદરતી સ્વાભાવિક વસ્તુ છે. એ એટલી સ્વાભાવિક છે કે સારી તળિયતની પેઠે એ હોમ છે ત્યારે એની ખજાં પલુ પડતી નથી એના અભાવમાં જ એનું ભાન થાય છે.

ખરી રીતે જોતાં લડાઈને અટકાવવાના પ્રયત્નો ગમે તેટલા કરવામાં આવે તો પણ માનવ સ્વભાવ જ્યાં સુધી ખરવાયો નથી ત્યાં સુધી લગ્ન અટકશે એમ લાગતું નથી. પરસ્પર અવિશ્વાસ, કલ્યાં ને બાસ કરીને 'આ મારી કોમ', 'આ મારી મિલકત', 'આ મારો દેશ', 'આ મારો ધર્મ', 'આ મારો વાદ' એમ જ્યાં સુધી વ્યક્તિ કે રાજ્યના મનને કબજે 'હું' ને માફ એ લઈ શીખી છે ત્યાં સુધી લગ્ન અટકાવવાની વાત કરવી તે કાંઈ ગામરમાં મોટે ભાગે બંધ રહેના નળ વડે પાણી ભરવા સરખું છે. 'આ માફ છે અને બીજાની નજર જોના પર પડે' એવી મમત્રવ જુદિને સંધિજ માણસમાં સાથી વ્યક્તિ પ્રત્યે અવિશ્વાસ જન્મે છે. અવિશ્વાસમાંથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. ક્રોધમાંથી ગાલીપ્રદાન આવે છે અને ગાલીપ્રદાનમાંથી મુદ્દા ઉત્પન્ન થાય છે.

'માફ તે માફ નથી, પણ ખત્રાનું છે; બીજાનું તે માફ છે, માફ તે બીજાનું છે. મેં મેં કાઈનું છે અથવા કાઈ કાઈનું નથી' આવી કાઈ જુદિ માણસના હૃદયમાં ખીંચે તો દુનિયામાંથી લગ્ન નાશુદ થવાનાં સંભવ ઉપરિચત થાય.

ગાંધી - ગીતા

નમિથે રે ગાંધીજીને, જય ગાંધી - ભગવાન, (ટક)

‘ગાંધી’ નામે જનમિથો, ગાંધી સાથે તું :

ગાંધી મૂક્યો મહીની મહી, રહ્યો વિમોહી તું : નમિથે રે ૦

નાનેથી મોટો થયો, પૂરણ પુરુષ બળવાન ;

સત્ય અહિંસાથી કર્યા, ત્રણે લોક દીપમાન : નમિથે રે ૦

સાદાઈતું સ્વરૂપ તું, સત્ય અંશ રસવંત ;

ઝલુતા રેમેરોમમાં રમી રહી વિલસંત : નમિથે રે ૦

દમ દમ તુજનો ચાલતો, લોકહિતને કાજ ;

દીક્ષા અધિરત કર્મની લીધીતી મહારાજ : નમિથે રે ૦

મનથી વાણીથી અને કર્મ થકી પરિશુદ્ધ ;

ઐશ્ય ત્રણેમાં નીપજાયું, તારો પ્રાણ પ્રશુદ્ધ : નમિથે રે ૦

કાંઠા તીવ્ર ઘણા સહ્યા, મુગધ દીધી તોપ ;

ઉઝરડા ખમીને વીરા, કોવત તારું રહેાય : નમિથે રે ૦

રજની ભેડી કારમી, પ્રકાશતું દર્શ દાન ;

સૂર્યસ્વરૂપે શોભતો જીવનભર બહુમાન : નમિથે રે

નિર્મળ પ્રેમમુદ્રા ભર્યો

ધૈર્યમારે વરસી ગયો ;

કટુતા કર્કશતા મહી,

સૌખ્યામૃત રેલી ગયો : નમિથે રે ૦

નિર્ધાનની તું લાકડી, રંકે રતન અલ્પમૂલ;
પરં ઉપકારે રાગતો કુનિયા તું પર ફૂલ : નમિયે રે ૦

ધનિકોમાંડી તું ધનિક, નિર્ધનમાં તું રંકે.
અવિચલ બ્રહ્મ મહીં સદા, તારે યગ પ્રસરત નમિયે રે ૦

માટીનો તું માનવી,
રોતું થઇને મહિક્તો ;
માનવમાં પણ દિવ્યતા,
દશાવીને દીપ્તો : નમિયે રે ૦

વાંમન રૂપે અવતર્યો, ચિરાં કીધું કામ ;
ચિનમ્રતામાં તે છતાં, ટપી ગયો ગુણનામ : નમિયે રે ૦

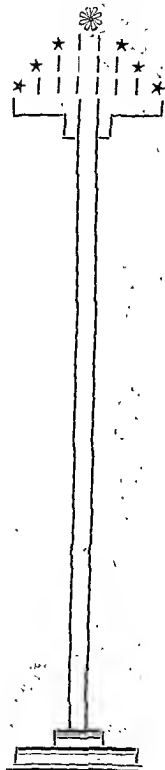
સૂર્ય ચન્દ્રને તારસા નભથી કદી ભૂંસાય ;
તાશ મંગલ કામનો, લોપ કદી નવ થાય : નમિયે રે ૦

સૂર્ય પૂજે નહિ ત્યાંમુધી તારે યશ હરેસાય ;
ગેયગેયની પાર પહો, તારી કીર્તિ કળાય : નમિયે રે ૦

ધન્ય ભૂમિ અમ રાષ્ટ્રની, ધન્ય જગતના લોક ;
જેણે તુંને પારખ્યો, તેને લાગી ચોટ : નમિયે રે ૦

જે ભલુશે ગાંધી ગીતા, ચંરવાં તે નર નાર ;
જન્મ મરણ તેને નહિ, સદૃશ તેણે અવતાર : નમિયે રે ૦

નમિયે રે ગાંધીજીને,
જય ગાંધી ભગવાન !

ગાંધી - ગીતા

નમિયે રે ગાંધીજીને, જય ગાંધી - ભગવાન, (૨૬)

‘મોહન’ નામે જનમિયો, મોહન સાચે તું ;

મોહ મૂક્યો મહીની મહી, રહ્યો વિમોહી તું : નમિયે રે ૦

નાનેથી મેછો થયો, પૂરણ પુરુષ બળવાન ;

સત્ય અહિંસાથી ક્યર્મ, ત્રણે લોક દીપમાન : નમિયે રે ૦

સાદાઈનું સ્વરૂપ તું, સત્ય અંશ રસવંત ;

મુલુતા રોમેરોમમાં રમી રહી વિલસંત : નમિયે રે ૦

દમ દમ વુજો આસતો, લોકહિતને કાજ ;

દીક્ષા અપિરત કર્મની લીધીતી મહારાજ : નમિયે રે ૦

મનથી વાણીથી અને કર્મ થકી પરિશુદ્ધ ;

ઐક્ય ત્રણેમાં નીપજયું, તારે માણુ પ્રભુદ : નમિયે રે ૦

કાંઠા તીવ્ર ઘણા સહી, મુગધ દીધી તોય ;

ઉઝરણ અમીને વીરા, કૌવત તારું રહોય : નમિયે રે ૦

રજની બેઠી કારમી, પ્રકાશનું દર્શ દાન ;

મૃત્યુસ્વરૂપે શાસતો જીવનભર બહુમાન : નમિયે રે ૦

નિર્માળ પ્રેમસુધા ભર્યો

ધોધમાર વરસી ગયો ;

કંઠતા કંકશતા મહી,

સૌખ્યામૃત રેલી ગયો : નમિયે રે ૦

પરખી દિલુએને હેરાત કરતો હતો. એટલુંજ નહિ પણુ

‘સાહેબ, થર્માઈ એટલે શું? ધીરુ જિઓ થઈને આવે.’

‘એસ. ડાહ્યા. ધ્યાન નથી આપતો ને ગરબડ કેમ કરે છે?’ શિક્ષક તારુક્યા.

‘પણુ, સાહેબ, મને...’

‘લે, હવે તો સમજાવોને? આંખો નહિ તો!’

રોની આંખે અને ધીરે માંખે ધીરુ ખેંચી ગયો!

‘સ્કાઈ’ નો પ્રતિનિધિ નટવર સાહેબ ધીમે પગે શેડની એલિસમાં જતો હતો.

‘કેમ, મહેતાજી, કેમ આવ્યા છો?’ શેડ તેને પૂછ્યું.

‘સાહેબ, આજે આપે વૃકમ કાઢ્યો છે, તે ...’

‘તેનું શું છે?’ શેડ વચમાંજ પોડ્યા.

‘એનાથી માણસોમાં કચવાટ થયો છે. આપણું ધામ એથી બરાબર નહિ થાય.’

‘ના શું થાય? માણસો એટલે તમેજ ને બધા?’

‘પણુ ...’

‘પણુ ને બધુ, જાઓ. તમે તમારું કામ કરો. મારે સલાહની જરૂર નથી.’

‘ઉછળતા રુક્સાને દયાની નટવર આવતો થયો! શેડ બળ્યા, ‘શું કાઢ્યા છે, મારા ખેડાઓ! કામ કરતું નહિ ને વાયડી વાયડી વાતો કરવી!’

આ ચતુરો અને ચિતુઓ, લસિતાઓ અને ધીરોઓ અને નટવર સાહેબો આજે આપણે સમાજ ભરપૂર છે. એમાં એકની સ્વાભાવિક તુલિયો કદી સંતોષક નથી! ઘરમાં ને નિશાળમાં, પેડીમાં ને એલિસમાં એમની અવગણના થવાજ કરી છે. એટલે એમનામાં લાનિકારક પ્રતીતિઓ લંબાઈ ગઈ છે. મોટા અથવા આગ કરવાની રિયલિટી મુકાએમાં ને કરે, અથવા ને કંઈ કરવાનું

કહે. તે એમને માટે અસ્વીકાર્ય બની ગય છે. એમાં અજાત મનેમાં પડેલી ગૂંચો એમની પાસે વગર સમજાયે એવી વાતોના વિરોધ કરાવે છે. સમાજમાં આજે કામ કરનારોએને જદલે ટીકાઓરા અને નિંદાઓરા વધી પડ્યા છે એનું કારણ પણુ આજ છે. વ્યાપક બનેલા અસંતોષનું અને વ્યાપતી જતી નિરાશાનું કારણ આજ છે, અને ભવિષ્યને માટે ચિંતા કરાવે એનું પણુ કોઈ સંજગ કારણ હોય તો, તે આજ છે.

‘આપણું રાત્ર્ય લોકશાહી રાત્ર્ય છે. લોકોની હિંમત પ્રમાણે, તેમના કલ્યાણ માટે તેમના પ્રતિનિધિઓ દેશનું શાસન ચલાવે એ સારી લોકશાહીને હેતુ છે. પણુ મોઝાને સ્પષ્ટ દૃષ્ટિઓ જ ન હોય તો? પોતાનું કલ્યાણ શોમાં છે એજ એ ન સમજતા હોય તો? તો એ સ્પષ્ટ જ છે કે એનું ન્યાય હોય ત્યાં સારી લોકશાહી વિકસી ન શકે. ત્યાં તો એક પક્ષ કે એક વ્યક્તિ કહે તેજ લોકોની દૃષ્ટિ ગણાય, એ કહે નેમાં જ લોકોનું કલ્યાણ છે એમ મનાય પણુ એનું ન્યાય થાય ત્યાં લોકશાહીનો નાશ થાય અને સરમુખત્યારશાહી જન્મે, અને એ જન્મતાં જ માણસોની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા નાશ પામે. અનેક વર્ગોની જરૂરનું પછી સામાન્ય માણસોએ મેળવેલા વાણીસ્વાતંત્ર્ય અને વર્તનસ્વાતંત્ર્ય, લેખનસ્વાતંત્ર્ય અને મિત્રસ્વાતંત્ર્યની ધાર ખોલાય અને માણસ માણસ મરીને થઈ ગય!

એ દેખીતું જ છે કે આવી સરમુખત્યારશાહી કોઈને ન મમે. પણુ એ પણુ એટલું જ સાચું ને દેખીતું છે કે બે આપણે સાની લોકશાહી ન વિકસાવી શકીએ તો સરમુખત્યારશાહીના વાવે અનુભવે, અથવા હિંમતઅનિચ્છાએ પણુ આપણે મોજ બની નહિએ. ઉપર ને ચિના, માટેનું સંજગ કારણ કહું તે આજ છે. લોકો બે થયું સમજે નહિ, સમજૂતીકેના સહકાર આપે નહિ અને ફક્ત કડકી અને હલકે ટીકાઓ કર્યાં કરે તો શાસક વર્ગને શું લાગે? એ લોકો નાલા, અનુભવી ને શેર હોય છે. પણુ આખરે તો માણસો જ છે ને? એમની બધી શુભ યોજનાઓ લોકોની અવગણના અને અસહકારથી નિષ્ફળ જતી હોય અને રાત્ર્ય ધીમે ધીમે કોઈ ભયંકર અંત્રાવાન તરુ ટસકાતું જતું હોય તો એ લોકોથી નિષ્ક્રિય કેમ રહી શકાય? ધીમે ધીમે એ લોકો પોતાની સત્તા વધારે અને પ્રજા—

સંપૂર્ણ નિયંત્રણ એટલેજ સરેમુખત્યારશાહી.

આવી સરેમુખત્યારશાહીમાંથી ખચવા અને સાચી લોકશાહી વિકસાવવા આપણે શું કરવું જોઈએ? એને માટેના ધોરી રસ્તા એકજ છે: લોકોની સમજબુદ્ધિને વધારવાનો, એમને બુદ્ધિપૂર્વક 'ક્રમ' કે પૂછવા કરવાનો.

ત્યારે લોકોને બુદ્ધિપૂર્વક 'ક્રમ' પૂછવા કેવી રીતે કરવા? એની સમજબુદ્ધિ કેવી રીતે વિકસાવવી? એને માટે ઘરમાં, નિશાળમાં અને સામાન્ય વ્યવહારમાં અથવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. કોઈપણ તબક્કે વ્યક્તિના આવેશોનો સહજ અવિભાવ અવરોધાવો જોઈએ નહીં, એનું સ્વમાન ધવાનું જોઈએ નહીં અને એના ઉપર સત્તા કે દબાણથી કોઈપણ વસ્તુ લદાવી જોઈએ નહીં. એવાં કેટલાંય ઘર છે, એવી કેટલીયે નિશાળો છે અને વ્યવહારમાં બેઠે સ્થાને એવાં કેટલાંયે માણસો છે જે આ માનસશાસ્ત્રીય બાબત સમજતાં છે. અને એને અમલમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને એનો ફાયદો ઉઠાવે છે. પણ સાથે સાથે જો પણ કંઈનું જોઈએ કે હજી અનેક ઘર, અનેક શાળાઓ અને સંસ્થાઓ જુના અંદે આંધ્યા કરે છે અને વ્યક્તિત્વને દબાવીને, કચડીનેજ પોતાનું કામ કરે છે. એને આ વાત સમજાવવી અને એમને મળે ઉતારી એમના વર્તનમાં પરિવર્તન સાધવું એ આ જમાનાની મોટામાં મોટી જરૂર છે. કારણ રાષ્ટ્રજીવનના

સ્વાસ્થ્ય માટે એના જેવો અસરકારક મીનંતું એકલું ઉપાય નથી.

પર અને સામાન્ય વ્યવહારમાં આ 'ગતનું' પરિવર્તન થતાં સમય લાગશે. અનેક સંકલ્પોથી ચાલી આવતી રૂઢિચોંસે ને માન્યતાઓનાં અભેદ ભાવો ત્યાં તો લાગી રહ્યાં છે. છોકરાં સાથે આ રીતેજ વર્તીય અને હાથ નીચેના માણસો તો આમજ શીધા ગઈ એ વિચારમાં ને દવાકય જેટલી શ્રદ્ધા મૂકનારા એ દૂરોં હજી તો ટદાર ઉભા છે અને નવી વાતો અને નવાં વિચારો એમની સાથે ટકરાઈ ટકરાઈને નીચે પડે છે! વાચનાલયો, સિનેમા, રેડિયો વગેરે અનેક સાધનો દ્વારા અનેક વર્ગો સુધી સતત પ્રવાસ કરવાની જરૂર ત્યાં તો રહેશે, પણ શિક્ષણ સંસ્થાઓ ખાસેથી આપણે તાત્કાલિક પરિણામોની આશા રાખી શકીએ, શિક્ષણ પ્રવાહ છે, જીવંત છે, અને નવી વાતો સમજવા અને ઝીલવાની એની ક્ષમતા સૌથી વધારે છે. એટલે જો સંમત, અને રાષ્ટ્રપ્રેમી શિક્ષક-વર્ગ આ વાત મને ઉપર લઈ, વિદ્યાર્થીઓની નિતાસા સંતોષી, એમના વ્યક્તિત્વને સંપ્રેમ નંચાલ, એમની સમજબુદ્ધિ વિકસાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ કરોકડીને પ્રસંગે એમણે રાષ્ટ્રની સાચી સેવા કરી ગણશે.

શિક્ષણ આ પડકાર ઝીલશે આ મૂઠ, 'ક્રમ' બલાવને એ રાષ્ટ્રજીવનમાંથી દૂર કરી શકશે?

.....અને ધન્ય જ જીવન.....

વસંત નકતુમાં શ્રેષ્ઠ, આયુષ્યે વર. યૌવન;

અન્ને કેરો થતાં મેળ, અને ધન્ય જ જીવન.

અમારા ગામ ડિપર દુરનની લીલી લહેર હતી. ધાન્યથી લચી રહેલાં
હરિયાળાં ખેતરોમાં દુરમનની પણ આંખ દારે એવું. મસ્ત પશુધન હંમેશા
ચરતું હતું; પણ કાળને કરવું ને એ ચિત્ર જાણે અધુરું રહ્યું હોય ને

“આ ધરમરાજા! એવું મૂળ નામ તો ધર્મદાસ,
પણ આખુંય ગામ તેમને ધરમરાજાના નામે જ ધિજાણે
છે. તેઓ જાતે પણ પોતાને ધરમરાજા કહેવડાવવામાં જ
ગૌરવ લે છે.”

મારા યજ્ઞમાને, પોતાના ગામની એક વ્યક્તિના
પરિચય આપતાં મને કહ્યું.

‘એમ શા માટે? પોતાનું નામ ધર્મદાસ છે એ
દર્શકતથી માનસ પોતેજ અદ્વૈતાત હોય એમ જાને ખડે કે?’
મેં પ્રશ્ન કર્યો.

‘એની તો મને ખબર
નથી; પણ ધર્મરાજા આ
ગામની એક વખત પ્રતિષ્ઠિત
વ્યક્તિ હતી. એના કુટુંબનું
નામ આ ગામ પર મૂક્યું છે.
એટલે જ એનું સાચું નામ
ધર્મદાસ છે એની અમને જાણ.
નહિ તો શી ખબર કે એનું સાચું નામ શું છે?’

અમે વાતો કરતા હતા ત્યાંજ ધરમરાજા અમારી
નજીક આવી પહોંચ્યા. ચક્રમાને તેને કહ્યું ‘આ અમારો
મહેમાન તમારું નામ જાણુવા માંગે છે?’

‘મહેમાન છે કે? જોડા!’ એમ બોલતો એ હસ્યો
અને પછી મારી સાથે હાથ મિલાવી ‘રામરામ’ કરવા
માંડ્યા. ‘રામરામ, મહેમાન રાજા!’ એ બોલ્યો.

‘રામરામ!’ મેં પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘હું તમે મારું નામ જાણુવા માંગતા હતા ખડે ને?’
જાણે વ્યંખમાં એ મને પૂછતો હતો.

‘જાણુ’ હોય તો કીક મેં એ વ્યંખને દાખી
દધને કહ્યું.

‘હાલે શા સારું નહિ? આ ગામમાં જાણુવા જેવું
શું છે?’ ધરમરાજા બોલતાં હસવા માંડ્યું.

‘એ ચીજ જેવા જેવી છે!’ એણે જ કહેવા માંડ્યું!
એકતો હું, મારું નામ ધરમરાજા અને બીજું ધામ! બાલતાં
બાલતાં એણે મારા ચક્રમાન નરક દગને કહ્યું: નરસિંહ,
મારી હવેલીની વાત નથી કરતો! એમાં તે શું ભેવા
જેવું રહ્યું છે હવે? હા! એક કાળે આ ગામની એ શોખી
હતી, પણ આજે તો ખંધિયે છે. જ્યાં દો એ વાત!
અને તે. થોડીક પણ ચંબ્યા. જાણે કેક મંબીર
નિચારણમાં પડી મથા હોય એમ સ્થિતપ્રવર શી ભેમો રહ્યાં

‘તું કયા ધામની વાત કરતો દંતો?’ નરસિંહ પૂછ્યું
અને કોઈ ઊંડા સ્વપ્નમાંથી
જાગતા થતો હોય એમ
તે અમંથા અને નિરાંતને
શ્વાસ બેચેતાં કહ્યું! ‘ન્યાં
મારો સર્વાનાય થયાં અને
જેને તમ નાસ કર્યો, તે
ગિરમરમણીય ધામ!’

‘જોડા! તમે ગદિદાસ’

મની યાત કરતા હતા ખડે તે!

‘હા!’ અને નિશ્ચાસ્તક ભાવે પૂછ્યું ‘કેમ એ ધામ
ભેવા જેવું નથી? કાઠને કંઈ પણ જાણુવું હોય તો મારી
પાસેથી અને પૈસા ધામ પામેથી જ જાણી શકાય એવી
વાત મળશે.’

‘ધરમરાજા, તમારો વાત મારે જાણુવી ન્હેકશે.
પહેલાં તમારી વાત કરો!’ મેં આગ્રહ રાખ્યો.

‘ચાલી નરસિંહ ધામની વાત કહેશે’ ધરમરાજા
કેસરો આપ્યો.

અપોરતા ભોજન કોઈથી પરવારીને અમે ધરમરાજાની
ચાલ ભેગા બેસા હતા.

ધરમરાજા પાછો ફરેો જ, એ વિષે જેમ જેમ વખત
વીંતતો-મથો તેમ તેમ મને શંકા જાગવા લાગી. પાછે
નરસિંહ નિશ્ચાસ્તક કહેતો દંતો કે ધરમરાજા કંદિ

≡ ધરમ રાજા ≡

લેખક:
શ્રી. પ્રહલાદ શાસ્ત્રી

નિશ્વાસમાં કરતાજ નથી. એણે બે નિશ્વાસમાં કર્યો હોત તો એની કદાચ આ સ્થિતિ ન હોત.

ત્યાં દૂરથી ધરમરાજને અને આવતાં જોયો. સ્વચ્છ અને સ્વચ્છતાપૂર્વક પરિધાન કરેલાં વસ્ત્રો એના દેહને શોભાવી રહ્યાં હતાં. એના દેહમાં નર નહતું, એની આંખમાં અમક નહતી. એનામાં એતન હોવાનું ન હતું.

‘મોઢ કરજો! મને આવતાં થોડાક વિલંબ થયો’ એવડામાં પ્રવેશતાંજ એણે વિવેક કર્યો. એની માનવતા જાણી હેતુ જીવતી હતી એમ લાગતું હતું.

શોરીક પળે શીત રહ્યા પછી ધરમરાજે પોતાનો પ્રેતિહાસ શરૂ કર્યો.

‘તમે હવે મારી પાત જાણ્યા અધીરા થયા હશે’ એમાં પ્રારંભિક વચનો સાથે તેણે શરૂ કર્યું.

‘સરસ સ્થળ છે. બે ઠાંકારે સારું’ આ સ્થળે મકાન બાંધી આગે તો ૧૦૦ વંધાને આપતાં હું, અથકાઈસ નહિં પડેલા ગૃહસ્થે કર્યું.

એ વખતે તો ગામ લોકોને કાંઈ સમજ પડી નહિ. પણ તત્કાલીએ પાછળથી કર્યું કે આ સ્થળે દાહતું પીડું હોતું ચતાર છે. આ વેપારી તો પેલા કૃષીચાની મધ્યમાજ મકાન બાંધવાનું કરેલો હતો. પણ મેં જાણે દૂર કાઢી.

નિર્દોષ વાતાવરણમાં જીવતાં માનવીઓની વચ્ચે એક શયતાને પ્રવેશ કર્યો, અને ગામના માનવીઓની નિર્દોષતાનો અંત અપાવ્યો.

પેલો વેપારી સૌને આપકારતો, જતાં આવતાં સૌને બાલાવતો અને ધર્મિ ધર્મિ પોતાની ધરાધી વધારતો હતો. અને તેજ દિવસથી મહાદેવના મંદિરમાં જવાને

નિર્દોષ વાતાવરણમાં ભોળાં માનવીઓ વચ્ચે એ શયતાને પેઠો

‘અમારા ગામમાં કુદરતની કૃપા હતી. ધનધાન્યથી લંચી રહેલાં હરિયાળાં પ્રેતરો, અમારા આંગણમાં શોભતું, કુદરતની પણ આંખ હારે તેનું પશુધન, અને અમારું નિર્ભય સમાજ હતું. અને મુખી હતા સર્વ વાતે મુખી હતા અને આ અમીમ કૃપા માટે અમે પ્રવૃત્તિ પાડ માનતા હતા. પણ કયાંક કુદરતને પણ પોતાનું ચિત્ત જાણે અપૂર્ણ છે એવો ભાસ થાય છે અને તમા રંગો પૂરવાને પીંછી લાથમાં લે છે ત્યારે એ ચિત્તને કાં તો એકાગ્ર બતાવે છે અથવા તો એનો નાશ કરે છે. અમારા સંખ્યામાં પણ એમજ બન્યું.’

અમારું ગામ બે કૃષિયામાં વહેંચાયેલું છે. એ કૃષિયાની વચ્ચે એક મહાદેવનું મંદિર આવેલું છે. આ મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં એક દિવસ તત્કાલી અને ખીજાએ હોવા હોવા નિર્દોષ કરતાં હતા.

‘આ સ્થળેજ તમને મકાન હોયું કરી આપકારમાં એટલે તો કેમ ન તત્કાલી પેલા ગૃહસ્થને પૂજાને હતો.

પૂરે લોકો મંદિરની દેવીના ધામમાં જવા લાગ્યા.

‘પણ તમે ક્યાંથી તેનાં પંજમાં સપડાયા’ એ અધવચન પૂછ્યું.

‘મારા કમનસીબેજ સ્ત્રી’ તેણે પોતાના ભાત પર દાખ મારતાં કર્યું.

આજ બાપ કયાંક મને બદાર કબો સપાળને અંદર જતા. અને મને કદેતાં ‘તું હમણું અંધ’ રમ. હું આવું છું’

એક વખત મને હવ્વલ થઈ કે બાપા મને મંદિરે અંદર જાવે શું કરે છે અને એ હવ્વલો પ્રેરેાં હું અંદર ગયો તો મારા પિતા મચાવન કરતા હતા. પિતા અમે પૂત વચ્ચેની અર્ધાંદાનો આમ અચાનક જાન અચ્ચો પદેલાં તો મારા પિતા મને કાંઈ જાણ્યું. મને મહેલા નહિ. પણ પછી તો તેણે મને બૂપ મૂપ રીતે જાણે મોહકતાં જાણે હું થુંક રીતે તેમના માટે તક લઈ

આવના હતા.

ત્યારે તો, આ આસન તમને વારસામાંજ મળ્યું
એમને.

હાલનો પિતાની દોષત પણ વારસામાં મળી અને
દોષતનો નાના કરનાર વ્યસન પણ વારસામાંજ મળ્યું
ત્યારે તો ગામમાં ભાગ્યેજ કોઈ એવી વ્યક્તિ હશે કે જે
મદિરાનો બકત નહિ હોય."

પિતાના અવસાન પછી હું નિઃકુશ બન્યો. એવીસ
કલાક હું મદિરામાંજ ચકચૂર રહેતા. સાલકોમાં હું મોટો
બકત હતો એટલે મદિરા ધામના માલિક સાથે મારે દારની
પણ સારી જાતી હતી, એટલે એ મારા માટે ઊંચી જાતનો
ત્રાસ મંગાવતો. હું એમાં અભિમાન લેતો. કારણ કે
ગામના બીજા લોકો હકલકી કોટીને દાર પીતા હતા.

કમાવાની દૃષ્ટિ નહોતી. એતરોમાંથી એકતો

ત્યાં તો એ છોકરે મેંજ એને મારી નાંખી હતી.

"તમે મારી નાંખી હતી." ધરમરાજના
એકરોમાંથી ચમકીને નરસિંહ પ્રશ્ન કર્યો.

"હા! મેં જ મારા હાથે જ, કારણ કે તે મારા
માર્ગમાં આડખાંડી સળી હતી, દોષત મને એ કહેતો
હતો કે 'આના કરતા તો તમે મને મારી નાંખો
તો સાદું!'

"ને તમે એને મારી નાંખા તહિ" મેં
સ્વાભાવિકતાથી પૂછ્યું

મધ્યાપનમાં મનુષ્ય મહેતા માનવી આમાં દુખા
કરતાં જતાપણ અચકાતો નથી. એ એક સ્વાભાવિક
પાત્ર છે, મેં જવાબ દીધો.

જાણ્યાર! મારા સંબંધમાં પણ એમજ બન્યું
છે. એક દિવસ મેં એને પૂછ્યું 'જાહે મારા હાથેજ
મરેનું છે?'

અને એ મહેરોનો પાછળ મારી બધી દોષત પણ દૂબવા લાગી!

માણી લાવતા, મારી પત્ની એતા પર દેખાડેજ રાખતી
પને સાંજ સવાર મને લોજન દેતી હતી. પણ મારા
ભાઈમાં એ અતરાય મળી હતી, એટલે....

ગેસતાં ધોળતાં એની આંખમાં આસ ઊલરાયા,
મેં ભરાઈ આવ્યો.

"ન કહેશો હવે!" મેં આશ્વાસન આપતાં કહ્યું.

"સા માટે ન કહું? કહેવા બેઠો છું ત્યારે
પત્નીજ ત્રાત કદી રેતી છે. પ્રજા દિવસ દિવસ સંઘર્ષ
ગળી. હવે ક્યાં મુખી સંઘર્ષ?

ને તેણે પોતાની કચની કહેવા મારી.

"મારી પત્ની અકરમાત મરી ગઈ એમ તમે જાણ
જાણો છો, અફને નરસિંહ? તેણે પૂછ્યું

"હા! એમજ છે ને!" નરસિંહ જવાબ દીધો.

"ના!" ભારપૂર્વક ધરમરાજએ નરસિંહમાં
જવાબનો સંકાર દેખો અને કહ્યું, "એમ નથી. સગી

એણે હા પાડી અંત મેં એની મળતી દાખી
દીધી. સવારે જમ મારી કે એ એવિંતી મરી ગઈ. કોઈને
શંકા ન આવી ને એ બિચારી આત્મી મધ.

પછી તો મારે માર્ગ નિષ્કંટક થઈ ગયો. મારે
ત્યાંજ મહેરોનો જામવા લાગી અને એ મહેરોનો
પાછળ મારી દોષત પણ પેડાની ગઈ. જ્યુજન મધું
છાં મારું હૈયાને જામ્યે આવ્યકે ન લાગ્યા. પણ એક
પળનું હું રડી પડ્યો હતો. ત્યારે મારે આંખોમાં મારી
જેસ-બીએ દોરી જતો હતો અને એમ જવાબો
ઈન્કાર કરતી મહમતાથી ઉઠી હતી ત્યારે!

એ મહેરોનીએ મને ધર્મદાસને બદલે ધરમરાજના
જતાવ્યા. એ મદિરાબકતો મારે ત્યાં આવતા.
એ એને જાતજાતની મદિરા આપતા હતા. એ સાં મને
ધરમરાજ કહેતા હતા ત્યારે મને એ સંભાવન
પ્રિય લાગતું હતું. આંખો નો એ કલકસમ લાગે
છે. પણ હવે પેટની ટંટગી ગળવી છે. હું એને
વિરોધ કરું કે, મારી હવેલી પેલુ. મારા દેહની જેમ

હજુ થઇ ગઇ છે. એ હજુ હંમતમાં હું એકસો રહું છું. ક્યારેક મદિરા મારે તલસું છું પણ આ નરસિંહ જેવા જુવાનોએ તેને દૂર કરી છે એથી હવે દર જવાની મારામાં હામ નથી, અને પાસે હામ પણ નથી.

‘સાચેજ તમારી કથની કરજીજનક છે. પણ હવેના હેતુ સ્પષ્ટતામાં તમે મદિરાને ત્યાજ કરી મધ્યા એ ગોળ આનંદની વાત નથી?’ મેં કહ્યું.

‘ના બાઈ, મેં ત્યાજ કર્યોજ નથી. હું તો વિરહમાં જીરૂ છું.’ ધરમરાજએ મારા કથનને સુધાવું ને કહ્યું ‘આ જુવાનોએ એ ધામને તારા કપોઈ એટલેજ હું એનાથી વિખુટો પડ્યો છું. એ લકીકત તો હવે નરસિંહ તમને કહેશે.’

‘કહો ત્યારે તમે?’ મેં મારા ધરમરાજ પ્રતિ દષ્ટિ ફેરવતાં કહ્યું.

ધરમરાજની હંમતે હજુ થતી જેઠ, અને તેની લક્ષ્મીને આશ્ચર્ય થતી જેઠને, એકદમ અમારા ફેટલાક જુવાનોને થયું કે ધરમરાજ જેવી, આગવતા અંશે ગામમાં સૌ ફેાડની રિશતિ છે. સૌએ પોતપોતાની સમગ્ર પ્રમાણે થોડી ઘણી જમીન વેચી ખાધી હતી. સૌને ઘેર કલહ અને કંકારા જામતો હતો. હુમ્મ અને દારિદ્ર્ય જાણે સૌને ઘેરી વજાં હતાં. જુવાનોએ એના ખાપ તરીકે દારૂના પીણાને નજર ફેરવી. અને એવું તો અક્કલ હોદીવારીઓ આદમી, પીણાંથી પાછે ફનાંજ, અક્કલ હોદીવારી જુમાળી દેતો હતો.

થોડક જુવાનો પીણાના માલિક પાસે ગયા અને તેને વિનંતિ કરી: ‘જામ્યાંથી તમે ધણું લૂંટ્યું, હવે જામને છોડો તો ધણેજ ઉપકાર!’

‘જા’ માલિકે જવાબ દીધો ‘મેં તો કાંઈજ લૂંટ્યું નથી. લૂંટ્યું તો છે તમારા હાંકાર સાહેબે. એમનેજ કહે:ને!’

અમે જુવાનોએ હાંકાર સાહેબને પીકું ઉપાડી તેવા વિનંતિ કરી. અમે એના જહલામાં પીણાના ધંધરામાંથી જે રકમ હાંકારને મળતી હોય એ રકમ અમારા ફેટલામાંથી આપવા અમે નૈવાર થયા ત્યારે

અમને ચળવળખોર તરીકે સ્ત્રાવમાં ગાળ્યો, અમે ચળવળખોર નહોતા, પણ પછી તો અમે જુવાનોએ મરજિયા નિધાર કર્યો ‘કાં તો અમારે જીંદગીથી લાયક થાવા, કાં તો પીણાને અંત લાવવો.’ અમારા અંદરે બેવડો જીકમ હતો. ગામના લોકો પણ પીણાને વિરોધ કરનારાઓથી ડરતા હતા. અને પીણાવાળો તો પાણીજ લાગ્યો હતો. હાંકાર સાહેબનું પીક જગ પગ પીણાવાળાની પડખેજ હતું, પણ એ જગા સામે અમારો નિહાળ અને અહિંસાત્મક પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ પણ હતી.

અમે પીણાથી દૂર ઉભા રહેવા લાગ્યા. આ સ્થળે આવવા મારેના નણેય માર્ગો પર અમારી થોડી ગોળાઈ ગઈ. એક પણ હજી એટલા વિના અમે મૂંગા મૂંગા ઘેસીજ રહેતા. પણ ત્યાંથી જનાર સામે અમારી આંખ મળતી અને તે શરમતો, કાંઈક જાણે અમને જોવાજ, નથી એવો દેખાવ. કરીને પીકમાં દાખલ થાય પણ ખરે, પણ ધીમે ધીમે ફોડાપર એની અસર થવા લાગી. તેમ તેમ અમારા પરનું જાન આજીવન દગાણું ‘વધવા લાગ્યું. હાંકારને અમલદારે અમને ધમકાવે અને અમારાં ગામના લોકો પણ અમને દગાડાને, મારો દે, એકની આવક જતી હતી, બીજાને મદિરાને વિધાગ સામતો હતો. આમ જાને આજીવન હલ્લા અમારી સામે રાજ થયા. અમારામાંના ફેટલાક આ હલ્લા સામે ટકી ન શક્યા. તેઓ અમારાથી દૂર થયા અને અમને પણ ઉપરેજ દેવા લાગ્યા કે થોડાકને જે આપણી સેવા ન લેઈતી હોય તો તેમને આપણી સેવા આપવાનો હેતુ પણ યો! અમે થોડાક માણસોજ આ હલ્લા સામે મક્કમ રેલા પણ અમારા માર્ગમાં મુશ્કેલીઓ કાંઈ એકી નહીં રાજ ને રાજ કોઈને કોઈ મુશ્કેલી વધતીજ જતી એકલા તે ખૂદ હાંકારે અમને બોલાવતો જેલ ભેગા કરવાની ધમકી આપી. પણ અમે અહિંસક હતા એટલે તેણેજ દેગ કરાવવાની પીણાના માલિકની રમત તો સફળ ન થઈ.

પીણાના માલિકની અકળામણીને પણ પાંડ નહોતો. એની આવક જેમ જેમ ઘટતી ગઈ તેમ તેમ એ વધુને પણ ધમપગગ કરવા લાગ્યા. એની અકળામણી અમારામાં કત્તાલ પ્રેરતી હતી.

આખરે ગામના ફેટલાક રહીએ અમને જામ

જવદ પ્રકાર સમિ ભેવાથી, પુષ્કળ અંધારામાં ચાંચતથી અને દૂધમાં કઠોરે તો લખવા-ચાંચવામાં, સીવવામાં અને રીનીમા ભેવામાં આંખના ઉપયોગ ખાટી રીતે કરવાથી.

૨. ભેલી તખ્તે ઉપરનાં પોપચાં તંબ રાખી સાંધા અંતરે શ્રમ પડે તે રીતે પલકારે ભરવાથી.

૩. ચચ્ચના દુરુપયોગથી — કોમળ સમજ શકશે કે, દૂધી દષ્ટિમાળાને દૂર ભેવાનીજ ખોડા હોય છે, અને નજીકનું બરાબર નેહ શકે છે. છતાં દૂધી દષ્ટિ પ્રાંત આપેલાં ચચ્ચમાંથી નજીકનું ભેવાની ફરજ પડવાથી આંખના રનાધુને જે શ્રમ પડે છે તે ચચ્ચના તંબર વધવામાં અનેક કારણોમાંનું મુખ્ય કારણ છે.

૪. લક્ષ્યચંના અભાવ અને વિષયોની અતિ-તા.

૫. સંચરિત અને નુકસાનકારક ખોરાક.

૬. આરી અનુકરણ ત્રીણ—હા. ત. ચદમાં વાપરતા નિશકોને ચોતાની આખ તાકીને વાપરતા ભેદને જાળકા પાણી (પલકારીને ભેવાનું ખૂસી જઈને) તાકીને ભેતા થઈ જાય છે.

સુદ્ધ કારણો:—ખીક, ચિતા, યાતનાઓ અને સહન ન થઈ શકે તેવાં શારીરિક દુઃખ.

૭. તખ્તી યાદચક્તિ, અપૂર્ણ કલ્પનાશક્તિ અને ચિત્રત વિચારો.

આ જન્મે યતના-શ્રમને દૂર કરવા માટે અત્યંત અને સમતોલ ઇતનની ખાસ જરૂર છે અને તેમ કરવામાં સામ્પ્રતિક ખોરાક અને ઇતનને સમજાવે અને શરીરને સદૃઢ જતાવે તેના વિચારો ખૂબ મદદરૂપ છે.

શ્રમ દૂર કરવાના ચાર પ્રયોગો

સૂચકતા:—સૂચનાં કિરણ સમસ્ત ચિથ્ચને ઇતન આપનારાં છે. આપણા દેશનાં સૂચનાં કિરણ લગભગ બારે માસ મળે છે એ હથેલી મદદાળ પલીસ છે. ધરતુ તેના ઉપયોગ પ્રત્યે આપણને પશિખની ફળાનપીએ કદાચીન જાતાંયા છે તે એક દુઃખદ વસ્તુ છે.

સૂચનાં કિરણો ધોળ રીતે લેવામાં આવે તો લગભગ બારે માસમાં ખૂબ ફાયદો થાય છે, આંખને પાણી જે વ્યય રીતે આ કિરણો આપવામાં આવે તો આંખનાં દરદો થટાકવામાં તે ખૂબ મદદરૂપ નીવડે છે.

ચાંકી આંખને સૂચનાં કિરણથી જેમ આરામ મળે છે તેમ આંખને ઋતુ પ્રમાણે હંડા અગર સ્ફોજ ગરમ પાણીમાં ઢૂવાડી તેમાં ઉમાકાન્નાસ કરવાથી નવીજ ભતનાં આલ્લાદ અને આરામ મળે છે. આંખ પર મીઠું પાણી ઝાંટવા કરતાં આંખ ધોવાની પાણીમાં દવાપાણું અગર ચોડણી પાણી ભરી તેમાં આંખને નીચું લેઈ ઢૂવાડી શ્રમ ન પડે તેવી રીતે પ્યાલામાં તેને બેચાર મિનિટ પલકારી કરવાથી આંખ દવાથી, હંડી અને પ્રકૃતિલત જતી જાય છે, ભેરથી પાણી ઝાંટવાથી પ્રેજાને પાણી વાગવાનો ડર રહે છે અને એમ થવાથી આંખ થણી તખત કરે છે.

અંધકારના અનુભવ

પ્રકાર અંધકાર જન્મે એક બીજાનાં પૂરક તત્વો છે, જે ફરતે એકલિ-દિવસ કે એકલી રાત્રીનું ઘટતરે કહ્યું હોત તો આપણી માનસિક વ્યથા થઈ જતી. મન પોને એકજ દેશમાં કંટાળી જાય છે અને એવો કંટાળો દૂર કરવા માટે તે ભેનાથી કંટાળ્યું હોય તેનાથી નિર્મલ શુદ્ધવાળી વસ્તુ તેને લેઈએ, છે. આપણે જ્યાં દિવસે પ્રકાશમાં કામ કરી શકીએ અને મને થાક્યા હોઈએ છીએ અને રાત્રીની ગેદમાં દુપાઈને એ શ્રમ આપણે દૂર કરીએ છીએ. આંખને ખીચાં ભણાં અંગો કરતાં વધુ કામ કરવાનું હોય છે આથી જે શ્રમ પડે છે તે દૂર કરવામાં અંધકાર વધુમાં વધુ ઉપયોગી સાધન છે. આંખને વધુમાં વધુ મદદ કરનાર જે કોઈ વસ્તુ હોય તો તે પ્રમશ છે અને તેને વધુમાં વધુ શ્રમ આપે તેનું અથવા નુકસાન કરે તેવું કંઈ હોય તો તે પ્રકાશ છે! અંધકારથી કંટાળેલી આંખને આરામ પ્રકાશ આપી શકે છે અને પ્રકાશથી કંટાળેલી આંખને આરામ આપનાર અંધકાર જેનું બીજું એક આપણ નથી.

જ્યાં રાણી જગ્યામાં આંખને બંધ કરી ને ઉપર નેખેને લખતા ચોંચા હાળી જે પ્રયોગ કરવામાં આવે છે તે Palming કહે છે. આ પ્રયોગને અને તમારી આંખ શાંત અને પ્રકૃતિલત થયેલી જમાશે. આ રીતે

દેવસમાં ગમે ત્યારે—જ્યારે તમારી આંખ ભારે અગર પ્રાંતી લાગે ત્યારે તમે અંધકારનો અનુભવ કરી તમારી આંખને આરામ આપી શકો છો.

પલકારાને પ્રયોગ:—

ગભિ એટલે હાથ અને ગતિમાં જોડી સ્વાભાવિક શિસ્તબદ્ધતા અને કળાશીલો તેટલી હાથની મુંદરના જેમ આસની ગભિ રેકાચાથી હાથ નાટ થતું હોય છે તેવીજ રીતે પલકારે શકાચાથી આંખનું હાથ હાથુઈ જાય છે, આંખ તાકવા લાગે છે, દેખાતું ઝાંખુ થવા લાગે છે અને અંતે વસ્તુ અગર અક્ષરોને જાહેર ધાણું દેખાય છે. આ પરિણામ ફક્ત પલકારાના અભાવથીજ થાય છે.

કુદરતી દશમાં પડેલાં બાળક, વધુ કે પછીને નિર્લાભો, તેઓ તેમની આરામકારી દશમાં પહોં પોતાની આંખને શિસ્તબદ્ધ ગતિમાં રાખી રહ્યાં હોય છે આંખની ગતિની ગેરલાજરી એ કુદરત અને અસ્વાભાવિક દશા છે. પલકારવું અને તાકવું આ બે વિરુદ્ધ દશા સ્વયંક શબ્દો છે. પલકારથી આંખની શક્તિ સચવાય છે; શ્રમ પડતો નથી અને વધુને વધુ સાફ દેખાય છે. જ્યારે તાકવાથી આંખની વધુમાં વધુ શક્તિતા બેગ બેગમાં ચોંટી દેખાય છે, આંખને ખૂબ શ્રમ પડે છે અને શ્રમની અનિશ્ચયતાને અંતે દેખાતું અંધ થઈ જાય છે.

ચરમા પહંરના પલકારાને જોડેલા જથ્થા વિસરી ગયા છે કે ત્યારે એમને પલકારે ભારીને બેવાનું કહેવામાં આવે ત્યારે તેઓને તાકવા કરતાં પલકારાથી ઝાંખું દેખાય છે. આંખને એક જ દિશામાં રાખીને રોજના દશ બાર કલાક કામ લેવાનાં પરિણામે તેમના ચરમાનાં નજરે ખૂબ તકલીફ થઈ જાય છે અને આંખ

વધુને વધુ ખરાબ થાય છે.

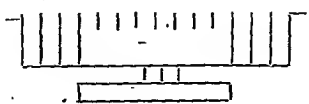
રોજની દશ મિનિટ:—

આંખના રોજો અને આંખની નબળાઈ ખૂબ વધતી જાય છે અને તે આજનાં સોડોએ અપનાવેલી અને વધાવેલી ઉપચાર પદ્ધતિની નિષ્ફળતાનો સચોટ પુરાવો છે. જે પદ્ધતિ રોજ થતો અટકાવવાની મુશ્કેલી સૂચનાઓ ન આપી શકે, જે પોતાના પ્રયોગોથી રોજો વધતા અટકાવી ન શકે, તે પદ્ધતિનું અસ્તિત્વ પોતાને આંખની ખતાવવા ક્ષમતાની પ્રત્યક્ સાંપી શકે!

જે પ્રજા જાણત ન થાય અને પોતાના આરોગ્ય માટે પ્રયત્નશીલ ન હોય તેો જાદુ રોગોના અખાડો બની જશે. આજની પ્રજાના શરીરધનની કંમલતા તે આપણી બેદરકારી અને પરાધીન મનોદશાનું પરિણામ છે.

જેમને હાથભર દેખતા રહેવું છે તે પોતાની આંખને સાચવવા રોજની દશ મિનિટ હાથભર અપેક્ષા કરવાનું મન લે. કુદરતી સાધનનો ઉપયોગ કરી પોતાના શરીરધનને અને દૃષ્ટિધનને સાચવતાં જાએ. અજ્ઞાન અને બેદરકાર પ્રવૃત્તિમાં આ જાતની જામત ઉત્પન્ન કરવી એ સૌથી પહેલી જગ્યા છે. કારણ આંખ વિશેની બેદરકારી એ લય કરમાં લય કર ચુંડા છે અને તેની સજા અંધાપો છે.

મુશ્કેલી નેનાન. આંખને દુખાડવાની ક્રિયા, અંધકારનો અનુભવ, પલકારાની ક્રિયા વગેરે આંખની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિની કસરતોની વિગતવાર માહિતી ને જાતની સારવાર કરનાર નિષ્ણાત દાકરોની પાસે પ્રવ્યક્ત કરી આ સિવાય સમજાય તેમ નથી. એનું પ્રત્યક્ કારણ અને સારવાર મુખ્યત્વે આપણા ખાતામાં પહોં અમેરિકાના ડૉ. બેઈટસની પદ્ધતિ મુજબ લાગુ પડાય છે.

આ

પ

ણ

ન શો !

મળ લેખક :

૨૧. પ્રેમચંદ્ર

હોળીના દિવસ હતો. રાયસાહેબ પંડિત પરીશિલાના દિવાનખાનામાં ભાંગ છુટાઈ રહી હતી. ત્યાંજ સમાચાર મળ્યા કે જિલ્લા મેજસ્ટ્રેટ મિસ્તરે શ્રુત રાયસાહેબને મળવા આવી રજા છે. શ્રુત સાહેબ મિશનસાર માણસ હતો, અને હમણાંજ વિદાયતથી પાછા ફર્યા હતા. એક વખત હિંદુસ્તાનમાં રહી ગયેલ હતો. તેમને ભારતીય રીતિરિવાજ બહુ ગમતા હતા અને આથી તેઓ અવારનવાર હિંદી મેળાપડાઓમાં ભાગ લેતા.

ખાસ ભાંગ છુટાયામાં મસ્ત હતા. આ સમયે સાહેબ આવશે એવી કાફલે કલ્પતા થયું નહતી. સાહેબ પધારે છે એવાં સમાચાર મળતાંજ ખાસ રહેવાયા થઈ ગયા. કોઈ મેડી પર લાગી ગયા, તો કોઈ રમીડામાં ફાપઈ ગયા. માત્ર રાયસાહેબજ મહેની માફક દિવાનખાનામાં ધેરડી રહ્યા.

શ્રુતસાહેબ આવી પહોંચ્યા અને રાયસાહેબ તેમજ સ્વાગત કરવા સાગા દોડ્યા. ફળીઆમાં મગ મુકતાંજ શ્રુતસાહેબ બોલ્યા, 'હલ્લો, રાયસાહેબ જિજ્ઞાસુ તો તમારી દાસી છે.'

રાયસાહેબ હાથ જોડી નમસ્કાર કરતાં કહ્યું, 'હા, સરકાર..., આજ અમારી હોળી છે.

શ્રુતસાહેબે - હં... એટલેજ ખાસ આત્મે લાલચંડી ખૂબ રમી રહ્યા છે.

રાયસાહેબ - હં આ હજુર, આજે તો 'સ રંગ રંગ' અને રંગ...

સાહેબે બાળમાં પહેલી પિયકારી હાલતી લીધી લાલચુલાળી રંગના પાણીના મટકાં થયું ત્યાંજ પડ્યા હતાં. શ્રુત સાહેબે તેમાંથી પિયકારી ભરી, પંડિતજ પર પિયકારી છોડી અને પંડિતજ રંગથી નાની રજા. થયાંભાગ્ય. શ્રુત દાદેમ તેમની સાથે હોળી ખેલ્યા ને રંગે રમ્યા! આજ તમ તે પ્રગળાસાથે! જો અવારનવાર નમસ્કાર નોખમશમ હાજર હોવો તો તેને પણ ખાતરી કેટ કે આવી તો શ્રુત જિલ્લા મેજસ્ટ્રેટ હોળી ખેલે છે! મંદરોજ પર કોઈ દિવસ કોઈ ગોરા' છાકમે રંગ ખાંટ્યો છે? જોને માટે તો તપ કરવું' એવુંકો તપ!

રાયસાહેબ શ્રુત થતા બોલ્યા - 'ધર્મીવાર, આજ માટે જીવન સફળ' થઈ ગયું. 'આજે સરકાર મારી સાથે હોળી રમ્યા તો હવે મારા હૃદયની એક બીજ અભિલાષા પુરી કરવાનો હુકમ મારી રહી છે.'

આમ કહીને રાયસાહેબે શ્રુતસાહેબના કથાળમાં સુલાલનો ગાંઠદો કપો.

શ્રુત - આ મોટા વાસણમાં શું રાખ્યું છે, રાયસાહેબ ?

રાયસાહેબ - સરકાર, જો ભાંગ છે, બહુ લવિષ્કારે જનાવેડી છે, હજુર !

શ્રુત - જો પીવાંથી શું થાય ?

રાયસાહેબ - હજુરની આંખો છુપી જશે. ભાટે નિવરેલું બીજ છે, સરકાર !

શ્રુત - ત્યારે તો હું પણ પીશ.

રાયસાહેબને એમ લાગ્યું કે જાણે સ્વર્ગતું 'હા' છુપી ગયું છે અને તેઓ જુલતા પિમાંનમાં બેઠી આસમાનમાં ઊંચિને કાચે ઉડી રહ્યા છે.

સાહેબ ગમે તેવા મોટા હોય તો પણ પહેલી - મોસાદારી. તેમને ગ્રાસ કેવી રીતે અપાય આગરજેતો ભય રહીને રાજ્ય મારણને કંઈ ફલકમાં ભાંગ અપાય. ગમે તેમ મનને ચલાવીને આંતર રાયસાહેબે એક અગમમાં શ્રુતસાહેબને ભાંગ આપી. સાહેબ તો એક જગે જગદાવી ગયા. 'પાદમ-પિકાની' શ્રુતગોળી એમનાં

મગજ તરે થઈ ગયું. પ્રસવસિતે અગિનંદન આગી સાહેબે વિચાર લીધી.

(૨)

બીજે દિવસે રાયસાહેબ આ મુલાકાતનો જવાબ આપવા ગાહ્યા. પ્રાતઃ કાલમાં વેશી મહારાજને મુલત પૂછી વેળું. મૂરત સાંજનું નીકળ્યું. રાયસાહેબની આંખો દિવસ સાજ સજ્યામાંજ પીતી ગયો.

સાંજે જ્યારે રાયસાહેબ બનીદનીને જુલસાહેબના બંગ્લે પહોંચ્યા ત્યારે સાહેબ જોજન કરી રહ્યા હતા. દરવાને અંદર જઈને સાહેબને રાયસાહેબ આગળના સમાચાર આપ્યા. સાહેબે દંડવાનને કમલ ક્યું - 'કે, રાયસાહેબને વિદ્યાનખાનામાં નેડી લાગે દિવાનખાનામાં પ્રવેશાઈ દહની દુગંધથી રાયસાહેબ માથું હુમકા લાગ્યું. બાપડાએ અંગેજ દવા ખજુ કરીએ નહોતી પીધી, અને હારને તે શું' ખજુ હારવા ગીશાને ખજુ કાંઈ દિવસ હાથ નહોતો લગાવ્યો. નાક બંધ કરવાનું મન થઈ ગયું. પરંતુ તેમ કરવાથી કદાચ સાહેબને ખરાબ લાગશે એ હરે તેમણે એ વિચાર માંડી લાગ્યો. સાહેબે એક છુટ પી, પ્યાલી મેજ પર મૂકવા કર્યું - 'રાયસાહેબ, કાલે હું તમારી ભાગ પી ગયો. આજે તમારે અમારી ભાગ પીવી પડશે. તમારી ભાગ તો બહુ સરસ હતી. હું ગેજ કરતાં જમણું ખાઈ ગયો.'

રાયસાહેબ-હલુદ, અમે તો મહિરાને સ્પર્શ ખજુ કરતા નથી. અમારા શાઓમાં લાખ્યું છે કે હારને, સ્પર્શ કરેશે એ ખજુ પાપ છે.

જુલ-(હસીને) નહીં, તમારે અમારી ભાગ પીવી પડશે. પાપ-જુલે ખજુ હાજર છે. આ અમારી ભાગ છે. એ તમારી ભાગ છે, તમારી ભાગ પીવાથી નશો ચડે છે, અમારી ભાગ પીવાથી ખજુ નશો ચડે છે પછી; તમારી ભાગમાં અને અમારી ભાગમાં ફરે શો રહ્યો?

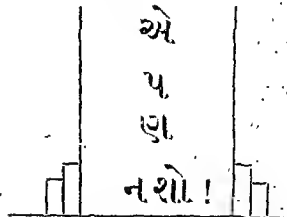
રાયસાહેબ-નહી, બમાંવતારે અમે લોકો મહિરાને પાનિ મળ્યો છીએ.

જુલ-એમ બનેજ નહી, યાસ્ત મના કરે તો જ ને વસ્તુની મના કરે. તમારે ગબરાવાનું કરેલું નથી. ખજુ સરસ છે.

આમ કહેતાંની સાથેજ જુલ સાહેબે રાયસાહેબનું માંએ હારનો ખાલો લખાવી દીધો. રાયસાહેબ મહેરેરી લઈ, સાહેબના હાથને યાજી કમના કોશિય કરવા લાગ્યા.

જુલસાહેબ રાયસાહેબના ઇન્કારનું કારણ સમજી શક્યા ન હતા. સાહેબ એમ માનતા હતા કે, રાયસાહેબ તેમની સાથે હાર પીવી રહમાય છે. આવી તેઓ વધારે આગ્રહ કરવા લાગ્યા; અને ચેતના મજબુત હાથવતી રાયસાહેબની ગરદન પડી બીજે હાથે હાર પાચો ખાલીને તેમના મોં પર મરી. હવે રાયસાહેબના મૂંજ જનો પારો અદર પડી ગયો. સાહેબ મારે બીજું બહુ થઈ શકે. ખજુ કાંઈ ધર્મ છોડાય? જરા આકર આવાને તેઓ જોલ્યા; 'હજૂર, અમે વેચણુપ છીએ, અમે હારને અડકવામાં ખજુ પાપ માનીએ છીએ.'

ખજુ સાહેબના આગ્રહ આગળ તેમનું કંઈ ઉપર તેમ નવું. આવેશથી તેમનો કંઈ ક'પાઈ ગયો, એક સેજુ જાસ લઈ તેઓ પાખ ચિનિત સ્પરે જોહ્યા; 'હલુદ ભાગ તો પાપર વસ્તુ છે. જાગી, મુનિ સાધુ, મધામા, દેશ, દેવીઓ, બધા ભાગ પીએ છે, સરકાર, અમારા દેશમાં તેનો મોટો મહિમા છે. જાવો ક્યાં પડિત છે કે જે ભાગ ન પુટનો હેપ! પરંતુ સરકાર, મહિરાનું નામ લેવામાં ખજુ અમે પાપ માનીએ છીએ.'

અનુવાદક:

કચ્છરલાલ પંચાલી

ગામડાંઓનો ઉદ્ધાર થયો નોંધવો એ આખતમાં તો સૌ એકમત છે. લોકસેવકો પક્ષ એમ કહે છે અને નેતાઓ પક્ષ એમ કહે છે. હિન્દ તો ગામડાંનું બનેલું છે. જ્યાં સુધી ગામડાં આબાદ ન બને ત્યાં સુધી હિંદ પક્ષ આબાદ ન બને. આજના ગામડાં કંગાલ છે, ગરીબ છે, અસાન છે અને પરિણામે દયાજનક સ્થિતિમાં જીવી રહ્યાં છે. એ ગામડાં કહી રીતે આબાદ અને? આ પ્રશ્ન પણ મહત્વનો છે.

અમેાહાર તો સાને કરવો છે. પશુ કહી રીતે કરવો તે આખતમાં શિખ લિખ રસ્તા છે. કોઇ કાપવાની મદદથી કામ લેવા માગે છે. કોઇ સમજવાથી યોરજો ખેડૂતોનું સંગઠન સાધીને અમેાહાર કરવા માગે છે. તો કોઇ બીજી ઉપદેશથી ગામડાંને સમજાવવા માગે છે. આ બધા માગો અપૂર્ણ અને ખામીભર્યા છે. ગામડાંનો ઉદ્ધાર એક માત્ર ગાંધીજીના માર્ગે જ થઈ શકશે. ગાંધીજી ગામડાંનું દર્દ, ગામડાંની રસ્તા અને ગામડાંની આપત્તિ બરાબર જાણી ગયા હતા. ગામડાંની આબાદી વગર દેશ આબાદ નહિ બને એમ તેમણે અનેકવાર જુડીજુડી રીતે કહ્યું છે. તેમણે એથી તો ગામડાંમાં રહીને ગામડાંનું અને દેશનું કામ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. ગાંધીજી માત્ર આદર્શવાદી ન હતા. તે વાંસ્તવિક સંભોગે પરથી જ રોગનું નિદાન કરતા. તેમણે અમેાહાર માટેની આખી ચોજના પ્રગટ કરી હતી. એ 'માર્ગ' વ્યવહાર છે અને વધુમાં વધુ અસરકારક છે. ગાંધીજીએ સીધેલા માર્ગે જવામાં જ ગામડાંનું અને દેશનું ભય થવાનું છે.

એક વરણ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે. ગામડાંનું કામ કોઈ બદારથી આવીને કરવાનું નથી. શહેરમાંથી

ગા
મો
કા
ર

= કયે પંથે ? =

લેખક :
શ્રી. પીતામ્બર પટેલ

હિન્દનો મોટો ભાગ ગામડાંઓનો બનેલો. કોઇ રાજની સર્વદેશીય આબાદી મુખ્યત્વે તો ગામડાંની જ આબાદી ઉપર અવલંબે છે એ હકીકત દીવા જેવી ચોકળી છે. આથી જ પૂજ્ય ગાંધીજીએ પ્રખ્યાતેલા રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં મધ્યવર્તી બિન્દુ ગામડું જ છે. આમ સુધારણાના અનેક માર્ગો છે પરંતુ એમાં સૌથી વ્યવહારુ અને અકસીર માર્ગ તો છે ગાંધીજીનો જ. ગામડાંમાં સ્વચ્છતાનું પ્રમાણ વધે, શિક્ષણનો વધુ પ્રચાર થાય, ગૃહઉદ્યોગને ઉત્તેજન મળે, શહેર-ગામડાં વચ્ચેનો ભેદભાવ રખે અને આમજનોતી લઘુતા-અનીનો વિલુપ થાય. તો આપોઆપ આપણાં ગામડાં આબાદીને પથે આગળ વધે! આ અંગે કેટલુંક ચર્ચન પ્રસ્તુત લેખમાં આપવામાં આવ્યું છે.

કોઇ આવે, કોઇ સેવક આવે કે કોઇ કાર્યકર આવે તો ગામડાંનું કામ કરે તો આશા બચે છે. ગામડાંનું કામ આમવાસીઓએ કરવું જોઈએ. બીજાની યોદ્ધી રહી લેવામાં તો ગામડાં વધુ ને વધુ કંગાળ થનાં ગયાં છે. ગામડાંએ શું કરવું જોઈએ તેનું માર્ગદર્શન ગાંધીજીએ તો કરાવ્યું જ છે.

(૧) એક તો સૌથી પહેલું કામ સફાઈનું કરવું જોઈએ. ગમે તે ગામમાં પણ વૃક્ષો, જ્યાં ને ત્યાં મંદીરી દેખાશે, ગામડાંના રસ્તા મંદા હોય છે. ગામડાંની શેરી ગદી હોય છે. ગામડાંનાં ઘરે મંદા હોય છે. અને ગામડાંમાં રહેનાર પશુ મંદા હોય છે. આ મંદીરી તો દૂર કરવી જ જોઈએ. આ કામ એનું મુશ્કેલ પશું નથી. કે ન થાય. એને માટે પાઈલ્ડ મર્ચ પશુ કરવાનું નથી. માત્ર કાળજી રાખવાની જરૂર છે. સૌ પોતાનું ઘર કાઢે રખે. આંગણું સાફ રખે. આંગણું વાળીઆળીને દર્પણ જેવું બનાવે. તો આપોઆપ શેરી પશુ સાફ થઈ જાય. અને ગામનો આમર્યાયત ગાડુવાળો પાસે સોંદે કરાવે તો આજુ ગામ ચોકળું, ચાંદની જેવું નિર્મળ અને સ્વચ્છ બની જાય. એ તો ના કામમાં - કપમાં ધોવાનો, સાફસેરી કરવાનો વખત જોએ મળે એ સાચું છે. પશુ સ્વચ્છતાને જીવનની અનિવાર્ય જરૂરિયાત સમજી ને જાળવવી જોઈએ. છોકરાંને નવરાત્રનાં ધોવરાત્રનાં જોઈએ. તો જ ઘરમાં સુધ્ધતા આવે. ઘર સ્વેચા જેવું વિચારીને વાળું બની રહે. સ્વચ્છતાથી મનની શાંતિ પશુ જળવાય. એથી મનનો ખેલ પશુ દૂર કરવાની પ્રેરણા મળે અને જીવન પશુ આબાદ થાય.

કોઈક આગસ્ટ ખરેખરે રીતે, કાળજી પૂર્વક બે રોજ

ને મેળ કેથરો સાફ કરવામાં આવે તો સરસ રીતે ગામ સ્વચ્છ રહે. આ કામ તો વહેલામાં વહેલી તકે ગામડાંએ શરૂ કરી દેવું જોઈએ.

(૨) બીજું મહત્વનું કામ છે ગ્રામોદ્યોગને જીવલે રાખવાનું. ગામડાંના મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી છે. હિંદની લગભગ ૭૫ ટકા જેટલી વસ્તી ગામડાંમાં વસે છે. ગામડાંના મુખ્ય વ્યવસાય ખેતી છે. જતાં દેશમાં અનાજની તંગી છે. આ કૃષી વિધિયત! જે બુદ્ધિધન ધાનથી ઉભરાતી હતી ત્યાં ખાવા માટે અવ નથી. અનાજ પાકુ બહારથી લાવવું પડે છે. આનાથી બીજી કંઈ નવાઈ હોઈ શકે? એથી તો પ્રાદેશીય સરકારને ખુબ અનાજ વાવેતરી બુદ્ધિશરૂ શરૂ કરવી પડી છે. ખેતી રૂંદ પૂરતું લક્ષ આપવાની જરૂર છે. વધુ પાક કૃષી તો લક્ષ શકાય તેને માટે અખતરા કરવા જોઈએ. ખેતીવાડી ખાતાએ તૈયાર કરેલું ખાતર વાપરવું જોઈએ. કાંઈ હોય ત્યાં કુચા કરીને બે ત્રણ પાક લેવા જોઈએ. ખેતીની આબાદીમાં ખેડૂતની આબાદી છે. ખેડૂત શ્રમથી થાકેતો નથી. મહેનત મળતી કરવામાં પાકુ કંડાળતો નથી. પાકુ તેને જોઈએ તેવા રસ લાગે નથી. ખેતીમાંથી જ તેને વર્ષભરની આવક મળી રહેશે એવી ખાતરી વતી જોઈએ. તોજ તે વધુ અનાજ વાવવા લગભગ.

(૩) ખેતી પછી ગામડાંના નાના નાના ગૃહઉદ્યોગો તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ. શહેરોની આબાદીમાં ગામડાંથી તરફ દેશ ન કરાય. શહેરના ઉદ્યોગો ખોલ્યા એ સાથે ગામડાંના ઉદ્યોગો મરી પડેલા. તે જીવે છે તેમ મરેલા જેવા છે. આને ધાર્શનિક, ગોળાંતિક લક્ષ બનાવવા આવડતો નથી. દરેક, સુનાર, કુંભાર વગેરે કારીગર કેમકે પાકુ ટકાવી રાખવી જોઈએ. ગામડાંએ તેની પોતાની જરૂરીયાત પોતે પેદા કરી લેવા જોઈએ. જોડેલે કે ગામડાંએ સ્વાયત્ત થવું જોઈએ. પોતાના પોતા પોતા જીવવું જોઈએ. ગામડાંનું ધન ગામડાં જ રહે તેવું તેનું અર્થતંત્ર જોડવાનું જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ નાનકા ઉદ્યોગો તરફ લે લક્ષ આપવામાં આવે તો ગામડાંને કારીગરવર્ગ અને કાષ્ટાકારીવર્ગ પાકુ કમાવ અને પરિણામે ગામ પાકુ આગાદ થાય. કદેક ગામ બે આ મીને સ્વાયત્ત બની જાય તો દેશની શાંતિલાન ખજ વધે.

સરકાર તરફથી આને માટે જે કોષ્ટક મળે છે તેનો અમલનાએ લાભ લેવો જોઈએ.

આ પછીનું મહત્વનું કામ છે શિક્ષણ અને સંસ્કાર ચલિત. આજે કમનસીબે ગામડાંનો ભણેલો વગ ગામડાંમાંથી શહેર તરફ દોડે છે. એથી ગામડાંને ગણદેશન કમવે તેવો નિશ્ચિત વર્ગ ગામડાંમાં જોઈએ જડતો નથી. ગામડાંની અજ્ઞાનતા આટલી જડ બની છે તેવું કારણ પાકુ આવે છે. ભણેલો વર્ગ, ગામડાંમાં ન રહી એથી ગામડાંમાં નવો પ્રકાર પાકુ ન આવે. ગામડાંને દેરવણી કરનાર પાકુ કંઈ ન રહ્યું, એથી જ્યતમાં શું ચાલે છે, એનાથી પાકુ ગામડાં અજ્ઞાત છે.

એથી શિક્ષણ તરફ ખૂબ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. શ્રોદ શિક્ષણ દ્વારા ગામડાંના સમાજને વાંચતો લખતો કરવો જોઈએ. લોકો જાણે વાંચતા થાય તેનું શિક્ષણ તો દરેકને મળવું જોઈએ. આ કામ ગામડાં નિશ્ચિત વર્ગ ઉપાડી લેવું જોઈએ. પછી ગામડાંની શાળાના ચારતરે તો કામ લાઈ ધરવું જોઈએ. જે પાંચજ વર્ષ મહેનત કરવામાં આવે તો ગામડાંમાં કોઈ અસિલિન ના રહે. સરકારે શ્રોદ શિક્ષણની યોજના તૈયાર કરી છે. તે માત્ર શહેર પૂરતી મર્યાદિત ન રહેતાં ગામડાં સુધી પહોંચી છે. તે અમલી બનવી જોઈએ. અજ્ઞાત એજ સર્વ રાજત્વ, દુઃખત્વ મળે છે. અજ્ઞાત દર કરવાનો રસ્તો જ્ઞાનનો પ્રકાર આપવાનો છે. જે ગામડાંમાં ભણે, વાંચે તો તેમના વહેમ જોખ મરો. પૂરકાટો દર થશે. દેશની નવરચનામાં રસ લેતા થશે.

શિક્ષણ સાથે સંસ્કાર પાકુ વર્ગ તેનું લક્ષ આપવું જોઈએ. આજે ગામડાંમાં શાળામાં અક્ષરમાન મળે છે. પાકુ સંસ્કાર મળે છે? ગામડાંને સંસ્કારની ખામ જરૂર છે. ગામડાંમાં શહેરના સંપર્કને ત્રીધ ફર્ન વ્યસનો પેદા થયાં છે. એ વ્યસનો આ સંસ્કાર પ્રતિસ્પીક જોઈએ થશે. બીજું કંઈ નહિ તો નહીં પેદા તો અક્ષરનોથી બચી જશે. શિક્ષણ અને સંસ્કાર આવડે તો કોઈની અસ્પૃશ્યતાની શરૂ જોઈએ થશે. નાજક થશે. કનિયા કંડાયા જોઈએ થશે. દાખલ મર્યા નિહમાં ને આજસમા ન મેડી દેના કામમાં કે વાંચનાર બલીન કંડો.

ગામડાંને સુખી બનાવવાનો, આઝાદ બનાવવાનો આ
માનો માર્ગ છે. એમાં પૈસાનું ખર્ચ નથી, એને માટે
ગામડાંને બહારની મદદતી, પણ જરૂર નથી. ગામ પોતેજ
માનવું કામ કરીને આઝાદ બની શકે છે.

આપણી પ્રાંતીય સરકાર, પણ આવી પ્રવૃત્તિને
ગ આપે છે. જો ગામ પાંચ વર્ષની અવધ બાંધી
માનવી કામ કરવાનું શરૂ કરે તો પોતેજ ન થાયું હોય

તેનું ચમત્કારી કામ કરી શકે. ગામડાંએ આ દિશામાં
કામ કરી વગર છૂટકો નથી. જેટલું વહેણ થાય
તેટલું સારું!

વધુ અનાજ વાવેના પ્રચાર ગામડાંમાં આ રીતે
આમેદવારની દૃષ્ટિએ બે કરવામાં આવશે તો કામ સારું
થશે અને એ માર્ગે જમીલા પૈસા ઊગી નીકળશે.

[૦]

— દારૂબંધી અંગેના ઈનામો —

દારૂબંધીના કાર્યક્રમને વધુ વેગવન્ત બનાવવાના
હેતુથી સુબંધ સરકારે એવા નિર્ણય કરેલ છે કે જે
વિસ્તારોમાં ગેરકાયદેસર દારૂ ગાળવાનું અને પીવાનું
પ્રમાણ વધુ હશે એવા વિસ્તારોમાં આવેલાં ગામડાંઓ-
માંથી જે કોઈ ગામ આખા એક વર્ષ સુધી દારૂબંધી
અંગેના કોઈપણ ગુનાથી સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત રહેશે તેને
ઈનામ આપવામાં આવશે. આ ઈનામ સ્થાનિક સુબ-
સગવડના રૂપમાં હશે.

નહિ, નહિ, નહિ, માટે આ પોરીયાં ત્યાં જોઈતાં. માટે તો વીજળીનો ટેડાજ નોંધવો. મહેરો સમજાડા આદ્યો.

એના સમજાડા અને તોફાનથી કંટાળી મેં વીજળીનો ટેડા લાવી આપીશ એમ કહ્યું.

બીજો દિવસે:—

‘કેમ ભાઈ! મારા ટેડા લાવ્યા?’

‘હા, લાવ્યો, હા આ તારા ટેડા.’ મહેરોના હાથમાં ટેડાનું પાકીટ મુકતાં મેં મહેરોને કહ્યું:— ‘શે! આ તારા વીજળીના ટેડા બસ!’ મહેરો આનંદથી નાચવા કૂદવા લાગ્યો.

સાંજ પડી અને ફટાકડા ફોડવાનો વખત થયો ત્યારે મેં કહ્યું:

‘મહેરો! લાવ વીજળીના ટેડા મારી પાસે લાઉં તને ફોડી આપું, હું ઘણી જરૂર.’

‘ના, ના, ના.... હું ફોડીશ, મારી મેળે ફોડીશ તમને નહિ આપું ભાઈ.’

‘ના, મહેરો એ ટેડા તને ના અપાય. હું દારૂ ખાય, લાવ હું તને ફોડી આપું.’

‘ના, હું તને નહિ આપું. હું જ ફોડીશ જીને! એ જીને! જીને લાઈ ના કહે છે. માટે વીજળીનો ટેડા ફોડવો છે. અરવિંદ, કહું બધા ફોડે છે અને મને શા માટે તથી ફોડવા દેના?’

મહેરો એની માતા પાસે રાવ આધી.

મહેરોની રાવ સાંભળી મારા પત્ની રહેતામાંથી બહાર આવ્યાં.

‘હવે ફોડવા દો ને! તમે જે તે ફોડાક ઊઠા આ બધાં જાકડાં તથી રાત્રનાં અને મારા મહેરો ક્યારેય રાત્રનાં ફોડતા? તમે જ કહેપોક છો, ખસી આધા અદિથી. હું જ એને વીજળીનો ફોડાવી દઈશ.’

એમ કરી મારાં પત્નીએ મહેરોને વીજળીનો ટેડા એના નાકમાં રાખીને જ ફોડવા રીધો. ટેડા ફોડ્યા અને

બાળકનો સ્વભાવ ચણીવાર હસીચહી હોય છે. એમાં જ્યારે માતા અથવા પિતા તરફથી એની હાલત, વાદવિવાદને કારણે પોષણ મળે છે ત્યારે કોઈકવાર પરિણામ બહુ અતરનાક આવે છે. એવા એક હસ-અહને સ્પર્શતી, ને સત્કથનાત્મક લાગતી એક કહાણી અરે આપવામાં આવી છે.

લેખક :

શ્રી. કૃષ્ણદાસ શાહ

‘ભાઈ, માટે માટે વીજળીનો ટેડા નહિ લાવો?’

અમભારી કચેરીના કામથી પરવારી હું મારી સાંધકલ પરમાં મુકતા હતાં ત્યાં બારણામાં પણ મુકતાંજ મહેરો મારા લે થો પકડીને કહ્યું.

‘વીજળીનો ટેડા! શા માટે મેટા? બીજા ફટાકડા તો હું લાવ્યો છું. તારામંડળ, બેપોરીયાં અને નાના ફટાકડા જ છોકરાઓથી ફોડાય. વીજળીનો ટેડા આપણથી ન ફોડાય’ મેં મહેરોને સમજાવતાં અને મેડા ઉપર લેતાં કહ્યું.

‘નહિ, ભાઈ, માટે વીજળીનો ટેડા જ જોઈએ. અરવિંદના ભાઈ પણ વીજળીના ટેડા લાવ્યા છે.’ મહેરો દલીલ કરી.

‘અરવિંદ તારા જેવડા છે માંડાઈ અરવિંદ તો મારો છે. મેટા છોકરાઓથી વીજળીનો ટેડા ફોડાય પણ નાના છોકરાઓ ફોડે તો ઘણી જાય.’

મહેશ જરા થયું ગભરાયો નહિ. એટલે મારાં પત્નીએ કહ્યું 'તોયું! તમે તા કહેતા હતા તે? મહેશ જરાએ ગભરાય છે? તમેજ ક'રપોક છો?'

'લે ત્યારે આખી પેટી ફેડાવ, મારે શું? હાથે ત્યારે મને કહેવા ન આપીજ.'

'મારું! સારું! એ દિવસ છોકરાં દાડખાતું ફેરે એમાં આટલી અધી ભગજમારી શા મારે કરતા હશે?' શાંતીએ મહેશ પાસે એ દિવસે ઉપરા,ઉપરી ટેટા ફેડાવ્યા અડધી પેટી. મહેશે ખલાસ કરી અને ખાંચીની અડધી પેટી લઈને એ એની પચારીમાં સુઈ ગયો.

દિવાળીના બીજે દિવસ ઉઘ્યો. મહેશે આજે રાતના ખાંચીની પેટી ફેડાવતી હતી. પરંતુ કાણુ તાજે શાથી આજે મારી સ્ત્રી મહેશને ટેટા ફેડાવા માટે ના પાડતી હતી. શાથી?

એટલે મેં કહ્યું 'શા માટે નથી ફેડાવતા? કાલે હું ના કહેતા હતો ત્યારે તે' અડધી પેટી એની પાસે ફેડાવી અને આજે હું કહું છું ત્યારે ના પાડે છે? જરૂર ફેડાવવાના. ચાલ, મહેશ, ફેડાડું હાથ અને ટેટાની પેટી લાવ.'

'અમરદાર! હું ના પાડું છું, આજે નહિ, આજ નહિ જ.'

'શા માટે નહિ? હું કહેત્યારે નહિ અને હું કહે ત્યારે 'હા' એ કેમ બને? મહેશ આજે ટેટા ફેડાશે અને વીજળી-ટેટાજ ફેડાશે.'

મહેશને લઈને હું ચોટલે ગયો અને એના હાથમાં વીજળી ટેટા, આપીને એક પછી એક મેં ફેડાવવા માંડ્યા, મહેશે એક, બે, ચાર અને પાંચ ટેટા ફેડાયાં અને છઠ્ઠો ટેટા ફેડે ત્યાં તો એણે થીસ પાડી ખડેન! એા ખડેન!

'એ! આવી બેટા શું થયું તને? ના કહેતી હતી હું, મારે મહેશને આજે ટેટા નથી ફેડાવવા તો. એ કહે કેં અસ ફેડાવવા છે. શું થયું બેટા! શું થયું તને?' રસીકા માંથી શાંતા ફોડતી ફોડતી બહાર આવી. વીજળીના હંમેશાં ૭૭૧ મહેશના હાથમાંજ પડ્યો.

દત્તો, મહેશને આખો હાથ દાઝી ગયો હતો અને રાહ ખાતાની કંચો એની આંખમાં ખાતુ પડી હતી.

હું અને મારી પત્ની બંને બચાકળો બની ગયાં હતાં, મહેશ સખત રીતે દાઝી ગયો હતો, હું અને મારી પત્ની એને લઈને તાપડતોજ ડોક્ટરને ત્યાં ગયાં. ટેલિગ્રાફર ડોક્ટરે મહેશને સુવાડ્યો હતો. મહેશ ચીસો નાંખતો હતો.

મહેશ—'ખડેન! એા ખડેન! મરી ગયો! બાહ, મારે ટેટા નથી ફેડાવા. હું જુગુ' હું મહેશની ચીસો અમારા બંનેના હૃદયમાં કંપારી પેદા કરતી હતી.

'હું નથી કહતી કે તમે એને અજાણે ટેટા ન ફેડાવશો. મને અમંગળ શંકા થતી હતી એટલેજ હું ના પાડતી હતી, બાધા મારે શું હતું!'

'તો એ વાત મને શા માટે નહોતી કરી કે તને અમંગળ શંકા થઈ હતી? તો હું ના પાડત. પરંતુ તું તો કહે કે તમારું ધાણુ ધાપ એટલે મેં કહ્યું. કે હું જરૂર ટેટા ફેડાવીશ.

'તો, ભોગતો એનાં ક્યા, આ ટેટા ફેડાવીને સાર કાઢ્યો તે તમે બેઠું શકો છો. મારે શું? એા! ભગવાન માશુ મહેશની આંખો સાચવવું.'

ડોક્ટરે મહેશની સારવાર કરતાં કરતાં પાસ ખેંચી બાંધતાં કહ્યું—'હવે! તમે બંને ઘેર જમ્યો છું? મહેશને લઈને ઘેર જાવ. એને શાંતિથી સુવાડી પવન નાંખવો, તમારો 'હા' 'ના' નો અગ્રા ઘેર જામી પતાવવો.'

પંડર, દિવસ બાદ મહેશને ફોક થઈ ગયું હતું. વીજળી-ટેટાથી દાઝી ગયાના નિશાન એના મોં પર અને આંખ પર હતાં જતાં એ સાબે થઈ ગયો હતો.

'ખડેન! એા ખડેન! ?'
'શું છે ભાઈ, ચોક્કસ તારે શું બોલ્યો છો?'
'મારે કંઈ નથી બોલ્યું ખડેન' પણ હવે-હું વીજળી ટેટા નહિ ફેડું.
'સારું! લણ્ણો કાણો છે માટે મહેશ, પ્રજો સમજું છે એા.'

‘ઝૂન ! શા માટે નહિ ફોફ એ જાણે છે ?’

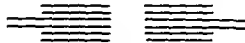
‘તું દાખી ગયો એટલે ને ભાઈ, હા, ભાઈ, હા, ના ફોફીય. વિજળી ટેરા તો જાન લઈને જાન.’

‘ના, ઝૂન દાખીયો એટલે નહિ પરંતુ હવે હું તમે જાને જાણું તું અને ભાઈ જાને કહેશો તો પણ વિજળી ટેરા નહિ ફોફ.’

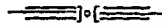
‘કેમ બેટા ! કેમ નહિ ફોફ ? કહે જોઈએ.’

‘એટલા માટે કે તું ભાઈની સામે અને ભાઈ તારી સામે ધુરંદીયાં હાવાથી હું હવે ફોફ એ ટેરા નહિ ફોફ. તમે જાને કહેશો તો પણ નહિ ફોફ.’

મહિયની આ ટકાર જોઈ હું અને મારી પત્ની જાને અવાફ થઈ ગયાં !

તમે જાણો છો ?

* અશીલુના ઉત્પાદનને વધતું અટકાવવાના પ્રયાસ લેખે સંયુક્ત-રાષ્ટ્ર-સંધિ પુર્વસ્થાનને અશીલુના ઉત્પાદનની ખાખતમાં એની કાયદેસરની મર્યાદામાં રહેવા સુચના કરી છે.

* સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંધિ અમેરિકાને પણ એવી સલાહ આપી હોવાનું કહેવાય છે કે એલ્ગો, ‘ક્રિશ્ચિયન સાયન્સ મોનિટર’ ના એક અહેવાલ મુજબ ઈરાનને અપાતો અમેરિકન નાણાંનો હિસ્સો અશીલુ ઉગાડવા માટે ખેડાતી જમીન વધારવામાં ન વપરાય તેની ખાસ દરકાર રાખવી...

* સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંધિના પ્રતિનિધિઓએ મધ્ય-પૂર્વના પ્રદેશોની લાંબી મુલાકાતને પરિણામે આ પગલાં લેવામાં આવેલ છે. રાષ્ટ્ર સંધિના માદક પદાર્થો અંગેના કમિશને આખી દુનિયાનું માદક પદાર્થોનું કાયદેસર ઉત્પાદન ૪૦૦ ટન નક્કી કરેલું. તેમાં ૧૯૪૮ ના વર્ષ દરમિયાન પુર્વસ્થાનને હિસ્સો ૨૦૦ ટનનો હતો. તેમ જનાં પુર્વસ્થાનને અર્થે વરસે ૪૩૨ ટન અશીલુનું ઉત્પાદન કરેલું.

મહાત્માજીએ દર્શાવેલો

કેળવણીનો પંથ

લેખક :

શ્રી. પ્રસન્નવદન દીક્ષિત

સંકલ્પબળ કરનારને જ સફળતાની સિદ્ધિ સાંપડે છે. જુદા અને ઇંડુ ખિસ્ત જેવાયે પક્ષ સત્યને કાળે કેટલું કુશળ છે અને આખરે કેવી યમકારિક સિદ્ધિ મેળવી છે? હરિશ્ચન્દ્રે સત્યવતના પાલનને ખાતર જ પોતાના સત્યની પરીક્ષા થતા દીધી. દેખાતી

ભારત-ભાગ્ય-વિધાતા મહાત્મા ગાંધીજી સ્વરાજ્યના સાચા મુકાબી હતા. આદિની પ્રચાર, ચરખા અને તકલીફો દોરે એ મણે યશસ્વી બનાવ્યો, સત્ય અને અહિંસાનાં સત્યાગ્રહને નિકસાવવા એમણે. અસહકારનું શસ્ત્ર નિર્માણ કર્યું. વિશ્વવ્યાપી બંધુભાવની સિમાયત કરવા છતાં વિદેશી માલનો અહિંકાર કરવાની દીક્ષા પૂરી પાડી. હિંદુ મુસ્લીમ એકતા બાળવવાના સ્તુત્ય હેતુને પાદ પાડવા એમણે જુદા અપવાસ આદર્શો, સત્યાગ્રહ એમનું દિવ્ય યમકારિક શસ્ત્ર હતું. રાજકીય ક્ષેત્રમાં સતત સ્વરાજ્યની કુખેશ ઉપાડનારા આ રાષ્ટ્રનેતાના દેવી સંસ્કારી જીવનમાંથી વિદ્યાર્થી જગતને શેર ઉઠારક સદેશ મળી શકે છે. ભવાટવીમાં ભમિત થઇ ભમનારા પ્રવર્તીઓને જેટલે અંશે સંકલ્પ તથા ઉદારક માર્ગ દર્શન મળી શકે તેટલા પ્રમાણમાં તેમનાં જીવન ઉત્તર તથા કૃતાઈ નીરજ શકે છે. આપણા અધિપતિનું જીવન એક અવિચ્છાંત સિદ્ધિ સંપાદન કરવા માર્ગ સતત મહામન્યત હતું. આત્માવસ્થાથી જ આદર્શો, ભાવનાઓ અને સ્વપ્નાઓ તેઓ રેલી રહ્યા હતા તે જગતે અત્યંત એમને દેવી સંસ્કારી જીવનની સક્રિય તાલીમ પૂરી પાડી રહ્યાં હતાં. વિદ્યાર્થી જીવન દરમ્યાન એમણે સુશુભમહાત્મા બનવાના અનેક વિવિધ અખતરાઓ અજમાવવા માંડ્યા હતા. આદર્શ સિદ્ધિને કાળે મરી શેડયાતી શક્તિ બીજા કંઈ રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે? આદર્શ કેવોના સાધક એને સત્ય માર્ગનું અવલંબન કરનાર સંશોધક તથા ઉપાસકને માર્ગમાં રહેલી પ્રતિકૂલતાઓ અને મુશ્કેલીઓ સંઘર્ષણ અને મનોરંજનના ચરિત્રમ વેડી પરાસ્ત કરવી પડે છે. ત્યારે જ ન્યાય અને નીતિને માર્ગે એકસર થવાય છે.

સત્યના અન્વેષણની પ્રેરણા

સત્યનું અન્વેષણ મહાત્મા ગાંધીજીએ કેવી રીતે કર્યું હતું? કેવા પ્રયોગો કેટલી સફળતાથી અજમાવી નેલા હતા? જાણવાપરવામાં નાટકો, રમીમાઝા કેટલાંયે બાળકો નેતાં હશે? પરંતુ હરિશ્ચન્દ્ર નાટક ભોળાંનારને હરિશ્ચન્દ્ર જેવા બનવાની ભીમ કે તાલાવેલી કેટલાને થતી હશે? એવી સત્યમન ધારણ કરવાની પ્રેરણા તથા ચોક્કસતા કેટલાને પ્રાપ્ત થઈ શકતી હશે? વસ્તુને

રીતે જ હરિશ્ચન્દ્ર નાટકે આપણા ભાગ્યવિધાતાને સત્યનો અખતરો કરી પોતાનાં જીવનમાં તેને અનુભવગમ્ય કરવાની પ્રેરક શિક્ષા તથા દીક્ષા પૂરી પાડેલી હોવી જોઈએ. ‘સત્યથી વાલુ વાય છે, અને સત્યનું સત્યમાં જ પ્રતિબિંબ પામેલું છે’ એવી પ્રાર્થનાના મર્મ મહાત્માજીએ વ્યવહારસિદ્ધ કરી બતાવ્યા છે. આખા જીવન દરમ્યાન મહાત્માજીએ અગત્યમાં મુશ્કેલી સામિત કરી બતાવ્યું કે સત્યનું સત્યમાં જ પ્રતિબિંબ થયેલું હોય તો સ્વરાજ્યની પ્રતિષ્ઠા પક્ષે એ મત્ય સંશોધન માટેની ચળવળમાં જ સમાયેલી હોવી જોઈએ.

જીવન વિદ્યાર્થક મહામંત્ર

સત્ય અને અહિંસા એ બે આધ્યાત્મિક તત્ત્વો છે આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિનાં તે બે બે આધારસ્તંભ સમાન છે. હુનિયાના તમામ ધર્મોએ દેવીસંપતિનાં બે બે આવશ્યક તત્ત્વોના મુખ કંઈ સ્વીકાર કર્યો છે. એ બે લક્ષણો જ્યાં હોય ત્યાં માનવ જૈમને અભાવ ભાગ્યે જ સંભવી શકે તેમ છે. દેવી સંપતિનાં આ બે અભિવાર્ય તત્ત્વોના પ્રતાપે જ મહાત્માજી વિશ્વવ્યાપી બંધુભાવ તથા સંત મહાત્માની અમદર્શિતા પોતાના જીવનમાં અદર્શો: ઉતારી ચડ્યા હતા. એ જ કારણને લઈને કોમી એકતા સ્થાપના કાળે તેઓ આટલા સફલ તથા સક્રિય પુરુષાર્થ કરી શક્યા હતા. ‘પ્રેમપંથ પાવકની જગાળા’ એ શબ્દોના મર્મ તરફ તેઓથી વારંવાર આપણે ધ્યાન એવતા રહેતા. ‘જીવાય તો જગતમાં ભક્તને મરાય તો મે જગતના ભક્તો!’ એ જ દત્તે એમના જીવનનો નિયામક મહામંત્ર આપણા સત્યતત મહાત્માજીએ કોમી એકતા સંપત્તિને દુસ્તર્ય અખતરો ચાલોમ કરીને અજમાવ્યો અને પોતાની સત્યવતની રેહને ખાતર આખરે પોતાના પ્રાણની આહુતિ સૂઝાં આપી દીધી!

બાળપણના ઉમદા સંસ્કારો

પરંતુ જીવ આપણે બાળક વિદ્યાર્થી હતા ત્યારથી જ દેવી સંપતિના અલૌકિક તથા કલ્પનાતીત ઉમદા સંસ્કારોનાં

ખીન એમના હૃદયમાં ઉતરેતાર વિદ્યાસ પામવા લાગ્યા હતાં. પોતાની નાની સરખી જૂલને માટે તેમનું સંસ્કારી હૃદય વલેવાઈ જતું. પોતાની અક્લ અને આવડતને માટે તે મહાત્માજી સર્વથા આશંકા જ યેવતા. કારણકે તેમનામાં અભિમાનને ખીલકૂલ અંશ સરખોયે નહોતો. વર્ગમાં પોતાને ધનામ કે જાનશક્તિ (સ્કોલરશીપ) મળી શકે એમ છે કે કેમ એ વાતની લાગણ્ય એમને પુરેપુરા ખાતરી થતી. અને જ્યારે પારિતોષિક કે પુરસ્કાર જાનશક્તિ પ્રત્યાદિની પ્રાપ્તિ થતી ત્યારે એમના આશ્ચર્યનો પાર રહેતો નહિ.

મોઢા પિતાની સારવાર કરવા ખાતર રમતગમતમાં ભાગ લેવાને બદલે વહેલા ઘેર જતા રહેવાનું એમને મન થતું. પરંતુ શિક્ષક રમત આપવાની ના પાડતા કે જ્યારે ફરજિયાત રમતગમત યા કસરતમાં ભાગ લેવો પડતો ત્યારે કર્તવ્યધર્મમાં થતી રૂકાવટને લીધે એમને ભારે કંચવાટ થતો. એક સનિવારે બપોરે ચાર વાગ્યા પછી એથી રમતમાં ભાગ લેવા ફરમાવવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ કમનસીમે વાઢળથી ઘેરાએલા આકાશને લીધે બધા વિદ્યાર્થીઓ ઘેર જતા રહ્યા પછી જ તેઓ નિશાળે જઈ શક્યા. વિદ્યાર્થીઓની પૂરવામાં આવેલી હાજરીમાં તેમનું નામ નહોતું એનાં વડા શિક્ષક ગીમી કાઠેજ તેમના પર વહાણ ચૂસે, ઘણા ગાંધીજીના છુલાસાને ખરો માનવા તેઓ તૈયાર ન હતા. મહાત્માજીએ એ પ્રસંગે તરતજ ઉદ્બોધન કર્યું કે સત્યવાદી અને પ્રમાણિક ગણાવા માટે પણ સવિવેશ સાવધ રહેવું થોડું છે.

એમની પ્રમાણિકતા

વિદ્યાર્થીજીવન દરમ્યાન મહાત્માજીની સત્યનિષ્ઠા અને પ્રમાણિકતાની અનેક પ્રસંગોએ કસોટી થઈ છે અને તે સર્વમાંથી એ અણિયુદ્ધ પાર ઉતર્યા છે. ઇન્સેક્ટર બ્રાઉસ સાહેબ, સ્ટુડન્ટની તપાસ કરવા આવ્યા ત્યારે ગાંધીજીના વર્ગમાં તેમણે ડિક્ટેશન લખાવ્યું. ગાંધીજીએ તે પ્રસંગે 'કુટલ' (Kettle) એ શબ્દની ભેજી અણુદ લખી હતી. વર્ગ શિક્ષકે ભેજની એટી ઊંચી કરી પાસેના એકરાની પથરપાટીમાંથી એ શબ્દની શુદ્ધ ભેજી લેઈ લેવા તેમને ઇશારાથી સૂચવ્યું. પરંતુ પાપુજીને અપ્રમાણિક થઈ આવી ચોરી કરવાનું અસાધ્ય ભાસ્યું. પરિણામે પોતાની પથરપાટીમાં અણુદ ભેજી પથર તેમણે કાયમ રહેવા દીધી. પાસેના વિદ્યાર્થીઓની પથર-

પાટીમાંથી એટલેકે શબ્દ લેઈ લઈ તેમાં વિદ્યાર્થી એણે શુદ્ધ ભેજીલાગા ખરા શબ્દ લખ્યા હતા. એકલા ગાંધીજીની જ બૂધ આગળ આવી હતી! પાછળથી શિક્ષક તરફથી મહાત્માજીને ખીન આવડત તથા અપજાનોંખી ખામી જણાવેલા સુદઘં મળ્યા હતા. મહાત્માજી માનતા હતા કે શિક્ષકનું કર્તવ્ય આવી ચોરી ન થવા પામે તે કાળજી તથા તકેદારી રાખવાનું છે. પરંતુ મહાત્માજી એટલા ભોળા હીલના તથા ભલા હતા કે શિક્ષકની આતુ જુલ્લે જુલ્લું અન્યાયી તેમજ અપ્રમાણિક વક્ત્રુ હોવા જતાં પણ તેના તરફને એમને પૂર્વગતિ અપાઈ કમી થવા પામ્યા ન હતા.

ભૂમિતિ અને સંસ્કૃત

વિદ્યાર્થી તરીકેની કારકિર્દી દરમ્યાન મહાત્માજીને અભ્યાસ અત્યંત સાધારણ કક્ષાનો હતો. ભૂમિતિના બે પ્રકારો આવી ગયા ત્યાં સુધી એ વિષયમાં તેમને કડાચે સમજ પડતી નહોતી. અંગ્રેજીના માધ્યમ દ્વારા શીખવાતા એ વિષયમાં તેમને ગતાવધ. પછી નહોતી. શુદ્ધીકરણ તેમજ પ્રમેય ચાલો ત્યારે શા માટે એ વિષય સરલ અને સુગમ ન થઈ પડે તો એણે એવો વિચાર એમને એકાચ્છુ રજૂ કર્યો. તર્ક અને જુદીને વિદ્યાસ સાધનારા આ વિષયોમાં ઉલટભેર દીલની માનકથી ધ્યાન આપવામાં આવે તો બાલ દિગ્ધી ભાસતી નમામ કંઈકાઈ દૂર થઈ શકે તેમ છે એવો એમને અંગત અનુભવ થયો. ત્યારથીજ મહાત્માજીને એ વિષયનો અભ્યાસ ઝડપવેર પ્રગતિ સાધવા લાગ્યો.

ભૂમિતિ કરતાંયે સંસ્કૃતનો વિષય મહાત્માજીને વધુ કંટાળાભર્યો અને નાસઘાંક ભાસ્યો. ભૂમિતિમાં તો જુદીને વધુ સતેજ કરવાની તથા તકને ખીલવવાની એમને તક મળતી. એ કારણને લઈ જો રહેતે રહેતે તેઓ એ વિષયમાં આગળ ધપી શક્યા હતા. પરંતુ સંસ્કૃત શીખવા સારૂ ગોખણપટ્ટી કરવા સિવાય એકે આરો નથી એવો પાપુજીને અંગત અનુભવ થયો તેમાં વળી એમનાં ગમનામાં સંસ્કૃત અને કારસીના શિક્ષક વચ્ચે હરીફાઈ ચાલતી હતી. પરિણામે સંસ્કૃતના કરતાં કારસીને અભ્યાસ વિદ્યાર્થીએમને વધારે મરેડો ભાસતો હતો. વિદ્યાર્થીઓના કમનસીમે સંસ્કૃત શિક્ષક પાક મમકોથી કામ લેતા અને વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા બદલ જનરીથી મોંઘે કરાવતા. કારસી શિક્ષક વધારે કુનેખાજ

હાથ પુલાવી પાટાનીને કલામય રીતે કામ લેતા જોજ કારખાને લીધે એક દિવસ માંધીજીને જોડિયા ફાસીના ત્રણમાં બેઠાઈ બનાવી ઊર્મિ થઈ આવી અને તો બેસી પાડુ ગયા. સંસ્કૃત શિક્ષકને એ વાતની બહુ યદ્ય મારે તેમના ઇપને ઘણેા જોડ થયો. અને માંધીજીને તેમણે "વૈષ્ણવ પિતાના તમે પુત્ર થાઓ છો એ વાત તમે કેમ છેકરે વીસરી જાઓ છો? તમારા ધર્મની આદિ (મૂળ) બાળાને અભ્યાસ તમારે શા માટે ન કરવો જોઈએ?" એવો ઉપાલંભ સુદાં આપ્યો. અને "તમને જે જે મુશ્કેલીઓ નડતી હોય તેના ખુલાસા માટે મારી બારી શા સારુ નથી આપતા?" એવો આગ્રહભરે વિવેક પાડુ કર્યો અને "ખોટાની આવી કે જેમ જેમ તમે ખંતથી અભ્યાસ કરશો તેમ તેમ સંસ્કૃત પરનો તમારો કંટાળો કમી થતો જશે અને એકાગ્રચિત્તથી ઉત્તરભરે એના અધ્યયનમાં તમે રસ લેતા થઈ જશો, હિંમત ન હારો અને પાછા સંસ્કૃતતા પરનાં દાખલ થઈ જાઓ!" સંસ્કૃત શિક્ષકના આવા દિક્ષેત્રાત્રી ભર્યા પદ્મજીને લીધે મહાત્માજી અદ્યતન સરમાઈ ગયા અને ત્યારથી એ શિક્ષકને હાર્દિક આભાર માનવા લાગ્યા. માંધીજી પોતેજ ઉચ્ચેષ કરે છે તે પ્રમાણે "શિવભૂ ગિરાજી તે સમયે આજી પાનજી રાત પૂર્ણ સંપાદન ન કરી લીધું હોત, તો આપણા ધાર્મિક પુસ્તકોને અભ્યાસ કરવાનું મને કદી મન થાત નહીં. સંસ્કૃતનો તે સમયે સગીત અભ્યાસ કરવામાં સફળ નીભર્યો નહી તે બદલ અત્યારે મને બારે પદ્માપાં તથા એક થાય છે. દરેક હિન્દુ છોકરા છોકરીએ સંસ્કૃતનો, એક અભ્યાસ કરવાનો ચાતકભરે ખંત રાખવો જોઈએ. એ વાનું મને એ સમયથીજ બરાબર લાન થયું છે."

મહાત્માજીને બાળપણથીજ અસહ્યની યદ્ય ચીડ હતી. પોતાના વિદ્યાર્થી ઇપન દરમ્યાન તેમણે કદીયે શિક્ષક કે વિદ્યાર્થી બંધુઓ સાથે અસહ્ય વાત કરી નથી. બાળવાવસ્થાથીજ તેમણે સત્યનો પ્રયોગ સફલતાથી કરવા માંગ્યો હોત અને તેમાં તેઓ કદીયે નિષ્ફળ નીપડ્યા નથી. બાપુજી પોતેજ કહેતા કે મેં હિંમતીય નેટલી જીએ કરી છે. પોતાના આંતરચરિત્રમાંયે તેમણે પ્રમાણિકપણે પોતાની ખામીઓ પ્રત્યે આપણું લક્ષ દેરીને પોતાની ઉત્તર સહિષ્ણુતાની તથા સાચા મહાત્માને હજી તેવી સહૃદયતાની આપણને સંબોધે પ્રતિનિ કરાવી લીધી છે.

સાચું આત્મ-નિરીક્ષણ

દયાંત તરીકે માંધીજીના અક્ષરો સાથે નહોતા કેમકે બાળપણથીજ તેમને એવી ગેરસમજ થઈ હતી કે કેળવણીને સારા અક્ષર સાથે કાંઈ નિસ્પત નથી. ઇંગ્લાંડ જતાં લગી તેમની આ જાનિતભરી માન્યતા કાયમ રહી હતી. દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલા અને કેળવણિસા બાહ્ય વપ્રોષ્ટ અને નવયુવકોના સુંદર દરજે એવા ત્યારે મહાત્માજીને પોતાના ખરાબ અક્ષર બદલ ઘણે પસ્તાંતો થયો. અલગત ભવિષ્યમાં તેઓ કદાચિ પોતાના અક્ષરે મુખારી શક્યા નહીં. એજ કારણને લઈને માંધીજીને પોતાની બુદ્ધિને માટે ભારે કચવાટ થયો અને તેમણે નિઃસંકોચ એવેા અભિપ્રાય પ્રગટ કરી દીધો કે જેના અક્ષરે નહારા તેનો અભ્યાસ પાડુ અપુરોજ આલેખાવો જોઈએ! અક્ષર બેઠાણ કે વાંકાચુંકા નીકળે નહીં એટલા માટે વિદ્યાર્થીને અક્ષરજ્ઞાન આપતાં પહેલાં કાંઈયે શીખવવું જોઈએ. કારણકે દોષગત્ત માન પ્રશવનારા વિદ્યાર્થીને હાથે અક્ષર બગડવાનો ઝાઝો ભય રહેતો નથી.

હિન્દીને ગદ્યભાષા નીજાવવા જતાં મહાત્માજીએ આનુભાષાને જરાપણુ હિવેખી નથી. એથી ઉલટું ગુજરાતીના પ્રાદ્યમ દારાજ બધું હિચ્ચ શિક્ષણ પાડુ આપવું જોઈએ એવી મજબબ એમણેજ આગ્રહ ભરે એથી પ્રથમ ઉપાડી લીધી હતી. ગુજરાતમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની ગળવળ પાડુ એમનાજ પ્રયાસને આભારી હતી. અને એ કાર્યને પૂર્ણતાએ પહોંચાડવા જગદાપાદમાં એમણે ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી હતી. સરકારી શાળાઓ તથા કોલેજોનો અસહકાર કરી ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓ એમાં મોટી સંખ્યામાં સામેલ થયા હતા. એ વિદ્યાર્થી ગુજરાતી ભાષાનો ગજબકાપ તથા કેટલાંક પાસ્ય પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે. પુરાતત્ત્વવિજ્ઞાનની એ વિદ્યાપીઠની શાખાએ સર્વોચ્ચત સુંદર કાર્ય કર્યું છે. મહાત્માજીએ "નવચલન" તથા "હરિજન બધુ" વગેરે પંચમાં તેમજ પોતે રચેલાં પુસ્તકોમાં ગુજરાતી ગદ્ય શૈલીને વધારે સરલ અને લોકભાષ્ય બતાવી છે. મહાત્માજી રાજકીય નેતા હોવા જતાં જગદસ્ત કેળવણીકાર હતા એમ અનુભવગમ્ય થાય છે.

ધન્ય દિવસ

આજ એ દિવસ જ્યારે નિશાં તિમિરને
સાથ લઈ નદી થઈ દૂર ધામે;
ને ઉપા રક્તવર્ણી પંધારી નભે
રંગતી આભ કંકુ ગુલાલે!

આજ એ દિવસ જ્યારે સંરી કાલિમા
શેક ઉઠેગની વદન પરથી;
સ્મિતની લાલિમા પ્રગટી મુખમંડળે,
ડોલી કલ્પોલતી આજ ધરતી!

આજ એ દિવસ જ્યારે કરોદો ઉરે
અનુભવી ઊર્મિ સ્વાતંત્ર્ય કેરી,
ચેતના, મસ્તી, આનંદ, કલ્પોલની
વાગી રહી અણઅણ મસ્ત ભેરી!

આજ એ દિવસ જ્યારે શહીદો તણાં
સ્વાર્પણોનાં ઉગ્યાં મિષ્ટ ફૂલો;
ગરીબ ડા દેશની ગૌરવોત્તમ ગ્રીવા
જોઈ સાશ્વર્ય રહ્યાં વિશ્વ કુલો!

આજ એ દિવસ જ્યારે યુવક હૃદયને
લાઘી શું કાણ મહા જિંદગીની;
ઊર્મિ, આશાભર્યાં કોરિલા જીવનમાં
નયન તે દિ' બની હર્ષભીની!

આજ એ દિવસ જ્યારે ભરતભૂમિનો
સ્વજ ગગનગુંબતો લહરમાં ફરફર્યો;
સત્ય, નીતિ તણાં ગીતને ગૂંજતો
દિવ્યદીપક સમોગૌરવે ઝળહળ્યો!

“શશિન્” આગ્રા

તાં ૧૪મી જાન્યુઆરીએ હિંદુઓના લોકો મકર-
સંક્રાન્તિના તહેવાર ઉજવશે. 'મકર' એ સંસ્કૃત શબ્દ
છે અને એના સામાન્ય અર્થ તો મગર થાય પરંતુ
હિંદુ-ખગોળ-શાસ્ત્ર પ્રમાણે મકર એ હરણ જેવા માથા
વાળું અને મગર જેવી લાંબી પૂંછડીવાળું એક જાન્ય
પ્રાણી છે ખગોળ શાસ્ત્રના પુસ્તકોમાં મકર એ
મહેના એક વિશાળનું એક
નામ છે અને એ વિભાગ
ઉપર કહેલા જાન્યર પ્રાણીના
આકારને મળતા આવતાં
હોવાનું મનાય છે, પશ્ચિમના
ખગોળ શાસ્ત્રમાં મહેના
આ વિભાગને કેપ્રીકોરનસ
કહેવામાં આવે છે.

ચાર સંક્રાન્તિઓ

મકાન્તિ જાહેર એક
રથોથી ખીસે રથો સંક્રાન્ત
થયું, પસાર થયું. અર્થાત્
મકરસંક્રાન્તિ એટલે સૂર્યનું
મકરચુત્રમાં સંક્રાન્ત થયું.
પ્રહમાળના પરાપૂર્વથી આર
વિભાગો પાંચમાં આવ્યા છે
અને એક વર્ષ દરમ્યાન
સૂર્યની સંક્રાન્તિ એ આર
વિભાગોમાંથી થતી હોવાનું
મનાય છે, આમ એક વર્ષમાં
આર સંક્રાન્તિ થાય છે. એમાં
મેષ, કર્ક, તુલા અને મકર
એ ચાર મુખ્ય સંક્રાન્તિઓ
છે. અને હિંદુઓના ખગોળ-
શાસ્ત્રમાં એને વિશેષ મહત્તર
મળ્યું છે કારણ કે આ ચાર
સંક્રાન્તિઓને ભારતવાર્ષિક

હવામાનના ક્રમિક પરિવર્તન સાથે ખાસ સંબંધ છે. એવાયે
કંઈ અને મકર એ એ સંક્રાન્તિઓ-વધારે અગત્યની અને
પવિત્ર મનાય છે, કારણ કે એ અને અનુક્રમે શ્રોણ અને
શિશિર ને અતિ આવે છે. સૂર્ય આવે કર્ક રાશિમાં પ્રવેશ
કરે છે ત્યારે દક્ષિણાવર્ત શરૂ થયું કહેવાય છે. અને એ
મકર રાશિમાં પ્રવેશ છે ત્યારે ઉત્તરાયણ શરૂ થયું
કહેવાય છે. આથીજ કદાચ મકર સંક્રાન્તિને ખાસી

યજ્ઞગીમાં ઉતરાણ કરતા હશે.

સામાજિક ઉત્સવ

આમ મકર સંક્રાન્તિ એ હિંદુઓ માટે શિવાળોના
અંત છે. ત્યાર પછી દિવસો લાંબા થતા વધે છે અને
સુક્રમાર વસંત ઋતુ આગમન નજીક આવતું જાય છે.

આથીજ કદાચ મકર
સંક્રાન્તિની ગણના એક
સામાજિક ઉત્સવ તરીકે
થઈ હશે. પરંતુ તાજે દશકામાં
તામિશી લોકો મકર સંક્રાન્તિને
નૂતન વર્ષના દિવસ તરીકે ગણે
છે અને એને પોંગલ કહે છે.
પોંગલ એટલે ઉકાળવું.
આ દિવસે નવા પાકેલ
લોખાને દૂધ સાથે ઉકાળી
લોખા આનંદથી ખાય છે.
આમ પોંગલ એ કૃષિકારોનો
ઉત્સવ છે. સમસ્ત તામિલ
નાડના એકાંત એને ખૂબ
રસપૂર્વક ઉજવે છે. આ
ઉત્સવ તથા દિવસ પર્વત
ચાલે છે. પરંતુ દિવસે કોઈ
નજીકના જાણસંધમાં અથવા
નદીમાં સ્નાન કરવામાં આવે
છે અને લોકો નવાં વસ્ત્રો
પહેરી બહાર નીકળે છે. સ્ત્રીઓ
માથામાં રંગબેરંગી પુષ્પો
ખોસે છે અને વસ્ત્રોમાં સુગંધી
અત્તર છાંટે છે. ત્યાર પછી
તાલનુંજ લલેહું પાન્ય લાવવામાં
આવે છે અને એને ઘરના
ખુલ્લા આંગણમાં સાકર
મિશ્રિત દૂધ સાથે ઉકાળવામાં

આવે છે. આવી રીતે તૈયાર કરેલો દૂધપાક સૌથી પહેલાં
ગૃહ દેવતાને ઘર્યા પછી લોકો ખૂબખૂબ વાડકા ભરીને
ખાય છે અને મોજમજા ઉઠાવે છે.

પરંપરા ધનની પૂજા

ઉત્સવના ખીલ દિવસે પશુધનની પૂજા કરવામાં
આવે છે. ગાય વાછરડાં વગેરેને કુમકુમનો ચોંટનો કુરી

ધન્ય દિવસ

આજ એ દિવસ જ્યારે નિશાં તિમિરને
સાથ લઈ નષ્ટ થઈ દૂર ધામે;
ને ઉપારકૃતવર્ણી પધારી નભે
રંગતી આભ કંકુ ગુલાલે!

આજ એ દિવસ જ્યારે સંરી કાલિમા
શોક ઉદ્દેગની વદન પરથી;
સ્મિતની લાલિમા પ્રગટી મુખમંડળે,
ડોલી કલ્લોલતી આજ ધરતી!

આજ એ દિવસ જ્યારે કરોડો ઉરે
અનુભવી ઊર્મિ સ્વાતંત્ર્ય કેરી,
ચેતના, મસ્તી, આનંદ, કલ્લોલની
વાગી રહી અણુઅણુ મસ્ત ભેરી!

આજ એ દિવસ જ્યારે શહીદો તણાં
સ્વાર્પણોનાં ઉગ્યાં મિષ્ટ ફૂલો;
ગરીબ હા દેશની જૌરવોત્તત શ્રીવા
જોઈ સાશ્વર્ય રહ્યાં વિશ્વ કુલો!

આજ એ દિવસ જ્યારે યુવક હૃદયને
લાઘી શું ક્ષણ મહા જિંદગીની;
ઊર્મિ, આશાભર્યાં ડોરિલા જીવનમાં
નયન તે દિ' બની હર્ષભાની!

આજ એ દિવસ જ્યારે ભરતભૂમિનો
ધ્વજગગનચુંબતો લહરમાંકરકર્યો;
સત્ય, નીતિ તણાં ગીતને ગૂંજતો
દ્વિવ્યદીપક સમો જૌરવે ઝળહળ્યો!

બૂરી લત

લેખક :— શ્રી સાકરલાલ અ. દવે

બીજે દિવસે સવારે સાત વાગ્યે મંગી એના દિકરા ધનિયાને લઈ શેઠને ઘર હાજર થઈ ગઈ. “વિમળા બાહુન” મંગી બોલી. “તમારી ડિઆમણ્ડ માથે ચઢાવી દુ” ધનિયાને તેડીને આપી છું. શેઠ સાહેબને જાહેર કરવાની મહેરબાની કરશે. ”

“વાર, મંગી, તને થોડી પારમાં દુ તારા શેઠ પાસે રજૂ કર” છું,” વિમળાએ કહ્યું.

શેઠને આ પીવાનો વખત થયો એટલે વિમળાએ શેઠની સલાહથી ધનિયાને માટે પછુ ચાની ગોઠવણ કરી અને તેને શેઠની રમમાં તેડી ગઈ

“આવ, ધનિયા,” શેઠ આવકાર દીધો. “તું આ પીશ કે? આ ખ્યાલો તારે માટે છે, લે. પીયા માંડ.”

ચન્દ્રકાન્ત શેઠ જેવા ધનિકને ત્યાં પોતાને આટલું માન મળ્યું અને આ પીવાતું નિમન્ત્રણ મળ્યું એ જોઈ ધનિયા તો આશ્ચર્યમાં ડુબી ગયો. “શેઠ સાહેબ,” ધનિયા નમનતાઈથી બોલ્યો, “આપની મોટી મહેરબાની. આપ જેવાને ત્યાં આ પીવાતું મારા નસીબમાં કયાંથી હોય? દુ” જરૂર આ પીશું.” આ પીતાં પીતાં ચન્દ્રકાન્ત શેઠ ધનિયાને પૂછ્યું, “કેમ, આ કેવી લાગે છે? લે, આ ખાખરા ખાતો જ ને આ પીતો જ. બીજા આ જોઈએ તો જરૂર માગશે.”

ખાખરા ખાતાં ને આ પીતાં ધનિયાને ખૂબ મજા પડી. ધનિયાને વધારે આ જોઈતી હતી, પણ શરમથી કાંઈ બોલ્યો નહિ. ચતુર શેઠ સમજી ગયા ને ધનિયાને કીટલીમાંથી થોડી વધુ આ આપી. ધનિયા ખૂબ ગમ્યું થયો.

“જો ધનિયા,” શેઠ હવે જરાજર લાગ જોઈને પોતાનું તીરે તાક્યું. “આ એ તદ્દન નિર્દોષ પીણું છે. શુ” રાજ સવારે અને જાપોર પડી ચાર વાગ્યે એમ જે વાર આ પીકે” છું. ચાની સાથે કંઈક ખાવાનું પણ રાખું છું. સવારે ખાખરા અને સાંજે બિસ્કિટ અથવા ઘરના ખનાવેલા શકરપારા. આ સાથે કંઈક ખાવાથી ચામાંથી નીકળતો રેનિક એસિડ આપણી હોઝરીને નુકસાન કરતો નથી. આ પીવાથી મને તાઝી મળે છે અને કામ કરવાની સ્ફૂર્તિ આવે છે. કોઈવાર ચાને બદલે દું કોંપી લઉં છું, પણ સામાન્ય રીતે દરરોજ જે વાર આ લઉં છું. આ પીવાથી થેન ચડતું નથી, ગાંડા ચર્મ જગાતું નથી, અને ગાંડા ચર્મને મજા પરનો કાણુ ગુમાવી ગમે તેમ બોલી જવાતું નથી, રસ્તામાં કે મટરમાં પડી જવાતું નથી, મા દીકરી અને પોતાની પત્ની વચ્ચેના તફાવત જૂઠી જવાતો નથી. પત્નીને માર મારવાની કુલુહિ આવતી નથી, અને એવાં એવાં કેટલાંય ન કરવાનાં કામ કરતાં નથી. માટે પીવાતું મન થાય તો ચા, કોંપી, કાકો, દૂધ, નાખિયેરનું પાણી. અથવા તો તાજે નીચે પીવો. પણ —

“શેઠ સાહેબ, ” ધનિયો વચ્ચે જોલી ઊઠ્યો, “મારા ઉપર આપે ખૂબ મહેરબાની કરી, હું આજે આપના જેવા મોટા માણસ સમક્ષ પહોં લઉં છું, કે હું હવે કદી દારૂ તરફ નજર સરખી નહિ કરું, અને આપે હમણું વહુવ્યાં તેવાં નકારાં કામથી જરૂર દૂર રહીશ, આજે મેં કાંઈ પુણ્યશાળીનું મોં જોયું હશે તે મને આપને ઘેર આવવાની મતિ સૂઝી અને મારા જીવતરમાં નવું પાતું ઉઘાડવાની ભગવાને મારાપર મહેર કરી. હું આપને બહુ બહુ આભારી છું, હું આપને ખોં લાવું છું.”

આટલી વાતચીત પછી શેઠે મંગીને પહોં અંદર જોલાવી, અને કહ્યું, “જા, મંગી, આ તારો ધનિયો ડાહ્યો ડમરો થઈ ગયો છે, હવે કદી પેલી ખૂરી લતે નહિ ચડે, આજે ભગવાને એના પર કૃપા કરી છે, અને એને સારી શુદ્ધિ સુઝાડી છે. જા, ઘેર જા, ને પ્રભુનું નામ લઈને તું તથા ધનિયો રોજ રાત્રે સૂતી વખતે ને સવારે ઊઠતી વખતે એક માળા જપજ્ઞે. પ્રભુ તમને જીવેને ને તમારાં ઘરનાં જ્યાંને સુખી કરશે.”

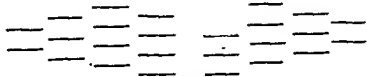
મંગી તથા ધનિયો વિમળા બહેન તથા તેમના પતિને ખોં લાગીને ઘેર ગયાં. રસ્તામાં ધનિયાએ શેઠે કરેલા જાદુની વાત મંગીને કહી સંભળાવી, અને જોલ્યો: “મા, આવા મોટા શેઠ મને એમની પાસે ખેસારી આ પાથ, ખાવાનું આપે, આને આગ્રહ કરે, અને પ્રેમથી શિખામણ આપે, એવું મારું ભાગ્ય હશે એમ હું ધારતો નહોતો. હું જરૂર એમનું કહ્યું કરીશ. ભગવાન એ શેઠશોભણીનું ભણું કરે.”

[અનુસંધાન સર્જન ૧૯૪૯નો અંક, પાત્ર ૪૨]

- ૧ શેઠ ધનિયાનું હૃદય શી રીતે જીતી લીધું?
- ૨ શેઠ અજમાવેલું જાદુ કયા પ્રકારનું જાદુ કહેવાય? એવા જાદુની શી અસર થાય?
- ૩ પડેલી કુટુંબ છાંયી હોય તો શું કરવું?
- ૪ દારૂ અને ચા કોડીના પીણામાં શો તફાવત છે? એમાંથી કયું ઘણું ને કયું અનિષ્ટ ગણાય? કારણ શું?
- ૪ ખાલી જગ્યા પૂરો:—

(અ) આ સાથે કંઈક ચામાંથી નીકળતો
એસિડ અપણી નુકસાન કરતો નથી.

(આ) આપના જેવા માણસ સમક્ષ હું પહોં લઉં છું કે હવે
કદી તરફ સરખી નહિ કરું.

બાળ વિભાગ

વાઘની માશી

બિલાડીને આપણે વાઘની માશી કહીએ છીએ કારણ કે બિલાડી વાઘ અને સિંહના કુળમાં જન્મેલી હોય છે. છતાં એ વાઘ જેવી ભયંકર નથી. વાઘને ભેદ આપણે ભડકીએ છીએ. એને ગામમાં પણ પ્રવેશવા દેતા નથી. જ્યારે બિલાડી તો આપણા ઘરનું જ પ્રાણી છે. ઘરનું તો શું એ રસોડાનું જ પ્રાણી છે. તમે રસોડાની સહેજ બહાર જાય કે તરત એ ગુપ્તગુપ્ત બેસી જશે અને દૂધ, દહીં, ઘાસ, ઘી બે કંઈ ઉઘાડું પડ્યું હશે તે લપકાવી જશે. અને કંઈ નહિ મળે તો ઘાસી ઘણી ટોળાંજાળ તો જરૂર કરી જશે. અને પછી તમે જો એની પાછળ પડશો તો હજાર ભારીને એ ગાસી જશે.

આમ બિલાડી ઘરમાં ટોળાંજાળ કરે છે છતાં ઘણીવાર એનાથી આપણને લાભ પણ થાય છે અને એથીજ આંગણમાં બિલાડી ફરતી હોય તો સાફ એમ આપણે ઇચ્છીએ છીએ. બિલ્લી એટલેજ ઉદરમામાનો દુશ્મન! ગંધથી પણ એ ઉદરને પકડી પાડે એવી તો એ હોઝિયાર છે.

ઘરમાં ઉદર વધી પડ્યા હોય અને એને દોષમામ ગોઠડાં કરડતા હોય તો ઉત્તમ ઉપાય એ છે કે ચોરમામાં બિલ્લીને પુરી દેવી. પછી જોઇ શ્યો મજા! એક પણ ઉદર બહાર નહિ નીકળે અને જો કોઈ ભોગજોશ નીકળ્યો તો મરેજી સમજો. બિલાડીની નજર બહુજ તીક્ષ્ણ હોય છે. એની આંખો ખૂબ તગતગતી હોય છે. અને અંધારામાં એ વધારે સાફ દેખે છે. ઉદર ક્યાં રહે છે એની બિલ્લીને ગંધ પણ આવે છે. અને એથીજ ઉદરના રહેણાણ બાબત જરાપણ શંકા જાય તો બિલ્લી ત્યાંથી ખસતીજ નથી. અને પરિણામે ઉદરમામાને ઘરમાં ભરાઈ રહેવું પડે છે.

બિલાડી ભલે જન્મલી જાતિની રહી પણ એનો દેખાવ બિલામણો હોતો નથી. બધેકે ચઢાપટ્ટાવાળું અને રૂંવાડીવાળું એનું ભરાવદાર શરીર, એના પાતળા પગો, તગતગતી આંખો અને 'મ્યાઉમ્યાઉ' કરતો એનો મીઠો અવાજ આપણને બહુ ગમે છે.

અને આપણે એને પાળીએ છીએ. બિલાડીના પંજા ખડેજ તીક્ષ્ણ હોય છે પણ એની આડું પાતળું અને પોચું પડ હોય છે એથી એ જમીન સાથે ઘસાતા નથી. અને બિલાડી ચાલે છે ત્યારે બિલકુલ અવાજ થતો નથી. અને એથીજ કદાચ એ ઉદરને કે ખિંસકોડીને ખખર ન પડે તેવી રીતે પકડી શકતી હશે.

એમ કહેવાય છે કે બિલાડીના જીવ એના માથામાં રહેલો છે એટલે બિલાડી ગમે તેટલે ઊંચેથી પડશે તો પણ એ સીધી મગભરજ પડતી હોય છે. અને એટલેજ પડવાથી એ મરતી નથી. પાણીથી બિલાડી ખૂબ ભરડે છે. બિલ્લી ઉપર તમે પાણી છાંટે તો એકદમ લાંગી જવાની અને લોગમેગે પણ કેઇ કુવા ઉપરથી હલગ મારતાં બિલ્લીનો પગ લચકશે અને એ કુવામાં પડી તો તો એના શમ જ રમી ગયા સમજો.

કદાચ ઘણાને નવાઇ લાગશે કે બિલાડી માંસાહારી પ્રાણી હોવા છતાં ઘણુંજ ચોકખુ પ્રાણી છે. ચોકખાઈ તો બિલાડીને ખૂબજ ગમે છે. એ પોતાના શરીર ઉપર જરાપણ

રજકણ કે કચરો રહેવા નહિ દે. પોતાના શરીરને છલવતી સાફ કરી ચકચકિત રાખશે. આખું ચોકખું અને અને ચટકદાર પ્રાણી ઘરમાં રાખવું કેને ન ગમે!

આશરે ચાર હજાર વર્ષ પહેલાં એમ કહેવાય છે કે ઇજીપ્તના લોકો બિલાડીને દેવી તરીકે પૂજતા. હિન્દમાં ભલે આપણે બિલાડીને પૂજતા ને હોઈએ તેમ છતાં બિલાડીને મારવી એ પાપરૂપ તો ગણીએજ છીએ. બીજી એવી પણ એક માન્યતા છે કે કેઇપણ સાડાં કામ કરવા માટે આપણે બહાર નીકળ્યા હોઈએ અને કાળી બિલાડી વચ્ચે આવે તો એ કામ પાર ન પડે. આ માન્યતા તો માત્ર વહેમી લોકોની ગણાય.

બધાંજ પ્રાણીઓમાં બિલાડીની વિશેષતા એ છે કે એ પોતાના રહેઠાણને તેમજ એના ઘરતાને ખૂબજ રાહેલાઈથી ઓળખી શકે છે. એને ગમે તેટલી દૂર તમે મુકી, આવો બિલ્લી ભે તમારી સાથે હળી ગઈ હશે તો તમારે ત્યાંજ ફરીફરીને આવી પહોંચવાની. આવી બિલ્લી શું તમને ન ગમે?

===== [૦] =====

વ્યાખ્યાતા:—(મિત્રને) આજના ભાષ્યમાં તો બધાંયે ચૂર્ણા નેતાજ સાંભળવા ભેગા થયા હતાં એટલે ઘોંઘાટ, એટલે ઘોંઘાટ કે અવાજ જ સાંભળવા ન દે!

મિત્ર:—એટલેજ કદાચ તમે એમને 'ભાષ્ય' કહીને સંબોધન કર્યું હશે.

શેઠ:—(ફાઇવરને) અથા! આ ધુર...ધુર...અવાજ ત્યારે ત્યારે શાના આવે છે? ફાઇવર:—અમસ્તો સાહેબ, એ તો હું જરા ગીઝર ફેરવું છું એટલે આવે છે.

શેઠ:—અથા ત્યારે ઘેરથી નીકળતાં પહેલાંજ ફેરવી લેતો હો તો?

પરીક્ષક:—ખીજું તો હીક પંજુ મરડય, તે આજુ પેપર અવતરણ ચિન્હ વચ્ચે કેમ લખ્યું છે? મરડય:—કંઈ નહિ સાહેબ, પડખેના વિદ્યાર્થી તરફ એટલે તો વિવેક ખાવાવો નેત્રએ ને!

(ચુચિત)

રાજસ્થાન અને ગુજ-
રાતની સરહદ ઉપર
પ્રસતી બીજ પ્રાંતનો ઉત્કર્ષ
સાધવાનું કાર્ય ગુજરાત
ખાતેના માનાહી દારૂબંધી-
વ્યવસ્થાપક શ્રી. અર્જુન
લાલાએ તાત્કાલે હાથ ધરેલ છે.

શ્રી. અર્જુનલાલાનો પ્રવાસ

તા. ૧૦ મી થી ૧૩ મી નવેમ્બરના આર દિવસે
દરમ્યાન શ્રી. અર્જુન લાલાએ સાયરકાંઠા જિલ્લામાં
હિંમતનગરથી માંડીને બીસોડા પર્વતોને રૂપ માઇલનો
પ્રવાસ કરેલો. પ્રવાસ દરમ્યાન એમની સાથે સાયરકાંઠા
જિલ્લાના કોલેક્ટર, જિલ્લા દારૂબંધી સચિવિતા કંતર
સચીવો, રચાનિક પોલીસ અધિકારી, તેમજ આલકારી
અધિકારી પણ હતા. ૪ દિવસના આ ગાળામાં શ્રી.
અર્જુન લાલાએ વિચ્છનગર, ખેરોડા, ખેરોલ, પેસીતા,
ખેડબ્રહ્મા, ઇંડર, અને બીસોડા એ સાત ગામોમાં સભાઓ
ચોટ વ્યાખ્યાન કર્યાં હતાં. આ પ્રત્યેક ગામનું નાના
નાના ગામડાંઓનાં શુભચીંતી વચમાં આવેલ હોઈ પ્રત્યેક
સભામાં આસપાસના કેટલાંએ ગામોને બીજ સમુદાય ખેરાં
છોકરાં અને મિત્રમંડળ સાથે સાંભળવા માટે ઉમટયો
હતો. પ્રત્યેક સભામાં વ્યાખ્યાતાએ નિવ્વંસની ટપનના

વિવિધ વર્તમાન

શ્રી. અર્જુન લાલાનો
પ્રવાસ મુખ્યત્વે તે આ પ્રશ્ન-
ની ખારીક તપાસ કરવા માટે
નિમ્મોષ હતો. પ્રવાસનો આ
ઉત્તર પરિપૂર્ણ થયો છે.
રચાનિક લોકોએ આસપાસની

દારૂની દુકાન બંધ કરવાની માગણી કરી છે. ચોટ
લાલના બીજ લોકોએ દારૂ ન પીવાનું પણ તીવ્ર છે, અને
એ રીતે શ્રી અર્જુન લાલાના પ્રવલ્તને યશ મળ્યો છે.

સતોપખંડ શરૂઆત

બનાસકાંઠાની દારૂબંધી સમિતિ હજી બચા
ઓડેગોળમાં જ રચવામાં આવી છે. ત્રણ માસના દુકા
ગાળા દરમ્યાન પણ આ સમિતિએ બહુ જ સાફ કામ
કરેલ છે. તા. ૧૬ મી નવેમ્બરે શ્રી. અર્જુન લાલાએ
સમિતિના સભોને કાંઈ રીતે, ક્યાં અને કેવા પ્રકારનું
કાર્ય કરવાનું છે એ બજેનું માર્ગ દર્શન કરાવેલું. ગેર-
કાયદેસર દારૂના ઉત્પાદનની પ્રવૃત્તિને દાબવા માટે પણ
શા શા ઉપાયો યોજવા ભેટુએ એની એમણે રૂપરેખા
આપેલી. પાલજીપુર નાણુકામાં વાંસરા ગામમાં મુશીરી
એક સભામાં ખેડૂતો, ચમ્બરો વણકરો અને બીજ
પછાત વર્ગની પ્રગતિ નિવ્વંસની છવન છવવા માટેનું
આયોજન કરવામાં આવેલું.

પલટાતા પ્રવાહમાં સાથ આપતો લીલ-સમુદાય

મહત્વ ઉપર ખૂબ ભાર મુક્યા હતાં. અને દારૂની જડીનાં
અનિશ્ચિત સમજાવ્યાં હતાં. સર્જે સાથે સરકારની ખીટ
લોક કલ્યાણની યોજના ઉપર ભાર મુક્યા હતાં.

એમને પણ ભેટુએ છીએ

પછાત વર્ગમાં બીજ જાની બહુજ સહેલાઈથી
સમજાવી શકાય તેવી છે. એમને દારૂબંધી પસંદ છે;
એમને વસવાટ સરહદ ઉપર આવેલ દેવી ચત્રવેલી
હદમાં બહુ ભાગે છે. આ રાત્રીએ બે કે ત્રિદાસે અથિ
ભળી ગયાં છે છતાં એમાં કોઈકાઈ રૂથળે દારૂની દુકાને
હજી અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ દુકાને કેટલેક રૂથળે
એકમેકની બહુ નજીક પણ છે. આ દુકાનેએથી દારૂ
ખેરીટી ધેરે લાવી શકાય તેમ છે. જ્યાં મુધી આ દુકાને.
સદન્તર બંધ કરવામાં ન આવે ત્યાંમુધી બીજ પ્રાંતમાંથી
દારૂની રેપ ભંધ નહીં એ દેખીતું છે. આ મૂળખૂનપ્રક છે.

કાર્નિંકા એકાદમીએ ભરાતા વાહનો મેલો એ અમ-
દાવાદ જિલ્લા માટે વિરાટ જન મેદનીને એકડી કરતો
એકને એક પ્રસંગ છે. એ મેળામાં કોઈ કોઈ વાર, એ
લાખ જેટલા માણસો પણ એકઠાં થાય છે. અમદાવાદ
જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિએ શ્રી. અર્જુન લાલાના માર્ગ-
દર્શન હેઠળ દારૂબંધીને પ્રચાર કરવા માટે આ બચ-
સરને ઉપયોગ બહુજ સરસ રીતે કરેલો. આ મેળામાં
દારૂબંધી અંગેની શીક્ષા બનાવવામાં આવી હતી. ધ્વનિ
વર્ધક વત્રોદારો વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં હતાં.
અને ગીતો વગેરેના કાર્યક્રમ પણ બહુજ આકર્ષક રીતે
યોજનામાં આવ્યા હતા. મેદની જેટલી વિરાટ હતી. એટલીજ
વિરાટ શક્યતા પ્રચાર ના આ વિવિધ અંગમાં હતી અને
આમજનતાના સહકારથી એ રીતી નીકળ્યા હતા.

નવું સંસ્કાર કેન્દ્ર

સરભુની આયતન સહકારી સામાયિક એક વડોદરામાં એક સંસ્કાર કેન્દ્રનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું. એનો સથળો યશ શ્રી. છોટુલાઇ દેસાઈ અને નરહરિ પરીખને આભારી છે. શ્રી. નરહરિલાલ આ પ્રદેશના એક જાણીતા સમાજ સેવક છે. ખારડોલી તાલુકાના ભુવાસણ ગામમાં શિક્ષણ વર્ગ ખોલાવવા માટે એમણે ૧૯૨૪ માં ઉપવાસ પથ શરૂ કર્યો હતો. આના લોક સંપ્રદાને કારણે આજીવન પ્રયત્ન કરતા પીઠ કાર્યકરોને હાથે દારૂખીનો કાર્યક્રમ સફળ થાયજ છે એ દેખીતું છે. આ કાર્યક્રમનું એક મહત્વનું લક્ષણ એ હતું કે એમાં સભ્યોએ ભજન ગાતાં ગાતાં ૧૫ મિનિટ સુધી કાંતાણ કર્યું હતું.

દક્ષિણ-સતારાની પ્રવૃત્તિ

દક્ષિણ સતારા જિલ્લામાં દારૂખીની પ્રચાર ગ્રામી તા. ૨૬ મી એપ્રિલથી ૧૪ મી નવેમ્બર સુધી કરી હતી. પાંચ તાલુકાઓના પ્રવાસ દરમિયાન ૩૨ ગામોની

❀ વૌઠામાં પ્રચંડ માનવ-મેદની વચ્ચે પ્રચારકાર્ય ❀

મુલાકાત લેવામાં આવી હતી, ત્રીસ હજાર જાહેર સભાઓ ભરવામાં આવી હતી, અને ૧૪ જેટલા રીનિમા શો માતાવવામાં આવ્યા હતા.

“પથાતાપ” ભજવાયું

તા. ૨૬ મી નવેમ્બરે ચીરજ તાલુકાના મમલતવાદ શ્રી. મુજવરે શેની ગામની મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાંના કલાપથકે “પથાતાપ” નામનું દારૂખી એજેનું નાટક સ્વરાજ્ય મંદિર નાગના નાટ્યમૂકમાં ગણ્યું હતું. મેદની સમક્ષ ભજવી જતાં રહ્યું હતું. નાટ્ય મંદિર ગામલોકોએ જાતે સહકારી પારણે તૈયાર કર્યું હતું. આ સમારંભ યોજવાનો યશ ગામના એ આગેવાન કાર્યકરો શ્રી. દતોળા પાટીલ અને શ્રી. દતોળા મવાલીને ફોન ગય છે.

અંગણિકા લાલો

મુજવરાં ગામની પ્રેમીચંતી મેન્સ્ટ્રેટ યે. વી. આર. હુસેન હામ ગાડસની પ્રતિના એક આગેવાન

સંચાલક છે. તેમણે તલેવામ કલાકામાં મજાલી એક જાહેર સભામાં બાપણ કરતાં દારૂખીનો લાલો બહુજ વિસ્તારથી સચ્ચાં હતા. દારૂખી બદીને યોજવાના પ્રશ્ને લોકમાન્ય તિલક તેમજ મંદાતમાં ગાંધીજી શા મોટે બહુ અગત્ય આપતા હતા એ તેમણે સમજાવ્યું હતું. જેરકાઈસર દારૂ ગાળવાની પ્રતિષ્ઠા દારૂખી માટે એમણે સ્થાપિત ચોલીસ દળ, ચોલીસ પટેલ, હાથ ગાડસ, શાળાના શિક્ષક અને સમાજસેવકોની મદદથી કરી રીતે કામ લેવું એ તેમને સમજાવ્યું હતું.

એ પ્રદર્શન

તા. ૧૦ થી ૧૫ નવેમ્બર દરમિયાન કોલાવાના પુરક ઉત્તરખેટ ખોડે સાજગામમાં એક મેતી વિપક્ષ પ્રદર્શન તેમજ ટોર પ્રદર્શન યોજાયું હતું. સાજગામે વિજાપાને મેળો બહુજ વિખ્યાત મેળો છે. હજારો યાત્રિક ત્યાં દર તરે જાય છે. આ મેળામાં કોલાવાની દારૂખી સમિતિએ એક પ્રેમીપીઠન સ્થાપ મુક્યો હતો. એમ પ્રાંતિક દારૂખી સમિતિએ પ્રવટ કરેલું, દારૂખી

અજેનું સાહિત્ય પુસ્તક પ્રમાણમાં વેચાયું. ભજન મંડળીએ પણ બહુ સારો ફાળો આપ્યો હતો.

મહલકુસ્તીની હરીફાઈ

તા. ૧૩ મી નવેમ્બરે આ મેળામાં એક મહલકુસ્તીની હરીફાઈ યોજવામાં આવી હતી. કોલાવા જિલ્લાના પેન, પનેવેલ, કુરજત વગેરે પાંચ તાલુકાઓએ આ હરીફાઈમાં પોત પોતાના ગ્રેમ્પીઅન પેસ કર્યો હતો. હરીફાઈ બહુ રસાકરો ભરી અને આનંદજનક બની હતી. મેળામાં કલાપથકોએ વિવિધ કાર્યક્રમો રજૂ કર્યો હતો. દારૂખીની પ્રચાર ગ્રામીએ નવેમ્બર માસ દરમિયાન ૪૦ કાર્યક્રમો રજૂ કર્યો હતા. ૧૬ ગામોમાં શીક્ષો જતાવવામાં આવી હતી. દારૂખી એજેની રેકૉર્ડો સંજોગપણમાં આવી હતી. અને જાહેર બાપ્તમાં પણ યોજવામાં આવ્યાં હતાં. આશરે બાપન હજાર માણસોએ આ કાર્યક્રમોને લાખ શીકો દેને.

રેકૉર્ડ અને પોલીસપુરમાં બે નવાં સંસ્કાર કેન્દ્રો

ગોલવામાં આવ્યાં છે. જનનેમાં ડ્રીથો અને પુન્યો માટે લુલુ લુલુ ક્રોડે (સિસ્ટુના વગેરે) ચલાવવામાં આવે છે. આમોદપ્રમોદના સાધનો પણ આ કુન્દોમાં પૂરતા પ્રમાણમાં વસાવવામાં આવ્યાં છે.

વૃદ્ધશાળા વચ્ચે

અહમદનગરની દરજ્જા સમિતિએ તાજેતરમાં વણકરે જાતિ વચ્ચે દારૂખંધીનું કામ વહેનું મુકરાનું શરૂ કરેલ છે. સમિતિએ શહેરની મધ્યમાં આવેલા માક્ટુય મંદિરના એક હોલને સરકારે કેન્દ્ર તરીકે વાપરવા માટે મેળવેલ છે. આ કુન્દનું ઉદ્ઘાટન તા. ૧૫ મી નવેમ્બરે તાણાં પ્રધાન શ્રી. વૈકુંઠભાઈ મહેતાએ કર્યું હતું. એ પ્રસંગે ચાતાંભાપ કરતાં શ્રી. વૈકુંઠભાઈએ જણાવ્યું હતું કે દારૂખંધીની યોજના ખાજખ સામાન્ય માણસની નૈનિક તેમજ આર્થિક ઉભતિની દ્રષ્ટિ કામ કરી રહી છે. માક્ટુય મંદિરના સંચાલકોને એમણે સરકાર કેન્દ્ર જેવા મોકોપયોગી કાર્ય માટે માક્ટુય મંદિરના હોલ વાપરવા દેવા બદલ અભિનંદન આપ્યાં હતાં.

— જનસામાન્ય માટે નિવૃત્તિની જીવનનું મહત્ત્વ —

વીજ્યુલ એન્ડ એકઝામીનાર સમિતિ તરફથી અહમદનગરમાં તા. ૩૦ મી ઓક્ટોબરથી ચીઝ નવેમ્બર સુધી એક પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું. એનું ઉદ્ઘાટન મદામદોષાધ્યાય શ્રી. દત્તો વામન પોદારના શુભ હસ્તે થયું હતું. પ્રદર્શનમાં દારૂખંધી સમિતિએ દારૂખંધી અંગેના એક રજોલ પણ મુક્યો હતો.

મામસેવકો માટે શિક્ષણ વર્ગ

ગિરજાની મધ્યમાં મીડી નામે એક જાતકુંડી ગ્રામ આવેલ છે. એ એક હનામી ગામ છે. એના લાગતા હંવામદાર સરદાર આર. પી. મીડીરના માર્ગદર્શન હેઠળ મામસેવકો માટે એક શિક્ષણ વર્ગ ખોલવામાં આવેલ આ વર્ગના ઉચ્ચા દરજ્જે આસપાસના ૧૪ મામનાં કોષ્ટાની હાલતો વચ્ચે ગિરજાની દારૂખંધી સમિતિએ એક મળ કુસ્તીની તરિકાઓ શોધી હતી. એનું પ્રમુખ સ્થાન ગિરજા કસેકરે શ્રી. આર. ટ. વેળાએ લીધું હતું.

અહમદનગર ગિરજામાં નવેમ્બર માસ દરમિયાન પ્રચાર ગરી યજ્ઞે રજાએ ફરવવામાં આવી હતી અને શિવરાત્રી નામની ફિલ્મ બજાવવામાં આવી હતી.

ઐતિહાસિક પ્રસંગે

પૂતા શહેરની મઝા કુસ્તીની હરિકાષ્ટિના ઇતિહાસમાં જવલંત રીતે દીપી નીકલે એવી એક હરિકાષ્ટિ તાજેતરમાં શ્રી. ટ. ટી. વર્તકના પ્રમુખપદે યોજાઈ હતી. કોરડાપુર, રોલાપુર, સાંગલી વગેરે શહેરોમાંથી આવેલા કુસ્તીઓએ આશરે ૨૩૦૦ રૂપિયાની કિંમતના હનામાં વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં. એ ઉપરાંત મેળાવાડાની બંધવા સરુરે સમગ્ર શકાય તેમ છે. આ પ્રસંગે લાજર રજોલ સંભાવિત ગુદરવામાં જાના કસેકર શ્રી. એમ. આર. યાદી, દેવિક 'સકાલ'ના તંત્રી શ્રી. આર. પી. મારપદે, ઘણાઓ શ્રી. ખડાત અને શ્રી. પોપટલાલ શાહ વગેરે હતા. શ્રી. ખરને અને શ્રી. પોરપદેએ આ પ્રસંગે વ્યાખ્યાન કરતાં કુસ્તીઓના જીવનમાં કોઈપણ જાતના વ્યસનને અજાવ ફેવા મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે તે સમજાવ્યું હતું.

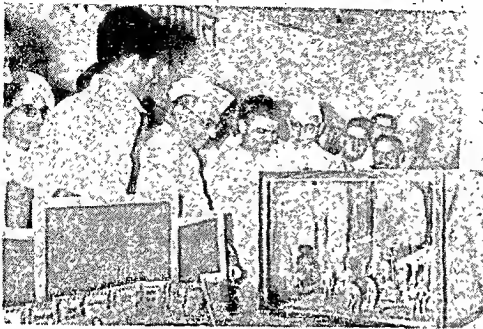
પ્રકીર્ણ સમાચારો

નવેમ્બર માસ દરમિયાન સંત તુકારામના જન્મસ્થાન દેહુમાં તેમજ આજંદામાં વાર્ષિક મેળાઓ ખરવા હતા. તે જ ને રજોએ પૂતા ગિરજાની દારૂખંધી સમિતિએ પ્રચાર સાધિયનું વેચાણ કરવા માટે સ્ટેંડો જના કપાં હતા. ભજન, કીર્તન, પવાડા વગેરેના કાપકોમાં રાખવામાં આવ્યા હતા.

સોનાવાલાના સરકારે કેન્દ્ર ઉપર નવેમ્બર માસ દરમિયાન આનંદ પ્રમોદ અને શિક્ષણ વિષયક પ્રદર્શન નિયમીત રીતે કરવામાં આવેલી હતી. તા. ૧૬ મી નવેમ્બરે બાટ પાલા માટે ઉપર એક સિનેમા શો રાખવામાં આવ્યો હતો.

શ્રી. રામ એન્ડ ગડકરીનું 'એકજ પ્યાલા' નામનું નાટક જુનારમાં જ રજવાનાટક ભજવવામાં આવેલું.

પ્રદર્શન દ્વારા લોકકેળવણી

દારૂબંધી સ્ટોલમાં
મુકાબેલાં ચિત્રોની પ્રસારણ
કરતાં મુખ્યમંત્રી વડા
પ્રધાન શ્રી. બાળસાહેબ
મેર.

તા. ૫મી નવેમ્બરથી તા. ૧૮ મી ડિસેમ્બર પર્થન આઝાદ મેદાન ઉપર મુખ્યમંત્રી વિવિધ આકર્ષણોને લગતું એક ભવ્ય પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું. તેમાં મુખ્ય સરકારનાં જુદાં જુદાં ખાતાઓ તરફથી રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા ૭૨ સ્ટોલો ખડા કરવામાં આવ્યા હતા જેમાં શહેરની દારૂબંધી સમિતિના ઉપક્રમે યોજાયેલ દારૂબંધીને લગતા 'સંજ્ઞન' સ્ટોલ પણ લાક્ષણિક આકર્ષણ બરાવતો હતો. આ સ્ટોલમાં મુકાબેલ વિવિધ સામગ્રી, ચિત્રો તથા નકશાઓ દ્વારા દારૂબંધીનો પ્રશ્ન કુબળ રીતે સમજાવવામાં આવ્યો હતો. પ્રદર્શક ભાષાઓમાં પ્રગટ થતું દારૂબંધી અંગેનું પ્રચાર સાહિત્ય પણ સુંદર રીતે ગોઠવવામાં આવ્યું હતું.

દારૂબંધી. સ્ટોલમાં
મુકાબેલાં અભ્યાસ પ્રદ
બીતિચિત્રોનું બહીરોથી
નિરીક્ષણ કરતા સ્થાનિક
સ્વરાજ્ય ખાતાના પ્રધાન
શ્રી. જી. ડી. વર્તક
અને ખેતીવાડી ખાતાના
પ્રધાન શ્રી. એમ. પી.
પાટીલ.

મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનું આ મુખ્યમંત્રી લોકલ સેલ્ફ ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ, નવરૂ સેલન, અધિરીમાં શ્રી. વનિકાલ જી પંચે
બાંધુ' ૭' અને મુખ્ય સરકારના મહાપ્રાન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નરે તામરાર રાજ મહારાજ સિયની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગૃહમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આબકારી આતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પારીલનાં પ્રબોધક અને વિચારગ્રેસ્ત વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સંઘર્ષોનો રહિયો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

મૂલ્ય સાધનનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતીયી જોડેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપલું પ્રાયશ્ચિત્ત:

લેખક : શ્રી મનુભાઈ સુખલાલ શાહ : ૫૪ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં બહુજ ઓછા શ્રમે અને ઓછા ખર્ચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નાટિકા.

(૩) દારૂનો દવ:

દારૂના હેતુનાં તાંડવને ચિત્રાકિત કરતા અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવનાં શ્રી. ઉમાશંકર ભેળી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સોળ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે:

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મનૂરજીવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી યશુ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ જીવડી:

(જે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિહને સ્પર્શતી જે વેધક વાર્તાઓ: ૫૪ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાધનો વિજય:

(જે વાર્તાઓ) ૫૪ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી સીતારામ શર્માની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી જે વાર્તાઓ

(૭) છેડતી ઘડીએ:

લેખક - શ્રી ધનસુખજીભાઈ મહેતા : બહુજ ઓછી મહેનતે ભજવી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નાટિકા.

તમારી નકલો વી. પી. થી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓહો કર્મ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૨.

સંજીવનની નકલો

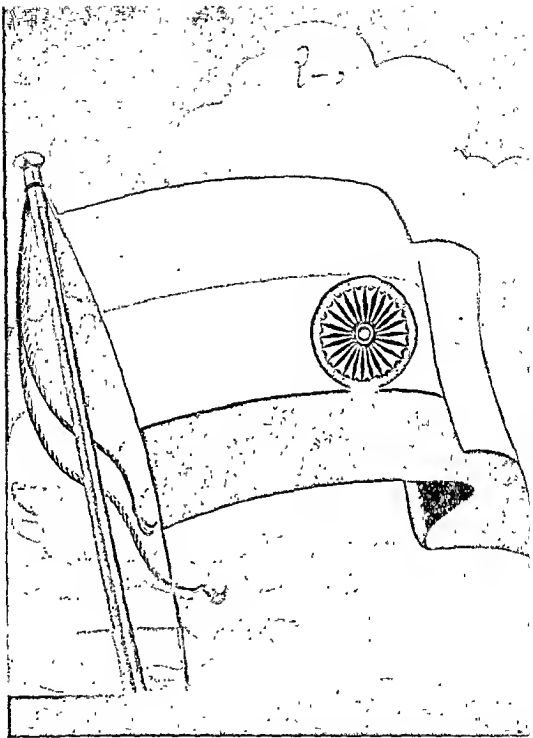
તમારા જિલ્લાના દારૂબંધી અધિકારી પાસેથી પણ તમે મેળવી શકો છો. વાર્ષિક લવાજમના રૂ. યશુ જિલ્લા દારૂબંધી અધિકારી પાસે ભરવાથી પણ 'સંજીવન' એક વર્ષ સુધી નિરમિત મેળવી શકશો.

પશુખનશોનહિ !

દારખંધી સફળ કરો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારખંધી સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત

सिंधु

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાનું
૧ ત્રિંગી જંડાને [કાવ્ય]	કુમુદચંદ્ર મહેતા...	૧
૨ ભારતીય બંધારણ	૩
૩ બે પાત્રો [કાવ્ય]	રાગપ્રસાદ પ્રે. જાડી	૮
૪ એ આવડતું આર્થિક મુદ્દા	૯
૫ મફતની માયા ...	કાન્તિલાલ તિલ્લેરીવાલા	૧૩
૬ મધાકે વિષે ફરજી કે ચાર્જ દર્શન	...	૧૭
૭ હાર પીએ એક [કાવ્ય]	રમણલાલ સોની...	૧૯
૮ યુદ્ધના મોરચા ...	બનકુળલાલ મહેતા	૨૦
૯ પ્રાંતોદાર એલેક્ઝાન્ડર	મંગુલાલ સા. દેસાઈ	૨૪
૧૦ અજપાળી રાત [કાવ્ય]	હસિતકાન્ત દ. બુટ	૨૭
૧૧ બાળપૌષ્ઠી ...	હરીશ નાયક	૨૮
૧૨ ભારત ...	પ્રભુચંપન આચાર્ય	૩૩
૧૩ બંધારણ ગાંધીવાદી ખડું કે?	...	૩૬
૧૪ અન્નમેરચે આક્રમણ	શાન્તિલાલ પરિખ	૩૮
૧૫ બાળ વિભાગ	૪૧
૧૬ ફેગલફેરા ...	'પિપાસુ'	૪૩
૧૭ પુનામાં મજેલી પ્રાદેશિક પંદર	...	૪૪

[પ્રાંતીય અભ્યાસો]

★ 'સંજીવન' માટે મદદનિધિ, કેળવણી, સામાજિકસેવા, શામલશિક્ષણ અને બીજા ગ્રંથનામક કાર્યક્રમને સ્પર્ધાના લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, ચિત્રો, નાટિકાઓ, વ્યંગચિત્રો અને ફોટાઓ આવકારવામાં આવે છે.

★ ગદ્યલાંબ સામયિક અને ગ્રંથાવલોકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમંત્રણ છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે થોડું પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

★ 'સંજીવન' માટે આવતા લેખોની પહેલાં લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ બે મોંઘે રિકિડે બીરી હશે તોજ પછી મોકલવામાં આવશે.

★ 'સંજીવન' માં લેખકની સડી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં લક્ષ્ય થતાં મન્યો સાથે મુજબ પ્રાંતિક દાખલો-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે એમ મનવનું નથી.

ટીપ્પણ: 'સંજીવન' પ્રાદેશોને ૬૦ માસના પહેલા અદ્યક્ષિયામાં. પહેલાંનું ન થાય તો તેઓએ અધિકારને તા. ૧૫ મી પહેલાં જતુપર્વ. ભાર પછી ફેબ્રુઆરી જાનની કૃતિવાદ માંગણમાં આવશે નહિ.

મુજબ પ્રાંતિક દાખલો-સમિતિ : નં. ૨૬૧, જાન્યુ. ૨૬ ૨૬૧, કાદ, મુ'અશ ૨.

સંપાન

વર્ષ બીજું :]

ફેબ્રુઆરી—૧૯૫૦

[અંક સાતમા]

ત્રિરંગી ઝંડાને

ફરકજો ! ફરકજો ! ગૌરવોન્નત મુખે
રાષ્ટ્રના શ્રેષ્ઠ ઝંડા ત્રિરંગી !
શક્તિ ને મુક્તિ ને રાષ્ટ્રમહિમા તણી
પ્રેરણા નિત્ય પાતો ઉભંગી.

કાળ વટોળતી આંધી વચ્ચે ઊભી
અડગ, તે કે સહ્યા વજ્રવાતો;
ને વળી શત્રુના કોપ, છર્ષા ભર્ષા
ઉઘ ફૂંકારતી સાંખી લાતો.

તોય તું અચળ ને સૌમ્ય શાલી રહ્યો
સ્થિર જાણે મહા કમરોગી;
તારી ઢાથા તમે શૂર, શહીદો લડ્યા
ને પડ્યા ભવરંજે મુક્તિ ભોગી.

વિશ્વના સર્વ રાષ્ટ્રો તારૂં ધ્વજ મળી
તું હીસે પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય-સંગી;

કેસરી રંગ વીરત્વ દર્શાવતો,
શાન્તિ-સંદેશ લીલો મુલાવે;

કેસરી, રંગેત, લીલો—ત્રિરંગી તમે
વ્યકત કરતા કથા ગર્વ-ગરવી.

રંગેતમાં ઉજળું લાવિ ભારતતણું
અહ આર્યત્વ સાચું બતાવે.

વિશ્વને શાન્તિનો, હિંદને ઐક્યનો
સંતવ-સંદેશ નિર્ધે તું દેજો;
ભારતી સિદ્ધિની અમર ને યશવતી
વિજય ગાથા સદા તું કહેજો.

★ ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ ★

ભારતીય સંસ્કૃતિના જ્યોતિર્શ્વર

પ્રજાસત્તાક ભારતના પહેલા પ્રમુખ

આપની પુણ્યધર્મે ને વિદ્યાધર્મે વિરાજતી
આપે આ રતનાતાને શોભાવી નિજ જન્મથી ;
સાકુર્મ - ધર્મ - મર્મના વિશ્વતઃપ્રવિમર્શિની
પ્રતિઆશ્રન્ય વિદ્યાને રીપાવી સત્યભક્ષિની ;

વ્યવહારતણી ધારી, દાગી દુવન - તત્તની;
લક્ષ્મીએ ભજતી લક્ષ્મી આપની ત્યાગ શક્તી.
રાષ્ટ્રપ્રમુખ ખામીને આજ રાજેન્દ્ર, આપને
આર્થિકકૃતિના સરવે બંધ માનવતા બને!

સાર્વભૌમ લોક રાષ્ટ્રી પ્રજાસત્તાક

ભારતીય બંધારણની - -
- - આછી સમાલોચના

ભારતના નૂતન બંધારણની રચનાના, ૧૯૫૦ ના જાન્યુઆરીની તા. ૨૬ મી ના દિને જ્યોત એક નવા પ્રજાસત્તાક રાષ્ટ્રને -- ભારતનાં પ્રજાસત્તાક રાષ્ટ્રને -- ઉદ્ભવ નિહાળ્યો. પ્રજાસત્તાકની સ્થાપના માટે આ તારીખ નક્કી કરવાનું કારણ એ છે કે, વીસ વર્ષ પહેલાં આ દિવસે ભારતની પ્રજાએ મહાત્મા ગાંધીના નેતૃત્વ હેઠળ સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય જાહેર કર્યો હતો.

અમત્રમાં આવતું, બંધારણ ભારતને સાર્વભૌમ લોકશાસિત પ્રજાસત્તાક રાષ્ટ્ર તરીકે જાહેર કરે છે. બંધારણની પ્રસ્તાવના સ્પષ્ટ કરે છે કે ભારતને સાર્વભૌમત્વનો અધિકાર પ્રજામાંથી જ સાંપડે છે. ન્યાય, સ્વાતંત્ર્ય, સમાનતા અને બહુલાવ, જે લોકશાસનનાં આવશ્યક લક્ષણો છે તેને જ બંધારણનાં લક્ષ્યો તરીકે પ્રસ્તાવનામાં અસંદિગ્ધ વાણીમાં આલેખવામાં આવ્યાં છે. ભારતના વહીવટી વડા તરીકે વંશપરંપરાગત કોઈ રાજવી નહીં હોય, તેથી આ બંધારણ લોકશાસનનો ગુણ ધરાવે છે.

પાર્લામેન્ટરી લોકશાસન

ભારતીય રાજ્યના વડાને જે કે “પ્રમુખ” ની [પ્રેસિડેન્ટ] સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે, પરંતુ વહીવટી તંત્રનો આકાર અમેરિકાની પ્રેસિડેન્શીયલ પદ્ધતિનો યોજવામાં આવ્યો નથી. એ તો પાર્લામેન્ટરી લોકશાસનને અનુરૂપ યોજાયો છે. લોકોનું, લોકશાહી અને લોકો માટેનું શાસન એવું બની રહે છે. આમ, પ્રમુખ કે જેમાં સંઘ રાજ્યને વહીવટીય અધિકાર સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા છે

તેણે તેનો અમલ ગ્રેટ મતાધિકારના ધારણે રચાયેલ પાર્લામેન્ટને જવાબદાર એવા પ્રધાનોની સલાહ અનુસાર કરવાનો છે. જેથી રાજ્યના કાર્ય યાજ્ઞ આખરી સંમતિ પ્રજાની રહેશે, પાર્લામેન્ટરી પદ્ધતિએ રચાયેલા જવાબદાર રાજ્યતંત્રના સિદ્ધાંતો સ્વીકાર કરતી વખતે બંધારણના વડેચાચ્યાએ પોતાની સમક્ષ, હિંદી પ્રાંતોએ આ પ્રકારના રાજ્યવહીવટનો વર્ગેથી મેળવેલો અનુભવ રાખ્યો હતો. ભારતના ઇતિહાસમાં લોકશાસન કે જવાબદાર રાજ્યતંત્રનો ખ્યાલ નવો નથી, તેમ જ પુરાણ કાળના રાજાઓ પ્રધાનોની સલાહ અનુસાર વર્તે અને લોકોની ઇચ્છાને માન આપીને પ્રધાનોની ફેરવણી પણ કરે એ ખ્યાલ પણ નવો નથી -- આ હકીકતથી તેઓ ગણ્યકાર હતા.

બંધારણ જાહેર કરે છે કે ભારત અંગ્રજીત રાજ્યોના સંયુક્ત સંઘ બને છે. ઉક્ત સંઘ ૨૮ અંગ્રજીત રાજ્યો અને આંદામાન નિકોબાર દ્વીપોના વિસ્તારોના બનેલો છે. અંગ્રજીત રાજ્યોને બંધારણના પ્રથમ પરિશિષ્ટના ભાગ “એ” ભાગ “બી” અને ભાગ “સી” માં દર્શાવ્યા મુજબ ત્રણ વર્ગમાં મુકવામાં આવ્યાં છે. આ ત્રણ વર્ગો, ૧૯૫૦ ના જાન્યુઆરીની ૨૬ મી તારીખ પહેલાં યોજાયાતા, અનુક્રમે, ગવર્નરના પ્રાંતો, ભારતીય રિયાસતો અને ચીફ કમિશનર હેઠળના વિસ્તારો છે. જ્યારે ૧૯૪૭ ના ઓગસ્ટની ૧૫ મી તારીખે ભારતીય સ્વાયંત્ર્યધારો અમલમાં આવ્યો ત્યારે ભારતમાં ૬ ગવર્નરના પ્રાંતો, ૫ કમિશનરના વિસ્તારો અને ૫૦૦ ચિત્રચિત્રિય રિયાસતોનું અસ્તિત્વ હતું.

ભારતના નકશામાં ઠેરઠેર ભારતીય રિયાસતો હતી. આ બધી રિયાસતોને સંયુક્ત ભારતના લોકશામાં ફેવી રીતે હાવવી તે એક મહાન પ્રશ્ન હતો. આ પ્રશ્ન-

ના સક્રિય ઉકેલ લાવીને ભારતની નેતાગિરીએ જે વિજય મેળવ્યો છે તે હવે ઐતિહાસિક બિના બની ચૂકી છે. બેડાણ કે વિલીનીકરણના : ૩૫૧ કાર્ય વડે ૫૦૦ રિયાસતો ઘટીને ૧૬ બની છે, જેમાંની ૯ નો ઉલ્લેખ પ્રથમ પરિશિષ્ટના ભાગ “બી” માં કરવામાં આવ્યો છે અને એજ પરિશિષ્ટના ભાગ “સી” માં બીજી ૭ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આ બેડાણ કાર્યની લાંબી વિગતમાં ઉત્તરવાની અમે કોઈ જરૂર નથી, કારણ કે તે સોને સુવિદિત છે. અહીં માત્ર એક જ વસ્તુનો નિર્દેશ કરવાની જરૂર છે, અને તે એ કે બંધારણમાં આ બધાં અંગો વધતા એવાજ પ્રમાણમાં ભારતીય સંઘનાં અન્ય અંગોની સમાન કક્ષાનાં બની ગયાં છે.

નાગરિકત્વ

આગળ દર્શાવ્યા પ્રમાણે આખા ભારત માટે એક જ નાગરિકત્વ છે. નાગરિકત્વ માટે વિગતવાર ભેગવાઈઓ કરવાનો બંધારણનો ઉદ્દેશ નથી. બંધારણે ભેગવાઈઓ કરવાનું પાલમેન્ટ માટે રહેવા દીધું છે. બંધારણ અમલમાં આવતાં કયા વર્ગનાં માણસો નાગરિકો ગણાશે તે ૧ વર્ગીનો બંધારણમાં સામાન્યપણે નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

મૂળભૂત હકો

ત્યારપછી બંધારણમાં મૂળભૂત હકોનો વિષય હાથ ધરવામાં આવ્યો છે. જેનું સંરક્ષણ કરવા માટે લોક-મત એકઠા થાય અને એ રીતે, રાજ્યે શું કરવું અને શું ન કરવું તે વિશે એક નૈતિક ધારણા સ્થાપે એવા ઉદ્દેશ હેતુઓની એક ગંભીર જાહેરાત તરીકે આ મૂળભૂત હકોને ગણવામાં આવ્યા છે. અત્યાર સુધીનાં બંધારણોમાં કોઈપણ રાજ્યે સૌથી વધારે વિસ્તારથી મૂળભૂત હકોનું જાહેરનામું તૈયાર કર્યું હોય તો તે ભારતે કર્યું છે. એ બાબત ભારતના બંધારણનું એક ચિહ્નરૂપ અંગ છે. બંધારણમાં ગણાવવામાં આવેલા મૂળભૂત હકો નીચેના વર્ગોમાં સમાધિ લાયક છે :—

સમાનતાનો હક

સ્વતંત્રતાનો હક

શોષણવિરોધી હક

ધર્મસ્વાતંત્ર્ય-હક

શિક્ષણ અને સંસ્કારવિષયક હકો

મિલકત-હક

બંધારણીય પગલાં સંબંધી હક

અસ્પર્શતાનો લોપ

જેમાં અસ્પર્શતા રદ કરવામાં આવી છે અને અસ્પર્શતા આચરણમાં મુકવી, એને ગુનેા ગણવામાં આવ્યો છે, તે ૧૭ મી કલમ સરખાપણાને લગતાં હકોમાં સહુથી વિશેષ મહત્વની છે. ૧૯ મી કલમમાં નાગરિકોને વાણી - સ્વાતંત્ર્ય, વિચાર અને અભિપ્રાય - પ્રદર્શન - સ્વાતંત્ર્ય, ભોગ મળવાનું અને મંડળો રચવાનું સ્વાતંત્ર્ય - અને - નિવાસ-સ્વાતંત્ર્ય; મિલકત મેળવવાનું મિલકત કંપણે રાખવાનું અને મિલકતનો નિકાલ કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય અને કેટલીક જરૂરી મર્યાદાને આધીન પછે કોઈ પણ ધર્મી, વ્યવસાય, કે વ્યાપાર-વૈવિધ્ય કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય - આ બધાં સ્વાતંત્ર્ય સંબંધી હક આપવામાં આવ્યા છે.

વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યની સલામતી

૨૧ મી કલમમાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યનું સંરક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. અમેરિકન બંધારણમાં જે “ડય પ્રેસિસ કલોઝ” તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે તે બાબત સચે આ કલમનો સંબંધ છે. અમેરિકન બંધારણમાં પ્રેસિસ [અટલો] કાયદાના કાર્યવિધિ અનુસાર તેમજ વસ્તુનાં પણ યોગ્ય હોયો તોફાની એવી ભેગવાઈ કરવામાં આવી છે. પણ ભારતીય બંધારણમાં કાયદાના કાર્યવિધિ [પ્રેસીડન્ટ] ને લગતી ખટલાની યોગ્યતાની જ ભેગવાઈ કરવામાં આવી છે એમ કહીને બંધારણની સત્તાની બદલારને છે એ કારણે જ નહિ પણ એ કારણે વ્યક્તિની જાનરૂપી અને સ્વાતંત્ર્યના સંરક્ષણને લગતા કેટલાક મૂળભૂત સિદ્ધાંતો ઉલ્લંઘન કરે છે એ કારણે પણ કાયદાને પકડારવાને ન્યાયવંતને હક હોતો નોંધવો એવો મત આ બંધારણના ઝડપનારઓને અનુકૂળ લાગ્યો નહોતો અને તેથી તેમણે ધારાનંત્રી ઈન્ડિયા ઉપર ચુકાદો આપવાની સત્તા ન્યાય-તંત્રને આપવાને બદલે આ મૂળભૂત હક બક્ષવાની અલ્પસંખ્ય સત્તા પાલમેન્ટને જ સોંપવાનું વધારે પસંદ કરવાનું યોગ્ય ગણ્યું. ૨૧ મી કલમ પછી ૨૨ મી કલમમાં અનુકૂળ રીતનું ફરિયાદીય વર્તન કરાવવાની રાજ્યની સત્તા સામે વ્યક્તિને વિશેષ રક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે. આ કલમમાં આપણે ધરપકડ અને અનિશ્ચિત મુદતની બિરુદારી સામે સલામતીની ભેગવાઈ કરવામાં આવી છે.

રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાન્તો

બંધારણમાં રાજ્યની નીતિના કેટલાક માર્ગદર્શક સિદ્ધાન્તો પણ ગણાવવામાં આવ્યા છે. મૂળભૂત હકો સંબંધી કલમોમાં રાજ્યે શું કરવાથી દૂર રહેવું જોઈએ તે દર્શાવવામાં આવ્યું છે પણ રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાન્તોને લગતી કલમોમાં રાજ્યે શું શું કરવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ તે ગણાવવામાં આવ્યું છે. આ સિદ્ધાન્તોનું મૂળ બંધારણના આમુખમાં છે અને આ સિદ્ધાન્તો ખરે જોતાં ધારાતંત્ર અને કારોબારીતંત્રને તેમના માર્ગદર્શન માટે આપવામાં આવેલી સચવાડોના સ્વરૂપના છે. આ કલમો કાયદાની અદાલતો વડે અમલમાં આણી શકાય એવી નથી જતાં એવા સમાચારો સિદ્ધાન્તો દેશના શાસનમાં મૂળભૂત છે અને ધારા ઘડવામાં તેમને ઉપયોગ કરવો એ રાજ્યનું કર્તવ્ય ગણાયે. ખરે જોતાં આ સિદ્ધાન્તો નીતિસૂત્રોના સ્વરૂપના છે. અને તે એવા છે કે પ્રજાને જવાબદાર એવું કોઈ પણ શાસનતંત્ર તેમની ઉપેક્ષા કરી શકે નહિ. આમાંના સર્વિશેષ મહત્વના સિદ્ધાન્તો આ છે. — રાજ્યે લોકકલ્યાણની અભિવૃદ્ધિ સાધવાનો પ્રયત્ન કરવો. નાગરિકોને આઠવિકાસ પૂરતા સાધનો મળે તે રીતે પોતાની નીતિ ઘડવી. જોકારી, પ્રકપણ, માંદગી અને અપંગપણના સંભોગમાં કામ, કુળવણી અને લોકોના મદદ મેળવવાનો હક મેળવી આપવો. કામ કરવા માટે ન્યાયી અને માણસાઈ ભરેલી પરિસ્થિતિ તેમજ માતૃત્વવિધેય લાભો મળે તેવા પ્રયત્ન કરવો. ૧૪ વર્ષ સુધીની ઉંમરનાં બાળકોને જાળવણી કરવી. મોટક પીણીઓ, તંદુરસ્તીને નુકસાન કરનારાં કબોના ખાન-ખાનની બંધી કરવી અને આન્તરરાષ્ટ્રીય શાન્તિ અને સલામતીની અભિવૃદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરવો.

પ્રમુખ: સંઘનો વડો

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે કારોબારી બાબતમાં સંઘનો વડો તે પ્રમુખ છે. સંઘની કારોબારી સત્તા પ્રમુખમાં સમાઈ ગઈ છે અને પ્રમુખને નામે સર્વે કારોબારી પગલાં લેવામાં આવે છે. કેન્દ્રીય ધારાતંત્રમાંથી અને સંઘનાં અંગભૂત રાજ્યોની ધારાસભાઓમાંથી ચૂંટાયેલાં પ્રતિનિધિઓનું બનેલું ચૂંટણી-મંડળ (ઇલેક્ટોરલ કોલેજ) દરેક મતદાર બીજા ઉમેદવારને પણ આપી

શકાય એવો માત્ર એક જ મત ધરાવે તેવા મત વડે અને સંખ્યાબળ અનુસાર પ્રતિનિધિતંત્રની પદ્ધતિથી પ્રમુખની ચૂંટણી કરે છે. કેન્દ્રીય ધારાતંત્રનું મત-પ્રમાણ અને અંગભૂત રાજ્યોની બંધી ધારાસભાઓનું કુલ મત-પ્રમાણ એ બન્ને સરખાં થાય એ માટે આવી ચૂંટણીમાં મત-મૂલવણીની નિશિષ્ટ પદ્ધતિ (વેઇટેજ) નો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પ્રમુખના ઓધાની મુદત પાંચ વર્ષની છે અને પ્રમુખ બીજવાર ચૂંટણી માટે ઉમેદવારી કરી શકે છે. બંધારણનો ભંગ કરવા માટે પ્રમુખને 'ઇમ્પીચમેન્ટ' નો ઉપયોગ કરીને ઓધા પરથી દૂર કરી શકાય છે.

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે કેન્દ્રમાં શાસનનું સ્વરૂપ પાર્લામેન્ટરી શાસનપદ્ધતિનું છે. પ્રમુખને પ્રધાનમંડળ (કાઉન્સિલ ઓફ મિનિસ્ટર્સ) ની મદદ અને સલાહ મળે છે. આ પ્રધાનમંડળ સામૂહિક રીતે લોકસભા (નીચલા ઘડ) ને જવાબદાર છે. પ્રમુખની મરજી હોય ત્યાં સુધી પ્રધાનો ઓધા પર રહેશે. પ્રમુખ પ્રધાનોની સલાહને આધીન રહેશે. બંધારણના રચનારોએ જ બંધારણમાં એમ સ્પષ્ટ લખ્યું નથી કે પોતાના કર્તવ્યને અમલ કરતાં પ્રમુખ હમેશાં પ્રધાનોની સલાહ પ્રમાણે જ ચાલશે, પરંતુ આ બાબતને ઇંગ્લેન્ડની મહાક શિસ્તના (કન્વેન્શન) ને આધીન રાખવામાં આવી છે.

સંઘ માટે એક પાર્લામેન્ટ છે. પ્રમુખ, રાજ્યસભા (કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટ્સ) અને લોકસભા (હાઉસ ઓફ ધી પીપલ) નામનાં બે ઘૃહો અખીને એ પાર્લામેન્ટ બને છે. કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટ્સમાં ૧૨૦ કરતાં વધારે સભ્યો નહિ હોય. પ્રમુખ એમાંના ૧૨ સભ્યોનાં નામ આપશે. બાકીના સભ્યો અંગભૂત રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ હશે. પ્રમુખે નીમલા સભ્યો સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, કલા, સમાજસેવા અથવા એવા બીજા વિષયોનાં ખાસ જાણકાર અથવા તે વિષયોમાં બાબદારિક અનુભવ ધરાવનારા માણસો હશે. અંગભૂત રાજ્યો વચ્ચે બેઠકોની વહેંચણી વિષે બંધારણના કોયા. પરિશિષ્ટ (શેડ્યુલ) માં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. વસતી સંખ્યાને આધારે એ વહેંચણી સંબંધી ગણતરી કરવામાં આવી છે. જે અંગભૂત રાજ્યોમાં ધારાસભા હોય તે રાજ્યના પ્રતિનિધિઓ તે ધારાસભાઓના ચૂંટાયેલા સભ્યો વડે ચૂંટાયે અને જે રાજ્યોમાં ધારાસભા નહિ હોય ત્યાં પ્રતિ.

નિધિઓની ચૂંટણી પાર્લિમેન્ટ નક્કી કરે તે મુજબ કરવામાં આવશે. કોઈનીય એક સ્ટેટ સ્થાયી મંડળી છે અને વિસ્તૃત કરી શકાય એવું નથી. પણ જાહેર વર્ગે એના સભ્યોમાંથી ત્રીજા ભાગના સભ્યો નિયુક્ત થતા રહેશે. લોકસભામાં ૫૦૦ કરતાં વધારે સભ્યો નહિ હોય. એ સભ્યો રાજ્યોમાંના પુખ્ત મતદારોએ પચાસરા ચૂંટણી માણસો હશે. વસતિના દર ૭૫૦,૦૦૦ માણસે સભ્યની સંખ્યા એકથી ઓછી નહિ અને દર ૫૦૦,૦૦૦ માણસે એકથી વધારે નહિ હોય. દરેક મતદાર વિભાગને માટે નક્કી કરવામાં આવેલા સભ્યોની સંખ્યા અને મતદાર વિભાગની વસતિની સંખ્યા વચ્ચેનું શ્રેણીતર (રેશીઓ) સકળ હોય ત્યાં સુધી આખા ભારત-પ્રદેશ માટે એકનું એક જ રાખવામાં આવશે. જે પ્રદેશો અંગભૂત રાજ્યો (સ્ટેટ્સ) ન હોય અને જે અંગભૂત કેન્દ્રના રાજા વહીવટ હેઠળ હોય તેમના પ્રતિનિધિત્વ માટે પાર્લિમેન્ટ કાયદો બંધીને ખાસ નેમવાઈ કરશે. લોકસભાની સામાન્ય મુદત પાંચ વર્ષ છે.

ન્યાયતંત્ર

સમવાયી બંધારણમાં ન્યાયતંત્ર ધણું મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે કારણ કે રાજ્યોનાં વિવિધ અંગો ઉપરના જુદા જુદા અંકુશો અદાલતોના માધ્યમ દ્વારા જ લગણી શકાય છે. ભારતીય સમવાયતંત્ર જે કે એક દ્વિધન બંધારણ છે પણ અમેરિકાની માફક ભારતમાં દ્વિધન ન્યાયતંત્ર નથી. ભારતની બધી અદાલતો મળીને એકજ એણી બને છે, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટ વરિષ્ઠ છે. સુપ્રીમ કોર્ટ હેઠળ જુદાં જુદાં રાજ્યોની હાઈકોર્ટ્સ અને હાઈકોર્ટ્સ હેઠળ સર્કિલેટ કોર્ટ્સ હોય છે. પ્રજાસત્તાકને પ્રમુખ સુપ્રીમ કોર્ટના પ્રત્યેક ન્યાયાધીશની નિમજ્જક કરે છે. ન્યાયાધીશ ૬૫ વર્ષના યાવ ત્યાં સુધી પેતાના ઓપ્શન પર રહે છે.

બંધારણના છઠ્ઠા અંગે સર્વોચ્ચ ન્યાયાધીશની સ્વાધીનતાની હક
કારણતંત્રતાનો હક
રોષાધિવિરોધી હક
ધર્મસ્વાતંત્ર્ય-હક
શિક્ષણ અને સંસ્કારવિધક હકો

વિશાળ સત્તાઓ ભોગવે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સુપ્રીમ કોર્ટ પણ અપીલ માટેની સર્વધારણ કોર્ટ નથી. ભારત સરકાર અને એક અથવા વધારે અંગભૂત રાજ્યો વચ્ચેના તેમ જ અંગભૂત રાજ્યોના મંદિરામાંહેતા અગ્ર સંબંધી પ્રારંભિક (પ્રિરિજિનલ) ન્યાયાધિવેષણ કરવાની સત્તા માત્ર સુપ્રીમ કોર્ટને જ છે. બંધારણની અર્થઘટના પરત્વે જેમાં કાયદાનો સવાલ સમાયેલ હોય એવા હાઈકોર્ટસના બધા કેસોમાં અપીલ સાંભળવાની સત્તા પણ સુપ્રીમ કોર્ટને છે. ૧૯૪૭ ના ઇન્ડિયન ઇન્ડિપેન્ડન્ટ્સ એક્ટની ઘરઆત પહેલાં ત્રીજી કોઈન્સિલનું જે ન્યાયક્ષેત્ર હતું તે જ ન્યાયક્ષેત્ર મુખી બાજતોમાં અને બીજા કેટલાક પ્રકારના કેસોમાં સુપ્રીમ કોર્ટનું ન્યાયક્ષેત્ર બન્યું છે.

અંગભૂત રાજ્યો

બંધારણના પ્રથમ પરિશિષ્ટના ભાગ 'એ' અને 'બી' માં જણાવેલ રાજ્યોની સરકારોનું અગાઉના ગવર્નરના પ્રાન્તો અને ભારતીય રિયાસતોની [જેખન્નેમોલેખમાં અત્યાર સુધી "અંગભૂત રાજ્ય" તરિકે ઉલ્લેખ થતો આવ્યો છે તેની] સરકારોનું તંત્ર કેન્દ્ર સરકારને ઘણેભાગે મળતું આવે છે. પ્રથમ પરિશિષ્ટના ભાગ 'એ' માં દરક રાજ્યના વડા તરીકે ગવર્નર છે જેની નીમજ્જક પ્રમુખ પાંચ વરસની મુદત માટે કરે છે અને પરિશિષ્ટની ભાગ 'બી' માં રાજ્યના વડા તરીકે રાજ્યપ્રમુખ છે જેને પ્રમુખે તે માટે માન્ય કરેલ હોય છે. આ રાજ્યોમાં ઘણું સરકારની પાર્લિમેન્ટરી પ્રથા અનુસરવામાં આવે છે. આવી રીતે ગવર્નર અથવા રાજ્યપ્રમુખ તેના પ્રધાન-મંડળની સલાહ મુજબ કાર્ય કરે છે અને પ્રધાનમંડળ રાજ્યના બંધારણ નંત્રના નીચલા શુદ્ધેસામુદ્ધિક રીતે જવાબદાર છે.

ચીફ કમિશનરના વિસ્તારો

બંધારણના પ્રથમ પરિશિષ્ટના ભાગ 'ડી' માં જણાવેલ ત્રીજા વર્ગનાં રાજ્યો ૧૯૩૫ ના ભારત સરકારના કાયદા અનુસારના ચીફ કમિશનરના વિસ્તારોને ઉલ્લેખ કરે છે. આ વિસ્તારોનો ક્ષત્રીવટ કેન્દ્ર સરકાર પ્રમુખ તરફથી નિર્માણેલ ચીફ કમીશનર અથવા લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરે માટે અથવા પડોરા રાજ્યની સરકારે મારફતે કરશે. તેઓએ વધુ પ્રમાણમાં આત્મશાસન મળે તે માટે પાર્લિમેન્ટ નિક કારણતંત્રે અથવા સલાહકારોની સમિતિઓ [પ્રધાન મંત્રી દ્વારા કરશે.

સંઘ અને રાજ્યો વચ્ચે સંબંધ

સંઘ અને રાજ્યોના ખાસ અંગેની છણપટ કરી હવે આપણે સંઘ અને રાજ્યો વચ્ચેના ધારાકીય સત્તાઓની વહેંચણી સંબંધિત સંબંધોનો વિચાર કરીએ. બંધારણના સાતમા પરિશિષ્ટમાં આપેલ ત્રણ યાદીઓ- સંઘ યાદી [યુનિયન લીસ્ટ], રાજ્ય યાદી [સ્ટેટ લીસ્ટ] અને સમ્મન યાદી [કનકરન્ટ લીસ્ટ] માં કાનૂનના ત્રણ વિષયો લખાણ પૂર્વક ચર્ચામાં આવ્યા છે. સંઘ યાદીની કોઈ પણ બાબત સંબંધી કાયદા ઘડવા પાર્લામેન્ટને વિશેષ સત્તા છે, પ્રથમ પરિશિષ્ટના ભાગ 'એ' અને ભાગ 'બી' માંનાં રાજ્યોનાં ધારાતંત્રોને રાજ્ય યાદીમાંની કોઈ પણ બાબત સંબંધી કાયદા ઘડવાની વિશેષ સત્તા છે અને તેવું રાજ્યોની પાર્લામેન્ટ અને ધારાતંત્રોને સમ્મન યાદીમાંની કોઈપણ બાબત સંબંધી કાયદા ઘડવાની સમ્મન સત્તા છે. ત્રીજામાં પાર્લામેન્ટને પ્રથમ પરિશિષ્ટના ભાગ 'સી', માં જણાવેલ કોઈપણ રાજ્ય અથવા આંદામાન અને નિકોબાર દાખલોના વિસ્તારો માટેની રાજ્ય યાદીઓમાં જણાવેલ બાબતો સહિત કોઈપણ બાબત સંબંધી કાયદા ઘડવાની સત્તા છે.

રાજ્યભાષા

સંઘની સત્તાવાર ભાષા તરીકે હિન્દીને સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રત્યેક રાજ્યને તેમાં વપરાતી એક અથવા વધુ ભાષા, અથવા હિન્દીને, રાજ્યભાષા તરીકે અપનાવવાની છૂટ આપવામાં આવી છે. બંધારણ અમલમાં આવ્યા પછીના માત્ર પંદર વર્ષ સુધીના ગાળા પૂરતી અંગ્રેજી ભાષા સત્તાવાર ભાષા તરીકે ચાલુ રહેશે. વડી આદાલત અને હાઈકોર્ટના કામકાજમાં 'અરબી'માં નવા કાયદાઓ અને અન્ય ધારાઓ ઘડવામાં અંગ્રેજી ભાષાના ઉપયોગની જરૂર માન્ય રાખવામાં આવી છે અને આ અંગે કેટલીક ભેજવાઈઓ પણ કરવામાં આવી છે.

તાકીદની સત્તાઓ

યુધ્ધ, બહારના આક્રમણ કે આંતરિક ઉથલપાથલથી ભારત કે તેના કોઈપણ ભાગની શાંતિ ભયમાં મુકાશે એમ પ્રમુખને ખાતરી થતાં "તાકીદનું જાહેરનામું" (પ્રોકલેમેશન ઓફ ઈમર્જન્સી) બહાર પાડવાની પ્રમુખને સત્તા આપવામાં આવી છે. બે માસ પૂરા થતાં પહેલાં આ જાહેરનામું પાર્લામેન્ટનાં બંને ગૃહો પાસે પસાર

કરાવું જોઈએ; નહિતર બે મહિના પૂરા થયે તેનો અમલ બંધ થશે. આગળ જણાવી ચૂક્યા છીએ તેમ આ પ્રકારના જાહેરનામોનાં પરિણામો એ હશે કે જ્યારે જાહેરનામું અમલમાં હશે ત્યારે "સ્ટેટ લીસ્ટ" માં જણાવેલી બાબતો ઉપર પણ પાર્લામેન્ટને ધારા ઘડવાની સત્તા રહેશે અને રાજ્યની કારોબારી સત્તાઓ કેવી રીતે વાપરવી તે અંગે કોઈ પણ રાજ્યને સ્વતંત્રતા આપવાની પ્રમુખને સત્તા રહેશે.

બંધારણમાં બહારના આક્રમણ અને આંતરિક ઉથલપાથલો સામે દરેક રાજ્યનું રક્ષણ કરવાની અને પ્રત્યેક રાજ્યનું શાસન બંધારણની શરતો અનુસાર ચલાવવામાં આવે તે જોવાની સંધને ફરજ પાડવામાં આવી છે. રાજ્યના ગવર્નર કે રાજપ્રમુખ તરફથી મજેસા અહેવાલ ઉપરથી કે બીજી કોઈ રીતે પ્રમુખને ખાતરી થાય કે બંધારણની શરતો મુજબ તંત્ર ચલાવવાનું જેમાં શક્ય નથી એવી સ્થિતિ ઉભી થઈ છે તો, તે (પ્રમુખ) જાહેરનામું બહાર પાડીને હાઈકોર્ટની સત્તાઓ સિવાયનાં સવળાં અથવા અમુક સરકારી કર્તવ્યો પોતાને દસ્તક લઈ શકે છે અને તત્સંબંધી રાજ્યની ધારાસભાની સત્તાઓનો અમલ પાર્લામેન્ટ વડે અથવા પાર્લામેન્ટની સત્તા હેઠળ કરવામાં આવશે એમ જાહેર કરી શકે છે. આ પ્રકારની સવળી જાહેરનામે તે બહાર પડતાં તારીખથી બે મહિના સુધીમાં પાર્લામેન્ટની મંજૂરી મળવી જોઈએ અને પાર્લામેન્ટની મંજૂરી મળ્યા વિના એવું કોઈ પણ જાહેરનામું ૪ માસથી વધારે મુદત સુધી અમલમાં રહી શકશે નહિ અને કોઈપણ કિસ્સામાં એવું જાહેરનામું ત્રણ વર્ષથી વધારે મુદત માટે અમલમાં રહી શકશે નહિ. કોઈપણ રાજ્યમાં શાસન તંત્ર પડી ભાંગના કેન્દ્રની દરમ્યાનગીરી તે રાજ્યમાં ગમેતા મુજબ સમાવેશ પામતી બાબતો સંબંધમાં તત્કાલીન અને લોકને જવાબદાર એવા શાસનને બદલે કેન્દ્રીય અને લોકને જવાબદાર એવા શાસનની સ્થાપનાના હેતુથી રાખવામાં આવી છે.

ભારતની કે તેના કોઈપણ ભાગની આર્થિક સ્થિતિ અથવા શાંતિ ભયમાં લાગે તો પોતાના સૂચનાવર્તમાં ખાસ જણાવ્યા મુજબના નણાંકીય ઔચિત્યના નિયમનું પાલન કરવા માટે કોઈપણ રાજ્યને સૂચનાઓ આપી શકાય એવી પણ ભેજવાઈ કરવામાં આવી છે.

બે પાત્રો

[અનુક્રમ]

મિજબાની સગયા મેઝે કો લક્ષ્મીપતિને મુલે
હલોહલ લયર્ષા પાત્રો અઝાઅઝ રહેલ બે;
લોહીશી લાલ રંગીલી મદિરા એકમાં હતી,
અન્યમાં સ્ફટિક-સ્વચ્છ જળની ઝળકી હતી.

(મદિરા)
(પાત્ર)

[તોલક]

મદિરાતણું પાત્ર મહે મલકી
વદતું નિજ બન્ધુ વિવલું લણી:
“કથની ગતકાળની ચાલ સખે
નિજની, નિજની, રસીલી કથિએ.

મુજ વૃત્તવિષે ભરપૂર સદા
મિજબાની મહેફિલ મોજ મળ.
મહિપાલ સમે મિજબાની મહી
કેઝે એકલ શાસન મસ્ત બની.

નર કેકે મહાન ગુમાનલયર્ષા
મુજ સ્પર્શ થતાં ધરણી ઢળતા;
વળી મેં કંઈ ભૂપતિ મસ્તકથી
મુકુટ પળમાં રજમાં રંગડયા;
યશનાં અતિઉત્તર શૃંગ થકી
કંઈ માનવ પૃથ્વી પટે પરક્યા.”

વહી આમ, કરી ઉપહાસ ઘણો
મદિરા મુઢલીસ વયસ્ય તણો.
“વદ, બાંધવ દીન, કદી મુજ શાં
ગુજ હોય પરકમ ગર્વ લયર્ષા.”

જલ
પાત્ર

[વિવેચીય]

જલપાત્ર વિવેકધી વધુ!
“કદિ એવી ન વડાઈ હું કરે.”

‘પદભ્રષ્ટ ન ભૂપ મેં કયો
ન કયો માનવનો વિનાશ વા.
પણ મેં મુજ શીત સ્પર્શધી-
સ્ફટિકે શાં મુજ સ્વચ્છ ખિન્દુધી-
હદયો દુઃખ-ભારથી દબ્યાં
હજારોને હસતાં સદા કયો.’

નર જે બરબાદ તે કયો
સહુ આબાદ હુધી ફરી થયા,
નિજ ઉચ્ચ પદે જજ કયો
મુકુટ શીર્ષ ફરી ધરી રહ્યા.

હો તાજગી-તૃપ્તિ-શક્તિ હું
નરનારી હદયો હું રીઝતું.
મદિરા! ગુજ પાશમાં ફેસ્યા
નરને સત્વર મુક્ત મેં કયો.
મુજ શું કરી પ્રીત જે જને
મુખિયો એલ તને, મને, ધને.”

મિજબાની સગયા મેઝે કોષ શ્રીમંત-ચામમાં,
હલોહલ લયર્ષા પાત્રો અઝાઅઝ જ બે રહ્યાં:
મત એ મદિરા પાત્ર, નિર્મળું જળ પાત્ર એ
કથા અન્યોન્યની આવી કથતાં એકમેકને.

રામપ્રસાદ મે. બક્ષી

એ આવકનું આર્થિક મૂલ્ય!

દારૂના વ્યાપારમાંથી થતી મહેસૂલી આવક કોઈપણ દેશની સરકારને પોતાનું વહીવટીય અર્થતંત્ર સાથુ રાખવા માટે જરૂરી છે એમ કહેવા જેવી બીજી એક મિથ્યા બ્રમણા પ્રતિક્ષામાં કદાચ બીજે કયાંય નહિ મળે. જેમ જેમ આપણે આ વિષયનો જોડો અભ્યાસ કરતા જઈએ તેમ તેમ આપણને ખાતરી થતી જાય છે કે દારૂમાંથી થતી મહેસૂલી આવક એ આર્થિક દૃષ્ટિએ કોઈપણ જાતની નાણાકીય સહાય નથી પણ એ સરકારને તેમજ જનતાને માથે પડતી એક આર્થિક જવાબદારી છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે દારૂનો વ્યાપાર પુષ્કળ કરવેરા ભરે છે, એને માટેના લાઇસન્સોની શી રૂપે સરકારને કરોડો રૂપિયાની આવક થાય છે અને એ દ્વારા સરકારનું નાણાગંજ સમૃદ્ધ રહે છે અને કુળગણી, જાહેર આરોગ્ય તેમજ બીજી વિકાસ યોજનાઓ પાછળ પૈસા ખર્ચવાની સગવડ સરકારી તિનિદાને મળી રહે છે. તે ઉપરાંત એમ પણ કહેવાય છે કે દારૂનો વ્યાપાર મોટા પ્રમાણમાં કામદારોને રોજ આપે છે. પુષ્કળ પ્રમાણમાં કાચા માલની ખરીદી કરે છે અને નાણાંની અવર જવર માટેનું એક સદ્ગત સાધન છે. આ એક કેવળ ભ્રમ છે અને એને ઉઘોડો પારવો જોઈએ.

ખાવશ્યકતાની દૃષ્ટિએ.

પહેલી વાત તો એ છે દારૂ એ એક એવું ઉત્પાદન છે કે જેનું અર્થદૃષ્ટિએ કશુંજ મૂલ્ય નથી. જે વસ્તુનું ઉત્પાદન

દારૂખંધીના વિરોધીઓ તરફથી વારંવાર થતી એક મહત્વની દલીલ એ છે કે દારૂખંધી અમલમાં આવતાં સરકારને કરોડો રૂપિયાની મહેસૂલી આવક જતી કરવી પડે છે. સ્વેચ્છાથી ત્યજ દેવાતી આ આવક એ સરકાર ચાલુ રાખે તો કુળગણી, જાહેર આરોગ્ય વગેરે પ્રજા હિતનાં બીજાં ક્ષેત્રોમાં વધુ નાણાં ખર્ચી શકાય. વિરોધીનું આખું જો માગણું કદાચ આ જ દલીલ ઉપર નિર્ભર હશે! પરંતુ વધુ મહત્વની અને વીસરણી જતી હકીકત તો એ છે કે દારૂના વ્યાપારમાંથી થતી આવક એ કેવળ પોષણ વસ્તુ છે! એનું અર્થ દૃષ્ટિએ કશુંજ મૂલ્ય નથી. એ આવક નથી પણ આર્થિક જવાબદારી છે. જેટલા પૈસા આ વ્યાપારના કરવેરા રૂપે સરકારને મળે છે એથી અનેકગણા વધારે પૈસા એજ વ્યાપાર આર્થિક, સામાજિક અને નૈતિક ક્ષેત્રમાં સર્જેલા વિનાશનો સામનો કરવા પોષણ સરકારને વાપરવા પડે છે અને 'નફા' માં રહે છે સત્ત્વનો આર્થિક અને પ્રજાનો નૈતિક વિનિષાત! પ્રસ્તુત ક્ષેત્રમાં શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ આ વિષયની છજાવટ કરવામાં આવી છે.

અને વહેંચણી ઉદ્યોગને સમાજને તેમજ રાષ્ટ્રને લાભદાયી નીવડે એજ વસ્તુ અર્થદૃષ્ટિએ મૂલ્યવતી કહેવાય. દારૂના વ્યાપારમાં આનું થતું નથી. ધરીભર આપણે માની લઈએ કે આપણા દૈનિક જીવનના વપરાશમાં આવતી બીજી જેવી કે ચ્હા, ખાંડ, અનાજ, દધિ, ફોલસા, પીંચળી, વગેરેનું ઉત્પાદન એ ઘોડો વખત અંધ કરવામાં આવે તો આપણા રાજ્યવેરાજતા જીવન ઉપર એની મૂલત્રામાં અસર પડે દેશનો વ્યાપાર પણ ખોરવાઈ જાય. પરંતુ દારૂનું ઉત્પાદન ધરીભર સ્થગિત કરવામાં આવે તો આપણા જીવન વ્યવહારને કશી જ હાનિ નહિ પહોંચે. એજ એમ બતાવે છે કે દૈનિક અવશ્યકતાની દૃષ્ટિએ પણ દારૂના વ્યાપારનું મૂલ્ય કેટલું ઓછું છે!

દારૂના વ્યાપારે આપણા અર્થતંત્રમાં કઈ રીતે મહત્વનું સ્થાન મેળવ્યું છે અને એમાંથી થતી મહેસૂલી આવક રાજ્યની સમગ્ર આવકનો એક આધારભૂત સ્તંભ છે એવી માન્યતા કઈ રીતે પ્રચલિત બની છે એ વિષે વિચાર કરવો રસપ્રદ થઈ પડશે.

સ્વેચ્છાનાં કારણો

દાર્જિલિયા વ્યાપાર ઉપરના કરવેરા માટે ત્રણ કારણો મળી આવે છે પહેલું તે એ કે પરવાનાની પદ્ધતિ વગર દાર્જિલિયા વ્યાપારને કાયદેસર બનાવવો અને એને અંકુશિત કરવો કઠિન બને છે. બીજું એ કે ત્યાં નવાની લેવામાં આવે છે ત્યાં આ વ્યાપાર ચોટલો ભણે દેવદાસી હોય છે કે ગભ્યને પશુ એના નકામું સહેલે થોડા ઘણા ભાગ પરવાનાની ઈચ્છા થઈ આવે છે. અને ત્રીજું એ કે કરવેરા અને લાયસન્સ વડે આ વ્યાપારને અર્થતંત્રમાં તેમજ પ્રજાજીવનમાં પ્રતિષ્ઠિત અને સદર રચાત મળી રહે છે અને એ કારણે વિરોધીઓની ટકર એ કીલી શકે છે.

આમ દાર્જિલિયા વ્યાપાર કરવેરાની તરફથી કરે છે અને લાઇસન્સ શી વગેરેને નબાવી લે છે તેનું કારણ એટલું જ છે કે આ મુદ્દા ઉપર જ એને કંઈક પશુ રક્ષણ મળી શકે તેમ છે. દાર્જિલિયા વ્યાપારને એનું છે કે વિરોધીઓને એ જાણતા અંધ કરી દેવા હોય, બંધકે એને પોતાના પક્ષમાં જોડી લેવા હોય તો સરકારને માર્કેટ કંટ્રોલરની પ્રસિદ્ધિ પશુ જગત્તર મહેસુલી આવક ની જે સદાય પોતે આપી શકે તેમ છે તેના આધાર આંકડાને અવારનવાર પ્રસિદ્ધિ આપ્યા કરતી. આ આંકડો એણે અને લોકોનાં મોંમાં સિવાઈ જશે. આટલી બધી રકમ આવવા વ્યાપારને કંઈ નજીવ મુદ્દામાં ખાતર પ્રતિષ્ઠિત કરાય ખરેખર? એમ પણ કેટલા કહેતા થઈ જશે.

આ રહ્યા આંકડા!

દાર્જિલિયા વ્યાપાર એની કહેવાતી આવક આપનાને વહેલે જનતાને અને રાજ્યને કંઈ રીતે બોજાય છે એ લેવા માટે અમેરિકાના કેટલાક તુરતમાં પ્રગટલા આંકડાઓ લેખ્યો. ૧૯૪૮ના નાણાકીય વર્ષ દરમિયાન અમેરિકાની સરકારને દાર્જિલિયા વ્યાપાર માટે ૨,૨૫૫, ૩૨૮, ૭૫૪ ૧૭ ડોલરની આવક થયેલ. એ જ વર્ષ દરમિયાન લાઇસન્સ શી મારફતે સરકારને ૫૦ કરોડ ડોલર મળેલા ૧૯૪૫ ના ડિસેમ્બર ની ૩૧ મી એ પુરા થતા બાર મહિના દરમિયાન અમેરિકાની સરકારને દાર્જિલિયા વ્યાપાર દ્વારા આશરે ૨, ૭૫૫, ૩૨૮, ૭૫૪ ૧૭ ડોલરની મહેસુલી આવક થયેલી. આ તો ફીક પરંતુ નોંધપાત્ર દરકાત તો એ છે કે

અમેરિકાન પ્રજાએ એ જ વર્ષ દરમિયાન દાર્જિલિયા સરકારને મળેલી આવકથી સાડાત્રણ ગણા પ્રમુખમાં પૈસા દાર્જિલિયા પીણું પાછળ વેડફ્યા!

આ વસ્તુ એટલું સુચવે છે કે સરકારને પરવાના વગેરે મારફત નેટલી આવક થાય છે તેથી અનેક પ્રણી વધારે લોકોના પૈસાની દાર્જિલિયા વરવાદી થાય છે! એટલું જ પરંતુ હોત તોયે ફીક હતું. પરંતુ દાર્જિલિયા વ્યાપાર બીજા અનેક રીતે રાષ્ટ્રના અર્થતંત્રને બેખમમાં મુકે છે. મદ્યપાનને કારણે વ્યક્તિગત આવકમાં થટાડો થાય છે, કોઈક વ્યક્તિ સુખાકારી અને રાતિમાં ખલેલ પહોંચે છે, કામદાર વર્ગની શારીરિક શક્તિ ઘટતાં સમય દરિયા ઉત્પાદનનો થટાડો સહન કરવો પડે છે. દાર્જિલિયા અસર હોય થતા ચુનાચો પકડવા અને યુનેયારને સજા કરવા પાછળ તેમજ દાર્જિલિયા દર્દીની સારવાર કરવા પાછળ રાજ્યને પુષ્કળ ખર્ચ વેડફવું પડે છે. આ બધાની બે સરવાળો કરીએ તો જરૂર દાર્જિલિયા વ્યાપારમાંથી મળતી મહેસુલી આવક કરતાં મદ્યપાનની બીજા પરિણામરૂપ અનિચ્છાની પહોંચી વળવા પાછળ કરવું પડવું ખર્ચ કદાચ વધી જાય તો વધી ન જાય તો બને પદલાં સરખાં તો અવશ્ય થઈ જાય. તો પછી દાર્જિલિયા વ્યાપાર રાજ્યને કોઈ સદર આવક આપી રહ્યો છે એમ શા આધારે કહી શકાય?

એ આવકનું મૂળ

હવે બીજા રીતે વિચાર કરીએ. દાર્જિલિયા સરકારને જે મહેસુલી આવક થાય છે તે કંઈ જાતની છે અને કયા માર્ગે મળે છે? ઉત્તરદાર્જિલિયા પોતે પોતાના ખિસ્સામાંથી અમુક રકમ કાઢીને સરકારને ભરતા હોય છે એવું તો નથી જ. આ આવક ખર્ચ કંટાળે તો આમ જનતાના ખિસ્સામાંથી સરકારને મળે છે. કારણ કે પીનાર વર્ગ પીણાં પૈસા આપીને દાર્જિલિયા પીએ છે. એ દાર્જિલિયા પીણાં મલિક પોતાનો નફો ચઢાવે છે અને પરવાના માટે આવવા પડતા પૈસાનો હિસ્સો પણ એમાંથીજ કાઢે છે. એટલે કે પોનારના ખિસ્સામાંથી પૈસા કાઢીને ઉત્તરદાર્જિલિયા સરકારને ભરે છે. અને મહેસુલી ચાત તો એ છે કે પીનાર વર્ગ ઉપર કરવો બોલે નેટલી દાર્જિલિયા પડે છે નેટલી બીજા કોઈપણ માર્ગે પડતો નથી. અમેરિકાનો જ દાખલો લઈએ તો સરકારને થોડો

પાસેથી કુરવેરા મારફતે મળતા પ્રત્યેક ડોલરમાંથી ૩૦ સેન્ટ તો દર મારફત જ મળતા હોય છે.

અમલાની ઘટભાળ

વિદેશીઓ એવી દલીલ કરશે કે દારૂનો વ્યાપાર લોકો પાસેથી જેટલું પડાવે છે એથી અનેકમણું વધારે લોકોને આપે છે. દારૂનો વ્યાપાર, એના ઉત્પાદનમાં અને હેરફેરમાં અનેક કામદારોને રોકે છે. કાચા મલની ખરીદી કરે છે અને એ રીતે ધનને વહેતું રાખે છે. આ વાત ખોટી છે, ક'ઈક અંશે આથી લોકોના પૈસાની વહેંચણી લોકોમાં જ થાય છે એ ખરું પરંતુ એથી જે વિશેષ ગંભીર એવાં કેટલાંક પરિણામો આ વ્યાપારના અસ્તિત્વને કારણે આવે છે એ પણ લક્ષણો લેવાં વેળે, ખીજા ધંધા કરતાં દારૂના ધંધામાં મૂડી રોકનારને ઘણો વધારે નફો મળે છે. એટલે વ્યાપારી ઉત્પાદકમાં દારૂ ખીજા ધંધાઓને મદત કરી શકે છે. ઉપયોગી સંસ્થાના ઉત્પાદન પાછળ જે વર્ગ પોતાની મૂડી રોકે છે અને પોતાના કામદારોને જે રોજી એ આપી શકે છે એથી વધારે રોજી દારૂના વ્યાપારમાં રોકાઈએલ મુડી આપી શકે છે. કાંગડુ કે નફાનું પ્રમાણ ત્યાં વૃત્તનાત્મક પરિસ્થિતિ વધારે છે. આનો પરિણામો વધુ સાચા ઉપયોગમાં લઈ શકાય એવી ફેટલીએ માનવ શક્તિ આ નિરૂપયોગી અને ખતરનાક ધંધા તરફ ઘસડાય છે.

વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ

આ રીતે આમ જનતાને કેવળ દારૂના વ્યાપારમાંથી કાપદારોને મળતી રોજી વિશે જ જાણવા પડે છે અને આ આંકડાની બ્રખબળ હેઠળ એ ત્રણ અગત્યના પુંક્તો બિસરી નહીં છે.

(૧) દારૂનો વ્યાપાર કામદારોને જે મોટી રોજી આપે છે એને કારણે હજારો સશક્ત અને જીવિશાળી માણસો જે પોતાની શક્તિ અને સમય ખીજા ઉપયોગી અને લાભદાયી વ્યવસાયમાં વાપરી શકે તે સમાજને કુમારો દારી બનાર, લાનિકારક અને આર્થિક તેમજ નૈતિક દૃષ્ટિએ અધઃપતનના વ્યવસાય પાછળ પોતાનું મૂલ્યવાન જીવન વેંડી રહેલ છે. દારૂનો વ્યાપાર જે અટકે તો આ માનવશ્રમને રચનાત્મક કાર્ય તરફ વાળી શકાય.

(૨) દારૂનો વ્યાપાર વધારે મોટી રકમની રોજી આપતો હોઈ નાણાંની એ અલગથી મોહિનીમાં રાચી રહેલ કામદાર એ નાણાં કયે માર્ગે આવે છે અને પોતાની મનુરીનો ઉપયોગ કયે માર્ગે થાય છે. એ વસ્તુની ભયંકરતા જૂઠી નહીં છે.

(૩) દારૂના વ્યાપારને પોતાને કુરવેરાથી એક મલતરનો કાયદો એ થાય છે કે કુરવેરાની આ રકમના એકે ઘડતા વ્યાપાર પાછળ જે ગંભીર ખર્ચ થાય છે. તે લોકોની નજરમાં આવતું નથી.

આ બધી પરિસ્થિતિને લઈને દારૂનો વ્યાપાર એના ખરા સ્વરૂપમાં શી ચીજ છે અને એનાં આર્થિક તેમજ સામાજિક પરિણામો શાં શાં આવે છે એનોથી સામાન્ય મણસ નો કેવળ અજ્ઞાત રહે છે. અને આજ વ્યાપાર મારફત વર્તમાન પંથોને દર વર્ષે આશરે ૧૦ કરોડ ડોલરની જાહેર ખર્ચનો લાભ મળતો હોઈ એ તો એ વ્યાપારની ખતરનાક પ્રવૃત્તિને જાણી પાડે જ શાનાં [ખાસ કરીને અમેરિકામાં].

હવે ખીજા ફલદાયક વ્યાપાર અને ઉદ્યોગમાંથી દારૂનો વ્યાપાર કેટલું નાણું અને માનવશ્રમ એથી જાય છે તેનો જરા યથાતથ ખ્યાલ કરીએ. ગમે વર્ષે માદક પીણાંનો પાછળ જે ૬ અબજ અને ૬૪ કરોડ ડોલરનું એકંદર ખર્ચ થયેલું એ ખર્ચને અંકરમાં તો પાછળ થયેલા ૧૦ કરોડ ડોલરના ખર્ચ સાથે સીધો સંબંધ મણી શકાય. કારણકે અંકરમાં માંના ૨૫ થી ૩૦ ટકા અંકરમાં મધ્યસ્થાનની અસર હેઠળ થયેલા મહુલ્ય એજ પ્રમાણે જુદી જુદી જાતના ગુનાઓને શોધવા અને દાખવા પાછળ જે ૧૫ અબજ ડોલરનું ખર્ચ થયેલ તેમાંથી પણ ૧૦ થી ૧૫ ટકા ખર્ચ દારૂને આભારી મણાય. કાંગડુ કે ૧૦ થી ૧૫ ટકા જેટલા ગુનાઓની પચાદ જૂઠીકામાં મુલપાન માલખ પડેલું. તે પ્રમાણે વેરયા અને જુથાર પાછળ થતા કરોડોના ખર્ચને પણ દારૂના વ્યાપાર સાથે સાંકળી શકાય. તે ઉપરાંત લોશાં અને નિંદોષ લોકોને અનાવાસેજ દારૂનું વ્યસન મોટી જતાં જે રોગચાળો અને નાકામયાબી પરિણામો છે એની પાછળનો પારાતાર ખર્ચ તો અસંખ્ય જાણ્ય છે.

પાછળ થતું એકંદરે ખર્ચ પ્રજાને કોઈપણ એક વર્ષની ખરીદ શક્તિના ૧૪ ટકા જેટલું થવા જાય છે. પરંતુ આ ૧૪ ટકા જેટલું ખર્ચ જ માત્ર આ વ્યાપારની ભયાનકતાને ખરા સ્વરૂપમાં વ્યક્ત કરતું નથી. વ્યક્તિગત પોતાનેનો દાખસો લઈએ તો કરોડો એવાં માણસો મળી આવશે કે જેઓ પોતાના વ્યસન પાછળ સંપૂર્ણ રીતે પાશ્વમાત્ર થઈ ગયા હશે અને પોતાની ઉપર નબળાં કુટુંબનાં કેટલાંએ માણસોને નિરાશાર કરી ગયા હશે. અમેરિકાનો દારૂ પાછળનો ખર્ચ સમગ્ર રાષ્ટ્રીય આવકના પોણા ૭ ટકા જેટલો થવા જાય છે. એ વસ્તુ સ્થિતિને રાષ્ટ્રીયમાંથી જ્યારે આપણે વૈયક્તિક સ્વરૂપ આપીએ છીએ ત્યારે માણસ ખરે છે કે કેટલાંએ કુટુંબોમાં

રોજની જરૂરીયાતો ને અપૂરતી રીતે પહોંચી વળ્યા પછી વધતી રકમના ૪૦ થી ૫૦ ટકા જેટલા પૈસા દારૂ પાછાં ઘસડાઈ જાય છે.

કેવળ પોકળ !

આમ કરવેરાની દૃષ્ટિએ દારૂના વ્યાપારનું પોકળ આપણે તપાસીએ છીએ ત્યારે ખ્યાલમાં આવે છે કે દારૂનો વ્યાપાર શારીરિક, નૈતિક અને આર્થિક શક્તિના દુર્વ્યયનો એક ધોરી માર્ગ છે. રાષ્ટ્રના નાણાંનો આટલો દુર્વ્યય કરતો ખીલે કોઈપણ ઉદ્યોગ કદાચ નહિ મળે. તો પછી એને શા માટે બંધ કરવો ન બેઠએ? ફ્રેંચ દી. એલ સેકવયર્સના અંગ્રેજ હેમ કંપની

બંધારણના આદર્શો

- [૧] ભારતને સર્વલોભ અને લોકશાહી પ્રજાસત્તાક બનાવવું.
- [૨] ભારતના સૌ નાગરિકોને સામાજિક, આર્થિક અને શૈક્ષણિક ન્યાય મળી રહે તેની બાંહેધરી આપવી.
- [૩] ભારતના સૌ નાગરિકોને વિચાર, વાણી, માન્યતા, ધર્મ અને પૂજની સ્વતંત્રતાની બાંહેધરી આપવી.
- [૪] ભારતના સૌ નાગરિકો માટે સમાન દરજ્જાની અને સમાન તકની ભેગવાઈ કરવી.
- [૫] ભારતના સૌ પ્રજાજનોમાં બંધુભાવની સ્થાપના કરવી.
- [૬] વ્યક્તિનાં ગૌરવ અને રાષ્ટ્રની એકતાની સંમીન રીતે સ્થાપના કરવી.

મફતની ખાન્ડી મળતી હોય તો કો'કવાર કામ લાગશે એમ ધારીને મેં એ દવા તરીકે ઘરમાં સંતાડી રાખી; એના પર દાકતર લગાડી આપે એવી ભાગની પટ્ટી લગાડી. સૌ જાણતાં કે એ દવા છે! પણ પછી તો—

રાખી મૂક દીકરા, એક બાટલી રાખી મૂક, પછીતો રીપુયે નહિ મળે" મારા મિત્ર કાપડે મને આગ્રહ ઉપર આગ્રહ કરવા માંડ્યો.

"શું રાખી મૂકું ક'પાળ! અમારા હિંદુ લોકના ઘરમાં દારૂ હારે થઈ જાયને?" મેં જવાબ દીધો

"નેજે મને યાદ કરશે, "પ્રોહિબિશન" આવી જશે પછી તો નેવાયે નહિ મળે" એણે મને વધારે આગ્રહ કર્યો.

"પણ હું ક્યાં એના વિના ઘેસી રહ્યો છું, મને ખાન્ડીની બાટલીની શી જરૂર?"

આમ તો મારી તમિયત ઘણીજ સારી કહેવાય. નાન-પણમાં હું કસરત કરતો હતો, એટલે મારું શરીર ઠીકઠીક કસાયેલું હતું. હું દવાનો ભારે વિરોધી હતો, પણ નાન-પણની એ વાતો, જુવાનીનો એ ભુરસો મોટી ઉંમરે થોડો ટપી રહે છે? ઘણીયે વસ્તુઓ દવા તરીકે રાખવાની મને ટેવ પડી હતી; મારા એકલા માટે નહિ પણ આખા કુટુંબ માટે.

પરંતુ આ દવાએ તો મને ભારે આકર્ષણ કર્યું. શિયાળામાં મને એનાથી તબું જોમ મળતું, વરસાદમાં મને જરાયે શરદી દેખાતી નહિ. એટલે હું એની લાલચે લેલાયો. ધીમે ધીમે મને તો આ "દવા" સહી ગઈ અને મને ઘણીવાર એના વિના ચાલવુંયે નહિ. એમાંથી

લેખક

મફતની કાન્તિલાલ તિએરીવાલા માયા

"એ તો મુન્નુ છે મુન્નુ, શરદીમાં કામ લાગે છાંતીમાં દુઃખાવો થાય ત્યારે કામ લાગે, તમે લોકો તો સમજી જ નહિ", એણે પારસી કામના લાકષ્ણિક સ્વભાવ મુજબ હસતાં હસતાં કહ્યું.

"મારી પાસે એટલા પૈસા નથી, તું જરા નખૂતા બેટલી આપે તો હું ઘરમાં 'દવા' તરીકે રાખી મૂકું."

"વાર જા, હું કાલે એક નાની બાટલી લાવી રાખીશ, દીકરા, પણ હમણું તો ખાન્ડી ઘણીજ મોંઘી છે," એણે જરા ટહુકો પૂરી લીધો.

મફતની ખાન્ડી મળતી હોય તો કોંઈક વાર કામ લાગશે, એમ ધારીને મેં દવા તરીકે ઘરમાં સંતાડી રાખી. એના પર દાકતર લગાડી આપે છે, એવી ભાગની પટ્ટી લગાડી. સૌ જાણતા કે આ તો દવા છે. ઈંડીના કે વરસાદના દિવસોમાં હું મધ સાથે નાની ચમચી લેતો અને મને નાજીંગી આવતી

ઉત્પત્તિ થતા નરાની તો મને કદીયે સ્મૃતિ આવતી નહિ, એના અવયુજો વિષે મને વિચાર કરવાનીય કુરસદ નહોતી.

"હવે જરાક લઈશું" તો એમાં શું નુકસાન થવાનું છે? ક્યાં રોજ લેવો છે?" કાપડ કાંધવાર હલીક કરતો.

એની હલીચે ઘણીવાર મનને મનાવીને હું ધીમે ધીમે હદ વટાવતો થઈ ગયો. મધ મૂઠી દીકું અને સોડા સાથે મેં કોઈ કોઈ વાર ગ્રાસમાં ખાન્ડી લેવા માંડી. જરા થાક લાગે કે મન બહેલાવવા હું "ડોઝ" લઈ લેતો ખાન્ડી અંધી વખતે લેવાય નહિ એટલે પંછી તો મેં બ્લીસ્કો રમ, ઇત્યાદિ વસ્તુઓનો "શાનિક" તરીકે સ્વાદ લેવા માંડ્યો. આ બધુંયે કાપડની સાથે રહીને જ હું સિખ્યો હતો, એ કહેવાની જરૂર નથી. અને સાથે સાથે કદી દઈ કે બધુંયે મફતમાં જ હતું.

એમ કરતાં કરતાં વખત પસાર થવા માંડ્યો અને અને પછી તો શું થયું, એની મને ખબર જ રહી નહિ. ભાનમાં આવ્યો ત્યારે સૂર્યનાં કિરણો પૂર્વમાંથી પ્રસરી રહ્યા હતાં. ઠંડીની ઝડપ હતી, એટલે એ હું મને આહ્વાદજનક લાગતી હતી. સૂરત સ્ટેશનની એક બાસ્કીપર હું પડેલો હતો. મારા સામાનમાંથી માત્ર મારી પેટીજ દેખાતી હતી. મારી હાથથેલી ચૂમ થઈ હતી મારાં કપડાં પેર વિખેર થયા હતાં. મારી એક ચપલ અહિં તો બીજી પછે એમ પડી હતી. ટોપી તો દેખાતી યે નહોતી!

મારે નસીબે એક ઉતારાએ મને સૂરત સ્ટેશન પર ઉતારી દીધો હતો. બાસ્કીની આસપાસ ઊભરીઓ થઈ હતી; એટલે ત્યાં ભારે જુગીય મારતી હતી. અને તમાશાને કાંઈ તેડું હોય છે? ભેતભેતોમાં તો મારી અવદશા જોવા માટે લોકોનું એક નાનું ટોળું એકત્ર થઈ ગયું. આના સારા માણસો ખુબ દારૂડિયા બનીને કેવી દશા પામે છે? એમ કહી લોકો મારી ચર્ચા કરી રહ્યાં હતાં. “કાંઈ મરીખ પડ્યો હોય તો અંધાંજ એને “યુ યુ” કરે પણ આમનું શું?” એક બીજાએ કહ્યું.

હાલો બીના થયો હતો, કકડતી ઠંડીમાં આછો તડકો તેથીજ મને જરા જરા સ્થાય કરી રહ્યો હતો. હું સરમિંદા બની મામલો પામી જઈ ઉતારવળ કરી બધું સમેટી લેવા જતો હતો. તેવામાં મને પહેલીજ

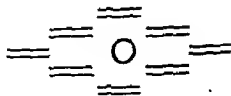
વાર ખબર પડી કે “સામે એક પોલીસ દાદા ઊભા છે”

દામ. કામને ફેકાણે રહ્યું અને મારે પોલીસ. અને અને અલગતનાં લોકોમાં પડવું પડ્યું. સદ્ભાગ્યે મારે ત્યાં કોઈ ઓળખીતા ન હોતો. પહેલાજ નાહરે મને થઈ થોડા દંડમાં મારો છૂટકો થયો. બધે કાંઈજ બન્યું નથી. એમ બીજે દિવસે હું મારા કામમાં પડ્યો અને એ મુરં કરી હું શુપચૂપ પાછો મુંબઈ આવી પહોંચ્યો. કહેવાની જરૂર નથી કે મેં મારી જીવી વીતક વાત કાવસને કહી ત્યારે એનું દસતું કેમ કરી માતું ન હોતું!

મને હવે લાગ્યું કે આ તો બોલો માર્ગ છે. મેં મારી પત્ની સમક્ષ ખુલ્લા દિવસે એકવાર કરવાં નિરધાર કર્યાં. પહેલાં તો મારો આ નિરધાર તક શક્યો નહિ, પણ મેં મનને મજબૂત કર્યું અને આ થી છૂટિ સુધીની આંખી કહાણી એની સમક્ષ રજૂ કરી

એણે મને મારી આપી. મેં કાન પકડ્યા! ફરીથી આવા કંદામાં કદી ફસાઈશ નહી. મારી બાંધ મુડી લાખની જ રહી અને હું સમયસર ઊગરી મળે

આજે જ્યારે મને એ દિવસોની યાદ આવે છે ત્યારે હું મારી મૂર્ખાઈ પર હાંમે હું અને “મુકનરી પીતે પીતે દામરી પીવી પડી” એ લીટી લલકારે છું. સારું પ્રયુ પ્રયે પ્રાર્થના યે કરું છું કે “હે પ્રભુ! તું મને આના દુષણથી બચાવતો રહેજે!”

મધપાન સામાન્ય પાનર વર્ગની શારીરિક અને બૌદ્ધિક શક્તિનો ખંસ કરે છે અને એ રીતે, રાષ્ટ્રના મુખ વેતનને હાનિ પહોંચાડે છે. મધપાનને કારણે આમજનતા ઉપર કરનો બાંને જુદી જુદી રીતે વધે છે. દારૂડિયાએ આપવી

પડતી દાકતરી સારવાર, એમના ગુનાઓ અટકાવવા માટે નિવાવવાં પડતાં પોલીસદળ અને જેલો એ બધાનું ખર્ચ આખરે તો પરોક્ષ રીતે કરવેશ રૂપે આમજનતા ઉપર પડે છે. આ ઉપરાંત મધપાનને કારણે મૃદક કાસ વધે છે. ગરીબોને નોતડું મળે છે અને પૈસામાં મુશ્કેલ થઈ શકે એવી બીજી કેટલીએ આપતિઓ આતી પડે છે તે તો વળી જુદી. આ બધાની ગણના પરોક્ષરીતે દેશના આર્થિક વિનિપાતમાં થઈ શકે.

દારૂ જેવા દેખીતી રીતે જ નુકસાનકારક પીણુંના ઉત્પાદન પાછળ જે માનવશ્રમ અને ધનનો દુર્વ્યય થાય

મદાર્થ વિષે

કેટલુંક યથાર્થદર્શન

લેખક છત્રે

હોત તે દેશની સંપત્તિમાં જરૂર કંઈક વધારો થાત. એજ રીતે એમણે બનાવેલા દારૂ જેમને વહેંચવામાં આવ્યો એમને પણ એ ખરીદી દારૂ કંઈ લાભ થયો એમ કહેવાય નહિ.

અલગત મૂકીતા રોકાણ માટે અર્થદ્રષ્ટિએ લાભદાયી ક્ષેત્ર એ કોઈ હોય તો તે દારૂ ઉત્પાદન છે જ અને વિદ્યનના મૂકીવણે દારૂડિયાના ભોગે એ તકનો લાભ પણ લાવે છે. સાથે સાથે એ પણ ખર્ચ છે કે દારૂ પાછળ રોકાતી મૂડી દારૂ આપણે જેને ઉપયોગી ગીતિનું ઉત્પાદન કહી શકીએ એવું કોઈ ઉત્પાદન થતું નથી.

—: મધપાન અને આર્થિક વિનિપાત :—

છે એવી ગણના બધી જ રીતે થતી દેશની આર્થિક પાયમાલીમાં થઈ શકે. શ્રેષ્ઠ જિલ્લમાં બીઅર, વ્હીસકી, જીન, રમ વગેરે જુદી જુદી જાતનાં માદક પીણુંઓ બનાવવા માટે જવ, ચોખા, મકાઈ, ઝુકેંડા, ખાંડ, ગાજ વગેરે અનેક પ્રકારના ઉપયોગી ખાદ્ય પદાર્થો વાપરવામાં આવે છે. ૧૯૩૬ ના વર્ષ માટે જે એકદરે અનાજ દારૂના ઉત્પાદન પાછળ વાપરવામાં આવ્યું છે તે અંગે સર બ્રહ્મન સાઈમને આપેલા આંકડા મુજબ અંદાજે ૧૫૦ લાખ ફેદ્રેલે અનાજ વપરાયું હોવાની ગણતરી છે. સામાન્ય ગણતરીને આ ભયંકર દુર્વ્યયનો કંઈક રજૂત ખ્યાલ આવે તે માટે જિલ્લેશ ટેમ્પરન્સ મુવમેન્ટના મુખપત્ર "ધ એલાયન્સ ન્યુઝ" ના તંત્રીઓએ જુદી જ રીતે આંકડાઓ આપનાં ગણતરી કરી હતી કે દરેકના ઉત્પાદન પાછળ દરરોજ ૬૦ લાખ રતલ અનાજ અને દરેક લાખ રતલ ખાંડનો ભયંકર દુર્વ્યય થઈ રહ્યો છે.

આ વ્યાપાર પાછળ માનવશ્રમનો જે દુર્વ્યય થઈ રહ્યો છે તેની ગણતરી કરીએ તો જણાય છે કે ઉપર કહેલા વર્ષ દરમ્યાન ૧૮૦૫૦૦ માણસો દારૂના ઉત્પાદન પાછળ અને ૨,૨૨,૦૦૦ દારૂના વેચાણ પાછળ મુકવામાં આવ્યાં

આ બાબતમાં એક તબીબી અર્થશાસ્ત્રીએ અભિપ્રાય નોંધ્યો ઉપકારક થશે.

"ત્યાં સુધી કોઈ પણ ઉદ્યોગ કે વેપાર દેશના પરતુષ્ટક થનનું પ્રત્યુત્પાદન કરવા ઉપરાંત એનો વધારો ન કરે ત્યાં સુધી એ આર્થિક દ્રષ્ટિએ સદર મણાય નહિ."

આ વ્યાપાર દારૂ મળતી મહેસૂલી આવક વિષે ઇતર રચણે વિસ્તારથી કહેવામાં આવેલ છે. આ આવક મેજવાનં જતાં દેશની સમસ્ત માનવ શક્તિને એની જે મોટી કિંમત પરોક્ષ રીતે આપવી પડે છે તેજ ખ્યાલમાં લઈએ તો દેશના સર્વ સામાન્ય લાભાર્થી આ આવક બીજા કોઈ કોને દારૂ મળે તો વધારે સારું એમ માનવું ઉપયુક્ત જણાય.

સને ૧૯૧૪ માં ગ્રેટબ્રિટન અને જર્મની વચ્ચે ત્યારે લડાઈ ફાટી નીકળેલી ત્યારે સર બ્રહ્મન સાઈમને કોલસાના કામદારોની એક સભામાં કોલસાનું ઉત્પાદન વધારવા માટે નિર્ણય કરેલી. આ સમયે તેમજ બીજા મહાયુદ્ધ દરમ્યાન કોલસાનું અત્યંતુ તેમજ બીજા ઉપયોગી

ચીનિયુ ઉત્પાદન વધારવા માટે ખેડૂતો અને કામદારોને અનેક દેશીય કિતજન આપવામાં આવતું હતું. આ સંદર્ભમાં એટલું નોંધવું જરૂરી છે કે દારૂના વ્યાપારની આખવામાં બિરિશ સરકારે ટુલીન્ નીતિ પ્રકલ્પ કરી હતી. દારૂના ઉત્પાદન માટેની સ્થગરોમાં કાપ મુકવામાં આવ્યો હતો અને એ કોષ્ટક શ્રાવ્ય તે માટે ખાસ લક્ષ આપવામાં આવ્યું હતું.

પ્રમુખરશનેથી આપેલા તે વ્યાખ્યાનને અંતે સર જહોન સાઇમને દારૂના વ્યાપારની નરફેણમાં કરનારી કેટલીક દલીલોના ઉલ્લેખ કરેલો. એમ કહેવાય છે કે દારૂનો વ્યાપાર કાનદાને હરદ્વિશ આપીને રહે છે, મહેસુલી આપકમાં વધારો કરે છે, કામદાર વગરને રાજ આપે છે. જન સામાન્યની શક્તિ અને નુખાધારીમાં વધારો કરે છે. એટલીજ એને અર્થ દરિએ નુકસાન પડેલે એવા કોઈ કાયદાથી અધિવાર કરવો નેહ્યે નહિ વગરે.

સર જહોન સાઇમને આ દલીલોને મરિયો આપનાં કહેલું કે દારૂનો વ્યાપાર રાષ્ટ્રીય ધનમાં વધારો તો કરેતો નથી. પરંતુ એને બરે રાષ્ટ્રીય ધનનો નાશ કરે છે અને વધારામાં ઘણુંજ દુઃખરાયક સામાજિક અનિષ્ટો પેદા કરે છે. પોતાની દલીલના સમર્થનમાં હિનના ઉલોગને દાખલો દાંડી સર જહોન સાઇમને સમજાવેલું કે આ ઉલોગ પાછળ ખર્ચાની મૂડી અને વપરાતી મહેનત દેશને એક જરૂરી વસ્તુ મોટા પ્રમાણમાં પુરી પાડે છે. એની નિકર દારૂના વ્યાપાર નરફેણ કરિએ તો એમાં તો ઉપયોગી આવપદાર્યનું એક મોઝરોળખની ચીજમાં રૂપાન્તર કરવામાં આવે છે અને એનું પરિણામ તો અનિષ્ટમલક જ હોય છે.

દારૂનો વ્યાપાર કામદારોને રાજ આપે છે એવી દલીલને જવાબ આપનાં સર જહોન સાઇમને કહેલું કે બીયરની કિમતના માર્ગ દશ ટકાજ મળ્યુરને કાળે જાય છે વ્યારે કોલસાના ઉલોગને દુષ્ટાંત તરીકે લઈએ તો કોલસાની કિમતના ૭૦ ટકા મળ્યુરને કાળે જાય છે. વિશેષમાં સર જહોન સાઇમને કહેલું કે “એ આપણે લોકાને સંપૂર્ણપણે નિર્વસની બનાવીએ તો દારૂ પાછળ વપરાતા પૈસા બચાવીને

એનો ઉપયોગ બીજી ચીજોની ખરીદીમાં થઈ શકે અને એ રીતે કામદારોને કિતજન આપી શકાય.

૧૯૩૯ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં આર્થર લોકવુડે ‘ઇલસ્ટ્રેટેડ લીસેક્ટર કોનીકલ’ માં આપેલા એક લેખમાં આજ વરતુને બીજા સ્તરોમાં ચર્ચાતાં કહેલું: “દારૂ પાછળ પૈસા વાપરનારા લોકો જે તેટલાજ પૈસા બીજી જીવન-વિધાયક ચીજોની ખરીદી પાછળ વાપરે તો એ ચીજોના ઉત્પાદન પાછળ પડેલાં કરતાં ખોચ મળ્યા વધારે કામદારો નેહ્યે. અર્થાત્ એટલા વધુ કામદારોને રાજ મળતી થાય.

આમ આપણે મઘપાનને કારણે પ્રત્યક્ષ લેમજ પરોક્ષ રીતે થતો આર્થિક વિનિષાત નેહ્યે શરૂએ હોય. મઘપાનનો જે સંપૂર્ણ રીતે ત્યાગ કરવામાં આવે. તો દારૂના વ્યાપાર પાછળ વપરાતી મૂડી વધારે કિતજારી ધંધામાં રાજા શકાય અને એ રીતે વધારે પ્રમાણમાં એકાદી રાણી સમમ દરિએ દેશના સુખ વૈભવમાં ઉમેરો કરી શકાય. આ વિષયની ચર્ચાની પૂર્ણાંત આપણે નેહ્યે એમરલેહને ૧૮૭૪ માં કરેલા એક વ્યાખ્યાનમાંથી કુશરો લાંકીને કરશું. નેહ્યે આજથી ૭૫ વર્ષ પડેલાં એટ જિટનમાં દારૂનો પ્રશ્ન આર્થ જેટલો ઉત્કટ છે એટલો તે વખતે ન હતો. તે છતાં ઉદ્ધ વ્યાખ્યાનાને કહેલું પડ્યું હતું કે.

“જે મારી પાસે કોઈ જલુગરની લાકડી હોય અને એની મદદથી એક જાટકે જિટનની દારૂ પીવાની રેવ અદરક કરી શકે તો દેશમાં કેટ કેટલા અજળ દેશારો થાય? આપણા ઉપરથી દર વર્ષે કરોડો રૂબીંગના કરવેરા ઝોલા થઈ જાય, આખા સેકા પ્યતિની જંગલી ખૂનખાર લશ્કર જેટલા માનવીઓ કોળિયો કરી જાય તેથી વધારે સખ્યામાં માનવો એકજ વર્ષમાં બચતાં આપણે નેહ્યે શરૂએ સારાએ દેશની સુખ આપણે આમુલામ અદલી શકીએ.”

મઘપાન ની રેવને કારણે દેશને જે મદાન આર્થિક નુકસાન પડેલે છે એનો આથી વધારે સચોટ બીજો કોઈ જ પુરાવો ન હોઈ શકે.”

દાડ પીએ એક

★ ★ ★

પંત બૂંડ્યા, પંડિત ભૂંડ્યા, ભૂંડ્યા બ્રહ્મા ભૂંડ્ય,
બૂંડ્યા ગામધણી, લસા, ચડિયા દાડ કૂંડ્ય!

ક્યાં મનખા, ક્યાં માનવી, ક્યાં દાડનો શાપ!
ક્યાં જીવતર, ક્યાં જીવડો, ને ક્યાં પ્રથવીના પાપ!

ફટ! ફટ! ભૂંડા બારલા, ફટ ફટ તારી જત,
પંડમાં પેસી ઘું ફેર, તો ફેટ બહારો ખાઇ લાત!

લેખક:

પણ

રમણલાલ સોની

ધિક્ દાડ, ધિક્ દારવા, ધિક્ તારો અવતાર,
ગાતાં તે રેતાં ક્યાં ને રેતાંને ક્યાં પસાર!

અંગારે વગરો બળે, કપુતે બળે કુળ;
દાડધી હુનિયા બળે, ને ઘરમાં ઉડે ધૂળ!

ભૂડો બબ્બો દોકરો, ભૂડો નાગનો દંશ,
એથી ભૂડો દારવો, જાથ જાળીય વંશ!

મધ દરિયે જે ના ડુબે, ન ડુબે નદી કે નવાણ;
તે પ્યાલી-દાડમાં ડુબે, ને વાળે દમચર ઘાણ!

જે અકકલનો આદમી, અકકલનાં કરે કામ,
દાડનો અકકો લાગતાં, અકકલનું કરે લીલામ!

જે નર બેસે ચાતર, ને ચોરા વચે પુનય,
તે દાડના પરશથી ગરેશમાં ગંધાય!

ઘણા રથી, ને મહારથી, ઘણા વીર ને ધીર,
ડુબ્યા દાડની કુપરીમાં, ઘણા મીર અમીર!

કૈંક પનોઆ પાટપી, કૈંક અજાણ્ય કુમાર,
દાડને ટોચે ચડી, બનિયા ખાખ-ખુવાર!

ફટ રે ભૂંડા દારવા, ફટ રે તારો નામ!
વસી પેશમાં પાળી દે, એવાં તારાં કામ!

મરે, લાઇલા, ચેતજે ફૂડાં દારનાં કાજ,
એની લાયે તો ગ્યાં, મોટા માન્ધાતાનાં રાજ!

વાદા મારે તો એકને, દાડ તો મારે લાખ,
એના એક દીપામહી, લાખો થાયે ખાખ!

અગ્નિ બાળે કોકને, ઝેર પીએ ને જાથ,
દાડ પીએ એક, પણ દશનું કાસળ જાથ!

માટે સૌ સમજું જાણે, અણસારે આ વાત,
અતુર હો તો ચેતજે, નહીં તો ખાજે લાત!

★ ★ ★

દશનું કાસળ જાથ!

પ્રવેશ ૧લો

[મનસુખરામ નીરંતે તકીએ લાંબા થઈ તપખીરતા ચપટા નાકમાં ખોસતા, અરથે નાકે ટકેલાં ચક્રમાંથી એક અપ્રેરણા પુષ્પ વાંચતા હતા.]

[ભારતી મોટા અવાજ સાથે બોલ્યું]

મનસુખ:- વળી શી મોહકાણુ મંડાઈ કાંઈક નવું થયું? હાઉં જોઈએને. નહિ તો આમ બારણું અફળાય નહિ-અરે કોણુ છે?

[ચંપુએન કોથાવેશમાં પ્રવેશે છે.]

ચંપુ:- હવે અમથા બેઠાં એમ ઘાંટા નહિ પાડ્યા કરોને! બીલું કોણુ હોય? એ તો હું છું.

મનસુખ:- પણુ પૂછ્યું તો જોઈએ ને. કોઈ પૂરી અપ ત્યારે?

ચંપુ:- હવે પૂછ્યાં તમે! અને પાછું કોઈ છુટી વ્યવ તો ભણે તમે એને પકડી રાખવાના હતાને! તમે તો શ્રંગા મૂંગા બેઠાં બેઠાં જાપાં વાંચ્યા કરો.

મનસુખ:- પણુ ત્યારે હું અત્યારે બીલું કંઈ પછુ છું?

ચંપુ:- તે તો હું કંઈ રહું છું કે તમારાથી જાણી શક્યા વગર બીલું થાય પછુ છું?

એક અથ તો ખીટી આવશે. એ વખત ટાઈમસર બાધમાં જાહે પછી તમારે એનું શું થાય છે તે જાણવાની અરે પછુ શી છે?

મનસુખ:- પણુ થયું શું એની તો વાત કરોને! કલા વિના સમજણુ પણુ કેમ પડે?

ચંપુ:- અણે જાણીને તો વાથ મારી નાખવાના હજી જે! લોને, તમને આજુ, રામાયણ વાંચી સંભળાવું, પછી 'હુલેલે'... એમાં તે શું થઈ ગયું તેમ કરીને કાઢી નાખજે.

મનસુખ:- કહો તો ખરો.

ચંપુ:- આ હું દરશને મળીતી ત્યાં પેલી ચંદન અલીતી. તમે જોઈજાની તો ખરી ને? પેલા જમીન જકકડની બેરી. એની દીકરી મંદાકિની બી.એ. થઈ છે. ત્યારથી ફારી પડી છે!

મનસુખ:- એમાં આપણને શું લાગે વળજે! છા ફારી પડી!

ચંપુ:- હા બોલવા! એમાં આપણને શું લાગે વળજે! અરે એ ચંદને મને ન સંભળાય તેના શબ્દો કલા.

મનસુખ:- કેમ? કેમ?

યુદ્ધના

મોરચા

મનસુખ:- તમે એમ બોલવા કરો છો તેમાં મને કશી સમજણુ પડતી નથી.

ચંપુ:- હું ગમે તેમ બોલું પછુ તમને સમજણુ તો નથીજ પડવાની.

મનસુખ:- તો પછી એમ શબ્દો.

ચંપુ:- હાનિતો, એટલે છુટી પડ્યા. તમારે ક્યાં વરવાળીની પડી છે! એ તો રાંધનારી આળેશ છે.

લેખક:
શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા.

[પાત્રો:]

મનસુખરામ : એક રૂઢ નિયત ચક્રરથ
ચંપુએન : તેમનાં પત્ની
મહેન્દ્ર : તેમનો પુત્ર
મંદાકિની : મહેન્દ્ર જોડે પરબનાર કુપતી
ચંદન : તેની મા
જમીનરામ : તેના આપ

ચંપુ:- એક દિવસ વાતમાં વાતમાં આપણા મહેન્દ્ર માટે એ છોકરી સારી છે એમ કહેને મોંઘે કહેલું. એટલામાં તો એ મોઝાએ કહ્યું કે જેને મારી બી. એ. થયેથી છોકરી જોઈતી હોય તે મારે મેર સાત થકાડા ખાય અને મારે પછે પંડે ત્યારેજ મારી દીકરી છોકરી પામે!

મનસુખ:- આવાનીની!

એ ચંદને એજ છોકરી આપણા મહેંદને આપવાની મરજી બતાવેલી ત્યારે તમે પણ કાંઈક એવું જ કહેવુંતે!

ચંપુ:- એ તો હું પરેશીયજ અણૂતી ની. તમારે મન તમારી ખેરી જ ખરાબ છે. હા, મેં કહ્યું હતું. હા સત્તર વખત કહ્યું હતું! મારો છોકરો વધીત ખારિસ્ટર થયેલો અને કોલેજમાં માસ્ટર તે હું એટલું જ માન નહિ માયું? પણ એ વાતજ જવા દોને. મને પેલી ચંદને ગામડીઅણૂ ફેવડ, કંઈશા વગેરે કાંઈ નેકાંઈ પહેરામણી આપી તેનું શું?

મનસુખ:- એણે એ બધું ખોટું કયું.

ચંપુ:- સા જોલ્યા: એણે એ બધું ખોટું કયું) અને કોઈ બીજે ધણી હોય તો એને ઘેર જઈને એ કાકા છુનો ચોટલો પકડીને એને મારે. પણ તમારાથી કયા કાંઈ એમાંનું બને નેમ હતું!...તમે ધૂવડની માફક સામું શું લેવા કરો છો! તમારે કયું કરવું છે કે નહિ?

મનસુખ:- હું તે શું કરું?

ચંપુ:- તમે શું કરો? ચૂડી પહેરીને ઘરમાં ખેસો! બીજું શું કરો? હાથરે હાથ, આ તે ધણી છે કે કાણ?

[મહેંદ પ્રવેશે છે.]

મહેંદ:- કેમ બાઈ શું છે શું?

ચંપુ:- ના કે ભાઈ, ખાસ કયું નથી.

મહેંદ:- કયું ન હોય એમ જણાવું તો નથી. કહી દોને.

ચંપુ:- એ તો એમ કે પેલી ચંદને છે કેની-તું કયાંથી એાળખો!

મહેંદ:-હું એાળખું છું.

ચંપુ:- આ એણે મને ન કહેવાય એવી ગાળો દીધી. ત્યારે હું જરા તારા આપણને કહું છું કે તમે જઈને એને શીધી કરી આપો.

મનસુખ:- મહેંદલાઈ, એમાં હું જઈને શું કરું? બેરો માણસ ભેડે મને લગમણું કેમ ફાવે?

ચંપુ:- ન કેમ ફાવે? ફવડાવવું પડે. તમારી ખેરીની ઈજ્જતનો સવાલ છે.

મહેંદ:- બા, બેરોની લગમણી આપાટ. પોતે પડે એ ઠીક ન કહેવાય.

ચંપુ:- તો થયું. મારે બધી ગાળો સહન કરીને ખેરી રહેવું. ઠીક એમ કરીજા મારે તો શું હતું પણ એ ગાળો તો મેં તારે લીધે ખાધી છે, ભાઈ!

મહેંદ:- એમ હોય તો હું બાકે, પડી બસને? પણ તારા કારણને લઈને આ લગમણ વધ તે તો મારે જાણવું બેધમ ને?

ચંપુ:- આ મેં જાહકતરી રીતે તારે મારે એની છોકરી મંદાકિનીનું માયું કયું એટલો મારો મુનોદ.

મહેંદ:- મારે છાને વાત. પણ નહિ. નાખી? તમે પણ જાણો છો!

ચંપુ:- મેં તો અહડતું કહેલું. વાત પહેલી મૂકેલી.

મહેંદ:- હા, એટલે ના કહેવાને બદલે એ ચંદને બહેને તમને ગાળો દીધી! એ તો ખોટું જ કહેવાય. પણ-પણ એમ કોઈ માયું કરે એટલે ગાળ દેવાની ગી જરૂર? હે, આપાટ?

મનસુખ:- ભાઈ, એ ચંદને એજ મંદાકિનીનું માયું તારે મારે કરેલું ત્યારે આપણે પણ લગમણ એમજ કરવું.

ચંપુ:- વળી પાડી મને હલકી પાડવા માંડી. માંડ છોકરો તૈયાર થઈને જનો હતો ત્યાં વિદત નાખ્યું! તમારે જણું નહિ અને બીજાને જવા પણ દેવા નહિ!

મહેંદ:- બા, આપણ ખોટું નથી કરતા. હું બાકે ત્યારે મારે પૂરી હકીકત તો જાણવી બેધમને. પણ આ કિસ્સામાં મારે સમજવું શું?

મનસુખ:- સમજવાયું એટલું કે તારી બાને તેમજ ચંદને બંનેને મરજી ખરી પણ નમે કોણ તેનો સવાલ મોટો છેને. ભાઈ!

ચંપુ:- વળી તમે—

મહેંદ:- બા, તું આપણને જોલ્યા કે નહિ એ તો કાંઈ ચાલો એમણે. મને સમજાય પાડી ન હોત તો હું ત્યાં જઈને કરત શું? મારા મરખો જ ખતના. તો, હવે હું બાકે છું.

(મહેંદ્ર જાય છે. જતાં પુત્રને જાને જાય છે.)
 બેઠું રહે છે. પછી મનસુખરામ પાછા જાણમાં મેં ધાલીને વાંચવામાં મશગૂલ થઈ જાય છે. ચંપુજીને પીળા ખંડમાં જાય છે. રંગમંચ ઉપર અધિકાર. આશરે બે કલાક થઈ જાય છે. રંગમંચ ઉપર પાછો પ્રકાશ. ચંપુ જીને પીળા ખંડમાંથી આવે છે. મનસુખરામ તો અરધા વાંચતા, અરધા ઊંઘતા બેઠા હોય છે.)

ચંપુ:— તમે જાણું વાચો છો કે ઊંઘો છો ?

મનસુખ:— કેમ શું છે ?

ચંપુ:— હજી મહેંદ્ર આવ્યો નથી.

મનસુખ:— તે આવશે.

ચંપુ:— ઘડિયાળમાં કેટલા વાગ્યા તે જાણો છો ? બે કલાક થઈ ગયા !

મનસુખ:— તેની કું ક્યા ના પાડું છું !

ચંપુ:— બાબે કલાક સુધી મહેંદ્ર ત્યાં લડતો જ હશે ?

મનસુખ:— તે કું કેમ જાણું ? ત્યાંથી કોઈ પ્રત્યક્ષ ત્યાં જાય છે ત્યાં હશે.

ચંપુ:— ગમે તેવા ધરતીકંપ થાય પણ તમારા પેટનું પાણી હાલે નહિ તો.

મનસુખ:— તમે બધીજ બાબતમાં એમ કહ્યું કરો છો. પણ મારે શું કરવું ?

ચંપુ:— ત્યાં તપાસ કરો.

મનસુખ:— કોને ત્યાં ? ચંદનને ત્યાં ? ના. જાપાણ ના. હું ત્યાં નહિ જઈ.

ચંપુ:— હાથ હાથે, આમને તે શું કહેવું ? છોકરો બાબે કંઈક થયાં પાછો ઘેર આવ્યો નથી અને તમે એને શોધવા જવાની પણ ના પાડો છો !

મનસુખ:— આવશે મોટા મરદ બોલાઈ તો ગયો નથીને ! હું લાગું કેવો કે ત્યાં શોધવા જઈ નો !

ચંપુ:— બહે, તમે તમારે જાણું વાંચતા બેસી રહો. મારાથી એમ નહિ થાય. હું જઈ છું.

[ચંપુજીને જાય છે. મનસુખરામ પાછા જાણ વાંચવામાં મશગૂલ થઈ જાય છે.]

પ્રવેશ ૨ એ:—

સ્થળ: જમિયતરામના ઘરનો આગલો ખંડ.

સમય: સવારના અગિયાર

જમિયતરામ એક સાદી ઉપર બેઠા બેઠા હુકો તાલુતા શાક ચૂંટવામાં પત્નીને મદદ કરે છે. ચંદન શાક ચૂંટતી થોડે દૂર બેઠી હોય છે. એટલામાં ચંપુજીને પ્રવેશ છે. ચંપુજીને અને ચંદન જાને સામ સામો થોડી વાર બેઠું રહે છે. ચંદનજીને રિમત કરતી ઊભી થાય છે અને ચંપુજીને તે આવકારે છે.

ચંદન:— આવો આવો ચંપુજીને, અરે હવે તો ચંપુજીને કોઈ થોડું કહેવાય ! આવો, હું હું હું, આવો નહેવાણુ આવો; બરાબર વખતસર આવ્યાં ને શું ?

ચંપુ:— (જરાક છાશીસી પડી જઈને) પણ હા આવ્યાં—પણ—

ચંદન:— હવે પણ ને બાપ ! આપણને જાને વર-સોની હોંસ હતી અને હવે હવેની તો જગવાને પાર પાડી.

જમિયત:— નરસેરામ બેળીનું કહેવું આપાદ ખરું પડ્યું કેની ! હું નો કહેતોજ હતોને.

ચંદન:— હવે એમાં પાછો તમે વળી જરા તમારા બેળીને અપાવવા નીકળ્યા ! મેં અને ચંપુજીને તો કે દાડાનું નકરો કરી રાખેલું. છોકરાં મેંદા થાય એનીજ રાહ બેતાં હતાં. ખરુંને ચંપુજીને હા હા હા ! અને ન્યાતના લોકો પણ ચોક્કસ માનીજ બેંદા હતા કે આ બે જણી બહેનપણીમાંથી વ્તે દાડો નહેવાણુ ચવાની ને ચવાની. એ મુઆઓએ લાડાવવાનું કાંઈ થોડું કહેવું હતું.

ચંપુ:— (બાંધરજ તુકડો મારીને) પણ એમ આપણે થોડાં લાડવાનાં હતાં જ !

ચંદન:— અરે હવે તો ચંપુજીને, બેળા નો કરે મુઆઓના પેટમાં હોળી સળગશે હોળી.

જમિયત:— કાંઈનું કાંઈ બેળેને સુખી થાય એમાંજ મુશ્કેલી રાજ.

ચંદન:— પણ તે તમારા બેળા અદલાના આદ કટલા ?

ચંપુ : હારતો વળી પાલુ- મહેંદ-

ચંદન : પાછી અગાધી ચંદને પૂછ નહિ મને, મોટી પહેવાણુ થઈને નીકળી છે તે ! હા હા હા ! (ચાંસામાં હેલથી ધબ્બો મારીને) અધી વાત કહું છું- તને નહિ કહું તો કોને કહેવાની હતી ?

ચંપુ : હારતો

ચંદન : આ કોણુ જાણે શાથી, કોઈ દિવસ નહિ આવે તે આજેજ મહેન્દશાઈ સવારના વહેલા અમારે ત્યાં આવ્યા.

ચંપુ : હા, કાંઈ વહેલો ઘેરથી નીકળ્યો તો ખરો.

ચંદન : અને હજી તો હું એમને બોલાવુ છું એટલામાં તો ઘાટમે આપણી મંદા બેબી હતીને, તે સમજીને ચંપુ ? બંને જાણેલાં- મોતુ અને મુગન્ધ સાથે મળ્યાં. પછી પૂછ્યું જ શું ? હા હા હા ! કેમ, એમજ થયેલું ને ?

જમિયત : હા હા અ, એક તો બહુલું વાણું અને તેમાં ત્રણ વળવાનું પછી બીજું થાયજ શું ?

ચંપુ :- (અડસટ્ટે) આપણા બંને કુટુંબને તો આજે બન્ને ત્રણત્રણ પેઢીનો સંબંધ ! કેમ ચંદન ! મોટું કહું છું ?

જમિયત :- ડાંગે માયાં કાંઈ પાણી થોડાં જુદાં પડવાનાં છે ! હી હી હી !

ચંદન :- પલુ સાંભળ તો ખરી. પછી, ભાઈસાથ, બંને તો પરાંપરાં અંગ્રેજી બોલ્યાં બપ. મારા સોગંદ, બે સાચું પૂણવો તો મારા મનસુખમાઈ અને એ પલુ કોનો સોમો ભાગ અંગ્રેજી બોલી શકે નહિ બે !

ચંપુ :- તારી વાત સાવ સાચી.

ચંદન :- અને ચંપુ-ચંપુ ! બંને ઊભાં ઊભાં વાત કરે ત્યારે તો જાણે ગંડર-પાવતી ઊભાં !

ચંપુ :- એની બેઠ આખી -વાતમાં તો કાંઈ લાવે ! પલુ પછી ?

ચંદન :- પછી તો શું ? બંને મંદાના ઝોરડામાં ગયાં. બંને ચંપુ આપણે તો આવડી ઉમર કાઢી પલુ આવું નવાનું થયું.

ચંપુ :- આપણે તો શું ધૂળ મોખરું તું ! મારે સાસુ, કાકી સાસુ, અને નણુદોની ફોલો ધૂમતીતી ત્યાં કરીએ પલુ શું ?

ચંદન :- ત્યાં જઈને કાંઈ કાંઈ આપડીઓ બેઠે, ચિત્રો બેઠે, વાળાં વગાડાં સાચું કહું ચંપુ ? (ચાંસામાં ફરીથી ધબ્બો મારતા) ત્યાં જવાય એ માટે ચાલ ને આવવાનું લઈને હું ત્યાં ત્રણેક વાર જઈ આવી પલુ બેઠેથી કોઈને જરા જેટલી શરમ નહિ લાગે તો.

ચંપુ :- હા હા. પછી ? પછી ?

ચંદન :- પછી તો બંને, જાણે વરઘોડિયુંજ આવ્યું તો, એમ આ એમની પાસે આવ્યાં. બાકી એમનો મિત્રસ તો તું જાણેને ? પલુ એમનો ડર પલુ એ બંને લાગ્યો નહિ.

ચંપુ :- હું ક્યાં નથી જાણતી ? અમારા ઘરમાં પલુ મિત્રસમાં ક્યાં ભીરે ગેવા છે !

ચંદન :- પલુ બેઠે એવી નજાત અને વિવેકથી પગે લાગીને કહ્યું કે એ તો માંખણ મફક પીગળીજ મયા.

ચંપુ :- શું કહ્યું ?

ચંદન :- બીજું શું કહે ? કે અમે પદ્મવ માગીએ છીએ ! આ એમણે પલુ સમો વરતીને હા પાડી ને આશીર્વાદ આપ્યા.

જમિયત :- ટોળીની સામા થવામાં મલજ નહિને હેં હેં હેં !

ચંદન :- આટલું થયું ને હું તમને વેડાવવા મોકલતી જ હતી એટલામાં તો તમે આવી પહોંચ્યાં.

ચંપુ :- મનોમન મળ્યાં હોય એટલે ત્યાં બેઠે પલુ ખબર પડ્યા વગર રહે ! હું આવી પહોંચી કેની.

ચંદન :- ખસ, હવે બોલાવી લઈએ મારા મનસુખમાઈને, એટલે પલુ. અરે મંદા ! મંદા ! આમ આવ તો, આ તારાં સાસુજી આવ્યાં છે. મહેંદ શાઈ ! આ ચંપાવતી બહેન આવી ગયાં છે.

જમિયત :- અને હા, એક બાકી હતા તે મનસુખરામજી પલુ આવી લાગ્યા.

[બહારથી મનસુખરામ પ્રવેશે છે બીજી બાજુથી મહેંદ અને મંદાકિની આવે છે. બંને અધાંને પગે લાગે છે.] -[પાંદો]

માનસ બેઠું, વર્ગ વર્ગ, ન્યાત ન્યાત અને કામ કામ વચ્ચે તેમજ પ્રાંત પ્રાંત વચ્ચે, શાંત કાગતા કાગલાઓની જેમ ધ્રુવવતો ભયાનક વિચ્છેદભાવ પારખ્યો, અને એમણે બેઠું કે ગ્યાસુધી દેશની રોજરગમાં વ્યાપેલું, અને વધારે પ્રસરતુ જતું અને દેહના ટુકડે ટુકડા કરવા ઉત્તુક્રાંત આ વિનાશક વિષ દૂર નહિ થાય ત્યાં સુધી દેશની મુક્તિની આશા નકામી છે, એટલું જ નહિ, પણ કુદારણ જીવિવાદથી કે કુનેહભરી રાજરમતથી કે આંતરરાષ્ટ્રિય સંલેગેને લીધે આઝાદી મળી નાય તોયે એવી આઝાદી દેશેને એના વિનાશ અને અધ્યાત્મિક વિચ્છેદ dis-integration માંથી બચાવી શકશે નહિ. એ આર્થિક-દૃષ્ટિ દર્શન કેટલું સમીપ હતું તે આપણે છેલ્લા બે વર્ષથી અનુભવીએ છીએ જ.

દેશની ચિકિત્સા

વર્તમાનના અધાગ પરિશ્રમે મેળવેલા આ ગાન પછી તેમણે તેના ઉપચાર પણ કહી કાઢ્યા. હરકેહ રાષ્ટ્રની એકતા Integration માટે બાપા. સંસ્કાર અને રાજકીય એકતા unity ની જરૂર છે. એ એક જ ગારે કાંઈ એકરૂપતાની જરૂર નથી. એકરાગ હાથ, બેધાં સાહિત્ય, સંસ્કાર અને પ્રજાજનનની ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક વિવિધતા જળખાઈ રહે. પણ આ વિવિધતા જળખતાં જતાંય શરીરના પ્રત્યેક અંગની એકરાગતા જ શરીરને સ્વસ્થ અને યુગ રાખે છે, તેમ દેશના વિભિન્ન ભૌગોલિક વિવિધતાને એક જ રાષ્ટ્રનું અંગ છે એ જાન હોવું જોઈએ. આ જાન તે એકરૂપ.

આ સિદ્ધાંતને અનુસરી તેમણે પ્રાંતીય સંસ્કારો પોતાનાં જતાંયે રાષ્ટ્રીય ભાવનાને પ્રમાણ રચાવે આપ્યું. પ્રાંતીય ભાષાઓના વિકાસની યોજનાઓને બળ આપતાં જતાંયે રાષ્ટ્રભાષાના સ્વીકાર, વિકાસ અને પ્રચારને સર્વોપરિપદ આપ્યું, અને વિવિધ ધર્મો અને સંપ્રદાયોને સમાનતા જતાંયે માનવની માનવ તરિક્કીની મહત્તા સ્વીકારતા સર્વોપરી માનવધર્મના પાત્રન માટે તેમણે આધ્યાત્મિક આગ્રહ રાખ્યો.

ગામડાંનું સ્થાન

પણ એ સાચે ગાંધીજીએ એક મહત્ત્વની વસ્તુ પણ ધ્યાનમાં રાખી. સાચું હિંદુ ગામડાંમાં છે. હિંદની ૮૯ ટકા વસ્તી ગામડાંમાં છે. હિંદના ૭૨ ટકા પ્રજાજનને ગામડાના

ઉલ્લેખો મારફત મુજરાન મેળવે છે. આથી હિંદનો પુનરુદ્ધાર ગામડાંઓના પુનરુદ્ધાર વગર અને જ નહિ. રાજકારણ એમણે પવેશ કર્યો તે પછેલાં હિંદના રાજકારણ ગામડાંઓને સાચું સ્થાન નહોતું. એનાં કારણો અને હતાં. એક તે રાજકારણમાં રસ લેતો 'વ મુખ્યત્વે શહેરી હતો.' તેને પાશ્વર્ય આચાર વિચાર ભલક એટલી ધેરી પડી હતી, કે તેને ગામવસ્તુ તરફ સ્થા હતી. બીજું ગામડાંમાં પ્રચાર સાંધેને આધ્યાત્મિક ઉણપ હતી. શહેરના નીચલા મધ્યમવર્ગમાં પ્રચારકાર્ય અર્ધ હતું, તે શહેરથી દૂર પડેલી, કામ ક'ગાલિયત સાથે અનિર્ધારિત જુનાં ગામડાંઓમાં પ્રચાર કાંઈ મારું નહોતું. રેડીઓ કે વાયરેસેસ તે શીધાય નહોતા. વર્તમાનપત્રે શહેરથી ભાગ્યે જ દૂર જતાં શહેરોમાંયે એના પ્રચાર નહિ જોવા ક્રોતો. હિંદન ભાષાઓમાં પ્રતિભાશાળી વર્તમાનપત્રોની યોગ્ય હતી પ્રચાર મુખ્યત્વે શહેરોમાં થતો, અને તે સામયિક વર્તમાનપત્રે અને ભાષણોદ્ધારા. આ સર્વેનું માધ્યમ અંગ્રેજ હતું. ૯૮ ટકા નિરક્ષરતાવાળા દેશમાં માત્ર એક ટકાનો દશમા ભાગ અંગ્રેજ ભણેલી વર્ગ હોય એટલા નહિવત ભાગમાંયે જવલ્લે સોમો ભાગ રાજકારણમાં કે રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોમાં રસ ધરાવતો હોય. એટલા ભાગમાં પ્રચાર થાય. અને તે પણ તુટક તુટક અને અવાં નવાર—એથી દેશનું કાંઈ ફળદાર થીત નહિ.

આથી મહાત્માજીએ આરંભે દેશી ભાષાદ્વારા પ્રચારને મહત્ત્વ આપી પ્રજાના સંસ્કૃતવને એક રસ્તો ઉઘાડ્યો.

મહાત્માજીએ એટલું પરિશ્રમ રચાવ્યો. મહાસત્યાગ્રહ ગ્રામ સમિતિઓ માટે આમલ કર્યો. 'ગ્રામ' ને 'ગ્રામ' મુનિશિષિલિટી વગેરેમાં રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નને દાખલ કર્યો અને એમને આમજનતાને રાજકારણ અને તે હાથ રાષ્ટ્રના પ્રશ્નોમાં રસ લેતી કરી.

ને સાથે તેમણે મૂલરોનો પણ સંપર્ક માર્યો. હિંદના મધ્યભાગ મૂલરો ગ્રામ જનતામાંથી આવે તે અવાર નવાર ગામડાંમાં જાય છે. તેમને મન 'ગામ' એ એમનું ઘર છે. શહેર એ દેશાનંદ છે. ફેરે ધણે વર્ષે ફરીથી ગામડાંમાં જો જાન વસે છે. એમ મજૂરોમાં થતો પ્રચાર આરંભતરો ને 'ધર્મિય' ને ગામડાંમાં ફેલાય એટલે અંશે ગામડાંઓના સાદા પ્રજાની એ યોગ્ય પરી પડે.

યુગંતુની નિદ્રામાંથી—

આમ ગાંધીજીએ રોમનું ખરૂં નિદાન કયું અને ચિકિત્સા કરી આમડાંઓને ઉદ્ધાર એટલે હિંદનો ઉદ્ધાર એ સમીકરણ (equation) તેમણે હંમેશા નજર આગળ રાખ્યું છે. અને ભારપૂર્વક કહી બતાવ્યું છે. એ માટે આમ સમિતિઓ સ્થપાઈ, અને અનેક સેવકો આમડાંઓમાં આશ્રયો સ્થાપી બેસી ગયા. પણ એક નરક બપોરે મહાત્માજી દેશને નવજીવન આપવા માટે આમડાંઓ સજીવન કરવાની યોજનાઓ રચતા હતા ત્યારે ખીજી નરક એમની માંગ રાજકારણમાં પથ લેતી બધ. અદાર, અદાર કલાકના અવિરત અને વેગીલા કામ છતાં એમનો ઘણો ખરો સમય આઝાદીની લડતમાં ગયો. તેમજ દેશભરમાં વ્યાપેલા રોગના એટલા એટલા ફેણગાં હતા, કે રાષ્ટ્રના પુનર્વિધાનની યોજનાઓ નિચારવામાં ધણે વખત ગયો. આથી આમડાંઓની

પુનર્વિદ્યતાનાં તેમનાં સ્વપ્નાં ખૂબજ અસ્પષ્ટ સિદ્ધ થયાં છે.

અત્રણત, તેમણે આમડાંઓને યુગંતુની મૂર્છામાંથી જગાડ્યાં, એમની વિવિધમુખી પ્રચાર પદ્ધતિ અને આઝાદીની લડતની બધી રચનાઓએ આમ સમાજના મહાદાને સજીવન કયું. પણ એમાં પ્રાણ પૂરવતું મહાકાર્ય કરવા તે જીવતા રહ્યા નહિ; હિંદભરને નંદનવનમાં પલટી નાંખવાનું તેમનું મહાસ્વપ્ન આમ અધૂરું જ રહ્યું.

પણ એ મહાભાગ મહાત્માજી એમના અનુયાયીઓને તેમજ હિંદ દેશપ્રેમી માનવીઓ માટે દુષ્કૃત દિશા. યુગન કુદેલાં છેજ, આમ જનતાને બે રોગ જ પ્રમાણપણે નોંધે છે — અજ્ઞાન અને દારિદ્ર્ય. આ માટે બે પ્રકારનાં ઔષધો આપવાં બોલે—જ્ઞાન પ્રચાર અને સ્વાશ્રયી થવાનાં સાધન આથી આમ પુનર્વિદ્યતાના એ ભાગ પડે—સાંસ્કારિક અને આર્થિક. એ વિષે આપણે હવે પછી વિચાર કરીશું.

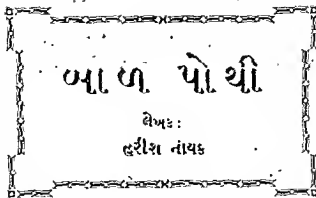
—જોગ—

—૦— અજવાળી રાત —૦—

શિશિરની અજવાળી આ રાત!
 ન હોત એ મરવર, તે એને,
 હૈયું શાનું ગાત? —શિશિરની૦
 બંધ કયાં મેં દાર બધાંએ,
 આઢ્યાં ધાબજશાહ હતાં એ,
 નકટ સરી સાક્ષાત
 રમતી રંગરંગમાં રળીઆત! —શિશિરની૦
 એતો ના, નહાતી સરવરીયે,
 ગાતી ફૂલિણી પાંદડિયે,
 નંખરાળીએ ગત—
 સિયે હોયે બાણી યુગભાત!
 મુજ સંગે મોટે રસવાત!

—શિશિરની૦

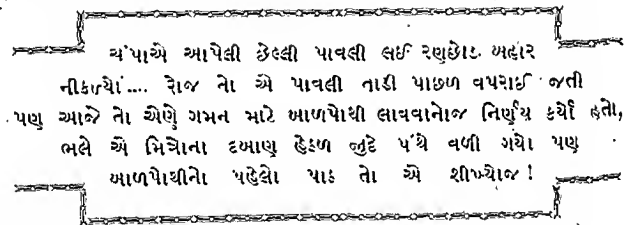
દશ વર્ષનો ગમન નીચે
પેસી ધૂળની ઢગલીઓ બનાવી
રમતો હતો, તેના આખા શરીરે
ધૂળ ચોંટી હતી, કપડાં પણ
ધૂળજ મેલાં હતાં, માથાના
ચાળ પણ ધૂળને લીધે બૂખરા,
જાડા અને ખરબટ દેખાતા
હતા. નાકમાંથી લીંટની
મેરે નીકળ્યે જતી હતી,
હોઠ અને ગાલ શિયાળાની
હાટીને લીધે કાઠી ગયા હતા. જતાં તે રમવામાં મરન
હતો. હાથના ઓળાવડે તે ધૂળ ભેગી કરી મોટી રેક્ટી
બનાવી રહ્યો હતો! ઓઠમાં નાકમાંની લીંટની મેર છેક
હાઠ સુધી આવી પહોંચી, તેણે ધૂળચાળા ઉઘાડ્યે

બીજાને હું ભણાવી શકું નહિ.
એકલવ્ય આટલું કરતો
બોલ્યો 'પણ મદારજન! મારે
ભણવું છે, હું નીચે બનિમાં
જન્મો! તેથી શું થયું!
મારામાં ઝોટડીજ છુદ્ડ છે
જેટલી આ લોકોમાં છે.
ભગવાને છુદ્ધિની વહેંચણી
બધાને સરખી રીતે કરી છે.
તે પછી ભલે રાજકુમાર

હાય કે બીજકુમાર હાય !'

'તારી વાત ભલે ખરી હતી' શરૂએ જણાવ્યું
'પણ તે જતાં હું' તને ભણાવી શકું નહિ.'

તે લાંબી નાખી, ગાલ ઉપર બંધ લીંટ લીંટ થઈ રહ્યું, તે
લીંટને નાકની અંદર એથી જવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો
ફ જેથી તે પાછું બહાર નીકળી ના આવે. ઓઠમાં
તેને કાને ગળદો પડ્યા, તે ધૂળની ઢગલી બનાવતો અટકી
ગયો, તેના હાથ ધૂળમાંજ રહી ગયા, કાન સતેજ થયા.
પાસેનાજ બંધાવામાંનો દેમુ કંઈક વાંચી રહ્યો હતો.

'શુરુ દેખાયાય' બધા શિષ્યોને બધાવાવા હતા,
ત્યાં બહાર એક બીજકુમાર આવીને ઉભો રહ્યો. શુની
નજર તેની ઉપર પડી. શુએ તેને અંદર બોલાવ્યો,
એને 'પૂછ્યું: 'હું કોણ છે અને શા માટે આવ્યો છે?'
બીજકુમારે કહ્યું 'મારું નામ એકલવ્ય છે અને હું એક
બીજ કુમાર છું. તમારી પાસે વિદ્યા શીખવા આવ્યો છું.'

'એકલવ્ય નિરાશ થઈને ત્યાંથી આવ્યો ગયો.'

ગમન હેમુની છેક પાસે આવી જઈ એકધાનથી
આ જયું સાંભળી રહ્યો હતો. હેમુ જરા
ભેરંથી વાંચતો હતો. ગમનને મજા પડી. હેમુ જેવો
વાંચતો આટલો તેવાજ તેણે પૂછ્યું 'પછી શું થયું
એકલવ્ય?'

હેમુ કહે 'અસ આજે મારે અડી સુધીજ વાંચવું
છે.'

'આજજ વાંચતે હવે! મને મજા પડે છે તાર
સાંબળવાની' ગમન ગરજ્યા.

'તે તુંજ વાંચી લેને! મેં આ ચોપડી' હેમુએ
ચોપડી તેને આપવા માંડી.

શરૂએ કહ્યું 'પણ અડી' તો કુદત રાજા મદારજનના
કુમારોનેજ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. નારા જેવા

‘મને વાંચતાંજ ક્યાં આવડે છે જ? હું’ ભણેલાજ નથી ને! માથા બાપાએ મને ભણાવ્યો જ નથી. અને આ બોપરી તો અચરી પડે!’

‘જો એમ કરે મનન’, હેમુ તેની પાસે આવી બેસા. ‘તું તારા બાપા પાસે એક બાળપોથી મંગાર. હું તને વાંચતાં શીખાવીશ, પછી તું’ બંધી ચારનાઆ તારી જનતેજ વાંચી શકાશે. કોઈની શુભાખી નહિ.’

‘હે...! મને શીખાવીશ? તો તો જ...’ હું બાપાને કહી બાળપોથી મંગાવીશ. એમ કહી નાક ત્રાળતા લૂછતો તે ઘરે આવ્યો. ધરતે એનું નાનકડું મગજ વિચારે ચડ્યું: ‘બાપા બાળપોથી લાવી આવશે. હું આજો દિવસ ભણી ભણીને વાંચતાં શીખી જશું. પછી એકત્રયની ચારના હું જનતેજ પૂરી કરીશ. અરે, જાને પણ વાંચી સંભળાવીશ! જાને પણ ક્યાં વાંચતાં આવડે છે જ? અને બાપાનો મિત્રજ એ મથા નહિ હશે ને, તો બાપાને પણ વાંચી સંભળાવીશ.’

તે ઘેર આવ્યો. બાળપોથી માટે બાપાને કહેતા તો એની હિંમત ના આવી. તેણે જાને કહ્યું. ‘જા, એક પાવલી આપને!’

‘કેમ? જાણે પડ્યું. આજ શુધીમાં મમ્ને પૈસા બે પૈસાથી એક પાપા વધારે માગી નહોતી. આજે એકાધિક પાવલી માંગેલો એમને જાને નવાઈ લાગી. ‘શું કરવી છે તારે પાવલીને?’

‘માટે... માટે બાળપોથી લાવવી છે માટે ભણ્યું છે. પેલા હેમુની જમ. પછી હું’ હેને જા, પેલા બીજાકુમારની ને શુરુરની’ રાજની વારનાઆ વાંચીજ અને તને પણ સંભળાવીશ. મને એક પાવલી આપને જા!’ તે જાના લુગડાને છેડે પેનાવા લઈયર નિરાળવા લાગ્યો.

જા પણ જાણે મમ્નીએ જતી ત્યારે પેનાવા મુકાદમ અને કારકુનને લખતાં એમને વિચાર કરતી. મારે મનન પણ આવે કારકુન કે મુકાદમ થઈ જાય. તો કેવું સાહે!

અને જ્યારે મમ્ને બાહુવાની વાળ કરી ત્યારે તેને પણ એ વાત જણી ગઈ.

‘ભલે બંધા આજે તારા બાપા પાસે બાળપોથી મંગાવી આપીશ તો?’ તેણે કહ્યું.

મનન ખૂંસ થયો. નાચતો હતો ને જાદર દોડી ગયો. એક ઝાડના થડને ટેકા દઈ તે બેસી અને વિચારવા લાગ્યો. બાપા સંજ્ઞતા નોકરીએથી આવશે ત્યારે બાળપોથી જરૂર લાવશે. હું સામે જઈને એમની થેલીમાંથી બાળપોથી લઈ લઉંશ. અને મીંચા દોડી જઈ હેમુને કહીશ ‘હવે મને વાંચતા શીખ્યા! અને પછી ને એક નાનકડો લાકડી લઈ ઘૂળમાં મને તેવી આમૃતિઓ દેરવા લાગ્યો.

મનનની જા ચંપાએ મનનના બાપા ચુકોડ આમળ વાળ છેડી.

‘આજે નોકરી ઉપરથી આવેલો ત્યારે...’

‘શાક લઈ આવ્યો. જા, બીજું’ કંઈ કહેવું છે?’ ચુકોડે મંપાને પેસતી અટકરી વાક્ય પર કહ્યું.

રાજ ચુકોડ નોકરી પર જવા તૈયાર થતો ને ચંપા કહતી ‘આજે શાક જરૂર લાવ્યો, આમે ત્યારે’ પણ કોઈ દિવસ ચુકોડ શાક લાવતો નહિ. જનાતાં મુધી ને એની પાસે પૈસાજ હોતા નહિ. પણ કોઈ દરોડા આરેક આના પરવા હોય તો પણ ને ભાવતો નહિ. એને શાકના કરતાં તાડીની જરૂર વધારે જણાતી. એમ તો સરકારે તાડી બંધ કરી હતી. પણ ચુકોડ એ કુકાનદારને ખાસ મિત્ર બની ગયો હતો.

પૈસા હોય ત્યારે એ ત્યાં જઈ ‘કેમ છાંટેવાની છે કે ચમનાજ’ એમ તે હસતો હસતો પૂછતો.

‘અરે આવને ચુકોડ, તારે માટે તો હું’ ઝાડપર સેવા જન્મ દેસ્ત’ એમ કહીને એને છેક અંદરના એડરમાં લઈ જતો. અને સંતાડી પાંચેસી તાડી પીવા આપતો.

આમ ખાનગી રીતે તારી પીવામાં એ કાંઈ એકસી નહતો. એના બીજા પણ એવાર દેસ્તો હતા. રામ, ધીમુ, મવદર, નટવર ચણેર.

રંજીતસીને સ્વભાવ પહેલેથીજ જરા ચીડીયો વધારે અને ખાસ કરીને ચંપા સાથે તો તેને લગ્યા વગર ચાલેજ નહિ. હા, ચંપા બે પૈસાનો દિસાળ ના પૂછે તો એ કોઈ દિવસ એની સાથે નહિ લડે.

ચંપાએ એના ગુસ્સાને ઘોળીને પી જતાં કહ્યું 'ના, આજે મારે શાક નથી મંગાવવું.'

'તારે?' રંજીતસીને આજે નવાઈ લાગ્યા બમર ન રહી કે ચંપા આજે શાકને બદલે શું મંગાવવાની હશે?

'બે તમારી પાસે પૈસા હોય...' ચંપાએ કહ્યું.

'મારી પાસે તો એર ખાવા પછુ એક કોડી નથી.' ચંપાની વાત સાંભળ્યા પહેલાંજ રંજીતસી ઘેલી બેઠો.

ચંપાએ ઘુગડાંના છેદથી ગાંઠ છોડી એક પાવલી રંજીતસીના હાથમાં મૂકી.

'શે આ પાવલી અને બાળપોથી લઈ આવજો' તિલે કહ્યું.

'બાળપોથી? કોને મારે? તારે મારે?' રંજીતસી હસ્યો. હાથમાં પૈસા આવતાં હંમેશા તે હસીજ પડેતા.

'હવે આ ઉંમરે હું શું ભણવાની કપાળ મારું! પછુ ગમન બે ભણે ને તો આપણે કંઈક ઉદાર થઈ જાય. વખતે ભણે ને કારકૂન બારકૂન બની જાય તો આ કાળી મજૂરીમાંથી તો છુટાય' તેણે રંજીતસીને સમજ પાડી.

રંજીતસીના મગજમાં પછુ આ વાત ધ્યાનમાં ઉતરી ગઈ. તેણે પાવલી ગજવામાં મુકી કહ્યું 'હા, તારી વાત ખરી છે. હું ચોક્કસ બાળપોથી લઈ આવીશ'

'બે લીધા વગર આવ્યા છે ને તો...'

'અરે ગાંડી! ગમન તને વહાલો દશે ને મને વહાલો નહિ હોય કંઈ?'

'ને તારી...'

'આજે નહિ પીઉં. આજે તો બાળપોથી ચોક્કસ.' એમ કહી તે નોકરી પર જતો હતો. ત્યાંજ ગમન સામે મળ્યો.

'બાપા, એ બાપા, મારે બાળપોથી નેહ્યો' ગમને કહ્યું.

'હા દીકરો, જરૂર લાવીશ હાં. સાંજના નોકરીએથી આવતા' તેણે ગમનના ગાલે હાથ ફેરવતા કહ્યું. અને ચોતાના પોતીયાના છેડાએ ગમનની લીટ લૂછી નાંખી. ગમન તાળીઓ પાડતો ટોડી ગયો.

૩

સાંજના મીઠા છુટી.

રામુ, નટવર, અને મનહર વાતો કરતા બહાર નીકળ્યા.

રામુએ કહ્યું 'કેમ નટવર, આજે કંઈ ખોટો પાણી ચાપ છે કે નહિ?'

'ભાઈ આજે તો આપણી પાસે પૈસા નથી' નટવરે હાથ ખંખેર્યા.

'મનહર, તું શું કહે છે?' રામુએ મનહરને પૂછ્યું.

'ખાસાં ખાલી ને ભપકા ભારી' મનહરે ગજવું બહાર કઢીને બતાવ્યું.

'રવરે આજે પીધા વગરજ રહી જઈશું?' મનહરે 'ને તરફ ધારી ધારીને બેલ્યું. 'એમ કરા' નટવરે યુક્તિ બતાવી. રંજીતસીને પકડ. રોજ શાક મારે એની બેરી એને પાવલી આપે છે.'

'હા હા' એજ વસ્તુ કીક છે' મનહરે બોલ્યો.

'એને શરીરમાં ઉતારવો એ મારું કામ' એમ કહી રામુ રોજામાં રંજીતસીને ભેટ લાગ્યો.

રંજીતસી આજે છુટીને કોઈને પછુ મળ્યા વગર બીજે રસ્તે ભાગી જતો હતો. આજે રસ્તો બદલવામાં બે કારણો હતાં. એક તો ચોપડીઓવાળાની દુકાનો એ તરફ હતી જે તરફ એ જતો હતો. અને બીજું આ રસ્તે કોઈ એનો પીનારો ગોળિયો મળી જાય એમ નહતું. અને પેલી તારીની દુકાન પછુ નહિ આવતી રોજાથી મન પછુ વચમાં રહેશે.

પછુ એનીજ રાંદ બેઠે ઉભેલાં પૈસા ત્રણની નગરે. માંથી એ છટ્ટી શરો નહી.

‘રણછાડ! એ રણછાડ!’ રામુ એ ખૂબ મારી.

રણછાડે સાંભળ્યું ‘જાતો ના સાંભળ્યું હોય એમ સાલવાજ માંડ્યું.’

રામુએ ફરીથી ખૂબ મારી ‘અરે રણછાડ! એ રણછાડ!’

રણછાડે નકરી કહ્યું ‘હવે આજે તેમની ભાઈજાની નહિ કરવી. પણ રામુ પાછળ દોડ્યો. ‘કેમ અડધા કંઈ અડ મિજાજ આવી ગયો છે કે!’

‘નારે અમરતો. આજે જરા આ બાત જણુ છે. જરૂર કામ છે’ રણછાડે કહ્યું,

‘શું કામ છે એટલું જણુ?’

‘મમતીયાને માટે બાળપોથી લાવવી છે’ ભાળા રણછાડે કહીજ દીધું.

‘આ હા હા હા, જાણે મરતા લક્ષમણને માટે હતુમાન પર્વત ઉપાડ્યા જતો હોય એટલી ઉતાવળ કરે છે ને તુંયે! ચોપડીવાળાની દુકાન તો શતના નવ ચાગ્યા સુધી જીઘાડી રહે છે. ચાલ!’ રામુએ એને ખેંચ્યો.

‘ક્યાં?’ રણછાડને જે ડર હતો તે સામે આપ્યો.

‘ક્યાં શું? વળી? રોજની જગ્યાએ, આજે બેવીએ કંઈ પાકે ભણવીને મોકલ્યો લાગે છે?’

‘ના ના, આજ કુ નહિ આવું.’

‘હવે ચાલને માન માપતો?’

‘નહિ, હું નહિ આવું’ રણછાડે હાથ છોડવતાં ચોકળી ના પાડી.

‘એટલામાં નરવર અને મનહર ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

‘કેમ શું છે?’ નરવરે પૂછ્યું.

‘આજે ભાઈ ગાંધીજીના સેવકે જનવા માંગે છે. કહે છે નહિ આવું.’ રામુએ કહ્યું.

‘કેમ રે, એક કેમ! મોંઘા થયો છે?’ મનહરે એનો ખોલો ખેંચતાં પૂછ્યું.

‘નારે મોંઘા બોલો કંઈ નહિ. મારી પાસે પૈસા નથી’ રણછાડે જટકવા માટે બહાનું કાઢ્યું.

‘અરે પૈસાનું કાણુ પૂછે છે તને! તું તારી મેજે પોવા સાથે વાન કરને! પૈસાને તો કતરારણુ નથી રૂંધવા શું કેમ નહીં!’

‘હા, સાચી વાત. નરુએ સાક્ષી પૂરી.

જ્યજ્યવર્તીથી ત્રણેયે એને વચમાં કરી દુકાન તરફ ખેંચ્યો. એક તો તારીનું નામ આવતાં તેનું મનજ દીધું પડી જતું અને ખીરું આ મિત્રોને એણે એવી છુટ આપી હતી કે એમની સામે તે થઈ શકે એમ નહોતું.

આરેય પીકમાં ગયા.

‘આવો આવો’ ખાનગી પીકવાળા ચમતાજીએ નમને આવકાર આપ્યો. થોડીજ વારમાં નાના ગાસમાં પીણુ હાજર થયું ચારે જણુ એ બેઠાંને હસ્યા, ‘આની મજા તો એ વ્યારે વધારે ખારી અને ત્યારેજ આવે’

રામુએ શરૂઆત કરી.

‘અને ઉપરથી બે એક ખે આવાતાં ભણ્યાં ખાંધાં હાથને તો ...’

‘મજા આવી જાય મજા નરવરે મનહરનું વાક્ય પુરે કહ્યું.

હજ રણછાડે ગાસને હાથ અડકાવ્યો નહોતો.

‘હવે પીએ છે કે માન માંગે છે? રામુએ કહ્યું.

સાચાર ખની રણછાડે તારી મોંઘે અડકારી. થોડીવારે રામુ એકએક ઉજા થયો ‘અરે! હું માફ પાકીશ તો ખાનામાંજ બૂલી આવ્યો’ એમ કહીકું હમણાં આવું છું’ કહેતા ખાલી ગાસ સુધી એકદમ બહાર ગયો. ખાકીના ત્રણે જણુ તેને બેઠાં રહ્યા.

પા એક કલાક સુધી રામુ પાછો ફર્યો નહિ. એટલે નરવરે કહ્યું. ‘હું હમણાજ આવ્યો છું. બેઠાં આવું એનું પાકીશ જણુ’ કે નહિ? આજે તો એ ક્યાંકથી વધારે પૈસા લાવ્યો હતો. કાલે એનો પંજે લાગ્યો હતો’ અને એમ કહેતા કોઈના જવાબની આશા રાખ્યા ત્રણે એ બહાર નીકળી ગયો.

પેલા એ જણુને બેઠલા બેઠા ચમતાજીએ એમને ખાનને રોગ્યા નહિ.

અડધા એક કલાક થઈ ગયો પણ એમાંથી એક પાછું ફર્યું નહિ. એટલે મનહરે કહ્યું ‘તું બેસ રણછાડ. હું હમણાંજ તેઓને બોલાવીને પાછો આવું છું.’

‘રણછાડે કહ્યું પણ તારીના પૈસા નો આવતો જા’

‘એકમિ તો’ એમ કહી મનહર, ટપક પંર આની મુકી ચાલ્યો ગયો.

‘મનહર! એ મનહર!’ રણછોડે બૂમ મારી. પણ સાંભળે એ બીજા, મનહર નહિ. બીજા પાંચેક કલાક રણછોડે રાહ ભેધ. આખરે ‘સૈસા રામુ કાલે આપી દેશે’ એમ ચમનાજી ને કહી એ જતો હતો, ત્યાં જ ચમનાજીએ એને રોક્યો.

‘રણછોડ, એ ઉધાર ધંધા હવે મેં ક્યારનો બંધ કરી દીધો છે. પાચ આના રોકડા ધરી દે’

‘હું કંઈ ચાર ગ્લાસ પી ગયો છું?’ રણછોડ છેડાયો.

‘પણ તેં જવાને જવા તા માટે દીધા?’

‘મેં જવા દીધા?’

‘ત્યારે કેણે મેં જવા દીધા?’ ચમનાજી પણ દમ ખાય એવો ન હતો. ‘સૈસા રોકડા અહિંજ ધરી દે રણછોડ! નહિતા બહાર નહિ જઈ શકે હા’ બીજા છોકરા પણ ક્યો હતો? ‘હા, સા - - - હમર, ભર તાં પેટ’ એમ કહી પેલી પાવલી અને આની ટપક પર મુકી તે બહાર ચાલતો થયો.

આજ તેને ઘેર જવાનું મન થતું ન હતું. તે બહાર જઈ રામુ, મનહર, નટવરને શોધવા લાગ્યો. પણ ચિંતા બીજા દેસ્તાર વસ્તાજીએ કહ્યું ‘એ ત્રણે જણુ તો ક્યારનાયે ઘેર ગયા.

રણછોડ વિચારવા લાગ્યો આ શું થઈ ગયું? ચમનાજી સામે દોડશે તો શું જવાબ આપીશ? અને ચંપા શું કહેશે? બિચારીની ખર્ચા આશાઓ ચુરે ચુરા થઈ ગઈ. આ તારી એ તો માફ નખખેદ વાળી, નાંખ્યું. કંઈ નહિ અને છોકરાંની બાળપોથીની પાવલીયે હું દમગ કરી ગયો? પહેલેથી પોવાની ટેવજ ના પાડી હોત તો! પહેલેથી ચમનાને અને મનહરને અને નટવરને આટલી હુરજ ના આપી હોત તો! હવે હું કયે મોટે ઘેર જઈ?’

મૂળ વિચારો પડી એણે નક્કી જ ક્યું જે થવાનું હાય તે થાય હવે કેઈ દેવડો તારી પીરી જ નહિ સરકારે બંધ કરી પછી આ કાળાખતરીવાને આ મટે

ઉત્તેજન આપતું. તારી દાર, એ બધા તો આપણી જીંદગી ધૂનધાણી કરનારા છે.

તે સીધા ઘેર જવાને બદલે પોલીસ યાણે ગયો. ચમનાજીની દુકાનનું સરનામું આપતાં તેણે પોલીસને કહ્યું ‘ત્યાં - - - પેલી દુકાનમાં ચમનાજી નામનું માથુસ, ગેરકાયદેસર દાર બતાવી વેચે છે.

તરતજ પોલીસ ત્યાં ગયા. રણછોડ ઘેર આવ્યો. ચમન સામે દોડ્યો તેને રણછોડે ‘ઉચકી લીધા ચંપા પણ ધરની બહાર આવી. મા દીકરાજી એક સાથેજ પૂછ્યું ‘લાવ્યા બાળપોથી?’

‘ના’ રણછોડે હસતાં હસતાં કહ્યું ‘અત્યારે તપી લાગ્યો, ખમુ દમગ્યાંજ - કાઈ આપીશ. બીજા ચાર આના હોય, તો આપ!’

ચમન પણ પછાડી રડવા લાગ્યો ‘એ - - એ મારી બાળપોથી’ ચંપાએ ચુરકી પછીને કહ્યું ‘બીજા ચાર આના તારી પીવા આપું?’

‘નહિ ચંપા’ રણછોડે શાંતિથી કહ્યું ‘ચમનાની બાળપોથીએ મારી તારી કાયમને માટે છોડવી દીધી છે. મેં પોલીસને ખબર કરી પીવાથાને પકડાવી દીધા છે. અને જીંદગીભર તારી નહિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે.’

‘સાચું કહો છો?’ ચંપાએ પૂછ્યું.

‘હા ચંપા, તારા સોગંદ ખાઈને કહું છું’

તરતજ ચંપાએ એક બીજા પાવલી આપી. પો કયાક પડી નવારે રણછોડ બાળપોથી લઈને તરત પાછો ફર્યો. ચારે ત્રણે જણુના આનંદનો પાર ન હતો.

ચમન હાથમાં ચોપડી લઈ હેમુ પાસે ગયો. ચંપાએ આનંદિત થઈ કહ્યું:

‘ભણી ગણી આપણે ચમન મોટો કારકૂન થઈ આપણા જેવા મજુરો પર મુકઈ મી કરશે. પદ આપણે કમચાની જરૂર નહિ રહે’

‘હા, ચંપા’ રણછોડ મલકાયો.

ત્યારે પવનાને લીધે સળેની બીંત પરનો ગાંધીજીને ફોટા ફડાફડ ઉડી ગયો હતો. બંનેની નજર તે પ પડી. બંને ત્યાં આવ્યા અને બાણને પગે લાગા બાણ હરીને આગાવીદ આપી રવા હતા.

એ એક યુવાન હતો; એના વ્યક્તિત્વમાં થનગનાર હતો; એની આંખમાંથી તેજના અંખાર ફુટતા; એની વાણીમાં એવી તો જલદી હોતી કે આખું ગામ એનો પડથો બોલ બીલતું. શા કારણે?

માસ્તર

લેખક :

પ્રાણજીવન આચાર્ય

શિક્ષક પદ
હવે આવવા
લાગ્યા છે. મહા
મહેનતે છોકરાને
વિદાય કરી હું
ન્યાં આરામ
લેવાનો વિચાર
કરું છું ત્યાં તો
ઘરનો સ્ત્રી વર્ગ
બહાર નીકળતો
મારા બેવામાં
આવ્યો એક બહેન

ગામમાં
દાખલ થતાં જ
મને લાગ્યું કે બે
વરસ પહેલાં
એવેલા ગામની
સિકલ તદ્દન
બદલાઈ ગઈ
છે. ગામ બહાર
બારિંગ પાસે જે
કાદવ રહેતો તે
આજે ન
હેખાયો, ગામના
રસ્તા આજે ચોકખા લાગતા
હતા અને બીજી શેા ફેર-
ફાર હતો તે બધે ફેખાતો
ન હતો પણ એમ તો
લાગતું જ હતું કે ગામ
બદલાઈ ગયું છે.

આવો ફેરફાર શાથી
થયો તેનો વિચાર કરતો હું
મારા યજ્ઞમાનને ત્યાં બપોલે
આરામ કરવાનો વિચાર
કરતો હતો ત્યાં તેમનો આદિક
વરસનો એકરો આવ્યો

અને મારી સાથે વાતો વળગ્યાં. છોકરો વાતોડિયો હતો
અને મને લાગ્યું કે મારી મંડળીમાં હું જે વધુ બોલકો
ગણાઈ હું તેનાં અભિમાન કિનારે જોવો આ છોકરો છે.
એણે ઘણી વાતો કરી અને બધી વાતોમાં રસ લેવા હું
તૈયાર ન હતો છતાં બધીજ વાતમાં વારે વારે એક
શબ્દ આવતો તે મારા ધ્યાન બહાર ન રહ્યું. કારણકે
માસ્તર વિષે વાતોમાં ઉલ્લેખ આવ્યા કરતો તેથી મને
લાગ્યું કે ગામની શાળામાં આવેલા માસ્તરે છોકરા પર
શુરકી નાખી છે—અને મને આનંદ પણ થયો કે આવા
નાના ગામમાં છોકરાંએની પ્રીતિ આટલે સુધી જતી લે તેવા

‘માસ્તર’ એ શબ્દ બહુ સામાન્ય લાગે છે.
ઘણા એને ધુત્તરી પાલુ કાઢે છે. પરંતુ આ લેખ
વાંચ્યા પછી અવશ્ય લાગશે કે માસ્તર જે ધારે
તો ગામડાંનું કોઈ અદ્યુત ગૌરવ બની શકે છે.
ગ્રામ સુધારણાના એક અંગ તરીકે પ્રૌઢશિક્ષણનું
કાર્ય હિન્દુ ભરનાં લાખ્ખો ગામડાંમાં કરવાનું
પડ્યું છે. એની જવાબદારી વિદ્યાપીઠની કેળવણી
લઈ બહાર પડતા યુવાનને શિરે છે. આજે ભલે
‘માસ્તર’ શબ્દમાં હીજીપદ લાગે પણ ભાવી
પ્રજા અને રાષ્ટ્ર એનું ઋણ નંદિ વિસરે.

જનાં જતાં મને કહ્યું :
‘તમારા આ પીસાના વખત
મુખીમાં અમે આવી જઈશું,
અત્યારે અમે માસ્તર કથા
વાંચે છે ને સાંભળવા
જઈએ છીએ,’ છોકરાની
વાતમાં ચરંચાર સાંભળેલ
‘માસ્તર’ શબ્દથી જેટલું
આશ્ચર્ય મને થયું ન
હતું તેટલું આ બહેને
માસ્તર અને તેની કથા વિષે
કહ્યું તેનાથી થયું. ગ્રામ-
કાના ધરની નાની મોટી

બહેનો કથા સાંભળવા અને તે પછી કોઈ શાસ્ત્રી
મહારાજ વાંચતા હોય તેવી કથા નહિ પણ માસ્તર
વાંચતા હોય તેવી કથા સાંભળવા જાય—આ બધું
મને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરવા પૂરતું હતું. આ માસ્તર
વિષે, તેની કથા વિષે વધુ જાણવાની કુચ્છા
મારામાં જાગી.

સાંજે બહાર ફરવા જતો હતો ત્યારે મેં એણે કે ગામના
છોકરા બેડાંદોડે રમતા હતા. ધૂળ ઉડાડતા ધીંગાં મસ્તી
કરતા, અને કાન પડ્યું ન સાંભળાય તેવી રીતે રમત

છોકરાઓ તો મેં ઘણીવાર જોયા છે પણ તેમાં અને આ છોકરાઓમાં મને તફાવત દેખાયો. પૂજા આદી ઉડતી હતી, અવાજ ભાગ્યેજ થતો, વચ્ચે ફાઇવાર સીસીડીનો અવાજ આવતો અને જેમાં કાંઈક બપરચા હોય, નિયમો હોય તે રીતે આ છોકરાઓ રમતા હતા—દર જતાં એક બે વાર માસ્તર શબ્દ પણ સાંભળ્યો અને મને ખાતરી થઈ કે આ બધાં કામ કરનાર માસ્તર શબ્દથી યોગાળખાતી વ્યક્તિજ છે—અને એ માસ્તરને પ્રેરત જોયા નેમુએ તેવું મને લાગ્યું. સાંજે એક બે માઈલ ફરવું નેમુએ એવું માનનારો હું પાછો ફર્યો.

મારા યજમાન સાથે જમતાં જતાં મેં માસ્તર વિષે વાત કાઢી. એ કોણ છે, તેમનું નામ શું, કેટલા વખતથી ગામમાં આવેલ છે, કેટલું લાંબું છે, તે બધું પૂછી નેમું. મારા યજમાન મને માત્ર એટલું જ કહી શક્યા કે માસ્તર આદિક માસથી ગામમાં આવી ચડયા છે, અથાથમજી જાંબે એક ઝુંપડી બનાવી છે તેમાં રહે છે, 'તું' નામ એ લાલુતા ન હતા.

માસ્તરને જો સમજે મળી શકાય તો મળવું તેવી ને મુજબ થઈ પણ આજ આખા દિવસ દરમ્યાન સ્તર શબ્દ જો શાબપૂર્વક મેં વારંવાર સાંભળ્યો છે, ગામમાં જે વાતાવરણ હતું તેમાં માસ્તરજ બધે દેખાતા હતા તે માસ્તર વિષે અત્યાર સુધીમાં મારા મગજમાં પણ ન સમજી શકાય તેવી દોષક લાગણી તો થઈજ હતી અને કોણ જાણે શાથી પણ એવા માણસ પાસે દોડી જતાં મને હેલ થતો હતો.

જમીને અમે ફળીયામાં બેઠા હતા તેવામાં મેં વાગતો સાંભળ્યો. હવે મને નવાઈ લાગે તેવું ન હતું કે સમજી ગયો કે આ ઘંટ વગાડનાર પણ માસ્તરજ હોવા નેમું—અને એ કદપના સાચી પડી. મારા યજમાને મને કહ્યું કે હવે ગામના મોટેરા બધા જોઈ જાયો લેગા થશે, અલક મલકની વાતો કરશે, કાંઈક માઈ સંભળાવશે, કાંઈક વાંચી સંભળાવશે અને પછી થોડું લાલુવાશે. 'આ—તમે આજે આવ્યા છો તેથી માસ્તરને કહેતો આવ્યો છું કે આજે હું નહિ આવું.' મારાથી પ્રેરત બોલી જવાયું 'ના—ના, ચાલોને, હું પણ આવું છું.'

અમે ચોરે ગયા ત્યારે ગામના ૧૨૦ અને યુવાનો ત્યાં આવી ગયા હતા. માસ્તર તેમને વાની કહેતા હતા.

પૂરી પચીસ જેણે વટાવી નથી એવા એક યુવાનને આ આમડિયાઓ વચ્ચે બેસી વાતો કહેતો નેમું મને નવાં પણ લાગી અને આનંદ તો ખૂબ થયો. ખાદીનો ફેર અને ખાદીનું કુંડું પહેરેલા આ યુવાનની આંખમાં અં તેની વાણીમાં કોઈ એવો જાદુ હતો કે ઘંટ વાગતો સાંભળી બધાં તેને સાંભળના વેગા થઈ ગયા તેમાં મને આશ્ચર્ય ન લાગ્યું. રાત્રિશબ્દો ચાલી ત્યાં સુધી હું પણ બેઠા અને ઘેર જતા નીકળ્યા ત્યારે માસ્તરને નમસ્કાર કરી મેં કહ્યું કે 'કાલે સવારે હું આપની ઝુંપડીએ આવીશ. માસ્તરે જવાબ આપ્યો કે 'હું' લાગ્યેજ સવારે આપને મળી શકીશ. હુંજ આવી જશ્રી અને પછી આપણે સાથેજ ઝુંપડીએ બેઠાં.

ખીજે દિવસે લગભગ અગિયાર વાગે માસ્તર આવ્યા ત્યાર પછી તો હું તેમની ઝુંપડીએ જે ત્રણ વાર જઈ આવ્યો, એક રાત તેમની સાથે પણ ગાળી અને જે ગામમાં અવારુદિયું કેમ જશે તેના વિચાર કરતો આવેલો, તે ગામમાં એક અંધવાડિયું મને ઘણું નાનું લાગ્યું.

આજે હું પણ માસ્તરનું નામ તો નથી લાલુતો. મેં તેમનું નામ જાણુવા આગ્રહ નથી કર્યો અને જેમ આજુ ગામ તેમને માસ્તર શબ્દથી યોગાળે છે અને બોલાવે છે નેમું હું પણ માસ્તર નામથી બોલાવતો થઈ ગયો. માસ્તર શબ્દ સાથે જે કદપના મારા મગજમાં હતી તે આજે ઉપ ગઈ છે અને તેને સ્થાને કાંઈક પ્રેમ, કાંઈક માન, કાંઈક લાવના માસ્તર શબ્દના ઉચ્ચારણમાં પણ ભળી ગયેલ છે.

માસ્તર આ ગામમાં જ્યારે આવ્યા ત્યારે ગામની શાળા ન હતી અને થોડક બોડીની કાઈ નવી શાળા કિલ્લાપાનો હુકમ લઈને પણ તે આવ્યા ન હતા. પણ પહેલું કામ તેમણે ગામનાં છોકરાંને બેગાં કરાવવાં, તેમને રમતો રમાડવાં, તેમને ચોળીને નહરાવવાં, તેમને ગીતો ગવરાવવાં કહ્યું અને તેમ કરતાં કરતાંજ આજે બધા જેને શાળા કહેછે તેવી શાળા શરૂ કરાવ્યું. આ કામ તર શરૂમાં પણ અમકે હતું અને માસ્તર જેવાની પણ કસોડી કરે તેવું હતું. છોકરાં માંદાં પડશે, રમતિયાળ થઈ જશે, રમડેલ થઈ જશે એવું કવી તકરાર કરના આવનારા પણ ઘણા નીકળ્યા હતા. માસ્તર પાસે છોકરાંને ન જતા દેવા માટે છોકરાંને મારતા વારતા એવા પણ ઘણા હતા પણ જેમ જેમ વખત જતો ગયો, જેમ જેમ છોકરાંને સ્વચ્છ

વિનયી થતાં ગામ લોકોએ જોયાં તેમ તેમ ગામ લોકોને લાગ્યાં માંડ્યું કે 'માથો માસ્તર છે તો સારો.' પછી તો ગામ લોકોએ પણ માસ્તર પાસે આવવા માંડ્યું અને માસ્તરે શાળાનાં છોકરાં અને ગામના જુવાનિયાઓની મદદથીજ તેમની ઝુંપડી તૈયાર કરી.

માસ્તરે જપોરના લાગમાં બહેનો પાસે રામચણ વાંચવાનું શરૂ કર્યું, રાત્રે મોટેરાંઓ માટે રાત્રિશાળા શરૂ કરી, સવારે અને સાંજે બાળકો અને જુવાનિયાઓ માટે વ્યાયામ અને રમતો શરૂ કર્યાં, ગામ સફાઈના કાર્યક્રમો આપ્યા અને આજે ગામમાં ભાગ્યે જ કોઈ એવી વ્યક્તિ હશે કે જે માસ્તર કહે તે કરવા તૈયાર ન હોય.

આજે ગામમાં દૈનિક છાત્ર આવે છે, પચાસ જેટલાં પુસ્તકો આવ્યાં છે, બીંતપત્રો લખાય છે. એક માણસ આટલું કામ કરી શકે છે એ જોઈ મને નવાઈ લાગી.

માસ્તરની અંગત વાતો જાણવાની મારી ઈચ્છા તો

હંસી હતી પણ જહાજી ન શકાયું માત્ર એટલું જ જાણવા મળ્યું કે માસ્તરે કોલેજનું શિક્ષણ લીધું છે અને જોખમાં જોખ બે વરસ ગામમાંની સેના કુરવાની પ્રતિષ્ઠા લઈ આ ગામમાં આવ્યા છે.

આજે ગામના આદ્યમણે ઝાંખે જવાએ સાથે મળી તૈયાર કરેલી બાંસની ઝુંપડીમાં એ રહે છે. ઝુંપડી ફરતું નાનું કમ્પાઉન્ડ કુર્ચું છે. કમ્પાઉન્ડમાં શુક્તીના છોડ વાળ્યા છે, થોડા જુવારના છોડ વાળ્યા છે. એક ચણતરો છે, એક પરબ છે. ઝુંપડી સ્વચ્છ હોય છે. બે કામળા, એક શેતરંજી, એક જોશીકું, થોડાં પુસ્તકો, એક ફેડિયો, બે તપેલી, થાળી વાડકો અને લોટી-ખાસો એટલું માસ્તરનું રાયરચીજું છે.

જ્યારે મેં ગામમાંથી વિદાય લીધી ત્યારે ગામને માંડું કરનાર આ યુવાનને વંદન કરી — ને આવ યુવાનોની સંખ્યા મોટી હોય તો આપણા દેશનું ભવિષ્ય કેવું ઉજ્જવલ અને તેના વિચારો કરતો, હું નીકળ્યો.

“આપણું રાજ્યબંધારણ ગાંધીજીના સિદ્ધાન્તોને અનુરૂપ છે?” એ પ્રશ્નને ઉત્તર આપવાનું સાદસ કરતા પહેલાં એ ધ્યાનમાં રાખવું ઠીક પડશે કે બંધારણ તો રાજ્ય કેવી રીતે ચલાવવું તે વિષેના સિદ્ધાન્તોની માત્ર સ્પષ્ટતા કરે છે અને તે ઉપરાંત પ્રસંગવશાત્ ધારાતંત્ર, કારોબારી તંત્ર, અને ન્યાયતંત્ર જેવાં રાજ્યનાં વિવિધ અંગો વિષે વિસ્તૃત ભોગવાઈઓ કરે છે.

રાજ્યબંધારણ એ કાંઈ કોઈ રાજનૈતિક સિદ્ધાન્ત ઉપરના બુદ્ધિનિબંધ નથી. છતાં એમ બની શકે છે કે બંધારણની કેટલીક અથવા બધી ભોગવાઈઓ ઉપર અમુક સિદ્ધાન્તની અસર પડી હોય.

આ દૃષ્ટિકોણથી જોતાં એમ સ્વીકારવામાં આવશે કે આ નવા બંધારણમાં ગાંધીજીના બધા નહિ તો કેટલાક સિદ્ધાન્તો તો સાંગો પાંગ સામેલ કરવામાં આવ્યા છે જ અને તે ઉપરાંત આપણા બંધારણના પોતામાં ગાંધીવાદી તત્ત્વગીન અને ગાંધીવાદી કાર્યક્રમોના રંગ અને ચમક સહેલાઈથી ઓળખાઈ આવશે.

વ્યવહારક્ષમ રાજનૈતિકતા ધોરણે ગાંધી રચનાત્મક કાર્યક્રમમાંથી નીચેના મુદ્દાઓ તારવી શકાય:

૧ ભારત એક સજાતીય રાષ્ટ્ર હોવું જોઈએ; જુદા જુદા ધર્મો વચ્ચે સમાનતા મનાવી જોઈએ; માનવવંશ કોમ, ન્યાત કે જાતિબંધી ભેદભાવ દૂર થવો જોઈએ; સઃ પ્રકારની સંસ્કૃતિ માટે પૂરેપૂરી સ્વતંત્રતા રહેવી જોઈએ.

બંધારણમાંના મૂળભૂત હકોને લગતા પ્રકારે ઉપ માત્ર દષ્ટિપાત કરવાથી એવી પ્રતીતિ થશે કે આ કે માટે જે નવી ઈમારત રચવામાં આવી છે તેમાં આ બધા આદર્શો સિદ્ધ કરવા માટે ભોગવાઈ રાખવામાં આવી છે.

બંધારણમાં ધાર્મિક લઘુમતીને માટે કોઈ અલગ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી નથી છતાં મૂળભૂત હકોને લગતા પ્રકારે જોઈને ૨૫ મી કલમમાં સર્વે નાગરિકોને ધર્મ અને ભક્તિના સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યને સુરક્ષિત રાખવામાં આવ્યું છે. અને વળી ૨૯ મી અને ૩૦ મી કલમ સંસ્કાર અને કેળવણીના વિષયમાં લઘુમતીઓના હકોનું સુરક્ષા કરવામાં આવી છે. રાજ્ય પોતે બિનમઝહબી

== આપણું બંધારણ ગાંધીવાદી ખરું કે ? ==

ગાંધીજીના રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમમાં ત્રણ મુખ્ય પગથિયાં હતાં, જેમને વિષે માર્ક્સિઝની કીર્તિકાલીન સેવા દરમિયાન તેમણે હંમેશા ભારપૂર્વક ઉલ્લેખ કર્યો હતો, એ ત્રણ મુદ્દાઓ [૧] ખાદી [૨] અસ્પૃશ્યતા નિવારણ અને [૩] હિન્દુમુસ્લિમ-એકત્વ, એ હતાં. બંધારણે ભેદક આ ત્રણે મુદ્દાઓને માનભર્યું સ્થાન આપ્યું છે:

રાજ્યની નીતિના નિયામક સિદ્ધાન્તોમાંના એક સિદ્ધાન્તમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરતાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય મામ-વિસ્તારોમાં વ્યક્તિગત અથવા સહકારી ધોરણે શુદ્ધ-ઉદ્યોગની વૃદ્ધિ કરવાનો પ્રયાસ કરે [કલમ ૪૩]. અસ્પૃશ્યતા દૂર કરવામાં આવી છે અને બંધારણમાં અસ્પૃશ્યતાના કોઈ પણ પ્રકારના પાલનને પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો છે.

બંધારણમાં સંયુક્ત મતદાર વિભાગોની ભોગવાઈ વડે હિન્દુ - મુસ્લિમ - એકત્વની ગાંઠ દઢતર બનાવવામાં આવી છે. આ રીતે ભારતીય રાજકારણમાંથી કેલ્કલ્સનું શબ્દ દૂર કરવામાં આવ્યું છે.

છે પણ બંધારણે ધર્મ, માનવવંશ, ન્યાત, વર્ગ, જાતિ જ-મર્યાદા, વગેરે સર્વે અથવા એમાંના કોઈ પણ કારણથી નિરપેક્ષપણે પ્રત્યેક નાગરિકને સમાન સંરક્ષણ આપવાની ખાતરી આપી છે [કલમ ૧૫ અને ૧૬].

૨ ગાંધીજીની એવી ઇચ્છા હતી કે ભારતે એક એવું કિસાન-મજદૂર-રાજ સ્થાપવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ કે જે રાજ્યમાં કિસાન અને મજદૂરને વિકાસને પૂરેપૂરો અવકાશ મળે અને શોષણનો ભય ન રહે.

બંધારણમાં ૨૩ વર્ષ અથવા તેથી વધારે ઉંમરના પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષને મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. આ પણ ગાંધીજીના એક સ્વપ્નની સિદ્ધિ છે.

રાજ્યની નીતિના નિયામક સિદ્ધાન્તોને લગત પ્રકારે જોઈને ૩૯ મી કલમમાં પ્રત્યેક નાગરિક સ્ત્રી કે પુરુષ માટે સમાનપણે એવી રીતે આયુર્વિકાનાં પૂરતો સાધનો મેળવી આપવાનું રાજ્યને શોષવામાં આવ્યું છે કે જેથી :—

સર્વજનસાધારણ કલ્યાણના હેતુ અર્થે સાધાર્ણ પારી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એ પ્રમાણે જનતાની ભૌતિક પ્રાપ્તિ ઉપરની માલિકીની અને તે સંપત્તિ ઉપરના બંકુશની વહેંચણી થાય; આર્થિક વ્યવસ્થાના અમલને દ્રષ્ટિએ જનતાને નુકસાન થાય એ પ્રકારે ધનનો અને કેપાલન સાધનોનો એકત્ર સમુચ્ચય ન થાય; પુરખો રમજ સ્ત્રીને પણ સરખા કામ માટે સરખા ખપાર મળે; કામગીર સ્ત્રી-પુરુષોની તનુદુસ્તીનો અને બળનો તેમજ માળફેની કાળી ઉમ્મરનો દુરુપયોગ ન થાય અને નાગરિકોને પોતાની ઉમ્મર અને બળને અનુકૂળ ન હોય તેવા વ્યવસાયો આર્થિક આવરણકતાનાં કારણસર લેવા ન પડે અને સામાજિક દૃષ્ટિએ તેમજ સાધનસંપત્તિની દૃષ્ટિએ બાળકો અને નૌજવાનોનો પરિત્યાગ થતો અટકાવાય તેમજ તેમનું શોષણ થઈ અટકાવાય.

વ્યવસાય મેળવવાનો હક, શિક્ષણ મેળવવાનો હક, તેમજ ભેંકારી, જ્ઞાપરજ્ઞ, માંદગી, અસામર્થ્ય અને તંગીને લખતે સમાજ પાસેથી મદદ મેળવવાનો હક; કામ કરવા માટેની ન્યાયી અને માનવતાબરી શરતોની તેમજ માતૃત્વ અંગે ગઠતની જોગવાઈ; કામગીરને યોગ્ય રીતે જીવનનિર્વાહ માટે જરૂરી એટલા પગાર: બાળકોને માટે મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણ; પોષણનું ધારણ; શિક્ષણનું ધોરણ તેમજ બહેર તનુદુસ્તી સુધારવાની જરૂરત.....રાજ્યની નીતિના નિયામક સિદ્ધાન્તોને લગતા પ્રકારણની જુદી જુદી કલમોમાં આ બધી બાબતોની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

પ્રજાના નબળા વર્ગો.....ખાસ કરીને પરિશિષ્ટ નિર્દિષ્ટ જાતિઓ અને રોગીઓ [શેષદૂઝ કાસ્ટસ અને શેષદૂઝ દ્રુપ્તસ] નાં શિક્ષણીય અને આર્થિક હિતોની અભિવૃદ્ધિ કરવા તરફ ખાસ લક્ષ આપવામાં આવ્યું છે. તેમનાં હિતોનું રક્ષણ કરવું અને સામાજિક અન્યાયથી તેમનું રક્ષણ કરવું એ રાજ્યનું કર્તવ્ય બનશે.

વળી ૩૮ મી કલમમાં એવું વિધિત કરવામાં આવ્યું છે કે “જેમાં સામાજિક આર્થિક અને રાજકીય ન્યાય રાષ્ટ્રજીવનની બધી સંસ્થાઓને વ્યાપ્ત કરે” એવી સમાજવ્યવસ્થા સિદ્ધ કરીને અને તેનું જેટલું બની શકે તેટલું વધારે કાર્યસાધક રક્ષણ કરીને લોકકલ્યાણની અભિવૃદ્ધિ કરવાનો રાજ્યે પ્રયત્ન કરવો.

૩. આર્થિક દૃષ્ટિએ નબળા વર્ગોના માર્ગમાં પ્રતિબલ આવડું અટકાવવા માટે રાજ્યે દારૂબંધી

અમલમાં આણવી એવો ગાંધીજીનો આગ્રહ હતો.

બંધારણમાં એવી સૂચના કરવામાં આવી છે કે ‘માદક પીણાં તેમજ આરોગ્યને હાનિ કરનારી સર્વે ઉચ્ચ દવાઓ [ડ્રગ્સ] નાં આરોગ્યલક્ષી નહિ એવા સર્વ પ્રકારના ભંજનનો પ્રતિબંધ રાજ્યે અમલમાં આણવો’.

૪. દેશની આમ-જનતા સાથે અબેદ સાધીને ગાંધીજીએ એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે આમ-પંચાયત પદ્ધતિ પોતાનાં [ગાંધીજીનાં] આદર્શ ભારતનો પાયો બનવી જોઈએ.

બંધારણમાં એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે રાજ્યે આમ-પંચાયતો રચવાની વ્યવસ્થા કરશે અને તેઓ સ્વરાજના એકમાત્ર તરીકે કામ કરી શકે એટલા અધિકારો અને સત્તાઓ તેમને આપશે.

૫. આમવાસીઓની આધિભૌતિક ઉન્નતિ નજરમાં રાખીને ગાંધીજીએ દેશના પશુધનની અભિવૃદ્ધિ કરવાની જરૂરત ઉપર રાષ્ટ્રનું લક્ષ કેન્દ્રિત કર્યું હતું.

બંધારણની ૪૮ મી કલમમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે રાજ્યે દૂધ અને પશુધનની અદ્યતન અને વૈજ્ઞાનિક સુવ્યવસ્થા કરવી અને ખાસ કરીને ‘પશુ-ઓની ઓલાદ બળથી રાખવાનાં અને તેને સુધારવાનાં તેમજ ગાયોની વાછરડાની અને બીજા કુધાળાં અને ભારવાહક પશુઓની કતલ અટકાવવાનાં’ પગલાં લેવાં.

૬. ગાંધીજી સર્વે આન્તરરાષ્ટ્રીય જગડામાંથી શુદ્ધનો બહિષ્કાર કરવામાં આવે એવું ઇચ્છતા હતા. બહિષ્કારના ઉપાસક અને સત્યાગ્રહના દળ તરિકે ગાંધીજીએ સર્વે પ્રકારની વ્યક્તિગત કે રાજ્યગત હિંસા સામે બહકની પેઠે નિશ્ચલ પ્રતિકાર કર્યો હતો. ગાંધીજી કરતાં વધારે મહાન એવો કોઈ વિચારાન્તરના વીર ન હતો.

ગાંધીજીનો ઉપદેશ પંચાયતોને બંધારણના-સર્જકોએ ૫૧ મી કલમમાં એવી ગંભીર ઘોષણા કરી છે કે ‘આન્તર-રાષ્ટ્રીય શાન્તિ અને સલામતીની અભિવૃદ્ધિ માટે, રાષ્ટ્રીય વચ્ચે ન્યાયી અને માનવતા સંબંધી બળથી રાખવા માટે, સુવ્યવસ્થિત પ્રજાઓના પરસ્પર વ્યવહારમાં આન્તર-રાષ્ટ્રીય કાયદાનો અને સંધિની શરતોના પાલનનો આદર ફળવવા માટે અને લવાઈ દ્વારા આન્તરરાષ્ટ્રીય જગત-ઓનું સમઘાન કરવાની જરૂરિયાતો સાત્સાહન આપના માટે’ રાજ્ય પ્રયત્ન કરશે.

બહુ ઓલનારા, બહુ ઉચનારા, બહુ ઝગઝગનારા જેવો જીવો એક માનવીઓનો વર્ગ છે- જે બહુ ખાનારા કહી શકાય. જેમને અકરં-તિયાનાં નામથી ઓળખી શકાય. ખાનારા શબ્દ એમને માટે વધારે પડતો સારો કહી શકાય. શકિતનો વ્યભિચાર? ફળનો વ્યભિચાર, દિહિનો વ્યભિચાર તેમ અન્યનો વ્યભિચાર આવા માણસોને હાથે થાય છે. એમને આગળની કે પાછળની, આગળની કે કાલની, હમણાંની કે પછીની પરિસ્થિતિની મુદ્દા પડવા હોતી નથી.

પાટલો, પલાંડો ને પેટ-એ ત્રણમાં એમના સારા થે જીવનનો સાર ને સર-વાળો આવી જાય છે. એમાં જ એમના જીવનના કર્તવ્યનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જાણે કે જીવનિયા કુકા-ળમાંથી દોડાને આવ્યા હોય તેવા ખાઉધરાને દેખાય છે.

તમે આ લેશો!
'હા',
'તમે નાસ્તો લેશો'
'હા'
તમે જમવા બેસી જશો!
'હા'

હા ને હકાર સિવાય એમનું માથું કહી થે આડું હાલતું નથી. મહે-માનની મહેમાનગિરી કર-વાનો તમને અનુભવ હશે. કવચિત્ત એવો કોઈ મહે માન અવશ્ય નમને મળી ગયો હશે કે જે તમને- ને તમને નહિં તો તેને માટે ટીપનારને, તેને માટે પીરમનારને, જરૂર હાંદગીબર યાદ રહી જાય.

તમે જો તેને નિરાંતે જમાકવા મગસા હો તો તેની સાથે તમારો પાટલો નાખવાનું સુલભી રાખજો. તેમની સામે એસવાનું પણ માગી લાગજો. એમને એકલા છોડી દેજો. પછી બેઈ લેજો. એક જાજી તમારા ઘરનાં ચારપાંચ માથાં ને ખીલ જાણું એ ભાઈથી એકલા! બન્ને બન્ને રોટલી કરી એ બનીસ રોટલી આંક

અ
ન્
મો
ર
યે

આક્રમણ!

: લેખક :
શાંતિલાલ પરીખ

કરી જશે, ચલુનારાનાં કાંઠા ને કંઠ જને કુઝી જશે, ચુલમાં સળગતો દેવતા થે કંઠે થઈ જશે-ત્યાં સુધીએ અગ્નિ ઉપર 'વ્યભિચાર' કરશે. એને વ્યભિચાર કહોને? તપેલીનાં તળીયાં દેખાય ત્યાં સુધી એમનો હાથ હુંદા નહિં પડે. પાછળ જમનારાઓની ચિંતા એમને નહિ રહે. આવી અનુભવ એકને નહિં પણ અનેકને થયો હશે. આવી વાત એ કંઈ સાંકડાં વિચારનું પરિણામ નથી-પણ 'અકરંતિયા' કેવા હોય છે તે સદૃશ સમજવાવાનો જ પ્રયાસ છે

આહાર ને આરોગ્ય વિષે આપણે ત્યાં થોડાવધ પુરતકો લખાયાં છે. બધાંનો સાર ટૂંકામાં એક જ છે. બૂખ લાગ્યા વિના ખાઈ નહિં. બૂખ ઉપરાંત ખાઈ નહિં. ખરી ભૂખ ને ખોટી ભૂખને સમજવાનું બૂણવું નહિં. અતિઆહાર એ અપયોજીત કરતું વસ્તુ છે. અપયોજીત રોગનું મૂળ છે. દવા પાછળ આજ દરેક કુટુંબમાં ખૂબ ધૈર્ય ખર્ચાય છે. આ બધું આખી પોતાની ભૂખનું પરિણામ છે. છતાં આપણે ન ખાવાનું ખાણું છીએ. અખત કવખતે ખાઈએ છીએ ને એમ કરતાં

અનેક વાતનાં રોગને આપણું આખીએ ઈએ

માણસના છુદા છુદા અવયવોની નેસર્ગિક શક્તિ જ્યારે કુદિત થાય છે ત્યારે તેને માટે જવાબદાર એક અકરંતિપાત્રિત હોય છે. પાચનક્રિયા ને પાચનશક્તિ-જની ચારીરક વ્યવસ્થાને આપણે આપણા અવયવે પરંતુ પડતું વજન લાદીને તેને નકામી ને નાકામિ-યાજ બનાવી દઈએ છીએ. પછી આપણે દુરોત્તમ થઈએ છીએ. હાથે કરીને આરોગ્ય ને આપણને લખમાં મૂકીએ

જીએ. સર્વ સ્વીકારને સમજવાની પરવા ક્યાં વિના આપણે હાથે કરીને માંદગીને નોતરીએ છીએ. કેટલાક માણસો જાણે જમતા માટે છેવે છે. છત્રવા ખાટે જમતા નથી. પેટ પાટારો હોય તેમ એમાં સમાવા ન સમાવાની ફરાર ક્યાં વગર સઘળું તાપ્તેજ જાય છે!

પર્વો પહેલાંની આ વાત છે. બોરીંગમાં બધા મુઠ્ઠા જતા ને લગભગ મધરાતનો સમય થતો ત્યારે ક્યાંકથી 'ચુ-ચી-ચે' જેવો અવાજ નિયમિત આવ્યા કરતો. જોરડીમાં ઉંદરને આવવાને અવકાશ નહોતો. પર્વગની બાળાનો પછુ એ અવાજ નહોતો. ઉઘાડી રહેલી બાળાના મનગરાનોયે એ અવાજ નહોતો. બહાર ફરતા ચોખ્ખો દારના છુરતો નહોતો. છેવટે જણ્યું કે એ અવાજ એ જ જોરડીમાં મુતા ને સાથે જણ્યું એક સફાઈયાળીના દાંતના કચકચાવવાનો હતો. એ એવા જોરડી દાંત કચકચાવતો કે તેનારને તો એમ જ લાગે કે એ ઉઘમાં ઉઘમાં કાઢીને ભરખી રહ્યો છે.

એમાંથી વાત થઈ. ફરિયાદ બચસ્થાપક પક્ષે પહોંચીને એવું કારણ શોધી તે દૂર કરવામાં આવ્યું. ધાર્મિક ધર્મ તે દાંત કચકચાવતો બંધ થઈ ગયો. કારણ એક જ હતું તે અવલક નંખરનો અકરાંતિયા દત્તો-ખાઉધરો હતો-ઈચ્છનારો હતો. એ ખાવા બેસતો ત્યારે ખૂબ ખાતો-ખડું ખાતો-માત્ર થાલી ને વાટકો આપવાનો જ બાકી રાખતો. ઉઘમાં પછુ એને પોતાની આત્મન પ્રિય એવી ચાવવાનીજ પ્રક્રિયા પાદ આવતી આવા પછુ અકરાંતિયા હોય એને!

અને માણસની આ 'અતિ' આહાર-લેણપતો' (જેને દત્તિની દૃષ્ટિએ ધન લેણપતો કરતાં વધારે તિરસ્કરણીય ગણી નેહિએ કારણ કે સ્વૈચ્છ વાસનાનું એ કોઈ બહાર પ્રદર્શન હોય તો તે આ અકરાંતિયા-પણજ છે ને!) પુર બહારમાં પીલી નીકળે છે તો કંઈ બહાર જોજનાલયમાં! કારણ કે ત્યાં કંઈ ચેટલા ધનનાર કે પીરસનાર થાકી જશે એની ક્યાં ઉપાધિ હોય છે? (અમસ્તી ઘરમાં પછુ અકરાંતિયાએને હોતી નથી.) આમ ફરવામાં એ દત્તિ કામ કરતી હોય છે. એક તો 'ચેટ' જોને ચેટ કહેવું કે પખાણી પુરતા પ્રમાણમાં ભરાય અને પીણું ખાંચેમાં નાણું બરાબર નવળતર મળી રહે. કદાચ આવા લોકોના અનભોરએ

ધનાર આક્રમણના લાયે પણ લોજના માલિકો હલકો બોરાક વાપરતા હશે!

બીજો એક વર્ગ એવો છે કે જે સવાર ન સાંજ કંઈજ સમજ્યા વિના ચોખીસે કલાક આવ્યા ન કરતો હોય છે. જ્યારે જુઓ ત્યારે બસ એની ચકડી ચાલતી જ હોય. ઘડિયાળના કાંટે જમવાનું એ નિયમને એવો તો અપનાવે કે ભૂખ લાગે ન લાગે તો પણ ચાલે તો પકાંડે જ ને ઈસાચ એટલું થયે.

અતિ આહારથી બીજી રીતે પણ માણસ ધૂંધું થાય છે. ધારીરિક પ્રગતિની આડે આવનારી અનંદ કુટોવામાં એક કુટોવ તે અતિઆહાર છે એણે ખાવાથી અથવા તો માપસર જોજન કરવાથી જે ચેતન, તેજ, સ્ફુર્તિ ને આનંદ રહે છે તે અતિઆહારથી અંદરથ થાય છે.

અકરાંતિયા માટે 'જાપડી' લેવાનો બીજો શુભ અવસર છે બહાર જમણવાર. એ કે હવે તો બહાર જમણવારે બહુ મર્યાદિત અંશે થાય છે અને એ અકરાંતિયા માટે બહુજ દુઃખની લક્ષીકત છે. કદાચ 'દેશનિર્જ' ને એ પોતાના મોઢામાં મોટા દુરમત માને તો પણ નવાઈ નહિ! તથાપિ ન્યાતાવા જમણવારનો એ એકાદ અવસર બે બુદ્ધિયુક્તે મળી ગયો તો અકરાંતિયા એ છોડવાનો નહિ!

અને આવા જમણવારમાં જમનારા માણસોની એક આખી અલ્પાધી જમાત છે. આપતી કાલે સાંજે જમવા જવાનું હોય તો તે આજેથી તૈયારી કરવા માટે છે. આજ-જનાં ત્રણે લંકે વખતે ચુલા ઠંડા રહે. ને પછી પીતાંબર પહેરી તે કોઈ ઉત્સવમાં હાજરી આપવા જતા હોય તેવા આનંદથી પગલાં ખાડે છે, ખરેખર જ્યારે એ જમવાની ચરખાવ કરે છે ત્યારે આર્ય દિવસનું સામું સાદું ત્યાં વાળી લે છે. એ જમી આવ્યા એની એંધણી તમને બીજા બે દિવસ સુધી દેખાયા કરે. પેટ હાથ પેપાળતા પડો રહે, ઘાંતીકુ જરા દીધું બાંધીને ફરતા રહે, હોડકાર આણુ મકાન હામી ગાય તેવા ખાના રહે!

આ અકરાંતિયા વચ્ચે આજની તકે દેશનો મોઢામાં ગોળે દુરમત ગણવો નેહિએ. દેશના અનાજના ઉત્પાદનનો મોરો ભાંગે એ અંતર પેટમાં તોખી ખરાય કરી બહાર

નાંખી દે છે— ને તે રીતે અનાજનો દુર્વ્યય કરે છે
 દેશમાં છે તેથી જમણી વસ્તીને પણ વહેંચી શકાય તેટલું
 અનાજનું ઉત્પાદન કરતો આપણો દેશ જે અનાજની ખેંચ
 અનુભવી રહ્યો છે તેનાં ખીજ ધણું કારણોમાં આ અકરો-
 તિયાનું અને મોરચે આક્રમણ પણ મણાવી શકાય. આવા
 લોકો અનાજનો દુરપયોગ કરી—અજ ઉપર વ્યભિચાર
 કરી સમાજના ગુન્દગાર બને છે. દેશમાં કદાચ એવો
 કાયદો કરવામાં આવે કે પ્રત્યેક વ્યક્તિએ માપમાં
 રહીને ખાવું તો જરૂર દેશના અજ મોરચાને
 કાયદો થાય એટલુંજ નહિ પણ વસ્તીના આરોગ્યને,
 વસ્તીના આયુષ્યને પણ કાયદો થાય. અતિ આહારથી
 જે નુકસાન થાય છે તે અદ્ય આહારથી નથી થતું તે

વાત તો દીવા જેટલી સ્પષ્ટ છે.

આમ આપણે એઈ શક્યું કે અનમોરચે ભે આપણે
 વિવિધ મેળવવો હશે તો આ ‘અકરોતિયા’ રૂપી
 આક્રમણકારના સંપ્રદાયનો નાશ કરવોજ પડશે. અર્થાત્
 જમણે જાતીન ‘મોજતવીરો’ એ મિતાહારી થવુંજ પડશે.
 ‘મિતાહાર’ એટલે એ નહિ કે જમ્યા રહેવું ! મિતાહાર
 એટલે પ્રમાણસર આહાર, શરીરની તંદુરસ્તીને માફકસર
 આહાર, ઇત્તન નભાવવા માટે ઘટિત એટલો આહાર!
 આહારની બાબતમાં વ્યભિચાર અનાજની કટોકટીના આ
 જમાનામાં તબ નભાવી લેવાય. આપણા સામાજિક
 જીવનમાંથી એ વૃત્તિ બીજાં એઈએ.

★ == ★ અનિવાર્ય કાયદો ★ == ★

.....અમેરિકા જેવા વિશાળ દેશમાં જ્યાં મહાજન સાધારણ ટેવ છે ત્યાં પણ લોકો સંપૂર્ણ દારનિરૂપને
 કાયદો કરી શક્યા તો પણ હિન્દમાં અને બ્રહ્મદેશમાં જ્યાં પીરું એ સિદ્ધાચાર નથી, જ્યાં માદા જાગના લોકો પીવા
 માગતા નથી અને જ્યાં તે પછે તો ફોટો લોકો સંપૂર્ણ દારનિરૂપના પક્ષમાં ફોડે તેવી સહી આપે—તેવા સ્થળમાં
 કાયદો કરવા એ કેટલું જાણુ વિશેષ સહેલું હોય? પચોસ કોટિ રૂપિયાની આવકારી આવક છે! આ
 આવક એવી નથી કે જે લઈને પેતાનું તંત્ર ચલાવવા કેટલું સરકારે મર્વ ધારણ કરે એટલે! આ આવકને
 તો બોળ આપવોજ નેઈએ. અને જ્યાં સુધી તે આવવી હોય ત્યાં સુધી તેને બંદીને નાશ કરવા સિવાય બીજામાં
 વાપરવાનું હાથ મળતું નેઈએ. પરંતુ અજે એ આપણાં બાળકોને કેશવલી આપવા મહાજન ખરચાય છે! પશુબાળે
 આવસ્યક એવો આ મહાનિરૂપ કાયદો કરવામાં મોટું વિન નાંખાયું છે. લોકોને એમ સમજવવામાં આવે છે કે ને
 આ આવક બંધ થઈ તો તમે તમારાં બાળકોને કેશવલી નહિ આપી શકો. ને આ પ્રમાણે બિનરૂપ ચર્ચા ફરે
 તો આખી મનલો નાશ થવાનો વડો આવે. એ બરી દેશની ગઈ તો કાયદો કરવાનો વખત પણ લીધી નવો.
 આ બરી સંપૂર્ણ દારનિરૂપને કાયદો કરેજા ઉબેલી રહાય.

★ == ★ મહાત્મા ગાંધીજી ★ == ★

બાળ વિભાગ

અટક્યાળો ઉંદર

કોઈવાર રાતે તમે સુતા હોશો અને કોઠારમાં ગડબડાડ થતાં જાગી પાડુ જતા હોશો. શાને ગડબડાડ થાય છે એ જોવા મારે જ્યાં દીવા કરીને તપાસ કરશો ત્યાંતો ગડબડાડ બંધ થઈ જશે અને જાણે કંઈ બન્યું જ નથી એવું તમને લાગશે પરંતુ જરા આંખ ઘોળીને જોશો તો તમને શાકના કંડિયામાંથી કોઠાએ કોતરી કાઢેલાં બરેલાં અલિંતલિંડે પેરેલાં દેખાશે લોહના ડબ્બામાંથી ઘડિના લોહ અલિંતલિંડે વેરાયેલા નજર પડશે. તેલની બરણી ઉંઘી વળી ગયેલી હશે અને એમાં સાચુનો ભુકો અને મગની દાળનો ડબ્બો પડ્યાં હશે અને આ બધું જોઈને તમને ખૂબ નવાઈ લાગશે. આટલા બધા પેશાબ કોઠાર રાખ્યા હોવા છતાં અલિંડે કોણ પેસી ગયું હશે? એનો વિચાર કરતાં કરતાં તમે જ્યાં દીવા કારશો ત્યાંતો પાંજરા પાછળ સંતાયેલા ઉંદરમામા છલંગ મારીને બહાર આવશે અને ચોર પકડઈ ગયા એ જાણીને તમને આનંદ થશે.

બધું સરખું અને સમું કરીને તમે જ્યાં સુવા જશો ત્યાં ફરી પાછો એનો એ ગડબ-

ડાડ સંભળાશે. આ વખતે તમે દીવા ફરી જ્યાં જોશો ત્યાં તેલની બરણીમાં તડકડિયાં મારતો અને બહાર નીકળવા પ્રયાસ કરતો ચોરા ઢાળો દોડ કુદતો ઉંદર તમને માત્રમ પડશે.

ખિચારો! અટક્યાળો રહોને! એમ તમારાથી બોલાઈ જશે.

ઉંદર જેવું અટક્યાળું માણી કદાચ તમારા ઘરમાં બીજું કોઈ નહિં હોય એને ખાપરા કાઢ્યો પાડુ ફરી શકાય. કરીને કૂંકવું, બગાડીને નાશી જવું, દાળદાળ કરીને સંતાઈ જવું એવું ઉંદરોનો કાર્યક્રમ. બગાડવું એવું એનો ધર્મ. સારી વસ્તુને ખરાબ કરવી એવું ઉંદરનું કામ. જે ઘરમાં ઉંદર પેદા તે ઘરની વસ્તુઓની સલામતી દરદુશ્મ જોખમમાં સમજવી કારણ કે

ઉંદરને શું ખાવું અને શું ન ખાવું શાને આપવું અને શાને ન આપવું એની કંઈ ગતા-ગમજ નહિ. એ તો તમારું તેડ દાળશે દૂધ દાળશે લોહ વેરશે, ગાદલાં, ગાદડાં, કોતરશે, પુસ્તકો ફાંસી ખાશે. શાક ફરી ખાશે,

પૂનામાં મળેલી પ્રાદેશિક પરિષદ

તા. ૧૫ મી અને ૧૬ મી ડિસેમ્બરે પૂનામાં મહા-રાષ્ટ્ર નિબાળના દાર્શનિકી અધિકારીઓની પ્રાદેશિક પરિષદ ડૉ. એ. યુ. શેખના પ્રમુખપદે મળી હતી. આ પરિષદમાં દાર્શનિકીને લગતા અનેકવિધ પ્રશ્નોની ગૃહવિષય જીજ્ઞાસુ કરવામાં આવી હતી, પ્રમુખ સ્થાનેથી બોલતા ડૉ. શેખે પ્રાંતભરમાં થઈ રહેલી દાર્શનિકીની પ્રવૃત્તિનાં આછી રૂપરેખા આપી હતી. જુદા જુદા જિલ્લાઓમાં નિમંત્રણેથી દાર્શનિકી સમિતિઓને પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં દાર્શનિકીના કાર્યક્રમને અમલી બનાવવામાં જે વિવિધ મુશ્કેલીઓ કોષ્ટકોષ વાર આવે છે એના ડૉ. શેખે ચિતાર આપ્યો હતો, અને આ દિશામાં પ્રાંતિક દાર્શનિકી સમિતિના સંગીન કાર્યની સમીક્ષા કરી હતી.

દાર્શનિકીને જે ખરેખર સફળ બનાવવી હોય તો, ડૉ. શેખે કહેલું તેમ અધિકારી વર્ગ માટે સૌથી મહત્વની વસ્તુ તો જનતાને સંપર્ક છે. રાષ્ટ્રિય ઉત્કર્ષના આ મૂળ-જૂત કાર્યક્રમની સફળતાને આધાર બેઠેલે દરબે સમાજ સેવકો, સરકારી અધિકારીઓ અને જનતા સહકારની ભાવનાથી કામ કરે તેના ઉપર અવલંબે છે. રાષ્ટ્રના પુનર્વિધાનની વિવિધ યોજનાઓ સાથે દાર્શનિકીને સંકળી જે કામ કરવામાં આવે તો ડૉ. શેખે કહ્યું તેમ નિર્ધારિત રાષ્ટ્રના આદર્શ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

દાર્શનિકી અધિકારીઓને ડૉ. શેખે ગ્રામડાઓમાં જઈ માત્ર ઉપરવારીઓ પ્રચાર કરવાને જલ્દે ગ્રામ જનોને જીવનક્રમ સમજાવે એમના વ્યસનની બદી દૂર થાય એ જાતનું સંગીન કાર્ય કરવાની સલાહ આપી હતી. એકવાર જે દુર્વ્યસન નિર્મૂળ થશે તો આપેઆપ જીવન વિકાસને પરંપરા વિચરશે એ સત્ય ગ્રામજનોને સમજાવવા માટે ડૉ. શેખે આદેશ આપ્યો હતો.

સભામાં દાર્શનિકી અધિકારીઓએ પોતપોતાના અનુભવોનું બ્યાન આપી એમને મુંજવતા પ્રશ્નોની રજૂઆત કરી હતી અને ડૉ. શેખે એના નિરાકરણના ઉપાયો દર્શાવ્યા હતા.

૬૬૫૨ ગામની ભાટપાલા સહકારી સેવાયત્રીએ એક કલાપયકને કાર્યક્રમ યોજ્યો હતો. જિલ્લા દાર્શનિકી

સમિતિના ઉપપ્રમુખ શ્રી. માધવરાવ મેઘાણે તેમજ મહારાષ્ટ્ર દાર્શનિકી અધિકારીઓ તે પ્રસંગે હાજર હતા. અંદાકારેમાં મુખ્યત્વે ધોંડના મલુમતો હતા. અને એઓએ જે જીવનની જાળવેલીને સાચું મનોરંજન કરાવ્યું હતું.

પૂના જિલ્લામાં કોષાનપુર બાળે, મુલ વગેરે ચાર ગામોમાં ડિસેમ્બર માસ દરમ્યાન જુદા જુદા મેળાઓ ભરવામાં આવ્યા હતા. શ્રીયુત બી. પી. ગાયકવાડ, શ્રી. અન્ના સાહેબ આપરે અને બીજા આગેવાન સમાજ સેવકોએ ગ્રામજનોને વ્યાખ્યાનો દ્વારા દાર્શનિકીનું રહસ્ય સમજાવ્યું હતું. આ મેળાઓમાં જે રમથે મલકુસ્તીની હરિકાંઈ પદ્ય યોગ્યવામાં આવી હતી અને રૂપિયા ૪૧૨ ની કિંમતના ધનામો કોષાનપુરમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતાં. આંધ્રોથી જિલ્લા દાર્શનિકી સમિતિએ રૂ. ૧૨૫ નો ફાળો આપ્યો હતો. કુશાલુદમાં હરિકાંઈના પિતૃતાઓને રૂ. ૫૦૦ ના ધનામો વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં એમાં જિલ્લા દાર્શનિકી સમિતિએ રૂ. ૧૦૦ નો ફાળો આપ્યો હતો.

મલ્દમાં ગાંધીજીએ કલ્પેથી સર્વોદયની યોજનાને કોષાનપુરમાં મૂળ સ્વરૂપ આપ્યા માટે યોગ્ય પગલાં લેવાઈ રહ્યાં છે.

કુશાલુદની મલકુસ્તીની હરિકાંઈમાં પદ્યપક્ષીના માંસ ઉપર જીવતા ફાસેપારથી લોકોએ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો. આ હરિકાંઈમાં આ લોકોએ પોતાના જે કુસ્તીબાળે મુશ્કેલી હતાં અને એમને રૂ. ૧૫ નું ધનામ આપવામાં આવ્યું હતું.

પૂના જિલ્લાની ગ્રામસુધાર સમિતિના મંત્રી શ્રી. બી. પી. ગાયકવાડે ચારામતી અને હાલપુર તાલુકાના અનુક્રમે ગોરેગામ અને શેતડુંજી જે ગામોના સમાજ સેવકોની સભાઓ ભરી હતી. આ બંને ગામોને ગ્રામ સુધારકોના કાર્ય માટે આદર્શ પ્રતીકો બનાવવાની યોજના વિચારણા હતી અને એમાં રવાબાધિક રીતે દાર્શનિકીને સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું. યંબઈ સરકારના ઉદ્યોગ અને વિકાસ ખાતાના પ્રધાન શ્રી. માલોજીરાવ નિમ્બાલકરે તા. ૨૬ મી ડિસેમ્બરે આગમનીની મુલાકાત લીધી હતી

અને સ્થાનિક શાખાના 'વાર્ષિક' સમારંભમાં ઇતમો વહેંચ્યો હતા. તે પ્રસંગે બોલતાં તેઓથીયે સરકારની પ્રામુખ્યધારણાની વિનિધ યોજનાઓના પ્રામુખ્યતા પોતાના કાબાથી કબરોતે ઉપયોગ કરી શકે તે સમજાવ્યું હતું. શ્રી. બી. પી. ગાયંકવાડ સાથે માનનીય પ્રધાને બારા-મંત્રીના સંસ્કાર કેન્દ્રની મુલાકાત લીધી હતી અને એની પ્રજ્વલિથી સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો. કેન્દ્ર ઉપર પ્રવચન કરતાં શ્રી. નિમ્બાલકરે સર્વોદય સમાજની કલ્પનાને ગામડામાં મૂત્ત સ્વરૂપ આપવા માટે ક્રિતાવર્ગને ઉદ્દેશ્યન કર્યું હતું.

તા. ૧૫ મી ડિસેમ્બરે ભરૂચ જિલ્લાના કલેક્ટરને હસ્તે અંકલેશ્વરમાં એક નીરા-કેન્દ્ર બોલવામાં આવ્યું હતું. કલેક્ટરે પીણું તરીકેની નીરાની ઉપયોગિતા લોકોને સમજાવી હતી. અંકલેશ્વરના અંગેવાન કોંગ્રેસ-કાર્યકર શ્રી. છોટુભાઈ ગાંધીએ એ પ્રસંગે બોલતાં નીરાની એક 'તંદુરસ્તીપાપક' પીણું તરીકે તેમજ શુદ્ધ ઉદ્યોગતાં એક સાધન તરીકે નીરામાંથી ગેળ બનાવી શકતો હોય] અંગત દર્શાવી હતી.

આમોદ મહાલના સામની ગામે તા. ૨૧થી ૨૪ મી ડિસેમ્બરના ત્રણ દિવસ પર્વત પ્રાથમિક કેળવણીના ઉત્કર્ષની વિચારણા અર્થે પ્રાથમિક શિક્ષકોનું એક સંમેલન ભવ્ય હતું. સંમેલનના પ્રમાતાઓએ ત્રણ દિવસના ભરખક કાર્યક્રમમાં મેલક લેન્ટર્નના શો દારા દાર્શનિકીના પ્રચારને પશ્ચ રથાન આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે મુકુમ્બી શ્રી. મોરારજી દેસાઈનું દાર્શનિકી ઉપરનું રેકોર્ડ કરવામાં આવેલું વ્યાખ્યાન સંજ્ઞાવનમાં આવ્યું હતું અને દાર્શનિકી અંગેનાં ગીતાની રેકોર્ડો પશ્ચ વગાડવામાં આવી હતી.

અંકલેશ્વરની ધંધાદારી ટ્રેડર્સનીંગ કોલેજના રોષ મહોત્સવ પ્રસંગે વડાપ્રધાન શ્રી. બાળા સાહેબ ખેર પ્રમુખ-સ્થાન લીધું હતું.

કોલેજની સામાન્ય પ્રવૃત્તિ વિષે બોલતાં મુખ્ય અધ્યાપકે કહેલું કે સંસ્થામાં દાર્શનિકી વિષે ભજને, વાર્તાવાપ, પ્રાર્થના વગેરે નિયમિત કરવામાં આવે છે. વડા પ્રધાન શ્રી. બાળા સાહેબે પ્રસંગોચિત વ્યાખ્યાન કરતાં સરકારની દરજિયાત કેળવણીની તેમજ ધંધાદારી શિક્ષણની યોજનાઓ સમજાવેલી અને સંસ્થાની સામાન્યિક સેવાના ક્ષેત્રમાં થતી પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે સંતોષ વ્યક્ત કરેલા.

સંજ્ઞાવન વડા પ્રધાન સમક્ષ દાર્શનિકી, પ્રામુખ્યધાર, વગેરે વિષયોને લગતો રંજનાતમક કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો અને 'શિવરાત્રિ' દિવસ બતાવવામાં આવી હતી.

સાગરકાંઠા જિલ્લાના વીરપુર અને ગંદીયાલ ગામમાં દાર્શનિકી અંગેની બહાર સભાઓ ભરવામાં આવી હતી. એમાં વિદ્યાર્થીઓને અને પ્રામુખ્યધારો દાર્શનિકીનું રહસ્ય સમજાવવામાં આવ્યું હતું.

અમદાવાદ જિલ્લા કાઝીપરેડીવ બોટો દેગામમાં એક ખેડૂત સંમેલન યોજાયું હતું. એમાં નીચેનાં હરાંવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો:—

“ખેડૂતોનું આ સંમેલન, સરકારની દાર્શનિકી નીતિને સર્વપ્રમુખતા આપકારે છે અને આ જિલ્લામાં મોટે ભાગે મળી આવતાં મહુડાના ફૂલોમાંથી સિંથેટીક સ્પીરીટ અને બીજા ઉપયોગી ઔદ્યોગિક પદાર્થોનું સંશોધન શરૂ કરવા માટે સરકારને વિનંતિ કરે છે.”

આ સભામાં આશરે ૫૦૦ ખેડૂત ભાષ્યોએ હાજરી આપી હતી. સ્થાનિક મામલતદારે સભાની કાર્યવાહીમાં મદદ કરી હતી.

ધોનાજ ગામે તા. ૧૩મી ડિસેમ્બર ના રોજ ખેડૂત સહકારી સૌસાયદીના પ્રમુખ શ્રી. વાધજીભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે એક જંગી સભા ભરવામાં આવી હતી. અમદાવાદ જિલ્લાના દાર્શનિકી અધિકારી અને મહેસાણાના જોડાણક મુખીનેન્ડેન્ડે સભામાં દાર્શનિકી જનતાના જીવનકાં ઉપર ચનાર શુભ અસરની ઝાંખી કરાવી હતી. સભામાં કેટલાક લોકોએ સંપૂર્ણ નિવૃત્તિની જીવન માટે યોગન લીધા હતા.

જેસાવાડામાં આસપાસના અઢાર ગામોની ભીલ પ્રજાની મળેલી એક સભામાં શ્રી. એલ. એમ. શ્રીકાન્તે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. વ્યાખ્યાતાએ પંચને સંપૂર્ણ દાર્શનિક મોટે યોગન લેવા માટે ઉદ્દેશ્યન કર્યું હતું અને જે જે ગામમાંથી તેઓ આવતા હોય તે તે ગામને એ જાતના યોગન લેવરાવનાનો પ્રચાર કરવા સમજાવ્યું હતું.

શ્રી. અર્જુન લાલાએ પોતાના આ માસના પ્રવાસ દરમ્યાન સીંગળાળી, ગોધરા અને જંબુધોડાની મુલાકાત

લીધી હતી. ગોધરાનું સંસ્કાર કેન્દ્ર શ્રી. રવિશંકર મહારાજના શુભ હસ્તે પ્રવૃત્તિ મુકવામાં આવ્યું હતું.

અહમદનગર જિલ્લાની આસપાસ હૈદરાબાદ રાજ્યની સરહદો આવેલી છે. ત્યાં દારૂબંધી અમલમાં ન હોઈ આ જિલ્લામાં પ્રચારની ખાસ અગત્ય રહે છે. જિલ્લાના દારૂબંધી અધિકારીએ તદ્દનુસાર ગયા માસ દરમ્યાન સોળ બહેર સજાઓ ભરી હતી. અને આસારે બાર હજાર માણસોનો સંપર્ક સાધ્યો હતો. જિલ્લાની ફેળવણી વિષયક સંસ્થાઓ ખલુ દારૂબંધીના પ્રચારમાં સારો ફાળો આપી રહેલ છે. મુખના મદદનીશ ડેપુટી ફેળવણી અધિકારી શ્રી. આર. એમ. પવારે એક કલાપથક નીચેબું છે. અને એ મનોરંજક કાર્યક્રમો જિલ્લાના જુદા જુદા ગામોમાં રજૂ કરે છે.

અહમદનગર જિલ્લામાં જનતા - ભગિની - મંડળ નામે એક બીન સરકારી સંસ્થા ખલુ દારૂબંધીના પ્રચારમાં સારી મદદ કરે છે.

ગીરજ તાલુકામાં ભરાતા 'ધેલ્લામાં' - મેળામાં સોનીના બધાં કલાપથકે સારા કાર્યક્રમો રજૂ કર્યા હતા. પ્રાયશ્રિત નામનું એક નાટક ખલુ લજવામાં આવ્યું હતું.

સતારા જિલ્લામાં કોંગ્રેસ સેવાદળે રચાનિક સંસ્કાર કેન્દ્ર ઉપર એક દુરુતુની હરિકાઈ યોજા હતી.

ચૌલાપુર જિલ્લામાં લગી કાલોનીમાં ગોખાઈલ પબ્લીસિટી વાને એક ફિલ્મ શો ગોઠવ્યો હતો. શ્રી.

રામકૃષ્ણજી બજા નામે એક હરિજન કાર્યકરે એ પ્રસંગે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

પંદરપુર તાલુકાના સિધેવળી ગામમાં કસ્તુરબા કેન્દ્ર તરફથી સ્ત્રી-સમાજ-સેવકો માટે એક શિબિર ખોલવામાં આવ્યું હતું. મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિએ આ શિબિરને દારૂબંધી અંગેના સાહિત્ય, બીતિચિત્રો, પુસ્તિકાઓ વગેરે આપેલ હતાં.

જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિના ઉપપ્રમુખ શ્રી. બી. પી. બડેએ આ શિબિરની રૂલાકાત લીધી હતી અને સેવિકાઓને દારૂબંધી અંગેના પ્રચાર અંગે યોગ્ય તાલીમ આપી હતી.

ધારવાર જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિના સભ્યોએ જિલ્લાના ગામોમાં પ્રવાસ કરેલો અને આમ જતોને સંપર્ક સાધેલા. ક્યોટક વિભાગના માનાહ દારૂબંધી વ્યવસ્થાપક શ્રી. બી. ટી. માગડીએ હિરેકેશમાં લામાનીઓની એક સભામાં વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. ફાઈપલુ કારણસર લામાની પ્રજા ગેરકાયદેસર દર ગાળવાની પ્રવૃત્તિ સાથે સંકળાયેલ છે. શ્રી. માગડી તેમજ બીજા સહકાર્યકરોએ તેઓને આવી સમાજ વિરોધી પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવા સમજાવ્યા હતા.

કેસલાખા જિલ્લામાં ૧૪ મનોરંજક કાર્યક્રમો અને આઠ ફિલ્મ શો ખતાવવામાં આવ્યા હતા. નયાગામમાં સામાજિક શિક્ષણ માટેના અમલદારો તેમજ કાર્યકરો માટે એક ખાસ ફિલ્મ શો રાખવામાં આવ્યો હતો.

રાં મ તી ર્થ આ હ્વી તે લ

(સ્પે. નં. ૧)

(મેડીકેટડ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોરા, જી, લીખ, નાશ થાય છે. વાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાઠ નિદ્રા આવે છે.

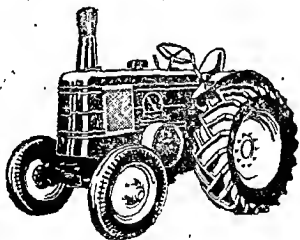
બધી ઋતુમાં બંધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

ફિમન:—રતલી બાટલીના રૂા. ૩૩૫ નાની બાટલીના રૂા. ૨.

ટપાલથી મંગાવનારે મોટી બાટલી માટે રૂા. ૫-૫-૦ અને નાની બાટલી માટે રૂા. ૩-૭-૦ (પેકીંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. વી. પી. થતું નથી.

રાં મ તી ર્થ યો ગા શ્ર મ, મુંબઈ ૪.

કુશકસર: આધારભૂતતા

આ ફોર્ડ માર્શલને

કામ ગમે છે

૩૮-૪૦ થી. એચ. પી. સાથે આવતાં ફોર્ડ માર્શલ ડીઝલ ટ્રેક્ટરમાં નવી ડિઝાઇનનાં તથા અગત્યનાં લક્ષણો હોય તેવા છે. વધારેમાં વધારે પાવર, એન્જિનની અત્યંત સાદાઈ અને ચક્રાવચાનું આશ્ચર્ય ખર્ચ: ઘટ્ટા ભાગે મળે છે.

વિગતો માટે લખો:

માર્શલ સન્સ એન્ડ કંપની ઈન્ડિયા લિ. ૦

માર્શલ બિલ્ડિંગ, બેલાઈ રોડ

કોટ, મુંબઈ ૧

દસકાંઓ થયા પીડાતાં બચ્ચાંઓની સેવામાં

દસકાંઓથી, પિત્રાશય અને બંદેજની નવીમ
બીમારીથી પીડાતાં

હતરે. બચ્ચાંઓની કુમળી છાંદગીઓને મરુપુના
સુખમાંથી બચાવવામાં જીવનના હીવર કપોરે અગત્યનો
ભાગ ભજવે છે.

સાર્થકતાનાં અને જીવનમાં સુખપ્રેરણાઓને મળેલાં હોવાને
‘સીમ્પલ’ અને ‘ફોર્મીડેબલ’ હીવર બીમારી બચાવવા કહે છે.

‘સીમ્પલ’ ‘હીવર કપોર’ નાના ટોચમાં લેવાથી તે
એક આમુલ્ય હવા તરીકે કામ ચાલે છે. તે બૂખ અને
પાચનશક્તિને સુધારે છે, કબજાઓ દૂર કરે છે. અને
પિત્રાશય તથા બંદેજની પ્રક્રિયાને નિયમિત કરે છે.

પિત્રાશય અને બંદેજ જેવાં ગંધવતી માળાના સારી-
માંથી બંધાય છે એવા આયુર્વેદશાસ્ત્રના કથનને અનુકરણીને
‘ગનાવડામાં આવેલ જીવમીલુ’ ટોચીક પિત્રાશયથી પીડાતાં
બાળકોની માનવે ગર્ભાવસ્થામાં લેવું સલાહકાર્યું છે.

અગર થઈ ચુક્યો છે

અભ્યર્થના

—[૦]:—

મવનિરેખનાં ગીતોનો નવો સંગ્રહ

૪૪ સંખ્યા ૩૨, કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. થી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

આલેક કરદમ હાઉસ,

કોટ, મુંબઈ-૧

દમ

સારો યશ

પણ

પુરોહિત આસહારીયા

પાંચ મિનિટમાં કે એક રાતમાં દમ સારો
કરનારા ઉપાયોથી તમારો દમ સારો
થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત
આસહારી એજ એક જોષ એવું છે કે
તે લેવાની સરખાત કરતાં જ કદ છુટે
છે, આસહારી ચાલ છે, પાચનશક્તિ સુધરે
છે અને ફેફસાં મજબુત થઈ દમ ખામી-
પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂ. ૩-૮
રૂ. ૧ અને રૂ. ૧૦ ના પેકેટમાં બધી
જગ્યાએ મળે છે, અગર ડા. પુરોહિત
ફાર્મસી, આલેકપુરથી મંગાવો.

પુરોહિત

આસહારી

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાગત વખતથી રહેલી જુદાંદને પૂરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના મળને નામદાર મંજ મકાનના નિયમની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના પદાધિકારી શ્રી જાણસાહેબ ખેર, મુલુમંતી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આજકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એચ. એમ. પારીકરનાં પ્રયોગિક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સવળા મંતવ્યોનો સંદેશ આ પુસ્તિકામાં સંચોદ રીતે મળી રહે છે.

કાલેજ સાઈઝનાં ૧૩૧ પાના, દિ. ૧૧ી જેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફસ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપયુ પ્રાયશ્ચિત્ત :

સંપ્રક : શ્રી મનુભાઈ મુખારામ નાટક : પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૦-૦ ગામડામાં ખડક ઓછા થયે અને ઓછા ખડકે ભગ્ની શકાય ત્યાં દારૂનિર્લેપ અંગેની નાર્તિકા

(૩) દારૂનો દય :

દારૂના દેશનાં તોડવને સિચાકિત કરેલા અને દારૂડિયાનું કસબ અપાવવાનું સર્વવિધ મી વમાનકર જોવી, મી નારદ યજ્ઞે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં મંજ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથ :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતા મળુદયનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી તાલુ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી મોખન અને મી વાનગકરે સિચાકિત દારૂ, અનિયમે સ્વરાજની બે વેધક વાનગી. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮ કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાઈનો વિજય :

(બે વાનગીઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦ શ્રી પીતામહા પટેલ અને શ્રી સીતામહ મળોની દારૂડિયાના હદયપરિવર્તન વાનગી બે વાનગીઓ

(૭) ઉડ્ડી ઘડીએ :

વાનગ - શ્રી વનદુખરામ મહેતા : ખડક ઓછી મહેતને ભગ્ની શકાય એવી દારૂનિર્લેપ અંગેની એક સંચોદ નાર્તિકા

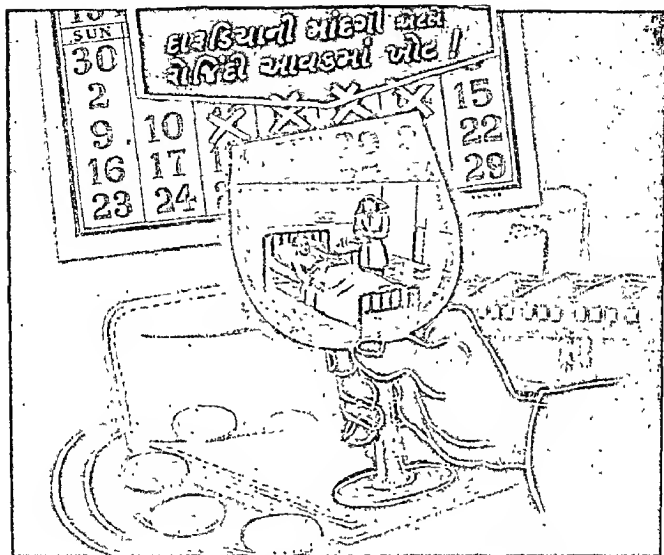
(૮) અવયર્ધના :

મુજરાનના પ્રયાગમાન કવિઓની નવલિર્લેપ અંગેની મેલીમ કાવ્યકૃતિઓનો નવો સંગ્રહ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. વી. મંચાલા

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓફિસ કસ્ટમ હાઉસ, કાઠ, મુંબઈ-૬

દારજાંઘી સહજી સરો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારજાંઘી સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત

हिन्द

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	લેખક	પાનું
૧	વાસન્તી વાયરે [કાવ્ય]	... 'અનામી'	૩
૨	કેટલીક અમણાગોત્રી ઉચ્છેદન	...	૪
૩	કેરી નેશન	... ચંદ્રશંકર શા શુક્લ	૮
૪	મકાશની પગથો...	... પ્રદલાદ અજમદ	૧૦
૫	૫ ન હુ જ સમજું [કાવ્ય]	... પ્રેમસંકર હ. ભટ્ટ	૧૫
૬	જલો અને આચરે	... દામુભાઈ શુક્લ	૧૭
૭	મારો ચરખો [કાવ્ય]	... રમણલાલ ગાની	૧૯
૮	સર્વનાશ	... 'સચિન' ઓઝી	૨૦
૯	શિક્ષણના ત્રણ આદર્શો	... જિતેન્દ્ર દવે	૨૩
૧૦	વિનિષાત	... સીતારામ જે. શર્મા	૨૬
૧૧	દાંતની મંજાળ	... સાકરલાલ અ. દવે	૩૧
૧૨	અપમાનિત શાને? [કાવ્ય]	... ગોવિન્દલાલ પંચાલ	૩૩
૧૩	બાળ વિભાગ	...	૩૪
૧૪	બાળ સપનાં	... 'મયૂરક'	૩૬
૧૫	અન્ધાવસીકન	... રામપ્રસાદ જે બાપ્પી	૩૭
૧૬	સમયના પ્રવાહમાં	...	૪૧
	[પ્રાતીય સમચારો]		
૧૭	સમાજ-સેવા પરિપદ	...	૪૬

કપરચિત્ર - હર્ષદ પંડ્યા

★ 'સંજીવન' માટે મહાનિષેધ, કેળવણી, ગ્રામપુનર્વસના, ગ્રામોદ્યોગ, પ્રૌદ્યશિક્ષણ અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોઓ આવકારવામાં આવે છે.

★ જદલાનાં સામયિકો અને અન્ધાવસીકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આવતી છે.

★ મકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે ચોગ્ય પુસ્તકો આપવામાં આવે છે.

★ 'સંજીવન' માટે આવતા લેખોની પહેાંચ લખાણમાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ જે ચોગ્ય રીક્રિટી બીટી હશે તોજ પછી મોકલવામાં આવશે.

★ 'સંજીવન' માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મત્તવ્યો સાથે મુજબ પ્રાંતિક દાણધી-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે એમ મનવાનું નથી.

ટીપ્પણ:- 'સંજીવન' શરૂકાને દર માસના પહેલા અઢનાડિયામાં પહેાંચતું ન થાય તો તેઓએ એવિસને ના. ૧૫ મી પહેલાં જણાવવું. સાર પછી કોઈપણ બાબતી ફરિયાદ સાંભળવામાં આવતી નહિ.

મુજબ પ્રાંતિક દાણધી-સમિતિ : એલડ કસ્ટમ હાઉસ દાર, મુંબઈ ૧.

રા મ તી ર્થ આ લ્હી તે લ

(રૂપે. નં. ૧)

(મેડીકેટડ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. દાંતમાં વાળ ઉગે છે. ખોડા, જી, લીખ, નાશ થાય છે. વાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં તાજવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાઠ નિદ્રા આવે છે.

બધી ઋતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિંમત:—રત્તી બાટલીના રૂ. ૩૫, નાની બાટલીના રૂ. ૨.

ટપાલથી મંગાવનારે મોટી બાટલી માટે રૂ. ૫-૫-૦ અને નાની બાટલી માટે રૂ. ૩-૭-૦
(પેકીંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. વી. પી. થર્ટ નંબી.

રા મ તી ર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૯૫૦ થી

મુંબઈ પ્રાંતમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવનાર હોઈ
એ નિમિત્તે 'સંજીવન' નો એપ્રિલ માસનો અંક

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ — અંક

તરીકે પ્રગટ કરવામાં આવશે. આ અંકમાં ગુજરાતના લખ્ય પ્રતિષ્ઠ લેખકોની દારૂ નિષેધ અંગેની વાર્તાઓ, નાટિકાઓ, કાવ્ય તેમજ દારૂબંધીનાં વિવિધ અંગેને સ્પર્શતા અભ્યાસપ્રદ લેખો આપવામાં આવશે.

દારૂનિષેધ અંગેનું અગ્રેડ સાહિત્ય સુચોજિત રીતે મેળવવા માટે

આ અંકથીજ સંજીવનના ગ્રાહક થાઓ.

પ્રગટ થઈ ચૂકેલ છે

— ત્રિ પુ ટી —

ગુજરાતના

લઘુપ્રતિષ્ઠ

ના ટય કાર

ધનમુજલાલ કૃ. મહેતાનાં

નવાં કલાત્મક નાટકોના

આકર્ષક સંગ્રહ

૫૪ સંખ્યા ૩૬

કિંમત ૦-૪-૦

—x—

તમારી નકલો વી. પી. થી મંગાવો

મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

આઈડી કન્ટેનર હાઉસ

કોટ, મુંબઈ-૧

દમનું
સંકટ

શાસ્ત્રીય
ઉપાયથી
દૂર ગાય છે:

તે માટે બનર ઔષધી નકામી કરે
છે. એવા ઔષધીમાં તેટલા પુરતા
દવાઓ દમ પાડીથી વધુ ઝેર પાડે
છે. પાંચ મિનિટમાં કે એક તાત્કાલ
દમ ચારે કનઠા ઉપાયથી તમારો
દમ ચારે થવાને બદલે ફક્ત વધે છે.
પુરોહિત શાસ્ત્રહારી એજ એક
ઔષધ એવું છે કે તે લેવાની શાન
આત કરવાનું કંઈ કંઈ છે, શાસ
ત્રોમાં વાપ છે, પાચનક્રિયા સુધરે
છે અને ફેરસાં મળવું થઈ દમ
ખાતીપૂર્વક અને પુરેપુરે મટે છે.
શા. ૩-૮, શા. ૬ અને શા. ૧૦ ના
ચોખ્ખામાં બધી જગ્યાએ મળે છે,
અન્ય શા. પુરોહિત કમરેડી,
શાસ્ત્રપુરથી મંગાવો.
મુંબઈ એજન્ટ-વનમાળી જીઆ
એન્ડ કો. પ્રી.સેલ સ્ટોર

પુરોહિત

શાસત્રહારી

પ્રગટ થઈ ચૂકેલ છે

અભ્યર્થના

—[૦]:—

અભિપ્રેયનાં ગીતોના નવા સંગ્રહ

૫૪ સંખ્યા ૩૨, કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. થી મંગાવો

મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

આઈડી કન્ટેનર હાઉસ,

કોટ, મુંબઈ-૧

સંપ્તવન

વર્ષ બીજું :

માર્ચ—૧૯૫૦

[અંક આઠમે]

વાસંતી વાયરે

વાસન્તી વાયરે ચેતન જાગે,
ચેતન જાગે ને જાગે જડતા ભાગે!
વાસન્તી વાયરે ચેતન જાગે.

શીત શિશિર શમે,
તેજ રસ-સૌ રમે

સ્થલ સૂક્ષ્મ સૌ કણે શું અમી બિન્દુ ઝમે!

વાસન્તી વાયરે ચેતન જાગે,
ચેતન જાગે ને જાગે જડતા ભાગે!
વાસન્તી વાયરે ચેતન જાગે.

વાસન્તી વાયરે કાનન જાગે,
કાનન જાગે ને પુરે પડવા વાગે
વાસન્તી વાયરે કાનન જાગે.

આંધ્રે મંજરી શોહાય,
ઋતુગીત ભ્રમર ગાય

વાસન્તી વાયરે આતમ જાગે,
આતમ જાગે ને હેલખંધન ત્યાગે
વાસન્તી વાયરે આતમ જાગે.

હીન ચાહ છૂટી નય,
મુક્ત પ્રાણપંખી ગાય

ખંસી કોકિલની સ્વાગતના સૂર સમી વાય!

ઉડા અંતરના અંતરમાં અજવાળાં થાય!

વાસન્તી વાયરે કાનન જાગે,
કાનન જાગે ને પુરે પડવા વાગે
વાસન્તી વાયરે કાનન જાગે.

વાસન્તી વાયરે આતમ જાગે,
આતમ જાગે ને હેલખંધન ત્યાગે
વાસન્તી વાયરે ચેતન જાગે.

વાસન્તી વાયરે સંસાર જાગે,
સંસારના સાર સમી આતમ જાગે
વાસન્તી વાયરે આતમ જાગે!

કેટલીક

ભ્રમણાનું

ઉચ્છેદન

આજ લગી વાયક સમક્ષ જે હુકીકતો રજૂ કરવામાં આવી છે. તેના આધાર તરીકે વર્ષોના અનુભવ તેમજ વૈજ્ઞાનિક અને વૈદ્યકીય સંશોધનનું પીઠગણ છે. આમ હોઇ સ્વાભાવિક છે કે આ માહિતી એકત્રિત રતાં બહુ સમય લાગ્યો હોય અને તખ્તકે તખ્તકે નવાં વાં સંશોધનોની સાથે એ મેળવી શકાઈ હોય આ શોધનોનાં અનુમાનો ત્યારે નિઃસંકે રીતે સ્થાપિત થયાં ॥ જે ઔદયિકતમાં તેમજ દુનિયાના બીજા ધણુએ દેશોમાં મ્પરન્ત કાર્યકરેએ દારૂની બદી રાખવા માટે જેહાદ ઢાવવી શરૂ કરી. આ પ્રયત્ન ગયા સૈકાની શરૂઆતથી ગતતી બનેલી. ગયા સૈકાની મધ્યમાં શરૂ કરવામાં ॥ વેલી 'ચિરિશ ટેમ્પરન્સ મુનમેન્ટ' નામક સંસ્થાએ વ્યાખ્યાનો, સલામો અને પત્રિકાઓ દ્વારા દારૂની બદી રાખવા માટે દીધેલિગયુક્ત અને અનેકદશીય પ્રચાર કરેલો.

કહેવાતા લાભો !

એ વાત ખરી છે કે દરૂના ઉપયોગનાં પ્રત્યેક અનિષ્ટો પીનાર વર્ગના લક્ષમાં ખજુ લાવી ત શક્યાં હોય! છતાં પીનારઓનો મોટો ભાગ મધપાનનાં અવશુનીય અનિષ્ટોમાંથી ધણુખરાંથી લો જાણુકાર થયેલ છે. પોતાના દુર્વ્યસનના ગુલામ થવાને કારણે અને એ ગુલામીમાંથી સહેલાઈથી છૂટી ન શકવાને કારણે આ લોકો મધપાનના નિવિધ લાભો બતાવ્યા કરે તે દેખીતું છે. હિંદને દારૂ પીનાર વર્ગ મધપાનના જે કહેવાતા લાભો દર્શાવે છે તેમાંના કેટલાક અહિં રજૂ કરી એ લાભો વસ્તુતઃ કેવા ગેર-

લાભો છે તે અહિં જોઈએ. નવાઈની વાત તો એ છે કે મધપાનની તરફેણમાં દર્શાવ કરનાર વર્ગ જાણી જોઈને ચોક્કસપણે એના અનિષ્ટ તરફ આંખ મીચાંમણું કરે છે અને ચોક્ક પ્રમાણમાં તેમજ ચોક્કસ સંમેગોમાં દારૂ લેવાથી કેશું જ નુકશાન થતું નથી એમ તેઓ ભારપૂર્વક માનતા હોય છે.

હવે આપણે એ ભ્રમણાનું નિરસન કરીએ.

મધાર્ક: ખોરાક તરીકે !

માણસના ખોરાકમાં સામાન્ય રીતે નીચેનાં તત્ત્વો હાય છે:-(૧) કાર્બોહાઇડ્રેટ્સ એટલે કે કાર્બન, હાઇડ્રોજન અને ઓક્સીજનવાળાં સ્ટાર્ચયુક્ત દ્રવ્યો અને ચરબી (૨) પ્રોટીન્સ એટલે કે જુદા જુદા પ્રમાણમાં નાઇટ્રોજન અને સહરવાળાં દ્રવ્યો (૩) બીજા પદાર્થો અને પ્રત્યવગત તત્ત્વો અને છેલ્લે (૪) પાણી કે જેના અભાવે આપણું શરીર ટકી શકેજ નહિ. પ્રોટીનનું મુખ્ય કાર્ય બાળકના વિકાસને પોષક એવાં તત્ત્વો પુરાં પાકવાનું છે. ત્યારે બીજાં દ્રવ્યોનું કાર્ય લોહીનું પરિભ્રમણ, હૃદયનું સ્પંદન, સ્નાયુઓનું ફલન ચલન વિગેરે ક્રિયામાં શરીરની શક્તિ ટકાવવાનું છે. મધાર્કમાં કાર્બન, હાઇડ્રોજન અને ઓક્સીજન છે. પરંતુ એ કારણે જ સ્ટાર્ચ અને ચરબીવાળાં પ્રોટીન્સ જે કાર્ય કરી શકે. તેની ગરજ મધાર્ક સારી શકે નહિ.

મધાર્કમાં ખોરાકનાં તત્ત્વો છે એવી ભ્રમણા ઉપેક્ષિત થવાનું ખાસ કારણ છે. મધાર્કનું ઉત્પાદન ગાળ, ખાંડ, અનાજ અને એવાં બીજાં દ્રવ્યોમાંથી થાય છે. તારી તાકમાંથી કાઢવામાં આવેલા રસમાંથી બનાવવામાં આવે છે. આ બધાં દ્રવ્યોના મૂળ સ્વરૂપમાં કાર્બોહાઇડ્રેટ્સ હોય છે ખરા. અને એથીજ એવી માન્યતા ફેલાઈ છે કે કાર્બોહાઇડ્રેટ્સ વાળાં દ્રવ્યોમાંથી ઉત્પન્ન કરતાં મધાર્કવાળાં પીણાંએ એ દ્રવ્યો જેટલાં જ ખોરાક તરીકે ઉપયોગી છે.

લીમિગ નામના એક પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિકે મણું વર્ષો પહેલાં દર્શાવ્યું છે કે સ્નાયુઓને મજબુત બનાવવા મરેની માદક પીણાંઓની રમિત ફેવળ મુશ્કેલ છે. બીજાર જેવાં કેટલાંક પીણાંઓમાં કાર્બોહાઇડ્રેટ્સ દ્રવ્યો મળી આવે છે ખરાં પરંતુ એનું પ્રમાણ એટલું બધું ઓછું છે કે એમાં પોષક તત્ત્વો નિવડેલ નથી.

ટેમ્પરન્સને લગતા પોતાના એક નક્ષીતા પુસ્તકમાં
વોલ્ટર શેા કોસ આ વિષય પરત્વે લખે છે:-

“માદક પીણીઓમાં ખોરાકનું પોષક તત્વ એટલા
બધા ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે કે શરીરના ઘડતર માટે
જરૂરી એવું પોષક ને માદક પીણીમાંથી કોઈ માણસે
મેળવવું હોય તો એણે બહુ જ બેદ પ્રમાણમાં થવવાન
કરવું પડે એટલે કે માદક પીણીઓમાંથી એને જેટલું
પોષક મળે એટલી અનેક મર્યાદાનું કુશળ એના પરિણામે
નીપળે!”

માદક પીણીઓમાં ખોરાકનું તત્વ છે એ જાનની
બ્રમણ ઉપરિચિત થવા માટે ખાસ કારણ છે. નક્ષીતા
વૈજ્ઞાનિક લીમિંગે એક સ્થળે એમ કહેલ છે કે મલાઈમાં
યાકનું શમન કરે એવાં તત્વો રહેલાં છે. મધિતાર્ય કે
મલાઈ શરીરમાં મરખી ઉત્પન્ન કરે છે અને શકિતના
વિકાસ કરે છે. પરંતુ આ કથનની પાછળ એ વૈજ્ઞાનિક
કોઈપણ જાતનો શરીરશાસ્ત્રને લગતા પુરાવો પોતાના
અભિપ્રાયના સમર્થન તરીકે આપી શકે એમ નથી.

મલાઈ એ સાચા અર્થમાં ખોરાક નથી આ
જાતનું પ્રતિપાદન કરનાં કોલમિયા યુનિવર્સિટીના ડૉ.
હેવન એમર્સને કહેલું:

“શરીરને ઘડે અથવા રક્તવર્ધિનીઓને મજબુત
કરે એવા ખોરાકની મરજ મલાઈ સારી શકે નહિ.
શક્તિ વધે કે ખોરાક તરીકે પણ એ કામ આપી શકે નહિ
કારણ કે શરીરમાં કોષવતના સંક્રમણ માટે મલાઈ બહુ
જ ઓછા ઉપયોગી છે. સ્ટાર્ચ અને ખાંડવાળા પદાર્થો
જેટલા લાંબા સમય સુધી શરીરમાં સંગ્રહી શકાય છે
એટલા સમય સુધી મલાઈ સંગ્રહી શકાતાં નથી અને
તથી પણ એની ઉપયોગિતા ઘટે છે.

એટલે કે આટલું તો જરૂર ફક્ત થાય છે કે
મલાઈ યોગ્ય પ્રમાણમાં શરીરમાં એકસાઈ ઉત્પન્ન કરતો
હોઈ અમુક મર્યાદામાં અને તે પણ નહતવા અંગે
શક્તિવધે કે ખોરાક છે ખરે. પરંતુ એક, માખણ,
ઝોખા અને બીજા ખોરાકો જેટલા પ્રમાણમાં શરીરમાં
સંગ્રહી શકાય છે અને જેટલે દરજ્જે એ શક્તિવધે કે
તેટલે દરજ્જે મલાઈ નથી.

ખોરાક વૈજ્ઞાનિક સ્વરૂપ

રસાયણ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જે કોઈ પદાર્થ શરીરમાં
વૈજ્ઞાનિક દ્રવ્ય પામે છે અથવા તો જેનો શરીરમાં
એકસાઈ થાય છે તે પદાર્થ ખોરાક કહેવાય છે. આમ
જતાં સાદૃશ્યિક એસીડ, ટારટેરિક એસીડ, મેલિક એસીડ,
અને ફોસ્ફોરસ એકસાઈ ઉત્પન્ન કરે છે તે જતાં કાર્બ
એને ખોરાક ગણે એમ નથી. ને એવી દલીલ કરવામાં
આવે કે મલાઈ બીજા જ ભૂમિકા ઉપર નિર્ભર છે તો
સર ફેરિસ ગ્રોવલેન્ડ હોપ ક્રીન્સે આ સજાઈ જે કહ્યું
છે તેને યાદ કરવું જરૂરી છે.

‘ખરેખર મલાઈનું એકસાઈશન એ બીજું કંઈ જ
નહિ’ પણ એક ઝેરને બહાર કાઢવા માટેની શરીરની
પ્રતિભા છે.’

બીજે પણ એક મુદ્દો લક્ષમાં રાખે જરૂરી છે. જેને
સાચા અર્થમાં આપણે ખોરાક કહીએ છીએ તેમાં
ખનિજ પદાર્થો અને પ્રચલનક તત્વો પણ હોય છે,
જે વસ્તુઓમાંથી મલાઈવાળાં પીણીઓ બનાવવામાં
આવે છે એમાંની કેટલીકમાં પ્રચલનક તત્વો વગેરે
વતાઓજ પ્રમાણમાં હોય છે એ વાત ખરી છે. દલીલથી,
એન્ડ્રી, રમ, જન વગેરે ગાળીને બનાવવામાં આવતાં
માદક પીણીઓમાંથી આ પ્રચલનક તત્વો ગાળવાની ક્રિયા
દરમિયાન નાશ પામે છે. જ્યાંથી બનાવવામાં આવતાં
બીઅર, એલ, તાડી જેવાં કેટલાંક માદક પીણીઓમાં
પ્રચલનક તત્વોનું અસ્તિત્વ હોય છે ખરું. પરંતુ આ
તત્વો આ પીણીઓ ઉપર તરતી આછામાં હોય છે. અને
આછ પીવાના ઉપયોગમાં લેવાતી નથી. એટલેજ આ
પીણીઓને સાચા અર્થમાં ખોરાક કહી શકીએ નહિ.

મલાઈ એ પણ ખોરાક છે એ જાતની બ્રમણ
ઉપરિચિત થવાનું બીજું પણ એક કારણ છે. માદક પદાર્થો
લેવાથી મજામાં નથી રહતો હોય સુખાદૃષ્ટિ નિસરાઇ
અથ છે. એટલે ઘડીબર ખોરાક લીધો હોય એવો
પીનારને બ્રમ ઉત્પન્ન થાય છે. શરીરને બ્યારે ખરેખર
ખોરાકની જરૂર હોય ત્યારે જખનું આ જાનનું શમન
કોઈપણ કુળવાયલો માણસ નજ અપનાવે.

શોચનીય દશાકત તો એ છે કે હિંદમાં કેટલાંક
મુગ ગણીતા માણસો પણ તાડી ખોરાક તરીકે યોગ્ય
સ્થાન લઈ શકે તેમ જોઈ શકી દલીલ આપે છે.

"આવ કરી રહ્યા છે. પરંતુ તારીખોમાં મોટા તરફ નહિ જતાં જ છે. અને તારીખ દ્વારા એ તરફ પૂરતા પ્રમાણમાં મેળવવા જઈએ તો શરીરને અનેકગણું નુકશાન પીળી રીતે વેડું પડે તેમ છે. આમ શારીરિક, બૌદ્ધિક અને નૈતિક દૃષ્ટિએ ખતન પામવા કરતાં લોકો ઉપયોગી ખાદ્ય પદાર્થો પાછળ પૈસા વાપરે તો એ વધુ ઇચ્છનીય ગણાય એમ કોઈપણ સમજી માણસ કહેશે.

આ બધા ઉપરથી ફક્ત થાય છે કે મધાકું એ કોઈપણ સંયોગમાં ખોરાક નથી. કારણ કે શરીરનું રચના તંત્ર એને અપનાવી લેતું નથી. આ બૂલભરેલી માન્યતાને કારણે જે નુકશાન થઈ રહેલ છે તે અંગે ડૉ. કુમીન્સ કહે છે.

'મધાકું એક પોષક પીણું છે એ માન્યતાને કારણે જ આપણે અર્ધા લાગના દારૂડિયાઓ એ વ્યસનાથી પીડાતા બોદ્ધિએ છીએ.'

મધાકું ઔષધ તરીકે—

પીનાર વગેરેમાંના કેટલાક એમ માને છે કે આલ્કોહોલ એક ટોનીક છે અને શરીરના કોષોનું રક્ષણ કરે છે. એટલે દાકતરી સલાહ હેઠળ જે માણસ મધાકું લેતો હોય એને પાતા પુરતો તેમ કરતાં અટકાવવો નહિ. આના બેવાળ તરીકે એમ કહી શકાય કે દારૂખીનો અર્થ જોવા નથી કે દાકતરી સલાહ હેઠળ પણ કોઈને એ મધાકુંની જરૂર પડે તો તેને પણ તેમ કરવાની અટકાયત કરવી. તેમ છતાં આજથી પશ્ચિમિક વર્ગ પહેલાં મધાકું એ એક ઔષધ છે એવા અભિપ્રાયને પણ પકડાવવામાં આવ્યો હતો. અમેરિકાની ઓપીએને લગતી એક સંસ્થા, જે દર દસ દસ વર્ષને અંતરે ક્યાં ક્યાં ઔષધોને આધારભૂત ગણ્યાં એ અંગે ચર્ચા કરે છે તેના પ્રમુખ ડૉ. હાર્વે પીલીએ 'લીટરરી ડાયજેસ્ટ' માં ૧૯૨૦માં નીચે પ્રમાણે લખેલું:

'વર્તમાન યુગની ઔષધશાસ્ત્રની ઉચ્ચોચ આધારભૂત વ્યક્તિઓએ મધાકુંની અસર વિશે લાંબા વખતના સંશોધન પછી એથી અવાજે બહાર કઢ્યું છે કે મધાકું એ ટોનીક નથી, હતા નહિ અને કોઈપણ સંયોગમાં થઈ શકે પણ નહિ, એની કહેવતી ટોનીક અસર માત્ર નથી છે. એન્ડી અને વ્હીસજી બંનેને અત્યારે ઔષધની વ્યાખ્યામાંથી દૂર કરવામાં

આવ્યા છે. અગાઉ કેટલીય વાર જે સિદ્ધાંતનો પ્રચાર થઈ ગયો છે એવું પુનઃચ્ચારણ કરીને કહેવા દો કે મધાકુંવાળાં પીણાંઓ માત્ર નિરૂપયોગી જ નહિ પણ એકાંખાં નુકશાનકારક છે.'

બ્રિટિશ મેડીકલ ટેમ્પરન્સ એસોસિએશનની એક સભામાં ડૉ. અનેસ્ટ હાર્ટે કહેલું: 'દાકતરી વ્યવસાયમાં પડેલા લગભગ બધા જ હવે એ વ્યાખ્યામાં સંમત છે અને તે એ કે મધાકું ખોરાક પણ નથી અને ટોનીક પણ નથી.

રોગનિવારણ કરવા માટેની મધાકુંની શક્તિ વિશે પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ દાકતર સર વિલિયમ ઓસીઅર લખે છે.

'પહેલાં એમ માનવામાં આવતું કે મધાકું કય જવાં દર્દીના નિવારણ માટે ઉપયોગી થાય છે, પરંતુ ત્યાર પછીનાં સંશોધનો એમ સાબિત કરે છે કે વસ્તુતઃપરિસ્થિતિ એથી અનુભવ જ છે. મધાકું નિયમિત સેનાર વર્ગ જ લખતો વધુ પ્રમાણમાં ભોજન બને છે,

ધણખરા દાકતરો હવે એમ માનતા થયા છે કે બિહુલ મુરકેલી વગર ઔષધના ક્ષેત્રમાંથી મધાકું દૂર કરી શકાય તેમ છે. આ સંબંધે ડૉ. ટેલિક પોલ્સન કહે છે:

'વીસ વર્ષ પહેલાં જ્યારે ન્યુયોર્કની મેડીકલ કોલેજમાંથી હું ગ્રેજ્યુએટ થયેલો ત્યારે મારા પ્રોફેસરો મને એવું શીખવતા કે મધાકું દાહકોષક, ન્યુમેનિયા, કફ અને એવાં બીજાં દરદો માટે ધણેજ ઉપયોગી છે. અત્યારે એ કોઈ મુશ્કેલી દેખતો દાકતર આવે માત્ર ઉચ્ચારે તો લોકો એની મજકરી જ કરે!'

દરદીને આરામ આપવા માટે દાકતરો મધાકુંની લઘામણુ થા માટે કરતા તેના ખુલાસો ડૉ. લોડર બ્રાન્ડનના નીચેના કથનમાં મળી રહે છે:

'મધાકુંની સામાન્ય અસર હેઠળ માણસ ઉતેજતા અનુભવે છે. સોડીમાં એકરસ થતાં મધાકું પરિભ્રમણ વેગવન્તું બનેલું છે. અને બાલ અસર પરત્વે જ્ઞાનવૃદ્ધિની બજારોને સિધ્ધિ કરે છે. અર્થાત્ માણસ માનસિક તેમજ શારીરિક દૃષ્ટિએ ખાદ્ય વ્યવસ્થામાંથી ક્ષણિક વિશ્રાંતિ અનુભવે છે. અર્થાત્ રોગીને સહેજ આરામ જેવું લાગે છે.'

વધુ પુરાવા બેઠેશો ?

હવે આ બાબતમાં વધુ પુરાવાઓ ટાંકી વાચકની ખીરજ ખૂટાડવાનો આ લેખકનો આશય નથી. મલાઈકે કોઈપણ સ્વરૂપમાં કે કોઈપણ સંજોગોમાં 'દવા' તરીકે ઉપયોગી નથી એટલુંજ કહેવું પુરતું છે.

કેટલીક હોસ્પીટલોમાં મલાઈકોનો ઉપયોગ કેવળ છોડી દેવામાં આવ્યો છે. બ્યારે બીજી કેટલીકમાં એ પુષ્ટક ઘટાડવામાં આવ્યો છે. ડૉ. જેઈમ્સ એડમન્ડસ હેલ્થની લંડનની એક હોસ્પીટલમાં રોગીઓને કોઈપણ જાતની હાનિ વગર મલાઈકોનો ઉપયોગ સંપૂર્ણ રીતે છોડી દેવામાં આવ્યો છે. ૧૮૯૯માં એની સ્થાપના થઈ ત્યારથી આજ સુધીમાં એનું મરણનું પ્રમાણ માત્ર ૬ ટકા જ રહેલું છે અને એ બીજી હોસ્પીટલો કરતાં ઘણું ઓછું છે. ઓરાક તરીકે, દવા તરીકે અને ટોનિક તરીકે મલાઈકોની ગણના પ્રતિષ્ઠિત દાકતરો હવે ભાગ્યેજ કરે છે એ બાબતનો વધુ પુરાવો બેઠેશો હોય તો તે એ છે કે લંડનની પ્રસિદ્ધ ફિંગ બ્યોન્ડ હોસ્પીટલમાં ૧૯૩૯ના વર્ષ દરમિયાન દૂધ પાછળનું ખર્ચ ૩૬૦૦ પૌંડ હતું બ્યારે મલાઈક પાછળ માત્ર ૧૧૧ પૌંડ વપરાયા હતા.

Guide to Health and Home નામના પોતાના પુસ્તકમાં ડૉ. એ. બી. એલ્સન લખે છે :

‘આ વિષય ઉપર જેમ જેમ વધુ પ્રકાશ નંખાતો જાય છે તેમ તેમ મલાઈકોનો કેફસ વધુ ને વધુ નબળો થતો જાય છે. આધુનિક યુગના ઉત્તમોત્તમ દાકતરો હવે સર્વાતુ-મતે માનતા થયા છે કે મલાઈક એક ઉપયોગી રીડીયુલન્ટ

તો નથી જ પણ હાથકર એર છે. બહુજ થોડા પ્રમાણમાં એનો ઉપયોગ જોડાડો કરે છે એની પણ શરીરરચના નબળી પડી જાય છે તો પછી બેહદ નશાખાજનો તો સમ-જોગો વિનિષ્ણાત થાય જ ને !’

એ ખરું છે કે, હાથે ફેટલાક જૂનવાણી અને રૂઢિ-ચુસ્ત દાકતરો એવી દહામણી મત સેવે છે કે મલાઈક નિશ્ચિત ફેગમાં દવા તરીકે અવશ્ય ઉપયોગી છે. પરંતુ મેટા ભાગને અભિપ્રાય એથી કેવળ જુદો જ છે. અને એજ કારણે બ્રિટનના પંદર હજાર દાકતરોની સહીવાળી એક ગહેર અરજમાં બ્રિટનની હરેક શાખામાં આરોગ્યશાસ્ત્ર અને ટેમ્પ-રન્સનું સિદ્ધિશૂર નિર્ણયાત હોવું જોઈએ એ જાતની માગણી કરવામાં આવી હતી.

બ્રિટીશ મેડીકલ ટેમ્પરન્સ એસોસિયેશન આ બાબ-નમાં નેતૃત્વ લીધું છે અને એના તરફથી એક માસિક દ્વારા નિર્વચન મારેતો પદ્ધતિસરનો અચાર કરવામાં આવે છે. આ એસોસિયેશનના સભ્યો વખતો વખત જો અભ્યાસપ્રદ લેખો પ્રગટ કરે છે તે ઉપરાંત દાકતરો અભિપ્રાયનો સારાંશ કઈ તરફ દોળે છે તે સમજ શકાય તેમ છે.

આખો ત્યાં હિન્દમાં પૈસાદાર વર્ગ ખીયર, બ્લીસકી, જીન, રમ વગેરે જાતના દારૂ પીએ છે બ્યારે આમ વર્ગ તો તાડી અને મહુડાનાં ફૂલો તેમજ ચોખા વગેરેમાંથી જના-વાતા બીજા દેશી દારૂ પીએ છે. તેમ છતાં માદકતાની દૃષ્ટિએ શરીરને આ બીજા વર્ગથી જરા જેટલી ખંધુ ઓછી હાનિ થાય છે એમ માનવાને કારણ નથી. *

* ડૉ. એચ. સી. મુકરજીના અગ્રેષ્ઠ લેખને આધારે

અમેરિકાના ઇતિહાસમાં સૌથી
 મોટી હાલ મચાવનાર જે સ્ત્રીઓ થઈ
 ગઈ તેમાંની એકે, ઇ. સ. ૧૯૦૧
 ના જાન્યુઆરીની ૨૧ મી તારીખે,
 કાન્સાસ સંસ્થાનના વિવિધ શહેરના
 રસ્તાઓ પર ફેરી શરૂ કરી.
 'ચલો ચલો ખ્રિસ્તી સૈનિકો' વાળું
 ગીત તે ગાતી હતી. તેના હાથમાં કુહાડી
 હતી. ડગલસ એવેન્યુ નામના
 ધોરી રસ્તા પર એક દારતું
 પીકુ બેસું, એટલે ઝડપ દઈને
 અંદર પેડી, ને હવામાં કુહાડી
 વીંઝતાં કહેવા લાગી: 'આ
 ઈશ્વરનો હાથ છે. હું તમને
 પુરુષોને શરાબીઓના નરક-
 માંથી બચાવવા આવી છું.
 ઘરાફો બાબતના બારણામાં
 થઈને નાસી ગયા. દારૂ ભરી
 આપનારો માણસ ટેબલ તળે

અમેરિકન વીરાંગના

ફેરી નેશન

: અનુવાદક :

અંદ્રશંકર શુક્લ

ઘણીવાર સ્ત્રીઓ અસાધારણ
 શક્તિ ધારણ કરી રાષ્ટ્રીયોત્થાનના
 મહાન કાર્યમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.
 અહીં એવી એક અમેરિકન વીરાંગનાની
 યશસ્વિ આલેખવામાં આવી છે. અમે-
 રિકામાં વીસ વર્ષ પર્યન્ત દારૂબંધીનો જે
 ઐતિહાસિક પ્રયોગ થયેલો તેની પશ્ચાદ્-
 ભૂમાં ફેરી નેશન જેવી વેદના મૂર્તિઓની
 જીવનભરની દારૂવિરોધી જેહાદ અને
 જખ્ખર પ્રયત્નો પણ કારણરૂપ હશે. મહાન

ઉદ્દેશનાનું મુદ્દી ગયો હતો. ફેરીએ
 પહેલાં તો લાઈસેન્સ ને પ્રાર્થનાઓ
 કરીને કાન્સાસ સંસ્થાનનાં પીકાં બંધ
 કરાવવાનો પ્રયાસ કર્યો. તે, ધણીવાર
 રસ્તા પર, પીકાંની સામે, એક જૂનું વાઙ્ગું
 મૂકે, કલાલના આત્માનો ઉદ્ધાર થાય
 તે માટે પ્રભુની પ્રાર્થના કરે ને ગાય.
 તેણે એ રીતે દરલાયે પીકાં બંધ
 કરાવ્યાં પણ ખરાં. પણ એને
 એ રીત બહુ જ ધીમી લાગી.
 એને તો વેગ લેવો હતો.
 એટલે એણે પીકાં પર ઈટા
 નાખવાનું અને કુહાડીથી
 દારૂનાં પીપ ચીસી નાંખવાનું
 શરૂ કર્યું. બેશક એને ખજર
 હતી કે હું કાપકો તોડું છું.
 પણ એને એ પણ ખજર હતી
 કે પીકાં ; ; ; છે, કેમકે
 કાન્સ

કુરી કહેતી: 'આપણે આ ફેસને ન્યાય કાન્સસના કાયદાથી કરવાનાં નથી; આપણે તો એના ન્યાય બાધ-બલના કાયદાથી કરવાનાં છીએ.' પછી તે ઊભી થઇને બાઈબલ વાંચવા માડે.

જન-એને ખેસી જવાનું કહે એટલે એ સામે તડફેા કરીને કહે: 'મને ખેસી જવાનું ન કહેશો. હું તમારી મા થવા જેવડી ઉમરની છું.'

તેના પહેલો પતિ મરી ગયો તે પછી તે, પોનાના બાળકનું તથા સાસુનું પોષણ કરવા, નિશાળમાં મહેતીનું કામ કરતી. ચાર વરસ બાદ તેની તોડરી ગઈ. પછી તેણે પ્રાર્થના કરી: 'હે પ્રભુ, મારાથી સાસુની ને બાળ-કની સંભાળ લઈ શકાતી નથી. તું મને મદદ કર. મારે માટે પરણીશ. હે નાથ, મેં કોઈ પુરુષને પસંદ કરી રાખ્યો નથી. તને સારામાં સારો લાગે એવો પુરુષ તું મને પસંદ કરી આપ.'

થોડાક વરસ પછી તે ડેવીડ નેશનને પરણી. તે એક બાપનો તંત્રી, એટલે તે ઉપદેશક હતો. તે માનતી કે આ લગ્ન મારી પ્રાર્થનાનું પરિણામ છે. ડેવીડ નેશન છેવટે કાન્સસ સંસ્થાનના હોલ્ટન શાસના એક દેવળને પાદરી થયો. પણ ફેરીને લાગતું હતું કે ઉપદેશ આપવાની આવડત મારા પતિ કરતાં મારામાં વધારે છે; એટલે તે પતિને, ઉપદેશ આપવા માટે બાઈબલનાં વાક્યો પસંદ કરી આપતી, તે ઘણીવાર પ્રવચનને લખી 'પણ દેતી. ડેવીડ દેવળમાં ઊભો રહીને પ્રવચન આપતો ત્યારે તે બાળકી હારમાં ખેસતી, અને અવાજ ક્યારે લેવો તીચી કરવો ક્યાં બોલવાની ઝડપ વધારવી, ને ક્યાં હાવભાવ કરવો એ વિષે, શ્રોતાઓ સાંભળે તેવી રીતે, સચનત્વે આપતી. પ્રવચન પૂરતું લાંબુ થઈ ગયું એમ એને લાગે એટલે તે ઊભી થઇને માટે અવાજે કહેતી: 'એટલું આજે બસ છે, ડેવીડ.' ડેવીડ જો તે જ પળે બોલવાનું બંધ ન કરે, તો તે પાસે જઈ ઘડાંક દબને પતિનું બાઈબલ બંધ કરી દેતી, પતિના હાથમાં યેપ આપતી, ને કહેતી: 'હવે બસ થઈ, ઘેર ચાલો.'

પક મંડળે પાદરીને રાજનામું આપવાનું કહ્યું, ને તેણે પુણીથી રાજનામું આપ્યું.

વરસો પછી ડેવીડે અદાલતમાં એની સામે ધૂટાછેડાની અરજ કરી ત્યારે ફેરીએ કહ્યું: 'ડેવીડ મને બધું ધીમાં લાગતું, મારા વેગને એ પહેલીથી શકતા નહીં.

એ બાઇને ધણીની જરૂર નહોતી; એને તો જરૂર હતી કાન્સસના એકાદ ખચરતી.

એકવાર એક દેવળમાં પાદરી કંઈક બોલ્યો હશે તે ફેરીને ગમ્યું નહીં. તેણે ત્યાં ને ત્યાં જ ઊભી થઈ પાદરીને સાફ સાફ વાત સંભળાવી દીધી.

ખીજે એક પ્રસંગે તે ટોળામાં એક માણસ પાસે ચાલતી ગઈ, તેના મોઢામાંથી સિગાર તાણીને ફેંકી દીધી, ને તેને કહ્યું: 'શરમ નથી આવતી તને? તારું પોદું તો ફેરના બેનું મંધાય છે!'

ફેરીના આપ પુષ્કળ હેતુ મૂકીને મરી ગયો હતો; એ હેતુ કેટલે પંદર વરસ પછી પૂરું થઈ પી હીધું. એ હેતુ ભરવાની એની જવાબદારી નહોતી; કોઈએ એની પાસેથી એવી આશા પણ રાખી નહોતી; છતાં એણે એ હેતુ લખ્યું. તેણે જિંદગીનાં છેલ્લાં વર્ષોમાં લાખણ કરીને પૈસા મેળવ્યા. પણ એ પૈસા તેણે ગરીબ અને બૂખ્યાને માટે આપી દીધા; અને દારૂડિયાઓની રૂતબે તેમનાં અનાજ બાળકો માટે તેણે કાન્સસ શહેરમાં એક અનાથાલય રચાવ્યું.

ફેરી નેશને કાન્સસનાં મેદાનીમાં કામ કરવું શરૂ કર્યું ત્યારે દારૂ નિષેધનું કામ દીલું દીલું ચાલતું હતું, ને તેમાં કશે દમ નહોતો. પણ ફેરીએ એને લડાયક બનાવ્યું, ને છેવટે અમેરિકામાં દારૂબંધી કાયદાથી થવા પામી.

કાન્સસ સંસ્થાને એક રસ્તાને એનું નામ આપ્યું છે; ને એના પર નિશાનીઓ કુદાડીની છે. *

(મહાન માનનાં ખંચી)

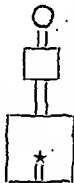
* મળ લેખક: 'ડેવ કનેલ'

આનું થોડાક મહિના ચાલ્યા પછી દેવળના વ્યવસ્થા-

પ્રકાશની પગથી

લેખક:

પ્રહલાદ બ્રહ્મભટ્ટ

સંસ્કારી માતાની હાથ જેવી અદૃશ્ય થઈ કે તરત પિતા તરફથી વારસામાં અણેલા દારૂના વ્યસનનો હમીદ ભોજ થઈ પડ્યો. એ વ્યસને એને હેરાન ખેંચાણ કરી નાખ્યો! પરંતુ કઠ્ઠરતને કરવું ને, તે એક વાર હમીદ મહાનિવેશની એક સલામાં જઈ ચડ્યો ત્યાં એણે પ્રકાશની પગથી જોઈ... એવું આખુંથે જીવન ત્યારથી ફરી ગયું.

હમીદના અંગપળના પ્રયોગો સોનું આકર્ષણ જમાવતા હતા; એના અંગપળના પ્રયોગોમાં અનેક પ્રકારની વિચારણા પણ હતી. એણે વ્યાયામકારા પોતાના દેહનું કૌવત વધાર્યું હતું; અને જાદુની કળિત પણ વધારી હતી. પણ એની સાથે જ એના મનોનિવેશનાં અને મનોબળનાં પણ વૈતરને દર્શન થતા હતા.

એ હમીદ લોકકાંતિમાં અમારી સાથે જેલમાં હતો. નેકલિલ અને ખુદાના બંદા તરીકે જેલમાં પણ ત્યારે એ ખૂબ અણીતો હતો. જેલના નાનામોટા તમામ નિયમોનું એ ચિવટાઈ પૂર્વક પાલન કરતો. ફટલાકને એની આ ચિવટાઈ ગમતી પણ નહિ.

ધીમે ધીમે એની સાથેનો મારો પરિચય વધતો ગયો. અને પછી તો એ મારા જેલવાસ દરમ્યાન મારો અતેવાશી મિત્ર થઈ પડ્યો હતો. એના દિલની સમ્બાધનાં મને અનેક પ્રસંગોએ દર્શન થયાં હતાં.

‘હમીદ, તને સત્તાવાળાઓએ જેલમાં કેમ પકડી દીધી?’ તે કાંઈ કહ્યું તો નહોતું! ‘મેં એક દિવસ એને પ્રશ્ન કર્યો.

‘‘તમે જાણ પોલીસવાળાઓ પર ગુસ્સો કરો છે. પણ મને તો એમની ન્યાયપરાયણતામાં અદા છે’’ હમીદે હંસીને જવાબ દીધો. પણ એના મનોમત ભાવો ગુપ્ત રીતે પણ એમ કહેતા હતા કે તે પોલીસનાં પગલાંનો અમાય તો કરતો જ નથી.

‘શા ઉપરથી તું આટલી ગંભીર અદા ધરાવતો

થયો?’ મને એના જવાબથી આશ્ચર્ય થયું હતું. પણ એટલી ખાતી હતી કે એના જેવો આદમી જુદું તો નહિ જ આવરતો હોય.

‘અરે ભાઈ!’ હમીદે હસતાં હસતાં મારી પી! પર ધણે મારતાં કહ્યું: ‘વાસ્તવમાં આજે પણ હું જેલમાં જ હોત’ અને નિસાસો નાંખતાં કહ્યું: ‘કદાચ પાંચમી—સાતમી વાર હોત!’

‘એમ શા ઉપરથી કહો છો?’ મને હવે હમીદની વાતમાં રસ પડવા લાગ્યો.

‘મારી જાંઘીને તો હું જ અગળર બાકુંને!’ મંબીર થતાં હમીદે કહ્યું.

‘તારી જાંઘી આમ તો મુંદર છે. ખુદાની બંદગી પણ તું નિયમિત કરે છે. ખુદાઈ આલામોતું પાલન પણ તું ચિવટપૂર્વક કરે છે. ને તું પાક દિલનો આદમી છે. છતાં તારા જીવનમાં એવું શું છે કે જે છુપાવવા જેવું છે?’ મેં વિસ્તારથી પૂછ્યું. એના જીવનને જાણ્યાની હવે મને તોય ઉત્કેષ થઈ આવી હતી.

એણે કહ્યું, ‘એ બધી લાંબી વાત છે. આવો જોલીમાં એસીએ!’

અને હું હમીદની પાછળ મન્યવત્ જોલીમાં દાખલ થયો. એ ચોરીક ફોજોમાં શરૂ. દિલમાં કેટલીય શંકાઓ જાગી. માનવીનું મન ક્યારેક તરતે ચડે છે ત્યારે, કેવી કેવી કલપનાઓ તે સમયે છે.

‘શું હમીદ શું હશે? હમીદ શું? અમીસ હશે? ઝોનામાં કોઈ ફાંધું હશે?’ આવા હાસ્ય તરંગો મારો મન પર અથડાવા લાગ્યા.

‘એસો! હું આપને સવિસ્તર વાત કહીશ!’ એમ કહીને હમીદ મને પોતાની ખોલીમાં ભાવપૂર્વક બેસાડતાં કહ્યું.

અને એણે મારી સામે જ એક લેતાં કહ્યું ‘ભાઈ! કેટલીક વાત એવી છે કે મનમાં દબાવી રાખવાની ઇચ્છા પડે, લાંબા વખત સુધી એ વાત મનમાં રહી શકતી નથી. મારા જીવનનો બુતકાળ પણ એવો જ છે. તમે અને હું આ જેલમાંથી મુક્ત થઈએ તો પહેલાં તો તમને મારા બુતકાળથી પરિચિત કરવાનો જ હશે, કારણ કે આ જેલમાં તમેજ મારા પર બધામાં વધુ ઇતખાર મૂક્યો છે’

ખોલતાં બોલતાં એ સ્વેચ્છ અટક્યો. અને કહ્યું: ‘તમને હું મારા ભાઈ સમાન ગણું છું. આમ તો ખૂદના બંદો, ખૂદની દુનિયાનાં તમામ માનવીઓ ભાઈ સમાન જ છે પણ તમારામાં મારો ઇતખાર છે. એટલે તમારાથી બૂદાઈ નથી રહી’ અને એનો કંઈ કંઈક થયો. એની આંખના ખૂણા બીતા થયા લાગ્યા.

‘હમીદ! તારી આંખ બીની શા માટે થઈ છે?’ મેં પૂછ્યું. ‘ત્રણેક માનવના જીવનમાં કાર્ષિક એવું તત્ત્વ રહેલું હોય છે જ કે જે તેને છુપાવવું પડે છે. સંભવ છે કે તારા બુતકાળમાં પણ એવું તત્ત્વ હોય જે...’

‘તદિ ભાઈ તમે મને અત્યાય કરી રહ્યા છો.’ મને બોલતાં અંટકાવીને તેણે કહ્યું! ‘મારા જીવનમાં જે એમ હતી, એ જ કદાચ ન હોત તો આજે તમારા જેવાઓનો ભોગ ક્યાંથી થાત? એ એક એમ હતી પણ મહાભાજના વચનોએ હું સુધર્યો અને તારથી એમના માર્ગે ચાલવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું.’ એણે પોતાના જીવનનાં શૂદ્ધ તત્ત્વ પરથી પડેલું ખસેડવા માંડ્યો.

* * *

હમીદના બુતકાળમાં જે એમ હતી, એ મધપાનના વ્યસનની હતી. જ્યારે એ વ્યસનમાં ચક્રવ્યૂર રહેતો ત્યારે તો એને... એ એમ... લાગતી ન હતી.

હમીદને દાદની ટેવ એના પિતાના વારસામાં મળી હતી. પિતા રોજ નશાના ઘેનામાં જ ઘેર આવતા અને બહાર ખાટલા પર. એણે એણે અલકમલકની વાતો કરતા. એ વાતો બધી જ અસંબંધ રહેતી હમીદ ત્યારે સાચ નાનો હતો.

એક વખત એના પિતાએ એને કહ્યું: ‘બેટા હમીદ! તું પણ આવ!’. એમ કહીને પોતાના ખિસ્સામાંથી મલની શીશી કાઢીને એના મોઢામાં ટીપાં નાંખવા માંડ્યાં.

અને હમીદે રાડ પાડી.

હમીદની ખૂમ સાંભળીને એની અમ્મા દોડતી બહાર આવી. એણે હમીદના બાપ સામે વાદવિવાદ કર્યો. પરિણામે નશામાં ચક્રવ્યૂર અનેકા હમીદના બાપે, હમીદની અમ્માને માર માર્યો અને અટકી રાખે હમીદ સાથે એને ઘરમાંથી બહાર હાંકી કાઢી.

હમીદની અમ્મા શ્રદ્ધાળુ બાઈ હતી. એણે પોતાના ખાનિદના ઘરનો ઉચર મૂક્યો ત્યારે જ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે જીવનાં જીવ તો હવે આ ઘરમાંથી પણ મૂકવાની નથી. હમીદને એના બાપની ટેવ વારસામાં ન મળે એ માટે હું એને દૂર રહીને સાચવીશ’ એણે ત્યારે જ નિશ્ચય કર્યો હતો.

નાના બાળકને લઈને, એણે પોતાની જીવનયાત્રાનો પ્રારંભ કર્યો. જનતાની ખડતલ બાઈ દિવસભર મહેનત મજૂરી કરતી અને રાત્રે પોતાના બાળ સામે ખેડીને સ્વચ્છાઈની, નેડીની વાતો કરતી મજદૂરના કાનુનીઓ એ પોતાના પુત્રને પરિચિત રાખતી હતી. આમ જીવન જંગ ખેડીને એણે પોતાના હમીદને નેક આદમી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. હમીદ ધીમે ધીમે મોટો થતો ગયો. અમ્માને બાળે મુશીને ફળિયામાં રમતો થયો. હવે તો એને અનેક સમયવસ્તુક મિત્રો મળ્યા અનેક જાતની વાતો બોલવા મળી, અને જેમ જેમ એ પોતાના મિત્રો સાથે રાજીતો થયા તેમ તેમ, મિત્રોના માતાપિતાના સંપર્કમાં પણ આવતો ગયો. અને તેમ, તેમ એની અમ્માએ સિંચેલા સંસ્કારો પર નવા થર જામવા લાગ્યા.

એની દૃઢતા જીવનમાં જ, એની અમ્મા સમય સાથે જંગ ખેલતાં ખેલતાં ખૂદના દરબારમાં જીતી ચાલતી થઈ.

હમીદ હવે તો એકલો પડ્યો. એના જુવાનીના દિવસોમાં એને જે મિત્રો મળ્યા, તેમણે હમીદના પિતાના વારસાને, તેના જીવનમાં ઉઠાવ્યો. જુવાનો શરૂઆતે જ સર્વસ્વ માનતા હતા. હમીદ દિવસભર પોતાની કાયા નીચેબીને, જે કાંઈ ધન પ્રાપ્ત કરતો હતો તે સાંજના શરાબખાનામાં મૂકી આવતો. પોતાના મિત્રો સાથે કાં-ખાનામાંથી નીકળીને સીધા શરાબખાનામાં જ જવાનો એનો નિયમ હતો. ત્યાં મિત્રોની મહેફીલ જામતી. શરાબ ધરતો માલિક, હમીદને સલામો ભરતો. અને પ્રત્યક્ષમાં હમીદ ગાલિપ્રદાનથી તેને નવાજતો.

એને ઘર જેવું કાંઈ નહતું; રાત્રિ એ ગમે ત્યાં ગુજરતો. કોઈને કોઈ મિત્રને ઘેર. નહિ તો છેવટે રસ્તાની પગથો ઉપર !

આમ હાંદગીનાં કિમતી વર્ષો વહી જવા લાગ્યા. હમીદનું જીવન પહોં ધસમસતા પૂરતી જેમ વહી રહ્યું હતું. શરાબ એના સાથી થઈ પડ્યો હતો. એણે કોઈનાય વચ્ચેનો માન આપ્યું નહતું. હવે એને કુછ અટકાવ નાકે નહતું. અને માનવી જ્યારે ગર્વમાં ગળડી પડે છે ત્યારે એને અટકાવનારાઓ મોઝૂદ હોતા નથી; અને ભેરથી એ ગળડતો ગળડતો, પછડાટ ખાતો ખાતો, આખરે કોંડા પાણીમાં ગળાખૂડ દૂબી જાય છે.

હમીદ એમ ગળડી પડ્યો હતો, એ તમમ દુશ્મિયાને પોતાના દેહમાં સમાવીને જીવતો હતો. રોજરોજ એ દૂબતો જ જતો હતો.

* * *

પરંતુ પછડાટ પર પછડાટ ખાતા ખાતવાની એક સહારો મળી જાય અને એના જીવનમાં પરિવર્તન થાય, એવું હમીદના જીવન વિષે બન્યું.

દેશમાં એક નવા પ્રકારનું આંદોલન જાગ્યું હતું. એ આંદોલન સૌને ચેતવણતા ખતાવ્યા. સૌના દિલમાં, આજ સુધી કદીય ઉદ્ભવ્યા નહતા એવા ચિચારો ઉદ્ભવવા લાગ્યા.

એ આંદોલન અનેકમુખી હતું. એમાં સ્વદેશીની ભાવના હતી; સ્વરાજ્યની હાડકા હતી અને મહાનિષેધનો અવાજ હતો. રોજ રોજ ગામેગામ મહાનિષેધ માટે સભાઓ યોજાતી.

દાડ તો દેશમાં ફેટલાયે સેકઓથી આવ્યો હતો. અને એની આગળ ફેટલાયે પોતાની જાતને છુટાવી હતી. રાજાઓ, મંદારાજાઓ અને વિદ્વાનો પહોં એના ભક્ત બની ચૂક્યા હતા. કોઈ સત્તાટની સત્તા જેવી, મદિરા ત્યારે દેશમાં સત્તા ભોગવતી હતી, અને આજ સુધી. એની સત્તા સામે કયારેય, કોઈએ અવાજ પહોં ઉઠાવ્યો ન હતો. આજે તો એના નિષેધનો અવાજ ઉઠ્યો હતો, એ શું ? મહાનિષેધ કદિ સંભવી શકે ? આવા જન જાતના તરંગો ચોમેરથી ત્યારે ઉઠ્યા હતા.

હમીદ જ્યારે જાણ્યું કે આજે એના ગામમાં મહાનિષેધ અંગેની સભા છે ત્યારે એના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો.

‘આપણે ત્યાં આવી સભાઓ શું કરવાની છે ? એવા લાપજાથી મદિરા સાથેની આપણી મોહબ્બતનો ઓછો જ અંત આવવાનો છે ?’ હમીદ પોતાના અંતરના લાવો વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

‘એ ખાત સાચી છે. પણ’ એને ધર્મ—ઉપદેશ આપવાનો છે, તેઓ તો ઉપદેશ આપે જ ને ! પછી એ ઉપદેશમાંથી કાને ફેટ્યું ભેખું’ એ તો માનવીએ નહ કરવાનું છે !’ હમીદના મિત્રે જવાબ દીધો.

‘તું’ય યાર ગણિ જ તો !’ પોતાના મિત્રના બર-કાને હળવે કરતાં હમીદે કહ્યું. આ દુનિયાના જન્મ સાથે જ દારૂનો જન્મ થયો અને આજે ઉમેડવાની વાતો કરવી એ કેવું અશ્ચર્ય !’

‘દુનિયાના જન્મ સામે દારૂની જેમ ખીજા અને સદુશ્મિનો જન્મ થયો છે. એને ક્રમ દાખ ઉમેડવા માંગતું નથી અને દારૂને જ ઉમેડવાની વાત અત્યારે થાય છે ?’

‘તેઓ ગાંડા થયા છે, મારે !’ હમીદે હસીને કહ્યું.

ગાંડા તો મદિરાના ભક્તો થયા છે; નહિ તો અણ્ણીએ દીએ કે આ અંગારા છે અને એને પકડતાં જ દાઝી ઉડે, છતાં પકડવાને કોઈ જાય ખરું ?’

‘ત્યારે તો તું એ સભામાં જવાને ક્રમ !’

‘હા, જરૂર તને પહોં સાથે લઈ જવાનો !’

‘હું આવીશ, પણ એવા ફાઈ લાગણીની ઘડા પર અસર થવાની નથી!’ નિશ્ચિત ભાવે એણે જવાબ દીધો.

કેવળ કુતુહલ ટાંચતી, હમીદ એ સભામાં ગયો હતો. અને કદાચ એની જ દૃષ્ટિ સભામાં હાજર રહેનાર અન્ય જનોની પણ હોય! સફેદ ટોપી અને સફેદ પહેરણમાં સજ્જ થયેલો એક માનવી, સભાને મધનિયંત્રના સંદેશો આપી રહ્યો હતો.

મહામંજીતુ નામ ભારતના માતૃવ હૃદય પર પ્રભુત્વ જમાવી ‘એડુ’ હતું. એમના નયનોમાં, માનવીને જીવવાનો એક ચમત્કારિક પ્રભાવ હતો. સજ્જનો વક્તા મહામંજીતુ નામે, મધનિયંત્રના સંદેશો આપી રહ્યો હતો.

વક્તાએ દારૂના ઉત્પત્તિ રમ્યા સાથે, નેણે કરેલા સંહારોનો હૃદયહાવક ઇતિહાસ રજુ કર્યો. મદિરાના ઉપાસક અને ભક્તોના દેહમાં રોમે રોમે બાપી રહેલાં દર્દોના મિતાર આપ્યો. અને દારૂડિવાની અંતિમ પળોતું ભયારે તેણે વધુન કહ્યું ત્યારે, શ્રોતાજનોમાંથી, કુટલાયની આંખમાં આંસુ આવ્યાં હતાં. જેમનાં હૃદય પર્યર મરીને ફૂલાં બન્યા હતાં એવા શ્રોતાજનોમાં હમીદ પણ હતો.

અને ભયારે વક્તાના દુઃખથી મદિરાએ તેના ભક્તોને ભેટ આપેલાં દર્દો વિષેનો કેટલેય સાંભળ્યો. ત્યારે હમીદને ‘પણ’ બહે, એડુ’ છુતું પૂરાણું દર્દ-ચતીનો કુખારો ઉપ-રિચલ થયો હોય એમ જણાયું.

સભામાંથી એ ઉભો થયો અને તેના મિત્રની નિદ્રા પાડી. એ રાત્રે એની છાતીનો દુખાવો ભારે વેદના બંધો હતો.

એના મગજ પર વક્તાના શબ્દો સતત અથડાયા કરતા હતા. ‘શરાય માનવીને મોતને માર્ગે ધકેલે છે.’

હમીદની વ્યાકુળતા વધી પડી. સતત તેણે તબીબ પાસે જઈને પોતાના દુઃખની ફરિયાદ કરી. જીવનમાં એ પહેલી જ વાર દર્દની દવા મારે તબીબ પાસે ગયો હતો. અત્યાર સુધી તમામ દર્દોની દવા શરાય જ છે એમ એ સમજતો હતો. એના મિત્રો એને એવો જ યોગ આપી રહ્યા હતા. તબીબે એના દેહને તપાસીને શરાયનો ત્યાગ કરવાની સલાહ આપી.

‘મઈ રાતથી જ મેં નિશ્ચય કર્યો છે!’ હમીદ પોતાની વેદના દંખવતાં કહ્યું.

‘ત્યારે પેલા વક્તા ના શબ્દોની અસર થઈ ખરી?’ તબીબે દવા આપતાં કહ્યું ‘જાઓ હવે પછી જો તમે દારૂ પીશો તો, જીંદગી તમારી નહિ રહે.

‘હજીય મને એ લાલા લાગણીનાં શબ્દો યાદ આવે છે. અને મને લાગે છે કે, ખુદા એજ, મારી જીંદગી બચાવવા એને આમારા ગામડે મોકલ્યો હશે. દવાખાનેથી નીકળીને સીધો હું એ લાલા આદમી પાસે પહોંચી ગયો.

મને પોતાની પાસે ઉભેલો ભેદન એને સફેદ અચરજ થઈ હોય એમ મને જણાયું.’

‘તમે કેમ આવ્યા છો?’ એણે મને પ્રશ્ન કર્યો.

‘હું એક ચૂસ્ત દારૂડિયો છું,’ મેં કહ્યું.

‘એ હું જાણું છું, તમારું નામ હમીદ, ખરેખર!’

મને ખાતી થઈ કે ગામના લોકોએ મારા વિષેની જોરે રજા મહિતી આપી હતી.

‘હા! હું હમીદ! તમારો આભાર માનવા આવ્યો.’ હું તમે મને સાચો માર્ગજ બતાવ્યો છે એટલા માટે નહિ, પણ તમે મને નવજીવન આપ્યું છે, મારા હૃદયમાં નવો પ્રકાશ થયો છે.’

‘એટલે તે’ શરાયનો ત્યાગ કર્યો?’ એ પશની સાથે જ તેણે મને પ્રેમથી લેટી પકડ્યા અને કહેવા લાગ્યા, ‘શાગાશ, મારા ભાઈ! તે’ તારી જીંદગીને પાથ-મૂલીને માર્ગેથી પાછી વાળી તે માટે તને અભિનંદન, પણ...

મેં અપચત્તજ જ પ્રશ્ન કર્યો. ‘પણ શું? તમને મારા વચનમાં શંકા છે?’

‘પ્રત્યેક દારૂડિયો આવેશમાં આવીને આમ જ કહે છે પણ સાંજે એ પાછો પીનાં ભાંગ જાય છે!’

‘મને એવો ન ધારશો!’ મેં મારા વિષે વિશ્વાસ આપ્યો.

ખુદાને માલુમ, મારા એ શબ્દોએ તેમના હિલમાં શંકા પેદા કરી કે નહિ પણ મેં તે ત્યારપછી દારૂનો

સચિત રહું વાત શોચી, કવિ હું, પ્રિયા છે ઘરે,
પરંતુ ન પરી, ન રૂપઅવતાર, કે ના ખરે
મુખેથી કદી માતી;

—હતે ખરત માતી તો હું શીદ નોકરીએ જતે ?—
ખરે ન કદિ માતી, ઉઘ વચનો ય એ તો વહે;

ભરાવી બિલ દાકતરોનું કદિ ખિસ્મું ખાલી કરે;
કદીકે જગડે, રડે, ઘરનું કામ ખેંચ્યા કરે;
ધખેલ મુજ બિંદગીનું રણ છાંયડેથી ભરે;
ગાળી હાથનું ફૂલ નિત્ય લવભાર માથે ધરે!

હું તે ફઉં શું ઉત્તર ?
ન હું કવિ, હું માત્ર માનવ, પ્રિયા ય તે માનવ;
ન તેથી સમજ શકું કવિની વાત લોકોત્તર !
અને સમજ, શોચી, ખંધુ! કહું આરહું હું તને,
ન હું જ સમજું, નકારું શીદ આ મુછે છે મને ? *

પ્રેમશંકર હ. ભટ્ટ

* સિદ્ધાર્થ કોશિય (મુંબઈ) માં તા. ૨૨ ડિસેમ્બર ૧૯૪૯ના રોજ થેલવેલા કવિનુસાધારમાં વંચેલું કાવ્ય.

કાર્યાલયનું નવું શિરનામું

ફેબ્રુઆરી માસથી સંજીવન-કાર્યાલયે સ્થળાંતર કરેલ છે. લેખકો તથા
આહવાને કાર્યાલયનું નીચે આપેલું નવું શિરનામું નોંધી લેવા વિનંતિ.

સંજીવન (ચુજરાતી)

પ્રાંતિક દારૂખંધી સમિતિ

આલ્હ કસ્ટમ હાઉસ (બીજે માર્ગ)

કોટ, મુંબઈ-૧

નાગરિક કે ગ્રામ સમાજોનું નિરીક્ષણ કરનાર દ્વારપત્ર માણસને સમજાય એમ છે કે સમાજને ઉપર થી સત્તા આપવું રાજ્ય ચાલવું આગળ છે અને ચાલે છે. એ સત્તાઓ છે દેવ કે દેવ અને દવા. એવા અગણિત માણસો આપણા સમાજમાં હતા અને છે જે ન મળેલું મેળવવા અને મળેલાને ભોગવવા ને રક્ષવા દેવોનાં યજ્ઞપૂજન અને હવનયજ્ઞાદિ કરતા અને કરે છે. તાવ આવે તો તેને કાઢવા જપ કરાવે, લાંબી માંદગી આપે તો તેને કાઢવા વન કરાવે, વડુવારમાં ડાખા

ડોળ સ્થિતિ થતાં કથા પૂજના પ્રસંગો થોડે અને શેગમુકત રહી છપ્પરે આપેલી સંપત્તિ ભોગવવા માટે શકિત-શાળી, થવા દેવ કે દેવને સંતુષ્ટ રાખવાનાં આવાં ક્ષણં મારે એવા માણસો કોણે નથી જોયા કે એવા બીજા પોતાને ફળવાએલા ગણુવાર અગણિત માણસો છે જે ઉપરી બાબતને વહેમ ગણી, આરોગ્ય સાધી આપવાની તેમની શકિત તરફ હસતા હોય

અને છતાં એવી પણ વધારે મોટા વહેમને ગણુશાળી અપનાવતા હોય ! માથું દુઃખે, શેજમ થાય કે તાવ આવે તો દાકતરને ત્યાં દોકનાર અને ધંધામાં મરજક થતાં લલિયથેતોને ત્યાં દોકનાર એવા માણસોને કોણે નથી જોયા ?

જરા જેરલી કાળજી

મનુષ્યસમાજ ઉપર આ બંને સત્તાઓ કંઈ સજા કરાણું નિના રાજ્ય ચલાવી રહી છે એ દુઃખદ હકીકત છે. એ સત્તાઓ ટકે છે કારણે માણસ અસાન અને આગળ છે, ઉસાદ અને ઇચ્છાશકિત વગરનો છે, અને જાણે એ એવોજ રહેવા માગતો હોય એવો એવા વર્તાવ છે. નહિ તો અસાનને દૂર કરનારાં અનેક સાધનો

મોજુદ છતાં અને તન્દુરસ્ત ને સફળ થવા માટે અનેક રીતે એને બોધ આપાય છે છતાં એની એવી સ્થિતિ કેમ રહે? માણસ ફક્ત થોડીજ કાળજી રાખી ઉપાધ્યયરૂપરત્તાંથી મુકત થવા અને જીવનમાંથી અને તેટલો આનંદ મેળવવા સીધા રસ્તે પ્રયત્ન કરે તો શરીરને નીરોગી ફૂલી રીતે રાખવું તથા જીવનમાં સફળ ફેવી રીતે થવું તે તેને તરતજ સમજાઈ જાય. એ સમજ્યા પછી એ પોતાની ઇચ્છા-શકિતને કસે અને જે બળ્યું છે તેને ઉત્સાહપૂર્વક

ગુરુ-સૂત્ર

તમને ફાવવું કામ ધીરજપૂર્વક શોધી કાઢો. પછી ઉત્સાહપૂર્વક એ કામ કરવા મંડી પડો. પરિણામ માટે ઉતાવળા કે અધીરા ન શાઓ. જેમ સૂર્યમાંથી પ્રકાશ અને ચંદ્રમાંથી રીતજતા, મેઘમાંથી વારિ અને પુષ્પમાંથી સુવાસ નીકળે છે તેમ છુદ્ધ પૂર્વક થોડેજ ને ઉત્સાહપૂર્વક કરેલા કામ-માંથી સફળતા જન્મશેજ.

અમલમાં મૂકવાના પ્રયત્ન કરે તો આશિષ વિષયક દયા ઉપજાવે એવી સ્થિતિમાં એને ફહેલું પડે છે તેમાંથી તે શોકસ મુકત થઈ જાય અને અનેક રીતે સફળ થઈ જીવનનો નિર્ભીમ આનંદ લૂંટી શકે.

એ શકિતઓનું પોષણ

કુદરત તો માણસને ફક્ત કાચી વસ્તુઓ આપે છે. સંસ્કૃત કે આગળ વધેલ સમાજે જે કહેવાય છે તે

કુદરત બહી આ વસ્તુઓને ફળગી તેમાંથી બને તેટલો લાલ ઉઠાવે છે. અનેક પ્રકારનાં અનાજો, શકલાલઓ અને ફળપુસો કુદરત પેદા કરી આપે છે, પણ એમના ઉપર સંસ્કાર પાડી, એમાંથી જુદા જુદા પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ વાનગીઓ બાણકાર અને મહેનતુ માણસોજ બનાવી શકે છે. અને જિજ્ઞાસા તથા જઠરને સંતૃપ્ત કરી શકે છે. અનેક ભાતની કાચી ધાતુઓ પૃથ્વીના પેટાળમાંથી મળે છે, પણ તેમને સુધારી તેમાંથી વિવિધ પ્રકારની મનુષ્યોપયોગી વસ્તુઓ સુધિશાળી અને મહેનતુ માણસો બનાવે છે અને જગતના માણુ-સોનું આરામ અને સુખ સગવડનું ધોરણ હોયું લાવી શકે છે. નિસર્ગદોષ માનવ દેહમાં અનેક પ્રકારની સુષુપ્ત શકિતઓ પડી છે, પણ એ શકિતઓને

સમજી, પોષી અને વિકસાવી. સમજી અને પ્રયત્નશીલ માણસો આદિઓ તથા બીજી સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી, યજ્ઞ યુગ અને સમૃદ્ધિવાળું જીવન જીવી શકે છે. બ્યારે આ શક્તિઓ વિશે અજ્ઞાન રહી તેમને વિકસાવવાનો કંઈપણ પ્રયત્ન ન કરનાર આજણ માણસો જનવર જેવું જીવન ગાળી, અનેક પ્રકારના સંતાપોથી પીડિત રહી, 'હાથવોચ' કરતા જીવન પૂરું કરે છે !

પ્રશ્ન-ઉકલ્યો નથી

જનતામાં અત્યારે એવી અનેક શક્તિઓ કામ કરી રહી છે જે દરેક માણસને સંતોષ થાય એટલું ખાવાપીવાનું, પહેરવા એકધાનું, રહેવાનું અને હરવા ફરવાનું મળે એને માટે આકાશ પાતાળ એક કરે છે. આખી દુનિયામાં રાજ્યને Welfare State [લોકમાન્યનું કલ્યાણ સંપન્ન રાજ્ય] બનાવવાના પ્રયત્ન યથા રવા છે. એકે એક મનુષ્યને વિકાસ સાધવાની તક મળે, જરૂરી વસ્તુઓ મળે, અને એ સુખપૂર્વક પોતાનું જીવન ગાળી શકે માટે દરેક દેશના મોટા માણસો લગીરથ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. પણ દુઃખની વાત એ છે કે એ બધા પ્રયાસો હોવા છતાં અને ઘણીખરી જરૂરી વસ્તુઓ મળવા છતાં માણસના સુખની યાત્રા એનાં પેલાં અપલક્ષ્યોને કીધે વધતી નથી. સમૃદ્ધ અને ખૂબ આગળ વધેલા દેશોમાં, - જ્યાં ખાવા-પીવા અને આનંદ પ્રમાણેનાં ગારે અનેક સગવડો છે - પણ હોઝા પૂરેપૂરા સુખી નથી, કારણ સૌથી પ્રથમ તો એમનું શરીર એમને હરાન કરે છે. પશ્ચિમના એક વિખ્યાત પૈશ્વનિક ડૉ. એલેક્સિસ કેસલ કહે છે: 'માણસે જન્મ જન્મ રોગો ઉપર જીત મેળવી છે અને એની આયુષ્યમર્યાદા પણ વધી છે, જ્યાં રોગોના પ્રાપ્ત હોય છે એમ ન કહેવાય. દવા આપજીને મનવવાનો પ્રયત્ન કરે છે એટલી દરે માણસનું દુઃખ ઓછું કરવામાં 'કામિયાબ' નીપડી શકી નથી. આપણે પહેલાં કરતાં વધારે મોટા પ્રમાણમાં ક્ષીણતાવર્ધક રોગોથી મરણ પામીએ છીએ. વારંવાર થતા આવાતોથી અને સંજ્ઞાબદ્ધ અવયવોમાંથી પેદા થતાં અને આપણા પોરાક ને પાણીમાં રહેલાં વિપર્યક્ત નર્ત્તોથી આધુનિક માણસનું શરીર આવા રોગોના હુમલાને અસહ્યપણે વશ થઈ બચે છે!' આવા ક્ષીણ કરનારા રોગોને સંસ્કૃતિના રોગો [diseases of civilization] કહી લેખક ઉમેરે છે: 'આપણા આંતરિક અવયવોને

સંવાદી વિકાસ સાધી એમને નીરોગી રાખી શકે એની કોઈ પદ્ધતિનો શોધનારો પેસ્ટર કરતાં પણ વધારે મોટા માનવહિતાર્થે ગણુરો.'

આપણી તુટિઓ

હું સાચેજ આવા શક્તિઓને ક્ષીણ કરનારા રોગોથી બચવાનો કોઈ ઉપાય નથી? મોટાં શહેરો બાંધી તેમાં રહેવા લાગ્યા, એકબીજાં રાખતાં. અને નિયમિત રહેતાં શીખ્યા, તથા છુદ્ધવિકાસ સાધી વિજ્ઞતા અનેક પ્રશ્નો સમજવા લાગ્યા એ આપણી જમે બાહ્ય થઈ પરી; પણ એ બધાના બદલામાં જે આપણે ખાઈ ન શકીએ, સારી રીતે આગ્રહ પ્રમાણ ન કરી શકીએ, બરાબર ઉઠી ન શકીએ અને ચિંતાના ભારથી લલકારા રહી દુઃખી અને રોગગ્રસ્ત જીવન ગાળીએ તો? આંતરિક અવયવોને ક્ષીણ કરી નાખનારા રોગોમાંથી બચવાનો ઉપાય ન શકીએ તો? અથવા એવા શોધાએલા ઉપાયો વિશે અજ્ઞાન સેવી એના કાલથી આપણી જાતને વચિત રાખીએ તો? વળી ઉપર વર્ણવી એવી આપણી સ્થિતિ નથી એમ કહીને આપણે શાંત બેસી રહી શકીએ એમ છે? આપણી ઉત્તરોત્તર ઓછી થતી જતી બેઆશ, ઓછું થતું જતું વચન, અને વધારે ને વધારે ધસાતી જતી શારીરિક, માનસિક અને બૌદ્ધિક શક્તિઓ, આપણે પણ ક્ષીણતાવર્ધક રોગોના ભોગ થઈ રહ્યા છીએ એનો સચોટ પુરાવો છે. વળી એવા ધસારામાંથી બચવા માટે 'ગામ-ડામાં પાછા જાઓ' કે 'આહાર વિદ્યારમાં સાધુ જેવા થઈ જાઓ' કે એવા બીજા જે ઉપાયો બતાવવામાં આવે છે તે વ્યવહાર પુરેવાર થઈ શકે એમ નથી, કારણ એવી રીતે કોઈ ગામડામાં જઈને રહેવાનું નથી તથા ગામડામાં રહેનારાઓ એવા ક્ષીણતાવર્ધક રોગોના ભોગ થઈ પડ્યા નથી એમ કહી શકાય તેમ નથી. તથા આહાર વિદ્યારની બાબતમાં માણસો શરીરપત્તે અંગે બેદરકાર અને અવિચારી રહેવાના જ છે. એટલે વિષ-વિષ તુટિઓથી ભરેલા ગાણુસને પણ રોગોમાંથી રક્ષા શકે એવો કોઈ ઉપાય છે કે નહિ એ શોધી કાઢવું જરૂર છે.

ઉપાય નથી એમ નહિ

આપણને જાણીને આશ્ચર્ય થાય એવો સરસ ઉપાય આ ચિંતનમાંથી બચવા આપણે ત્યાં શોધાએલો છે અને

તે પછી હજારો વર્ષ પહેલાં! અગણિત માણસોએ અગણિત વર્ષોથી એના પ્રયોગ કર્યો છે. અને હજુ સુધી એક પણ એવો માણસ નથી નીકળ્યો જેણે એને માટે કરવામાં આવતા દાવાઓનો વિરોધ કર્યો હોય. એ ઉપાય છે યોગાસના. આ આસનોથી બગાડેલ શરીર સુધરી શકે છે. નબળું પડેલું મન મજબુત થઈ શકે છે, ઘસારા ગયેલા અવયવો સાજા થઈ શકે છે અને સ્ત્રીશુ યંગેલી ગર્ભિણી સંચેત થઈ શકે છે. આંતરિક અવયવોનો સંવાદી વિકાસ સાધી આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના આઘાતો સામે આસનો આપણને દૃઢ અને ચોક્કસ સંરક્ષણ આપી શકે છે. એક્ઝિસિસ કરેલી જેને ભવિષ્યનો 'માનવહિતાથી' કહી છે તે તો આપણે ત્યાં અનેક સેકાંમાં પહેલાં પાકી ચૂકેલા છે અને જાણે અત્યારના સમય-માટે જ ખાસ નિર્માણ કરી હોય એવી એક ઉત્તમ પદ્ધતિની ભેટ માનવ જાતિને આપી ચૂકેલા છે. દુઃખની વાત એ છે કે એ પદ્ધતિ વિશે અનેક માણસો કશું જ જાણતા નથી; જાણવાની પરવા કરતા નથી, અને જાણે છે તો ઉત્સાહપૂર્વક તેનું આચરણ કરતા નથી, આચરવાની પરવા કરતા નથી!

શુર-સૂત્રનો પાઠ

શરીરને નીરોગી અને દૃઢ બનાવવા પછી જીવનને સુખી, સમૃદ્ધ અને સફળ બનાવવાનું શરૂ સૂત્ર પણ આપણે ત્યાં અનેક સેકાંઓથી અસ્તિત્વમાં છે; પણ તેને વિશે પણ આપણે શરીરની બાબતમાં છીએ તેટલાજ ભેદરકાર છીએ. એ શરૂ સૂત્ર આ છે: તમને કંઈવું કામ ધીરજ-પૂર્વક શોધી કાઢો. પછી ઉત્સાહપૂર્વક એ કામ કરવા: મંડી પડો. પરિણામ માટે અધીરા કે ઉતાવળા ન થાઓ. જેમ સૂર્યમાંથી પ્રકાશ અને ચંદ્રમાંથી સીતળતા, મેઘમાંથી વારિ અને જુષમાંથી સુવાસ નીકળે છે તેમ હૃદય પૂર્વક કરેલા કામમાંથી સફળતા જન્મેશેજ.

કહેલા કરતાં કરવું વધારે અઘરું છે એ જાણતાં જતાં આપણે ઉપયોગી અને લાભદાયક બાબતો જાણી લેવાની અને જાણવા પ્રમાણે આચરણમાં મુકવાની, થવાની, પ્રતિષ્ઠા આજેજ લઈ રહીએ તો!

—૦— મારો ચરખો —૦—

(જનનનો દાન)

મારો ચરખો બોલે રામ, સીધા રા.....મ!
મારો ચરખો બોલે રામ!
મારો ચરખો માગે તેલ દિવેળાં, આપે રૂકું ગાન,
ગાને ગાને જીવન જાગે, એ ચરખાનાં માન!
મારો ચરખો બોલે રામ! મારો —
મારો ચરખો રંગરૂપે રડિયાળો, નાજુક એનો વાન,
દાડિયા! મત છૂલે એને, મત કર માદક પાન!
મારો ચરખો બોલે રામ! મારો —
મારો ચરખો નિરમળ ગંગાજળિયો, પાવક એવું નામ,
દાડીની બદલવા અડે તો બગડે મારું કામ!
મારો ચરખો બોલે રામ! મારો —
મારો ચરખો ઘડિયો કેક સુધારે, અજબ કરેલું કામ,
ધો સાંધણ કયાંય જડે ના, લિયે સમવું નામ!
મારો ચરખો બોલે રામ! મારો —

રમણલાલ સોની

સર્વ નાશ !

રૂપાન્તરકાર :

પ્રા. 'શશિન' ઓઝા
એમ. એ.

સ્થળ : સુધાકરનું ઘર.

પાત્રો : આસન્નમરણ સિંધુ,
સુધાકર,
પદ્માકર, રામલાલ અને
ફેઝદાર.

પદ્માકર : ફેઝદાર સાહેબ, જુઓ આ મરેણું બાળક.
હરામખોરે તેનું ખૂન કર્યું છે. આ મારી બહેન
ધુ! બિચારીની આ દારૂબાળ દુષ્ટે આવી દુર્દશા કરી
આ ઉભા એ નરાધમ! પકડો એને—

ફેઝદાર : ભાઈ, એમ આકળા ન બનો. થોભો.
આપણે વિચારપૂર્વક બહેનને બધી બાતમી પૂછીને પંચ-
નામું કરીએ.

પદ્માકર : બહેન .. સિંધુબહેન !

રામલાલ : ભાઈ જરા થોભ. બહેન હજી બેશુદ્ધિમાં છે !

પદ્માકર : હા બેલાન છે.. આ દારૂડિયાએ અંધાર
કર્યું છે. ફેઝદાર સાહેબ, ગમે તે કરો, પણ આ દારૂ-
ડિયાને તો પૂરી શિક્ષા કરો.

રામલાલ : ભાઈ, ત્યાં સંતાપ ન કર. થયું તે થયું.
સંતાપ કરવાથી કંઈ યોગ્યું જ થયું ન થયું થવાનું છે ?

પદ્માકર : ભાઈ, એમ મારા હૃદયને સાંત્વન નહિ
થાય. આ સંતાપે મારી સોના જેવી બહેનને રીયાતી
રીયાતીને મારી છે. આ લાકડીનો એના મરતક હાથ
પ્રહાર કરી તેને બેલાન બનાવી છે. ફેઝદાર સાહેબ.

મહારાષ્ટ્રના પ્રસિધ્ધ નાટ્યકાર સ્વ. રામ ભણેરા
ગડકરીના 'એકજ પ્યાલો' નામે એક ત્રિઅંકી નાટ-
કના છેલ્લા પ્રવેશનું અંતે રૂપાન્તર રજૂ કરવામાં
આવ્યું છે. સ્વ. ગડકરી મહારાષ્ટ્રના મહાન નાટ્ય-
સર્જકોમાંના એક છે. વસ્તુગૂંથન સંવાદચાતુર્ય અને
રાખ્દ લાલિત્ય માટે એનાં નાટકો વિશિષ્ટ બન્યાં છે અને
મરાઠી રંગભૂમિ ઉપર ખૂબ લોકપ્રિય નીવડ્યાં છે. કેટ-
લાક એમને વર્તમાન યુગના મહારાષ્ટ્રના નાટ્ય-
શિરોમણિ પણ ગણે છે. પ્રસ્તુત નાટકમાં દારૂની
એકજ પ્યાલી એક મુખી અને સુશીલ કુટુંબનો કેવા
સર્વનાશ લાવે છે તે રસમય પ્રસંગ ઘટના દ્વારા દર્શા-
વેલ છે દારૂડિયા મુધારકનું અંતિમ આત્મમંથન કેટ-
લાયે વ્યસનીઓનાં હૃદયપરિવર્તન કરવામાં સહાયક
થાય તો નવાઈ નહિ. અને સિંધુ ! આર્યનારીત્વનું
આદિ ઉદાત્ત રેખાંકન ભાગ્યેજ બીજે ક્યાંય મળે !

ગમે તેમ થાય પણ એને છોડશો મા.

ફેઝદાર : ભાઈ શાંતિ રાખો. આમ બોલવાથી ...

પદ્માકર : અરે ! પણ જુઓ તો ખરા, મારી બહે-
નનું શરીર. માત્ર હાડજા બાકી રહ્યું છે. દારૂની સાથે-
સાથ તેનું રક્ત પણ તેણે શોષી લીધું છે. ... બહેન ...
સિંધુ - ઊઠ (તેને ઉભી કરી બેસાડે છે)

સિંધુ : ભાઈ, ક્યારે આવ્યા ?

પદ્માકર : ને બહેન. આ ફેઝદાર. તારો જવાબ
લેવા બેસા છે. આ ખૂની દારૂબાળે શું શું કર્યું તે કહી દે.

ફેઝદાર : બહેન, તેણે જે જે કર્યું હોય તે સ્પષ્ટ
રીતે કહો :

સિંધુ : તેણે કંઈ જ કર્યું નથી. આપને કબ્જે-એવું
કર્યું ?

ફેઝદાર : તો પછી છોકરાને શું થયું ? નમને કપાળ
પર કેમ વાચ્યું ?

સિંધુ : હું બે દિવસની ઉપવાસી હતી. મને વારે
વારે આંખે અંધારા આવતાં હતાં. છોકરાને લઈ હું

દાદરે ઉતરતી હતી ત્યાં મને ફેર આવ્યા, ને ડોકરે પડી ગયું. તેમાં તેને કરોશ સંજોગ નથી.

પચાકર: બેન જુઓ બચાવ કરમાં. આ લાકડી તોલીવાળી શાથી થઈ તો?

સિંધુ: લોહીવાળા હાથે એ લાકડીને ટેકે ટેકે હું બહોં મુઠી આવી. તેમને આ પાત સાથે કંઈ જ સંજોગ નથી.

ફોનદાર: બહેન, આ બધું સાચું કહો છો?

સિંધુ: હા. સાચ સાચું. મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખો.

પચાકર: તોહી. ફોનદાર સાહેબ. સાચ અસત્ય મારા, તારા બાળકતા, ને તારા પતિના સોગંદ ખાદને કહે.

સિંધુ: એટલું બધું કેમ કહો છો? હું કદંબું એ સાચ સાચું જ કહું છું.

પચાકર: ફોનદાર સાહેબ, સાચ ખોટું. હવે શું કરવું?

ફોનદાર: ભાઈ, હવે કશું ન બને. ન્યાયનું શસ્ત્ર ગમે તેટલું તીવ્ર હોય છતાં પવિત્ર પતિત્રતાની પુષ્પાદની દાંઠ આગળ એ શું કરી શકે?

રામલાલ: સાબારા, સિંધુ બેન, સાબારા! ભાઈ જરા દે સર્વં વાત. થયું તે થયું! સિંધુ ધન્ય છે તને. તારા જેવી સ્ત્રીઓ હજી છે તેથી જ આ જમિને આધારવાં એવું નામ શોધે છે. સરકારે સતી ધવાને ચાલ બંધ કર્યો. પણ જીવતાં પણ તારા જેવી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ ખાતર આત્મ-યજ્ઞ કરે છે. ભાઈ, સિંધુ બેનની ઇચ્છા ખાતર મુષાકર ને મિત્રતા આપવાની મૂકી દે.

સિંધુ: ભાઈ, અહીં બેસ. મારી પાસે. આપણા જ માથુસ ઉપર આમ કર્યો ચાલે કે? તારી બહેનનો સૌભાગ્ય-ચન્દ્ર તારે જ જૂંસી નાખવો છે? તારી આગળની માથાં ક્યાં મંછ?

પચાકર: છાકરા સેતાન! સાંભળ મારી બહેનનાં વચન. પણ તારી આંખ ક્યાંથી ઉઘડે?

રામલાલ: ભાઈ, ફોનદાર સાહેબને જખાને વખત

ધાય છે.

ફોનદાર: ચાલો ત્યારે થયું! [ફોનદારને વળાવવાં રામલાલ અને પચાકર બાંધે છે.]

મુષાકર: (મનમાં) ઊંચડી, ભાઈ મારી આંખ ઊંચડી. મારી આંખ તો એટલી બધી ઊંચડી મઠ છે કે સ્વર્ગનો રસ્તો પણ મને સાફ જણાય છે. (અહીં તહીં) બેઈ એક પ્યાલો ઉપાડે છે) બસ. આ જ. આ જ એર. ને ક્યાં મઠ પેલી મારી સાત જનમની વેરી...

[દારની ખાતરી લે છે. અને દાર અને એર બેમાં કરે છે.]

સિંધુ: સાંભળ્યું કે?... જરા મારી પાસે તો આવો...

મુષાકર: (તેની આગળ બેસી) કંઈ કામ છે?

સિંધુ: મારો હાથ તમારો હાથમાં રાખો. મારું મનતક તમારી છાતી ઉપર મૂકવા દો.

મુષાકર: સિંધુ! દેવતાવરૂપ સિંધુ! આ તારા દારડિયા પતિએ કરી તારી દુર્દશા કરી! અપશબ્દો બોલી તારું અપમાન કર્યું! કોઈ દિવસ તને પેટપૂરવું ખાવાનું ન આપ્યું. તને હાલકવાં કરી! તારા જ દેખાં તારા હાથમાંથી તારા બાળકને ખેંચી તેને પટક્યું! સિંધુ! સિંધુ! શાપનો એકાદ શબ્દ બોલી મને બાળી નાખ! સિંધુ! દેવિ! મને ક્ષમા કર!

સિંધુ: તમારા આત્મને આમ બોલી સંતાવો નહિ. મારા મળાના સમ છે. આનું કશુંય બોલ્યા તો! ...એ રસ્તે હવે કહી ન જવું... સાંભળો છો ને!

મુષાકર: નહિ સિંધુ! તારી છેવટની આજ્ઞા પાળવાં પણ આ મુષાકર ભાગ્યશાળી નથી. હજી છેવટની એક પ્યાલી મારે પીવાની છે. [સિંધુ ઢળી પડે છે]

સિંધુ, સિંધુ! શું--રામલાલ દોડે!

સિંધુ: નાથ તમારા જીવને સંભાળજો. મારા મુષાકર. પ્રભુ.

[સિંધુ મરી જાય છે. રામલાલ આવે છે. મુષાકર એર પી જાય છે. ને ઉભો ચાલે છે]

[રામલાલ મુષાકરના હાથમાંથી પ્યાલો મૂંટવવા જાય છે.]

સંસ્કૃતિ, કે આદિત્ય નિર્માણને સ્થાન મળ્યું નથી. કેવળ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ એ પછી ધ્યેય રહ્યું નથી. સાધારણ શિક્ષણના અંતે જેમ નોકરી છે તેમ ઉચ્ચ શિક્ષણનું ધ્યેય પણ રાજકર્મચારી, ડૉક્ટર, ઈજનેર, કે અધ્યાપક પેદા કરવાનું રહ્યું છે.

શિક્ષણના આદર્શો

સાધારણ રીતે શિક્ષણના ત્રણ ઉદ્દેશ હોય છે:— આચાર-નિર્માણ, જ્ઞાનોપાસના અને લવિતોપાર્જન. આજે આદિત્ય કે આચરણ નિર્માણનું સ્થાન શિક્ષણમાં નથી રહ્યું. ધર્મ અને શિક્ષણનો વિચ્છેદ થયો છે, એટલે ધાર્મિક શિક્ષણના અભાવે આદિત્યનો પાયોજ નાખાતો નથી. આજે લવિતોપાર્જન એ જ શિક્ષણનું ધ્યેય પ્રધાનતા રહ્યું છે. જેટલું ઉચ્ચ શિક્ષણ, જેટલી અધિક જ્ઞાનસાધના, જેટલી વધારે ઉપાધિઓ (Degrees) તેટલા વધારે રૂપિયા મળશે એવી માન્યતા દરેકના હૃદયે વસેલી છે. આજના વિદ્યાર્થીઓ ડૉક્ટર થવાથી વધારે નાણાં મળશે કે ઈજનેર કે વકીલ થવાથી વધારે નાણાં મળશે એવી ચર્ચામાંજ શિક્ષણકાળ ચલીત કરે છે, અને વાલીઓ પણ શિક્ષણની કિંમત રૂપિયા, આના, પાઠશાળા કરતા થઈ ગયા છે. આ રીતે આજની જ્ઞાનોપાસનામાં પ્રાથમિકજનિ નહિ પણ વૈશ્યજનિ ધારે જણાય છે. કેવળ વ્યવસાયથી પ્રાથમિકજનો આદર્શ આજે શોધ્યો જરૂર તેમ નથી. પૈસા એ જ મારો પરમેશ્વર, એ આજના શિક્ષિતોનું સૂત્ર છે અને 'લવિતોપાર્જન માટે ભણો' એ આજના શિક્ષણનું સૂત્ર પ્રચલિત બન્યું છે. પરિણામે આજનું શિક્ષણ આત્માને સંતોષતું નથી, ફેરને કે મનને પોષતું નથી, કેવળ રૂપિયા દારા ખર્ચદારા સાંસારિક સુખો અને ચેલવોને પોષે છે, સંતોષે છે.

આજે શિક્ષણનો ઉદ્દેશ કેવળ લવિતોપાર્જન જ છે. શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ ઊંચા ઊંચા આદર્શ રાખે છે. શિક્ષણનું ધ્યેય સ્વસ્થ, ઉત્તમમનવાળા, જ્ઞાની, આદિત્યપુરુષ નાગરિકનું નિર્માણ કરવાનું જણાવે છે. પરંતુ વ્યભારે જ્યારે તેઓ વ્યવસ્થા કરવા માટે છે ત્યારે પાઠ્યપુસ્તકો, પરીક્ષાઓ, રમતગમતો, મકાનોની યોજનાઓ કરવામાં જ એવા અટવાઈ જાય છે કે એમના ઉચ્ચ આદર્શો હવામાં જ અદર લટકતા રહે છે!

એ કલ્પના કુળવાની નહિ

આપણે એ પણ વિચારવાનું છે કે જનન અનિ મેળું થયું છે, લોકોને નોકરી ઉપર જનનનિર્વાહ કરવાનો હોય છે એટલે જનનનો મૂલ્યવાન સમય શેડીના મુઠમાં ખર્ચાઈ જાય છે. સ્વાસ્થ્ય, જ્ઞાનવૃદ્ધિ અને આદિત્ય પડતરની વાતો આકાશકુસુમની કલ્પના સમય જ રહે છે. જ્યાં સુધી શેડીનો પ્રશ્ન થાય નહિ પડે, અને દરેકને શાંતિથી શેડલા નહિ મળે ત્યાં સુધી સ્વસ્થ, ઉત્તમમનવાળા, જ્ઞાની, આદિત્યવાળા નાગરિક વિગેની કલ્પના અદર જ લટકતી રહેશે.

અર્થોપાર્જનનું સાધન?

પ્રાચીન જમાનાના ક્ષત્રવ્યારીમાં ભલે નાગરિકભાવ ઉત્પત્ત નહિ થયો હોય, પરંતુ તે સ્વસ્થ, ઉત્તમમનવાળો અને આદિત્યવાળો જરૂર હતો. આ સંભવિત હતું કારણકે તે શિક્ષણ સારું મુરકુળમાં કે જાણના આશ્રમમાં રહી નિઃમદકજ નહિ બદલે લોજનની ચિંતાથી પણ મુક્ત બની જ્ઞાનની અર્ધજ ઉપાસના આદરતો, આજે શિક્ષણ અને પૈસાનો સખંધ સ્થાપિત થયો છે. શિક્ષકો પણ પૈસાના મોહમાં તણાઈ સાચા જ્ઞાનનું વિવરણ કરવાને બદલે પરીક્ષાઓ પાસ કરાવે છે. શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીનો આ રીતે બનેલો વ્યવસાયિક સખંધ વિદ્યાર્થીનીના ચાર દિવાલોમાં જ પૂરા થાય છે, સત્સંગમાં અન્ય દારો વિદ્યાર્થી માટે અંધ રહે છે. પરિણામે વિદ્યાર્થી કોઈ જ્ઞાન, જ્ઞાન પણ નહિ, કેવળ યોદ્ધા પાંડિત્ય પ્રદર્શનનો ભાવ ધારણ કરી વિદ્યાર્થીરેથી પાછો ફરે છે. નીતિના નિયમો કે સત્યાગ્રહનનાં સૂત્રો તે શીખી શકતો નથી. ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા સારું જે વિદ્યાર્થીઓ ફરફર નિશ્ચિદ્ધાલુઓમાં જાય છે, તેઓ પણ જ્ઞાનના કુટુંબના રોજના વ્યવહારો કે આચારો બોલે છે અને વિદ્યાલયમાં પણ આચરણના નિયમોનું જ્ઞાન થતું નથી. આ વિદ્યાર્થીઓ સમાજમાં રહેવા હોવા છતાં, દરેક પેટીએ ફરને ફર થવા જાય છે. શિક્ષિતો અને જનતા વચ્ચેનું અંતર વધતું જાય છે. પ્રાચીન કવિઓએ જેને ક્ષત્રવ્યર્થનું નય માન્યું છે—

ન લક્ષ્યસ્વસ્થા મુદ્ગવર્ત વસોત્તમમ્ !

અર્ધજતા-મગ્ધેશનુ સ દ્રોષે ન તુ માનુષઃ ॥ અને

જેને શિક્ષણનું દેન્દ્ર બતાવ્યું છે, તેનો સંબંધ આજના શિક્ષણમાં રહેજ પછી રહ્યો નથી. આજના શિક્ષણમાં દેવળ છુદ્દિના ખાંડિય પ્રદર્શનનો દાલ છે. તેમાં જ્ઞાનની ગરિમા નથી, આચરણની ઉજ્જવળતા નથી, આત્મજ્ઞાની પ્રેરણા પછી નથી. આજે જે શિક્ષણ અપાય છે તેને જીવન સાથે કેટલો સંબંધ? પુસ્તકિયા શિક્ષણદાર પુસ્તકિયું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આજનો વિદ્યાર્થી જીવનનો સામનો કરી

શક્તો નથી. વાસ્તવમાં જે શિક્ષણ આપણને કર્મવીર નથી બનાવતું, જીવનનો સામનો કરવા તૈયાર નથી કરતું, ઉલટું જે આપણને માત્ર સ્વપ્નદશા, અકર્મણ્ય અને અવ્યવહારિક બનાવે છે, જેના સહારાથી આપણે આપણા પગ ઉપર ઉભા રહેવા શક્તિમાન નથી થઈ શકતા તે શિક્ષણને જીજ્ઞુ મને તે નામ આપે પછી તે સાચું શિક્ષણ તો નથી જ.

.... આરોગ્ય સુધરે છે

કોહર હેલ્થ એમર્સન અમેરિકાના એક ઘણાજ પ્રસિદ્ધ કોહર છે. ન્યુયૉર્ક શહેરના 'ખોડ' ગ્રાફિક્સ' ના તેઓ એક વખતના પ્રમુખ હતા. ૧૯૨૨ થી કોલંબિયા યુનિવર્સિટીના પબ્લિક હેલ્થ એકમિનિસ્ટ્રેશનના તેઓ પ્રેફેસર છે. અમેરિકામાં દાણધી અમલમાં આવી ત્યારે બહાર આરોગ્ય ઉપર એની શી શી લાભદાયી અસર થઈ તેનો ખાસ અભ્યાસ તેમણે ૧૯૨૮ના વર્ષ માટે કરેલો.

આ રહ્યાં દુટલાંક એનાં પરિણામો:

(૧) દાણધી અમલમાં આવી તે પહેલાં મલખાનને કારણે જેટલાં મરણ થતાં તેથી હાલ ૧૬ ટકા ઓછાં મરણ થયેલાં.

(૨) લીવરના સીરોસિસને કારણે થતા મરણનું પ્રમાણ ૫૨.૭ ટકા ઘટેલું છે. દાણધી પહેલાના સમયના ૫૭.૪ ટકાથી તો એ કોઈવાર વધ્યું નથી.

(૩) દાણધી અમલમાં આવી તે પહેલાંના દોષપણ એક વર્ષ દરમિયાન દોષપણ કારણસર કે દોષપણ વચનાં માણસોનાં જે મરણ થતાં તેના સરેરાશ પ્રમાણથી દાણધી પછીના સમય દરમિયાન થતું મરણનું પ્રમાણ અવશ્ય ઓછું જણાયેલ.

(૪) મરણના પ્રમાણમાં થયેલો આ ઘટાડો ખાંડીસ વર્ષની ઉંમરની છોકરીની સ્ત્રીઓ અને વીસ વરસની છોકરા પુરુષો માટે વધારે દેખાય તેવા હતા.

(૫) હાયરોગ દ્વારા થતું મરણનું પ્રમાણ બધી ઉંમરનાં માણસો માટે ઘટ્યું હતું.

(૬) ગાંઘની ઇસ્પતાલોમાં દાખલ કરવામાં આવતા દોરડિયા દર્દીઓનું પ્રમાણ પછી આગળ કરતાં ઘટ્યું હતું.

(૭) એકદ મલખાનને કારણે અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં હોસ્પિટલમાં દાખલ કરાતા દોરડિયા દર્દીઓનું પ્રમાણ પછી આગળ કરતાં ઘટ્યું હતું.

સાંજે કાર્યોલયનું કામ પૂરું થતાં તમામ કાર્યકરો
જમારે ઘેર જવાને તલાવપડ બની રહેતા, ત્યારે અરુણના
વર્તનમાં એવી કશીય તાલાવેલી જણાતી નહિ, તે વખતે
ઉલટા તે વિષે ઠંડો લાગતો.

ઑફિસમાં નવો દાખલ થયેલો રસિક ઘણા દિવસથી
અરુણના તે દાખલા મનોભાવનું અવલોકન કરતો હતો,
પણ એને કશી સમજ પડી નહોતી.

રસિક નોકરીમાં બેઠાયો
તે પછી થોડા દિવસમાં જ
એને અરુણ સાથે દોસ્તી બની
હતી. અરુણ વેપારી ઑફિસ-
માં કામ કરતો હતો, પરંતુ
એ સારી કવિતાઓ રચતો
અને કવિ તરીકે એની પ્રતિષ્ઠા
ઠીકઠીક જામતી ગઈ હતી
રસિક કાન્યરસનો રસિયો
હતો, તેથી એમની વચ્ચે સારો
મેળ બેસી ગયો હતો. અરુણ
પાતાની નવી કવિતાઓ રસિ-
કને સંભળાવતો, રસિકને તે
સંભળવામાં મજા આવતી.

એક દિવસ સાંજે રસિકે
અરુણને વાતની વાતમાં પૂછ્યું:
‘અરુણ તારા અંગત જીવનમાં
હું, દખલ કરું છું, એવું લાગે
નહિ તો મારે તને સ્નેહલાવે
એક વાત પૂછવી છે.’

‘એક યું દસ પૂછને,
તું મારો દોસ્ત છે...’

‘એ દાવાથી જ મને તારી તરફ મમતા રહે છે, એ
મમતાનું એ ત્યાજ જ મારી પાસે પૂજવના માગે છે...’

‘હું એટલું તો સમજી શકું છું’

‘તું કવિ છે...’ રસિકે શરૂઆત કરી

‘હા...’

‘પ્રાસાદિક કવિ છે...’

‘તને એમ લાગે છે એ મારું સદભાવ્ય...’

‘કવિઓ જ નથી જ રસિક હોય છે...’

‘અને તું’ય નામે રસિક જ છે ને!

‘તું જીવાન છે...’ રસિકે જરા આગળ વધ્યો.

‘હા...’

‘પરજોલો છે...’ પૂછતાં પૂછી લીધું.

‘હું...’

‘તેમ છતાં ઘેર જવા માટે
તું ઉત્સુક કેમ નથી બન્યોતો?’

‘કેમકે ઑફિસમાં
આવવું એ જેમ મારે માટે
નિત્ય બનતી ઘટના છે, તેમ
ઑફિસમાંથી દરરોજ સંજે
ઘેર જવું એ પણ હંમેશાની
નિયમિત ઘટના છે. માનવીની
ઉત્સુકતા નવીનતા માટે જ
હોય છે, એટલું તો તું સ્વીકારે
છે ને, અરુણે હસીને કહ્યું.’

‘અરુણ, તારું જીખ
જાણવાનું મને કશુંય કોઈ
હય નથી. પણ તું મારો મિત્ર
છે, એટલે જ મને તારામાં રસ
છે. તેથી આપણો પરિચય
થયો. ત્યારથી હું તારા આ
વર્તનના અભ્યાસ કરી રહ્યો
છું. તે પરથી મને લાગ્યું છે કે,
સાંજે તારા જેવા રસિક,

જીવાન માણસમાં ઘેર જવા માટે જે ઉત્સાહ હોવો જોઈએ
તે જણાતો નથી. ઉલટા તે વખતે જ તું નિઃસ્વાદ બને
છે એવું મને લાગે છે...’

‘દોસ્ત, રસિક! તું ત્યારે માનસશાસ્ત્રી પણ છે!
મને ખબર નહિ હો! ચાલ, આજે આ રીતની તપ્તી
નથી ઓગળાણાના માનમાં હું તને આ પાઉં.’ કહીને
અરુણે દસીને સાથે તરફ ખેંચ્યો.

આ પીતાં રસિકે જરા ગંભીર બનીને કહ્યું:
‘અરુણ, તું જે વાત કહીશ તો જ મારા માટે તે મારે

વિનિ પાત

અરુણ સજ્જન હતો; સંસ્કારી
હતો; રસિયો કવિ અને સાહિત્યશોખી
હતો. બહુ સહેલાઈથી દારૂનું વ્યસન
એને પડી જાય એમ નહોતું! પણ
ગૃહકંકાસથી કંટાળેલા એણે બહાર
શાન્તિ શોધવા પ્રયત્ન કર્યો. મરજી પડે
તો ઘેર જાય નહિતર ન પણ જાય!
વ્યસને એને શંકા સેવતો બનાવ્યો.
અને પછી ?

: લેખક :

સીતારામ જે. શર્મા

તે બાંધવી નથી. પણ તારા નરકનું મમત મને કહેવાની ફરજ પાડે છે...

‘કે? ...’

‘કે, તારા હૈયામાં કશીક ચૂંચ પડેલી છે, એ ચૂંચ જ સાંજે ધરભણી ઉતાવળે જવાની તારી ઉત્સુકતાને કરમાવી નાખે છે, એમ મને લાગે છે.’

‘એવું’ કશું નથી હોત, મારા એવો સ્વભાવ ઘડાઇ ગયો છે.’

અરજે એમ કહીને આ ધરમાંથી નીકળીને છુટા પડવાની રજા માગી. એણે રસિકને કશું નહિ, પણ રસિકે વાતનો આરંભ કયો ત્યારથી જ એનાં મનોમંથન ચાલુ થયાં હતાં, એનાં હૈયામાંની ચૂંચ વધુ ચૂંચાતી જતી હતી.

રજાનો રખડતો દીવાબત્તી થઇ ગયા પછી અરજુ ઘેર ગયો, ત્યારે ચાલીમાંથી જ દીપકખાના તાડૂકા એણે સાંભળ્યા. ઘરમાં ગયો ત્યારે લીલાને એણે રહન કરતી જોઈ. ગમગીન વાતાવરણ એને ધેરી વધુ.

કગલો-ટોપી ઉતારતાં ઉતારતાં અરજુ વિખાતા હૈયે મનમાં મનમાં કહી રહ્યો હતો: ‘રસિક, ઑફિસમાંથી સાંજે દોડતો ઘેર નહિ આવવાનું કારણ અહીં જની રજુ છે. બિચારી લીલા મારે આ રોજનો બનાવ છે. દીપકખા દિવસમાં દશ વખત નાના મોટા વાંક કપ્પીને લીલા સામે રજુ જંગ માંડે છે. આ દશમાં ઘેર જેટલો મોટો આવાું તેટલી મનની વિશેષ શાંતિ જળવાઇ રહે છે. આ ધરમાં કવી રીતે રહી શકાય?’

અરજુથી બાની સાને કશું બોલી શકતું નહિ, બોલવા બધ તો જે લીલાની દશા તે એની થઇ જતી અને ભરી ચાલીમાં એના ભંવાડા થતા, તેથી લીલા એને બોલો પાચરી ને કરગરતી અને ‘તમે વચ્ચે કશું બેઠેલો નહિ, મારાં લાચ્યાં દું લોગરી લઇશ’ એમ રડતી રડતી કહેતી.

તેમ છતાં કાઇ કાઇ વખત અસલ થઇ પડે ત્યારે લીલા પતિ પાસે રોષ પડતી અને ‘હવે આ દશામાંથી ભગવાન મારો છૂટકો કરે તો સારું’ એવા શબ્દો બોલી જતી ત્યારે અરજુ એને આશ્વાસન આપીને કહેતો:

“લીલા, બાનો એ સ્વભાવ થઇ પડ્યો છે. હવે એમાં સુધારણા થઈ શકે તેમ નથી. વહુની ઉપર સત્તા ગતવવી એમાં જ એમને સામ પદની સાર્થકતા લાગે છે. એ ખ્યાલ એમના હાડમાં ઘર કરી બેઠો છે, તેથી તારે એમની ટંટા-બોરીને ધ્યાનમાં જ ન લેવી, તું સમજુ છે, ભણેલી છે, તેથી તારી પાસે દું એટલું કરગરી ને માગી લઉં છું.”

છતાં એમ કહેતી વખતે તેના દિલને પારાવાર વેદના થતી. એને વિચાર થતા: “બિચારી, માતા-પિતા અને મહિયરવાસ છોડીને સાસરે આવેલી વહુની સામે આવા કરસા કરવામાં બાને શો આનંદ મળતો હશે? ભગવાને સ્ત્રી બાનિના કોમળ હૈયામાં આટલી કઠોરતા કયે કારણે દંત્રી દંત્રીને ભરી હશે? મીઠી મા સામુ બન્યા પછી આમ શી રીતે બદલાઇ જતી હશે?”

આ દશા એને મારો ભગભગ હમેશની થઇ પડી હતી. તેથી ઘણી વખત કંટાળીને અરજુ ઘેર જતાનું માંડી વાળી, કોઇક મિત્રને ત્યાં એક એ રાત વાસા કરતો. પણ તેથી લીલાના છત્રને એવું દુઃખ થતું અને એ રડી રડીને થાકી જતી.

૦૦૦

એક દિવસ દીપકખાના કળિયો લાખે આવ્યો. તેથી અરજુ સાંજે ઑફિસમાંથી શીધો એક મિત્રને ઘેર ગયો. ત્યાં પોતાના વીવકની વાત કરતાં એનાથી રડી પડાયું, એટલે એનો મનના ભાર દળવેા કરવા મિત્ર તેને આશ્રક પૂર્વક સિનેમા લેવા લઇ ગયો. રસ્તામાં અરજુના કુખી દિલને હળવું કરવા તેણે એને ખૂબ આશ્વાસન આપ્યું.

એ ચિત્રમાં એક પ્રસંગ એવો આવ્યો, જેમાં મનના વંધી પડેલા કુખીનારને બ્રૂશવા કળિ એક પાત્ર સુગંધાનમાં આશ્વાસન સોંપતું હતું.

અરજુના વ્યાથિત દિલ ઉપર એની ચોટ લાગી ગઇ અને બીજે દિવસે ઑફિસમાંથી છુટ્યા પછી એણે મય ખાનાનો માર્ગ લીધો.

ફિચર રોડના સંધ્યાકાળથી જ ભગભગ નિર્જન બની જતા એ મથખાનામાં પગ મૂકતાં પહેલાં અરજુ તેની આસપાસ છ સાત વખત આંટા માર્યા, ભય અને લજ્જાથી એને સંકોચ થયો, ‘આ મારો મારો વિનિષ્કાંત થયે તો? એના શિક્ષણથી મુદ્દ બનેલા, સરકારી મગજમાં

એથી વિચારને ધક્કો વાગ્યો. 'પણ હુંયની બધાને બૂઝવા માટે તારી પાસે બીજો કયા માર્ગ છે?' અંદર ગડમથલ થઈ રહી. 'આ દીપક આ, તું જ મને ધક્કા મારીને આ જગતના મોંમાં મોકલી રહી છે! મા, મા! સાસુવાદની તારી વિનાશક માન્યતા, માત્ર તારા દીકરાના સંસાર પથમાં કળિયાના કાંટા પાથરીને જ અટકતી નથી, પણ તારા પેટના જીવને સગે હાથે તું વિનાશની ગતિમાં ધક્કો રહી છે!'

છેતરે અચ્છુના હૈયાની બળતરા આગળ એની વિષેક છુદ્ધિ હારી. સળગતા ઘરમાંથી છૂટવા બેઠાકબેઠા ધન્યતા, ઊંઘા ધરામાં ભુરકો મારે, તેમ યુદ્ધકાસની નિત્યની હુણીથી બેઠાકબેઠા બનેલો અચ્છુ દારૂના દેવના બીજા જગ્યામાં હોમાયો!

મોડી રાતે તે ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે એના મોંમાંથી બદ્ધ નોકળની હતી. લીલાએ સાલ્લાના છેડાથી નાક દાબીને પૂછ્યું: 'તમારા મોંમાંથી આવેલી બધી કુખેશ રાતની મારે છે? આ તમે શું કરીને આવ્યા છો?'

'લીલા! મારી પ્યારી લીલા! દિલના દર્દને નિવાર નારી આપીતું' મેં પાન કપું' છે.... 'અચ્છુ અચ્છો.

'હાય, હાય, મા! તમે દારૂ પીધો છે? મારા સમ તમને, સાચું ન બોલો તો?' ગભરાયેલી લીલા રોષ પડી.

અચ્છુ દિલને દિમાચ ગુમાવી એસે તેટલું મદ્યપાન કરું નહોતું. લીલાનાં આંસુ એક એ પીગળ્યો. તેણે પતનને નજીક બેઠી, એની નાજુક હોડને પોતાના રકેષ ઉપર મૂકી, તેના વાંસા પર મમનાયા હાથ ફેરવીને એણે કહ્યું: 'લીલા, શું કદાં હવે ઘરનો કંકાસ મારાથી સહન થઈ શકતો નથી...'

'જતાં એક દુઃખનો ઉપાય બીજું દુઃખ ન હોય તમે માત્ર તમારો જ વિચાર કર્યો, પણ મારેય જરા વિચાર કરશે કે નહિ? કળિયાળી સાંસુ અને દારૂડિયો પતિ એની બીંસ વચ્ચે મારે કયાકઈ મરવાનું થશે?'

લીલા કુસકાં મૂકીને રડવા લાગી.

'લીલા, મારે માટે બે માર્ગ છે: કાં દારૂ કાં આપ-બાન! તું કહે તે માર્ગ સ્વીકાર', કેમકે નિત્યનો ઘર-કલેશ હવે અસલ થઈ ગયો છે...'

'મદ' થઈને તમે આમ કાયરતાની વાંતો કરો છો! હું તમારે પોં પડું, તમે પ્રતિજ્ઞા લો કે, હવે પછી આ રસ્તે તમે નહિ જાઓ.'

લીલાનાં નયનોમાંથી આવેલું ને ભાદરવો નીનીરી રહ્યા હતા એવું હૈડું ગોઠાઈ રહ્યું હતું.

'તો હવે મારાથી નહિ છંવાય...'

'હું' પ્રતિજ્ઞા લઉં કે તમારી પાસે હું દુઃખોનો ઉચ્ચાર સરખો કદિ નહિ કરું. આખમાં કદિ આંસુ નહિ લાવું. હૈયાની વેદનાને હૈયામાં જ ભારી રાખીશ.

'તું એમ કરીશ પણ આ...?'

'આ હવે ફેટલાં વર્ષ કાટવાનાં છે! કળિયાળી સાસુ સાથે મારી જીંદગી જરો, પણ તમે ને દારૂની લતમાં ફસાં તો દારૂખાજ પતિની સાથે મારો જીંદગીથી રીતે જશે?!' લીલાએ આંસુ લૂછીને કહ્યું.

'મારા દિલને કેટલું બધું કુખ થઈ રહ્યું છે! લીલા! મને આ કાંઈ ગમતું નથી, પણ જ્યાં માતા પોતે યદી પડતા પોરેલાને જીવતા નરકમાં ધક્કે ત્યાં...'

'પણ મને બે બાજુ નરકમાં ધક્કેલાં તમે મતો જરા સરખાથે વિચાર કરશો કે નહિ? પરણીને તો તમે મને લાવ્યા છો. મેં મા-બાપ છોડ્યાં, લાઈ-ભાંડ છોડ્યાં. બાળપણની સખીઓ અને જન્મની ભૂમિ છોડી દેખી ખાતર બે જગાંની મધ્યા સમેરી લઈને હું તમારી દારૂ અડી આપી, એના તો વિચાર કરો! અતનવું ગામ, અજાણ્ય પ્રદેશ, અજાણ્યા માનવી. અજાણ્ય ઘર, તમેય ત્યારે અજાણ્યા હતા, જ્યાં તમારી ઉપર નિશ્ચાસ મૂકી, તમારો હોય પકડીને હું ચાલી આપી, બાતો સ્વભાવ તો આનો આજ છે. પાણીને ખાલો બેઠતા હોય તોય તમારા ઘરના પછીઆરોહું અજાણીને કાંઈ ગમ ન પડે, તે દરમ્યાં મેં મારો સમાવેશ કરી લીધો, તમારી સાથે પવિત્ર વધ્યો, તમને તોફાને ચરોત્રા મહાસાગરમાં ડૂબતી જવાવ નાર નારક માંગીને કાંઈક આપાસન મેળવ્યું. ને હવે તમે પણ છોડ દીધો મને એકલીને ડૂબતી મૂકી, તરછેડીને તમારી જાનના જાતન માટે ચાલી નીકળીશો...' હૈયામાં એના ડૂમો ભરાઈ આવ્યો, તેને સંયત પૂર્વક દાખલ જતાં ડૂસકાં હજારાં આવ્યાં.

“લીલા...” અરજી પાસે આશ્વાસનતા શબ્દો નહોતા. લીલાના શબ્દે શબ્દ એના હૃદયમાં તીવ્રની મુકદ્દ ભેંકાઈ ગયા હતા, એની વાતનો અક્ષરે અક્ષર સાચો હતો. અરજીની નજર સમક્ષ વિરાટ સ્ત્રીશક્તિ બનીને તે ઉભી હતી. પોતાને તેની સરખામણીમાં જોવામણો, ભીર, અતરણ્ય એવો હતો. આવી સ્ત્રીને એનાથી આશ્વાસન શી રીતે આપી શકાય? એટલી હવાની તકાત અને દિલની સમ્પાદ એ ક્યાંથી લાવે?

‘દિલને રૂમે શમ્યો એટલે લીલાએ અધૂરી પ્રેક્ષી વાતના તાંતણા પકડી લઈને કહેવા માંડ્યું. “તમે મારે ભેગે તમારી જાતનું જાતન કરી શકો તોપણ મારા દુભાયેલા દિલને એક વાતનું આશ્વાસન મળે. પણ તમે તો નાની હોળીમાંથી બચવા મોટી હોળીમાં જાતને હોમવા દોડ્યા છો, આથી તો આજે મારા જે ભવાણ ધરની અંદરે થાય છે, તે તમે બહાર ઉભા રહીને કરો. મારાથી એ શી ખમ્યું-સહ્યું જશે? તમે એટલો તો વિચાર કરો!”

લીલાની વાત ખરી હતી, એટલું અરજી સમજતો હતો. પણ મુકદ્દેશથી હૈયાપૂર્ણતા બની જવાથી લીલાની વાત માની, વિનિષ્કાંતતા માર્ગથી પાછા વળવાનું વચન આપવાની એનામાં તાકાત નહોતી.

એટલેજ દીપકબા પોતાના કનિયા કંઠાસ સાથે લઈને સંસારમાંથી સદાને માટે ચાલ્યાં ગયાં ત્યાં સુધીમાં અરજી ભારે વ્યસની બની ચૂક્યા હતા, લીલા જેમ કનિયાળી સાસુના દુઃખને પી ગઈ હતી તેમ પછી તો અરજીના દારૂડિયાપણાને પીને પચાવી ગઈ હતી. તે સિવાય એને માટે દુનિયામાં બીજો કોઈ આરા રહ્યો નહોતો.

તો પણ અરજી પગારમાંથી થોડાક પૈસા લીલાને ધરખર્ચ માટે આપતો. ત્યાં સુધી લીલા મન મારીને જે મળે તેટલામાં ખાઈ-પીને સંતોષ માનતી અને જે હોકરને હૈયામાં દાખીને બેસતી.

પણ ઉમ્મી ટેકરી ઉપરથી ગળેહલા માનતી જેવી દશાના અકરમાં ફસેલો અરજી, કદમે કદમે નીચો ને નીચો સરકતો જતો હતો. પગારમાંથી એ કાંઈ બચાવતો નહોતો. ઉપરાંત વધારામાં દેવું કરતો જતો હતો. મરજી પડે તો ઘેર જાય, મરજી પડે તો ન જાય! એવી એની દશા થઈ ગઈ હતી.

તેથી લીલા મુરકેલ દશામાં ચૂકાઈ ગઈ. એવી મુરકેલીના એક દિવસે અવશ બની લીલાને. પાટોશમાં રહેતા જગુભાઈના ઉપકાર નીચે આવ્યું પરંતુ.

* * *

દિવાળીના તહેવાર આવતા હતા. એટલે અરજી આશીસમાંથી પચીસ રૂપિયા ધરખર્ચ માટે લીલા. તે દિવસે વાઘપારસ હતી. પણ અરજી ધરને બદલે બીજેજ રસ્તે યસડાયો!

રાતે રસિક ગીરગાંવ તરફથી આનંદોડ બાબુએ જતો હતો, ત્યારે કોઈકની સાથે અરજીને તેણે રેલ્વે સ્ટેશનમાં જતાં. ભેગો, પહોં તેણે એને. બોલાવ્યો. નહિ. માત્ર રસિક જ નહિ પણ એની આશીસમાં કામ કરનારા બધા જ કારકુનો અરજીના અધઃપતનની વાતથી વાકેફ બની ચૂક્યા હતા. રસિકને અરજી પોતાના ધરની પહેલી વખત વાત કરી ત્યારે રસિકે એને ખૂબ ચેતવણી આપી એ વિનાશક માર્ગથી પાછા વળવાની મિત્રભાવે સલાહ આપી હતી. પણ રાક્ષસના જડબામાં ફસેલા માણસની માફક અરજી લાચાર બની ગયો હતો. એનામાં નૈતિક હિંમત દીપકબાના કનિયાળા સ્વભાવે ઉગવા જ દીધી નહોતી. એટલે રસિકે હાથ ધેઈ નાખ્યા હતા.

પાછા વળતી વખતે અરજીને બે માણસોની સાથે લાંડન બાર સામે વિઠોરિયામાંથી ઉતરીને “બાર”માં જતો બોધ, રસિકે તેની પાસે જઈને ઘેર જવાની સલાહ આપી. તે વખતે અરજીની છલ થોડારાત્રી હતી અને પગ સીધા જમીન ઉપર ટકી શકતા નહોતા. તેણે લયડતી છલે રસિકને સંભળાવી દીધું; “તું ક...ક...કોણ...છે, મ મ...મ...ને સ...સ...લા...ડ આ...પ...ન...ના...ર?” અને દારૂડિયા સાથીદારોની સાથે મય-ખાનામાં ગયો! તેની પાછળ નિઃશ્વાસ નાખી રસિકે આવી ગયો.

લીલા અને એનાં બે બાળકો ઘેર રાહ બેતાં. જ રહ્યાં, અરજી બારસની રાતથી અદૃશ થઈ ગયો હતો, ઓફિસમાં પણ જગ્યાએ નહિ. તેરસની રાતેય લીલા રાત્રી કકળતી એની વાટ બેઠ બેઠને થાકી, છતાં અરજી દેખાયા નહિ.

ઘરમાં પૈસાનાં ટેકાણાં નહિ, નાનાં બાળકો, દિવાળી જેવા સપ્તરશ દિવસો! તેથી મનતેરસની રાતે જગ્યા

ભાઈએ લીલાને ઘણું ઘણું સમજાવતી બાળકો માટે દારુ-
ખાનું અને મીઠાઈ લાવી આપ્યાં ઉપરાંત ઘરખર્ચ માટે
નીસ રૂપિયા આપ્યા.

અરુણ છઠ્ઠે દિવસે ઘેર ગયો. તહેવારના દિવસોમાં
છતે આપે નર્સોપાં બનેલાં બેનનાં છોકરાંને જશુભાઈ ફરવા
સિનેમા બેંચા લઈ જતા હતા; તેમણે અરુણને તહેવારની
દિવસોમાં ઘેર ન આવવા માટે બે શબ્દો કહ્યા, તેથી
ઉરકેરાઈને અરુણે લીલાને ન કહેવાના શબ્દો સંભળાયા
અને જશુભાઈના નામના ઉત્સવ કરીને બેની આલ
અલગત વિષે, મનને ફેળ્યું તેનું એલફેલ ચાલીની વચ્ચે
લિલા રહીને બેઠી નાખ્યું!

“અરુણકુમાર!” જશુભાઈએ ચુરસાથી કહ્યું, “આ
લીલા બહેનને અને તમારાં બે છોકરાંને લીધે દિવસે
દુઃખ થાય છે, તેથી કહેવું પડે છે; બાપી તો તમે ગમે
તે કરે તોયે મારે શું!”

લીલાએ બે હાથ બેંચીને જશુભાઈને કહ્યું; “ભાઈ,
અમને કશું કહેશો તહિ. આમતો એ સંજ્ઞન છે...”

તેટલામાં અરુણ ઉરકેરાઈ ગયો, લીલા તરફ
ધસ્યો, બેરથી એના ગાલ ઉપર બે તમાચા બોડી દીધા:
“તું મારી દીકા કરે છે...અને આ તારા...”

લીલાએ મારનું દુઃખ દબાવીને પતિના મોઢા-
ઉપર હાથ દાખી દીધો. એણે અરુણને અંદર બેઠો
અને જતાં જતાં જશુભાઈની તરફ બેઠીને બોલી: “જશુ
ભાઈ, અમના બોલ્યા સામું તમે ન બેસો...”

“હા, તમે તમારે લીલાની સામે બેસો...એ
હવે મારી પરવા નથી...” અરુણ વધારે બોલે
પહેલાં લીલાએ બારણું બંધ કરી દીધાં.

અંદર ગયા પછી અરુણે લીલાને દબાવવા માં
એથી ગલચાચલાં બાળકે ચીસો પાડવા લાગ્યાં.

લીલાએ તેમને હેંચા સરસાં લઈને કહ્યું: “રડા
નહિ, બાપા...બેપી! તમારા બાપુજી બાને મારે...!
“અને તારી બા વડે...”

લીલાએ એ વખતે ફરીથી અરુણના મોઢા પા
બેરથી હાથ દાખ્યો, જુરસાથી એ ગરજ ઉઠી: “તમ
આપું બોલતાં શરમ નથી આવતી!”

એ વખતે લીલાના દેખાવ ભેદ અરુણ ચૂ
ચઈ ગયો.

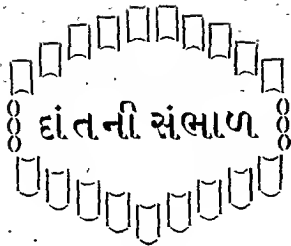
— — — ઐતિહાસિક એકરાર — — —

દુનિયાના એક પ્રસિદ્ધ ગિરનરી અને રાજ્યુરુપ ડો. સ્ટેન્લી બેન્સે પોતાની દારૂવિરોધી બેઠેદાતાં
કારણો આપતાં પોતાના જ જીવનનાં જૂતકાળનાં પાનાં ઉઘેલતાં એક સમયે કહેલું:

“મને લાગે છે કે જહેરમાં ફાળીને મેં આ વાત કરી નથી. દરરૂપી શાપ તરફ મને બે ઉઠી
ધિકાર હોય તો તેનું કારણ મારા પોતાનાજ કુટુંબ ઉપર મહાપાનની ટેવને લીધે આવી પડેલી આપતિ
છે. મારા પોતાના જ બાપ એ આદતના બેગ ચાઇ પડેલા. અને પછી તો અમારું સંઘર્ષ જ ગયું!
અમારાં ઘરખાંર ગયાં, ફરનિયર વેચી નાખવાં પડ્યાં, પથારી ખાગરણ કાઢી નાખવાં પડ્યાં!
કારણમાં માત્ર દારૂનું વ્યસન જ! હવે તમે સમજી શકશો કે દારૂને હું શા માટે ખૂબ ખૂબ ધિક્કાર છું.
અને મારા છેલ્લા આસ મુંથી એ બીને નિવારવા શા માટે કટિબદ્ધ છું?”

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધની તરફેણમાં ડો. સ્ટેન્લી બેન્સેના આ એકરાર, અમેરિકામાં દારૂખંધીનો કાયદો
પાછો એવના અંગેની ચળવળ દરમિયાન અનેકવાર ઓડ કાઢ કરવામાં આવેલો.

— ‘અમેરિકન ઇરુ’ માંથી —

લેખક:

સાકરલાલ અ. દવે

બુગડેલાં દાંત, સડી ગયેલા દાંત, દુર્ગંધ મારવું
માં? ટુલેલાં અવાળાં, — એ લક્ષણ આજના મુષરેલા
જાનામાં બહુ સામાન્ય જણાય છે. તેનાં કારણો
માં હશે?

દાંત બગડવાનું મુખ્ય કારણ આપણી ખોરાકની
પદ્ધતિ છે. જૂના જમાનામાં લોહોના દાંત ધડપણમાં
પણ સારા મજબૂત રહેતા હતા, કારણ કે આપણાં ઘર-
કાંચો મોટે ભાગે કંઠણ ખોરાકનો ઉપયોગ કરતાં હતાં,
બહુ ગરમ ગરમ ખોરાક ખાતાં ન હતાં, તેમજ બરફ-
વાળાં ટાંકાં દિવસ જેવાં પીણાં પીતાં ન હતાં. બાજરીનો
રોટલો બેડી દાદે નિરતિ ચાલીને ખાંચો તો ખોરાકની
મીઠાશ પણ માલુમ પડે અને દાંતને તથા પેટાંને કસરત
પણ મળે. રોટલી દાંત વડે ચૂસીને ખાંચો તો ફાયદો
યાવ. રોટલી ઊની ઊની ખાવાને બદલે ખાખરા ખાંચો
તો દાંત મજબૂત રહેશે. જે ખાંચો તે ચાલીને ખાંચો,
ચાંચો નરમ ખોરાક દાંતને ઉપયોગી નથી. અતિશય
ગરમ આ ફેણી પાંચો તેથી પણ દાંત બગડે છે.

વળી ખાધા પછી ઠંડા પાણીના કોળળા કરી મોંમાં
આંગળી નાખી દાંત ધસવા બેઠે. દાંતની તરડમાં
ખોરાક-ખિલકુંલ ભરાઈ રહેતો ન બેઠે, ખાસ કરીને
રાત્રે સૂતી વેળાએ દાંતમાં ખિલકુંલ ખોરાકના એક પછી
કણુ ભરાઈ રહેતો ન બેઠે. કારણ કે આપણે રાત્રે
ઉઘતા હોઈએ ત્યારે દાંતમાં ભરાઈ રહેલો ખોરાક સડે
છે ને દાંતને બગાડે છે. દાંતનો બગાડ જોડેલા દાંત
યાવ છે તેટલો દિવસે થતો નથી એ ત્રાવ ધ્યાનમાં

દાંત એક કુદરતી બહીસ છે. એને સ્વચ્છ
અને મુઘડ રાખવાથી ચહેરાનું સૌંદર્ય વધે છે
અને અનેક બાતના દાંતના રોગો અટકાવી
શકાય છે. દાંતને કંઈ કંઈ રીતે ચોક્ખા
રાખવા તે અંગે આ લેખમાં ઉપયોગી
માર્ગદર્શન કરવામાં આવેલ છે. તેનું અનુ-
સરણ કરવાથી કેવળ અજ્ઞાનને કારણે ભોગ-
વવા પડતા દાંતના રોગોમાંથી આપણે
બચી શકશું.

રાખતી બેઠે અને સૂતી વેળાએ મોં પાણીથી સ્વચ્છ
કરીને જ સુવું બેઠે.

(૧) સવારે ઊઠીને કોળળા કરીને દાંતણ કરવું.
આવળું દાંતણ ઉતમ છે, પણ અવાડિયે એક વાર
લીમડાનું દાંતણ કરવું. લીમડાનો રસ જંતુનાશક છે
તેથી દાંતને શુણ્કારી છે. કાઈ કાઈ વાર કણ્ઝીનું
દાંતણ કરવું એ પણ સાઈ છે. વડનું દાંતણ હાલતા
દાંતને સ્થિર કરે છે માટે એ પણ ઉપયોગમાં લેવું

દાંતણને સારી રીતે ચાવવું, ફૂંચે કરવો, ને
તે ફૂંચે દાંત ઉપર આડો ધસવો નહિ, પણ ઉભો-
એટલે કે ઉપરનીચે — પણ ધસવો. પછી પાણીના
કોળળા સારી પેટે કરવા.

(૨) જોડલીવાર ખાઈએ તેટલીવાર કોળળા કરી
મોં સાફ રાખવું. ખાંચેથી ચીજ દાંતમાં ભરાઈ
રહેતી ન બેઠે.

(૩) મીઠું કપડાંથી કરવું એટલે કે મીઠાને કપ-
ડામાં નાંખી ધસી લેવું. તેથી બારીક લોટ જેવું
મીઠું થશે. તે મીઠું રાત્રે સૂતી વેળાએ દાંતે ધસી
કોળળા કરીને સુવું. રાત્રે મીઠું ધસી સ્નાનના દાંત
કદી બગડશે નહિ.

આપણે સવારે ઊઠી દાંતણ કરીએ છીએ પણ
રાત્રે સૂતી વખતે કશું કરતા નથી એ મોટી ભૂલ છે.

(૪) ખાંડ એ દાંતનો મોટો શત્રુ છે, મીઠું એ
દાંતનો મિત્ર છે એ વાદ રાખવું. અનિશય મીઠા
ખાનારના દાંત બગડી જાય છે.

(૫) લીંબુની ચીરી કરી, મોંમાં મૂકી, દાંત વડે
દબાવી તેના રસ ચૂસી લેવો. લીંબુનો રસ દાંતને બહુ
શુણ્કારી છે. તેથી પેલાં સારાં રહે છે.

રસ કાઢી લીધેયું લીંચુ. ઉલટાવી નાંખી તેની ચીરી દાંતના વેદા પર ધસવાથી ફૂંદો થાય છે.

(૧) કોઈ કોઈ વાર ફટકડીના કોગળા કરવાથી પણ લાભ છે, ખાસ કરીને દાંત હાલતો હોય તો ફટકડીના કોગળાથી સ્થિર થઈ જાય છે.

(૭) દાંતમંજન પણ ઉપયોગી છે. આપણે આપણી મેળે દાંતમંજન ખતાવી શકીએ. જુઓ—

ખાખળનો ફોલસો	૧૦	રૂપિયાભાર
ફટકડી (ફૂલવેલી)	૨	..
ટંકણખાર (ફૂલવેલી)	૨	..
માયાં	૨	..
હીરાખોળ	૧	..
ફેમેનસ્ટકી	૧	..
કાચો	૧	..
કપૂર	૧	..

ફોલસા સિંચાવતી ઉપરની બધી ચીજો માંખીને ત્યાંથી લાવી તેને ખાંડી બારીક બૂંકા કરવો. તેમાં ફોલસાની બૂટ્ટી મેળવવી. છેવટે કપૂરનો બૂંકો નાંખવો. તેને હલાવી અર્ક કરી કાચની શીશીમાં ભરી મૂકવું. ને રોજ સવારે અઠવાડિયામાં એ વારે વાપરવું, બીજા દિવસોએ દાંતથી કરવું. (ફટકડી તથા ટંકણખારને સગડી ઉપર તવામાં મૂકવાથી તેમાંનું પાણી ઉડી જશે ને બાંકી પતાસા જેવું રહેશે તેવું નામ ફૂલવેલી ફટકડી કે ટંકણખાર.)

ફોલસાંની બૂટ્ટી કપડે ચોળીનેં ઝીણી બારીક કરવી, નહિ તો દાંતના વેદામાં ઉતરજ થશે. આજું મંજન

ખૂબ બારીક ખતાવવું જોઈએ.

(૮) બજારમાં ‘પેક્ટ’ મળે છે તેના કરતાં મંજન વધારે સારું, વળી ખર્ચ પણ બહુ ઓછું થશે.

(૯) મૂળાની ભાતમાં પુચકળ કાર છે, કુદરતી કાર છે; તે કાચી ખાવાથી દાંત સાફ થાય છે

નાનાં બાળકો ખોરાક ખાતાં થાય ત્યારથી તેમનાં દાંત સાફ રાખવા તરફ લક્ષ રાખવું જોઈએ. સવારે ઉઠી મોં સાફ કર્યા વિના બાળકને કંઈ ખાવાનું ન આપવું, દૂધ પણ ન આપવું. સરખાતમાં બાળક રડશે, હાંક કરશે, પણ થોડા દિવસમાં ટેવાઈ જશે. તેના દાંત ધસ્યા વિના, તેણે મોં સાફ કર્યા વિના વાણી મોંએ કંઈ પણ ખાવાનું તેને આપવું નહિ. આપણે તો દાંત બગડશે.

સારા દાંત એ આરોગ્યની ચાવી છે. કારણ કે ખોરાક દાંત વડે બરાબર ચવાઈને પેટમાં જાય તો જ પરા પચે છે. હોજરીને દાંત નથી તે બૂલવું નહિ. અને દાંત મજબૂત હશે તો જ ખોરાક બરાબર ચવાશે.

કવિઓએ હાસ્યને મધ્યમ, ધોળું ઉગળું ફીળું જેવું કહ્યું છે તે યોગ્ય જ છે. ક્રમકે સોના-ચંદન દાંત હમેશાં ધોળા જ હોય. બગડેલા દાંત પીળા કે કાળા હોય. દર્પણમાં મોં જુઓ ત્યારે મોં ઉઘાડીને દાંત પણ જોવા, ધોળા છે કે પીળા પડતા બધા છે તે જોવું.

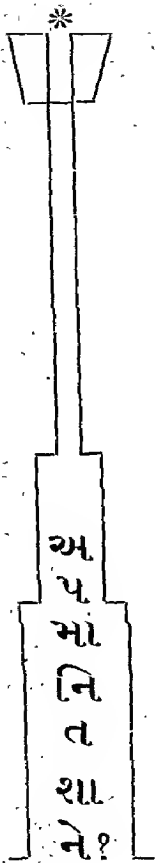
દાંત એ કુદરતની બક્ષિસ છે, માટે તેને સાચવવી અને તેના યોગ્ય ઉપયોગ કરવો એ આપણી ફરજ છે—આપણા પોતાના દિતની વાત છે.

===== [૦] =====

નવયુગનાં દર્શન

દાદગંધીના શા શા લાભો છે એ જાણવાની લોકોને હવે તક મળી છે. દાદગંધીના પરિણામે લોકો જાણ્યા થયા છે કે ફક્ત બહુજ સહેલાઈથી અને ઝડપથી ભરી શકાય છે. પહેલાં જે પૈસા દાદ પાછળ વપરાતા તે ધરતી સુખ સમવર્તિના વખતે કરવા પાછળ વાપરી શકાય છે. લોકોને સમજાયું છે કે કુટુંબને સારાં કપડાં દર્દે પહેરાવી શકાય છે અને વધુ સારો ખોરાક આપી શકાય છે. એ બધા ઉપરાંત બેન્કમાં પણ નાણું જમા કરી શકાય છે.

પ્રેમીડન્ટ વાઈડ

(૬૫ : રત્ન ટપકી સો સો બોળી ...)

દેવ ભૂમિમાં જનમ્યાં એક જ જગતપિતાનાં બાળ,
હિંચ-નીચ શા ભાઈભાઈમાં? આ શી ભામક બળ!
હરિજન હૃદયૂત અપમાને!
હરિજન અપમાનિત શાને?

સૂય-ચંદ્રની અમૃત-આભા ભેદ ગણે નય કાંઈ,
પાણી ના ચરચરતું હરિજન મોઢે પીતો ભેઈ!
કુદરત તો છે સમ-ભાને,
હરિજન અપમાનિત શાને?

નીચાં કાર્ય કરે તેમાં નીચાં, શું? વિચારો;
એ તો ઉત્તમ કાર્ય કરે, તમ નીચપણ ભાળો,
બુદ્ધિના ઘોષ ધરો કાને!
હરિજન અપમાનિત શાને?

રહે અસ્વચ્છ? કરો સૌ સ્વચ્છ, ના એ કમકમરો,-
અપનાવી હ્યો! ગાદમહીં હ્યો! ચેતન ધમધમરો!
કાંતિ છૂપી, દેહીય થવાને,
હરિજન અપમાનિત શાને?

સ્વમાની છો? તો માન કરો આ ત્યાગેલાં ભાંડુનું!
અંતર-દૃષ્ટિ વિશાળ કરો, જહીં ભૂત રમે ભવભવનું!
જીર્ણ સૌ બુદ્ધિ-શમન યાણે,
હરિજન અપમાનિત શાને?

દેવભૂમિમાં વિહરે એકજ માનવ-કૂલનાં બાળ,
આઝાદીના અમરપંથમાં ઘટે ન કોઈ કૂચાલ,
ભલે ના ઉપકારો દાને,
હરિજન અપમાનિત શાને?

સસવાટો કાન્તિનો જીરવજો બન્ધ, થઈ વીર!
ભેદભાવ દરૂનાં દરૂને, દાખવજો તમ હીર!
ગાંધીના વિશ્વ-વિદિત ધામે—
હરિજન અપમાનિત શાને?

ગોવિંદલાલ પંચાલ

આળ વિભાગ

૬ * ૨ * ૯૫

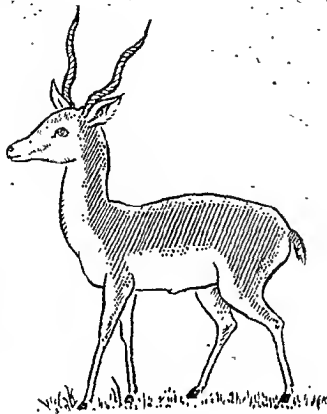
વાત તો તમે સાંભળી જ હશે. ઘણી જ નૂની અને જાણીતી વાત છે. સીતાએ સોનેરી ચામડીવાળું હરણુ જોયું અને એવી ચોળી કરાવવાનું એને મન થયું. એ હરણુનો શિકાર કરવાની સીતાએ હઠ લીધી. અને રામચંદ્રજી મનુષ્ય-બાણ લઈ નીકળી પડ્યા. હરણુ દૂર ને દૂર છલંગ મારી નાસતું જાય અને રામચંદ્રજી એની પાછળ પડે. એમ કરતાં હરણુ ખૂબ દૂર નીકળી ગયું. અંતે રામે હરણુને માથું માર્યું. એ કંઈ માથું હરણુ નહોતું. એ તો હરણુનું રૂપ લઈને આવેલ રાક્ષસ હતો. એને તો દોષ કરવો હતો. એટલે મરતાં મરતાં એ ‘હે લક્ષ્મણ! હું લક્ષ્મણ!’ એમ બોલ્યો. સીતાએ માન્યું કે શ્રીરામ મુશ્કેલીમાં છે. એટલે એણે લક્ષ્મણને પાછળ મોકલ્યા. લાગ જોઈને રાવણ પશુકુટિમાં પેઠો અને સીતાને ઉપાડી ગયો! અને પછી થયું રામાયણ!

આવી બીજી કેટલીયે વાતો. હરણુ વિશે તમને સાંભળવાની મળશે. હરણુને જોતાં જ તમને એને વિશે જાણવાનું ખૂબ કુતુહલ થશે. હરણુ તમને મોડું બતાવવા ઉણું રહે તોને! એ તો તમને કે બીજા કોઈપણ માણસને જોતાં વેંતજ મોટી મોટી ક્ષણ ભરીને નામવા માટે! તમે ગમે તેટલું દોડોને, તોય હરણુને તો પહોંચો જ નહિ. તમને ઘડીભર

એ તમારી પાસે જ આવી ગયું હોય તેમ લાગશે પણ જેવા એને પકડવા ગયા કે તરત સો વાર દર ગયું જ સમજે!

હરણુ આવડી મોટી ક્ષણ ભરે છે એટલે જ કદાચ બહુ ઝડપથી ચાલનાર માણસને ‘હરણુ-ક્ષણ’ ભરતો આવેલું કદીએ ડીએ. હરણુની ગતિ આટલી ઝડપી હોય છે એનું ખાસ કારણ છે. હરણુ ખાસ કરીને સપાટ મેદાનોમાં અને જંગલોમાં રહે છે. ઘણીવાર માધવોના માધવોનું અંતર એને રૂંદા ગાળામાં દાખવાનું હોય છે એ ઝડપથી ન ચાલે તો કેમ પોપાય? હાથીની ગતિએ જો હરણુ ચાલે તો કેમ પરવડે?

હરણુનો કેખાવ બહુજ મુંઝવેર હોય છે એના શીંગડાં ઊંચાં અને ભરાવદાર અને મુઠ્ઠા વાળાં હોય છે. એથી એનું ગોરવ વધે છે એના પગ પાતળા હોય છે અને એથી જ એ ઝડપથી દોડી શકે છે. એની આંખો ખૂબ મોટી અને મુંઝવેર હોય છે. હરણુ આમ તો બહુજ શરમાળ અને બીકળ પ્રાણી છે. કાણે શું જાણે કે એને મુરખોના ભય લાગતો હોય તેમ જો માણસથી કે બીજા કોઈપણ જંગલી પ્રાણીથી નાસતું જ શરૂ છે! પરંતુ એમ ન માનતા કે એ પોતાનો

બચાવ કરી શકે એમ જ નથી! ઘડીભર હરણ જો સપડાઈ ગયું તો એ પોતાના ભરણવાર શી જાણી સાચું થશે અને તમને બીવડાવી પણ દેશે! અને તમે જરા બેટલા જો હરી ગયા તો છલંગ મારીને તમને ફેડી જશે.

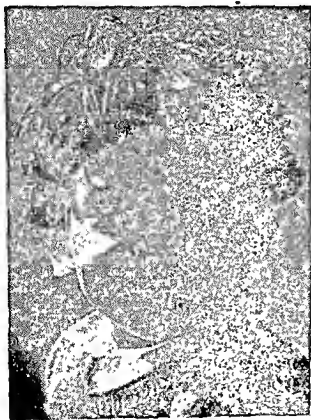
હરણનો ખોરાક ઘાસ છે. ખુંદલાં મેદાનોમાં લીલું ઇમ અને ફુલું ફુલું ઘાસ એ ચરે છે. ચરતાં ચરતાં એ આસપાસ જોતું જાય છે. 'કોઈ આવતું તો નથીને? કોઈ પાછળ તો પડતું નથીને?' એવી શંકા હરણને અવારનવાર થયા કરે છે. હરણની આંખો ખૂબ ચક્રાર અને તેજસ્વી હોય છે. દૂર દૂર સુધી એ એકીદશે જોઈ શકે છે. અને એના કાન તો ભારે સરવા! જરા બેટલો અવાજ પણ એની પાસે જલદીથી પહોંચી જાય. શિકારીનો સહેજ પદસ ચાર થાય કે તરત હરણ ભાગવા માંડે. અને પછી તો પકડાય જ શાકું?

હરણની અનેક જાતો હોય છે. એમાં કસ્તુરી, મુગ એક ખાસ નાંહીતી જાત છે. એ બધાં બધાં

જાય છે ત્યાં કસ્તુરીની ખુરશો પ્રસરે છે. કસ્તુરી મેળવવા માટે આ મુગનો શિકાર બહુ પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે. એની પાસે મુગધી વસ્તુ રહી એટલે જ એને શિકારીનો ભોગ 'બનવું' પડે છે? પોપરનો દેખાવ મુન્દર હોય છે એટલેજ એને પાંજરામાં પુરાતું પડે છે ને?

કહેવત છે કે હુગર દુરથી રળિયામણા. તેમ હરણ પણ દુરથીજ રળિયામણું લાગે છે. દર દરના મેદાનમાં ઘડીકમાં છલંગ મારતું અને ઘડીકમાં કાળ ભરતું, નાતું હરણિયું તમે બુઝો તો આનંદથી તમારું હૈયું પણ નાચી ઊઠે. આપણાં પુરાણોમાં હરણ વિષે કેટલીએ વાતો આવે છે. એમાં તો ઋષિ મુનિઓના આશ્રમોની આસપાસ નાનાં નાનાં મુગડાં રમતાં હોય છે. ઋષિ સંન્યાસ કરતા હોય અને પાછળ કોઈક નાતું મુગડું એની પીઠ સાથે પોતાતું શરીર ઘસતું હોય. કેવો મુન્દર દેખાવ?

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

હું' તો બાવલાને। મામે। થતો। નથી

अने गावे संपनां लातलातनां

મને લાગે સપનાં ભલી ભાતનાં !

હિં થી મને—

હાં હાં રે મને

આવે શા મહાં નિવૃત્તિનાં !

હું તો મૂતેલો ચાંદરજી ગાખમાં
શાંત વાયુની લહેરોના શોળમાં
હસ્યા 'મામા' મારી સામે, રાતના રે - મને०

હસી બોલ્યા : “હું મૃગલાને માંકડું
આવ બેસી વેંગે, તેની પીઠે ઘં
નથી કોઈ બાળતની અહીં મણા રે” — મને

પણે મૃગલો આવીને ઊભો રહ્યો !
હું તો હરખાતો પીડે બેસી ગયો !
ઊંડો ! ચાંદ્યો ઝડપીને આકાશમાં ફે—બને

પીર — ઘટે ફંવાડાં થતાં ખડાં ।
એથી ઝડપ્યાં મેં મૃગલાના શિંગડાં
કહે હરણું : “ના, ના” — સૂણું વાત નારે — મનો

રીસે હરણું અદ્ધર ત્યાં ઊભું રહું !
 “નહિ જાઉં હું આગળે” મને, કહું !
 વધો : “મામા, જુઓ આ પદ” બધા રે — મને ૦

આવ્યો તીણા અવાજ એક, ફરથી
“હું” તો બાંધલાનો મામે થતો નથી!
મારા ભાણા ન હોય દીલા ગાત્ર ના રે” —મને

મૂણી આખે વાતે ચાલી કપેના!
વપેયા પરમેસો, ચરણેને જ'પ ના!
પરમેસો લથળીને—

જાગ્યો બિહાનામાં રે — મને

અન્યાવલોકન

★ ★
★

સમીક્ષક :

રામપ્રસાદ ટ્રે. બક્ષી

નિમિષ :—(લિખિતો અને મુદ્રા) દર્શાવે—શ્રી. મીનુ દેસાઈ
પ્રાપ્તિસ્થાન :—શ્રી. મીનુ દેસાઈ, મુંબઈ વર્તમાન કાર્યાલય,
દોર, મુંબઈ. જરૂર ૧૧૨. કિંમત બેઠી રૂપિયા

કવિએ આ સંગ્રહના મુખપૃષ્ઠ ઉપર જ સૂચના
અથવા નિર્ણય કરી છે કે :—

“ક્યાં આ દેશમાં નિમિષ મહા ખીંચાં કુસુમને
પીગે સંભળીને સકલ કળીને સ્પર્શ કરશે:
જામ કરશે ના ઉર વધુ
બરિધું મહા સવેન મુદ્.”

‘પદધાર’ અને ‘આયુ’ પછીના આ ત્રીજો
કાવ્યગ્રંથ પ્રકટ કરતા શ્રી. મીનુ દેસાઈની ભાવનિષ્ઠાવાળી
કાવ્યકલા ઉત્તરેતર પ્રગતિનો પુરાવો આપે છે. ‘નિર્મળ
દહાદિહીએ દીધે જીવનનો રસકાલ : લલિત કો લયકાલી
આવે પ્રસન્ન ને પ્રેમજન; મુગ્ધા શ્રીધે જીવનધાર’ જેવી લલિત

નિમિષ : મીનુ દેસાઈ
આહુતિ : કલ્યાણજી મહેતા
બંદીનાં મુક્તિગાન : જ્યોત્સ્ના શુક્લ
ભિર્મિવિલાસ : “ઉપાનકાર”

પદ્ધતિઓ; ‘પદ્ય’નાં અનેક અનુક્રમણાં, બહુ પછેથી થઈ
અંતે દાંડી જેવાં અને ‘આકાશી અંગ’માં યોદ્ધાને, તેજ
પિન્દુને મુગ્ધ કરીને, વિશ્વને સોપાન થઈ છે,
સંધ્યા સોનેરી’ જેવા રંગદેખાવમાં વિશેષ; મુગ્ધ
મહાવ બરો મુંગા કામળા આદિ કારણે અને
સમભાવણો દ્વારા વિનોદ વગેરે રસસામગ્રી; જે
રચના અને રૂપો ઉપરનો વર્ણનો જેના કાળ; વાણીની
પ્રાસાદિકતા અને આદરી કલ્પના; આવી કાવ્યતત્ત્વોની
સામગ્રી જેમનામાં છે એમણે સદૃશ વાચકોના સમસા-
ઓમાં ધોમક દોષદર્શનથી રચના કરી નથી. એમની
‘જામ કરશે ના ઉર વધુ’ એ ચેતનથી એવા સદૃશ્યોને
ન હોય.

ઉપર જણાવી તેવી સામગ્રી આ સંગ્રહમાં છે.
દલે મગચી રહે છે — વ્યાકરણમાં, ગદ્યરચનામાં,
પ્રયોગમાં, પદ્યરચનામાં જરા વધારે શુદ્ધિ જાણવાની
કાળજી. દાખલા તરીકે—

‘દેશ સ્વપ્ન જેમ તું નયનમાંથી દેશ પડે
રહી જીવણી બની રિમત અનેક આયુષ્યનું’

એ કવે વાંચો; પ્રવેશકનેખક શ્રી. મનરુખલાલ
જવેરીએ આદિ પ્રકૃત સુધારનારોના દોષ સંભવિત ગણ્યા છે
તો ‘રત્નની અપેક્ષા પ્રમાણે’ ‘પ્રક’ સુધારીને વાંચો.

“દેશ સ્વપ્ન જેમ તું નયનમાંથી દેશ પડે
રહી જીવણી બની રિમત અનેક આયુષ્યનું”

અનેક પ્રતિષ્ઠિત કવિઓએ વાપરેલ “સ્વપ્ન”-
નરસિંહરાવ જેવાએ પણ વાપરેલ “જ” એ પ્રયોગો રાજી
શકાતા હોય તાન રાજવા એમ કોણ કહેશે? આની આ
કડી એના એ શ્રી. મીનુ દેસાઈ પોતે, સ્વેચ્છાથી આ
પ્રમાણે રેખી શકે :—

“બની રિમત અનેક આયુષ્ય તણું, દિવાસ્વપ્નથી
રહી નયનમાંથી દેશપડે”

આ દેશકાર કરવાથી 'જેમ' અને 'લપટી' જેવા, શિષ્ટ શુદ્ધતામાં સંમાન્ય નહિ તેવા, પ્રયોગો ખૂબ દૂર થાય છે. હા, એમણે 'સ્વપ્ન' લખેલ નથી, પણ જે જગ્યાએ એ શબ્દ છે ત્યાં વૃત્તાદિ ખાતર 'સ્વપ્ન' જ આવે

હવે આ ચરણમાં 'ખંડિત' શબ્દ છે ત્યાં યતિ વ્યવસ્થા જ ખંડિત બને છે, તે વાંચો:—

“મને જોવી” તી ખંડિત હૃદયની તેજલ ધ્રુમિ”

આવે આવે રચણે જરાક કાળજીથી ધણી માધુર્યને લાલ થાય

“ધરત્રીને” એ એક ખરેખરું મુંદર કાવ્ય છે. એમાં ‘નવપરણિતા’ એ અશુદ્ધ શબ્દને રચણે ‘નવપરણિતા’ એ શુદ્ધ રૂપ મૂકવાથી પદ્યરચના બગડતો નથી અને હોય રહ્યો છે.

“સત્યનિઃ સોકેદિસ” કાવ્ય ઉપજાતિ છંદમાં છે એની આ પંક્તિ જુઓ:—“સ્વાપ્નજીને મંત્ર જ શીખવાડે”

આ ચરણ ઇન્દ્રવજ્રનું છે. તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જાળવવું હોય તો પંક્તિ આમ વાંચવી પડે: ‘સ્વાપ્નજીને-મંત્ર જ શીખવાડે’

આ પંક્તિ કટલી સ્ફેદાકારથી. ઠીક કરી રાકાય છે તે જુઓ:

“અમલ્ય એ સ્વાપ્નજીનું શીખવે”

અલંકાર એ માનસચિત્રના સાહચર્યનું પરિણામ છે, અને તેથી ઉપમા કે રૂપકમાં ઉપમેય વસ્તુને એક ઉપમાન આપીને તરત જ બીજું આપવામાં, પ્રથમ ઉપમાનથી રજૂ થતા ચિત્ર ભેડે વિસંવાદ ન થયો બેઠ્યો.

“ઉર દિવસાના ચર બધા; બતાવી બેસૂં, જીવન બીન મૂંગી કરી જગ” આહિ પ્રથમ ઉર દિવસા રૂપે રજૂ થાય છે અને પછી જીવનને બીનતું રૂપક આપ્યું છે તે યોગ્ય નથી.

“પરકાર”ના કવિએ ‘નિર્મિષ’માં પ્રગતિ માધી છે. અને હજી પ્રગતિ વિશેષ સાધે એ આશયથી આ રચના કર્યો છે. શ્રી. ભાઈ મીતુ દેસાઈને કહીયું કે ભાઈ! એક મુક્તકમાં “અદ્વાની દોરી ન તણ્ય હું” કહિ” એવો ભાવ વ્યક્ત કર્યો છે તેને સાર્થક કર્યો અને “વાદી હેમા વેદનાને દેજે વાણી-વાદ” એ અનુસાર ઉત્તરોત્તર મુંદરતર વાણીવાદ ધડતા રહેલો.

આહુતિ:— કવો શ્રી. કલ્યાણજી પી. મહેતા. પ્રકાશક:— કરસનદાસ નારણદાસ. એન્ડ મન્સ. નાણાવટ, સુરત. પૃષ્ઠ ૬૬ કિંમત ૦-૧૨-૦

બંદીનાં મુક્તિગાન:—લેખિકા શ્રીમતી જ્યોત્સ્ના સુકેલ. પૃષ્ઠ ૬૨ કિંમત ૦-૧૨-૦ પ્રકાશક: ઉપર મુજબ.

બંને લેખિકા જણીતા કૌશલ કાર્યકરો છે. બંનેએ દેશની સ્વાતંત્ર્યલડતમાં સારો ફાળો આપ્યો છે. બંનેએ કાદમ્બાસનાં સમયનો કાવ્યરચનામાં. સદુપયોગ કર્યો છે. અને બંને સંગ્રહોમાં દેશાવકિતની ભાવના અને દેશની ખાતર હોમાઈ જવાની તમન્ના તરવરે છે. એ ઉદ્દટ ભાવના સાદી સરળ ગેય પદ્યરચનામાં અર્પણ કરવાનાં ઉદ્દ્યોગને બદલે પ્રસંગોની અને ભાવો યથાપત્ત રજૂઆત કરનારા આ બંને સંગ્રહોમાં શુદ્ધતા ઉગ્ર આગ્રહનો અભાવ ધ્યાન ખેંચે છે.

‘આહુતિ’ માં પ્રમુખ્ય સરળ શાન્ત જીવન અભિલાષા, ભક્તિ, વાત્સલ્ય, દેશસેવાની અને દેશ કાળે જીવવા મરવાની ભાવના, આગમાં રહેલા પકાડેને પ ખસેડનારી આત્મશ્રદ્ધા વગેરે ભાવોનાં ગીતો છે; ‘મેહુત ટ્રેલુ’ અને ‘પંખિની’ એ કથા કાવ્યો છે. ‘ઉદરમાખને’ એ અન્યોદિત છે. અને પૂર્વ્ય મોંઘીશ, શ્રી. કમ્બાખા, શ્રી. ગોપાળદાસ દરબાર તથા શ્રી. ભક્તિ સરદારશી વલ્લભભાઈ, સંવત્ર રણજીતરામ વાઘાલા એ મહાન શુદ્ધતાઓને અપાયેલી અંજલિ છે. બધ કાવ્યો લય, ગતિ અને ભાષાની સરલતા એ તરવેને શી પ્રસંગાનુકૂલ ગીતો તરીકે સત્કાર પામેલાં છે.

દેશની લડતનું પ્રતિમય જીવનમાંથી મળતી પ્રસસદ માં રચાયેલાં આ કાવ્યોમાં કાંઈ નિરાંતે કાવ્યરચિ રચતા મતભેદ કવિની કારીગિરી ગોળવી અસ્થાને ને તેમ કાવ્યોચિત પ્રતીકોમાં મૌલિકતા જેવા ગુણ એ ખૂબ અયોગ્ય છે. છતાં કવચિત અત્યાશરી આર્ષ સુપરધરતા અને પ્રતીકોને કે તેની પસંદગીમાં જણાવી મુશ્કેલી બોધને એમ થાય છે કે કવિતાસર્જનમાં કલ્પનાની ખીલાવટ, વક્તવ્યની પ્રતીકયોજના, વાણીની કંઈ નવીનતા વગેરે તત્વો જોઈએ તે હવે, પ્રમાણમાં નિર્મિત વિશેષ હોય તો, શ્રી. કલ્યાણજીભાઈ સાં માટે ન સાધ્ય.

‘દંદિરી કવચી તો મેં ધર્મે’ પૂ. ધનનાન. પુ.

‘માત્રમ રાતના અમળા દોરમંદી’ જય નિરંજન ચતુ.

‘નિશા નિરાશાં ટળતાં કાળી ઉપા હમે ઉગ્રમાળી.’
એવી પ્રકૃતિએ જેમણે આપી છે તેમની પાસેથી આશા
રાખવાનો અવકાશ છે. હા—થોડુંક લક્ષ્ય એમણે
પહલવું પડે. પોતે કહે છે (કવિવરને, પૃ. ૭૫)

‘મંજુસ ગાને રેકયા કાન ? આજ મુખ્યત્વે મોહર ગાન.
કવિવર હડતુ વહાલું વ્યોમ ને અજર પિંજાનો વાત્સલ્ય ભોગ’

તો આપણે દવે એમને કહીએ:—

હીક મુખ્યત્વે મોહર ગાન;
મંજુસ ગાને રેકયા કાન.
આજ પિંજાની વાત્સલ્ય ભોગ—
કાલે કવિવર હડતુ વ્યોમ

‘શ્રીમતી જયોત્સ્ના શુકલતુ’ નામ વાતાવુતારોથી અને
કાવ્યસંપ્રદાયોથી યુજારાતે જાણ્યું છે. ‘બંદીનાં મુકિતગાન’
એ એમનો ચોથો સંગ્રહ છે. એમની કવિતામાં રાષ્ટ્ર-
પ્રેમ અને સ્વાતંત્ર્યયુદ્ધનો ઉત્સાહ છે, પ્રકૃતિના આનંદ
અને ઉત્સવ છે, માનવ જીવનના પ્રસંગોનું, વ્યક્તિઓનું
વિશિષ્ટતાઓનું આલેખન છે. પછુ એમની આ બધાં
તત્ત્વોમાં આગળ પડીને ધ્યાન ખેંચતી વિશિષ્ટતા એ
એમની વિનોદશક્તિ છે. ‘ચર્ચિત્રને’ ‘કેરી જન’
અને ‘શુકલ’ ખાલો પાણી’ એ પ્રતિકાઓ ઉપરાંત
સ્વયંબૂ હાસ્યરસને વહાવનારાં ‘જેલની ભાટ’
‘ગોળાખાટ’ ‘જેલ લીલા’ ‘પલિહારો’ એ કાવ્યો, તથા
જેલ જીવનને પછુ સ્વસ્થ વિનોદમય શૈલીથી નિરૂપનું
કાવ્ય ‘સાગરમતી જેલ’ એ એમની વિનોદી કવિતાનાં
ઉદાહરણો છે. ઉપ શિરોભાષિને પણ નર્મવૃત્તિથી
રજૂ કરતાં ‘જીવન સાથી’ ‘બરફ ! બરફ !’ અને
‘અરફના દુગરા’ એ કાવ્યો વાંચતાં એમની એ રીત
માટે વાહ ! કહેવું પડે છે.

જેય પદો, રાસ એ શ્રી. જયોત્સ્ના શુકલનાં ત્રિય
પદસ્વરૂપો છે. સંસ્કૃત રૂપમાંથી પછુ એમણે સાન
આદ કાવ્યોમાં ચોક્કસ છે. એમાં—તથા કવચિત્ત જે-
વચનમાં પણ—દબ્દબે ગુરુલયુગલું શુદ્ધ હિચ્ચારતાં લય
લયરૂં છે અને લયને જળનપાં જતાં ઉચ્ચાર બગાડવો
પડે છે. અન્યમ સુએય સુપદસ્વરૂપ જાળવી શક્યાં છે.
તો એમની પાસે વિશેષ કાળજી આગી શકીએ જેથી
આ રીતે સ્વદ્વંદવશ પછુસે નહિ. એમને અતિમાન
લય-સુધ્ધ

‘ફલડે ફલડે પાને પાને વસંત જીવન ભરતી’
એ નવચેતન શ્રીકલ્પી હરમાં યનયન ચનયન કરતી,
અંતરમાંથી દૂર ના સરતી.

અને એમને આવી પ્રાણુપની રચના પછુ સાધ્ય
છે:—

‘એક જિંદુ બની મહાસાગરમાં, રમતા ફરવાની દોરા મને—
એક રંધી બની કડતાં કડતાં નખે અડવાની દોરા મને—

x x x

બની પૂપસળી જલતાં જલતાં દોરિય ભરવાની દોરા મને.

આ શકિત અને આ સમર્થતાગ્રામના કવિવરોનીની વિશેષ
કલામય આરાધનામાં યોગ્યતા રહેવાની આ સ્ત્રીકવિપાસી
આશા રાખીએ છીએ.

* * *

ભિચિવિહાર:— (અધ્યાત્મિક વાણી). કર્તા- ‘કિપાતકાર’
પ્રાપ્તિસ્થાન: ભગવાનજી પી. ચાંપાનેરી, પારડી, ટાંકે
સુરત પૃષ્ઠ ૨૦૬. મૂલ્ય બે રૂપિયા (સાનયકોષથી).

લેખક કહે છે કે આ પુસ્તક પ્રજાપ્રીત્યર્થે પ્રકાશિત
થાય છે. તરફ એ દારો જ્ઞાનપ્રસાર માટે બે રૂપિયાં ફોટ
મળે તો તે સ્વીકાય છે. બીજી જગ્યાએ તેઓએ કહ્યું છે.
કે આસરે સવાચાર હજાર રૂપિયાને ખર્ચે મૌલિક વાચન
વિનામૂલ્યે જેવળ જ્ઞાનપ્રચાર અર્થે આમજનતાના કર-
કમળમાં મૂકાયું છે. પુસ્તકવિક્રયનું ઉત્પન્ન લેખક ન લે
જાય કોઈ સંસ્થાને આપે એવું આ કથનોથી થતું
અનુમાન થાય, તેને, આ પુસ્તક માટે પ્રથમથી જ જાણે
રૂપિયા આપનારાઓની યાદી આપતાં લેખકને કહ્યું છે.
કે “એ નાણાં સુરત જિલ્લા મો. સા. પરિષદના જાગૃત્ય
(મકાન) ફંડમાં આપ્યા છે” તેથી પુષ્ટિ મળે છે.

ફલ ૩૦૦ લગતાં [અર્થે ભેટાં પંદા]ના આ સંગ્રહમાં
વધુ લદરીઓ છે તેને ‘જીવવાવના’ અને ‘આત્મજીવના’
‘આવહારિક’ એવાં નામ લેખકે આપ્યાં છે.

વસ્તુતઃ દેહાભિમાની જીવનો સાંસારિક જીવદાર
લદરી પ્રથમના ત્રિપદોમાં આવે છે.

ત્રીય લદરીમાં સંન્યાસલક્ષથી માંડીને બેનબીશ
તથા મધીના-ત્રીય. ચતુર્થ. પંચમ એ ક્રમે-પદાનુપદા

નિરૂપતાં પહેા છે. તેથી એ લહરીનું ખરું સ્વરૂપ 'પારિભાષિક' છે.

શ્રી. ઉપાનકારનો વેદાન્તપ્રક્રિયાનો અભ્યાસ સારો બહુાય છે. અન્યાન્તે અટીસો રૂપિયાને ખર્ચે તૈયાર કરાવીને "જનનયંગ" નામનું ચિત્ર ચૂકાવ્યું છે. તેની વેદાન્ત-પ્રક્રિયાનો સર્વસંગ્રહ કરતી વ્યવસ્થા, અને એમાંનો પ્રત્યેક વિષય કયા પદમાં આવે છે એ શોધી કાઢવામાં મદદ કરતી, મહેનતથી કરેલી, વિષયસૂચિ, એ એમના અભ્યાસની આપાતતા: પ્રતીતિ કરાવે છે—જે દ્વિતીય લહરીના વાચનથી દઢ બને છે.

લેખકને ગેયસ્વરૂપનો લય નેટલો સાધ્ય છે તેટલી સંસ્કૃત જ્ઞાતોની રચના સાધ્ય નથી. વસંતવિલકામાં અને વિશેષે શિખરિણીમાં એમને સફળતા નથી મળી. પણ એ પ્રયોગ ૩૦૦ પદો પૈકી માત્ર ચાર જ વાર એમણે કર્યો છે. મનહર જાંદ ત્યાં ચોખ્ખો છે ત્યાં આન્તર યમકથી શોભાયો છે. ભાવામાં વેદાન્તશાસ્ત્રના અભ્યાસીને સહેજ એવી સંસ્કારિતા છે. માત્ર ક્યાંક ક્યાંક નેહણી ખોટી રહી છે. 'પાતાની રમત' 'તગાવી' અને 'ચાર માળ' જેવાં પદોમાં વ્યવહારની બાબતનો લક્ષિતના વિષયમાં વિનિયોગ કર્યો છે તે, અને અન્યત્ર બહુલોપિકા

યોજા છે તે, પદ્યની દેહસંગતતા, સપ્તધ્વનિકાવ્યના, મુગ્ધ સ્મરણ આપે છે.

જ્ઞાનપદાથીનું સમર્પણ શંકરાચાર્યના મોહમુદ્ગર ચર્પટ પંજરિકાં વગેરે સ્તોત્રોમાં જે લલિત પદાવલિમાં પા છે. તેવી લલિત શૈલી પ્રતિ આ મોહ છતાં ઉત્સાહી લેખક અભિમુખ કરવા માટે આટલું કત્તું બાજી તો જ્ઞાનચંપુ મહ્યાંકન કાવ્યને મોરણે કરવું ન્યાય નથી લેખકે પોતે વિનયવચન ઉચ્ચાર્યા છે કે—

“હું નહિ જ્ઞાની કે કવિ, નહિ વક્ત્રો બાલ,
લેખકના લક્ષણ નહીં પણ એ સદુનો હાલ”
અપાર હરિશ્ચલ સિદ્ધસમ અમૃતરસ ભરપર
મકડી સંસ્થાપન ક્રિતિ. પિયે જન યા”

પણ આ વિનયોક્તિ જ પુરવાર કરે છે કે ભક્તિ કવિતા નથી પણ મુષ્કસ્વરૂપ આ જ્ઞાનીજનને, એ માટે કાળજી રાખે તો અસાધ્ય તો, નથી જ.

વેદાન્તની પ્રક્રિયા અને તેની પરિભાષાની મહિતી માટે આ ગ્રંથની ખીણ અને ત્રીજી લહરી તથા 'જીવન, યત્ર' તુ' ચિત્ર ખરેખરા ઉપયોગી છે. તેથી આ ગ્રંથ પ્રારંભક દિગ્દાસુઓએ સંગ્રહવા જેવો બને છે.

ગ્રંથ - સ્વીકાર

(૧) પરાક્રમી શ્રેણી —: લેખક શ્રી. “અધિકુમાર

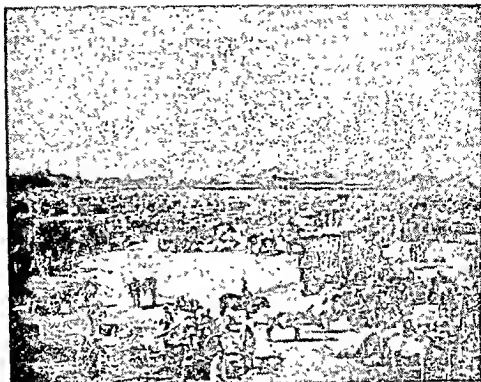
પ્રકાશક —: (“કલમધર મંડળ” તરી) બાજુભાઈ મોતીલાલ શોહ: પ્રાપ્તિસ્થાન: કલમધર મંડળ, ૬૯૮ સાંકડે શેરી સેવા સમાજ — અમદાવાદ ૫૪૮ સંખ્યા ૭૦ કિમત રૂ. ૧-૪-૦

(૨) દીવેર શ્રેણી —: લેખક “અન્નિય” પ્રકાશક: ‘સદેશ લિમિટેડ’ ધીકાંટા,

અમદાવાદ ૫૪૮ સંખ્યા ૧૦૦ કિમત રૂ. ૧-૦-૦

સ મ ય ના

પ્રવાહમાં

મહારાષ્ટ્ર અને કલોટકની રહત ઉપર આવેલું મોલાપુર કે પુરાણું અને નેવાશયક હોર છે. શહેરની મધ્યમાં એક રોવર વચ્ચે સિધ્ધેશ્વર મહાદેવનું એક વિખ્યાત મંદિર છે. અહીં દર વર્ષે એક ભવ્ય મેળો ત્રાઠ દિવસ પર્વત ભરાય છે, અને મહારાષ્ટ્ર કલોટક મજા આસપાસના પ્રદેશોમાંથી લાખો માણસો ભગવાન સિદ્ધેશ્વરના દર્શનાર્થે એકઠાં થાય છે.

ગ્રામ્ય વર્ષે પણ ભનન્યુઆરી માસ દરમિયાન મોલાપુરમાં સિધ્ધેશ્વરનો મેળો ભરાયો હતો. એમાં મહારાષ્ટ્ર ખાતેના માતાહં દાશ્યંધી વ્યવસ્થાપક શ્રીયુત પડવે તેમજ બીજા અગિવાન નાગરિકોની દેખરેખ હેઠળ, મેળોમાં ઉમેટેલી બે લાખની પ્રચંડ માનવ મેદનીના કાલાવેં શહેરની દાશ્યંધી સમિતિએ દાશ્યંધીના વ્યવસ્થિત પ્રચારની ગોઠવણ કરી હતી.

પાકું મેદાનમાં ખાસ ખાંધવામાં આવેલા એક મંડપ ઉપરથી કલાપયક દરેકેજ રાતના સાડા આઠથી સાડા અગિયાર પર્વત વિવિધ રંજનાત્મક કાર્યક્રમો રજૂ કરાવે, અને હજારો માણસો એને રસપૂર્વક સાંભળતાં. મોખાઈક પશ્ચિમીરી વાન તરફથી ‘ઉધાર’ અને ‘શારાખી’ એ બે દાશ્યંધી અંગેની ફિલ્મો ખત્રાવવામાં આવી હતી.

શ્રી. સિધ્ધેશ્વર પંચ સમિતિ અને તાણુકા વિદ્યાસ મંડળ તરફથી એક ગ્રામોદ્યોગ તેમજ કૃવિસુધારણા વિષયક

મોલાપુરમાં ભરાયેલા વિશાલ મેળાનું પેહલું દર્શન

પ્રદર્શન મોજાવામાં આવ્યું હતું.

મેળામાં દાશ્યંધીના પ્રચાર માટે ત્રણ સ્ટોલો મેળવવામાં આવ્યા હતા. પ્રાંતિક દાશ્યંધી સમિતિ તરફથી નિયુક્ત ચપેલ કલાકારે એક સ્થાનિક કલાકારની મદદથી આ સ્ટોલોને ભીતિચિત્રો, મોડેલો વડે અમૂર્તક ચણુગાથી હતા. એક મોડેલમાં દાશડયાના ગૃહજીવનનું કારુણ્ય બહુજ હુબડુ રીતે મૂર્ત કરવામાં આવ્યું હતું. બીજા એકમાં દાશ્યંધીના પરિણામે મનુજીવનમાં આવનાર ચેતન્ય, સ્ફુર્તિ અને સમૃદ્ધિ સુન્દર રીતે આલેખવામાં આવેલ હતી. પ્રાંતિક દાશ્યંધી સમિતિ તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલ પ્રચાર સાહિત્ય ત્રણેય સ્ટોલમાં ગોઠવવામાં આવેલ હતું. સરેરાશ આશરે બીજા હજાર માણસો આ સ્ટોલની મુલાકાત લેતા.

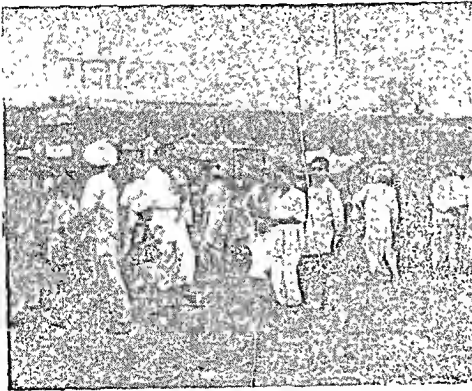
મેળામાં એક નીરા-કેન્દ્ર પણ ખોલવામાં આવ્યું હતું. નીરા એક તંદુરસ્તીપોષક અને તાઝીદાર પીણું છે એની ફેટલાવે લોકોને ખચર નહોતી. એટલે કેન્દ્ર ઉપર લોકોનો ધસારો સતત રહેતો. નીરાનો પીણું તરોડે પરિચય આપતી પત્રિકાઓ તે પ્રસંગે વહેંચવામાં આવતી.

આ ઉપરાંત દાશ્યંધી અંગેનાં ગીતો, સંવાદો,

વ્યાખ્યાનો વગેરે લાઉંટ સ્પીકર દ્વારા વહેતાં મુકવામાં આવતાં. રાષ્ટ્રિયોત્થાનના આ મહત્વના કાર્યક્રમો સફળ મહારાષ્ટ્ર અને કુર્ણાટકના હાજરો લોકોએ સાંભળ્યા હશે એમ કહી શકાય.

સોલાપુર જિલ્લામાં પ્રચાર

તા. ૪થી જાન્યુઆરીએ સોલાપુર જિલ્લાના તમામ હોમ ગાર્ડ્સ તિફ્ટર વાડીના એક કુચમાં એકઠા થયા

સોલાપુરના મેળામાં ગોડવવામાં આવેલા દલબંધી સ્ટોલ

હતા. મહારાષ્ટ્ર ખાતેના માતાઈ દાદબંધી વ્યવસ્થાપક શ્રી. બી. પી. બડલે તેમજ જિલ્લા દાદબંધી સચિતિના એક સભ્ય શ્રી. બી. આર. ચાવળકર એ પ્રસંગે હાજર હતા. ગરીબ જાતના દાદની બંદીમાંથી મુક્ત કરવામાં હોમ ગાર્ડ્સ શ્રી શ્રી આપી રહે તે અંગે સોલાપુરના એકસાઇઝ મુખી-ટેન્ડેન્સ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

બીજે દિવસે મોડાલ ગામે ગામડાના અધિકારીઓની એક નાની પરિષદમાં શ્રી. બડલેએ રાષ્ટ્રિય પુનર્જનનાના કાર્યમાં સરકારી અધિકારીઓ શ્રી શ્રી આપી રહે તે અંગે પ્રવચન કર્યું હતું.

તા. ૧૦મી જાન્યુઆરીએ શાલેગામમાં ભરાયેલ એક મેળામાં એક ટોર પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું. તે પ્રસંગે એક ફિલ્મ પણ બતાવવામાં આવી હતી.

જિલ્લા દાદબંધી સચિતિના એક સભ્ય શ્રી. જીતનંદ એમ. જગતમે સંપૂર્ણ મહત્વપૂર્ણ અંગે પ્રામજનો સમક્ષે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

તા. ૧૭મી જાન્યુઆરીએ મંદુદમાં એક મેળો તથા ટોરપ્રદર્શન યોજવામાં આવેલ હતું. મેળામાં એક મહાકુસ્તીની હરિકાઈ પણ ગોડવવામાં આવી હતી. એ પ્રસંગે કુસ્તીખાને ઉદ્ઘોષતાં શ્રી. બડલેએ મારફત ખીલ્ડોના મંદુરસ્ત્રીને કપ કપ રીતે નફાના કચે છે તેનો ખ્યાલ આપ્યો હતો.

સંગેલા તાલુકાના સામાજિક શિક્ષણ વર્ગોનું એક સંમેલન મંદુદમાં યોજવામાં આવ્યું હતું. એ પ્રસંગે સામાજિક શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં કામ કરતા કાર્યકરોને સક્રિય સહકાર આપવા માટે શ્રી. બડલેએ તનતિ કરી હતી.

સામાજિક શિક્ષણ અંગેના ખાસ આધારી શ્રી. મોરેએ દાદબંધી અંગેનાં ગીતોવાતાંલોમાં વગેરેની એક હરિકાઈ યોજા હતી.

મોરમણી, ચિંગોલી અને શાલેગામની સરકારી સોસાયટીઓએ દાદબંધીના પ્રચાર અર્થે પોતપોતાના ગામમાં કલ્યાણ કુન્દો ગર કરવા માટે કબૂલાત આપી છે.

તા. ૧૮મી જાન્યુઆરીએ મંદુદમાં એક ફિલ્મ શો રાખવામાં આવ્યો હતો. તે પ્રસંગે મુંબઈના તાલુકાપ્રધાન શ્રી. વેદુલભાઈ મહેતા હાજર હતા.

પ્રમસતાક દિને હૈદરાબાદ રાજ્યનાં સો ગામે સોલાપુર જિલ્લામાં મેળાની દેવામાં આવ્યાં હતાં. એ પૈકીનાં ઉપતાઈ અને નાનજમાં દાદબંધીની પ્રચાર ગાંધી

તરફથી એક દિવસ શા બતાવવામાં આવેલ હતો. ગામનાં લોકોએ કોઇ દિવસ દિવસ બેઠ ન હોઇ ભાડે મેદની એકી થઇ હતી.

લાખાની પ્રવૃત્તિ

તા ૧૮ થી ૨૧મી જાન્યુઆરી દરમિયાન દારૂબંધી અને એકસાઇન ખાતાના કમિશનર શ્રી. એમ. ડી. ભણુ-લીએ કોલાખા જિલ્લાના પ્રવાસ કરેલા તેઓશ્રીએ જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિના સભ્યો સમક્ષ પ્રવચન રેલું અને બીજા સમાજસેવકો તેમજ અમલદારો સહિત જિલ્લાની સાથે દારૂબંધી અંગેના પ્રશ્નો પરત્વે વિસ્તારથી ચર્ચા કરેલી, સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવતાં જાહેરો દારૂ પડી ભાંગે તેમ છે તેવા ભંડારોએને પણ તેમજે મુલાકાત આપેલી.

કોલાખા જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિએ ગયા માસ દરમિયાન સપ્તર રંગનાત્મક કાર્યક્રમો ગોઠવ્યા હતા તેમજ અગિયાર સ્થળે દિવસ બતાવી હતી.

ખાલપુર તાલુકાના ચોક ગામમાં ચાલીસ જુવાનોએ દારૂબંધીના પ્રચાર અર્થે એક 'દારૂબંધી-ઝૂપ'ની સ્થાપના કરી છે.

રોહાના સંસ્કાર કેન્દ્ર ઉપર પ્રજાસત્તાક દિનની ઉજવણી દરમિયાન પૂર્વ કરવામાં આવી હતી.

એક પવિત્ર જેહાદ

દારૂનિષેધના જાણીતા પુરસ્કૃતો ડૉ. જૂસરજે તા. ૨૨ મી જાન્યુઆરીના રોજ પૂણિયાની મુલાકાત લીધી હતી. સહેરના મ્યુનિસિપલ હોલમાં શ્રી. રણછોડાસ ગાંધીએ તેમને સત્કાર કર્યો હતો. ડૉ. જૂસરજે તે પ્રસંગે જોલતાં જણાવેલું કે સરકારે દારૂબંધીની નીતિ જનસામાન્યના લાભાર્થે સ્વીકારી છે અને એટલે જ દારૂની બંદી સામેની જેહાદ એ એક પવિત્ર જેહાદ છે. દારૂબંધીના ભરોષાએ તરફથી અજમાવાતી જાતજાતની તરફીઓને પહોંચી વળવા હોમગાર્ડે કઇ કઇ જાતની સાવચેતી રાખવી તે અંગે વ્યાખ્યાનાએ માહિતી આપી હતી.

મોતસાહક નિર્ણય

ચાણા જિલ્લાના ચાર તાલુકામાં દારૂબંધીના પ્રચારની પ્રવૃત્તિ બેશરેર ચાલી રહી છે. નોંધપાત્ર બતાવ તે તાજેતરમાં રાણપામમાં બન્યો છે. ૧૯૩૯માં વસંધની ખાલી દારૂબંધીના વિસ્તાર હેઠળ આવતાં આ ગામે ગેર-કાયદેસર દારૂ ગાળવાની પ્રવૃત્તિ ઝડપી લીધેલી. હવે ગામ લોકોએ ગેરકાયદેસર દારૂ ગાળવાનાં સાધનોનો સર્વ-તર નાશ કર્યો છે અને એ પ્રવૃત્તિ ફરી ન કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે. આ ગામના આના મોતસાહક નિર્ણયની આસ્પાસનાં ગામે ઉપર ખૂબ અસર થઇ છે.

પૂના શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ ખિનસરકારી તરફના સહકારથી જાન્યુઆરી માસ દરમિયાન કલાપચકના, પચાઇ ગીતોના તેમજ શીનેમા શીના બનીસ કાર્યક્રમો રખા કરી હતા.

બહુધા સામાજિક સેવાની પ્રવૃત્તિ કરતી તાગરિકે સંગઠન સમિતિએ પોતાના ત્રીજે વાર્ષિકરસવ તાજેતરમાં ઉજવ્યો; તે પ્રસંગે મ્યુનિસિપલ કમિશનર શ્રી. એસ. જી. બર્વે મુખ્ય મહેમાન હતા. પોતાના વ્યાખ્યાનમાં શ્રી. બર્વેએ ગેરકાયદેસર દારૂ ગાળવાની વૃત્તિને દાખવાની પ્રવૃત્તિ જે રીતે હાય ધરાઇ રહી છે તે પ્રત્યે સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો.

જનસેવા મંડળે મકરસંક્રાન્તિને ઉત્સવ હુણ્ણ... ખો... ખો... વગેરે દેશી રમતોના કાર્યક્રમ ગોડરીને ઉજવ્યો હતો. આ રમતોમાં અંગીહારી, કંગ્રેવારી અને ભવાનીચંડાના લોકોએ ભાગ લીધો હતો.

મયા માસ દરમિયાન પૂનામાં મળેલી વૈજ્ઞાનિક પરિ-પદમાં એક નીરા-રોટલ ઉધાડવામાં આવ્યો હતો. પરિપદમાં હાજર રહેલા વૈજ્ઞાનિકો એ રોટલ ઉપર નીરા 'અમુ' ઠંડુ અને સ્વાદિષ્ટ પીણું સેવા જતા. દારૂબંધી અને આશ-કારીખાતાના કમિશનરે પણ રોટલની મુલાકાત લીધી હતી અને એની કાર્યપાઠીથી સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો. દારૂબંધી અધિકારી સાથે કમિશનરે જિલ્લામાં દારૂબંધીના પ્રચારની પ્રવૃત્તિ વિશે ચર્ચા કરી હતી અને એમને વિભા-ગીય સમિતિ પરત્વે ઉપયોગી સલાહ આપી હતી.

પૂનામાં પ્રજાસત્તાક દિન નિમિત્તે ઐતિહાસિક સત્વરવાડામાં એક ખાસ સ્ટેજ ઉભું કરવામાં આવ્યું હતું અને કલાપથકના કાર્યક્રમો રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. ખીજે દિવસે પૂના શહેરની દારૂબંધી સમિતિ તરફથી એક મદલ કુસ્તીની દરિદ્રાઈ યોજવામાં આવી હતી.

જાન્યુઆરી માસ દરમ્યાન પૂના જિલ્લાનાં અનેક ગામોમાં નાના મોટા મેળા ભરાયા હતા. તેમાંના નિર-ગુદસર, પંગરે અને ફૂલોમાં કલાપથકોએ મનોરંજક કાર્યક્રમો રજૂ કર્યા હતા. તે પ્રસંગે સ્થાનિક સમાજ-સેવકોએ દારૂબંધી, આમસુધારણા, વધુ અનાજ વાવવાની અગત્ય વગેરે ઉપર વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતાં.

પ્રાથમિક શિક્ષકોની પરિપદ.

ભોર તાલુકાના પ્રાથમિક શિક્ષકોની એક પરિપદ તા. ૨૨મી જાન્યુઆરીએ મળી હતી. એ પ્રસંગે સ્કુલ-મેઈનના ચેરમેન તેમજ એડમિનીસ્ટ્રેટીવ ઓફિસર વગેરે હાજર હતા. પરિપદમાં કેળવણી વિકાસ અંગેની સરકારની યોજના, ખેતી સુધારણા અને દારૂબંધી અંગે પ્રવચનો કરવામાં આવ્યાં હતાં.

લોનાવાલા અને બારમતીનાં સંસ્કાર કેન્દ્રો ઉપર મહાત્મા ગાંધીજીની પુણ્યતિથિ અને પ્રજાસત્તાક દિન બન્ને વિશિષ્ટ રીતે ઉજવવામાં આવ્યાં હતાં. બારામ-તિના સંસ્કાર કેન્દ્ર ઉપર શ્રી. ડી. એસ. કરીન્દીકર, ડો. નરવને તેમજ શ્રી. અબ્દુલ ગની વગેરેએ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં. પ્રજાસત્તાક દિને લોનાવાલાના કેન્દ્ર ઉપર વિદ્યાર્થીઓએ રંજનાતમક કાર્યક્રમો રજૂ કર્યાં હતા.

કાર્યકરો માટે શિક્ષણ શિબિર

અહમદનગરની ગ્રામ વિકાસ સમિતિ તરફથી ગામ-ડાના કાર્યકરો માટેનું એક શિક્ષણ શિબિર વડાલા મહા-દેવમાં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આસપાસના ચાર ગામોના લોકો ત્યાં એકઠા થયા હતા. અને દારૂબંધી અંગેનું પ્રચાર સાહિત્ય ત્યાં વેચવામાં આવ્યું હતું.

નગર તાલુકાના તકલી ગામમાં આમજનતામાં દારૂ-બંધીના પ્રચાર અર્થે સ્થાનિક શિક્ષકોએ કેટલાક રંજ-નાતમક કાર્યક્રમો યોજ્યા હતા.

પારંનેરમાં દારૂબંધીના પ્રચારર્થે એક સભા યોજ-વામાં આવી હતી. અને મામજનોને દારૂબંધીનો ઉદ્દેશ સમજાવવામાં આવ્યો હતો.

નવકિરણ કલાપથક આશરે ત્રણ હજારની મેદની સમક્ષ સુન્દર કાર્યક્રમો રજૂ કર્યાં હતા. મદલ કુસ્તીની એક દરિદ્રાઈ તેમજ ગરબા વગેરેનો કાર્યક્રમ પણ યોજ-વામાં આવ્યો હતો.

ઈતામેની વહેંચણી મુંબઈ ધારાસભાના પ્રમુખ માનનીય શ્રી. કે. એસ. હરેપ્રદિયાને હસ્તે થઈ હતી.

વેગ ધરી રહ્યો છે

સાબરકાંઠા જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિના ઉપપ્ર-મુખ શ્રી. ગંગારામ શુક્લે જિલ્લાનાં વિવિધ ગામોના પ્રવાસ કર્યો હતો અને આમજનતાને જુદી જુદી રીતે દારૂબંધીની નીતિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું હતું. આ તથા નિમિષિ જિલ્લામાં દારૂબંધીનો પ્રચાર જે વેગ ધરી રહ્યો છે તે જનતાને સહકાર દારૂબંધીને સુધ્ધ બનાવવામાં કેટલો ઉત્કટ છે તેનો સૂચક છે.

તા. ૨૬મી જાન્યુઆરીના રોજ મહેસાણામાં વીરચંદ-વાડીમાં મધપાન અને કાળાબજારની બંદીને સ્પર્શનું એક નાટક સુધ્ધ રીતે ભજવવામાં આવ્યું હતું. આશરે બે હજાર પ્રેક્ષકોની મેદની એને જોવા માટે ખડી થઈ હતી. ખીજે દિવસે પાટણ તાલુકાના મર્વદ ગામમાં આસપાસનાં તેનીસ ગામોના લોકોની એક જંગી સભા જિલ્લાની દારૂબંધી સમિતિ તરફથી યોજ-વામાં આવી હતી. એ પ્રસંગે વિદ્યાર્થીઓ તરફથી દારૂબંધી અંગેનું એક નાટક ભજવવામાં આવ્યું હતું અને કવિ પંથિક અને એમની પાર્ટીએ કાવ્યગાનની મિજબસ આપી હતી. સભામાં અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો પ્રશ્ન પણ ઉઠવામાં આવ્યો હતો.

દારૂબંધીમાં લોકોનો રસ જામન કરવા માટે જિલ્લામાં ટેર ટેર નાની નાની સભાઓ, રંજનાતમક કાર્યક્રમો, કાવ્યગાન સમારંભો વગેરે ગોઠવવામાં આવે છે.

પંચમહાલ જિલ્લાનાં આઠ સંસ્કાર કેન્દ્રો ઉપર પ્રજાસત્તાક દિનની તેમજ મહદ્દમાં ગાંધીની પુણ્યતિથિની ઉજવણી ઉચિત રીતે કરવામાં આવી હતી. આઠ પૈકીનાં ચાર કેન્દ્રો દારૂબંધી ખાતા તરફથી ચલાવવામાં આવે છે, જ્યારે બીજાં ચાર ને સરકારી મદદ મળે છે.

સ્થાનિક-સ્વચ્છતા ખાતાનાં પ્રધાન શ્રી. જી. ડી. વર્તકે તા. ૨૮ મી જાન્યુઆરીએ ગોધરાના સંસ્કાર કેન્દ્રની મુલાકાત લીધેલી. આ સંસ્કારકેન્દ્ર હરિજનવાસમાં આવેલું છે. એજ દિવસે સંતરોડમાં એક દવાખાતાનું

સંતરોડમાં હોમગાર્ડઝને એક કેમ્પ ખોલવામાં આવેલો. અહીંનાં યોતીવિધ્યક એક પ્રદર્શન યોજવામાં આવેલું. જાને રથળે દારૂબંધી અંગેના સ્ટાલ ખડા કરવામાં આવેલા. અને પ્રચાર સાહિત્ય વેચાણ કરવામાં આવેલું. જાને રથળે દારૂબંધી અંગેની નાટિકાઓ તેમજ ગીતોનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો.

સીઓ શુ કરી શકે?

નડિયાદના વિઠ્ઠલ કન્યા વિદ્યાલયમાં સમાજસેવિકાઓની એક પરિષદ તા. ૪ થી અને ૫ મી ફેબ્રુઆરીના

આને અવગણી શકશો?

અમેરિકામાં દારૂબંધી દાખલ કરવામાં આવી ત્યારે ઓછામાં ઓછા આઠલા લાભો તો અવશ્ય થયેલા:

- (૧) દારૂને દેશવરો મળ્યો
- (૨) દારૂ અંગેની જાહેરાતો પ્રતિબંધિત થઈ.
- (૩) દરખા નડા હેઠળ પકડાતા કેદીઓ ઓછા થયા.
- (૪) સાદે ટકા જેટલું મદ્યપાન ઓછું થયું.
- (૫) સીઓ અને બાળકો માટે શેરઓ સલામત બની.
- (૬) દારૂમાં હિત ધરાવતાં તત્વોની રાજકારણ ઉપરની નાગચૂડ ટીકી થઈ.
- (૭) મદ્યપાનને કારણે આવતી ગરીબી સંપૂર્ણ રીતે નાશુદ થઈ.
- (૮) દબરો લુપ્તોને વધારે ચારી ફળવણીની તક સાંપડી.
- (૯) અમેરિકાને દુનિયાનું સર્વોત્તમ કાર્યદક્ષ ઉદ્યોગજન સાંપડ્યું.

અને દારૂબંધી અંગેનો કાયદો પાછો ખેંચાયો ત્યારે આમાંના ઘણા ખરા લાભો પણ એની સાથે જ અદૃશ્ય થયા!

લાટને પણ એમણે કહેલું. જાને રથળે શ્રી. વર્તકે રૂબંધીના પ્રશ્ને સ્પર્શ કર્યો હતો.

‘ચિવરતિ’ નામક દારૂબંધી અંગેની દ્વિત્ત કોને ખતાવવામાં આવી હતી.

પાતીખડાની એક જાહેર સભામાં આસરે પાંચ હજાર પુરુષોએ દારૂનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવાનું પણ લીધેલું.

રોજ યોજવામાં આવી હતી. યુજરાત ભરમાંથી આશરે સો સ્ત્રી કાર્યકરોએ હાજરી આપી હતી. તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરીના રોજ ગુહમંત્રી શ્રી. મોરારજી દેસાઈએ સલામ ઉદ્દેશ્ય કરેલું. એ પ્રસંગે યુજરાત પ્રાંતિક સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. કનેયાલાલ દેસાઈ, મંત્રી શ્રી. રાવજીભાઈ પટેલ તેમજ યુજરાત ખાતેનાં મનાઈ દારૂબંધી વ્યવસ્થાપક શ્રી. અશુભલાલા પણ હાજર હતા.

સમાજ-સેવા પરિષદ

ભારતીય સમાજસેવા પરિષદ અખિલ હિન્દમાં સામાજિક સેવાના વિકાસ સાધવા મથતી એકની એક સંસ્થા છે. એની સ્થાપના બિનસરકારી સમાજસેવકોને દરેકે યદ્ય છે અને એનું ધ્યેય સમાજસેવા માટેની બધીજ સંસ્થાઓ વચ્ચે એકચૂરના લાવવાનું, સમાજસેવાનું એક સર્વસામાન્ય ફલક રચવાનું અને એને માટે પ્રેરણા આપવાનું છે. પશ્ચિમના દેશોમાં આ પ્રકારની સમાજ સેવા દ્વારા રાષ્ટ્રીયોત્થાનનું કાર્ય વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી કરવામાં આવે છે. આ સંસ્થા પાછળ ખુબ એકીજ દષ્ટિ રાખવામાં આવી છે.

આ સંસ્થાની પહેલી પરિષદ ૧૯૪૦ માં મુંબઈમાં મળી હતી. બીજી ૧૯૪૮ માં મદ્રાસમાં મળેલી. અને ત્રીજી પરિષદ ૧૯૪૬ ના રિસેમ્બરમાં દિલ્હીમાં મળી હતી.

અહીં આપણે દિલ્હી પરિષદની ફલશ્રુતિ દ્વારામાં નેહ્યે.

દિલ્હી પરિષદના પ્રમુખ સ્થાને મુંબઈ સરકારના બાંધકામ ખાતાના પ્રધાન ડૉ. જીવરાજ મહેતા હતા. આ પરિષદ શરૂઆતથીજ ચાર તાલી વિભાગીય પરિષદોમાં વહેંચાઈ ગઈ હતી. પહેલા વિભાગનો વિષય 'રાજ્ય અને સમાજસેવા' હતો. એમાં પ્રમુખ સ્થાને શ્રી વૈકુંઠલાલ મહેતા હતા. બીજા વિભાગનો વિષય 'કુટુંબ, બાળક અને યુવાનની કલ્યાણસાધના' હતો. એમાં પ્રમુખસ્થાને શ્રીમતી હનાહ સેન હતાં. ત્રીજા વિભાગના વિષય 'સમાજસેવાની એકચૂરના' હતો. એમાં પ્રમુખસ્થાને ડૉ. રાધાકમલ મુકરજી હતા. ચોથા વિભાગનો વિષય " ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાં સમાજસેવા " હતો. એમાં પ્રમુખસ્થાને શ્રીમતી દોરોથી મોસીસ હતાં.

દિન્દ ભરમાંથી આરંભે સો પ્રતિનિધિઓ આ પરિષદમાં હાજર રહ્યા હતા. હિન્દના જુદા જુદા પ્રાંતોની સરકારો, હરિજનસેવક સંઘ, અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ, કન્ગ્રેસના દૂરદે, આદિવાસી સેવા સંઘ, વગેરેએ

સામાજિક સેવાના ક્ષેત્રમાં થયેલું કેટલુંક મહત્વનું તત્વ -- દોહન

પોતપોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા હતા. આ સંસ્થાને ભારત પૂરની સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી ગંધી શકાય. કાન્થ કે અમેરિકા, રશિયા, ઈંગ્લેન્ડ, ઓસ્ટ્રેલિયા, સ્વીડન, સ્વીડનલેન્ડ, અને નોર્વે વગેરે આંદ દેશોએ પોતપોતાના બહુત્વમયક પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા હતા.

આ પરિષદમાં એક આંતરરાષ્ટ્રીય સમાજસેવાને સમગ્ર પ્રદર્શન યોજનામાં આપ્યું હતું. એમાં હિન્દમાં તેમજ બહારના દેશોમાં સમાજ સેવાની વિશામાં કઈ કઈ રીતે પ્રગતિ થઈ રહેલ છે તે ચિત્રો નકશાઓ વગેરે દ્વારા આકર્ષક રીતે બતાવવામાં આપ્યું હતું.

ઉપર કહેલા આંદ દેશોના પ્રતિનિધિઓએ પોતપોતાના દેશોમાં થતી સામાજિક સેવાનું ક્ષેત્ર તેમજ પ્રકાર વિષે સૂચક માહિતી આપી હતી. આવાં પ્રત્યેક પ્રવચનને અને પ્રતિનિધિઓ વચ્ચે મુકત મર્ચા થતાં અને વિચારોની આપણે દરમિયાન સારા એવા તત્વબોધનું દોહન થતું.

આ પરિષદ ૧૯૫૦ માં આંતર રાષ્ટ્રીય સમાજ-સેવા-પરિષદનું એક અધિવેશન આયોજવાની યોજના ધરી છે.

જુદી જુદી વિભાગીય પરિષદોમાં થયેલી કાર્યવાહી નીચે મુજબ છે:

'રાજ્ય અને સમાજસેવા' અંગેની પહેલી વિભાગીય પરિષદ ખેતી અને બીજા ઉદ્યોગોમાં કામ કરનાર વર્ગ માટે સામાજિક સહાયની અગત્ય ઉપર ભાર મૂક્યા હતાં. એને માટે માલિકો અને ભાડુતો ઉપર નિયમન; ખેતરને જીવન નિર્વાહ માટે પુરતી ગણાય તેટલી રોજી; જમીન અને કારજ પાછા થતા. મોટા ખર્ચમાં કાયદુ; ખેતી વિષયક વ્યાપારનું નિયમન; જમીનના વિભાગીકરણની અટકાયત વગેરે

મુદ્દાઓ તરફ પરિવર્તે લક્ષ્ય દોરવું હતું. મુખ્યત્વે પ્રધાનમંડળમાં તેમજ બીજાં બંધો સંલગ્નોમાં એક "મિનિસ્ટ્રી ઓફ પબ્લિક વેલ્ફેર" સ્થાપવાની આ પરિવર્તે લલામણુ કરી હતી. આદિવાસીઓ અને બીજા બીજા પ્રજાના સામાજિક હિતની રક્ષા કરવા માટે પણ આ પરિવર્તે લલામણુ કરી હતી.

પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રી. વૈકુંઠલાલ મહેતાએ કહેલું : "ભારતવર્ષમાં ન્યાય, સ્વાતંત્ર્ય, બહુલ અને સમાનતાના ધોરણે જ્યારે આપણે પ્રજાસત્તાની સ્થાપના કરી રહ્યા છીએ ત્યારે, આવા ઐતિહાસિક સમયે, હિન્દના દર દરને ખૂણે રહેતા કચડાયેલ અને પીસાયેલ ગરીબ ના કલ્યાણની સાધના તરફજ સમાજસેવકોએ યોગ્ય લક્ષ્ય દિશ્વત કરવું જોઈએ."

બીજા વિભાગીય પરિવર્તે આવતી કાલના નાગરિકના ઘડતરની ચર્ચા કરેલી. નાની નાની સંસ્થાઓ દ્વારા કોટુરિયલ કલ્યાણની સાધના કરવાની ચેતના વિષે આ પરિવર્તમાં લલામણુ કરવામાં આવી હતી. બાળકની સંભાળ અને એના વિકાસ પરવે વૈજ્ઞાનિક માહિતી પૂરી પાડવા તરફ આ પરિવર્તે ભાર મૂકયો હતો. શાળાઓ અને બીજા કેળવણીની સંસ્થાઓમાં આમોહ-મમોહનનાં સાધનો વધારવા તરફ પણ લક્ષ્ય દોરવામાં આવ્યું હતું. અશક્ત બાળકોની કેળવણી તેમજ એમની શારીરિક, માનસિક અને સામાજિક સુધારણા માટે પણ પગલાં ભરવા પરિવર્તે વિચારણા કરી હતી.

ત્રીજી વિભાગીય પરિવર્તનું સંચાલન ડૉ. રાધાકૃમલ મુકરજીએ કયું હતું. આ પરિવર્તે સમાજ સેવકોનાં જીવોની એક 'કાઉન્સિલ' સ્થાપવાની જરૂરત ઉપર ભાર મૂકયો હતો. આ 'કાઉન્સિલ' નું લક્ષ્ય સમાજ-સેવાના કાર્યોને ઉત્કર્ષ સાધવાનું હોઈ શકે. આ પરિવર્તે મધ્યસ્થ તેમજ પ્રાંતીય સરકારોને સામાજિક કલ્યાણ અંગે કાર્યદાઓ ઘડવા વિચારિત કરી હતી.

ચોથી વિભાગીય પરિવર્તે કારખાનાઓમાં સમાજ-સેવાના કાર્યને કંઈ રીતે વેગવત્ત બનાવવું એ અંગે વિચારણા કરી હતી. ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાં કામ કરનાર વર્ગ માટે મહત્વપર્યાય અને કેળવણી, એમને માટે ઘાતકરી

સારવારની સગવડો કરજ નિવારણની વ્યવસ્થા અને એનેક બોજાનો ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.

સમય પરિવર્તને પ્રમુખ સ્થાનેથી ડૉ. જીવરાજ મહેતાએ જે ફટલાક તાત્વિક ઉદ્દેશો કહેલા તેનો સાર નીચે મુજબ છે.

‘સમાજસેવા એટલે આપણા દૈનિક જીવનનાં પાંચ મહત્વનાં સામો કરનાર શક્તિ. એ શબ્દો આ છે—
(૧) રોગ (૨) અજ્ઞાન (૩) અસમાનતા (૪) આવશ્ય અને (૫) શારીરિક નબળાઈ.’

સભાના ઉદેશ પરવે પ્રમુખશ્રીએ કહેલું :—
‘૧૯૪૭માં જ્યારે આપણે દેશ એક મોટી આર્થિક અને સામાજિક ઉદ્ધાનિમાંથી પસાર થતો હતો અને ઇતિહાસમાં જેના ભેટા ન મળે એવા વિશદ માનવ-મહેરામણ યોદ્ધાની વર્ણવણી જન્મભૂમિમાંથી સ્થળાન્તર કરી રહ્યો હતો, ત્યારે, એવા કટોકટીના સમયે આ પરિવર્તની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. હજી આ પરિવર્ત એની ઉગતી અવગ્યામાં છે. એના બંધારણમાં જે ઉદ્દેશો ઉલ્લેખવામાં આવ્યા છે તેની મહોદમાં આ પરિવર્તની ઉપસમિતિઓ પણ ફટલાક પ્રાંતોમાં ચલાવવામાં આવી છે. આ પરિવર્ત રાષ્ટ્રીય અને આન્તર રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રોમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલે છે; સમાજસેવા અંગેનું સાહિત્ય પ્રગટ કરે છે; સામાજિક કલ્યાણના શિક્ષણને ઉત્તેજે છે. અને હિન્દુસ્તાનમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ સમાજસેવાના કાર્યનું માર્ગદર્શન કરે છે.

પ્રમુખશ્રીનું આખું જીવન જીવન, જે ફટલાકે ઉપ-યોગી, જબર અને જીવનવિધાયક સૂચનોથી અલગ હતું, તે સ્થળ સંક્રાંતિને કારણે અહીં આપી શકાય તેમ નથી. એઓશ્રીએ હિન્દમાં સામાજિક સેવાના કાર્યોને ઇતિહાસ આપતાં આ ક્ષેત્રમાં પદ્ધતિસરના કાર્યની અગત્ય ઉપર ભાર મૂક્યો. બાળઉછેર, કુટુંબવ્યવસ્થા, બહેન-આરોગ્ય, નિર્બીસિતોના પુનર્સંવાદ, વગેરે ફટલાકે પ્રજોની છાણાટ કરી એમણે “મિનિસ્ટ્રી ઓફ પબ્લિક વેલ્ફેર”ની જરૂરતામાં સંમતિ આપેલી. સમાજસેવાની બાળકમાં એકિષક તપરતા અને એકમુતતાની કૃપી અશ્વ્ય છે તે વિષે પણ તેઓશ્રીએ જણાવેલું.

મુખ્ય પ્રાંતિક દરજ્જા સમિતિનું આ મુખ્યત્વે લેક્ચર સેક્સ મકનિય પ્રેર, નાંદ સેન, અધીમાં શ્રી. રમિશ્વર ઇ. પોટે જાણુ છે અને મુખ્ય સરકારના પ્રધાન ખાતે પ્રસિદ્ધ થયું છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં હાંબા વખતથી રહેલી વૃદ્ધનને પૂરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર શ્રી મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી જાળાસાહેબ ખેર, મુલમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આગકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. અંબ. પારીલતાં પ્રબોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોના રદિયો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કલેન સાધનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતી ગ્રેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત:

લેખક : શ્રી મનુભાઈ મુખલાલ શાહ : પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં બહુજ ઝોઝા અને ઝોઝા ખરચે ભજવી ચકાય તરીકે દારૂનિષેધ અંગેની નારિકા

(૩) દારૂનો દવઃ

દારૂના હેતુતાં લાંડવને ચિત્રાંકિત કરનાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી. ઉમાશંકર ભોળી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં શોખ કાવ્યોનો સંગ્રહ

(૪) સ્વચાલનની સંગાથે:

સ્વચાલનના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મનુરજીવનમાં આવેલ તરબોળને સંપર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી:

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિદને સંપર્શતી બે વેધક વાર્તાઓ: પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાધનો વિજય:

(બે વાર્તાઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી શીતારામ શર્માની દારૂડિયાનાં લક્ષ્યપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) છેલ્લી ઘડીએ.

લેખક - શ્રી ધનમુખલાલ મહેતા : બહુજ ઝોઝી મહેનતે ભજવી ચકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નારિકા

(૮) અવ્યર્થનાં:

મુજરાતના પ્રયોગશીલ કવિઓની પ્રવૃત્તિ અંગેની ચેપીસ કાવ્યકૃતિઓનો નવો સંગ્રહ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. થી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓલ્ડ ફસ્ટમ હાઉસ, કોર્ટ, મું.

દારખંધી સરૂળ કરો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારખંધી સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત

संज्ञा

दाङ्निषेध विशिष्ट

અનુક્રમણિકા

વિષય	સેખક	પાનું
૧ ખેડ સિદ્ધિ દિન [કાવ્ય] 'રઘુવંદન' ...	૧
૨ સફળતાની યશઃકલગી ચરે (ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદનો સંદેશો) ...	૨
૩ શિવાલે પન્થાન : (રાજમહારાજ સિંગનો સંદેશો) ...	૩
૪ રામરાજ્યનો સાચો રાજ (ડૉ. પદ્માવી સીનારામૈયાનો સંદેશો) ...	૪
૫ શિષ્ટ સરકારનો અનિવાર્ય ધર્મ ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી ...	૫
૬ મદાસમાં દારૂખંધી પી. એસ. કુમારચાગી રામ ...	૭
૭ આમચર્ગના ઉત્કર્ષનું નવ પ્રસ્થાન બાળાસાહેબ ખેર ...	૧૦
૮ શ્રદ્ધાની પગદંડીએ લ. મા. પારીલ ...	૧૩
૯ દારૂખંધીનું પૂરક અંગ જી. રા. કુમારપા ...	૧૪
૧૦ નવયુગનો કલ્યાણદીપ ડૉ. એ. યુ. ગેમ ...	૧૭
૧૧ દારૂખંધી : એક ઐતિહાસિક રૂપ દર્શન	૧૯
૧૨ કેટલીક બમણાઓનું ઉચ્છેદન ડૉ. એચ. રા. મુકરજી ...	૨૫
૧૩ શુભ અકસ્માત મનસુખલાલ મહેતા ...	૨૬
૧૪ તમારા સંશયનું સમાધાન	૩૨
૧૫ શેઠની શાખાઓ કાન્તિલાલ નિર્મલિયાવાળા ...	૩૭
૧૬ પીણું પાટિયું (કાવ્ય) રામપ્રસાદ ટ્રિ, બકી ...	૪૧
૧૭ પ્રાંતિક દારૂખંધી સમિતિનો અહેવાલ	૪૩
૧૮ કેટલાંક પ્રકાશનો	૫૨
૧૯ કોઈ લેને ના ચક્રો (કાવ્ય) રમણલાલ સોની ...	૫૫
૨૦ ચાસી જઈએ ઉત્તરણી (બાળ વિભાગ) સાકરલાલ આ. દવે ...	૫૬
૨૧ દારૂનો દાવાનળ	૫૮
૨૨ પરમીટો અંગેની વ્યવસ્થા	૬૧

★ 'સંજીવન' માટે મહાનિવેધ, કેળવણી, આયુષનર્થતા, અભિલેખ, પ્રૌઢશિક્ષણ અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્ધાના લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટિકાઓ, વ્યંગચિત્રો અને ફોટાઓ આવકારવામાં આવે છે.

★ બદલાનાં સામયિકો અને અંધાવગ્ગોળ માટે પુસ્તકો જગ મોકલવા આમંત્રણ છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે ચોખ્ખા પુસ્તકાર આપવામાં આવે છે.

★ 'સંજીવન' માટે આવના લેખોની પહેાંચ લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ તો ચોખ્ખા રિપ્રિટો બીડી કરી લેવા પછી મોકલવામાં આવશે.

★ 'સંજીવન' માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં ભ્રષ્ટ્ર યતાં મનત્યો સાથે મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂખંધી-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.

ટીપ્પણ: 'સંજીવન' પ્રાકાશને દર માસના પહેલા અઢવાડિયામાં પહેાંચનું ન થાય તો લેખોએ ક્યારેકને તા. ૧૫ મી પહેાંચે જલુવવું. ત્યાર પછી ફોટોપિયુ બાનની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવશે નહિ.

મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂખંધી-સમિતિ : ઓલ્ડ કર્ટમ હાઉસ, ફોટ, મુંબઈ ૧.

સંમ્પન્ન

વર્ષ બીજીએ આંક નવમે

દાશનિષેધ વિશેષાંક

એપ્રિલ—૧૯૫૦

==|||== ધ્યેય સિદ્ધિ દિન ==|||==

આજ પરરાજ્યથી મુક્તિ કરતાં વધી મુક્તિનો મંત્ર સાધ્યો સ્વરાજ્યે,
આજ મોંઘી રૂબે દાંમના બાપુની, તપ રૂબે એ તપસ્વીનું આજ્યે;
આજ આત્મા મહાત્મા તણે સ્વર્ગમાં સ્વર્ગસુખથી અધિક સૌખ્ય પામે-
આજ મદિરાતણે મોહમય બામુરી અમલ ત્યા વિમલ રાગે વિરામે.

પુનિત આ ભૂમિના હૃદયરસપાનથી વાધતી સરયરાજી હલેતી
દેવદુર્લભ મુધા-મધુર પયધૃતતણી લારતે સભર સરિતા વહેતી;

કિંતુ ન્યાં દાશણી વાડણી વ્યસનની
વિસ્તરી દાનવી મોહમાયા
કૃષિક કૃષિથી અગ્યા ગોપ ગો વીસર્યા,
માનવી દુરી કરમાઈ કાયા.

ધન અને ધાન્યની અછત વાધી વણી,
તન અને મન તણી શકિત ખૂટી;
મધની હેલિએ, ધૂતની કેલિએ,
લોહની સર્વ સંપત્તિ લૂટી.

ઈન્દના વજ્રથી, વિશ્વના ચક્રથી,
શંભુના નેત્રથી અધિક કારી;
આવી મદિરામથી મોહમાયા ભરી
રાક્ષસી સર્વને ભક્ષનારી.

દેહ લયકાવતી, વિત્ત વણસાવતી,
ચિત્ત ચિદ્રાવતી દાનવી એ;
વિપય વિલાસમાં પાશવી પાશમાં
ફસવતી અવશ એ માનવીને.

પતિ ન પત્ની તણી, પુત્ર નવ માતની, બ્રાત્ર નવ બહેનની પ્રીત પરજે,
આધિ ને વ્યાધિમાં, કલેશ કંકાસમાં, સર્વ સંહારતી સર્વ ભરજે

આજ આ સદનથી રાક્ષસી એ રૂબે, આજ મોંઘી રૂબે રાજનીતિ;
આજ નાથે હૃદય બાપુનું હૃદયથી, મુક્તિની આજ સાચી પ્રતીતિ;
આંખથી રાશ્વશે લોક મુખસંપતે, આજ સર્વોદયે દેશ યુગ્યો-
આજનો દિન થશે અમર ઈતિહાસમાં આજ સોના તણે સર્વ ઊગ્યો.

—‘દુનંદન’—

સફળતાની યશકલગી ચડે

મધ્યનિષેધ મહાત્મા ગાંધી કે દ્વારા વિચિત્ર નવસમાજની આધારભૂત શિલા થા। હર્ષકા વિષય છે કે વર્ષદે રાજ્ય ની સરકાર પૂર્ણ મધ્યનિષેધ ની નીતિ પર કાર્ય કરકે, ઇસ સમાજ ની સ્થાપના ની ઓર અપ્રસર હો રહી છે। મેરા પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે ઇસ નીતિ કે કારણ ઇસ રાજ્યકે મજદૂરો ઓર સ્વર્કો ના અન્તતો ગત્વા ઘડા મારી લાભ હોંગા। યે ઉત્કૃષ્ટ દ્રષ્ટા છે કે ઇસ રાજ્ય ની સરકાર ની ઇસ દિશામે પૂર્ણ ફલતા પ્રાપ્ત હો।

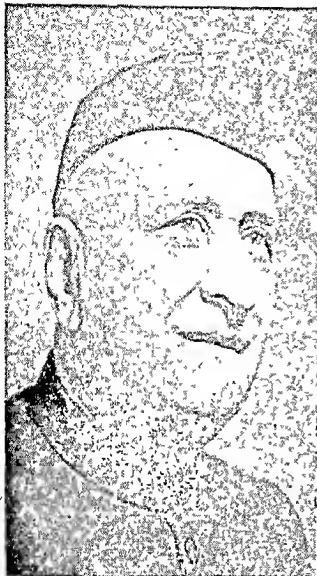
11/7/25 5/1/4

દાર્શનિકી એ. મહાત્મા ગાંધીએ સ્થાપન સંચલન નવ-સમાજની એક આધારભૂત શિલા હતી. સંપૂર્ણ દાર્શનિકી ની નીતિ અખત્યાર કરી એવા સમાજની સ્થાપના સિદ્ધ કરવાનો મુખ્ય રાજ્યની સરકાર પ્રયત્ન કરી રહી છે એવી મને

ઘણો જ આનંદ થાય છે. મને ખાતરી છે કે આ નીતિ લાંબે ગાળે એ રાજ્યના ખેડૂતો અને કામ-દારોને લાભદાયી નીવડશે. આ પ્રયત્નો ઉપર સંપૂર્ણ સફળતાની યશકલગી ચડે એમ હું ઇચ્છું છું.

રાજેન્દ્ર પ્રસાદ

==||==||==

શિવાસ્તે પન્થાન :

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ જેવા અગત્યના કાર્યક્રમ માટે પ્રબળતા કેળવવામાં 'સંલવન' માસિકે ઘણો જ મહત્વનો અને જરૂરી ભાગ ભજવેલ છે. પરંતુ આખરી કસોટીનો સમય તો હજી હવે આવેલ છે. અને હું શ્રદ્ધાપૂર્વક આશા રાખું છું કે દારૂનિષેધને અધિકાધિક સફળ બનાવવા માટે 'સંલવન' પોતાના પ્રયાસો વધુ વેગવન્તા બનાવશે.

મુંબઈ રાજ્યમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધના અમલના પ્રતીક તરીકે 'સંલવન' માસિકનો ખાસ અંક પ્રગટ કરવા માટે મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિને હું અભિનન્દન આપું છું. આવા લોકશાણિક સમયે આ ખાસ અંકનું પ્રકાશન ખૂબજ પ્રશંસાપાત્ર દરશે.

'સંલવન' ને, એના સંપાદકને તેમજ પ્રોત્સાહકને અને મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિને હું હાર્દિક શુભેચ્છા પાઠવું છું. મુરકેલીઓ તો આગળ છે જ પરંતુ વધુ પરિશ્રમ અને હિંમતથી એને પહોંચી વળાશે જ.

(સહી) મહારાજ સિંઘ
મુંબઈના ગવર્નર

મને મારા દેશબાંધવો પ્રત્યે પ્રીતિ છે અને સારી સરકારમાં હું મળું છું. એટલે જ જેનું વ્યસન લાગી જવાનો ખુબ સંભવ રહે છે એવો મઘાકર્ સરકાર મારફતે વહેંચાવો જોઈએ નહિ તેમજ અવિચારી લોકોના હાથમાં એ સહેલાઈથી આવવો જોઈએ નહિ અને મુલ્યવસ્થિત સરકારે એનો વ્યાપાર કરતાં અટકવું જોઈએ એવો હું આગ્રહ રાખું છું લોકોના માર્ગમાં સતત આકર્ષણ વહેતાં રાખવાં એ રાજ્યને માટે ખરેખર લાભદાયી વ્યવસાય નથી.

લોકોના સૌથી નિરાધાર વર્ગ ઉપર રાજ્યના કુલ ખર્ચનો ૨૫ ટકા જેટલો ભોજો લાદવો એ એમને મદદ અન્યાય છે. દારૂ ઉપરના કર જેવો અન્યાયી અને અસમ-પ્રમાણ કર ખીજે કાઢવો નથી! જે પદાર્થ શરીર અને મનની તંદુરસ્તી માટે બિલકુલ સારા નથી એના ઉપર થયેલ ભારે પરોક્ષ કર નાખી આપણે લોકોને એના તરફ સફળ રીતે આકર્ષી શકીએજ. કારણ કે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણામાંના અત્યંત ગરીબ લોકો કે જેમને જીવનની કંકશિતા તેમજ ચિન્તામાંથી મુક્ત થવા માટે સ્વાભાવિક આનંદનાં ખીજાં કાશોજ સામનો નથી તેઓ આ પદાર્થ ખરીદશે અને એના ઉપભોગ કરી મીઠી બેફિકરી હેઠળ સાચી મુશ્કેલી તરફ બેઠેકાર બનશે!

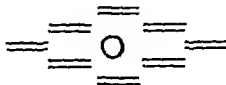
રાજ્યની દારૂની આવક પૈસાદાર વ્યાપારીઓ, ઉચ્ચ પગારદાર અમલદારો કે સમાજના ઉપદ્રા થરના સ્ત્રીપુરુષો તરફથી લગાય છે એમ માનશો નહિ. આ આવકનો મોટો ભાગ તો દેશી દારૂ અને તાંડી મારફતે જ મળી રહ્યો છે. ખીસ્કી અને પરદેશી દારૂનો ફાળો તો નહોતો છે. ગરીબ વર્ગ એવી ભ્રમણા હેઠળ રહે છે કે પોતાની મુશ્કેલીને કાલિદ વીસરવા માટે તેઓ વાજબી કિંમત આપી રહ્યા છે. પરંતુ વસ્તુતાએ ખીજની મુખસગવડો અસ્પષ્ટિત

નભાવવા માટે તેઓ પોતે પરોક્ષ રીતે થયેલ ભાર કરે ભરી રહ્યા છે. આપણને પૈસા જોઈતા હોય તો ભલે આપણે લોકો ઉપર કર નાખીએ. પરંતુ તે અન્યાયી નહિ પણ ન્યાયી હોયો જોઈએ.

કરવેરાનો બોલો જે લોકો સહન કરી શકે તેમ છે તેઓ ઉપર જરૂર કર નાખો. પરંતુ દારૂ ખરીદવા જે લોકોને પોતાનાં કુટુંબો જૂએ મારવાં પડે છે તેવાઓ ઉપર તો નહિજ. દારૂ જો ખરેખર સારો અને જરૂરી હોય તો ભલે આપણે એને માફકસર કિંમતે આપવાની વ્યવસ્થા કરીએ. પરંતુ સારી સરકાર નભાવવા માટે તેમજ ખીજાઓનાં મુખસગવડો સાચવવા માટે, ગરીબ અને દુઃખી જનતામાં દારૂનું આકર્ષણ પ્રગટાવી એને કરવેરાથી ચૂસવા તો નહ જોઈએ.

મિત્રો, હું મતાચકી છું જ. પરંતુ કેથી પીણાંનો વ્યાપાર ચલાવવો એ સરકાર માટે હરેક રીતે જોરવાજબી અને ખૂબ અન્યાયી છે.

આપણે ગમે તે કરીએ, પણ આપણા હૃદયમાં ઉદારતા હોવી જોઈએ. દારૂ તરફ જે માલુસ આકર્ષાય છે એના પ્રત્યે અણુગમે કે ધિક્કાર દર્શાવશો નહિ. જે લોકો નફા માટે ગેરકાયદેસર પ્રતિષ્ઠા દાય મારી રહ્યા છે તેમનો કડક દંડો સામનો કરવા તૈયાર થઈ જાઓ. સંપૂર્ણતાનો આદર્શ ન રાખો તેમ ગેરકાયદેસર પ્રતિષ્ઠા લડકી ન જાઓ. સંપૂર્ણ સિદ્ધિનો આશ્રય આદર્શ એ દારૂખાંધી નથી પરંતુ સ્થિર પગલે અને હળવે હળવે પ્રયત્નથી શુદ્ધાઓ દૂર કરવા અને સરકારથી ખસેડી શકાય એવાં આકર્ષણ ખસેડી લેવાં એજ દારૂખાંધી છે.

ઉન્નતિ પ્રેરક રચનાત્મક સુધારણા

શ્રી. પી. એસ. કુમારસ્વામી રામ

દારૂબંધી એ પ્રથમ પંક્તિની રાષ્ટ્રીય અગત્યને એક સામાજિક અને આર્થિક સુધારો છે. ૧૯૪૭ના આગસ્ટની પંદરમી તારીખે આપણું દેશને જે સ્વતંત્રતા મળી છે તે વિશાળ જનસમુદાયના અંતરપટ સુધી સ્વાતંત્ર્યના લાભો વિસ્તરે એ માટેના શુભ પ્રયત્નો આદરવાની એક શુભ ધરી ગણાય. અને દારૂબંધી એ આ ધ્યેયને સિદ્ધ કરે એવો એક મહાન સુધારો છે. દેશને અર્થદૃષ્ટિએ સમૃદ્ધ કરવાનાં સાધનો વધારવાં કે ઉપાદાન વધારવાની યોજનાઓ અમલમાં મૂકવી એ રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિએ જોરદાર અગત્યનું છે તેટલીજ મહત્વની વસ્તુ એકિને આર્થિક અવદશામાંથી અને નૈતિક અધઃપતનમાંથી બચાવવાની પણ છે. અને દારૂબંધી આ વસ્તુજ સિદ્ધ કરવા મળે છે. દારૂબંધી જેવા મહાન સામાજિક સુધારાને અમલમાં મૂકવાનું ધ્યેય કેએસે શરૂઆતથી જ રાષ્ટ્રીય હિત અને પુણ્યપ્રોત્સાહ રાષ્ટ્રપિતાને એ એક બહાલો આદર્શ હતો. આ આદર્શ મદ્રાસ પ્રાંતમાં આજે સિદ્ધ સ્વરૂપે વિશ્વસે છે. ૧૯૪૮ના ઓક્ટોબરની બીજી તારીખે આખા મદ્રાસ પ્રાંતમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવેલ છે. મદ્રાસ આ બાબતમાં પહેલ કરવાનું માન ખાત્રી નબ છે. સાથે સાથે દારૂબંધી મહાત્માએ ખૂબજ બહાલી દોષી મદ્રાસ પ્રાંતે એને સંપૂર્ણ રીતે અમલમાં મૂકી મહાત્માજીનું ભવ્ય અને અમર સ્મારક રચેલ છે.

ધારાકીય વ્યવસ્થા

સારથ મદ્રાસ પ્રાંતમાં દારૂબંધીનો અમલ યથાર્થ છે. પ્રાંતના કેટલાક જિલ્લાઓમાં જ અમલદારો પહેલાં આબકારી ખાતામાં કામ કરતા હતા તેઓને દારૂબંધીના અમલ માટે નિયુક્ત કરેલ છે. અને ખાત્રીના જિલ્લાઓમાં પોલીસ ખાતાના એક શુભ વિકાગને દારૂબંધીનો અમલ સોંપવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય પોલીસની હરેજોગની ફરજમાં દારૂબંધીના અમલને સમાવેશ કરવાની શક્યતા તપાસાઈ છે. અને સરકારે નકકી કર્યું છે કે આખરે તો બીજા બધા ફોજદારી કાયદાઓના અમલની પેઠે દારૂબંધીના કાયદાના અમલનો સમાવેશ પણ સામાન્ય પોલીસની હરેજોગની ફરજમાં થવો જોઈએ. મદ્રાસના દારૂબંધીના કાયદા હેઠળ, વ્યક્તિત્વના માણસો શી ભરીને દારૂ રાખવાની અને વાપરવાની પરમીટ મેળવી શકે તેની જોગવાઈ છે. આની પરમીટ જોડાયેલ વર્ષની ઉપરના યુરોપિયનોને તેમજ હિન્દના વનની ન હોય તેવા ઓશિયાવાસીઓને છૂટથી આપવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે જે હિન્દીઓ પંચાતન વર્ષની ઉપરના હોય અને જેમને એસીસ્ટન્ટ સિવિલ સર્જન્ટની ઉપરની પંક્તિનો નહિ એવો કોઈ દાકતર, દારૂ લેવાની જરૂર છે એ જાતનું સર્ટિફિકેટ આપે તો તેઓને પરમીટ આપવામાં આવે છે. દારૂબંધીના કાયદા હેઠળ અહીં નહીં ગુના થાય છે એ વાત ખરી છે. પરંતુ એ જનસામાન્યના હિતાર્થે અમલ

ત્રમાં મુકાવેલ દારૂખંધીની વિરૂદ્ધ કોઈ સખળ દલીલ નથી. આના ગુનાઓની અટકાયત માટે વધારે કડક હાથે કામ લેવું પડશે અને ત્યારેજ દારૂખંધીનો સંપૂર્ણ અમત્ર થશે લેખારો. દારૂખંધીના કાપદા હેઠળના કેઇસોના વધારે જલ-દીથી નિકાલ આવે અને જાંબીર ગુનાઓ માટે સખત સત્તાની જોગવાઈ થાય એ માટે દારૂખંધીના કાપદામાં થોડા સુધારો કરવાનો મત્રાસ સરકારે નિર્ણય કરેલ છે.

ઉત્પતિસાધક કાર્યક્રમે

દારૂખંધીનું મુખ્ય ક્ષય લોકોની નૈતિક, સામાજિક અને આર્થિક પરિસ્થિતિ સુધારવાનું છે. દારૂખંધીના યસવી અમલ માટે, કાપદા હેઠળના ગુનાઓ રોકવાની, અટકાવવાની અને ગુનેગારોને શિક્ષા કરવાની જેટલી અગત્ય છે એટલી જ અગત્ય જૂતપૂર્વ બંધાણીઓને આમોદ-પ્રમોદનાં સાધનો પુરો પાડવાની અને એમાં દારૂખંધી વિષયક પ્રચાર કરવાની પણ છે. દારૂખંધીના અમલ સાથે બંધાણીન બનતા ભંડારીઓને ઈતર વ્યવસાય પુરો પાડવાનો પ્રશ્ન પણ આ સુધારાની સાથેજ સંકળાયેલ છે. એ બધા ઉપરાંત દારૂખંધીથી સમાજસેવા અને ગ્રામોદ્ધારના ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરવા માટે જે નવો ઉત્સાહ આણે છે એને અર્પનાવવાની પણ તક ઝડપાઈ રહી છે. કારણ કે તે વગર જનસામાન્યને દારૂખંધીના વિવિધ લાભોની પ્રતિભા થાય નહિ. આથી જ મત્રાસ સરકારે દારૂખંધીના અમલના સાથે શુદ્ધ ભૂદા ઉત્પત્તિપ્રેરક કાર્યક્રમે હાથ ધરેલ છે. અને ઉદ્દેશ તો હતો હેતુ કરવાના વ્યવસાયમાં રોકાયેલા ભંડારીઓ કે જેમના જીવનક્રમ ઉપર દારૂખંધીની પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ અસર થઈ છે, તેઓને રાહત આપવાનો, વ્યસનીઓને દારૂને રચાને પ્રત્યાકર્ષણનાં સાધનો પુરો પાડવાનો અને ગ્રામોદ્ધારની સર્વસામાન્ય ભૂમિકા રચવાનો છે. ઉત્પત્તિસાધનનું આ કાર્ય ગ્રામપુનર્બંધનના રૂપેજ છે અને એ પ્રાંતના કો-ઓપરેટીવ ખાતોને સોંપવામાં આવેલ છે.

ભંડારીઓ માટે ઈતર વ્યવસાય

દારૂખંધીના અમલને કારણે જે લોકો બેઠાર બન્યા છે એમને ઈતર વ્યવસાય પુરો પાડવાનું કાર્ય સૌથી વધુ લક્ષ્ય બેઠારી રચું છે. આને માટે તાડ-ગોળ-ઉત્પાદન-સહકારી સોસાયટીઓ સ્થાપવામાં આવી છે. આ સોસાયટીઓ ખૂબજ લોકપ્રિય બની છે કેમકે એણે હાથ મરેલા ઉલોચથી ભંડારીઓ ખૂબ પરિચિત છે. સદામરી

ધોરણે ગોળના ઉત્પાદન માટે પ્રાંતના કેટલાક ગિલ્લાઓમાં તાડરક્તનું ઉદન કરી મોઢા રસ કાઢવાની સરકારે મંજૂરી આપી છે. કેટલાક ગિલ્લાઓમાં નાળિયેરી અને ખજૂરીના ઉદનની પણ પડવતગી આપવામાં આવી છે. આ રીતે બેઠાર બનેલા ભંડારીઓમાંથી લગભગ ૭૫ ટકા જેટલા ભંડારીઓને સહકારી સોસાયટીઓ દ્વારા ધંધો પુરો પાડવામાં આવશે.

ગોળ માટેની આ સોસાયટીઓ ઉપરાંત ભંડારીઓને બીજા કામ આપવા માટે ઈતર સોસાયટીઓ પણ સ્થાપવામાં આવેલ છે. આ યોજના હેઠળ દૂધની વહેંચણી માટે સોસાયટીઓ સ્થાપવામાં આવી છે. આ સોસાયટીઓને દૂધાળાં દોર ખરીદવા માટે વ્યાજ વગરની લોન, તળાવી તથા નિરીક્ષણ માટે સ્ટાફ વગેરે સરકાર તરફથી આપવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત વસવાટ માટે સહકારી સોસાયટીઓ, ગ્રંહઉલોગ માટે સોસાયટીઓ, અને બીજી અનેક જાતની સોસાયટીઓ ભંડારીઓ અને દૂધના બંધાણીઓના લાભાર્થે ચોજવામાં આવી છે. આ સોસાયટીઓને પણ જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં સરકાર તરફથી સ્ટાફ તથા તળાવી વગેરેની મદદ મળે છે. પ્રાંતભરના ભંડારીઓના ઈતર વ્યવસાયને પ્રશ્ન-આ બધી સોસાયટીઓના સહકારથી મોટે ભાગે પતી ગયો છે.

ગામડાંમાં સમાજસેવા

ઉત્પત્તિ-સાધનાના આ કાર્યની સાથે ગ્રામોદ્ધારનું કાર્ય પણ સહકારી સોસાયટીઓ મારફતેજ હાથ ધરવામાં આવેલ છે ભારતનું ગામડું આજે ઉદારીનું છે. જનતાના મુખ વેળેવેથી વચિત છે. એમાં આનંદ નથી, આકર્ષણ નથી અને એથીજ અને એ કારણેજ લોકો દારૂના વ્યસનમાં લપસે છે. તાડીની દુકાને બંધ કરવામાં આવેલ દારૂ, ગામડાંમાં ગરીબ વર્ગનું સામાજિક પાતંગરણ સુધારવુંજ નેહુએ. ગામડાંમાં સમાજસેવાની પ્રતિ જોડીને પોતાની નેહુએ કે જેથી કેટલી લોકોમાં સ્વાનંદાથીરતિ અને પરસ્પરમાં વિશ્વાસ બંધાયેલ સ્વયંસેવાને ધોરણે ગ્રામોદ્ધારની પ્રતિષ્ઠા હાથ ધરવા માટે આ યોજના હેઠળ ગામડાંઓમાં “ગ્રામોદ્ધાર સમિતિઓ” સ્થાપવામાં આવી છે. આ સમિતિઓ ગામડાંનું આરોગ્ય, શેરીઓની ચાકણી, રસ્તાઓનાં બાંધકામ, કુવાઓની સારકારી વગેરે ઉપર જેજેરબ રાખે છે. શાળાઓ, લાયબ્રેરીઓ, નાંગાલસથા વગેરેની સંગત ઉપર પણ મત્ર

આપે છે. એ ઉપરાંત સારા ખીંચારણ, ખાતર, પૂરક ઉછોડો વગેરે માટે પશુ બોગવાઈ કરે છે. ગ્રામજનો એકાં થઈ આયોદ્ય-પ્રમોદની પ્રતિષ્ઠા કરી શકે તે માટે 'નાગરિક કુત્રો'ની વ્યવસ્થા પશુ આ સમિતિએ તરફથી કરવામાં આવે છે.

અચત-યોજનાનો પ્રચાર

દારૂખંધીની યોજનાનું એક મદરતનું લક્ષ્ય કરકસરી જીવનધારણને ઉત્તેજન આપવાનું પશુ છે. કુટુંબી પેટીએ હોડા લોકોમાં અચત યોજનાનો પ્રચાર કરવા માટે પશુ પગલાં લેવાઈ રહ્યા છે. દારૂખંધીને જે કૃત્રિમ લોકોની આર્થિક ઉન્નતિ સાધવાનો અને દારૂખંધીને કારણે અચત પૈસા ખીંચે ન વેડફાઈ જાય તે લેવાનો છે, એ આથી કોઈક અંશે સરે છે. સોસાયટીઓના સભ્યોમાં કુટુંબી પેટીએ વહેંચવામાં આવે છે અને અને તેટલા વારંવાર 'અચત-દિનો' ઉજવવામાં આવે છે. દરિજન કસ્ટાલુના કાર્પને પશુ સાઈ મહત્ત આપવામાં આવે છે. એમની રિયલિટી સુધારવા માટે શક્ય એટલાં તમામ પગલાં લેવામાં આવે છે. મદ્યપીઓની મનોવૃત્તિ દારૂખંધી દૂર કરવા માટે અને એમના જીવનમાં આનંદ વ્યાપત કરવા માટે ગામડા-

ઓમાં રચવગમતો અને ખીંચ રંજનાત્મક પ્રતિષ્ઠા લાયક ધરવામાં આવે છે.

આમ વર્ગની ઉન્નતિ સાધનાના આ પગલાંઓને દારૂખંધીના રંજનાત્મક પાસાં તરીકે ગણી શકાય. આનું ક્ષેત્ર જેટલું વિશાળ છે તેટલું જ વિવિધ છે. અત્યાર મુખી જેટલી પ્રગતિ થયેલી છે તે આપણને નિરંતરાદ કરે તેમ નથી તથાપિ હજુ પશુ કરવાનું બાકી છે. લોકોના સહકાર વગર ગણનાપાત્ર પરિણામો ન મેળવી શકાય. સાચું કહીએ તો ઉન્નતિ સાધનાનાં કાર્યોની સફળતા સરકારની આર્થિક મદદ કરતાં વધુ અંશે લોકોના સહકાર ઉપર અવલંબે છે. દારૂખંધીએ સમાજસેવકને પોતાના જાત-લાભોથી વધુ ઉત્તેજન કાર્ય કરી જવાવવાની તક આપી છે. સરકારની જવાબદારી પ્રતિષ્ઠામાં સમાજસેવકોનો સહકાર બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડશે. દારૂના અંધાણીઓને અયોદ્ય-પ્રમોદનાં ખીંચ સાધના પુરાં પાડવા માટે તેઓ પ્રયત્ન કરી શકે અને સર્વતોમુખી ગામવિકાસ સાધવાની આ તક ઝડપી શકે.

દારૂખંધીને સંપૂર્ણ રીતે સફળ બતાવવા માટે આપણે સહુ બનવું જણું જ કરીએ એજ ઉચિત છે. *

અંકેશ ઉપરાધી

નશા વિષે ટોલ્સ્ટોય

રાશ્ત્ર, ભાંગ, તંબાકુ ઇત્યાદિ નશતુ' જે દુષ્ટ પરિણામ અકિનઓને પોતાને બોગવવું પડે છે તે તો છે જ પરંતુ સાથે સાથે સમાજ અને દેશ ઉપર જેની વણી ખરાબ અસર પડે છે. આજકાલ મોટે ભાગે લોકો કોઈને કોઈ પ્રકારનો નશો શોડા કે વધુ પ્રમાણમાં જંદર કરે છે. કાં તો તેઓ શોડા દારૂ પીએ છે, અથવા શોડી ભાંગે પીએ છે, અથવા શોડી તંબાકુનું સેવન કરે છે કે એકાદ સિગારેટ લે છે. સભ્યમાં સભ્ય અને વિદ્વાનમાં વિદ્વાન લોકો પશુ કોઈને કોઈ નશો તો અવરથ કરે છે. સમાજ કે દેશના રાજનૈતિક, સાહિત્યિક કે કલાત્મક ક્ષેત્રમાં જે કંઈ પ્રગતિ સાધવાની હોય છે એનું પગરણ આ વિદ્વાનોને હસ્તેજ મંડાવવાનું હોય છે. વર્તમાન સમયના સમાજમાં પ્રત્યેક પ્રગતિશીલ કાર્ય જેઓ કોઈને કોઈ પ્રકારના નશાના પ્રભાવ હેઠળ દબાવેલા હોય છે તેવાઓનાજ હાથમાં છે. સામાન્ય રીતે એવી માન્યતા છે કે જે માણસે આજે નશો કર્યો છે એના ઉપર આવતી કાલે નશાની અસર રહેવાની નથી. પરંતુ આ ખ્યાલ કેવળ ખોટો છે. જે માણસે દારૂનો એક ખાસી આજે ચડાવી છે તે આવતી કાલે પોતાની સ્વાભાવિક રિયલિટીમાં કદાપિ રહેવાનો નથી. જે માણસ શોડા દારૂ કે શોડી તંબાકુ પીનારે ટેપામેસો છે તેનું મનજી જ્યાંમુઘી જોણામાં જોણા એક આંધારિયો માટે પશુ દારૂ અને તંબાકુ પીવાનું ને જિવકુલ ન જોડી દે ત્યાંમુઘી સ્વાભાવિક દાહતમાં આવી શકે નહિ.

શ્રી. આળાસાહેબ ખેર

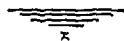
આજકારી અને દાણધી ખાતાની આ પરિવર્તન
આજે ઉદ્ઘાટન કરતાં મને ખૂબ આનંદ થાય છે. ૧૯૬૮ માં જ્યારે ફોર્સિસ સત્તા ઉપર આવી ત્યારે આ પ્રાંતના ફટલાક વિસ્તારોમાં દાણધીનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો. એમાં મુખ્ય એને અમદાવાદ શહેરનો પાલુ સમાવેશ થતો હતો. એ પ્રયોગને સારી જોડી સફળતા મળેલી. અમદાવાદ શહેરમાં તે જોડી બહુ સારી અસર થઈ. ત્યાં મિલ વિસ્તારોમાં રહેતાં મજૂર કુટુંબોની તપાસણી કરતાં માલમ પડ્યું હતું કે એમના જીવન ધોરણમાં ભારે સુધારો થયો હતો. બીજા મહત્વ યુદ્ધની સરખામણી જ્યારે ફોર્સિસ સત્તા છોડી ત્યાર પછી ૬૩મી કલમ અનુસારની સરકાર દાણધીની તરફથી કરતી નહોતી અને પાંદેશી દારૂ અંગેના હાલકોટના સુકાદાઓ એને દાણધીની નીતિનો લાગુ કરવાની સરળતા કરી આપી. તેણે “ન્યૂ એશિયા” નામના તે રાજ્યમાં આવેલા જ. ૧૯૩૮માં આજકારી આવક ને માત્ર ૩ કરોડ હતી તે ૧૯૪૫માં નવ કરોડ જેટલી થઈ ગઈ

દાણધી

આમ વર્ગના

ઉત્કર્ષનું

નવ પ્રસ્થાન

એ ઉપરથી આ ફિલિપ થાય છે જ. ૧૯૪૬માં જ્યારે હાલની સરકાર સત્તા ઉપર આવી ત્યારે સંપૂર્ણ દારૂ નિયંત્રણ અમલ કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. દારૂની વપરાશમાં દર વર્ષે ઉત્તરોત્તર ૨૫ ટકાનો કાપ મૂકી એને અંકવાડિયામાં અમુક દિવસ દારૂની કુકાનો બંધ રાખી માર-વર્ગના ગાળામાં સંપૂર્ણ દારૂબંધી કરવી એવો નિર્ણય લેવાયેલ. તદનુસાર તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૪૭ના રોજથી દારૂની વપરાશ ઉપર પચીસ ટકાનો કાપ મૂકાયો અને અંકવાડિયામાં બે દિવસ માટે કુકાનો બંધ રાખવામાં આવી. દર વર્ષે દારૂની વપરાશ ઉપરનો આ કાપ અને કુકાનો બંધ રાખવાના દિવસો બંને વધારાતા ગયા. એપ્રિલ ૧૯૫૦થી વિદેશીઓ વગેરેને પરમીટ હેઠળ અપનાવે દારૂના અપવાદ સિવાય દારૂ અને બીજા માદક પદાર્થોના વેચાણ ઉપર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ મુકવાનો નિર્ણય થયો.

સરકારે એવું નક્કી કરેલ છે કે સંપૂર્ણ દારૂ નિયંત્રણ અમલ તા. ૧લી એપ્રિલથી એટલે કે સંપૂર્ણ સત્તાહત્તા પહેલા દિવસી કરવો. અને રાષ્ટ્રીય સભાએ દારૂબંધી સંતાક તરીકે ઉઠાવ્યું.

પશ્ચિમના ફટલાક દેશોમાં જનતાની ઉત્તમ અર્થે એક દિતકારી પગલાં તરીકે દારૂબંધીનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. પરંતુ જનતાએ પોતેજ, આગાહવાને કારણે

દાર્શની જરૂરિયાત લાગવાને લીધે કે લાંબા વખતની ટેવ સહેલાઈથી ન છૂટવાને લીધે, એવાં પગલાંમાં સંમતિ ન આપતાં દાર્શનીનાં પ્રયોગ છોડી દેવાં પડ્યા છે. હિન્દમાં આ બધી ખાસ કરીને મંજૂર વર્ગમાં અને પછત બનિઓમાં પેદેશી છે. હિન્દનાં બે મુખ્ય ધર્મો મધ્યમને પાંચ ગણી વર્ત્ય લેખે છે. આપણી આબોધવા માટે પણ મધ્યમની ટેવ ખાસ આવશ્યક નથી.

આપણા બંધારણની ૪૦મી કલમમાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે : "તંદુરસ્તીને નૃકશાતકારક એવાં માદક પીણાંથી અને પદાર્થોનાં દારૂગરી કારણોસર સિવાયના વપરાશ ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવા માટે રાજ્ય પ્રવાસ કરશે." સાંવભોમ લોકશાહી પ્રભસતાક પદ માપ કપો પછી દારૂબંધી અમલમાં મૂકવામાં આપણે માંત શ્રીધી પહેલાં છે એટલે સંપૂર્ણ દારૂનિરોધમાં માત્ર આપણને કે આપણા દેશને જ રસ પડશે એમ નહિ પણ બીજા દેશોને પણ એમાં રસ પડશે અને એની પ્રગતિ થાકે બહુજ ઉત્સાહ અને રસપૂર્વક નિહાળશે.

દારૂબંધી સફળ બતાવવા માટે માત્ર જનતાના બહુ-વેધ સહકારની જ જરૂર છે એટલે જ નહિ પરંતુ આસપાસના બ્રહ્મદેશો તેમજ જેમને દારૂબંધીના કાયદાનો અમલ કરવાનો કે અને શુનાઓ શોધવાના છે એમના સહકારની પણ જરૂર રહે છે. દારૂબંધીને કાયદો ધારાસભાનાં બંને મંડે તરફથી સર્વનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો છે અને એજ પતાવે છે કે લોકોનાં એમાં હૃદયપૂર્વકનો સહકાર છે.

સંસ્કારે ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરી છે, શ્વેતાત-ધારો અમલમાં મૂક્યો છે અને જનતા માટે હિતકારી એવાં બીજાં કેટલાંક પગલાં પણ લીધાં છે. સરકારને એવી ખાતરી છે કે જ્યાં સુધી દારૂની બધી ફર કરવામાં નહિ આવે અને એનું રચાત આભાર પ્રમેદની પ્રતિષ્ઠા અને બીજી ઉત્તરિ-સાધક સમર્થતાથી પૂરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી જનહિતનાં બીજાં કાર્યોનાં કંઈજ અસર નહિ થાય! જોગણ ૧૯૪૦ માં રથપાયેલ પ્રાંતક દારૂબંધી સમિતિએ આ જરૂરતને મહત્ત્વ આપ્યું છે અને દરેક જિલ્લામાં દારૂબંધી સમિતિઓ તેમજ દારૂબંધી અધિકારીઓ નીમવામાં આવેલ છે. એમની મારફત જિલ્લાઓમાં સંસ્કાર કેન્દ્ર એલવામાં આવ્યાં છે. કલાપથક અને પવાડા પોર્ટલેઓ રજાતમક કાર્યક્રમો આપી રહી છે. અને લાક્ષણિક વસ્તુ તો એ છે કે જ્યાં સાઈં એવું સમાજ સેવાનું કાર્ય થયું છે ત્યાં દારૂની બધી અધિક અંશે ટળી છે.

દારૂબંધીના અમલમાં જે મોટી અને ગંભીર મુશ્કેલી છે તે ગેરકાયદેસર દારૂના ઉત્પાદન અને સંગ્રહ અંગેની છે. આપણા રાજ્યને લાંબા દરિયા કિનારો છે અને આસપાસ બીજાં રાજ્યોની સરહદ પણ આવેલી છે. કેટલાંક રાજ્યોનું મુખ્ય સાથે એકીકરણ થવાથી બીજા રવાત્ર પ્રદેશમાંથી મુખ્ય તરફ ધસી આવતા ગેરકાયદેસર દારૂને અંકુશિત કરવાનો પ્રશ્ન તો પતી ગયો છે. માત્ર પોલીસ વિસ્તારોને સંપૂર્ણ સહકાર મેળવવો હજી બાકી છે. બીજાં પહેલી રાજ્યો સંપૂર્ણ સહકાર આપશે જો ત્રી આશા રાખવામાં આવે છે.

કિનારાના વિસ્તારોમાંથી જે દારૂ કોઈવાર પેસી જવા પડે છે તે મુખ્યત્વે તો પોલીસ વિસ્તારોનો હેતુ છે અપવ-ગેરકાયદેસર બતાવેલો હેતુ છે. આ અનિ-ષ્ટનો સામનો કરવા માટે શુનાઓ અટકાવવાનું જેમને સોંપવામાં આવ્યું છે એમના તરફથી ખૂબજ ચક્રારતા અને કાયદેશનાની જરૂર રહેશે.

કાયદેસર દારૂ એકાંટ મળવાથી અને એના ઉપર મનિષ્ય અપવાથી ગેરકાયદેસર દારૂનું ઉત્પાદન વધેજ એ દેખીતું છે. એટલે સરકારને લાગુ છે કે થોડા પ્રચારનાં પગલાંઓ ઉપરાંત પોલીસ અને એકસાઈત રટાફે સમજ બતાવવાની અને મિનસરકારી સ્વયંસેવક જળનો પંથુ સહકાર મેળવવાની જરૂર રહેશે. હોમગાર્ડને પોલીસ અમલદારો જેટલી કાયદેસર સત્તા સુખન કરીને આ કામ સોંપવામાં આવ્યું છે અને પોલીસ ખાતાને શુનાઓ શોધવાનું તેમજ દારૂબંધી અમલમાં મુકવાનું કાર્ય સોંપ-વામાં આવેલ છે. આ કામની આ રીતે ફેરબદલી કરવાથી એમ માનવાનું નથી કે આગકારી રટાફે કામ ગણના પાત્ર નહોતું.

જે રટાફે શુનાઓ શોધવાનું અને દારૂબંધીના કાયદે અમલમાં મુકવાનું કામ સોંપવામાં આવેલ છે. એણે પોલીસ અમલદારની બધીજ સત્તાઓ અવરય વાપરવી પડે છે. એટલે એક જ જાતની સત્તાવાળાં બે સૂત્રો રાખવાને બદલે સરકારે એનું નક્કી કરેલ છે કે બંને પોલીસ ખાતાનેજ આ કામ સોંપવામાં આવે અને કેટલાક ખાસ પસંદ કરેલા એકસાઈત રટાફે એમાં બદલી કરવામાં આવે તો એથી કાયદેશના વધશે. બાકીના એકસાઈત રટાફે પછીથી 'પ્રેડિમિનન્ટ-રટાફે' તરીકે કામ કરવાનું રહેશે અને બીજા બધા અંકુરો

બરાબર અમલમાં મુકાય છે કે નહિ તે જામને જાણતું રહેશે. આથી જામને આં નીચિને સફળ બનાવવા માટે બહુ જ જરૂરી એવી આમોદ પ્રમોદની અને પ્રચારની પ્રવૃત્તિ સાથે મુજબ સાધવાની પણ આવી તક મળશે.

તમારામાંના ઘણાબાર તો બહુતા જ હશે કે સરકારે એક 'રીફોર્મિશન યોડ' ની સ્થાપના કરી છે. હાઈવેથી અમલમાં આવ્યા પછી જમણી વર્ગને આમોદ પ્રમોદ અને રમતગમત દ્વારા રંજત મેળે જે માટે યથોચિત પગલાં લેવાનું કાર્ય આ યોડ કરે છે. આ યોડને માર્ગદર્શન આપવા માટે તેમજ બધાં કાર્યો વચ્ચે એકસૂત્રતા રચવા માટે સરકારે એક 'રીફોર્મિશન કમિટી' પણ નીમી છે. આ સમિતિમાં કેટલાક પ્રધાનો તેમજ કેટલાક ખાતાંઓના મુખ્ય આધિકારીઓ પણ છે અને જે નિયમિત પણે છે.

આ સમિતિએ શરૂર તેમજ આમિત્વાદમાં આમોદ પ્રમોદનાં કેન્દ્રો શરૂ કરવાનું મંજૂર કરેલ છે. અને તદ્દુપસાર આમાં કેટલાંયે કેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવ્યાં છે. આવાં કેન્દ્રોને વ્યવસ્થિત બનાવવા માટે સહકારીખાતું, મામખંઆપતો અને સમાજસેવાની સંસ્થાઓના સહકાર સાધવામાં આવે છે. શરૂઆતમાં આવાં પ્રત્યેક કેન્દ્રને સ્થાયી ખર્ચ માટે રૂ. પાંચસો અને ચાલુ ખર્ચ માટે વાર્ષિક રૂપિયા ૧૦૦ની ગ્રાન્ટ ત્રણ વર્ષ માટે મંજૂર કરવામાં આવી છે. આ સમય દરમિયાન આ કેન્દ્રો પગબર થઈ જશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. સંપૂર્ણ હાઈનિયેશ અંગેની સરકારની નીતિ અમલમાં મુકવામાં આ આમોદ-પ્રમોદની જરૂરત પછી જ અમલમાં લાગુ પડે.

આ પ્રશ્નની પોતાની જ અનેકદશીય વિચાળતા, એની આસપાસ વીટળાયેલી મુરકેટીઓ અને લાગતા પળગતા સ્વાર્થપુરુષો તરફથી થતો વિરોધ—જે બધું લક્ષમાં રેતાં જે સરકારી અમલદારોને હાઈવેથી અમલમાં મુકવાનું કામ સોંપાયેલ છે તેઓએ પોતાના દલનતથી અને વર્તનથી સરકારના હુકમોને અમલ કરવાનો છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓ પોતે હાઈવેથીની નીતિને સંપૂર્ણ રીતે અમલ કરતા નથી એવી અસર ઉત્પન્ન થાય છે એવું વાણી અથવા કમંથી કંઈજ ન થઈ બધે એવું પણ તેઓએ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. આગકારી અને પોલીસ ખાતાંનાં માણસો જે હાઈવે રેલમાં સપડાયેલા માલમ પડશે તો એની સખત નેધે સેવામાં

આવશે એ નીતિને હુકમ સરકારે બહાર પાડેલ છે. પોલીસ અને આગકારી ખાતાંમાંથી કેટલાક માણસો હાઈવે છે એવી ફરિયાદો હજી પણ આવી રહી છે. હાઈનિયેશ સંપૂર્ણ બનાવવાના આપણા પ્રયત્નો પ્રગ્લતા સહકાર ઉપર અવલગ છે. પ્રગ્લતાં જે એવી માન્યતા ફેલાય છે જે અમલદારોને હસ્તક હાઈવેથીની નીતિ અમલમાં મુકવાનું સોંપાયેલ છે તેઓ પોતે જ જે નીતિ બરાબર અમલવાર કરતા નથી અથવા તો યુનાઓ તરફ આંખમીઆમણું કરે છે, તો હાઈવેથીની સફળતાના આધારરૂપ પ્રગ્લતાં સહકાર આપણે ગુમોવશું. મને બાજુ મળું છે કે કેટલાય કિસ્સાઓમાં સ્ટેફની વિરૂદ્ધ ખાતાં તરફથી કામ લેવામાં આવેલ છે અને કેટલાકમાં તો પ્રોત્સાહન પણ કરવું પડેલ છે. ઘણા જ શીયની-હકીકત તો જે છે કે કેટલાક અમલદારો, જે પોતાપોતાની એક્સિડેન્ટ ઉપરી છે, તેઓ પણ આમાં સરોવાયેલાં લેવામાં આવે છે. મુખી-રેડી-રેડો હાલો ધરાવતા અમલદારો, પણ સરખે કરવાની સરકારને જરૂર પડે જે નોકરિયાત વર્ગના નીતિપણ ઉપર વેપક પ્રકાશ નાખે છે! નોકરિયાત વર્ગે તો પોતાના વર્તનથી, પ્રમાણિકતાથી અને આરિયથી દર્શાવી આપણે જોઈએ કે તેઓ લેશના કિતમાં કામ કરી રહ્યા છે અને સરકાર તેમજ પ્રગ્લ જામનામાં જે વિશ્વાસ મુકી રહેલ છે અને તેઓ પાત્ર છે.

સંપૂર્ણ હાઈવેથી અમલમાં આવતાં આગકારી બાજુ પશ્ચાદ્દર્શમાં રહેશે અને શરૂિય આયોજનની એક પ્રવૃત્તિ તરીકે સરકારે જેને સૌથી વધુ મદત આપેલ છે તે હાઈવેથી આગકારી સ્થાન લેશે.

ફાલવણી, હાકતરીવિલા અને બહાર આરોગ્ય એ ગ્રામ્ય જેમ શરૂિય આયોજનની પ્રવૃત્તિઓ છે અને આમલગનું જીવનપોરણ સુધારવા માટે એની જરૂર રહે છે એવી જ રીતે હાઈવેથી પણ એક સામાજિક સુધારો છે અને જે લાંબા જાતસામાન્યને આપવા માટે રાત્ર્ય ધરારો ગાળે છે તેને સાચવવા માટે જે જરૂરી છે. આ દિવસે જોનાં હાઈવેથી પાછા આમલગની સંપત્તિ સાચવવાની, અમલગ આદિય ઘડવાની અને આરોગ્ય જાળવવાની દિગ્દેશ છે અને અથવા લાંબો જે જાતનાં આપવામાં આપણે સફળ થઈએ તો એને માટે આપાયેલ ભોગ ધરણ સોખારો.

• હું આ પરિવારને સફળતા વાંચું છું. •

* મુજબમાં તા. ૨૭મી ફેબ્રુઆરીના રોજ મેળેલી અલગલગી અવલોકનની રિપોર્ટ ઉપરથી જાણવા મળેલી પ્રવૃત્તિ

શ્રદ્ધાની પગદંડીએ

આપણા રાજ્યમાં તા. ૧૬મી એપ્રિલ ૧૯૫૦ થી સંપૂર્ણ દારૂનિયંત્રણ અમલ થશે. માફે મન અત્યારે કમચઃ દારૂનિયંત્રણાં છેલ્લાં ત્રણ વર્ષ દરમિયાન લીધેલા અવિરત પરિશ્રમ અને દાખવેલ સતત અગ્રતિનાં સંસ્મરણોના વંદીયે યશુ છે. આપણે માર્ગ મુરફેલીથી ભરેલા હતા. પિ રાધીઆની દુસ્તિના આપણને સામને કરવા નો હતો. તેમજ સતત પ્રયાસથી લોકોને જાણવવાનાં હતાં. સંસ્કાર દેન્દ્રો વગેરે દ્વારા આમોદ-પ્રમોદનાં બીજાં સાધનો આપવાનાં હતાં તેમજ ભજન, કીર્તન, નાટ્ય, ફિલ્મ, રમતગમત વગેરે સમય ગાળવાના બીજા

શ્રી. લ. મા પાટીલ

માર્ગો પુરા પાડવાના હતા. ગેરકાયદેસર દારૂ ગાળનારની પ્રતિષ્ઠા ઉપર આપણને ચાંપતી દેખરેખ રાખવાની હતી તાના જનાં બહુજ વચાળા એવા વિરોધપક્ષનો સામનો કરવાનો હતો. હું હિમતપૂર્વક કહી શકું તેમ છે કે આમાંની ધણીખરી મુરફેલીઓ આપણે વધારી ગયા હીએ અને આપણી અનેકવિધ પ્રગતિઓ સફળતાપૂર્વક આગળ ધપાવી શક્યા હીએ. પ્રભુનો તેમજ શરકારી કાર્યકરનાંને બે વફાદાર અને હૃદયપૂર્વકનો સહકાર ન હોત તો આ સંભવી શકત જ નહિ. દારૂબંધીના કાર્યક્રમનો સફળ અવિનંકાર કરવા માટે રાજ્યે જે આહવાન કરેલ છે તેને પ્રભુએ પ્રસાદ્ય રીતે ઉપાડી તીકું છે એમ મારે આભારપૂર્વક ફરી કહેવું ગેરુએ. દારૂબંધી અંગેના ગુનાઓ શોધવામાં પોલીસને મદદ કરવા માટે સંખ્યાબંધ લોકો બહાર આવેલ છે. આપણા દારૂબંધી આયકારીઓને મચાર સલાઓ ભરવામાં તેમજ આમોદ-પ્રમોદના કાર્યક્રમો ચાલવામાં લોકોએ આપણે મદદ કરી છે. લોકોને એવી ખાતરી થઈ છે કે

દારૂબંધી એમનો સામાજિક, આર્થિક અને નૈતિક ઉત્કર્ષ અવશ્ય લાવવાની જ છે અને એ માન્યતામાં હોડી શ્રદ્ધાને કારણે જ આ સહકાર ઉપલબ્ધ બની છે.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ સાથે સંકળાયેલ કાર્યકર વર્ગે જે અમૂલ્ય સેવા ખાતરી છે તેને માટે પ્રતિજ્ઞાના બે રાંદો કલા વગર મારાથી રડી શકાય તેમ નથી. એમાંના ફટલાક નિષ્ણુતો છે. એમની મૂલ્યવની સલાહ ફેટલીયે ગૂંચવણ ભરેલી મુરફેલીઓના નિવારણમાં ઉપયોગી થઈ પડી છે. એમાંના ફેટલાક પીઠ સમાજસેવક છે. દારૂબંધીનાં જીદાં જીદાં અંગેના અમલ શરૂકના તેમજ શ્રામવિસ્તારોમાં કઈ કઈ રીતે કરવા એ અંગે એઓના વિશાળ અનુભવે આપણને નક્કર કાર્યદિ આપી છે. હું ખરેખર માનું છું કે એમનો આવો હૃદયપૂર્વકનો સાથ ન હોત તો અત્યારે આપણે જે પરિણામો મેળવી શક્યા હીએ તે મેળવવા ભાગ્યે જ શકિતમાન બન્યા હોત! એમના પ્રશસ્ય સમુદાયો આપણને સંપૂર્ણ દારૂનિયંત્રણા છેલ્લા ત્રણકે પહોંચવામાં ખૂબ મદદ કરી છે અને એથી જ એમને હું અભિનંદન આપું છું.

અહીં છે કે હજારે ફેટલીક મુરફેલીઓને પહોંચી વળવાનું બાકી છે. ૧૬મી એપ્રિલે શુભ અને વૈભવના નવ-શુભની માત્ર નોખત વાગશે. નવજન્મ બાળકને હજી સંભાળ-પૂર્વક ઉછેરવું અને મોડું કરવું પડશે. ગેરકાયદેસર દારૂની પ્રતિષ્ઠા વધી પડશે એવો ભય જે ફેટલાક વિરોધીઓ સેવી રહ્યા છે એને સુદઢ પ્રવરનોથી આપણે નિષ્ફળ બનાવવો પડશે. આમ, આ સમય નિરાંતનો નથી. શ્રદ્ધાના મુદ્દ પાયા ઉપર આપણે કામ કરવું પડશે અને બમણા ઉત્સાહથી આગળ ધપવું પડશે. જે કાંઈ મુરફેલીઓ, આપણા માર્ગમાં આવે તેના સખજ સામનો કરવાનો રહેશે.

આ માર્ગે કામ કરતાં આપણે આપણા પ્રયાસમાં જરૂર સફળ થશું જ. મહાત્મા ગાંધીજીના આશીર્વાદથી તેમજ હજારની સંખ્યાથી દારૂનિયંત્રણ શિરંતન સુખની સાધનામાં સફળ થશું જ.

તીકના રસમાંથી નુકેશાનકારક મોદક પીણીઓ
 બનાવવાના સમાજવિશેષી કૃત્યમાં રોકાઓના માધુસોને
 બે કોઇ વધારે સારા હિતકારી ધંધા તરફ વાળવામાં
 ન આવે તો દારૂબંધીનો અમલ એ કેવળ એક નિષેધાત્મક
 પગલું જ બની રહે. તાકેતું
 છેલ્લે કરનારાઓમાં જે
 પોતાના ધંધાને લગતું
 આતુષી રહેતું છે એનો
 સારમાં સારો ઉપયોગ
 તો તાડગોળ બનાવવાના
 વ્યવસાયમાં બે આપણે
 તેને રોકીએ તો થઇ શકે
 તેમ છે. એટલે જ તાડી
 બનાવવાના વ્યવસાયમાંથી
 એ લોકોનું ગોળ અને
 ખાંડ બનાવવાના
 વ્યવસાયમાં પરિવર્તન
 કરવાનો પ્રયત્ન એક મૂળભૂત
 સામાજિક પ્રયત્ન છે.
 ગ્રામીણોના આપણા
 કાર્યક્રમમાં દારૂબંધી અને
 તાડગોળની બનાવટ
 એકમેકનાં પૂરકને બને
 એવા કાર્યક્રમો હોવા
 જોઇએ.

ખોરાક ઉત્તમ, સ્વાદિષ્ટ અને શુભકારી અને તે માટે બંને
 તેલથી વધારે કાળજી રાખે છે. પોતાના કુટુંબને ઉત્તમમાં
 ઉત્તમ વાનગી પુરી પાડવા પાછળ જરૂરેન ઉઠાવવામાં
 એ કંઈ જ બાકી રહેવા દેતી નથી. ત્યારે વ્યાપ રીતું

લક્ષ્ય તો પોતાની મહેનત
 અને ઉત્પાદન દ્વારા પૈસા
 પેદા કરવાનું છે. એનું
 મુખ્ય ક્ષેત્ર આજમાં
 એણે આપોને વધુમાં વધુ
 ફાયદો કાઢવાનું હોય છે.
 તેથી જ કોઈપણ સુયોગિત
 સમાજમાં આપણે ઉપરન
 દૃષ્ટાન્તમાં જણાવી તેવી
 કડાઈની પદ્ધતિને બદલી
 માતાની પદ્ધતિ અમલમાં
 મૂકવી જોઈએ. સમાજને
 આપણે ત્યારે સમજ
 સ્વરૂપે ખ્યાલમાં લેવું
 જોઈએ ત્યારે ધરમણુ ધોરે
 બતાવાતાં ગોળ અથવા
 ખાંડનો સમાવેશ પડેલ
 પદ્ધતિમાં થાય છે. પરંતુ
 ત્યારે આપણે ઉત્પાદક
 કે જે માત્ર વેચાણ માટે જ
 ઉત્પાદન કરે છે એ
 પોતાનું બધું જ ઉત્પાદન
 પોતાના જ વપરાશમાં
 લેતો નથી, તેનો ખ્યાલ
 કરીએ છીએ ત્યારે, એવું
 ઉત્પાદન કેવળ
 વિનિમયણે હોઈ, એવું

દારૂ - નિષેધના કાર્યક્રમનું પૂરક અંગ

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવ્યા પછી તાડતું
 છેલ્લે કરવામાં રોકાયેલ લંદારીઓ, જે ધંધાવિહીન
 બને, તેઓની ધંધાદારી કુશળતાને બે યોગ્ય
 લાભ લેવામાં ન આવે તો દારૂબંધીની નીતિ એક
 નિષેધાત્મક નીતિ જ બની રહે! આ વર્ગને
 શુદ્ધઉલોગના ધોરણે, તાડમાંથી ખાંડ-ગોળ
 બનાવવાના વ્યવસાયમાં રોકી શકાય. અનાજની
 અછતના આ જમાનામાં, લાખો એકર કસદાર
 જમીન રોકી લેતી શેરદીમાંથી કારખાનાં મારફતે
 ખાંડ-ગોળ બનાવવાને બદલે, પડતર જમીનમાં
 કુદરતી રીતે જ ઉગતાં તાડવૃક્ષોમાંથી શુદ્ધ-ઉલોગના
 ધોરણે બે ખાંડ ગોળ બનાવવામાં આવે તો એથી
 હિન્દની અર્થવ્યવસ્થામાં ઘણો ફાયદો થાય. આ
 થયું દારૂબંધીના કાર્યક્રમનું પૂરક અંગ.

લેખક

શ્રી. જી. સી. કુમારપા

ખાંડ અને ગોળનું
 ઉત્પાદન એ આપણા દેશનો
 મોટામાં મોટો શુદ્ધઉલોગ
 છે. આ ઉત્પાદન માટે
 આપણો દેશ ઘણા જૂના
 સમયથી જાણીતા છે. ખાંડ એક શક્તિવર્ધક પદાર્થ
 હોવા ઉપરાંત સત્ત્વરસંરક્ષક પણ છે. એટલે કે ઘરગથ્થુ
 વપરાશની ચીજોમાં એ એક અનિવાર્ય ચીજ ગણી શકાય.

ઉપયોગ અને વિનિમય

કોઇ પણ વસ્તુના ઉત્પાદન પાછળ બે રીતુ હોઈ
 શકે છે. એક તો ઉપયોગ અર્થે એવું ઉત્પાદન અને બીજું
 વિનિમય (બદલા) અર્થે. માતા બાળક માટે જ ખોરાક
 રાંધે છે તે ઉપયોગ અર્થે રાંધે છે. ત્યારે કંઈક જે ગિદાઈ
 બનાવે છે તે બદલા અર્થે બનાવે છે. માતા પોતે રાંધેથી

સાથે બાળક અનિષ્ટો સંલગ્ન હોય કે
 સંલગ્ન છે. આવા ઉત્પાદનના લક્ષ્યમાં ઉત્પાદન
 ખર્ચ, અને એકી મહેનતે વસ્તુ પેદા કરવાની યોગ્ય
 પ્રધાનરથાન ભેગવે એ દેખીતું છે.

સામાજિક દૃષ્ટિબિન્દુ

શુદ્ધ-ઉલોગ મારફતે ઉત્પાદન કરવાની જે બદલામાં
 કરવામાં આવે છે એની પાછળ માત્ર આર્થિક
 દૃષ્ટિ બિન્દુ જ નહિ, પણ બીજાં પણ સામાજિક

દરિદ્ર મિનુટોમાં પણ કામ કરતાં હોય છે. જે દેશમાં વસ્તી ઘટી છે અને મૂડી કેપલ ઓછી છે તેણે ઓછામાં ઓછી મૂડીના રોકાણ સાથે વધુમાં વધુ કમરદારોને શેઠ પૂરી પાડવાનો વિચાર કરવો જોઈએ. આ સિદ્ધાન્ત પછી આપણને આપણાં કુદરતી સાધનોનો વધુમાં વધુ કાર્યક્ષેત્ર ઉપયોગ કરતા ગૃહઉદ્યોગો દ્વારા ઉત્પાદન વધારવા તરફ પ્રેરે છે.

શેરડી, તાડનો રસ, ખીટાં મૂળિયાં વગેરે જુદી જુદી વસ્તુઓમાંથી ગોળ અને ખાંડ પેદા કરી શકાય છે. આમાંનાં પહેલાં બે સાધનો તો આપણી પાસે સામાન્ય રીતે ઉપલબ્ધ હોય છે. શેરડી માટે ફળદ્રુપ અને કસદાર જમીનની જરૂર પડે છે. બ્યારે તાડ— ખાસ કરીને ખજુરી અને તાડ— જે જમીન ઉપર ખીલું કંઈજ ન ઉગી શકે ત્યાં ઉગે છે. આપણા દેશમાં અત્યારે ખાદ્ય પદાર્થોના ઉત્પાદનની દ્રષ્ટિએ કંઈક ખેંચ છે. એટલે આપણે આપણી એટલી શકાય તેવી સમર્થતા જમીન અનાજ, ખાજરી અને ખીંચા ખાદ્ય પદાર્થોના ઉત્પાદન પાછળ વાપરવી જોઈએ. અત્યારે ખાંડનું ઉત્પાદન હલકા પ્રકારની જમીન માફકને પછી થઈ શકે તેમ છે. એવા સંજોગોમાં ખાંડ-ગોળ વગેરેના ઉત્પાદન માટે નાગમાં સારું સાધન તાડ છે.

ખાંડ કારખાનાંમાં અને તો --

વળી કારખાનાંઓમાં જે સફેદ ખાંડ જતાવવામાં આવે છે તે તો દવા અને સૂર્યના તડકાની મદદ વડે પાણીમાંથી ચુસાયેલાં દારૂડોજન, એકસીજન અને કાર્બન માન્ડોક્સ જતાવવામાં આવે છે. શેરડી ઉગાડવા માટે આપણે સારામાં સારી ફળદ્રુપ જમીન વાપરી નાખીએ છીએ. આ જમીનની ફળદ્રુપતા અને એનાં ખનિજ તત્વો શેરડી જરૂરીથી યુક્તી સે છે. એથીજ જમીનની રસપ્રતિ અને ચોરસત્વાર કિમતી ખાતર દ્વારા તાડ કરવી પડે છે. શેરડીના રસની અંદર જે ખનિજ તત્વો અને વીતામિન્સ છે તેને કારખાનાંઓ ગોળની રસી સાથે ફાળવી દે છે. એટલે કસદાર જમીનનો જે વિશિષ્ટ લાભ છે તે કારખાનાંમાં ઉત્પન્ન થતી સફેદ ખાંડ દ્વારા મળતો નથી. વસ્તુતાએ તો આપણે આવી ફળદ્રુપ જમીન માફકને માત્ર જળનજી જ ઉગાડીએ છીએ. કારણ કે શેરડીને પીંચા પછી વધેલાં ફેવો માત્ર બહુમાંગ વપરાય છે. એટલે કે શેરડીમાંથી

જે સફેદ ખાંડ ઉત્પન્ન કરીએ તો જેમાં ચતુર્તાજી ઉગાડી શકાય એવી સારી જમીનનો દુરુપયોગ થયો ગયુય. એટલે કે ખાંડ મેળવવા માટે આપણે નવું ને વધુ તાડ તરફ વળવું પડે. આ રૂઢી પંચર જમીનમાં અને મુલ્ય તરફથી દોહડપણ બાનને શ્રમ વગર કંઈનાં હોઈ, આપણી દૃષ્ટિનિર્ણયક અર્થચોજનામાં મર્યાદનું સ્થાન ધરાવે છે.

આપણા દેશની ખોડાકની અવતનો અને એ દા.સે ફળદ્રુપ જમીનનો આગમો સારો ઉપયોગ કરવાની જરૂરનો આગળ ઉલ્લેખ થયોજ છે. આ ઉપરાંત ઉત્પાદનના કાર્યનિધિ દરમિયાન ખાલતત્વો ને એમાં થઈ જતાં હોય તો એ ખોડાકની અવતનો કાનજી રૂઢી જરૂર જને. કારખાનાંઓમાં શેરડીમાંથી જે સફેદ ખાંડ જતાવવામાં આવે છે એમાં શેરડીના રસનું પુષ્ટક ખાદ્યત્વ નષ્ટ થાય છે. કાનજી કે જે કુલો નાખી દેવામાં આવે છે એમાં શેરડીમાં અસ્તિત્વ ધરાવતાં પ્રચલનક તત્વો અને ખનિજો હોય છે. એટલે કે કારખાનાંઓ દ્વારા ખાંડનું ઉત્પાદન એ ખોડાકની અવત ને લઈ લઈ થતી મુશ્કેલીઓનું એક પ્રેરકશબ્દ છે. ગૃહઉદ્યોગ દ્વારા જે ખાંડ જતાવવામાં આવે તો આ ખોડા કંઈક અંશે દૂર થાય છે કારણ કે ગોળની રસીમાંથી પણ ગોળ જતાવી શકાય છે.

પણ સંશોધનો નોંધો

પોષણને લગતી આપણી જરૂરીયાતોને કંઈક બચી પહોંચી વળવા માટે આપણે ગૃહ-ઉદ્યોગ દ્વારા તાડગોળનું ઉત્પાદન કરવા તરફ દોરણએ છીએ તેમ જતાં આ વિષયને પછી અનેક બાબતોએ છે. તાડનો રસ ખાંડ થઈ જવાના સંજોગો ઓછા થય, બહુ કિંમતી રૂઢી ઉપર ચરવા માટે ઓછી મર્યાદાની જરૂર પડે, બહુ વગેરેની સુધારણા દ્વારા જળનજી વગેરેનું અર્થ આપણે થાય, — એ બધું સિદ્ધ કરવા માટે હજી પણ સંશોધનોની જરૂર રહેશે. કારખાનાંઓની વડરિવાતોને પહોંચી વળવા માટે શેરડીની જુદી જુદી જાતોના વિશ્લેષ પાછળ આપણે કસોટી રૂપિયા ખર્ચ્યાં છે. પરંતુ આપણી રાષ્ટ્રીય અર્થચોજનામાં તાડગોળ ઉદ્યોગનું થતું મહત્વ દોરા જતાં એને વૈજ્ઞાનિક તરફે લેવા માટે કશુંજ હજી થયું નથી.

દેશની અર્થચોજનાની જરૂરત

કેવળ ઊર્મિવશ થઇને કોઇપણ જાતના મૂલ-લેવાગને ટેકા આપવાનો અર્થ નથી. આપણા સમસ્ત દેશની અર્થચોજનાની અનેકવિધ જરૂરિયાતોને એને પહોંચી વળવાનું છે. આપણી નવી-સમાજરચનામાં તેમજ રાષ્ટ્રિયોત્થાનના કોઇપણ કાર્યક્રમમાં તાડગોળના ઉત્પાદનનું કેટલું મહત્ત્વ છે તે આપણે જાણીએ. દારૂબંધી અમલમાં આવતાં તાડરક્ષાનું હેતન કરનાર જે સંખ્યાબંધ લોકો બેકાર બનશે એમની વિશિષ્ટ શક્તિને ઉપયોગી દિશામાં વાળી તાડના રસમાંથી ખાંડ અને ગ્રાળ

મેળવવાની શક્યતા પણ આપણે જાણીએ. આ માગનો અંશીકાર કરવાથી આપણી લાખખો એકર જેટલી ફલદ્રુપ જાતના ઉપયોગી વ્યવસ્થા વાવેતર માટે છૂટી થશે અને ખિરાકની અછતને એ રીતે પહોંચી વળાશે.

અહીં છે કે રાષ્ટ્રીય આયોજન કરતી વેળા અને દારૂબંધીનો અમલ કરતી વેળા આ દૃષ્ટિબિન્દુની અવગણના નહિ થાય.*

*અગ્રીમ ઉપરથી

—: આપુએ શું કયું? :—

[હિન્દની જનતાની સર્વદેશીય ઉચિત સાધવાનો પ્રયાસ કરવા જતાં, મહાત્માજીને લાગ્યું કે ગરીબ જનતાને દારૂની બદીમાંથી લોચી પહેલાં મુક્ત કરવી પડશે. એટલે એણે ચેતાની પ્રજાના એક મૂળજૂત અંગે તરીકે દારૂબંધીને સ્થાન આપ્યું. આવારે દેશના સપળા ભાગમાં આ એક વખતે આશ અમલમાં મૂકાઇ રહી છે. બધાપના કાયકમ ઉપર દારૂબંધીને સ્થાન મળેલ છે. પરંતુ તેઓને લાગ્યું છે કે લોકોને દારૂની બદીમાંથી મુક્ત કરવા માટે મામજીવત એવી રીતે વ્યવસ્થિત કરવું પડશે કે જેથી કરીને દારૂની દુકાનોને સ્થાને કંઈક વધુ સારી વસ્તુ મૂકી શકાય. એટલે સરકારના એક કાયકમ લેખે માગણીઓમાં આગોદ્રપ્રમોદનાં સાધનો વસાવવામાં આવે છે. અત્યાર સુધી ગામડામાં જીવન ચાલતી વેળાએ ઘડાપેલું હતું. હવે આ ચાલિનાં બંધનોની પર થઇને સમગ્ર ધોરણે ગામડાંઓને આગોદ્રપ્રમોદ કરવાનું કહેવામાં આવે છે. આથી ગામડાંમાં એકતાની ભાવના પ્રગટે છે. (અધિક્રમક) હિન્દમાં સામાસાત લાખ ગામડાં હોઈ, આ વસ્તુ મહત્ત્વની છે. સરકારને દારૂબંધી નીષ્પત્તી કરોડોની મહેલથી આવક જતી કરવી પડે છે. પરંતુ ગરીબોની નબળાઈ દ્વારા મેળવેલી આવક તે બદી રીતે આવક નથી પણ સત્યાનાય છે.

હવે જાહેર લોકમત દાંને કોઇપણ જાતની સામાજિક પ્રતિષ્ઠા આપવાની વિરૂદ્ધ છે. હવે હિન્દમાં, સ્વાતંત્ર્યના આગમન પછી, દારૂ પીવે. એ સાઈ લેખાનું નથી. મુખ્યત્વે ખિસ્તી ગવનર રાજા મહારાજ સિંગ જ્યારે હોદ્દા પર ઉપર આજ્ઞા ત્યારે એમણે સરકારી મૂકમાં જાહેર રીતે કે અંગત રીતે કોઇપણ જાતનાં કેડી પોણાંને ઉપયોગ કરવામાં નહિ આવે એવું જાહેર કરેલું. વર્તમાન પત્રોએ એને પહેલા પાનાં ઉપર આગળ પડતું સ્થાન આપેલું.

પશ્ચિમની અસર હિન્દ ઉપર એટલી બધી જવાઈ ગયેલી કે દારૂ પીવે. એ પણ ત્યાં એક દેશન થઇ પડેલી. હવે એ જુવાળ જોસરી ગયા છે. અપવાદ સિવાય, હવે હિન્દમાં દારૂ પીવે. એ શોભા-સ્પદ નથી. આમાં કેન્દ્ર સ્થાને દારૂની બદીમાંથી મુક્ત થવાનો લોકોનો નિર્ણય છે. આ મુક્તિ માટેના સમગ્રો યશ મહાત્માજીને કાળે જાય છે. એમાં દારૂની બદીમાંથી મુક્તિ અપાવવા માટેનું એમનું મુદ્દ પણ અગત્યનું છે. એ મુદ્દ એમણે જીત્યું છે. હવે દારૂને દેશવરો બની રહ્યો છે. એને માટે કેટલાયે ગરીબોના મૃગા આંધીવાદ મહાત્માજીને મળશે.

૨૧. સ્ટેન્ડી બોન્સ
(‘મહાત્મા ચાંપી’માંથી)

ના આગમન સાથે રાજકીય મુકિત એ તો વધુ ઉચ્ચ સાધનાનો એક માત્ર માર્ગ જ ગણાયો છે. સાધના તો છે. વિશાળ જનતાના ઉન્નયન એવની. સત્તા ઉપર આવ્યા પછી આપણા રાજકીય નેતાઓએ

નવયુગનો કલ્યાણ-દીપ

લેખક

ડૉ. એ. યુ. શેખ

પોતાની નજર સામાજિક અને આર્થિક કલ્યાણ તરફ ફેરવી છે. એમના માર્ગમાં અનેક મુશ્કેલીઓ છે. પરંતુ તેઓ જનકલ્યાણ માટે જૂતનિષ્ઠ છે. હિન્દમાં કલ્યાણસાધક રાજ્ય માત્ર જન્મ્યું છે એટલું જ નહિ પણ એના ઊંડા પાયા પણ નજાઈ ચૂક્યા છે. રાષ્ટ્રપિતાનો સર્વોદયનો આદર્શ એજ આમાં પ્રેરણાસ્થાન રહેલ છે.

ભારતીય બંધારણનો આદર્શ

બંધારણના આમુખમાં ન્યાય, સ્વાતંત્ર્ય, સમાનતા અને અધુતવના અમૂલ્ય સિદ્ધાંતોમાં પોતાની અચળ શક્તિ વ્યક્ત કરી પછી પણ આપણા રાષ્ટ્રીય નેતાઓએ રાજ્યનો નીતિના જે કેટલાક માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો ગ્રહણ કર્યા છે એમાં સ્પષ્ટ રીતે સ્વયંપણ છે કે રાષ્ટ્રીય જીવનમાં બધા જ અંગેને રાજકીય, આર્થિક અને સામાજિક ન્યાય સાંપડે એવી સમાજરચના બને તેટલી અસરકારક રીતે સિદ્ધ કરી અને સાચવી, રાજ્ય લોકો કલ્યાણ સાધવાનો પ્રયાસ કરશે. વિશેષમાં તેઓએ એમ પણ નિર્દિષ્ટ કરેલ છે કે લોકોનું જીવનધોરણ ઉચ્ચ બને, પોષણ અધિક મળે અને જાહેર આરોગ્ય સુધરે એ જોવાની રાજ્ય પોતાની પ્રાથમિક ફરજ ગણશે. અને લોકોની તંદુરસ્તીને તુલ્યકારક એવાં કેટલીક પીણીઓમાં દાખરી કારણોસર સિવાયના વપરાશ ઉપર રાજ્ય પ્રતિબંધ લાવશે: (હિન્દુ બંધારણ, ચોથો વિભાગ, આર્ટિકલ 32 અને 33)

આ નવું બંધારણ અમલમાં આવ્યા પછી માત્ર ત્રણ જ માસમાં મુંબઈ સમા હિન્દના આગળ પડતા વિભાગમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો અમલ થાય, અને એ સંપૂર્ણધર્મિનું ઉદ્ધાટન ભારતીય પ્રજાસત્તાકતા માનવર પ્રમુખને દસ્તે થાય, એમાં ઘણું જ ઐતિહાસિક રહેલ છે.

એ ખ્યાલ ત્યારેજ આવે—

વિશેષમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો પહેલો દિવસ

એક આતંતરિક વસ્તુ છે. કારણ કે રાષ્ટ્રીય આયોજનનું મહાકાર્ય શરૂ કરીએ તે પહેલાં પરદેશી ઓએ વારસામાં આવેલી મલિનતા ઘાંઘી નાખવી જોઈએ જ. અહીં સંભારણું જરૂરી છે કે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધી દર્શાવીને

સ્વાતંત્ર્ય જેટલું જ મહત્ત્વ આપતા, દારૂના દાવાતળમાં લાગેા મૃંગા અને ગરીબ લોકોની જીવંતી હોવાની જોઈ એને ખૂબ જ દુ:ખ થતું. શહેરમાં રહેતા 'સુધરેલા' એને દારૂથી થતી પાચમાલીનો ખ્યાલ એકદમ ન આવે! એ તો જ્યારે આપણે ડાંગના અંદરના પ્રદેશોમાં જઈએ, અને ત્રણ ચાર આને બારલી લેએ મળતા સસ્તો અને અત્યંત માદક દેશી દારૂ પી પીને નીતનાઇને પંચે વિચરતા અસંખ્ય ડાંગવાસીઓને જોઈએ ત્યારે જ એની પાસવતળાં કંઈક ખ્યાલ આવે. છેલ્લા કેટલાક દશકાઓ દરમિયાન ડાંગ જોવાતાના જિલ્લાએ પણ સરકારી નિયંત્રીને ૮૧ લાખ રૂપિયા આપ્યા છે એમાં કંઈ નવાઈ નથી! જો જ રીતે બીજો, આદિવાસી, જો, હરિજનો, લામાનીઓ અને બીજા કેટલાયે લોકો સરકારી લાઈસન્સ હેઠળ સહેલાઈથી મળતાં માદક પીણાં એના વિનાશક આકર્ષણમાં સકારણ કસાયા છે! ખિજપુર જિલ્લામાં મોંઘાં બરતની સારીઓ અને પોલકાઓ યુધેતો, વિખ્યાત કાગીર વર્ગ, અજ્ઞતવાળા વિસ્તારમાં સરકારે ખોલેલાં રાહન કાર્થોમાં પત્થરો ભોગવા માટે પોતાની સ્ત્રીઓને ફરજિયાત મોકલતો હોય છે ત્યારે એ મુંઝવે છે કે એટલું જ કે સરકારમાન્ય તારીની દુકાનો એઓની આવકનો મોટો ભાગ મુઝી રહી છે! આમ બનતું આવ્યું છે એનું કારણ એટલું જ છે: ખસખસાં ખરાબ મુસલમાનોના હસ્તક આગાધરી દુકાનો સોંપી પોતાની અમલ મહેસુલના પચીસ ટકા જેટલી રકમ ઉપરથી લેવાની સરકારને આદત પડી ગયેલી. આ અધમ મુસલમાનોશ ગરીબ દારૂ-ડિયાલો પસંદગી દારૂની મૂળ કિંમત કરતાં ચાર પાંચ ગણો ભાવ ચરલી પૈસા લેતા એટલું જ નહિ પણ એમાં, અધમતાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી, ક્યારેલ હાઈફૂસ અને એવા બીજા કેટલીક ભેગનાં સરતી રીતે વધારે પૈસા ખેડ કરવાને પ્રયત્ન કરતા. આમ દારૂના વ્યાપારની આસપાસ સઘળાં રાષ્ટ્રવિશેષી તરફે, મલિન સ્વાધિપત્યો અને આરિજ્યદીન લોકો એકલાં થતાં અને રાજ્ય અને

હિંદુસ્તાનીઓ માટે નવ સત્ય

અને આ ચુસણીતિનો જે કોણ વધુમાં વધુ જોઈ અને હાથ લેવાય તે તે દેશી દારૂ અને તાડી પીનાર ગરીબ વર્ગ! છતાં નવાઈની વાત તો એ છે કે સ્વાર્થપૂરુ હિંદુસ્તાનીઓ ફરી ફરીને આપણને સંભાર્યાં કરે છે કે હિન્દની વસ્તીનો માત્ર દસથી બાર ટકા વર્ગ જ દારૂની આદતમાં સપડાયેલો છે! પરંતુ આ લોકો સહેલાઈથી એટલું તો જરૂર જાણી જાય છે કે દરેક દારૂડિયા પાછળ ચાર પાંચ માણસનું કુટુંબ હોય છે અને એ કુટુંબ પ્રત્યક્ષ રીતે ભલે દારૂની આદતમાં સપડાયું ન હોય તથાપિ એની પાછળી લીલાના સંહારમાંથી તો બચી શકતું નથી જ! દારૂડિયો પોતાની નજીવી આવકમાંથી પોતાનાં બાળબચ્ચાને જે ઘોડાં ઘણાં અજબસર અને ફેણવણી આપી શકે તો હોય છે તેને આ ભવાનક દેવ છીનવી લે છે એટલું જ નહિ પણ સમાજમાં એનું જે શોડું થયું માનભર્યું ન્યાન હોય છે ત્યાંથી પણ એને પદબ્રજ કરે છે. આમ જે દસથી બાર ટકા લોકો દારૂ પીએ છે તે પોતાની સાથે બીજાં ત્રીસથી છત્રીસ ટકાને પણ વિનાશ તરફ દોરે છે. અને પ્રજાના ૪૦ થી ૪૮ ટકા એટલેા ભાગ જે આ રીતે અધ્યતનિત અને ચીમખાવેલ બનેલો રહેતો હોય તો રાજ્ય પોતાને 'પ્રજાકીય' અથવા 'લોકરાજ' કેમ કહી શકે? પુખ્ત મતાધિકાર પ્રાપ્ત ક્યોની આપણે જ્યારે 'ડિમ્ ડિમ્' પુઠરાઈ છીએ ત્યારે આપણે એટલું તો યાદ રાખવું જોઈએ જ કે જે લોકોનું આ રીતે અધ્યતન થયું છે તેઓ ભાગ્યે જ પોતાને મત સમજણ પૂર્વક વાપરી શકે! જે સરકારને તેઓ ચુટે અને જે રાજ્યમાં તેઓ વસે એ સરકાર અને એ રાજ્ય ફરજત-ખોર જ નીવડે! આમ બધીય દૃષ્ટિએ ભેતાં, અજાણ્યા તામરિકાના વ્યક્તિત્વ અને ચારિત્ર્યના ઘટવતરી દૃષ્ટિએ આપણા મૂળ પ્રજાસત્તાકમાં સંપૂર્ણ દારૂનિવેધ થયું જ રહસ્ય ધરાવે છે.

માન નિવેધાત્મક નીતિ નથી

એટલું પણ ભારપૂર્વક જણાવવું જોઈએ કે દારૂબંધી એ ફટલાક લોકો કહે છે તેમ કેવળ નિવેધાત્મક નીતિ નથી. ગાંધીજીના આદર્શોને વરેલા કોઈપણ રાજ્ય માટે એ એક ખૂબ જ પ્રગતિશીલ અને વિકસકર્મક નીતિ છે. વાર્ષિક નવ થી બાર કરોડની આવકારી આવક જતી કરવાનું મુખ્ય પ્રાંતને બહુ ભારે નહિ પડે કારણ કે એથી નુકસાનકારક માદક પદાર્થો પાછળ વપરાતા ગરીબ લોકોના

આશરે પચાસ કરોડ રૂપિયા બચશે. આમ દારૂબંધી એ કોઈ ભિન્નિત વિષય નથી તેમ જરૂરવાદીઓ જેને નેતિક દુરાચલ કહે છે તે પણ નથી. પરંતુ એ, જે યોગ્ય રીતે અમલમાં મૂકવામાં આવે તો, સામાજિક અને આર્થિક દૃષ્ટિએ આમલવર્ગના જીવિહારનું એક સખળ સાધન છે. સરકાર તો માત્ર લોકો પોતાની અંતે સમજે એ માટે મદદ કરી રહ્યો છે.

સામાજી સર્જન

અને દારૂ બનાવવા પાછળ જે કેટલુંય અનાજ અને લાભ ફોનોના રસ વેડફાઈ જાય છે તે પણ દારૂબંધીથી બચશે એ આપણે વીસરી શકીએ નહિ. જે મૂડી અને માનવશક્તિ દારૂ, અપીણ, ગાંજ અને તાડી પાછળ વપરાતી તે ફરે આપણાપણ કોઈક કૃતિપ્રેરક બ્યવસાય પાછળ વપરાશે અને એથી રાષ્ટ્રિય સંપત્તિના વિનાશને બદલે એનું નવું સર્જન થશે. ગોળની રસી અને મહુડાના ફૂલોમાંથી આશરે પાંચ લાખ ગેલન પાવર આસ્કો-લેલ ઉત્પન્ન કરવામાં આવશે અને એ મોટરોમાં પેટ્રોલનું ન્યાન લેશે. અને એ રીતે એ ક્ષેત્રમાં આત્મનિર્ભર બનવાના આપણા આદર્શને આપણે પહોંચી શકશું. એવા જ રીતે તાક, ખજૂરી, નાળિયેરી વગેરે લાખો વૃક્ષોના રસમાંથી આપણે બહુ જ મોટા પ્રમાણમાં વીદ્યાબીન બી. ધરાવતું જુકોઝ અને તાડગોળ-થીટ ઉત્પન્ન કરી શકશું. બહુ જ મોંઘા એવા પંદરેલી દારૂની અભ્યાત બંધ થશે. અને એ રીતે ગરીબ જનતાના ખીસ્સાં ઉપરના બોલે એછો થશે! અજીસ થવાં આશરે દરેકથી બાર ટકા વ્યક્તિગત આવકનો બચાવ થશે. અને એ સન્માર્ગે વણી શકાશે. મરખાનના કારણે શતાં સામાન્ય યુનાયોન પ્રમાણુ ઘટશે અને સારો વખત આવતાં કાપો અને બ્યવરયા જળનવાનું ખર્ચ પણ ઓછું થશે. રાજ્યમાં ને સંપૂર્ણ દારૂનિવેધ હશે તો ફરિયાદ બાળકેવળવી પ્રોદરિજાનુ વધારે સારી ખેતી વગેરે ઉત્તિ સાધનાનાં અને ગરિબ આયોજનનાં કાર્યો વધારે ફળદાપી નીવડશે. મિલોમાં અને કારખાનાઓમાં નશાને કારણે રહેતી ગેર-હાજરી અને નાકામયાબી ઓછી થશે અને એથી રાજ્યનું ઔદ્યોગિક અને ખેતી વિષયક ઉત્પાદન વધશે.

આમ રાજ્યને અને પ્રજાને સંપૂર્ણ દારૂનિવેધથી અને જનતાનાં નેતિક અને આર્થિક લાભો થશે; દારૂબંધી જ નવચુકની કલ્યાણુ સાધનાનો જીવન પ્રદીપ બનશે.

• (અંશિક રૂપરથી)

દા. રૂબંધી

એ કે

એ તિ હા સિ ક

રે ખા દ રી ન

અર્વાચીન હિન્દમાં દારૂબંધીના પ્રયોગનો ઇતિહાસ એ એક રીતે નેહએ તે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીના પોતાનાજ જીવનનું એક જ્વલંત પ્રકરણ છે. — એવો ઉલ્લેખ ૧૯૨૫માં “ક્રિશ્ચિયન હેરાલ્ડ” માં લખતાં વિખ્યાત અમેરિકન લેખક ડબ્લ્યુ ઇ. જોહનસને કરેલો. આગળ ચાલતાં હિન્દમાં દારૂબંધીના પદનિવેશનો પરિચય આપતાં એજ લેખકે લખેલું: “હિન્દના કેટલાયે ભાગોમાં મેં ડઝનબંધ દારૂની ડુકાનો નિહાળેલી. જન્યમુખે ઉભેલા કલાસિને એમની ધરણા પિપે પૂજતાં તેઓએ જવાબ આપેલા કે દિવસમાં પૂરાં એ ધરાકા પહુ આવતાં નથી. કારણ કે મહાત્માએ લોકોને શરાબ ન પીવાનો આદેશ આપ્યો છે.”

“કટકમાં મેં સેન્ટ્રલ જેલની મુલાકાત લીધેલી. સામાન્ય રીતે આ જેલમાં સરેરાશ ૪૦૦ જેલો ફરીએ રહેતા પરંતુ એ સમયે એમાં માત્ર ૧૭૮ ફેરીઓજ હતા. જેલરને કારણે પૂજતાં મને જવાબ મળેલો કે એ તો મહાત્મા ગાંધીએ આદેશી સત્યાગ્રહની ચળવળનો પ્રભાવ છે.”

શીલ સદાચાર અને સત્યનિષ્ઠા માટે જાણીતી એવી આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિમાં દારૂની બદી કેમ પેડી, કયા સંયોગોને કારણે એને વિસ્તરવાની તક મળી અને ક્યાં ક્યાં બળાએ એનો સામનો ફરી મૂળથી કાઢવા પ્રયાસ કર્યો એનો અહીં આલેખાયેલો કટીબદ્ધ ઇતિહાસ, સુખદમાં સંપૂર્ણ દારૂનિવેધની આ ઘડીએ હરકાતને જાણવો ગમશે. તત્કારીખનાં પાનાં એમ યોતી રહ્યાં છે કે ભારતીય ધર્મોએ સત્વશીલ માણસો માટે દારૂનો સર્વથા નિવેધ પ્રકાર્યો છે અને ધર્મપ્રિય રાજવીઓએ એનો અમલ પણ કર્યો છે. માત્ર આ બદી વિસ્તરી હોય તો તે ક્ષિટીશરૂની આખકારી નીતિને કારણેજ ! મહાત્માએ જોયું કે હિન્દની દરિદ્રતાનું મૂળ યોગેર વિસ્તરેલી દારૂની બદીમાં રહેલું છે. એને જ્યાં મુઘી મૂળથી રાજવામાં ન આવે ત્યાં મુઘી સ્વતંત્રતા શા કામની ? એટલેજ એમણે કોંગ્રેસના રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં સંપૂર્ણ દારૂનિવેધને સ્થાન આપ્યું. કોંગ્રેસે સત્તા ઉપર આવ્યા પછી મહાત્માજીના આ આદર્શને અપનાવી લીધો અને એને પરિણામે આપણે ત્યાં આજે સંપૂર્ણ દારૂનિવેધનો અમલ થઈ રહ્યો છે.

એજ લેખમાં મિ. જોહનસન લખે છે “હિન્દમાં ઇશ્વરે એકલેલા એક દેવી પુરુષ બસે છે એને લોકો મહાત્મા ગાંધી કહે છે. આ માણસની વિરૂદ્ધ યાત્રા” ચાલુ” કહેવાય છે. એની તરફ ને લોકો કહે છે તે લોકોને એની સન્માર્ધ, એનું ચારિત્ર્ય કે એની શક્તિ વિશે કશુંજ કહેવાનું હોતું નથી. છતાં એક પરંતુ દીવા જેવી સત્ય છે અને તે એ કે એણે માત્ર બે વર્ષના રૂંકા ગાળામાં હિન્દમાં મથાકવાળાં કેરી પીણીઓનો ઉપયોગ બહુજ મંદ પાડી દીધો છે અને આ પરંતુ જગતના ઇતિહાસમાં બીજો કોઈ માણસ એકલે હાથે કરી શકેલ નથી.”

દારૂની બદી: મહાત્માજીની દૃષ્ટિએ

હિન્દના પ્રાચીન, મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન ઇતિહાસમાં દારૂના વ્યાપારના સ્થાન વિષે વિચાર કરીએ તે પહેલાં મહાત્માજીએ પ્રાયઃ હિન્દને માટે જેનાં

વસ્તુતઃ સમસ્ત જગત માટે ફેફડી પીણુંનો પ્રશ્ન ક્યા દરિયાનિધુધી નીરખ્યો તે જોડું રસપ્રદ થઈ પડશે.

ગાંધીજી માટે દારૂની બદી એ માત્ર એક જ પ્રશ્ન નહોતો. દારૂની બદી પાછળ જગતની માનવતા જે અનેકવિધ આયુરી દુષ્પ્રેયથી પીડાયેલી હતી એ તેમણે જોયેલું. બ્રિટિશ શાહીવાદ તળે છુંદાતી, કમ્પ્રાની અને નિરાધારપણે માનવતાની દરિયા તો મૃતપ્રાયઃ થતી હિન્દની જ્વલતાને બ્યારે એણે જોઈ ત્યારે એમને રોગનું મૂળ જડી ગયું. અને આ રોગનું એમણે નિદાન પણ કર્યું. એમના મત પ્રમાણે ભારતની જનતા જે એના ભવ્ય સાંસ્કૃતિક વારસાથી વંચિત રહેતી હતી એજ એની અનેક વિધિ ભૌતિક આપત્તિઓનું કારણ હતું. માનવતાના દેથી અશોભા પરિચય એમને ગીતામાંથી, હુદના ઉપદેશમાંથી અને બીજા કેટલાએ સંત મહાપુરુષોના ભગવદ્વચનોમાંથી મળેલા. એનો નિષ્કર્ષ ગાંધીજીએ જે ત્રણ શબ્દોમાં કાર્યેલો તે છેઃ સત્ય, અહિંસા, અને અભય.

માણસ જે અંતર રીતે સત્યનારાયણની ઉપાસના કરે તેો આપોઆપ એમાંથી અહિંસા અને અભય પ્રગટે અને એ સ્વિચર, સુખી અને શાંતિભર્યું જીવન ગાળી શકે. દરિયા આફ્રિકામાં ગાંધીજીનું જીવન આના દર્શન રૂપ છે. ફીનીક્સ સેટલમેન્ટમાં ગાંધીજીએ પોતાના આ સિદ્ધાંતને વ્યવહારમાં મૂકેલો અને ઉજારો નિરક્ષર ગર્ભિણને પોતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે જીવનને નિરખતા શીખવેલું. અભય વિષે એમણે વાત કરતી શરૂ કરી તે પહેલાં જ ફેફડી પીણુંના, સંપૂર્ણ ત્યાગનો આદેશ આપેલો. આગળ ઉપર એમણે બ્યારે હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું સુકાન હાથમાં લીધું ત્યારે તે સંસ્થાના આદર્શોના ગ્રન્થકાવ્ય નેતાઓને એમણે પોતાની જીવનદરિયાનું બ્યાન આપેલું. ત્યાર પછી કોંગ્રેસની સંપૂર્ણ કાર્યવહી પોતાના હાથમાં આવતાં, એમણે કોઇપણ જાતના ડોળ કે દેખાવ વગર, એ સંસ્થાને માત્ર એક રાજકીય સંસ્થા ન રહેવા દેતાં એને દેશને સાંસ્કૃતિક ચિંતાઓમાંથી બચાવવા માટે ઉલ્લસ ધયેલા ધ્યેયનિષ્ઠ સેવાધર્મીઓની સંસ્થા બનાવી દીધી.

મહામાજીને મન દારૂંધી એ તો રૂચેઅપૂર્વક આચાર્યેલ સંયમ અને અભયનું સ્વાભાવિક પરિણામ

હતું. અભય એટલે માત્ર સ્થૂળ સંભોગનો ત્યાગ નહિ પણ હરેક પ્રકારની વાસનાનો ત્યાગ. મલપાન એ પણ ઇન્દ્રિયોના વિકાસ છે. અને એ વિકાસને પરિણામે બીજી ઇન્દ્રિયજન વાસનાઓ તરફ ગણુ માણસ એ ચાલુ છે. માણસે જે સાદું અને કાર્યનિષ્ઠ જીવન જીવે હોય તો એણે કોઇપણ જાતની વાસનામાં રાગણું ન જોડે. માણસે જીવવા માટે જમણું જોડે એ નહિ કે જમવા માટે જીવણું! એજ કારણે મહામાજીએ દારૂંધીનો અદિશ આપેલો અને રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ૧૯૨૧ ની બેઠકમાં રાષ્ટ્રીયોદ્ધાનના કાર્યક્રમના અધિષ્ઠાત્ર એઓમાં દારૂંધીને પણ સ્થાન આપેલું. આજ દિવસથી દારૂંધી એ આપણા દેશમાં એક રાષ્ટ્રીય મહત્વનો પ્રશ્ન બનેલ છે, અને એની રૂઢિએજ મુખ્ય પ્રાંતમાં સંપૂર્ણ દારૂંધી અમતમાં આવેલ છે.

પશ્ચિમના પવનની માદકતા

ઈતિહાસને આવારેથી નીરખીએ તો જગતની રોકાઓ જૂની સંસ્કૃતિ ધમેધમે અવનવાં પરિવર્તનો પામતી રહેલી દેખાશે. આ પરિવર્તનનું કેન્દ્ર હમેશાં પૂર્વની સાંસ્કૃતિક ભૂમિજ રહેલ છે. કોઈવારે ચીનમાંથી, તો કોઈવારે હિન્દમાંથી એમ કાળાંતરે સંસ્કૃતિનાં નિર્માણ ની જળખજાતાં રહ્યાં છે. એની ઉપર પશ્ચિમનો પવન લાગે લાગ્યો ત્યાંસુધી માદક પદાર્થોનું સેવન સામાન્ય રીતે સમાજમાં નિષિદ્ધ હતું. ધીમે ધીમે પશ્ચિમની સભા દુનિયાના તખ્તા ઉપર પાંચરતી થઈ અને એથી પૂર્વમાં પણ પશ્ચિમની રહેણીકરેણીની અસર કંઈક અંશે થવા લાગી. મલપાન એ બુદ્ધાએ પશ્ચિમના જીવનનું એક અંગ છે અને પાશ્ચાત્ય સોફાજ સંયોજકતા પૂર્વમાં એ પ્રથમો આવિષ્કાર કરવામાં કારણજનક થયા છે. પૂર્વે પશ્ચિમનો સન્કાર કર્યો છે પરંતુ બધીજ જાગતમાં નહિ અને એટલેજ માદક પદાર્થોના વપરાય ઉપર પ્રતિજંધની માગણી ભારતીય ઇતિહાસમાં આપણે અચારનવારે જોઈએ છીએ.

ખ. સ. ૧૯૦૦ માં બ્રિટિશરોએ હિન્દ માટે આખરની નીતિનું એકાંતું ધાર્યું. જરાબર આજ સમયે દરિયાના બહાદુર મુસ્લીમ રાજાની રીપુ સુલતાને પોતાના રાજ્યમાં દારૂંધીનો અમલ બંદર કર્યો. આ પગલું રીપુ માટે કંઈ નવું નહોતું. આમ કરવામાં એ પોતાના

પ્રશસ્તી - પૂર્વજો - અદલાદિહીન ખિલજી, મુલતાના. રઝિયા, ઝોરગઝેખ વગેરેએ નિર્દિષ્ટ કરેલી નીતિનું અનુસરણ કરતો હતો. પરંતુ ટીપુએ પાણેલી પગદંડી એના અવસાન સાથે અદશ્ય થઈ.

ધર્મદૃષ્ટિએ કાળું ધર્મ !

એમ કહેવાય છે કે દુનિયામાં દારૂબંધીનો સૌથી પહેલો પુરસ્કૃત યીનમાં ચાર, હજાર વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયેલો. પરંતુ આને ઇતિહાસ કહી શકાશે નહિ. તેમ છતાં અશોકના સમયને તો આપણે જરૂર ઇતિહાસ કહી શકીએ. અશોક એક બૌદ્ધ ધર્મમાં માનતો ધાર્મિક રાજવી હતો. એના ધર્મમાં મધ્યાન બેશક નિષિદ્ધ હતું. છુદ્ધ ધર્મના આજ્ઞાસૂત્રોમાંના એકમાં લખ્યું છે. —

“જે શુદ્ધસ્થને ધર્મ પ્રિય છે તેણે માદક પદાર્થોનું સેવન કરવું બેઠકે નહિ, બીજાને તેમ કરવા દેવું બેઠકે નહિ, તેમજ જે એવું સેવન કરતા હોય તેમને સ્વીકાર કરવો બેઠકે નહીં કેમ કે આવા પદાર્થોના સેવનથી માનસિક સ્વાસ્થ્યને નાશ થાય છે.” અશોકના સમયમાં રાજ્યના ફરમાન દ્વારા સંભાવિત સમાજમાં માદક પદાર્થોને કેવો કડક નિષેધ હતો તે આવા ઉદ્દેશોના દ્વારા આપણે બેઠકે શકીએ છીએ.

જો દિવસોમાં સમાજનું મુલ્યવનિશ્ચય વહન કરવા માટે ધર્મ એક મુખ્ય આધાર સ્તંભ હતો. બૌદ્ધ ધર્મે જ્યારે નિષ્વવાસનાના ત્યાગને આદેશ આપેલો ત્યારે ભારતની આ પુણ્યભૂમિ માટે માત્ર દારૂની બદીજ નહિ પણ ચોરી, ભુગ્ધ, વગેરે તમામ સમાજનાં કાળાં કર્મોને પદબદ્ધ કરવાનો આદેશ આપેલો. નોંધપાત્ર વસ્તુ તો એ છે કે ચારિત્ર્યનિષ્ઠ જનનનો આ જમાનો સૌક્યો સુધી પ્રવર્તમાન રહેલો. મહાત્માજીને જો કાંઈપણ ધુમમાંથી પ્રેરણા મળી હાય તે અહીંથી.

ત્યારપછીના કાળમાં એટલે કે ઈ. સ. ના બીજા સૈકાના અંતમાં વૈદિક હિંદુ ધર્મના પુનરુદય થયો અને એમાં ધાર્મિક ક્રિયાવિધિઓમાં માદક પીણાંઓના વપરાશ માન્ય મણવામાં આવ્યો. મૌર્ય-પાંશના રાજ્યોએ દારૂના આ અનિષ્ઠ ઉપયોગનો અને તેટલો એછો પ્રચાર યાવ્ય તે તરફ પોતાનું લક્ષ કેન્દ્રિત કર્યું ખરું. કોટિલ્લના

અર્થશાસ્ત્ર પ્રમાણે મલાઈવાળાં પીણાંઓના ઉત્પાદન અને વેચાણ ઉપર સરકારનો અંકુશ રહેતો. બીજું એ પણ ક્ષિત થાય છે કે દારૂને સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન નહોતું.

અનિષ્ટને અપનાવવું કેમ પડ્યું ?

હિન્દમાં સુરોપીય સંસ્કૃતિનું વર્ચસ્વ મુખ્યત્વે તો ઈસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના આગમનથી શરૂ થયું. હિન્દ તો રહ્યો ખેતીપ્રધાન દેશ. તે વખતના હિન્દની સમાજ-રચનામાં તો દરેક માણસને પુરતું કામ મળી રહેતું અને દરેક કામ કરવાને પુરતું વેતન મળી રહેતું. સામાન્ય માણસ સામાન્ય રીતે પગભર હતો. અને સુખી જીવન ગાળતો. પશ્ચિમના યંત્રવદે હિન્દમાં ખળભળાટ પેદા કર્યો. ખેતરને પોતાની જમીનનું મહેસુલ શેકડા રૂપિયામાં ભરતું પડતું. શેકડા રૂપિયા તો ગામડામાં હતા નહિ એટલે ખેતરને ચોમાસાની ખેડ બાદ કરતાં બીજા ક્ષત્રિઓમાં શેકડા પૈસા મળે એવો ધંધો કરવો પડતો.

રાજવીઓને પણ પોતાનું રાજ્ય ચલાવવા અને લશ્કર નભાવવા માટે શેકડાં નાણાંની જરૂર રહેતી. લૂંટ તો ક્યાંય સંભવિત નહોતી કારણ કે જે કંઈ લક્ષ્મી હતી તે સંખળી ઇંગ્લેન્ડ લાકી સંચરી રહી હતી. એટલે શેકડાં આવકનાં સાધનો તો બીજાં કંઈક શોધવાનાં રહ્યાં જ ! એથીજ ૧૭૮૦ માં ‘ગિરીશ ઇન્ડીયન લિકર લૉઝ’ અમલમાં મુક્યામાં આવ્યા. હિન્દને દારૂ માટે કંઈ આકર્ષણ નહોતું. પરંતુ શેકડાં નાણાં મેળવવા માટે અનાયાસ અને સંયોગને આધીન રહીને દારૂને અપનાવવો પડ્યો ! રાજ્યકર્તાઓને હેતુ સરી ગયો અને એ રીતે અનિષ્ટોની ઘટમાળ શરૂ થઈ.

લંડોનીઓની કથા

હવે હિન્દની વિશાળ ધરતી ઉપર પથરાયેલો ગરીબ આમચર્ગ ટાંડીની લખાનક મોહકાળમાં કંઈ રીતે ફસાયો એ હકીકત બાબુની પાસે રસપ્રદ અર્થ પડે. તાબના ઉદ્દનનો ધંધો કરનાર લંડોનીઓને મધ્યભારતના રાજપુતો સાથે સાંસ્કૃતિક સંબંધ છે. મુસ્લિમોએ એમને રાજપુતાનામાંથી હાંકી કાઢેલાં. ત્યાંથી તેઓ દિશિયુતા પશ્ચિમ કિનારે આવ્યા. મુંબઈ તો તે સમયે પોર્ટુગીઝ હસ્તકનું એક નાનું ગામડું હતું. દક્ષિણમાં મરાઠી સણનો ઉદય થતો હતો. તેઓ નૌકાદળની પથ રચના કરતા હતા. લંડોનીઓ તો રણયુદ્ધપ્રેમી અને યુદ્ધ, એટલે તેઓ મરાઠાઓના નૌકાદળમાં દાખલ થયા અને એને

એક સશક્ત દળ બનાવું; અને એમાં બંદારીઓએ બહુજ ગૌરવપ્રદ કામ કર્યું. આગળ ઉપર ચરારી રાજ્યના અન્ત સાથે મોઢાણ પણ સમેટી લેવાયું અને પછી જે સત્તા અમલમાં આવી એણે આ ચરાર બંદારીઓનું લક્ષ નિર્વાહ અર્થે તારીના ધંધા તરફ દોર્યું. પહેલાં તે બંદારીઓએ કાઠ પણ બતતો કર લાયક વગર આ ધંધો અપનાવી લીધો. પરંતુ ૧૮૭૨માં એટલે કે પચાસ વર્ષ પછી આ લોકો ઉપર તાડના પ્રત્યેક ઝાડ દીઠ ચાર આનાનો કર નાખવામાં આવ્યો. આ ચાર આનામાંથી એકઠમ ઝાડ દીઠ રૂ. ૧૮ થયા અને પછી તરત જ રૂ. ૨૮ થયા. દારૂની કુકાનો અને તારીનાં પીંડાંઓ માટે પણ લાઈસન્સની પદ્ધતિ દાખલ થઈ. દારૂની આદત જેમ જેમ લોકોમાં પ્રચલિત બનતી ગઈ તેમ તેમ આ આવક પણ વધતી ગઈ. દેશી દારૂ પાછળ ૧૯૩૦માં હિન્દુ કુલ અર્થ રૂ. ૧૦૦ કરોડ હતો!

સને ૧૮૭૪-૭૫ થી ૧૯૦૪-૫ વચ્ચે પરદેશી દારૂની આયાતમાં ૭૫ ટકાનો વધારો થયો હતો. આરે ૧૯૦૪-૫ થી ૧૯૨૭-૨૮ વચ્ચે એ આયાતમાં ૫૦૦ ટકાનો વધારો થયો હતો.

બ્રિટિશરોની આબકારી નીતિ

આ સમય દરમ્યાન મહાત્મા ગાંધીજીની પ્રતિષ્ઠા હિન્દી રાજકીય અને સામાજિક તત્ત્વ ઉપર જામની બની હતી. સરકારની સમગ્ર આવકનો ૨૫ ટકા જેટલો દિરસો ફેવળ દારૂના વ્યાપારમાંથી જ મળતો હતો. અને નવાબની વાત તો એ કે બ્રિટનની પોલીસિંગે ૧૮૯૨માં હિન્દી આબકારી નીતિના જે સિદ્ધાંતો ધણા હતા તે દારૂની વપરાશને સંપૂર્ણ રીતે ઉતોગટ હતા એમ તો ન જ કહેવાય. આ સિદ્ધાંતો નીચે મુજબ હતા:—

- (૧) હિન્દી જનતામાં મહાપાતની ટપ પ્રસારે એવી વસ્તુસ્થિતિ અને ત્યાં ધુધી છળી ન થવા દેવી. (૨) સ્પીરીટ્સ ઉપર અને તેટલો વધારે કર નાંખવો અને ગેરકાયદેસર દારૂની પ્રવૃત્તિને ઉતોગટ ન મળે તેવું ખાસ ધ્યાન રાખવું.
- (૩) દારૂની વપરાશ અને તેટલો આજો કરી નાખવો.

હિન્દી પરદેશી સરકારે ૧૯૦૬માં આબકારી આવક અંગેની પોતાની નીતિની ધજાવટ કરતાં જાહેર કરેલું: “જે લોકો પ્રમાણમાં રહીને દારૂનો ઉપયોગ કરવા માગતા હોય એમની વચ્ચે દખલ કરવાનો હિન્દ-

સરકારનો જરાયે હેતુ નથી. સરકારની ચોક્કસ નીતિ તો દારૂના આકર્ષણને ઓછું કરવાની અને દારૂનો વપરાશ બેઠક પ્રમાણમાં ન થાય તે ખાસ બેવાની છે.”

આગળ ઉપર આજ પરદેશી રાસકોએ જાહેર કરેલું: “આ આબકારી નીતિનો યથાતથ અમલ કરવા પાછળ હિન્દી સરકાર દારૂમાંથી નીપજતી મહેસૂલી આવકના પ્રશ્નને ફેવળ ગણી લેખશે.” પરંતુ સરકારની મુરદેલી (એમના મત મુજબ) માન એટલીજ હતી કે હિન્દીને પછત રહેલો વર્ગ આખો મીંચીને દારૂ ટીંચે જતો હતો. કદાચ આ કારણેજ સને ૧૯૦૦માં આબકારી આવક ૪ કરોડની હતી, તે ૧૯૧૦માં ૧૦ કરોડની થઈ. ૧૯૨૦ માં જે ૨૦ કરોડની હતી, તે ૧૯૩૦ માં ૩૫ કરોડની થઈ. આટલુંજ માત્ર પૂરતું નથી. ૧૯૪૬માં આ લોહિયાળા આવક ૮૦ કરોડના ગંજાવર આંકડે પહોંચી ગયો.

પ્રચંડ લોકમતનો જીવાળ

૧૯૨૧માં કોંગ્રેસના રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં ગાંધીજી એ જ્યારે સંપૂર્ણ દરનિયંત્રતા સમાવેશ કર્યો ત્યારે પચાદશમિકા ઉપર ઠકી તેવી હતી. આની પહેલાં કોંગ્રેસ આ પ્રશ્ન પરણે ફેવળ મૂક હતી એમ તો ન જ કહેવાય. સને ૧૮૯૦માં પસાર કરેલા એક દરારમાં કોંગ્રેસે હિન્દીમાં વધતી જતી દારૂની બદી પરણે ચિંતા વ્યક્ત કરેલી. ૧૯૧૦માં કોંગ્રેસે દારૂ ઉપર અસરકારક અંકુશની દિશામાં કુરેલી. ૧૯૧૨માં હિન્દીના મુશ્કેલીઓના નેતા તરીકે સ્પર્ધાર્થ જાખલે તે વખતના હિન્દી વચ્ચે પાસે એક પ્રતિનિધિમંડળ લખને ગયેલા ત્યારે તેમણે પણ હિન્દી સામાજ્યમાં પ્રવર્તતી આબકારી નીતિ સખત રીતે વખોડી કાઢેલી.

એમ ન માત્રો કે માત્ર કોંગ્રેસજ સરકારના પ્રથમની વિરૂદ્ધ દારૂની બદી ટાળવા માટે બેઠક ઉઠાવી રહી હતી. આ પ્રશ્ન ઉપર તે ધારાસભાના આગેવાન અમી, રાજમના મોદા અમલદારો અને આમ વર્ગના જુદી જુદી કાટિના નેતાઓ પણ એકમત હતા. લોકમાન્ય તિલક, ન્યામુર્તિ રાવડે, લોકહિતવાદી દિયમુખ વગેરે શ્રી દારૂમાંથી તરફી કરતા હતા. છપ્પીદીઅસ લેન્ડિસેડીવ કોસેમજીએ પણ અનેકવાર આ અંગે દરારો ધણા હતા, અને પસાર પણ કર્યા હતા. પરંતુ સરકારે એની દરકાર કરી ન હતી.

હિન્દુ ખ્રિસ્તિય રાજ્ય આંતરરાષ્ટ્રિય સ્તરે પોતાને બહુ પ્રગતિશીલ રાજ્ય કહેવરાવતું હતું. આજ કારણે ૧૮૫૭ના સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ પછી ખાલોમેન્ટને સરકારી વહીવટમાં હિન્દીઓ ભાગ લે તે ચલાવી લેવું પડેલું. સાંસ્કૃતિક સુત્રોમાં હિન્દીઓ પોતાની એથનિક હરિય હારા પ્રવર્તિત કરે એ પણ ચલાવી લેવું પડતું. આ અન્યથે ૧૮૮૬માં એપ્રિલની ૩૦મી તારીખે પાલમિન્ટના એક સભ્ય સમ્યુઅલ સ્મિથે નીચેના હરાવ આમની સભામાં રજુ કરેલા:—

“હિન્દી લોકમતના વિરોધનું ઉલ્લંઘન કરીને, હિન્દ સરકારની નાણાંકીય નીતિ, પહેલાં ત્યાં દારૂની ભટ્ટીઓ કે દુકાનો અસ્તિત્વ ધરાવતી નહોતી ત્યાં એવી ભટ્ટીઓ અને દુકાનો સ્થાપવા તરફ દોરવાઈ જાય છે. દારૂ પીવા માટેની આવી વધતી જતી સગવડને પરિણામે દારૂને વપરાશ વધતો જાય છે. અને એથી હિન્દી કામદાર વર્ગમાં દુઃખ અને પાયમાલી પ્રસારે છે. આ સભાનો એવો અભિપ્રાય છે કે આ વિનાશને અટકાવવા માટે હિન્દ સરકારે તાત્કાલિક પગલાં લેવાં જોઈએ.”

સરકારી નીતિને વજોડી કાઢતા આ હરાવ ઉપર ત્યારે મતભાજુતરી થઈ હતી ત્યારે એની તરફેણમાં ૧૧૦ અને વિરૂદ્ધમાં ૧૦૩ મતો પડ્યા હતા. અને એ હરાવ પસાર થયો હતો.

આ ઐતિહાસિક હરાવ પછી દારૂબંધીના પ્રશ્ને રમણ રાંતે વેગ મળ્યો હતો. ૧૯૦૫માં આજકારી નીતિની તપાસણી માટે એક સમિતિ નીમવામાં આવી હતી. આ સમિતિએ માત્ર સરકારની નીતિનો શોડી વણી સાફસુધી કરી હતી. અને સ્થાનિક સમિતિઓ નીમવા માટે ભલામણ કરી હતી. પરિણામ થયું હતું.

૧૯૯૭માં બહોળી ભાગવગ ધરાવતા હિન્દી નેનાઓનું એક પ્રતિનિધિમંડળ હિન્દી વચ્ચે લોર્ડ મોર્લીને મળ્યું હતું. લોર્ડ મોર્લીએ પૂરતી તપાસ કરી પછી હિન્દમાં પેસી ગયેલ દારૂની બંદીશી મહામારી વિષે હિન્દ સરકારને જાણ કરી હતી. પરંતુ દારૂજ રચનાત્મક પગલું સરકાર તરફથી મુચવાડું નહોતું. ઉલટું મદ્યસુધી આવકની દૃષ્ટિએ આજકારી તંત્ર સરકારે એવું જરૂર સલાહ જોડ્યું કે વરસો વરસ આજકારી આવકથી સરકારી તિબેરી વધારે ને વધારે તર થવા લાગી.

૧૯૨૨માં મુંબઈમાં મળેલી અખિલ હિન્દ ઓલો- ગિક કલ્યાણ પરિષદે નીચેના હરાવ પસાર કર્યો હતો:—

“આ સભાનો એવો મત છે કે ત્યાં સુધી ઓલોગિક વિસ્તારમાંથી બંધીજ દારૂની દુકાનો બંધ કરવામાં ન આવે અને દારૂની બંદીને સંપૂર્ણ રીતે નાબુદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કામદારોનું કલ્યાણ સાધવું શક્ય નથી.”

૧૯૨૩માં મદ્રાસમાં મળેલી અખિલ હિન્દ સામા- ગિક કલ્યાણ પરિષદે નીચેના હરાવ પસાર કરેલા:—

“તબક્કે તબક્કે વહેલામાં વહેલી તકે સિદ્ધ કરી શકાય એવી દારૂબંધીને સરકાર પોતાનું જ્યેષ્ઠ રાષ્ટ્રીય જિન આ પરિષદ સરકારને વિનંતિ કરે છે.”

૧૯૨૫માં મુંબઈમાં મળેલી અખિલ હિન્દ ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસના પાંચમા અધિવેશનમાં નીચેના હરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:—

“કામદારોનાં આપુણ્ય અને કાર્યદક્ષતા ઉપર માદક પદાર્થોની મારી અસર થતી હોય, આ અધિવેશન સર- કારને વિનંતિ કરે છે કે ઓલોગિક શહેરોમાં તેમજ કામદારોના વસવાટોની પાસે દારૂબંધી જાનના ફરી પદાર્થોના વેચાણ માટે પરવાનગી ન આપે. આ અધિવેશન દેશની બીજી કામદાર સંસ્થાઓને પણ કામદારોમાં ટેમ્પરન્સના લાભો હસાવવાની વિનંતિ કરે છે.”

મહાન પુરસ્કૃતિઓ

આ તબક્કે આપણા દેશના દારૂબંધીના ફેટલાક મહાન પુરસ્કૃતિઓનો ઉલ્લેખ રસપ્રદ થઈ પડશે. આમાંના પહેલા બંગાળના આદ્ય સમાજ સુધારક રાજા રામમોહન- રાય હતા. આહો સમાજના સ્થાપક કેશવચંદ્ર સેન પણ એજ હરોળમાં આવી શકે. ત્યાર પછી ડો. એચ. બી- પેરીસાકા, સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણ ભાટવડેકર અને હાલના મુંબઈ સરકારના એકમ ધાન ડો. એમ. ડી. ડી. ગિલ્ડર- ના પિતાશ્રી સ્વર્ગસ્થ ડી. ડી. ગિલ્ડર એ તથ્યે લોકહિત સાધક યુરોપના નામનો ઉલ્લેખ થયો છે. મુંબઈની પહેલી ટેમ્પરન્સ કોન્વેન્સ ૧૮૯૬માં દિવાન બહાદુર મણિભાઈ જયભાઈના પ્રમુખપદે મળેલી. લંડનમાં ૧૮૯૦માં જોડેલી ઇન્ડિયન ટેમ્પરન્સ એસોસિએશનની સ્થાપના કરનાર વિનિષ્કમ કોન્વેન્ટ કોન્ટન્ટ નામ પણ ઉલ્લેખનીય ગણાય.

હિન્દમાં કામ કરતા હરેક ક્રીશ્ચિયન મિશનરીની સેવા મોંઘપાત્ર લેખાવી જોઈએ. આ દિશામાં વોગેન્સ ક્રીશ્ચિયન ટેમ્પરન્સ યુનિયન નામની જે સંસ્થાએ અજબ વરસોથી જે કામ કર્યું છે તેની કદર કોઈ પણ રીતે ઓછી આંકી શકાય તેમ નથી. એ ઉપરાંત મુરદેવ ટાગોર, લોકમાન્ય તિલક, સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ, શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રી અને બીજા કેટલાંયે ખ્યાતનામ નેતાઓની સેવા અહિં ઉલ્લેખની જોઈએ.

કૉંગ્રેસી નેતાઓમાં શ્રી. ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી પહેલેથીજ દાર્જીલીના પ્રખર પુરસ્કાર કરી રહ્યા છે. એ ઉપરાંત પંડિત મદનમોહન માલવીયા, પંડિત મોતીલાલ નહેરુ, ખાન અબ્દુલ ગફારખાન, શ્રી. બાળાસાહેબ ખેર, વગેરેનું દાર્જીલી માટેનું મમ્મલ આપણું લક્ષ્ય છે. આખરે તો કૉંગ્રેસ પોતેજ સમગ્ર રીતે દાર્જીલીની હિમ્મતી હોઈ અસંખ્ય કૉંગ્રેસી કાર્યકરોએ દાર્જીલી માટે પુષ્કળ સહન કર્યું છે અને એની સફળતા માટે પ્રયત્ન કર્યો છે.

ટેમ્પરન્સ ચળવળની દાર્જીલી અઢારમા સેકાની આખરમાં અમેરિકામાં થયેલી. દાર્જીલી અનેકવિધ તુકથાને અંગેનું સંશોધન પણ ત્યાંજ થયેલું અને એની નિષ્પત્તિગિતા પણ ત્યાંજ સિદ્ધ થયેલી. દાર્જીલી અંગેનું પ્રચાર સાહિત્ય અમેરિકામાં સારા પ્રમાણમાં લખાયેલ છે. હિન્દની ભાષાઓમાં પણ હાલ એ લખાઈ રહ્યું છે. રેવરન્ડ જેમ્સ એકડયર્ડ નામના એક વિખ્યાત અંગ્રેજ દાર્જીલી અંગેનું કલાક્રમક પ્રચાર સાહિત્ય પુષ્કળ પ્રમાણમાં લખેલ છે.

હેલી પચ્ચીરીની ફેલજીત

૧૯૧૯ માં બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટે હિન્દને એની રાજકીય અસિદ્ધતાની થોડી વધી પરીપૂર્તિ લેખે આંતરિક વહીવટમાં થોડાવધો હિસ્સો આપેલો જે થોડાવધો વિષયો હિંદીઓને સુપ્રત કરવામાં આવ્યા એમાં આજકાલી ખાતાની પણ સમાવેશ થતો હતો. હિન્દના લોકહથેન દાર્જીલી એટલી બધી પ્રિય હતી કે પ્રાંતિક ધારસભાઓમાં પ્રતિનિધિઓ તરીકે ખેસતા હિંદીઓએ જે વસ્તુ અચાર-રૂપની સ્થાનિક વિકલ્પના રૂપમાં હતી તેને ધારણીય મંજૂરી આપી દાર્જીલી અનિષ્ટોને સામનો કરવા પ્રયાસ કર્યો. ૧૯૨૨ માં દિવાન બહાદુર એમ. રામચંદ્રાએ સોથી પહેલાં મદાસ ધારસભામાં લોકલ ઓપ્શન બીલ પેશ કર્યું. પંજાબે આ પગલું ૧૯૨૧ માં જ લઈ લીધું હતું.

મુંબઈમાં સર મુનીલાલ મહેતાએ દેશી દાર્જીલી રેશનિંગ શરૂ કર્યું અને ૧૯૨૯ થી ૨૩ મુંબઈના ચાર વર્ષના ગાળામાં એને ઉપયોગ પચાસ ટકા વટાડી દીધો. બંગાળે લાઇન્સીંગ બોર્ડ પદ્ધતિમાં મુદારો કર્યો અને એના વિકાસ કર્યો. અને ટેમ્પરન્સ ફેરેશનના પ્રમુખ સર દેવ પ્રસાદ સર્વાધિકારીની પ્રેરણાથી, મુખ્ય શાળા અને કોલેજોવાળા વિસ્તારમાંની બંધીજ દાર્જીલી દુકાનો બંધ કરી અને ૧૬ વર્ષની નીચેનાં બાળકોને દાર્જીલી વેચાણ નિષિદ્ધ કર્યું. ઉત્તર પ્રદેશ બંગાળની નીતિનું અનુકરણ કર્યું અને દાર્જીલી દુકાનોની સંખ્યા ઓછી કરી. આસામે સ્થાનિક વિકલ્પને માન આપી અમુક અમુક વિસ્તારોમાં દાર્જીલી પરવાનાઓ આપના ઉપર અંકુશ મુકવાની સત્તા મળદારેને આપી. બ્રહ્મદેશ જે તે વખતના હિન્દનો એક ભાગ હતો એણે પણ સ્થાનિક વિકલ્પને માન આપ્યું.

બીજા બાણ કેટલાંક રાજ્યોમાં સંપૂર્ણ દાર્જીલીવંધને અમલ કરવામાં આવ્યો. ભોપાલના મુસ્લિમ રાજ્યે મુસ્લિમો માટે દાર્જીલી સંપૂર્ણ નિષેધ કરેલો જ્યારે બીન મુસ્લિમોને અંકુશ હેઠળ દાર્જીલી આપવામાં આવતો. ભાવનગર રાજ્યની વહિવટીય કાઉન્સિલના પ્રમુખ સર મલારાંકર પટ્ટણી દાર્જીલીના પ્રશ્નો અભ્યાસ કરના માટે ૧૯૨૫માં અમેરિકા ગયેલા અને ત્યાંથી પાછા વળ્યા પછી એમણે ૧૯૨૫ના ઓક્ટોબરની પહેલી તારીખે ભાવનગર રાજ્યમાં સખત દાર્જીલીનો અમલ કરેલો. ભાવનગરના દર્યાંતનું અનુકરણ પાસિતાણા અને જસલગંજે પણ કરેલું.

માધ્યસેરે સ્થાનિક વિકલ્પને અંગીકાર કરેલો. ત્રાવણકોર અને વડોદરાએ પણ એજ નીતિ અદાલ કરેલી. ત્રિજામની રાજ્યોની ફેરેશનનાદમાં પણ સખળી દાર્જીલી દુકાનો બંધ કરવામાં આવેલી.

૧૯૩૦ માં કૉંગ્રેસ જ્યારે સત્તા ઉપર આવી ત્યારે દાર્જીલી બંધી સામેની જોડાદ વધુ ઉઠાવતી, સત્તાની પુરા ને કૉંગ્રેસે ન છોડી હોત તો ૧૯૪૦ મુંબઈમાં સમગ્ર હિન્દમાં દાર્જીલીવંધને અમલ ચઢ ગયો હોત.

૧૯૪૦ માં સંપૂર્ણ રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય મળ્યા પછી મદાસ અને મુંબઈની સરકારે પોતાની દાર્જીલી નિર્દેશી નેત્ર કરી સર કરી. એને પરિણામે મુંબઈ માંતમાં સંપૂર્ણ દાર્જીલીવંધને અમલ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. અને એ રીતે પ્રત્યક્ષતે વિજય થયા છે.

કેટલીક

ભ્રમણાનું

ઉદ્દેશન

પીનાર વગેરે તરફથી ઘણીવાર એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે મધ્યપાન કરવાથી માણસમાં સહસા આપદ્ય આવે છે, એ મન પ્રકુલ અને ઉલ્લાસપુરક અને છે અને એને જીવનમાં રહેલ આનંદ અને મીઠાશની પ્રતીતિ એકદમ થવા માટે છે. આ સંબંધી ડૉ. કડીંગે કહેલા દષ્ટિપાત તથા વાંચનારનું લક્ષ્ય ટોચે:

"સામાન્ય માણસ ઉપર જ્યારે ઉપાધિ અને જ્ઞાનદારીના યોગે આવી પડે છે ત્યારે સહજ રીતે એ મન ચિન્તાનો ભાર નરમ કરવા માટે નાટક, સીનેમા કે નવલકથા તરફ દોડે છે. રોજના વ્યવસાયમાંથી ઘડીબર નિવૃત્તિ લઈ એ રમતગમતો જેવામાં અને આમોદ પ્રમોદમાં વખત ગાળે છે. કૌંથી વિશેષ તે એ પોતાની સામાજિક ઉપસ્થિતિ બુલંદા માટે પ્રયાસ કરે છે. પરંતુ માણસ જ્યારે ચિન્તા અને વ્યાધિથી કંટાળી જાય તેટલી હદે ઘેરાઈ જાય છે ત્યારે એમાંથી વ્યૂત્ક્રમ માટે એ ખીંચું શું કરે? દારૂ પીએ? માણસ જે સમયારણુ મનોવૃત્તિનો હોય તે દારૂની એકાદ બે પ્યાલી એને જરૂરી સહત આપી જ દે! માનસિક સ્થિરતા માટે ઉલ્લાસની જરૂર આપણે ધારીએ તેથી ઘણી વધારે હોય છે. મથાકં માણસમાં ક્ષણિક ઉલ્લાસ લાવે છે એ કારણે એ સમાજમાં કેટલેક સ્થળે પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન પામેલ છે."

એટલું તો કબૂલ કરવું પડશે કે મધ્યપાન કરવાથી માણસની શરમાળવૃત્તિ, નરમાશ અને લલજ સહેજ ઓછા થાય છે અને એથી એ મથાકની અસર હેઠળ વધુ અને વધારે સરળતાથી ચાલતો થઈ જાય છે.

વિખ્યાત અંગ્રેજ નિબંધકાર એડીસન બહુજ મંદિરા અને શરમાળ હતા. જાહેરમાં બોલવા માટે એની જીભ કઠી પશુ ઉપડતી નહિ. એટલેજ જીભ જરા મોકળી થાય અને મિત્રો સાથે સંભાષણ કરવા જેટલી હિંમત એનામાં આવે તેટલા સારૂ એને એવા કોઈ મેળાવડામાં જતા પહેલાં દારૂ પીવે પડતો. આ અને આવા બીજા દાખલાઓ ઉપરથી ક્ષિત થાય છે કે મથાકં અપોલોને નાચાળ બનાવે છે, મીઠાને મદલર કરી નાંખે છે, શરમાળને વિકરાળ બનાવે છે, અને બાકીનું 'જહાદુર' બનાવી દે છે!

પરંતુ વીસરવું ન ભેદ્ય છે કે આ બધાં જે રૂપાંતરો ઉદ્દેશ્યામાં છે તે, મગજના સ્વાસ્થ્ય ઉપરના અંકુશને હાથે પાડવાની મથાકની જે એક વિશિષ્ટ ખાસિયત છે તેની પૂર્વમુશિકા રહે છે. રાચક તો આ બધા દેશકારો છે જ! પરંતુ બહુજ કડપથી અને સહેલાઈથી એ ઓછા આકર્ષક બની જાય છે. આત્મવિશ્વાસ આંધળી હિંમતમાં પરિણમે છે અને બહાદુરી ઉદ્ભાષકમાં રુપાંતરિત થાય છે. મંદિરા માણસ પહેલાં વાંચાળ બને છે, પછી આત્મલાઘા ગાવા માટે છે પછી 'અંકુશ' નાં ગાણાં ગાતાં ગાતાં એ સાલજનારનું પશુ અપમાન કરે છે!

આમ દારૂ પીવાથી જે નિજાનંદની મસ્તી જાગે છે અને માણસને પીધાનો જે સ્વચ્છ સંતોષ થાય છે એ બહુજ ક્ષણિક ટકે એવો હોય છે. અને ત્યાર પછી સામાન્ય રીતે યનઃશક્તિ ઉપર એક જાતની મંદીનું મેળું ફરી વળે છે. આ મોળને બે અટકાવવું હોય તો ફરીવાર મધ્યપાન કરવું પડે છે. એને પરિણામે પાછો ઉન્માદ અને પાછી મંદી આવે છે. આમ બે લાંબા વખત સુધી કોઈ માણસ કયાં કરે તો અન્તે તો એ અડચ દારૂડિયોજ બની જાય.

અને જે માણસ માત્ર કોઈ કોઈ વારજ પીએ છે અને તે પશુ સમાજમાં હજાત-મજાત રહેતા ખાતર, એ પશુ આ નિબંધમાંથી મુક્ત રહી શકતો નથી. આ સંબંધી ડૉ. બ્રે. એચ. બેવેટ લખે છે:

"કોઈને દારૂડિયા તો નથી જ બનવું હોતું. દારૂ પીવાની વૃત્તિ પહેલાં તો મજાતાવડા બનવા માટે જાગે છે પછી એની પાછળનો હેતુ યતને સહેજ ઉલ્લાસિત કરવાનો હોય છે. દારૂડિયાનું અધઃપતન પર્વતતા કોઈ શું ઉપરથી લાંબી ખીંચુમાં કોઈ ગળી પડે એ રીતે થ

નથી પણ આકર્ષક સ્વરૂપમાં અપાતા એરથી કોઈ માણસનો ધીમે છતાં ચોક્કસ વિનિષ્કાત થાય એ રીતે થાય છે."

મલાઈ : ઉપ્પુતાશામક તરીકે !

મલાઈ માટે પીનાર વર્ગ તરફથી બીજા એ વિરોધાત્મક પ્રવાહ પણ વહેતા મુકાયા છે. અને તે એ છે કે મલાઈ શરીરમાં ઉપ્પુતા ઉત્પન્ન કરે છે એટલું જ નહિ પણ બહારની ગરમીથી શરીરનું એ રક્ત પણ કરે છે ! વિયુષ્ટતાની નજીકના પ્રદેશોની ગરમ આબોહવામાં રહેતા લોકો માટે તેમજ કારખાનાંના ગરમ વાતાવરણમાં રત દિવસ મનુષી કરનાર વર્ગ માટે મલાઈવાળાં પીણાં જરૂરી છે એવી જે એક માન્યતા બંધાઈ છે તેને જુદા જુદા પ્રદેશોમાં અને જુદા જુદા સંસ્થાઓમાં મેળવાયેલ વિશાળ અનુભવ ખોટી ઠરાવે છે. હિન્દમાં પણ એવું નેવામાં આવ્યું છે કે જે શિરીશ સેનિકો સંપૂર્ણ રીતે નિવ્યંસની જીવન શૈલી છે તે બીજા કરતાં તકામાં વધારે લાંબા સમય સુધી સારી રીતે ફર્ય કરી શકે છે. આ સંદર્ભમાં સર જે.એસ. મેકગ્રેગરે જે કહેલ છે તેથી આને આધાર મળી રહે છે."

"વ્યવહારની મુશ્કેલીને કારણે ઉત્તર-દક્ષિણમાં જ્યારે મલાઈવાળાં પીણાં લઈને આવેલાં શકાતાં નહોતાં ત્યારે એ-એ-ઈ-ડયન લઈને જઈને જેટલું તંદુરસ્તીનું પ્રમાણ હતું તેટલું બીજા કોઈ પણ સમયે ન રહેતું. ગાંધા દેશ પણ ધર્મોપદેશનો પારો ૧૯૮૦ E સુધી ગરીબ એવી ગરમીમાં ખુલ્લા તડકા હેઠળ પણ સેનિકો જ કરી શકતા."

અમેરિકાના એક નિષ્ણુત ડાક્ટર જે. એચ. હાર્ટને એક સ્થળે કહેલ છે કે સમશીતોષ્ણ હવામાનવાળા પ્રદેશોમાં પાવર હાઉસ, ગેસ વર્ક્સ, લગેર કારખાનાઓમાં કામ કરતા મનુષ્યોને મલાઈવાળાં પીણાંએવું સેવન હાનિકારક ગણાયેલ છે. એક નાણીતા અંગ્રેજ ડાક્ટર પ્રો. હાન મેલે કહેલ છે :

"પોર્ટસ્માઉથના ડોકયાર્ડમાં બાર જુદાંરો એક સામટી કામ કરતા હતા. આ બાર પૈકીના જ જુદાંરોએ એક દિવસ માત્ર પાણી જ લીધું. જ્યારે પ્રયોજ્ય અંતર બીજા જ જુદાંરોએ સાધારણ પ્રમાણમાં બીયર ગટમગટી, પહેલાં દિવસને અને માત્ર પાણી સેનાર જ જુદાંરોને પેલા બીજા જ જેમણે બીયર લીધા દને તેઓના કરતાં

ઓછા થોડા લાંબા. ઉત્તરોત્તર દિવસો જેમ વધતા ગયા તેમ માત્ર પાણી જ પીનાર વર્ગનું શ્રમને સહન કરવા બાબતનું જમા પાસું વધતું ગયું. અઘરાઈયાને અને એમને લાગ્યું કે બીયર કે બીજા કોઈ પણ દ્રવ્ય પીણું વગર એમને જે તાજગી અને રક્તિ લાગી તે અશૂનપૂર્વ હતી."

એટલે કે મલાઈ બહારની ગરમીથી શરીરનું રક્ત કરે છે એવી દલીલ તો કેવળ પોકળ છે જ ઉદ્ભવે મલાઈ પાન કરવાથી બહારની ગરમી સહન કરવાની શક્તિ વધી જાય છે અને કેટલીક વાર 'સન સ્ટ્રોક' પણ લાગી જાય છે. એથી જ જે સંપૂર્ણ નિવ્યંસની છે એને 'સન સ્ટ્રોક' લાગવાનો ખિટકલ ભય નથી એવું પણ કહેલાક કહે છે.

મલાઈ : ઉપ્પુતાવર્ધક તરીકે :

મલાઈ શરીરમાં ગરમી પેદા કરે છે એવી માન્યતા ફેલાવાનું પણ ખાસ કારણ છે. જ્યારે બહારની ઠંડીની શરીરને અસર પહોંચે છે ત્યારે મલાઈને કારણે આમરી હેઠળની રક્તવાહિનીઓ સંકેતિય છે અને એથી શરીરના અંદરના ભાગમાં ગરમીને નિર્દેશ થાય છે. આથી પીનારને રહેજ રક્તિ અને ગરમવા જેવું લાગે છે. પરંતુ ખરી વાત એ છે કે આવા પોકળ ગરમાવાનાં શ્રામાં હેઠળ મલાઈ ગરમીને સંચય કરવાની શક્તિને વધારે છે. એટલે કે એ ગરમીને શરીરમાં રહેવા દેતા જ નથી. જે શીડીધણી ગરમી શરીરમાં હોય છે એ પણ મલાઈથી વિકીન થાય છે.

ગરમી મેળવવા માટે ઠંડા પ્રદેશોમાં દાખો જે વપરાશ કરવામાં આવે છે તેમાં ગંભીર ભેખમ સમાયેલું છે. આ ભેખમ બધાને સુવિદિત છે અને એથી જ મુખ્યપ્રદેશોમાં પર્થદેશોને જનાર લોકો મલાઈથી સંપૂર્ણ રીતે ગળથા રહે છે. આખાંને એમ કહેવામાં આવેલ છે કે સર જોહન ફ્રેન્કલીનની શીષમાં કરવામાં આવેલ છેલ્લાં પર્થદન દરમિયાન બધા જ પ્રવાસીઓએ દાખું એક પગ નીચું લીધું નહોતું. સર જોહન રોસની આગેવાની હેઠળ આર્કટિક પ્રદેશના પ્રવાસે ગયેલ ડૉ. ક્રકરે લખ્યું છે :

"સતત પરિશ્રમ વેડવાની ત્યારે જરૂર પડે છે ત્યારે સ્પર્ધાદિત ગુકશાનકારક નીવડે છે. કાંઈ કે સ્પર્ધાદિત

ત્યાર પછી પંદર મિનિટમાં જ તમે પહેલાં હો તે કરતાં વધારે હંડ થઈ જાય છે. અથવા તો તમને વધારે થાક લાગે છે."

હંડા પ્રદેશોમાં મધાઈની અસર એટલી બધી તો પ્રતિજ્ઞ છે કે રશિયન મિલિટરી સત્તાવાળાઓએ તો લશ્કરને જ્યારે અતિશય હંડા પ્રદેશોમાં ફેરવે કરવી હોય ત્યારે સંપૂર્ણ રીતે દારૂ ન મળે એવો પ્રતિજ્ઞ કરેલ છે. આ સંબંધી પ્રોફેસર મિલર લખે છે તેમ, દૂકડી ફેરવે કરવા બહાર નીકળે તે પહેલાં લાગતા વળગતાં અધિકારીઓ દરેક સૈનિકનો શ્વાસ ખાસીકાઢી મુકતા અને જોણે માદક પીણું લીધું છે એમ માલમ પડે એને પરેશાંધી બાતલ કરતા.

Alcohol and Human Body નામક પુસ્તકના મેખક ડૉ. નેક્સનનું અવતરણ આપતાં લખે છે: "સ્પીરિટ ભલે રોજના ઉપયોગમાં ન લેવાતું હોય તેમ છતાં ઘણીવાર એમ મનાય છે કે પ્રવાસીઓએ દારૂની કારણસર તો એ લેવું જ નેહુંએ. બે એક પણ એવો દાખમો કાઢી બતાવે કે જેમાં ઉપરના સંલેગ્નોમાં મધાઈની જરૂર પડી હોય, તો હું એ વિધાન સંપૂર્ણ રીતે માનવા તૈયાર છું. પરંતુ ભયાંક સુધી એમ ન બને ત્યાં સુધી તો એમ જ કહીશ કે આર્કટિક પ્રદેશોના પ્રવાસી જનારાઓએ દારૂને સંપૂર્ણ રીતે છોડવો જોઈએ."

મધાઈ અને વાઈકય

પશ્ચિમના દેશોમાં એવી પણ એક માન્યતા ફેલાઈ છે કે મધાઈનું સેવન જહાવરયામાં બહુજ ઉપયોગી થઈ પડે છે. જહાવરયામાં શરીર ન્યારે દીધું અને પાંચળું થઈ જાય છે ત્યારે સ્નાયુઓની શક્તિ વર્ધિત થઈ રહી રાખવા માટે કંઈક ઉત્તેજક પીણુંની જરૂર રહે છે. અને એ પીણું દારૂ સિવાય બીજું કંઈ હોઈ શકે? આથી જ પશ્ચિમના લોકો દારૂને "ધરકાઓનાં ફૂલ" તરીકે ઓળખાવે છે. ફૂલ જેમ જાળકને ચોપણ આપે છે તેમ દારૂ ઘરડાઓને, એવી કદાચ એઓની માન્યતા હશે!

પરંતુ અત્યારે સુધી જે સંશોધનો થયાં છે તેની સાથે આ માન્યતા મુસંગત નથી. કારણ કે શેડા પ્રમાણમાં મધાઈ લેવામાં આવે તો પણ રક્તવાહિનીઓ

નબળી પડે છે. સ્નાયુઓ અને રક્તવાહિનીઓનો આ વસારો એટલો બધો વ્યાપક છે કે જે ઘરડા માણસો કોઈ દિવસ દારૂને અડતા નથી તેઓમાં પણ એ દેખાય છે. રક્તવાહિનીઓ નબળી પડી બધ ત્યારે લોહીનો સ્ત્રોત પણ વધારે ધસારો બે મગજ તરફ જાય તો માણસ એલાન થઈ જાય અથવા એને લકવા થઈ જાય કે કોઈકે સંલેગ્નોમાં મરી પાડે જાય. જહાવરયામાં આ દર્દનો બધ સહુ કોઈને રહે છે— નિર્વ્યસનીઓને પણ. અને મધાઈનું સેવન આ ભયમાં વધારો કરે છે. સર હરમન વેખરે કહેલ છે તેમ મધાઈનું સેવન યુવાનો કરતાં પુરોને વધારે ભયજનક છે.

મધાઈ અને નિદ્રાનાશ

કેટલાક લોકો નિદ્રાનાશ (ઇન્સોમનિયા)ના દર્દથી પીડાતા હોય છે. એમને માટે મધાઈ એક ઉપયોગી ઔષધ છે એમ કેટલાકનું માનવું છે. માણસ ન્યારે સ્વાભાવિક નિદ્રા હેઠળ હોય છે ત્યારે મગજમાં લોહીનો ધસારો માત્ર જરૂર પુરતા પ્રમાણમાં જ થાય છે. ઉંઘ દરમિયાન લાન નથી રહેતું તેનું કારણ પણ આ જ છે. બેહદ મગજના કરવાથી પણ મગજની આવી સ્થિતિ કરી શકાય છે. આ વિષય ઉપર ટીકા કરતાં ડૉ. એ. એલ રિમથ લખે છે:

"અરીજુ અને મોરફાઈન પછી 'નિદ્રાનાશ'ના ઔષધ તરીકે બે કોઈ ભયંકર ઉપાય અજમાવતાં હોય તો તે મધાઈ છે."

વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં એજ વિદ્વાન દાક્તર લખે છે:

"હૃદયના સ્પન્દનને વધારી મધાઈ મગજને લોહીના ધસારાથી ભરી દે છે. અને બમણો કે ત્રણગણો પ્રેમ ન્યારે લેવામાં આવે ત્યારે જ મગજને એ શન્ય અને નિષ્ક્રિય બનાવી શકે છે."

નિદ્રા મેળવવા માટે મધાઈ લેવાથી કંઈ કંઈ જાનનાં ભયંકર નુકશાન થાય છે એ સંબંધી એજ વિદ્વાન દાક્તર લખે છે:

"મગજને એટલાશ બનાવવાં માટે જરૂરી એવું મધાઈનું પ્રમાણ હરવખત વધારતું જ જવું પડે છે.

મારનો હતો ?' વિસ્મયથી જમનાદાસે પૂછ્યું.

‘તું કદાચ નહિ માને-પણ-પણ બધારે-હું એની સાથે અકસ્માતથી વાત કરતો હતો ત્યારે મને એ કાણ છે એની જરા પણ ખબર નહતી.’ ચીમને નિશ્વાસ મૂકી કહ્યું. ‘પણ જમુ! એ બાણ બાદશાહ તો લાખપતિ— એટલેકે મારા તારા જેવા પાંચ સાત લાખ રૂપિયાવાળા તો એને ઘેર સગામ ભરવા જાય તેવો. તેની સ્ત્રી આવે વેશે? તું કાંઈ જાણે છે?’

‘હું જાણું છું અને એથીજ મેં તને પૂછ્યું. પણ હવે વધુ વાત કલખમાં જઈને’ આમ વાત તે વખતે પતાવીને જમનાદાસ બીજી વાતે વળ્યો.

બંને જણ કલખમાં ગયા, પોતે રીઝર્વ કરેલ ટેબલ ઉપર બેઠા, ત્યાં તરત ચીમને કહ્યું. ‘હવે પેલી વાત કહે’

‘એમાં ખાસ કહેવા જેવું પણ નથી તેમ સાંભળવા જેવું પણ નથી. ખતાં કોણ જાણે શાથી તને એમાં રસ છે તો હું કંઈ કહી નાણું છું.’ જમનાદાસ બોલ્યો. ‘એ બાણ બાદશાહનો બાપ સાદથી સીંતર લાખ રૂપિયા એને આપી ગયેલા. અને એ પછી જે દીને એ રહ્યો એથી એનું નામ બાદશાહ પડી ગયેલું. આટલો રૂપિયો અને કોઈની એને શેઠ નહિ એટલે બાદશાહ ત્રણ બજાને માર્ગે— બીડી, બાટલી અને ઘેરી— ચાલ્યા. એની ઘેરીને તો તેં જોયું?’

‘હા, જોઈ. આ અવસ્થામાં પણ કેવી આનંદના, કેવી ખુશ્ખીરત અને કેવી કોઈ મહારાણી જેવી લાગતી હતી? ચીમને કહ્યું.

‘તેં કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ વાપરી નથી. દોરત, બાદશાહની જાહેરાતવાલીમાં એ કેવી લાગતી હશે તેના વિચાર કર. પણ જ્યાં બાદશાહને જોના કરતાં બાટલી અને બીજી બેડીઓ વધારે સારી લાગી. બેન-બેનતામાં એ સાદ-મીનેરે લાખ ગયા અને ઉપરથી દેખું થયું!’ જમનાદાસે બોલ્યો.

‘દાંધ લાપાંગળ્ય થયો. પછી?’ ચીમનનું હટપટ્તી બોલ.

‘પછી શું? એ બાદશાહ ચક્રવર્તી થઈને, સાથે બે ત્રણ એરતોને લઈને મોટરે હાંકીને જતો હતો ત્યાં

બધુંકર અકસ્માત થયો અને બાદશાહે પોતે જીંદગી ખોઈ. એની પત્નીએ કોઈતું પણ માન્યા વગર પોતાનો દરદારીનો પાસે હતું તેટલું આપી દીધું. પણ એના ખાડા કોઈ એમ પૂરામાં નવરખા છે!’ જમનાદાસે બોલ્યો.

‘પછી? પછી?’ ચીમને પૂછ્યું.

‘પછી એ સ્ત્રીના એક ગરીબ ભાઈએ એને પોતાના માળામાં બે રૂમ રાખી આપી. એ ત્યાં પોતાના આ એકના એક છોકરા સાથે રહે છે. ભાઈ પણ ગરીબ એટલે જેમ તેમ ગાડું ગચકતું હશે.’ જમનાદાસે બોલ્યો.

‘અરે ભગવાન! બૂકું થયું!’ ચીમનના હોવામાંથી એક ચીસ નીકળી ગઈ.

ચીમન પોતે પહેલાં ઘણાજ ગરીબ. પછી એ ગરીબાઈ માંજ દાકતર થયેલા અને માસિક ત્રણસો ચારસોની પ્રેક્ટીસ જાણે રેળવી. એમાં લદાઈમાં અમુક સોદાથી એનું નસીબ ખૂટી ગયું અને ભેતભેતોમાં ચીમન મરીને ચીમનલાલ શેઠ થયા. એની પાસે પાંચ-સાત લાખ રૂપિયા થઈ ગયા. કલખના સભાસદ થયા અને બાટલીની ભતે ચડી ચૂક્યા હતા. પણ પોતે ગરીબાઈ જોયેલી અને સ્વભાવનો ઘણાજ સારો એટલે દાકતર તરીકે તો એણે પરજીવ અને લક્ષા દાકતર લેખે પોરી ધણી નામના રેળવેલી. પણ લપસણે માર્ગે ચાલ્યો હતો એટલે એ સ્વભાવ પણ પીગળતો જતો હતો— બચકતો જતો હતો. એવામાં આ અકસ્માત એને નડ્યો!

‘ચીમન, બિરાદર, શું લઈયું?’ જમનાદાસે ચીમનના મોં ઉપરની દિલગીરીની રખાઓ નહિ રચવાથી પૂછ્યું.

જાણે કોઈ બેડા વિચારમાંથી જાગીને ચમક્યો હોય તેમ ચીમને કહ્યું.

‘શું લઈયું? નહિ, નહિ, આજ તો કશું નહિ. માત્ર જીવર.’

‘માત્ર જીવર? તને થઈ શું થયું? સન્નાસ લેવાનો તો વિચાર નથી કર્યો?’ જમનાદાસે પૂછ્યું.

‘તું જમે’ તે કહે પણ મારાથી આજ પેલી સ્ત્રીઓમાંથી કોણ જ નરિ લેવાય’. ચીમને જવાબ આપ્યો.

અને એ નિર્ધુર્યમાં એ દંડ રહ્યો. હિન્દ ગમે તેમ પડે થયું. જમનાદાસ પોતાની કાદમાં એને ઘેર મૂકતો ગયો.

ચીમને, સદાના આનંદી, હસમુખા, નિખાત્રસ પણ મામે મામે પનનને માર્ગે પસકાતા જતા ચીમને પીત્તળીનો આંચકો અનુભવેલા હતા. એક સમયના લગભગ કંદેશ પનીની પનીને પોતે સામાન્ય નિખાત્રસ બાણીને રૂપિયો આપ્યો હતો અને જવાબમાં “ભાઈ, અમે નિખારી નથી... પછુ અતારે એ રૂપિયો પછુ કેવો ખપમાં આવી જાય!” એ શબ્દો સાંભળ્યા હતા તે દરમિયાન એની નજર આગળથી ખસતું નહોતું. પોતાને પછુ ખુશ્ચરત પત્ની છે, નાનો પેલા છોકરા જેવોય પુત્ર છે. એમની પણ એવીજ દશા થાય-થવાનો સંભવ તો ખરાને, જે પોતે પેલા માર્ગે આલ્યાજ કરે તો! આ વિચારથી એનું હૃદય ત્રાસી ગયું.

સતાર પડી. પીત્તળીના એ આંચકાથી પોતે તો ઉગરી ગયો એમ તેને લાગ્યું પછુ એ પીત્તળીનો આંચકો આપનાર શુભ શુક પોતે જમનાદાસ આપેલ શિરના માના ટુકણે જતા ઉપકર્યો. ત્યાં જઈને આમતેમ ફરતો હતો ત્યાં એક આંધર વખત

પુરૂષે પાસે આવીને તેને પૂછ્યું: “ભાઈ! તમે તો ચીમનલાલ શેઠનાં ગઈ કાલે તમે મારી બહેનને સ્ટેશન આગળ એક નોટ આપી હતી?”

“મારી બહુ યઈ ગઈ હતી, મારું કરંને, ભાઈસાહેબ. મંછી મળવા તો હું અહીં સુધી આવ્યો છું.” ચીમને કહ્યું: “

પેલા પુરૂષ તેને બહેનના બેંક આગળ લઈ આવ્યા. પેલીજ સ્ત્રી અને પેલા નાનો છોકરો ત્યાં હતાં, જાને અંદર ગયા અને ગયા. પેલી સ્ત્રીએ બીની આંખે એક નોટ મરતાં કહ્યું. “ભાઈ, ઉતાવળમાં તમે દસ રૂપિયાની નોટને બદલે સોની આપી દીધી લાગે છે. આ પાછી લો અને લાવો પેલી રૂપિયો.”

“સોની નોટ હતી! બહેન, મેં ત્યાં તો મારી મારી લીધી હતી. પણ એટલથી મને સંતોષ નહોતો ગયો એથી અહીં મંછી મળવા આવ્યો છું.” ચીમને

બોલ્યો. “પછુ તે વખતે મેં તમને આગળમાં નહતાં, હવે તો આગળ છું. મને મારા એક મિત્રે તમારી જોડે વાન કરતાં લેયો એવો તમારી આગળાગળ કશી હતી. પછુ આ રહેવા શે ભાઈએ બહેનને આપી છે એમ મંછી લેતો.”

સ્ત્રી પોતાના ભાઈ સામે લોઈ રહી. ભાઈથી કાંઈ નિર્ધુર્ય કરી શકાયો નહિ અને મોનના સમય લગાતો જતો હતો એટલે ફરીથી મારી માગીને ચીમને ઉઠ્યા જતો હતો ત્યારે પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું “બહેન એક વચન મારે તે ભાઈ આવે તો પૈસા લેવામાં વાંધો નથી.”

પ્રસંગની મંજવાળ હજીથી થતી હતી એથી પ્રકૃષ્ટિત્ર વધને ચીમને કહ્યું “હા હા, મોડાને. એક ને બદલે બે વચન આપુ.”

“ના ના, એમ અમી આપ્યા અને અમી ફીક જેવાં વચન તથી લેઈતાં.” સ્ત્રીએ મંભીર વદને કહ્યું.

“તમે કહો તેનું વચન આપું છું.” ચીમને પણ મંભીર વધને કહ્યું.

“તમે મારું કરંને પછુ—તમે જે દારૂ નહિ પીના હો તો કહી પછુ પીશો નહિ અને જે પીના હો તો હવેથી કહી નહિ પીઓ એટલું વચન આપો.” સ્ત્રી બોલી.

“સાવિત્રી - સાવિત્રી” - ભાઈ બોલી ઊઠ્યો.

“એમાં કોઈ પણ જાનની હરકત નથી, ભાઈ” ચીમને પેલા પુરૂષને કહ્યું. “આ વચન તો મેં ગઈ કાલે તમથી પાતું છે. અને હું તમને ખાતરી આપું છું કે હવેથી કહી બી એ વચનના રૂપઈ નહિ કરું. બહેન, સાવિત્રી બહેન, મારે પત્ની પછુ છે અને પુત્ર પછુ છે, હો! પોતાનાં બોસન હોમિસ ચીમને મગમગો મઠ મઠ; પણ સ્વસ્થતા મેળવવાનો વત્તા કરતાં, તેજ પાછું કહ્યું. “બહેન, મારું કાલથીજ તમે મારા મારાં બહેન નથી પછુ શરૂ છો.”

તમારા

★

સંસાયનું

★

સમાધાન

★

★

★

તમે:— રાષ્ટ્રીય ધિકાસની યોજનાઓમાં દારૂબંધીને પહેલું સ્થાન આપવામાં આવ્યું હોય તેમ જણાય છે.

ને આપણે દેશના વૈભવના દુર્ગને અજેય પાયાપર લોઘાડ જ્યોર્જ રચવો હોય તો મદારક રૂપી સગા પાયામાંથી દૂર કરવો જોઈએ.

તમે:— પણ એમ કરવામાં તમે લોકોના ખોરાકનું એક સાધન છીનવી લ્યો છો.

ને એમ હોય, તો પણ એ ઝેરી ખોરાક છે. અને એટલે છીનવવોજ ડૉ. ફ્રેડરિક પીટરસન એમ.ડી. નેમ્બ્રેએ છીનવવા વગર ચાલેજ નહિ. પ્રોફેસર જોડે સાઉથીએટ્રી મેડીકલ સ્કૂલ, કોલમ્બિયા યુનિવર્સિટી.

તમે:— ને ખોરાક નહિ તો ઉત્તેજક તો ખરુંજ. આપણે સામાન્ય રીતે મદારકને ઉત્તેજક ગણીએ છીએ પરંતુ એટલું નોંધવું જરૂરી છે ડૉ. રીચાર્ડ સી. ફ્રેન્કેટ્ટે હવે દારૂતરો સર્વ સામાન્ય બ્રેસેઅરિયટ્સની જતરલ રીતે માનતા થયા છે કે. દારૂપીટલના મેડીકલ મદારક દારૂપણ સંલેગામાં સ્લાઈના વડા: ઉત્તેજક નથી પણ માદક છે

તમે:— એટલું તો તમે કબુલ કર્યોને કે મદારક

રાષ્ટ્રીય અભિલાષા

લોકોના આનંદ વચ્ચે જ્યારે સંપૂર્ણ દારૂ નિયંત્રણ અમલ જાહેર થશે ત્યારે મુખ્ય મંત્રી એ એક ગૌરવવંત દિવસ હશે. એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે દારૂબંધી એ કોઈ પરાણે પડતો મુદ્દાજો નથી. લોકોને જવાબદાર એવી સરકાર વડે એ અમલમાં મૂકાઈ રહેલ છે. ૧૯૨૦ થી જ રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમમાં એને સ્થાન મળ્યું છે. એટલેજ વીરા વર્ષ પહેલા વ્યક્ત થયેલી એક રાષ્ટ્રીય ઈચ્છાની પરિપૂર્તિ રૂપે જ દારૂબંધી આવી રહી છે.

મહાત્મા ગાંધીજી

એક સારી દવા છે

દવા તરીકે મદારકની પૂરી કસોટી કરવામાં આવી તથા એમ લાગ્યેજ કોઈ કદી ડૉ. ડબ્લ્યુ.એ. ઇવેન્સ શશી. વિશાળ અનુભવને એમ. ડી. આધારે તેમજ બીજી દૈનિકીક પ્રોફેસર જોડે સીનીટરી મુજબત સલ હકીકતને આધારે સાયન્સ, નોર્થ વેસ્ટર્ન એવું અનુમાન તારવી શકાયું મેડીકલ સ્કૂલ. છે કે રોગના ઉપચારમાં

મદારકવાળાં પીણુંને કશુંજ સ્થાન નથી. રોગના નિવારણ માટે આ પીણુંગા કોઈ ખાસ દવા તરીકે કામ કરતાં નથી. તેમ જોઈ હલાવે તરીકે પણ રોગના નિવારણમાં એ ઉપયોગમાં આવતાં નથી. વાસ્તવિક રીતે જ્યે મદારકવાળાં પીણું ખોરાક તરીકે નકામાં છે તેમ જોઈ તરીકે નિરપયોગી છે.

તમે:— પરંતુ મને કહેવામાં આવ્યું હતું કે મદારક ક્યંતી સારવાર માટે બહુજ ઉપયોગી છે.

મદારકથી કશું નિવારણ કોઈ દિવસ થયું નથી તેમ યનાર ખબર નથી. ડૉ. ડી. એ. નોર્ડે દાખા નિવારણને મદારક કાં દાય માટેની બિટીશ કોલેસના કિપ-અપુષ્ટે છે

તમે:— અને ન્યુમોનિયા માટે શું

મઘાકે વગર ન્યુમોનીઆનું નિવારણ સતોપદ્ર રીતે થઈ શકે છે આ બાબતમાં આ વિષયના ઉપપોત્તમ નિષ્ણાત એફ.ટ. જે ન્યુમોનિયાની સારવાર માટે મઘાકેના ઉપયોગનો નિર્ણય કરે છે, તેની સાથે હું સંમત છું.

તમે:— મારી એવી માન્યતા હતી કે મઘાકે રોગોના સામનો કરવામાં માણસને મદદરૂપ છે.

મઘાકેવાળાં પીણાં તંદુરસ્તી વધારતાં નથી તેમ રોગોને કાઢી રીતે અટકાવતાં ડા. એમ. બી. એવન નથી. ન્યુમોનીઆ અને ઈન્ફ્લુ- એમ. ડી. એન્ડા જેવાં દરોગાં સામનો, ૬૧ મેડીકલ ક્લેસિક, કરવામાં મઘાકે શરીરને મદદ અમેરિકા કરતાં નથી.

તમે:— અકસ્માતમાં શું એ મદદરૂપ ન થાય ? મઘાકે ચોક્કસ નિધાન કરતું કંઈન જતાવે છે. અકસ્માતને સમયે ધાવમાંથી

ડા. હબ્બુ જે. શ્રીકલે એપ ફૂલાવવાની ગત્યતા વધારે છે, જરૂરી સારવાર અટકાવે છે, રોગની આંતરિક ગુચવણનો ભય વધારે છે. દર્દીને સામે થવાના સમયમાં વધારો કરે છે અને અકસ્માત દ્વારા થતા મરણનું પ્રમાણ વધારે છે.

તમે:— એના અર્થ એમ કે જે લોકો મઘાકે વાપરે છે તે કેવળ બ્રગ હેડના તેમ કરતા હોય છે.

ફિનિયા ભરની ગાંડાની પ્રતિપાતોમાં બીજા બધા દર્દીઓમાં દારૂડિયા ડા. સેસીલ વેલ જેન્સન દર્દીનું પ્રમાણ ચાલીસ થી સાઠ ટકા છે.

તમે:— મને એવો ખ્યાલ તલિ કે દારૂડિયાની દરમિયાન જાતની થાય છે.

ત્યાં ત્યાં તમે મઘાકે જોશો ત્યાં ત્યાં આ સમીકરણ પછી નેવામાં આવશે—

ડા. ઇ. એલ. ફ્રીસ્થ નેટલો વધારે મઘાકે તેટલું વધારે મરણનું પ્રમાણ.

તમે:— એના પુરાવામાં તમે કંઈ કહી શકશો ખરા ?

બીમો ઉતરાવેલા શસ્ત્રોમાંથી જેટલા નિર્વ્યસની હતા તેઓનું મરણનું પ્રમાણ ૭૬ ટકા હતું ત્યારે વ્યસનીઓનું મરણનું પ્રમાણ ૯૧ ટકા.

માલમ પચ્છું હતું.

તમે:— હવે મઘાકેવાળાં કુદી પીણાંના ઉપયોગના ભય હું સમજી શકું છું પરંતુ એવાં કુદી પીણાંઓ લેવાથી વેર્યાગમન અને એવા બીજા દુઃશ્ચિ કંઈ રીતે પેદા થાય છે ?

વિષયવાસનાનું ઉત્તેજન કરવામાં જે કોઈપણ પદાર્થ સફળ થયો હોય તે

ડા. હેવન ઇમર્સન તે મઘાકે છે. થોડા પ્રમાણમાં પછી મઘાકે લેવાથી વિષય વાસના ઉતેજે તેવા સ્થળે આત્મસંયમ શુભાચય છે અને પરિણામની દરકાર કર્યા વગર માણસ જાતીય રોગની બીડાના ભોગ બને છે.

તમે:— અને આના મહાસનાં દુષ્કૃતિયાં મારાં પરિણામ એનાં બાળકો પછી ભોગવે છે ખરું ?

બોટવાળાં હરેક સો બાળકોમાંથી પચાસ બાળકો તે માથાપના દારૂના ડા. લોહર (ક્રાન્સ) વ્યસનના પરિણામેજ બોટ ભોગવે છે એટલે કે દુર્વ્યસનના પરિણામની ભયંકરતા એના વારસામાંજ રહેલી છે.

તમે:— લોકો એમ કહે છે કે શારીરિક શ્રમ વેડતાં માણસો માટે મઘાકે મોટી મદદરૂપ છે.

મઘાકે સ્નાયુ શક્તિમાં વધારો કરે છે. એ માન્યતાને વિધાને અને ડા. જે. જે. એબ્લ અનુભવે કેવળ ખોટી. (જર્જન હોપ્કિન્સ રાંચી જે બુનિવર્સીટી)

તમે:— ખૂબ શારીરિક શ્રમ વેડતાં માણસોની પાત કંઈ છું.

સખત મજૂરી કરતા કામદારને માદક પીણું લાભદાયી છે એ માન્યતા ડૉ. ઇ. એસ. સ્ટાર્લિંગ કેવળ ભ્રામક છે. દીક દીક એમ હી; એક, આર. એસ. પ્રમાણમાં મદારક લેતા શક્તિશાળી માણસો ખૂબ પ્રમાણમાં કામ કરતા આપણે જોઈએ છીએ તે છતાં આ કામ મદારકની મદદથી નહિ પરંતુ મદારક લેવા છતાં થાય છે એમ કહેવું જોઈએ.

તમે:— અને બૌદ્ધિક કામ કરવાને મદારક જોઈથી શક્તિ આપે છે એ વાત ખરી નથી ?

મદારકનું પાન મગજને વધારે ત્વરથી કામ કરવાની શક્તિ આપે છે સર વિલ્ટર હોર્સલી એવી માન્યતા માટે કોઈજ લંડન યુનિવર્સિટીના આધાર નથી. થોડા પ્રમાણ વેશોલોજના પ્રોફેસર માં લેવાગેલ મદારક ખુબ મગજની સૂક્ષ્મ ક્રિયા શક્તિમાં ખલેલ પહોંચાડે છે. વધારે પ્રમાણમાં લેવાયેલ મદારક મગજની સંયમશક્તિને નાશ કરે છે.

તમે:— બૌદ્ધિક શક્તિના વિકાસ માટે મદારક શું દરદર ન થાય? કેટલાક કવિઓ એના વખાણુ પછુ રતા જણાય છે.

દાર કશું જ નવું ઉત્પન્ન કરતો નથી. માત્ર એના નાશ કરે છે.

શીલર
વિખ્યાત જર્મન
વિચારક

મદ્યપાન દ્વારા ઉત્પન્ન થતી કહેવાતી કમિલ શક્તિ માત્ર પ્રયત્ન જન્ય અને ગાંધી નિષ્ફટ કોટિનું સર્જન જ આપી શકે.

તાડી રૂપી ઝેર પીનારા લોકો તરફ નજર કરેા ફરળી જાણે કે નિદ્રાવસ્થામાં વિખ્યાત તામીલ કવિ હોય નહિ, એવા એ લોકો જણાય છે એમની અને મરેલા માણસો વચ્ચે કશોજ તફાવત નથી.

તમે:— દારૂની એક પ્યાતી કસરતજાજને જરૂરી

સ્ફુર્તિ આપે છે એમ તમે માનતા નથી!

ડોન બ્રેડમન: હું દારૂ પીતો નથી.

કસ્તીની કોઇપણ હરફાધમાં વ્યસની માણસ કરતાં નિર્વ્યસનીને વધુ લાભ છે કે હ એ જરૂર હોજી શારીરિક અને બુદ્ધિ વખત સુધી વેગી શકે છે, હું નિર્વ્યસની છું.

માદક પીણું લઈને કોઇપણ રમત તમે સફળ રીતે રમી શકશો નહિ. સૌથી સારો એચ. વેરીટી ઉપાય તો એને સંપૂર્ણ રીતે દુર કરવાનો જ છે.

પહેલું તો એ કે માદક પીણું બિનકુલ બિન જરૂરી છે. અને બીજું એ એચ. એમ. મેસીટોશ કે નાનામાં નાની રમત (ક્રિકેટ) એથલેટિક છતવા માટેની તક એસોસિએશનના પ્રયુખ) પછુ તમે ચુકાવો છો.

તમે:— મદારક શોકને બૂલાવે છે એ વાતને તો તમે તકારી ચક્રશે નહિજ ?

દારૂની તમે દુઃખ બૂલી શકો નહિ. ઉલટું તમને રોય બ્લુમર જણાશે કે તમારું મૂળ દુઃખ ખીજ અનેક દુઃખોને પાછળ લઈને પાછું આવતું હોય છે.

તમે:— પરંતુ જે પશ્ચિમની સંસ્કૃતિની આપણે આજકાલ બહુ વાત કરીએ છીએ એવું તો મદારક એક લાક્ષણિક અંગ છે.

આપણે આપણી સંસ્કૃતિ માટે સામાન્ય રીતે પૂર્વના મજૂરી છીએ. ખલલામાં આપણે આફ્રિકે વેબસ ફેટલીક લાભદાયી વસ્તુઓ આપી છે (એમ. પી.) તેમ પશ્ચિમની સંસ્કૃતિની ફેટલીક અધમ વિશિષ્ટતાઓ પછુ પૂર્વને વળાટી છે. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિમાં મદ્યપાન ઉત્કર્ષપ્રેરક મનાય છે એવી માન્યતાથીજ લોકો વધારે દારૂ પીતા થયા છે એમ સાંજગતું બહુ જ લક્ષ્યસ્પદ છે. મદ્યપાનનાં અનિષ્ટોત્ત્વો ભોગ ન બનવું હોય એવું એક ફક્ત લાગ્યેજ બિટલિટ હણ્યોત્ત્વ દર્શી.

તમે:— હું એમ નથી માનતો કે પશ્ચિમના દેશો મહાપાનના આ પ્રશ્ને બહુ મદત આપતા હોય ?

ડા. સના અમુક ભાગમાં મહાપાનને કારણે થતું અધઃપતનનું પ્રમાણ ખૂબજ નથી ડા. પોલ પેરીન ગયું છે. આજથી ચાલીસ વર્ષ દરમિયાન જે સખત પગલાં નહિ લેવામાં આવે તો આ પ્રદેશોનો કેવળ નાશ થશે દારૂડિયા દર્દીઓથી હોસ્પીટલો અને દવાખાનાં ઉભરાઈ રહ્યાં છે.

તમે:— ત્રીજા માદક પદાર્થો ઉપર જે પ્રતિબંધ મુકવામાં આવે અને હવેનાં માદક પીણીઓ કાયદાથી અકુશિત કરવામાં આવે તો મહાપાનનો પ્રશ્ન સૌથી સરસ રીતે ઉકળી જાય.

બીસટી વડે જેટલે દરજ્જે નશો ઉત્પન્ન કરી શકાય તેટલે દરજ્જે સ્ટાઉટ ડા. એડવર્ડ મેલનબી વડે નશો ઉત્પન્ન કરવો કદાચ મુશ્કેલ જણાય. તેમ જનાં સ્ટાઉટને કારણે નીપજતી નાશમયાળી કદાચ વ્યક્તિગત કિસ્સાઓમાં વધુ વખત આસે અને એનાં પરિણામ વધારે ગંભીર પણુ આવે.

તમે:— સામાન્ય હાકતર અત્યાર મુખી એમ કહેતા આવ્યો છે કે સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ વડે ગરીબ માણસને તારી ગળતી બંધ થાય છે અને એમ થવાની એને વિદાગીત બી મળતું પણુ બંધ થાય છે અને પરિણામે ગંભીર રોગો પેદા થાય છે.

આખું વિધાન વિવયનું કેવળ અજ્ઞાન રચયે છે. સત્ય હકીકત એ છે કે ખારી થયેલી તેમજ મીઠી — એ બંને ભતતની તારીમાં પીટાગીત બી. ના અમુક અંશો રહેલા હોય છે ખરા. પરંતુ એને કારણે તારીમાં કાંઈ ચોક્કસ પ્રકારના પોષક ગુણો છે એમ કહી શકાય નહિ. અને પીટાગીત બી. તો હરેક કુદરતી ખાદ્ય પદાર્થોમાં માલમ પડેલ છે.

વીલગીત બી. મેળવવા માટે કોઈ પણુ ગરીબ માણસે નશો કરવાની અને પત્નીને શ્રી. રાજગોપાલાચારી માનવાની કશી જ જરૂર નથી. તેમજ વીટાગીત બી. મેળવવા માટે એણે ભારે કરવેરા ભરવાની પણુ જરૂર નથી.

તમે:— શું સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ એજ એક માત્ર છે? મહાપાનની બાબતમાં મધ્યમસર રહીએ તો ન ચાલે? હરેક કિસ્સામાં જેટલા પ્રમાણને મધ્યમસર કહેવું એ બહુ જ મુશ્કેલ છે. આમાં ધણું તત્વો લક્ષમાં લેવાં પડે છે. મધાકે માટેની ડા. કટ હોફમન શરીરની અભિરચિ, તે વખતની પોલીસ સર્જન, બર્લિન માનસિક રિથિત, દિવસનો સમય, હવામાન અને બીજું જેટલુંયે. એટલે 'મધ્યમસર'ની બાબત આપવી મુશ્કેલ છે.

તમે:— દારૂબંધીને થોડાં વર્ષ શું આવી ઠેલી ન શકાયદ આપણી વસ્તીના પ્રમાણમાં જેટલ પીનાર વગ તો બહુ જ થોડો ગણાય.

દુર્બલમને દર કરવાનું આપણે જેટલું આણું ઠેલીએ તેટલું એ વધારે દઢ થતું જાય. વધારે સમય ને જવા દઈએ તો મુશ્કેલી શ્રી. રાજગોપાલાચારી મુશ્કેલ બને. ને એમને એમ રહેવા દઈએ તો મહેસુલ અંગેના પ્રશ્ન પણુ વધુ ચૂંચવણભર્યો થઈ પડે.

તમે:— એટલે કે બને તેટલો જલદીથી સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ એજ એક ઉપાય છે, ખરું ને!

આપણી સંસ્કૃતિમાં જે બસત અને નિર્બચસન વચ્ચે સ્વાભાવિક પસંદગી શક્ય હોય તો હું તો લોકોને પસંદગીની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા જ્યોર્જ બર્નાર્ડ શૉ આણું. પરંતુ બ્યારે કોઈ મૂડીવાદી સંસ્થા દારૂના વ્યાપાર દ્વારા લોકોની જીવનશક્તિનું શોષણ કરતી અને આમ વગરને એ અંગેનાં નુકસાન ભોગવવાની ફરજ પાડતી હું ભેલ છું ત્યારે એવી સંસ્થાને કચડી નાંખી લોકોને નિર્બચસની બનાવવાની મને સ્વાભાવિક ઈચ્છા થાય છે.

તમે:— પ્રજાની અંગત ડેવોમાં વચ્ચે પડવાનો રાજ્યને અધિકાર છે ખરો?

માણસની પોતાની અંગત શક્તિઓ જ્યારે સામાન્ય રીતે સમાજને હાનિકારક લાગે. લોર્ડ શ્રીસ છે ત્યારે જોવી શક્તિઓના નિરોધ કરવો એ કાયદેસર છે.

તમે:— પરંતુ આપણા સ્વતંત્ર દેશમાં દારૂબંધી કરવી એ વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય ઉપર તરણ માર્યો બરાબર શું નહિ ગણાય?

માદક પદાર્થોના વેચાણ ઉપર પ્રતિબંધ મુકતા કાયદાઓ કોઈ પણ માણસના અંગત સ્વાતંત્ર્યના ભંગ કરતા નથી. કારણ કે બહુ-પ્રેરણીટરીયન ચર્ચની જન સમાજના હિત કે કલ્યા-સામાન્ય સભા હુધી જુદો એવો કોઈ પણ હક્ક કોઈ પણ માણસને વ્યક્તિગત રીતે હોતો નથી. કાય-નન એક અશ્વિત સુત છે કે કોઈ પણ માણસ પોતાનો અંગત ખર્ચ પહોંચાડે છે. વધારાના શ્રાવ્ય એ રીતે વાપરી શકે નહિ. મગજની સંયમશક્તિના નાશ કરે છે. જ્યાં મુકવાથી મહેસુલી જોથી પ્રવહિતાર્થે

તમે:— બૌદ્ધિક શક્તિના વિકાસ માટે દરેક ન માથા કેટલાક ક્ષતિઓ એના વખતે રતા જણાય છે. આવક વાય

દારૂ કશું જ નહીં ઉત્પન્ન કરતો નથી. માત્ર એનો નાશ કરે છે. ઉપજ

શીલર
વિખ્યાત જર્મન
વિચારક

મદ્યપાન દ્વારા ઉત્પન્ન થતી કહેવાતી કવિતા શક્તિ માત્ર પ્રયત્ન જન્ય અને ગોમ્પે નિકટ કોટિનું સર્જન જ આપી શકે.

તાડી રૂપી જેર પીનારા લોકો તરફ તજર કરો દુરંપ જાણે કે નિદ્રાવસ્થામાં વિખ્યાત તામીલ કવિ હાથ નહિ, એવા એ લોકો જણાય છે એમની અને મરેલા માણસો વચ્ચે કશો જ તફાવત નથી.

તમે:— દારૂની એક ખાત્રી કસરતજાગને જરૂરી

પણ હું વધારે ખડેતર માનું. દારૂ નિર્વ્યસની બનાવવા માટે એ નિરક્ષર રાખવું પડે તે એ મુકવા માટે પણ હું તૈયાર છું.

તમે:— મહેસુલી આવકની ખોટને એ રાખીએ તો પણ તમે એમ તથી માનતા કે જન-જેરકાયદેસર દારૂના ઉત્પાદનને ઉત્તેજન મળશે!

જુગારીઓ, ચોરો અને હુડાડો અસ્થિત છે તેનું કારણ એ તથી કે આ જાણવોનો નિરોધ કાયદા કરવામાં આવેલ છે. ફેલેચર ડાબી-સ હુડાડો નથી રહ્યા છે કાંતે એમાંથી પૈસા પેદા કરનારા દેખ દયાતી ધરાવે છે. કાયદો હો કે ન હો પણ કાંતે રહેવાના કારણ કે કોઈપણ જાતની સામાજિક દારૂ વગરના લોકો પણ કેટલાક હોય છે અને કોઈ દારૂ ઉત્પાદન થઈને પણ પોતાની વાસના તૃપ્ત કરે.

તમે:— એ તો બરાબર, પરંતુ દારૂબંધી જે મહેસુલી આવકમાં ખોટ જશે એનું વળતર કઈ રીતે મેળવશો?

બિરાદર, તમારે મહેસુલી આવકની ખોટ કરવાની જરૂર તથી કે વિલિયમ એડિન્ગ્ટન આવકથી મુલાકાતી આવકનો પ્રશ્ન તમે

તમે:— એકવાર પ્રજાને નિર્વ્યસની થવા જે આજકાલ બહુ વાત કરીએ મેળવતી એ તો હું એડ લઈ શકશુંકે અંગ છે

આપણે આપણી સંસ્કૃતિ ગુણધર્મી સભા એના પૂર્વના મરણી છીએ. આદેશ વેપસ કેટલીક લાભદાયી વધાવતી એ હિન્દમાં ફિલ્લ (એમ. પી.) તેમ પશ્ચિમની સંસ્કૃતિમાં વધારે મહેસુલી અધમ વિશિષ્ટતાઓ પણ પાનાર વર્તે ગાડી છે. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિમાં મદ્યપાન ઉકળે છે. દારૂ પ્રશ્ન એની માન્યતાથી લોકો વધારે દારૂ પીના તો કરોડો લોકો સાંજના બહુ જ લગ્નસ્પર્ધ છે. મદ્યપાનનાં સ્તર નહિ એ મોજ ન બન્યું હાથ એવું એક કાંતે લાગે જ રહ્યોમાં ઢશે.

“મુકાદમ બહાર નીકાલો, બહાર નીકાલો” તો ચોકાદો થઈ રહ્યા. તમાશાને કાંઈ તેડું હોય છે? જોત-જોતામાં તો નાનકડી મેદની જમી પડી. કુપ્પલલ ઇતિથી ત્રેરાઈને લોકો “શું છે? શું છે?” એવા પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા. કોઈ કોઈ મનકાગતી અટકળો કરવા લાગ્યા. અકસ્માત થયો હશે, એમ કોઈ કહેતું. રેલ્વે ટ્રેનમાં કુચકાઈને મરી ગયો હશે, એમ કોઈ બોલ્યું. ફૂલ્ફૂલપર ટંકાઈને જતો હશે તે ગયડી ગયો હશે, એમ બપડી ઘણું તો ટ્રેન પકડવાની ઉતાવળને લીધે ચાલ્યા પહુ ગયા.

ટ્રેનમાં ઊભા ઊભા મુસાફરી કરવાનો મને કંટાળો છે, એટલે હું તો ખેડ-ફોર્મ પર જ ઊભો રહ્યો. ધક્કા-મુક્કી કરી હું એ ટ્રેનમાં ન ગયો, જરા વારમાં જ બે ત્રણ પોંટગો. એક ગરીબ મજૂર જેવા દેખાતા માનવીને ટાંચા-ટાળી કરીને ટ્રેનમાંથી નીચે ઘસડી લાવ્યા. એને નહોતો અકસ્માત થયો કે નહોતો એ મરી ગયો. એ તો વસઈથી ગાવેશા એક સહુ લાણી ખેભાન હાલતમાં ટ્રેનમાં લાગ્યા યાદને ત્રણ બેઠકે શેકીને પહેડો હતો.

પોટગોએ એને પોટ-ફોર્મ પર લાવીને એક ખૂણામાં મૂકી દીધો. મડાંને પહુ ખાણસો સારી રીતે માનથી લઈ જાય છે અને એને ઠકાણે પાડે છે. જ્યારે આ અતંધ સમય મારે મૂલ્યને વરેલા નશાખાજ માનવી પ્રત્યે તો નફરતની નજરે જ જોવે છે.

દોડાદોડી અને ધક્કામુક્કી કરી ફેળવાયલા મનતા માણસો પહુ ટ્રેનમાં ઘસારા બંધ ચઢી ગયા અને જે જગા હાય લાગી તે પર, ‘ઇડરિયો ગંદ હત્યા’ નો આનંદ માની

ખેલી ગયા. જ્યારે પેલા માનવી તો મોઢામાંથી રીધુ આક્રોતો ખૂણામાં પડ્યો રહ્યો. જરા વારમાં તો બહુ કાંઈ બન્યું ન હોય એમ મેંની વીખરઈ ગઈ, ટ્રેનો આંખી અને ભગઈને પાછી ઉપડી ગઈ.

ખીજ ટ્રેનને થોડા સમયની વાર હતી તેથી હું એ ખૂણા તરફ વળ્યો. મને લાગ્યું કે આને મેં કયાંક જોયો છે. વર્ષોની વાત હોવાથી અને એની સિકલ પાણુ ખૂબ બદલાઈ ગઈ હોવાથી મને એની સ્મૃતિ પુનઃ તોજી થતાં સહેજ વિતંબ થયો.

શેઠની શિખામણ

—૧૩—

કારખાનામાં મુકાદમ તરીકે કામ કરતા લીપુને એક ઘણી ખરાબ આદત પડી ગયેલી. મજૂરોને મોં માગ્યા પૈસા વ્યાલે ધીરવાની અને છાંટા-પાણીમાં ભાગ પડાવવાની! હિતેચ્છુ કારકૂને એને ઘણીવાર શિખામણ આપેલી. પણ શેઠની શિખામણ તો જાંપા સુધી જ ને? લીપુ વ્યસનમાં લપસ્યો અને એણે નોકરી ખોદ, ઘર ખોરડાં ગુમાવ્યાં, આખરુ ગુમાવી અને ત્યારેજ પેલી શિખામણ

યાદ આવી.

કાણુને કણી કહીશું તો શેષે ભરાશે, માટે ધોમે ધોમે પૂછશું કે ભાઈ મેંત કેવી રીતે ગુમાવ્યાં? તો એ શાંતિથી પેટ ખોલશે. એમ વિચારી મેં ધીરજ આપી શાંતિથી એનો પૂર્વ ઇતિહાસ જાણી લેવાની મનમાં ગાંઠ વાળી અને-કહ્યું:

“સાહેબ, ઘણે વર્ષે મળ્યા. જરા ઊભા રહો, હું નજે મોઢું ઘોઈ આવું.”

:લેખક:

કાન્તિલાલ તિબેરીવાલા

“કાંઈ નહિ, ગભરાતો નહિ, હું ઊભો જ છું, જા હું મોઢું તો ઘોઈ આવું.”

પગારની નોકરી આપે તો? મારે શો સાથે હજીયે ઘાડો સંબંધ છે, તો પૃછી જોઉં.”

“તો તો હું નમારો ઉપકાર જિંદગી પથ પર નહિ બૂલું. મારાં બેરી છોકરાં પણ તમને આર્થિકાદ આપશે.”

‘પણ એમાં એક શરત છે. જે દિવસે દારૂ પીને કાર-ખાનામાં પગ મૂકશે, તે દિવસે વગર નોટિસ અને વગર પેગારે દારૂ ઉતરશે પડશે. શેઠ આ નિયમ વખોધી નક્કી કર્યો છે અને હવે તો તા. ૧લી એપ્રિલ નજીક આવતી હોવાથી એનો કડક અમલ કરવાના છે.’

‘મને કબૂલ છે કબૂલ છે,’ એમ કહેતો કહેતો એ દારૂ રેટેશન આવી પહોંચતાં ઉત્સાહમાં ને ઉત્સાહમાં હતતી ગયો. મેં એને રવિવારે સવારે મળવાનું અને દર-મ્યાન પાકો વિચાર કરવાનું કહ્યું.

ધન, જુગાર, દારૂ અને વેરપાગમનની પરંપરાની જમાના જૂની વાતો તો ઘણીયે સાંભળી. ક્વાલો બારે બુધ્ધિશાળી છે પણ દારૂની લતમાં જ્યારે ભેદબેદ ત્યારે કંઈકાજ, પેસે. દારૂથી ચેકચૂર બની રસ્તામાં પડ્યો હતો એને જાગરોને ઘેર લઈ જવો પડ્યો.

આવો પ્રતિષ્ઠિત અને ધનવાન માણસ પીને ભર-સલામાં પોતાની જાતને રક્ષા કરાવી ગયો,

બાહોશ અને પ્રતિષ્ઠિત દાકતર ‘હાર્ડિલ’થી મરણ પડ્યો, કોઈક કાંઈ જાણ્યું નહિ પણ ધુસપુસ વાતો વર્તા કે એ તો દારૂની જ મોંકાણુ. એની લારી પણ રસ્તામાંથી મેડેલી.

રસ્તે આવ્યા આવ્યા અનેક દર્શાતો રોજ રોજ મેં એને એના પર થોડી ચર્ચા કરીને બૂલી જાય છે. ‘... મુ’ એકવાર એ તો સમાજની દૃષ્ટિથી

હલકો ગણાયો તે ગણાયો. એનું અધઃપતન પૂરું જ છે. દોષ ઊગારનાર નથી હોતો તો એ અિયમ મરણ પામે છે. ખરે કાર્ય તો આવા અસ્થિ-માનવીઓમાં જ કરવાનું છે. સાચા દિલ્લસ પ્રયત્નો વાળાને ઊગારી શકે એમ છે.

આવા વિચારો કરતો હું ટેક પાલો આપું મુધી બેઠાન બેસી રહ્યો. પછી સફાળા હોતે નહોતું છું ત્યાં તો ટૂંક ઉપકવા માંડી હતી. પણ : સલામત ઊતરી રાખ્યો.

બીજી રવિવારે સવારમાં જ બગાડે આવી પડે એની દાનત શુદ્ધ દશે, એમ મને લાગ્યું. મેં એને કાર દીધી, આ નાસ્તો કરાવ્યો અને અમે બેપડા મૂક

પીનાંબર શેઠ સમક્ષ અથથી ઇતિ મુધીને જ. ઇતિદાસ મેં રજૂ કરી દીધો. બીજાના દિવાર ભેં પછી જરા લાગી આવ્યું. એમણે થોડીક ઊંચક તપાસ કરીને બીજાને માટે ગમે તેમ કરીને જમા કરી વાનું વચન આપ્યું.

એમણે એક દૂંક પ્રવચન પણ સાથેસાથે કરી “મારે ત્યાં દારૂડિયાઓને સ્થાન જ નથી, કામ અને ઉત્પાદન જોઈએ થાય, એ આ જમાનામાં પરત મેં મજૂરો માટે શિક્ષણનો પ્રયત્ન પણ કરેલો છે. પ્રમાણે રોકીને મજૂરોને સમજાવવાનું એક ખાતું રાખ્યું છે. છતાંયે જે નહોતાં માનતા તેમને ચેતવણી આપવા પડી બરતરફ કરતો. હવે તો તા. ૧લી એપ્રિલથી કડક રાખ્યા છે. બીજો દેખરેખ રાખું છું હયાલિ.”

બીજી બુધ્ધિયુક્ત થઈ ઘેર ગયો. હું પણ મારે, પડ્યો. બીજી બેગરશે? શેઠની શિખામણુ એના ખો આવશે? એજ વિચારો મને દિવસો મુધી આવવા લ

પીઠાનું પાટિયું

આંડેજી ચિત્ર - નિશાન એક કલાલ તારે કારણે
ને ચિત્ર એ લક્ષ્યાણું તારે આરણે;

એવું યથાર્થ અને ખરેખર સત્યરૂપ નિરૂપણું
દીકું હશે કહ્યું હશે, તે ના કદી
ઉત્તમ કલાસ્વામી સમા સામર્થ્યથી
એ ચિત્ર અદ્ભુત ચીતરું તદ્દુપ લાવ બતાવણું

એ ચિત્રફલકે ચીતરીશ, કલાલ! હોલો હું તને-
ગુફમાર એક કુમારકેરી રાહ જોતો આરણે;
નિજ માતના મોઢા રતન શા લાડકા એ બાલની
આછી ઉપા ઉગતી હતી હજી મુઝ્ય યોવનકાલની.

એને ન પલ ત્યાં થંભવા મળ્યા હતી
પણ તે નિમંગ્યો સ્મિતમુલગ સત્કારથી;
ને જોઈ મોહક હાસ્યગુજ, ને જોઈ ગુજ સદ્ભાવને,
એ વાત કરવાને કુમાર ઉભો રહ્યો તારી દને.

ને ચીતરીશ હોલો રહેલ, કલાલ! ગુજને ત્યાં વળી
એને વિનોદલરી રસીકી ક્રેંક કરતો વાતરી-
ને કરવિશે ધરતો ઇલકતો જામ એક શરાબનો
એની લાણી લંબાવતો

અચકાય એ; પણ તું વટે લલચાવતો,
પી, પી, તું એકજ જામ આ મુજ સખ્યને સદ્ભાવનો
ને કરે ક્ષરીને જામ એ બેફામ ગટકાવી ગયો-
તું દાનવી નિજ દાવમાં કાપી ગયો.

ને તે પછી દારૂડિયો એક ચીતરીશ નશાભર્યો;
છે અવધિ કેવળ એક વર્ષ તલો વહ્યો—
પણ બાલસુંદર ને સુકોમલ એ ગયો—
એ ગયો સુકુમારબાલક, કૃપણ પ્રાણી આ થયો.

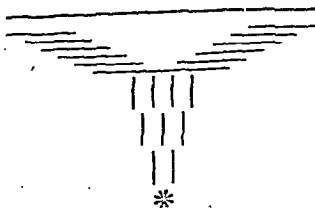
ને કૃપણ માનવ ચીતરું ચક્રૂર ને મતિમૂઠ એ
ઘેરાયલો જે ઘેનમાં ધરણી હળે
હૃમન્તના હિમ વરસતા નહાળી તળે

ને ચીતરીશ હું મૂર્તિ મધુરી માતની
કલ્યાણ કરતી દીન હળતી કાચપર નિજ બાલની-
જે વિરલ સરવે તરલ તેજે ચમકતો તારો હતો
ને અખિલ આલમથી અધિક નિજ માતને પ્યારો હતો.
ને ચીતરીશ હું કદંબેરી કાળ શી કાળી અંદે!
ને ચીતરીશ હું શબ્દ “સત્યાનાંશ” એક જ એ પરે
ને આ બધું હું ચીતરીશ કલાલ! તુજ મદિ નકી
ને દામ લેવાનો નથી,
મારી કલાલું મૂલ્ય એક બદામ લેવાનો નથી.

ને પાપમય, લગભલયો ને દુઃખકર વૃત્તાન્ત એ,
ને એ શુદ્ધા, એ ભૂખમરો, કાળું કરણ કલ્યાણ એ,
તુજ કારખાનાની કલાલ! બધી કરામત કારમી—
તાકાત એને ચીતરવા ના કોઇ ચીતારા તણી.
પણ હું કલાલ! ઘણા તુજને પાછિયું એ ચીતરી
જેની લયાનક સત્યને આલેખતી કારીગરી
લોકો નિરખવા જમશે ને નિરખતાં જશે કરી.

રામપ્રસાદ એ. બક્ષી

* Elja Wheeler Wilcox નો Sign Board નામના કાવ્યનો ખાવાનુષદ

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

એપ્રિલ ૧૯૪૭ થી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૦ સુધીના

કાર્યનું વિહંગાવલોકન

સ્થાપના અને પ્રયોજન

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિની સ્થાપના મુંબઈ સરકારનારફથી (૧) મથાક અને બીજા ફેરી પદાર્થોના નિષેધ પરત્વે લોકમન કેળવવા અને વાળવા (૨) આબકારી, ઓપીયમ અને મોર્ફીસ અંગેના કાયદાઓ હેઠળ થતા યુનાઈટેડ પ્રોધવા અને અટકાવવાની રીતરસમો વિષે સલાહ આપવા (૩) સરકારની દારૂબંધી અંગેની નીતિમાં સદાય કરવા માટે અને આમોદ પ્રમોદ, પ્રત્યાકર્ષણ વગેરેની સમજૂતી વધારવાના હેતુસર તા. ૧ થી એપ્રિલ ૧૯૪૭ રોજ કરવામાં આવી હતી.

આવા પ્રયોજનથી રૂબરૂથી પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ તમારે સાથી પહેલીવાર મળી તમારે એણે ૭ ઉપસમિતિઓની સ્થાપના કરેલી. (૧) શિક્ષણ અને પ્રચાર (૨) આમોદ પ્રમોદ, પ્રત્યાકર્ષણ અને સામાજિક કલ્યાણ (૩) સંચોધન અને આંકડાશાસ્ત્ર (૪) નીરા (૫) મોર્ફીસ અને (૬) વિજ્ઞાનસ આ ઉપરાંત પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિની ભલામણોને એકત્રિત કરવા માટે એક કાર્યવાહક સમિતિ પણ નીમવામાં આવી હતી.

ત્યાર પછી સરકારે બીજી બે સમિતિઓ નીમેલી. એક સેક્રેટેન્ટલ વાઈન કમિટી અને બીજી ચોખ-કમિટી. પહેલી સમિતિને ઉદ્દેશ સંપૂર્ણ દારૂનિરોધના અમલ પછી ધાર્મિક કારણોસર દારૂના ઉપયોગની તપાસ કરવાનો હતો ત્યારે બીજી સમિતિને ઉદ્દેશ તા. ૧ થી એપ્રિલ ૧૯૫૦ પછી દાકતરી કારણોસર અશીલુ અને ગાંજની વપરાશ વિષે સલાહ આપવાનો હતો.

આ બધી સમિતિઓના કાર્યની દૂંધી રૂપરેખા નીચે આપવામાં આવી છે.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિની અત્યાર સુધીમાં એકંદરે પાંચ બેઠકો મળી હતી. એ બેઠકામાં સમિતિએ દારૂબંધીની નીતિના અમલ સાથે ઉપરિચિત થતા અગત્યના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી હતી. એ પ્રશ્નોમાં (૧) પ્રચારને ઉદ્દેશ અને પદ્ધતિઓ (૨) અસરકારક તપાસદળની રચના (૩) યોગ્ય પ્રત્યાકર્ષણની સમજૂતી (૪) નીરાની નબળાઈ (૫) ઓપીયમ અને દાકતરી કારણોસર ભાંગ અને ગાંજને ઉત્પાદન (૬) ૧૯૪૭ - ૫૦ વચ્ચે આબકારી દુકાનોની સમેટણી (૭) દારૂબંધીને કારણે બેકાર બનતા લોકોને શહત-વગેરેના સમાવેશ થયેલા.

જિલ્લા અને શહેરો માટે સમિતિઓ

દારૂબંધીની નીતિ અને કાર્યક્રમમાં પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિને સલાહ આપવા માટે પ્રત્યેક જિલ્લામાં તેમજ મુંબઈ, અમદાવાદ-પુના અને સોમપુર—એ ચાર શહેરોમાં સરકારે ૧૯૪૭ ના ઓક્ટોબરમાં સ્થાપિક 'જિલ્લા દારૂબંધી સમિતિ' અને 'શહેર દારૂબંધી સમિતિ' ઓની સ્થાપના કરેલી. આ સમિતિઓમાં ખાસ કરીને દારૂબંધીમાં રસ ધરતી સ્થાપિક નેતાઓ, સમાજસેવકો અને ધારા સભ્યો હતા. મથવાનું પ્રમાણ જે વિસ્તારોમાં વધારે વધુ મૌલમ પેરુ ત્યાં પ્રચારને વધુ નકકર સ્વરૂપ આપવા માટે વિભાગીય સમિતિની પણ રચના કરવામાં આવેલી.

જિલ્લા અને શહેરની દારૂબંધી સમિતિઓએ નીચે આપેલા કેટલા પ્રશ્નો હાથ પાડેલા :—

- (૧) વચગાળાના સમય દરમિયાન તાકી અને દારૂની દુકાનોને બંધ કરવાનો પ્રશ્ન
- (૨) કલ્યાણકેન્દ્રો માટે સ્થળની પસંદગી કરવાનો પ્રશ્ન
- (૩) નીરાકેન્દ્રો યોજવાનો પ્રશ્ન
- (૪) મથાક પાટીઓની નિમણૂક

આ ઉપરાંત આ વિભાગીય દારૂબંધી સમિતિઓ દારૂબંધી અંગેની વફૂત્વ કળાની

ફર ફરના ગામડાના ખણે ખણે દારૂબંધીના પ્રચાર જાનાં વિવિધ માધ્યમો દ્વારા પહોંચેલા થાય તે માર્ગે ભૌતિક દારૂબંધી સમિતિએ ૨૧ પ્રચાર ગામીઓ ખરીદી છે અને પ્રત્યેક નિસ્વાસી એક એક આપવામાં આવી છે. આ પ્રચાર ગામીમાં લાડકાંપીર, ધોળેકાંર, જનરેશ, બ્રોલેલ, ફિશ્મ સપ્તગુણ હોય છે. માનને મોંદરે એ દાખલ થતાં જ ઉત્સાહથી આમનને એકત્રિત થાય છે. પ્રચુર ફર કાઢાયા નિસ્વાસી એક ગામડાનું છે.

હરીદાશ્યા પોષ્ટ છે; ભીતિચિત્રો પ્રગટ કર્યાં છે; મરલકુસ્તીની હરીદાશ્યા ગોઠવી છે; પ્રદર્શન પોશ્યાં છે. આ સમિતિઓએ ગોળ અને નવસાગર જે ગેરકાયદેસર દારૂ બનાવવામાં ખાસ વાપરવામાં આવે છે તેને અંકુશિત કરવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે. સમિતિના ઉત્સાહી સભ્યોએ અવારનવાર નિસ્વાસી પ્રવાસ કરી જતનના સંપર્ક સાધેલ છે અને ચોલીસ, હોમગાર્ડ અને વગેરેને ઉપયોગી માહિતી આપેલ છે. આજ સમિતિના સભ્યોએ ફોલોર, શાખા, અખાગ, ભજનમંડળી, પવાપાર્ટી, કલાપચક, નાચ્યમંડળ, સિનેમા હાઉસ વગેરેના સંપર્ક સાધી દારૂબંધીના પ્રચાર કાર્યમાં એમનો હરદર્શન સંપર્ક સાધેલ છે.

શિક્ષણ અને પ્રચાર

શિક્ષણ અને પ્રચાર માટેની ઉપસમિતિ મુખ્યત્વે તે દારૂબંધીની તરફેણમાં લોકમત ફેળવવા માટે નિર્મોહ હતી. જે લોકો દારૂબંધીના વિરોધીઓ હોય અથવા એની સહાયતા વિરોધી કાશીસ હોય, એમને દારૂબંધીનું ખર્ચ સ્વરૂપ સમજાવવું, દારૂબંધીને એમની નાહી રેલ છોડવા પ્રયાસ કરવો, સાદી જાનાં લોકપ્રિય પદ્ધતિઓ દ્વારા લોકોના હૃદય હૃદય વર્ગને મલખનનાં અનિષ્ટો અને દારૂબંધીના લાભો સમજાવવા, — એ બધાં આ ઉપસમિતિનાં લક્ષ્યો હોઈ ફિશ્મ, ગેન્ટિક લેટર્ન શો, ભીતિચિત્રો, પવાપ, કીર્તન, નાટ્યમંડળી, કલાપચક વગેરેની સહાયથી પ્રચારનું કાર્ય

પહેલું મુકવામાં આવેલ છે.

ઉપરની જનતામાં નિવ્યસની જનનનો આદર્શ ફેલાવવો એ પણ એક અગત્યનો પ્રશ્ન ગણાય. ફરી પીણું મળતાં નથી એટલા મારેજ આવતી કાલનો નામરિક નિવ્યસની બને એમ નહિ પણ ફરી પીણું નૃકશાનકારક છે અને ફોઈપણ સંજોગોમાં છોડવાં બોધવું એવી સ્પષ્ટ સમજણથી આવતી કાલની જનતા એના ત્યાગ કરે—એ હેતુ બર લાવવા માટે ફેળવણીના દરેક તબક્કે પાંચપુરતકોમાં દારૂબંધી એજેન્સી પાંચ સામેલ કરવાનો પ્રયત્ન પણ હાથ ધરાયો હતો.

પવાપાર્ટી પાર્ટીઓ— યુગરાતમાં ફેલાઈઓ અને લાગેનો, મહારાષ્ટ્રમાં પવાપાર્ટી અને કલ્યાંટમાં ટ્રાન્સ-ગીતો બહુજ લોકપ્રિય છે. અને એથીજ પ્રચારના બહુજ કાર્યક્રમ અંગે તરીકે એનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. દરેક નિસ્વાસી ચેતપોતાની પવાપાર્ટી છે, તે ગામગામ ફેરે છે અને લોકગીતોના કાર્યક્રમ આપે છે. નીચે આપેલા કોઈ અત્યાર સુધીમાં ફેટલું કામ થયું તેનો પરિચય આપશે

	૧૯૪૮	૧૯૪૯
પ્રાંતની પવાપાર્ટીઓ	૧૪	૧૭
“ એ આપેલા કાર્યક્રમો	૪૦૦	૨૪૫૦
એકંદર લોકોની હાજરી	૩,૧૬,૫૦૦	૨૨,૭૧,૦૦૦

આ ઉપરાંત પ્રારંભિક પવાપાર્ટી હરીદાશ્યા પણ યોજનામાં આવી હતી. એમાંથી જે કાબજનનીત નીકળેલું તે જનતાના સીધા સંપર્ક દ્વારા નીપજેલ હોઈ એનું મહત્વ લોકોપયોગિતાની દૃષ્ટિએ બહુજ રહેલું.

કલાપચકો— આ પવાપાર્ટીઓ ઉપરાંત કલાપચકોની પાર્ટીઓ પણ નાટકો, ગીતો, વાર્તાલાપો વગેરેના કાર્યક્રમો આપતી. સરકારે નાચિક, અકમલનગર, સોલાપુર, અમદાવાદ, પૂર્વ ખાનદેશ, પૂના વગેરે નિસ્વાસીમાં કલાપચક-પાર્ટીઓની નિમણૂક કરી છે. નીચે આપેલ કોઈ એના કાર્યનો પરિચય આપશે.

ગ્રામીણથી	જન્યુઆરીથી
ફિશ્મગર	ફિશ્મગર
૧૯૪૮	૧૯૪૯

- (૧) સ્થૂ કરેલા કાર્યક્રમોની સંખ્યા ૧૦૦ ૫૬૩
- (૨) એકંદર ગ્રેસકોની હાજરી ૭૦૦૦૦ ૧૩૩૩૩૦૦

ફિલ્મો-ફિલ્મોના બહુધા નિરક્ષર દેશમાં ચલુગમ્ય ફેળવણીનું સ્થાન યોજાઈ આંત્રી સક્ષય નહિ. ગામડામાં વસતી વનતાને આ ચલુગમ્ય ફેળવણી પુરી પાડવા માટે પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિએ 'શિવરાત્રિ' 'દશમી' અને 'રાજઆણા' એ ત્રણ ફિલ્મોની 'મેગેટીવ' મેળવી છે અને પ્રાંતભરમાં એ બતાવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત મન્દૂર-કલ્યાણભાતાં પાસેથી પણ પાંચ ફિલ્મો મેળવવામાં આવી છે. સમિતિએ પોતે એક "ઉધાર" નામનો ફિલ્મ કિતાબની શરૂ કરી છે. એનું મરાઠી રૂપાંતર અત્યારે ઉપયોગમાં છે. આમ ત્રણ વર્ષને અંતે સમિતિ પાસે નીચે મુજબ ફિલ્મો ઉપયોગમાં છે.

ફિલ્મ	ભાષા	૩૬ M.M.માં સંખ્યા	૧૬ M.M.માં સંખ્યા
(૧) શિવરાત્રિ	હિન્દી	૪	૧૦
(૨) દશમી	"	૨	૧૨
(૩) રાજઆણા	"	૪	૬
(૪) ઉધાર	મરાઠી	૪	૧૨
(૫) નશા	હિન્દી	૧	૪
(૬) દારૂબંધી પ્રચારનું ઉદ્દાત્તન	હિન્દી	૧	૪
(૭) અંગ્રેજ બારમાં દસ રાત્રિઓ અંગ્રેજ		૧	૪

જે નાનાં ગામડાંઓમાં દારૂબંધીની પ્રચાર માટીઓ ન જઈ શકે ત્યાં મેજક લેન્ટર્ન અને પ્રોજેક્ટર વડે પ્રચાર કરવા માટે પાંચ ફિલ્મસ્ટ્રીપ્સ પણ બનાવવામાં આવી છે. મેજક લેન્ટર્નની સ્લાઇડ્સના પાંચ સેટ પણ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.

દરેક ગિલ્લાને નીચેની સ્લાઇડોની છ છ નકલો આપવામાં આવી છે.

- (૧) તમારા બાળકોને અન્યસિદ્ધ હક્ક
- (૨) દારૂમાંથી છૂટકારો
- (૩) રોજની આવકમાં ખોટ

આ સ્લાઇડો યણાં સિનેમાગૃહોમાં બતાવવામાં આવે છે.

લીતિયિયો :— પટ્ટીજી નજરે વનતાને દારૂનો અનિષ્ટોની પ્રતીતિ કરાવતાં પાંચ વિવિધરંગી લીતિયિયોનો ૩૦૦૦૦ નકલો પ્રાંતભરમાં વહેંચવામાં આવી છે. શ્રી બી.

અને શ્ર. આઈ. પી. દેવેતાં સંસ્થાના ઉપર આ લીતિયિયો ચોરવાનો સમય કરવામાં આવી છે.

મેળાઓ, પ્રદર્શનો અને ઉત્સવો વખતે લીતિયિયો, રેડીયો, પત્રિકાઓ, ફિલ્મો વગેરે વડે પ્રચારને વેગવનતા બનાવવાની પ્રયત્ન તક ઝડપી લેવામાં આવે છે. મુંબઈમાં ૧૯૪૭-૪૮ના સિયાળા દરમિયાન ભરોણેલ કૃષિવિષયક અને ઔદ્યોગિક પ્રદર્શનમાં સમિતિએ ભાગ લીધો હતો. એમાં માદક પદાર્થોના સેવન અંગેના ફટકાક સ્વપ્રદ નકલોથી ચૂકવામાં આવ્યા હતા તેમજ નીચા અને તાક-પલ્લોની બનાવટ બતાવવામાં આવી હતી.

અખિલ કલ્યાણક ઔદ્યોગિક પ્રદર્શનમાં પણ ૧૯૪૯માં સમિતિએ ભાગ લીધો હતો.

પ્રચાર સાહિત્ય :—મુંબઈની ત્રણેય પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં સમિતિએ આશરે ત્રણેક જેટલી પુસ્તિકાઓ પ્રગટ કરી છે. આમાં દારૂબંધીના પ્રશ્નને ચર્ચાની નવલિકાઓ છે, નારિકાઓ છે, કાવ્યો પણ છે. માત્ર નજીવી કિંમતેજ આ પુસ્તિકાઓ વેચવામાં આવતી હોય વનતામાં દારૂબંધીનો ઉદ્દેશ પ્રચારિત કરવામાં શીક શીક ઉપયોગી થઈ પડે છે. સ્થાનિક સાહિત્યકોને આ પ્રશ્ન પરત્વે જાગૃત કરવા માટે

દારૂબંધીના પ્રચાર અર્થે નહેરુ તહેવારો, મેળાઓ અને ઉત્સવોના ખુલ્લુ લાભ લેવામાં આવે છે. ત્યાં વિશાળ વનતાની એકી મનાર હોય છે ત્યાં દારૂબંધી અધિકારી પ્રચારનાં જાહેર સભા હાજર થાય છે અને લોકચીત્રો, વ્યાખ્યાનો, વર્તમાનો, ફિલ્મો વગેરેના વિવિધ સર્વિસો આપે છે. પ્રેરુત દૃષ્ય બેરુતવાળા મેળામાં ચાલતેલ એક એકાંતના અમલકોને છે

આ વીરમગામનું કંચાણ-કેન્દ્ર છે. વ્યવસ્થાએ દાંતે બહુ આંદોલન અને રંગ આપે એવાં બીજાં સંસ્કારિક તત્ત્વો પુરો પાડ્યા માટે પ્રાંતભરમાં રચેલે રચેલે આવાં કંચાણકેન્દ્રો સ્થાપવામાં આવ્યાં છે. આમાંનાં કેટલાંક સરકાર તરફથી ચલાવવામાં આવે છે. તેમજ કેટલાંક સરકારી સાસાયદીમાં તરફથી પણ ચલાવવામાં આવે છે. લોકો પોતાને બહુ કંચાણકેન્દ્ર તરફ જતા થાય અને ત્યાંની સંસ્કારી પ્રવૃત્તિઓમાં મગ્ન બની સમય જતાં દાંતે બહુ બધાં એ સરકારનું લક્ષ્ય છે.

મુંબઈમાં તેમજ ગિરલાઓમાં સાહિત્યકૃતિઓની હરીફાઈ પણ થોજવામાં આવે છે. દારૂનાં અનિષ્ટોને સ્પર્શતાં આર 'ફોર્સે' પણ પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં છે.

સંજ્ઞન:— સામાજિક પ્રશ્નો અને ગુપ્ત્યને દારૂ-બંધીને સ્પર્શતું એક માસિક (સંજ્ઞન) પણ સમિતિ તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવે છે. ૧૯૪૮ ના એપ્રિલથી એની અંગ્રેજી આવૃત્તિ શરૂ થયેલી. હવે એ પ્રાંતની પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં પણ પ્રગટ થાય છે. પ્રાંતમાં તેમજ પ્રાંતની બહાર સારી સંખ્યામાં આ માસિકની તકતો વેચાય છે.

આમાફેન રેકૉર્ડ્સ:— બાળીનાં ગીતો, પત્રાડાઓ વગેરેની રેકૉર્ડ્સ ઉતારવામાં આવી છે. અને એ ગામડાંઓમાં પ્રચારગાદી સાથે મોકલવામાં આવે છે. કેટલાક મહાત્મા પ્રધાનોનાં પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં વ્યાખ્યાનો પણ રેકૉર્ડ્સ ઉપર ઉતારવામાં આવ્યાં છે.

પ્રચાર ગાદીઓ:— અત્યાર સુધીમાં સમિતિએ ૨૧ પ્રચારગાદીઓ ખરીદી છે. એમાં લાડીસ્પીકર, જનરેટર, પ્રોજેક્ટર, આમાફેન રેકૉર્ડર, ફિલ્મ વગેરે બંધીન સગવડો રાખવામાં આવી છે.

રેડિયોનો સહકાર:— અર્ચાચીન યુગમાં રેડિયો એ પ્રચારનું એક આગળ પડતું સાધન હોઈ ચોક્કસ ધ્વનિયા રેડિયોનો પણ પ્રચારની બાબતમાં સહકાર સાધવામાં આવ્યો છે. દારૂબંધીને લગતાં ગીતો, નારિકાઓ વગેરે અવારનવાર રેડિયો ઉપર આપવામાં આવે છે.

ગામજનોમાં દારૂબંધીનો પ્રચાર કરવા માટે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોનો સહકાર બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ બાબતમાં દારૂબંધી સમિતિને મદદ કરવા માટે સરકાર તરફથી ગામડાના શિક્ષકોને મુખ્યત્વે આપવામાં આવી છે. મહાનિષેધના પ્રચાર લેખ ગામડામાં શિક્ષકો વળું વળું કરી શકે છે. નારિકાઓ બાળી શકે, મહાલુસ્ત્રીની હરીફાઈથી થોજ શકે, રમતગમનોની સ્પર્ધા થોજ શકે. આ અર્થ થોજવા માટે શિક્ષકોનો સહકાર અવારનવાર સાધવામાં આવે છે.

પ્રચાર માટે પ્રાથમિક સ્તરી સમિતિ મદદનો વધાર્ ઉપયોગ કરવા માટે બિનસરકારી સોધનેતો પણ સહકાર સાધવામાં આવે છે. સ્થાનિક નેતાઓ, સમાજ સેવકો સામાજિક સંસ્થાઓ વગેરે દ્વારા દારૂબંધીનો પ્રચાર જનતામાં જીવંત રાખવા પ્રયાસ થઈ રહ્યા છે.

બધાજ ગિરલાના અધિકારીઓને, પ્રચારન બાબતમાં તેમજ આંદોલનપ્રેમીઓની પ્રવૃત્તિઓમાં બિનસરકાર તત્વોનો સહકાર સાધવાની ભાલામણ કરવામાં આવી છે.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ તરફથી દારૂબંધીના પ્રચારની બાબતમાં કેટલી પ્રતિષ્ઠા થયેલી તેને નીચે આપેલાં કેટલાં વ્યક્ત કરશે.

૧૯૪૮

પ્રચારનાં સાધનો	કાર્યક્રમો	પ્રિંસ્ટ
૧ પ્રચાર સભાઓ	૧૪૦૦	૧૩૫૦૦૦
૨ પત્રાડાનો કાર્યક્રમો	૪૦૦	૩૧૯૫૦૦
૩ કલાપથકાના કાર્યક્રમો	૧૦૦	૧૦૮૫૦૦
૪ ફિલ્મો	૨૦૦	૩૦૦૬૦૦

૧૯૪૯

પ્રચારનાં સાધનો	કાર્યક્રમો	પ્રિંસ્ટ
૧ પ્રચાર સભાઓ	૩૫૧૨	૩૬૪૨૬૦
૨ પત્રાડાનો કાર્યક્રમો	૨૪૫૦	૨૨૭૧૧૦
૩ કલાપથકાના કાર્યક્રમો	૫૬૩	૧૩૭૩૩૦૦
૪ ફિલ્મો	૯૭૬	૧૭૦૮૧૦૦

આમોદ પ્રમોદ અને સામાજિક કલ્યાણ

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવતાં એપ્રિલ ૧૯૫૦ થી બંધીજ દારૂની દુકાનો બંધ થશે. એટલે દારૂ પાછળ વપરાતા પૈસા અને સમય બંને ફાળવ પડશે. આ ફાળવ પડેલા પૈસા અને સમયનો જો સદુપયોગ ન કરવામાં આવે તો પરિણામ ખતરનાક આવે! દારૂના પાન દ્વારા જે કહેવાતો 'આનંદ' મળતો એવું, સ્થાન કેષ્ટક બીજન સાથે આનંદ લેવાનું જ રહેશે. એટલેજ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ સાથે પ્રત્યાકર્ષણ અને આમોદપ્રમોદની જરૂર વધારે રહે છે. દારૂડિયાને જેટલે દરજ્જે એની કુટુંબમાંથી આપણે વળી લઈએ તેટલે દરજ્જે જ દારૂબંધી સફળ થઈ શકાય.

આમોદ પ્રમોદ અને પ્રત્યાકર્ષણની ઉપસમિતિને પ્રાંતભરમાં આ ભરીય કાર્યનું બંધારિયત આવેજન સોંપવામાં આવેલ છે. ગરીબ જનતા પોતાનો ફાળવ પડેલો સમય નિર્દોષ આનંદમાં ગાળી શકે એ માટે મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિએ વિશાળ પાયા ઉપર પ્રાંતભરમાં સાધનો ખર્ચ કરવા એવો નિર્ણય થયો છે. તદનુસાર આપણાં ગામડાંઓનાં આમોદપ્રમોદનાં સાધનો ગમતા અનુસાર સુધારવામાં આવ્યાં છે અને ગામડાંઓમાં સંસ્કાર કેન્દ્રો ખોલવામાં આવ્યા છે.

જે કે શહેર અને ગામડાં ગટે આમોદ પ્રમોદના સિદ્ધાન્તો લગભગ સરખાજ છે તેમ છતાં શહેરના મિત્રા રંગદગ ગામડાંમાં ન પેસી જાય તેની ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે. શહેરમાં સંસ્કારનાં બીજાં ખાતાંઓ તેમજ ખાનગી સંસ્થાઓ આમોદ પ્રમોદને લગતું કામ-કાજ કરે છે. ખાનગી સંસ્થાઓ દ્વારા થતી આમોદ પ્રમોદની પ્રવૃત્તિમાં પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ પુરવઠી લેખે અથવા સહકારથી કામ કરે છે. એથી એક જ ભાતના કાર્યનું પુનરાવર્તન થવાનો સંભવ રહે છે. શહેરી વિસ્તારમાં થતી સંસ્કાર પ્રવૃત્તિઓમાં — (૧) વોલી બોલ, ફૂટબોલ, ખો...ખો...વગેરે રમતો (૨) અખાડા પ્રવૃત્તિ અને શારીરિક કસરતના પ્રયોગો (૩) સસ્તો અને પોષક ખોરાક આપે તેવાં કેન્દ્રોની (૪) પ્રોટ શિક્ષક, વાંચનાલય—વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. જેમાં બહુ સાધનો વસાવવાં ન પડે એવી રમતગમતોને પ્રોત્સાહન આપવા અપાસ થાય છે.

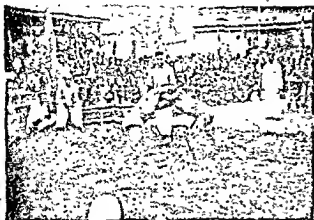
સંસ્કાર પ્રવૃત્તિઓ:— આવી રમતગમતો ઉપરાંત બાજન, ક્રીડન, પવાડા, નાટ્ય, કલાપદ્યક વગેરેના કાર્યક્રમ રચી સ્થાનિક શુદ્ધિશાળીયગને પ્રોત્સાહન આપવાનો પણ પ્રયાસ થાય છે. આવી પ્રવૃત્તિઓને લીધે સંસ્કાર કેન્દ્રો બહુજ લોકપ્રિય બન્યાં છે. આ સંસ્કાર કેન્દ્રો ઉપર જાહેર તહેવારો અને ઉત્સવો રમતગમતની હરિકાષ્ટ્યા વગેરે દ્વારા ઉજવાય છે. કેટલાંક કેન્દ્રોને રેડિયો સેટ્સ પણ આપવામાં આવ્યા છે.

ગ્રામ વિસ્તારમાં સ્થાનિક સંસ્થાઓને મિદ્યતાં સાધનો અને પ્રોત્સાહન દ્વારા આમોદ પ્રમોદની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવામાં આવી છે. દેશી રમતગમતોને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. ખાસ કરીને આ રમતગમતો શાળાઓ કે અખાડાઓ જેવાં જાહેર સ્થળોએ યોજવામાં આવે છે.

કલ્યાણ-સમિતિઓ:—સંસ્કાર કેન્દ્રોને લોકશાહી ધોરણે ચલાવવા માટે સંસ્કાર 'કલ્યાણ-સમિતિઓ' નીમાં છે. સંસ્કાર કેન્દ્રોની પ્રવૃત્તિઓમાં લાગ લેનાર સભ્યો આના પ્રતિનિધિઓ તરીકે હાજર છે. આ સમિતિઓ કેન્દ્રોના વિકાસમાં સારો ફાળો આપી શકે છે.

બહુલ કેન્દ્રો ઉપર થતી સંસ્કારી પ્રવૃત્તિઓ વિવિધ હોય છે. ત્યાં વાચનાલયો પણ રાખવામાં આવે છે. લોકો નવરાસને સમર્પે આવી શોભા સમાચારો વાંચે અથવા સાહિત્યમાં રસ લેતા થાય એવી દૃષ્ટિ રાખવામાં આવતી હોય છે. જે લોકો વાંચી શકતા નથી તેઓ ગાદે આ કલ્યાણ-કેન્દ્રો ઉપર પ્રોટ શિક્ષણ વર્ગો પણ ચલાવવામાં આવે છે. પ્રસ્તુત દર્શક વીરભગાવના કલ્યાણ-કેન્દ્ર ઉપરના વાંચનાલયનું છે.

મણસ તે નિર્વ્યસની હોય, તે એનામાં કેટલી તકત હોય છે, કેટલો શ્રમ એ વેરી શહે છે એ ખતાવવા માટે ક્યાલુ કેન્દ્રો ઉપર ધણીવર રમતગમતો અને મસ્લ કુસ્તીની ઉદ્દિષ્ટાઓ ગોઠવવામાં આવે છે. પ્રસ્તુત દશ્યમાં એક ક્યાલુકેન્દ્ર ઉપર એ સશસ્ત્ર કુસ્તીયાને પોતાના શરીરની તકત કમી રવા નાખાય છે.

પરંતુ સરકાર તરફથી થોડાં ઘણાં સંસ્કાર કેન્દ્રો ખોલવામાં આવે એટલાથીજ પ્રાંતભરની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળાશે નહિ એમ સમિતિને લાગતાં જે સ્થાનિક સંસ્થાઓ આ જાતનું કામ કરતી હોય તેને આર્થિક સહાય કરવાનું નક્કી કરવામાં આવેલ છે. આ મદદ બે ભાગની છે: (૧) પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ વતી પ્રામ-પત્રાપત્રો અથવા સહકારી સંસ્થાઓના સંસ્કાર કેન્દ્રો ચલાવે તે માટે ગ્રાંટ આપવી (૨) સમાજ સેવાની બીજી સંસ્થાઓને નાણાંકીય મદદ કરવી. પટ્ટેની પદ્ધતિથી લોકો પોતાની સેલેજ પોતાનાં આમોદપ્રમોદનાં સાધનો વધારતા જશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

સહકારી સંસ્થાઓના મારફતે આયોજીત ૬૧ સંસ્કાર કેન્દ્રો ચલાવવામાં આવે છે. અહીં પશુ શહેરી વિસ્તારોનાં સંસ્કાર-કેન્દ્રો જેવીજ પ્રતિષ્ઠા થાય છે. નીચેના કોષા સંસ્કાર કેન્દ્રોનો વિકાસ દર્શાવે છે.

	પ્રાં. દારૂબંધી સમિતિ તરફથી	સહકારી સંસ્થાઓ તરફથી	બીજી સંસ્થાઓ તરફથી
શહેરોમાં	૩૧	૨	૦
ગામડાઓમાં	૨૩	૫૬	૭
	૫૪	૫૮	૭

કુલ = ૧૧૨

આ રીતે સહકારી સંસ્થાઓ અને પ્રામપત્રાપત્રો મદદ આપવા ઉપરાંત બીજી કેટલીક બિનસત્તાવા સંસ્થાઓને પણ આમોદપ્રમોદ અને પ્રચારનું કાર્ય હાય ધરવા માટે પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિએ “સગળીટી” આપેલ છે. આ સગળીટી અમુક નિયમો અનુસાર આપવામાં આવે છે. અને જે સંસ્થાઓ પોતપોતાના નિસ્તારમાં આમોદપ્રમોદનું કામ કરતી હોય છે તેમનેજ આપવામાં આવે છે. પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિએ અત્યંત સુધીમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓને વાર્ષિક રૂ. ૦. ૫ માંટીને રૂ. ૫૦૦ સુધીની સગળીટી આપેલ છે.

અન્યોન્ય સહકાર:- જુદાં જુદાં ખાતાઓના આમોદપ્રમોદને લગતી પ્રશ્નનિષ્ણા વચ્ચે એકસરખા સાધવાની જરૂરતના સરકારને ખ્યાલ છે. જિલ્લાઓમાં જ જુદાં જુદાં ખાતાઓ વચ્ચે આ સહકાર હોયો એકઠો. જાહેરથીજ સરકારે તાબેતરમાં એક ‘રિફિશન યોજના’ સ્થાપના કરી છે. જિલ્લાઓ માટે આ યોજનાની સમિતિ સ્થાપવામાં આવી છે. અને એમાં દારૂબંધી, અન્ય કલ્યાણ, કેળવણી વગેરે ખાતાઓના પ્રતિનિધિઓ બેસે છે.

પુનર્વ્યવસાયની યોજના

સંપૂર્ણ દારૂબંધી અમલમાં આવતાં તાકતું હોય કરવાના વ્યવસાયમાં રોકાયેલા લગભગ લાંકારીયા ધણ વગરના થઇ પડશે. જોખીલ ૧૯૫૦ પછી તો આ બેકારી ખૂબ રહેશે. કારણ કે હાલ પછીની મંદીએ વ્યાપાર ઉદ્યોગનાં ક્ષેત્રોમાં રોજનો અવકાશ લગભગ દાણી દાંધો જે

૧૯૩૮ માં દારૂનિષેધનો અમલ મુખ્યત્વે અમદાવાદ સહેર, મુંબઈના પરાંધિઆજ, થાણા જિલ્લા અને અમુક લાગ, ભરૂચ, અહમદનગર, સુરત અને કાવળ જિલ્લાઓ— એટલા વિભાગોમાં કરવામાં આવ્યો હતો. આમ વિભાગીય દારૂબંધી અમલમાં આવેલ હોય એ અસર બેકારીમાં પહોંચી નહોતી. એ ઉપરાંત લાગને કાળે લોકોને રોજ પણ પુરકાળ મળી રહેતી. પરંતુ દારૂ અંગે એ નીતિમાં પુરકાળ છૂટાઈ જ હતી. તેમ છતાં તે વખતે પણ જે વર્ગની રોજ દારૂબંધી કારણે પડી હોય તેમને રાહત વગેરે આપવા માટે આજ સમિતિ Prohibition Unemployed

Committee નીમવામાં આવી હતી. આ સમિતિએ યોગ્ય કિસ્સાઓમાં (૧) આર્થિક રાહત (૨) દાકતરી સગવડ કે (૩) ફેળવણી વિષયક સગવડ— એમ રાહતનાં વિવિધ માર્ગો પ્રદેશ કહેલા. હવે સંપૂર્ણ દારૂનિરોધ અમલમાં આવતાં આ પદ્ધતિઓ કેવળ અપૂરતી હોઈ સરકારે ઉપયુક્ત સમિતિ ગરબારત કરી એવું કામ આંચોદમગે—પ્રત્યેકપૂર્ણ અને સામાજિક કલ્યાણ માટેની ઉપસમિતિને રોપેલ છે. હવેથી દારૂખંધીને કારણે જેમની રોજી ઉપર અસર પડે એવી હોય એવા સમળા અરજદારોની અરજીઓ લાગતી-વળગતી જિલ્લા-સમિતિઓ મારફત અંતિમ નિર્ણય માટે પ્રાંતિક દારૂખંધી સમિતિ ખાસેજ આવે છે. અને એકાદીના વચમાળના સમયને પહોંચી વળવા માટે ત્રણથી છ મહિના પર્વન્તની જ મદદ આપવામાં આવે છે.

આ નિર્ણય અનુસાર યોગ્ય અરજદારોની અરજીઓની તારવણી કર્યા બાદ એમને આર્થિક રાહત માપવામાં આવે છે. આત્માર ગ્રુપીમાં નીચે આપેલા શકારની રાહત આપવામાં આવી છે.

૧ આર્થિક મદદ:— કુલ આઠ મહુરોને એકઠરે ૧. ૧૦૬૬ ની રોકડ મદદ આપવામાં આવી છે.

૨ દાકતરી મદદ:— એક કિસ્સામાં ચરખાં બપાવવામાં આવ્યાં છે.

૩ પુસ્તકો વગેરેની મદદ: પાંચ કિસ્સાઓમાં ફ્રી-શીપ આપવામાં આવી છે. કુલ ૧૩૩ રૂપિયાની ચોપડીઓની મદદ ત્રણ કિસ્સાઓમાં આપવામાં આવી છે.

૪ ડી. ડી. ચાલ (વર્લી) માં વગર લાડે મકાન આપવામાં આવેલ છે.

૫ માટે માહુરોને જુદા જુદા ધંધાઓમાં વળાંકવામાં મદદ કરવામાં આવી છે.

૬ યોગ્ય વ્યક્તિઓને બીજા કોઈ સરકારી ખાતેમાં નોકરી મજે તે માટે સેલ્સ ટેક્સ, રેશનિંગ, એમ્પ્લોયમેન્ટ એક્સચેન્જ, મ્યુનિસિપાલિટી વગેરેનાં સહકાર સાધવામાં આવેલ છે.

તેમ છતાં સંપૂર્ણ દારૂખંધીને કારણે પુરુષક પ્રમાણમાં મહુરો એકાર બનનાર હોઈ એમના પુતલવસાયની

એક સંપૂર્ણ યોજના તૈયાર કરવામાં આવી છે અને એ હાલ સરકારની વિચારણા હેઠળ છે.

આ યોજના હેઠળ દારૂખંધીને કારણે એકાર બનનાર લોકોને રોજી આપવા માટે ત્રીજા અને ચોથા વર્ગની સરકારી નોકરી, નીરા અને તાડગોળ ઉદ્યોગ, મત્સ્ય ઉદ્યોગ, સહકારી ધોરણે ખેતી, —પગેરે જુદી જુદી અનેક રીતે રાહત આપવામાં આવશે. આ યોજના બધાં સંપૂર્ણ થશે ત્યારે એની આગા રાખવામાં આવે છે કે દારૂખંધીને કારણે એકાર બનનાર સમળા લોકોને એક નહિ તો બીજા બનતો ઉપવેગી અને લાભદાયી ખાંભે વ્યવસાય મળી રહેશે અને થોડાં વર્ષ પછી તો એવો સમય આવશે કે એકાદીનો આ પ્રશ્ન એક અગત્યનો પ્રશ્ન રહેશે પણ નહિ.

સંશોધન કાર્ય

સંશોધન અને આકાશકાશકની ઉપસમિતિ દારૂના પ્રશ્નની વિવિધ બાલુઓ વિષે વૈજ્ઞાનિક માહિતી મેળવવા, એ વિષે લોકમત ફેળવવા, નેમજ પ્રાંતિક દારૂખંધી સમિતિને દારૂખંધીના કાયદાના અમલ વિષે યોગ્ય અને વેળાસર માહિતી આપવા માટે નિયુક્ત થઈ હતી, આ સમિતિએ એવું નક્કી કર્યું છે કે સંશોધનનું સમગ્ર કામ

જનમાં શિરત અને વ્યવસ્થા લાવવા માટે રાષ્ટ્રીયક કરના અને કલ્યાણ ખૂબ જરૂરી છે. સ્વતંત્રભારતના આપત્તી કાલના નગરિકોમાં એ ખૂબ પ્રમાણમાં વ્યાપે છે માટે કલ્યાણકેન્દ્રો ઉપર શિલ્પ દમતગમતો અને કલાત્મક જાનુ રાખવામાં આવે છે. પ્રખ્યાત દેશ જોવાલુઓ કમ-પરિહર મંદિર, ઉપરનું છે.

શહેરી વિસ્તારો અને ગ્રામ વિસ્તારો એવા બે ભાગમાં વહેંચી નાખવું. પૂર્વગ્રહવિમુક્ત માહિતી મળે તે માટે આ કામ આધારભૂત અને શક્તિસંપન્ન મિનસરકારી સંસ્થાઓને સોંપવામાં આવેલ છે. તદુપસાર ટાટા સ્કુલ ઓફ સોશિયલ સાયન્સીઝ ને શહેરી વિસ્તારોનું અને યુનિવર્સિટી સ્કુલ ઓફ ઇકોનોમિક્સને ગ્રામ વિસ્તારોનું સંશોધન કાર્ય સોંપાયેલ છે.

આ બંને શાખાની તપાસણી બે વિભાગમાં વહેંચાયેલ છે. એક પ્રારંભિક અને બીજી વિશિષ્ટ. પ્રારંભિક તપાસણી દરમિયાન દારૂબંધી ગઢવાંતી સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિ તેમજ મધ્યાપના પ્રસ્તારનું માપ કાઢ્યા પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. દારૂબંધી પછીની આબતની તપાસ સાથે આને સરખાવવામાં આવશે. વિશિષ્ટ તપાસણી દરમિયાન દારૂબંધી અને એના કુટુંબોની સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિ તપાસવામાં આવશે અને આખા સમાજને એકંદરે દારૂબંધીથી શો લાલ થયો તેનું વિમાપન કરવામાં આવશે.

શહેરી વિસ્તારો- આ કાર્યક્રમ અનુસાર ટાટા સ્કુલ ઓફ સોશિયલ સાયન્સીઝ તરફથી શોલાપુર (તા. ૧૫ મી નવેમ્બરથી ૧૮ મી ડિસેમ્બર ૧૯૪૮) કુલ્ચલી (૯ મી મે થી ૧૫ મી મે ૧૯૪૯) અને મુરત (૧૮ મી મે થી ૩૧ મી મે ૧૯૪૯) એ ત્રણ શહેરોમાં પ્રારંભિક તપાસ કરવામાં આવી હતી. આ તપાસ દરમિયાન એ સંસ્થાના વિશાળશ્રીઓ દારૂબંધીઓની સંખ્યા, દરેક વડે ખરીદાતો દારૂનો જથ્થો અને એની પાછળ વપરાતા પૈસા, તેમજ એઓનું સામાન્ય વર્તન એ વિષે પ્રારંભિક માહિતી મેળવી હતી. એમ માનવામાં આવે છે કે આટલી તપાસ ઉપરથી દારૂના પ્રશ્નની ગંદતના સારો એવો ખ્યાલ આવશે. આ ઉપરાંત એક સંસ્થા 'વિશિષ્ટ' તપાસણીના એક અંગ તરીકે એ ત્રણ શહેરોમાં વ્યક્તિગત કુટુંબોની તપાસણી પણ હાથ ધરી રહેલ છે. હાલમાં ૨૩૦૦ કુટુંબોની તપાસ આદે છે. આ તપાસ માર્ચ ૧૯૫૧ માં એટલે કે દારૂનિર્મૂલના અમલ પછી એક વર્ષે ફરી હાથ ધરવામાં આવશે.

ગ્રામ વિસ્તારો- મુરત, થાપુરા અને ધારવાર એ ત્રણેય જિલ્લાઓમાં પ્રયેક્ષનાં આઠ આઠ ગામડાઓમાં પ્રારંભિક તપાસ શરૂ થઈ ગઈ છે. ૧૯૪૮ના ઉનાળામાં યુનિવર્સિટી સ્કુલે ૨૮૦૦ કુટુંબોની પ્રારંભિક

તપાસ શરૂ કરેલી. આ તપાસ માર્ચ ૧૯૫૧માં ફરી હાથ ધરવામાં આવશે.

એ બંને સંસ્થાઓ તરફથી પ્રારંભિક અહેવાલો ની રાહ લેવામાં આવે છે.

“Bombay's Alcohol Problem” નામનું એક પુસ્તિકા હાલમાં જપાઈ રહી છે અને ટૂંક વખતમાં પ્રગટ થશે. એમાં આબકારી આવક, દારૂનું ઉત્પાદન અને વપરાશ વિષેની આબકારી રિપોર્ટોમાંથી મેળવેલ માહિતી આપવામાં આવી છે. એની પ્રસ્તાવના પ્રેફેસર એન. વજીરે લખી છે.

નીરા યોજના- ૧૯૪૬-૪૭ અને ૧૯૪૭-૪૮ના વર્ષો માટે સરકારે નીરાતા એક પીણા તરીકે વેચાણ માટેની યોજના એક પ્રયોગ તરીકે મંજૂર કરેલી. આના પરિણામ પ્રોત્સાહક નીવડ્યાં. ૧૯૪૮-૪૯ના વર્ષ માટે થોડા મુદ્દાઓ વધારવાની બીજી યોજના તૈયાર કરવામાં આવી. આ યોજના હેઠળ અમુક શહેરોમાં, ગામડાઓમાં અને નીચલા ધરના ગ્રામ વિસ્તારોમાં સમાજસેવકો અને પગારવાર નોકરોની દેખરેખ હેઠળ નીરા-કેન્ડ્રો ઉપર નિશીત વેચાણ હાથ ધરવામાં આવ્યું. પરંતુ નીરાની માગણી એટલી બધી વધી પડી કે ગંધારે જુલોનો ઉપયોગ નીરા પાણી કરવાની જરૂર પડી. એ વધારે માગણીને પહોંચી વળવા માટે અને નીરાના ઉત્પાદન અને વેચાણ ઉપર વૈભવિક દૃષ્ટિએ દેખરેખ રાખી શકે એવા ફેળવાયેલ કાર્યકરો વર્ગની જરૂર હોઈ શોલાપુર જિલ્લાના હીપર્ગીમાં એક ‘ત્રિશ્લેષુ સિપિર’ યોજવામાં આવ્યું હતું. આવી રીતે ફેળવાયેલ ૨૦૨૬ પ્રાંતબરનાં તમામ કેન્ડ્રો ઉપર મુકવામાં આવ્યો હતો.

એ તો નિર્વિવાઃ દર્શકત છે કે તાડગોળના ઉત્પાદનોને હોમોગ દરજ્જા ધોળો વિકાસક્રમ છે. એને વિકાસ સાધવાથી દરજ્જો હાંડારીઓને છતર ધંધો મળી રહેશે. અત્યારની ખાંડની અછળ નીરામાંથી બનાવવામાં આવતા તાડ-ગોળ, મિઠાઈ વગેરે દારૂ હળવી કરી મોકલ.

પાવર આલ્કોહોલની યોજના

ગોળની રસી અંગેની ઉપસમિતિ મંદુકાનાં પત્રો અને ગોળની રસીને ઉપયોગ દારૂની બનાવટ સિવાય બીજાં કોઈ સન્માર્ગે - થઈ શકે તે વિષે તપાસ ચલાવી રહી છે. મંદુકાનાં ફોર્મોમાંથી સેન્ટ્રીક એસીઝ, સાઈટ્રીક એસીઝ

પીસ્ટ વગેરે બનાવવાની તેમજ ગોળની રસીમાંથી પાવર આફકોહોલ ઉત્પન્ન કરવાની યોજના વિચારણા હેઠળ છે.

દેશ પોતાનો પેટ્રોલનો જથ્થો બચાવી શકે તેમજ ડીસીલીટરી મીન્ટ વગેરેના ઉપયોગ થઈ શકે તે માટે પાવર આફકોહોલનું ઉત્પાદન મુખ્યત્વે સૂચવવામાં આવ્યું હતું.

પાવર આફકોહોલને પેટ્રોલ સાથે મેળવવાથી પેટ્રોલ બચાવી શકાશે. અને એ રીતે હિન્દ કોલર અને સ્ટેલિંગ વિસ્તારોમાંથી પેટ્રોલની આપાત ઓછી કરી શકશે.

ગોળની રસી અંગેની ઉપસમિતિનું એનું અનુમાન છે કે પ્રાંતજરનાં મહુડાનાં ફૂલો અને ગોળની રસીથી ૮૨૫૦૦૦ ગેલન ચોકળો આફકોહોલ ઉત્પન્ન થઈ શકે તેમ છે. એમાંથી વારંનીશ અને દાકતરી તેમજ ઓલોગ્રીફ જરિયાતો પુરતો આફકોહોલ બાદ કરતાં ૫૦૦૦૦૦ ગેલન પાવર આફકોહોલના ઉત્પાદન માટે રહે છે.

રૂપિયા ૪૩૦૦૦૦ ને ખર્ચે પાવર આફકોહોલ માટેનું એક નવું ફાઉન્ડાનું ઉભું કરવાનો ઝોડર મૂકાઈ ગયો છે. આ ફાઉન્ડાનમાં દર ચોવીસ કલાકે ૩૫૦૦ ગેલન પાવર આફકોહોલ પેદા થશે. માર્ચ-એપ્રિલ ૧૯૫૦ સુધીમાં આ ફાઉન્ડાનનું કામ પૂરું થઈ જશે. એમ ધારવામાં આવે છે કે નાસિકની ડીસીલીટરી એપ્રિલ મે ૧૯૫૦ થી પાવર આફકોહોલનું ઉત્પાદન શરૂ કરશે.

ચાંપતી દેખરેખ માટે

દાર્પથી અંગેના ગુતાઓની શોધખોળનું કામ જે અત્યાર સુધી પ્રોહિબિશન ગાર્ડઝ કરતા તે હવે ડિસેમ્બર ૧૯૪૮ થી હોમગાર્ડઝ ને સોંપવામાં આવેલ છે. એથી કરીને પોલીસની દેખરેખ હેઠળ ફેંચવાયેલ કાયદેસરના વર્ગ વધારે કાયદેસરના ગેરકાયદેસર દારૂનું ઉત્પાદન પકડી અને રોકી શકે છે. ચામ પ્રોહિબિશન ગાર્ડઝને હોમગાર્ડઝ સાથે મેળવી દેવાથી એની કાયદેસરના વધી છે. હોમગાર્ડઝની સંરક્ષા હેઠળ હાલમાં 'ચામ બચાવ દળ' ચોજવામાં આવેલ છે. આ દળો દર દરનાં ગામડાંઓમાં પહોંચી ગેરકાયદેસર દારૂની પ્રવૃત્તિઓ રોકી શકશે એવી ધારણા રાખવામાં આવી છે.

સેક્રેમેન્ટલ વાઇન-કમિટી

ધાર્મિક વિધિઓ માટે દારૂના વપરાશ પરત્વે સરકારને સલાહ આપવા માટે આ સમિતિ ઓક્ટોબર ૧૯૪૮ માં રચવામાં આવી હતી. આ સમિતિની ભલામણ અનુસાર ધાર્મિક કાર્યોસર દેશી તેમજ પરદેશી દ્રવ્યો અમુક જથ્થો આપવો એમ નક્કી થયેલ છે. પરંતુ આને માટે અમુક માણસની માગણી વાળી છે એ બાબતો લેખિત પુરાવો એ ધર્મના વડા તરફથી આપવાનો રહેશે.

જે રોમન કથોલિક, પ્રોટેસ્ટન્ટ, યહૂદીઓ અને પારસીઓ આવાત કરેલ સેક્રેમેન્ટલ વાઇન ૩૧ મી માર્ચ ૧૯૪૯ પહેલાંના ત્રણ વર્ષથી નિયમિત વાપરતા હશે અને એ બાબતો પુરાવો રજૂ કરશે તો એમને એ વપરાશ કરવા દેવાની નોંધવાઈ કરવામાં આવી છે. જે પારસીઓને ધાર્મિક વિધિ માટે દેશી દારૂ વાપરવો હશે એમને પાર ટકા મહાદેવગણે દેશી દારૂ આપવામાં આવશે.

જે જિલ્લાઓમાં ઉપર કહી તે ત્રણેય જાતિઓની વસતી પુરતા પ્રમાણમાં હશે ત્યાંના વડા મથકે સ્વતંત્ર સરકારી ડિપો ખોલવામાં આવશે, એવા ડિપો ઉપર સેક્રેમેન્ટલ વાઇન અથવા દારૂ રાખવાની તથા વેચવાની સગવડ કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે. જે જિલ્લાઓ ઉપર કહેલી જાતિઓની વસતી ઓછી હશે ત્યાંના લોકોએ નજીકના જિલ્લાના મુખ્ય મથકેથી પોતાની ધાર્મિક વિધિ અંગેના દારૂની જરૂરિયાતો મેળવાની રહેશે.

યોધ-કમિટી

આયુર્વેદિક કાર્મસીઓ અને વૈદ્યો અરીયુ ગાંધી અને ભાંગેના વપરાશ કરી શકે કે કેમ તે પ્રશ્નની તપાસ કરવા માટે યો. યોધની આગેવાની હેઠળ આઠ નિષ્ણાતોની એક સમિતિ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮ માં નીમવામાં આવી હતી. એની ભલામણ અનુસાર ૧૯૧૨ ના યોગ્ય મેડીકલ એક્ટ હેઠળ અથવા તે ૧૯૩૮ ના યોગ્ય મેડીકલ પ્રેક્ટીશનર્સ એક્ટ હેઠળ મેડીકલ પ્રેક્ટીશનરોને અમુક નિયત જથ્થામાં, આ ઔષધીઓ આપવી એમ નક્કી થયેલ છે. દેશી દવાઓ બનાવવા માટે કાર્મસીઓને પહોંચી આ ઔષધીઓ આપવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

મેથ્યુ આર્નોલ્ડ
કવિતાને (વિશાળ અર્થમાં
સમૃદ્ધિ તો સાહિત્યને)
જનનનું પ્રતિબિંબ ગણેલ છે.
સમાજજીવનમાં જે કંઈ બને
છે તેની પ્રતિબિંબ સાહિત્યમાં
પડતી હોય છે. દારૂબંધીનો
પ્રશ્ન આમાં અપવાદરૂપ નથી.

મુધરેલા દેશોના સમાજોએ પોતાના સાહિત્યકૃત્રાર
દારૂના દૈવ્યને દેખાડવાનો અને સંપૂર્ણ દારૂનિષેધને
અપનાવવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે. આપણા વેદકાલીન
સાહિત્યે, સ્મૃતિઓ અને શાસ્ત્રોએ મુરારાખને મોહક અને
અસંદિગ્ધ વાણીમાં વખોડી કહ્યું છે. અને એમ કરતાં
મધ નિષેધની તરફેણમાં પોતાની યુગપ્રવર્તક મુકાદા આપી
દીધો છે. ભારતીય સાહિત્યમાં મદનિષેધનો પુરકાર
રોપાયો બહુ કઠિન નથી. પરંતુ વિશેષ્ય તો એ છે કે
વિદેશી સાહિત્યમાં પણ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે દારૂનિષેધના
પ્રશ્નને સ્પર્શતાં સંખ્યાબંધ લખિત તેમજ લલિતેતર
પુસ્તકો મળી આવે છે. એ બંધોને પરિચય આપવો એ
આટલા લઘુ લેખમાં અશક્ય ગણાય. એટલે
આપણે પાશ્વર્યામાં પ્રમુખ દારૂના પ્રશ્નને સ્પર્શતાં
કેટલાંક પુસ્તકો બેઠાં.

મદનિષેધને સ્પર્શતાં

કેટલાંક પ્રકારનો

સરચેયું કાઢતાં પુસ્તક કહે
છે. એટલું તો વિશ્વાસપૂર્વક
કહી શકાય કે આજે દિવસમાં
દારૂના વ્યાપાર ઉપર સખત
નિયમન અને અંકુશ દારૂ
સત્વરે દારૂબંધી અમલમાં
લાવવા બાબત સખત લોક
મત પ્રવર્તી રહી છે."

આ ઉપરાંત જસલુ, માયસોર, વડોદરા અને
માવલુકાંડ જેવાં દેશી રાજ્યોમાં દારૂનિષેધના પ્રયોગો
કઈ કઈ રીતે થયેલા તેમજ લોકમાન્ય તિલક, પંડિત
મદન મોહન મલ્હરીજી, પદ્મભાગ્યાંબી વગેરે દેવતાઓએ
સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ માટે કઈ કઈ જાતના પ્રયાસો કરેલા
તેનો ઉલ્લેખ પણ આ પુસ્તકમાં આપણને મળે છે.

૨ Why Prohibition ?—

લેખક ડા. એચ. સી. મુકરજી

દારૂ શરીરના જીવ જીવા અવયવોને કઈ રીતે
નુકસાનકારક છે અને એના જે સર્વસામાન્ય ઉપયોગો
લેખાયા છે (જેમકે દવા તરીકે, ખોરાક તરીકે,
ખાતક પદાર્થ લેખે, ઉષ્ણતાવર્ધક તરીકે) તેમાં કાયદા
કરતાં નુકસાન કેટલું વધારે છે તે વિષે દુનિયાભરના
નિષ્ણાત ડાકટરો અને સમાજશાસ્ત્રીઓ કાઢેલા
ઉદ્ધારોને સુયોજિત સ્વરૂપે સાંકળી આ પુસ્તક સમગ્ર
દષ્ટિએ વાંચકનું લક્ષ દારૂબંધી એજ એક ઈબ્દ અને
અનિવાર્ય હોવાય છે એ વસ્તુ તરફ કેન્દ્રિત કરે છે.
દારૂબંધીના વિરોધીઓ દારૂબંધી સામે જે મોઢાં દર્શાવે
કરી રહ્યા છે અથવા તો દારૂનો જે કાંઈ દર્શિનદુષ્ટી
બચાવ કરી રહ્યા છે તેનો સ્વોદ અને મુદાસર રહિયો
આ પુસ્તકમાંથી આપણને મળી રહે છે.

૩ A Study in Prohibition:—

લેખક થોમસ ક્યુરિયન

આ નાની પુસ્તિકામાં દારૂબંધી સાથે સંબંધ
ધરાવતા તમામ પ્રશ્નોને સંક્ષિપ્તમાં સમાવેશ થઈ ગયો
છે. દિવંદા દારૂવિવેચક પ્રશ્નોને ઐતિહાસિક પરિચય
આપી લેખક મદાન નેતાઓ, તત્ત્વજ્ઞો, ગવર્નમંત્રી
રાજ્યનીતિજ્ઞો, કવિઓ અને સંપ્રદાયો દારૂના દૈવ્યને
દેખાડવા બાબત શું શું કરી ગયા છે તે બાબત વિસ્તારથી
અવતરણો આપે છે. દારૂબંધી એ કોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થાનું
અંગત માંડપત્તું નથી પણ રાષ્ટ્રિય અગત્યનો એક મુદ્દો.

૧ Standard Encyclopedia of Alcohol Problem

પાંચ વિભાગોમાં પ્રયોગો આ જૂદ દ્રશ્ય દુનિયા
ભરના દારૂના પ્રશ્નની વિશદ અને તલ્લખચાહી ગીમાંસા
કરે છે. આ પુસ્તકમાં દારૂ જે દુનિયાભરની માનવજાતને
એક કોયકાકર રહ્યો છે તેના ઉત્તિદાસ અપવાદમાં આવ્યો
છે. દુનિયાના જુદા જુદા દેશોએ દારૂથી નીપજવા
અનિર્ણયે દાખવા માટે શા શા ઉપાયો યોજ્યા છે તેનો
પણ અહીં પરિચય મળી રહે છે. દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં
જે મદાન માનવોએ પ્રયાસો આદર્યા છે તેઓની જીવન
રેખા તથા ફેટાઓ પણ અહીં ભેગા મળે છે. આ બહુદં-
ત્રનનાં આખાં આર પાનાં દિવંદા પ્રશ્ન પરત્વે રોજાયેલાં
જીજ્ઞાસુ છે. પ્રાચીન દિવંદામાં મહત્તમ પડતી અધ્યાપનની
પ્રથમ અવલોકન કરતાં પુસ્તક દિવંદામાં મહાવિરોધી મત
કેટલો સ્પષ્ટ અને તક્કર હતો તેનો ખ્યાલ આપે છે.
લોકમતનું ઉત્કર્ષન કરીને પણ બિડીશરોએ દિવંદામાં પેલાની
આવધારી નીતિ કઈ રીતે બદલી અને વિસ્તારી તેનો વિસ્તીર્ણ
ખ્યાલ અહીં વાંચનારને મળે છે. ૧૯૨૧ની પરિસ્થિતિનું

છે એ મુશ્કેલી પ્રસ્તાવ કરતાં લેખક મહેસુલી આવકમાં ખોટા, વ્યક્તિગતતાત્વ ઉપર તરખ, ચાલતો આ વિષય ઉપર કાયદા કરવાનો હક્ક વગેરે જાણીતી દલીલોનો રદિયો આપે છે. પુસ્તકના આખા એક પ્રકરણમાં દારૂ-બંધીનો અમલ કઈ રીતે કરવો તે વિષે સામાજિક તેમજ કાયદાની દૃષ્ટિએ જણાવત કરવામાં આવી છે આ આખતમાં ફળવણીમતક પ્રચાર અને લોકોનો સહકાર ફેટકું કામ કરી શકે તે અંગે પણ લેખકે ઠીક ઠીક સૂચન કરેલ છે. અંતમાં લેખક સાચું જ કહે છે કે દારૂબંધી ત્યારે સંપૂર્ણ રીતે સફળ થશે ત્યારે હિન્દને પોતાના ત્યાગનો અને જાતને હિન્દના દૃષ્ટાન્તનો લાભ મળશે.

૪ Here is Health for You :—

પ્રયોજક-મારગારેટ બેકર

વિદ્યાર્થીઓને ગરીબશાસના અભ્યાસમાં મારફ્ટક નીચે જોઈ આ પુસ્તિકામાં મહાપાતની શરીરના જુદા જુદા અવધરો ઉપર કેવી મઠી અસર થાય છે અને નિર્વ્યસની માણસ કેવો નીરાશી રહી શકે છે તે સરળ પદ્ધતિથી અને દાખલા દર્શાવે વડે સમજાવવામાં આવેલ છે. પુસ્તિકા મુખ્યત્વે વિદ્યાર્થીઓ માટે લખાયેલ હોય છે અને અંતે શેડાક પ્રશ્નો આપવામાં આવેલ છે જે વિષય અને ઈની પદ્ધતિ સમજવામાં સરળતા કરી આપે છે. પોતાના શરીરની રચના કઈ જાતની છે, એના જુદા જુદા અવધરો કઈ રીતે કામ કરે છે અને મધાકે જોમાં કઈ રીતે ખેલેલ પહોંચાટે છે એ સામાન્ય માણસ પણ આ પુસ્તિકાના વાંચનથી જાણી શકે છે.

૫ India Going Dry :—

લેખક:- રેવરન્ડ હુમ્બર્ટ હેન્ડરસન

મદાસના સાલેમ જિલ્લામાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો અમલ કરવામાં આવ્યો તે વખતનો પોતાનો અનુભવ અને સંસ્મરણો લેખક આ નાના પુસ્તકમાં આપે છે. સાલેમ જિલ્લામાં દારૂબંધીનો અમલ જુલુજ અપનાવ કપ સંજોગમાં થયો દત્તો અને ગરીબ વર્ગના જીવન ઉપર ઈની અસર ખૂબજ વ્યાપક નીવડી હતી. દારૂબંધીના પહેલાજ લાભ તરીકે ખાસ કરીને પીતાર ગરીબ વર્ગનું જીવન-ધોરણ સુધર્યું હતું. સદામરી ધારણે વધારે મુશોજિત અને સિસ્તાપકું જીવન જીવવા માટે આમજનોને આ પ્રયોગના

પરિણામે તક મળી હતી. આ સમયોનો રસપ્રદ અહેવાલ આ પુસ્તકમાં મળી રહે છે.

૬ Alcohol and other Narcotic Drugs' Education

લેખક:- હેલન એમ. ફેરગુસન

આ એક 'પાઠમાળા' છે અને એમાં તંદુરસ્તી કેમ બાળવતી તે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ સમજાવવામાં આવેલ છે. મલાકવાળાં ફરી પીણાં અને શરીર ઉપર ઈની લખકે અસર વિષે એમાં વ્યાવહારિક માહિતી આપવામાં આવી છે. લેખકનો ઉદ્દેશ વાચકને દારૂની બદીથી પરિચિત કરી નિર્વ્યસની જીવન માટેની ભૂમિકા તૈયાર કરી આપવાનો છે.

૭ New Lives for Old

(મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત)

મુંબઈ સરકારની દારૂબંધીની નીતિ ઉપર આ પુસ્તક સારો પ્રકાશ નાખે છે. અહીં મુંબઈના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી. બાળાસાહેબ ખેર, ચુકમંત્રી શ્રી. મોરારજી દેસાઈ તેમજ આજકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. લ. મા. પારીકે પ્રસંગોચિત આપેલાં વ્યાખ્યાનો એકત્રિત કરવામાં આવ્યાં છે. શ્રી. બાળાસાહેબે યોગ્ય જ રીતે દારૂબંધીને રાષ્ટ્રિયોત્કર્ષનો ફીતિરેક કાર્યક્રમ ગણેલ છે. દારૂબંધીના સેવમાં કામ કરતા સમાજ સેવક સામે કયા કયા પ્રશ્નો ઉઠેલ માગે છે તેનો શ્રી. બાળાસાહેબે એક વ્યાખ્યાનમાં સચોટ પરિચય આપેલ છે. શ્રી. મોરારજીભાઈએ એમના વ્યાખ્યાનમાં દારૂબંધી માટે અમેરિકા તથા હિન્દ એ બંને જુદી ભૂમિકા ઉપર હોઈ હિન્દના રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં દારૂબંધીને શા માટે યોગ્ય સ્થાન મળવું જોઈએ તે સમજાવેલ છે. શ્રી. લ. મા. પારીકનાં ચાર વ્યાખ્યાનો પૈકી એક મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિના ઉદ્દાત્ત સભ્યનું તેજજ પીણું મુંબઈ પ્રારાસના સમયનું છે. દારૂના બ્યાપારમાં હિન ધરાવતાં તત્વો તરફથી દારૂબંધીની નીતિ સમિ થતા આક્ષેપોનો શ્રી. પારીકે સચોટ રદિયો આપેલ છે. પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મદરાજ સિંહે લોકશાહી સમાજ રચનામાં માનતા દરેક સામાજિકને આમજનોના-દેલ્યાલુના આ કાર્યક્રમમાં સદકાર આપવા વિનંતિ કરી છે.

આ ચર્ચ પરબામાં પ્રગટેલાં અને દારૂબંધીને પરોક્ષ કે અપરોક્ષ રીતે સ્પર્શ કરતાં પ્રકાશનોની વાત. આ ઉપરાંત મુંબઈ અને મદ્રાસની સરકાર તરફથી ૧૯૩૮-૩૯ દરમિયાન અનુક્રમે અમદાવાદ અને સાલેમમાં દારૂબંધીને અમલ કરવામાં આવેલા તે વખતે એનાં સામાજિક પરિણામોની જે શાસ્ત્રીય તપાસણી કરવામાં આવેલી તે અંગેના આધારભૂત રિપોર્ટસ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. તેની સામગ્રીનો પરિચય કરીએ.

“અમદાવાદ-રિપોર્ટ” :— અમદાવાદ વિભાગમાં આયતનગતના જીવનધારણા ઉપર દારૂબંધીની થી થી અસર થઈ છે તેની તપાસ કરવા માટે મુંબઈ સરકારે ૧૯૩૯ ના મે માસમાં એક “પ્રોહિબિશન રિસર્ચ એસોસિયેશી ઓફ” નિયુક્ત કરેલ. એ સમિતિ તરફથી આ અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવેલો. આ તપાસણી અમદાવાદ શહેરના મ્યુનિસિપલ વિસ્તાર પુરી મર્યાદિત હતી. આશરે ૩૭૦૦૦ કુટુંબોમાંથી દારૂની ટેવની અસર હેઠળ આવેલાં ૫૨૭૬ કુટુંબોના અને એવી અસરથી અસ્પૃશ્ય રહેલ ૫૨૭૬ કુટુંબોની જીવનધારણાની દૃષ્ટિએ આ સમિતિએ તપાસ કરેલી. આમાંનાં લગભગ ૪૭૦૦ કુટુંબો કાપડ સુતરના ઉદ્યોગમાં કામ કરનાર વર્ગનાં હતાં. દારૂની ટેવની અસર હેઠળ આવેલાં કુટુંબોમાં દારૂબંધીને કારણે કરજનનારણ, તાદુરની, કાચ દસતા વગેરે પરત્વે કેવો ગોંધપાત ફેરફાર થયેલો એ વિષે આ અહેવાલમાં માહિતી આપવાની માહિતી મળે છે. દારૂબંધીના લાભો વિષે ને કોઈને પણ કાંઈ જાતની શંકા રહી જતી હોય તો તેમને આ રિપોર્ટ એક જવાબ આપી શકે છે.

૨ સાલેમ-રિપોર્ટ :— મદ્રાસ પ્રાંતના સાલેમ જિલ્લામાં દારૂબંધીની અસરનું નિરીક્ષણ કરવા માટે મદ્રાસ મ્યુનિસિપલિટીએ ડો. પી. જે. ધોમસના માર્ગદર્શન હેઠળ એક તપાસ-સમિતિ ચોક્કસી એવો આ અહેવાલ છે. આ સમિતિએ સાલેમ શહેર અને જીલ્લાનાં ચાર ગામોનાં અમુક નિશ્ચિત સંખ્યાનાં કુટુંબોના ૧૯૩૭ ના ઓપ્રેશન અને ૧૯૩૮ ના સંપૂર્ણ માસનાં બન્નેઓની તપાસ કરેલી. કુટુંબો એવાં પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં કે જેને સમાજનાં જવાં અંગેનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતાં કહી શકાય. તપાસનું કૃત્રિમ વિશાળ ન હોવા છતાં દારૂબંધી પહેલાં અને પછીનાં એ કુટુંબોનું નિર્વાહ અર્થ તપાસનાં જણાવેલું કે જે લોકો દારૂબંધી પહેલાં

સમગ્ર આવકના ૪૨.૬ ટકા ખોરાક પાંચ વાપરી શકતા તે દારૂબંધી પછી ૫૫.૨ ટકા વાપરતા સ્થિતિમાં થયા હતા.

૩ આલે જ એક રિપોર્ટ અગામમાં મ્યુનિસિપલિટી તરફથી સાલેમ જિલ્લાની તપાસ પરત્વે બહાર પડેલ છે. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલિટીના અર્થશાસ્ત્રના વિભાગ તરફથી ડો. બી. વી. નારાયણસ્વામી મેઈકર ની દેખરેખ હેઠળ સાલેમ જિલ્લાનાં ચાર શહેરો અને કૃષ્ણાગિરિ, સાલેમ તેમજ થિયનગોલુર તાલુકાનાં એક ગામોની દારૂબંધીનાં પરિણામો પરત્વે તપાસ હાથ ધરવામાં આવેલી. આ અહેવાલ મુજબ ૨૬ ટકા લોકોને દારૂ અને અને ફરી પદાર્થોની આદત પડી ગયેલી જણાવેલી. એમાં દારૂની આદત હેઠળ ૨૧ ટકા હતા બધારે બીજા ફરી પદાર્થોની આદત હેઠળ ૮ ટકા હતા. આ અહેવાલ પણ દારૂબંધીનાં રસ ધરાવનાર વર્ગને આધારભૂત માહિતી પુરી પાડે છે.

૪ મદ્રાસ પ્રાંતના ચિત્તુર જિલ્લામાં દારૂબંધીનાં સામાજિક અને આર્થિક અસર પરત્વે ડો. ઇ. જે. એમ. શાસ્ત્રીએ એમ. એ. ની ડિગ્રી માટે એક નિબંધ સજેલ છે. આ સંશોધન ૧૯૪૦ ના ઉનાળામાં બે શહેરો અને આઠ ગામો પરત્વે કરવામાં આવેલું. આગામી અહેવાલોની સરખામણીમાં આ અહેવાલ કેવળ પ્રયોગાત્મક ગણાય.

જુદા જુદા પ્રાંતોની સરકારોએ આજકારી વધવડ અંગેના જે અહેવાલો પ્રગટ કર્યા છે તે ઉપરથી પણ અવ્યક્તિને દારૂના પ્રશ્નની ભૂમિત સમજાય છે.

મુંબઈ સરકારે ૧૯૨૭ માં “પ્રોહિબિશન રિનાન્સ કમિટી” નો અહેવાલ બહાર પાડેલો. આ અહેવાલમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવતાં સરકારને ફેટલી મહેસુલી જોટ જાય અને એને કદ રીતે પહેાંચી તથા તે અંગે સૂચના કરવામાં આવેલ છે.

“સિંધ પ્રોહિબિશન કમિટી” તરફથી ૧૯૩૭ માં એક રિપોર્ટ પ્રગટ કરવામાં આવેલ. આમાં સાત વરસનાં ગાળા દરમિયાન તપાસે તપાસે દારૂબંધી અમલમાં મૂકવાનું સૂચન થયું હતું. દારૂબંધી અમલમાં આવતાં આવનાર ખોટને કદ રીતે પુરી પાડી તે અંગે અવધારી સૂચનો પણ આવી એવા મળે છે.

આ ઉપરાંત ફેરલાંચે ટેમ્પરન્સ ચોસાયદીઓએ દાદના પ્રશ્ને સ્પર્શતી રાખ્યાનંધ પુસ્તિકાઓ અને પત્રિકાઓ પ્રગટ કરી છે. મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિએ યુજરાતી, મરાઠી અને કાનકા એ ત્રણ ભાષાઓમાં આશરે ત્રીસેક જેટલી પુસ્તિકાઓ પ્રગટ કરી છે. આમાં દરિયાનિષેધના પ્રશ્ને સ્પર્શતી વાર્તાઓ છે, નાટિકાઓ છે, કાવ્યો છે અને ફેરલાંચે અભ્યાસપ્રદ લેખો પણ છે. 'નીરા'ને લગતું એક આકર્ષક પામ્ફ્લેટ પણ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. ૧૯૩૮માં પણ મુંબઈ સરકારે તરફથી "દારૂબંધી નવયુગનો ઉદય" નામે નવલિકાઓનો સંગ્રહ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો.

'લીસન' નામે એક અમેરિકન ગ્રેમાસિક અને 'વોઇસ' નામે એક માસિક સંપૂર્ણ રીતે દારૂબંધીને

લગતું સાહિત્ય જ પીરસે છે. એમાં હિન્દમાં દારૂબંધીના વિકાસની પ્રશ્નરેખા પણ ફાઇ ફાઇ ચાર આપવામાં આવે છે.

મુંબઈ સરકારે તરફથી ૧૯૩૮માં એક 'પ્રોહીબીશન-યુગ્મેટીન' નામે પત્રિકા અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થતી હતી. એ પણ આ પ્રાંતમાં દારૂબંધીની પ્રવૃત્તિ કઈ રીતે શરૂ થઈ તેના પરિચય અભ્યાસીઓને આપે છે.

આ ઉપરાંત પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં પ્રગટ થતાં ફેરલાંચે સમાયિકા અને સમાજશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર અને અર્થશાસ્ત્રને લગતાં ફેરલાંચે પુસ્તકોમાં દારૂબંધીના મહત્વનો ઉલ્લેખ આપણને મળી રહે છે.

ફાઇ લેતે ન ચડશો !

ફાઇ લેતે ન ચડશો દારૂની, દારૂની, દારૂની!

ફાઇ લેતે ન ચડશો.

હો શાણા! ફાઇ લેતે ન ચડશો દારૂની!

દારૂ જેવી હરામ ચીજની લેતે ન ચડશો પ્યારા!

લેતે ચડયાતે મહાદુઃખપામ્યા, અંગ ઊઠ્યા અંગારા!

હો શાણા! ફાઇ લેતે ૦-

હીરો પેલો થયો કોડીનો, વીરો વાસણ માંગે,

રામો લેમો ભમે લટકતા, ગટરોમાં આળોર,

હો શાણા! ફાઇ લેતે ૦-

જેતરપાદર થયાં હરાજી, વારીબાદી ખોયાં,

પ'ંડ હુવે તરફડિયાં મારે, ગળેજુડ્યા કેવામાં

હો શાણા! ફાઇ લેતે ૦-

ચાર લૂંટ ધન ચાર કોળિયા, દારૂ જીવન-લૂંટ,

ધન ખોવાવું, મન ખોવાવું, પડી આજીજી ખૂટે!

હો શાણા! ફાઇ લેતે ૦-

દારૂ પીવા બધ મતિલો, મતિ મૂકીને આવે,

પાપપોટલું શિર ઉપાડી, સાથે ઘરમાં લાવે!

હો શાણા! ફાઇ લેતે ૦-

રમણલાલ સોની

આ થઈ પરબાળામાં પ્રગટેલાં અને દારૂબંધીને પરીક્ષા કે અપરીક્ષા રીતે સ્પર્શ કરતાં પ્રકાશનોની વાત. આ ઉપરાંત મુખ્ય અને મદાસની સરકાર તરફથી ૧૯૩૮-૩૯ દરમિયાન અત્યંત અમદાવાદ અને સાલેમમાં દારૂબંધીનો અમલ કરવામાં આવેલો તે વખતે એનાં સામાજિક પરિણામોની જે શાસ્ત્રીય તપાસણી કરવામાં આવેલી તે અંગેના આધારભૂત રિપોર્ટ્સ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. તેની સામગ્રીનો અભ્યાસ કરીએ.

“અમદાવાદ-રિપોર્ટ” :— અમદાવાદ વિભાગમાં આમનગરના જીવનધોરણ ઉપર દારૂબંધીની સી શી અસર થઈ છે તેની તપાસ કરવા માટે મુખ્ય સરકારે ૧૯૩૯ ના ૩ મે માસમાં એક “પ્રોહિબિશન રિસર્ચ એક્ટિવિટી યોગ” નિયુક્ત કરેલ. એ સમિતિ તરફથી આ અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવેલો. આ તપાસણી અમદાવાદ શહેરના મ્યુનિસિપલ પિસ્તાર પુરતી મર્યાદિત હતી. આશરે ૩૭૦૦૦ કુટુંબોમાંથી દારૂની ટેવની અસર હેઠળ આવેલાં ૫૨૭૯ કુટુંબોના અને એથી અસરથી અસ્પૃશ્ય રહેલ ૫૨૭૯ કુટુંબોની જીવનધોરણની દૃષ્ટિએ ના સમિતિએ તપાસ કરેલી. આમાંનાં લગભગ ૪૦૦૦ કુટુંબો કાપડ મુતરના ઉદ્યોગમાં કામ કરનાર વર્ગનાં હતાં. ૧૩ની ટેવની અસર હેઠળ આવેલાં કુટુંબોમાં દારૂબંધીને ૧૭જી કરજનિવારણ, તંદુરસ્તી, કાર્યદક્ષતા પ્રગેરે પરત્વે વેા નોંધપાત્ર ફેરફાર થયેલો એ વિગે આ અહેવાલમાં જણાવવા જેની માહિતી મળે છે. દારૂબંધીના લાભો વિષે નો દાખરે પણ કોઈ જાનની શંકા રહી જતી હોય તો તેમને આ રિપોર્ટ નોંધ જતા ભગામજી છે.

૨ સાલેમ-રિપોર્ટ :— મદાસ પ્રાંતના સાલેમ જિલ્લામાં દારૂબંધીની અસરનું નિરીક્ષણ કરવા માટે મદાસ યુનિવર્સિટીએ ડૉ. પી. જે. ચોમસનના માર્ગદર્શન હેઠળ એક તપાસ-સમિતિ યોજેલી એનો આ અહેવાલ છે. આ સમિતિએ સાલેમ શહેર અને બીજાં ચાર ગામોનાં અમુક નિશ્ચિત સંજ્ઞાનાં કુટુંબોના ૧૬૩૭ ના ઓક્ટોબર અને ૧૯૩૮ ના સપ્ટેમ્બર માસનાં બંનેની તપાસ કરેલી. કુટુંબો એમાં પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં કે જેને સમાજનાં બધાં અંગેનાં પ્રતિનિધિત્વ પરાવર્તો કદી હમણ. તપાસનું ફક્ત વિશાળ ન હોવા દારૂબંધી પહેલાં અને પછીનું એ કુટુંબોનું નિર્વાહ તપાસનાં જણાવેલું કે ને લોકો દારૂબંધી પહેલાં

સમગ્ર આવકના ૪૨.૯ ટકા ખોરાક પાચન વાપરી શકતા તે દારૂબંધી પછી ૫૫.૨ ટકા વાપરવા શક્તિમાન થયા હતા.

૩ આવે જ એક રિપોર્ટ અન્નામલાઈ યુનિવર્સિટી તરફથી સાલેમ જિલ્લાની તપાસ પરત્વે બહાર પડેલ છે. અન્નામલાઈ યુનિવર્સિટીના અર્થશાસ્ત્રના વિભાગ તરફથી ડૉ. બી. વી. નારાયણસ્વામી મેમ્બર ની દેખરેખ હેઠળ સાલેમ જિલ્લાનાં ચાર શહેરો અને કૃષ્ણાગિરિ, સાલેમ તેમજ થિરુવનગોદુર તાલુકાનાં સોળ ગામોની દારૂબંધીનાં પરિણામો પરત્વે તપાસ હાથ ધરવામાં આવેલો. આ અહેવાલ મુજબ ૨૯ ટકા લોકોને દારૂ અને અને ફેરી પદાર્થોની આદત પડી ગયેલી જણાયેલી. એમાં દારૂની આદત હેઠળ ૨૧ ટકા હતા જ્યારે બીજા ફેરી પદાર્થોની આદત હેઠળ ૮ ટકા હતા. આ અહેવાલ પણ દારૂબંધીમાં રસ ધરાવનાર વર્ગને આધારભૂત માહિતી પુરી પાડે છે.

૪ મદાસ પ્રાંતના થિરુર જિલ્લામાં દારૂબંધીની સામાજિક અને આર્થિક અસર પરત્વે ડૉ. ઇ. જે. એમ. શાસ્ત્રીએ એમ. એ. ની ડિગ્રી માટે એક નિબંધ લખેલ છે. આ સંશોધન ૧૯૪૦ ના ઉતાળામાં થે શહેર અને આઠ ગામો પરત્વે કરવામાં આવેલું. આગલા અઢત્તાસોની સરખામણીમાં આ અહેવાલ કેવળ પ્રયોગાત્મક જણાય.

જુદા જુદા પ્રાંતોની સરકારોએ આગકારી વધીત અંગેના જે અહેવાલો પ્રગટ કર્યા છે તે ઉપરથી પણ અભ્યાસીને દારૂના પ્રશ્નોની જૂમિકા સમજાય છે.

મુખ્ય સરકારે ૧૯૨૭ માં “પ્રોહિબિશન રિનાન્સ કમિટી” નો અહેવાલ બહાર પાડેલો. આ અહેવાલમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવનાં સંસ્કારને કટલી મહેસૂલી યોગ જાય અને એને કઈ રીતે પહોંચી વળાય તે અંગે સૂચનો કરવામાં આવેલ છે.

“સિંધ પ્રોહિબિશન કમિટી” તરફથી ૧૯૩૭ માં એક રિપોર્ટ પ્રગટ કરવામાં આવેલ. આમાં સાત વરસનાં ગાળા દરમિયાન તપાસે તપાસે દારૂબંધી અમલમાં મૂકવાનું સૂચન થયું હતું. દારૂબંધી અમલમાં આવતાં આવનાર યોગને કઈ રીતે પુરી પાડવી તે અંગે વ્યવહારી સૂચનો પણ અહીં જોવા મળે છે.

આ ઉપરાંત ફેટલીધે ટેમ્પરન્સ સૌશાયીઓએ દાદના પ્રશ્ને સ્પર્શી સંખ્યાબંધ પુસ્તિકાઓ અને પત્રિકાઓ પ્રગટ કરી છે. મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂધી સમિતિએ યુજરાતી, મરાઠી અને કાનડા એ ત્રણ ભાષાઓમાં આશરે ત્રીસેક જેટલી પુસ્તિકાઓ પ્રગટ કરી છે. આમાં દારૂનિષેધના પ્રશ્ને ચર્ચાતી વાર્તાઓ છે, નાટિકાઓ છે, કાવ્યો છે અને ફેટલાક અભ્યાસપ્રદ લેખો પણ છે. 'નીરા'ને લગતું એક આકર્ષક પામ્ફ્લેટ પણ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. ૧૯૩૮માં પણ મુંબઈ સરકાર તરફથી "દારૂધી : નવયુગનો ઉદય" નામે નવલિકાઓનો સંગ્રહ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો.

'લીસન' નામે એક અમેરિકન ત્રેસાલિકે અને 'વોઇસ' નામે એક માસિક સંપૂર્ણ રીતે દારૂધીને

લગતું સાહિત્ય જ પીગરે છે. એમાં હિન્દમાં દારૂધીની વિકાસની રૂપરેખા પણ કોઈ કોઈ વાર આપવામાં આવે છે.

મુંબઈ સરકાર તરફથી ૧૯૩૮માં એક 'પ્રોહીબીશન-બુલેટીન' નામે પત્રિકા અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થતી હતી. એ પણ આ પ્રાંતમાં દારૂધીની પ્રવૃત્તિ કઈ રીતે શરૂ થઈ તેનો પરિચય અભ્યાસીઓને આપે છે.

આ ઉપરાંત પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં પ્રગટ થતાં ફેટલાંયે સમાધિક્ષા અને સમાજશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર અને અર્થશાસ્ત્રને લગતાં ફેટલાંયે પુસ્તકોમાં દારૂધીના મહત્વનો ઉલ્લેખ આપણને મળી રહે છે.

કોઈ લેતે ન ચડશે !

કોઈ લેતે ન ચડશે દારૂની, દારૂની, દારૂની !

કોઈ લેતે ન ચડશે.

હો શાણા ! કોઈ લેતે ન ચડશે દારૂની !

દારૂ જેવી હરામ ચીજની લેતે ન ચડશે પ્યારા !

લેતે ચડ્યાતે મહાદુઃખ પામ્યા, અંગ ઊઠ્યા અગાદા !

હો શાણા ! કોઈ લેતે ૦-

હીરા પેલો થયો કોડીનો, વીરા વાસણ માંજે,

રામો ભેગો ભગે લટકતા, ગરેબમાં આળેટ,

હો શાણા ! કોઈ લેતે ૦-

ખેતરપાટર થયાં હરાજ, વાડીબાડી ખોવાં,

પંડ હવે તરફડિયાં મારે, ગળેબૂડ્યા દેવામાં

હો શાણા ! કોઈ લેતે ૦-

ચાર લૂટ થન ચાર કોળિયા, દારૂ છવન-લૂટ,

ધન ખોવાવું, મન ખોવાવું, પડી આળખું ખૂટ !

હો શાણા ! કોઈ લેતે ૦-

દારૂ પીવા બધ મતિલો, મતિ મૂકીને આવે,

પાપપોટલું શિર ઉપાડી, સાથે ઘરમાં લાવે !

હો શાણા ! કોઈ લેતે ૦-

રમણલાલ સોની

પ્રથિમમાં અને હિન્દમાં

હવે દારૂના પ્રશ્નને એની ગહનતાને અનુરૂપ મહત્વ મળતું જાય છે. જે કે બને ગોળાર્ધમાં એ પ્રશ્ન જુદા જુદા દૃષ્ટિ-બિન્દુથી જોવાય છે. અત્યારે શરીરશાસ્ત્ર માનસ, શાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્ર એ ત્રણ વિજ્ઞાનો દારૂના પ્રશ્નને ત્રિવિધ દૃષ્ટિએ સ્પર્શે છે. એમ કહી શકાય. ત્રણેય શાસ્ત્રો કમ્બલ કરે છે કે આ પ્રશ્ન પરત્વે એનાં સંશોધનો હજી અપૂર્ણ છે. અને જ્ઞાનની પરિસ્થિતિ એમ જેમ વિકસતી જાય તેમ તેમ એનાં અનુમાનો પણ બદલવાં પડે છે. જ્યાં કેટલીક બાબતો તો કુવળા નિઃસંશય છે અને એકથીજ લોકો સમજી શકે અને તેટલા વિજ્ઞાન પાયા ઉપર મુકવી એકબીજા.

વિશિષ્ટ શક્તિમાં વિશેષ

આપણે સૌથી પહેલાં શરીરના રચનાતંત્ર ઉપર મદ્યપાનની અસર જોઈએ. જ્યારે મદ્યકં વાળું કાઢક ફરી પીછું લેવામાં આવે છે ત્યારે સૌથી પહેલાં તો એમાં રહેલો મદ્યકં જરૂર અને આંતરડાં યુક્તિ લે છે. એ પચાવી શકતો નથી. પછી સીધા લોહીમાં ભળી જાય છે. અને શરીરના જવા ભાગોમાં ફરી વળે છે. એમાંના મોટા ભાગનો એકસીડેનથી નાશ થવો જોઈએ. શરીર એકસીડેન વડે જ આવાં ઝેરથી પેતાનો બચાવ કરે છે. પરંતુ શરીરની આ આભરણોની શક્તિમાં મદ્યકં ખૂબ ખર્ચેલ પહોંચાડે છે. મદ્યકંમાં ધોરાકનાં તત્વો છે એ વાત પણ કુવળા જાણી છે. કારણ કે ધોરાકનાં સાચાં તત્વો તો એકસીડેનને ઉત્તેજન આપે છે. એટલે કે જે વસ્તુ શરીરની આ વિશિષ્ટ શક્તિમાં વિશેષ નાખે અને તે તંદુરસ્તીને વ્યાપાનક હોય જ.

દારૂનો

દારૂના

એના ત્રિવિધ તાપને

હરવાનો એક માત્ર ઉપાય

સંપૂર્ણ દારૂખંધી

દારૂની લયાનકતાને એ કોઈપણ ઉપાય વધુમાં વધુ ઉચિત હોય તો તે છે દારૂખાનગીની! દારૂખાનગી જેમ એના ક્ષેત્રફલકમાં આવતી તમામ ચરાચર મુદ્દિને ભરખી જાય છે તેમ દારૂના પાશમાં સંપડાયેલ માણસનું પણ શારીરિક, માનસિક, ઔષધિક, સામાજિક, આર્થિક, નૈતિક—એમ સર્વથા પતન થાય છે! કામાત્ત સંજાયતે ક્રોધ પ્રત્યાહિ મ્લોહમાં ગીતાકારે જેમ એક દારૂખંધી બીજા દોષમાં સરી પડી આત્મનિક પતન પામતા વિવેકબ્રહ્મનું આલેખન કરેલ છે એ રીતે દારૂઉપેા પણ એક દારૂખંધી લપસી બીજા દોષ વડે વીરળાય છે અને આખરે સર્વનાશ તોતરે છે! નથી તો એ માપમાં રહી શકતો! નથી તો એ બચસનની નાગચૂડમાંથી જૂદી શકતો. એના ઉદ્ધારનો જો એક આત્મ ઉપાય હોય તો તે છે સંપૂર્ણ દારૂ નિરપેદ.....

અમરણી કાઢી શકાય છે. પરંતુ કાળાતરે એમાંથી પેરૂચીસીસ, કેન્સર અને હાઈબ્રેન્ડી જેવા મહારોગો ખુબ પચીએ છે. મરો અને કાલેરા જેવા રોગો પણ મદ્યપાનને કારણે કેટલીક વાર થાય છે.

...એ નિસંશય પરિણામ!

પરંતુ મદ્યકંથી જે નિર્વિવાદપણે ન ટાળી શકા તેવો રોગ થાય છે તે તો છે દારૂ પીવાની કુટેવ! આ સંજોગે. એલ. સી. રૂચે લખે છે:

...રુચિનાશાત્ વિનશ્યતિ

શરીરના રચનાતંત્ર ઉપર મદ્યપાનની જે ભયંક્રી અસરો છે તે પૈકીની એક તો એ કે એથી મગજના સુક્ષ્મ તંતુઓની કાપ: શક્તિમાં વિશેષ પડે છે. આં કારણે જ કેટલાક વૈજ્ઞાનિકો મદ્યકંને ઘેન ઉત્પત્ત કરે તેવો મણે છે. મદ્યપાનની અસર હજી સૌથી પહેલાં પીનારની વિવેકશક્તિનો લપ થાય છે. ત્યારપછી એની નિયંત્ર-શક્તિમાં ખલેલ પડેલો છે. અને પછી ફલતપ્લવન-ઉપરનો કાજ પણ એણે થઈ જાય છે. આ પછી રચનાતંત્ર ઉપર અકુસ યુગાવવાને કારણે કેટલીક વાર દારૂઉપેા આલેશમાં પણ આવી જાય છે. આજ વિવેકશક્તિનો લોપ થવાને કારણે જ દારૂઉપેા કમલ અધઃપાત થાય છે.

ધોરાકનાં તત્વો તત્વોમાં મદ્યપાન વિશેષકારક હોય શરીરની તંદુરસ્તીને એકંદરે હાનિ પહોંચે છે. આ કારણે જ પાછળથી ચામડીના, જઠરના, લીવરના અને કીડનીના રોગો થાય છે. શરૂઆતમાં આ રોગો આલ્પાવરચામાં હોય છે અને

“આટલ ન છોડી શકવાને કારણે જે માણસ દારૂ-
ચિંત્રો યથા ગણ્યા હોય છે એને માટે પ્રમાણસર મર્યાદાન કરવું
ફવળ અશક્ય બને છે. એનો એક માત્ર ઉદ્ધાર વ્યસનનો
સંપૂર્ણ ત્યાગ છે! જેને દારૂ પીવાની કુટેવ પડી ગઈ છે
એણે સમજવું જ જોઈએ કે એ હંમેશા મરિજ રહેવાનો
છે અને સામાજિક મિત મર્યાદામાં એનું સ્થાન નથી.
દારૂનું પહેલું ટીપું એટલે વિનાશનું ગર્ત તરફનું પહેલું
પગથિયું.”

* * *

મર્યાદાની માનસિક અસર પડતે માનસશાસ્ત્રીઓ
એમ માનતા જણાય છે કે મર્યાદાથી માણસની કાર્યશક્તિ
ઓછી થઈ જાય છે. શુદ્ધિ, યાદદારતા, વિવેકશક્તિ વગેરે
માર્ગ શકાય તેવા માનસિક વ્યાપારોમાં મર્યાદા ખલેલ
પડેલાં માટે છે. માનસશાસ્ત્રીઓ એવા અનુમાન ઉપર આવ્યા
છે કે લોકો વધુ સરાશક કે કાર્યદક્ષ બનવા માટે મર્યાદા
કરતા નથી પરંતુ કંઈક આરામની લિજ્જત મેળવવા
માટે અથવા દુઃખ કે ચિન્તાનો ભાર હળવે કરવા માટે
મર્યાદા કરે છે! અત્યંત, નૈતિક હિંમતનો અભાવ અને
મારિજ્યની નબળાઈ એ ત્રણેય દારૂચિંતાની મર્યાદાનિતિ
માટે જવાબદાર છે.

માનસશાસ્ત્રીય કારણ

સામાન્ય રીતે કહીએ તો દુઃખ, દર્દ, ચિન્તા, વ્યથા,
આત્મભાવ અને જીવનની ઔદિક ઉપાધિઓથી છટકવા
માટે માણસ દારૂનું શરણ શોધે છે. રોગિન્દ્રા જીવનની
એકતાનતા કે તાત્કાલિકતામાં કંઈક નવીનતા નિરખતા એ
મર્મથી ઉપાસતા કરે છે. એટલે કે જે વસ્તુ સારા અને
સદાચારમિત્ર મારિજ્યઘટકારથી કાયમને માટે તેમજ યોગ્ય
રીતે મેળવી શકાય તે બદારથી અને અયોગ્ય માર્ગે મેળવવાનો
મર્યાદાનો પ્રયાસ હોય છે. જીવનની યુગ્મવર્ણ અને મુશ્કે-
લીઓનો હિંમતભરે સામનો કરવાને બદલે એમાંથી છટ-
કવા માટે માણસ કોઈવાર દારૂ કે “કોમિક” નવલકથાઓ
પણ વાંચે છે. અને કોઈવાર જુગાર પણ રમે છે. પરંતુ
ઉત્તરલાયક માણસો માટે મર્યાદાના પાછળ જે હેતુ હોય છે
તેજ હેતુ યુવાનો માટે સ્વીકારી શકાય નહીં. એમ જીવામાં
આવ્યું છે કે યુવાનોમાં વધતા જતા મર્યાદાનું કારણ તો
એને મળતી વધારે તક, સાંપડતાં આકર્ષણો અને સૌથી
વિશેષ અંશે તો તત્કાપક બનાવે તેવી દારૂની બહેરાતો છે!

પત્રકારે શું ન કરવું ?...

હિસેબદાર ૧૯૪૮ ના-યુનિયન સિગ્નેલમાં ડૉ. એડર-
નેસ્ટ ગોરડન જણાવે છે તેમ Time, Life અને Fortune
એ ત્રણેય પ્રસિદ્ધ અમેરિકન સામયિકોને ૧૯૪૮ ના
વર્ષ દરમિયાન કુશી પીણીઓની બહેરાતો મારફતે
૧૨૭૧૨૦૦૦ પૌડની આવક થઈ હતી. આવી બહેરાતો-
માંની કુટલીકનો ઉલ્લેખ કરીને એજ લેખક લખે છે:

“અમેરિકામાં હાલમાં મર્યાદા એ ત્રીજી મહાન
વૈશ્વિક પ્રથમ ગણાય છે. એની સંગાથે બધાજ માનસિક
અને શારીરિક રોગો દાખલ થાય છે. ‘ટાઇમ’ અને
‘લાઇફ’ એ બે માસિક પોતાના માસિકોને આશરે ૯૪
લાખ પૌડની વાર્ષિક આવક આપતાં આપતાં લોકોને
મર્યાદાવાળાં પીણીઓ લેવાની જીજ્ઞાસી રીતે લલામણુ કરે
છે! બહેર કે એનો ઉપયોગ ફવળ સામાન્ય અને સ્વાભા-
વિક હોય! બહેર કે શિષ્ટ સામાજિક જીવનનું એ પ્રતીક
હોય!”

આગળ ચાલતાં ડૉક્ટર ગોરડન કહે છે તેમ
પત્રકારોએ શું ન કરવું જોઈએ એનો આ ત્રણ સામયિકોએ
હુનિયાને સચેત દાખવેા પુરા પાડ્યો છે.

* * *

ફ્રાન્સ હવે દારૂની વિરૂદ્ધ વધારે ને વધારે બળત
યુત્તર ગય છે. ન્યુયોર્ક રૂરોહડના એક અહેવાલ મુજબ
જે સરની અમેરિકન કોમિક ફિલ્મો ચોરી, જુગાર,
વેશ્યાવૃત્તિ, મુદાણું, નબળાઈ અને એવાં બીજાં અધ-
પતનને પંથે દેશતાં તાવેા ચિત્રિત કરતી હોય છે તેના
ઉપર ફ્રાન્સમાં પ્રતિબંધ હોય છે. આવાં અર્ધાં મહિન
તરફે અને મર્યાદાને જે નિકટવર્તી સંબંધ છે તેની
સારે ફ્રાન્સમાં સખત ચેતવણી આપવામાં આવે છે.
ફ્રાન્સના આ દષ્ટાન્તને બીજા દેશો પણ અનુસરશે કે
આવાં કોમિક ફિલ્મને પણ લખવું છે.

આ રહ્યા આક્ષેપો !

દારૂ સામેનાં બીજાં આક્ષેપો તપાસતાં, એની
અર્ધાં આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ કુટલી બઢરી અને સદર છે
તે નીચેના મુદ્દાઓ ઉપરથી ફિલિત થશે. (૧) દારૂનું
ઉત્પાદન આજની અર્ધજીવી હુનિયા

રામ તીર્થ આલ્મી તેલ

(રૂપે. નં. ૧)

(મેટ્રકેટ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્ર્યો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા આવે છે. દાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોડા, વ્હ, લીખ, નાશ થાય છે. વાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાંઠ નિકા આવે છે.

બધી રૂતુમાં બધાને ઉપયોગી છે, બધે મળે છે.

ક્રિયા:—રત્ની આટલીના રૂા. ૩૧, નાની આટલીના રૂા. ૨.

ટપાલથી મંગાવનારે મોટી આટલી માટે રૂા. ૫-૫-૦ અને નાની આટલી માટે રૂા. ૩-૦-૦ (ચેડોંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. વી. પી. થઈ નથી.

રામ તીર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

પ્રગટ થઈ ચુકેલ છે

પુનર્જન્મ

ત્રિપુટી

(દાંડનિવેશ અંગેની બે ચાર્ટાઓ)

(દાંડનિવેશ અંગેની ત્રણ નાટિકાઓ)

: લેખક :

: લેખક :

મહલાલ બ્રહ્મભટ્ટ

ધનસુખલાલ મહેતા

કિંમત ૦-૨-૦

કિંમત ૦-૪-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

મુંબઈ પ્રાંતિક દાંડનથી સમિતિ

આદ્ય ૩૨૮મ હાઉસ

ફોર્ટ, મુંબઈ - ૧

ત્રિપુટી સમિતિના આ મુખ્યત્વે લેખક સેશ્વ મનમોહ પ્રેમ, બડા દેવન, અધેરીમાં શ્રી રમણભાઈ. ૨૩
અને સુરેશ્વરના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનાં

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં હાંખા વખતથી રહેલી જરૂરતને પૂરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંઘની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગૃહમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આજકાલી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રયાગ્ધક અને વિચારગ્રેસ્ત વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સચળા સંશયોનો સંદેશો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાઉન સાઇઝનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતીંગી કોલેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપલું પ્રાયશ્ચિત્ત :

સેષક : શ્રી મનુભાઈ ગુપ્તાલ શાહ : ૫૯ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં જાદુજ ઓળા શ્રમે અને ઓળા ખરચે બજારી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નાટિકા

(૩) દારૂનો દવ :

દારૂના દેવતાનાં તાંડવને ચિત્રાંકિત કરનાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવનાં શ્રી. ઉમાશંકર ભોળી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સોળ કાવ્યોનો સંગ્રહ

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથ :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવનાં મનુરંજનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિશ્ચિત સ્પર્શતી બે વેધક વાર્તાઓ : ૫૯ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાધના વિજય :

(બે વાર્તાઓ) ૫૯ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી સીતારામ ગર્ભાની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) છેલ્લી ઘડીએ :

લેખક : શ્રી ધનનુપ્પલાલ મહેતા : જાદુજ ઓળી મહેનતે બજારી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નાટિકા

(૮) અવ્યર્થતા :

ગુજરાતના પ્રયાગશીલ કવિઓની મઘનિષેધ અંગેની વૈભવ કાવ્યકૃતિઓનો નવો સંગ્રહ ૫૯ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. ધીમંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓફિસ ઇસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૧

રામ તીર્થ આશીર્વાદ

(સ્પે. નં. ૧)

(મેડીકલ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. જોડા, જુલ્મ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દ્રષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાજવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાંઠ નિર્દોષ આવે છે.

અધી ઋતુમાં અધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિંમત:—૨૦લી આટલીના રૂા. ૩૫, નાની આટલીના રૂા. ૨.

ટપાલથી મંગાવનારે મોટી આટલી માટે રૂા. ૫-૫-૦ અને નાની આટલી માટે રૂા. ૩-૩-૦ (પેકીંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. પી. પી. થઈ નથી.

રામ તીર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

પ્રગટ થઈ ચુકેલ છે

પુનર્જન્મ

ત્રિપુટી

(દાર્શનિક અંગેની બે વાર્તાઓ)

(દાર્શનિક અંગેની ત્રણ નાર્તિકાઓ)

: લેખક :

: લેખક :

પ્રહલાદ બક્ષસર

ચનસુખલાલ મહેતા

કિંમત ૦-૨-૦

કિંમત ૦-૪-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

મુંબઈ પ્રાંતિક દાર્શનિક સમિતિ

આદ્ય કસ્ટમ હાઉસ

ફોર્ટ, મુંબઈ - ૧

મુંબઈ પ્રાંતિક દાર્શનિક સમિતિનું આ મુંબઈના લોકો સેફ્ટ ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ, નંદી બેઝન, અમરીમાં શ્રી. રસિકલાલ. છ. જેને બંધી છે અને મુંબઈ સરકારના પ્રકાશન ખાતે પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં હાંખા વખતથી રહેલી જરૂરતને પૂરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી યાજ્ઞસાહેબ ઝિર, મુલમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આયકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પારીલનાં પ્રબોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોનો સંદેશો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાઉન સાઈઝનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતીજી એકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) ખામતું પ્રાપ્તિ:

લેખક : શ્રી મનુભાઈ ગુપ્તાલાલ શાહ : ૫૯ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં ખડૂજ ઝોણા થમે અને ઝોણા ખરથે લાજતી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નારીટિકા.

(૩) દારૂનો દવ :

દારૂના દેવતાનાં તાંડપને ચિત્રાંકિત કરતાં અને દારૂડિયાનું કશું અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી. ઉમાશંકર ભેળી, શ્રી નારદ પગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સોળ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મનુરજીવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિશ્ચિત સ્પર્શતી બે વેધક વાર્તાઓ; ૫૯ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાઈને વિજય :

(બે વાર્તાઓ) ૫૯ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી સીતારામ શર્માની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ.

(૭) છેલ્લી ઘડીએ :

લેખક - શ્રી ધનગુપ્તાલાલ મહેતા : ૫૯જ ઝોણી મહેનતે લાજતી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નારીટિકા.

(૮) અવ્યર્થના :

ગુજરાતના પ્રયોગશીલ કવિઓની મહાનિષેધ અંગેની ચેવીસ કાવ્યકૃતિઓનો નવો સંગ્રહ ૫૯ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકસી વી. પી. શ્રી મંગલો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઓલ્ડ કસ્ટમ હાઉસ, કેઝ, મુંબઈ-૧

રામ તીર્થ આશીર્વાદ

(સ્વ. નં. ૧)

(મેડકેડ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્ર્યો બંધવાન બને છે. વાળ કાંખા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોડા, બુલીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાંધી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાંધી કાનના રોગો મટે છે. ગાંઠ નિદા આવે છે.

બધી ચંદુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

ક્રિમત:—રતલી બાટલીના રૂા. ૩૫, નાની બાટલીના રૂા. ૨.

ટપાલથી મંગાવનારે મોટી બાટલી માટે રૂા. ૫-૫-૦ અને નાની બાટલી માટે રૂા. ૩-૦-૦

(પેકીંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. પી. પી. ચંદુ નથી.

રામ તીર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

ગ્રાંટ થઈ ચુકેલ છે

પુનર્જન્મ

ત્રિપુટી

(દારૂનિષેધ અંગેની બે વાર્તાઓ)

(દારૂનિષેધ અંગેની ત્રણ નાટિકાઓ)

: લેખક :

: લેખક :

પ્રહલાદ બ્રહ્મલટ્ટ

ધનસુખલાલ મહેતા

ક્રિમત ૦-૨-૦

ક્રિમત ૦-૪-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

આર. કે. સરકાર હાઉસ

રોડ, મુંબઈ - ૧

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ આ મુખ્યત્વે લોક સેવક ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ, બુલ્ડેંગ, આશીર્વાદ આપેલી છે અને મુંબઈ સરકારના મકાનમાં ખાસ મુદ્રિત થયેલ છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનાં

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પૂરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના મવનર નામદાર રાજા મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગુરૂમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આયકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રતિષ્ઠક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોનો સ્પષ્ટિ આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાંઠન સાધનનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતીયી ફોર્મેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપલું પ્રાયશ્ચિત્ત:

લેખક : શ્રી મનુભાઈ સુખલાલ શાહ : પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦ : કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં બહુજા આજી શ્રમે અને આજી ખરચે બજારી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નારીકા.

(૩) દારૂનો દર :

દારૂના દૈનિકાં તાંડવને ચિત્તાંકિત કરતાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી ઉમાગંધર એની, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સોળ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) રુપરાજ્યની સંગાથી :

રુપરાજ્યના આગમત પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મરુદસ્તવતમાં આવેલ નવચેતનને રુપરાજીની ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦.

(૫) આંખ લીધી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનદાંડર વિપાદીની દારૂના અનિકરને રુપરાજી બે વેધક વાર્તાઓ : પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦.

(૬) માણસાધનો વિચર :

(બે વાર્તાઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતામ્બર પરેશ અને શ્રી સીનારામ શર્માની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ.

(૭) છેલ્લી ઘડીએ :

લેખક - શ્રી ધનમુખલાલ મહેતા : બહુજા આજી મહેનતે લખતી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નારીકા.

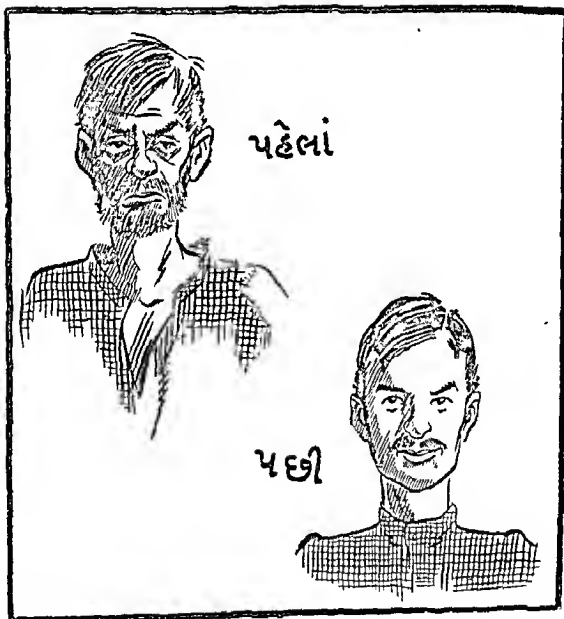
(૮) અવધર્ષના :

ગુજરાતના પ્રયોગશીલ કવિઓની મદ્યનિષેધ અંગેની ત્રેણી કાવ્યકૃતિઓનો ત્રણે સંગ્રહ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦.

- તમારી નકલો વી. પી. ધી મંગાથો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

આદેશ કચેરા હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૧

દારૂબંધીને સફળ કરો

પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ, મુંબઈ

Z-10

संयद

અનુક્રમણિકા

નિર્ણય	લેખક	પાનું
૧ સામાજિક વિશ્લેષનું મહત્વ	... (સરહારશ્રીની મુલેખા)	૧
૨ ગરબું ગ્રન્થાલય	... ડી. ડી. વાકનાસ	૨
૩ જનતાએ માગ્યું ૦	... અર્જુન લાલા	૫
૪ પહેલાં અને પછી (કાવ્ય)	... 'રઘુના-દત્ત'	૬
૫ સેવાધર્મીની કીર્તિકથા	... ચંદ્રશંકર પ્રા. શુક્લ	૧૧
૬ સરી જવું શૌર્ય	... દામુખાર્જ સી. શુક્લ	૧૩
૭ સુદૂર્તભદ્રા અક્ષયવૃત્તીયા	... મંજુલાલ સા. દેસાઈ	૧૮
૮ મહેરનો રાગ	... દેવચંદ્ર દાસ	૨૧
૯ લોક ભવાઈ	... પીતાંબર પટેલ	૨૩
૧૦ ભૂત અને રોહસો	... દરીશ નાયક	૨૫
૧૧ કાવ્ય—યુગલ	... 'અનામી'; રમણલાલ સોની	૨૭
૧૨ નીરા—ચેતના

★ 'સંજીવન' માટે મહત્વિય, કેળવણી, આગપુનર્વટના, અભ્યાસ, શૈક્ષણિક અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખ, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, અન્યથા અને ફોટોઓ આવકારવામાં આવે છે.

★ બદલાનાં સામયિકો અને અંધાનલોકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આવત્રાવે છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પ્રસ્તુતિ આપવામાં આવે છે.

★ 'સંજીવન' માટે આવના લેખની પહેાંચ લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ તે ગોચરિહિત બીડી દશે તોજ પછી મોકલવામાં આવશે.

★ 'સંજીવન' માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મનન્યો સાથે મુંબઈ રાજ્યની દાખળી-સમિતિ દ્વારા મેળ સંગત છે એમ મનવનું નથી.

ટીપ્પણી: 'સંજીવન' પ્રાદેશને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહેાંચતું ન થાય તો તેમાંથી એકસરિને તા. ૧૫ મી પહેલાં જણાવવું. સ્વર પછી કોઈપણ બંધની કૃપિયા સાંભળવામાં આવશે નહિ.

મુંબઈ રાજ્યની દાખળી-સમિતિ : એડી કસ્ટમ હાઉસ, ફા.૨, મુંબઈ ૧.

સંજ્ઞવન

વર્ષ ૧૯૫૦:

મે-૧૯૫૦

અંક દસમો

==|||== સામાજિક વિપ્લવનું મહત્વ ==|||==

મુખ્ય સરકારનાં ઘણાં લાંબા વખતના સતત પ્રયત્ન પછી મધ્યનિષેધ યજ્ઞની આગે પૂર્ણાકૃતિ થાય છે, એ મુખ્ય સરકારની એક મહાન કાર્યસિદ્ધિ છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના આક્રમણના ભોગ થઈ પડવાથી અને તેના મિથ્યા તેજથી અંત ઈ ગયેલા શિક્ષિત વર્ગમાંના કેટલોક લાગભલે આ મહાન સામાજિક વિપ્લવનું મહત્વ ન સમજે અથવા એનો અણસમજ્યો વિરોધ કરે, પણ વખત જતાં એનો લાભ એ વર્ગને પણ થયા વિના રહેવાનો નથી. અને તે જ્યારે એ લાભ અનુભવશે ત્યારે પોતાનો

વિરોધ છોડી એની કદર કરતા થઈ જશે.

દૂંધી નજરે ભેતાં હાલ તુરત તો સરકારની આવકમાં મોટો ઘટાડો થશે. એ

સરદારશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ

જેમણે મધ્યનિષેધ યજ્ઞની પૂર્ણાકૃતિ નિમિત્તે મુખ્ય સરકારની આગે પડેલી છે.

ખોટો પુરવાને કેટલાક અમિય માર્ગે ગ્રહણ કરવા પડ્યા હશે ખરા, પરંતુ અસંખ્ય ગરીબ કુટુંબો વિનાશને માર્ગે જતાં અટકી જઈ આર્થિક અને નૈતિક ઉત્તરિનો અનુભવ કરતાં થઈ જશે, અને સરકારને આશીર્વાદ આપતાં થઈ જશે એ વિષે મારા મનમાં જરાયે શંકા નથી.

મારી ઉમેદ છે કે મુખ્ય પ્રાંતની મળ આ મહાન કાર્યમાં સરકારને પૂરા હિલથી સહકાર આપશે.

— વલ્લભભાઈ પટેલ

સને ૧૯૪૦માં

માનનીય શ્રી આળાસાહેબ
એરના નેતૃત્વ હેઠળના મુંબઈના
પ્રાંતીય પ્રધાન મંડળે જાહેર
પુસ્તકાલયોની પરિરિચતિ
તપસવા અને એના વિકાસના
માર્ગો સૂચવના માટે એક
સમિતિ નીમેલી. એ મુંબઈ
રાજ્યના જાહેર પુસ્તકાલયોના
વિકાસના ક્ષેત્રમાં પહેલો
પદાનવેશ મળ્યો. આ સમિતિએ
પુસ્તકાલયના ક્ષેત્રની સમગ્ર
દૃષ્ટિએ તપાસ કરેલી અને એ
અંગે કેટલીક ભલામણો કરેલી.
પરંતુ એ બલામણોના

પ્રદર્શનને અવકાશ મળ્યો નહિ કારણ કે પ્રજાકીય પ્રધાન-
મંડળે ત્યાર પછી તરત રાજીનામું આપેલું. અને હવે મી
કલમ હેઠળની સરકારનો અમલ શરૂ થયેલો. તેમ છતાં
પ્રજાકીય સરકારે સત્તા ઉપર આવ્યા પછી તરત જ કદાચ
સાધક કાર્યોના તાજાવાણા ફરી હાથમાં લીધા, અને ૧૯૪૬ માં
મુંબઈ સરકારે પ્રજાના તમામ વર્ગને પુસ્તકાલયનો પુરેપુરો
લાભ મળે એ માટે પુસ્તકાલયને લગતું એક ખાતું શરૂ કર્યું.

સરવું સંસ્કાર કેન્દ્ર

પોતાના ત્રણ વર્ષના અસ્તિત્વ દરમ્યાન પુસ્તકાલયોને
લગતાં આ ખાતાંએ રાજ્યના ત્રણ ખંડો વિસ્તારમાં અને
તાલુકાઓનાં પુસ્તકાલયોના વહીવટ સરળ અને નિયમબદ્ધ
બનાવવામાં સફળતા મેળવી છે. કોઈપણ સ્થળનાં સ્થાનિક
પુસ્તકાલયોને વહીવટ તપાસી, એમાંથી કોઈપણ એકને સરકાર-
માન્ય ગળી ગ્રાન્ટ આપવાની પદ્ધતિ અખતવાર કરવામાં આવી
છે. પરદેશી સરકારે વિસ્તાર અને તાલુકાઓમાં વસતી આમ
જનતા માટે જે શોધાધર્મો સુક્રમે કરેલાં તેમાં પુસ્તકા-
લયોની સ્થાપનાને પશ્ચુ સ્થાન આપી શકાય. આમ જનતા
માટે પુસ્તકાલયો માહિતી, વિકાસ અને સંસ્કારના કેન્દ્રો
બની રહેતાં. આ પુસ્તકાલયો સાચા અર્થમાં જાહેર
પુસ્તકાલયો ન હતાં. અને એથી જ અર્થિક દૃષ્ટિએ ભાર રૂપ
હતાં. શિક્ષિતાની સંખ્યા ઘેટી હતી. અને યૌલવની
સેવાના બદલામાં શોધપણ અર્થે શકે એવા વર્ગની સંખ્યા
તો કેવળ ઓછી હતી. આ પૈસાદાર અને ચરીજ વર્ગ
પચ્ચેના ભેદને ઉઠેદ કરવા પાછળ બાકાળમાં થયેલા
પ્રયત્નો નાકામિયાજ નીવડેલા. વર્ષભેદને તાજા
પરખતો સરખાને લાયબ્રેરી જેવી કોઈપણ જાહેર

ગરવું ગ્રન્થાલય

૮૦૨

સંસ્કાર ક્ષેત્રે

ભૂત અને વર્તમાનનું

સંગમતીર્થ

૮૦૨

સંસ્થાને માન્ય કરતાં પહેલાં
અને એને ગ્રાન્ટ આપતાં
પહેલાં ઉત્તર સંસ્થા પોતાની
સેવા કોઈપણ જાતના ભેદભાવ
વગર જાહેર જનતાના મુદ્દા
લાભાર્થે જુલમી મુકશે - એ
જાતની કક્ષમતા સમાવેશ માન્ય
કરવા માટેની શરતોમાં
કરેલો છે?

સ્થાપી ક્યારે બને?

મુંબઈ રાજ્યમાં ૨૭
વિસ્તારમાં પૈકી વીસ વિસ્તાર-
ઓની ૨૦ લાયબ્રેરીઓને
સરકારી ગ્રાન્ટ મળે છે

વધારેમાં વધારે વાર્ષિક ગ્રાન્ટ રૂ. ચાર હજાર સુધીની આપાય છે.
આ શરતને આધીન રહીને, લોકો પોતે જ પુસ્તકાલય અધારવા
માટે જેટલી રકમ આપમેળે એકત્રિત કરે તેટલી રકમ પણ
સરકાર સામે આપે છે. પુસ્તકાલય પાછળનું સૌ એ સૌ
ટકા અર્થ પશ્ચુ ને સરકારને આપવું હોય તો તેમ કરતાં
એને અટકાવનાર કોઈ જ નથી. પરંતુ સરકાર જાહેર
પ્રજા મનથી બહુ આગળ ન જઈ શકે. જાહેર સંસ્થાઓ
સરકારના પ્રમુખિતલક્ષી કાર્યોનાં પ્રતીક બનવાને બદલે
લોકોની પોતાની જ આંતરિક ઇચ્છાના આર્થિભાવ રૂપ
બને તો એને માટે સ્થાપી બનવાનો વધારે સાધે અવકાશ
રહે. એથી જ આવી સંસ્થાઓના ખર્ચના
અરધા ભાગ જેટલી જ જવાબદારી સરકાર લેઈ.
વિસ્તારના કોઈપણ શહેર માટે ૧. ૮ હજારનું વાર્ષિક બજેટ
એ કંઈ બહુ મોટું બજેટ ન કહેવાય. પુસ્તકાલયના
પ્રમુખ, વ્યવસ્થા સમિતિના સભ્યો અને મંત્રીઓ વગેરે
ને માતાઈ સેવા ન આપતા હોય તો કોઈપણ પુસ્તકાલયને,
અત્યારે આપાય છે તેવી સેવા આપવી પશ્ચુ બહુ બારે થઈ પડે.
કેળવણીને પ્રચાર જેમ જેમ વધતો જશે તેમ તેમ
લોકો પોતાના સામાજિક હક્કો અને જવાબદારી પ્રત્યે
વધુ બાંધત બનતા જશે. અને પુસ્તકાલયની સેવાની
સંખ્યાની તેમજ ગુણવત્તાની દૃષ્ટિએ વધને વધ માગણી
રહેશે.

તાલુકાનાં શહેરોમાં

તાલુકાના શહેરોમાં અત્યારે ૧૧૩ લાયબ્રેરીઓ છે.
આ સંખ્યા તાલુકાઓની કુલ સંખ્યા કરતાં ૧૨૮ જેટલી
ઓછી છે. જે શરતોને આધીન રહીને વિસ્તારમાં પુસ્તકાલયોને
ગ્રાન્ટ આપવામાં આવે છે તે જ શરતો અનુસાર તાલુકાનાં

પુસ્તકાલયોને પણ ગ્રાન્ટ અપાય છે. આમાં પુસ્તકાલયોને વધુમાં વધુ વાર્ષિક ગ્રાન્ટ રૂ. ૪૫૦ ની આપવામાં આવે છે. ખાર અને વાંદરા જેવાં મુબ્બાનાં પરંપરાની ગણના આ વિભાગમાં કરવામાં આવે છે. તાલુકાનાં પુસ્તકાલયો માટે પણ વાર્ષિક રૂ. ૯૦૦ નું બજેટ એ કંઈ બહુ મોટું બજેટ ગણાય નહિ. સરકાર પેતાનો ફાયો વધારે તેમ નથી કાઢેલું કે ને એમ કરવામાં આવે તો પુસ્તકાલયની અસતોપપ્રદ આર્થિક સ્થિતિ પરત્વે લોકમત બગત ન થાય.

પશ્ચિમમાં પુસ્તકાલયો

પશ્ચિમનાં દેશોમાં લોકશાહી શત્રુતત્ત્વ માટે બહાર પુસ્તકાલયો અનિવાર્ય ગણાય છે. અને એથી ચોખ્ખા ચોખ્ખા અર્થતંત્રને પ્રશ્ન રહેતો જ નથી. પુસ્તકાલયોનું સંચાલન ત્યાં સ્થાનિક સંસ્થાઓ, મ્યુનિસિપાલિટીઓ, પરાંની કાઉન્સિલો વગેરે હસ્તક હાય છે. કાયદાની દૃષ્ટિએ આ સંસ્થાઓનું આ કાર્ય વૈકલ્પિક ગણાય છે. એટલે કે રાજાની સફરો, દીવાનની, ગટર, વગેરે જેવું ફરજિયાત, આ કાર્ય નથી. છતાં લોકમત ત્યાં એટલો બધો સખળ છે કે પુસ્તકાલયના સંચાલનનું કાર્ય પણ બીજાં ફરજિયાત કાર્ય જેવું એક આપમેળે બની ગયું છે. સારાં પુસ્તકાલયો નલાંબવા માટે જેટલા ખર્ચની જરૂર પડે તેટલી રકમ પુસ્તકાલયના કરે તરફે ઉધારથી લેવામાં આવે છે. એટલિટમાં અને સુરેપના દેશોમાં આ પદ્ધતિ અવશ્ય અખત્યાર કરવામાં આવે છે. અમેરિકામાં ફેટલીકવાર મ્યુનિસિપાલિટીઓ પુસ્તકાલયના તુલે દર ઉધારોત્તી નથી. પરંતુ એને માટે સામાન્ય ફંડમાંથી હિસ્સો આપે છે. તાસ્વિક દૃષ્ટિએ એનાં આ બધી પદ્ધતિઓ એક-રે તો સરખી જ છે. લોકો પુસ્તકાલય માટે આપમેળે ફળો ઉધારથી પેસા આકા કરે, કે મ્યુનિસિપાલિટી પુસ્તકાલય વસાવવા માટે કરવેરા નામે કે સરકાર બનરલ ફંડમાંથી અમુક રકમ ગ્રાન્ટ તરફે આપે એ બધું સરખું જ છે. એકંદરે તો પ્રજાના પેસા પ્રજાહિતાર્થે જ વપરાય છે.

ફરજિયાત બાબતેજાણી, પ્રૌદશિકણ, વગેરે નિરક્ષરતા નિવારણનાં વિવિધ પ્રયાસોના કારણે આપણા દેશમાં પણ બહુન લોકમનો બુવાળ વધુને વધુ નટક આવતો જાય છે.

ગંભીર અને અગંભીર વાચન

ગ્રંથો અને તાલુકાઓનાં પુસ્તકાલયોમાં લોકોનું વખરેમાં વધારે આકર્ષણ તો સામયિકોના વિભાગ

છે. દૈનિક વર્તમાનપત્રો અને સાપ્તાહિકોની રજૂઆત સ્ટેન્ડ ઉપર કરવામાં આવે છે. અને એથી જ બહુ વાર પાંચસાત માણસો પણ એક સાથે એક બધું વાંચી શકે છે. ખંડમાંથી બધી એકઠા પૂરાઈ ગયા પછી હલન ચલન માટે બહુ ઓછો માગ રહે છે એલગામ જેવા સ્થળે સ્ત્રીઓ માટે વાંચવાની બલાયદી વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલ છે. અને એને ઉપયોગ પણ પુરેપુરો થાય છે. પૂના અને ધરવાર જેવાં શહેરોમાં પ્રાદેશિક પુસ્તકાલયોમાં વાચકોની ભરતી સારા પ્રમાણમાં જણાય છે. ત્યાં પુસ્તકોની પરિશેષ કરતા મંબીર વાંચકોની સાથે સામયિકોના વાંચકો પણ ભળી જતા હોય છે સામાન્ય રીતે આ વાચકોમાંથી ૮ થી ૧૨ કલાક પર્વત ઉઘાડાં રહે છે અને કોઈપણ સમયે એમાં બસો, અટોમોબીલો હાજરી અવશ્ય હોય છે. મુબબમાં ટાઉન હોલનો મધ્યસ્થ ખંડ ગંભીર વાંચકો માટે અલાયદો રખાયો છે. અને એના એક ભાગમાં વર્તમાન પત્રોનાં સ્ટેન્ડો માટે જુદી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. ખંડને એક ખૂણે સર્વસામાન્ય અનુલક્ષણ માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવા શબ્દકોશો, વાર્ષિક ગ્રંથો વગેરે રાખવામાં આવે છે. આ પુસ્તકાલયમાં આવા ગ્રંથોની બહુ નકસો રાખવાની, વાચનાલયની સગવડો વધારવાની તેમજ વાચકની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે હોશિયાર ગ્રંથપાલો રાખવાની યોજના વિચારણા હેઠળ છે.

શોરો પણ રસ બગે તો—

જાગ્ર સામાયિકોના વાચનથી માનસિક સ્વાસ્થ્ય અનુભવાય છે કે નહિ એ બાબત ફેટલીકવાર પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે. વર્તમાનપત્રો તો રોટલા પ્રશ્નો હોય છે. એ પ્રશ્નોની ચૂળ અથવા ફલશ્રુતિ સાથે વર્તમાનપત્રોને કેઈ સંબંધ નથી. વાચકના મન ઉપર પણ કોઈસીધા પર્વતના ટોળા ઉપર ધોધમાર વરસાદ પડેલા હોય એના જેવી અસર થાય છે. પરંતુ વાંચન માટેના રસ ઉજાગરો એ પણ એક જરૂરી વસ્તુ છે. અને પાંચ ટકા વાંચકોને પણ સામયિકોના વાંચનથી બે વ્યવસ્થિત અભ્યાસનો રસ બગે તો પણ પુસ્તકાલય પાછળનું અર્થ લેખે લાચું ગણાય.

ગામડામાં બાળકો માટે શાળાઓ હોય છે અને ગ્રોટો માટે સામયિક શિક્ષણ વર્ગો હોય છે. બાળકો અને ગ્રોટો અક્ષરજ્ઞાન ન પિસરી જાય એ માટે જ પુસ્તકાલયોને યથાર્થ ઉપયોગ કરવાનું કામ સરકારનું લક્ષ લાગે.

રહ્યું છે. કુળવણીખાતાની સામાજિક-શિક્ષણને લગતી સાખા તરફથી ઔદ્યોગ લાભાર્થે વાર્ષિક રૂ. ૨૦ની આ-ટ આપવામાં આવે છે. પુસ્તકાલયનું ખાતું ગામડાંની વ્યવસાયોતોને હજી સુધી પહોંચી શક્યું નથી. જે જે ગામમાં પ્રાથમિક શાળા હોય ત્યાં ત્યાં સર્વજન પુસ્તકાલય ઉદ્ઘાટવાનો વહેદારનો પ્રયોગ હાલ નિરીક્ષણ હેઠળ છે. અને એનું અનુસરણ થઈ શકે એમ છે કે નહિ તે વિચારાઈ રહ્યું છે.

ગામડાંઓમાં જે કે સ્વતઃસંપૂર્ણ પુસ્તકાલયો સ્થાપવાનું હજી બની શક્યું નથી તેમ જોતાં ગ્રામજનોને ગ્રંથાલયનો કિંચિદપિ લાભ અપાઈ રહ્યો છે.

ગામડાંમાં જ્ઞાનપ્રસાર

જિલ્લાઓમાં પ્રકાશનખાતાની તેમજ દારૂબંધી ખાતાની પ્રચાર ગાદીઓ અવારનવાર બદલે છે. એની સાથે ફેટલીકવાર બાંધીતા સમાજસેવકો પણ પ્રવાસ ખેડે છે. આ સમાજસેવકો ગ્રામજનો સાથે હોયમથે છે અને એમને સરકારની કલ્યાણસાધક પ્રવૃત્તિઓનો પરિચય આપે છે. આ ઉપરાંત ગામડાંમાં પ્રચારાત્મક શીલ્પો દેખાડવામાં આવે છે તેમજ વિશિષ્ટ સંદેશો દાખવતી પુસ્તિકાઓ પણ વહેંચવામાં આવે છે. સંસ્કૃત રસશાસ્ત્રમાં કહેવત છે કે ઉપદેશ તો હમેશાં કાન્ટાની પદ્ધતિથી જ આપાય. કવિતા આ વસ્તુ સિદ્ધ કરે છે એમ કહેવાય છે. સરકારની કલ્યાણ-સાધક યોજનાનો પરિચય પણ ગ્રામજનોને સંગીત, નૃત્ય, વાદ્ય જેવી રંગભેરથી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ગામડાંમાં કરાવવામાં આવે છે. અર્વાચીન મંથાલયોના પુસ્તકોત્સવો- પશુ વિચારોના સંક્રમણ મોટીની આ આવનવી પદ્ધતિઓનો ચોતાત સ્વચ્છતા સમવેશ કરે છે. અને બીજી સંસ્થાઓ તરફથી આ દિશામાં જે કંઈ મથકાં લેવામાં આવે તેમાં હવેપૂર્વકનો સહકાર આપે છે.

નવી વ્યવસ્થા

મુંબઈ, અમદાવાદ, પૂના અને ધારવારમાં જે કોપીરાઈટ પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં આવ્યાં છે એનો ઉદ્દેશ્ય પણ જરૂરી લેખારો. આવાં પુસ્તકાલયોની સ્થાપના પહેલાં, કોપીરાઈટ એક્ટની કલમ દેશન જે

પ્રકાશકો અને મુદ્રકો પોતપોતાનાં કોપીરાઈટ પુસ્તકો મોકલતા તે કાં તો સરકારી કચેરીઓના, દરેકરે હજી દટાઈ જતાં અથવા કોઈ અગમ્ય રીતે અદૃશ્ય થઈ જતાં, પૂના, અમદાવાદ અને ધારવારમાં પ્રારંભિક મંથાલયો સ્થપતાં હવે પ્રારંભિક લાભોમાં પ્રગટ થતું તમામ સાહિત્ય અભ્યાસીઓને, સંશોધકોને તેમજ કોપીરાઈટના માલિકોને વિના મુલ્યે પૂર્ણ પાડવામાં આવે છે. મુંબઈની સિન્ડ્રલ લાયબ્રેરીમાં પ્રારંભિક લાભો સિવાયની લાભોમાં પ્રગટ થયેલું તમામ સાહિત્ય એકત્રિત કરવામાં આવે છે. મુંબઈમાં પ્રારંભિક લાભોમાં એકત્રિત કરવામાં આવે છે. આ કોપીરાઈટ પુસ્તકાલયોના સંચાલનનું કામ મુંબઈમાં સ્થાનિક રાયમ એશિયેટીક સોસાયટીની સાખાએ, અમદાવાદમાં મુંબઈ વિદ્યાલય, પૂનામાં મદારાઈ મંથાલય સમિતિએ અને ધારવારમાં વિદ્યાર્થીક સંઘ સ્વેચ્છપૂર્વક ઉપાધ્યુ છે. કોપીરાઈટ મંથાલયોના વાયદાને ચોતાનાં બીજાં સાધનોનો પણ વપરાશ કરવા દેવા માટે ઉપયુક્ત પિતૃસંસ્થાઓએ ઉદારતાપૂર્વક સંમતિ દર્શાવી છે.

કુળવણીનું માધ્યમ

પુસ્તકાલય એ બધી જ કલ્યાણસાધક પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્ર છે એ જાતની પ્રતીતિ મધ્યસ્થ અને પ્રારંભિક સલાહકાર સમિતિઓ તરફથી કરવાઈ રહી છે. આ સમિતિના સભ્યો ચોતાચોતાના સેવના આગેવાન નગરિકો છે અને એમણે પુસ્તકાલયોના કાર્યદક્ષ વકીવટ માટે માનવ સેવા આપવા માટે જુરી દર્શાવી છે.

જાદેર પુસ્તકાલય એ કુળવણીનું એક અગત્યનું સાધન છે. પુસ્તકાલય પોતે કોઈને સુધારના જતું નથી પરંતુ જોને ચોતાને આત્મવિકાસ મારેનો આકાંક્ષા છે એને પુસ્તકાલય એક ટ્રેસણ અને વિચારણાનું અસૂચ્ય સાધન પુરું પાડે છે. ૧૯૪૬ની પુસ્તકાલય પરિષદમાં વહેદારના મહાદાસી શાંતાદેવીએ કહેલું તેમ મથાઈ રીને મંથાલય એ જૂના વિચારોનું સંગ્રહચાત અને નવાં ઉજવવસ્થાન છે. *

* પુસ્તકાલયોના મુદ્રેક ડી. ડી. વાનીસના અંગેજી લેખને આપણે

જ ન તા એ

મા ય્યું,

સ ર કારે

સિદ્ધ કર્યું.

વ્યાખ્યાતા

શ્રી અમુલ્લ નાલા

મુખ્ય સરકારે લાખોના જીવને પાપમાત્ર કરનાર કેરી પીણાની બદીને દૂર કરવા નક્કી કર્યું છે. અને તેથી મદક પીણાની અસર નીચે આવેલાંને તેમનાં વ્યસન છોડવાની તક આપવામાં આવી છે.

સરકારના ધ્યાનમાં હવે કે તાત્કાલિક દારૂખંધી કરવામાં નેહુલી સફાતા મળશે નહિ તેમજ વ્યસનીઓને રાતો રાત વેચસન છોડાવવાનો કાયદો કરી વ્યસનમાંથી મુક્ત કરી શકાશે નહિ, જેથી સને ૧૯૪૭થી કેરી પીણાના કેકમાં આસ્તેઆસ્તે ઘટાડો કર્યો તેમજ લાવ પધારવામાં આવ્યા અને એથી ૮ વર્ષ દરમિયાનમાં સાર પનિહામ આવ્યું છે.

૧૯૫૦ના એપ્રિલ માસની તા. ૧૬થી આપણા પ્રાંતમાં સંપૂર્ણ દારૂખંધી થશે. અને તે અંગે કાવદામાં પણ સુધારો કરવામાં આવ્યો છે અને ચુનંદો કરનાર; કરાવનારને સખત નસિયત કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

પ્રજાજાગૃતિની ઉત્ક્રાંતિ

જ્યુ વર્ષનો મમય આપ્યા છતાં કેટલાક કહે છે કે સરકારે દારૂખંધી કરવામાં ઉતાવળ કરી છે. પણ

સારથે મુખ્ય રાજ્યમાં તા. ૧૬થી એપ્રિલથી સંપૂર્ણ દારૂખંધીને અમલ થઈ રહ્યો છે. આ નીતિ અખત્યાર કરવામાં સરકારને બહુ જાન-સમાની માગણીના ચોક્કસ ટેકો છે. આમવર્ગના સામાજિક, આર્થિક અને નૈતિક ઉદ્ધારના એક માર્ગ તરીકે, સર્વાંગી જીવનવિકાસની સાધનાના એક અંગ તરીકે, પ્રજાની બહુમતિએ, દારૂખંધીને માન્ય ગણી છે, અપનાવી છે. મુક્ત પ્રજામતના પ્રતીક રૂપ વર્તમાનપરિણે પણ એને સત્કારી છે. મુઠ્ઠીભર વિરોધીઓ જે અવર્થા વાયાળ બની રહ્યા છે એમણે દરદરનાં ગામડાંઓની અક્રિયતા અને નિરાધાર પ્રજા, દારૂની બદીમાં પાપમાત્ર થયા પછી, આજે સંપૂર્ણ દારૂખંધીને લીધે, મુક્તિના જે ઢલસા અનુભવી રહી છે એ દૃશ્ય જરૂર જિજ્ઞાસુ છે! દારૂખંધી એ કાષ્ઠ પરાણે પડતો સુધારો નથી. વેદો અને ધર્મોની એને સંમતિ છે; ઇતિહાસતં એને સમર્થન છે. એને મૂર્ત કરવામાં પ્રજાની માગણી જ માત્ર કારણભૂત છે. પ્રજા એને સફળ બનાવશે જ.

તેમને ખ્યાલ નથી કે ઘણા મોટા ભાગના વ્યસનીઓએ વ્યસનો છોડવાની પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી છે, એટલું જ નહિ પણ તેઓ જાતે દારૂખંધીના કાર્યમાં મદદ કરી રહ્યા છે. તેમજ તેમના જીવનમાં સુંદર પરિણામ આવતો જાય છે. આજથી ૩ વર્ષ પહેલાં દારૂખંધીના કારણે લાલન રમ્યા કે મોટાભાઈઓમાં જોવામાં આવતી તે હવે સદાશયે અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે. ગુજરાતમાં કેટલાંક ગામો એમાં પણ હતાં કે જ્યાં સાંજના બહેનદોકરીઓને બગર નીકળવું મુશ્કેલ હતું. ત્યાં જઈને ભેંતું મળ્યું કે તે ગમિનું વાતપરણુ આજે કેવું પલટાયેલું છે, ગુજરાતના બીજાવિસ્તારમાં એટલે કે સાબરકાંઠાના પેાપ્રાના પિલાંગથી માંડીને મુરત જિલ્લાના વાંસઘ-ધરમપુર સુધીના ભાગોમાં દારૂખંધી થવા પછી કેટલી ભગ્નિ આવી છે! અને જાનની કેટલી જાન જાગી છે! દારૂખંધીની નીતિનો ટીકકારો ત્યાં જઈને જુએ તો સરકારે ઉપારવામાં કાર્યની પ્રયત્ના કર્યા વગર નહિ રહે.

વાહિયાતે દલીલો

જાણી કેટલાક લોકો વાહિયાતે વર્ગી કરે છે કે

મુરો અને શરામ તો પુરાણ કાળથી સાહ્યાં આવ્યાં છે. તે સમયમાં પણ માદક પીણું લેવતાં હતાં. પણ તે દીકા કરનારાઓ બુદ્ધ કરે છે કે બ્યાંસુધી દુનિયા છે ત્યાંસુધી સત્ય અને અસત્ય, સુખ અને દુઃખ, સાફ અને ખેરાળ, રહે એ સ્વાભાવિક છે. મુખી અને સતેલી જીવન જીવવા માટે સારી અને સારી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી જોઈએ. મહાભારતના કાળમાં જુગાર હતો, કે શરામ હતો એ સત્ય છે, પણ યાદેશ દરેક રીતે સમૃદ્ધ હોવા છતાં શરતી બીથી તેમને નાશ થયો, એટલે તેમથી જ્ઞાન ગ્રહણ કરી જીવનને સાચે માર્ગે દોરવવું જોઈ જરૂરી છે. મતલબ કે કોઈપણ ધર્મ કે દેશ માદક પદાર્થ લેવાની તાર્કિક કરતો નથી, ઉલ્ટું માદક પદાર્થ લેવાથી શારીરિક, નૈનિક, અને આર્થિક પતન થાય છે, એ અંશકરેણે સાબીત થયું છે અને જનતાને તેનાથી દૂર રહેવા કડક આજ્ઞા કરી છે.

વેદા અને ધર્મોની સંમતિ

વેદકાળમાં આર્યજન સોમરસનું પાન કરતી હતી. પરંતુ સોમરસ એ સોમ નામના વેદને છૂંદીને તેમાંથી રસ કાઢવામાં આવતો અને તે રસમાં દધિ, ઘી, મધ વગેરે મેળવી પચાવત બતાવવામાં આવતું. ઋગ્વેદમાં પણ તેના ઉલ્લેખ છે અને તે ખાસ કરીને રોગોના ઉપચાર માટે લેવામાં આવતો તેમ જણાય છે.

પારસી ધર્મગ્રંથમાં સોમરસ વર્ણન આવે છે તે પણ મૂળ આ સોમરસની જ ક્રિયા છે. એટલે તેની શરૂઆત સાથે સરખામણી કરવી તે યોગ્ય નથી. ઋગ્વેદમાં પણ જણાવ્યું છે કે “દાદમાં સાત પાપો સમાયેલાં છે.” “દાદને અડચી નહિ.” “આપચી નહિ.” “પીચી નહિ.” “દાદ પીપો તે અઘ્નહત્યા સમાન છે.”

અથર્વવેદમાં પણ આવાં વાક્યો છે, અને તેમાં દાદ પીપો એ મોટામાં મોટું પાપ ગણ્યું છે. મનુની આજ્ઞાએ જોઈએ તો અધ્યાય ૫-૬ અને ૧૧માં આ અંગે ઘણા મોટાકામાં ઉલ્લેખ છે, જેમાં જણાવાયું છે કે “વ્યસન અને મૃત્યુ એ બંનેમાં ભય કરે વસ્તુ વ્યસન છે.”

આર્યવ્રજમાં પણ આવાં કેટલી પીણુંનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે, અને જણાવે છે કે “દમરિયા ધર્મરના રોગ્યના નાસદાર થઈ રહે નહિ.” “દાદ એ રોગાનુ”, એક પ્રકારના અજાતનું જીવલેણ વિષ છે.”

ગ્રોબર્સ, જસસ, ઈસાહીઆદ એ પણ કેટલી પીણુંના નિષેધ માટે સૂચનો કરે છે અને ચેતવણી આપે છે.

ઈસ્લામ ધર્મમાં કેટલી પીણુંનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. કુરાનેપાકમાં હાલેને હરામ ગણવામાં આવ્યો છે. હજરત પયગમ્બરના વચનો જોઈએ તો “દાદ પીનાર, દાદ લાવનાર, અને ઉચકતાર, તેમજ મેજાવનાર ઉપર જુદાજુદા લાંબા કરી છે.” મુસ્લીમ શાસ્ત્રકર્મણે તે એટલે સુધી સમજેલી ગાંધી છે કે “બ્યાં દારૂની વીધું પરે ત્યાં ચામરી આળી તાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.”

ઉપનિષદ, વેદ, હિન્દુ, મુસ્લીમ, જૈન, સુર, ખ્રિસ્તી, પારસી વગેરેના ધર્મગ્રંથોમાં માદક પદાર્થો દૂર રહેવા આજ્ઞા કરી છે.

ઇતિહાસની અટારીએ

આખર, અંદરુપત, અંદરોખર, વગેરે રાજઓએ લશ્કરી સિપાઇઓને દારૂ ન લેવા ફરમાન કંદેશું એમ ઇતિહાસ કહે છે. ૧૭૮૭થી ૧૭૯૬ પર્વત દીપ્ત સુધીનાં ડુકમનાં બહાર પાટી દારૂખંધી કરી હતી. આ ઉપરથી જણાશે કે દારૂથી માનવ શરીર ઉપર અને તેના પરિણામે કુટુંબ, સમાજ, અને દેશ પર કેટલી ખરાબ અસર પડે છે. આજે જનતામાં એક પણ દેશ એવો નથી કે જે દારૂનો વિરોધ કરતો ન હોય!

૧૮મા સદીથી દારૂનિષેધનાં મંડાણ, અમેરિકા, આફ્રિકા, ઓસ્ટ્રેલીયા, સ્વીડેન, શ્રેટલેન્ડ, વગેરે દેશોમાં જુદી જુદી રીતે થયેલાં, જેની વિગતોમાં અત્યારે ઉતરવું ઉચિત નથી.

સને ૧૮૩૩માં ન્યુયોર્કના પ્રમુખ મેરીસને માત્ર પીણા બંધ કરવા નહોતનામું બહાર પાડેલું. તે ઉપર સહી કરેલી, અને તે પછી દરેક પ્રમુખે આ નહોતનામું પર સહી કરી છે. આજે દરેક દેશમાં જુદી જુદી ટેમ્પરન્સ સોસાયટીઓ અને સામાજિક કાર્યકરો દારૂખંધીનું કાર્ય કરી રહ્યા છે.

દારૂખંધી અંગે હિન્દુના ઇતિહાસ તપસીઓના એમુખ કરણ છે. અંગ્રેજોના સંસર્ગ અને તે વખતની સરકારની દારૂ વેચેશોમાંથી આવક કરવાની નીતિએ ખુબ જોડા મળ્યા હતા અને હિન્દુની જનતા તેનાથી દૂર રહેવા માગતી હતી. સને ૧૮૭૪ માં રૂ. ૬૫૦૦૦૦૦ સેને દારૂખંધી

આદિવાસી ઉંચું કંચું. સને ૧૮૮૪ માં સ્વ. રમેશચંદ્ર દત્તે કમિશન આમળ જીજ્ઞાની આવી પુરવારે કંચું હતું કે દારૂથી વિનંતી પ્રભુ પાંચમાલ થઈ રહી છે. સને ૧૮૮૯ માં ખાલાં. રેન્ડમાં મી. સ્મીથે આ અંગે દરખાસ્ત કરી હતી અને હિન્દના કાદા સ્વ. દાદાલાલ નવરોજીએ પાલખેન્દમાં હિન્દની જનતાને દારૂની ભયંકર બંદીમાંથી મુક્ત કરવા જણાવ્યું હતું.

ઇંગ્લેન્ડની દારૂનિષેધ સોસાયટીના પ્રણેતા મી. કેમ્પ સને ૧૮૮૮ માં હિન્દમાં આવ્યા. અને દારૂનિષેધ અંગે જુદા જુદા પ્રાંતોમાં પ્રવાસ કર્યો. અને તેને પરિણામે સને ૧૮૯૯ માં ગુજરાતમાં દારૂનિષેધની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ. અને મુસ્તમાંથી સુધારક મંડળ તરફથી “પહેલું જાગીર” નામનું માસિક શરૂ કર્યું. તે સમયના અમલદારોએ ગરીબ પ્રજાને દારૂની બંદીમાંથી ઉગારી લેવા અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી અનીતિ અને બેકારી દૂર કરવા સરકારને ભલામણ કરતા રિપોર્ટો માંજુદ છે.

મહાસભાની દારૂવણી હેઠળ

રાષ્ટ્રિય મહાસભા (કોંગ્રેસ) એ દારૂની બંદી સામે વ્યવસ્થિત રીતે વિરોધ કર્યો. અને માંગણીઓને સક્રિયરૂપે અપવા માંડ્યું. દારૂનિષેધ અંગેના કાર્યક્રમ વડી કાઢી જતા બાળક મુકેશ અને જનતા એ દિશામાં પુરેપુરી ભગૃત થઈ. નવરોજીની લડતના મુખ્ય અંગ તરીકે રચાન દારૂવંધીની રૂસિને મળ્યું. ગુજરાતની જનતાએ દારૂવંધીને કાર્યક્રમ અપનાવ્યો અને ગમે તે ભોગે દારૂના મહા ભયંકર રાક્ષસને હથેલી કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. સને ૧૯૨૧ માં પૂ. ગાંધી. છતાં દારૂવંધી તીવ્ર ગુજરાતમાં દારૂનાં પીડિતો ઉપર પીકેટિંગ શરૂ થયું. અનેક યુવાનોનાં માથાં લાઠીઓ કીચીને લોહીથી રંગાયાં હતાં. અને અનેક અજોનોએ માર સહન કર્યો હતો. માણસોને એ જલજ્વાળાં ભડાં હતાં.

સને ૧૯૩૮ માં કોંગ્રેસ સરકારે ગજબની લગામ કાયદામાં લીધી કે તરતજ દારૂવંધી દાખલ કરો. ગુજરાતમાં અમદાવાદ શહેર અને આસપાસના ગામોમાં દારૂવંધીઓ જે સુદેર પરિણામ આપ્યું તેના આકેડા આજે પણ મેળવે છે. ફક્ત મોઢમજુરોએ ગરીબોના ઘરમાંથી દારૂને દેશવંદી લીધો એમ નહિ, પણ હમણે મધ્યમવર્ગ અને શ્રીમંતાના કુટુંબો દારૂવંધીને લીધે સુખી અને સમૃદ્ધ થયાં છે. તેના દાખલા આજે પણ નજર આગળ છે. મજુરોની ક્ષમકિતગત આવકમાંથી સરેરાશ દર પાછળ રૂ. ૧૧-૦-૦

ખર્ચામાં આવતા તેની વ્યત્ત થવા પામી. આ ઉપરાંત મીત્રોમાં કામ કરતા કારીગરો વગેરેમાં કામની કંકણ પણ આવી. એ રીતે એક સુદેર પરિણામ સને ૧૯૩૮ માં આવ્યું. કોંગ્રેસ સરકારે જ્યાં ફરીથી દારૂનો પીકેટા ધંધો શરૂ થયો, અને ૧૯૩૮ થી મુખ્ય સરકારને ૩ કરોડની આવક થઈ. તપસ્વિના પરિણામે આંકડા પરથી જણાય છે કે જેટલી સરકારને આવક થાય તેનાથી ત્રણ ગણું નાણાં દારૂડીઆઓના ગજવામાંથી ગળે છે.

મતલબ કે ૨૭ કરોડ રૂપિયા મુખ્ય પ્રાંતમાં આ ફરી પીણામાં ફસાવેલાઓના ખીસામાંથી જતા હતા. આ ઉપરાંત શારીરિક અને માનસિક અસર થાય, અને લાખો કુટુંબોની પાંચમાઠી થાય તે જુદું !

કાયદા સાથે કેળવણી

આપણી સરકાર ફક્ત કાયદાથીજ દારૂવંધી થાય તેમ ઇચ્છતી નથી. પણ સાથેસાથે જાહેર પ્રજામત અને લોકજન્યતિ કેળવવાય તે પણ જોવા મળે છે, આ કાયદા માટે સતત લોકપ્રચાર અને લોકશિક્ષણની વ્યવસ્થા છે. ગુજરાતમાં દારૂવંધી ખાતાએ આ દિશામાં પ્રયત્નો કર્યા છે. પ્રાંતિક દારૂવંધી સમિતિને દરેક જિલ્લાની વિગતો મળે અને વ્યવસ્થિત કાયદા થાય તે માટે જિલ્લામાં સામાજિક કાર્યકારોની સમિતિઓ પણ નીમવામાં આવી છે.

દારૂવંધીના કાયદાના ૩ વિભાગ પાડી કાયદા થાય છે. [૧]— શિક્ષણ, પ્રચાર અને સંસ્કાર [૨] દેખરેખ અને તફવરો [૩] જનતાને સંપર્ક અને સમજાવટ.

પહેલાં વિભાગનું કાર્ય દારૂવંધીખાતાની જિજ્ઞાસી સમિતિ અને દારૂવંધીખાતાના અધિકારીઓની દેખરેખ નીચે આવે છે. બીજા વિભાગનું પોલીસ, ટ્રાન્સગ્રાફ, અને ગ્રામસંરક્ષણ દળ સંબંધિત છે. ત્યારે ત્રીજા વિભાગ સામાજિક કાર્યકરે સંભાળે છે.

તાલુકાના જે વિભાગમાં દારૂની બંદીમાં ફસાવેલાની સંખ્યા વધારે હોય ત્યાં વિભાગીય સમિતિઓ પણ નીમવામાં આવી છે. અને ગાંધીગામની ખબર ઉપરની મુખ્ય સમિતિ પાસે આવે છે. તે અંગે મામલો આવતા, ગ્રામસંરક્ષણ દળ વગેરે મારફતે મળે એવી કાયદેસરની ગોઠવણમાં આવી છે. આ રીતે દરેક ગામથી વિભાગ અને સુધી દારૂવંધી અંગે સતત કાયદાની સાં.

રામનાં અજબ આજ રખોપાં
રામરાજ્ય તણું પારખું આજે;
આજ ઉત્સવ અનેક શુદ્ધિમાં
આજ માનવસમાજ વિરાજે.

પાશવી વિપમચી મદિરાની
પાશઅંધ થકી પ્રીતમ છૂટ્યા,
આજ રાજ પિયુ, આજ હું રાણી
આજ રામ મુજ ઉપર ઝડક્યા.

આસ્ય ક્યાં અસહ આસવગન્ધે ?
કાય ક્યાં લથડતી અથડાતી ?
આજ પૂર્ણ મદિરા પ્રતિબંધે
કાન્તિશક્તિ પિયુની પરઆતી.

સ્વામિની વિરમી આસવલીલા
હેતની વરસતી ફરી હેલી,
ધન્ય આજ મુજ કાન્ત રસીલા
ધન્ય આજ હું વધ વરઘેલી.

હો ભલે ધરવિશે ન ધરેણાં
હો ભલે નગદ લેશ ન નાણું,
હો પડારાણુ મુણવતી મહેણાં-
કાન્ત એ જ ધન સાચું પ્રમાણું.

ધાય સાંઝ, રવિ આતપ કુણે
જોઉં વાટ મિટ માંડી અધીરી-
આવતો નિરખું કાન્ત સહુણે
માતું એજ અણમોલ અમીરી.

કાન્તને મુખદ નેહસુહાણી
પીરરું મુરસ ગારસ-વાની,
માણતા રસિક એ રસદહાણી
માનતા મનમમી મિજઆની.

કંકુનું તિલક લાલ લસાટે
કંકણ રણકતાં કરમાં હો !
ને મુહાગધન જીવનવાટે
કાન્ત નિત્ય શિરછત્ર વિરાજે.

સેવાધર્મીની કીર્તિકથા

==

અનુવાદક :

ચંદ્રશંકર પ્રા. શુક્લ

એક વરસ પર અમેરિકાની મિનેસોટા સંસ્થાનું એક ગામ વાવા-ઝોડ ને વંદાળથી તારાજ ન થયું હોત, તો વેદકના ઇતિહાસમાં એક અતિશય અમકારિક શોધ ન થવા પામી હોત. એ તારાજ થયેલા ગામનું નામ

રેચેસ્ટર હતું. હવે તે મેયો ભાઈઓના રહેણાં નીકે નામીયું થયેલું છે. જ્યોતમાં આજે જે પ્રખ્યાત સર્જનાં છપતા છે તેમાં આ બે ભાઈઓની મહુતા થાય છે. એમાંના એક ભાઈ ડૉ. સી. એચ. મેયો, અત્યારે પણ માંડપણ મટાડવાની દવા શોધવાના કામમાં રોકાયેલા છે. આ દવા નખખા મનના કે ગાંડા માણસના શરીરમાં ઇન્જેક્શન વાટે દાખલ કરે, એટલે રુધિરનું અલિસરણ બદલાઈ જાય છે, ને ગાંડા માણસ શાલો થાય છે. આ શોધથી માનવજાતિને કેટલો લાભ થયો, એને વિષે અહીં કેટલીક હકીકતો આપી છે. તે પરથી તમે પોતે ખ્યાલ કરી લો.

આજે અમેરિકાની ઇસ્પતાલોમાં બીજા બધા રોગીના દર્દીઓની સંખ્યાનો સરવાળો કરે એના કરતાંયે વધારે દર્દી મનના રોગીથી પીડાય છે. નિશાળમાં ભણુતા દર સોળ વિદ્યાર્થી દીક એક વિદ્યાર્થી તેના જીવનનો અમુક ભાગગાંધી ઇસ્પતાલમાં ગાળવાનો. ગયા એક દસકામાં મનના રોગીની સંખ્યા લગભગ બમણી થઈ છે, આ વધારો જો બીજા સો વરસ સુધી ચાલુ રહે તો દેશની આખી વસ્તીના અડધા ભાગ ગાંડાની ઇસ્પતાલમાં જાય; ને બાકીના અડધા ભાગ બહાર રહીને, આ ગાંડાને પોષવા કરભર્યો કરે.

— સહેજે સમજાય તેણું —

આજે અમેરિકાની ઇસ્પતાલોમાં બીજા બધા રોગીના દરદીઓની સંખ્યાનો સરવાળો કરે એના કરતાંયે વધારે દર્દી મનના રોગીથી પીડાય છે. નિશાળમાં ભણુતા દર સોળ વિદ્યાર્થી દીક એક વિદ્યાર્થી તેના જીવનનો અમુક ભાગ ગાંડાની ઇસ્પતાલમાં ગાળવાનો! ગયા એક દસકામાં મનના રોગીની સંખ્યા લગભગ બમણી થઈ છે. આ વધારો જો બીજા સો વરસ સુધી ચાલુ રહે તો દેશની આખી વસ્તીના અડધા ભાગ ગાંડાની ઇસ્પતાલમાં જાય, ને બાકીના અડધા ભાગ બહાર રહીને, આ ગાંડાને પોષવા કરભર્યો કરે!

મેયો ભાઈઓ આ અજબ દવાની શોધ પાછળ લગાતાર કામ કરી રહ્યા છે. શબ્દવેદો તરીકે તેમની નામના આખી દુનિયામાં થયેલી છે. લંડન, પારીસ, બર્લીન, રોમ, લેનીન-ગ્રાડ અને ટોકિયોથી કાંટરને તેમને ગરજે ખેસી જ્ઞાન મેળવવા

રેચેસ્ટર આવે છે. દર વરસે સાઠ હજાર દર્દીઓ ત્રણે તીરથી જતાં જતાં હોય એવી રીતે, આ ભાઈઓના દવાખાનામાં આવે છે. એમાંના ધણુખરા તો મોતના મોંમાંથી ઊગરવાનો આ છેલ્લો ઉપાય અજમાવવા આવ્યા હોય છે.

મેયો ભાઈઓના પિતા ડૉ. મેયો આજથી પોણેસો વરસ ઉપર રેચેસ્ટર ગામમાં વસ્યા હતા. તે વેળા મામની વસ્તી ફક્ત બે હજારની હતી. કાંટરનાં પહેલાં બે દરદી તે એક ગાય ને એક ઘેડો હતાં. રેડ ઇન્ડિયનો સામે ગેરજોને લડાઈ થઈ ત્યારે ડૉ. મેયોએ બેઠક લઈ રેડ ઇન્ડિયનોને ધૂળ ચાટતા કરેલા. લડાઈ પૂરી થયા પછી તે રણસેજ પર જઈ મરેલા માણસોને ઘાયલોની આવજત કરતા. સાધારણ વખતમાં તેમના દરદીઓ

પચાસેક માઇલના ઘેરાવામાં વિખરાયેલા હતા. તેમાંના ધણુમારીના કૂખા માં રહેતા. કાંટરને આપવાની રીતના પૈસા એમની પાસે ન હોય. પણ ભણ વધેપૂલ કાંટરે મેયો, તેમનાં દરદ મટાડવા, કેટલીકવાર તો આખી શત સુસાફરી કરી તેમને ઘેર પહોંચે. કેટલીકવાર તો રસ્તે બંદરે ને પવનનાં એવાં સખત તોફાન થાય કે થાયે દહાડે એમનાથી પોતાનો હાથ સુદાં દેખી શકાય નહીં.

આ કાંટરને વિલિયમ ને ચાર્લ્સ નામનાં બે છોકરા

હતા. તે હવે આખી દુનિયામાં મેયો લાઇઓ તરીકે પ્રખ્યાત થયેલા છે. તેમણે પહેલાં તો ગામના એક દવા-વાળાને ત્યાં કં'પાઈ'ડરનું કામ કર્યું. તે પછી મેડીકલ કૉલેજમાં ગયા. ત્યારબાદ એક ભયંકર આક્રમણ પડી. એ આક્રમણી અસર વેદકના ઇતિહાસ પર થવી નિમિષથી હતી. એ પ્રદેશ પર વાવાઝેનું ફરી વળ્યું. તેના રસ્તામાં જે કંઈ આવ્યું તેને તેણે તોડી ફેંડીને ચૂરા કરી નાખ્યું. રોચેસ્ટરને પણ તેનો સપાટો લાગ્યો. સેંકડો માણસ ઘાયલ થયાં, ને ૨૩ માણસ મરાયાં. મેયો લાઇઓ ને તેમના પિતાએ ઘરોના ભંગારમાં દિવસો સુધી કામ કરી ધાવાલોને પાટા બાંધ્યા, ભાંગેલાં અંગો નવાં બેસાડ્યાં, ને નસ્તરો કર્યાં.

સંત ફ્રાન્સીસના સાધ્વીઓના મઠની અધિવાસી ભગિની આલ્ફ્રેડને એમના કામથી એટલો બધો સન્તોષ થયો કે મેયો બાપરીકરા જે કામ કરવાનું માથે લે તો પોતે એક ઇસ્પિતાલ બાંધી આપવાની નૈયારી ખતારી. બાપરીકરાએ હા પાડી, ને ૧૮૮૯ માં મેયો ઇસ્પિતાલ ઉઘડ્યું. તે વેળા ધરડા ડા. મેયોની ઉંમર સિતર વરસની હતી ને તેમના દીકરાઓએ ઇસ્પિતાલમાં કઠી કામ કરેલું નહોતું. તેઓ કહેતા કે 'અમે તો સાવ કાચા છીએ.' છતાં આજે એમાંના મોટા લાઇ, વિલિયમ મેયો, કેન્સરની બાબતમાં આખી દુનિયાના સૌથી મોટા નિષ્ણાત ગણાય છે. બન્ને લાઇ માને છે કે મારો લાઇ મારો કરતાં ગરો માણસ છે. વાટકાપના અતિશય ચોખ્ખા કામને માટે તેઓ મશહૂર છે. તેઓ જે ચોક્કસાઈ ને ઝડપથી કામ કરે છે તે બેઠેને ઘણા ખરા સર્જનો દેગ થઈ ગય છે.

તેઓ ઇસ્પિતાલમાં સવારે સાત વાગે આવીને રોજ ચાર કલાક આપરેશનનું કામ કરે છે. વરસો થયાં તેઓ રોજનાં પંદરથી ત્રીસ આપરેશન કરે છે. છતાં તેમણે બન્નેએ પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો છે-તેઓ હજુ પોતાના કામમાં સુધારો કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને કહે છે કે 'હજુ તો અમારે ઘણું શીખવાનું બાકી છે.'

આખું રોચેસ્ટર શહેર તેમની ઇસ્પિતાલને આધારે ને તેને સાથે જાય છે. એ શહેરમાં ટ્રાયો દોડાવવામાં

નથી આવતી, બસે અવાજ કર્યો વિના ઘોડે છે, અને રસ્તાઓ પર માણસો વાતચીત પહોં બહુ ધીમે સાદે કરે છે. ભિખારીઓ તેમજ બે કાના પ્રમુખો, ખેડૂતો ને સિતેમાંનાં નટ. નટીઓ સહુને ઇસ્પિતાલની દર્દીઓને રાહ ભેળાંની ઓરડીમાં બેસાડવામાં આવે છે. ને સહુને તેમના વારા પ્રમાણે ડક્ટર પાસે લઈ જવામાં આવે છે. સહુની સરખી સારવાર થાય છે, ધનિકો પોતાના ગજ પ્રમાણે પૈસા આપે છે. ખજૂ પૈસા અપાય એમ નથી એ કારણે હજુ એક દર્દીને ના પાડવામાં આવી નથી. મેયો લાઇઓનું ત્રીજા ભાગનું કામ ધર્મોદા થાય છે. તેમણે પોતાનાં બિલ માટે કદી દાવો માંડ્યો નથી; તેઓ કોઈ પણ દર્દી પાસે લેણાની ચિટ્ટી લખાવી લેતા નથી; તેમજ કોઈ ખજૂ માણસને ઇસ્પિતાલની શી આપવા માટે પોતાનું ઘર તેમણે ગિરો મૂકવા દીધું નથી. માણસ આવે ત્યારે જે રોકા પૈસા આપી શકે તે તેઓ લે છે, ને એટલાથી સંતોષ માને છે; અને 'તમે કેટલા પૈસા આપી શકશો?' એવો સવાલ આપરેશન પહેલાં કદી પૂછતા નથી. એક માણસે પોતાની જિંદગી બચાવ્યા માટે તેમને શી આપવા સાથે પોતાની વાડી ગિરો મુકી. એ વાતની ડક્ટરેને ખબર પડી ત્યારે તેમણે એ માણસનો ચેક પાછો મોકલ્યો, એટલું જ નહિ. પછી તેને માદગીમાં જે નુકસાન થયું તેનું વળતર આપવા પોતે સામે બીજો ચેક મોકલ્યો.

એક નાના ગામના બે છોકરાઓની આ દીર્ઘકાલ છે. તેમણે પૈસા ભેગા કરવાની પ્રાલય કઠી રાખી નથી; છતાં તેમને ત્યાં પૈસાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે તેમને કોર્ટિની પંદરા નહતી; છતાં તેઓ આજે અમેરિકાના સૌથી પ્રખ્યાત સર્જનો છે. તેમની એકમાત્ર ઇન્જન દુખી માણસોની સેવા કરવાની છે. ઘરઘીઓને શંકા ભરાના ઓરડામાં તેમણે એક સૂત્ર મીની ટિંગાડ્યું છે, તેના પરથી તેમની આ ભારે સફળતાનો ખુલાસો થઈ રહ્યો છે. એ સૂત્ર આ પ્રમાણે છે : 'જગતને જેની જરૂર છે એવું કંઈક તમારી પાસે રાખો; એટલે, તમે જંગલમાં રહેતા હશો તોયે, જગત જંગલમાં કંડી પાડીને પહોં તમારે આગળે પડાંચી જશે.'*

* 'મદ્રાસ બેન્ક' એ પુસ્તકમાંથી : 'ન્યૂ લેન્ડ' : 'ડેલ કાર્નિંગ'

‘નશા દ્વારા નવજીવન’ (!) લાવવા મથતા અને એજ પ્રમણામાં

પતન પામતા દારૂબંધીના વિરોધીઓ માટે

(દૃશ્ય પહેલું)

એકાંકી નાટિકા

સરી જતું શૌર્ય

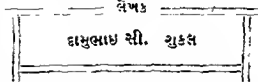
—xox—

: પાત્રો :

અપભ: દારૂબંધીનો વિરોધી એક
મુશ્કેલો નશાળાજ
હુડીકેશ: એનો સંપર્કી મિત્ર
અમરેશ: અપભનો દાકતર
નન્દિની: અપભની પત્ની
વનત્રી: હુડીકેશની પત્ની
કેરી: એક હોકરી

સેતક

દામુલાઈ સી. શુક્લ

એક સ્વચ્છ આરકામાં

હુડીકેશ, નેતરની નીચી
પુરશીમાં બેઠો બેઠો, ‘અરેય
માનવી’ વાંચે છે. આખા
આરકામાં વ્યવસ્થા દેખાઈ
આવે છે, એક પથ્થુ વસ્તુ એ
ત હોવી જોઈએ એવી જગ્યાએ
નથી. અને અહીં અમુક વસ્તુની
ખામી છે એનું પથ્થુ ઇચ્છા
લાગતું નથી. એનાં કેપડાંમાં
અને એના શરીરમાં પથ્થુ
એ વ્યવસ્થા દેખાઈ આવે છે.
વાંચવામાં મગ્ન એના વદન
ઉપર સંયમનું તેજ છે.
થોડીવારમાં બહાર છેક
દરવાજેથી બી.મ પડે છે.
‘હમિન, હમિન છે કે?’
હોયો ધડને હુડીકેશ આશરીમાં
ગળ છે. ‘આવ, આવ, આવ,
અત્યારમાં ક્યાંથી?’ કહે તો
પોતાના મિત્રના બરડા ઉપર
હાથ રાખી તે તેને પોતાના ઘસવાના આરકામાં લાવે
છે. અપભ એકદમ પુરશીમાં પડતું નાખે છે અને મોટેવા
ગોણવાનું ઘર કરે છે.]

અપભ:— આ તારી સરકાર દારૂબંધીમાં નથી
ફાવવાની. (ગોટ્ટી હસે છે)

હુડીકેશ:— (સન્નિમત) મારી સરકાર તે તારી
નહિ અને એ નથી ફાવવાની એમ હું શા ઉપરથી
કહે છે ?

અપભ:— હું આજે સતારેજ મુંબાઈથી આવ્યો.
છેલ્લી બે રોતથી અમે ઉધ્વાજ નથી. બધે રખણ છોએ
અને લોકો ક્વા કેરી રીતે દારૂ પીએ છે તે બધું ભેડું છે.

હુડીકેશ:— એ તો બધા ધણે ધોરે છે.ડી દેતે.
એક બાજુથી એમને સમજાવવામાં આવે છે કે દારૂ કેવી
પ્રશન વસ્તુ છે અને બીજી બાજુથી તારને લગભગ
અપ્રાપ્ય બનાવવામાં પગલાં લેવાય છે. એટલે એનું
શુભ પરિણામ આવવાનું જ.

અપભ:— આવી રવા

પરિણામ, આપ ! (કપાળ
ઉપર હથેળી અફાળે છે.)
અને તમે બધા કહાછો એટલે
અમારે માની લેવાનું કે દારૂ
પ્રશન વસ્તુ છે. કેમ ?

હુડીકેશ:— અમે

કરીએ છીએ માટે નહિ. દરેક
રીતે એ પૂરવાર થઈ ચૂક્યું છે
માટે—

અપભ:— ત્યારે

આપણા પૂર્વજો મૂર્ખા હતા કે
સોમારસનું પાન કરતા હતા ?
આધુનિક યુરોપ-અમેરિકાના
બધાજ લોકો પથ્થુ મૂર્ખા છે.
કેમ ?

હુડીકેશ:— આપણા

પૂર્વજો જે સોમારસ પીતા એ
દારૂ હતો એમ કાળે કહ્યું ?
વળી યુરોપ અમેરિકાના બધાજ લોકો દારૂ પીએ છે
એમ પથ્થુ શી રીતે કહેવાય ? અને જે પીએ છે તે ચોક્કસ
મૂર્ખા છેજ.

અપભ:— (પુરશીમાં બેઠો થઈ જઈને) માણસને
કોઈ ને કોઈ પ્રકારના ઉત્તેજકની જરૂરી પડે છે એમ
તો હું માને છે ને ?

હુડીકેશ:— ના. આખરુ માણસો એવી જરૂર
હોવી કરે છે. બાકી કોઈપણ સમયે આ દારૂ સિદ્ધ રમાં
નિયમિત રહેનાર માણસને એવા કરાળી જરૂર નથી
પડતી.

અપભ:— પથ્થુ અત્યારના જમાનામાં, માણસ
નિયમિત કુવી રીતે રહી શકે ? કેટલી ઉતાવળ, કેટલી
દોષકામી, કેટલી ચિંતા ! બધા કંઈ તારા જેવા વેદીઆ
પથ્થુ નથી હોવા અને તારા જેવા સારા સંભોજીવાંશી પથ્થુ
નથી હોવા. (અંબે કોઈ આપાદ તીરે ફેરવે)
ભાવથી તે હુડીકેશ સામે ભેઈ રહે.

હાઈકેશ:— એવી સતત ઉતાવળ અને દોડધામ કરનાર હજારો માણસો છે, જેમણે દરતો કડી સ્પર્શ ન કર્યો હોય. અનિષ્ટ માદક પીણોને આપ્યું ઠરાવવા તારા જેવા સુદ્ધિસાળી લોકો, સુદ્ધિનો દુરુપયોગ નથી કરતા, ક્રમશઃ

સ્વપત્ન:— એમાં સુદ્ધિનો દુરુપયોગ શો થયો? અમારામાં સુદ્ધિ છે એટલે અમે તમારા ભગતવેદા સમગ્ર શંકાએ છીએ અને એનો વિરોધ કરીએ છીએ. ચાન પીવાય, ખીડી ન પીવાય, દોડન ના પીવાય, દારૂ ન પીવાય. હું તો પટ્ટી છ'દગીમાં રહું છું! (કરીથી મોટેથી હસે છે અને પાછો ચાલે છે)

હાઈકેશ:— તને આ ગદી વસ્તુઓ સિવાય છ'દગીમાં કંઈજ ઉપયોગ્ય નથી લાગતું એ પશુ એક આશ્ચર્યની વાત છે ને? એક વખત એક ખરાબ ટેવ પડે છે એટલે, મને લાગે છે, માણસ એમાં આગળને આગળ ચાલ્યો નય છે અને પોતાનો નાશ કરે છે ત્યારેજ અટકે છે! (ઘોઘવાર ઘોળીને) પરિણામે એને અટકાવે છે.

સ્વપત્ન:— આ નાશ પ્રાણની વાતો તમે જોવી કાઢી છે. માફ શરીર જો, ને તાર્કિક માફ કેટલું વગલ છે, અને તાર્કિક હું કેટલું કામ કરી શકું છું, ને તું હું કેવો આખો દિવસ આનંદમાં રહું છું અને છું?

હાઈકેશ:— જો કે એ બધું મુંઝાનતો નથી પણ ધારો કે તું કહ્યું છે એમ તાર્કિક બધું સાફ હોય તો પશુ તું એ બધું કંઈ તારી આ ખરાબ ટેવને શ્રીધ નથી, એ તો તને વારસામાં મળેલા સારા શરીર ને નાનપણના પારા સાથે ઉછેરને આભારી છે. ખરું જો તો તો તારે આમ વિચારવું જોઈએ. 'મને કુદરતે આપલી બધી સારી બલિસ્ટો આપી છે, છતાં હું' એમને કેટલા થોડા સમયમાં વેડફી નાખવા તેપર થયો છું? તું એમ માની શકે છે, ક્રમશઃ કે તું આજુ શરીર લાંબો વખત ટકાવી શકીશ?

સ્વપત્ન:— એમાં માનવાનો કાંઈ પ્રયત્ન નથી. માફ શરીર સારું છે. ને એવુંજ રહેશે વળી... (એટલામાં હાઈકેશની પત્ની જનકી પ્રવેશ કરે છે. આજેજ વાજ થોવા છે એટલે વાજ ધૂટા અને છેક કમર સુધી ત્રરાડમાં પથરાયેલા છે. એનું મોં સોમ્ય અને સુંદર છે)

જનકી:— એ હોરો હો! ક્રમશઃ! તમે ક્યાંપીર આ છું! તમે જ ને મળો કે ચયાં ને દલીલખાજ!

એમણે મારી આગળ અનેક વખત કહ્યું છે કે નકામી દલીલખાજથી તમારી મિત્રતા વધુસી રહી છે, છતાં તમે કેમ પાછા એ ને એ રસ્તે જાઓ છો?

હાઈકેશ:— શું થાય? દર વખતે સ્વપત્ન એવી ભેંસ ભડકે એવી વાતો કરવાનો કે મારાથી એના વિરોધ કર્યો વગર રહેવાતું નથી અને મારા તરફથી વિરોધ થાય એટલે એનો પિતો પાછું ફરે છે

સ્વપત્ન:— સારી વાત કહું, જનકી ભાણી, હવે પહેલોજીજ આવે છે. આમ થાય ને આગ ન થાય. હું કહું 'એ ઘડી દિલ બહેલાની, યાર' તો સામું ભાણ્યું ફેંકું; બજે દુનિયા બધી બગડી ચાલી હોય અને મારા જેવા ખામર છવેને વિનાશ તરફ ધકેલાતા જોઈને એ મહાત્માનું હૃદય ન હુલાતું હોય! મને લાગે છે ઘરમાં પશુ આખો દિવસ ઉપરેશન આપ્યા કરતો દર્શો. કાંઈ દિવસ સુદલા દિલે હસે છે ખરેદ! વળી પાછો મોટેથી હસતો હસતો ખુરશીમાં લંબાય છે અને ઉગર માટે જનકી સામું જુએ છે.]

જનકી: (સરનેદ હાઈકેશ તરફ જોઈને) એમને મુંઝવી ઉદાસ બેઠાજ નથી, ક્રમશઃમાફ. પોતાનું કામ કરે અને નવરા પડે એટલે છોકરાં સાથે રમે, કૂદે અને ચાનદ કરે કરાવે.

સ્વપત્ન: તમે પશુ સતી 'ટાઇપ' નાં લાગો છો. પતિ-રાજતું કઢી ખોદું યોસાય કેદ (હસે છે) વાર, તમે જ કહેવો, આ જે દારૂબંધીને કાયદો થયો છે તેનાથી માણસના વ્યક્તિત્વના નાશ નથી થતો? લોકશાહીમાં લોક સ્વર્ણન હોય તો એમની મરજી વિરુદ્ધ તમે આવો. કાયદો ફરી રીતે ફરી શકેદ

જનકી: હું રાજકારણમાં તો બહુ ના સમજું, ભાઈ, પશુ આટલું તો ચોક્કસ છે ને કે જો દારૂધિયાઓને દારૂ પીતાં રોકવાથી વ્યક્તિત્વના નાશ નાશ થાય તો ચોરને ચોરી કરતાં, ખૂનને ખૂન કરતાં અને ઠાકુને ઠાક પાકતાં પશુ નજર રોકી શકાય, અને એમ થાય તો?

હાઈકેશ: શાંત, જનકી. તે બંનેના વાત કરી. આ લોકો વ્યક્તિત્વના નાશ વાત લઈને બેસા છે, પશુ એ સમજવા નથી કે કાંઈ પશુ સંસ્કૃત સમાજમાં વ્યક્તિને પોતાની સ્વતંત્રતા હિપર કામ મૂકવો જ પડે છે

દાખલા તરીકે મને રાતે ખાર વાગે બરાડા પાડવાનું મન થઈ આવે તો મારે તે પછુ મારા પારોશીનો વિચાર કરીને શેકવું જોઈએ અથવા મને રસ્તા ઉપર આમથી તેમ તે મેમથી આમ દોડવવાનું મન થઈ આવે તો પછુ વાહનવ્યવહારનો વિચાર કરી મારે પગથી ઉપર જ ચાલવું જોઈએ.

કાલમ: (તાનમાં આવી જઈને) પછુ બધા લોકો એવું કરે છે? આપણા રસ્તેઓ ઉપર નજર કરી લો, આપણા વસવાટોમાં ફરજે, તને તરત ખબર પડી જશે કે માણસ પોતાને ગમે છે તેમજ કરે છે.

હાંડીકેશ: મારે જ સરકારને વચમાં પડવું પડે છેને? અને કાયદા કંપા પડે છેને? સમજ અને વિચારપૂર્વક તમે જો તમારું વર્તન ન થયો અને સમાજને ઉપદેશ કો તો તમને ફરજ પાડે જ છૂટકો. એમાં વ્યક્તિ-સ્વાર્થ અને જરાપણ હરકત આવતી નથી.

કાલમ: આ બાબતમાં તું ઠીક કરે છે. પછુ માણસે શું ખાવું, શું પીવું અને શું ખરીદવું જોઈએ એ પછુ બ્યારે સરકાર નક્કી કરે ત્યારે તો થઈ જ રહ્યું ને? એમાં વ્યક્તિસ્વાર્થ હાથપાવ જ છે અને હું અને મારા જેવા વિચારના માણસો જોના વિરોધ કરવાના ને કરવાનાજ.

બનકી: (હાંડીકેશ કંઈ બોલવા જતા હતા એને રોકીને) હશે ત્યારે, કાલમભાઈ પણ કંઈ નાના કે અણસમજુ નથી. એમને કહેવે તે એ કરે અને તમને કહેવે તે તમે કરો.

હાંડીકેશ: (વ્યથિત થઈ જઈને) એ તારું કહેવું ઠીક છે, બનકી. પછુ તારા મારા નાતપણો મિત્ર છે અને એ જ રસ્તે જઈ રહ્યો છે એ રસ્તો એને... ..

કાલમ: તું મારી ચિંતા ન કર, દોસ્ત. I can look after myself હું તો ચોક્કસ મરું છું કે દારના માણકસર સેવનથી કામ સારું થાય છે ને તળીઅન પણ મારી રહે છે. મને પણ મારી ચિંતા થાય છે કે વિચારો હાલન કંઈ જ બેગ્યાના ચિન્તા લુખખો આપ્યોતો ને લુખખો નહો. (મોટથી હસે છે.) મારું કરત્તે, બનકી-બાબી, અમે તો એવી રીતે ગમન કરવા રવાના છીએ. (હસો થઈ જઈને.) ચો ત્યારે, સારંબજી. મારે એક બીજું કોઈએ મિજલસમાં જવાનું છે. (ચાકળો બધ છે)

બનકી: ચા પીના તો રોકવા તો. તમેય જુદા બન્યા છો.

હાંડીકેશ: ખરેખર મને આવઃગોના વસણથી ખૂબ લાગી આવે છે. આપા અર્ધી સમજણવાળા અને પોતાની જાનને દોષિવાર માનનારા માણસો જ અને ખરાબ થઈ બીજાઓને ખરાબ કરે છે. [નિસાસો નાખીને ચાલે છે. બનકી આવી બધ છે ને પડતા પડે છે.]

૬૨મું ૨૨મું

[કાલમના ઘરનો સુવાનો ખંડ દેખાય છે. બધી વસ્તુઓ અસ્વચ્છ, નિસ્તેજ અને ગમે તેમ પડેલ દાય છે. એક ખાટલા ઉપર મોટા તડીયા ઉપર જાની દાખીને કામલ બેઠો છે. એને સવારના ચાર ગામ્યાથી જાનીમાં સખન ફૂખાવો થાય છે. એના લગભગ ધોળા થઈ ગયેલા વાળ ઓળ્યા વગરના છે. એનું મોં ઉઘડાઈ જવું લાગે છે. એની આંખોની આજુબાજુ કાળા કંઠાળાં પડી ગયાં છે. એણે એક મેઘું ધોળીયું અને ખમીસ પડેયાં દાય છે. તે વચ્ચે વચ્ચે મિત્રાર કરે છે. એની જમ સાંભળીને અવારનવાર એની વડુ આવે છે. અને પાછી ચાલી જાય છે. ફરના ખંડમાંથી દાકરોનાં તોફાનના અવાજો સંભળાય છે.]

કાલમ: [એ દાય વડે જાની દાખીને] એ... રે! આટલું બધું દુઃખ! કેમ સમું જશે! ખત્રસ થઈ જ્યારે કે શું? કેકો આવીજ રીતે ગયો? તો ને? અને પેલા મિકમ અને... અને... અરે... બધાં ક્યાં ગયાં? કોઈ આવો... આવો... હું આ મરી ચાઓ... .. હોય... હોરો... [જુસો મારે છે અને આખા નડીયા ઉપર વેદનાને લીધે પગડો ખાચ છે. એની પત્ની આવે છે.]

પત્ની: દાકરને બોલાવ્યા, પછુ આવવાની ના કરે છે. કરે છે: 'દિયા દરો ને થાઓ ફૂખી. હું શું કરું? આમાં નહું શું છે? વળી મિત્ર પણ ફેટલું મરી ગયું છે.' શું કરીશું? તમને આ સને કયા મુશ્કેલી મહાવ્યા? [પત્ની એમને જોના બરાડા ઉપર દાય ફેરવે છે.]

કાલમ:— (ચોટીવાર પરી રડીને મહેન કર્યા વગ્યા પડી) મને આ સને ફોણે મહાવ્યા! મારા નડીયે, મારી મુખોઈએ, મારા થંમરો! (પાછો બોલતો બધ થાય છે.) ડોસેજમાંથી જ પીતાં રીખ્યાં તો. આપણે પરપૂર્યાં ત્યારે તો હાં પીનારાઓની રોળિતો સરનાર ચા: ગરકો તો!

હાથીકેશ:— એવી સતત ઉતાવળ અને દોડધામ કરનાર હજારો માણસો છે, જેમણે દારૂનો કઢી સ્પર્શ ન કર્યો હોય. અનિષ્ટ મદક પીણાને ન્યાય કરાવવા તારા જેવા હુદિશાળી લોકો, હુદિનો દુરુપયોગ નથી કરતા, કમળ!

કમળ:— એમાં હુદિનો દુરુપયોગ શો થયો? અમારામાં હુદિ છે એટલે અમે તમારા ભગતવેદા સમજી શકીએ છીએ અને એનો વિરોધ કરીએ છીએ. ચાત પીવાય, બીટી ત પીવાય, કોકેન તા પીવાય, દારૂ ત પીવાય. હું તો પછી છ'દગીમાં રહું છું? (કરીબી મોટેથી હસે છે અને પાછો અટકે છે)

હાથીકેશ:— તમે આ બધી વસ્તુઓ સિવાય છ'દગીમાં કંઈજ ઉપયોગ્ય નથી લાગતું એ પણ એક અલ્પજની વાત છે ને? એક વખત એક ખરાબ ટેવ પડે છે એટલે, મને લાગે છે, માણસ એમાં આગળને આગળ ચાલ્યો વળ્ય છે અને પોતાનો નાશ કરે છે ત્યારેજ અટકે છે! (ચોક્કસર થોભીને) પરિણામો એને અટકાવે છે.

કમળ:— આ નાશ બાકાની વાતો મને બેધી કાઢી છે. માફ શરીર બે, ને તારફ માફ ફેટલું વજન છે, અને તારફ હું ફેટલું કામ કરી સડું છું, ને તું? હું કેવો આખો દિવસ આનંદમાં રહું છું? અને તું?

હાથીકેશ:— બે કે એ ગણું છું માનતા નથી પણ ધારો કે તું કહે છે એમ તારૂં બધું સાફ હોય તો પણ શું? એ બધું કંઈ તારી આ ખરાબ ટેવને લીધે નથી. એ તો તને વારસામાં મળેલા સારા શરીર ને નાનપણના તારા સાથે ઉછેરને આભારી છે. ખરું બે તો તો તારે આમ વિચારવું બેઠું. અને ફરતે આટલી બધી સારી બહિરો આપી છે, છતાં હું એમને ફેટલા થોમ સમયમાં વેઠકી નાખવા તેવાર થયો છું? તું એમ માની શકે છે, કમળ, કે તું આણું શરીર લાંબો વખત ટકાવી શકીશ?

કમળ:— એમાં માનવાનો કાંઈ પ્રયત્ન નથી. માફ શરીર સાફ છે, ને એવુંજ રહેશે વળી ... (એટલામાં હાથીકેશની પત્ની જાનકી પ્રવેશ કરે છે. આજેજ રાજ ક્રિયા છે એટલે રાજ ધૂટા અને છેક કમર સુધી ખરડામાં પથરાયેલા છે. એનું મો સાંમ અને સુંદર છે)

જાનકી:— એ હોહો હો! કમળજી! નમો કયાંથી? આ શું? તમે બને મળો કે ગયાં ને દલીલખાટ!

એમણે મારી આગળ અનેક વખત કહ્યું છે કે નકામો દલીલખાટથી તમારી મિત્રતા વધુસી રહી છે, છતાં તમે કેમ પાછા એ ને એ રસ્તે ગયો છો!

હાથીકેશ:— શું થાય? દર વખતે મુખ્ય એવા ભેંક લાકે એવી વાતો કરવાનો કે મારાથી એનો વિરોધ કર્યા વગર રહેવાનું નથી અને મારા તરફથી વિરોધ થાય એટલે એનો પિતો પણ ઉઠાય છે

કમળ:— સાચી વાત કહું, જાનકી બાબી, ઘણી પહેલેથીજ આવો છે. આમ થાય ને આમ ન થાય. હું કહું 'એ ઘડી દિલ બહેલાની, યાર' તો સાનું ભાણું ફેંકે; જાણે દુનિયા બધી બગડી ચાલી હોય અને મારા જેવા પામર છવેને વિનાશ તરફ ધકેલાતા બેઠાને એ મદદમાંનું હાથ ન દુભાતું હોય! મને લાગે છે ઘરમાં પણ આપો દિવસ ઉપદેશજ આપ્યા કરતો દશે. કાંઈ દિવસ ખુદલા દિલે દસે છે ખરો? [વળી પાછો મોટેથી હસતો હસતો ખુરશીમાં લખાય છે અને ઉતર માટે જાનકી સામું જુએ છે.]

જાનકી: (સરનેદ હાથીકેશ તરફ બેઠાને) એમને મેં કઢી ઉઠાસ લેવાજ નથી, કમળજી! પોતાનું કામ કરે અને તયરા પડે એટલે હોકરાં સાથે રમે, ફૂં અને આનંદ કરે કરાવે.

કમળ: તમે ખજુ સતી 'રાધપ' નાં લાગો છો. પતિ-રાજનું દલી ખોટું બોલાય કે? (હસે છે) વાર, તમે જ કહોને. આ જે દારૂખંધીનો કાયદો થયો છે તેનાથી માણસના વ્યક્તિત્વનાં ન્યાય નાશ નથી થતો? લોકસભામાં લોક સર્વેચ હોય તો એમની અટક વિરુદ્ધ તમે આવો કાયદો કેવી રીતે કરી શકો?

જાનકી: હું રાજકારણમાં તો બહુ ના સમજું, ભાઈ, પણ આટલું તો ચોક્કસ છે ને કે જે દારૂગિયાઓને દારૂ પીતાં રોકવાથી વ્યક્તિત્વનાં ન્યાય નાશ થાય તો ચોરને ચોરી કરતાં, ખૂનને ખૂન કરતાં અને ઠાકુને ઠાક પાડતાં ખજુ નજ રોકી શકાય. અને એમ થાય તો?

હાથીકેશ: સામાન્ય જાનકી. તે ખરોખર વાત કરી. આ લોકો વ્યક્તિત્વનાં ન્યાય તો લાંબે બેઠા છે. પણ એ મમળા નથી કે કાંઈ ગાનું સંસ્કૃત સમજનાં વ્યક્તિને પોતાની સ્વતંત્રતા ઉપર કાપ મૂકવો જ પડે છે.

દાખલા તરીકે મને રાતે જાર વાગે જરાકા પાકવાનું મન થઈ આવે તો મારે તે પલ્લુ મારા પાટાશીના નિચાર કરીને શકવું જોઈએ અથવા મને રડના ઉપર આમથી તેમ ને તેમથી આમ ઠરેલવાનું મન થઈ આવે તો પલ્લુ વાહનવ્યવહારને નિચાર કરી મારે પગથી ઉપર જ ચાલવું જોઈએ.

સપ્તમ: (તાનમાં આવી જઈને) પલ્લુ ગદા લોહા એવું કહે છે? આપણા રડતાઓ ઉપર નજર કરી જો, આપણા વસવાટમાં ફરજો, તમે તરત ખબર પડી જશે કે માણસ પોતાને ગમે છે તેમજ કહે છે.

હાલીકેશ: મારે જ સરકારને વચમાં પડવું પડે છેને? અને કાયદા કરવા પડે છેને? સમજી અને વિચારપૂર્વક તમે જો તમારું વર્તન ન થઈ અને સમાજને ઉપદેશ કરી તો તમને ફરજ પાડશે જ છૂટકા. એમાં વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યને જરાપણ હરકત આવતી નથી.

સપ્તમ: આ બાબતમાં તું દીક કહે છે. પલ્લુ માણસે શું ખાવું, શું પીવું અને શું પહેરવું જોઈએ એ પલ્લુ બધારે સરકાર નક્કી કરે ત્યારે તો થઈ જ રહ્યું ને. એમાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય હણાય જ છે અને હું અને મારા જેવા વિચારના માણસો જોનો વિરોધ કરવાના ને કરવાનાજ.

જનકી: (હાલીકેશ કંઈ ખોટવા જતો હતો એને ટોળીને) દરો ત્યારે, સપ્તમભાઈ પળ કોઈ નાના કે અણુસમજી નથી. જોમને ફાંતે તે એ કહે અને તમને ફાંતે તે તમે કહે.

હાલીકેશ: (વ્યથિત થઈ જઈને) એ તારું કહેવું દીક છે, જનકી. પલ્લુ મારા મારો નાનપણનો મિત્ર છે અને એ જે રહેતે જઈ રહી છે એ રડતો એને... ..

સપ્તમ: તું મારી ચિંતા ન કર, દોસ્ત. I can look after myself હું તો ચોક્કસ મનું છું કે દારના માફકસર સેવનથી કામ સારું થાય છે ને તબીબી પણ સારી રહે છે. મને પણ તારી ચિંતા થાય છે કે વિચારો હવે કંઈ જ ભેગવ્યા વિના લુખ્ખો આગ્યોતો ને પુખ્ખો જશે. (ખોટી દસી છે.) માફ કરજો, જનકી-ભાબી, એમ તો એવી રીતે ગમન કરવા દેવાયોતો દીક. (દેખો થઈ જઈને) બે ત્યારે. સહેજલ. મારે એક પીન્ડે ટકાણે મિલનસમાં જવાનું છે. (ચાલ્યો જાય છે)

જનકી: આ પીના તો રોકવા તો. તમેય શું? બહુ આવ્યા છે.

હાલીકેશ: અરેજ. મને આવ્યાઓના વક્ષસ્પર્શ ખૂબ લાગી આવે છે. આવા અર્થી સમજાવવાળા અને પોતાની જાતને હોશિયાર માનનારા માણસો જ જાતે ખરાય થઈ બીજાઓને ખરાય કહે છે. [નિસારો નાખીને અરેજો છે. જનકી ચાલી જાય છે ને પડકો પડે છે.]

૬૨મું રજૂ

[સપ્તમના પરનો શુશનો ખંડ દેખાય છે. અર્થી વસ્ત્રવ્ય અસ્વચ્છ, નિસ્વચ્છ અને ગમે તેમ પડેલ દાણ છે. એક આટલા ઉપર મોટા તકીઆ ઉપર છાતી દાખીને સપ્તમ બેઠો છે. એને સવારના ચાર વાગ્યાથી છાતીમાં સખત દુખાવો થાય છે. એના લગભગ ધોળા થઈ ગયેલા થાળ એકલા વગરના છે. એવું મોં ઉચ્છ્વસી જેવું લાગે છે. એની આંખોની આછુચાણ કાળાં કુડાળાં પડી ગયાં છે. એણે એક સેતું ધોળીયું અને બીસ પડેયો દાણ છે. તે વચ્ચે વચ્ચે મિલકાર કહે છે. એની ખૂસ સાંભળીને આવારનવાર એની વડુ આવે છે. અને પાછી ચાલી જાય છે. દરના ખંડમાંથી ઠાકરાં તોફાંના અવાજો સંભળાય છે.]

સપ્તમ: [એ દાણ વડે છાતી દાખીને] એ... હે? આટલું બધું દુ:ખ! કેમ સવું જશે! ખરાંસ થઈ જવાશે કે શું? કેટલી આવીજ રીતે ગયોતો ને? અને પેલો ત્રિકમ અને... અને... અરે... બધાં ક્યાં ગયાં? કેણ આવ્યો... આવ્યો... હું આ મરી આગ્યો... દોરો... દોરો... [ખૂસો મારે છે અને આખા તકીઆ ઉપર વેદનાને લીધે પખોટો ખાય છે. એની પત્ની આવે છે.]

પત્ની: દારનારને બોલાવ્યા, પલ્લુ આવવાની ના કહે છે. કહે છે: 'દીવ્યા કદા ને થાગ્યો દુ:ખી. હું મું કરું? આમાં નવું શું છે? વળી મિત્ર ગણ કેટલું ચડી ગયું છે.' શું કરીશું? તમને આ લને ક્યા મુઆએ મદાવ્યા? [ખાસે ખોડીને એના ખરાડા ઉપર દાણ ફેરવે છે.]

સપ્તમ:— (ધોડીવાર પડી રડીને સરેજ કાઢી વચ્ચા પડી) મને આ કને કોણે મદાવ્યા? મારા નતીયે, મારી મુખોંદ્યે, મારા થમોંડે! (પાછો બેલતો બંધ થાય છે.) કોલેજમાંથી જ પીનાં ધીપ્યોતો. આપણે પડેલાં ત્યારે તો હું પીનાગ્યોની ટોળીનો સમ્માર થઈ ચૂક્યો તો!

પત્ની : તમને માફ ભારી જગાડતાં કંઈ વિચાર જ ન આવ્યો. અને બે નાની છોકરીઓનું શું? પૈસા તો ખર્ચા ગયા, દેવું એટલું થયું છે કે કોઈ હવે આપનું નથી. તમને કોઈ દિવસ કંઈ વિચાર જ નથી આવતો? (રડે છે.)

સ્વપ્ન : આવે છે. હમણાં હમણાં તો કરી કટી વિચાર આવે છે. પણ...પણ... હવે હું લાચાર છું. મારાથી હવે એના વિના રહેવાનું જ નથી. આટલું દુઃખ થાય છે પણ બે હમણાં થોડો એ લઈ તો બેઈ લે ખ્યા! (એની આંખમાં કોઈ ખમાતુરી તેજ થોડીવાર આવી જાય છે.)

પત્ની : બાળી નમારી મત્રા. એ મત્રાએ જ આ મોંકણુ કરી છે...અને હવે તો પીવાના જ શી રીતે છો?

સ્વપ્ન : મને દાક્તરી સર્ટિફિકેટ ઉપર મળે તો ખરો. પણ...પણ હવે જસ! હવે જીવવાનું મળતું નથી. મારી નજર આજણ આજો બૂતકાળ આવે છે! પ્રભુએ મને શું નહોતું આપ્યું? (બોલાતું નથી અને દુઃખ થાય છે એટલે થોડીવાર થોભે છે.)...અને...અને અત્યારે મારી પાસે શું છે? તારા ક્ષેત્રને મેં ન જણાવ્યું અને મિત્રોની શિખા મળ્યું ને પણ...(એને એકદમ હાલીફેશ વાદ આવે છે.) એક સાચો મિત્ર વાદ આવે છે. પણ એને મારા ઉપર આ ટેવથી એટલો તિરસ્કાર આવી ગયો હશે કે એ તો મારું મોં પણ નહિ જુએ જતાં...જતાં...જતાં પ્રવલ કરે. કેશીને મોકલ. કહીએ હમણાં ને હમણાં બોલાવે છે. એ આવશે...જરૂર આવશે. (પાછો છાતી પંખાએ છે ને બેચેન થી કુશ્મિ છે.)

(પત્ની 'કેશી! એ કેશી'ની બૂમ પાડે છે અને એક પીળી ને પાતળી છોકરી દેખાય છે. 'ના તો કેશી, હાલીફાકાને હમણાં ને હમણાં બોલાવી લાવ. ઘર તો વાદ છે ને' છોકરી ધૂણાવીને આડી જાય છે.)

પત્ની : હાલીભાઈ આવે તો પછત્ર દલીલે ના ચક્રા. એ કહે તે બધું સાંભળજે.

સ્વપ્ન : માંડી છે? અને હવે દલીલે મલ્યાની શકિત પણ કોનામાં છે? આ...રે...રે... (ચીસ પાડે છે. એની આંખમાં આંસુ આવી જાય છે. પત્ની પણ આંખો લૂછે છે.)

પત્ની : આટઆટલું બોલવાનું પડે પછી દારૂનો આનંદ ક્યાં રહ્યો? તમે અત્યાર અચાજ એ કેમ ન છોજો? માથું તો કટકું નીકળી પડતું જુ?

સ્વપ્ન : હવે મને સમજાય છે. કે બૂલ ક્યાં પતી હતી. પૈસાદાર મિત્રોનું અનુકરણ કરી હું આ લતે ચલ્યો. મારા અહંકારે મને કશું દારૂ વિરહનું માનવા ન રીધું અને જ્યારે બૂબ સહન કરવું પડે અને છોડી દેવાનું મન થાય ત્યારે મારે આજસ લગ્ન આવે! (થોડીવાર પડી રહે છે.) હા. આજસ. 'ધોમિ ધોમિ જોહો કરીને છોડીશ.' 'આ વર્ષામાંથી તો એની સામું' પણ નહિ જોઈ. 'અંતું મેં કેટલીય વખત વિચાર્યું' હતું! પણ 'પીતાસાચો' શરીર નળતું પડે છે તેમ તેમનું મનોબળ પણ નળતું પડે છે. અને એ લતે ચરેલા બીજા નાકકટાચો તો દર્મશ તમને નાશને રક્તે લઈ જવા તૈયાર હોય છે... (દાન પડી રહે છે અને એની પત્ની જ્યમૂદ યદને એની પાસે બેસી રહી છે. પત્નીને કશું સાંભળવાનું અને સ્વપ્નને કશું બોલવાનું મન થતું નથી. બંનેનું મન બીજા, બધું કરે ભવિષ્યને જુએ છે અને ક'પે છે. પીળી કેશી દેખાય છે અને 'હાલીફાકા આવે છે' કહીને ચાલી જાય છે. સ્વપ્ન સળવળે છે. પત્ની કપડાં ફીક-ફીક કરે છે.)

સ્વપ્ન : મને ખાતી હતી કે હાલી આવશે! અંતું કહેતું એક વાર પણ પાંચનું દોલ તો? ખેર, ઉંચર બે જોકવાર તક આપે તો...(ચિંતાતુર અને મંબીર વદનવાળો હાલીફેશ પ્રવેશ કરે છે. ચોરખાના અને ઘરના હાલ જોઈને તેનાથી નિસાસો નાખાઈ જાય છે. તે સીધો સ્વપ્ન પાસે જઈને બેસી જાય છે અને એના ખરડામાં મમતાથી હાથ ફેરવે છે.)

હાલીફેશ : દેસ્ત, સ્વપ્ન, બે હું આવી પહોંચ્યો. બહુ દુખે છે. મને પહેલાં કેમ જાણુ ન કરી. મારા નાન પણના સાથી, આણું કરીએ કે? (બોલતે બોલતે દલીલી આંખો બીની થાય છે પત્નીથી મોટેથી રડી દેવાય છે. સ્વપ્ન પણ રોઈ દે છે.)

પત્ની : (રવરચ થતી થતાં) તમે એમનું મોં જગ નહિ જુએ એમ બે કે એ કહેતા દતા જતાં એમને ગળા સુધી નિશાસ દતો કે તમે આવશે. હાલીભાઈ. હવે શું કરીશું? (પાછી રડી પડે છે.)

હાલીફેશ : દુઃખી ન થાઓ, નન્દિનગિત. આવો હમણાં જ કંઈ રસ્તો કાઢીશું. (સ્વપ્નને માથે હાથ ફેરવીને) સ્વપ્ન, ભાઈ સ્વપ્ન, આવો સદય ઉપર હમણે તને કેટલી વાર થયો?

અપભ્રંશ : આતો સખત હમલો તો આ રહેલી જ વાર થયો. તારું કહ્યું ન માન્યું, હાથી, ને આ દસા થઈ. હું તો બચ્ચા, આ બંધોને સાચવજે. (પાછો રહે છે.)

હાથીકેશ : અભરા નહિ, દોસ્ત. એમ હિમન શું કારે છે. તારી દુષ્ટ લાતને ટકાવવામાં બંધી હિમન વળસી કાઢી કે શું? નહિ તો ત્રાણલની આંખમાં આંસુ ઢાળ કે!

અપભ્રંશ : (સ્વસ્થ થઈને) રીક કહે છે બાઈ, એ લાતને વળગી રહેવામાં એાછી હિમન નથી ભેટતી. નહિ તો એનામાં સુખ કે આનંદ આપવાની શક્તિ હોઈ શકે અને દેખાદેખાથી માની લે છે એટલી તથી. પીત્ત જ એટલો બધો ત્રાસ ધાય છે, પછી તાર્કિક વિકસિતિ આવી નવ્ય છે અને અમુક પ્રકારનો ઉરકેરાટ આવે છે. એને આનંદ કહેવો હોય તો કહેવાય, અને પછી, માથાનો ડુખાવો, જેવોની અને આપી અસલ વેદના!

હાથીકેશ :— આટલું સમજતો હતો છતાં તું આ રસ્તેથી પાછો કેમ ન વળેશ?

અપભ્રંશ :— એનાં બે કારણ છે. હાથી. એક મારું ધર્મ અને બીજું મારું જ્ઞાન હું કરી જઈ. આ લત છેડી દઈ કે તો હાથી જેવા મારા મિત્રો દસે નેર એમજ કહેને કે તે મળ્યા હતા અને હું મૂર્ખો? આવા વિચારો કરી જે એ ટેવ બાંધુ રાખી. વળી જ્ઞાતાથી આપી દુઃશા થતી હશે એમ તો મેં કદી માન્યું નહોતું. હું તો એમજ માનતો કે એનાં અનિબંધો તારા જેવા લોકો વધારી વધારીને ગણાવે છે. (આંખમાં બધ્ધાસાથ સાથે તે હાથી સામું પડેલી વખત જુએ છે.)

હાથીકેશ :— હવે શું? આમાંથી બચે તો?

અપભ્રંશ :— એકદમ અવેશમાં આવી જઈને (હું) બચીશ? હાથી જે એકવાર હું અને બચવે તો હું પાછું બતાવી આપું કે જેટલી ચીવટથી હું આ પાપને વળગી રહ્યો હતો એનાથી બમણી ચીવટ વડે હું મારા સંપત્તિને વળગી રહીશ. અને ... અને ...

હાથીકેશ :— શું અને?

અપભ્રંશ :— તું માનીશ, હાથી? મેં તો નિશ્ચય કર્યો છે કે જો આ વેળા હું બચી જઈ તો આખી જીંદગી આ પિતાથી જીતીને આપણા દેશમાંથી હાંકી કાઢવા માટે હું બચી નાખીશ (થોડીવાર થોભીને) અને મને માફ કરજો, પણ તમારા કરતાં હું એ કામ સારી રીતે કરી શકીશ.

હાથીકેશ :— ‘હજી પણ આનામાં કેટલા ધર્મ કે’ એવો વિચાર આવતાં સહેજ? બપોલે ઉતર આવે છે. એમ? એ કેવી રીતે?

અપભ્રંશ :— તમે બધા જે કહેા, બ્યાખ્યાનો આપો કે ઉપદેશ આપો એમાં હું સમજાય પણ અનુભવની તીવ્રતા નહોતી. એટલે તમારા કથનની બધા ને બધાં તેવી પેઠી નથી પડતી. હું જે કહીશ તે હૃદયમાંથી સીધું આવશે અને સામાના હૃદયમાં શ્રેષ્ઠ પહોંચી જશે.

હાથીકેશ :— (એવું માનસ બરોબર સમજાય એટલે) શાખાજી અપભ્રંશ તારો નિર્ણય સરસ છે. જો હમણાં કો પ્રમથેશ આપશે. હું એને મળીનેજ આવ્યો છું. થોડીવાર ઉં શાંત પડ્યો રહે. અત્યાર સુધી પથરની પ્રતિમાની જેમ બેસી રહેલી પત્ની ચાલી બધા છે. હાથી બોલો થઈને આંદો મારે છે અને અપભ્રંશ તરીકે દાખીને પડ્યો રહે છે. ડો પ્રમથેશ આવે છે. એ અપભ્રંશને પાછું જીનો દોસ્ત છે.

હાથીકેશ :— હસો, ‘એન્ટિ-પ્રોલિથિયનસ્ટ’! શા હાલ છે? (અપભ્રંશ એનું બીજું મોં બંધું કરીને ચહેજ હસવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ડો. એને બરોબર તપાસે છે અને હાથી સાથે વાતચીત કરી થોડીવારમાં આલ્યો બધા છે.)

અપભ્રંશ :— (આતુરતાથી) શું કહ્યું હાથી? હું બચીશ?

હાથીકેશ :— (સ્મિત કરીને) સૌ સારાં વાના યશે. લૂ આ દવા. દિવસમાં ત્રણ વાર લેવાની છે. હું સાંજે પાછો આવીશ. પણ પેલા નિર્ણય ન બદલો.

અપભ્રંશ :— (આથું હસીને) હવે એ બતાવ કે? (પછો પડે છે.)

એક ઉક્તિ

આપણામાં ખૂબ પ્રચલિત છે, કે

“પૂનમનો પૂરવો,

અમાસની ખીજ,

વજ્રપૂજ્યાં મૂડરત

તેરસને ત્રીજ.” આ

દુહાપ્રમાણે વરસમાં

ચાર દિવસ એવા

ગણાય છે, કે જે

દિવસે ખીજ ગમે

તે અહંદોષો નડી-

શકતા નથી, ગમે તે

કાર્યનો આરંભ

કરી શકાય છે.

આમાં પૂનમનો

પડવો તે ધૂળદી,

અમાસની ખીજ તે

ભાઈખીજ, તેરસ

તે ધનતેરસ અને

ત્રીજ એટલે

અખાત્રીજ - અક્ષય

તૃતીયા. આ ચારેયમાં ખેતી,

વિવાહ વગેરેમાં તો માત્ર

અખાત્રીજ જ ઉપયોગની છે,

જેટલા માટે વર્ષની સર્વે

તિથિઓમાં એનું મૂહુર્ત યાત્રી તરીકે

અનોખું સ્થાન છે.

મુહુર્ત પાછળની વિચારણા

વિજ્ઞાનવાદી આ યુગમાં મુહુર્તની વાત

હાસ્યાસ્પદ

લાગે છે. એવી માન્યતાઓ ન

ધરાવનાર અને તેથીજ

સમયસેય વગર કાર્યનો આરંભ કરનાર

વર્ગોએ મેળવેલી આધિભૌતિક સિદ્ધિ

નેતાં નાની નાની બાબતોમાં

પણ મુહુર્ત પર હદ ઉપરાંત અને આંધળો

વિશ્વાસ રાખનાર વ્યક્તિઓનું

વર્તન બેદુક લાગે છે.

કોઈપણ બાબતમાં અનિરેક માય એ ખોટું છે,

અને આપણે ત્યાં મુહુર્તની બાબતમાં ખૂબજ અતિરેક

ચલે છે એ દ્રષ્ટિકૃત છે. સામાન્ય જનતામાં સ્વતંત્ર

વિચાર પ્રેરે એવી ફેળવણીનો અભાવ, તેના ચદાચુ

સ્વભાવ. આધિ દૈવિક શક્તિમાં માન્યતા અને સામાન્ય

બૌદ્ધિક અને પુરોહિત વર્ગની સ્વાર્થપરતા—અર્થ

મૂલક છે. મુહુર્તના આદિ નિચારકોની જે વિચાર

મુહુર્તભદ્રા - અક્ષયતૃતીયા

લેખક

મંજુલાલ સા. દેસાઈ

અક્ષય-તૃતીયા કે અખાત્રીજ જેવા માંગલિક-
મુહુર્તની ખ્યાતિથી ભાગ્યેજ કોઈ અજાણ્યું
હશે. શા માટે કોઈ પણ મુલ કાર્યની શરૂઆત
વિનાસકારી અખાત્રીજથી થતી હશે? આનાં
શાસ્ત્રીય અને ઐતિહાસિક કારણો આ અભ્યાસ-
પ્રદ લેખમાં તમને વાંચવા મળશે. મુહુર્તમાં પ્રિય-
મુહુર્તભદ્રા - અક્ષયતૃતીયાનાં માંગલ્ય પાછળ
જે સંકેત રહેલા છે. એ પણ તમને આહું
સરસ રીતે વ્યક્ત થતો દેખાશે.

સરણી પર મુશામુખ
મુહુર્તની યોજના
ચર્ચેલી તે બુલાક
ગઈ છે, અને એને
ગોધી કહાડવાની
અને એને ગણસાવા-
ની કોઇને પડી નથી.
એક વસ્તુ ચોક્કસ
છે કે તદ્દન અસંપન્ન
પાયા પર રચાયેલી
કોઈ વસ્તુ લાંબો
કાળ ચાલે નહિ,
આધિભૌતિક અને
જ્યોત્ષ્ણ આધિદૈવિક
બંને, જિનાં કે માનવ
હૃદયની ભાવનાનું
બળ, સમજોની
ચદાનું બળ અને
વ્યક્તિના સંકલ્પનું
બળ હજી વૈજ્ઞાનિક
રીતે પુરું સંશોધન
નથી. Life,
Thought, Will

અને Faith—આ ચારેય વસ્તુ પરનું વૈજ્ઞાનિક અન્વેષણ
હજી તો પ્રારંભિક અવસ્થામાં છે, પણ આ વસ્તુઓ
અસ્તિત્વ ધરાવે છે એ નિર્વિવાદ છે. આ પ્રમાણે જુદાં
જુદાં મુહુર્તો પાછળ કયાં બળો કામ કરતાં હતાં અને
કરે છે, એ દૃષ્ટિથી એની વિચારણા થવી પડે.

જેન અને હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનમાં કાળને બે પ્રકાર
સ્થળ આપવામાં આવ્યું છે, કારણ કે વસ્તુમાત્રમાં
કાળ રૂપાંતર કરી શકે છે. હરોષમાં પણ કાળ ને દસરૂપું
ચતુર્ધમાન— Forth dimension તરીકે ગણવામાં
આવે છે, અને આઈન્સ્ટીનનો સાપેક્ષવાદ એના પર રચાયે
છે. મુહુર્તનો આધાર આ કાળ તરતર છે, અને તેથી
કાળનું પુરું અન્વેષણ થયા પછી એ ચિરે બરાબર
વૈજ્ઞાનિક વિચારણા થઈ શકે.

કાળ અતીત અને અગ્રેય છે. પણ સ્થળ પરને
તેનું માપ લઈ શકાય છે. આપણી પૃથ્વી પરનું કાળમાપ
કરનાર સૂર્ય અને ચંદ્ર છે, અને એ કાલમાપ પર
મહો અને નક્ષત્રોની અસર ગણાય છે, પણ મુખ્ય
અસર તો ચંદ્ર અને સૂર્યના યોગોની છે.

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ પછી મુંબઈ રાજ્યમાં
પથરાયેલો નવયુગની ઉપાનો અપ્તરંગી પ્રકાશ

તી. ફરી એપ્રિલ ૧૯૫૮ના રોજ મુંબઈ રાજ્યમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો અમલ બહાર થયો. દારૂના દેવની નાચતુકમાંથી ખુટ્યા માટે ભારતીય પ્રજાએ સેકાઓથી ભરી ભરી રીતે પ્રયત્નો કરેલા છે. મદ્રાસમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ, સ્વપ્ન તા. ૨૯ ઓક્ટોબર ૧૯૪૮ના રોજ સિદ્ધ થયેલું. મુંબઈમાં એ સ્વપ્ન ગયા એપ્રિલની ૬મી તારીખે સિદ્ધ થયું.

એ માસની તૈયારી

રાજ્યભરમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધના અમલને બંધ્ય રીતે ઉજવવા માટે મુંબઈ શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ એ માસ આગળથી જ તૈયારી કરવા માંડેલી. ભારતીય પ્રજાસત્તાકની એ મહાન વ્યક્તિઓ, એક તો ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ અને બીજા કોંગ્રેસના પ્રમુખ ડૉ. પંડીતી સીતા-રામૈયા બંને આ શુભ પ્રસંગે મુંબઈમાં હાજર રહેલા અને મુંબઈ રાજ્યની દારૂબંધીની નીતિમાં પોતાની સંમતિ નોંધાવેલી એ હકીકત પોતેજ વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ દારૂબંધી સપ્તાહની ઉજવણી માટે શહેરની દારૂબંધી સમિતિને કેટલી નક્કર સહાયતા મળેલી તેનો પુરાવો આપે છે. રાષ્ટ્રપ્રમુખ ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ તેમજ ડૉ. પ્રજાવી સીતા-રામૈયા એ બંનેએ મુંબઈ રાજ્યની પ્રજાને દારૂબંધીની નીતિમાં ઉકેત રસ છે અને તે નીતિનો અમલ પ્રજાની મગજબાના કેવળ આગ્રહાર કૃપે જ થયો છે એ ભાવેલું અને એથીજ પોતપોતાના વ્યાખ્યાનોમાં પ્રજાકીય સરકારની આ પ્રવૃત્તિવશી પ્રજાને પ્રત્યે સંતોષ વ્યક્ત કરેલો.

‘ચેતના’ માં પ્રદર્શન

તા. ૫મી એપ્રિલના રોજ બપોરે રાષ્ટ્રપતિ શ્રી. રાજેન્દ્ર પ્રસાદનું મુંબઈમાં આગમન થયેલું. એજ દિવસે સાંજે રાષ્ટ્રપતિના ૧૮૬ દરતે “ચેતના” માં દારૂનિષેધ અંગેનું

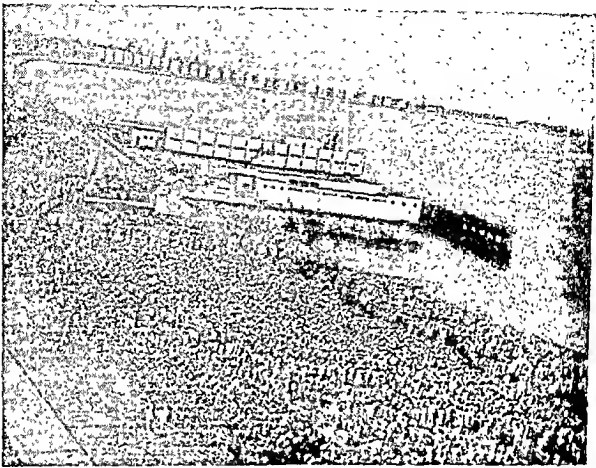
એક પ્રદર્શન ખુલ્લું. મુકવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રદર્શનમાં ભોતિયિયો, નકશાઓ, આકૃતિઓ વગેરે આકર્ષક રીતે ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં અને દારૂનિષેધના કૃતિચેત્રક અંગેનું બ્યાન એમાંથી ચરસ રીતે મળી આવતું હતું. એ પ્રસંગે સ્થાનિક પત્રકારો શહેરના આગેવાન કાર્યકરો તેમજ ઉચ્ચ સરકારી અમલદારો હાજર હતા.

એજ દિવસે રાતે સરકારીગૃહે ‘રાજઆજ્ઞા’ નામની એક દારૂનિષેધ અંગેની દિશા બનાવવામાં આવી હતી. નિર્ધારિત માત્રાએ પણ કેટલીકવાર દારૂની મોહિની ફરી રીતે ફસાવે છે એ આ દિશાનું પરિણામ હતું. આ પ્રસંગે ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ, મુંબઈ ગવર્નર રાજન મદારાજસિંહ, મુંબઈના પ્રધાનમંળીના કેટલાક સભ્યો તેમજ શહેરના કેટલાક આગેવાન નાયરિકો હાજર હતા. ચિત્રને અતિ સર્વોદય કલામંદિરના કલાકારો તરફથી પણ ધોર કાર્યક્રમો રજુ કરાયા હતા.

મશાલને અંગવાળે

તા. ૫મીએ મધ્યરાત્રિએ ઉત્તર મુંબઈમાંથી એક મશાલ સરચસ નીકળ્યું હતું. અને નાર્કેડા રેન્ક ઉપરના સંસ્કાર કેન્દ્ર ઉપર એક જગી સભામાં એ પરિણામ હતું. - એ પ્રસંગે દારૂબંધીની નીતિના કલુષાર શ્રી. લ. મા. પાટીએ વ્યાખ્યાન કરતાં કહેલું કે સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં મુકા મુંબઈ રાજ્યની સરકારે ગરીબ જાતના માટે વધારે સુખી જીવનનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે. દારૂનિષેધ અમલમાં આવનાં લોકોના જે પૈસા બચશે અને ગણિતના જે સંચય થશે તેનો વિનિયોગ રાષ્ટ્ર-પેશ્વાનના કાર્યમાં થઈ શકશે. સ્થાનિક સ્વરાજ્ય-ખાતાના પ્રધાન શ્રી. જી. ડી. વર્તકે એ પ્રસંગે બોલતાં કહેલું કે જ્યારે દારૂબંધીનો કાપડો અમલમાં મુકેલો,

જ્યારે સાગરનાં નીર પણ સ્તબ્ધ થયાં હતાં!

મુંબઈ રાજ્યમાં સંપૂર્ણ દરિયાકિનારા ઉદ્ધારના માર્ગે પાણીના મંદરાગાર બાંધવા પડેલા મેમુખ રો. રાજેન્દ્ર પ્રસાદે ચોપાલીના વિસ્તાર પર હવે એકાધિકારી સાંભળેલા મુંબઈનો માનવ મંદરાગાર

હાઈ હવે એ કાવવાના વધારા પાણતની ફરજ પ્રજાને શિરે રહે છે. પ્રજાએ પોતા જ સરકારને ગુનાહિત કૃત્યોના સંશોધનમાં મદદ કરવાની રહેશે. અને દારૂના દેશને સંપૂર્ણ રીતે ડહાંપવાનો રહેશે. શ્રી વર્તકે કહેલું તેમ સંપૂર્ણ દરિયાકિનારા અમલમાં આવેલ હાઈ લોકમાન્ય તિલક અને મહાત્મા ગાંધીજીનાં હૈયાં રવગમાં નાચતાં હશે.

ભવ શ્રી. રાજેન્દ્ર પ્રસાદે વ્યક્ત કરેલા. ગિદારના પોતાના અનુભવોનો ઉલ્લેખ કરતાં, દારૂની મદીમાંથી મુક્તિ એ સામાન્ય જન માટે નૈનિક તેમજ આર્થિક દૃષ્ટિએ ફેરવી મહત્વની વસ્તુ છે તે વિષય ઉપર ગજૂ પ્રમુખે ભાર મુકેલા અને મુંબઈ રાજ્યને આ નીનિના સફળ અધિકારી માટે કૃત્યવાદ આપેલા.

અંરમણોની પગદંડીએ —

ઉછળતા મહેરામણ સચીષે

તા. ૧૬ી એપ્રિલે સાંજે ચોપાલી ઉપર એક વિરાટ સભા એકઠી થઈ હતી. તે પ્રમંજે રાજ્યપ્રમુખ ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદે સંપૂર્ણ દરિયાકિનારા ઉદ્ધારના નિમિત્તે મંજળ પ્રવચન કર્યું હતું. દારૂખંધી એ. કઈ રીતે ખર્ચની પોતાની માગણી છે એ અંગેના પોતાના અનુ-

મહદમાજના સુસ્ત અનુભાષી તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ આચાર્યશ્રી વિનોબાજી ભાવેએ પણ એ પ્રસંગે વ્યાખ્યાન કરતાં વીસમી સદીની શરૂઆતમાં લોકમાન્ય નિવડ અને ત્યાર પછી મહાત્મા ગાંધીજીએ દારૂખંધી માટે દેશમાં જે હુલેશ ઉઠાવેલી તેનું બહુજ સ્વપ્રદ એવીમાં વ્યથા આપેલું. ચોપાલીના એ વિસ્તાર પર હવે મુંબઈ નગરીની

અતિ ગંજાવર મેદની એકઠી થયેલી હોવા છતાં એકમે એકસ્થાત થયો નહોતો, ક્યાંયે થાંધલ થઈ નહોતી. કોઈને ઈજા થઈ નહોતી. એનો સંજોગ યસ મુંબઈની શિસ્તખંડ મોલીસ-વ્યવસ્થાને ફાળે જાય છે.

સંપૂર્ણ દારૂનિવેધનો જયનાદ આખા સંતાહ દરમ્યાન જાગતો રહે એ માટે સંતાહના સાતે દિવસો માટે જુદા જુદા કાર્યક્રમો યોજવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૭ મી એપ્રિલે તાલુકામાં કલ્યાણ કુન્દ ઉપર રમતગમતની દરિયાઈ યોજવામાં આવી હતી એમાં ૪૪ જેટલી હુલ્લુની મહાળીઓએ ભાગ લીધો હતો. એ પ્રસંગે મુંબઈના વિકાસ ખાતાના પ્રધાન શ્રી. નાયક નિમ્બાજકરે હાજર હતા. છતાંમોની વહેંચણી શ્રીમતી નિમ્બાજકરને હસ્તે થઈ હતી.

૮મી એપ્રિલે કમઠીપુરામાં મનુરૈવાડીમાં એક 'ક્રેમ ફાયર' યોજવામાં આવી હતી તેમજ દાદરની કે સિલ્વા હાઇસ્કૂલમાં એક સંસ્કાર કાર્યક્રમ યોજવામાં આવ્યો હતો. આ બંને કાર્યક્રમોનું પ્રમુખસ્થાન અનુક્રમે શ્રીયુત જી. ડી. તપાસે અને શ્રી. વેકુંભાઈ મહેતાએ લીધું હતું.

તા. ૯મી એપ્રિલે મોલવાલા બાગમાં યુરોપીય તરનારોએ ખાસ તરવાના કાર્યક્રમો રજૂ કર્યા હતા.

કામદારોની વચ્ચે

એજ દિવસે બપોરે ત્રણ વાગે હિન્દ સરકારના મજૂર ખાતાના પ્રધાન શ્રી. જગજીવન રામે ચેતનામાં મોજાવેલ દારૂબંધી પ્રદર્શનની મુલાકાત લીધી હતી.

એજ દિવસે સાંજે ૭ વાગે કામદાર મેદાનમાં મિલ મજૂરોની એક રેલી સમક્ષ મજૂર પ્રધાન શ્રી. જગજીવનરામે વ્યાખ્યાન આપતાં દારૂનિવેધ મજૂરો માટે કંઈ ફીતે લાલછપો છે અને એને મન, લગન અને કર્મથી સફળ બનાવવા માટે મજૂરોએ શા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એ વિશે સૂચન કર્યું હતું. આ પ્રસંગે શ્રી. લ. મા. પાટીલ શ્રી. જી. ડી. વર્તક અને શ્રી. નાયક નિમ્બાજકરે હાજર હતા.

તા. ૧૦મી એપ્રિલે વડોદરા ઉપરના આંબાહર મેદાનમાં નિશાન વાછ યોજવામાં આવી હતી તેમજ નોથા જુક માર્કેટમાં એક મુશાબરો યોજવામાં આવ્યો હતો.

— પરખાય છે જનતાનો ઉત્સાહ —

મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ વિશામચ્છ 'ચેતના' માં રાજપ્રમુખ ડો. રાજેન્દ્ર પ્રેસાદના વાદ હસ્તે તા. ૫મી એપ્રિલે એક દારૂબંધી વિષયક પ્રદર્શન જુલો મુશાબરો આયુ હતું. એ પ્રસંગે વેળાવેલી તસ્વીર.

તમારા જાણમાં છે

કામદારેની રેલી સમક્ષ પ્રવચન કરતા હિંદુ સરકારને કામદાર-
પ્રધાન થી. જળજીવન રામ

મુશાયરાનું પ્રમુખસ્થાન મુખ્યતા શેરીફ શ્રી. ફઝલ રહીમ-
ગુસ્લાહે લીધું હતું. આગરે દયા હાલરની મેદાનીએ સ્થાનિક
તેમજ બહારના કવિઓની કાવ્યવાણી સાંભળી હતી.

લાકડી પણ ભાલે ઉગામે

તા. ૧૧મી એપ્રિલના દિવસ રૂઝિયા મારે નિયુક્ત
થયો હતો. તે પ્રસંગે ગિલડર ટેન્ક મેદાનમાં એકઠી
થયેલી રૂઝિયાની એક જગી સળા સમક્ષ વ્યાખ્યાન
કરતાં મુખ્યતા ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજસિંહ
રૂઝિયા પોતાના નૈતિક બળને કારણે દારૂનિયંધમાં કબ્જીતે
ફાળો આપી શકે તે અંગે સૂચન કર્યું હતું. પોતાના
ધણીને દારૂની બદીમાંથી છોડાવવા માટે રૂઝિ લાકડીને
પણ ઉપયોગ બે જરૂર પડે તે કહી શકે તેવા ઉલ્લેખ
નામદાર ગવર્નરે કર્યો હતો. વર્તમાનપત્રેએ નામદાર
ગવર્નરના વ્યાખ્યાનની વિસ્તારથી તોષ લીધી હતી.

ચિત્રા નાટ્યકારોએ 'નૂતનશૂદ્રોને જન્મ' એ નામનું
એક નૃત્યરૂપક ભજવી બતાવ્યું હતું. તે પ્રસંગે ધનામોની
વરેઅણી નામદાર ગવર્નરને હસ્તે પધ હતી.

તા. ૧૨મી એપ્રિલ એ દારૂબંધી સપ્તાહનો છેલ્લો
દિવસ હતો. એ દિવસે થર્લાના જાણકાર મેદાનમાં એક
બહેર સળા યોજવામાં આવી હતી. પ્રમુખસ્થાને મુખ્યતા
જેમર શ્રી. એસ. કે. પાટીલ હતી. મુખ્ય રાજ્યની
પરે દારૂનિયંધની નીતિની સંજોગતા નોંધતા પ્રે

શરૂ થયે મહાસભાના પ્રમુખ ડૉ. પટ્ટણી સીતારામૈયા પણ
આ પ્રસંગે હાજર રહ્યા હતા.

આગળે દારૂબંધી સપ્તાહ દરમ્યાન હરેક પ્રસંગે
સેન્ટ્રલ ટી બોર્ડ હાજર રહેનાર દરેક વ્યક્તિને મફત
રેફા પુરી પાડી હતી. નીરો અને નીરાની બનાવટો પણ
આજી બાવે પુરી પાડવામાં આવી હતી.

નશાબંધી દ્વારા નવજીવન

દારૂબંધી સપ્તાહ દરમ્યાન મુખ્ય શહેરના રાજ-
માર્ગે ઉપર છુમતી મોટરજાસો અને ટ્રામે ઉપર તેમજ
આગળ પકડતાં સ્થળોએ દારૂબંધી અંગેના પોસ્ટરો
ચોડવામાં આવ્યાં હતાં. તે પૈકીના બે 'નશાબંધીને
નવજીવન' અને 'મૂલી શરણ' પણ લોકપ્રિય થયાં
હતાં. બી. ઈ. એસ. ટી. કંપનીએ ટ્રામ અને બસની
ટીકીટો ઉપર પણ આ પોસ્ટરો બાંધ્યાં હતાં.

આ રીતે મુખ્ય શહેરમાં દારૂબંધી સપ્તાહ પ્રવર્તતા
સદકારથી અને દારૂબંધી સમિતિના સંયોગની
જહેમતથી દળદળાપૂર્વક ઉજવવામાં આવેલું.

દારૂને દશાવરો દબાવે !

નારદહલા ટેન્ક દરમ્યાન મખરાસિંહે 'નીમોડ' મરાઠા સરપચ

તા. ૬મી એપ્રિલે બેંગલે મુંબઈમાં ધોળીબાવ ઉપરથી નીકળેલ સરપંચનું એક લાક્ષણિક દ્રશ્ય

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ સંપાદની લાવકાલરી ઉચ્ચબી માટે આખરે મુંબઈ રાજ્યનાં શહેરે શહેરે અને ગામડે ગામડે લાગતા વળગતા કાર્યકરો અને સ્થાનિક સમિતિઓ તરફથી વ્યવસ્થિત યોજના ધંધે હોવાને કારણે પ્રત્યેક સ્થળે બહુજન અસરકારક, વૈયક્ષિક ભયો અને આતંકવાદી કાર્યક્રમો યોજાયા હતા અને દારૂનિષેધનો જવાબદારી નાનાં નાનાં ગામડાં સુધી પહોંચી ગયો હતો.

પૂર્વ સંકલિપ્ત યોજના

તા. ૬મી એપ્રિલનો દિવસ એક જાહેર તહેવાર તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. આખરે દિવસે રાત્રે મુંબઈ અમદાવાદ જેવાં મોટાં શહેરોમાં તથા તાલુકાનાં મુખ્ય સ્થળોમાં મહાત્મ સરદારો કાઠનામાં આવ્યાં હતાં તા. ૬મી એપ્રિલે માંગે ઘણેખરે સ્થળે જાહેર સભાઓ ભરવામાં આવી હતી. આખરે સખાલ દરમ્યાન, નાટ્યો ગીત, નૃત્ય, વાદ્ય, અંગકસરત, ફિલ્મ, મુશ્કાયા, જેવા રંજનાત્મક કાર્યક્રમો રખાયા હતા. નાનાં ગામડાંઓમાં દરજ્યાની પ્રચારગાડીઓ ફરી હતી. અને ફિલ્મો તથા કલાપરદેશના કાર્યક્રમો યોજાયા હતા. પૂર્વમાં કદીએ તો પ્રતિષ્ઠિતી બધું દહેલુ આ સખાલ સાચાં જીવનના એક વાદગાર પ્રસંગેષ જન્યું હતું.

સખાલનો શુભસંદેશ નાનામાં નાના ગામ સુધી પહોંચી એ માટે પ્રત્યેક તાલુકાને વિલાસવાર વહેંચવામાં આવ્યા હતા અને પ્રત્યેક વિભાગમાં દરજ્યાની સમિતિના સહકારથી સ્થાનિક અધિકારીએ કાર્યક્રમો યોજાયા હતા. તાલુકાના મુખ્ય શહેરોમાં સ્થાનિક

અમલદારોએ ઉજાવણીની સંસ્થાઓ, સ્થાનિક સામાજિક સંઘાસંઘો અને સરકારનાં બીજા બીજાં ખાતાંઓના સહકારથી કાર્યક્રમો યોજાયા હતા. પ્રત્યેક સ્થળે સ્થાનિક લોકનેતાઓ તેમજ સમાજસેવકોની જનજાગૃતિપ્રેરક ઉત્સાહ અને સહકાર દીધી નીકળે તેવાં હતાં. આમ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધને ગણાયિત પ્રસિદ્ધિ આપવાના કાર્યમાં જાગ્રત લોકમનનો સહકાર સરકારને મહત્વનો મળ્યો હતો.

અને રાજ્યનાં મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોએ ઉજાવણે કાર્યક્રમની રૂપરેખા આપવામાં આવી છે.

અમદાવાદનો ઉત્સાહ

ગુજરાતનું રાજનગર અમદાવાદ હરેક રાષ્ટ્રીય ઉત્સવની ઉજવણીમાં મોખરે રહેતું આવ્યું છે. દારૂનિષેધ સખાલની ઉજવણી પાછળ પહોં અમદાવાદનો ઉત્સાહ અદ્ય હોતો. અમદાવાદને આંગણે સાખરમની આશ્રમની સેવા અને સાર્વિકતા વિદ્યસે છે. ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સંસ્કારિતા ત્યાં પમરી રહી છે. હિન્દના આ નામચીન ઔદ્યોગિક શહેરને મહાત્માજીનાં પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શનનો લાભ અનેકલઃ મળ્યો છે. એટલેજ મહાત્માજીને પ્રિય એવા દારૂનિષેધના કાર્યક્રમ માટે અમદાવાદની જનતાને પ્રીતિ હોય અને મહાત્માજીની ક્ષેપ સિદ્ધિનો દિવસ ત્યાં દરજ્યાથી ઉજવાય એ કેવળ સ્વાભાવિક છે.

સખાલકક્ષના વિભાગી મથકે કોયેશ મેમુખા ડો. પદ્મબી બીવાસમૈવાનો સહકાર કરતા મુંબઈના મેયર શ્રી. એસ. કે. પાટીલ, આજકાલી અને દારૂબંધી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. સ. મા. પાટીલ અને બીજા અધ્યક્ષ નામદારો તેમજ સરકારી અમલદારો

તમારાજ લાભમાં છે

કામદાસેની દેહી સમક્ષ પ્રવચન કરતા પિંદ સરકારના કામદાર-
પ્રધાન થી. નવજીવન શાળા

મુખ્યપરજી પ્રમુખસ્થાન મુખ્યદના શેરીક શ્રી. ફક્ત રહીમ-
ગુસ્વાહે લીધું હતું. આશરે દશ હજારની મેદનીએ સ્થાનિક
તેમજ બહારના કવિઓની કાવ્યવાણી સાંભળી હતી.

લાકડી પણ ભલે ઉગાએ

તા. ૧૧મી એપ્રિલના દિવસ સ્ત્રીઓ માટે નિયુક્ત
થયો હતો. તે પ્રસંગે મિલ્કર ટેન્ક મેદાનમાં એકડી
યથેથી સ્ત્રીઓની એક જગા સભા સમક્ષ વ્યાખ્યાન
કરતાં મુખ્યદના ગવર્નરે નામદાર રાજ મહારાજસિંહે
સ્ત્રીઓ પોતાના નૈતિક બળને કારણે દારૂનિષેધમાં કંઈકરીતે
ફાળો આપી શકે તે અંગે સૂચન કર્યું હતું. પોતાના
વધુને દારૂની બટીમાંથી છોડાવવા માટે સ્ત્રી લાકડીના
પણ ઉપયોગ બે જરૂર પડે તો કરી શકે તેવો ઉદ્દેશ
નામદાર ગવર્નરે કર્યો હતો. વર્તમાનપત્રોએ નામદાર
ગવર્નરના વ્યાખ્યાનની વિસ્તારથી ગોંધ લીધી હતી.

ચિત્રા તાલુકાકારેએ 'નૂતનરાશ્ટ્રનો જન્મ' એ નામનું
એક નૃસંકલ્પક ભજવી બતાવ્યું હતું. તે પ્રસંગે ખામોની
વડે અળી નામદાર ગવર્નરને હસ્તે થઈ હતી.

તા. ૧૨મી એપ્રિલ એ દરબંધી સપ્તાહનો છેલ્લો
દિવસ હતો. એ દિવસે વર્ધીના જંગલ મેદાનમાં એક
બહેર સભા યોજવામાં આવી હતી. પ્રમુખસ્થાને મુખ્યદના
મેજર શ્રી. એસ. કે. પાટીલ હતા. મુખ્ય રાજ્યની
અધ્યક્ષ દારૂનિષેધની નીતિની સફળતા વાંચના માટે

સંપૂર્ણ મહાસભાના પ્રમુખ ડૉ. પટ્ટણી સીતારામૈયા પણ
આ પ્રસંગે હાજર રહ્યા હતા.

સાચે દારૂબંધી સપ્તાહ દરમ્યાન દરેક પ્રસંગે
સેન્ટ્રલ ટી બોર્ડ હાજર રહેનાર દરેક વ્યક્તિને મફત
રૂઢા પુરી પાડી હતી. નીરો અને નીરાની બનાવશે પણ
ઓળ ભાવે પુરી પાડવામાં આવી હતી.

નશાબંધી હારા નવજીવન

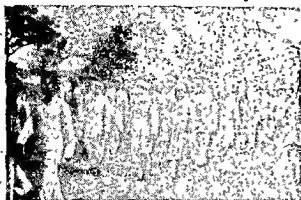
દારૂબંધી સપ્તાહ દરમ્યાન મુખ્ય શહેરના રાજ-
માર્ગે ઉપરે હુમની મોટરસિસ અને ટ્રામો ઉપર તેમજ
આવળ પડતાં સ્થળોએ દારૂબંધી અંગેના પોસ્ટરો
ચોડવામાં આવ્યાં હતાં. તે પૈકીના બે 'નશા બંધાસે
નવજીવન' અને 'ખૂની શરાબ' બહુ લોકપ્રિય થયાં
હતાં. બી. ઈ. એસ. ટી. કંપનીએ ટ્રામ અને બસની
શીટો ઉપરે વૈષુ આ પોસ્ટરો બાંધ્યાં હતાં.

આ રીતે મુખ્ય શહેરમાં દારૂબંધી સપ્તાહ પ્રબળ
સહકારથી અને દારૂબંધી સમિતિના સભ્યોની
જહેમનથી દમદમપૂર્વક ઉજવવામાં આવેલું.

દારૂને દેશવરો હશે !

નારુલ્લા ટેન્ક કપરથી મધ્યરાત્રિ 'નોશબંધ' મરાળ સરપંચ

તા. ફરી એપ્રિલે બપોરે મુંબઈમાં યોજાતા ગાય વસ્તી તીકળવ સરકારનું એક લાક્ષણિક દ્રશ્ય

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ સંપાદનની ભગકાળરી ઉચ્ચાળી માટે આપાઈ મુંબઈ રાજ્યનાં શહેરે શહેરે અને ગામડે ગામડે લાગતા વળગતા કાર્યકરો અને સ્થાનિક અધિકારીઓ તરફથી વ્યવસ્થિત યોજનાં થઈ હોવાને કારણે પ્રત્યેક સ્થળે બહુજ અસરકારક, વૈવિધ્યભર્યા અને આનંદભર્યા કાર્યક્રમો યોજાયા હતા અને દારૂનિષેધનો જયતાદ નાન ચા નાનાં ગામડાં સુધી પણ પહોંચ્યા હતા.

પૂર્વ સંકલિપ્ત યોજના

તા. ફરી એપ્રિલનો દિવસ એક બહાર તહેવાર તરીકે ગણે કદવામાં આવ્યો હતો. આખરે દિવસે રાત્રે મુંબઈ અમદાવાદ જેવાં મોટાં શહેરોમાં તથા તાલુકાનાં મુખ્ય સ્થળોમાં મશાલ સરકારે કાઢવામાં આવ્યાં હતાં તા. ફરી એપ્રિલે સાંજે લોખંડે સ્થળે ગણે સભાઓ ભરવામાં આવી હતી. આખાં સંપાદક દરમ્યાન, નાટ્યો, ગીત, કવિ, વાદ્ય, અંગકસરત, હિંમ, મુસાવર, જેવાં રાજ્યભર્યા કાર્યક્રમો રખાયા હતા. નાનાં ગામડાંઓમાં દારૂનિષેધની પ્રચારગાડીઓ ફરી હતી. અને હિંમો તથા કાપચકોના કાર્યક્રમો યોજાયા હતા. રૂકમાં કડીએ તો પ્રગતિની ભરુ દહેશું આ સંપાદક સારથે રાજ્યના એક વાદશર પ્રેરગરૂપ બન્યું હતું.

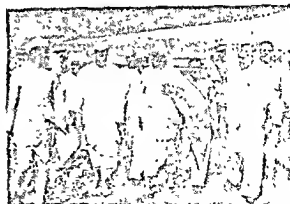
સંપાદને શુભસંદેશ નાનામાં નાના ગામ સુધી પણ પહોંચે એ માટે પ્રત્યેક તાલુકાને વિભાગવાર વહેંચવામાં આવ્યા હતા. અને પ્રત્યેક વિભાગમાં દરબારી સમિતિના સહકારથી સ્થાનિક અધિકારીએ કાર્યક્રમો રખાયા હતા. તાલુકાના મુખ્ય શહેરોમાં સ્થાનિક

અમલદારોએ ફેળવણીની સંસ્થાઓ, સ્થાનિક સામાજિક સેવાસંસ્થો અને સરકારનાં ખીન્ને ખીન્ને ખાતાંઓના સહકારથી કાર્યક્રમો યોજાયા હતા. પ્રત્યેક સ્થળે સ્થાનિક લોકનેતાઓ તેમજ સમાજસેવકોને જનગતિચેરેક ઉત્સાહ અને સહકાર દીધી નીકળે તેવાં હતાં. આમ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધને યથાચિત મસિદિ આપવાના કાર્યમાં ગમત લોકમનનો સહકાર સરકારને મહત્તરે મળ્યો હતો.

અને રાજ્યનાં મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોએ ઉજવાયેલ કાર્યક્રમની રુપરેખા આપવામાં આવી છે.

અમદાવાદનો ઉત્સાહ

ગુજરાતનું રાજનગર અમદાવાદ હરેક રાષ્ટ્રીય ઉત્સવની ઉજવણીમાં મોખરે રહેતું આવ્યું છે. દારૂનિષેધ સંપાદનની ઉજવણી પાછળ પણ અમદાવાદનો ઉત્સાહ અદ્ય હતા. અમદાવાદને આંગણે સાગરમી આશ્રમની સેવા અને સાવિત્રતા વિકસે છે. ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સંસ્કારિતા ત્યાં પધરી રહી છે. હિન્દના આ નામગીરી ઓલોગિક શહેરને મહાભાષીના પ્રત્યક્ષ મોહકશતનો સાજ અનેકરૂપ મળ્યો છે. એટલેજ મહાભાષીને પ્રિય એવા દારૂનિષેધના કાર્યક્રમ માટે અમદાવાદની જનતાને પ્રીતિ હોય અને મહાભાષીને દાયે સિદ્ધિનો દિવસ ત્યાં દમદમથી ઉજવાય એ કેવળ સ્વાભાવિક છે.

સંપાદનના વિભાગી મધ્યે કેમિસ્ટ પ્રમુખ ડો. પદાર્થો મીતામનેવાને સરકાર કરવા મુંબઈના મેવર ડી. એસ. કે. પદોસ, આગકારી અને દારૂબંધી ખાતાના પ્રધાન ડી. ક. મા. અને બીજા આગેવાન નાયરોને તેમજ સરકારી અમલદારો

શહેરના રાજમાર્ગમાંથી પસાર થતું અમદાવાદનું અખતપુર્વ સરકમ

દાનિવેધ સપ્તાહ દરમિયાન સ રામે શહેરની સૂરન પસારાઈ ગઈ હતી. નશાબંધી દ્વારા આવનાર નવજીવનની દીપ્તિ અને સુરખી નાગરિકોના ઉત્સાહમાં પરબાઈ આવી હતી. શહેરના મુખ્ય-મુખ્ય વિસ્તારો, મ્યુનિસિપલ જમીનો, બહાર સરકાઓ વગેરે ઉપર "ખૂની શરણ" નશાબંધી દ્વારા નવજીવન 'દાંડના દાવાનજમા' અને 'પશુ બનશે નહિ' એવાં વિવિધ બીતિ ચિત્રો ચોડવામાં આવ્યાં હતાં. દાંડબંધીને લગતાં સુત્રોથી વિવૃત્તિ ધન-પત્તાકાઓ યજ્ઞ રચણે રચણે ફરકાવવામાં આવેલ.

દાંડબંધી-સપ્તાહની વ્યવસ્થિત ઉત્સવથી માટે આખા અમદાવાદ શહેરને વિભાગોમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું હતું. અને પ્રત્યેક વિભાગ માટે વિમિષ્ટ કાર્યક્રમો રખાયા હતા.

મશાલથી બનો

સપ્તાહની મંગળ શરૂઆત તા. ૬ થી એપ્રિલે સરસ-પુરમાં ગાંધી ચોકમાં મનુષ્ય મહાજનના મંત્રી શ્રી. ક્ષામપ્રસાદ વસાવડાના પ્રમુખપદે મજેલી તલેકે હજારની એક સભાથી થઈ હતી. શહેરના આગેવાન મંત્રિસ કાર્ય-કરો, મ્યુનિસિપલ સભ્યો તેમજ બાળીના નાગરિકો તે પ્રસંગે હાજર હતા શ્રી. વસાવડાએ પ્રવચન કરતાં કહેલું કે દાંડબંધી એ મહામાજના આદર્શ મુજબના રચનાત્મક કાર્યક્રમ એક મત્તવનું અંગ છે. પ્રજાને બે સુખી, સંતોષી અને સમૃદ્ધ કદવી દેણ તો દાંડના દેવને દેશવટો આપવોજ જોઈએ. દાંડબંધીમાં અમદાવાદના મનુષ્ય વર્તનનું પુરકળ દિન સમયેલ હોઈ એક એક મનુષ્ય દાંડબંધીના સદાગત મશાલથી બની એ બદી કયાંય ન રહે તેની દેખરેખ રાખવા અને સરકારના કાર્યમાં સરકાર આપવા શ્રી વસાવડાએ વિનંતિ કરી હતી.

તા. ૭ મી એપ્રિલે ચાર હજારની મેદની સમક્ષ શાહપુર વોડમાં ડો. મોતીભાઈ પરેને બ્યાખાન કર્યું હતું.

તા. ૮ મી એપ્રિલે શહેર કૃષિ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. ગુલામ રસુલ કુરેશીના પ્રમુખપદે ગોમતીપુર તિલક મેદાનમાં એક સભા મળી હતી.

તા. ૧૦ મી એપ્રિલે દુધેશ્વર વોડ ઉપર એક સભા મળી હતી. ત્યાં મનુષ્ય મહાજનના બે કાર્યકરોએ તેમજ

તા. ૧૩મી એપ્રિલે 'નીરા-દિન' નિમિત્તે શ્રી. લ. મ. પટ્ટણી અમદાવાદના નીરા-બન કપરે હજારની આવી હતી તે પ્રમુખે કવિવૃત્તિ તરબીર

ગુજરાતને આગણી

આગણું આકર્ષણ

ગુજરાતભરમાં દારૂનિષેધ સમ્પાદની થયેલી જ્ઞાનદાર ઉજવણીની ફેરલીક હુકીરો આંકડાઓ રૂપે જાણવી રસપ્રદ થઈ પડશે. તા. ૬મી એપ્રિલથી ૧૩ મી એપ્રિલ મુધીના એકસો ને અઠરાઈ દલાઈ દરમિયાન ગુજરાતના અગિયાર જિલ્લાઓમાં એકંદરે ૭૫૮ સભાઓ ભરાઈ હતી. ૨૮૩ પ્રભાત ફેરીઓ નીકળી હતી. ૨૦૨ અજન્મદનો થયાં હતાં. ૨૫૨ સરઘસો નીકળ્યાં હતાં. ૧૪૭ નાટકો ભજવાયાં હતાં. ૨૪૨ ભજન મંડળીઓએ ભજન ગાયાં હતાં અને આ બધામાં એકંદરે અગિયાર લાખ, ખ્યાંતી હજાર, છ રો અને પચાસ માણસોએ ભાગ લીધો હતો.

આખાએ સમાહનું આગવું આકર્ષણ તો તા. ૬ મી એપ્રિલે શહેરના રાજ-માર્ગોમાંથી પસાર થયેલું આશરે દોઢ માઇલ લાંબું વિરાટ સરઘસ હતું. આ સરઘસમાં ત્રણ બજારભરેલા પ્રચારકવિથી શાશુભારનામાં આવ્યા હતા. આશરે વીસ જેટલી ખુલ્લી મોટર-ફોને ભોતી ચિત્રોથી આભરિત કરવામાં આવી હતી. પોલીસ ફોર્સ સલિનની સાત બેન્ડ પાર્ટીઓ છતાં જુદાં ચાલે જતારી રહી હતી. સરઘસમાં વિદ્યાર્થીઓ હતા, સરકારી અમલદારો હતા, શહેરના સંભાવિત નાગરિકો દના; ઉત્સાહી સ્ત્રી સમુદાય

મ્યુનિસિપલ સભાએ દારૂનિષેધના આર્થિક અને નૈતિક સાથે સમજાવ્યા હતા.

તા. ૧૧ મી એપ્રિલે મ્યુનિસિપલ સિનીટની કમિટિના પ્રમુખ ડૉ. મણુપતરામ પટેલે જમાલપુર વિસ્તારમાં મળેલી એક સભામાં દારૂતરી દટ્ટિએ દારૂના પ્રત્યાં અર્થ કરી હતી.

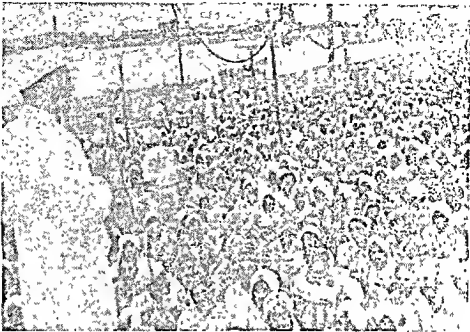
તા. ૧૨ મી એપ્રિલે તરેડા રોડ ઉપરની એક સભામાં શ્રી. ચિત્રમલાલ પટેલે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

તા. ૧૩ એપ્રિલે મિત્તર-મહેશદાવાદમાં મળેલી એક વિરાટ સભામાં મજૂ. મદાજનના મંત્રી શ્રી. સોમનાથ દત્તેએ ઉદ્બોધના લેખમાં કામ કરના અનુદેશ માટે સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ ફેરલી મહત્વની વસ્તુ છે એ બારણું સમજાવ્યું હતું.

આ ઉપરાંત બીજા પ્રકારી કાર્યક્રમોમાં ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ કવિ શ્રી ઉમશંકર જોષીના પ્રમુખપદે એક જન્ય મુદ્દાપરે તા. ૮ મી એપ્રિલે સરસપુરમાં યોજવામાં આવ્યા હતા. એ પ્રસંગે શ્રી ઉમાશંકર જોષીએ "વનરા તે વનનો વળગારો" અને પ્રો. રામપ્રસાદ કુકલે "પોવાદ પરાંત પરાંતુલા" એ બે કથાઓ રજૂ કર્યાં હતાં. એ ઉપરાંત શ્રી. કુશવશ્વમ શસ્ત્રી, પ્રો. અર્વંતરાય રાવળ, શ્રી. જમિયત પંડ્યા, શ્રી. સાગિર અલી વગેરેએ ખૂબ મુશ્કારામાં ભાગ લીધો હતો.

હતે, પોલીસ અને હોમગાર્ડ હતા. આશરે દોઢ માઇલમાં વિસ્તરના આ વિરાટ અને અજાતપૂર્વ સરઘસને કુતુહલપૂર્વક નિરખવા રસ્તા ઉપરનાં મકાનોમાં અને અમાસીઓ ઉપર પ્રયંત્ર માનવમેદની એકઠી થઈ હતી. સરઘસ રાયપુરના કલ્યાણ કેન્દ્ર ઉપરથી શરૂ થઈ, ખાડિયા, ગાંધી માર્ગ અને ત્રણ દરવાજામાંથી પસાર થઈ ભદ્રના કિલ્લા નજીક આમ્બું હતું ત્યાં મુંબઈ સરકારના આદેશ પ્રધાન ડૉ. ગિરડરે પહોંચે એમાં સાથ આપ્યો હતો. ભદ્રમાંથી સરઘસ ગાંધી-મજૂર-સેવાશયના ચોખ્ખામાં એક સજાના રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ હતું. સભાનું પ્રમુખસ્થાન ડૉ. ગિરડરે લીધું હતું. ડૉ. ગિરડરે પોતાના પ્રવચનમાં બાર વર્ષ પહેલાં દારૂખંધીના પહેલા પ્રયોગ વખતે અગદાવાદે દારૂના ફેલને કેવી રીતે દહાડાવ્યા હતા તેને ઉદ્દેશ કરી, ત્યાર પછીના ગાળા દરમિયાન કરી અરધા સજીવન થયેલ એ ફેલને સંપૂર્ણ રીતે ફનાવી, નૈતિક ઉલાટના આ મહાન પ્રયાસમાં સરકારને સહકાર આપના માટે પ્રવજનોને વિનંતિ કરી હતી. એ પ્રસંગે અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખે તેમજ શહેર સમિતિના પ્રમુખે ખૂબ વ્યાખ્યાન કર્યો હતો.

ગુજરાત ખાતેના માનાર્ક દારૂખંધી વ્યવસ્થાપક શ્રી. અર્જુન લાલાએ ડૉ. ગિરડરેનો, સાંભળિક સંસ્થાઓનો, યાજ્ઞાઓનો, રચાતિક વર્તમાન પત્રોના તંત્રીઓને અને પ્રજા સમજનારો, દારૂનિષેધ સમાહ સંદેશ બનાવવા માટે આભાર માની હતા.

દાર્શનિક સંપ્રદાય દરમિયાન મુંબઈની ખાલસા કોલેજમાં ગીત જોતાવર્ગ સમક્ષ
પ્રચયન કરતા શૃદ્ધાંત્રી શ્રી. મોરારજી દેસાઈ

અમદાવાદ જિલ્લામાં પીરમગામ, ધાણકા, ધંધુકા
આશુદ્ધ વગેરે સ્થળોએ ફિલ્મો, ભજનો, તાટપો, દમતમગની
વગેરે વિવિધ કાર્યક્રમો દ્વારા ઉ સાહપૂર્વક દાર્શનિક
સંપ્રદાય ઉજવાઈ હતું.

પંચમહાલ જિલ્લાનાં ગોધરા, ગાયોલ, હાલોલ,
હુલ્લાવાડા વગેરે સંખ્યાબંધ ગામોમાં આજારે જતીસ
જાહેર સભાઓ ભરવામાં આવી હતી. અને ગરબા, તાલ્ય,
ભજન વગેરેના જુદા જુદા કાર્યક્રમો રાખવામાં આવ્યા હતા.

ભરૂચ જિલ્લામાં આખા સમાહ દરમિયાન જુદાં
જુદાં ગામોમાં પીસ સભાઓ ભરવામાં આવી હતી.

પૂના શહેરમાં ઉજવણી

પૂના શહેરમાં સંપ્રદાયના કાર્યક્રમને સાત વિભાગમાં
વહેવો નાખવામાં આવ્યો હતો. (૧) ચતુર્થ પ્રચાર (૨)
વર્તમાનપત્રો દ્વારા પ્રચાર (૩) મશાસ સરવસ (૪) જાહેર
સભા (૫) મહાકુસ્તીની હરીફાઈ (૬) દુરુ...તુ...દરિદ્રાઈ
(૭) આટયાપાટયા હરીફાઈ.

વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા થીયેટર સિગિટેડ તેમજ વસન્ત
સેક્રીટરી સહકારથી પૂનાનાં દસ આગળ પડતાં ધર્મી-

ધરોએ દાર્શનિક સંપ્રદાય દરમિયાન દરજીની અંગેની
સ્લાઇડો વિનામધ્યે બતાવી હતી. દાર્શનિક અંગેની
ખાસ ધ્યાન પ્રત્યેક પ્રસંગે ફરકાવવામાં આવેલો. દાર્શ-
નિક સમિતિ તરફથી પ્રમદ ધર્મસંપ્રદાય અધિષ્ઠા-
તેમજ દાર્શનિક સંપ્રદાય અંગેની પત્રિકાઓ મુનિસીપલ
બોર્ડો તેમજ હોમગાર્ડઝ મારફત વહેવવામાં આવેલ-
રેશનની ફકાનો, સીનેમા થીયેટરો અને બીજાં આગળ
પડતાં સ્થળોએ બંધિયરો પાસે મોકલવામાં આવ્યાં
હતાં.

વર્તમાનપત્રોએ પણ દાર્શનિક સંપ્રદાયને પ્રસિદ્ધિ
આપવામાં સારો સહકાર દાખવ્યો હતો.

સ્થાનિક સંસ્થાઓના તેમજ ઉત્સાહી સમાજ-
સેવકોના સહકારથી દાર્શનિક યોજ ઉત્તરથી એક મળાત
સરવસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. અને તેમાં સારી એવી
સંખ્યામાં મહુરોએ ભાગ લીધો હતો.

સંપ્રદાય દરમિયાન આખાં શૃદ્ધાંત્રી પૂના શહેરમાં
આજારે પચીસ જાહેર મળાઓ ભરવામાં આવી હતી.
એમાંની કેટલીક મળાઃ વિસ્તારોમાં પણ મળાવામાં
આવી હતી. ફિલ્મ શો, સીનિંગ, કલાપચકતા સંસ્કારમાં

કાર્યક્રમે વગેરે પણ પ્રયેક રથેણે યોજવામાં આવ્યા હતા.

અસામાન્ય કીર્તન

એસ. પી. કોલેજના પ્રિન્સીપાલ શ્રી. રોનપતં ઘોડેકરે દારૂબંધીના વિષય ઉપર શનિવારવાડામાં એક ધર્મજી હૃદયગમ કીર્તન રજૂ કર્યું હતું શ્રી. ઘોડેકરે વારકરી પંથના હોધ સામાન્ય રીતે જાહેરમાં કીર્તન આપતા નથી. તેમ છતાં આ પ્રસંગે એમના આવા મુન્દર કાર્યક્રમથી કલેક્ટર પોતે પણ ખુશ થયેલા અને એમને આભાર માનેલા. મધ્યવિભાગના કમિશનર શ્રી. સરદેસાઈ તેમજ પૂના શહેરના કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. જી. એમ. ગુપ્તાએ પણ કીર્તનની મુકનકંઈ પ્રશંસા કરેલી.

ઘોરપડીમાં મજેરી જાહેર સભામાં કમિશનર શ્રી. સરદેસાઈ પ્રમુખસ્થાને હતા. પહેલવાનોની રેલી વખતે મ્યુનિસીપલ કમિશનર શ્રી. એસ. જી. અર્વે પ્રમુખ સ્થાને હતા. 'આત્માપત્યા'નાં છતામોની વહેંચણી વખતે 'કેસરી'ના તત્ત્વી શ્રી. ડી. વી. ગોખરે મુખ્ય સ્થાને હતા, અને હુ...હુ...હુ...ની હરીફાઈમાં પ્રમુખ સ્થાને શિવાજી મરઘા હાઈસ્કુલના આચાર્ય શ્રી. બાણરાજ જાતે હતા.

સામવાર અને મંગળવાર પેંડના સ્ત્રીઓએ દારૂના દેત્રનું એક પુતળું શનિવાર રીતે દહવાવું હતું. તે પ્રસંગે ફરતના રાજીસાહેબ સૌભાગ્યવતી લક્ષ્મીનાથ નાયક નિમ્માલકરે હાજર હતાં. તેઓથીએ દારૂની બદી રાજવામાં મદદ કરવા માટે સ્ત્રીસમુદાયને વિનંતિ કરી હતી.

પૂનામાં દારૂબંધી સપ્તાહને સફળ બનાવવા માટે નીચેની સંસ્થાઓએ જે ઉમદા સહકાર આપ્યો છે તેને હલેખે અવશ્ય થવો ઘટે. (૧) પૂના શહેરની તેમજ મોડેની કોંગ્રેસ સમિતિઓ (૨) રાષ્ટ્રિય તાલીમ સંઘ (૩) હુ...હુ...હુ ફેક્ટરશન (૪) શિવાજી મંડળ, નાના પેંડ (૫) આઝાદ હિન્દ મંડળ વાંસવરી (૬) જનસેવા મંડળ, નાના પેંડ (૭) નારાયણ પેંડ વિકાસ મંડળ (૮) ક્રીસમથ અંધામ મંદિર (૯) પૂના કોરપોરેશન (૧૦) હોમ ગાર્ડઝ કોર્પોરેશન (૧૧) બાળપાલા વેચાણ અને ખરીદ સોસાયટી.

પૂના જિલ્લામાં પણ પૂના શહેરને ઘોરણ દારૂ-નિરોધ સપ્તાહની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી. ગ્રામ-નિસ્તારોમાં પ્રભાત ફેરીઓ, સભાઓ, કાંતાણ સમારંભો વગેરે યોજવામાં આવેલ. જિલ્લા તેમજ શહેરના કાયદે-કરીએ પોતપોતાના વિસ્તારોમાં ફરી જનતામાં સંપૂર્ણ દારૂનિરોધનો જયનાદ માજતે કરવા માગ્ય સાહે ગ્રામ લીધા હતા.

બાર ગામોમાં મસકુસ્તીની હરીફાઈ યોજવામાં આવી હતી. આઠ રથેણે ભરવામાં આવેલ મેળાઓનો દારૂનિરોધના પ્રચારાર્થે વિનિયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

બારામતી, લોનાવલા અને મુનરનાં સંસ્કાર કેન્દ્રો ઉપર હુ...હુ...હુ, આત્મા પત્યા, વોશી બોલ, મલ્લકુસ્તી, કેરમ વગેરેની હરીફાઈ યોજવામાં આવી હતી.

મુનરના મગૂર પ્રધાન શ્રી. મલ્લોજીરાવ નાયક નિમ્માલકરના પ્રમુખપદે કામદારોની એક ભવ્ય રેલી યોજવામાં આવી હતી. પ્રમુખશ્રીના પરિચય પૂના જિલ્લાના કલેક્ટરે આપ્યો હતો. તે પ્રસંગે કામદારોને ઉદ્દેશિતાં મગૂર પ્રધાને કહેલું કે સંપૂર્ણ દારૂનિરોધ મુખ્યારી તો મરીય કામદારો માટેજ છે અને એનો સફળ અમલ એ એમનાજ હાથમાં છે. વિરોધમાં શ્રી. નિમ્માલકરે કહેલું કે દારૂબંધીને બે અસરકારક અમલ કરવામાં આવે તોજ કામદારોનું જીવનધોરણ સુધરે. દારૂને હિન્દુ ધર્મમાં વસ્તુતાએ સ્થાન છેજ નહિ.

લોનાવાલાની લક્ષ્મીનાથાયણ કલમ તરફથી 'બે અંધણી' નામે એક મરાઠી નાટક બજતી ખતાવવામાં આવ્યું હતું. દારૂના ચક્રચૂર નરા હેરાળ શંભાજી રાજેને કંઈ રીતે ચાહનરાહ ઓરગળેળને સોંપી દેવામાં આવ્યો હતો અને કંઈ રીતે એનું મૃત્યુ થયું હતું. એ આ નાટકનું વસ્તુ હતું.

પૂના જિલ્લામાં દારૂનિરોધ સપ્તાહની સફળ ઉજવણી માટે નીચેની સંસ્થાઓનો સહકાર અવશ્ય નોંધપાત્ર મળ્યો છે એકમને (૧) મહારાષ્ટ્ર પ્રદેશિક સામાજિક શિક્ષણ સમિતિ. (૨) વી. પી. એસ. હાઈ સ્કૂલ, લોનાવાલા, (૩) બારામતી હાઈસ્કૂલ, બારામતી (૪) લક્ષ્મીનાથાયણ કલમ, લોનાવાલા, (૫) બેઝીક ટ્રેનિંગ સેન્ટર, કલ્હાર-આ ઉપરાંત સેન્ટ ટ્રાન્સપોર્ટ સર્વિસ

દાર્શનિક સખાદ દરમિયાન તાસિકતા એક રાજમાર્ગ ઉપરથી પસાર થતા સરવસ્યુ દ્રશ્ય

હોમગ્રાન્ડ, બધી મ્યુનિસિપાલિટીઓ અને તાલુકા કોલેસ સમિતિઓની સેવા પણ લક્ષ્યપાત્ર ગણવી નેમળી,

પશ્ચિમ ખાનદેશની પ્રવૃત્તિ

પૂર્વ અને પશ્ચિમ ખાનદેશ જિલ્લાઓમાં પણ રાજ્યનાં ઇતર સ્થળોની પેઠેજ દ્વારબંધી સખાદની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી. પશ્ચિમ ખાનદેશમાં મોકરી ગામમાં તા. ૯મી એપ્રિલે ભોલોનો એક મેળો ભરાયો હતો. એમાં આસરે સાત હજાર ભોલો એકઠા થયા હતા. એક નાહરે સરવસ્ય કાઢવામાં આવ્યું હતું જે પાછળથી સભામાં ખરિજીયું હતું. ત્યાં કામગીર કલાપથકે રંગનાત્મક અને ઉપદેશપ્રધાન કાર્યક્રમો આપ્યા હતા. આદિવાસીઓ ઉપર આની અસર બહુજ જોરી પડી હતી.

દાર્શનિક સખાદની ઉજવણીની રસપ્રદ વૈવિધ્યભરી હકીકતો. સારાએ મુંબઈ રાજ્યમાંથી રથળે સ્થળેથી-ભુદે જુદે સ્વરૂપે 'સંસ્થાન' ને સાંપડી રહી છે કરેકને પાત પોતાની નિશાળતા તે છેજ પરંતુ એ વિશેષતામાંએ સખાદની ઉજવણી પાછળની ભાવના અને દષ્ટિ સદેજ પરબાધ આવે છે અમદાવાદ સીતાપુર અને મુંબઈ જેવાં ઔદ્યોગિક શહેરોમાં આ ઉજવણીમાં વિસ્તારની વિશાળતા ને સાધનાની વિપુલતાને કારણે એ ભાવકો અને મમક

દેખાઈ આવતાં, તે કોઈ ગામડાના કાર્યક્રમમાં, સંખ્યા-બળ ભલે એાણું હોવા છતાં સાદાઈ અને સાન્નિધતા જાના રહેતાં નહોતાં.

નીરા-દિન

નીરા અને નીરા બનાવટોની ખાસ પ્રસિધ્ધિ યાદ તા. ૧૩ મી એપ્રિલનો દિવસ નિયુક્ત થયો હતો. આખાએ સમાહ દરમિયાન નીરા ખાસ એાજ ભાવે વેચવામાં આવ્યો હતો અને નીરા બનાવટોનું પ્રદર્શન, જ્યાં રામ્ય હોય ત્યાં ભરવામાં આવ્યું હતું. સંસ્થા દાર્શનિક પછી નીરા અને એની બનાવટો વધારે આકર્ષણનું સ્થાન બને તે સંભવિત છે. કંઈ નહિં તો એ, દાર્શનિકને કીધે એકાદ જનતા હજારો લોકોને ઇતર વ્યવસાય પુરો પાડવામાં પણ નીરા અને નીરા બનાવટોનો ઉલોચ ઉપયોગી થશે.

હુબલીમાં સખાદ—

સખાદની મંગળ શરૂઆત હુબલીમાં કર્ણાટક પ્રાંતિક કોલેસ સમિતિના ઉપપ્રમુખ શ્રી. ડી. આર. નેશીના હસ્તે તા. ૬મી એપ્રિલે પ્રભાતમાં ધજવંદનથી કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે માયસોરના મુખ્ય પ્રધાન

વર્તમાનપત્રોની શુભનિષ્ઠા

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધના પદસંચારની શુભચીની નિશાનઘટા બળવવામાં મુખ્ય શબ્દનાં નાનાં મોટાં તમામ વર્તમાનપત્રોએ જે ઉમદા સહકાર, સહાનુભૂતિ અને શુભનિષ્ઠા દાખવી છે તેની પણ કૃતજ્ઞતા પૂર્વક પ્રશંસા કરવી ઘટે છે. રાષ્ટ્રવાદી વિચારસરણી ધરાવતાં લગભગ તમામ વર્તમાનપત્રોએ, સામયિકોએ દારૂનિષેધ સંપ્રતા હરમિયાન સરકારનાં પ્રકાશન ખાતાંએ તેમજ દારૂબંધી સમિતિએ આપેલ વિશિષ્ટ પ્રચાર સાહિત્યને યોગ્ય પ્રસિદ્ધિ આપેલી. શહેરનાં તેમજ ગિરજાનાં કેલેક્ટ ગણીતાં વર્તમાનપત્રોએ ખાસ દારૂનિષેધ અંકો પણ પ્રગટ કરેલા. સંપ્રતાહમરની પ્રવૃત્તિના અહેવાલોને પણ આ વર્તમાનપત્રોએ પૃથ્વી પ્રસિદ્ધિ આપેલી. સેલોના સામાજિક, આર્થિક અને નૈતિક ઉદ્ધારને ઉપલક્ષતા આ મહાપ્રસ્થાન પ્રત્યે વર્તમાનપત્રોએ જે સ્વયંભૂ સહકારવૃત્તિ દાખવી છે એની અવરજ અવર કરવી જોઈએ.

શ્રી. કે. સી. રેડીને ખાસ આગમણ આપવામાં આવ્યું હતું. થીયુત રેડી એમનાં પત્ની શ્રીમતી સરોજ રેડી સાથે બપોરે હુબલીમાં આવી પહોંચ્યા હતા. એમનું ખાસ સ્વાગત કરવામાં આવ્યું હતું. શહેરના મુખ્ય મુખ્ય લતાઓમાં ફરેલા આશરે ત્રોટક માઈલ લાંબા સરથસ સાથે શ્રી. રેડી-દંપતી પણ રહ્યાં હતાં.

જાહેર સભા

સાંજે આ સરથસ એક જાહેર સભાના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયું હતું. એમાં રેડી-દંપતીએ સંપૂર્ણ ઘરૂનિષેધ અંગે પ્રેરક વ્યાખ્યાનો કર્યાં હતાં. શ્રી. રેડીનું વ્યાખ્યાન ઓલ ઇન્ડિયા રેડિયો તરફથી બ્રોડકાસ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું.

ત્યારપછી શ્રી. કુલકર્ણી શ્રીનવાસે એક નૃત્યને કાર્યક્રમ આપ્યો હતો.

તા. ૭મી એપ્રિલે શ્રી. જી. વી. હલ્લીફરીએ રેડી-દંપતીના માનમાં એક ભોજન સમારંભ યોજ્યો હતો.

ત્યાર પછી થીયુત રેડી ગિરજાનાં અભિગેરી, રોન, નવલમંદ, હલફરી વગેરે ગામોના પ્રવસે નીકળ્યા હતાં.

પ્રત્યેક સ્થળે તેઓશ્રીએ દારૂનિષેધ અંગેનાં લોકસાગથીનો જુવાળ નીકળ્યો હતો.

કથા 'સમારંભ

તા. ૭મી એપ્રિલે હુબલીના સરકાર કેન્દ્ર ઉપરના એક કથા સમારંભમાં મુખ્ય પ્રધાન બીજા સંભાવિત ગૃહસ્થા સાથે હાજર રૂલા હતા.

તા. ૮ મીએ સરકાર કેન્દ્ર ઉપર એક મહત્વ કુરતીની હરીફાઈ યોજવામાં આવી હતી તેમજ એક હિંમત શો બતાવવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે આશરે આઠ હજાર માણસો એકઠા થયાં હતાં.

રંજનાત્મક કાર્યક્રમ

તા. ૬ મી એપ્રિલે શ્રી કુલસહ અને એની પાર્ટીએ એક રંજનાત્મક કાર્યક્રમ આપ્યો હતો. તે પ્રસંગે આશરે

જે હજારની મેદની એકઠી થઈ હતી. ઓલ ઇન્ડિયા રેડિયો ઉપરથી શ્રી. કે. સી. વેંકટરામૈયાનું દારૂનિષેધ અંગેનું વ્યાખ્યાન બ્રોડકાસ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું તથા 'અધઃપાલ' નામે એક નાટક પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૧૦ મી એપ્રિલે શ્રી કુલસહ અને એની પાર્ટીએ એક નાટ્ય સમારંભ યોજ્યો હતો. તા. ૧૧મી એપ્રિલે પણ બીજું એક નાટક ભજવવામાં આવ્યું હતું. સાર અભિનેતાઓને એ પ્રસંગે ઈનામો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

તા. ૧૨ મી એપ્રિલે દારૂબંધીની પ્રચાર ગાર્ડ તરફથી સરકાર કેન્દ્ર ઉપર રેડિયો બજાવવામાં આવ્યું હતી એ પ્રસંગે મુખ્ય સરકારનું પાલમેન્ટરી મંત્ર શ્રી. એસ. આર. કેશીએ જનતાને દારૂનિષેધના કાયદાનું વફાદાર રીતે પાલન કરવા ઉદ્દેશ્ય કર્યું હતું.

સપ્તાહની સમાપ્તિ કણાટક વિલાપીના ઉપકુલપતિ શ્રી. આર. એ. જગીરદારના પ્રવચનથી થઈ હતી. સપ્તાહને અને દારૂબંધી આંધિકારીની કચેરીમાં એક આઠ સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો.

છેલ્લે મ્યુનિસિપાલ હાલમાં એક સભા યોજવામાં આવી હતી. પ્રમુખસ્થાને જિલ્લાના કલેક્ટર હતા. કલેક્ટરે પોતાના વ્યાખ્યાનમાં દારૂનિયંત્રી નીતિમાં સરકારને સહકાર આપવા માટે જનતાને વિનંતિ કરી હતી. સદરજી વ્યાખ્યાનનું શ્રી. વૈકુંઠરામૈયાને કનડામાં ભાષાન્તર કર્યું હતું.

સમ્યક્ દર્શન

એકંદરે જોઈએ તો મુંબઈ રાજ્યમાં નિર્વ્યસની યુગની નવોન્મેષશાક્તિની ઉપાતો સત્કાર કરવા માટે જે ખાસ તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી તેમાં હિન્દીભાષામાં ત્રણ આકર્ષક બિનિયતો પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં હતાં અને એની એક લાખ અને ચાલીસ હજાર નકલો સારાયે રાજ્યમાં રસ્તાઓ, શેરીઓ, ગલીઓ, ટ્રામ-એસે, લોકસ્ટ્રેનો, રેલ્વેનો, મારકેટો, બહેર સંસ્થાઓ વગેરે ઉપર સુવ્યક્ત રીતે બંધક કરવા માટે વહેંચવામાં આવી હતી. મુંબઈમાં ટ્રામની લાખો ટિકિટો ઉપર 'નશાબંધી દારૂ નવરખન' એ ધ્યેયસત્ત્વ ઝાપવામાં આવ્યું હતું.

ત્રણ જુદી જુદી સીનેમા-સ્લાઇડોની ૩૦૨ નકલો જુદાં જુદાં ગહેરાનાં સીનેમાગૃહોને આપવામાં આવી હતી.

પ્રચારગાંડીઓ દ્વારા સ્થળે સ્થળે ખતાવી શકાય એ માટે દારૂબંધી અંગેની જુદી જુદી ફિલ્મોની ૫૪ નકલો ખાસ તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

૮૪ ગુજરાતી, ૫૫ કનડ, ૫૪૬ હિન્દી અને ૬૦ મરાઠી રેકૉર્ડો દારૂબંધી સંપ્રતિહ દરમિયાન બજાવવા માટે વહેંચવામાં આવી હતી.

ધૃતિહાસને પાને રહેશે

આસરે દોઢ લાખ જેટલાં પોસ્ટરો, અઢીસો જેટલી સ્લાઇડો, પચાસેક જેટલી ફિલ્મો, પત્રિકાઓ અને પુસ્તિકાઓ દારૂબંધી સંપ્રતિહ દરમિયાન પ્રગટ કરવામાં મળ્યાની દારૂનિયંત્રણ સમિતિએ જે પ્રયત્નો દાખવેલ તેની સારી એવી કદર થયેલી, એલ ઇન્ડિયા રેડિયોનાં, જુદાં જુદાં રેડિયોનાં ઉપરથી દારૂનિયંત્રણ અંગેના જે કાપકેમો, ૧૦૫ થયેલા તે પછી ખૂબ ઉપયોગી નીવડેલા. આજ સંપ્રતિહ દરમિયાન રાજ્યની દારૂબંધી સમિતિએ પ્રગટ કરેલ 'Bombay's Alcohol Problem', નામક પુસ્તિકા માટે મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજા મદારાજસિંહે બહુજ પ્રોત્સાહક સંદેશો મોકલેલા. રૂઝમાં ઢીંચે તે એક વહીવટકુશળ રાજ્યના ધૃતિહાસમાં દારૂબંધી સંપ્રતિહ એક મુવલ્યું સંપ્રતિહ તરીકે સાદા રહેશે.

—: સંજ્ઞવન :—

ગુજરાતી, મરાઠી, કાનડા અને અંગ્રેજી એ ચાર ભાષાઓમાં પ્રગટ થતું એક લોકપ્રિય સંસ્કારગ્રેરક માસિક

લવાજમના દર

વાર્ષિક	૩-૦-૦
છમાસિક	૧-૮-૦
છૂટક નકલ	૦-૬-૦

આજીજ આદક થવા માટે લખો

મંત્રી. દારૂબંધી સમિતિ
ઓહર કસ્ટમ હાઉસ,
કાઠ, મુંબઈ-૧

અક્ષયતૃતીયાનું મહત્ત્વ

આ દક્ષિણેશ આપણે અક્ષય તૃતીયાને અષાઠ્ઠ મહત્ત્વ સમજી શકીએ. આ દિવસે સૂર્ય મેષ અને ચંદ્ર રાજમાં હોય છે, એટલે અને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં છે. ખારે રાશીઓમાં આ બે રાશીઓ પશુપાતન (મેષ-મેઠુ) અને ખેતી (રુષભ-અર્ધ) સાથે સંબંધ ધરાવે છે. પ્રાણી માવજતો અધિષ્ટાતા સૂર્ય અને વનસ્પતિનો અધિષ્ટાતા ચંદ્ર છે. એટલે પશુપાલનની ગણી મેષમાં પ્રાણીઓનો પ્રાણહતા સૂર્ય હોય છે, અને ખેતીની ગણી રુષભમાં વનસ્પતિનો રાજ ચંદ્ર છે. આથી ખેતુનો મારે આ મહા પર્વ છે. તેથીજ આ દિવસે હજી કેરવનનો આરંભ થાય છે.

વર્ષા સૂર્ય એટલે વિરાટનો આત્મા, ચંદ્ર એટલે મન. આત્મા અને મન ઉચ્ચ સ્થિતિમાં હોય એ મંગલ મુહૂર્ત જ લેખાય.

ઋતુનો વિશિષ્ટ મહિમા

અને આ વખતેજ ખેતીના આરંભ કાર્યની શરૂ છે. શેવના તાપમાં જમીનમાંનાં વિભાવીય તત્ત્વો શોષાઈ મધાં હોય છે. ઉપલા પડે દરમાંથી પ્રાણુત્ત્વ મુક્તી શીખું હોય છે. એટલે હવે નીચલા પડને ઉપર ચડી તેને તાપ અને હવા ખચકાવવાની હોય છે, ખાતર મેળવી. જમીનને નવા પાક માટે તૈયાર કરવાની હોય છે, અને જોડે એમે ચાર દિવસ અખળ પાછળ કરવામાં ઋતુનો તાપ નડતો નથી, પણ ભે ભાતિક જોડે શ્રદ્ધાનું બળ પણ મેળવાય તો ખેતુ નથી. એથી આ દિવસેજ ખેતિનો પ્રારંભ થાય છે.

ખરે જોતાં આ મહિનાની કાળી મજુરીનો આ ધોમ-ધખા મહિનામાં આરંભ થાય છે, અને તેથી લોકો શ્રદ્ધાનું આરંભ મહો અને મેળવે તેમાં કશું અગોચર નથી.

કાંતિનું મહાપર્વ

પણ નિત્ય મુહૂર્ત શરૂનો આ દિવસ એતિહાસિક દિવસો પછી ભાગ્યશાળી છે. એ દિવસે દિવંતો એથી સમર્થ કાંતિકાર અને સાસાન્સેન્ટેક એવા એક નાદિ પણ બે મહારથીઓનો જન્મ થયો હોય. ત્રાવે પ્રાચીનમહાગ્રીય વ્યક્તિઓ તે દેહધક્તવન્તા ભગવાન પરશુરામ અને દિગ્દુપત પાદરાશીના સ્થાપક શ્રી શિવજી

મહારાજ ! એકે આખા આર્યાવર્તને આવરી લેતા દેવયોના મહત્ત્વ મહાન ક્યું, અને મહાદેવ ત્યાગની રાજસત્તાને નિયમનમાં આણી. ખીલકો અગ્રથી વિજાપુર અને કંદહારથી કામરૂપ સુધી વિસ્તરેલી, અને જળે રોપતા શિરપર ખીલી જરી દિયર થઈ હોય તેવી-ફિલીપ્પેસ વા બગદીયરે વા જેવી મર્વધોભ્યા કચાવનારી મોરલ સંસ્કૃતિના મુળમાંથી ક્યો, અને અવિચાર, ધર્મા અભિમાન અને અવ્યવસ્થાથી મુળપ્રાય થયેલી દિગ્દુ નાતિમાં મોરવ, સત્ય અને અભિમાને પુનર્જીવિત ક્યો.

કાંતિદાસમાં પહેલી કાંતિ

પરશુરામના સમય પહેલાં જગતમાં ધર્મને બંધ, વિષ્ણવ અને રાજપટલા થયા હશે, પણ ખરી કાંતિ-રાજતંત્રમાં સમજી દરકાર અને રાજત્વની મહાદાનું સ્થાપન તેમના વખતમાં જ પહેલીવાર થયું. જગતની કોઈપણ પ્રજાના કાંતિદાસમાં તે પહેલાં આવી કાંતિ થયાની હાલ ક્યાંકો નથી. અપ્રિય રાજસત્તા સામે બંધ ધર્મ, પણ રાજત્વ સ્વયંબુ હક્કનો દંતકાર તો પહેલાં પરશુરામેજ ક્યો. રાજત્વ એ પ્રજાકથાઓ માટેજ છે, રાજસત્તા ત્યાગ અને સંસ્કારનું નિયમન છે, માટે એ સિદ્ધાંત તો પરશુરામેજ પહેલાં સ્થાપે અને તેથી જ પહેલી કાંતિ તેમનીજ.

રાજસત્તાની મર્યાદા

પરશુરામનું સમય જ્ઞાન રાજત્વના દુષ્ણો સાથે જુલ્યામાં મધું હતું. પશુખળથી મન બનેલા, અને પત્ત શોભણમાં જરાએ અર્ધમાં નહિ લેનાર રાજકુળોના નિરોધ ઉન્નવનમાંજ એમનું જ્ઞાન વ્યતીત થયું હતું. એકવીસ એકવીસ મહા મંદાર કરી તેમણે પ્રજા વિરોધી રાજત્વને ચાખું કાઢ્યો, પણ જનક અને દશરથ જેવા દાખલાઓમાં ત્યાં જ્યાં રાજસત્તા સ્વાર્થસાધક નાદિ પણ પરમાર્થ-આધક હતા એવું તેમણે દીઁ ત્યાં તેમની રૂઝ જેવી સંદાર-શક્તિ સદાશિવની કાળાબુક શક્તિમાં અદમાઈ મધ, અને શક્તિનું સાર્થકત્વ સંદારમાં નહિ પણ સંસ્કારમાં છે એ સિદ્ધાંત તેમણે સ્થાપિત ક્યો.

કાંતિનું પ્રવાન લક્ષણ

અમે આ મજુરીને કોમેડી નાંખી પોને ન રાખતાં આજણીને આપી. આ

આણેલી અને સાધેલી ક્રાંતિમાંથી લાભ ના ઉઠાવતાં બેઠકો, ક્રાંતિ (સર્વ) પ્રકારની સાધના પ્રમાણે) કેવળ પરોષિ જ થાય, એ પૂર્ણ થાય એટલે ક્રાંતિકાર નિષ્ફળિ લે એવું લોકકલ્યાણક ક્રાંતિનું પ્રધાન લક્ષણ તેમણે સ્થાપ્યું. ભારત સિવાયના જગતભરના ઇતિહાસમાં ક્રાંતિની પૂર્ણતા પછી ફળભાગનાં બીજા બેઠક દર્શાવે તેમ છે, ઇટાલીના ગેરીઆદરી અને દક્ષિણ અમેરિકાના બોલીવાર.—

શિવાજીરાજાનો જીવન સંદેશ

ભારતના ઇતિહાસમાં તે એવી એક બીજી વિભૂતિનો પણ જન્મ થયો છે સભાદિના ગિરિશિખરોમાંથી જન, સામન, અને સેનાપિહોળા એક મોળા વર્ષના બાળકે તે કાળના જગતમાં સૌથી બળવાન રાજસત્તા સામે પડકાર કર્યો. અત્યારના યુવાનો જ્યારે વેશજીવામાંથી પરવારતા નથી એવી નાની ઉંમરમાં તેણે એકલે હાથે એ મહાસામ્રાજ્યના પાયા હલાવી નાંખ્યા, સ્વજનોના દ્રોહ, શત્રુઓની સાથે સામગ્રી, ધુતોની દગલગાળ સર્વેની સામે માત્ર લીધેલ સંકલ્પ અને વજ્ર જેવી અકલ નિષ્ઠા પર નિર્ભર રહીને તેણે હિંદુપત પાદશાહીનું સર્જન કર્યું અને નિષ્ઠ પામતા આર્થિકને નવજીવન આપ્યું. યજ્ઞ જ્યારે આ અવિશાંત સાહસ પરંપરાને પરિણામે એને રાજપદ મળ્યું, ત્યારે તેણે તે ક્રાંતિયોગી પરશુગમને પગલે ચાલી એ રાજપદ અને એ રાજ્ય પોતાના શ્રેષ્ઠ શ્રીસમર્થ રામદાસને ચરણે ધર્મી. આ રીતે નવહિંદુત્વના નવચિંતાએ પણ કૃતયુગના પરશુરામના ક્રાંતિના સિદ્ધાંતને કલિયુગમાં ફરીથી સ્થાપિત કર્યા.

કર્મયોગની પરકાષ્ટા

આ સિદ્ધાંત તે કર્મયોગની પરકાષ્ટરૂપ કર્મફળ ત્યાગ છે. ગીતાભાષ્યા નિષ્કામ કર્મયોગનું પ્રધાન લક્ષણ એ મનાય છે કે માણસે ફળની આશા રાખ્યા વિના જે કર્તવ્યો આવી પડે તે કરવાં. એ કર્મોનાં ફળરૂપે જે કંઈ પ્રાપ્તિઓ થાય તે નિર્લેપ લાવે એ સ્વીકારી શકે. એટલે એના કર્મયોગમાં ફળ મળે તો ભોગવવાનું છે. પણ ક્રાંતિકારના કર્મયોગમાં તો એ ફળનો પણ ત્યાગ છે. એમાં તો એ કર્મ કરતાં આવડતી આદતોના ભોગ ધવાની તત્પરતા રાખવી પડે, પણ એ સિદ્ધ થતાં એનું ફળ પારકાને આપી દેવું બેઠકો. જગતના ક્રાંતિકારો આ મંથોદા સ્વીકારે તો ક્રાંતિના માર્ગમાંનાં ધણાં વિઘ્ને, આપમેળે રાખી જાય.

ક્રાંતિનો બીજો સિદ્ધાંત

વળી આ બે ક્રાંતિવિરોધે પોતાના પરાક્રમનાં ફળોને અર્પણ કર્યા તેમણે પણ એટલી જ લોકસંમર્દ ભાવના દાખવી ક્રાંતિનો બીજો સિદ્ધાંત રચ્યું કર્યો છે. પરશુરમે કસ્થપાદિ ઋષિઓને પૂર્વા આપી, બાલકનું કર્તવ્ય એવું બતાવવાનું છે કે સમૃદ્ધિ અને ઉપભોગ કરતાં સ્વત્વ, સાદાઈ અને ત્યાગ ચરીત્રાત્માં છે. આથી ઋષિઓએ પૂર્વીમાં નામ મારતો સ્વીકાર કરી તરતજ યોગ્ય રાજનીઓને વડે'ગી આપી, શ્રી. સમર્થે પણ મહારાજ શિવાજીને રાજ્ય પાલું આપી, નિ:સંગી સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિરૂપે વહીવટ કરવા અદેશ આપ્યો. આમ ક્રાંતિમાત્ર લોકસંમર્દ માટે જ છે, ક્રાંતિકાર કે તેના સંબંધીઓ માટે નથી એ મહાસિદ્ધાંતનું આ બન્નેએ દર્શન કરાવ્યું.

આ સિદ્ધાંતો અપનાવો

સ્વજન સંકેતને લીધે હું આનો વિસ્તાર કરતો નથી. પણ સર્વાંગીક્રાંતિના આ યુગમાં આ મહાન ક્રાંતિકારોએ સ્થાપેલા ક્રાંતિના સાચા સિદ્ધાંતો પ્રચાર પામે, અને અલપારે પણ અનુસરણ એ જરૂરનું છે. એટલે જ એ આમજનતા પૃથ્વીપૂજા કરે છે, તેમ એ અને છત્ર લોકો ક્રાંતિની પૂજા કરે, આજે લોકસંમર્દી ક્રાંતિની વિચારણા થાય, અને તે માટે પ્રયત્નો આરંભાય.

આવી દુષ્ટ ભાવનાથી પ્રેરાઈ ગુજરાતના ધણાં ભાગમાં આજે દાલકડકી વગેરે અપદાની રમતોની હરિશ્ચંદ્રો યોજાય છે, અને યુવાનો કૃતિમ રણખોરી ખેલે છે, અને એ રીતે વિદ્વાનો અને શહેરીઓએ વિસારી દીધેલા રામ અને શિવાજીનું સંભારણું ભળી રાખે છે. કદાચ ધરતીના પેટમાં જ ક્રાંતિનાં બીજ હશે. તેથી આમ થતું હશે. કે સંસ્કારની પરંપરા ભાગવનાર નગરપ્રજા આવા મહોત્સવનું મુદ્દય બૂટી ગઈ છે. જલદી સંસ્કાર બ્રહ્મ યનાર દેશની પ્રજાએ મૂળ કથાઓ બૂટી જતાં પતાએ તેનાં મૂળ સાચવી રાખ્યા છે.

અમે તેમ જગ્ન લોળીમાં શરૂ થયેલી આ નવ ઉપાસના યુવાનો અખાત્રીજ ગુણી ચાલુ રાખે એ એમના સ્વીકારના બંધો માટે જરૂરનું છે. મેગના તાપથી કરોર અનેકા તેમના શરીર જ દેશને પાળે જવાનું આપી મડે. માટે આ તત્વેવારની સાચી ઉજવણી કરવી હોય તે ગુણવત્તાથી એક માસ માટે આવી રમતો રમવા, અને અખાત્રીજને દિવસે અદ્યાય શરીરસંપત્તિની કસોટી કરવ.

કેવું અજબ પરિવર્તન! કાલે જે નશાબાજ દાડકિયો હતો અને ગટરમાં
સબડતો હતો તે આજે સંસ્કાર-કેન્દ્રનો મશહૂર વ્યાયામ-વીર બની
ગયો! એજ છે સાચો શરાબખંધીનો પ્રભાવ!

મહેરનો રાજ

વેપક :

કૃષ્ણદાસ શાહ

નગરના વિશાળ ચોમા-
નમાં જહેરસળા ભરાય હતી.
સલાની મધ્યમાં ત્રિંગી ઝંડો
ફેરાતો હતો. આસપાસ
મેંદી મેદની જમા થઈ હતી
અને વ્યાસપીંડ પર ચુગરાનવા
અશ્વત્થી નેતાઓ એકઠા હતા.

સલાની ચક્રચાતમાં પ. બાપને પિય એવા
“એકલો અને રે! તારી બે હાકે મુની કોઈ ન આવે તો
એકલો અને રે” ના ભાવવાદી ગીતો તરફ સો કાદના કન
ગયા હતા. ગીતો પછી સંસ્કાર કેન્દ્ર તરફથી અંગ
સરન અને વ્યાયામના પ્રયોગો શરૂવામાં આવ્યા હતા.
“ગીનના તાલબદ્ધ શુર સાથે સેત્રીમ, લાડી અને મલખમ
ના પ્રયોગો થતા હતા અને સલાની મેદની એ પ્રયોગો
મધુર નિહાળી રહી હતી.

ચોરીવાર પછી સાયકલના પ્રયોગો થયા. સાયકલને
પિમે ચલાવવી, એક પગે ચલાવવી, એક હાથે ચલાવવી,
મૈના પર કમાન લેવી, એનું એન્જિન બળાવવું ત્રિ. પ્રયોગો
પેઠે પછી એક થવા લાગ્યા. એક મુસ્લીમ યુવાન આ
ભાગ પ્રયોગો કરી રહ્યો હતો સાયકલને મેદાનમાં સ્થિર
રી એના પર એન્જિન બળાવી કપડાં કાઢવાના અને કપડાં
હેરવાના એના પ્રયોગને જનમેદનીએ તાળીઓના હાથ-
પાટ્ટી વધારી લીધી હતો. સલાના પ્રમુખશ્રી પણ એના
પ્રયોગો જોઈને તાબૂજ થયા. પ્રમુખે પોતાના પ્રવચનમાં
એને અલિનદન પણ આપ્યા.

પણ એના બ્રહ્મકાળ બાબુવા જેવો હતો. સંસ્કાર
કેન્દ્રની ધાવમાં આવ્યા પછી અદ્યતન વ્યાયામના પ્રયોગો
કરનાર મુસ્લીમનું નામ મહમદ હતું. એક જમાનો હતો
તે એ પીકાતો રાજા હતો. મહમદ વિના પીકું અને
માં વિના મહમદ શન્ય હતા. ગામના ઘરાળખાનાને
હતો હતો. જેટલાં લોકો પીકામાં પીવા આવતા એ
પાસેથી મહમદ પૈસા પકાવતો અને એ જાણ પૈસાને

એ એકલો દારૂ પીને પીકામાં
અલમસ્ત બનીને પડી રહેતો.

એની બીબી મહેરનિસા
આ બધું જાણતી હતી. છતાં
મુઝે મોટે એ બધું બરદાશ
કરતી હતી. મહેરનિસા તવ-
રાશના સમયે ચરખો કાંતતી.
ગામની રેડીઆ શાળામાં

જતી અને ત્યાં કાંતણુ પ્રવૃત્તિમાં જે કંઈ રોજ મળતી તે
લઈને ઘેર આવતી. મહમદ તારતાર પીને આવતો અને
મહેરનિસાના પૈસા પાકુ એ બળાવખરીથી હીનતી લઈને
પીકામાં જઈને વાપરી નાખતો હતો. છતાં પતિની સેવા-
માંજ તસ્લીન રહેનારી એક નિષ્ઠા વાળી બીબી આ બધું
મુઝે મોટે સહન કરતી હતી.

એક દિવસ મધરાતે મહમદ પીકામાંથી આવ્યો એના
મોંમાંથી દારૂની બદબો મારતી હતી અને માથામાંથી લોહી
નીકળતું હતું અને લથડિયાં ખાતો ખાતો એ ઘેર આવ્યો.
ત્યારે મહેરનિસા કેરોસીનના ઝાંખા દીવાના તેજમાં એને
ચરખો કાંતવામાં તસ્લીન હતી. રેડીઆ શાળામાંથી એને
આજે ચોંધાટની એક નાનકડી તસ્વીર મળી હતી એ
એણે જારી પર દેખાવી હતી અને એના સામું એક મહે-
રનિસા ચરખાના ફરતા ચક્ર સાથે ધીમું ધીમું ગાતી હતી :—

“હમ તો ચરખા ચલાકે પીયા”

એકએક એનું ગીત થતી ગયું અને ધ્યાક દઈને અવાજ
થયો ચરખો પકતો મુકી મહેરનિસાએ બેધું તો ખાર-
છામાં ઉંચરા આગળ મહમદ પડ્યો હતો અને એના
માથામાંથી લોહી નીકળતું હતું. મહેરનિસાએ મહમદની
પાસે જઈ એનું માથું જોળામાં લીધું. પોતાની સડીના
છેડાથી કપાળમાંથી લેતા જખમને સાફ કરી પરી બાંધી.
મહમદના મોંમાંથી ત્યારે પણ દારૂની બદબો મારી રહી
હતી.

‘લવાઇ’ શબ્દ સાંભળીને કોઇને થશે આ વળી
મૂળાજ્ઞાનાની વાત ક્યાં કરે છે? લવાઇ તો હવે મરી
પડવારી છે. જીવે છે તેમ હવે મરવાની રાહ જોઇને.
તેને વળી લવાઇવાની રીં જરૂર છે!

આજની લવાઇનું સ્વરૂપ જોઇને કોઇને આવે
પ્રશ્ન થાય તો તે સ્વાભાવિક છે. આજે લવાઇમાં કંઈ
જોવા જેવું રહ્યું નથી. ભવેલા લોકરંજનના બદલાને
ગતીય વસ્તુઓ રજૂ કરી, ગંદા એન ચાળા કરી,
હીન સંવાદો બોલીને ગામડાની ભોળી જનતાને ગૂંચી
જાય છે. ગુજરાતમાંથી આ રંજનનો જૂનો પ્રકાર હવે
હુપ્ત થતો જાય છે. અત્યારે તો ઉત્તર ગુજરાતમાં નેમાંવ
ખાસ કરીને મહેસાણા પ્રાંતમાં હજીય લવાઈ થાય છે.
લવાઈ કરનારા મુખ્યત્વે તરગાળા હોય છે. એમની
વસ્તી ઉત્તર ગુજરાતમાં છે. તેમનો ધંધો જ લવાઈ
કરવાનો હોય છે. ફરસાક તરગાળા લવાઈ છોડીને નાટક
મંડળીઓમાં જોડાયા છે.
જયશંકર મુંદરી જેવાએ તો
નાટકની દુનિયામાં નામના
કાઢી છે. આજે પણ થયું
નહોં નાટકમાં કામ કરે છે.
તેણે લવાઈનો આશ્રય છે.

લોક રંજનનો

પ્રારંભિક પ્રકાર

લવાઈ એ લોકરંજનનો જાતામાં
જૂનો પ્રકાર છે. જ્યારે નાટકો આટલાં
લોકપ્રિય થયાં ન હતાં ત્યારે યામ-
જનતાને આ લવાઈ જ મનોરંજન પૂરું
પાડતી. પણ એ વખતે લવાઈ માત્ર
મનોરંજન કરતી એમ નહિ. આનંદ
સાથે કંઈક કહેતી પણ પરી. લવાઈ
દ્વારા મુધારાની વાત કહેવામાં આવતી.
વહેમ, અસાન, આગલસ, કુળેમાં
વગેરે પ્રશ્નો લવાઈના વેશોમાં વધી
લેવામાં આવતા. જમાનાને યોગ્ય એવા
ખાસ વેશો લખવામાં આવતા એ સમયે
લોક જનગણના માધ્યમ તરીકે લવાઈ
કામ કરતી હતી. જ્યારે શિક્ષણનો પ્રચાર

ન હતો જ્યારે દેશપ્રેમની તીકળતાં ન હતાં ત્યારે આજની
વેંડે લાખણો થતાં ન હતાં. એ વખતે લવાઈ દ્વારા સમાજ
સુધારાની વાત કરવામાં આવતી હતી. અને લોકોના
મન પર તેની ધારી અસર થતી હતી.

લોક લવાઈ

ઓછાં ખરચે અને ઓછાં સાધને

ગામડામાં લોક-જનગણિત આણવું

આપણું એક પુરાતન

પ્રચાર-અંગ

એનું

પ્રાચીન અને અર્વાચીન

સ્વરૂપ, તેમજ પ્રચાર

સાધન તરીકે વિશાળ

પાયા ઉપર એના

ઉપયોગની શક્યતા

લેખક

પીતામ્બર પટેલ

પણ આજે તો સાપ ગયા અને લીમીટા રહ્યા
એના જેવી દશા લવાઈની થઈ છે. જમાનો બદલાયો.
લોકરૂચ બદલાઈ, લોકોમાં શિક્ષણનો પ્રચાર થયો.
ગુજામી ગઈ. આઝાદી આવી. લોકતંત્ર આવ્યું. ઘણું ઘણું
બદલાઈ ગયું. છતાં લવાઈ તો એની એ જ રહી. તેના
વેશો (ખેલ) એના એ જ રહ્યા. આજે તો લવાઈ માત્ર
તરગાળાએના લાગે ઉમરાવવા પૂરતી રહી છે. લવાઈમાં
હવે નથી રહ્યું મનોરંજન કે નથી રહી મુધારાની લાવતા.
એટલે જે છે તે સ્વરૂપમાં તો લવાઈની છપાડવાનો કંઈ

અર્થ નથી. લવાઈના ચાલુ
વેશો ભણે જુલાઈ જતા.
લવાઈની અસ્વીકૃતતા બને
હુપ્ત થઈ જતી. પણ લવાઈમાં
જે લોકજનગણિતનું બળ રહેલું
છે, તેનામાં જે ભારેભાર
પ્રચારશક્તિ ભરેલી છે તેના
તો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
લવાઈ એ નાટક પહેલાનું
સ્વરૂપ છે. ગામડાઓમાં,
મગૂર વિસ્તારોમાં લવાઈ
નાટક કરતાંય વધુ અસર-
કારક કામ કરી શકશે. એટલે

આજે જરૂર છે તે લોકલવાઈની. નવી
લાવનાપાળા, નવી દૃષ્ટિવાળા ‘વેશો’
ખાસ લખાવા જોઈએ. અને એવી
લવાઈ જે ફરીવાર, પહેલાંની જે ગામે-
ગામ ભજવાય તો લોકજનગણિતમાં લવાઈ
મોટો ફાળો આપી શકે.

જમાનાને અનુકૂળ બને તો—

આજે આઝાદી આવી છે છતાં
ગામડાની સ્થિતિમાં, ત્યાંની પરિસ્થિતિ-
માં બહુ ફેર પડ્યો નથી. આજે દેશને
અનાજની જરૂર છે. આપણી સરકાર
વધુ અનાજ ઉગાડેના પ્રચાર કરે છે.

ગામે ગામ આ વાત પહોંચી જવી નોંધ્યો. ખેડૂતના દિલ સુધી 'વધુ અનાજ વાવો' 'તું સૂત પહોંચવું' નોંધ્યો. એટલું જ નહિ પણ તેની પાછળની ભાવના પણ તેને સમજાવવી નોંધ્યો. આ કામ કોણ કરે! એને માટે મનોરંજન દ્વારા પ્રચાર કરવાની રીતો અજમાવવી નોંધ્યો. વધુ અનાજ વાવો, ગામડાં સાફ રાખો, ગૃહ-ઉછોગેને સજ્જન કરો, દેશને આપાદ કરો... આના વિશે જુદા જુદા વેશો લખાયા નોંધ્યો. એ કામ ત્રણ સદ્ગુણ છે. અને ભવાઈની રીતે લોકો સમજે એવી સાદી રીતે એ વેશો ગામડાઓમાં ભજવાવા નોંધ્યો. આ કામ કોણ કરે! ધંધાદારી તરગાળા કે ભણેયાઓ તો નહિ કરી શકે. તેમનામાં હવે એવો ઉત્સાહ રહ્યો નથી. તેમનામાં નવી દૃષ્ટિ પણ નથી. છતાં એ તેઓ આ કામ હાથમાં લે, જમાનાને અનુકૂળ ભવાઈ કરે તો તો ગામડાની અને દેશની સેવા કરી કહેવાય. પણ એ લોકો તો આ કામ કરે કે ન કરે, પણ ગામના નવજોડિયા જુવાનો કરી શકે. દરેક જાણીતી મંડળી ને પ્રયત્ન કરે તો આવા વેશો ભજવી શકે. વિદ્યાર્થીઓ આ કામમાં વધુમાં વધુ ઉપયોગી થઈ શકે. રજાઓમાં, આળસમાં દિવસો પસાર કર્યા વગર ને લોકજનશ્રુતિ માટે આ કામ હાથ ધરે તો લોકમાનસ ઘડવામાં ફાળો આપી શકે. આમ કાચકંડોએ અને સેવકોએ પણ આ કૃત્ય થતા આ અસાધ્ય પ્રચાર શક્તિવાળા ભવાઈના સ્વરૂપ વિશે વિચાર કરવા જોવા છે.

જેમ ગામડાઓમાં લોકજનશ્રુતિનું કામ ભવાઈ દ્વારા થાય તેમ શહેરોમાં મજૂર વિસ્તારોમાં દારૂનિયંત્રક કામ પણ ભવાઈ દ્વારા થઈ શકે. કેટલાક ઉત્સાહી નવજુવાનોએ 'લોક ભવાઈ' નામનો પ્રયોગ કર્યો હતો. તેમાં પ્રચાર હતો. લોકરંજન હતું. પણ તેની દૃષ્ટિ પ્રત્યક્ષ સરકારની નિંદા કરવાની હતી. એથી એ લોકભવાઈ લાંબી ન ચાલી. પણ એજ રીતે મજૂર કલ્યાણની વાત ભવાઈ દ્વારા કહેવા જેવી છે. મુંબઈમાં તો મહારાષ્ટ્રીય લોકરંજનનો જનપ્રિય પ્રકાર 'પવાડા' તો ઉપયોગ મજૂર વિસ્તારોમાં થાય છે. 'પવાડા' લોકોના મન પર ધારી અસર પેદા કરે છે. ભવાઈ એ પણ એવો જ લોકપ્રિય મનોરંજનનો ગુચ્છાતી પ્રયોગ છે. અમદાવાદમાં અવેતન દલાકારોનો

મંડળીએ લોકભવાઈ દ્વારા મજૂરોમાં દારૂની જોડવાનો પ્રચાર કર્યો. નોંધ્યો, અમદાવાદમાં રંગમંથનિક મ્યુનિસિપાલિટીની ચૂંટણી વખતે ભગત પ્રયોગ કર્યો હતો. એ ધોરણે લોકકલ્યાણની ભાવનાના નવા 'વેશો' ભજવાવા નોંધ્યો.

આપણી કેટલીક પ્રાચીન પરંપરાઓ સાચી રાખ જેવી છે. તેમાં જમાનાને અનુરૂપ ફેરફારો કરી નવસંસ્કરણ કરવા જેવું છે. ભવાઈ પણ તેમાં આ જાય છે. ગામડે ગામડે ફિલ્મચિત્ર તો પહોંચે ત્યારે નાટકમંડળીઓ પણ શહેરો છોડીને ગમડામાં જવા નથી. એટલે ગામડા માટે ભવાઈ વધુ અનુરૂપ છે. ભવાઈ રજુઆત એવી તો સાદી અને સહેલી છે, કે તેમાં નાખ્યોની પણ જરૂર નથી. તને માટે ખાસ રંગમંથન જરૂર નથી. જુદલા મેદાનમાં, આકાશના ચંદ્રેવા ની મશાલના અગ્નિવાળે ભવાઈ થઈ શકે છે. ભજ ગામડાની થાકેલી જનતાને આનંદ આપશે. એ સા નવી પ્રેરણા પણ આપશે. રંગમંથનિની દિશામાં જે ભાકરે કામ કરે છે તેઓ માત્ર શહેરનોજ ખ્યાલ કરે છે. તો ઠીક નથી. ગામડાની દૃષ્ટિએ પણ આવા પ્રયોગ કરવા નોંધ્યો. શહેરોની પ્રગતિથી દેશની પ્રગતિ થવા નથી. ગામડાનાં ઉદાર વગર હિંદનો ઉદાર થવાનો નય અને હરેક ચિહ્નિત માણસ પર ગામડાનું નય છે. કે અજુ અરે ને રીતે અદા કરેવું જ નોંધ્યો.

પ્રાચીન પરંપરાનું નવસંસ્કરણ

શહેરવાળાઓ આવે અને ગામડાનો ઉદાર કરે ગામડાનું કામ કરે એવી આજા ગામડાવાળોએ ને રાખી નોંધ્યો. ગામડું કામ ગામડાએ જ ઉપાડી લેવું નોંધ્યો તેમાંય આ જવાબદારી ગામડાના ભણેલા વર્ગે ઉપાડી લેવી નોંધ્યો. તેમની આગેળ લોકઅવાઈની આ વાં મૂકવા જેવી છે. ભવાઈ નામથી ભડકા ન ચતાં તેમાં રહેલી છૂટી શક્તિને કામે લગાડી નોંધ્યો. દેશની નવરચના થઈ રહી છે ત્યારે બધીય તાકાત કામે લગાડી નોંધ્યો. એટલા માટેજ ભવાઈ પર આટલો ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

મનુષ્યને જે કુધાનિવારણ પૂરતું જ અન્ન અને અંગ હાંકવા પુરતાંજ વસો માત્ર દુનિયામાં મળતાં હોત તો વેર-ઝેર, દુઃખ-ચિન્તા કશું જ ન હોત. પરંતુ માણસને જે ઇચ્છે તેથી વધારે મળે છે એટલેજ વધુ ને વધુ મેળવવાની તેને ઇચ્છા થાય છે. એમાંથી જ કોંઈ,

ભૂત અને રોટલો

પ્રયોજક
હરીશ નાયક

—૦૦—

લોભ, મોહ - પ્રગટે છે અને અધર્મનું સામાન્ય દુનિયામાં સ્થપાય છે. એ સનાતન સત્ય તમને આ વાર્તા સમજાવશે.

એક દિવસ સવારના પહોરમાં એક મરીખ ખેડૂત પોતાની પોટલીમાં એ રોટલા બાંધી ખેનરે ગયા. ખેનરમાં પહોંચી જઈ એણે પહેલાં રોટલાની પોટલી એક ઝાડ નીચે મુકી અને પોતે હળ ખેડવા લાગ્યા.

ખેનર થઈ એટલે એણે બગદને ચરવા માટે છોડા મૂક્યા અને પોતે ખાવા માટે ઝાડ પાસે પહોંચ્યા. ત્યાં જઈને લુચ્છે છે તો એની રોટલાની પોટલી ન હતી. આમતેમ ખૂબ શોધી, પણ કયાંય તેને પતો લાગ્યો નહિ, અને એટલામાં જતું આવતું પણ દેખાયું નહિ. ત્યારે રોટલા કાણ લઈ ગયું?

ખરી રીતે રોટલા એક ભૂત ઉપાડી ગયો હતો, અને તે ઝાડની ઉપર ચઢી બેસી ગયો હતો.

ખેડૂત બોલ્યો “કંઈ નહિ, ચાલો! એક દિવસ ખાવાનું નહિ મળે તેથી તો કંઈ મરી એણેજ જસનો છું. બિચારા કોઈ બૂખ્યા માણસ લઈ ગયો હશે! ભગવાન એમનું ભયું કરે.”

એમ બોલી કુલે જઈ પાણી પી તે ફરીથી હળ ફેરવવા લાગ્યો. ભૂત એકદમ ઉદાસ બની ગયો. તે અધર્મ પાસે પહોંચ્યો અને તેને બધી વાત કહી સંભળાવી.

અધર્મ : (ચરસામાં) “હું ચૂરખ છે. કામ કરતાં પણ તને આવડતું નથી! જે સંસારી લોકો આમ જ સતોષી જીવન જીવતાં થઈ જશે તો આપણે કોઈ ભાવ પણ નહિ પૂછે. સમજ્યો! જા, વરતથી, કોઈ એવી સુકિત અજમાવ કે મનુષ્યોમાંથી સતોષ રચા જતી રહે, નહિ તો તને ફક્તી પર અધવી આવશે.”

ભૂત વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે શું થાય? વિચાર કરતાં તેને એક ઉપાય બહી ગયો.

તેણે એક ખેડૂતનું રૂપ ધારણ કર્યું અને પેલા ખેડૂતની પાસે જઈ નોકર તરીકે રહી ગયો.

પહેલે વરસે તો એણે ખેડૂતને ઓપી શિખામણ આપી કે ‘નદીના ભાંસમાં ખેતી કર’

ભગવાનને કરતું તે તે વરસે વરસાદ બિચકુલ પડ્યોજ નહિ. કોઈને ત્યાં પાક નહિ ઉતર્યો, ત્યારે પેલા ખેડૂતને ખૂબજ લાજ થયો. નદીના ભાંસની જમીન પોચી અને ભીની હોવાને લીધે ખૂબજ અનાજ ઉગી નીકળ્યું.

બીજે વરસે પેલા બૂતે ‘ખેડૂત પાસે એક ડુંગરાના ઢોળાવ પર ખેતી કરાવી. બીજે વરસે એકદમ અતિદુષ્ટ થઈ અને ખજાનાં ખેતરો પાણીમાં ડૂબી ગયાં અને તથાજ ગયાં ત્યારે ઢોળાવ પરથી પાણી વહી જવાને લીધે પેલા ખેડૂતને કંઈજ નુકસાન થયું નહિ. હવે તો એ ખેડૂત પાસે એટલા શાણુ ભેગા થયા કે કોઠારના કોઠાર ભરાઈ ગયા. આટલું બધું અનાજ! આટલા બધા પૈસા! એ ખરચે તો શેમાં ખરચે?

જોતે એને દાદ પીવાનું શીખવાડી દીધું, અને જાલવનનું ચથુ પછી તો પૂછ્યું જ શું? ખેડૂત દાદ બનાવી બનાવી મિત્રોની સાથે પીવા લાગ્યો.

બૂત તરતજ અધર્મની પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો — “મહારાજ! હવે ચાલો, અને લુચ્છો જે હવે મન અજમાવ્યો છે તે. હવે ખેડૂત કોઈ દહાડે બગી શકે તેમ નથી.”

બને જાણા ખેડૂતને ઘેર પહોંચ્યા, જોયું તો ત્યાં આશુઆશુના ખેડૂતો ભેગા થયા છે. અને ખૂદ ખેડૂતની પત્નીજ બધાને દારૂ પાઈ રહી છે એટલામાંજ તેને ઠોકર વાગી અને દારૂનો પ્યાલો હાથમાંથી પડી ગયો.

ખેડૂત :— (ચુસ્તે થઈને) “ જંગલી જેવી! તું અને બકરીનું દૂધ કે દાળનું પાણી સમજે છે?”

જૂઠા અધર્મને કહેવા લાગ્યો “ આ એજ ખેડૂત છે કે જે ગરીબ હોવા છતાં રોટલાના ખોવાયેલી ઠીકર કરતો ન હતો.”

ખેડૂત પત્નીને જ્યારજસ્તીથી દારૂ પાવા લાગ્યો. તેજ વખતે ત્યાં એક સાધુ બીબ માગવા આવ્યો, ખેડૂતે તેને ધૂતકારી કાઢ્યો અને કહ્યું “ અરે બા, આપ્યો ના અહીંથી, અંદર રોતો ધુરી આવે છે! અહીં ખાંધા બાવાનું કંઈજ નહિ રમે!” અધર્મ ઘણો જ રાજ થયો.

જૂઠા બોલ્યો : “ અરે આતો કંઈજ નથી, જુઓ તો ખરા આગળ શું થાય છે તે?”

અધર્મ : “ વાહ બાઈ જૂઠા, ખૂબ મજા પડી ગઈ આમજ ને લોકો દારૂ પીને એકબીજા સાથે સિંચાળની જેમ કપટની વાતો કરવા મંડી પડશે તો તો આપણું રાજ્ય અચળ રહેવાનું.”

જૂઠા : “ મહારાજ! હજી તો પહેલો પ્યાલો છે. બીજો પ્યાલો તો પીવા દો પછી તો તમે એમને વાપના રૂપમાં ભરીશો.”

બીજો પ્યાલો પીવાને હજી વાર હતી ત્યાંજ લોકો અંદર અંદર કોચાલ કરવા લાગ્યા અને મહાભારી કરવા મંડી પડ્યા. કોઈએ કોઈનું નાક કાપ્યું તો કોઈએ કોઈનો કાન. અરે ખૂદ એ ખેડૂતનેજ ધૂમ મારે પડ્યો.

અધર્મ : [જુરા થઈ ગઈ] “ વાહ વાહ! વાહ વાહ!”

જૂઠા : “ હવે ત્રીજો પ્યાલો પેટમાં પરે એટલુંજ, બધા સુવરે બની જવાના.”

ખેડૂતોએ ત્રીજો પ્યાલો પહોંચી ગયા. દરેક વિચિત્ર બની ગયું. તેઓ પથુની જેમ નાચા થઈ નાચવા લાગ્યા. કોઈ આમ દોડવા લાગ્યું અને કોઈ તે દોડવા લાગ્યું, અને પેત્રો અમીર બનેલો ખેડૂત તો મંદ મોરીમાં જઈને સૂતો અને સુવરની જેમ કાદવ-ઉપવેશ લાગ્યો.

અધર્મ : “ વાહ જૂઠા! તેં તો મનુષ્યનું કામ કર્યું હો? દારૂ એ તો મનુષ્યના સર્વનાશનો એક અવળને મંગ છે, મને લાગે છે તેં દારૂ બતાવતી વખતે સિંચાળ વાધ અને સુવરનું લોકો જરૂર તેમાં રેડી દીધું હશે તેથી જ તો તેઓ વારંવાર સિંચાળ, વાધ અને સુવર જેવા થતા જાય છે.”

જૂઠા : “ મહારાજ! વાન એમ છે કે જે મનુષ્યને એના કુધાનિવારણ માટે અજ મળતું રહે તો એ કાષ્ઠ તત્ત્વની ધમાલ કરતો નથી. જેવું એને વધારે પડ્યું મનુષ્ય કે એણે ધાંધલ રાર કરી દીધી. બસ, એજ મંત્ર મેં ખેડૂત પર ચલાવ્યો. જ્યાં મુખી એ નિર્ધન હતો ત્યાં મુખી એ સંતોષથી પેતાનું જીવન પીતાવતો હતો. મેં એને એટલું જુડું અજ આપ્યું અને એટલા બધા પૈસા આપ્યા કે એની સુધિ જાદુ થઈ ગઈ. મુઠ્ઠા બતાવવાનું શીખી લઈ એણે પરમેશ્વરના આપેલા શુભકારી પદાર્થને ત્રિવિભોગના માદક પદાર્થો બનાવી દીધા. સિંચાળ, વાધ અને સુવરના અંશ તો એનામાં પરેડેથી જ હતો, જેવો મોકો મળ્યો કે તરત તે બધાએની મેળેજ મેળે ચઈ ગયા. હવે એ દારૂડીઓ બની રહી પથુ જેવું જ, જીવન પીતાવશે.”

અધર્મ જુરા થયો અને તેણે જૂઠાને પ્રેમથી બતાવી દીધો *

* મહર્ષિ રૂઢાચાર્યની એક વાર્તા પ્રમાણે

ધરતીને ખાળે —

(ભજનનો ટાળો)

સાંતીડા લાવો, જવડા! સાંતીડા લાવો!
હરિચુલ્લ ગાયો, જવડા! હરિચુલ્લ ગાયો!
જવતરની મૂઠી દૂંકી, જવતરની માયા દૂંકી,
દૂંકાં આયુષની બુટ્ટી દૂંકી રે, સાંતીડા લાવો!
સાંતીડા ૦-

કંકામે કટખ લાવે, ઊલો વનવગડો લાવે,
દાદથી તો દુનિયાં આખી લાવે રે, સાંતીડા લાવો!
સાંતીડા ૦-

સાંતીડા લઈને આવો, ખેતરમાં અન્ન પાવો,
રતી માતાના બુલ્લ મૌ ગાયો રે, સાંતીડા લાવો!
સાંતીડા ૦-

રતી મૈયાને ખાળે, કુંડા કેરા હિચોળે,
પણાં હાંચિ, તમેય હાંચિ ઓસે રે, સાંતીડા લાવો!
સાંતીડા ૦-

ભજાનો દેહ ખોટો, એને કરજો ના ખોટો,
નિશામાં ખેડૂતનો મળે ન જોરા રે, સાંતીડા લાવો!
સાંતીડા ૦-

રમણલાલ સોની

દુર્જન નિન્દા —

(દુહા)

ઝાઝળ પડવે પાક, વ્યંદળનો વેલો વધે;
તરણે સમદર તરણ (પણ) દુરિજન કિરપા નો દૂગે!

તક્ક નિરવિપ થાય, મહેરામણ મીઠા બંને;
હાલાહલ (ને) ખારાશ, દુર્જન પંડ પડમે જતાં!

સસલાં થાય શીઝાળવાં (ને) માંણહાને ઉગે પુનઃ;
પણ અંતર આંખો ના ઉગે દુરિજનને સચબુચ.

અમરત કણ જેલે ક્રમે ને ભજવે વેરંથાના ભાવ,
પણ અંતર અડ સોમલ છલે,

એ દુર્જનથી વખડાં ભડાં!

સરખા દુર્જન ને નાગ, એ સતોની વાણી જૂઠી;
કરે છંછેડ્યા નાગ, ખલ કરે કારણ પિના.
ભડી મુજનની સાત, મીઠી દુર્જન વાતથી;
એ સાતે કરે દૂલ, મધ-વાતે વખ-વેલીઓ!

કરકોટનાં જોર જેર થતાં મંતરબળે,
પણ દુર્જન અંતરજોર જેર કરે મંતર, દવા!

રણ, વન કે પર્વત પડે દેને જલમ લીના નાથ!
પશુપાનિએ પાલવે (પણ) ભુડા દુર્જનનો સાથ.

‘અનામી’

નીરા

અને

તાડ-પદાર્થોના

વિકાસની

પંચ-વર્ષીય યોજના

સુંબઈ પ્રાંતમાં નાળિયેરી, ખજુરી, તાડ, સુરમાડ

- ઉદ્યોગ નવો નથી

વગેરે ખાંડ પેદા કરતાં તાડડેશો અનેક રમણે મેરી સંખ્યામાં ઉગે છે. નાળિયેરી સિવાયની બીજી ત્રણ જાતો ખાસ કરીને જંગલી જાતો છે. નાળિયેરીનું વૃક્ષ ફળ આપે છે. ન્યારે બીજી ત્રણ જાતોમાં ફળ આપતી નથી. અને એથી જ તે એનો યથાર્થ ઉપયોગ કરવામાં ન આવે તો એ ફેવળ નકારી જ જવાની છે. આ તાડડેશોને ફાઇપલ્યુ પ્રકારના ખાસ ઉછેરની જરૂર પડતી નથી. એનું છેલ્લે માત્ર કરવામાં આવે તો એમાંથી રસ જરૂર છે, અને એ રસ ખાટો ન થઈ જાય તે પહેલાં તંદુરસ્તી-પોષક પીણું તરીકે એનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. અથવા તો ગોળ, ખાંડ, શરબત, સાકર, મિઠાઈ વગેરે એમાંથી બનાવી શકાય છે. નીચે એના અંતિમ તબક્કે આવતાં ખાટો થવા માટે છે અને એમાંથી તાડી બની જાય છે, એ રિથિતિમાં એને તંદુરસ્તી-પોષક નીચે કઢી શકાય નહિ અને એ રિથિતિમાં તે પીવામાં આવે તો કેડે ચડે છે.

કુદરતી અમુલ્ય બક્ષીય

આ દેશની આ આકર્ષક સંપત્તિથી જે ખેડવાય છે તેને જરૂર એમ પૂજાનું મત થાય છે કે કુદરતની આ ભેટનો ઉપયોગ માણસની સમજ સંકીર્ણ મુશ્કેલી પૂરેપૂરે થાય છે કે નહિ? મોટા ભાગનાં તાડ ડેશોને ઉપયોગ અત્યારે તાડી મેળવવામાં થાય છે. આ તાડી મરીજ વર્ષને પીણું તરીકે આપવામાં આવે છે અને એ પીણું પોષક છે એમ આ વર્ગ માનતો થઈ જાય છે. ફેટલાંક તાડે જસો ફેવળ નકારામાં જાય છે. માત્ર એનાં ખાંડમાંથી સાદરીઓ, દોરડાઓ વગેરે બનાવવામાં આવે છે. આ રાષ્ટ્રિય સંપત્તિનો દુર્વ્યય એટલો બધો થઈ ગયો છે કે એની વધુ અવગણનાં કરી શકાય તેમ નથી.

(૨) તાડ ગોળનો ઉદ્યોગ એ કાંઈ નવો ઉદ્યોગ નથી, એનું અસ્તિત્વ બ્રિટાનમાં પણ હતું. પરંતુ આગળની સરકારોએ એના ઉપર દેખરેખને લગતો સખત અકુશ મુકેલો હોઈ તેમજ પૂરતી સગવડોનો અભાવ હોઈ આ ઉદ્યોગ સંતોષકારક પ્રગતિ કરી શકેલ નહિ. પરંતુ ન્યારે હાલની પ્રમુખીય સરકાર ૧૯૪૬માં સત્તા ઉપર આવી અને એણે હાલની અમલ કરવાનો નિર્ણય કર્યો ત્યારે તાડ-ડેશોનો યથાર્થ ઉપયોગ કરવાની જરૂરિયાતની એને પ્રતીતિ થઈ અને એ હેતુ પાર પાડવા માટે બધી જ સગવડો અને ફેટલાંકો આપવાની જરૂરિયાતની પણ સરકારને યોગ્યતા જણાઈ. તદુસાર હાલની સરકારે નીરાના વેપારનું તેમજ ગેલ અને ગીલ નીરા-પદાર્થોના ઉત્પાદનને વેચ આપવા અંગે નક્કી કર્યું. વધુમાં હાલની કારખાંસે એકાદ જનતા લોકોને કંઈક અંશે ઈતર વ્યવસાય આપવાને પ્રયત્ન પતાવવામાં પણ આ નિર્ણયથી મદદ થઈ. સરકારના હાલની કાર્યક્રમની સફળતા કંઈક અંશે નીરા અને તાડ પદાર્થોના વિકાસની યોજનાની સફળતા ઉપર પણ અવલંબે છે.

પ્રયોગાત્મક યોજનાઓ

(૩) એટલે જ ૧૯૪૬-૪૮ ના વર્ષ માટે એક પ્રયોગ તરીકે, અથવા તો ચોક્કસ મુદ્દ નીરાનું પીણું તરીકે વેચાય કરવાની યોજનાને સરકારે મંજૂર કરેલી. આ પ્રયોગ મુંબઈ અને અમદાવાદમાં સરકારની દેખરેખ હેઠળ કરવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રયોગથી એમ ફક્ત થયું કે નીરાની થોડી મળી માંગ રહે છે. એથી જ નિષ્પ્રયત્ન સમજાવેલો કે સરકારની દેખરેખ હેઠળ સદાનુ પ્રયાગ ચાલુ રાખવાનો

સરકારે નિર્ણય કર્યો. એ ઉપરથી શ્રી. મનન નાથકે અને શ્રી. કૃષ્ણદાસે શાહે ૧૯૪૭-૪૮ના વર્ષ દરમ્યાન નીરા અને તાડ પદાર્થોના વેચાણ અને વિકાસ યોજના એક યોજના તૈયાર કરીને મુદ્રત કરી. સરકારે આ યોજના રેવન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ રિજોલ્યુશન નં. ૪૬૫૫/૪૫ તા. ૧૭ ઓક્ટોબર ૧૯૪૭ હેઠળ મંજૂર કરી. આ યોજના અમલમાં મુકતાં આવેલાં પરિણામો ઉત્સાહજનક હતાં. તેમ સાથે સાથે યોજનાને પુરેપુરું સાકાર રૂપ આપવાની અગત્ય પણ વજીલાતી હતી, આથી સરકારે રેવન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ રિજોલ્યુશન નં. ૪૬૫૫/૪૫ તા. ૨૩ જુન ૧૯૪૮ હેઠળ સરકારી યોજનાનાં પ્રયોગને ૧૯૪૮-૪૯ના વર્ષ દરમ્યાન મોટા પાંચા ઉપર અમલમાં મુકવાની મંજૂરી આપી. આ યોજના હેઠળ શુદ્ધ અને તંદુરસ્તીપોષક નીરાનું વેચાણ કરવા માટે, તાડ-પદાર્થોનું ઉત્પાદન તથા સંચયન કરવા માટે તેમજ બજારમાં યોગી માગણી જાહેર કરવા માટે એક "બોર્ડ" સ્થાપવાની પણ હવિ રાખવામાં આવી છે તદ્દનુસાર માનાઈ સમાજસેવકો તેમજ પગારદાર નેહરોની દેખરેખ હેઠળ મોટાં શહેરો, મામડાં આ તેમજ આમ મિસ્ત્રાઓમાં પદ્ધતિસર નીરાનું વેચાણ હાથ ધરવામાં આવ્યું છે.

નીરાની પ્રામાણિક ચિહ્નિત્વા એમાં મહત્ત્વ જરા-પણ નથી એમ દર્શાવે છે. પીણાં તરીકે નીરા વધે તેટલા દેશમાં આવે તે પણ તેનાંથી ફેર ચડતો નથી. સેવાગ્રામ અને બીજા સ્થળે કરવામાં આવેલા તાદરા પ્રયોગોથી આ હકીકતને ટેકા મળે છે.

પોષક અને શક્તિવર્ધક

જુદી જુદી ઉંમરનાં, જુદા જુદા ધંધાવાળાં સ્ત્રી કે પુરુષ બંને જાતિનાં લોકોએ નાનાં અથવા મોટા પ્રમાણમાં, દરરોજ અથવા દોઢકોઈ નાને પીણાં તરીકે નીરા લીધે છે તેને જતાં તેઓને ફેર ચડ્યો નથી. એમને એ તંદુરસ્તી-પોષક પીણું બનાવેલ છે. યુનાના સત્વરણક સાથે એને સાચવી પણ શકાય છે. નીરા અને તાડી બંને ખાંડ ઉત્પન્ન કરતા તાડમાંથી પેદા થતાં હોવા છતાં બંને વચ્ચે ખુબજ સ્વચ્છ ભેદ રહેલો છે. બીજા કોઈપણ રૂઝના રસની પેઠે નીરા પણ કુદરતની એક બક્ષીસ છે. પીણું તરીકે એ લઘુ શકાય છે. મનુષ્યની ચરીરરચના ઉપર એની હાલત જાનિકારક અસર નથી. નીરામાં મલાઈ ન હોઈ એથી ફેર પણ ચડતો નથી. આવા શુદ્ધ નીરામાંથી જ સારા, ચાંદળો, કણ અને પોષક

ગોળ બનાવી શકાય છે. ખાંડ આપના કોઈપણ તાડના મીઠા રસને ૧૧૮ થી ૧૨૦ ટેમ્પરેચરે ઉકાળવામાં આવે અને ત્યારપછી એને બે ઘરવામાં આવે તે શેરડીના રસની પેઠે જ એ રસ પણ ફરી નકકર બને છે. તાડ-ગોળ શેરડીના ગોળ જેવો જ ચોક્કસ, તગતમતો અને કઠ્ઠણ દુધ છે અને એને વિશિષ્ટ માંદમ પણ હોય છે. મિઠાઈ બનાવવામાં શેરડીના ગોળને રચાને એને ઉપયોગ પણ થઈ શકે છે. મનુષ્યના શારીરિક વિકાસ માટે બરડી એમાં અને સહેલાઈથી એકરસ થઈ જતાં, પોરેલિયમ, કેસ્ટ્રમ, ફેસ્ટ્રસ વગેરે ખનિજો તાડગોળમાં હોવાને કારણે એ તંદુરસ્તી પોષક પણ છે. તાડગોળ બનાવવાની પદ્ધતિ સાવ સારી છે અને સહેલાઈથી શાખી શકાય તેવી છે. તાડગોળનો ઉલ્લેખ એ આપણા પ્રાચીન ગ્રામ્યોચ્ચ છે, જાજ મુખી હિન્દમાં એ પ્રવર્તતો આવ્યો છે અને હજારો આમજનો માટે એ મુખ્ય અથવા ગૌણ આવકનું સાધન છે.

ચાલુ યોજનાનાં આર્થિક પરિણામો

આવતા જુન માસમાં નીરાની ચાલુ અતુ પૂરી થશે એટલે ચાલુ વર્ષની યોજનાનાં આર્થિક પરિણામોના પૂરેપૂરે અને આધારભૂત ખ્યાલ આવેલા એ હજી થયું વહેલું ગણાય, છતાં અત્યારસુધી મળી આવતા હિસાબોને આધારે આ પરિણામોના આછો ખ્યાલ કરવો આવશ્યક છે. એથી તા. ૩૧મી માર્ચ ૧૯૪૯ સુધીના આવકઅવકાના કામચલાઉ આંકડાઓ નીચે પ્રમાણે આપ્યા છે.

	રૂ.	આ.	પા.
આવક	૧૬૭૭૧૮	-	૦-૦
ખર્ચ	૨૩૨૭૪૦	-	૮-૦
વધારાનું ખર્ચ	૩૫૦૨૨	-	૮-૦

રિમાર્ક : રૂ. ૩૫૦૨૨-૮ નું જે વધારે ખર્ચ થયું છે તેમાં હિપ્પર્ગીનાં શિક્ષણ સિથિરના ખર્ચ રૂ. ૧૦૦૮૬-૭૬ નો પણ સમાવેશ થાય છે. લગભગ બેઘાજ વિસ્તારોમાં નીરાના વેચાણમાં તાજેતરમાં થયેલા મુશ્કેલી ઉપરથી એની આસર રખાય છે કે ચાલુ અતુના હવેના અઢી માસ દરમ્યાન જે નકો થશે તેને લીધે આવકઅવકાના આકડા મેળબેળ થઈ જશે.

પ્રત્યક્ષ સરકારે આદેશ દારૂખંધીના તાત્કાલિક અમલને લીધે બહુ જનતાનું તેમજ

વાળાઓનું લક્ષ અત્યારસુધી ગરીબ પ્રજાને આર્થિક, સામાજિક તેમજ શારીરિક દૃષ્ટિએ નૃકસાનકારક નીવડતી કેથી તાડીને ઉત્પન્ન કરવામાં જ તપસતાં તાડવૃક્ષોના છુદ્ધિકુત ઉપયોગ કરવા તરફ વળ્યું. તાજેતરના અનુભવ દર્શાવે છે તેમ આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ નીચાને એક પોષક-પીણું તરીકે લોકપ્રિય બતાવી શકાય છે. ખાસ કરીને ખેતરાકની અમૂલ્યતા તંબીના આ સમયમાં બનતાને ગોણુ પૂરક ખેતરાક પુરો પાડવાની સરકારની ફરજ છે. એટલે જ લેડિના મોટા ભાગને લાલ્લદાથી બનાવવાના હેતુથી નીચે યોજનાના વિકાસ કવળ જરૂરી છે.

અગત્યનાં લક્ષણો

આ યોજનાનાં અગત્યનાં લક્ષણો નીચે મુજબ છે.

(ક) એ તાડ પદાર્થોના ઉલોગના વિકાસને ઉત્તેજન આપે છે અને સંપૂર્ણ દાહ્યથી અમલમાં આવતાં જે હાથે તાડનું છેદન કરનારાઓ ધંધા વગરતા થશે તેને આ યોજના ધંધો આપે છે.

(લ) સરકારની દાહ્યધીની નીતિને કારણે મધાક વગરનાં ઇંતર પીણુંઓ બનતાને આપવાં પડે તેમ હોઈ આ યોજના જરૂરી છે.

(મ) કેથી તાડી ઉત્પન્ન કરવાના ઉપયોગમાં લેવાતાં તાડવૃક્ષોના આ યોજનાથી છુદ્ધિકુત ઉપયોગ થાય તેમ છે.

(ન) આ યોજનાથી “મૂળમાંથી ઘન” પેદા થશે.

(ચ આ યોજના કરકસરી ધોરણે તેમજ વિશાળ પાયા ઉપર અમલમાં મૂકી શકાય છે અને એક વ્યાપક માગણીને એ પહોંચી તલે છે.

(છ) તાડગેળ જેવા પદાર્થો નીચમાંથી થોડા અર્થ અને સહેલાઈથી બતાવી શકાય છે અને એથી જ આયોગને ઉત્તેજન મળે તેમ છે.

(જ) ગેળ અથવા ખાંડની જરૂરત સર્વત્ર રહે છે. તાડના વનની પાસે આવેલાં ગામડાંઓને ગેળની આબતમાં આ યોજનાથી પગલર બતાવી શકાય અને વધારાનું ઉત્પન્ન આસપાસનાં ગામડાંઓમાં વહેંચી આ તાડગેળમાં મનુષ્યની શરીર રચનાને

ઉપયોગી એવા બનવો રહેલા છે. તંદુરસ્તી અને વિકાસ માટે બનવો જરૂરી છે. સગભાં સ્ત્રીઓ માટે એ ટેનિક પણ છે. અને એમાં, કહેવાય છે કે, ઔષધના લક્ષણો પણ છે.

(ઝ) એ પોષક અને સારા પદાર્થો ઉત્પન્ન કરે છે.

ન આ યોજના દાહ્યધીની પૂરક છે.

ખાદ્ય પદાર્થો ઉપરના પ્રતિબંધને કારણે તાડનો ઉપયોગ તાડી મેળવવા માટે થઈ શકશે નહિ અને એમાં તાડનું છેદન કરનારાઓના ધંધા પડી ભાંગશે. પરંતુ એ તાડગેળના ઉલોગને હાથ ધરવામાં આવશે તો તાડવૃક્ષોના લાભદાયી માર્ગો જે ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે તેને ખ્યાલ તાડીના બ્યસનીઓને આવશે અને એથી એનામાં સામાજિક દૃષ્ટિએ પણ વિચાર પરિવર્તન થશે.

અન્યોન્યાયકથી ઉલોગ

દાહ્યધીના હાલના કાર્યક્રમ અનુસાર એપ્રિલ ૧૯૫૦ થી સંપૂર્ણ દાહ્યધીનો અમલ થશે. એટલે ધણીખરાં તાડવૃક્ષો નિરુપયોગી બનશે. અને એ એમાંથી નીચે નહિ કાઢવામાં આવે અથવા તો તાડપદાર્થોનું ઉત્પાદન નહિ કરવામાં આવે તો આ વૃક્ષો કવળ નકામાં જશે. નાળિયેરીના વૃક્ષોમાંથી તો, આ દેશમાં નાળિયેરની તંબી હોઈ, નાળિયેર મેળવી શકાશે. ખજૂરી, તાડ અને મુરમાડની વૃક્ષોના ઇંતર ઉપયોગ કરવાનો પ્રથમ રહે છે. ઉપર સ્ટુટ કરેલું છે તે મુજબ નીચાનાં એક પીણું તરીકે વેચાવાની યોજના વધુ વિકાસને પામ છે. પરંતુ બધાં જ તાડવૃક્ષો માત્ર આજ ઉપયોગમાં લેનારો એમ કહી શકાય નહિ. એટલે જ તાડવૃક્ષોના મોટા ભાગને ઉપયોગ તાડ-પદાર્થો અને ગેળના ઉત્પાદન માટે કરવાનું અત્યંત આવશ્યક બને છે. આ ઉલોગ હજી કેવળ આભાસરૂપમાં જ છે. અને એણે એટલો બધો ઝડપી વિકાસ દટી શકી નથી લીધો કે જેથી કરીને ૧૯૫૦ના એપ્રિલ સુધીમાં બધાં જ મળી આવતાં તાડવૃક્ષોના ઉપયોગ થઈ જવાની આશા રાખી શકાય. અત્યારે પ્રભોલોગ સ્થિતિ તરફથી આ પ્રયોગ થઈ રહ્યો છે. નીચાનું વેચાણ અને તાડગેળનું ઉત્પાદન એ બંને અન્યોન્યાયકથી છે. કારણ કે ન વેચાયેલાં નીચે જે અત્યારે ફૂંકી દેવામાં આવે છે તેના ઉપયોગ તાડગેળ અથવા તાડ-

પદાર્થો બનાવવામાં કરી શકશે. એટલે કે ઘડવધીને કારણે કાજલ પડતાં તાડપક્ષામાંનાં બધાં નહિ તો ઘણાં ખરાનો ઉપયોગ આ યોજના હેઠળ બે કરવાનો હોય તો બંને યોજનાઓ નીરા અને તાડપક્ષાઈ નિદાસ યોજનાના માતાહીં મુખ્ય સંચાલકના કેન્દ્રવર્તી અકુરા હેઠળ મુકવી એ અતિવાર્ય છે. પૂનામાં થોડા વખત પહેલાં મળેલી બીજી પ્રાંતીય નીરા-કાર્યકર-અધિષ્ઠામાં પણ આજ બંનેનો અભિપ્રાય વ્યક્ત થયો હતો. આ સંબંધિત યોજનાના સફળ વહન માટે પૂરેતો લાંબો સમય લેઈએ અને એથી જ પંચવર્ણીય યોજના અનુસ્ય શકાશે. આ યોજના હેઠળ જે માણસોને નોકરીમાં રાખવામાં આવશે એમને પણ ચાલુ નોકરીની કંઈક બાહેધરી મળશે અને એટલા પૂરતી એમની કાર્યદક્ષતા પણ વધશે.

નવી યોજના :-

સંચિત યોજનાની દૂધી રૂપરેખા નીચે મુજબ છે.

[૧] મુદત ... વાર્ષિક હિસાબ સાથે પાંચ વર્ષની મુદત

[૨] શરૂઆત ... તા. ૧લી જુલાઈ ૧૯૪૯

[૩] બનાવટો ... (અ) નીરા અને નીરાની મિશ્રિ

(બ) ગોળ, ખાંડ, શરબત અને બીજી બનાવટો

[૪] વિભાગો ... બે વિભાગો

(૧) નીરા અને નીરા મિશ્રિ-એનું વેચાણ

(૨) ગોળ, ખાંડ અને બીજી બનાવટોનું ઉત્પાદન

[૫] ડિવીઝનો ... ડિવીઝન ૧

‘ડી’ ડિવીઝન-મુંબઈ અસહમાદ અને પૂના

‘ડી’ ડિવીઝન-મ્યુનિસિપાલિટી વાળાં નાનાં શહેરો

‘ડી’ ડિવીઝન-ગ્રામ પંચાયતવાળાં ગામડાં અને બીજાં ગામડાં

‘આર’ ડિવીઝન-લોકાની કમણી બહુ આછી હોય એવા પ્રામ વિસ્તાર

‘એ’ ડિવીઝન-આશ્રમો અને સંસ્થાઓ
‘પી.એસ.’ ડિવીઝન-સહકારી સોસાયટીઓ
ડિવીઝન ૨

ડી.જી.પી.—ધરમશ્યુ ગોળનું ઉત્પાદન

એમ.જી.પી.—ધરમશ્યુ ગોળનું ઉત્પાદન

[૬] એકમો :—નીરાનો બગાડ ઓછો થાય અને ખર્ચ ઉપર અકુરા રહે એ હેતુથી વિભાગો અનુસાર નક્કી કરેલા કેન્દ્રોની સંખ્યા અને આપવામાં આવતું નીરાનું પ્રમાણ.

[૭] વેચાણનાં સ્થળો :—

(અ) કેન્દ્રો અત્યારે છે તે મુજબ જ પરંતુ સંખ્યા અબાધિત અને આશ્રમો તેમજ સહકારી સંસ્થાઓ.

(બ) નક્કી સ્થળ નહિ

[૮] બનાવટોના (અ) નીરા-બન-સેન્ટર ઉત્પાદનનું સ્થળ અથવા ડીપો જે અનુકૂળ પડે તે

(બ) લાઈસન્સમાં જણાવેલું સ્થળ.

[૯] નિરીક્ષણ અને દેખરેખ (અ) નિયુક્ત થયેલા માનાહીં નિરીક્ષકો

(બ) નિયુક્ત થયેલા માનાહીં નિરીક્ષકો

[૧૦] સરકાર ... (અ) અત્યારની પેઠે પગાર દાર સરકારી નોકરો
(બ) પગારદાર શિક્ષકો

[૧૧] નાણાં વ્યવસ્થા :—

(અ) ખર્ચ પેટે સરકાર તરફથી થતી નાણાકીય સહાય અને વેચાણ પેટે સરકારને મળતી આવક.

(બ) (૧) વ્યક્તિગત ઉત્પાદક

(૨) શિક્ષકો માટે સરકાર તરફથી થતું ખર્ચ

(૩) હિંદ સરકાર તરફથી મળનાર સગળી

[૧૨] શિક્ષણ શિબિરો:—

ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણાટક એ ત્રણ
માટે યોગ્ય સ્થળે બંને મહિના માટે ત્રણ
પ્રાદેશિક—શિક્ષણ શિબિરો

[૧૩] મચ્ચાર ... કીલ્ચો, સ્લાઇડો, બાતિ
ચિત્રો, અને સાહિત્ય વગેરે
બતાવવાં અને રજૂ કરવાં.

[૧૪] સંશોધન અને નેશનલ હાઇ સ્કૂલ
ઓપથીય કાર્ય

[૧૫] હિસાબ અને હાલની પેટેજ
ઓડિટ

[૧૬] પચવર્ષીય આનંદ
યોજનાની શ. ૧૫,૭૬૩૭૫
આર્થિક અસર ખર્ચ

રૂ. ૬૪,૩૦૫૦૦
નફો
રૂ. ૧,૪૮૮૭૫

યોજનાની રૂપરેખા

આ યોજના બે વિભાગોનું એકત્રીકરણ કરવાનો
ઉદ્દેશ રાખે છે—

[૧] નીચા અને નીચા—અનુદરોની વિદ્યાર્થી
યોજના અને

[૨] મુખ્ય પ્રાંતની આરોગ્ય સમિતિ વરકો
અંગ્રાહિત તાલુકાના ઉત્પાદનની યોજના : અને
તા. ૩૦ મી જુન ૧૯૫૪ ના રોજ પુરા થતા પાંચ વર્ષના
સમય દરમ્યાન પ્રતિવર્ષે બંને વિભાગોના કમચઃ વિકાસનું
દ્રષ્ટ રાખે છે. આ યોજના હેઠળ આરોગ્ય સમિતિની
બધી પ્રાદેશિક સમિતિઓને અત્યાર માટે, આ પ્રથમ
ને ચાલુ રાખવા હશે તે અધીજ રામ સહકાર
અને માર્ગદર્શન આપવામાં આવશે.

બનાવટો

ઉચ્ચ બે વર્ષ દરમ્યાન મેળવેલા અનુભવ અમ
દર્શાવે છે કે નીચા ન્યાં કાલવામાં આવતો હોય તેજ

સ્થળે, તાલુકામાં કોઈએ બધી જ નીચા અથવા તો વધારાનો
બીનવપરાયેલ નીચા બપોરે નહિ અથવા તો ખારી થતો
અટકે એ હેતુથી તાલુકાના બધા જ બીજા મિત્રોનું
ઉત્પાદન પણ તેજ સ્થળે કરવું એ અર્થ હોય તે માત્ર
અવલોકન નહિ પણ આવરક પણ છે. આ ઉદ્દેશને
પાર પારવા માટે નીચાને આશો મળે તે પહેલાં જ
જેટલા જરૂરનાં એવું વેચાણ થઈ શકે તેમ હોય
એટલે જ જરૂર વેચાણકેન્દ્રોને આપવામાં આવશે.
તાલુકામાં મેળવતો નીચાનો વધારાનો જથ્થો હિંદને
સ્થળે જ મિત્રોમાં રૂપાંતર પામશે અને
મિત્ર બનાવવામાં જેટલો નીચા વપરાશે તેની કિંમત
જેટલી કિંમત આ બનાવટો વેચવામાં આવશે. સામાન્ય
રીતે એક ગેલન નીચામાંથી એક રોટ મિત્ર બનશે.

વિભાગો

તાલુકાના ઉત્પાદનને નીચા યોજના સાથે
લેખી દેવા માટે બે કે ત્રણ વર્ષમાં આદ્યું છે તેમ
હતાં આ બંને વિભાગોને એકમેકથી છુટા રાખવાની
યોજના જરૂરી છે. પહેલા વિભાગ હેઠળ નીચા અને
એમાંથી બનાવાતી મિત્રોમાં વેચાણ નવારે બીજા
વિભાગ હેઠળ ગળા, ખંડ, સંકળ અને બીજા બનાવટો
ઉત્પાદન રાખવામાં આવશે.

વિભાગ પહેલો:— નીચા અને નીચા-મિત્રોમાં
અનુભવથી એમ જણાયું છે કે આ વિભાગ હેઠળ સી. ટી.
વી. અને આર. એ અત્યારના ચાર વિભાગો ઉપરાંત એ.
(આઈએમ) અને સી. એસ. (સહકારી સંસ્થાઓ) એ બે
વધુ વિભાગો આવરક છે. આ બે નવા વિભાગો બોના
સંબંધે સાથે જ કામ કરશે અને એના મનાવવામાં
અથવા કાર્યકરોને યોગ્ય દરો તેો મનાઈ નિરક્ષર
તરીકે નીમવામાં આવશે. અથવા તેો યોગ્ય વિભાગોની જે
સભ્ય ન હોય તેવા સમાજસેવકો આ કાર્ય કરવા માટે
નીમવામાં આવશે. આઈએમની બાબતમાં અનુભવી અને
પીડ કાર્યકરવર્ગના દસ્તક કામકાજ સુધર કરવામાં
આવશે. અને સહકારી સંસ્થાઓની બાબતમાં જેટલી
સંખ્યામાં તોડવું હિંદ કરનાર વર્ગને કામકાજ હાથમાં
લેવા તેજર થશે તેો સૌસાધની સ્થાપવામાં આવશે અને
એને રજીસ્ટર કરવામાં આવશે. ત્યાં કુપી બે હિંદ
કરનારાઓ એક સાથે આગળ આવી બે ફોર્મો એક
એકમ ચલાવી શકશે અને દરરોજ પ્રત્યેક કેન્દ્ર ઉપર

અઢી ગ્રામત નીચે વેચી-શકશે. નીરાના વેચણુ અનુસાર એમને નક્કી કરેલા દરે કમિશન આપવામાં આવશે. સહકારી સંસ્થાઓના વિભાગમાં કોઈ પગારદાર છેલ્લ કરનાર કામ કરનાર હશે નહિ, કારણ કે સભ્યો પોતે જ તે કામ કરશે. આમ તાકાતું છેલ્લ કરનારાઓ તરફથી પણ સહકારનો સિદ્ધાંત અમલમાં આવશે.

વિભાગ ૨ :—તાડ-ગોળ આ વિભાગમાં બે ઉપવિભાગો છે. એક ધરગણુ ગોળનું ઉત્પાદન (ડી. જી. પી. અને બીલુ જરથાળ'ધ ગોળનું ઉત્પાદન (એમ. ઇ. પી) પહેલા વિભાગમાં કુટુંબો પોતાની જાતે જ નવરાસના સમયે પોતાને માટે ગોળનું ઉત્પાદન કરશે. અને વધારાના જથ્થો સ્થાનિક ખેતરમાં વેચશે. બીજા વિભાગ હેઠળ વાડીઓના મલિકો પોતાના નોકરોની અમુક સમય પુરતી મહેનતની મદદથી જરથાળ'ધ ગોળનું ઉત્પાદન કરશે. તાડ-ગોળ કેમ બનાવેલા એની સમજણ અને માર્ગદર્શન કુટુંબના સભ્યોને તેમજ વાડીના નોકરોને સરકારની પુરજ મોકલે પદ્ધતિસર આપશે. એમ જણાવ મળે છે કે આ હોલોના વિકાસમાં હિંદ સરકારને પણ રસ હોઈ એ પ્રતિક સરકારને આ હોલોના વિકાસના ખર્ચ પુરતી ૫૦ ટકાની મદદ આપવા માટે તૈયાર છે.

એકમો :—

છેલ્લા બે વર્ષો દરમ્યાન નીરા કેન્દ્રો કેટલાં ઉઠાડ્યાં એની સંખ્યા યોજના હેઠળ જ નક્કી કરવામાં આવી હતી. આ યોજના હેઠળ એકમો અંગે નિર્ણય કરેલ છે. દરેક એકમનું સંખ્યાબળ વિભાગને આધીન રહેશે હાલના તરીકે 'સી.' ડિવીઝનમાં ખતેક એકમ દસ કેન્દ્રોનું બનેલું હશે. અને પ્રત્યેક કેન્દ્ર પાંચ ગ્રામત નીરા વેચશે. આમ દરેક જ આદરે ૫૦ ગ્રામત નીરા નીરાધે અથવા નીચલી ગિણદારે વેચવામાં આવશે. અને એ રીતે સરકારને આવતી ખોટ દૂર થશે. વળી આ પદ્ધતિથી ખર્ચ ઉપર અંકુશ મુકવાની પણ સગવડ રહેશે.

વેચણના ભાવો :—

એમ સૂચવાયું છે કે 'સી.' ડિવીઝનમાં અથવા નીરાના ૮ ઓસના ગ્રામસેના ભાવ જે અઢી આના છે તે આના કરતાં અને બીજા વિભાગમાં અસરના દરો એ મુજબ આજ રાખવા :—

વિભાગ

અસરનો દર

'ડી'

૨ આના

'ચી'

૧ આના

'આર'

૩ પાઈ

'એ' અને 'સી. એસ.' એ બે નવા વિભાગોમાં

૮ ઓસના નીચના ગ્રામસેના કિમત ૬ પાઈ અને ૧ પાઈ અનુક્રમે રાખતી. છેલ્લા બે વર્ષ દરમ્યાન જે અનુભવ મેળવ્યો છે અને આ બાબતમાં જે લોકમત પ્રવર્તી રૂબો છે એને અનુલક્ષીને જ આ ભાવો નક્કી કરવામાં આવ્યા છે.

તાડ-ગોળ :— બીજા વિભાગમાં ધરગણુ

કુટુંબોમાં તેમજ જરથાળ'ધ ગોળના ઉત્પાદનની જે યોજના આવે છે તેમાં પહેલે વર્ષે શિક્ષકોની મેવાનો લાભ લેવામાં આવશે. બીજે વર્ષે માનાઈ નિરીક્ષકની રોખરેખ હેઠળ કેન્દ્ર સ્વતંત્ર રીતે કામ કરશે. અને આગળે વર્ષે નીમાથેસો શિક્ષક બીજા નવા કેન્દ્ર ઉપર કામ કરશે. અને આ રીતે ખર્ચમાં બચાવ કરવામાં આવશે. આમ પાંચ વર્ષ દરમ્યાન ૧૦ એકમોમાં પાંચમો કુટુંબો તાડ-ગોળ બનાવતો થઈ જશે. એજ રીતે પાંચ વર્ષમાં ગોળનું જરથાળ'ધ ઉત્પાદન કરતાં નીસ કેન્દ્રો આજ થઈ જશે.

ઓફિસનો ખર્ચ :— ઓફિસનું ખર્ચ માનાઈ

મુખ્ય સંચાલકની હકુમત હેઠળ થશે અને એ ઉપર કટુલા બંને વિભાગો બન્ને સરકારમાં આવશે.

શિક્ષણ શિબિરો :— અનુભવથી એમ જણાયું

છે કે આખા પ્રાંત માટે એક જ શિક્ષણ શિબિર ચલાવતું બંધવ મુશ્કેલ છે. ભારાકીય ભેદ અને નિર્ણયો મોટાકાનો પ્રથમ એ બે મોટી મુશ્કેલીઓ છે. એનલા મારેજ ભાષાના ધોરણે ત્રણ વિભાગોમાં એક એક જુદું જુદું કેન્દ્ર શરૂ કરવાનું સૂચવાયેલ છે. આમ યુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણાટક એ ત્રણેય વિભાગોમાં એક એક શિક્ષણ શિબિર સ્થાપવામાં આવશે. આ રીતે અનુકૂળ રચણે રચાયેલા શિક્ષણ શિબિરો અસ્તવ્યસ્ત નહિ બનતાં યોગ્ય કેળવણી આપશે. અને શિક્ષણનું માધ્યમ પ્રાદેશિક ભાષા અથવા હિન્દી રાખવામાં આવશે. શિક્ષણ શિબિર માટે પસંદ કરવામાં આવેલા સ્થળ અને સંસ્થા અનુસાર આ અંગેનું ખર્ચ ઓછુંવતું થાય તેમ હેલ્ડ એની વિચલો ન આપતાં માત્ર "કરીબન્સી આઈડેમ" તરીકે અંદાજ આંકડો આપવામાં આવ્યો છે.

યોજના મંજૂર થતાં તો. ૧ લી જુલાઈ ૧૯૪૮ થી એનું કામકાજ શરૂ થશે.

જુલાઈ માસમાં આગેલે વર્ષ થયેલા કામકાજના અહેવાલનું અંતિમ નિરીક્ષણ કરવામાં આવશે અને નવા વર્ષ માટેના કાર્યકેન્દ્રોની પસંદગી કરવામાં આવશે. નીરા કેન્દ્રો શરૂ કરવાની જગ્યાઓ પશુ નક્કી કરવામાં આવશે, અને એને જુલ્યાં મુકવા માટેની પ્રાથમિક તૈયારી પશુ કરવામાં આવશે. શિક્ષણ સિબરો માટે માનાઈ રૂપ્ય સંચાલકનું મુખ્ય દફતર વ્યવસ્થા કરશે.

અગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બર માસમાં ત્રણ પ્રાથમિક શિક્ષણ સિબરો શરૂ કરવામાં આવશે અને એમાં નીચેના વિષયો ઉપર શિક્ષણ આપવામાં આવશે.

(૧) તાકવણ બાબતની માહિતી.

(૨) નીરા અંગેની માહિતી.

(૩) ગોળ, રાખ અને મિઠાઈના ઉત્પાદન અંગેની માહિતી.

(૪) તાકવન અને નીરા-કેન્દ્રોને સાચવવાની વ્યવસ્થા અંગેની માહિતી.

(૫) સામાન્ય સ્વચ્છતા.

(૬) નવરાશના વખત માટે કાંતણ અથવા ખીલ હોગમ શિક્ષણ.

(૭) નવરાશના સમયે વિદ્યાર્થીઓ ચરખાસંઘ સંચાલિત કાંતણ વર્ગમાં હાજરી આપશે.

હિંદી ભાષાને શિક્ષણના એક સામાન્ય વિષય તરીકે દાખલ કરવામાં આવશે કારણ કે અત્યારે સર્વ સામાન્ય એક ભાષાના અભાવે, ખાસ કરીને ક્યુલ્ટમાં જલુજ મુશ્કેલી પડે છે.

સંશોધન અને ઔષધીય કાર્ય:-

નીરો, એમાંથી બતાવવાની મિઠાઈઓ તેમજ તાક-ગોળ એ સઘળાંમાં સંશોધન અને ઔષધીય કાર્યને મજબૂત અવકાશ છે. એટલે આ યોજનામાં એને જુલ મુદ્દા હેઠળ દર્શાવવામાં આવેલ છે. ચાલુ વર્ષ દરમિયાન, આ કાર્ય કરવા માટે સંતોષકારક વ્યવસ્થા ઘડ સગી નથી.

અને એને પ્રિશ્લિમે યોજનાની કાર્યવહીમાં થોડા પિ પડ્યો છે. એ લક્ષમાં રાખવું મરડી છે કે નીરામ મિઠાઈઓ બનાવવાની સુચના, અંગે પશુ સ સંશોધનની જરૂર છે. અને એથીજ આ યોજના આ મુદ્દાની ભેગવાઈ કેવળ થોડી જ છે.

પ્રચાર:-

આ યોજનાના સફળ વર્ધન માટે પ્રચાર એ અગત્યનું અંગ છે. એમ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર રહે તાજેતરમાં કહેવાતા નીરાના પાતને કારણે થયેલ : માણસોના મૃત્યુ અંગેના બનાવ ઉપરથી કેટલાંક વર્ગ પત્રોએ આ વિષયમાં રજતું ગળ કરેલ છે. આ બાબતોમાં પ્રચાર દ્વારા સાચી હકીકતો રજૂ કરવી ઘણું જ જરૂરનું છે. પ્રચારના સાધનો તરીકે ભાં શિત્રો અને ઇતર સાહિત્યનો પશુ ઉપયોગ કરવા આવશે.

સામાન્ય:-

આ રીતે આ યોજના પાંચ વર્ષ સુધી ક કરશે. શરૂઆતની પ્રાયોગિક દશામાંથી એ સફળતાપૂર્ ગહાર આપી છે, અને પૂર્ણત્વની પ્રાપ્તિ માટે એ વધારે લાંબા સમયની મુદતની અને વધારે પ્રયોગ જરૂર છે. કાર્યકર વર્ગને પશુ આથી ચાલુ મોકરી ખાતી મળશે.

યોજનાનું અર્થકારણ:-

યોજનાના પહેલા વિભાગ હેઠળ નીરાનું તેમ નીરા મિઠાઈનું જે વેચાણ કરવામાં આવશે તેના આદમતિભરે બનશે કારણ કે પહેલા વર્ષને અંતે ૨ મુદ્દા હેઠળ રૂ. ૧૫૫૩૦૦ ચોકખે નફો થશે. આ ગણા દરમિયાન રૂ. ૧૧૪૦૦૦,ને એકંદર ખર્ચે ઉચ્ચરે અને બીજી સામગ્રીઓ ખરીદવામાં આવશે. બીજાં આ વર્ષ દરમિયાન આવી સામગ્રી ઉપર ફરી ખર્ચ કરવા જરૂર નહિ રહે. પાંચ વર્ષને અંતે આ વિભાગમાં આશરે જ રૂ. ૪૦૦૦૦૦, નો ચોકખે નફો થશે.

બીજા વિભાગ કેવળ ખર્ચનો જ વિભાગ છે અને એમાંથી સરકારને કોઈ રોકડ આવક મળશે નહિ. આ વિભાગ ઉપર આસરે વાર્ષિક કપિયા ૧૦૫૬૧૦ ના ખર્ચને

દાજ છે. એમાં રૂપિયા ૯૧૦૦, ના સ્થાપી ખર્ચનો પહો
થાય છે. આમાંથી રૂપિયા ૯૬૮૧૦, ના ચાકુ
૧૫૦ ટકા જેટલી રકમ હિંદ સરકાર સંચાલીટી રૂપે
એટલે મુખ્ય સરકારને નાર્થિક રૂપિયા ૫૭૫૦૫,
૧૫ પાંચ વર્ષ માટે એક હરે રૂપિયા ૨૫૧૧૨૫, નું
ખર્ચ થશે.

આ વિભાગ પચાસર ન હોઈ, એની નાણાંકીય વ્યવસ્થા
વિભાગના નકામાંથી કરવી પડશે. બીજા વિભાગ
ના ખર્ચની ગણતરી કરતાં આખીયે યોજનાનો એક-
૧ આશરે ૧૪૮૮૭૫, ની આસપાસ થાય છે.

૧૨ી અને ઉત્કર્ષલક્ષી

ખર્ચ અને આવકનો હિસાબ બને તેટલો
કર્ચો હોવા છતાં વપરાઈ અનુભવ અને મુશ્કે-
લ કારણે અહીં તહી ફરકાર થતાં ઉપરના આવક જવકતા
માં થોડો થછો ફરકાર કરવાની જરૂર પડે ખરી. આ

* મુંબઈ સભાની નીચા ચેરમાંના માનદેઈ મુખ્ય સભાએ શ્રી. ફુલ્લસ શાહ અને હિંદ સરકારના તાલમેળ સલાહકાર
ગવનન નાયક એ બંનેએ સાથે મળીને તૈયાર કરેલી અને આગકરી તેમજ દારૂધી ખાતાના કમિશનરની બલામાંએ અન્વયે
જ સરકારે થકીપંચીય દુઈએ મંજૂર કરેલી નીચા અને તાલપદાઓના વિત્તસની પચવર્ષીય યોજનાનો સંક્ષિપ્ત ગુરુત્વની અનુવાદ.

તબકકે આ યોજનાને કારણે અમુક નિશ્ચિત નફા અથવા
નુકશાનની આગાહી કરવી મુશ્કેલ છે કેમકે ઉપર દર્શાવેલા
ધન્ય આંકડાઓ મુખ્યત્વે તો બન્ને વિભાગમાં થયેલી પ્રગતિ
ઉપરજ અવલંબે છે. દાખલા તરીકે સંપૂર્ણ દારૂધીની
અમલ પછી નફામાં પડેલાં મોટા ભાગનાં તાકડકોને ઉપયોગમાં
લેવાના હેતુથી આ યોજનાનો બીજો વિભાગ 'ધાર્યાં કરતાં
વધુ નિશ્ચિત બને તો સંભવ છે કે એથી પહેલાં વિભાગ હેઠળ
થયેલો નફો બંધોજ અથવા તો એનો મોટો ભાગ વપરાઈ
જાય. તેમ છતાં સિધ્ધાંતની દૃષ્ટિએ આવી યોજનાને કંઈ
અંતર્ગત અસર થશે નહિ. કેમકે એટલું લક્ષમાં રાખવું
જરૂરી છે કે પ્રસ્તુત યોજના જનસામાન્યના અર્થિક, સાંમા-
નિક તેમજ સાંસ્કૃતિક ઉત્કર્ષ માટે નિર્ધારાયેલી છે અને
ગમે તેમ પહોંચે એક હિતકારી અને ઉત્કર્ષલક્ષી યોજના
છે. આખીયે યોજના તૈયાર કરવાની પાછળ કરકસરની
તેમજ ગરીબ જનતાનાં ખીસ્સાને પોષાય તેવી રીતે તાકડકા-
થોને સસ્તા બનાવવાની દૃષ્ટિ રાખવામાં આવી છે. એવા
સંબંધોમાં થોડા નફાનો અથવા નુકશાનનો પ્રશ્ન યોજનાની
ચિચારણાની વચ્ચે આપવો જોઈએ નહિ.

—: તમને પૂર્તિ મળી? —

‘સંજ્ઞવન’ના ચાહુ અંક સાથે દારૂનિષેધ
સપ્તાહ દરમિયાનનાં પ્રાંતભરના યાદગાર-દરજોને
આલેખતી બાર પાનાની એક જુદી પૂર્તિ પ્રગટ
કરવામાં આવી છે. ચાહુકોને આ અંક સાથેજ
એ પૂર્તિ જો ન મળી હોય તો તેમણે તાકીદે
લખવું:—

બિજનેસ મેનજર

‘સંજ્ઞવન’

દારૂધી સમિતિ,
આલ્.ફર્સ્ટમ હાઉસ
કોટ, મુંબઈ ૧

રા મ તી ર્થ આ લ્હી તે લ

(સ્પે. નં. ૧)

(મેડીકેડ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો અભ્યાસ બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોરા, ભૂ, લીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજનાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાઠ નિદ્રા આવે છે.

અધી ઋતુમાં અધાને ઉપયોગી છે. અધે મળે છે.

ક્રિમત:—રેતલી ખાટલીના રૂા. ૩૫, નાની ખાટલીના રૂા. ૨. ટપાલથી મંગાનનારે મેટી ખાટલી માટે રૂા. ૫-૫-૦ અને નાની ખાટલી માટે રૂા. ૩-૦-૦ (પેક્ટેજ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. વી. પી. યર્લં નથી.

રા મ તી ર્થ યો ગા શ્ર મ

“ઉમેશધામ” લીસન્ટ સ્ટ્રેટ નં. ૨ કાદર (G. I. P.) મુંબઈ, ૧૪

પ્રગટ થઈ ચુકેલ છે

પુ ન ર્જ ન્મ

ત્રિપુટી

(દાર્શનિક અંગેની બે વાર્તાઓ)

(દાર્શનિક અંગેની ત્રણ નાર્તિકાઓ)

: લેખક :

: લેખક :

પ્રહલાદ બ્રહ્મભટ્ટ

ધનસુખલાલ મહેતા

ક્રિમત ૦-૨-૦

ક્રિમત ૦-૪-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

મુંબઈ રાજ્યની દાર્શનિકી સમિતિ

ગ્રાહક કન્ટેનર હાઉસ

ફોર્ટ, મુંબઈ - ૧

મુંબઈ રાજ્યની દાર્શનિકી સમિતિનું આ મુખ્યત્વે લેખક દ્વારા મુદ્રિત થયેલું છે. અંગ્રેજીમાં શ્રી. રામલાલ ઇ. આર્ચરે જે. એલ. મુંબઈ પ્રગટ કરેલું છે. પ્રગટ થયેલું પ્રતિબંધ છે. ૧૧-૧

દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પૂરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર તામહાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગૃહમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આજકારી ખાનાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રયોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોનો સંદેશ આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

છાદિત સાંદ્રજનાં ૧૩૧ પાનાં, હિરંગી ક્લેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાખાનું પ્રાયશ્ચિત્ત :

લેખક : શ્રી મનુભાઈ મુખલાલ ગાહ : પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં બહુજ ઓછા શ્રમે અને ઓછા ખર્ચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિવેધ અંગેની નાટિકા

(૩) દારૂનો દુન :

દારૂના દેવતાનાં તાંડવને ચિત્રાંકિત કરનાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવનાં શ્રી. ઉમાશંકર ભેગી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સોળ કાવ્યોનો સંગ્રહ [૬-૦-૨-૦]

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે :

સ્વરાજ્યતા આમત પછી દારૂબંધી અમલમાં આવનાં મનૂરજીવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી કોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાડીની દારૂના અતિદુર્લભ સ્પર્શતી બે લેખક વાર્તાઓ; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાઈના વિજય :

(બે વાર્તાઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પાતામજર પટેલ અને શ્રી સીતારામ ગર્ગોની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) દેહરી ઘડીએ.

લેખક - શ્રી ધનનુભલાલ મહેતા : બહુજ ઓછી મહેનતે ભજવી શકાય એવી દારૂનિવેધ અંગેની એક સચોટ નાટિકા

(૮) અભ્યર્થના :

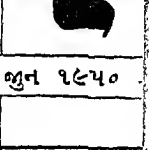
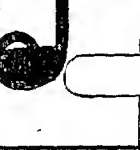
રાજરાજતા પ્રયોગશીલ કવિઓની મઘનિવેધ અંગેની ત્રેણીસ કાવ્યકૃતિઓનો નવો સંગ્રહ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. ધી મંગાવો

મુંબઈ રાજ્યની દારૂબંધી સમિતિ

ગ્રાહક કસ્ટમ હાઉસ, ફોર, મુંબઈ-૧

சிவபுர

ஆம் 1940

મથાઈના સેવનથી સ્નાયુઓની શક્તિ વધે છે અને કોષપણ જાતના પરિશ્રમને સહન કરવાની શરીરની સમગ્ર તાકાતમાં વધારો થાય છે એ અને કેવળ આમકે માન્યતાઓ છે. મથાઈ લીધા પછી, એની અસર હેઠળ જે કામ કરવામાં આવે છે તે જથ્થાની દૃષ્ટિએ, કુશળતાની દૃષ્ટિએ, ત્વરિતતાની દૃષ્ટિએ, યુગ્મવત્તાની દૃષ્ટિએ, તેમજ માનસિક સ્વાસ્થ્ય અને સહનશીલતાની દૃષ્ટિએ, મથાઈ લીધા વગર કરતા કામ કરતાં ઘણાજ ઉતરતા પ્રકારનું હોય છે.

માદક પદાર્થોનું સેવન કોષપણ પ્રકારના શ્રમને સહન કરવાની શરીરની શક્તિમાં ખતેલ પહોંચાડે છે એ બધીકત જેટલી રમત;સિદ્ધ છે તેટલી ખીજી કદાચ કોષજ નહિ હોય. મથાઈના સેવનથી માણસ પોતામાં અત્યંત રેડ્ડલી શારીરિક અને માનસિક તાકાતને પુરેપુરો ઉપયોગ કરી શકેતો નથી. અહીં આપણે શારીરિક સહનશીલતા અને સ્નાયુશક્તિ એ જોઈ દૃષ્ટિએ મધ્યપાનની વ્યાપાતક અસરનો વિચાર કરીએ.

આરોગ્ય અને યોગ્યતાજી ઉપરનાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકોના લેખક અને Good Health નામક સામયિકના તંત્રી ડૉ. જોહન હાર્વે કુલ્લીએ અમેરિકન મેડીકલ ટ્રાંપરન્સ એસોસિયેશન સમક્ષ એક પરિપત્ર વાંચતાં કહેલું :

“માન ચાર ઔસ વ્હીરકી લેવાને પરિધુએ એક સસકત જીવાન માણસની સમગ્ર તાકાતમાં $33\frac{1}{3}$ ટકાનો ઘટાડો થયો હતો. શક્તિના આ ઘટાડાની અસર શરીરના બીજા બધા ભાગો કરતાં પણ ઉપર વિશેષ અસર થઈ હતી.”

તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ

બીજા એક નામચીન વૈજ્ઞાનિક સર બેન્ગમીન થૉડ રિચર્ડસને પોતાનીજ સ્નાયુશક્તિ ઉપર મધ્યપાનની શી અસર થાય છે એ અંગે એક પ્રયોગ કરીને જણાવેલું :

“પ્રત્યક્ષ પ્રયોગને અન્તે મને જણાયેલું કે મથાઈનું સેવન સ્નાયુઓની શક્તિમાં ઘટાડો કરતું હતું. મધ્યપાનની અસર હેઠળની ઉત્તેજનાની પણ દરમિયાન પણ શક્તિમાં કોઈ અરેખર વધારો થતો નહોતો જો કે ગતિની અતિરેકતા અને સ્નાયુઓમાં તરવરાટ દેખાતાં હતાં ખરેં. દરરોજ થોડા થોડા પ્રમાણમાં મથાઈ લઈને પણ મેં સતત કામ કરેલ છે. અને બિલકુલ મથાઈ લીધા વગર પણ મેં કામ

કેટલીક ભ્રમણાનું ઉચ્છેદન

કરેલ છે. મારા પોતાતાજ ઉપરના પ્રત્યક્ષ પ્રયોગને અન્તે મને ખાતરી થઈ છે કે જે કામ સંપૂર્ણ રીતે મથાઈ લીધા વગર થઈ શકે છે તે જથ્થાની દૃષ્ટિએ, ત્વરિતતાની દૃષ્ટિએ, કુશળતાની દૃષ્ટિએ, યુગ્મવત્તાની દૃષ્ટિએ તેમજ માનસિક સ્વાસ્થ્ય અને સહનશીલતાની દૃષ્ટિએ, મથાઈ લીધા પછી કરતા કામ કરતાં વધારે સારા પ્રકારનું હોય છે.”

પોત પ્રકારો જ છે

મથાઈના સેવનથી શારીરિક સહનશીલતા વધે છે એવો મત પણ કેવળ બૂજી ભરેલો છે. કોનું સમર્થન એલેન મેડીકલ ટ્રાસેજના મરીટિયા મેડીકાલ પ્રોસેસર ડૉ. જેનવેએ રાંકેલા નીચેના પ્રસંગ ઉપરથી મળે છે.

“શિયાળાની કંકડકતી ટાંઢમાં અમેરિકાનાં પૂર્વનાં રાજ્યોમાં અમુક કામગિરી અંગે સરકારે અમુક ચુકવણી નિયંત્રણ કરેલી. એણે પોતાના મદદનીશો તરીકે સર્પા નિર્વ્યસની માણસોની પસંદગી કરેલી, એજ સમય દરમિયાન, એજ કારણસર ખીજી એક પરી પણ નીકળેલી એમાં અધાજ માણસોને વ્હીરકીનું અસન હતું. પહેલી પાર્ટના માત્ર એકજ માણસને ઈંટીની અસર થઈ હતી જે ખીજી પાર્ટના બધાજ માણસો ઈંટીથી મરી ગયા.”

આ સંબંધી વિશેષ જીવારેલો કરતાં છું એન્ડના સોમન સાઈન્ટ સર્જન-મન-ઓડિનરી સર્કેક્ટરિઝ ફ્રિઝ લાખે છે.

“મથાઈના થોડી ધણી ઉત્તેજક અસર છે અને એજ કમનસીબી છે. માત્ર થોડોજ પળા મુઠી આ ઉત્તેજક અસર ટકી શકે છે અને એ વિલીન થયા પછી કામ કરવાની શક્તિમાં ભારે ઘટાડો થાય છે. શરીરની સર્વોચ્ચ શક્તિને બ્વાર એવી હાવી એ કામમાં વજમગ્રી દે છે અને ત્યારે એ ખૂબસ થઈ નથ છે ત્યારે આવારે રાખવા અરે ખીજી કોષપણ શક્તિનો સંગ્રામ શરીર પાસે પોતા નથી.”

બીજા એક બ્રિટિશ વૈજ્ઞાનિક લખે છે, “કાર્યોત્પાદક તરીકે મથાઈ એક અત્યંત ઉંડાઉ સાધન છે અને બીજા

અધા ઉશ્કે સાધનોની પેટાં અનુ પરિણામ પણ તાદારીમાંજ આવે છે."

કામ સદન કરવાની શરીરની શક્તિમાં મલાઈ કાઢીપણ જનતાને વધારો કરતા નથી એ હકીકત જે કેન્સ મિનિસ્ટરી સત્તાધીશો, ફીલ્ડ માર્શલ લોડ રોબર્ટ્સ અને ફીલ્ડ માર્શલ લોડ વોલ્સલેની નીચેના સંયુક્ત નિવેદન ઉપરથી જણાશે.

"મલાઈ" સતેજ વિવેક શક્તિમાં ઝાટાળો ઉઠા કરે છે; જલદીથી થાક લાવે છે; અને રોગને સામનો કરવાની શરીરની શક્તિને ઘટાડે છે."

એક જ ઉત્તર

આ સંબંધી સર હરમન વેળર પોતાના On Means for the Prolongation of Life નામના પુસ્તકમાં લખે છે :

"શારીરિક શ્રમ વેગતા સંખ્યાબંધ કામદારોને મેં ફરી ફરી ફરીને પૂછ્યું છે અને મોટા ભાગના કામદારો તરફથી એવો ઉત્તર મળ્યો છે કે તેઓ મલાઈ લઈને જેટલું કામ કરી શકે છે તેથી ઘણું વધારે કામ મલાઈ લીધા વગર કરી શકે છે."

જે કામમાં શારીરિક શ્રમ ઉપરાંત ત્વરિતા, ચપચા અને ચોક્કસાઈની જરૂર રહે છે, અર્થાત્ શારીરિક અને બૌદ્ધિક બંને પ્રકારની કાર્યદક્ષતાની જરૂર રહે છે, એમાં પ્રોફેસર કેપેલીને પ્રયોગો કરીને અનુમાન તારવેલ છે કે,

"જે વસ્તુમાં ખૂબ સમતુલ્યની જરૂર નહે છે—દાખલા તરીકે મિલિયાડ રમવામાં અથવા શાસ્ત્રીય સંગીતનાં વાદ્યો વગાડવામાં—ત્યાં મલાઈનને કાંણે એ સમતુલ્ય જનજીવી શકેલી નથી. મલાઈ વગર હાવખાનાંના કંપોઝીટરો વધારે પ્રગતી કામ કરી શકે છે. જો કે મલાઈની અસર હેઠળ તો તેઓ એવી જ માન્યતા હેઠળ રહે છે કે તેઓ વધારે ઝડપી કામ કરી શકા છે."

પ્રત્યક્ષ દાખલો

વિન્ડને સંબંધ છે ત્યાં મુખી, જે સાંકેત કાલસાની ખેતીને, કાપડ સુતરના ઉદ્યોગને તેમજ રબ્બની મિલોને

અનુભવ છે તેઓ અવરથ કણ્ઠ કરશે જ કે આ ક્ષેત્રોમાં કામ કરતા કામદારો પગારદિને અથવા તે પછીને દરહાડે નીચ માદક પીણીઓના સેવનને કારણે, કાં તો ગેરહાજર રહે છે અથવા ખુબજ આણું કામ આપે છે. કામદારોના પ્રશ્નો છેવાં પ્રકારનોમાં આ વસ્તુનો ઉદ્દેશ્ય અનેકવાર ચર્ચામાં લેવામાં આવે છે. માદક પદાર્થોનું સેવન કામદારોની તંદુરસ્તી, મુખાકારી અને આર્થિક ઉત્પત્તિને નુકસાનકારક છે એટલુંજ નહિ પણ ઉદ્યોગ પતિઓ માટે પણ એ ખબરનાક છે કારણ કે તેઓ એ કારણે જ પેતાની મિલો અને કારખાનાઓ કારો, શક્ય નેટલું વધુ ઉત્પાદન આપી શકતા નથી.

વિશેષ જૂથ રહેતો હોય તો—

ચાંચનાર સમક્ષ મૂકેલા આ બધા સમર્થ પુરાવાઓ જતાં પછી કાંઈને જો એમ લાગતું હોય કે મલાઈ શારીરિક કાર્યક્ષમતાના વધારો કરે છે તો સહજ રીતે આપણે એવી આશા રાખી શકીએ કે રમતગમનની સ્પર્ધાઓના જગત્માન્ય વિસ્તારોએ એના ઉપયોગ છુટકા કરતા દરો જ! પરંતુ વસ્તુનાં પરિસ્થિતિ આથી અવગળી જ છે. આ રજા ફેટલાક અનુભવો:

પદારી પ્રદેશમાં ફરવા હરવની શાખ મરાવના એક વૈજ્ઞાનિક લખે છે:

"આરપ્સનાં શિખરો ઉપર અવારનવાર ચડના પ્રવાસીઓ સાથેના મારા વર્તાવપર દરમિયાન મને જણાયું છે કે આરપ્સને કાર્બિક અપચાદ સિવાય, મથણ, પહોર ચડવાની શક્તિનો વધારો નહિ પણ ઘટાડો કરે છે એવો તેમને અનુભવ હતો. આરપ્સના મારા બધા જ સંગાથીઓએ, મારા ભોમિયાઓએ અને મેં, દરેક પ્રકારનાં કરી પીણીઓના ત્યાગ કરેલા. અમે માત્ર ખુબજ થોડા પ્રમાણમાં આપો પીણીઓ લેતા, અને તે પણ આખા દિવસનું કામ પૂરું થયા પછી."

ફાન્ટોલસમાં બહોળો ફેસારો ધરાવતા 'વેરટ પ્રિટન' નામના એક સામયિકમાં ૧૯૩૮ના નવેમ્બરની ૨૮મી તારીખે એવી મતજબના એક પત્ર પ્રગટ થયો હતો કે,

"વિખ્યાત ક્રિકેટર જી. બી. હોબ્સ એક સાથે બધી એવી સરીઓ મોંઘાપી ત્યારે ક્રિકેટના ક્ષેત્રમાં નવે જ હનિલાસ અટકા કરતો હતો ત્યારે એ સંપૂર્ણ નિર્બંધની

નહોતો." અને "ક્રિકેટમાં સફળતાનો કોઈ ચોટામાં મોટા દુશ્મન હોય તો તે દારૂ છે." એવી મતલબના એના વિધાન સાથે એક ટેમ્પરન્સ સંસ્થાએ પ્રગટ કરેલ એક ભોતિયિત્ર અંગે છે. બેઝે કાયદેસર પગલાં લેવાની ચેતવણી આપેલી ને પરિણામે ઉક્ત સંસ્થાએ એ ભોતિયિત્ર પાછું ખેંચી લીધું."

આ જાતના પ્રગટ થયેલા પત્ર તરફ જ્યારે હોબાજું લઈ ખેંચવામાં આવેલું ત્યારે એણે લખેલું:

‘વેસ્ટ ઇસ્ટ’ના ખજાનપત્રીએ ઉલ્લેખેલ કોઈપણ જાતની કાયદેસર નોટિસ કોઈપણ ટેમ્પરન્સ સંસ્થાને મેં આપી હોય એવું મને યાદ નથી.

વસ્તુતાએ એજ સામયિકના શબ્દોમાં "હું ત્યારે સહીએની સહીએ એક સાથે નોંધાવી ક્રિકેટના સેલમા નવો ઇતિહાસ ખડો કરતો હતો," ત્યારે સંપૂર્ણ નિર્વ્યસનીજ હતો."

ચોકડાંશંખરના વિખ્યાત ક્રિકેટર લીઓનાર્ડ હટન વિશે પણ આજ ગતવું વિધાન કરવામાં આવેલું અને એના હટને પણ પ્રતિષેધ કરેલો. ક્રિકેટ ટેમ્પરન્સ લીગના મંત્રીને ૧૯૩૮ના એક ટેમ્પરન્સી દસમી તારીખે પાવેલ: એક પરિપત્રમાં હટને લખેલું:

"જીવનમાં સર્વોત્તમ વિજય મેળવવા માટે મહુસે, જેવું મહત્ત્વ આપણે 'બેન્ડ ન્યુ બેટ' ને આપીએ છીએ તેવું જ મહત્ત્વ શરીર અને મનને આપવું બેઠુંએ. જીવન માણસોને હું ભારપૂર્વક સલાહ આપું છું કે તેઓ સંપૂર્ણ રીતે નિર્વ્યસની બનવું બેઠુંએ અને ક્રિકેટ રમતાં જેમ સીધા એટ વડે ખેંચનાં હિમતપૂર્વક સામનો કરવું આવશ્યક છે તેમ જીવનના કોઈપણ સેલમાં કોઈપણ મુશ્કેલીના સામનો કરીને સીધી રીતે જ કરવો આવશ્યક મળવો બેઠુંએ." * — [ગાંધી]

* ડૉ. એચ. સી. મુન્ડળના અંગ્રેજી સેખરે આધારે

નિબંધ હરીફાઈ

‘દારૂબંધી : સંપ્રિયોચાનનો પાથો’ — એ વિષય ઉપર આશરે ત્રણ હજાર શબ્દોમાં, ગુજરાતી, પરાકી, કાનડા, હિન્દી કે અંગ્રેજી એમાંની કોઈપણ એક ભાષામાં સર્વોત્તમ નિબંધ લખનારને મુંબઈ રાજ્યની દારૂબંધી સમિતિ તરફથી રૂપિયા ૧૦૦ નું દંનામ આપવામાં આવશે. સરકાર દંનામ, ઉક્ત હેતુસર, શ્રી. વલીમોહમદ સોનાવાલા (લેખનનં રોડ, ગામધેવી, મુંબઈ) તરફથી એનાયત કરવામાં આવ્યું છે.

હરીફાઈમાં ભાગ લેનારે ચોતાનો નિબંધ તા. ૩૧ જુલાઈ ૧૯૫૦ પહેલાં મંત્રી, દારૂબંધી સમિતિ, (ઓફ ૩૨૨મ ફાઇસ, કોટ મુંબઈ-૧) ને મોકલી આપવાનો રહેશે. હરીફાઈ અંગેનાં ત્રણ વિગતો પણ એજ શિરનામેથી મળશે.

લોકો નશો કેમ કરે છે?

મૂળ લેખક

કાઉન્ટ લીઆ ટાલ્સ્ટોય

લોકો લાંબ, ગાંઠે,

રોજ, અરીજી અને તમાકુ
નાદિ હોશ યુમાવવાવાળી
સ્તુઓનાં પંજામાં કેમ
પડાય છે કે આ હોશ
માવવાની આવડત તેમને
ની રીતે પડે છે કે આટલી
પંખી તરાથી આ દેવ ચારે
પાણે કેવી રીતે પ્રસરી ગઈ કે
અત્યારે શિક્ષિત અને
નિશિક્ષિત-બંને-સમાજમાં
આ હરી લતોનો પ્રવેશ કેમ
કર્યો છે કે જ્યાં શરાબ
કે આંડીનો પ્રચાર નથી
માં લાંબ, ગાંઠે કે અરીજીનો
વિશેષ પ્રચાર છે; એવી
સ્થિતિ કેવી રીતે ઉપસ્થિત
પડે છે કે અને તમાકુનું તો
કહેવું જ શું કે તમાકુએ

પોતાની બળ આપ્યા સંસારમાં જબ્બર ફેલાવી છે. આ
બંધી નશાવાળી ચીજોથી હોશકેશો ઉડે છે એમ બહુતાં
જ્યાં લોકો પોતાને ગેહોરા કરવા આ બંધીઓના ગુંલામ
કેમ અને છે કે?

શરાબીનો જવાબ

કોઈ મનુષ્યને પૂછો:—“તું શરાબ કેમ પીવા
લાગ્યો કે અને હવે કેમ પીએ છે?” તે એજ ઉત્તર
આપશે કે “નાહ, તે બહુ ઉત્તમ ચીજ છે. હું કોઈ એકલો
પીડ છું કે” બધા તે પીએજ છે. અને તે એમ પણ
કહેવાને ચૂકશે નહિ કે “શરાબ પીવામાં બહુ લહેર-
નંદ છે” એવા પણ કેટલાય દારૂડીઓએ તમને
ગણે કે જેઓએ દારૂના ગુપ્ત રોપ ઉપર વિચાર કરવાને
પે રૂઠ પણ ઉઠાવ્યું નહિ હોય, જ્યાં તેમને પછવામાં
નો તો તેઓ જવાબ દેશે કે દારૂ એ તનુદસ્તી માટે
તે ઉપયોગી ચીજ છે અને વળી તે અસ્તિત્વેક પણ

દુનિયાના મહાન તત્ત્વચિન્તકો અને ધર્મતમા-
ઓમાં વિખ્યાત રશિયન લેખક ટોલ્સ્ટોયનું નામ
પણ મોખરે રહેલ છે અધર્મ, અનાચાર, પાપ
અને પાશવતા તરફ દળતી મનુષ્યની વૃત્તિ પાછળ
ક્યાં ભૌતિક બળો કામ કરી રહ્યાં છે એ વિષયને
સ્પર્શતું પુષ્કળ ચિન્તનાત્મક અને રહસ્યલક્ષી
સાહિત્ય ટોલ્સ્ટોયે જગતને આપેલ છે. દારૂ,
અરીજી, લાંબ, ગાંઠે અને તમાકુ જેવા માદક
પદાર્થો લેવા પાછળ મનુષ્યનું દિલ કેમ લલચાય
છે એ વિષય ઉપર એક તાત્ત્વિક અને વિચાર-
પ્રધાન લેખ ટોલ્સ્ટોયે ઘણાં વર્ષો પહેલાં લખેલો.
એના મુક્ત ગુજરાતી અનુવાદ “સેવક” નામના
એક સામયિકમાં પ્રગટ થયેલો. એમાંથી યોગ્ય
ફંકરાઓ અગ્રે પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

છે. સારો શકે નશાવાળો
નશાતા વિષયમાં મોં માથા
વગરની બળતીજ વાતો
કરશે.

સમય વિતાવવા માટે,
મન બહેલાવવા માટે, મોજ
ઉડાવવા માટે અંધધા બધા
લોકો તેવાં બસન કરે છે માટે,
દુર્બલસનોના ગુલામ બનવું એ
અશ્રમ્ય છે. કોઈ પ્રકારના
ખેલ ખેલવા, ગીત ગાવાં,
વાંસળી વગાડવી, મધુર
આલાપ કરવા અગર એવાં
શોઈ કામ સમય વિતાવવાં
અને મન બહેલાવવા કરવાં
એ કામ્ય છે. કારણ, તેનાથી
કુદરતી સંપત્તિનો દુરુપયોગ
નથી થતો, બારે પરિશ્રમથી
તૈયાર કરેલી વસ્તુઓનો

અપવ્યય નથી થતો, કે પોતાને તેમજ પારકાને હાની
નથી થતી પણ દારૂ, લાંબ, ગાંઠે, તમાકુ વગેરે
તૈયાર કરવામાં લાગેા મનુષ્યોની મહેનત મનુરી ખર્ચ
થાય છે અને કરોડો એવી ઉપજાઉ જમીન આ નશાની
ચીજો ઉત્પન્ન કરવા માટે મનુષ્યના જીવનને ઉપયોગી થાય
રહિત કરવી પડે છે. વળી આ શિવાય આ હાનીકર
વસ્તુઓના સેવનથી લોકોને અનેક આપત્તિઓ સહવી
પડે છે. લકાઈઓ અને સંક્રામક રોગોથી જીટલા મનુષ્ય
મરે છે તેનાથી વધારે મનુષ્ય આ નશાની ચીજોનું સેવન
કરી પોતાનાં જીવનથી હાથ ધોઈ બેસે છે. આ બધા
વાતો સમજાવવામાં આવતાં નશાળાજ લોકો પૂરી રીતે
સમજે છે, જાણે છે, તેના સ્વીકારે પણ કરે છે; તો પછી
એમ કેમ મનવામાં આવે કે આ લોકો ફવળ સમય
વિતાવવા, મન બહેલાવવા કે મોજ ઉડાવવા માં નશો
કરે છે? આનું કોઈક બીજુંજ કારણ

દરેક સમય, દરેક સ્થળે

કે લોકો પોતાનાં જાળખચ્ચાઓથી બહુ ખચ કરે છે, અને તેમના લલા મોટે તેઓ સર્વ પ્રકારના સ્વાર્થ ત્યાગ કરવાને પણ તૈયાર રહે છે; પરંતુ દારૂ, લાંચ, ગાંભે, અપ્રીય તમાકુ આદિમાં તેઓ એટલો બધો ખર્ચ કરી નાંખે છે, કે તેટલા ખર્ચથી તો તેઓ પોતાના ખર્ચાં બુખ્યાં જાળખચ્ચાઓને મજાથી ખવડાવી શકે, અથવા તો કમમાં કમ બચ્ચાઓ ઉપર મુજબની તકલીફોમાંથી તેમને છુટકારો જરૂર કરી શકે. પણ પોતાનાં બચ્ચાઓને બુખ્યા રાખીને નશાખાએ નથી કરે છે એ ઉદાહરણ આપણી આંખ આગળ હમેશાં તેમજ હોય છે. એટલે આ લોકો 'સમય વિતાવવા' કે 'મન બહેલાવવા' આ સર્વ પ્રકારના નશા કરે છે એ દીક કારણ નથી; કિન્તુ તેનું કોઈ બીજુંજ મોટું અને જખરદસ્ત કારણ છે.

આ વિષયનાં પુસ્તકોને અભ્યાસ કરીને, નશાખાએને ભેંદન, અને મુખ્યત્વે જ્યારે હું ચોતે તમાકુ અને શરાબ પીતો હતો તે વખતની મારી પોતાની દશા ઉપર નિર્ધાર કરીને જે કારણ મને જાણીયું છે તે નીચે મુજબ છે.

બે વિરોધી શક્તિઓ

પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં બે પરસ્પર વિરોધી શક્તિઓને અનુભવ કરે છે. એક શક્તિ દૃષ્ટીન અને અને ચરીત્રી સંબંધ રાખવાવાળી છે. બીજી શક્તિ આત્મિક છે અને તેનું કામ સત્ અને અસતને પિઠાણવાનું છે. આ ચરીત્રની સાથે સંબંધ રાખનારી દૃષ્ટીન શક્તિ કોઈ યંત્રની માફક આહાર, નિદ્રા, ભય, મૈથુન આદિ ક્રિયાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. સત્યાસત્યની પરીક્ષા કરવાવાળી આત્મિક શક્તિ આ યંત્રની માફક કામ કરનારી પાશવિક શક્તિથી જોડાયેલી હોય છે. પરંતુ તે પોતે કોઈ પણ પ્રકારનું કામ કરતી નથી; તે તો કેવળ તે ચરીત્ર સંબંધવાળી શક્તિની કામોચલીનું નિરીક્ષણ કરીને સત્યાસત્યની પરીક્ષા કરે છે. જ્યાં સુધી ચરીત્ર સંબંધીની શક્તિનું કામ આત્મિક શક્તિને અનુકૂળ હોય છે ત્યાંસુધી આ જીવન શક્તિઓ પરસ્પર અખેદ લાવથી સંલગ્ન રહે છે; પણ જ્યારે પહેલીનું કામ બીજીની અનુકૂળ નથી હોતું ત્યારે આત્મિક શક્તિ ચરીત્ર સંબંધવાળી શક્તિને સાથ દોરી દે છે.

નિરીક્ષણ કરનારી આત્મિક શક્તિ, જેની ક્ષતિને આખો પ્રાય : વિવેકશુદ્ધિ કહીએ છે, તે સ્વેચ્છાં સુધાર્થ અને

કુમાર્જ દેખાડવા કરે છે; અને જ્યાં સુધી આપણે તેના બતાવેલા માર્ગ ઉપર-કુમાર્જથી સુમાર્ગપર-આવતા રીતોએ જીએ ત્યાં સુધી આપણે તે શક્તિને એક જૂઠી શક્તિ તરીકે પિચાણી શકતા નથી. પરંતુ વિવેકશુદ્ધિ વિશ્વ કોઈ કામ કર્યાથીજ તે શક્તિ પ્રકટ થાય છે અને આપણને બતાવી દે છે કે દૃષ્ટિનો પાશવિકશક્તિ વિવેકશુદ્ધિથી કેવી રીતે અલગ થઈ પડી. તેજ પ્રમણે વળી મનિ કે એક વહાણુવરી બૂલથી પોતાના વહાણને કોઈ બીજી દિશાએ લઈ ગયો છે, અને દરે તેને તેની બૂલ માલુમ પડી છે. આ વખતે તે શું કરશે? કાં તો તે, દિશાદર્શક યંત્રથી ખસ માર્ગનો પંથો મેળવી નાવને સાચી દિશાએ હંકારશે અથવા તો પોતાની બૂલની આનાદાની કરીને તે આગળ વધતોજ જશે. તેવીજ રીતે હરેક મનુષ્ય કે જેને પોતાની આત્મિક શક્તિ અને પાશવિક શક્તિનો વિરોધ માલુમ પડ્યો છે તે પોતાનું કામ ત્યારેજ કરી શકશે કે કાં તો તે પોતાના કામને પોતાની વિવેકશુદ્ધિને અનુકૂળ કરી શકે અથવા પોતાની પાશવિક શક્તિની બૂલને પોતાના મજામાંથી હાંકી દે.

મનુષ્ય પોતાની સામેની વસ્તુઓને બેજ પ્રકારથી નથી જોતો શકતો. કાં તો પોતાની દૃષ્ટિ કોઈ બીજી અધિક ચિત્તરંજક વસ્તુ તરફ દેશીને અથવા તો પોતાની આંખોની રોગનીમાંજ બાધા ઉત્પન્ન કરીને, તેજ પ્રકારે મનુષ્ય કુવળ બેજ પ્રકારથી પોતાની વિવેકશુદ્ધિની આસાને ટાળી શકે છે. કાં તો ખેલ તમામ્બા જેવી અન્યાય વાતો તરફ પોતાનું ધ્યાન ફેરવવામાં બદલનાં સાધનોથી અથવા શુદ્ધિને કૃતિ કરવામાં અંદરના સાધનોથી. વિવેકશુદ્ધિની આસાન સ્તોકરખા, માટે આ બદલનાં સાધનોથી તે લોકોનું કામ ચોટી શકે છે કે જેઓ વિચાર કરી શકતા નથી; પરંતુ જે લોકો કોઈ પણ વિચાર કરી શકે છે તેમને આ સાધન કોઈ પણ કામનાં નથી.

મનુષ્યના જીવન અને તેની વિવેકશુદ્ધિની આસાન જે બેદભાવ હોય છે તેના માત્રથી બદલનાં સાધનોકારણે મનુષ્યનું જ્ઞાન જરૂરી રીતે ઘટાડી શકાતું નથી. આજે પ્રકારનું જ્ઞાન મનુષ્યના જીવનને જકડી સે છે. સામેનું પોતાનું જીવન સ્વન-જતાથી ચાલવા માટે નશાવાળીની ચીજોથી વિવેકશુદ્ધિને કૃતિ કરનાર અંદરના અખેદનું

શરણ લેતું પડે છે.

વિવેકશુદ્ધિની આસાનું પાલત થતું નથી અને સાથે એટલી શક્તિ પણ નથી કે પોતાના આ હૃદયશાસ્ત્ર જીવનને મુશ્કારી શકાય. આવી કિસ્મિતમાં મનુષ્ય 'યુ' કરે છે? વિવેકશુદ્ધિ એને જાતજાણે છે કે આ કામ ખૂંદ છે; પણ તે પોતાની આંખ કેરવી લેવાની શ્રેણી કરે છે. અત્યાર સુધી જે સાધનથી વિવેકશુદ્ધિને દબાવી દેવાની યોજા થયા કરતી હતી તે સાધન શિશિલ. થતું જાય છે-તેમાં એટલું સામર્થ્ય નથી રહેતું કે તે બરાબર વિવેકશુદ્ધિને દબાવતું રહે, તેથી-અર્થાત્ પહેલાની માફક મોજા રહેવા અને તેની વિવેકશુદ્ધિ કે જે શરૂ કામ કરતાં તરત તેના હાથ પડે છે તે શુદ્ધિરૂપી બાધાને દૂર કરવા, મનુષ્ય એવા ઉપાય કરે છે કે જેમ કોઈ મનુષ્ય પોતાની આંખો બંધ કરીને પોતાની ધ્યેય વસ્તુના દર્શનથી વિમુખ રહે તેમ પોતાની વિવેકશુદ્ધિ નકામી થઈ જાય. (અર્થાત્ થોડો નશો કરી લે છે.)

જ્યારમાં નશાની, ચીંતેની જે આટલી ખપત છે તેનું કારણ એ નથી કે, તેમાં કોઈ પ્રકારનો વિશેષ જ્ઞાન હોય છે કે તેનાથી કોઈ આનંદ મળે છે કે દિલ્લપહેલાં થાય છે; કિન્તુ તેનું કારણ એ છે કે મનુષ્યને પોતાની વિવેકશુદ્ધિની આજ્ઞા તરફ આતાકાની રૂપમાં તેની આવશ્યકતા હોય છે.

એક દિવસની વાત છે. હું એક ગલીમાં થાને જતો હતો. આ ગલીમાંથી ફટલાક રેંકડાવાળા પાતપોતામાં વાતો કરતા જતા હતા. તેમાંના એકના મુખથી મેં સાંભળ્યું કે:- "બરેબર, મનુષ્ય નવારે હોશમાં હોય છે અથવા કોઈ પ્રકારનો નશો તેણે કર્યો નથી હોતો ત્યારે તે બરાબર કામ કરતાં શરમાય છે."

બેશરમ કુદરત

મનુષ્ય નવારે હોશમાં હોય છે અથવા નશામાં થઈ નથી હોતો ત્યારે તે કામ કરવામાં તે શરમાય છે કે જે કામ કરવાનું તે નશાની હાલતમાં જઈ શકે અમળતો હોય છે. લોકો નશો કેમ કરે છે? આ પ્રશ્નને ઉત્તર આજ એક વાક્યમાં છે. લોકો કાં તો વિવેકશુદ્ધિની નિરૂદ્ધિ કામ કર્યા બાદ ઉત્પન્ન થતી બન્યાથી અથવાને માટે નશો કરે છે, અથવા તો

પહેલેથીજ પોતાનામાં વિવેક વિરૂદ્ધ કામ કરવાની મૂઢતા લાવવા માટે.

મનુષ્ય નવારે કોઈ પણ પ્રકારનો નશો કરતો નથી ત્યારે તે વેશ્યાના ઘેર જવામાં, મોરી કરવામાં અથવા કોઈની હત્યા કરવામાં શરમાય છે; પરંતુ તેજ મનુષ્ય નશો કર્યા બાદ આવાં ખરાબ કૃત્યો બેખરડે કરી શકે છે. મનુષ્ય નવારે કોઈ ખૂંદ કામ કરવાની ઇચ્છા કરે છે ત્યારે તેની વિવેકશુદ્ધિ તેને સચેત કરીને સૂચવે છે કે તું બહુ ખરાબ કરવા માગે છે; આ સૂચનાને બૂઝી જવા માટેજ તે નશો કરીને બેહોશ બને છે.

મને યાદ છે કે એક બખરચીની જુવાની સાંભળીને મને ભારે આશ્ચર્ય થયું હતું. તેના ઉપર એક બાઈનો ખૂન કરવાનો આરોપ હતો. તે એક જૂલી એસ્ટ હતી અને આ તેના બખરચી હતો. તેણે પોતાની જુવાનીમાં કહ્યું:- "નવારે મેં આકરડીને મરતી બહાર મોકલી દીધી અને આ કામ કરવાનો-ખૂન કરવાનો-સમય હાથ લાગ્યો ત્યારે મેં મોઝાનું કે જ્યાં સુધી હું હોશમાં હઉંશ અથવા નશો કરીને બેહોશ થયો તદિ હોઈ ત્યાં સુધી આ બારેજી કામ થઈ શકશે નહિ." અર્થાત્ પણ આજ વાન- "જ્યાં સુધી મનુષ્ય નશો કરીને બેહોશ ના થાય ત્યાં સુધી તે ખરાબ કામ કરવામાં શરમાય છે." તે બખરચી તરત પાછો કૃત્યો અને બે જાસ દારૂ પીને ખૂન કરવા તૈયાર થઈ ગયો અને તેણે ખૂન કર્યું.

સોમાં નવાજી સુન્દા પ્રાયઃ આજ પ્રમણે થાય છે, અને લોકો કરે છે 'દાર પીતાથી દિમત નમે છે'. સોમાં ખયાસ રહ્યો નશાના નેત્રમાં જ મોરી નાંખવામાં આવે છે. વેરવાના ઘેર જતાંરા લગભગ બધા પુરૂષો નશાજન્ય હોય છે. દારૂમાં વિવેકશુદ્ધિ ઉપર પડેલા નાંખવાની ભારે વિકલ્પ સોજતા છે; આ વાતને લોકો ખૂબ જાણે છે અને જાણી બંગીને આ કામને માટેજ નશો કરે છે.

લોકો કેવળ પોતાનીજ વિવેકશુદ્ધિ ઉપર પડેલા નાંખવા માટે નશો નથી કરતા, કિન્તુ નવારે તેમના બીજાઓ પાસે વિવેક વિરૂદ્ધ કામ લેવાનું ચાહે છે ત્યારે તેમને પણ તેઓ નશો કરાવે છે. યુદ્ધમાં બાદે કંતલ અથવાવા પહેલાં સિપાઈઓને પાતુંખુંદ નશો કે

આવે છે, 'સગસ્તોપાલ' ઉપર હસ્યો કરતાં પહેલાં દરેકે દરેક કૃત્ય સિપાઈઓને દાડ પીવરાવામાં આવ્યો હતો. ત્યારે કોઈ શહેર યા કિલ્લો જતી વેવામાં આવે અને સિપાઈઓ તેને લૂટવા તથા નિરપ્તર છૂટાં કે બચ્ચાં-ગોની કતલ કરવાનો સાફ ઇન્કાર કરે છે ત્યારે તેમને દાડ પીવાની આજ્ઞા આપવામાં આવે છે; અને પછી તેમની પાસે મનમાન્યા અપાચાર કરાવવામાં આવે છે.

કપોથી ખચવા માટે

પ્રથમ કામી કરવાથી ત્યારે વિવેકશુદ્ધિને કદ થાય છે ત્યારે તે કપોથી ખચવા માટે લોકો મળે ભાગે નશો કરે છે. આમાં ઉદાહરણ તો બહુ લોકો જાણે છે. ખીજાઓ કરતાં દુરાચારી લોકોજ નશાપાળી સ્ત્રીઓના અધિક વશમાં રહે છે; આ ઉધાડી વાત છે, ચોર, કાં અને વેચ્યાઓ વગેરે નશો કર્યાં વગર રહી શકતાં નથી.

પ્રત્યેક મનુષ્ય જાણે છે અને સ્વીકારે પણ છે કે માનસિક કપોથી [વિવેકશુદ્ધિને થતાં કપોથી] ખચવાને માટેજ નશો કરવામાં આવે છે અને વિવેક વિરહ દુરાચારી જીવન વ્યતીત કરવામાં આજ નશામય સ્ત્રીઓની સહાયતા વામાં આવે છે. આ વાતને પણ વધુ સોદા જાણે છે કે નશો કરવાથી વિવેકશુદ્ધિ નકારી થઈ જાય છે. કુકર્માં ક્ષીણે તો દાડ પીધેલો મનુષ્ય નશામાં એવું કરેલી કૃત્ય કરે છે કે ત્યારે તે દાડ પીધા પહેલાં હાથમાં ઘુસા છે ત્યારે તેને વિચાર પણ તેના હૃદયને ચથરાવી નાંખે છે.

આ વિષયમાં આ પ્રમાણે કાંઈના મતભેદ હોયો ન જોઈએ. પરંતુ ત્યારે લોકો જુઓ છે કે નશો કરીને મનુષ્ય કાંઈની ચોરી નથી કરતા, કાંઈનું ખૂન નથી કરતા, કાંઈ ઉપાદ નથી મચાવતા, અને તેઓ જુઓ છે કે જેઓ કાંઈને માન આપી માલવારો ભલ્લ માણસો ગણાય છે તેઓ નશો કરે છે, અને ત્યારે તેઓ જુઓ છે કે લોકો પણ દાડ કે બહુ તમાકુ એકત્રમ લેતા નથી પણ ચોરે ચોરે કે ત્યારે તેઓ એમ ધારે છે કે તથાથી કાંઈ વિવેકશુદ્ધિ બાદ નથી થતી.

વ્યર્થ દલીલ

પણી કેટલાક લોકોનો એ પણ ખ્યાલ છે કે જે નહેને નશો કરવાની આદત પડી ગઈ છે તે એક ને

નશો કરીને ચોરી તુટ કે ખૂન ખરાબી કરતાં નથી તો તેમના સમાન્ય અગ્રિષ્ટ વ્યવહારો નશાના પાત્રિકાએ ઉદ્ભવ્યા છે એમ બતાવવું એ હુકિતપૂજા નથી કારણ કે જે તેમને એવાં પ્રગણ આચરણોની ટેવજ પડી ગઈ છે તો શું નશો કરીને કે શું વગર નશો પણ સ્વભાવતઃ તેઓ એવાં જ આચરણો આચરશે એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે જે તે લોકો કાપડાં વિરહ કાંઈ દામ કરતા નથી તો તેમની વિવેકશુદ્ધિના અવાજને દબાવવાની તેમને જરૂર રહેતીજ નથી, અને જેઓ નશાની આદતમાં ફસાઈને પ્રગણ જીવનને વ્યતીત કરે છે, તેઓ નશો નહિ કરીને પણ પ્રગણ જીવનજ ચુનારશે. તાત્પર્ય કે કેટલાક લોકોનું માનવું એવું છે કે જેમને નશો કરવાની આદત પડી ગઈ છે તેમની વિવેકશુદ્ધિ ઉપર નશો કાંઈ પણ અસર કરતો નથી.

મઘપિ હરેક મનુષ્ય અનુભવથી જાણે છે કે નશો કરવાથી મગજ કાંઈને નથી રહેતું; જે કામ કરવાનાં વાસ્તવિક રીતે તેને લગભગ આવવી જોઈએ તે કામનો કા વાથી વગર લગભગ તે કદે છે; વિવેકશુદ્ધિ ઉપર નશાના જરા પણ અસર થતાં તેને વધુ નશો કરવાની ઇચ્છા થાય છે; નશાની ફાલતમાં પોતાનાં જીવન અને સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરવાનું તેને કદીન થઈ પડે છે; અને નયમિત નશો કરવાથી શરીર પર તેજ અસર થાય છે કે જે અનિયમિત નશો કરવાથી થાય. તથાપિ આ માર્ગ જાગતોનો અનુભવ કરતાં છતાં થોડો દારૂ અને થોડું તમાકુ પીનારા એમજ સમજે છે કે તેઓ વિવેકશુદ્ધિને બાદ કરવા માટે નહિ પણ કેવળ સ્વાદ અને આનંદ પ્રાપ્તિ માટે નશો કરે છે.

અનિવાર્ય અસર

પરંતુ આ બધી વાતો મગજના માર્ગ જોવાર અને નિષ્પક્ષમાત્રથી વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે;

[૧] જે અનિયમિત નશો કરતાંઓની વિવેકશુદ્ધિ નશામાં બાદ થતી રાય તો નિયમિત નશો કરતાંઓ ઉપર પણ નશાની તેજ અસર પડતી જોઈએ; [પહેલાં તો મગજમાં કંઈક તેજ માનુષ પડે છે, પછી શ્રેય વખત પડી તેવામાં મુસ્તી અને કમળેરી આવે છે.] પછી તે નશો થોડો કરે કે વધુ નેતાં સ્વાદ રહેતો નથી.

[૨] બીજી વાત એ છે કે તમામ નરોત્તમી ઓળખો વિવેકશુદ્ધિને દયાની નાંખવાની આભિચાર દશામાં રહે છે; નશાનાં ભેદમાં બ્યારે પૂનઃપ્રવર્તી. વૃત્તે કે બીજા કિન્નાદ કદનામાં આવે છે ત્યારે પણ નગામાં આ તારીર રહે છે. અને નશામાં કેટલાકે સમજી મેલ્યાને યાગ્યાગાળ કરે છે. તેમનામાં પશુ તે નગાની નશાર રહેલી છે.

[૩] ત્રીજી વાત એ છે કે મોર. લંડાદ વેર્યાઓને તેમની વિવેકશુદ્ધિ ઉપર પડો નાંખવા અને તેમના દશ્યની શાન્તિ માટે બે નશાની જરૂર પડે છે તે તેવી જરૂરિયાત તેમને પણ લાગતી જોઈએ કે જ્યો પોતાના વિવેકશુદ્ધિ કામ કરી રહ્યા હોય; પછી ભલે તે કામ બીજા ઓની દષ્ટિમાં ઠીક કે ઈન્દ્રિયતનું હોય

તાત્પર્ય, નશો કરવાનું-ચાહે તે યોગ્ય હોય કે અધિક, નિર્ધારિત હોય કે અનિર્ધારિત, મોટા ભોગ કરતા હોય કે નાના, ઓક માત્ર કારણ એ છે કે મનુષ્યને નશાની જરૂર પડે છે.

યાદ રાખો, મનુષ્યજનનનું મુખ્ય કામ હાય. પણ કે પોથી નહિ, પરંતુ તેની શુદ્ધિથીજ થયા કરે છે. હાય કે પોથી કામ કરવા માટે પ્રથમ શુદ્ધિમાં કાંઈક દેખીને કે અપરિચિત થવાની જરૂરીયાત હોય છે. અને આજ અપરિચિત મનુષ્યના હાયથી થતાં કામોને સિયર કરે છે; પરંતુ આ વાત અત્યંત સૂક્ષ્મ અને અગમ્ય છે.

જુલાક (Brulof) એક સુપ્રસિદ્ધ રસિયન વિવરકાર દેનો. એક દિવસ તેના શિષ્ય એક ચિન ખનામીને તે મુશવત્તાવા માટે તેની પાસે લઈ ગયા. જુલાકે તેનામાં નહિ જોયે ફેરફાર કરી તેને મુશ્કેલી આપું. આ ભેદ શિષ્યે આશ્ચર્યથી કહ્યું “વાહ! આમાં ખુબજ નરોત્તમી ફેરફાર કરવામાં આવ્યો, પણ તેની શોભા તો કાંઈક ઓરજ થઈ ગઈ”. જુલાકે જવાબ આપ્યો- “ત્યાંથી આ નાના નાના અને સૂક્ષ્મ ભેદનો આરંભ થાય છે ત્યાંથી કળાનો આરંભ થાય છે.” જુલાકનું ઉપરોક્ત કથન પૂર્ણ ઠીક છે. કેવળ કળાના વિષયમાં નહિ. કિન્તુ મનુષ્યના જીવનના વિષયમાં પણ આજ વાત છે. સદન-વિકસીને ભોતો ત્યાં સૂક્ષ્મ ભેદ યા પરિવર્તન થાય છે ત્યાંથી મનુષ્યનું સાચું જીવન આરંભ થાય છે.

મનુષ્યનું તે સાચું જીવન નથી કે ત્યાંદે તેનામાં મોટા મોટા બાહ્ય ભેદ યા પરિવર્તન થાય છે- ત્યાંદે મોટા ત્યાં ત્યાં ધુમનાં હોય છે, લડતા હોય છે કે કોમળી કતલ કરના હોય છે- પરંતુ તેનું સાચું જીવન તે તે છે કે ત્યાંદે તેના મનઃક્રમાં નાના નાના અને અતિસૂક્ષ્મ પરિવર્તન થયા કરે છે.

મુદ્દેમ છતાં મહત્ત્વનું

આમ તો આ સૂક્ષ્મ, અતિ સૂક્ષ્મ પરિવર્તન કહેવાય છે, પણ ભારે ભારે મહત્ત્વની અને ભયકર, ધરનાઓ તેના ઉપર આધાર રાખે છે. ત્યાંદે મનુષ્ય કોઈ વાતનો નિર્ણય કરીને કામ કરવાનો આરંભ કરી દે છે ત્યારે તેના કરેલા નિર્ણય ઉપર મોટાં મોટાં પરિવર્તનોનો આધાર રહે છે- મોટાં મોટાં ધર જરૂરિયાદ થઈ શકે છે, ધનદોલનોના નાશ થઈ શકે છે અને મનુષ્યોનાં શરીર માટીમાં મળી શકે છે. પરંતુ વિવેકશુદ્ધિ ઉપર જે તેની જરૂરી અસર પડે છે તેનાથી વિશેષ વધુ બીજું કોઈ વિકલાન નથી. કારણ કે થવાના ખનામોની મર્યાદા શુદ્ધિથી જ નિશ્ચિત કરવામાં આવે છે. વિવેકશુદ્ધિમાં જે અત્યંત સૂક્ષ્મ પરિવર્તન થયા કરે છે તેનાં ભારે મહત્ત્વનાં પરિણામ નીપજે છે.

કોઈ એમ ન સમજે કે મારી કહેવાની મનઃપ્રયત્ન સ્વતંત્ર હોય, અથવા દૃઢ નિશ્ચયની વિરૂદ્ધ છે. આ પ્રશ્નનો વાદવિવાદ, શું માટે માટે કે શું બીજાને માટે, કરવો જરૂરી છે. અહીં તો એ વાતનો નિર્ણય કરવા નથી ચાહતો કે મનુષ્ય પોતાનું કામિયન કાર્ય કે અથવા ન કરે; મારા કહેવાની કક્ષા એ જ માલખ છે કે જો મનુષ્યનાં સારાં નરસાં કામો તેની શુદ્ધિમાં થતા અતિ સૂક્ષ્મ પરિવર્તનો ઉપર આધાર રાખે છે તો તેણે તેની તે હાલત ઉપર કે જે વખતે તેની વિવેકશુદ્ધિમાં એવાં સૂક્ષ્મ પરિવર્તનો થયાં કરે, અગમ્ય એવું જ ધ્યાન રાખવું-જોઈએ કે જેનું કોઈ મનુષ્ય કોઈ ચીજને તોલતી વખતે માથાવા ઉપર પથ ન રાખે છે. બની શકે ત્યાં સુધી આપણે એવી રીતિતિમાં રહેવાની ચેટા કરવી જોઈએ અને બીજાઓને પણ એવીજ રીતિતિમાં રાખવાની ચેટા કરવી જોઈએ કે જેમાં શુદ્ધિનું અગમ્ય કામ થવાને માટે એકદમ જરૂરિયાતની સ્વચ્છતા અને કોમળતામાં બાધા ન આવે. તાત્પર્ય, નશો કરીને વિવેકશુદ્ધિના કામમાં ખસી જવાની ના જોઈએ.

આંતરિક સ્થિતિતા આલો

પાઞ્ચ કહેવાઈ ગયું છે કે મનુષ્યના જીવનમાં મુખ્યતઃ બે શક્તિઓ જણાય છે. એક પારાધિક વા દૃષ્ટીહીન; બીજી આત્મિક વા સદસત્તે પિજાણુનારી. અથવા એમ ધારે કે મનુષ્યના કામોમાં મુખ્યત્વે ઈચ્છાનું પ્રાપ્ત્ય અને વિચારનું પ્રાપ્ત્ય બન્ને સમાન અંશોમાં પણ માલૂમ પડે છે. ઠીક, માની લો. બરાબર વખત નહિ આપતી થડીઆળ બે પ્રકારથી મેળવવામાં આવે છે. બહારના કાંટાઓ દેરવીને અથવા અંદરના વંચો દ્વારા. આજ પ્રમાણે મનુષ્યોનાં કામોમાં પણ છે. મનુષ્ય કોઈ કામ કેવળ ઈચ્છાથી જ કરી શકે છે અથવા તે વિચારથી પણ કરી શકે છે. જેવી રીતે ખરો વખત નહિ આપતી થડીઆળની ચાલ તેના અંદરના વંચો દ્વારા ઠીક કરવી (વખતોવખત વખતનો ફેર લાગવા કાંટા ધ્રુમવવા કરતાં) એ સર્વથી સારો માર્ગ છે તે જ પ્રમાણે

મનુષ્યનાં કામ પણ વિચારોથી સ્થિર કરવાં એ ઉત્તમ માર્ગ છે. અને જેમ ખરો સમય જાણવા માટે થડીઆળના અંદરના સાચાઓ સાથે રાખવા ઉપર વિશેષ ધ્યાન દેવાની આવશ્યકતા છે તે જ પ્રમાણે મનુષ્યનાં કામ પણ ઠીક થવાને માટે મગજ સાથે રાખવાની જાદુ વિશેષ જરૂરીઆત છે; કારણ કે મગજ જ એક એવી ચીજ છે કે જે મનુષ્ય પાસે સારા અને ઉચ્ચ દરજ્જાના કામો કરાવી શકે છે. આ વાતોને પ્રત્યેક મનુષ્ય જાણે છે, તો પણ તેને કદી યોતાને પણ ધોખા દેવાની જરૂરીઆત પડે છે. લોકો મગજથી બરાબર કામ દેવામાં જરૂર લેતુંક નથી દેખાતા તેટલા તેઓ યોતાના કામને ઠીક અને થોડા સમજવાના ઉત્તુક હોય છે. અને આટલા માટે તેઓ જે વસ્તુઓ તેમની વિવેકશુદ્ધિના કામોમાં ખવેડ પહોંચાડે છે તે વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરે છે અને તેમની ઉત્તુકતા-ઈચ્છા-પૂરી કરે છે. *

* અંગ્રેજી ઉપરથી

ખરી ઉપમા

મદિરાપાન માનવને નર્થો દાનવ બનાવે છે
અને શંકા થતી સાચેજ શું દાનવ બનાવે છે ?
અરે મદિરા તણા લકુ! ન દાનવ-માન હોય તેને
તને ઉપમા નરી વાનર તણી દુજ દંગ લાવે છે

કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી

સુરા સદા સર્વ વિનાશકારી

(કથનલિ)

ચેતુ કગારાં, નજરે કગારી
ને દર્દ અહિરે પશુ છે કગારે
કરાવતો યાદ યુનો તમારો
સભામહી આ અદની અમારી

સુરા-દર્શીલાં નરનાર આવો
ગીતો સુરાપાન તણાં મુણાવો
નાં કોઇની યે છુજ રાખનારી
સુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

વાહી યુમાવી વજ્રે યુમાવ્યા,
સંતાન પ્યારાં વગરે વસાવ્યાં,
રહી સહી ઇર્ષ્યેત ખાઈ સારી,
સુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

દે દાન જાણે ત્યમ દાસ-દાસી
ધીરે પરાણે નિજ વસ્તુ વાસી
નિજગણે થે ન મળી પથારી,
સુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

આપે શીખે આંખક આપ જાયાં
દશામહી નાણુક જે મુકાયાં,
સંસર્ગ ઇચ્છે નહીં વૃન્દ-નારી,
સુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

શહીદી દે મિત્ર વિરુદ્ધ પદે
સાથી નફાનાં લુકદાર અદે,
પાડે સહુની વચમાં ઉતારી
સુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

ના સાગરીતો પશુ આવકારે
જો દેવયોગે જહું થાય દારે;
લાવે ખુવારીની પુઠ ખુવારી,
સુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

સો રોગકેરી વણજાર આવે
જ્યારે પીવાની લગની સતાવે
ખોટી પ્રતા છે મયની ખુમારી,
સુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

શરાબનો આદિ કહાવતો ને
 ઠેકુંબની શાન મિટાવતો તે,
 કરો દેના જિંદગી એકધારી;
 મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

નૂતને નહીં કામ ન ફેલે સેવા
 આદરમાં ઉત્તમ ભાગ લેવા
 સારવાર શુદ્ધિ મનની બિચારી
 મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી

બેહોશને એ અધિકાર આવે,
 સ્વદેશને જોખમમાં વસાવે;
 છે બુદ્ધિ જેવી નબળાંની પારી,
 મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

છે દેખની લેશ તથા ન એને
 વિદ્યાસ ખોવાતી વ્યથા ન એને
 છેડાતીના આંધળી છદ્ પ્યારી;
 મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

હરિજનોની

અસ્પૃશ્યતા એ હિંદુ ધર્મ અને જાતિનું એક સૈકાઓ બનું કલક છે. હિંદુ સમાજની તે એક એટલી પુરાણી સંસ્થા છે કે તેનું મૂળ યોધવું મુશ્કેલ છે. હિંદુ ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તોમાં વર્ણવ્યવસ્થા એ એક પાયારૂપ સિદ્ધાંત છે. તે સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે હિંદુ સમાજને ચાર વર્ણમાં વહેંચી નાખવામાં આવેલ છે—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર—અને તે દરેક વર્ણને માટે પોતપોતાનો સામાજિક વ્યવસાય નિયત કરવામાં આવ્યો છે. બ્રાહ્મણોને વિદ્યા સંપાદન કરીને તેનું ધન કરવાનું કાર્ય, ક્ષત્રિયોને પ્રજાનાં રક્ષણનું કાર્ય અને વૈશ્યોને વ્યાપારવાણિજ્યનું કાર્ય નિયત થયું. પછેલા વર્ણોની સેવા કરીને શુદ્રરાજ ચલાવવાની ફરજ શૂદ્રો ઉપર આવી પડી અને આ રીતે પોતાનાં પેટને માટે બીજાઓની સેવા કરતા શૂદ્રો સમાજમાં નીચ વર્ણના લેખાવા લાગ્યા.

હિંદુઓની વર્ણવ્યવસ્થા

સમાજની આ પ્રમાણે ત્રણેયેલી ચાતુર્વર્ણ્ય વ્યવસ્થાની સાથે તે દરેક વર્ણને માટે આપણે ઉપર જોયું તેમ, તેનો સમાજ પ્રત્યેનો ધર્મ અને બીજી ફરજો પણ નક્કી કરવામાં આવ્યાં. હિંદુઓની આ વર્ણવ્યવસ્થા એક નક્કર અને અણખમ સંસ્થા હતી. તેમાં પ્રત્યેક મનુષ્યની વર્ણસ્થિતિ માત્ર તેના તે વર્ણમાં જન્મ ઉપરથીજ નક્કી થતી હતી અને એક વર્ણમાં જન્મેલા મનુષ્ય મૃત્યુ પર્વન્ત તેજ વર્ણમાં રહેવાને સજાવેલો હતો. ધાર્મિક, રાજકીય અને આર્થિક આશયોમાં કોઈ વર્ણનાં મોટાંનીજ સત્તા ચાલતી હતી. સર્વજનોના આ ક્ષેત્રોમાં અસ્પૃશ્યોનો બિલકલ અવાજ ન હતો.

અસ્પૃશ્યોને લખવા, વાંચવાનું જાન લેવાનો પણ અધિકાર ન હોતો, અરે, એક જમાનો એવો પણ હતો કે બપોરે શ્રદ્ધ સોડેના ધાર્મિક સ્પર્શથીજ કહેવાતા ઉચ્ચ વર્ણ અશુદ્ધ બની જતા હતા. પરિસ્થિતિ એટલીજ નહોતી પણ અછૂતોનું દર્શન પણ અપવિત્ર મનાવા લાગેલું.

બ્રિટીશ અમલ દરમિયાન

હિંદમાં મુસલમાન તેમજ મરાઠા રાજ્યકાળ દરમિયાન પણ આ સ્થિતિમાં કોઈ ખાસ ફેરફાર થયો નહીં. ત્યારપછી અંગ્રેજોના વખત દરમિયાન તે પરિસ્થિતિ વિપ્લવ બની. અંગ્રેજોએ તે તેમની “ભાગલા પાડો અને રાખ કરો” (Divide and Rule) ની રાજનીતિને અનુસરીને સર્વજનો અને અછૂતો વચ્ચેનું અંતર વધારવામાંજ કહાપણ માન્યું. પરિણામે હરિજનોએનું છૂટકે ક્રિશ્ચિયન ધર્મ પ્રચાર રોકેનો આશરો લીધો અને અસંખ્ય હરિજનોએ ક્રિશ્ચિયન ધર્મ પણ અપનાવ્યો. પરંતુ

ભારતમાં રાષ્ટ્રીય કૌચિસની સ્થાપના થતાંજ, દેશની અંદર એક મહાન જાગૃતિ આવી અને પૂ. મહાત્માજીની નેતાગિરી નીચે તે જાગૃતિએ રાજકીય સ્વતંત્રતા માટેજ નહિ પરંતુ ધાર્મિક તેમજ સામાજિક ઉત્થાનને માટે પણ પેગ પકડ્યો. “અસ્પૃશ્યતાનિવારણ” ને કૌચિસના “રચનાત્મક કાર્યક્રમ” માં પણ અગત્યનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. કારણકે સામાજિક અને આર્થિક ઉન્નતિ વગર રાજકીય સ્વતંત્ર્ય અર્થહીન બને છે. આ રીતે પૂ. મહાત્માજીની સીધી પ્રેરણા નીચે રાષ્ટ્રીય કૌચિસ અસ્પૃશ્યતા સામે એક મહાન જોડાદ ઉપાડી અને બીજા

કલ્યાણ સાધના

શરાબનો આદિ કહાવતો જે
કુદબની શાન મિટાવતો તે,
કરી ફના જિંદગી એકધારી;
મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

મુજે નહીં કામ ન કોઇ સેવા
આદર્શમાં ઉત્તમ ભાગ લેવા
લાચાર બુદ્ધિ ખનતી બિચારી
મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

ખેલોશને એ અધિકાર આવે,
સ્વદેશને એખમમાં વસાવે;
છે બુદ્ધિ જેવી નબળાંની ચારી,
મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

છે દેકની લેશ તથા ન એને
વિશ્વાસ ખોયાની વ્યથા ન એને
છોડાતીના આંધળી જીવ ધ્યારી;
મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

ભુગાર જેવી નિજ જિંદગી છે
ખુમાર પે જેહ પસંદગી છે;
શી ભાંગતી ભાગ શરાબ, તારી!
મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.

દિવિ ઠગારો, વચનો ઠગારાં
જે છેલ્લે દેતાં યદનિ અમારાં
પતીલ-ફેરે અફરોસ ભારી.
મુરા સદા સર્વ વિનાશકારી.*

— પતીલ —

* તા. ૧૨-૪-૫૦ ની રવિ વરોદશ મુકમે. લીબડા ચેલમાં દરબંધી સંપાદક સમિતિ દ્વારા ચેલનચિત્તા કર્યું દમમાં રત્નરમલ પત્રિકા
લેખકની ચાર ફોનિયો પૃષ્ઠાની એ. જે બન્ને દેખાને સમજાવે મનદુરમાં નિયત કરાયેલ પ્રથમ પાંચિત્રોપિત્ર એનાયત થયેલ

હરિજનોની

અસ્પૃશ્યતા એ હિંદુ ધર્મ અને જાતિનું એક સૈકાઓ જાણું કલંક છે. હિંદુ સમાજની તે એક એટલી પુરાણી સંસ્થા છે કે તેનું મૂળ શોધવું મુશ્કેલ છે. હિંદુ ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તોમાં વર્ણવ્યવસ્થા એ એક પાયાઈપ સિદ્ધાંત છે. તે સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે હિંદુ સમાજને ચાર વર્ણુમાં વહેંચી ત્રાપવામાં આવેલ છે—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર—અને તે દરેક વર્ણુને

માટે પોતપોતાનો સામાજિક વ્યવસાય નિયત કરવામાં આવ્યો છે. બ્રાહ્મણોને વિદ્યા સંપાદન કરીને તેનું ધન કરવાનું કાર્ય, ક્ષત્રિયોને પ્રજાનાં રક્ષણનું કાર્ય અને વૈશ્યોને વ્યાપારવાણિજ્યનું કાર્ય નિયત થયું. પછેલા વર્ણોની કોઈપણ કરીને શુદ્ધિ અલાપવાની ફરજ પડે છે. આવી પદ્ધતિ અને આ રીતે પોતાનાં ચેતને માટે જીવજોગની મેવા કરતા શ્રેયે સમાજમાં નીચ વર્ણુના લેખાવા લાગ્યા.

હિંદુઓની વર્ણુવ્યવસ્થા

સમાજની આ પ્રમાણે ઘડાયેલી આજીવન્ય વ્યવસ્થાની સાથે તે દરેક વર્ણુને માટે આપણે ઉપર લેખું નેમ, તેના સમાજ પ્રત્યેના ધર્મ અને બીજા ફરજો પણ નક્કી કરવામાં આવ્યાં. હિંદુઓની આ વર્ણુવ્યવસ્થા એક નક્કર અને અણનમ સંસ્થા હતી. તેમાં પ્રત્યેક સ્વપ્ચની વર્ણુરિધિત માત્ર તેના તે વર્ણુમાં જન્મ ઉપરથીજ નક્કી થતી હતી અને એક વર્ણુમાં જન્મેલા મનુષ્ય જતલુ પર્યન્ત તેજ વર્ણુમાં રહેવાને સમર્થિતો હતો. ધાર્મિક, રાજકીય અને આર્થિક આગેતોમાં ઉચ્ચ વર્ણુના લોકોનાજ સત્તા ચાલતી હતી. સર્વજનોના આ મેત્રમાં અસ્પૃશ્યોનો ગિજ્જુલ અવાજ ન હતો.

અસ્પૃશ્યોને લખવા, પાંચવાતું માન લેવાનો પણ અધિકાર ન હતો, અરે, એક જતાનો કંઈ પણ હતો કે બ્યારે થદ લોકોના આર્થિક સ્પર્ગથીજ કહેવાળા ઉચ્ચ વર્ણુ અશુદ્ધ બની જતા હતા. પરિસ્થિતિ એટલીજ નહોતી પણ અછતોનું દર્શન પણ અપવિત્ર મનાવા લાગેલું.

હિંદીશ અમલ દરમિયાન

હિંદમાં મુસલમાન તેમજ મરાઠા રાજવંશજ દરમિયાન પણ આ સ્થિતિમાં કોઈ ખાસ ફેરફાર થયો નહીં. ત્યારપછી અંગ્રેજોના વખત દરમિયાન તે

પરિસ્થિતિ વિષમ બની, અંગ્રેજોએ તે તેમની “ભાગલા પોલી અને રાજ્ય ક્ષેત્ર” (Divide and Rule) ની રાજ્યનીતિને અનુસરીને સર્વજનો અને અછતો વચ્ચેનું અંતર વધારવામાંજ કહાપણ માન્યું. પરિણામે હરિજનોએ ન છૂટકે કિશિયન ધર્મ પ્રચારકોને આશરો લીધો અને અસંખ્ય હરિજનોએ કિશિયન ધર્મ પણ અપનાવ્યો. પરંતુ

ભારતમાં રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની સ્થાપના થયાંજ, દેશની અંદર એક મહાન જાગૃતિ આવી અને પ. મહાત્માજીની નેતાગિરી નીચે તે જાગૃતિએ રાજકીય સ્વતંત્રતા માટેજ નહિ પરંતુ ધાર્મિક તેમજ સામાજિક ઉત્થાનને માટે પણ પેગ પકડયો. “અસ્પૃશ્યતાનિવારણ” ને કોંગ્રેસના “રચનાત્મક કાર્યક્રમ” માં પણ અગત્યનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. કારણકે સામાજિક અને આર્થિક ઉન્નતિ વગર રાજકીય સ્વતંત્ર અર્થહીન બને છે. આ રીતે પ. મહાત્માજીની સીધી ગેરજાણ નીચે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અસ્પૃશ્યતા સામે એક મહાન જોહાદ ઉપાડી અને બીજા

કલ્યાણ સાધના

વિશ્વયુદ્ધ પછી સ્થાપાયેલ આઝની મુંબઈની કોંગ્રેસ સરકારે ૧૯૪૬માં હરિજનોની સામાજિક અસમાનતા દૂર કરવાનો આ ધારો પસાર કરીને પૂ. મહાત્માજીના એક આદર્શને મૂળ સ્વરૂપ આપ્યું છે.

મહાત્માજીના આદર્શ

પૂ. મહાત્માજી એક એવા આદર્શ સમાજને માટે ઝંખતા હતા કે જેમાં માનવી અને માનવી વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારનો ભેદ સંભવી શકે નહીં. માનવસમૂહોના આર્થિક જીવન - ધોરણોમાં ભેદ દૂર હોય, તેમના ધાર્મિક પથો ભલે જુદા હોય, તેમના સામાજિક વ્યવસાયો પણ ભિન્ન ભિન્ન હોય, પરંતુ આખરે મનુષ્ય, માનવતાની દૃષ્ટિએ તો, એક મનુષ્ય જ છે, એક ઇન્સાન છે, એજ એમનું મતલબ હતું. એજ ઉચ્ચ આદર્શ સિદ્ધ કરવાને માટે તેઓ જીવનભર મથ્યા અને તેમનું લબ્ધ મુલ્ય પણ એજ ઉચ્ચ હોય પ્રાપ્ત કરવાને માટે માનવ સમાજને એક મહાન આદેશ આપી રહ્યું છે. હિંદુ સવર્ણોના હરિજનો પ્રત્યેનો આ એક ગંભીર અન્યાય હતો. પૂ. મહાત્માજી હરિજનોને સાચા સ્વયંપ્રેરણામાં હિંદુજન માનતા હતા. તેથીજ તેમની અને ડો. આંબેડકરની વચ્ચે “પૂના પેક્ટ” થયો હતો અને તેને પરિણામેજ હરિજનો હિંદુ સમાજમાં તેમનું સ્થાન કાયમ રાખી શક્યા છે. પૂ. મહાત્માજીની આ વિચારસરણીને અનુસરીનેજ મુંબઈ સરકારના ઉપર જણાવેલ કાયદો કરવામાં આવેલ છે.

ભારત પ્રમુખ ડો. રાજેન્દ્રપ્રસાદે કહ્યું છે કે અસ્પૃશ્યતા એ આપણા સમાજમાં ‘હિંસા’નું જ એક અણુગમ્ભીર પ્રતીક છે. હિંદુઓમાં તે લાંબા સમયથી ચાલી આવેલી એક સાંપ્રદાયિક પ્રથા છે. તે કારણથી માત્ર કાંઈ તેની પ્રત્યેના વિશેષ ઝોછો થઈ શકે નહીં. હિંદુ સમાજની આ એક કુર મનાદશાને એક ધાર્મિક સંસ્થા તરીકે બહાલી આપવામાં આવી છે. અસ્પૃશ્યતાના આ દેશનાં યુગિયાં એટલાં ઉંઘા છે કે ઉચ્ચ વર્ગના લોકો તેમનેજ (અહુતોને) નીચ વર્ગના ગણે છે તેમ જાણવા છતાં અહુતોમાં પણ અંદર અંદર એક વર્ગનીના વર્ગને પોતાનાથી નીચે ગણે છે. પરંતુ પૂ. મહાત્માજીએ વારંવાર એવું રીતે કહ્યું છે તેમ આ વિરસ્કરણીય રિવાજનો તેની ઉત્પત્તિનાં ગમે તે કારણો હોય તો પણ, જરૂરમુજબીજ નાશ કરવો જોઈએ.

હિંદના જુદા જુદા ભાગોમાં અસ્પૃશ્યતાનું જાદું ભરે.

સ્વરૂપે જાલન કરવામાં આવે છે. સંવર્ણોએ સમાજમાં નીચા અને અંદા મણુતા ધરાવેલા અહુતોને સ્વીકાર્યા છે. તેમનાં રહેણાંચો ગંભીર એક છે. દૂર રાખવામાં આવે છે. તેઓને મંદિરોમાં, કોળવણીની સંસ્થાઓમાં, કૂવા તળાવો ઉપર, હોટેલો તથા ઉપહારશુદ્ધિમાં તેમજ જાહેર વાહનોમાં પ્રવેશ કરવાની મનાઈ ફરમાવામાં આવે છે. આ જ્યાં કારણોથી તેઓ કોળવણીમાં પાછાન રહી ગયા છે અને રિશિતતા વધુજન ગરીબ છે.

આંતરશુદ્ધિની વાત

હિંદુ સમાજનાં આ એક મહાન ફલકને ધોતારી માટે જૂઠાં જૂઠાં દૃષ્ટિબિંદુઓથી સુધારણા આવશ્યક છે. પહેલાં તો જનસમાજે અસ્પૃશ્યતાનો ખ્યાલ મજબૂતથી કાઢી નાખવો જોઈએ. કોઈપણ મનુષ્ય માત્ર તેના જન્મ કે મૃત્યુથી ઉંચો કે નીચો છે એ મનાદશામાંથી હવે આપણે મુક્ત થવું પડે. આપણા હરહંમેશના વ્યવહારમાં, તંદુરસ્તી અને ચોક્કસપણે નિયમેને આધીન રહીને આપણે હરિજનો સાથે હળવામણવામાં તથા સંપર્ક સાધવામાં બિનકુલ જાણ રાખવો જોઈએ નહિ. અલગત, આપણે શિષ્ટીસ્ત સમાજ હવું આ આજનમાં પગલ છે અને ધરિશ્વરે સુધારકોને કેટલોક વિરોધ સહન કરવો પડે તો ખરે તેનો અહિંસક સામનો કરી, અસ્પૃશ્યતાનિવારણનું કાર્ય આગળ લખાવે રાખવું જોઈએ. એ તો દુનિયાનો પ્રારંભથી ચાલ્યો આવતો નિયમ છે કે સર્વે પ્રગતિકારક સુધારણાને અને તેમના મંલેતાઓને આ જાતનો અવરોધ નોજ છે અને જ્યારે સુધારકો સફળ થાય છે, ત્યારેજ તેમની વાદ વાદ બોલાય છે. આપણા પોતાના જીવનમાંથી અસ્પૃશ્યતાનો ખ્યાલ દૂર કર્યા પછી, આપણે પોતાનીઓને તથા શુદ્ધી જીવોને અને સામાજિક સંસ્થાઓને દાખલા દીધાથી સમજાવીને તેઓને હરિજનોનું સન્માન કરવાનો આમલ કરવો જોઈએ. શામજનોએ શરૂઆત, મંદિરોમાં તથા કૂવા તળાવો ઉપર હરિજનોને આવકાર આપવો જોઈએ, અને ખાસ કરીને કોળવણીની સંસ્થાઓ, દવાખાનાંઓ તથા યુસ્તકાલશોમાં કોઈઈય પ્રકારના બેદલભાવ વગર તેઓને પ્રવેશ મળવો જોઈએ. સમજવટથી કામ ન ચાલે તો છેવટે પૂ. મહાત્માજીનાં અમોઘશલ સત્યાગ્રહથી અને જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં કાનૂન અને ન્યાયકોર્ટની મદદથી પણ રસ્તો કાઢવો રહી. આ યથા આપણી આંતરશુદ્ધિની વાત.

હરિજનોને પક્ષે

હવે અસ્પૃશ્યતા નિવારણની બીજી યાત્રા પશુ એટલીજ અગત્યની છે. આપણી મનઃશુદ્ધિની સાથે હરિજનોનાં કુળવણી અને સંસ્કારનું સીંચત કરવાની અસ્પૃશ્યતા નિવારણની બીજી યાત્રા છે. જમાનાઓથી પલિત દશમાં હોવાથી તેઓ કુળવણીથી તંદન વંચિત રહ્યા છે. ગૃહી તેઓ મંત્ર-ખાતા, દારૂ પીતા પશુ થઈ ગયા છે. તેમનાં આ વ્યસનો છોડાવવાં નોંધે અને તેમની પોતાની અંગત સફાઈની સાથે તેમના રહેઠાણમાં અને ધંધામાં પશુ ચોક્કસ રાખવાનું શિક્ષણ આપી તેનું મહત્ત્વ સમજાવવું નોંધે, અસ્પૃશ્યતામાં પશુ અંદર અંદર પ્રવર્તતી અસ્પૃશ્યતા દૂર થવી નોંધે. મદ્યપાન અને જુગારની બદીઓ નાબૂદ કરી તેમના કુરસદના સમયમાં રેંટિયાકાંતે, વણાટકામ, અમરકામ, વગેરે ગૃહઉદ્યોગોમાં તથા રજાનામક કાર્યક્રમમાં તેઓને પ્રવૃત્ત કરવા નોંધે.

દૂકમાં Charity begins at Homeની કહેવત પ્રમાણે આપણે આપણા પોતાના છવતમાંથી સ્પર્શસ્પર્શ-નો ખ્યાલ નાબૂદ કરવો નોંધે અને જનસમાજને એ આપણા દહિમિન્દુ તરફ દોરવાને માટે પ્રયત્નો કરવા નોંધે અને છેવટે હરિજનોની મૂકે રીવા કરવાને તત્પર થવું નોંધે. આ રીતે બહુ બહુ માર્ગોએથી અસ્પૃશ્યતા નિવારણને માટે પ્રયત્નો કરવામાં આવે તેજ સાચી સફળતાની આશા રાખી શકાય. જિયારા શરો પરચેનો આપણો આ જાતનો વ્યવહાર એ ખરેખર એક અધર્મ છે. એ કે અસ્પૃશ્યતાનિવારણ વિષે હવે લોહો ભગત યથા છે અને હરિજનોની શિષ્ટ સમાજમાં ગણતા યથા લાગી છે. ખાસ કરીને કેમ્બ્રિજના કાર્પેકરેએ આ જાતનાં એક જગત્તર પડો લાવી રીધા છે. તેઓ. હરિજનઆશ્રમોમાં જઈને તેમને સફાઈ તથા ચોક્કસપણે સાન આપે છે અને તેમની જરૂરિયાતો પૂરી પાડી તેમની સેવા કરે છે. જનહિતની સંસ્થાઓનાં દારૂ પશુ તેઓને માટે જુલ્યાં મૂક્યાં છે. તેમના ઉદ્ધાર માટે સ્વતંત્ર રીતે યથા આ પ્રયત્નોને ભારતની મધ્યસ્થ સરકારે નવો બંધારણમાં અસ્પૃશ્યતાનિવારણ માટેની કલમ દાખલ કરીને મજબૂત રેકો આપ્યા છે.

ધારાકીય જંગવાઈઓ

હવે આપણે મુંબઈ-સરકારે અમલમાં મૂકેલ હરિજનોની સામાજિક વ્યસમાનતા દૂર કરવા આ ધારો

તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ. સમાજશુધારાનો આ અતિઆવશ્યક ધારો ૧૯૪૬ માં ધારાસભાએ પસાર કર્યો અને ૧૯૪૯ માં તેમાં કેટલાક સુધારાઓ પશુ કરવામાં આવ્યા. મુંબઈ ધારાસભામાં આગસ્ટનીમાં પસાર થયેલા મુંબઈ ધારાસભા કરતાં આ ધારો તેની કલમોની ગણતરીમાં કદાચ નહતો હશે. આ કાયદામાં સમાજમાં અસ્પૃશ્યતાના ચલણની સામે ચુંડાઓ તથા તેમની સજાઓ દરમાવવામાં આવ્યાં છે. પરંતુ આ ધારાનો ઉદ્દેશ માત્ર સજાઓ દરમાવવાનો નહિ હોતાં, મુખ્યત્વે શૈક્ષણિક છે, અને તેથીજ તેમાં દરમાવવામાં આવેલી સજાઓ ગણીજ થોડી છે. આપણા જમાનાઓથી આપણા આવતા સામાજિક બંધારણમાં વજસમજ મહા રાખતા જનસમુદાયને તેમાં સુધારાઓ કરવાને માટે પ્રેરણા આપવાનો આ ધારાનો એક ઉચ્ચ હેતુ છે.

આ રીતે આ ધારાનો મુખ્ય હેતુ હરિજનોની સામાજિક અસમાનતા દૂર કરવાનો છે. પહેલાં જેમને Depressed અથવા Untouchables કહેવામાં આવતા હતા તેમને આ ધારો નીચે હરિજનો સમજવાના છે. હરિજન કોટલે તે ત્રીજી કે ત્રીજી સત્ત્વ કે જે હિંદી સરકારના ('શેઠ્ઠુલક કાસ્ટ') દુકમ, ૧૯૩૬ મુજબ 'શેઠ્ઠુલક કાસ્ટ' તરીકે ગણી શકાય. આ ધારાની નીચે કાંઈપશુ હરિજનને કાંઈપશુ જાહેર નોકરીમાં અથવા તે કાંઈપશુ જાહેર મંદિરોમાં, મનોરંજનનાં સ્થળોએ કે દુકાનો ઉપર - પછી તે દુકાન મંદીરાણીનાં હોય કે હજમતની હોય અગર આની હોય કે ઉપહાર માટેની હોય - કાયદેસર રીતે પ્રવેશની મનાઈ દરમાવવી એ ચુંડા અને છે. આ કાયદો અમલમાં આવ્યો ત્યારથી સમાજના એક અંગ તરીકે હરિજનોની સાથે કોઈ પશુ બાળામાં ક્ષત્રપ્રકારનો વર્તાવ કરી શકાય નહિ.

હવે તેમાં દરમાવવામાં આવેલી સજાઓ પમાણે પહેલી વારનો ચુંડેગાર પશુ મહીનાની સાદી-કેદ અને/અથવા રૂ. ૨૦૦નો દંડને પાત્ર અને છે. બીજી વખતના તેવાજ ચુંડા માટે તેનાથી બેવડા સમયની કેદ અને રૂ. ૫૦૦નો દંડ. ત્રીજી વખત તેવાજ ચુંડા કરનારને ૧૨ માસની સાદી કેદ અને રૂ. ૧૦૦૦નો દંડ દરમાવવામાં આવેલ છે.

આ રીતે આ કાયદામાં ચુંડાઓ માટે થોડી સજાઓ દરમાવવામાં આવી છે. તે બેનાં ઉપલક્ષ

દિલ્હી એમ જાગે કે આ કાયદો તો અમલમાં જ નરમ જની જશે. પરંતુ તે દિલ્હી વાળી નથી. સમાજની ધાર્મિકતામાં રહેલાં અસ્પૃશ્યતાનાં છાંડા મૂળ તથા તેનો સાર્વત્રિક ફલાવો ભેતાં મુંગડની ધારાસભાએ પસાર કરેલો આ ધારો એ ખરેખર એક ધીમું પણ સક્રિય પગલું છે. સ્વતંત્ર દિલ્હીમાં આદર્શ સામાજિક જીવનને માટે લોકોના અંતર્ગત વિચારોમાં હજુ ઘણું પરિવર્તન જરૂરનું છે અને તેને માટે લોકોને શિક્ષણ પણ આપવું પડશે. પરંતુ આ બધું કાંઈ પણવારમાં થઈ શકે નહીં તેને માટે તો ધર્મધર્મીજ લોકમત કેળવવા માટે અને સમાજસુધારા માટે જનહિતવર્ધક કાયદાઓ ધરીનેજ નવ-સર્જન કરી શકાય.

વર્ગવિહીન સમાજરચના

અસ્પૃશ્યતાના આ પ્રશ્નની માત્ર ઝાંખી સમજ કુપરના ફકરોઓમાં આપવામાં આવેલ છે પરંતુ આપણે માટે તો આ એક ઘણેજ ચિસ્તુત અને ચિકટ પ્રશ્ન છે. આજે તો એ પ્રશ્ન ધાર્મિક અને સામાજિક કરતાં પણ વિશેષ નો આર્થિક સ્વરૂપ પડ્યું છે, અને આપણું ધ્યેય આર્થિક અસમાનતા અને તેટલી જોછી કરવાનું તથા વર્ગવિહીન સમાજની રચના કરવાનું હોય છે.

અતિ વિગળ દિલ્હી ભેતાં માનવ અને માનવ નસો સામાજિક બેદલાવનો આ પ્રશ્ન આજે માત્ર દિલ્હી જ નથી રહ્યો, પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રિય બનીયો છે. મનુષ્યની એક માતવની દિલ્હીજ મણના થઈ બેઠકો અને માત્ર તેનાં નામ જાતિ કે રંગ ઉપરથી તેના નાગરિક કે સામાજિક હક્કોમાં બેદલાવ કરવો તે કોઈપણ રાષ્ટ્રને માટે ન્યાયી નથી, આખા માનવસમુદાયની એક સક્રિય ક્રાંતિ થાય તેજ કંઈ છે. આ રીતે ભેદનું તોજ ભાવિ દિલ્હી ઉત્પત્તિને મજબૂત પાવો આપણે નાખ્યો કરેલાય.

લોકમાનસનું પરિવર્તન

સ્વતંત્ર ભારતસંઘના નવા બંધારણની ૧૭મી કલમ મુજબ સમાજમાંથી અસ્પૃશ્યતાને સર્વત્ર નાશ કરવામાં આવી છે અને અસ્પૃશ્યતાના કોઈપણ પ્રકાર કરતાં અમલની મનાઈ ફરમાવવામાં આવી છે. બંધારણની આ કલમને અનુસરીને થોડા સમય પહેલાં પ્રગટ થયેલા સમાચાર મુજબ ભારતસંઘની મધ્યસ્થ સરકાર અસ્પૃશ્યતાના અમલને રીતે થતા ગુન્હાઓ માટે સજાઓ ફરમાવતો કાયદો ધારાસભાની ચાલુ બેઠકમાં લાવવાને વિચાર કરી રહેલ છે. ભારતની ધારાસભામાં પસાર થયેલો આ કાયદો સમસ્ત દેશમાં એક સરખી રીતે અમલી બનશે. પરંતુ એક વાત પણ સ્પષ્ટ છે કે લોકમાનસમાં જડમૂળ થયેલ જમાનાઓ જૂની રૂઢિઓ અને માન્યતાઓ કાંઈ માત્ર કાયદાના કડક અમલથીજ દૂર કરી શકાય નહીં. બંધારણની આ કલમને વાસ્તવિક બતાવવા માટે લાંબા સમય સુધી રૌદ્રાણિક પ્રયત્ન અને રમતખંડ કાર્યક્રમ હોવા લોકમાનસના પરિવર્તનની જરૂર છે.

અન્યમાં શ્રી. કાકા સાહેબ કામેતકરે કહ્યું છે તેમ 'શરૂઆતના સ્તરે કરોડ માનવીઓની અવગણના એ આખી મનુષ્યવર્તિનો પ્રશ્ન છે. આપણા જમાનામાં બે અસ્પૃશ્યતા દૂર નહીં કરીએ તો હિંદુ ધર્મ અને હિંદુ ભવિષ્ય ટકવાનાં નથી. હિંદુ ધર્મ એ સનાતનધર્મ છે છતાં તેનો નાશ થશે. હિંદુ સમાજ એ પુરાતન જાતિ છે છતાં એનો નાશ થશે તે આપણા જમાનામાં અસ્પૃશ્યતા આપણે દૂર નહીં કરી શકીએ તો.'

પ્ર. મદાઆજના પ્રાણપ્રધાર દરિનારાયણની સાપ્તાહિક તથા આર્થિક ઉત્પત્તિ માટે આપણે સૌ ખસ દિલથી પ્રયત્ન થઈશું તોજ નમૂનો જીવનસંદેશ આપણે પ્રેરેલો સમાજના ઝીંઝી એમ કહી શકાય.

‘કુમુ ! તને આજે થયું છે શું ?’ જગદીશે
સિગરેટ સળગાવતાં પૂછ્યું.

‘નહિ, કશું થયું નથી. કેમ, એમ પૂછો છો ?’
કુમુએ સામે સવાલ કર્યો.

‘તે પછું ? આપણને પરણાને પાંચ દિવસ નથી
થયા— પાંચ ‘વર્ષ’ થયાં !
તારા મોં ઉપર આજે આટલો
નિરાશ કેમ છે ?’ જગદીશે
કહ્યું.

કુમુની દષ્ટિ સહજ
સામેના કપાટ ઉપર ગઈ.
અનેક જાતના વાઈન્સ અને
વીકરન, ખાટલાઓ હારેદોર
એમાં ગોઠવાયેલા હતા. થોડી-
વાર કુમુ ખંચાઈ. સાડુ
કંઈ કે નહિ એવી ભાંજગડ
એના મનમાં થઈ. પછી દબ
નિશ્ચય કરીને કુમુ યોથી.
‘સાચું કહું ?’

‘સાચું જ કહેવાનું હોય
તે. જુડું કહેવાથી અને જુડું
સાંભળવાથી શો ફાવે ?’
જગ. હસીને જગદીશે કહ્યું.

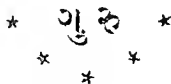
આ કપાટ અને
તેમાંની શીશાઓ જોઈ છું
અને મને અમંગલની
આમોદી થાય છે. હજી
મારું માનો અને આ બધી
ફેફા ફે’ કુમુએ અચકાતાં
અચકાતાં કહ્યું.

‘તું ખરેખર માંડી થઈ ગઈ છે ? દુનિયામાં
આટલા બધા માણસો દારૂ પીએ છે તેમને કાંઈ નહિ થાય
તે મને જ થવાનું ? અને હું ક્યાં એટલો બધો પીઉં છું ?’
જગદીશ બોલ્યો.

‘તમે આજા સુદિશાળી થઈને પોતાની જાનને
એમો છો શા માટે ?’ કુમુ બોલી.

આમાં મેં નાતને ક્યાં છેતરી ?’ જગદીશે પૂછ્યું.

‘ત્યારે જીતું છું કરો છો ? આપણે પરણ્યા તે
વખતે તો તમે એક રીધું આખ્યું પાળ નહોતું. સસંગેટ
મરી ગયા અને તમે શેઠ થયા અને સ્વતંત્ર પણ, થયા
એટલે તમે આ મરૂ કહ્યું.’ એ વરસ પહેલાં તમે પીતા
હતા એટલેજ તમે આજે પીએ છો. એમ તમે કહી
શકો છો ?’ કુમુએ પૂછ્યું.

‘એમ ધાર કે હું
ત્યારના કરતાં જરા વધારે
પીતો હોઉં.’ જગદીશે
બોલવા મંડ્યું.

‘આમાં ધારવું નથી.
આ તો નક્કર હરીકાત છે.’
કુમુ બોલી.

ભૂતના ભરકાની પેઠે રાત દેવરા
મિહામણા સાગતા દારૂના શીશાઓનો
સંગ છોડવા કુમુએ અનેક વાર જગ-
દીશને સમજાવેલ પણ કાન્તાનો એ
કમનીય ઉપદેશ કંઈ મુઠરેલા નશા-
બાજને ગળે ઉતરે ખરો ! પરંતુ
દારૂના ચક્ર્યૂર ઘેન હેઠળ બેરીને મારતા
માળીના મુખેથી ‘આજે હું મારું છું’
શેઠ, પણ કાલ તુંયે તારી બેરીને ઝૂલતો
થઈ જવાનો, તારાય હાલ મારા જેવાજ
થવાના’—એવો મીઠો ઉપાલંભ જ્યારે
જગદીશે સાંભળ્યો ત્યારે એને સાચો
ગુરુ મળી ગયો !

લેખક :

ધનગુબલાલ અહેતા

આજોડો, લાઈસાજ,
તું પણ જમી છે ! થણા
માણસો કહે છે. એ બોલું
નથી કે એન્યુએટ બેરીઓ
કાંઈએ પરબવી નહિ. એમાં
તું તો વળી સાચે સાચે વધીલ
પણ થઈ છે. આપો પ્રસંગ
હસવામાં ઉરાડી નાખવાનો
યત્ન કરતાં જગદીશ બોલ્યો.

‘તમે હસવામાં કાઠી
નાખો છો એ બોલું કરો છો,
હાં. હજી વખત છે. પછી
કદાચ એવો સમય આવશે
જ્યારે આજી મુઠરવાની તક
હાથમાં નહિ દહે.’ કુમુએ
ગંભીરતાથી કહ્યું.

‘જગ તને આજે થયું છે શું ? કાંઈક બપાનક કામ હું
કરી રહ્યો છું એમ કેમ તું બોલે છે ?’ જગદીશે કહ્યું.

‘આજારે તમે મારું માનવાના નથી એમ મને લાગે
છે. મારો જીવ બળીને ખાખ થઈ જાય છે પણ ઉપાય
નથી. તમે વધુ બળમાં મારું માન્યું છે અને માનો છો.
પણ આ નિષ્કર્ષોજ કોણ જાણે કેમ તમે મન્યક આપતા
નથી.’ કુમુએ નિરાશ થતાં કહ્યું.

આ જાળતમાં હું મારો શરૂ થઈ જોમ હું માનતો નથી. એવો શરૂ મળશે તો છોડી દઈશ. ત્યાંસુધી તો નહિજ. પણ ચાલ, હવે મારે ઝોરસિ જવનો વખત થયો. હું જઈ છું. સાંહેબજી. અને જો, તને આ કપાટ સામે બેઠને દુઃખ થતું હોય તો બેતીજ નહિ. પછી બસને ? આટલું હસતાં હસતાં બોલીને જગદીશ જઈને કારમાં બેસી ગયો. કાર ઉપરી ગયું.

એકલી પડતાં કમુ પેલા કપાટને નિરખી રહી. બાજે કાણ બૂત પહીત પોતાના મુખી સંસારનો નાશ કરવા તત્પર થઈ રહ્યો હોય એમ તેને કા કપાટને બેઠને થયું. ધણીવાર એને વિચાર આવતા કે પાતિની ગેરહાજરીમાં આ કપાટના ચૂરેચૂર કરી નાખું અને એમાંની આટલીઓને ભાંગીને બૂંડા કરી નાખું. પણ કમુ બાજેલી સાથે ગણેલી પછુ હતી. એમ બહારકોરે કપાટ અને શીશીનો નાશ કરવાથી સારું પરિણામ આવે એમ તેને નહોતું લાગતું. આ કપાટ અને આ શીશીઓને નાશ કરવાથી અકપ સમયમાંજ, જેમ બૂત અહીં ભાડે થઈને ચાલ્યું જાય અને બીજી જગ્યાએ પાછું કોણ થાય એમજ, એજ કપાટ અને એજ શીશીઓ બીજે કોણે કોણમાં ચાલજ એની કમુને ખાતરી લાગતી હતી. એથી એવું કરવાની ઇચ્છાને એ રોજી રાખતી હતી. જતાં એને એટલું ચોક્કસ જણાતું હતું કે પતિ જો આ માત્ર માંથી પાછો નહિ વળે તો આજે નહિ તો કાલે, થોડા સમય પછી પછુ એમના સંસારનો વિનાશ થવાનોજ. પતિ અતિ-શય છુદ્દિશાળી હતો. તેને મ્હોત કરીને આ બચકેર બસન તેને છોડવે તેવો શરૂ થયાંથી મજેડ એને શોધવા પણ ક્યાં જવેહ આવ્યા વિચારમાં નિરાશ થઈ કમુને પોતાહું વિષ અન્ય બચસાયમાં પરેડ્યું.

જે એક મહિના પાંત્રી ગયા. પેલા કપાટ અને એમાંની શીશીઓની અસર નબળી થઈ જતી નહોતી પણ દિનપ્રતિ-દિન બચવત્તર થતી જતી હતી. જગદીશને અનેકાળ સ્વભાવ અમુક પ્રમાણમાં બગડતો જતો હતો. એના અતિ નિવેશી થતને નોકર ચાકરના સંબંધમાં તો એ નિવેકતો ત્યાજ કરવા માંડ્યો. હતો. ઔદીસના નીચલા દરજ્જાના માણસોને પણ જગદીશ શેઠના માનસમાં ખરાબ પરિવર્તન જણાવા માંડ્યું હતું. પણ હજી સુધી કમુ પ્રત્યેના વર્તનમાં જગદીશ ફેરવાયો ન હતો. કમુને એટલું આશ્વાસન તો હતું એવામાં એક નાનો સરખો પ્રસંગ બની ગયો.

ઔદીસમાં મહત્વનું કામ હતું. અમુક સમયે પહોંચી જતું બેઠાએ એમ હતું જગદીશ તૈયાર થઈને કારમાં બેસવા જતો હતો ત્યાં એને સાંભળ્યું કે પાન-સોપારીની દાખડી અને સિગરેટ કેસ લેવાનાં રહી ગયાં છે! એણે ઘંટડી મારી પણ કોઈ નોકર આવ્યાં નહિ. કમુને પણ આવવામાં વાર થઈ. આવીને એણે બેસું તો પાનની બીડી તૈયાર ન હતી. એ કરી આપે ત્યાં સુધી થોભાય એમ હતું નહિ.

“હે, ત્યારે હવે શું કરશે?” કમુએ પૂછ્યું.
“કપાળ માફ કરીશ! આપો દિવસ તમે લોકો કરો છો મુંઝે આટલી પાનની બીડી તૈયાર થઈ શકે અને સિગરેટ કેમ ચાલે રાખીને મને આપાય નહિ?” જગદીશ મુસ્સામાં માડ્યો.

“રોજ ક્યાં રહી બપ છેડ આજેજ રહી ગયું ને!” કમુએ શોંતિથી અને મુદ્દતાથી જવાબ પાડ્યો.

‘સામુ ન બોલ. એક ટિપ્સ પણ રહી કેમ બપ’ આટલું બોલીને જગદીશ બે પગલાં કમુ તરફ ભાગી. સ્વપને પણ મનાય નહિ એવું— જગદીશ પોતાના કપર હાથ ઉપાડશે એવું બનશે કે શું એવા વિચારથી કમુ ગ્રાસ્તી બેસી. જતાં તે પાછી દલી નહિ. માત્ર અનિચિત્ત નયને કમુ પોતાના પતિને નિરખી રહી. બાજે કાણ દિવસક પ્રાણીને તરત માત્રથી કારવાનો મેલ કરાઈ દેવાયે! કાણબર એને એમ લાગ્યું કે પતિનો હાથ મારવા ઉપર છે. ઉપરના હોત નો સાંસાદિક અવનનું પાત્ર પરિણમત. પણ છેડેથી પડીએ જગદીશ ખંભાવો. હજી તેમને એટલું યતન નહોતું થયું લાગતું. મોડાગરકેલીએ જગદીશે શાંતપણે બોલવાનો મેલ કર્યો. ‘એકલી આજે એમ સારી’ ગયો હું જઈ છું. પાન અને સિગરેટની ડબીઓ પાણીથી કોઈ માણસ બેઠે મોક્ષના આપરે. આટલું કેલીને જગદીશ જઈને કારમાં બેસી ગયો. કાર ઉપરી ગયું.

પતિ ગયા પછી કમુ ગમેતી યાં વિશે વિચારતી રહી રહી. પણ આજે નહિ તો વળી કાણ બીજવા એ ધાન આવ્યા વગર રહેવાની નથી એમ તેને લાગ્યું. ઉચ્ચ પ્રકારના અંકડાને બીડી તૈયાર થયેલ, વિવેકી

ચિનથી જગદીશ, પત્નીને મારવા હાથ ઉપાડે એવા વસ્તુચિત્રિત શક્ય બતાવનાર કોણ, એવો પ્રથમ કડુના મનમાં જોઈએ થયો અને પેલું કપાટ અને તેમાંની ધોરીઓ પોતાનો ઉપકાસ કરતાં હોય તેમ કમુને ગળાયું, કારણ પાણુ ગળાયું. ચિકિત્સા સંચોટ હતી જાં એ કારણનું નિવારણ યદ્ય રાકવું અગત્ય લાગ્યું. ચિકિત્સા થયા છડે ઓપક શું આપવું તેની એને સમજણ પડી નહિ.

સાંજના પતિનો ફોન આવ્યો: 'કુસાણા ચિત્રમાં જવું છે માટે આફિસે આવજો.' ના પાડવાથી કડો અર્થ સરવાળો નથી એમ ધારીને કમુ તૈયાર થઈ. ફિટ્સ એઈને પાછાં લગભગ પોણાનવે બંગલા આગળ આવી પહોંચ્યાં. યુરખાએ દરવાજો ઉઘાડ્યો. અટકેલી કાર ધુંકધુંક કરીને આગળ વધીને દરવાજો વટાવી જઈને સડરડ કરતી આંગળે ઊભી રહેવા જતી હતી તેવામાં એક સ્ત્રીની ચીસાચીસ અને એક પુરુષના મોંમાંથી ફૂટતાં ગાસિ પ્રવાહ તેમને ડહાપને કાને પાડ્યાં. જગદીશે કાર ઊભી રાખવાનું કહ્યું. યુરખાએ શેઠના આવીને કારમાંથી ઊતરતા જગદીશને સમાચાર આપ્યા: 'એ તો માળી પોતાની બેરીને મારકુડ કરે છે.

આ સાંભળી પતિ તેમજ પત્નીએ આશ્ચર્ય અનુભવ્યો. કારમાંથી ઉતરીને માળીની ઓરડી તરફ જતા જગદીશને અટકાવવા જતી હતી એટલામાં કોણ જાણે સાથી કમુ એમ કરતાં અટકી ગઈ અને પોતે પાણુ પતિ પાછળ એ તરફ ગઈ. કાર્ડિક આશ્ચર્યથી યુરખા પાણુ પાછળ પાછળ ગયો. જગદીશે અંદર જઈને માળીને મળ્યામાંથી પકડીને ઓરડીની બહાર કાઢ્યો. એણે એટલામાં બેઠક લીધું કે માળી દારૂથી ચિકાર છે અને એ શું કરે છે અને શું બોલે છે એવું જાન પાણુ એને બાજેજ છે. જતાં, એને બહાર લાવતી જગદીશે કહ્યું. 'બેનફ્રે! આ તું શું કરે છે? બેરીને મારે છે?'

'મારે નહિ તો શું કરું, શેઠ? આખા દિવસમાં એ મેં જેમસેર રહે નહિ!' માળીએ દારૂડિયા બોલે તે પ્રમાણે તતપથ... થઈને કહ્યું.

'યુરખા! તે દારૂ પીધો છે, એના ઘેનમાં તું આમ

કરે છે!' જગદીશ બોલ્યો.

'તે તું નથી પોતા, શેઠ? તો હું કેમ નહિ પીઉં?' મૂર્ખાઈભર્યું હસીને માળીએ જવાબ દીધો.

જગદીશને કાઠમ્મ એક લખપ્રક લગાવી દીધી હોય તેમ તે લાલચોળ થઈ ગયો. જતાં ફરીથી તે બોલ્યો. 'પણ હું શેઠાણીને તારી પેટ મારતો નથી ને!'

માળી પોતાના વર્તન માટે જવાબદાર ગણાય તેવી સ્થિતિમાં નહોતો. બંદુકમાંથી માળી છૂટે તેમ તેણે શેઠના સંબોને પકડાયો: મારતો નથી તો, શેઠ! તું હવે મારશે. લાહાલા! હું જાણું છું. તે અત્યાર લગણુ - શેઠાણીને નહિ મારી જાડે તો હવે મારવાને! હહાહા!'

માળીની બેરીએ એને બદલે શેઠની મારી. માળી યુરખાએ તો ચિકાર પીધેલા અને હસ્યા કરતા માળીને એકાદ બે અડધોથ લગાવી પાણુ દીધી. વધારે એ મારત પાણુ ખરો પાણુ શેઠ વાસે અને પોતે ધીમે પગલે બંગલા ભણી ચાલ્યા ગયા. પાછળ પાછળ કમુ પાણુ ગઈ.

આમજા જ ખંડમાં જગદીશ અને કમુ એકલાં રહ્યાં. બીજાનીના ઝગહગતા પ્રકાશમાં જગદીશના મુખ ઉપર કારકી વેદનાની અસર જવાઈ નેરી હતી. તે પૂતળાં માફક હલો રહ્યો. કમુ એનાથી થોડે છેટે જાણે એને ન બેતી હોય તેમ એક જગ્યાએ જરાઈ ગઈ. સમય તો માર અરથી પોણી મિનીટ. થયો હશે પાણુ કમુને તો લાગ્યું કે યુગના યુગ વટી ગયા. પાણુ ધીમે ધીમે વેદનાની અસર અદશ્ય થઈ ગઈ. જગદીશના મોં ઉપર આજ સ્થિતની રેખાઓ જાણી તે જે ડગલાં આગળ આવ્યો. આવીને જાને દીધું તેણે કમુના ખભા ઉપર મૂક્યા.

'કમુ! મને શરૂ મળી ગયો. હવે ચિંતા નહિ કરીશ. આટલું કહીને, જાણે વર્ષોના પાપનો ભાર હળવો થઈ ગયો હોય અને એથી સારી સહસા યાદી ગયું હોય તેમ ટીપો થઈને જગદીશ પાંચેના સોહા ઉપર ઢળી પડ્યો.

જોડણી સંભારક નિયમો

પ્રકાશક
સ્તિત્વાંસ સાં. નાયક

શુદ્ધતાની ભાષાનું સાદું જ્ઞાન ધરાવતા હોવાનો દાવો કરતા વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને લેખકો પણ ફેટલીકવાર ફેટલાક શબ્દોની સાચી જોડણીથી અજાત હોય છે અથવા તો એ તરફ યોગ્ય રીતે ધ્યાન નથી દેતા. ભાષાની સંસ્કારિતા અને લેખનશૈલી માટે જોડણીની શોધસાધને બેરહુ મહત્વ આપીએ તેટલું ઓછું છે. અહીં લેખકે લીધેલ પરિશ્રમનો સ્વચ્છ અને સરસ ભાષાનો આમલ સેવતા સાહિત્યકો જરૂર ઉપયોગ કરશે.

(શુદ્ધતા વિદ્યાપીઠના જોડણીના નિયમોમાંથી અગત્યના નિયમો સાથે)

જન-તત્સમ (ખીટા ભાષાના આપણી ભાષામાં મૂળરૂપે વપરાતા) શબ્દો સંબંધી.

૧. તત્સમ શબ્દોની જોડણી મૂળરૂપે કરવી. દા. ત. આશિષ, આશીર્વાદ, ઉર્દૂ, યુગ, પ્રહલાદ, જાતકાળ, અદ્યતન, રંગ, વિશ્વ, વિશિષ્ટ, શુદ્ધતા, સહજ, સંવાસી.

અધ્યમોધમ નહિ પણ અધમાધમ,
નર્ક નહિ પણ નરક, નિરાકિર્માન નહિ પણ
નિરભિમાન,

પુનરોદ્ધાર નહિ પણ પુનરુદ્ધાર

પશ્ચિમાત્ય નહિ પણ પાશ્ચાત્ય,

પૌર્વાત્ય નહિ પણ પૌરસ્ત્ય.

તત્સમ ઉપરાંત તદ્ભવ (તત્સમમાંથી ફેરફાર થઈ જમેલ) રૂપ પણ ચાલુ હોય તો જ ને રૂપ ચલાવવાં. દા. ત. કહિત-કહણ, દશ-દસ, નહિ-તહીં. હૂબહૂ-આબેહૂબ.

૨. શુદ્ધતાની પ્રત્યય સેવા વ્યવહાર શબ્દો જોડા ન લખવા દા. ત. પરિપદ નહિ પણ પરિપદ. પરંતુ અર્થાત, કવચિત, કિંચિત, પશાત, સાક્ષાત, એવા જોડા લખવા દા. ત. પશ્ચાત્તાપ, સાક્ષાત્કાર. ખ્યાં ને એમની પછી 'જ' આવતો હોય તો તે આખા લખવા દા. ત. કવચિત જ.

નોંધ: 'જ' જુદો લખવો, પણ 'ઞ' કે 'યે'

શબ્દની સાથે લખવા. દા. ત. તમે જ તમેય, તમેયે.

૩. વિશેષણને જ, ય, રથ, તા, કે પછું લાગી નામ અને ત્યારે જ કે ય લગાડતાં શબ્દના પહેલાં સ્વરની વૃદ્ધિ કરવી. દા. ત. 'શુર' માંથી 'ગૌરવ', 'મધુર'માંથી 'મધુર્ય' ('ગૌરવ' અને 'મધુર્ય' નામ બન્નાં જ છે એટલે ફરી પાછા 'તા' પ્રત્યય લગાડી નામ બનાવવા 'ગૌરવતા' કે 'મધુરતા' ન કરવાં. ઐક્યતા સંદર્ભતા વગેરે શાંતી ઓટાં છે તે અહીં સમજી લેવું.) પરંતુ ત્ય, તા, કે પછું લગાડતાં વૃદ્ધિ ન કરવી. દા. ત. યુસ્તવ, મધુરતા, મધુરપણું.

૪. વિશેષણ બનાવનાર 'માન' પ્રત્યય પહેલાં શબ્દને અંતે કે ઉપાંતે (છેવરના અક્ષરની પહેલાં) જ જા કે મ હોય તો 'વાન' પ્રત્યય લગાડવો. દા. ત. નીતિમાન, આમાન, લક્ષીવાન, શૌર્યવાન, ('શૌભાવમાન' કે 'પિયમાન' જેવામાં લાગેલા 'માન' પ્રત્યય વતમાનફેટનો હોઈ ઉપરના પ્રત્યયથી જુદો છે એ ધ્યાનમાં રાખવું.)

૫. એકતાદર્શક પ્રત્યય ('ઈટ' નહિ પણ) 'ઈટ' છે. દા. ત. કનિષ્ઠ, યનિષ્ઠ.

૬. 'ઇક' પ્રત્યયમાં 'ઇ' ધરવ છે અને તે લાગ્યાં શબ્દના આગળના સ્વરની વૃદ્ધિ અને છેવરના સ્વરનો લેખ કરવો. દા. ત. 'સમાજ' ઉપરથી 'સામાજિક', 'અનિવાર્ય' ઉપરથી 'અનિવારિક', (પણ ચૈતિક, ધનિક, રસિક ક્રમિક, કે ચૈતિક માં આવી જુદી જાતનો પ્રત્યય લાગતો હોઈ ત્યાં ઉપરનો નિયમ લાગુ થતો નથી.)

૭ બ જૂનકૃદંતના 'હ' માં 'હ' હ્રસ્વ છે. ઘ. ત. અધિત, રમિત.

૮ નીચેના શબ્દોમાં ક્યાં 'હ' હ્રસ્વ છે તે ધ્યાનમાં રાખો.

[૧] ગીતિ, નીતિ, પ્રીતિ, જ્ઞાતિ, જ્ઞાતિ-જ્ઞાતિ, મૂર્તિ-મૂર્તિ, સ્ફૂર્તિ-સ્ફૂર્તિ, ગ્જાનિ, ગ્જાનિ, જ્ઞાનિ

[૨] મિતિ, નિમિ, સ્થિતિ, દિનિ,

[૩] દષ્ટિ, સષ્ટિ, યુષ્ટિ, પુષ્ટિ, જ્ઞાતિ, જ્ઞાતિ, સ્મૃતિ, ઉક્તિ, ધક્તિ, સ્તુતિ, તૃપ્તિ, જ્ઞાતિ, યતિ

[૪] ઉત્પત્તિ, વ્યુત્પત્તિ, ઉત્પત્તિ, પર્વતિ, નિરૂપિત વિભક્તિ, પ્રસૂતિ, સંતતિ

[૫] ઇતિહાસ, ઇતર, હત્યાદિ, હદ્રિય, હસ્ત, ઇલાં, ઇન્દુ, ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રજીત, ઇનામ, ઇલાકો, ઇમારત—આ બધામાં પ્રથમ હ હ્રસ્વ છે

(અ) 'હય', 'અનીય', 'પ્રીય' પ્રત્યયોમાં ઈ દીર્ઘ છે. ઘ. ત. શાસ્ત્રીય, મનનીય, રમણીય, પ્રજાપત્ય

(બ) પ્રાચીન, અર્વાચીન, નવીન, કુલીન જેવામાં પછી ઈ દીર્ઘ છે (જ્યારે મલિન, પુશ્પિન જેવામાં ક્યારેક હ હ્રસ્વ પણ હોય છે.)

(ક) 'હન' વાળાં પ્રકિલ્બ નામોમાં પહેલી એક વચનમાં રૂપ જ યુજ્જરાતીમાં વપરાય છે. અને તેની છેડેનો ઈ દીર્ઘ હોય છે. ઘ. ત. પ્રાણી, મનસ્વી

(ગ) નીચેનામાં ક્યાં ઈ દીર્ઘ છે તે ધ્યાનમાં રાખો.

(૧) પરીક્ષા, નિરીક્ષા, સમીક્ષા.

(૨) નીરવ, નીરોગ, નીરસ

(૩) મતીયા, જાગીયા, વિજિગીયા. જિજ્ઞાસિત.

૯ અંગ્રેજી અક્ષર (I) નો ઉચ્ચાર ઈ થતો હોય ત્યાં મોટે ભાગે ઈ હ્રસ્વ કરવો. ઘ. ત. સિનેમ, મ્યુનિસિપાલિટી. (અંગ્રેજી) આ આ (૦૦) નો ઉચ્ચાર ઊ થતો હોય ત્યાં પછી ઊ દીર્ઘ કરવો વધારે ઠીક પડે છે. ઘ. ત. સ્ટ્રેલ

વ તદ્દભવ શબ્દ સંબંધી

૧૦ બોડાણોમાં અલ્પપ્રાણ અને મહાપ્રાણ સંયુક્ત

હોય ત્યાં મહાપ્રાણ બેવડાયવા. ઘ. ત. ચોખ્ખું, પરચર. (અપનાદ-અચ્છેર, પચ્છમ અચ્છું)

૧૧ અઙ્ગથી બોલાતાં 'ય' નો જમ થતો હોય તેવા શબ્દો મૂળ રૂપે જ લખવા. ઘ. ત. પારણ, બારણ, શેરડી, શેરડું. ખાંડણી, દળણ, ચાંબણ, બરણ, 'દ્યો' નહિ પણ 'દ્યો' 'દ્યો' નહિ પણ 'દ્યો'.

૧૨ જૂનકૃદંતના 'એહ' પહેલાં અ, આ, કે આ હોય ત્યાં 'યેહ' લખવું. ઘ. ત. થયેહ, ગયેહ, બેયેહ, મુકા-યેહ, સચાયેહ.

૧૩ શબ્દના બંધારણમાં 'હ' પછી સ્વર આવતો હોય તો તે હ ને હ્રસ્વ કરી સ્વરની પહેલાં 'ય' ઉમેરીને લખવું. ઘ. ત. દરિયો, રેંદિયો, પિયર. પણ વિભક્તિ કે વચનના પ્રત્યયોમાં કે વતમાનકાળના રૂપોમાં આવેા ફરસાર કરવો. ઘ. ત. સ્ત્રીએ, સ્ત્રીઓ, કરીએ, હીએ.

(અપનાદ-પીયો, પિયળ-પીયળ)

૧૪ બહેન, વહાણ, પહેણ, પહેરણ, મહેરબાન, મહાવરો, કહે. રહે, પહેર, પહેણ આવા શબ્દોમાં 'હ' જુદો પાડીને લખવો.

નાનું, મોટું, બીક, સામું બનું, (આંખાનો) મોર, મોં, જ્યાં, ત્યાં, ક્યારે, જ્યારે, મારે, તમારે, તારે, તેનું, અમારે—આવા શબ્દોમાં 'હ' ન લખવો.

એટલે કે, 'હ' જ્યાં દર્શાવેા ત્યાં જુદો પાડીને દર્શાવવો અને ન દર્શાવેા ત્યાં મુદ્દલ ન દર્શાવવો. (ખેડેન, એમ) 'હ' ને આગળ અક્ષર સાથે જોડવો નહિ.

'નાહ' નાં રૂપો આ પ્રમાણે કરવાં:—હું નાહું છું? અમે નાહીએ છીએ; તે નહાય છે; તમે નાહો છો; હું નાહો; અમે નાહ્યા; તે નાહી; છોકરું નાહું; હું નાહીશ; અમે નાહીશું; તમે નાહશો; હું નહાન; હું નહાતો હતો; હું નાહાનાર છું; મારે નાહવાનો અથવા નાવાનો વખત થયો છે; તું નહાજે. એજ પ્રમાણે નવગંધવું-નવરાવું, નવાનું, નવામ, નાવણ, નાવણિયો, નવેણ, નવાણ; થાય.

૧૫ કાઢવું, નાઢવું, ટાઢ, કઢી, લોઢું, દાઢ, અઢાર-એમાં
'ઢ' લખવો, લઢવું દાઢમ. રાઢ, એમાં 'ઢ' લખવો.

૧૬ સજ, મજ, જિંદગી, સમજ-એમાં 'જ' લખવો.
ગોઝાઈ, મોઝાર, એમાં 'ઝ' લખવો.
સાંજ-સાંઝ, મજ-મઝા-બ'ને ચાલે.

૧૭ નીચેના શબ્દોની જોડણી બ'ને રીતે ચલાવવી.

(૧) ડાસી-ડોસી, માસી-માસી, ભેંસ-ભેંસ,
ખસ-ખસ, ખારસ-ખારસ, એસી-એસી.
વિશે-વિષે. (પણ 'સક', 'સોધ', 'સું'
માં એકસો 'સ' જ રાખવો.)

(૨) આંખલી-આમલી, લીંબડો-લીમડો,
ભિમરો-ભિમરો, તૂંબડું-તૂમડું કાંખળી, કામળી,
ઝાંભડું-ઝામડું, પૂંભડું-પૂમડું, ચાંદસો-ચાંદસો,
સાડસો-સાદસો, કડસાં-કડસાં, ગાડલું-ગાલું.

(૩) કહેવડાવ-કહેવડાવ, ગવડાવ-ગવરાવ,
મેસાડ-મેસાર. (પણ 'દેખાડ' માં એકલો
'ડ' રાખવો.)

૧૮ વ્યુત્પત્તિની રીતે જોતાં ધણુંખરા દાખલામાં
સંસ્કૃતમાંથી સુજરાતીમાં આવેલ શબ્દમાં જોડાક્ષર
પડેલોના ધ્વનિ સ્વરમાં જોડાક્ષરનો લોપ થતાં ધ્વનિ
સ્વર દીર્ઘ બન્યા કર્યો છે. દા. ત. 'ફલ' નું ફલ
'કમ' નું કામ.

૧૯ નીચે શોષક દાખલા આપ્યા છે તેવી જગ્યાએ
જે તે અર્થ પ્રમાણે જોડણી કરવી.

ફળાં (ફળનું ફળ)-ફરાં (ફેરડીનું ફળ), ખચિત
(જરેરું; ખેસારેરું), ગાળ-ગોર (પુરાહિત), દિન (દિવસ)

-દીન (ગરીબ), દ્વિપ (હાથી)-દ્વીપ (ખેટ), પાણિ
(હાથ)-પાણી (જળ), જર (પૈસો)-જળ (પાણી).
મળવું (મેળા થવું)-મરવું (મરણ પામવું), સાંભળવું
(શ્રવણ કરવું)-સાંભરવું (યાદ આપવું), સંભાળવું
(જાળવવું)-સંભારવું (યાદ કરવું), સીમંત (અપરંજી)
-શ્રીમંત (પૈસાદાર), શાન્ત (શાંતિપુક્ત)-શાન્ત
(અંતવાણું), કિલ શરીર દિલ (મન), સાપ-ગાપ, રમિ-
રમી સુચના:-(૧) ઉપરના કોડમાં અક્ષરો ગણતો ધાતુના
(કૃદંતરપદો અક્ષરો ન ગણતો) મૂળ રૂપના અક્ષરો
ગણવા. (૨) ક્રિયાપદનાં કૃદંતરપદોમાં મૂળ જોડણી કાયમ
રાખવી. દા. ત. મૂકનાર, મૂકેલું, મુકાયેલું, મુકાવનાર.
(૩) અનુનાસિક ઉચ્ચાર હોય તેવા છ ઉ વાળા
શબ્દોમાંથી અનતા શબ્દોમાં મૂળ જોડણી કાયમ રાખવી.
દા. ત. ચૂંચવું, ચૂંચારો, ચૂંચાવું, ચૂંચાવવું.

નીચેના જેવા શબ્દો જોડણીકાશમાં બ'ને રૂપે
સાચા છે છતાં પ્રથમ રૂપ વધારે પસંદ કરવા યોગ્ય છે.

ઉપરુક્ત-ઉપરેક્ત, ઉપવાસ-અપવાસ, સુજરાત-
મૂજરાત, ફર અદેશી-ફરદેશી. વિશે-વિષે, મેરદુસવ-
સરદોસવ, શાપ-શાપ, રમશન-રમશન.

ઉપરના નિયમો જોડણીમાં કંઈક સરળતા ધાવ
એ જે દૃષ્ટિએ આપ્યા છે. એટલે યંકા બંધી ચાપ
ત્યારે સુજરાત વિદ્યાપીઠના 'સાર્થ જોડણીકાશ' ને જ
અમાણ્ય ગણવાનો છે. ઉપરાંત જોડણીમાં જોને
વિશેષ રસ હેય તેમણે 'સાર્થ જોડણીકાશ' ના નિયમો
ઉપરાંત 'અંથ અને અંથકાર: પુરાક, ક મું'
(જોડણી સંબંધી શ્રી. કે. કા. યાચેનો લેખ) મી. કે. કા.
ગાચીકૃત 'અક્ષર અને શબ્દ' તથા 'સુજરાતી ભાષા'
કમિક બાકરણ નોંધાં.

દાડડિયા બાપનાં પાપને પરિણામ કુમળી ઉમ્મરના કિશોરને હોટેલમાં
 નોકરીએ રહેલું પાપુ : બે બલા માણસોએ એને નવજીવન આપ્યું
 ન હોત તો તો એનું કોણ બાળું, શું થે થાત ?

કચડાતી કળી

:સંખ્યા:

સીતારામ. જે. રામાં

આફ્રિકાથી ઘેર આવતાં
 રાવજી એની હોટેલમાં જઈ
 એક બાલો આ પીના સિવાય
 નરહરિને જાણ દેતો નહિ.
 રાવજી આ ધર ધરેના
 મોંઘરથ મારી ઉપર લઈ.
 નરહરિ એનો શાળા-કોલેજ
 તો મિત્ર એને મળવાનું
 રાવજીને વ્યસન પડી ગયું
 હતું. નરહરિનેય ધીરે ધીરે રાવજીનો આગમનમાં આવે
 બાલો પાકો નહિ ફેલવાની આદત પડી ગઈ હતી.

‘ધ્યાન મિત્રે તેને
 છે. નહીં?’ રાવજી એ તેને
 પતિપ્રશ્ન કર્યો.

‘માટેજ પ્રશ્ન ને!
 આના જેવો છોકરો આ ધરમાં
 ક્યાંય ભેગો નથી. એનાં
 બોલવા માલવાની. જરા,
 તેજશૂણી એની દગલ,
 એની રીત-ભાત બધામાં

અને મિત્રો કોઈકા થાય એટલે ખાંડના અંકુશથી
 આ ધરને પડતી નકલીશીથી ખાંડીને. લેકરકસેસમાં
 સામસામા આગળના ડુસી-અમેરિકા પ્રતિનિધિઓની
 આફ્રિક સાફમરી સૂધીની વાતો નીકળેજ. ખહેલેથીજ એ
 બેઠ મિત્રો આવી વાતોના ખૂબ રસિયા હતા. તેથી કોલેજ-
 કાળમાં એમને ‘ચાતોડિયા મુગલ’ નું ખિરુદ મળ્યું હતું.

મને કશુંક અદ્ભુત આકર્ષણ શાગે છે.

‘તારી કલ્પના ખરી છે.’

‘આ છોકરો મધ્યમ વર્ગનો છે.’

‘હા.’

‘એને, આટલી વયે, બહુવર્ણ ઝાડીને. આ ધરમ
 નોકરી સ્વીકારેલી પડી....’

‘એની પાછળ પ્રતિભાસ છે.’

‘એ રખડેલ છે.’

‘ના’

‘એ વિધવાનો કમાઉ દીકરો છે.’

‘તેમ પણ નથી. એને આપ છે. આ છે.’

‘તો પછુ?’

‘મેં કશું ને કે એને આ ધરમાં દસરડા કરવા
 પડે છે તેની પાછળ પ્રતિભાસ છે, પછુ તે કહેવું...’

‘તું એની કરણ કયા જાણે છે?’

‘જાણું છું તેથી તો એને માથા આ ધરમાં રાખ્યે
 છે. નોકરી ક્યાં સિવાય એને છુટકો નહોતો.
 એટલે બીજે ક્યાંય ગયો હોત તો બિચારો હંસાન મુઠ
 ખાવ. હોટેલની નોકરી ફરી આકરી છે, એને તે ઉપરજન
 આગળ ચિકરોએને જરા નાંદમાં આવવાં કેવા.
 પડે છે, તથા પચાસ રકાની કે વચસ અકસ્માત

શેડા કિવસો થયાં રાવજીના આ ધરમાં દયેક વર્ષનો
 એક નરો છોકરો આવ્યો હતો. છોકરો જેટલો દેખાવડો
 તેટલોજ ચાલાક જણાતો હતો. આવાં આ ધરમાં
 સામાન્ય રીતે સમાજના જે ધરના છોકરાઓ કામ કરતા
 દેખાય છે, તે લગભગી આ છોકરો આવ્યો હોય તેવું
 નરહરિને લાગ્યું નહિ. શરૂઆતમાં નરહરિનું ભયારે તેની
 તરફ ધ્યાન એ આગું ત્યારે માત્ર એક દષ્ટિખતેજ એ
 નાજુક, રૂપાળા, ચાલાક છોકરાનું આકર્ષણ થયું. પછી
 તો એ ભયારે આવે ત્યારે રાવજીની સાથે વાતો કરતો
 હોય કે આવે પચાસ દાશમાં હાથ ત્યારે પણ તેની
 આંખ એને શોધતી.

બે ચાર વખત તેણે એને બોલતાં સાંભળ્યો, ત્યારે
 એના હિલની પાકી ખાતરી થઈ ગઈ કે, તે પાયાના ધરનો
 નજ હોઈ શકે. ‘તેના દિલમાં એ કિશોર વિષે કુરહલ
 થયું અને એક દિવસ એણે પાતળી વાનમાં રાવજીને
 પૂછ્યું: ‘રાવજી, આ છોકરો ક્યાંથી આવ્યો છે?’

નય તો ગળો અને માર ઉપરાંત કેવા દંડ ભોગવવા પડે છે, તે બધું તું જાણતો હોય તો તને એ જીવનની સામે બંડ બ્રહ્મવંશનું મન થાય, તે બધાને જ આજુમાં બેસાડે તેવો બ્રહ્મચારી...

‘રાવજી એ વાત ખીલ કાઢ વખત નિર્ણય કરજો. અત્યારે તો મને આ છેકરાની જ વાતમાં રસ છે... શું છે એનું નામ ?’

‘કિશોર’

‘આવા છેકરાને અહીં શીદ આવવું પડ્યું ?’

‘વડીલના વાંકે ! નરહરિ, એના બાપ આ કિશોર વળા કિશોરનો શત્રુ છે. એ વડીલની કરણીનાં ફળ મિત્રારાં ફલની કળી જેવા આ છેકરાને ભોગવવાં પડે છે...’

‘રાવજી, એ પહેલી વખત એને અહીં ભેગો તેજ વખતે મન સાથે મેં એની સરખામણી ‘કચડતી કળી’ ની સાથે કરી હતી.

‘તે એના બાપ...’

‘જીવનના આરંભમાં એ વખાણીએ તેવો જીવન હતો. મધ્યમ વર્ગનો અને આર્થિક સામાજિક સ્થિતિ જુદુ સારી નહિ તેથી કાંઈ લાડી શક્યો નહિ, છતાં આમ શુદ્ધિમાન એટલે શહેરમાં જન્મે સામાન્ય તેજસ્વી મેળવી અને કામગીરે સ્વભાવને લીધે લાડને ખુશ કરીને પૈસા દીક દીક કમાવા લાગ્યો. તે વખતે એકલો એટલે આવકની સાથે આમનેમનાં આકર્ષણ વધ્યાં. એ જે ધરના માનવીઓની વચ્ચે રહેતા તે સામાન્ય રીતે અશિક્ષિત અને અજ્ઞાત લોકોના વર્ગ હતા. તેથી અસરકારી માણસોની ખસે વધુ પૈસા આવનાં જે જે બાબાં અંખરાંની કાંટાળી ખલજીવાળીમાં તે એ ફરે છે, તેવી દશા આ કિશોરના વડીલનાય થઈ. મૂળે એનો નાંક નહિ પણ મિત્રારાં સંભોગનો સિકર ખની ગયો.’

‘ત્યારે એ પરદેશો હતો. ?’

‘પરદેશો હોત તો તે અપળે માર્ગે ચકરાની લાલચ આકર્ષી રહેત. એ બાપડો અસમાન સમાજ વ્યવસ્થાને લોભ બન્યો. આવા માણસોને ખૂબ ખટપટ અને વધારે ખર્ચ કર્યો વિના સમાજમાં સરળતાથી દખા મળતી નથી. તેથી લગ્નની વય થયા પછી, ફરજિયાત કુવારાપણમાં જેટલાં વર્ષ વધારે બાપ, તેટલો વિશેષ પ્રત્યાઘાત એમના નેત્રાં થાય છે. અત્યારની આશ લાંબો કાળ, પ્રયત્ન પછુ વધુ પુરી રહે ત્યારે તેમાંથી નેત્રાય જન્મે છે, કાંઈની

આશ કમગ્રાહી નથી છે અને તેમાંથી એમના જીવનની ચાડી આડેપાડે ચડી જાય છે. આ છેકરાના બાપમિત્ર-ધરની પછું એવીજ સ્થિતિ થઈ હતી.

‘તું એના જીવનમાં ખૂબ હોટે ઉતર્યો લાગે છે.’

‘નરહરિ, એ મારા ગામનો છે, એ ને હું ત્યાં એક મોહલમાં રહ્યો છું.’

‘પછી મિત્રધરનું શું થયું ?’

‘પાછળથી એનું લગ્ન થયું, પછુ મૂળનો ઉશકિત સ્વભાવ કાયમ રહ્યો અને રખડેલ દશામાં લાગેલી દારૂની લત છૂટી નહિ. મિત્રધરની દારૂની આદેશ કિશોરનો ભોમ લીધો છે.’

‘તે હું ન સમજીશ.’

‘મિત્રધર દારૂના હાટે એવો ચક્રો ક ધરમાં એના ડોળાજ ન ખૂરે. પત્ની સમજાવવા જાય એટલે એનાં હાડકાં ખોખરાં કરે, કાંઈ સળા સંખધી શિખામણુ આપે તો એમનું લય કરે અપમાન કરે. તે ધરમાં ગમે તેવા દરિયાએમને લાવે અને અંતે ગમે તેવા દારૂખાનને ઘેર બાપ, આવી દુર્દશામાં એની નોકરી થઈ. તે પછી એકાર દશાનું તમામ ઘેર ખાપરી-છેકરાં પર લેવા માંડ્યું.’

‘મિત્રાનાં, એ લોકોની કંઈ કાલત થતી હશે ?’

‘દારૂના દેવ જેની ઉપર કાળુ જમાવે છે, તેને એ દેવ જનાવી દીધા વિના રહેતો નથી. એ મિત્રધરની વડુ મિત્રારાં રડી રડાણીને રહેતી. પછુ જ્યાં સુધી એના વરની નોકરી ચાલુ હતી ત્યાં સુધી ધરનું માડું ચાલતું અને કિશોર નિશ્ચય જતો પણ એકારીમાં એને વધારે પીવા લેવડો. ધરમાં ખાચરુ કરીને એ દારૂ પીવા દારૂના લાઇ જતો થયો. તેવામાં એક દિવસ એ કાંઈ દારૂકિયા દોસ્ત ને ઘેર ગયો, ત્યાં પહેલાં એમને કચકચારીને દારૂ દીધો અને પાછળથી લાગ લાધીને મિત્રધરે એના ધરમાં હાથ માર્યો.’...

‘પછી ?...’

‘જેવાં કર્મ તેવાં ફળ: ચોરી સાગિત થઈ. મુદામાલ પકડાયો અને મિત્રધરને દોઢ વર્ષની સજા થઈ. એટલે મિત્રારાં આ કિશોરને નોકરી માટે નિશાળ એમની પડે.’

નરહરિ તે દિવસે તો વાન સંખજીને ઘેર ગયો. પછુ બીજે દિવસે તેણે રાવજીને કહ્યું: ‘રાવજી, આ કિશોર વડુ

મને ન આવે? આ બિચારો ... મને થાય છે કે એને 'હું' બહુવા મૂકું. તારે ત્યાંથી એને જેટલો પ્યાર મળે છે તેટલો હું એની માને આપીશ. "

"મને વાંધા નથી, પણ એની માની પરવાનગી મારે લેવી જોઈએ. " પછી કિશોરની બાએ નરહરિની માગણી ખુશીથી સ્વીકારી અને રડતી બાએ પોતાની વીતકવાત કહીને બોલી: "આનો બદલો તમને ભગવાન આપશે ભાઈ. "

ગિરિધર જેલમાંથી છૂટીને આવ્યો ત્યારે તે કિશોરને મળવા આવ્યો. નરહરિએ એના ગૃહસ્થને યોગ્ય આદર સંકાર કર્યો. એક દિવસ એને પોતાને ઘેર રાખવાનો આગ્રહ કર્યો.

ગિરિધરને નરહરિ જેવા સુશિક્ષિત, સંસ્કારી અને વ્યાપારી ગૃહસ્થને ઘેર રહેતાં ખૂબ સંક્રાંત થયાં. પણ નરહરિએ એને શિખામણોનો એક શબ્દ કહ્યો નહિ તેમ એની પાછલી કારકીર્દી સ્મરણ કરાવીને ઇપકાનો એક બોલ મુઠ્ઠા ઉમ્મ્યાયો નહિ. એની એ સુગતતા અને અને ઉદારતાએ ગિરિધરના હૃદયને વલોવી નાખ્યું.

આમો, દિવસ એ ઝુનેગારીના કંપની વેદના હેવામાં ભારીને શાંત રહ્યો, પણ તેનાથી એ ભાર વધુ વખત સહી શક્યો નહિ. રાતે તેણે 'નરહરિભાઈ' ને એકાંતમાં મળવાની આજ્ઞા કરી અને બન્ને એક ચોરડામાં બેસી, તે પછી નરહરિના પગ પકડીને એણે મુસકે, રેલા માંડ્યું.

નરહરિએ એના હાથ પકડી લીધા અને હંડા તાટસ્થથી કહ્યું: "આમ આ માટે કરે છે, ભાઈ!

"સાહેબ, તમે મારા કિશોરને નહુ જીવનદાન આપ્યું: 'હું' એનો ... " હજી મોટે તે રડવા લાગ્યો.

"ભાઈ, તમને જો સાચા દિલનો પસ્તાવો થતો હોય, તો વીતી ગયેલા ભૂતકાળના ભર ઉમેળવાની કશી જરૂર નથી. "

"સાહેબ, આપ તો દેવ છો. મને ચાર તમ્બચા ચોરી કરી તો પણ તે બરાબર છે. હું અધમ, રાક્ષસ,

મારી તમામ હકીકત બાણ્યા છતાં, આ ઘરમાં મને સગાની માફક રાખ્યો, મને શિખામણો કે ઇપકાનો એક અક્ષર સુધ્ધાં કહ્યો નહિ ...

આપની એ મૌન ઉદારતાએ મારી આંખ ઉઘાડી દીધી છે. સાહેબ, મારા જેવો દાહિયો ... "

'ગિરિધરભાઈ, એ તમે બાણ્યા છે, હું પણ બાણ્યા છું. ફરીથી એવું વર્ણન કરવાની જરૂર નથી. તમારી સામે હજી લાંબુ જીવન પડેલું છે. જો તમને જુના જીવનનો પશ્ચાતાપ થતો હોય ... '

'સાહેબ, જેસની જિંદગીએ મારી આંખ ઉઘાડી હતી, પણ આપની આ અદ્ભુત ઉદારતાએ મારા હૃદયમાં પવટો કરાવ્યો છે. હું આપના પગે હાથ મૂકીને ... '

'ભાઈ, એની કદી જરૂર નથી. માત્ર એક કામ કરો ... '

'આપ કહો તે સાહેબ ... '

'તો આવતી કાલેજ કિશોરની બાને તેડી આવેા. તમે બધાં હમણું મારી સાથે રહો. હું તમને મારી આંધિસમાં કામ આપીશ તમારું મિત્ર સિધર થાય, ભૂતકાળ ઉપર પડેલો પાકો તમે નવું જીવન માળતા ચાગો, પછી તમે કુટુંબને લઈને જુદા રહેજો. છે કમળદર '

'કમળ સાહેબ, ' કહી તેણે નરહરિને એ હાથ નેડ્યા.

'વારુ ત્યારે, હવે સુધ જાઓ અને નિરાંતે નિર્જર કરો. ' કહીને નરહરિ ત્યાંથી ગયો.

એ ઘરના પર વર્ષોનાં વહાણું વાઈ ગયાં છે. ગિરિધર નરહરિની આંધિસમાં કામ કરે છે. કિશોર કોલેજમાં અભ્યાસ કરે છે અને એનાં નાનકડાં ભાઈ જાહેરને રમાડતી કિશોરની બા રાવજી તથા નરહરિને લાખ લાખ અધીનોદ આપતી ચાચી સૈલામ્બવતીનું સુખ જહાણી રહી છે. કોઈ કોઈ વખત હરિને એ કહે છે: "મારી કમળાતી કંબોને આ બે ભલા માણુ-ચોએ નહુ જીવન આપ્યું છે. "

બાળ - પ્રજાસત્તાક

ન્યુયોર્કથી આવેલા એક આયરિશ બાળકે વિલિયમ જ્યોર્જના આશ્રમમાં પગ મૂકતાં જ પૂછ્યું, “કામ નિતાનાં બાળકો કામ કરતાં બાળકોની નસ્તુઓ ચોરી એ એવોગ્ય નથી?”

જન્મતાં એક નવા જ પ્રયોગને આરંભ થતો હતો. સંપૂર્ણરીતે સ્વશાસન કરવા માટે સર્જાતા એક નાનકડા સમાજના શરૂઆતના દિવસોમાં જ એક આયરિશ બાળક ઉપર મુજબ બોલ્યો હતો. આ નવા સમાજમાં તેરથી અઢાર વરસની વયના છોકરાઓને પ્રવેશ મળે છે. અહીંની અવસ્થા બાળકો અતેજ કરે છે. ને તેથીજ તે એ સમાજ એક નાનકડા ‘બાળ - પ્રજાસત્તાક’ રાજ્યના સ્વરૂપમાં પદ્ધતિ મળે છે. આ નવા સમાજનું નામ છે “જ્યોર્જ લુનિયર રિપબ્લીક”.

એ બાળરાજ્યમાં ક્યાં ક્યાં કાર્યો ને પ્રવૃત્તિઓ થાય છે એ આપણે જોઈએ. બાળકો રમત ગમત રમે છે! નાચગાન કરે છે! રંજન કાર્યક્રમો રજૂ કરે છે! હા આપણું આપણું જરૂર એ બાળકો કરે છે. પરંતુ એથીયે વધારાનાં અને મહત્વના કાર્યો અહીં થાય છે. આ રજાં એ કાર્યો: “બાળકો અનેજ કાષ્ઠા વડે છે, ચૂંટણી કરે છે, સભાઓ ભરે છે. કરવેરા નામે છે, પોતાના પૈસાથી જોડા બોલે છે, તેના પ્રમુખની ચૂંટણી કરે છે અને નાની-મોટી ક્ષેત્રીઓ પણ ચલાવે છે.” કોઈપણ બાળક “જ્યોર્જ લુનિયર રિપબ્લીક” માં દાખલ થયા પછી છૂટા થતાં સુધી પોતાને માટે જવાબદાર ગણાય છે.

આ ‘પ્રજાસત્તાક રાજ્ય’નો પાયો નાખનાર એક અમેરિકન નવજુવાન હતો. વિલિયમ આર. જ્યોર્જ એનું નામ. એણે ત્રીશ વરસની વયે કામધંધામાંથી નિવૃત્તિ લીધી. ત્યારબાદ એણે ‘ન્યુયોર્ક’ પાસે ફ્રીલીવમાં શેડી જમીન ખરીદી. અહીં આ નૂતન અને વિચિત્ર પ્રયોગને આરંભ થયો. વિલિયમ જ્યોર્જને બાળકો માટે ખૂબ મમતા, બૂથ પ્રેમ, ઉનાળાના દિવસોમાં તે બાળકોને આમંત્રણ આપવા લાગ્યો. તે અને તેના બીજા મિત્રો બાળકોને તરેહ તરેહની ભેટ આપવા લાગ્યા. બાળકોને મગ

પકવા લાગી, બાનાપીવાની અને રમત ગમતની સગવડ મળી. તેમના આનંદનો ખાર ન રહ્યો. તેઓ ‘ન્યુયોર્ક’ પાછાં ફરતાં ત્યારે તેમને બાલબાલનાં કપડાં અને મેનાં મિઠાઈની ઝાંઝડીઓ પણ આપવામાં આવતી. પણ આનું પરિણામ શું આવ્યું? બાળકોએ તો કામ કરવાનું શરૂ કર્યું. અને કોણ સૌથી વધારે વસ્તુઓ લઈને ઘેર પાછું જાય છે તેની સંસ્કૃતિ શરૂ થઈ. ‘ડેડી’ (જ્યોર્જ) ને લાગ્યું કે, તેની ઉદારતા બાળકોનું આરિય વડવામાં સમાયેલી નથી.

૧૮૬૫ના ઉનાળાનો એક દિવસ છે. એ દિવસે ‘ડેડી’ ને પહેલી જ વાર નિરાશા સાંપડી. તે કપડાંની પેડીઓ અને તરેહ તરેહની ભેટ લઈને બેઠો છે. બાળકો તે લેવા માટે આસપાસ ઉભાં છે. ‘ડેડી’ એ એક મુંદર ‘સુટ’ ઉઠાવી કર્ડાને પૂછ્યું: “બોલો, આની ફરલી કિમ્મત કેટલી?” “દશ ડોલર, પંદર ડોલર, પંચવીસ ડોલર” એમ અવાળે સંભાળાવા લાગ્યા. દરેક બાળકને છતાંમ લેવાની ધૂંઝા હતી.

અરે! પણ આ શું? વાતાવરણમાં સ્તબ્ધતા કેમ

‘ડેડી’ એ કહ્યું, “આ સુદતા બહામાં કામ કરવાને કોણ કોણ તૈયાર છે?” બધાં બાળકો ચૂપ રહે છે. કોઈ કશું બોલતું નથી. વાતાવરણ શાંત! પાંચ મિનિટ, ૧૦ મિનિટ, ૧૫ મિનિટ... ત્યાં પેલા આયરિશ છોકરો આગળ આડ્યો. “હું” સુદતા ‘બહામાં’ કામ કરવાને તૈયાર છું.” ‘ડેડી’ એ તરતજ તેને કામ મોકળું.

પણ દિવસ લાગવગાટ કામ ક્યાં બાદ તેને ‘સુટ’ મળ્યો. પણ ‘સુટ’ તેની પાસે વધુ વખત રહ્યો નહિ. કોઈક ઉઠી ગયું. તે ‘ડેડી’ પાસે આવ્યો, અને પોતાના હક્કની અહેદાત કરી. ‘ડેડી’ ને લાગ્યું કે ‘બાળકો’ પોતાના હક્કની બાવના મગી છે. તેને એ પણ લાગ્યું કે તેનામાં મદાન વિચારનું બીજ શોધાય છે. બાળકે મર મેળવવા માટે ફરજી કામ કર્યું હતું છતાં કોઈક ને કોઈક

ગયું. આથી ગુસ્સે થયેલા એ આયરીશ બાળકે પોતાના હસ્તે રક્ષણ માગ્યું.

તેણે કહ્યું, “મને લાગે છે કે ચોરી કરનાર બાળકો માટે એકાદ જેલની જરૂર છે.”

‘ટેડી’ સમજ થાય છે. ખરી રીતે બાળવસવાટના તકની ખાતરી હવે જ થઈ. બચાવગત અને સમજાવત જવાબદારીઓ નાખવામાં આવે તો સમાજના ગમે તે ધરમાંથી આવેલ છોકરાઓ અને છોકરીઓ તેમને હક્કના ખરડાની માગણી કરે, તેમના રક્ષણ માટે કાયદા થઈ અને ન્યાય મળે છે કે કેમ તે પાલુ લુએ.

છોકરાઓ અને છોકરીઓના વસવાટનાં તેના નવ-જાનનું આજે ચોપનમું વરસ છે. તેવું “બાળ પ્રજાસત્તાક” પચ્ચીસમાંથી એકસી પચ્ચીસ નાગરિકોની નસનીવાળું બન્યું છે. થોડાક એકર જમીનમાંથી તે આજે ત્યાં ૫૫૦ એકર જમીન છે. એમાં ૭૦વીસ મકાનો, એક દેવળ, કસરત હોલ, વૈધાની કુકોનો, ઘરો અને મર્ષશાળાઓ છે. ‘ટેડી’ ના દીર્ઘદર્શી વિચારોનો આજે દુનિયાભરમાં ‘યુવાનોની તાલીમ’ ના નમુના તરીકે અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

‘એમજી લુનિયર રિપબ્લીક’ માં દાખલ થયાં જ બાળકને પોતાના પગ પર ઉભા રહેવાનું હોય છે. પોતે ‘શું’ કરે છે, કેવી સારી રીતે રહે છે, કેટલું કમાય છે, પોતે કંઈ નોકરી મેળવે છે: આ બધું તેના પોતાના પર જ અવલંબે છે. બાળક દાખલ થાય ત્યાંબાદ રજ કલાક પછી “નાગરિકોની જાહેર સંબંધક સમિતિ” ને ગામની આસપાસ ફેરવેને બધું બતાવે છે.

તેઓ તેને ‘પ્રજાસત્તાક’ ના નિયમોની બાંધ કરે છે. તેને સમજ પાડવામાં આવે છે કે, તેણે નોકરી શોધવી જોઈએ, કાયદાનું પાલન કરવું જોઈએ, સારા નાગરિક બની પોતાના પગ પર ઉભા રહેવું જોઈએ. તેના જીવન નિર્વાહના ધોરણોને આધાર પછુ તેના પ્રયત્નો પર જ હોય છે.

તે એાજમાં એાજા અઠવાડિક અઠાંથી ત્રણ ઘંટના ભાડાની રૂમ રાખી શકે. “નાગરિક સત્તાકાર સંપિડ” —જ્યાં નોકરી મેળવવાની પછુ સમયક છે —પહેલી નોકરી મેળવી આપનામાં મદદ કરે છે. પરંતુ મોટે ભાગે તો બાળકે પોતે જ નોકરી મેળવી લેવી પડે છે.

આ ગંધી માહિતી આપ્યા પછી તેઓ તેને નમતાથી સમજાવે છે કે, તે નોકરીએ નહિ બધ તો તેની ‘રખડેલ’ તરીકે ધરપકડ કરવામાં આવશે.

નવો નાગરિક જુદા જુદા રસ્તાઓ વચ્ચે ઉભો રહે છે. તેને કોઈ કામ કરવા કરજ પાડવું નથી. તેને કોઈ નિશાળે જવા પછુ કરજ પાડવું નથી. ત્યાં કોઈ જાતની અટકાયત નથી. તેવું રહેણાંચ સંપૂર્ણ રીતે મરજિયાત હોય છે. બાળકોએ પોતે બેન્કમાં, એાજરની કુકાનમાં, રસોડામાં કે ખેતરમાં — ક્યાં કામ કરવું તે નક્કી કરવાનું હોય છે. પોતે સંકેટરી, શિક્ષક, નિશ્ચાત તરવેશ, ન્યાયાધીશ કે વકીલ થવું તે જાતેજ નક્કી કરવાનું હોય છે. કોઈ પછુ નાગરક સ્વતંત્ર રીતે પોતાનો ધંધો શરૂ કરી શકે અને બીજાઓને નોકરીએ પછુ રાખી શકે.

કેટલાંક બાળકો મકાનો બાંધવાનો ક્ષત્રિ રાખે તે કેટલાંક વળી મજૂરો તરીકે પછુ રહે. કોઈને વિધાર માટે ઉછીના પૈસાની જરૂર હોય તો બેન્કને અરજી કરવી પડે છે. બેન્કના સંચાલકો તેની ચૂંચા કરે છે. દરેક બાળક પોતાની અંગત કમસુતીમાંથી મનમજી સીજ ખરીદી શકે છે.

માખાપો બાળકો માટે કંઈ પછુ મોકલી શકે નહિ. જો તેમ કરે તો મોકલેલી સીજ ‘જકાત ઘર’ માં જાય. એટલે તેના પર ભારે કર ભરવો પડે. આથી કેટલાંકે બાળકો તેમનાં માખાપોને કંઈ પછુ સીજ મોકલવાની ના સખી દે છે. કેમકે તેમને કર ભરવો પોખાલ નહિ.

ઉપરનાં અર્થ કામ બાળકો જાતે જ કરે છે. તેમાં ચોટરની કખજ હોતી નથી. કોઈ બાળ નાગરિક ગુન્હો કરતાં પકડાય તો ‘બાળ કચેરી’ તેને સજા ફરમાવે છે. બાળ ન્યાયાધીશ આમાં ભાગ્યે જ કોઈ પરીક્ષની સત્તા હોય છે. કોઈક વેળા તો તે કચેરી બરબાસ્ત ક્યાં પછી ગુન્હોગાર સથે હદપરૂક વાતો પછુ કરે છે. ગુન્હો જાંબીર હોય તો કેદની સજા થાય છે. જો કોઈ ખોટી સહી, જુઝાણ, ચોરી જેવા મોટા ગુન્હા કરે, તેને તો ‘સામાજિક સેની-ટોરીયમ’ માં કુશળ સામાજિક દાખરની દેખરેખ હેઠળ મુકવામાં આવે છે.

આ બાળ કચેરીના નામથી તો બલબત્ત ‘દાદાઓ’ પછુ ધ્રુએ ઉઠે છે. ૧૪-૧૫ વરસના છોકરાઓની જરૂરી

બને, ૧૭ વરસનો ત્યાગીથી અને ૧૬ વરસનો વકીલ. ફરમાવેલી સજાનું પૂરેપૂરું પાલન કરાવવામાં આવે છે.

અં: 'પ્રજાસત્તાક' માં સરકારી નોકરી માટે બહુ માન છે. દરેક અમલદારને બહારની દુનિયામાં અમલદારની માફક જ નોકરીએ રાખવામાં આવે છે. આથી ત્યાં સિવિલ સર્વિસ, ખાર વગેરેની પરીક્ષા ખુબ લેવાય છે. પરીક્ષામાં પાસ થનાર જ એટર્ની જનરલ, જજ, કે વકીલ કે પ્રોસીક્યુટર બની શકે.

બીજા સમાજની માફક અહીં પણ સારા અને નરસા નાગરિક હોય છે. 'પ્રજાસત્તાક' નો મૂળભૂત હેતુ બાળકોમાં પરિપક્વ નિર્ણય શક્તિ, આત્મવિશ્વાસ વગેરે ગુણોની જમાવટ કરવાનો છે. વિવિધમ જ્યોર્જના આ મૂળભૂત વિચારને આજે તેના જમાઈ ડોનાલ્ડ અર્કહાર્ટ અનુસરે છે. તે આ બાળ પ્રજાસત્તાકનો વહીવટી દિગ્દર્શક છે.

'ડેડી' જ્યોર્જના મરણ પછી અર્કહાર્ટે આ 'પ્રજાસત્તાક' નો વહીવટ પોતાના હાથમાં લીધો. આ પહેલાં તે 'સીરાક્યુઝ વિલ્ડ્રન્સ બ્યુરો' માં કામ કરતો હતો. ત્યાં તે બાળકોની સ્થિતિનું અવલોકન કરીને એવા નિર્ણય પર આવ્યો હતો કે, જે બાળકની કાળજી રાખવામાં આવતી નથી તે નકામું જ બની જાય છે પણ બાળપણની બેદરકારી દર કરવાનો એક માત્ર ઘલાજ તેને આ નવીન પ્રયોગમાં જણાયો છે.

અર્કહાર્ટે સમાજસેવા, માનસશાસ્ત્રીઓ વગેરેને લગભગ અગ્નિશિક્ષકોના રહસ્ય ભોગ કર્યાં છે. અર્કહાર્ટે જન 'ડેડી' જ્યોર્જની દીકરી એટર સાથે થયું છે. તેને જ છોકરીઓ અને એક છોકરો છે. તેની રૂમ તો બહેન મહેમાનોના સહારનું ધામ બની ગઈ છે. 'પ્રજાસત્તાક' ના નાગરિકો અને બહારના બીજા લોકોને આ રૂમની મુલાકાત લેવાની ઇચ્છા થયા ચિતા રહેતી નથી.

અર્કહાર્ટે એકાદ બાળક માટે પણ ગમે તે કરવા તૈયાર થાય છે. અદ્ભુત છે એનો બાળપ્રેમ. એક દિવસ બે નાગરિકોએ 'પ્રજાસત્તાક' છોડી ચાલ્યા જવાનું વકીલ કહ્યું. એકની હંમર સોળ વરસની અને બીજાની સત્તર વરસની હતી. બંને એક રાતે લાગી ગયા. પણ લાગી બાગીને જાય ક્યાં? બીજે દિવસે બંને ચોરાયેલી એટર સાથે વળીનિયામાંથી અડધાઈ ગયા. અર્કહાર્ટેને આ ની અખર પડતાં જ તે ત્યાં ગયા. તેણે ત્યાંના એટર્નીને

પોતાની કચેરીમાં વિશે સમજ પાડી. 'પ્રજાસત્તાક' ની કચેરીના નામથી જ પેલા બેક છોકરાઓ યરયરતા બેઠા 'એટર્ની' એ તેને રોપી દીધા. તેમાં એક તો આજે બેરટરનો પ્રખ્યાત વકીલ છે. તે અર્કહાર્ટેની મહેમાનગીરી આપવા અવારનવાર આવે છે.

આ 'પ્રજાસત્તાક' માં કઠીક વિચિત્ર ખતાયો પણ બની જાય છે. રોબર્ટ વોલ્ટર ત્યાં આવ્યો ત્યારે તેના વ્યક્તિત્વ પરથી કંઈક આશા બંધાતી હતી. પણ તેનામાં તેના રૂપ અને વ્યક્તિત્વ સિવાય બીજું કંઈ નહોતું. તે આ બહુ અને હુલ્લો હતો. તોણની પણ પૂરો. અર્કહાર્ટે તેના થોડા થોડા સારા ગુણો અદ્યક્ષ થતા જોયાં.

એક રાત્રે પોલીસ અધિકારી વોલ્ટરને બોધીને અર્કહાર્ટે પાસે લાવ્યો. તે એક બીજાં ગોળિયા સાથે નીસરણી માંડી છોકરીઓની યુપીડી પર અદ્યક્ષ હતો. ત્યાં તેણે 'હાઉસ મધર' ને બહીવડાપી હતી. અધિકારીએ વોલ્ટરને કારી મુકવા કહ્યું. અર્કહાર્ટે જવાબ આપ્યો, "કાલે તમે કચેરીમાં જે કરો તે ખરું, બાકી હું મારા જીવનમાં પહેલીજ વખત એને મરીશ" અને તુરત જ તેણે વોલ્ટરને દસ ફટકા લગાવી દીધા.

બીજે દિવસે વોલ્ટરને 'પ્રજાસત્તાક' માં રહેતાં જોતાં અર્કહાર્ટેને જરા નવાઈ લાગી, કચેરીએ પહોંચે તો જાહેર સજા ન કરતાં તક આપી હતી. સજા પૂરી થતાં જ તે આગળ વધવા લાગ્યો. પછી તો તે નાનામાં નાના હેઠા પરથી છેક મોટામાં મોટી પદવી પર પહોંચી ગયો.

વોલ્ટર એક દિવસ એક કુદીને લઈ અર્કહાર્ટેને ઘેર આવ્યો. તેણે કહ્યું, "તે દિવસે મને જે સજા કરી હતી તે આને પણ કરો!" અર્કહાર્ટે હસીને કહ્યું, "તો વોલ્ટર, સજાથી આ નહિ મુકે. તારી વાત બુદ્ધી હતી. તું જાણે ને કચેરી જાણે હું વચ્ચે પડવા માગતો નથી."

વોલ્ટરે પણ હસીને કહ્યું, "મને લાગે છે કે તમે સાચું જ કહે છે. પણ તમે આજ માટે જે કહ્યું હતું તે હું જુઓ નથી. મારા આખા જીવનમાં તમે એક જ એવા છો કે જેણે મને ફટકા લગાવવાનો વિચાર કર્યો."

પછી તો વોલ્ટરમાં ખૂબ પરિવર્તન થઈ ગયું. તે મુશ્કેલી ગયો અને આગળ વધીને 'પ્રજાસત્તાક' ના પ્રમુખ પદ મુખી પહોંચ્યો. ઉમણાં તે 'કોલેજનો 'માનવી' વિદ્યાર્થી છે.

આ 'પ્રગતસત્તાક'ની પાછળ વોલ્ફરૂટ બેન્કર અને 'પ્રગતસત્તાક'ની બોર્ડના પ્રમુખ ડોનાલ્ડ એસ. રૂટ-લેનનું પીઠબળ છે. એક વખત કેડે માટેની વિનંતિમાં તેણે કહ્યું હતું, "બાળ બેન્કરકારી" શબ્દ ન્યાયાધીશો દ્વારા ગુન્હેગારને એ પ્રમાણે ગણે છે ત્યારે વાપરે છે. આપણે આ બાળકોને, એટલે કે ૧૩ થી ૧૮ વરસની ઉંમરનાને માટે 'યુવવોટ ક્રિસોર' (યોબસમ ચિલ્ડ્રન) શબ્દ વાપરીશું."

"માથાપોએ તેમનાં આ ઉંમરનાં બાળકોના વર્તનની વારંવાર નોંધ રાખવી જોઈએ. જો આ રીતે પૃથક્કરણ કરતાં હાથે કે, બાળક યોગ્ય રીતે આગળ વધતું નથી તો એમને વરસ તેને "બોર્ડ" જુનિયર રીપબ્લીક" જેવા વાતાવરણમાં મુકવું જરૂરી છે. અહીં બાળકે જરૂર મુકરશે."

આ પ્રગતસત્તાકમાં તાલીમ પામેલા લગભગ ૬,૦૦૦ નાગરિકો, આ પ્રયોગની સફળતાના નમુના રૂપ આજે ડેરકેર જણાઈ આવે છે. આમાંના ઘણાએ કલા-વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં, ઘણાએ સરકારી નોકરીઓમાં, અમેરિકાના ખૂણે ખૂણે નામના મેળવી છે. બાકી રહેલાઓની 'સારા નાગરિક' તરીકેની ખ્યાતિ તો છે જ.

આ નવતર પ્રયોગની સફળતા વિશે ક'પ્લેન્ડ-સંક્રાંતિ નથી. ઘણા ઘણા અગત્યના માણસો આમાંથી તૈયાર થયા છે. ભવિષ્યમાં કદાચ બાળકોની કોઈ જાણીતો ન્યાયાધીશ ન્યુયોર્કમાંથી બહાર કરે કે જો યોગ્ય લોક આપણમાં આવે તો ખુદિ પરિપક્વ થઈ શકે છે, તો નવાઈ નહિ. *

* અંગ્રેજી ઉપરથી

બધા રોગનું મૂળ !

‘દાર પીના પાછળ જેટલા પગારો શુભાવાયા છે, તેમાં જેટલી તંદુરસ્તી બરબાદ થઈ છે, જેટલું કામ બગડ્યું છે, એનો કંઈયે કરતાં હિસાબ નીકળે તેમ નથી. કારખાનાઓમાં થતા અકસ્માતોનો સીધો કે આડકતરી રીતે દારૂ કારણજીત હોય છે એટલું જ નહિ પરંતુ વેદક શાસ્ત્રીઓનો એવો અનુભવ છે કે જેઓ દારૂ પીનારા છે, તેમને ત્યાં અકસ્માત થાય છે ત્યારે તેઓ બીજાની અસરને સહન કરવા જેટલી શક્તિ પણ ધરાવતા નથી. તેમજ દારૂ નહિ પીનારાઓની શિરામાં ધી સહવાની શક્તિ જેટલા પ્રમાણમાં હોય છે તે જણ તેમનામાં હોતી નથી.’

સર ધોમસ ઓલીવર

એ

અંકુલી દેકરીની શ્રેય ઉપર આવેલ ઘોળા નાભુક કુંપડી ભણી દોરતી પગદંડી ઉપર ચિન્તનમાં ગુંથાયેલ ભવાંઓ સાથે ગામનેા મુખી કૃષ્ણાજી પત આદર્યો જતો હતો. સીતેરની સીમાએ તેનું વય પહોંચી રહ્યું હતું અને ખભામુઠી વેરાળાં તેનાં સફેદ મુંઝાળાં કુલકાંઓ તેને વર્ધકયની ભવ્યતા આપનાં હતાં. છતાં, તેનાં પગલાંની ચપળતા અને સહાયે રહેતી મુખની દહાને જોઈ કોઈ પણ માનતો ઘઈ જતો કે પાકટ વર્ષના હોવા છતાં કૃષ્ણાજી એક તરવરીઓ આછી છે અને તેણે યોવનનું બેમ અને ધગશ હજીપણ પોતાના દિવસો ભારી રાખ્યાં છે.

પગલે પગલે
ચડાવ દુરારોહ થવા
લાગ્યો. શ્વાસ એકઠો
કરવા કૃષ્ણાજી બિભો,
ફરે નહિ તેમ અનિતકે
નહિ તેનાં, હરિયાળી
ખીણમાં બળે શાન્ત સ્વપ્ને
સુતું હોય તેવાં ગામડાં દરશ
આ રમેયથી રમ્ય સાગતું હતું.
માંના ઉઘમી જીવનમાંથી બિહો
ફવનિ ઉચાણનાં નીરવ તાતા-
વચ્ચમ વેરાળ કૃષ્ણાજીના કાન સુધી
પહોંચતાં એક ઊંડા નિશ્વાસના
સ્વરમાં ફેરવાઈ જતો હતો.

નીચેના દરશ ઉપર એક છેલ્લી
મીટ માંડી તે ફૂંચો અને ચડવાનું રાઈ કર્યું.
આથમતા સૂર્યાનાં સેવાતાં જગવણાં ફિરંગીની
આગળ પાળ માણતું પેલું ચેત કુપડું બેનું
હતું. “કેવો નિમિત્ર વિરોધ!” કૃષ્ણાજીએ
વિચાર્યું, “કદરત ન્યાયે મતકો રહી ટાલ છે
અને જગતની સર્વ વસ્તુઓ મુખદ અને
શાન્તિદા ભાસતી હોય છે, ત્યારે મનુષ્યની કુનિયામાં
શા માટે મંદી ગરીબી, પીડા અને
કલહનું તાંડવ દોડું બેઠેલું?”
આ પ્રશ્ન તેણે પોતાની અંતને હજારો
વાર પૂછ્યો હતો અને હજી પણ
અનુતરજ રહ્યો હતો.

દરવાજા પાસે આવી પહોંચ્યા અને અંધારે પોતાની નના
જળવણુ વિના પડી રહેલ અર્ધાંશમાં તે દાખલ થયા. પડેલી
નવરેજ તેને લાગ્યું કે ઘરનાં માણસોની પરિચિતિ સારી
ન હતી. અર્ધાંશમાં જામડાંઓ ઊભી નીકળ્યાં, કુંડાંઓ
ઉથલાવતી કે વાડનો ઘાણુ કાઢી નાખતી ગાયો આમનેબ
ભમી રહી હતી. શાકપાત ઉગાડવા માટે અવાજદો ગણેલ
ભાગ ભોતાં તેનું દિલ દુલાણું. કુંડળનાં પોપણુ માટે
આવકડું આનું સરળ સાધન વેડફાઈ જતું તેણે જોયું.

કુપડાંમાં દાખલ થતાં જ ચીંચરેલા, મેલો અને
ફૂંધાળિયા જેવી બે કોકરીઓ પહાર આવી અને
કૃષ્ણાજીને ભોતાં જ
જુદી ઘઈ ખૂણી પાડવા
લાગી. તેને નાનાં બાળકો
અમતાં હતાં અને બાળ-
કાને પણ તે મમતા હતો.
તેણે તરત જ ગરજમાં
હાથ નાંખ્યો અને સંદર-
સીતે બંધાયેલ બે પડકાં
પહાર કાઢી બંનેનાં બાજે
લંબાયેલ હાથમાં મૂક્યાં.

ઝોરેથી અંદરથી મને
અંધારે અને શંકાવારે તેનાં હંમે
તેના એક ખાણમાં શેરો અગ્નિ
જગતો હતો, એક વાસણમાં કંઈ
પાકી રહ્યું હતું અને સ્ત્રી જેવી એક
આકૃતિ તેના ઉપર નમી રહી હતી.
કૃષ્ણાજીને પહરવ થતાં પેલી સ્ત્રી ફરી
અને તેને જોઈ અમકો.

“કુમ ભેન,” કૃષ્ણાજીએ નમ્રતાથી પૂછ્યું.
“જ્યાં મજામાં છો ના?”

“ના રે!”, વિશ્વાસ માથે એક ઉત્તર આપતાં.
“કંઈ પાસડું પડ્યું જ નથી. હવે
નો જીવનું ભારે પડ્યું વચ છે,
દુ અકેલી નિરધાર સ્ત્રી બે અખાં
બાળકો અને એક પાંતને કપો-
મુખી પોપી થકું!”

ગામનેા દાદો ગણાતો શિવરામ, અમસ્તો
તો પીઠું બંધ કરાવવાના કોઈપણ પ્રયાસમાં
મચક આપે તેમ નહોતો, પરંતુ નોધારાં
બાળકોની જવાબદારી સોંપતાં સોંપતાં
ભિન્નારીને ખાટલેથી પત્નીએ કચકાં
લેતાં લેતાં પણ દાર ઊડવાનું
વચન માગ્યું ત્યારે શિવરામના

હૈયામાં પ્રજળતો વડવાનળ
એકાએક ફરી ગયો.
અને તે દિવસથી જ એને

માટે જીવનમાં
મહાન પરિવર્તન
આણતું
ઉઘડ્યું.

V
સ્વર્ગનું દ્વાર

— અનુવાદક : —

પ્રબાકર વૈષ્ણવ

ચોડી વાર ચાલ્યાંને તે અપખંના

“કુમ તારો વર લટખે ખાલે”

જતા નથી ?” તવાઈ પામી કૃષ્ણાજીએ પૂછ્યું.

“ના રે, ભાઈ,” લીસે અવાજે પેલી સ્ત્રીએ જવાબ પાળ્યો, “હમણું કંઈક કામ કરતા નથી મોઢી રાને ડીઝીને આવે છે અને સવારે મોઢા હોઈ છે. પછી કંઈથી કામે જઈ શકે ? વળી આ આદત તો આગસથી દિલ ભરી દે છે.” તે આ શબ્દો બોલતી હતી ત્યારે બેનાં આંસુ તેના કીક્ક ગામ ઉપર રેલાવાં હતાં.

“હું બાણું છું, બાઈ, તારું દુઃખ, હજારો ઘરોમાં આવી કંઈક વાતો બની રહી છે તે હું કયા નથી બહુતો ? આ બૂરી લાલે લાલેલ વાતના અને રિનાગથી કંઈક દારૂડિયાનાં ઘરો મેં લાંગતાં બોધાં છે. કંઈક મલકાતા જીવાનિયાઓનું મેં નખજોદ નીકળી ગયું બાણું છે.”

“બૂરી વાત છે, ભાઈ,” પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું. “આજનું રહ્યું આજ જ હજમ કરી જનાં એવાં અમ બેનાં ગરીબ લોકોની તો બૂરી દશા થાય છે. નજીવી આવક તેમાંથી થયોખરો ભાગ દારૂ પાછળ જતાં પર માટે તો. કંઈજ રહેતું નથી. પૈસાદારોને બસ ને મોજાનું સાધન હોય. પણ ગરીબનું તો તે લોકો ચૂસી નાંખે છે. પૈસા અને શક્તિનો આવા જગાડ તમે કોઈપણ રીતે રોકી ન શકો ?”

“હેન, જીંદગીનાં ચાલીસ વર્ષ તમાની વચ્ચે મેં કાંઈક અને તનતોડ મહાનં કરી, પણ હજી મનની મુગદ મારી બંદર આવી નથી. પણ હું નિરાશ થાઉં તેમ નથી. ધરતીની ધમ્મજ તો કોઈ પણ દિવસે મારી દેનતાનાં ફળ ભરી નીકળશે.”

તમારી ઇચ્છા પૂરી થાયો, જિયારી કુળા િંએ અનંતના હૃદયાર કાઢ્યા, “કલ્યાણનું કામ કદી પિંજર જતું નથી. આપણી પ્રાર્થના ઇશ્વર સાંભળશે. મના જીવાનિયા સમજે અને દારૂની લતને છોડે તો તપણે બધા કેવા મુશી થઈશો !”

એ લત તો મેલરીના પડલા જેવી છે, કૃષ્ણાજીએ રૂ પૂરાવ્યા, “દારૂ એ તો ઝેર છે. તે કાળા નાગના મિથી પણ વધારે ખતરનાક છે. આજથી હું નિશ્ચય છું કે જે પીણાંએ કંઈક હેરાંઓને ર

જેણે કંઈક હેરાંભયાં ઘરોનો ઘણુ કાઢી નાંખ્યો છે. જેણે કંઈક કોરીસા યુવાનોને રીખાવી અકાળ નાશને પહેલે ઘડેલા છે તેને હું મારા આ ગામમાંથી હદપાર કરીશ ત્યારેજ જ પીશ. ખડેન, હવે ખડુ મોડું થયું. હું જઈ છું. પણ તારાં ધણીને કહેજે કે મને કાલે મળી ગય. જલ્દી નરિ હો !”

જર, જર, એકધુનું આંસુ લૂછતાં સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો.

સંધ્યાના મોહનમંત્રની અસર તરે બહારની દુનિયા સ્વબંધ થવા લાગી હતી. પંખીઓ છેલ્લાં ગીન ગાઇ દિવસને વિદાયમાન દઈ રહ્યાં હતાં. પણ કૃષ્ણાજીનો દિલમાં સ્થાનિત ન હતો, ‘શુ કરું ?’ દારૂની બદીને કેમ કાઢવી ? પીણાંએ બંધ કરે ? વિરોધ હોઈ તો તેને કેમ ખાળવો ? વગેરે ચિન્તાઓ તેના મનમાં ઘોળાઇ રહ્યાં હતાં.

સીમ કે ખિતરેથી ગામડીઆઓ પાછા વળી રહ્યા હતા. તેમાંથી કેટલાક પરખારા ઘેર જઈ આરામ કરના હતા. પણ કેટલાયે એવા હતા કે જે નજીકનાં પીંડાંમાં દિવસની કમણી ફેના કરવા પહેલેથી જતા હતા. ગામનું પીંડું વાતરસીઆઓનું કેન્દ્ર હોય છે. અહીં અનેક પ્રતિ અગ્રીય છે અને જલ્લીલામાં શબ્દોથી માંડી ધરતાપાકુ કુખીનાં સાધનો વપરાય છે. જેમ ‘અધાડું વધુ’ જાય તેમ શબ્દની સાહમારી, ધોંધાટ, ખુમો, ચીસો, ગાળાગાળી, લાલચાટ વગેરે વધતાં જાય છે. નશામાં ચક્રચર બનેલા માનવીઓ સખ્યતાનું નામનિશાન રહેવા નથી દેતા. કોઈ મૂળમાં ભેલાન પડ્યા રહે છે. કોઈ હુમ્મ મારતી હલરી કાશતા કાઢતા તેમાંજ લોવી રહે છે. કોઈ લવલવાટ કરે છે. કોઈ મારકુટ કરે છે. કોઈ ખરાડા પાટે છે. દૂકામાં, દિવસે તદન નિર્જન લાગતું આ સ્થળ ધ્રુવે બતાવનાં બિલ્લસ તાંડવલીલાથી ભપાતક અનેક કાળીઓદશનાં યતોનાં મસાલુ જેવું ભાસે છે. વૃદ્ધી પાડીઓના તાલ કારમી કીકીઆરીઓના નાદે આલતું, એ ધમસાલુ રોરવ નકરું આથેલુજ દશ્ય ત્યાં ખડુ કરી દે છે.

આવતાં નથી, ત્યાં આખરે કે વિનયનું નામનિશાન રહેતું નથી. ઘડીબેઘડીના ચટકા ખાતર માનવી જીવનભરની નકંચાતના સહી લેવા તૈયાર થઈ જાય છે.

એવાં એ નરકાગારમાં ગામને દાદો શિવરામ હાખલ થયો અને મૂડી ઉગામી કોષામિત્રી જલતા તિખારા જેવા બે ડોળા કાઢીને એક માડ પાડી લોજળીના એક આંચકા લાગ્યો હોય તેમ સૌ અમકયા અને શાન્ત પડી ગયા. ચડેલા નશાનો તોફાની ઉન્માદ દરી જતાં સૌ કોઇ મદુદ્ધાં લાકડીને લીધે આરંસનાં પૂતળાં બની ગયા હોય તેવા સ્તબ્ધ થઈ ગયા.

‘અરે માણુ! એક ખાટલી!’ ઉકળતા અવાજે શિવરામે હુકમ કર્યો. એક ઉત્તમ દારૂની ખાટલી અને એક મોટી ખાલી સત્તર તેની સામે જોડાઈ ગયાં. તેણે અર્ધાં ખાલી ભરી, ચારદામાં એક તીરછી નજર નાંખી અને એક ઘૂંટડે ગળી ગયો. તેની ધારી અસર થઈ.

‘દોસ્તો!’ આસપાસ ભરાઈ ગયેલ બાંકડાઓ તરફ અંગારા જેવી આંખો ફેરવી તે બોલ્યો, ‘દારૂ બધું કંરવાની વાતો સંભળાય છે, આ બધું શું માંડ્યું છે? મરતાં મુખી દારૂ પીતાં આપણને કોણ અટકાવી રાકે છે? કોણે શેર સંકે આધી છે? સાંભળ્યું છે કે કૃષ્ણજીવન જરૂર પડશે તો જોહકમીથી પણ દારૂ વેચાણ બંધ કરવાનો છે. બોલો, શું નિયમ છે. ને બધા એકી અવાજે વિરોધ કરો તો એની શું શુંજાશ છે?’

‘બરાબર છે,’ પીધેલ અવાજેએ સૂર પૂર્યો.

‘તો પછી આપણે નવો મુખી ચુંડીએ.’

‘સાચું!’ બે કોડી દારૂડીઆના અવાજે જવાબ લાગ્યો, અને એટલા હાથેએ ઊંચા થઈ અનુમતિ જાહેર કરી.

કોઈ એકાદો વિરોધી સ્ત્રી ગયો નથી ને સ્ત્રી ખાતરી કરવા તે સૌ તરફ કરડી નજર ફેરવે. તેણે જરા વિચારમાં પડી જઈ નીચું બેસ્યું. એક પાપસુની સ્મિત તેનાં મુખ ઉપર ઝળકી ગઈ. તેણે ફરી કાનું બોઈ પોતાનું ગર્ભભય મરતક કડક કર્યું, કાળી ફેવાડીવાળા ન હાથ ખુલ્લા કર્યો અને ઘોષરે અવાજે પોતાની

જાતી પુલામી બોલવા લાગ્યો, ‘તમારામાંથી બે એકસસ કાયર નહિ હોય તો આપણે જરૂર જતશું.’ તેણે પોતાની મૂડી પછાડી મેજ પર અવાજ કર્યો. સૌ ધક્કા કારણ કે આવી ગડીમાં શિવરામની બાજુએ હોળું લેખમ ભરેલું હતું.

શિવરામે પીપું છોડ્યું ત્યારે રૂન ઘસી વધી ગઈ હતી. બૂખ્યાં અને રાહ બેઈ થાકેલાં બાળકો રોષધીને પોટી મયાં દળાં; પણ તેઓની માતા પોતાના પતિની રાહ બેતી એક નાની દીવડીને અગવાલે ખૂણમાં લપાઈને બગતી પડી હતી. શોખનાં એકાં એક સાધન સમાન ઘડીઆળનો ટીક ટીક અવાજ પણ તેને એક યુગને અન્તરે થતો હોય તેવો લાગવા માંડ્યો.

અને થાકેલો પ્રભાવ દુર્ધર્પ થતાં તે ખ નિઃસ્વપ્ન નિદ્રામાં પડી. લયકરતે પગડે શિવરામ બધાં ઘરનાં દારૂ પાસે આવી પહોંચ્યો ત્યારે મધરાત પીત ગઈ હતી. તેની જમદ પ્રકૃતિ અત્યારે શાન્ત હતી. ‘પણ ચૂતેલી સ્ત્રીનું સ્વરૂપ બેઈ તેના સંપ્રમ ગળી ગયો તેન સ્વભાવમાં રહેલો વડવાનલ બહાર ભખી ઊઠ્યો. તેન પાસવી લાય લંબાયા અને ઘડીના છટા લામમાં તે તેન સ્ત્રીનું શરીર હચમચી ગયું. પતિની સોનીઆળ આંખો બેઈ ત્રાસ પામી તે ઝગડીને ઘુમવા લાગી.

‘એમજ ઊભી રે ફરી આમ કરતાં તને શીખડું,’ તેનો પતિ તેનાં કપાયેલ મુખ તરફ હાથ ઉગામી બજાયેલ બિચારી સ્ત્રી વધારે અને વધારે ખૂણમાં સંકોચાવા લાગી અને અપારમાંથી એક ઊંડો મદુદ્ધિત સ્વર આલ્યો;

‘હું ખાટલી રાહ બેઈ કેમ શકું? બૂખ અને થાકને લીધે અન્ધારુનાં હું ભાન ભૂતી ગઈ.’

તે કંઈ ગણુગદ્યો અને પછી તરત પૂછ્યું, ‘કંઈ ખવાયું છે?’

‘કંઈ નથી. મેં જમું કંઈ ખાધું નથી. છેલ્લો રોટલો હતો તે બિચારાં બાળકો ખાઈ ગયાં.’

‘તું કમિ કેમ જતી નથી? પરમાં શું તારો ડાખેલો દાટ્યો છે?’

‘માગથી કંઈ કામ થઈ શકે એમ નથી,’ એમ કહીને પાછો ફરે જવાય નાન્યો, ‘હું તો હવે પાછો મળું છું. મારા દિવસો હવે બરાબર ચલાઈ છે. હવે તો મારું છટકારો આવે એમ થશે.’

‘શું થયું છે તને?’ શિવરામે જગ દબાવેલી પૂછ્યું. ‘કાલે ડાકટરને બોલાવ્યું.’

‘ડાકટર કંઈ કામમાં નહિ આવે, દર્દી અને ચિન્તા. બધું અને ગરીબીએ માંડે દિલ બાંગી નાખ્યું છે. હવે છેડે નજીક આવી ગયા છે.’

કાલે જાહેર કેમ, પણ પત્નીના છેલ્લા મનોરથે શિવરામે તે રાતે જગતો રાખ્યો. આનંદદાયક એક જ જાગરોમાં તેને પોતાના દિલની કાળાશ પરખાત મન અને ચિન્તાના ભારે તેનું મગજ સખકવા લાગ્યું. આ સહેલે તો પોતાની જાત પરના કાલુ પીગળી ગયા, કારણ કે કાલે અકસ્માતે તેના દિલમાં સોસરવાં ચાલ્યાં ગયાં અને અનશ્વાસના ડાંગોએ તેને બહારના જગતથી મુકેલ અને તેનું તબીબી હલકા બધું કરી આગવીએથી ભટકવા લાગ્યું. કંગાલ ભાવિની કલ્પના માગથી તેને પ્રસ્વેદ છૂટવા લાગ્યો.

આજસુધી દુભવેલી અને પ્રેમથી વસિત રાખેલી પોતાની જીવિશી જે પાપસાથી ભરેલી તેણે અનુભવવા હતા તે ખરા પડ્યા. પત્નીની માદગી સમીપ દૂરી અને અનિશ્ચયની વચ્ચે, વધેથી તે પીડાતી હતી પણ, કામને અનુસારે જ મનુષ્યના વિનંતિ પોતે એક દિવસ સાચું થશે એવા સ્વપ્ન આશામાં પોતાનું જીવન ગાળે ગાળે ગઈ હતી. પણ મરી જ માનવીના મર્યાદાઓની એક પણ સીમાને પોતાના વિનંતિ વચ્ચે પડેલી કુલ્પના વિનંતિ ન ગણેલા એવા બધું કરી સમજાવવા પાંચમાં તે પડી હતી.

જાહેર જગતથી છૂટવા માગતી ન હોય તેવી મુશ્કેલી રિશ્તિમાં તે સ્ત્રી સ્ત્રીવાર પડી રહી. પણ ત્યારે અનંતના બંધારો સાંભળી રહેલ બાળકોનાં દયામય મુખો તેણે જોયાં, ત્યારે તેની અસ્થિરતા વધારે ઉત્તેજિત થઈ.

બીજા દિવસે તમારે ખગલ પડેલી સીધા. મરી બરાબર હતી. દિવસ અને શ્રદ્ધાથી તે માનવ બની છેલ્લી પડીને જમવાના નૈવાર થઈ ગઈ. મત્ત પડેલાં તેણે બાળકોને મોઢામાં અને પોતાના મુકાઈ મથેલા જાડામાં તેને

જાલીસરમાં કરી બોલી:

‘મોઢાં મોઢામાં જાળકા, માન મરણ પડે તમારું શું થશે? તમારે મોઢે કંઈ સદ્બાળ્ય બ્રહ્માણું છે ખરું?’ આ ચમત્કાતે અને તેની ચકિતનું છેલ્લામાં છેલ્લું ‘રીપુ’ દરી લીધું અને ધાણીને તે પડેલી પડી. નિર્દોષ મનમાં આપેલા જાળકા માની કુતાહ મથેલ કાવાને બેલા લાગ્યાં ત્યારે તેની આંખે આંસુ દેવવા લાગી.

મરણના હાથમાંથી બળ પાછી આવી આવી હોય તેવી તે ફરીથી જાનમાં આવી અને બધાનક મહેલો પાતે ભણી પડી તેને ધીરાણત કરી બાલુએ બોલાવ્યા અને મોઢે નકર અગાધ બેઠી:

‘વચન આપશેલ દાર છેડો દેશેલ દુંવડ’ હું અને તમારા પર જવાબદારી કુંકતી જાઉં છું. આ બાળકોને ખવડાવતું પડશે; ડાંકવાં પડશે; તેની બાળ રાખવી પડશે. તેનું પાલનું કરવા કમાવું પડશે.’

‘હા’, શિવરામ ફક્ત એટલું જ બોલ્યો. પણ તેનું પાલનું જેવું. હલકા બોલાવવાને આંસુની મારણે વહેવા લાગ્યું હતું.

શિવરામ બાકી ગયો. તેની તપશ્ચર્યા કલિન હતી. અને નખતે એવી મરીએ આત્મની હતી કે પિપાસા, પ્રજ્વલ થઈ જતી અને તે પોતાની પત્નીને આપેલ વચન તોડી બેઠે તેવી પરિસ્થિતિ કિંમત થતી. પણ તેની કાલે પોતાની મરતી સીધું હસતું મુખ તેની માંમે ચમકતું. તેના પડની વાચના વિજયી થતી અને તેની સાથે તેનાં થતું માટેના પોતાની જવાબદારીના અવાજો ડાંગ પણ તેને મથેલ કરેલો.

એક મહિનાથી તે પાંદે જ્યાં ન દેના. સવારથી સાંજ કામ કરેલામાં તે મન પરોવતો. સાંજ પડે બાળકોની સાથે થવા તે તકલી રહેતો. મા વિદ્યામાં થતાં બાળકો મળી થવા લાગ્યાં. તેના ક્રિકા શાલમાં સોદા બરાબર જતાં નહોતાંની લાપાસ ચમકવા લાગી. એક વખતનું મરી અને દુઃખના ધર હવે સ્વર્ગ સમાન બોલાવા લાગ્યું. શિવરામે પત્નીને આપેલ વચન અને તેનાં પાલને બંને સ્વર્ગનું દાર બોલી આપ્યું ન હોય!

સૌ એ જોયું કે શિવરામનો વૈભવ વધવા લાગ્યો, અને
સૌ એને એકવારે પૂછવા લાગ્યા, "આ તોફાની સ્વભાવમાં
આવો અદ્ભુત પલ્લો કેણે આપ્યો?"

કૃષ્ણાએ જ્યારે સંપૂર્ણ દારૂબંધીના સુધારાગામમાં
દાખલ કર્યો ત્યારે સૌને તેને બેદ સમજ્યો. એક પલ્લ

આદમી હવે વિરોધી રહ્યો ન હતો; કારણ કે શિવરામનો
દાખલો મોજુદ હતો. સૌ કોઈએ જોયું હતું કે ઘર છોડ્યો
ત્યારથી જ શિવરામ મુખી થવા માંડ્યો હતો. કૃષ્ણાને મને
એક મહાન વિજેતાના જેટલો આનંદ હતો કારણ કે
તેણે માનવજાતના એક કારમા દુરમનનો નાશ કર્યો હતો. સૌ
કોઈ તેના સુધારાને અમલકારી તેની ખેલવાલા ગાતાં હતાં.

* અંગ્રેજી ૬૫૨૧ી

— દારૂ-નિષેધ —

વિક સાચે છે

અટકાવે છે

(૧) સાચો આદર્શઆસ અને સમાન

(૨) તંદુરસ્તી અને શરીર, મન તેમજ આત્માની
શુદ્ધિ

(૩) સાચા આચાર, વિચાર અને ચારિત્ર્ય

(૪) વધુ સારો શુદ્ધ, વધુ સારો સમાજ અને વધુ
વધુ સખળ રાષ્ટ્ર

(૧) મર્યાદાને કારણે નીચળી લયકર માનસી
આનિત

(૨) મર્યાદાને આભારી દુઃખ, સંતાપ અને પરેશાન

(૩) મર્યાદાને કારણે થતો આર્થિક અને માનસી
વિનિષાત

(૪) દારૂની સામાન્ય આદતમાંથી બેદ મર્યાદા
તરફ લપસવાની ભીનિ

પી. પ્ર. રાણી

ગ્રામોદ્યોગને ઉત્તેજન શા માટે?

લેખક:

‘સેવક’

હિંદુસ્તાન એ ખેતી-પ્રધાન દેશ છે. દેશની મોટા ભાગની વસતી ગામડાંમાં જ રહે છે. હિંદુ એટલે ગામડાં-એનો સમૂહ એટલે ગામડાંની આબાદી એ જ દેશની આબાદી. ગ્રામોદ્યોગ એજ દેશોદ્યોગ. આપણને ગામડાંનાં હિતની, વાતો કરવી છે. પણ પ્રત્યક્ષ ગામડાંમાં થેસી ગ્રામ-સંસ્કૃતિ કે ઉદ્યોગને ખીલવવાં નથી-વિકસાવવાં નથી.

અત્યારે ગામડાં જે હીન દશામાં પડેલાં છે તેનું કારણ માત્ર એકજ, તેની આર્થિક અને સામાજિક અવદશા...સેંકડો વર્ષ પહેલાં જે હાથ ઉલોગો, ગૃહ ઉલોગો કે ગ્રામ-ઉલોગો હતા તેની સ્થિતિ અત્યારે કેવી હીન છે? એ નષ્ટ થયેલા ઉલોગોને ત્યાંસુધી પુનર્જીવિત નહિ કરવામાં આવે ત્યાંસુધી ગામડાંની આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિ સુધરશે નહિ એ નિઃશંક વાત છે, ગ્રામ ગામડું એ રાષ્ટ્રની દૃષ્ટિએ બહુજ અગત્યનું અંગ છે.

ગ્રામ-ઉદ્યોગ શા માટે?

ગામડાંની જતનતા આસ કરીને કે ખેડૂત, સુધાર, હુકાર, મોચી, મજૂર વગેરે શ્રમીયુ વર્ગની બનેલી હોય છે. આના ધંધાદારી લેકા પોતાના મૂળ ધંધાને તિલાંજલી

સર્વોદયનો માર્ગ

કારમીરથી કન્યાકુમારી અને કટક થી કુડીનાર સુધી જે દેશની ધરતી અસંખ્ય ગામડાઓથી આગ્રહિત છે એનો સર્વદેશીય ઉત્કર્ષ ગામડાંના ઉત્કર્ષ ઉપર જ અવલંબે એ સ્વાભાવિક છે. ગામડાંના ઉત્કર્ષ એટલે એની આર્થિક અને સામાજિક ઉન્નતિ. અર્થાત એના જીવનધોરણની સમૃદ્ધિ. એને મારિતેજ્યગ્રામડાંના પોતાના જ હસ્તે ઉદ્યોગની ખીલવણી. અને વધુ સારી કેળવણી. પ્રસ્તુત લેખમાં આ વસ્તુ બહુજ સરળ રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. અહીં કોઈ પીઠ સાહિત્યકની અર્થગંભીર ગિરા નથી તેમકોષ્ઠ અર્થશાસ્ત્રીની આંકડાબળ પણ નથી. લેખક એક સાદા-સીધા ગામડાના કાર્યકર છે અને એમણે પોતાની જ ભાષામાં, કશાએ ડાળદમાક વગર પોતાની ધરતીના પ્રશ્ન રજૂ કર્યા છે.

આખી, ગામડાં છોડી, મોટા શહેરોમાં જઈ ન રવા છે કંઈક સુધરેલા ગણ્યતા, ખેતો પડી ભલેલા, સમજી કહેવાતા લોકો તો ગામડાંમાં રહેવું એજ મૂખ્ય માને છે.

આજે ખેડૂત ને ખેતી કરવી મમતી નથી. મજૂરને ગામડાંમાં રહી મજૂરી કે ધંધો કરવો નથી. દરજ્જા સુધાર, મોચી કે હુકારને પોતાનો મૂળ ધંધો ગમતો નથી. તેને તો શહેરોમાં જઈ એજ આરામ-મોજ શોખ કરવો છે એને પરિણામે આજ દિન પ્રતિદિન ગ્રામવાસીઓ પોતાનો મૂળ ધંધો છોડી અવલે માગે

જઈ રહ્યા છે. ગ્રામ પ્રાચીન બાપોડા ધંધો છોડી ગામડું કંઈ દિશાએ ગમન કરી રહ્યું છે તેનો પણ આપણને ખ્યાલ નથી. જગત ભલે ફૂદકે ને બુસકે આગળ ધપી રહ્યું હોય પણ આપણા દેશમાં આ પાંચાની વાતને જુલ્મી ન જતાં, ગામડાંરૂપી ઇમારતનો પાયો પાકે નાખવા ઉલોગો તરફ તાકીદ વળવું યોગ્ય છે. નહિ તો પરિણામે વધુખાલેલા ગ્રામોદ્યોગને વિશેષ જખ્ખર ફટકા લાગશે.

ગ્રામોદ્યોગથી ભલે ગામડિયા લક્ષ્યાધિપતિ કે ધનવાન નહિ થાય પણ ધનવાન થવાની વડી આપણા હાથમાં ન આવે ત્યાંસુધી એક પણ ગૃહ ઉલોગ કરવો નહિ ને

માત્ર 'ગેકારી'ના વધારે જીવી એમાં કંઈ વ્યવહાર જાણતા નથી. આજે દરેક ગ્રામવાસી 'યંત્ર' વસાવવાને અસમર્થ છે તેની સાથે જનવાન થવાને પણ અચક્ત છે. જેથી ગ્રામોદ્યોગથી નોં 'લામ' રૂપીયા નહિ કમાય પણ સરેરાશ હિંદમાં ગ્રામવાસીની વાર્ષિક રૂ. ૧૫૦ ની આવકમાં અવશ્ય રૂ. ૧૦ નો સહેલાઈથી વધારો થશે. અને આર્થિકકામાં ઉત્તરે કરી શકશે. આજ એક મનુષ્યે સાંજે એક રૂપિયા કમાતો હોય તેને બીજે દિવસે રૂપિયા છઠ રોજી મળે તો તેને કેટલો ફાયદો છે? તેમ એકંદરે આ સંજ્ઞાતાજ ગણાય!

યંત્રોદ્યોગની મોટા પાયા પર યોજનાનો વિચાર કરનારાઓને 'ગ્રામઉદ્યોગ' હાર્ય જનક લાગશે પણ હાલના આ સંક્રાંતિ કાળમાં, આ ઉદ્યોગો એવી વસ્તુ છે કે તે ચાલી શકે તેમ છે. માટે હાલના દશકાને- 'ગ્રામોદ્યોગ' યંત્રોદ્યોગની પેઠે લાલકર્તા છે.

ગૃહઉદ્યોગ એજ કામધેનુ

કામધેનુ એટલા માટે કે એ ગૃહની ધેનુ છે, આપણે આપણા ઘોડા ઘણા કે વધુ સમયનો સફાઈ કરવા ઇચ્છતા હોઈએ ત્યારે કરી શકીએ છીએ. આ ધેનુ બારે માસ દૃઢ છે.

એટલે યંત્રના છ માસ એવીમાં કામ કરે છે ત્યારે બાકીનો સમય કાળજ રહે છે તો તેને રથાનેએ હાથ કે ગૃહ ઉદ્યોગ ચાલતો હોય તો જરૂર પોતાને ઉપયોગી એવી અન્ય વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરી શકે. શરીરસ્નાસ્ત્રય, આત્મચુદ્ધિના નિકાસ, પવિત્ર ભાવના તથા જીવન નિકાસની સાધના તરીકે પણ તેને અગત્યનું સ્થાન છે. પોતાની વિવિધ કૃણાથી ઉદ્યોગમાં રસ લઈ શકે છે. ઘણા યંત્રવાદીઓ માને છે કે ગ્રામ ઉદ્યોગ શબ્દ, મુદ્દત્ત અને રસદીન છે તો તે તદ્દન નાપાયાદાર વાન છે.

વિકેન્દ્રીકરણ એજ પવિત્રતા

પવિત્રતાનો વિચાર કરતાં માલુમ પડશે કે સમાજમાં જ્યારે અર્થતંત્ર સધાન થયે, સંપત્તિની વહેંચણી સમાન ધોરણે વહેંચાશે, શોષિત તરફના નાણુદારો, આર્થિક આઝાદીથી જીવન ધારણુ ઉપ્પય થશે ત્યારે જ માલુસ માનવતાથી-પવિત્રતાથી જીવના થઈ

શકશે. પૂ. માંધીજી વારંવાર કહેતાં કે જ્યારે હિંદુ વિકેન્દ્રીકરણ થશે ત્યારે આર્થિક સમાનતા આવશે જ્યાંસુધી આર્થિક સમાનતા નહિ આવે ત્યાંસુધી ખૂટીવાઈ ને મજૂર, રામશાહી ને લોકશાહી, શ્રીમંત અને ગરીબ એમ વર્ગવિગ્રહ મટશે નહિ. વર્ગ વિગ્રહ નાશુદ કરને વિકેન્દ્રીકરણ દ્વારા ઉદ્યોગ એજ અત્યુત્તમ માર્ગ છે માટે હિંદના આવેલા સ્વરાજને ટકાવવા ને આજ્ઞા બનાવવા હાલ ખાસ જરૂર હોય તો 'વિકેન્દ્રીકરણ' જ છે.

ગ્રામ ઉદ્યોગને નજીવે માનનાર માનવી સમજ સે કે જ્યાંસુધી ગ્રામ જનતાને પોતાની પરિસ્થિતિનું, ગામનું અને પોતાના સ્થાનનું આત્મભાન નથી કરાવ્યું ત્યાંસુધી કોઈપણ કાર્ય ક્ષીણૂત નથી થવાનું.

નર્થ યંત્રવાદથી હિંદને તુકશાન

આજે દરેક યંત્રનો પવન ફૂંકાઈ રહ્યો છે ગ્રામકામાં પણ યંત્રો આવી રહ્યાં છે. યંત્રો દેશ પરદેશમાં આવવાં પડે છે. હિંદની હલ એટલી સક્તિ કે દેશનાં એઈમાં યંત્રો પોતે પૂરાં પાડી શકે. એથી દેશની સંપત્તિ બહાર મોકલવી પડે છે.

ગરીબ કંગાલ કહેવાતો આપણો દેશ આજે કરેલી રૂપિયાનાં યંત્રો વસાવવા લાગ્યો છે. યંત્રો લાંબે આપણે વસાવીએ પણ બે ગૃહ ઉદ્યોગોને દેશનો દેવાઈ જશે તો હુનિયાના બીજા દેશો જેવી આપણી સ્થિતિ થઈ જશે. દેશમાં યંત્રો વધે તેથી એકદત્ત માર્યું વેચાણ કરવાં વેપાર જળવવા, વધુ પૈસા કમાવા વગેરે માટેની શક્તિઓ વધે. પછી હુનિયાના બીજા દેશોની જાએરે તેના ભાવ લેવાના કોડ જાગે. માલ ન વેચાય એટલે શુદ્ધ કરવાની હોશ થાય. અતે લગાઈ કરી વિનાશ સર્જે પડે. ધુરોપની આજની પરિસ્થિતિ તપાસો, તેનું કારણ માત્ર 'યંત્ર' જ છે. વાસ્તવિકતાએ તેઓ 'મન' વાન બન્યો હોય, લાખો યંત્રો વસાવ્યાં હોય ને યંત્રોથી 'એટમ' જેવી શક્તિ ઉત્પન્ન કરી પણ તેમાં હુનિયાને શો ફાયદો? ફાયદો માત્ર માનવ-સંહાર!

દુકામાં, યંત્રોદ્યોગ ને લાવવા જતાં ગ્રામોદ્યોગને નાનું થાય એ વિશે ખાસ ધ્યાન રાખવું પડે છે. જ્યારે ગ્રામઉદ્યોગ દરેકે તે ગ્રામીન સંસ્કૃતિ કે ગ્રામજન્યની કળાનાં ચરણ જરૂર હિંદમાં સર્જશે.

સાથેના સંબંધ

સમાજ સાથે આમલોગને નિકટના સંબંધ છે. માનવો મુખ્ય આધાર તેની કૃત્રિમતા પર અવલંબે છે. પાણી મધ કાલ સુધીની કૃત્રિમતાનો પ્રદેશ છે. આજના કાળ, ધર્મિક, માધ્યમિક કે ઉચ્ચ શિક્ષણ આપતી શાળામાં શાળામાં માત્ર પાણીનું—પુસ્તકોનું જાન જ અપાયું છે. તેથી આજના કૃત્રિમતા આપી ખરો એક જાનો વચાને છે. ધર્મમાંથી મુક્ત કરે છે. એવી રીતે મનુષ્ય, ધોખી, કાંઈ દરજ્જા વગેરેના આજના પાણી તેવીજ દશા કરી છે. પણ તેને સ્થાને ને ઉલોગ દ્વારા શિક્ષણ આપવામાં આવે (જેના પ્રયોગ હવે થાય છે) તે વિલંબની આપી રીતિ બદલાઈ જાય. જે તે ધર્મના વિચારો હોય ની પણ તેને પુરતી કાળજી રહે તથા પ્રત્યક્ષ કાર્યથી. જોયથી કૃત્રિમતામાં શુદ્ધિ અને સહિત ખોલે ને છેલ્લે ઉલોગ—કેસણ મારફત સ્વતંત્ર જીવન જીવી ધર્મો પણ કરી છે.

પ્રિયકરણનું સુખ ગામડું

રાષ્ટ્રને આજના કાળના માટે રાષ્ટ્રમાં અનેક પ્રકારની તૈયારશક્તિનાં માણસો, વાહો કે સંધો કામ કરી રહ્યા છે. તેઓ ઉદ્દેશ માનવ ભક્તિ બહુ કરવાનો છે. માત્ર એ જ સુદા જાણ છે. રાષ્ટ્રીયકરણનો સિદ્ધાંત કોઈએ પણ એના મુખ્ય આધાર કોના પર છે તે જાણ્યું. રાષ્ટ્રીયકરણ ભલે ગમે તેટલું મોટું, હોય પણ ની મુખ્યમાં ખવાઈ જશે એ મુખ્યમાં પાણી નહિ. પાણી નહિ મળે ને વૃક્ષ જરૂર સુકાઈ જશે. તેવી ને ભલે ઓછોગીકરણની ચાલો વહેનમાં હોય પણ ને એ વહેન ક્યાં જઈને મળે છે, નમાંથી કૃષ્ણ ઉપયોગ કરી શકાશે કે નહિ તેના પૂર્ણપણ વિચાર ન કરનાં માત્ર સમાજને કલ્પના નાં ધક્કેલી દેવામાં આવશે તો એજ સુખ ભરખી જશે.

ગામડું ભલે ગંદું હોય, કામચકાદવનું થર હોય જીવનનું જામ હોય પણ શહેરને પાણી આપનાર છે જ. આનાં ગામડાંને સતેજ, પ્રાણવાન ની જીવન કરના આપણે કમર કસવી પડશે.

ઉત્કર્ષ એજ દશા ગૌરવ

ગામડાંના ઉત્કર્ષમાં દશનું ગૌરવ સમાયેલું છે

એ ઉત્કર્ષને નાદા સ્વરૂપમાં રજૂ કરના શબ્દો નહિ પણ કાર્ય બોધેલા સ્વરૂપમાં રજૂ કરના આપણું મન હજી કેમ પ્રેરાયું નથી? વાપરણ અને વિચારણ એ બિલ્લ વરતુ છે. ને કે વિચારવાન કોઈ દિવસ વાપરતો. થયે. તેથી કહેવાયું એક જ કારણ છે તે ઉલોગ પ્રત્યેની આપણી ઉદ્દાસીનતા..... તેથી માત્ર લખ્યે છીએ એટલે માલની મહત્તા, કિંમત આંકવાને બદલે માત્ર વેપાર જ કરીએ છીએ અને વેપાર પણ સ્વાર્થની નકાની દષ્ટિએ—પણ ને શામ ઉલોગો વિકસે તો આપણી ખવાવેલી જીભનું માન થયે—વપરાશ વધવાથી ઉત્પાદન પણ વધે.

આમ દેશગૌરવનો વિચાર કરનાં સમાજ માટે શું કરી શકીએ તેના બ્યાલ નીચેના, મુદ્દાઓ પર આવશે. (૧) જીવલોગો પ્રિયવચાથી ગરબિને રોજ પોષણ મળે અને પોતાનું સ્થાન શું છે તે જાણના થાય (૨) ગદ્ગદ અને ગામડાં વચ્ચે સમાનતાની ભાવના પ્રગટ થાય (૩) પવિત્રતા જળવાય, કાળાજાર, શોભાપોરી નાશુદ થાય, (૪) ગામડાંના સર્વાંગી વિકાસ થાય (૫) ગામડાંમાં જડતા આરોગ્ય અને ઉલોગી જીવનનો લાભ સમજવાની શક્તિ બને.

જીવ ઉલોગના પ્રકાર

(૧) સ્વતંત્ર પોષણ મેળવનારા:—

(ક) ખેતી:— અનાજ ઉત્પાદન, ખાજાન, શાકભાજી અને શરઉકેર

(ખ) સુધારી કામ:— ખેતીના એકાદે તથા ખાટલા-ખાટલા જેવાં જીવન વહેવારનાં સાધનો

(ક) જીલ્લો કામ:— ખેતીના એકાદે, કોટી, નવેશો જેવી સામાન્ય જીવ વપરાશની ચીજો.

(દ) વણકાર કામ:— ખાટી તથા હાથવણકાર, પાટી, જાખજા, સાદીઓ, પંખા રોતરુંજી દીવાદિ.

(ક) કુલ્હાર કામ:— કોટીપોચી વામણો, નળીયાં.

નંદુષરોન બરન-ગૂંથણ, શીવણ, ચિત્રકામ, તરેલ તરેલનાં-ગમકમંઓ, સાણકામ, હાથ બનાવટનો કાળજી વગેરે કામોના સમાવેશ થાય છે. ઉપર્યુકન ઉલોગો સાથે આમ જીવન જીવવાને હર હરેરનાં સંપર્ક રહે છે તેથી

ગરીબાઈ દૂર કરવા, ધીરે ધીરે ધંધા કરી પૈસા મેળવવા, વખતનો સદુપયોગ કરવા, પોતાના ઘરમાંથી પૈસાનો વ્યય યોગ્ય રીતે કરવા અને પોતાની જીવનજરૂરીયાતોની ચીજો ખરસ પરસેથી મેળવી લેવા અને સમાજને યોગદાન તથા 'ગૃહ ઉદ્યોગ' એજ સર્વોદયનો ભાગ છે.

આ ઉદ્યોગોની પાછળ લાંબો રૂપિયાની જરૂર હોતી નથી. હરેક આમવાસી પોતાની જરૂરીયાતનાં સાધનો વસાવી ધંધા કરી શકે. આપણે પૂ. બાપૂજીની કલ્પનાનું સ્વરાજ કરવા ભારત દોહડ્યો તો ગામડાંના ઉદ્યોગો વધારી, ગામડાંની ગરીબાઈ દૂર કરી, ખજાને થતાં શીખવું જરૂરી છે.

રચનાત્મક કાર્યોનું એક અંગ

આમોલોગ એ રચનાત્મક કાર્યોનું એક મહત્વનું અંગ છે. શરીરમાં જેમ હૃદયનું સ્થાન છે તેવું જ સ્થાન આમોલોગનું રચનાત્મક કાર્યોમાં છે. દેશની સામાજિક અને આર્થિક આબાદીમાં રચનાત્મક કાર્ય અમલમાં ફાળો ભજવે છે. અંતમાં સમાજનો આધાર

પણ આના ઉપરજ છે એમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી.

‘આમોલોગ’ એ સ્વરાજની હિમારતનો પાયો છે. પ. ગાંધીજીએ પોતાનું આજીવન સમાજની નબર થનામાં નવસર્જનમાં વિતાવ્યું. જીવન પર્વત સ્વાતંત્ર્યની ખનવાનો આદેશ આપ્યો. ‘હેલાં વીસ વર્ષોમાં ભે સમગ્ર રાષ્ટ્રને કંઈક પોતાની ફરજનું વધુ ભાન કરાવ્યું હોય તે તેનો સંબોધ યશ પૂ. ગાંધીજીને જ બળ્યો. રચનાત્મક કાર્ય એ એમનું રાજ્ય હતું તેમણે જીવન પર્વત એ કાર્યોથી નિઃસ્વાર્થ લાભે રાજ કર્યું. આજ એ આપણી વચ્ચે નથી છતાં પણ તેમણે રચેલું કાર્ય-રાજ આપણી ખાસ છે. તો તેનું ખરું રાજ્ય ટકાવવા આપણે રચનાત્મક કાર્યોને આપણા જીવનમાં અમરથાન આપવું એ ખાસ જરૂરી છે. ભણે એવાં કાર્યોના કાયદો આજ ન જણીતો હોય પણ ચોપં વગેરે પછી જરૂર તેનો લાભ દેખાશે મારે આમોલોગનું આર્થિક અને સામાજિક મહત્વ, વગેરે સમજીને અમલી બનાવી, રચનાત્મક કાર્યોને વધુ મજબૂત બનાવવા ગામડે ગામડે ઉદ્યોગ શરૂ કરી દેવા એ ખાસ જરૂરી છે.

અનર્થોની પરંપરા

‘મહાક’ મનુષ્યની શારીરિક શક્તિના ટકાવને ઓછો કરી નાંખે છે. યાક ઉતારવામાં દીવ કરે છે. અતિશય મરમી કે અતિશય ચરદી જેવી ખરાબ અસરને વધારી મૂકે છે. શુદ્ધિને છુટી કરે છે. જ્ઞાનતંત્રિયાની કાર્યતંત્રપરતને અવરોધે છે. આત્માના દરજ્જાને ઓછું કરે છે. નિર્ધન શક્તિને કલંકિત કરી મુકે છે.

ડા. સર. આરજી. પી. આર.

તમે જાણો છો?

પ્રાણીઓની ઉંઘવાની રીતો

લેખક:
કૃષ્ણદાસ ડોહડાવાળા

મનુષ્યની જેમ પ્રાણીઓને પણ નિદ્રાની જરૂર છે. આખરે શંકા નથી. જે પ્રાણીઓની ઉંઘવાની આધારે જીવનની રીતો ઢાળે છે તે આપણું તરત જાણે છે. દાખલા તરીકે સર્પની એક જાત બપોરના ૧૩ વાગે ઉઠે છે, એક કલાક જાગૃત અવસ્થામાં ગળાને ઊંચી તે ઉઠે છે, અને પછી ફરીથી બીજે દિવસે એક જાત બપોરે ઉઠે છે.

સરસું ૨૪ કલાકના ગળામાં ૧૬ વખત ઊઠે છે. ઉંઘ લે છે. ઘસ નામે ઓટનમાં એક ગાળું પસી છે. પ્રજામાં તે પસી લગભગ ૬ કલાક કસીલ કરે છે, તેનું ઉનાળામાં તે મધ્યરાત્રિના એ વાગે ઉઠે છે, અને તેના દસ સુધી સૂતું નથી. એ પ્રજાએ ઉનાળામાં તે ૬ કલાક સુધી મજા કરે છે.

કેટલાંક પંખીઓની ઉંઘ બહુ કાંચી હોય છે, અને જો બપોરે જાગતાં તે જાગી જાય છે. પરંતુ આસ્ટ્રે-લેન્ડમાં મળતા મોંઢાનું એક પંખી છે, જેને માળામાંથી હાથમાં ઉઘાડીને ફેરવીએ તો પણ તે ધેર કુંભકર્ણ નિદ્રામાંથી જાગત થઈ નથી.

પથારીઓની બાંધવાની રીતમાં પણ જુદા જુદા પ્રજામાં વિવિધતાઓ જોવામાં આવે છે. એક દરે

એક કઠી શકાય કે પંખીઓમાં ખાસ પથારી કરવા જેવું છે જ નહિ, અને ઘણું સ્તનવાળાં પ્રાણીઓ પણ થોડી સુવાળી જગા શોધીને તેમાં ઉંઘ જોડે છે.

આથી વિરોધમાં, જેરીલા વાનરો પોતાની પથારી-ઓ મનવવામાં ખૂબ મહેતત લે છે, પરંતુ તેઓ ભાગ્યેજ એક જ આરામસ્થાનમાં જો થી વધારે સતત રાત્રિ ગાળે છે. આનું કારણ એ છે કે પોતાના આરામ-સ્થાન નજીકના વૃક્ષો ઉપરનાં નવાં પાન અને નવાં ફણગાઓને તેઓ તરિત રીતે ખાઈ જાય છે, અને તેથી અઘરાડીઆના ગાળામાં તે તેમને વચ્ચેથી ચાર નવાં ખાવાની જગ્યાઓ આશરો લેવા પડે છે.

પ્રાણીઓનાં જ્યાં સંગ્રહસ્થાનો ઢાળે છે ત્યાં તેમની સુવાળી સગવડો બરાબર છે કે નહિ તેને માટે ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. જર્મનીના મ્યુનીચ સહેરવા પ્રાણીની મ્યુઝીઅમમાં એક વાનરોને એક વાનરો માટે કામગાળો આપવામાં આવે છે, જે થોડા થોડા દિવસના અંતરે ધોતરા રહે છે.

હાથીઓને ફેટલીક વખત સખત સાંકળોથી બાંધવામાં આવે છે. જેથી તેમનામાં સલામતીની ખાતરી રહે. થોડું ઉંઘીને હાથી ધીમે ધીમે ઉભો થવા લાગે છે, અને પછી પોતાને અજાણતા જોઈને સગવડ થાય એવી રીતે સુવે છે.

હાથીઓ મોટેથી નરકોરાર જોલાવે છે, તેઓને પણ સ્વપ્નો આવતા હશે. ઘણી વખત તેઓ યોચેતીથી અવાજ કરે છે. સ્વપ્નોના પરવાનો માણસ અને હાથીને જ નથી. ઉંઘતાં કુતરા, વાનરો, બિત્તારાં, થોડા અને બીજા સ્તનવાળા પ્રાણીઓ ઘણી વખત એવા અવાજ કરે છે, જે અવાજને માણસમાં થાય પ્યારે તો સ્વપ્ન જ દર્શાવે છે. અને કુતરા નરકોરાર જોલાવે છે એ તો બાણીતી હરીકત છે. વધારે વિકાસ થયેલા વર્ગનાં સ્તનવાળા ઘણું પ્રાણીઓમાં સ્વપ્નો આવે છે.

-યુર્ગેલેન્ડનું પ્રખ્યાત "કાવી" (યુટ્રોલીયની ફેટલીક કમ્પીઓ ઉપર એનું ચિત્ર લેવામાં આવે છે. પંખી દિવસ દરમિયાન જમીનની નીચે બખોલમાં પડે રહે છે. આઘાતીડીયું પોતાના આરામની જગ્યાએ એક પછાથી ચોંટીને વળગી રહે છે, અને એ દશમાં પોતાની ઉંઘ લે છે.

લગભગ બધાં પંખીઓ પવનમાં

નાપસંદગી દાખવે છે. એવું કરવું જ પડે-તો તેમને તેનો સામનો કરવો પડ્યું ગમે છે. એનાથી નેએના પોંછા નીચાં રહે છે.

પક્ષીઓ મુલા પછી પડી જતાં નથી તેનું કારણ એ છે કે તેમના સ્નાયુઓ પગની ખરીઓને મુલી વખત મુલાની જગા સાથે મજબુત વળગારી રાખે છે.

બતકો અને હંસો ફટલીક વખત પાણી ઉપર મુવે છે. એકાએક સખત ઠંડી પડી અને પાણીનો જરૂર થઈ ગયો હોય ત્યારે તેઓ પાણી તેમાં જડાઈ ગયા હોય અને બહાર નીકળવા અશક્તિમાન થઈને થીજી ગયા હોય એવા દાખલા નજરે પડેલા છે.

પાણીઓ અને બીનાં દુનીઆઈ પ્રાણીઓ સતત-વાળાં પ્રાણીની જેમ હંપવા હસે કે ક્રોધ એ સવાલ છે ફટલાંક જળચર પ્રાણીઓ સત પડતાં તરવાનું બંધ કરે છે, અને પછી પાણીના તળીએ આરામ લે છે, એવું જળચર પ્રાણીના સંપ્રદરશ્યાનની ટાંકીઓમાં દેખાયું છે.

ભ્રમરાઓ સારી ઉંચ લેતા લાગે છે. પધારીની

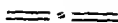
તેમની પસંદગી વિવિધતાઓ બરાબર છે. ફટલીક વખત મુલા કોણરતા એકાદ મોલમાં કાણું પાડીને તેમાં મુકી રહે છે. ફટલાક પુલમાં, અથવા પાંદડાં ઉપર મુકી રહે છે. ફટલાક દિવસે એકાદ સ્થળે કાણું પાડીને રાત્રે તેમાં ઉંચ એવે છે.

પરોઠ ચતાંની સાથે ફટલીક હંસાઓ પોતાનું કામ ચલ કરી દે છે, અને સંધ્યાકાંઠા થાય ત્યાંમુખી આજુ રાખે છે. ને પછી તે પરોઠ પાવ ત્યાંમુખી મુકી રહે છે.

કીડીઓની ઉંચ સંબંધમાં ડૉ. મુલીઅન હકસલી વાણુવે છે, 'કીડીઓ જમીન ઉપર એકાદ જગાએ મુવે છે, અને ત્યાં પોતાના પગને પોતાના શરીર તરફ ખેંચીને પડી રહે છે. લગભગ ત્રણેક કલાકના આરામ થયાં બાદ તેઓ ઉઠે છે ત્યારે આપણી ગવંધુક્ત મનુષ્ય જાતની માફક વતન કરે છે. આ હકાકેત ખાસ ખ્યાન એવો એવો છે. માથું, અને પછી જ પગને અને એટલા વધારે લંબાવવામાં આવે છે, અને પછી વખત પછાડાય છે. બગાસાંને વાદ આપે એવી રીતે તેના જડખાંનાં હલતમલને થાય છે.'

સુણો કોઈ વાત અમારી

સુણો કોઈ વાત આ મારી રે!

કથા કહું આજ અમારી રે!

ભર જુવાનીમાં લત લાગી મહને દાડ પીવાની ખૂબ,
દાડ પીધો કે રાજ મળ્યું જાગે દિલ્લી તણો હું ભૂખ.

સુણો...

સુખતણું ખસ એક જ સાધન દાડ દુનિયા માંય,
દાડ જ ભૈરી, દાડ જ છિયાં દાડ દુનિયા છાંય.

સુણો...

આખા દિવસની કાળી કમાણી દાડ મહીં વહી જાય,
ઘરનાં છિયાં હારાં ઘંટી ચાટે નોયે જુરી કુટેવ ન જાય.

સુણો...

સોનું વેચ્યું મહે, રૂપ વેચ્યું મહે વેચ્યો સરસામાન,
ભરજુવાનીમાં તન તોણું ને ખોયાં વળી માનપાન.

સુણો...

આવી આઝાદીને ગઈ ભરબાદી આપણે આપણું રાજ,
દાડબંધીની હાક પડી હવે હું કેમ રહું નારાજ?

સુણો...

ભાન થયું મહને, સાન સુજી હવે લીધી પ્રતિજ્ઞા ભાઈ!
વર્ષ એકનાં વહાણાં વીત્યાં ત્યાં તો શું કહું શુભ વધાઈ?

સુણો...

જંગલમાં જાગે મંગલ છાયું ચિત્ત થયું રે! ચતુર,
નિત્ય ઉદાસીન નાર ઉરે હવે પ્રેમ રમે રસપૂર!

સુણો...

દાડ ખરેખર! છુપો દાવાનળ કોઈ કરો ના વાદ,
સુખી સંસારે આગ લગાડે કરે જીવન ભરબાદ.

સુણો...

બાળ વિભાગ

છત્રી અને જોડા

અત્યારે ઉનાળો ચાલી રહ્યો છે. આપ અમારો ઉપચોગ તો જરૂર કરતાજ હશો, પણ અમારા વિષે કંઈ જાણવાનો કદી પ્રયાન કર્યો છે ખરો? હવે અમારા વિષે અમેજ તમને સઘળી માહિતી આપીયે છીયે. ખૂબ ધ્યાનથી વાંચજો હો?

જમદગ્નિને તીર ચલાવવાનો શોખ નહોત. તેની પત્ની રેણુકાને તે લેવા જતા દુષ્ટ ન પડે એવું હોય, રેણુકાનું ગરીર કરમાઈ ન ગયું હોય, પગમાં ફેડલા ન પડ્યા હોય તો અમારો જન્મ ન થયો હોય.

ઘણા વર્ષો પહેલે જમદગ્નિ નામનો એક ભારે તપસ્વી રહ્યો હશે, તે અને બ્રીજા ઋષિમુનિઓ ફક્ત તપ કરવામાંજ નહીં પણ અગ્ર-શત્રુ ચલાવવામાં પણ ખૂબ હોશિયાર હતા. જમદગ્નિની પત્નીનું નામ રેણુકા હતું.

જમદગ્નિને તીર ચલાવવાનો ખૂબ શોખ હતો. તે ફેડા એક શેષા મેદાનમાં જઈને તીર ફેંકવાનો અભ્યાસ કરતા. તેઓ ધનુષ્ય પર તીર ચડાવીને છોડતા, અને રેણુકા એ તીર શોધી, લાવતી.

એક દિવસ જમદગ્નિ શેજની જેમ તીર ફેંકી રહ્યા હતા, ત્યારે દિવસ ઉપર ગદી

રહ્યા હતો, અને તાપ પુરુષ પડી રહ્યો હતો, રેણુકા કહેલું તીરેવા ગઇ હતી, પણ જ્યારે ઘણીવાર મુઠ્ઠી ન આવી ત્યારે મુનિને ચિંતા થવા લાગી. થોડે દૂર જઈને એમણે જોયું તો રેણુકા પગ ઘસાડતી ધીરે ધીરે આવી રહી છે. તાપને લીધે એનું સાકું થે શરીર લાલ લાલ ગયું છે. પગમાં

ફેડલા પડી ગયાં છે. અને તે ખૂબ કષ્ટથી પગ ઊઠાવી રહી છે.

આ જોઈને મુનિને ખૂબ ગુસ્સો આવ્યો. એણે કહ્યું "ઓહ, ગુરજની આટલી બધી દુઃખત. કે એ મારી સ્ત્રીને કષ્ટ આપે! એ મને શું સમજે છે? હું હમણાંજ એની દુર્ગતિ કરું છું." આમ કરીને એમણે ધનુષ્ય પર એક ભયંકર તીર ચડાવી, સરજ પર નિસાન તાક્યું.

જમદગ્નિનો કષ્ટ જોઈને, સરજ એક આઘાતના રમરમમાં પૃથ્વી પર ઉતરીને મુનિની સામે ઉભો રહ્યો. અને કહેવા લાગ્યો.

અનુવાદ

રતુભાઈ મ. દેસાઈ

“મુનિવર! તમે આ શું કરી રહ્યા છો? શું તમે ભગવાન સરજ-દેવને પણ મારી નાંખવા માંગો છો? તો પછી આ સારી દુનિયા કેવી રીતે બચશે? સરજની રોશની વગર લોકો જીવશે કંઈ રીતે? મહાન જ્ઞાની થઈને આપને માટે આ કાર્ય શું ઉચિત છે?”

બ્રાહ્મણ દેવતા, મને રોકે નહિ. તમે નવી બ્રહ્મતા કે સૂરજે મારી સાથે કેવી ધૃષ્ટતા કરી છે. તમે જાણો છો કે એણે મારી પત્નીને કેટલી મતાવી છે? હું એ ધૃષ્ટને દંડ આપ્યા સિવાય નથી રહેવાનો.” જમદગ્નિએ જવાબ આપ્યો, એણે સૂરજે પોતાનું અસલી સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. અને કહ્યું, “મુનિવર! હવે હું તમારાથી શું કુપાનું? હું જ સૂરજ છું મારી ભૂલ થઈ, એટલે આપની મીને કષ્ટ પહોંચુ, એ માટે હું આપની પાસે ક્ષમા માંગુ છું.”

સૂરજને ક્ષમા માંગતા જોઈને જમદગ્નિનો ક્રોધ ઠંડો પડ્યો, એમણે સૂરજને ઘરા મીઠા હંપકા આપતાં કહ્યું, “તમે ક્યા ધૃષ્ટ છો સરજ?..

મૃત્યો તો, બિચારી રેણુકા કેવી કરમાઈ ગઈ છે, એ પસીનાથી તર-બતર થઈ ગઈ છે, પંગમાં ફેરલાં પડી ગયા છે, અને મૃત્યુ પણ કરમાઈ ગયું છે, તમેજ કહે, મને કોઈ ન આવે તો ખીજું શું થાય?” ત્યારે સૂરજે હસતાં હસતાં છત્રી અને જોડા જમદગ્નિના હાથમાં મુકી દીધાં ને કહ્યું, “ભગવાન! આ ક્યો આ બેઉ વસ્તુ ખૂબ કામની છે. મેં માતા રેણુકા માટે એની ઉત્પત્તિ કરી છે. જોડા પહેરવાથી પગ બચશે નહિ અને ફેરલાં પડે નહિ, છત્રી એકવાથી તાપ કશું નહિ કરી શકે, એ આનાથી કામ લેવાશે તો તમને કંઈ કષ્ટ નહિ પડે” આમ કહી સૂરજ અતર્ધાન થઈ ગયા.

અને એ દિવસથી દુનિયા અમારો ઉપયોગ કરવા લાગી.

આલમિત્રો, આ અમારી કદાળી છે. કેમ વાંચવાના મજા પડી ને?”

* દ્વિતી પાથી.

વર્ષાનો છડીદાર

ઉનાળો ઉતરે છે.
વૈશાખ-જેઠના ધગધ-
ગતા તડકા આસરી
રહ્યા છે. વરસાદનું
પહેલું ઝાપટું હજી
પડ્યું નથી. આકાશ
ધૂળથી ઘરાયેલું છે, ઘડી
ઘડી તડકા અને હાંચરા

રાકિયાં કરે છે કોઈ કોઈ વાર એકાદ અટકું
વાદળું જે આર- પાણીનાં કોરાં ફેંકી પસાર થઈ
જાય છે. એમાંનું એકાદ બિન્દુ વૃક્ષની ઘરામાં
ઝેડા મારલા ઉપર પડે છે. મારલો નાચી ઉઠે
છે. “ મે...આવ... મે...આવ...”ના પોકાર
વૃક્ષની ઘરામાંથી દૂર દૂરનાં વાદળો મુઠી અથડાય છે.

અને જાણે વર્ષાના એ છડીદારનો પોકાર
મેઘરાજાએ સાંભળ્યો હોય તેમ બારેય મેઘ એક
સામઠા વરસી રહે છે.

મારલા જેવું ઘાટીલું અને મુંદર પક્ષી કદાચ
બીજું કોઈજ નહિ હોય. એના ઉંચો ભરાવદાર
દેહ, લાંબી ઘરા આકાશી રંગની ઉંચી રાક
અને ક્લગી, કાબરચીતરી પાંખો અને અનેક
રંગનાં ત્રિશુલવાળાં લાંબા પીંછાં, આ બધું
એનાં તમને એમજ લાગે કે મુંદરતા આપવામાં
કુદરતે મારલા તરફ ખાસ પક્ષપાત દર્શાવ્યો છે.
સામાન્ય રીતે નર કરતાં માદા વધારે મુંદર અને
ક્રામળ ગણાય છે. પરંતુ એમાં મારલો એક
અપવાદ છે તેલને તમે જોશો તો મારને મુકાબલે
એ સાવ ફિક્કી લાગશે. મારલો તો જાણે નાચતો
ફૂલતો કલાધર! કવિઓએ કોકિલાના કંઠને વખાણ્યો
છે. હરણની આંખોને વખાણી છે હંસના મુખ
રંગને વખાણ્યો છે તેમ મારલાનું વખાણુ છે
નૃત્ય. રંગ ભેરગી પીંછાંએને અર્ધ ગાળાકારમાં
ઉંચાં કરી જ્યારે મારલો નાચે છે ત્યારે અનુપમ
મુંદર લાગે છે.

પરંતુ એમ
માનશો કે તમે ઉભ
રહો અને મારલો
તમારી સામે નાચ્ય
કરે! એમ તો એ
બહુજ શરમાળ પક્ષ
છે. એ તો એકાન્તમ
જ નાચે વનની વન

સમુદાયો વચ્ચે ન ચે. અથવા કોઈ ન હોય તે
તમારા આંગણમાં પણ ટેકની સાથે નાચે. પરંતુ
જેવા તમે બહાર નીકળો કે તરત એ કલાધરન
રંગમસ્તીમાં ભંગ પડે અને એ પીછાને સંકેત
સર...ર...ર... કરતો નાચી જાય.

મારલા જેવું મોટું પક્ષી બહુજ ઉંડી તો ન
જ શકે તે દેખીતું છે. છતાં મારલાને તમે પક્ષી
નહિ શકો. પકડવા જશો તો સહેજ દોડી એ
ઝડપથી ઉંચો જશે અને તમારા ઘરના છપરાં
ઉપર ચડશે. ત્યાંથી મે આવ મે...આવ કરતો
એ લીમડાંની કાળે ચડશે ત્યાં પણ કાંકરો ફેંકી
તમે પજવવા જશો તો કાંતો એ એની તીલ્લી
ચાંચનો ચમકાર તમને બતાવી જશે અથવા
ઝડપી ઘડી ઘરામાં સંતાઇ જશે. પણ પકડાશે
તો નહિજ.

મારલો બહુજ મુંદર છે એટલેજ કદાચ
સરસ્વતીએ એને પાતાના વાદન તરીકે પસંદ
કર્યો હશે. વિષ્ણુ વાદન જેમ ગરુડ છે,
ગણપતિનું વાદન જેમ ઉંદર છે, શિવનું વાદન
જેમ નંદી છે તેમ સરસ્વતીનું વાદન છે મધૂર.
વિદ્યા સાથે સૌદર્યનો મુમેળ આપણાં પુરાણોમાં
આવો બીજો ભાગ્યેજ કદાચ મળે. વિદ્યા એજ
સૌન્દર્ય છે અથવા સૌન્દર્યમાં જ સંસ્કારિતા છે
એવું કંઈક મધૂર અને સરસ્વતીની જોડી નથી
દર્શાવતી?

* *
 ન
 વા
 * *
 યુ
 ગ
 * *
 ની

ન વી આ શા

મું અર્થ રાજ્યનાં તમામ નાનાં મોટાં શહેરો અને જિલ્લાઓમાં એપ્રિલ માસ દરમિયાન ઉજવાયેલ દારૂબંધી-ભાડ પછી પણ પ્રચારની પ્રવૃત્તિ એવી ને એવી જ વેળાનું રહી છે. જનહિતના આ મહાન કાર્યક્રમની ઢીલોટીયા માત્ર સમાહની ઉજવણીથી જ થતી નથી. દારૂબંધી ચોક્કસ રીતે જનસામાન્યને કયા કયા લાભો પર્ચે છે, કઈ કઈ સમસ્યા વધારે છે, કયાં કયાં અનિષ્ટો છે, એવું નક્કર જ્ઞાન હઈ શકે છે તેની આપવાનું હોય છે. દારૂબંધીના પ્રચારના ક્ષેત્રમાં કામ કરતો જનસરકારી અને સરકારી કાર્યકરવર્ગ દ્વિ-જનતાનું કક્ષનવા યુગની આ નવી આશાઓ તરફ દોરી રહેલ છે. આ દૃષ્ટિબિન્દુને લક્ષમાં રાખી યથેચી પ્રવૃત્તિની રૂપરેખા અહીં બોધાય છે.

મજૂરોની આલીએ આલીએ

ચાલુ માસ દરમિયાન અમદાવાદમાં દારૂબંધી પ્રચારને લેવાની આશરે જાવન સભાઓ લાવવામાં આવી હતી. આ સભાઓમાંની ઘણીખરી મજૂરો વિસ્તારમાં યોજવામાં આવી હતી અને સ્થાનિક સમાજ સેવકો, મ્યુનિસિપલ સભા અને બીજાં આગેવાન કાર્યકરોએ સંપૂર્ણ દારૂ-નિષેધમાં રહેલું આમર્શનું હિત જુદા જુદા દૃષ્ટિબિન્દુથી દર્શાવ્યું હતું.

સંપૂર્ણ દારૂબંધી, મજૂરોને વધુ સારા વસવાટ, વધુ પૌષ્ટિક ખારાક, આમોદપ્રમોદનાં વધુ સારા સાધનો અને મુખી કોટુમ્બિક ઇનકમ— રફતે રફતે કઈ રીતે આવી શકશે તે મજૂરોની ઝાલીએ આલીએ ભગીને સમજાવવામાં આવ્યું હતું. શહેરની પ્રત્યેક સામાજિક સંસ્થાએ, મિલ માલિક મંડળે તેમજ મજૂરમંડળને આ સભાઓ યોજવામાં ખર્ચ દિલેનાં સહકાર આપ્યો હતો. અમદાવાદ જેવા ઔદ્યોગિક શહેરનો વિશાળ મજૂર ધર્મ દારૂબંધીના કાર્યક્રમનાં વ્યવસ્થિત પાલનમાં સ્વેચ્છાપૂર્વક સહકાર આપે એ જોઈતા હર્ષની વાત નથી.

સોલાપુરની મુલાકાતે

તા. ૧૫મી મેના રોજ દારૂબંધી અને આજકારી ખતાના કમિશનર થી. એમ. ડી. લક્ષ્મીસાહીએ સોલાપુરની મુલાકાત લીધી હતી. એમની સાથે જિલ્લાના પોલીસ તેમજ આજકારીખાતાના સુપ્રોન્ટેન્ડેન્ટો પણ હતા. સોલાપુર શહેર તેમજ જિલ્લાની દારૂનિષેધ સમિતિઓની સંયુક્ત પરિષદમાં આ અમલદારોએ હાજરી આપી હતી. આ પરિષદમાં દારૂબંધીની નીતિ એવેના સર્વસામાન્ય પ્રત્યેની લખાવટ થઈ હતી. હૈદરાબાદ રાજ્યની સરકાર પરથી ગેરકાયદેસર રીતે પ્રવેશતા દારૂની અટકાયત અંગે તેમજ નીંદા-યોજનાના વિકાસ અંગે પણ ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. એ ટકા મહાકંવાળા બીઅરનો પ્રથમ પહું ચર્ચવામાં આવ્યો હતો. આ જાતના ધીંપરને માદક પીણું ગંધી યકાય નહિ એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત થયો હતો.

કમિશનર સોલાપુર શહેરના સંસ્કાર કેન્દ્રની તેમજ કાકુટ મેન્ડામંદિની મુલાકાત લીધી હતી. તેમજ ત્યાંની રમતગમતો નિલાળી હતી.

કોલાપા જિલ્લામાં

કોલાપા જિલ્લામાં સાત દિવસ શો અને અકારે કલાપયકેના કાર્યક્રમે રખાયા હતા. એમાં એકરે અકારે હળવ મોગસાએ હાજરી આપી હતી.

તા. ૨૧મી એપ્રિલે દારૂબંધી અને આજકારી ખાતાના ડેપુટી કમિશનરે મુરુદમાં ભંડારીઓનાં એક પ્રતિનિધિ મંડળને મુલાકાત આપી હતી. દારૂબંધીને કારણે એકર ખતના લોકોને બીજા વ્યવસાયમાં પારવાની સરકારની યોજનામાં મેળો

ખ્યાલ આપ્યો હતો અને એથી એ લોકોને સંતોષ થયો હતો.

કોલાબા જિલ્લામાં દારૂના વ્યસનીઓની સંખ્યા ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં છે. સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અમલમાં આવતાં આ લોકોના જીવન વ્યવહારમાં ઠીક ઠીક હથથ-પાયલ થઈ છે. સમય જતાં એમને પાલુ દારૂનિષેધના લાભો સમજાઈ અને સરકારનાં આ કલ્યાણકારી નીતિમાં સહકાર આપતા થઈ જશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

બિજપુરનાં ગામોમાં

બિજપુર જિલ્લાનાં ગદામી, મુધોલ, ગુમદુર્ગ અને દુર્ગુદ તાલુકાઓમાં પલાકાતા વિવિધ કાર્યકરો આશુભાસ દરમિયાન રાખવામાં આવ્યા હતા. મુરબીમાં દારૂબંધીની પ્રચાર ગાડીએ દારૂબંધી અંગેની વિદ્યા અર્જી હતી. હવેની તેમજ સિદ્ધીમાં મેલક લેન્ટન શ્રી અભાવમાં આવ્યા હતા.

બિજપુરનાં સરકાર કેન્દ્ર સ્થાનિક સમાજ સેવકોના સહકારથી સારી પ્રગતિ કરી રહેલ છે.

દરબંધી સખાદ દરમિયાન 'ચેતના' માં ચેતવણ દરમિયાન મદદારીનાં ગુપ્ત મુખ્ય ડો. રાજેન્દ્ર પ્રસાદને નીચે
 ૧) વીરતા સમલવતા મુંબઈ રાજ્યની નીચે-ચેતનાના આભાર મુખ્ય સચાલક શ્રી. હમ્મદાસ શાહ

એથીજ જીવનધોરણ સુધરશે

મુંબઈ-રાહદરમાં પણ દારૂબંધીના પ્રચારનું કાર્ય વ્યવસ્થિત રીતે વેગ ધરી રહ્યું છે.

તા. ૨૪ મી એપ્રિલે ગાંધી સોડાની સમગ્રદીર્ઘ ક્ષેત્ર સંસદના આશ્રયે એક સભા યોજવામાં આવી હતી. એમાં પંજાબ ટેમ્પરન્સ એસોસિએશનના મંત્રી સંદાગ સંત સિંગને ખાસ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. સંભાળ પ્રમુખસ્થાન મુંબઈના ગવર્નરે તામદાર રાજા મહારાજ સિંગે લીધું હતું. દારૂબંધી-તેમજ આગકારી ખાતાનાં પ્રધાન શ્રી. એન. એમ. પારીજ તેમજ મુંબઈ કોંગ્રેસ સમિતિના મંત્રી મી. એસ. એલ. મીલેખ બંને એ પ્રસંગે દાખલ હતા.

સંભાને ઉદ્ઘાટના કરનાં સરદાર સંગમિંગે સ્થળ જનનાને મુંબઈ સંસદારની દારૂબંધીની નીતિમાં સંપૂર્ણ સહકાર આપવાની વિનંતિ કરી હતી. તામદાર ગવર્નરે, શ્રી. પારીજ તેમજ શ્રી. રામિંગે પણ જનનાના સહકાર માટે વિનંતિ કરી હતી.

પ્રકાશની પગલી

રાનિતા-ગાંધી અધિકાર પટ્ટી નવ-ઉપાધી-લાલિયા સાથે સંસ્કર આનંદ, ઉત્સાહ અને પ્રશંસિતો પદ-સંચાર થાય છે તેમ સંપૂર્ણ દારૂનિયંત્રણ પરિણામે પણ વધુ સખસંપત્તિ વધુ સમૃદ્ધિ, વધુ કૌટુંબિક સ્વાસ્થ્ય પરિણામે છે. દારૂનિયંત્રણ એ માત્ર નિયંત્રણ નીતિ નથી પણ રચનાત્મક નીતિ છે, એના પળ નક્કર અને સમજાય તેવા લાભો છે એ હકાકત ઉપર મુંબઈમાં જુદે જુદે સ્થળે જુદી જુદી સામાજિક સંસ્થાઓના સંયુક્ત આશ્રયે મળેલી સભાઓમાં સમજાવવામાં આવેલી. પ્રત્યેક સભામાં સારી સંખ્યામાં સ્ત્રીપુરુષો દાખલ રહેતાં.

પ્રત્યાકર્ષણની અગત્ય

દારૂની જોમને લત લાગી છે એમને એ લત છોડાવવા માટે અવનવાં પ્રત્યાકર્ષણ-તો આપવાં પડે જ, એ છેલ્લા

ત્રણ વર્ષનો અનુભવ એમ દર્શાવી રહ્યો છે કે આ જાળનમાં મક્ક કુતેલીની હારી ફાઈઓ, ટુ... ટુ... ટુ... એ વગેરે રમતગમતો વગેરે ખૂબ ઉપયોગી નીવડે છે. સત્યનારાયણની મહાપૂજા, નવરાત્રિ, વાર્ષિક મેળાઓ વગેરે સામાજિક ઉત્સવોના વિનિયોગ આવી રમતગમતોના સમારંભ દ્વારા દારૂબંધીના પ્રચારાર્થે કરવામાં આવે છે. ખાસ કરીને મુંબઈ-રાહદરમાં આવી પ્રજાત માટે ઘણો અવકાશ રહે છે.

મત્રગામના આસપાસના વિસ્તારમાં “તઠારી રહેવાથી સંધ” દારૂનિયંત્રણ ક્ષેત્રમાં સારી પ્રગતિ કરી રહેલ છે. તા ૩૦ મી એપ્રિલે આ સંધના ઉપહર્ષે એક ટુ ટુ ટુ... ટુનીમેન્ટ યેજવામાં આવી હતી. એન. ઉદ્ઘાટન શ્રી. પુરુષોત્તમ કાંનજીના હસ્તે થયું હતું. કોઈ પણ જાતના અર્થ વગેરે રમી શકાતી ટુ... ટુ... જેવી દિન્દની દેશી રમતો આમોદપ્રમોદ અને તંદુરસ્તી માટે ફરતી ઉપયોગી છે તેમજ હાંડિયાઓ માટે પ્રત્યાકર્ષણનું એ કેવું સુંદર સાધન છે એ વસ્તુ તરફ શ્રી. પુરુષોત્તમ કાંનજીએ અગ્રણિ નિદેશ કર્યો હતો.

જીવન ધોરણ સુધરશે

તા. ૩૦ મી એપ્રિલે તારદેવમાં એક જાહેર સભા યોજવામાં આવી હતી. એમાં દૈનિક “નવાકાસ” ના મંત્રી શ્રી. અપ્પાસાહેબ ખાડિલકર, મુંબઈ પ્રાંતિક કોંગ્રેસ સાંમતિના સામાન્ય મંત્રી શ્રી. મહાશંદે, તેમજ જિલ્લા કોંગ્રેસ સમિતિના મંત્રી શ્રી. લાર્ડીકર વગેરે એ વ્યાખ્યાન કર્યાં હતાં અને આમચર્ચાનું જીવન ધોરણ સુધારવા માટે બે કોષપણ શકિતસંપન્ન રચનાત્મક કાર્યક્રમ હોય તો તે દારૂબંધીજ છે એમ ભારપૂર્વક

દારૂબંધીના કાર્યદાન-વધાવટિત પાંચ સાતજનોને વિનંતિ કરી હતી.

રા મ તી ર્થ આ હ્વી તે લ

(રૂપે. નં. ૧)

(મેડીકેટ)

મજજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. દાહમાં વાળ ઉગે છે. ખોડા, લુ, લીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાઠ નિદ્રા આવે છે.

બધી ઋતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

ક્રિમત:—રતથી બાટલીના રૂ. ૩૫, નાની બાટલીના રૂ. ૨, ટપાલથી મંગાવનારે મોટી બાટલી માટે રૂ. ૫-૫-૦ અને નાની બાટલી માટે રૂ. ૩-૫-૦ (વેકીંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. વી. પી. થતું નથી.

રા મ તી ર્થ યો ગા શ્ર મ

“ઉમેશધામ” વીન્સન્ટ સ્ટ્રેટ સ્ટ્રીટ નં. ૨ દાદર (G. I. P.) મુંબઈ, ૧૪

પ્રગટ થઈ ચુકેલ છે

પુ ન ર્જ ન્મ

ત્રિ પુ ટી

(દાર્શનિક અંગેની બે વાર્તાઓ)

(દાર્શનિક અંગેની ત્રણ નાટિકાઓ)

: લેખક :

: લેખક :

પ્રદલાદ બલભટ્ટ

યતમુખજાલ મહેતા

ક્રિમત ૦-૨-૦

ક્રિમત ૦-૪-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

મુંબઈ રાજ્યની દારૂબંધી સમિતિ

આદ્ય કસ્ટમ હાઉસ

ફોર્ટ, મુંબઈ - ૧

મુંબઈ રાજ્યની દારૂબંધી સમિતિ આ મુખપત્ર લેખક સેફ્ટ અને સેફ્ટ થેન્સ, અધિકારીમાં શ્રી. રસિકલાલ દા. જે છે અને મુંબઈ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશના

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પૂરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજા મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, મુંબઈની શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આમકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પારીલનાં પ્રમોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સચળા સંસ્થાનો રહેશે આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

મુદ્રિત સાધુજનો ૧૩૧ પાનાં, દિગ્ગી જેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપતું પ્રાયશ્ચિત્ત:

લેખક: શ્રી મનુભાઈ સુખલાલ ગાહ: ૫૪ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં બહુજ ઓછા અને ઓછા ખરચે લગતી શકાય તેવી દારૂનિવેદ અંગેની નાર્ટિકા

(૩) દારૂનો દવ:

દારૂના હેતુનાં તાંડવને ચિત્રાંકિત કરનાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધ:પતન વર્ણવતાં શ્રી. ઉમાશંકર ભોળી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં શ્રોણ કાવ્યોનો સંગ્રહ ૩૬-૦-૨-૦

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે:

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મળૂરજીવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી:

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિદને સ્પર્શતી બે વૈશ્વક વાર્તાઓ: ૫૪ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાહિત્ય વિજય:

(બે વાર્તાઓ) ૫૪ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી શીતારામ શમ્ભોની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) છેલ્લી ઘડીએ:

લેખક: શ્રી ધનસુખલાલ મહેતા: બહુજ ઓછી મહેનતે લગતી શકાય એવી દારૂનિવેદ અંગેની એક સચોટ નાર્ટિકા

(૮) અભ્યર્થનાં:

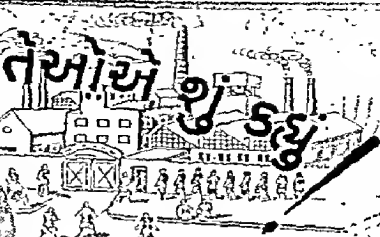
મુજરતના પ્રયોગશીલ કવિઓની મહાનિવેદ અંગેની જેવીસ કાવ્યકૃતિઓનો નવો સંગ્રહ ૫૪ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. થી મંગાવો

મુંબઈ રાજ્યની દારૂબંધી સમિતિ

ઓહા સ્ટ્રીટ, હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૧

અને તેઓએ શું કર્યું

ખાપ—દારબાબી પહેલાં ધર કળિયાતું પામ હતું. હવે એ શાંતિ અને સંતોષનું સહન છે.

મા—દારબાબી પહેલાં ધરમાં બિલકુલ સુખ નહોતું. પરંતુ હવેમાં બાળો ભાંડતો અને જીવન કરતો. હવે એ બધાનો અંત આવ્યો છે અને અમે સુખી છીએ.

પુત્ર—કપડાં અને ખોરાકની બાબતમાં હવે આપણે ખૂબ વધારે સુખી છીએ. હું નિશાળે નહીં છું અને બાપા મને વાંકે સિવાય બિલકુલ મારતા નથી.

(૧૯૩૮-૩૯ દરમિયાન અમદાવાદ માટેની ડ્રાય એરિયા સ્કીમના પરિણામોના અહેવાલમાંથી)

દારબાબી સહન કરો!

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાનું
૧. વનમહોત્સવ [કાવ્ય] ...	કેમ્પ્લેન્ડ મહેતા	૧૨
૨. પ્રાચીન ભારતીય સાહિત્યમાં વૃક્ષમહિમા	૧૩
૩. કેટલીક ભૂમણાંનું ઉચ્છેદન	૧૪
૪. સાને ગુરુજી	૧૫
૫. રથ યાત્રા ...	મંજુલાલ સા. દેસાઈ	૧૬
૬. કેળવણી : ...	સાકરસાલ અ. દવે	૧૭
૭. ઘેલો ઘેર આવ્યો ! ...	દામોદરદાસ પી. શાહ	૧૮
૮. સાપ્તર્થિક દૂરસ્તનો કાયદો ...	યુ. એસ. ખૂચ	૧૯
૯. ચલાવો હાથ [કાવ્ય] ...	મનસાલ આંદોલીયા	૨૦
૧૦. અન્તર્નાદ ...	જલવન્ત દવે	૨૧
૧૧. આમરોક્ષ ...	દરીંગ નાયક	૨૨
૧૨. કામળગારી કોયલ (બાળવિભાગ)	૨૩
૧૩. બાળ-સપનાં [કાવ્ય] ...	'મધુરક'	૨૪
૧૪. સમયના પ્રવાહમાં...	૨૫

★ 'સંજીવન' માટે મહાનિર્ણય, કેળવણી, આગપુનર્જનના, આયોગો, પ્રાદેશિકશાસ્ત્ર અને રચનાત્મક શૈક્ષણિક કાર્યક્રમને સ્પર્શના લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટિકાઓ, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોઓ આવકારવામાં આવે છે.

★ જાહેરાતો, સામયિકો અને અંશલોકો માટે પુસ્તકો ખર્ચ મોકલવા આમંત્રણ છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

★ 'સંજીવન' માટે આવના લેખોની પહેલ્ય લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓને યોગ્ય રીકિંગે બીડી હુએ તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

★ 'સંજીવન' માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં જ્ઞાન થતાં મન્યો સાથે મુગ્ધતાના દાહબંધી-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે જેમ માનવાનું નથી.

ટીપ્પણી : 'સંજીવન' સાહકોને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહેલ્યનું નંદાય તો લેખોએ અ. વિસને તા. ૧૫ થી પહેલાં જસાવવું. ત્યાર પછી કોઈપણ જાનની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવશે નહિ.

મુખર્ચ સંજીવની દાહબંધી-સમિતિ : એડ્રેસ કરદમ લાઉક, કોટ, મુ. અ. ૧.

સંમ્પન્ન

વર્ષ બીજું :]

જુલાઈ-૧૯૫૦

[અંક બારમો]

વન મહોત્સવ

હો ! વનવગરે ઉત્સવ ઉજવાય

જાગે વનદેવતા...

રંગરંગની લહેરી લહેરાય

જાગે વનદેવતા...

કુલે મહિલ યોલે, મોરલાયો નૃત્ય રાલે
પંખી ફેલકલ નાદે ઉરડ અંગીત યોલે
ગોપની વેલું વાગે, હુલે જગ સ્વર-હિરાગે
મૂર્ના પૂર છલકાય
જાગે વનદેવતા...

વેલડીઓ વાંકીચૂકી લટકાળી નારશી
ફળફૂલે લરી લરી લયકાતી ભારશી
ઉમંગે રંગે લરી પ્રેમની બહારશી
વૃક્ષોને ભેરવા કાય
જાગે વનદેવતા...

વડલો ધુમાવે ઘડા છોડીને શિરની જડા
તાલી પાડી નાચે તાડ એની અનોખી છડા
ગુલમોર ગુલાલ વેરે આંખાની રોલે ઘડા
સસ-રાસ-હાસ ઉલરાય
જાગે વનદેવતા...

વૃક્ષો ખેલે રાસ રાજાળીઓને ઠમકે
વાયુ સંગે પાંદડાની ઘૂંઘરીઓ ત્રમકે
કોડભરી ફળીઓ કે અલુધારી ચમકે
મંજરી મીઠું મલકાય
જાગે વનદેવતા...

ભુજાના વૃંદ શુંજે મસ્તી આનંદમાં
ઉડે પતંગ રંગ રંગના ઉમંગમાં
છાડ ઊભા ફૂલ કેરા જામ લગ્ન હાથમાં
રસરંગ ગંધ છલકાય
જાગે વનદેવતા...

ગા ! વનવગરે ઉત્સવ ઉજવાય

જાગે વનદેવતા...

કુમુદચંદ્ર મહેતા

ભારત સરકારના અગ્રસચિવ શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશીએ જુલાઈના પહેલા સપ્તાહ દરમિયાન વૃક્ષરોપણનું રાષ્ટ્રવ્યાપી આયોજન જગાવવા સમગ્ર પ્રજાને વિનંતિ કરી છે. વૃક્ષપ્રેમ ભારતીય ધાર્મિક પરંપરામાં ઉંડો મુઠ્ઠો ઉતરી ગયો છે. પ્રાચીન ભારતીય સાહિત્ય વૃક્ષ અને ઉપવનના ઉલ્લેખોથી ભરપૂર છે. ભારતના ઉત્તમોત્તમ ઉમદા સંસ્કારો તપોવનની લગ્નતામાંથી પાંગર્યા છે. અશોકવન અને નન્દનવન, પંચવટી અને વૃંદાવનની રમણીયતા ભારત યુન: ક્યારે પ્રાપ્ત કરશે?

પશુપુરાણમાં કહ્યું છે કે જો માણસ રસ્તાની બાજુ પર ત્રીસ રોપણો તે માણસ એ ત્રીસ પર જોડલાં ફળ, ફૂલ, અને પાંદડાં હશે તેટલાં વરસ સ્વર્ગમાં મુગ પડશે.

અગ્નિપુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે જો તમે તમારા કુટુંબની, ધનની અને ભાવિ સુખની અભિવૃદ્ધિની કુળ્ય રાખતા હો તો કદી પણ સારાં ફળ-ફલવાણું કોઈપણ આ કાપના નહિ.

શ્રી કનૈયાલાલ મુનશી

માં સિન્ધુ નદીની ખીણના રહેણાં વૃક્ષો માટે ફેટલો આદર અને પ્રેમ રાખતા તે બનાવી આપે છે. તદ્દનુસાર સાથે દારૂ મારીનાં પાત્રો ઉપર શોભાં માટે જે આકૃતિઓ ચીતરવામાં આવતી હતી તેમાં રાત્રી પથાદબુધિ ઉપર કાળા રંગે ચીતરેલી પીપળાના પાંદડાંની આકૃતિ ખૂબ પ્રચલિત હતી. તેમાં 'રાજચિહ્નોમાંનું' એક રાજચિહ્ન રહેલી ધાળીઓધાળા એક નાજૂક વૃક્ષની આકૃતિને ટેરા-કોટા (બારીક રેતી અને

પ્રાચીન ભારતીય સાહિત્ય અને વૃક્ષમહિમા

આપણા પૂર્વજો વૃક્ષો માટે ફેટલો આદર રાખતા હતા અને ફેટલી કાળજી રાખતા હતા તેનાં દળ-તોથી ભારતીય સાહિત્ય ભરપૂર છે. ફેટલીક ટ્રોળીઓ અને ગામડામાં વૃક્ષપૂજનો રિવાજ આજે પણ ચાલુ છે અને તેથી, રાષ્ટ્રીય વાર્ષિકોત્સવ તરીકે વનમહોત્સવ (વનપ્રેમો મહોત્સવ) ઉજવવા માટે જે હાકલ કરવામાં આવી છે તે તો ભારતના પ્રાચીન સાહિત્યમાં અગ્નિચિત્ર રચેરૂં દેખા દેતા આપણા પ્રાચીન સંદેશનું અનુસંધાનજ છે.

વૃક્ષપ્રેમ ભારતીય ધાર્મિક પરંપરામાં ઉંડો મુઠ્ઠો ઉતરી ગયો છે. પ્રાચીન ભારતીય સાહિત્ય વૃક્ષ અને વનના ઉલ્લેખોથી ભરપૂર છે અને ભારતીય શિષ્ય અને વિદ્યાર્થી વૃક્ષો અને ફોળાની અગ્નિચિત્ર આકૃતિઓ જોવામાં આવે છે.

પ્રાચીન સંસ્કૃતિનું પ્રતીક

ઇતિહાસમાં જે સૌથી પ્રાચીન સંસ્કૃતિઓમાંની એક તરીકે ઓળખાઈ છે તે સિન્ધુ નદીની ખીણની સંસ્કૃતિના અવશેષો, ઇસી સન પહેાં ત્રીજી સદસ્યજીવી-

મુલાયમ મારીનું મિશ્રણ) ઉપર દોરીને બનાવવામાં આવ્યું છે. બીજા એક રાજચિહ્નમાં એક ઊંચા આડ ઉપર બેઠેલા યશિન મનુષ્ય સામે જુખાવેલી નગરે તાકી રહેલા વાવ જોવામાં આવે છે.

અક્ષત કવિતાનો જુવાળો

ત્યાર પછી ગર્વિષ્ઠ અને સંવેદનશીલ આર્થ આર્ક-મકોનું આગમન થતાં ભારતમાં અક્ષત કવિતાનો જુવાળો આવ્યો. પોતાના નવીન નિવાસસ્થાનમાં અખનુકોને જે અદ્ભુત અને પ્રભાવશાળી અનુભવ થયો હશે તે એ સમયના કાવ્યોમાં વ્યક્ત થયો છે. વેદના સમયના કવિઓ પર્વત અને નદી, મેઘગર્જના અને વીળળી, પ્રકૃતિનું બીજા તોડવ, રમણીય જિવા, રીતજી ઝરણાં, વૃક્ષો અને અરવેલોનાં ગીત ગાય છે. યજુર્વેદમાં વનંદનતા (અરવેલોની) વિવેના એક સૂક્તની લાગણી ખૂબી તેજ્ય પ્રકૃતિ સાથેના એકબીની તેની લાવના, એ બને એક સરખાં પિતૃકો છે.

આથી અવધાર જોવાવાળાં અને હીતા હાવાવાળાં

લોકકાનાં હળી વાપરતો. જંગલના વૃક્ષોમાંથી એ હળ ખનાવવામાં આવતો. અથથ (પીપળો) અને ન્યઝેથ (અંછરું) ઝાંડે માંથી ખનાવેલાં હળ અને રથો વિષે પ્રાચીન ભારતીય સાહિત્યમાં ઘણી વાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

અહીં આરણ્યકોનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના ચાલે એમ નથી. આ પાંચવં ગ્રંથોમાં એટલું જિંદુ રહેલ સમાવયું છે કે અંરણ્યની શીતળ અને વિદેપરહિત ગુહાઓમાં નાંચ-વાંચીજ તે સમગ્રવ

ત્યાં પક્ષીઓ અને બીરે હરણાં, તેમજ અશ્વરો અને શંકુસો નિત્ય વસતા હતા એવાં જંગલો નમાવ્ય અને મહાભારતની પથાદ્યુષિ ગ્રંથમાં છે. મહાભારતના ખાંડપ વનનાં દહનતું વણું કરવામાં આવ્યું છે અને રામાયણમાં પંચયટી-વનની શોભા વણી છે.

પુરાણોમાં વૃક્ષમહાભારત્ય

પુરાણોમાં વૃક્ષોનું માહાત્મ્ય, વૃક્ષો રોપવાથી મળતી મુખો અને વૃક્ષોના નારા કરનારને માથે આવી પડતા દુષ્ટો, વગેરેનાં વણુંનાં ફેર ફેર બેવામાં આવે છે.

મકાને બાંધનારને માટે અગ્નિપુરણમાં એવી આત્તા કરવામાં આવી છે કે ધરની ઉત્તર દિશામાં પલ્લ, પૂર્વમાં વઃ, દક્ષિણમાં આશો અને પશ્ચિમમાં અથથ (પીપળો) રોપવો. કાંટાળા છોડ એવી રીતે રોપવા કે જેથી તે ધરની દક્ષિણની સીમા બને. ધરની નજીક પુષ્પાટિકા બનાવવી અને તેમાં સપુષ્પ છોડવા અથવા તલ ઉગાડવા.

એજ પુરાણમાં વૃક્ષોની આરાધના વિષે પણ એટલાજ ભારપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે "જે માણસ લોકકલ્યાણ અર્થે વૃક્ષ રોપે છે તે પરમ સુખને પામે છે. વૃક્ષ રોપનાર માણસ પોતાનાં ૩૦ હજાર પિતૃઓ (જીતકાર્ણ તેમજ ભવિષ્યનાં) ને શોક્ષ આપાને છે." મનુષ્યપુરાણમાં કહ્યું છે કે "દસ દુવાં ખોદવાતું પુણ્ય એક તળાવડી બાંધવા જેટલું છે; દસ તળાવડી બાંધવાતું પુણ્ય એક સરોવર બાંધવા જેટલું છે; દસ સરોવર બાંધવાતું પુણ્ય એક ધર્મિષ્ઠ પુત્ર પેદા કરવા જેટલું છે અને એવા દસ પુત્રો પેદા કરવાતું જેટલું પુણ્ય છે તેટલુંજ, માત્ર એક વૃક્ષ રોપવાનું પુણ્ય છે."

સમ્રાટ અશોકનાં ધર્મકૃત્ય

ભગવાન શુદ્ધ મુલાલાના વનમાં બોધિવૃક્ષ તીચે

શુદ્ધવ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. બૌદ્ધ કલા અને સાહિત્યના આ સંગતન વિષય છે. અલેક્ઝાંડર અને બીજા ઝીઝીઓ ભારતમાં વિશાળ વટવૃક્ષો જોઈને આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું હતું. સ્કાટ અશોકનાં શાસનોમાં એ સાધુચરિત સમ્રાટનું મુખ્ય મુખ્ય ધર્મકૃત્યોમાંના એક તરીકે, વૃક્ષરોપણને ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. "રસ્તા ઉપર માણસો અને પશુઓ માટે દુવાં પાણી ખોદાવવામાં આવ્યાં છે, અને વૃક્ષો પણ રોપાવ્યાં છે." તળી બીજો એક ટુકાણો લખ્યું છે કે "મેં મનુષ્યો અને પશુઓને યાયા આપવા માટે રસ્તા ઉપર વડનાં ઝાંડે રોપાવ્યાં છે. મેં આંખાતી ઘટાઓ, તેષાર કરાવી છે."

કાલિદાસનાં તપોવન.

અમર કવિ કાલીદાસે શકુન્તલમાં વન વિષેને પોતાનો જીવ પ્રેમ વ્યક્ત કર્યો છે. કાલિદાસનાં નાટકની આ મુદ્દ નાયિકા - અપ્સરાની પુત્રી શકુન્તલા - તપોવનના સૌમ્ય અને રમણીય વાતાવરણમાં ઉછરી છે. અહીં શકુન્તલા કુસોના સુકુમાર સૌન્દર્ય, પ્રેમાળ હરજોની વિશ્વાસભરી નિર્લેપો અને વૃક્ષઘટાની પ્રભાવશાળી લગ્નતાના વાતાવરણમાં ઉછરે છે. બીજા અમર કવિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે લખ્યું છે કે "શકુન્તલા એ તો વનનું જાણે કે એક અંગ છે. બં આપણે એને વનમાંથી દૂર કરીએ તો તેથી નાટકના વસ્તુના લાંબાવ પડે, એટલુંજ નહિ પણ શકુન્તલા પોતે પણ અપૂર્ણ રહે; શકુન્તલાની પ્રકૃતિ ઉપર વનની ગાઢ છાયા, મધુવીની ફૂલભારથી લદાવડી શાખાનાં ફૂલો અને પશુ પંખીની નિદોષ મેલીની છાપ પડી છે. કાલિદાસે વનનું વૃષ્ટિ વિગમ તરીકે વણ્યું કહ્યું નથી પણ એના નાટકની નાયિકાના ચારિત્ર્યના તાણાપાણીમાં વનને વણી લીધું છે."

ભારતના ઉત્તમોત્તમ અને સૌથી ઉમદા સંસ્કારો દેશભરમાં જ્યાં ઋષિઓ રહ્યા હતા, અને જ્યાં પોતાના તપ વડે અને વનની લગ્નતામાંથી જેમણે બળ પ્રાપ્ત કર્યું હતું એવા આશ્રમો અને તપોવનમાં ઘડાયા હતા. નન્દન વનની શોભા, અને જે અશોકવનમાં રીતો અનેક સૌદા સુધી પણ જેની દીપ્તિ અંખવાઈ નથી એવી શ્રદ્ધાની અને સતીત્વની ઉત્કળયુગ પરાકાષ્ટોએ પહોંચ્યા તે અશોકવનનું કશું વાતાવરણ આપણી પ્રજાની સ્મૃતિમાં મુશ્કેલ ગયેલાં છે. છેલ્લે છેલ્લે શ્રી કૃષ્ણે શાશ્વત જીવનનો સંદેશ આપ્યો તે પણ પુનઃપ્રવનમાંજ.

દાડના સેવન વિષે શિક્ષિત વર્ગની માન્યતા કેવળ વિચિત્ર છે! બ્હીસ્કીની એકાદ પ્યાલી લેવાથી કોઈ વડીલને પોતાના કેંઠસમાં કોઈ નવીજ હુદ્દિયું દલીસ સહે! કોઈ સાહિત્યકારનાં પ્રજ્ઞાચક્ષુ ઉવડે! કોઈ કવિની કલ્પનાશક્તિ ખીસી ઊઠે! કોઈ તંત્રીની કલમમાંથી હુનિયાને ડાલાવતો અમલેખ સરો પડે! આ બધીજ કેવળ ભ્રમણા છે! મધાર્કથી નથી તો હુદ્દિ સતેજ થતી કે નથી કોઈ કલ્પના ખીલી ઊઠતી!

સુન. ૧૯૩૮ના યોગજીમાં ન્યુ સાહિય વેલ્સના એક સામયિકમાં દોઢ ગાળવાની એક કંપનીની કોઈ એક જાડુર-ખંબર જાપવામાં આવી હતી. એમાં તે વખતનો વિખ્યાત કસરતખાજ સીકની પુરુષન દોડવાની એક હરિકાષ્ઠ કંઈ રીતે જીતતો હતો તે દર્શોવવામાં આવ્યું હતું. બેઠરાતની મતલબ એ હતી કે સદરહુ કસરતખાજ અમુક જાતના ખીંચર વાપરતો હતો અને એથીજ હરિકાષ્ઠમાં પડેલે

કેટલીક બ.મ.ણાનું ઉચ્છેદન

તંબરે આવતો. નેશનલ સન્ડે સ્ક્રલ ફુનિયનના મંત્રીએ આ વાત તરફે પુરુષનનું લક્ષ્ય દોષું. પુરુષન તો હોતો સંપૂર્ણ રીતે નિવ્યંસની! એટલે પોતાની કસરતખાજ તંત્રીની કીર્તિના ઉપધોગ આવી જાડુરાતમાં થાય એમાં પોતાની આખરે ઉપર એને બહો લાગતો લાગ્યો. એટલે એણે સદરહુ કંપની, કલાલ અને સામયિક સામે કાયદેસર પગલાં લીધાં અને એને પરિણામે કંપનીને જાડેરમાં દિલગીરી પ્રદર્શિત કરવી પડી અને કેસનું તમામ ખર્ચ આપવું પડેલું.

કસરતખાજનો સંદેશો

ગયા અંકમાં આપણે સંપૂર્ણ નિવ્યંસની જીવન પ્રત્યેના વિખ્યાત ફિક્કેટર હોબ્સ અને હટનના અભિપ્રાયો જોયાલા. એવાજ અભિપ્રાયો આપણને ટેનીસ, હોટી, ટુટબોલ વગેરે બીજી રમતગમતોના વિખ્યાત નિષ્ણાતો તરફથી પણ મળે છે. જગતના મજહૂર ટેનીસ એમ્મીઅન છુટસ એ રમતમાંથીજ નિરૂપિત લેતી વખતે સંદેશો આપતાં કહે છે:

“રમતગમતની હરિકાષ્ઠએમાંથી નિરૂપિત લેવાની આ પળે માટે આગળ વધવાની ધગશ રાખતા કસરતખાજને એરલેન્ડ સંદેશો આપવાનો છે કે તેઓએ બેસિયુકે પણ મારફ પહોંચી કોઈ દિવસ સેવન કરવું નહિ.”

ટુટબોલની રમતના આંતરરાષ્ટ્રિય ચેમ્પીયન જે. મી પાકેને ફરી પદધોના સેવન વિષે અભિપ્રાય આપવા માટે કહેવામાં આવેલું ત્યારે તેણે લખ્યું:

“મારા સમગ્ર જીવન દરમ્યાન મેં કોઈ દિવસ દારૂં રીધું પણ લીધું નથી. તેમજ બીડી પણ કોઈ દિવસ પીધી નથી. રમતગમતમાં મને જે કંઈ પણ સફળતા મળી હોય તો તે મારા નિવ્યંસની જીવનનેજ આભારી છે. મારા મન અનુસાર જે કોઈ પણ કસરતખાજને રમતગમતમાં આગળ આવવું હોય તો એણે કોઈ પણ સંનેશોમાં ફરી પીધું, સેવન કરવું એવું નહિ.”

શિક્ષિત વર્ગનો ભ્રમ

ફેરલાક વળીતો, તંત્રીઓ અને લેખકો એમ માનતા હોય છે કે મલાર્કના સેવનથી એમની કામ કરવાની શક્તિમાં અભિરુદ્ધિ થાય છે અને તેઓ ધાર્પ કરતાં ધર્મજ વધારે સાદું કામ આપી શકે છે. તેઓ એમ માને છે કે મલાર્કના સેવનથી એમની વાદ્યશક્તિ સતેજ થાય છે, માનસિક સ્થાયી થાય છે અને અવનવી પ્રેરણાને અવકાશ મળે છે.

વિખ્યાત અંગ્રેજ નિબંધકાર ઝોરીસન વિષે એવું કહેવાય છે કે ત્યારે એ કોઈ ગંબીર વિષય ઉપર રોલેન્ડાઉસની લાખણેરીમાં નિબંધ લખવા બેસતો ત્યારે એના ઓરડાના બન્ને છેડે એક એક ટેબલ ઉપર એક એક દારૂની બાટલી રાખવામાં આવતી. ઝોરીસન ઓરડાની મધ્યમાં મુકેલા ટેબલ ઉપર નિબંધ લખવા બેસતો અને ત્યારે એના વિચારોનો પ્રવાહ સ્પષ્ટિત થતો ત્યારે સામસામા ટેબલ ઉપર પડેલી દારૂની બાટલીઓમાંથી એક એક વારાફરતી લઈ ટીંગી લેતો વિખ્યાત અમેરિકન ગાંતારીકાર એન્ડ્રુ એલન પો વિષે એમ કહેવાય છે કે એનીની એક પ્યાલી મડાગા પહીજ એનાથી સારી લાવી લખી શકાતી. જાણીતા રુચ લેખક વરદેહન વિષે એમ કહેવાય છે કે એના ઉત્તમતામ સર્જના એજ્યરીયાની અસર નવિયેજ પડાપેલાં. એડીસનને દારૂના વ્યસનને કારણે કેટલું બધું સદન કરવું પડેલું

અને બીજા બે લેખકોનું ફેરી કરણ દાલનમાં મરણ થયેલું એ વસ્તુ આપણાથી અજાણી નથી. આવા કિસ્સાઓ પરથી એટલું તો જરૂર ફક્ત થાય છે કે મલાઈની ગાંતવંતુઓ ઉપર જે ઉત્તેજક અસર થાય છે તે કેવળ શૃંગિક હોય છે. અને જેમ જેમ વખત વીતે તેમ તેમ અસુક મર્યાદિત ઉત્તેજના મેળવવા માટે પછુ બહુજ મોટા પ્રમાણમાં મલાઈ લેવા પડે છે. તેવું વર્ષની ઉમરે દીર્ઘાયુષ્ય વિષે લખનાં સર હરમન વેપરે જે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે તે અદી દાંકરે જરૂરી ગણાયો.

“મલાઈના સેવનને પરિણામે કેટલાક માણસોને માનસિક ઉત્તેજનનો જે અનુભવ થાય છે તે કેવળ શૃંગિક હોય છે. અને ત્યાર પછી તરતજ મનની કામચક્રિયતા યુધી અને અસાધારણ ખસેલ પડે છે.”

લાંબા ગાળાની દૃષ્ટિએ

લાંબા ગાળાની દૃષ્ટિએ આ વિષયને વિચાર કરતાં સર વિક્ટર હાસ્કેએ તદ્વિષયક ૧૯૨૫ માં કરેલ અભ્યાસ અને તારવેલ નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી મૈયાશે. “બ્રિટિશ જર્નલ ઓફ ઇન્ટેલિજન્સ” માં હાસ્કે લખે છે :

“મલાઈ ગાંતવંતુઓ ઉપરની અસર હારા મનની કામચક્રિયતા વેગવતી બનાવે છે એમ માનવા કે મતાવવા માટે કોઈજ આધાર નથી. નાનામાં નાના પ્રમાણમાં લેવાયેલા મલાઈ પછુ મગજની સૂક્ષ્મ ક્રિયાશક્તિમાં ભારે ખસેલ પડે છે.”

બૌદ્ધિક-ક્રિયાશક્તિ ઉપર કાયમી મર્યાદાની ટેવ કઈ જનની અસર કરે છે તે અંગે કેટલાક જર્મન વૃત્તાનિકોએ પ્રયોગો કરેલા. ડૉ. મેલ હાપરે કરેલા એક પ્રયોગે હારા એને જણાવેલું કે :—

“નિયમિત મર્યાદા કરનારની ક્રિયાશક્તિ જીવી થઈ જાય છે એને બહુજ જીવંજ સમજાય છે કેટકપછુ વસ્તુ ઉપર એમનું લક્ષ્ય ચોંટી નથી. અને એની શાદાસ્ત કેવળ નજળી પડી જાય છે.”

એક અંગ્રેજ સંશોધકને પછુ માલમ પડેલું કે :—
“જે લોકો દરરોજ થોડા પ્રમાણમાં મલાઈ લેતા હતા તેમની માનસિક શક્તિમાં બીજા દિવસથી મોડીને કાયમી ઘટાડો દેખાતો હતો.”

મધ્યમસર મર્યાદાનો બ્રમ

આરો સુધી આપણે કેવળ આ વિષયની સિદ્ધાંતિક ચર્ચા કરી. મલાઈનું સેવન દરરોજ નિયમિત રીતે કોણ કરી શકે ? કંતો એ સારી એવી કમાણી મેળવતો ખેતિક હોય અથવા તો પોતાની ખેતીજ કમાણીનું વ્યયન પાછળ પાછી કરતો બેરીકર વાડકો હોય ! અત્યંત સંપૂર્ણ દારૂનિયંત્રણ પ્રસ્તુત કરનારે તો આ બંને વર્ગને અવગણ્યમાંથી બચાવવા રવા. છતાં વગુણ્યોનો દારૂના દૈન્યના પંજામાં ક્યારેક મિશ્રણ આમ વર્ગનેજ અચાનકની આપણી દૃષ્ટિ હોઈ શકે.

આવો ત્રીજો દરરોજ તો કઈ દારૂનું સેવન નજ કરી શકે. કોઈ કોઈ વાર જ પ્રસંગોપાત જ એમને મર્યાદાનો લાભ મળે આમ કોઈ સહેલાઈથી એવી દલીલ કરી શકાય કે આ લોકોની બૌદ્ધિક કાર્યશક્તિનો વિનિયમ પહેલા દરરોજ દારૂ લીધનાર ત્રીજો જેવો ન જ થાય. ફરીફરીને કરવામાં આવેલા પ્રયોગોને અંતે એમ ફક્ત થયું છે કે મર્યાદાની વ્યાધાતક અસર પીનારની માનસિક શક્તિ ઉપર બહુજ શોષી ગયો પછુ થાય છે. ક્યારે અને રૂઢી નામના જે જર્મન સંશોધકોએ એનું સાબિત કર્યું છે કે :—

“કેટલાયે કિસ્સાઓમાં પીનારને માનસિક શક્તિનો વિનિયમ નશો કર્યો પછી બાર કલાકે, ચોવીસ કલાકે કે અઠત્તાવીસ કલાકે પછુ થાય છે.”

આમ કોઈ સ્વાભાવિક રીતે જ જે લોકો કોઈ કેમનાર દારૂ પીએ છે એમને કેટલીકવાર નશો કર્યો પછી એમનું દિવસે પછુ પોતાની મૂર્ખાઈનું પરિણામ ભોગવવું પડે છે. શહેરના કારખાનાઓમાં કામ કરતા કામદારો શૃંગિક માનસિક અસ્થિરતા હેઠળ અકસ્માતોના જે ભ્રમ બને છે તેથી આપણે અપરિચિત નથી.

વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ એટલું જ તો મલાઈ એ એક એવી વસ્તુ છે કે જેને બહુ જ સહેલાઈથી આદન પડી જાય. માંત્રે, અરીણ. ફેકિન વગેરેનું પાત્ર એમજ સમજવું. આ બધી વસ્તુઓ એવી છે કે એનું જેમ જેમ સેવન

મીલુમતીની પેઠે જાતેજ ઝળીને થોડો ઘણો પણ પ્રકાશ
જો હું બીજાને આપી શકું તો મારા જીવનને ધન્ય માનીશ.

— સાને ગુરુજી

ભારતીય જીવનનાં
આર્ય તત્ત્વોના ઉપાસક

સાને ગુરુજી

ગૃહ તા. ૧૧મી જુનના રોજ મહારાષ્ટ્રના પ્રખર
લોકસેવક, કવિ અને સાહિત્યકાર સાને ગુરુજી મુખ્ય
ખાતે આકર્ષિતક અવસાન થયું. એમના અવસાન સાથે
માત્ર મહારાષ્ટ્રજ નહિ પરંતુ સમગ્ર ભારતે મહાઆજનો
એક સુસ્ત અનુવાધી અને જાગૃતગીત રચનાત્મક
કાર્યકરે ગુમાવેલ છે. જેટલી અલુનમ નિંદાથી,
જેટલી સક્રિય પ્રતિપત્તિ અને જેટલી શ્રદ્ધાપૂર્વક સાને
ગુરુજીએ મહાઆજના સિદ્ધાંતોનું અનુશીલન કરેલું છે
તેટલું બીજા થોડાંએ કરેલ હશે.

x

x

x

સંસ્કૃતિના સંસ્કાર

પાંડુરંગ સદાગીવ સાને એ એમનું મુખ્ય નામ
એમનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૬૯માં રતનાગિરી જિલ્લાના
ચિત્રપાવન બાલજી કુટુંબમાં થયેલો. ચિત્રપાવન બાલજી
એમના ભુદિ બૈભવ અને યોગ્ય ગાંધીય માટે પ્રસિદ્ધ મહાત્મા.
પાંડુરંગ સાનેમાં પૂર્વજોની પ્રતિજ્ઞાના પરાપૂર્વ સંસ્કાર

પડેલોજ પડેલો. પચીસ વર્ષની ઉંમરે સંસ્કૃત સાથે
એમ. એ. થઈ તેઓ એક સાધારણ આચાર્ય તરીકે
નેડાયેલા બાળપણમાં માતા પાસેથી વારસા તરીકે મેળ-
વેલા અને વિશ્વોપાર્જન દરમિયાન અભ્યાસ વિષય તરીકે
ખીલવેલા પ્રાર્થન હિંદુ વેદિક સંસ્કૃતિના સંસ્કાર એમણે
શિક્ષક તરીકે નિર્વાર્તીઓમાં પણ રેડના માંડેલા. હિંદુ ધર્મના
કેટલાંક રહસ્યપૂર્ણ શાસ્ત્રોનું એમણે રમપૂર્ણ શૈલીમાં
મરાઠીમાં ભાષાંતર પણ કરેલ છે. સાહિત્યકાર તરીકે
સ્વર્ગસ્થ પાંડુરંગ સાનેની આ પ્રતિષ્ઠા અસ્ખલિત રહી
હોત તો તેઓથી મહારાષ્ટ્રના સર્વોત્તમ સાહિત્યકારો
અમરચાને પિરોજીત હોત. પરંતુ કેવળ અમરચેના તરફ
એમનું હૃદય દેખીત અને તે પહેલાં એમને મહાઆજના
ચિત્રપાવનના મંત્રોચ્ચારે જાગૃત કથી અને દેશસેવા એ
એમની પ્રવૃત્તિનું મુખ્ય ફલક બની રહ્યું. કહેવાની બાબતેજ
જરૂર રહે છે કે આ દિશામાં એમના ત્યાગ અને વીર્ય
વડે તેઓથી સાને ગુરુજી એ નામ વડે મહારાષ્ટ્રમાં
લોકપ્રિય બન્યા.

દેશોત્કર્ષની અભિલાષા

અસહકારની ચળવળમાં કુસ્મર કરી શકેલ યવા માટે ભારતના પ્રજાનોને મહાત્માજીએ જ્યારે ઉદ્દેશ્યોક્ત કર્યું ત્યારે સાને શરૂત્વે સેવા અર્થે પોતાનું શિર મહાત્માજીને ચરણે ઝુકાવ્યું. ગાંધીજીએ એમને સાહિત્ય અને સંભાષણ દ્વારા લોકોમાં ચેતના આપવાની સુચના કરી ત્યારપછી સાને શરૂત્વે જે સાહિત્ય આપવા માંડ્યું તેમાં દેશોત્કર્ષની એમની આંતરિક અભિલાષા વ્યક્ત થતી હતી.

પેતાજી આદર્શાલ

એક કાળ એવો હતો કે જ્યારે મહારાષ્ટ્રને ખૂણે ખૂણે સાને શરૂત્વે સાહિત્ય સંસ્પર્શક વંચાતુ સાને શરૂત્વે કેટલીક કૃતિઓ ચોદ ચોદ નેટલી આશ્રિતઓ પામી છે અને પ્રત્યેક આશ્રિતમાં હમણેની સંખ્યામાં નકલો ખપી છે એ મશહૂર લેખની અપ્રતીમ લોક પ્રિયાનું સૂચક છે. જેનું એમનું સાહિત્ય લોકપ્રિય હતું એથી જ એમની વાણી પણ લોકપ્રિય વસી હતી. મહારાષ્ટ્રની ઉછળતી જનતા શરૂત્વેના પાંચે એક શીક્ષી. શરૂત્વે મુખેથી વિચારતું એક બિન્દુ સરે ન સરે તેટલી વારમાં તે સલાદિની કાતરોમથી એ વિચાર બિન્દુના ફળપ્ર અનેક ઝડપાંઓ મહારાષ્ટ્રની ધરની ઉપર ફરી વળતાં. ખરેખર સાને શરૂત્વે મહારાષ્ટ્રના સાવિત્ર જગતના સાત શિદોમણિ નહિ પણ બેતાજી આદર્શાલ હતા.

x x x

એ આદર્શનું અનુસરણ

રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા પાછળ મહાત્માજીને મુખ્ય ઉદ્દેશ નો દિનંદનાં લાગેલાં ચામડાઓમાં પ્રસરેલી પાસાવાર ગંધાળ, નિરક્ષરતા અને સામાજિક અસમાનતા ટાળવાનો હતો. એટલે કે રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય એ મહાત્માજીને મન સર્માજીધારણીની દિશામાં પહેલું પગલું હતું. સમાજ સુધારણાના મૂળભૂત અંગ તરીકે મહાત્માજીએ એ આદર્શ રાખેલા એકતો સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અને બીજું અસ્પૃશ્યતાનું આપણાજ નિવારણ. સાને શરૂત્વે મહારાષ્ટ્રએ પ્રયોધેલા અને માર્ગોનું હૃદયપૂર્વક અનુસરણ કર્યું અને તે વિષય ઉપર પુષ્ટક સાહિત્ય રચ્યું. દરેકે દરેકની વિખ્યાત ચળવળ દરમિયાન સાને

શરૂત્વે મહારાષ્ટ્રમાં સંખ્યાબંધ સભાઓમાં ભાષણ આપેલાં અને દરેકની દુકાનો ઉપર પોસ્ટરીંગ દ્વારા ખાનદેશમાં એ વ્યવહારને લગતી દીધેલાં. આશરે એક નેટલાં પ્રસંગો, ગતિકાઓ અને પરિકલ્પોમાં સાને શરૂત્વે દારૂનિષેધના પ્રશ્નમાં એક નવો ખીજ રીતે છેલ્લો છે. અને એના સંપૂર્ણ આધિકાર માટે એકાદ ઉપરી છે.

વિકાસના મંદિરમાં

અસ્પૃશ્યતાનિવારણના ક્ષેત્રમાં સાને શરૂત્વે વધુ ચિરંતની કાર્ય કરેલું. પંઠરપુરનું વિખ્યાત શિશુખાનું મંદિર હરિજનો માટે સદાતઃ ખંધ રહેતાં અનેકવિધ ઉપાયો છતાં મંદિરના દૂરનીઓએ હરિજન પ્રવેશ માટે સંમતિ ન આપેલી. દૂરનીઓએ એમ ખાતરી હતી કે તેઓના નિર્ણયમાંથી તેમને હાંકવા કાંઈ સમર્થ નથી. સાને શરૂત્વે આ મુદ્દા ઉપર આચરણ ઉપવાસ શરૂ કરેલા. પંઠરેક દિવસ પછી મહારાષ્ટ્રના જાણીતા કેશિસ કાર્યકર્તાએ એમને ઉપવાસ છોડી દેવા અને દૂરનીઓને આ વિષય ઉપર પુનઃ વિચારણાનો અવકાશ આપવા વિનંતિ કરેલ. સાને શરૂત્વે એક વખત તે યજ્ઞ થયા પરંતુ દૂરનીઓ એકંતા બે ન થયા. છ માસ પછી સાને શરૂત્વે ફરી લડન ઉપાડી અને એને પરિણામે શિશુખાનું જગવિખ્યાત મંદિર હરિજનો માટે ખુલ્લું મુકાયું.

પુરાણના સદેશો

મહારાષ્ટ્રના સાંસ્કૃતિક જીવનમાં સાને શરૂત્વેનો જો કાલ મોટામાં મોટો કળા હોય તો તે એમણે ફેલાવેલા ભારતીય સંસ્કૃતિ પ્રત્યેનો આદર્શ છે. ભારતીય જીવનનાં આર્થ નવોત્થાન સાને શરૂત્વે ઉપાસક હતા. તેઓ કહીતા કે પુરુષો આદર્શ તે જીવન અને ધર્મ. પત્નીનો આદર્શ તે જાતની અને સાવિત્રી, ભારતનો આદર્શ તે લક્ષ્મણ, હાનનો આદર્શ તે કર્ણ, ભક્તનો આદર્શ તે સગાળશ-ભારતીય દીનિદાસનો અમર પાવોના જીવનને સાને શરૂત્વેને વર્તમાન યુગના આદર્શ તરીકે પ્રયોધ્યાં છે.

શરૂત્વેનો દાર દેહ વિલિન થયો છે. પણ અક્ષર દેહે તે તે આપણી વચ્ચે અમર રહેશે.

હિંદુ જેવા ખેતી પ્રધાન દેશમાં

વર્ષા એ વર્ષનો સર્વથી અગત્યનો ભાગ છે, અને એ કે ખજોળનું વર્ષ ચૈત્રમાં અને વ્યાખારનું વર્ષ કાર્તિકમાં શરૂ થાય છે, પણ ખેતી અને મોઘાપર આધાર રાખતી વિશાળ ગ્રામજનતાનું ખરું વર્ષ તો આપાદથી શરૂ થાય છે. ખરું ખેતી વર્ષ શબ્દજ વર્ષો પરથી આવ્યો છે. આપણે જે માટે 'વરસ' શબ્દ વાપરીએ છીએ તે કાળગણના માટે જૂના સંસ્કૃતમાં તો વત્સર, સંવત્સર એવા શબ્દો છે. વર્ષ શબ્દ બહુ પછીથી યોગ્ય થયો છે.

આમ વર્ષાના આરંભ વર્ષોરંભ—અને વર્ષનો આરંભ—વર્ષોરંભ એ એકજ ગણાય તેમાં અત્યુક્ત નથી.

વર્ષોરંભના ઉત્સવ

બાપહસ્ય પ્રમદિવસે— એ કવિવચનમાં આપાદનો મહિમા છે પહેલે દિવસે વર્ષાનું આગમન થાય, અને મેધાજનના માનમાં ખીજે દિવસે જગન્નાથનો રથ નીકળે. આમ વર્ષોરંભે જગન્નાથ—જગત પિતા—ની વિજય યાત્રા એ એક શુભઅંકિત છે.

હિંદુઓના પહેલા રો ભિન્ન ભિન્ન દરિયાઈ દુધી યોજાય છે. તેમાં પાંચ મહાપર્વ છતાં વરી આવે છે. એ છે રથયાત્રા, શ્રાવણી, દશેરા, દિવાળી, અને હોળી. આ તહેવારો વર્ષો પરવે યોજાય છે. જ્યારે ખીજા વિશિષ્ટ સામાજિક, આધ્યાત્મિક, આધિદેવિક કે જનમનારો તરીકે યોજાય છે. પાંચમાં શ્રાવણી—બલેવ—એ મુખ્યત્વે ક્ષાત્રજોતું, દશેરા

વર્ષાના આરંભનો ઉત્સવ

કાનિયોતું, દિવાળી વેરયોતું અને હોળી શુદ્ધોતું પર્વ છે, એ કે દરેકમાં કંઈતર તથા વર્ષોને ગોણું સ્થાન છે જ. પણ રથયાત્રા એ તો વર્ષો સમસ્તનું મહાપર્વ છે—બદ્ધે, એ વર્ષોએકતા—વર્ષો સમાવનું પર્વ છે. આમ વર્ષોરંભના પર્વોમાં એ ક્રોધ છે, અને વર્ષોરંભે એજ પહેલાં આવે એ સુચોચ છે.

ગરબો કાઠ

અશીજ દિંદુઓ જટલાં પર્વ ઉજવે છે, તેમ રથ યાત્રાના કાઠ અનેરો છે. ખીજા સર્વ પર્વોમાં પ્રગટવો પાસે ભય છે, આ પર્વમાં દેવ પ્રગતને મળવા બહાર નીકળે છે. ખીજા પર્વો વરસ કે અમુક ત્રાયશ્યોમાંજ ઉજવાય છે, અને તેની વિધિવિધિઓ ઘરમાં કે બહાર તો કોઈ મંદિરમાં જઈ કરવાની હોય છે, આ પર્વ ને દિવસે ઘેર કે બહારના કોઈ કરવાનું નથી. આખા વરસમાં એકજ વાર બહાર નીકળના દેવની સ્વારીજ શોભાવવાની હોય છે, અને એ સ્વારીનો કાઠ કાઠ ચક્રવર્તીની સ્વારી જેવો હોય છે.

રથ યાત્રા

સમત્વ અને સ્વાર્પણનું

પ્રતીક

લેખક:

મંજુલાલ સા. દેસાઈ

વર્ષાના આરંભે એટલે આપાદી ખીજે આવતું રથયાત્રાનું પર્વ એ બહુજન સમાજનું એક મંગળ પર્વ છે. વર્ણાશ્રમની દૃષ્ટિએ શ્રાવણી બળેવ એ ક્ષાત્રજોતું, દશેરા એ કાનિયોતું, દીપાસત્વી એ વેરયોતું અને હોળી એ શુદ્ધોતું પર્વ છે ત્યારે રથયાત્રા તો છે વર્ષોએકતા અને એનું સમષ્ટિનું પર્વ! ત્રિલોકપતિ ભગવાન જગન્નાથ એ દિવસે ભજોનાં દર્શન નીકળે છે. રથમાં બેસી મુદ્રિની પરકમ્પા કરે છે. દર્શન થતા ભક્તો એ દિવસે લીડલ જન ભગવાનને સર્વસમર્પણ કરવા તૈયાર થઈ ભય છે. ત્યાં કોઈ ઉચ્ચ નથી, કોઈ નીચ નથી; કોઈ સત્કાર્ય નથી, કોઈ નિપિદ્ધ નથી. રથયાત્રા એ સમત્વના પ્રતીકરૂપ પર્વ છે. પ્રસ્તુત લેખમાં આ ઉત્સવના રહસ્ય ઉપર પ્રકાશ નાખવામાં આવેલ છે.

એ સવારોનું રૂપ સર્વને વિદિત છે જ. લાકડાના જંગી રથમાં લાકડામાંથી બનાવેલી તથા અધુરી પ્રતિમાઓ પથરાવવામાં આવે છે, અને પછી તે રથને મહુસો હાથે જોડીને સડ જાય છે. હિંદુઓના પ્રત્યેક સંપ્રદાયના અને વર્ણના મનુષ્યો એ સ્વારીમાં ભેગાય છે, અને દરેક સંપ્રદાયના આધુર્યો આ યાત્રામાં સામેલ થાય છે. લગભગ દરેક જ મરમાં

અગ્રાથનું મંદિર હોય છે, અને ત્યાંથી આ સ્વારી નીકળે છે. પણ જગલાથની ખરી સ્વારી તો પુરીની. આ ઉત્સવનું એ મૂળ ધામ બીજી બધે રચ્યો તો એનું અનુકરણ આથી પુરીમાં આ ઉત્સવ અને તેના જેવા નિધિ યજ્ઞ મોટા પાયા પર ચાલે છે.

નિહુર મહાકાળનું પ્રતીક?

અને અંદાશી અલ્પચાલ કુચમાં આદ્યા જતા પુરીના જગલાથના રથ નીચે યજ્ઞ માણસેા દુર્ગે ક્યારેય જાનાં આ ભેદને અંગ્રેજોએ એ રથને અંગ્રેજ કે સમૃદ્ધિની, પરવા કર્યો વગર વડી જતા સમય-મકા-કોતને પ્રતીક ગણ્યો હતો. અંગ્રેજ ભાષામાં Jagger Naut એ શબ્દ નિષ્કંપ, અજાણિત, નિહુર શાસ્ત્રગ્રંથ મારે વપરાય છે. પાશ્ચાત્યોના આ ખ્યાલ મારે હિંદુઓમાં પ્રચલિત કેટલીક માનનાઓ જવાબદાર છે. રત્ન, પ્રેક્ષા કે દૃષ્ટ પ્રાપ્તિના રૂંકા ભાગે તરોંકે કેટલીક વિચિત્ર પ્રણતી કલ્પનાઓ આપણે અપાતલી છે:- ઠાગીએ કરવા મુકાવનું, હિમાળે હાડ ગાળવા, ભેરવજવ આવે, કમળપુત્ર કરવી વગેરે કાંઈકો પાછળનું આદિરેવિક શકિતવાળાએ વૈતાનિક પદ્ધતિએ સંશોધાય ત્યારે ખરું-ચલુ ત્રિય તપ તિતિસાં, યાતના, દુઃખ ને શોધ, પ્રજ્ઞ અને કલ્પનાથી વગી રેવાપેદાની ઉન્નાદબરી એકાગ્રતા-મંથી નિષ્પન્ન થવા બળની આત્માના શક્તિ કયોં પર જે અસર થાય છે, તે આ શકિતશાસ્ત્રમાં માનનારા અને તેના ઉપર પર ઉભેલા પાલ સમજી શકે છે. આવી સ્વાધીન ઇષ્ટાનું દર્શન જગલાથની રચનાના વખતે થું. પ્રચુનાં યજ્ઞમાં પ્રિયતમ વસ્તુના અર્પણથી સંચિત રથ મળે છે, એ ખાખરે હુમાયુને અપેલા આદેશ અને આયુષ્યથી સાબીત થાય છે. ઉત્તરસમાં આતોં વીજાં પણ ઉદાદરણ છે. અને ચેતાના દેહ કરતાં સામાન્ય માનવીને કદ વસ્તુ પ્રિયકર હોય છે? આથીજ કલ્પાપ્રાપ્તિ મારે દેહનું બલિદાન એ સૌથી, શ્રેષ્ઠ વસ્તું ગણાય છે. અને જોજ યોરણે, સરકારે શવદાથી પ્રતિપંથ ના કયોં ત્યાં સુધી, જનસંભારથી થારેલા, કે ઉત્કટ-આકાંક્ષા વચેલા અનેક ભાવિત જગલાથના રથ તથા દેહને હાળીને કર્મવિધાન પદ્ધતિ કે સમૂળ નાશ કરવા મંથતા આ બલિદાનનો મર્મ સમજવા અંશરૂપ પદ્ધતિઓએ એ દિયારે જગલીપણીની પરાક્રમ ગણી, પરમકાળ જગલાથને હોલીનરત્ન

નિહુર કાળદેવ ગદ્યા તેમાં તેમની બાવનાની મર્યાદાજ જવાબદાર છે.

હિંદુ ધર્મના પરમ સાર

પણ પાશ્ચાત્યો જગલાથનું રહસ્ય સમજ્યા નથી, તો આપણે પણ ચોજા દોષપાત્ર નથી. આપણે તેનું ખરું રહસ્ય પચાવ્યું નથી કે ઉલ્લેખ્યું છે. અને આખરે ભૂલી ગયા છીએ. જગલાથની યાત્રા એ તો પ્રગની સ્મૃતિ જગલાથનું સાધન છે. ગપે ત્યાં એ યાત્રા થાય, કે એ ઉત્સવ પચાય ત્યાં ત્યાં અને ત્યારે ત્યારે હિંદુઓને યાદ આવવું ભોધ્યું કે જગલાથ એ સર્વ દેવોમાં શ્રેષ્ઠ છે, એના મુખ્યધામ પુરીમાં સ્પર્શસ્પર્શ નથી, બલિદેહ કે વશાં નથી. હિંદુ સમાજમાં, એની વહુ-બવચર્યામાં દાખલ થયેલ ભેદભાવશી અનિદને જગલાથના દરબારમાં રચાત નથી. યાત્રાના આર મહાધામમાંના એ એક મદાન સ્થળમાં એકલી રથયાત્રાને દિવસેજ નહિ, પણ બારે મારા પશ્ચિમેદ કે સંપ્રદાયભેદ પળાતો નથી; ત્યાં વહુઅમની યાત્રો નથી. આમ હિંદુધર્મનાં સારરથ, ધર્મમાત્રના સત્વસમા, જ્ઞાનની અંતિમ કક્ષા જેવા સમત્વ (મળત્વ યોગસુત્રે) વિષયપ્રત્યવની યોગ્યતા કરવા, અને એ જ્ઞાતા જતા મહાધામનું પ્રતિપાલન કરવા મારેજ રથને રથને રથયાત્રાની યોજના કરવામાં આવેલી. આ જ્ઞાતેલા રહસ્યને ફરીથી તાત્ત્વ કંઈ પ્રજલવતમાં ઉતારવામાજ આ ઉત્સવને ઉપયોગ થયોં ભોધ્યો.

અધુરી મુર્તિઓ

જગલાથના રથમાં વિદ્યાર્જતી મુર્તિઓમાં એક વિચિત્ર વિશિષ્ટતા છે. તે લાકડાની બનેલી હોય છે. તેની આકૃતિ અધુરી, અજુપક અને કડંગી છે. એના હાથ, પગ કે કોઈ અંગનાં કેકાણાં નથી. આના શુભાસામાં આ મુર્તિઓના જેવીજ કેકંગી કયા બેડી કાઢી છે. કોઈક રાજ્યે વિશ્વકર્માને ભગવાન વિષ્ણુની મુર્તિ બનાવવા કહ્યું નિષ્કર્મમાં શરત કરેલી કે એ પૂરી થાય ત્યાં સુધી કોઈએ બેવી નહિ; પણ રાજાની અધીરાઈ કાળમાં રહી નહિ, અને તેણે એ શરતનો ભંગ કર્યો. પરિણામે મુર્તિઓ અધુરી રહી. આમાં અર્થહીન, હજારો જેવાં ગપાટકમાં માનનારા આપણે ત્યાં હતાં છે એ ખ્યાલ આપણી પ્રજા મારે

ઉપજવે એવો નથી. એક તો વિશ્વકર્મા એવી વ્યક્તિનું અસ્તિત્વ માનીએ તો એની શક્તિ એટલી હોવી જોઈએ, કે, લોકશાની તથા મૃતિઓ તરફ એને તથા ધર્મીની વધારે શાંતિ નહિ, અને એનામાં એટલી અંકલ અને આવડત હોવી જોઈએ કે મૃતિ માટે પથર કે કાચ વાપરે, અથવા લોકો નહિ. પ્રજાના આશ્વકાળની આવી જોવાકુશીલરી વાન અને ભોળા (!) થોડોને ભાવના માટે દર બાર વર્ષે નવી મૃતિઓ દરિયામાંથી તણાઈ આવે એવો ખેલ એ હિંદુપ્રજા માટે કલંકરૂપ છે, અને એવો પ્રચાર ચાલુ રાખવો એ હિંદુધર્મનો શોભા છે.

સાચી વાત શું છે ?

સાચી વાત તો એમ લાગે છે, કે આ મૃતિઓ હિંદુની જૂનામાં જૂની મૃતિ છે. આથી તો પ્રકૃતિમાંજ મળી આવતાં દેવી પ્રતિકિતેજ પૂજતા, આકાશી નવોથી અસંસ્કૃત વર્ગને સંતોષન થતાં વેદી, દીપક, સ્વસ્તિક, શિવલિંગે વગેરેની પૂજા થવા માંડી. આ અરસામાં જે પ્રદેશમાંથી હજી જૂનામાં જૂની અનાથ નતિઓ મળી આવે છે, ત્યાંથી મરુબાકાર દેખાવાનો પ્રયત્ન કરતી આ મૃતિઓ આશીને મળી આવી. ગોચસમાસ assimilation એ હિંદુની આધ્યત્મિક પ્રધાન લક્ષણ છે. એમણે એ આદિવાસીઓની સાથે સાથે તેમની પ્રચલિત માન્યતાઓને પાલુ નહોતી લીધી. મૃતિને કદગા ઘાટજ કહી આવે છે, કે સૌંદર્ય, સૌંદર્ય અને સુપ્રમાણતાના શોખીન આથી આની ઉત્પત્તિ માટે જવાબદાર હોઈ શકેજ નહિ અલ્પકાળના પાતરાઓને હાથે અનેલી, (અને મેળાઓમાં હજીજી વેચાતી) લોકકાની પૂજાઓ જેમણે બેઈ હશે, તેમને ખ્યાલ આવશે, કે આ મૃતિની રૂપના છેક હલકી કદની પ્રજાના પ્રયાસમાંથી ઉદભવેલી હોવી જોઈએ.

મૂળ મૃતિઓ કોની હશે ?

આ મૃતિઓ તથા છે : બે પુરાણની અને એક સ્ત્રીની. એના ઉત્સવ છે આપક સુદ બોજને દિવસે :— વર્ષાઋતુનાં અરબ તહેવાર આદર્માં સૂર્ય હોય અને જગત પોષક પુષ્ય નક્ષત્રમાં ચંદ્ર હોય તે દિવસ એનાં મહાપૂજન માટે નક્કી થયેલ છે. જગતપત્નિ પ્રકૃતિસ્થાનક આદર્માં છે. ગોંડ, અંતત્તમ વિ. આદિવાસીઓના એ

મંદિર છે. ખેતરની લગતી વસ્તુઓ માટે એ પ્રજાને પહેલેથીજ અત્યાર મુદ્દી અત્યાર છે, અને વર્ષોની આરાધન માટે નરસેખ સુધી એ લોકો ક્રિયા કરતા હતા. આ બધી વસ્તુઓનો વિચાર કરતાં અને એમ લાગે છે, કે મૃતિઓ મેઘ, સૂર્ય અને પૃથ્વીની છે. ખેતી માટે જમીન, વરસાદ અને તે પછી તાપની જરૂર પડે છે. આ ત્રણે વસ્તુને દેવીભાવ આપી આ મૃતિની યોજના થયેલી. મેઘ અને સૂર્ય એમના પ્રતાપને હાથે પુરુષ અને પૃથ્વી માતા ગણાતી હોવાથી સ્ત્રી કલ્યાણ તે સમજી શકાય એવું છે. આ સિવાય બે દેવ અને એક દેવીની ભેગી પૂજન કરાણુ અર્ધ કરવી શકાતું નથી.

અત્યાર, મીસરમાં ઓરીસીસ, આદર્સિસ અને હોરસ એમ પિતા, માતા, પુત્રની ત્રિપુરી પૂજાની, પણ તેમની ભેગી પૂજા થતી નહિ. પછીથી ખ્રીસ્તીઓએ પિતા, માતા અને પવિત્ર યક્ષ. (Father, mother and holy ghost)ની ત્રિપુરી પૂજા માંડી. એમને ખ્યાલ રાધિ ગીસરની કલ્પનામાંથી ઉતરે છે, પણ જે પ્રાથમિક દશમાં ઓરીસીસના આદિવાસીઓ હતા એ બેતાં એમની પૂજા તદ્દન પ્રાપ્ત અને પ્રકૃતિના સત્ત્વે લગતીજ હોવી જોઈએ.

હિંદુ સંસ્કાર-

મૂળ વતનીઓની આ પ્રાપ્ત કલ્પનાને હિંદુઓએ નવા સંસ્કાર આપ્યા. શ્યામ મેઘને કૃષ્ણ બતાવ્યા, સ્વેનાં સૂર્યને બ્રહ્મા ગણ્યા અને બે દેવ વચ્ચે એકજ દેવી હોવાથી તેને બન્નેની બેન સુભદ્રા ગણવામાં આવી. એને યાદ રાખવું પડે છે, કે સુભદ્રાની સ્વતંત્ર મૃતિ કોઈ રચણે નથી, તેમ તેને પૂજનીય દેવી તથા મળી નથી. બજારગણું પણ તેમજ છે.

વળી બીજા કોઈ દેવ દેવીની કાષ્ટની મૃતિ નથી. કૃષ્ણની બીજી મૃતિઓ પત્ન્યની છે. સાત આત્રિપુરીમાં તે કાષ્ટનું સ્વરૂપ છે.

ઓરીસીસના વતન સી કૃષિકાને પત્ન્યનું મંદિર જગતે નથી. એને તો પૂજી, મેઘ અને સૂર્યના સંગે મેઘ ઉત્તમ થતી વસ્તુ—કાષ્ટ—જ પૂજન માટે ચોક્કસ લાગે તે સ્વાભાવિક છે. આમ વિચાર કરતાં એમજ લાગે છે. કે આ પ્રતિત્રિપુરી આદિવાસીઓની પ્રાથમિક દશ વખતની બેની વિપયક મૃતિઓ છે.

મૂર્તિઓ અધુરી શા માટે?

તો પછી સવાલ છે કે, કે અધુરૂં આદિવાસીઓની અધધડી મૂર્તિઓ આપોંએ શા માટે એવીજ અધુરી રાખી? સૌંદર્યની અવલૂન પ્રતિમૂર્તિઓ નીખવવાનારે, અર્ચક વગેરે સ્થળોના નિર્માતા શિલ્પીઓની જન્મભૂમિ થું સર્વોચ્ચ સુદર મૂર્તિઓ નહોતી થોડા સકતી, કે આવી અપૂરુ દૃષ્ટિઓને પૂર્ણનીયતા આપવામાં આવી? એનો જવાબ, જેટલો નિમૂઠ છે તેટલોજ મર્મ લયો છે.

મૂર્તિ પૂર્ણતા રહસ્ય-

પરી લાત એ છે, કે પૂર્ણનીય મૂર્તિ માત્રને કંદર્શીજ રાખી એ નિયમ હિંદુઓએ બધે અનુસર્યો છે. છેક અષ્ટમીના કાળમાં રચાયેલી મૂર્તિઓ બાદ કરીને લુના સમયની કોઈપણ હિંદુ મૂર્તિ જોશો તો તેમાં ભાવનકતા, રૂઢતા કે વિરૂપાળજ નગરે પડશે. થુક, જૈન વગેરે મૂર્તિઓ તો સુરેખ અને સ્પેશીય હોય છે. માથ હિંદુ મૂર્તિઓજ, આવી હોય છે, માટે શિલ્પકળાની ચાતુરીનો અર્થ સવાલજ નથી. વળી હિંદુધર્મીઓની દેવ, દેવી, અંધારા વગેરેની કલ્પના પણ અત્યુત્તમ સૌંદર્યથી છળ કરી છે. એમના કવિઓનો સૌંદર્યનો ખ્યાલ થયો જાય છે, અને આ મૂર્તિઓના ઘટારથી તંત્ર-ભિન્ન છે. આમ સ્થિતિ-હોનાથી આ વિષય વધારે વિચારણા માંગે છે.

મૂર્તિઓ વિષય રાખવાનું કારણ મને તો એટલુંજ લાગે છે, કે દેવલ વસ્તુમાં નહિ, પણ ભક્તતા ભવમાં છે એ સત્ય લોકોના મનમાં ફાલવવાનું હતું. સાચકારોએ કહ્યું છે, જ, કે.

नस्ति देवाहि पपाणे न कल्टे न न मृगमये ।

मवेन विघते देवो दस्वाद्भावो हि काणम् ॥

આ વસ્તુ ભાવિકતા મગજમાં ફાલવવા માટેજ જૂના મૂર્તિકારોએ મૂર્તિમાં વિરૂપતાને પ્રધાન લક્ષણ ગણ્યું લાગે છે. એ દ્વારા તેમણે ભક્તિ અને કલાનો મહા સિદ્ધાંત કે સૌંદર્ય કે સૌંદર્ય વસ્તુમાં નથી પણ દૃશ્યની આંખમાં એટલે ભાવમાં છે એ પરમરહસ્ય પણ ના જુલાય એટલી સચોટતાથી લોકોની આગળ રજુ કર્યું છે. એટલુંજ નહિ, પણ 'ત્રેમ લુએ નહિ' નામ કે જાત, એ મહાવાક્ય પણ લોકો સમક્ષ મુક્યું છે.

આનું કારણ સ્પષ્ટ છે: વિરૂપતાઓને બદલે સુન્દર મૂર્તિઓ રચવામાં આવે તો મૂર્તિ પાછળનાં તત્ત્વને બદલે મૂર્તિના જડ દેહ પરજ ધ્યાન મેંચાય, અને એ રીતે મૂર્તિપૂજા ખરેખરી રજૂઆત મૂર્તિ પૂજા બને, નહિ કે તત્ત્વ-પૂજા. અને આ રીતે મૂર્તિ પૂજા દ્વારા ભાવના દેખવી, છેવટે ભાવ અને ભાવનામય તત્ત્વયતા પામવી એ મૂર્તિ પૂજાનું ધ્યેય જુલાઈ અર્થ. રજૂઆત કરતાં કલ્પના વધારે સત્વરીય છે, એની રજૂઆત માટેજ આ મૂર્તિઓ એમની એમ રહેવા દેવામાં આવી છે.

ભાઈ બહેન શા માટે?

પછી ખીજે સવાલ એ છે કે આ બે પુરુષ અને એક સ્ત્રીની ત્રિપુટીને ભાઈ બહેન શા માટે ગણ્યા? શા માટે રામસ્ત્રીતા અને લક્ષ્મણની પરમ પુનિત ત્રિપુટીનું આમાં આરોપણ કરવામાં આવ્યું!

આનો જુલાઈ એ છે, કે સ્ત્રી અને પુરુષના સંબંધની ઉચ્ચતમ અને અંતીમ કક્ષા બહેન ભક્તતા સંબંધની છે. સદિ ઉત્પત્તિની દરેક ધર્મની પૌરાણિક કલ્પનાઓમાં આજ પુરુષ અને સ્ત્રી સહોદર કલ્પામાં છે. વાસનાનાં ક્ષણિક આવેશોના સમય સિવાય બાકીના સમયમાં પતિ-પત્ની વચ્ચે પણ બહેન ભાઈ જેવી નિર્મળ દૃષ્ટિ રહેવી જોઈએ. તેથીજ દેવ દેવીની સર્વોચ્ચ ભાવનામાં ભાઈ બહેનનીજ કલ્પના મુખ્ય છે. જગન્નાથથી ઉતરતી ત્રીજીની કોટીએ આવીએ ત્યારે સ્ત્રી પુરુષના દાંપત્ય ભાવોને અનુરૂપ મૂર્તિ મળે.

સમાનતાનો આદર્શ-

અને જે સમાનતાનો આદર્શ હરણે જગદીશના ધર્મમાં પળાય છે, તેમાં મૂળ આદિ જાતિઓની ભાવનાજ કારણજ છે. મેઘ, સૂર્ય કે પૃથ્વીને કોઈ અસ્પૃશ્ય નથી. એ ત્રણે જગતે પક્ષાપક્ષી કે જોડલાલ દાખવતા નથી. હવે આભાસેટના વિધિ વિધાનોમાં એખલીઆવેગની અંતીમ કક્ષા સુધી જનારા વૈષ્ણવોના સંપૂર્ણ દેવો કૃષ્ણ, જગન્નાથ અને સુભદ્રાને આ મૂર્તિમાં આરોપવામાં કેટલું સુદર, 'કટાક્ષપૂર્ણ' રહસ્ય સમયેયું છે? આ આરોપણજ એ નિર્મળ માન્યતાને, પડકાર રૂપ છે. જગન્નાથને કોઈ અસ્પૃશ્ય નથી. તેથી આ દેવોને પ્રોત્ત અસ્પૃશ્ય હોઈ શકે નહિ, કોઈ અસમાનતા હોઈ શકે.

નહિ. આમ ગૃહ જતાં નિયારકને સંકેત, પ્રાપ્ય એવાં આ મર્મોળાં સૂચનમાં હિન્દુત્વનું પરમ સારસત્વ સમજાવું છે. આર્થિક, સામાજિક અને રચાપિત્તિસ્પૃશી કારણોથી વિસ્તરતી જતી ભેદભાવની જાળથી આયત્વ અને હિન્દુત્વ નિર્ધારિત અને નિષ્પ્રાણ જતી થયાં છે. આ જાળ ભેદને દે આજગથી પારખી લઇને જાણે આ મૂર્તિ ત્રિપુટીની યોજના કરવામાં આવી છે એમ લાગે છે, કારણ કે જગત્ત્રા-યને સાચા ભાવથી પૂરતાર માણસ પોતાની જાતને ત્યારેજ પ્રમાણિત કરી શકે, કે જ્યાં તે કોઈપણ પ્રકારના જન-મત ભેદભાવને સ્વીકારે કે સન્માને નહિ.

જગદીશના આદેશ

આમ આ કાષ્ઠ ઘાસાં, વિરૂપ જગત્ત્રાયાના મહેસાવમાં જગદીશના આદેશ નિર્ધારી ચિત્ર અને નયન માટે તો સ્પષ્ટ છે: (૧) જગત્ત્રાયાના દરબારમાં સર્વે સરખા છે. ત્યાં ભેદભાવ, ભતિભેદ કે પક્ષિભેદ નથી. (૨) દેવને પામવા મંદિરોની જરૂર નથી. જગત્ત્રાયા તો ભકતને

મળવા સામે આવે છે. (૩) સૌંદર્ય, પ્રેમ અને પૂજનીયતા, દષ્ટા ઉપર અવલગિ છે, વસ્તુ ઉપર નહિ. જેટલો અંશે ભક્તિ અને ભાવના વિશુદ્ધ તેટલો અંશે સાધના સફળ. (૪) જગત્ત્રાયાને ચાહે સર્વ સમર્પણ—એના આદેશને અનુસરીને એજ જીવન—ચારત્વની ચાવી છે. એ માટે રથ નીચે 'પીલાવનું' નથી, જગત્ત્રાયાના આદેશને અનુસરતાં વિરૂપ પામવાનું છે. (૫) અને આ સર્વે સફળતા પ્રુરૂપ સ્ત્રી વસ્ત્રોનાં નિર્ધારક બાંધુ ભગિનિ-ભાવ અને માનવ માનવ વસ્ત્રોનાં સમાનતા ભાવો વર્તાવ પૂર આધાર રાખે છે.

જગત્ત્રાયાની રચનામાં એવાનાર હરકાઈ બ્યકિત આ વસ્તુ પ્યાતમાં રાખે, એમ વર્તના પ્રયત્ન કરવાનો કશા કરે. આમ ના કરે તે દંભી અને કોળાણુ છે, અને આત્માનો, હિન્દુ ધર્મનો અને બ્રહ્મનો દ્રોહ કરે છે.

આધીજ મેં આ ઉત્સવને હિન્દુસંસ્કૃતિના સારસત્વ (Quint essence) ગણ્યો છે, અને પાંચ મહાપરોનાં ગિરોચણિ ગણ્યો છે. જગદીશનો ઉત્સવ એટલે તેની કૃતિ-માત્ર પ્રત્યે આદર અને સમજાવનો સંકાર.

((((()))

અભય વચન

એક દિવસ મેં ગાંધીજીને પૂછ્યું. “હવે આપણે શું કરીશું? બહુજ આપણી વિરૂદ્ધ જતું લાગે છે.”

પોતાના સ્વાભાવિક મર્મોળાં હાસ્ય સાથે ગાંધીજીએ તરત જવાબ આપેલો: “ભય વળી શાનો? રચનાએક કાર્યક્રમમાં જો તમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય તો હાથનું કોઈજ કારણ નથી.”

શ્રી. જી. રામચન્દ્રન

કેળવણી હોઈ શકે શારીરિક, માનસિક અને હૃદયની. એ ત્રણેય વિભાગો સમતુલા જળવીને ખીલે, વિકસે, ત્યારે માણસને પોતે કેળવાયેલો છે એમ કહેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય.... જેનામાં મૂળભૂત ગુણ, માણસાઈનો ધર્મ ખીલ્યો નથી તે કદી માણસ કહી શકાય નહિ.

શકાય નહિ.

કેળવણી વિષે આજ સુધીમાં વિદ્વાનોએ ઘણું લખ્યું છે, અને હજી ઘણું ઘણું લખશે— એટલે વિશાળ અને એટલે મૂળભૂત મહત્વનો એ વિષય છે.

કેળવણી સંપૂર્ણ ક્યારે કહેવાય ? કેળવાયેલા માણસને પોતાના હાથેનો, હાથમાં આંખ-જાતે, બરાબર ઉપયોગ કરતાં આવડે ત્યારે; પોતાની મિત-શક્તિ અથવા વિચાર-શક્તિનો વિકાસ થાય ત્યારે; પોતાની લાગણીઓ, શુદ્ધ વિશુદ્ધ બને, અને ખીજાના મુખદુઃખે અનુકંપા અનુભવે ત્યારે; અને છેલ્લે શરીર, મન, હૃદય, એ બધાંથી પર રહેલો આત્મા સ્વયં પ્રકાશ આત્મા, એ તે અનુભવ થાય ત્યારે.

સામારણ રીતે કેળવણીના ત્રણ મોટા વિભાગ પાઠશાળામાં આવે છે—શારીરિક, માનસિક, અને હૃદયની. એ ત્રણે વિભાગો સમતુલા જળવીને ખીલે, વિકસે, ત્યારે માણસને પોતે કેળવાયેલો છે એમ કહેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય. શરીરે જળવાન ગેધો આપણને રસ્તામાં મળે એને આપણે કેળવાયેલો નથી કહેતા, કેમકે એનામાં મન અને હૃદય વિકસેલાં નથી. તેમ મહાશુદ્ધિશાળી વિદ્વાન આપણી પોશમાં રહેતો હોય, પણ તેતાથી એક રોટલી પણ ખયાવી શકતો ન હોય અને સદાના માંદા રહેતા હોય તો તેને પણ દિલગીરી સહિ આપણે બિનકેળવાયેલો કહેવા પડશે. તેવીજ રીતે શારીરિક જળવાળો અને

કેળવણી સાચી અને જૂદી

: લેખક :

સાકરલાલ અ. દવે

સતેજ શુદ્ધિવાળો મનુષ્ય હર નિષ્કર હોય, લાગણી વિનાનો હોય, પારકાના દુઃખે એના દિલનું રવાડું પથ્થુ ફાલે નહીં એવો હોય, તો તેને પણ કેળવાયેલો કેમ કહી શકાય? અર્થાત, શરીર, મન, અને હૃદય એ ત્રણેની વધારાએ એ કેળવણી જેણે પ્રાપ્ત કરી હોય, તેને જ આપણે કેળવાયેલો માણસ કહી શકીએ.

માણસ, મનુષ્ય એ શબ્દ મન એટલે વિચારનું એ ધાતુ ઉપરથી થયેલો છે. જે વિચારકરી શકતો નથી, સાચું શું-એટલું શું એ પારખવાની જેનામાં શક્તિ નથી, સારા-સાર વિવેક જેણે ખીજાઓ નથી તે મનુષ્ય શાનો? અને તેમાંય વિશેષ ફરીને જેનામાં માણસાઈ-મનુષ્યત્વ-ખીજું નથી, તે મનુષ્ય અથવા માણસ કહેવાવાને મિલકત યોગ્ય નથી બીજી બધી શક્તિઓ સારી રીતે ખીટી હોય, પરંતુ જેનામાં મૂળભૂત ગુણ, માણસાઈનો ધર્મ, વિકસે નથી, તે કદી માણસ કહી શકાય નહીં. એનામાં અને રવાથી પશુમાં કયો તફાવત નથી. માટે સાચી કેળવણી જૂદી કેળવણી આ રીતે જુદી પડે છે, કે સાચી રીતે કેળવાયેલો મનુષ્ય માણસાઈના બધાજ ધર્મોથી વિભૂષિત હોય, અને માણસાઈ રહિત માણસ કેળવાયેલો હોય તો પંથુ જૂદી અથવા ખોટી રીતે કેળવાયો છે એમાં જરાયે સંદેહ નથી.

દરેક વિચારનું બેઠક એ કે પોતાનામાં મનુષ્યત્વ અથવા માણસાઈ કેટલી ખાલેલી છે.

અંક પહેલો —

(પ્રવેશ ૧ થી)

ઘેલો ઘેર આવ્યો !

ખોડાભાઈનો 'લણલ' દીકરો ઘેલો,
 ધનશ્યામ બનીને બાપીકે ગામ પાછો
 આવ્યો. ગામ લોડોને એમ કે ઘેલો
 લણીગણીને 'સાહેબ' બનશે અને ગામનો
 મોભો વધારી દેશે. એજ આશાએ મથુર
 મુખીએ વીસ હજારનું પાણી ઘેલાના
 લણતર પાછળ કર્યું. પણ ઘેલાએ ઘેર
 આવીને શું કર્યું ?

લેખક :

દામોદરલાલ પી. શાહ

બી. એ. બી. ટી. એલએલ. બી.

રાસ

આવી દિવાળી, આવી દીવાળી, આવી દીવાળી આજ...
 ડુમકુમ કરતી, ડુમકુમ કરતી, ડુમકુમ કરતી આજ...

એ.....ફૂંચે આ ફોશ શું બોલે ?

એ.....મીઠી આ જરે શી ડોલે !

એ.....એને જોઈ જોઈ દિલકુ ડોલે

રે...આવી દિવાળી, આવી દિવાળી, આવી દિવાળી આજ...
 ડુમકુમ કરતી, ડુમકુમ કરતી, ડુમકુમ કરતી આજ...

એ.....પેલાં નદિયુંનાં નીર શું કે'તા ?

એ.....પેલાં ભમરાનાં ગીત શું કે'તાં

એ.....એને ચણી ખેડૂત દરખનતા,

રે...આવી દિવાળી, આવી દિવાળી, આવી દિવાળી આજ...
 ડુમકુમ કરતી, ડુમકુમ કરતી, ડુમકુમ કરતી આજ...

વાઘજીભાઈ : [અંદરથી હાંસિયો દેખતા આવતાં]
 એ...ખોડાભાઈ.....એ.....ખોડાભાઈ ! [રાસ ધબકી

ખોડાભાઈ : અથા, શું
 છે ? કેમ આમ ભેંસ બરાડે
 તેમ બરાડે છે ? મળો દિવા-
 ળીનાંદિ' એ ય જરા જ'પતો
 નથી. જમંદારે લુચ્છો ત્યારે —

વાઘજીભાઈ : અરે જણ
 બાપા ! મારી વાત તો હાંભળો,

ખોડાભાઈ : હવે
 હાંભળી તારી વાતો છંડતી
 કંઈ માત્ર મો મળે [પાછો
 જવાની તૈયારી કરતાં] હાંસી
 ભાઈ, આપણો રાસ આગળ
 હાલવા દો.

વાઘજીભાઈ : [ખોડા-
 ભાઈનો હાથ પકડી] પણ
 ભાઈસા'બા જરા થોભો તો
 ખરા

ખોડાભાઈ : લે બાપા !
 લે. તે તો જીવ લીધો. હવે

ભરી નાખ, જે લસતુ હોય તે.

વાઘજીભાઈ : આપણો ઘેલો આવે છે.

ખોડાભાઈ : હું ! [બીજાઓને ખૂસ મારી] અથા,
 આંઈ આવે, આંઈ !

મથુરમુખી : શું છે ?

ખોડાભાઈ : આ વાઘજી વધાઈ લાવ્યો છે.

મથુરમુખી : (દોષતો બીજા ચાર પાંચ જણ સાથે
 આવતાં) એ ખોડા પટેલ, શાની વધાઈ ? અથા, કંઈ
 ગળ્યું મોં કરવાનું હોય તો કે' જો.

ખોડાભાઈ : આ વાઘજી કે' છે કે ઘેલો આવે છે.

મથુરમુખી : ઘેલો ? અથા વાઘજી, તું મેં ઘેલો જ
 છે ને ! તું એકલા આંઈ દોડ્યો આવ્યો તે ઘેલો ક્યાં છે ?

વાઘજીભાઈ : 'ઘેલો' રેસને બન્યો ત્યારે મારું માથું

સનેજ હઉં. મેં-કીધું, 'હોશ' પાડાવાઈ, ગામમાં બેસી
નથો.'

જોડાભાઈ: તારૂં ગાડું ક્યાં છે? અસ્થા, દે'શો.
તેણે આપ્યો છે તેને આંઈ લઈ આપીએ.

વાયટ્ઝભાઈ: પણ ભાઈસા'બ, ઘેરો આંઈ નથી
બાંધ્યો.

મથુરમુખી: કેમ? તારૂં ગાડું ક્યાં મૂકી આપ્યો?

વાયટ્ઝભાઈ: ગાડું તો એ...ડેરીએ છોડ્યું.

જોડાભાઈ: ચારે ઘેરો ક્યાં ગયાં? ઘર ગયો?

વાયટ્ઝભાઈ: ના રે ના. ઘેરો તો રવો ટેસને.

મથુરમુખી: મારા લાગી! ગામના છોકરાને ગાડામાં
બેસાડીને લાવનાં ભવ ચરે છે!

વાયટ્ઝભાઈ: તમેય મુખી, પૂર્વે હાંભળે નહં ને
તપી નથો છા. મેં તો ઘેરોને કહ્યું, 'કે ભાઈ, ગાડામાં
ધેરી ના.' પણ હ કે' છે, 'કે ગાડામાં કમુક રચુક કરતા
કાણુ નથા! કુઓ ભાંગી નજ, ને રોડ ચેર ધૂળ પેટમાં
પેસી ભવ; ને પાટલૂનની ઈભી ગમડી નથ. હું તો ઘોડા-
માડીમાં આપીશ.'

મથુરમુખી: મારો વા'લો આ ને આંઈ મમ્મઈ
લમજતો હશે! આંઈ ઘોડાગાડી એણે ક્યે રિ' લાળેશી!

જોડાભાઈ: પહીર આંઈ ઘોડાગાડી તો છ હો વરહ
ટેસને હોયો રે'ય તોય નો મયો. આજનાં છોકરાં
અરે અનાડી!

વાયટ્ઝભાઈ: મેં તો કીધું, 'ભાઈ સાજા! આંઈ
ઘોડાગાડી નો મયો; ને મારૂં ગાડું હાથે જરે તો પછે
મથુરે પચુ નહં મયો, 'પચુ હ તો કે', 'અરે! સામાન
નમે ગાડામાં લઈ જાયો.' હું તો ચાલતો અતીશ.'

મથુરભાઈ: ને હું માર ગાઈ હાડિયા પચતો આપશે!

જોડાભાઈ: ને ફાંડની ગરજે આવશે શેખ
કચા છે તે પછે અમીનય આવશે ને
અવશે.

મથુરભાઈ: તું નો હમજો છમાં, જોડા, હ મોડો
સાહેબ ઘાટે તારે નારો રિ' ફરી. જરે. અટાંગે છની
છોકરાગી હામુ' જોડા મા. મારી ઘોડી લઈને જા. છને
ધેરી પર બેસાડીને તું નારે ફરશો ભરેનો. અમી પૂગ.
(ગીચઓને) હાંધો ભાઈઓ, આપજો ઘેરો અજ ઘર
આવે છે. આજ તો રાસ એવો જમાવો કે ગર—હ પચુ
જળે કે છની એલી કાલેવની છોકરીયુના ટાપોટા કરતાં
આ ભવકાઓના શમકા જોવા જ્યા છે. હાંધો, સો મોને
ઘરે જવા. એ ઘડી પછી જોડાભાઈની ડેરીએ બ'ચાવ
આવ્યો. (સૌ જાય છે)

મથુરભાઈ: તે હું વાપટા! હ ઘેરો કલેક્ટરનાય છે!

વાયટ્ઝભાઈ: હામુ' પૂછાવો તો, મુખી, ઘેરો હાવ
ફરી મયેલો લાગ્યો.

મથુરમુખી: ફરી ગયો કેવી રીતે?

વાયટ્ઝભાઈ: મેં છને જોયો ને હોંસમેરે મેં તો લાકોરો
હોયો, 'જો...ઘેરો?' ત્યાં તો છને મિનજા ગયો. હ કે' છે,
'એક રેયાં ઘેરો કોને કે' છે! જરા જોલવાનું ભાત છે
કે નહિર મારનામ તો છે. મિ. ઘનરયામરાય અમીન!

મથુરભાઈ: ઘનરયામરાય અમીના શું કહ્યું ઘનરયામ-
રાય! અસ્થા. ત્યારે તો હ કેાઈ બીએ હશે; આપજો ઘેરો
નહિ.

વાયટ્ઝભાઈ: ના ભાઈસા'બ, ના. હ હનો તો આપજો
જોડાભાઈનો ઘેરો જ. ગામના છોકરાને હું ના જોળાણું
હં જનેજ કેમ?

મથુરભાઈ: એણે જોડો ચોરણ ને અગરખું
પહેરેલાં કે!

વાયટ્ઝભાઈ: ના ના, મુખી. હ આંજો ને હ અગરખું
તો આપજો ગામડામાં! મમ્મઈમાં તો જુદો દરવેગ પહેરે.

મથુરભાઈ: હું હું! હં જાણી કેવો દરવેગ?

વાયટ્ઝભાઈ: અગરખું મેલાવે તો પાટલૂન, ને જા-
ને મયે જોડામાં એલી સાહેબ ટોળાં ને ગજામાં
શું કે' છે છને?

મથુરભાઈ: નાકકડી કે અમ

વાદ્યલાઈ: હા તે ઈ તાકકરી બાંધેલી ને મુખી !
આંખોએ તો ગરમા !

મથુરલાઈ: તે ઈ તો છે વીહ વરહનો. ઇને ખેતાળો
આવી ગયો ?

વાદ્યલાઈ: ઇ તો પરણી ગયો પણ ઇની આંખોએ
ગરમા ને ભાળેલાં.

મથુરલાઈ: મારે ઇને જોવો પડશે, હાથ, આપણે
ખોડાલાઈને ઘેર જાઈએ. [જ્યા કરે છે ત્યાં સામેથી થોડો
પર ખોડાલાઈ આવતા દેખાય છે.]

મથુરલાઈ: આ ખોડો ય અકલ્પ વતનો છે
કણુ કે થેલાને થોડો પર ખોડાડોને તું દોડતો આવી પૂગ;
પણ ઇને તો પડને થોડા પર બેઠવાનો શોખ લાગ્યો [ખોડો
લાઈ આવે છે.]

ખોડાલાઈ: મુખી ! (માથે હાથ દઈને બેસી પડે છે)

મથુરલાઈ: [તેનો હાથ ઝાસી ઝટકીને ઊભો કરતાં]
હમં આવડિયું ની જમ માથે હાથ દઈને બેસી થું પડે છે !
હું થયું ? આપણે થેલા કયાં ?

ખોડાલાઈ: થેલા ? મુખી, થેલા આપણે નથી રહ્યો.

મથુરલાઈ: થેલા આપણે નથી રહ્યો ! ત્યારે એ વળી
કોનો થઈ ગયો ?

ખોડાલાઈ: મેં કહ્યું, 'લાઈ, આ થોડો પર બેસી જ.
તથે' ઈ'ક' છે.' ડાસા, તમારી ભુલિધ બજરી છે. આ
મિતારા પર ગદતાં થયાંક પડું તો હાડકાં ઓપરાં થઈ
જાય. હું તો મારી મેળે ચાલતો આવીશ."

મથુરલાઈ: તને ડાસો કલો ! મારા વાલાનું ચસકું
કે થું ?

ખોડાલાઈ: મુખી ! માન ના માન, પણ મને મારો
પરણ ખોડાવે છે. આ થેલા આપણું શું દળદર ફેડયે ?

મથુરલાઈ: ખોડાલાઈ, તમે તો દમભો. ઇ શેરમાં
રહેલા તે ત્યાંના રિવાજ પરમાણે હમ કે વાતું દરો. કલ
છડીને ગવંડર, પરી.

ખોડાલાઈ: મથુરલાઈ, આ પેટ પાકું છે તે પાઠો કયાં

બાંધેલું ? તમે તો ઘરના માલુસ છો એટલે કે વામાં વાઈ
નહિ. હું થોડા પર બેસી થેલાને લેવા સામો ગયો ત્યાં ફ
દેખું તે અજો છો ?

મથુરલાઈ: શું દેખું ?

ખોડાલાઈ: આંઈ જરા આધા આવો. [મથુરલાઈ
આશુએ લઈ ગય છે. ખીજા જતા રહે છે.]

મથુરલાઈ: દયો, દવે કહેલો, આપણે બેજ જિગે.

ખોડાલાઈ: થેલા ફાર પીએ છે.

મથુરલાઈ: હે !!

ખોડાલાઈ: હા મેં મારી સંગી આંખે દેખું. થોડ
લઈ હું સામો ગયો ત્યાં થેલા 'ક' છે, 'હું તો ચાલતો
આવીશ.' મેં કહ્યું, 'થેલા; માર ગાઉ તારાથી તો' હું 'કાપ,'
ને જાણે છું, 'મારી પાસે ઈલાજ છે' એમ કહેતાંક ને
જાણે જવની માંથી જાટલો કાઢ્યો, ને... ખાસો એક ગલાસ
જેટલો ગટગટાવી ગયો. [નિસાંસો નાખી] શું કહ્યું, મથુર-
લાઈ ! મારી આંખે અધારાં આવ્યાં. મેં થોડી પાછી ફેરવી
ને આંઈ આવી પૂર્યો

મથુરમુખી: હુ રામ ! શું આટલા માટે ગામ આખાનાં
ધેસા નીચોવીને આ થેલાને મેં ભૂલ્યા મોકલેલો ! મેં અવધ
કે લાણી ગણીને થેલા ગામનો ઉધાર કરશે; પણ આ તો
પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જન્માઈ આવ્યાં. પ્રભુ !
તું કરે ઇ ખડે, ખોડાલાઈ, આપણે આંઈ ઉભા રહીએ ને
ઇને હાથવીને ઘરે લઈ જાયે. ગામમાં ફેરવી નો' ચામ
એટલે ગયા નહાયો !

[શેરીવારે દરથી ગિલતસ ગબ્દો આ શેરમાં બોલતો થેલા
પ્રવેશે છે]

થેલા: By Satan ! I 'll slash every bit
of these monkey's, the fools ! [થેલાનાં સોમન
ખાઈને કહું છું. કે આ વાંદરાઓનાં રાઈ રાઈ જેવડા કટકા
કરી નાખીશ, મૂખીઓ !]

ખોડાલાઈ: થેલા ! લાઈ થેલા ! તું ખોડા વિના ઘેર
ચાલ જાય !

થેલા: You old rascal ! I shall hang you.
[અરે કમચ ૧ હું તને ફાંસીએ ચડાવીશ]

મથુરાભાઈ: [એક અડ બોટ ઘેલાને લગ્યા] સુન્દર !
આટલા માટે પૈસા ખરચીને તને બહુબોધો, એમ? બનેલકાને
ઘેર જઈને સુઈ જા નહિ તો ધોણના ચાશુકથી ચામડી વીની
નાખીશ. [ધેણો ખોળાભાઈ સાથે સીધો સીધો ઘેર જાય છે]

મથુરાભાઈ: [હાથ નિસાસો નાખી] પ્રભુ ! પ્રભુ !
અમારા ગામે કયાં પાપ કર્યાં હશે?

[અંદરથી અવાજ આવે છે]

અવાજ: 'ખરદેશી બહુતરનો મોહો! મથુરમુખી તમારા
હૃદયને પૂછે. તમારા પાડોશના ગામના બીખ: મુંખી સામે
તમારે વેર હતું તેને લીધે આખા ગામને તારાજ કરવાનું
મનસુખા રોવી તમે ઘેલાને બહુવા મોકલ્યો. તમારી ઈચ્છા
હતી કે ઘેલો મોટો સાહેબ બનીને આવશે એટલે તેની સત્તાના
ભેરે બીખામુખી પર ને તેના ગામ પર વેર લેવાશે. જેની
કરજી તેથી પાર ઉતરજી! જેવું' વાવો તેવું લજી!

મથુરાભાઈ: જેમી 'અવાજ' પ્રભુનો અવાજ! પ્રભુ!
ખરેખર, 'મે' યુનો કર્યો છે, પણ એની સજા આખા ગામને
યસો ખોળાના કુટુંબનું સુખ હણાઈ જશે?

અવાજ: આગેવાનની બુદ્ધિ પરિણામ બધાંને ભોગવતું
પડે છે. ઇતિહાસ એનો સાક્ષી છે. [મથુરાભાઈ માથે હાથ
દઈ ખેંસી રહે છે.]

[પડે પડે છે]

પ્રવેશ બીજો

[ગામના ચોતરા પર પાટલૂન ને ખસીસ પહેરી ઘેલો ઉભો
છે. આજુબાજુ ગામના યુવાનો ભેગાં થયા છે. ઘેલાના
હાથમાંનાં દુરખીન છે. તેમાં નાની, રિલ્મનાં ચિત્રો મુકી
ઘેલો એક પછી એક યુવકને બતાવે છે]

ઘેલો: [એક ચિત્ર મુકી એક યુવકને બતાવતાં]
જે, આ પેરીસના મ્યુઝિયમના એક ભાગનો દેખાઈ છે.

પહેલો યુવક-શકરો: તે...હું ઘેલા! મુઝિમ એટલે શું?

ઘેલો: [છેગઈ પડી] You wild goose! [એક
જગી, જરા બોલતાં શીખ માથું નામ તો છે યુનિયમમય
ખસીનું]

શકરો: એવકું લાંબું નામ તો, ભાઈસા'બ, મને
બોલતા નો' આવડે.

ઘેલો: ના આવડે તો રૂંકું નામ 'ધનુભાઈ' બોલ; કે
મિ. અમીન બોલ.

શકરો: હું તો 'ધનુભાઈ' કહીશ.

ઘેલો: જો, મુઝિયમ એટલે સંગ્રહસ્થાન. સારી સારી
ભાષા જેની વસ્તુઓ કેકાણે કેકાણેથી આણીને અહીં ભેગી કરે.

શકરો: હું 'ધનુભાઈ' આવો કાચ મને. આણી
આપશે?

ઘેલો: આણી આપીશ. પણ એના તો દશ રૂપિયા
બેસે છે.

શકરો: દશ રૂપિયા તો, ભાઈસા'બ, મારી પાસે નથી.
બીજે યુવક-ગોપાળ: ઓહો! એમાં શું? ધનુભાઈ!
એ મને લાવી દેજો. હું લાવી આપીશ, દશ રૂપિયા.

શકરો: તું ક્યાંથી લાવી આપીશ?

ગોપાળ: કાલે શે'રમાં જઈ વેચવા બવાનું છે.
ખાસ્તી એ'સી રૂપિયાની જરૂર છે. ખાખને કહીશ કે સિત્તર
રૂપિયા ઉપલબ્ધ. દશ મુકીય ખીસ્સામાં. કેમ, ધનુભાઈ!
અકલ્પ હોય તો હજાર રસ્તા!

ઘેલો: હિંમત જોઈએ ભાઈ. અમારે મુંબઈમાં તો
એના 'સતા' થવા ભેઈએ તો. બજે મરીએ.

બીજુ-બીજે યુવક: પણ ધનુભાઈ! કોઈ દિ' એવો
ચોરી કરેલી નહિને, તે બીક લાગે.

ઘેલો: હે આમાં વળી ક્યાં ચોરી છે? જરૂર પકવવામાં
ગોપાળે જરા મહેનત તો કરી જ હશે ને, અને એના ખાખ-
ને બેઈલી હોય તો ૮૫ દઈને વસ્તુ લઈ આવે તો પછી ગોપા-
ળને મમે તે વસ્તુ ગોપાળ લાવે એમાં ચોરી શાનાં?

શકરો: ત્યારે તો હું જે, કાલે થઈ વેચવા બવાનો છું
તે હું જ પંદરેક રૂપિયા તકાડી લઈશ.

[ઘેલો ગજવામાંથી સિગરેટ કેસ કાઢી
રેટ મોંમાં મુકી સળગાવે છે અને હુમાય]

શકરો : બહુ ધનુભાઈ આ ધુમાડો તો ના વેળા.

ધેસો : અરે આ તમારી દેશી ખીરી ન હોય. આ તો છે સિગરેટ. એની મજ તો ઓર છે. ને એક દમ મારી ને,

શકરો : ના ભાઈ! મારા આપા'ભણે તો મારી નાખે.

ગોપાળ : ધનુભાઈ, એ તો છે જ ખીકણ. મને આપો. હું જરા 'ટ્રેસ' કરા બેઈ [ધેસો એક સિગરેટ કાઢી ગોપાળને આપે છે, ગોપાળ સળગાવી દમ લગાવે છે]

શકરો : હું ગોપાળ! કેવીક લાગે છે!

ગોપાળ : ક્લવીક તે વળી સરસ! મોતને પીવાની હિંમત તો છે નહિ ને મોઢેથી પૂછ પૂછ કરે તે શી રીતે કંવાય! જરા પી નેને.

શકરો : પણ મોં ગંધાય તો મરા બાપુ તો આહું લઇ ફરી વળે.

ધેસો : અરે, આનાથી તો મોં ના ગંધાય. આ તો વિશાયતી ખીરી.

શકરો : ત્યારે મને ય એક આગોને, ધનુભાઈ.

ધેસો : [એક સિગરેટ કાઢી આપતાં] હે

[શકરો સળગાવે છે ને એક ફૂંક મારે છે.]

શકરો : અહયા, આ આપણા હોકા જેવી ખઠિ.

ગોપાળ : હોકા જેવી કેમ, હોકા કરતાં તો ખૂબ

સરસ.

શકરો : ધનુભાઈ, એ કેટલાની આવતી હશે!

ધેસો : ચાર આનાની દશ.

ગોપાળ : તો ભાઈ મને લાવી આપશે!

ધેસો : મારી પાસે છે. તને કાઢી આપીશ.

શકરો : તો મને ય ચાર આનાની આપને.

ધેસો : સધું લાવી આપીશ. પણ અહયા, તમે આવે વશે સિગરેટ પીઓ તે તમે તો ફીક, પણ તમારા મોંમાં સિગરેટ લાગુ મરે.

શકરો : પણ ભાઈસા'બ, ખેતરમાં કાસું કરવાનું તો આવું. ય પહેરવું પડે.

ધેસો : પણ ખેતરમાં કામ કરવા શું કામ બચ્ચો છો?

ગોપાળ : તે એવુંતના દીકરાને કામ તો કરવુંજ પડે ને.

ધેસો : હું ય એવુંતના દીકરો છું. પણ હું તો કાંઈ જતો નથી.

શકરો : પણ તમે તો ભણીને સાહેબ થયા છો.

ધેસો : અરે, ભણવા મળવાનું તો ફીક. તમારા મામડામાં એ બધું છે. અમારે મુ'બદ્ધમાં તો અબણુ હોય તોય કેટલ-પાટલત પહેરે, અઠવાડિયે એકદમ સિનેમાય જુઓ; હોટેલમાં આ નારતો કરે, ને સાંજ પડે ચોપાટી પર ફરવા જાય. એ તો શોખ ભેદજી.

શકરો : પણ અમને એ બધું ક્યાંથી મળે? આ તમારાં કપડાં જેવાં કપડાં કાંઈ અહીંના ધના દરજ્જા સીધી આપે!

ધેસો : તમારી ધ્વજ હોય તો તમારા દેશર ફેરવી નાણું.

ગોપાળ : શી રીતે?

ધેસો : પૈસા નેઈજી. જુઓ, હું પરમ દિવસે શહેરમાં જવાનો છું. તેને બદલે કાચેજ તમારી સાથે આપીશ. તમને કપડું લઇને સીવડાવી આપીશ.

શકરો : તમે શહેરમાં કેમ જવાના છો?

ધેસો : મારે એક સાયકલ ખરીદવી છે. સિગરેટ થઈ રહેવા આવી છે, અને ખીજી ય થોડુંક ખરીદવું છે. અને જુઓ, આ કંઈક બતાવું. (ફોટોગ્રાફનું આલ્બમ કાઢી બતાવે છે)

ગોપાળ : (એક ફોટો નેઈ) આય મારો વાંદો! આ તો અસ્સલ બાણે આપણા ધનુભાઈ! હું ધનુભાઈ, આ તમારી જોડે ફોણ છે?

ધેસો : એ મારાં Companion-friend-છે. શકરો : ભાઈસા'બ! કાંક સમજાય આવું તો મારી.

થેસો: એ મારા મિત્ર છે, રોસ્તદાર છે.

ગોપાળ: અલ્યા, તે આપણું ય રોસ્તદાર બને ! આંધ તો છેકરિયુંને છેકરા ભેળી રમતી રેખે તો એમની મા માની નાખે ન તમે તો એની બેડે છબી ય પડાવી છે !

ચક્રો: તું ના સમજે, ગોપાળ. ધનુભાઈ એની બેડે પરજીવાના હશે. એ તો ભગેશ ગણેશા છબિયું પડાવે.

ગોપાળ: તું ક્યાંથી ગણે ?

ચક્રો: મારી માસીની નણંદનો દીકરો ભરત્ય બલે છે. ધનુ લગન 'યશુ' પછી એક દિ' ઇની આપડીને એ ભરત્ય લઈ ગયેસો ને જાની માની છબી પડાવેલી.

થેસો: ના, ના. એની સાથે મારાં લગ્ન થયાં ય નથી, ને યવાનાંય નથી એ તો પરણેલી છે.

ગોપાળ: હુ' ! પરણેલી ! તે એનો ધણી એને કાંઈ કુ'તો નથી ?

ચક્રો: હશે કાંઈ નામદ'. બાકી મદદ હાય તો આમ પોતાની આપડીને બીજાઓની હારે ફરવા દે, ને 'છબિયું' પડા'વા દે !

થેસો: અરે, એ તો ફેશન છે. મુંબઈમાં તો પાર્ટી હોય ત્યારે આપણી પત્ની બીજાની સાથે બેસે ને બીજાની પત્ની આપણી સાથે બેસે.

ગોપાળ: હશે, આપણે એની સાથે કામ નથી. મને જે મગે તે કહે. પણ હું ધનુભાઈ ! એની છબી તમે ક્યાં પડાવેલી ?

થેસો: એ તો કુમેરાથી પાડી. જો તારે કુમેરા બેવો હોય તો મારે ઘર આવજો.

ગોપાળ: હું બપોરે આવતં. પણ બપોરે તો મારે એનું જવું છે.

ચક્રો: હવે એનું તો રોજ રોજ જવાનું છે જતો મુખાઈ ક્યાં રોજ રોજ આવવાના છે. બાપાને કહી મુંબઈ કે ધનુભાઈ ગામમાં છે ત્યાંસુધી એનું નહિ જવું.

થેસો: બરાબર. એમ દિ'મન કુળવતી બેઠીએ આપણે કાંઈ માગાપના શુભામ નથી. આપણને ય રવત'ન વ્યક્તિત્વ છે.

વાઘજીભાઈ: (પ્રવેશ કરતાં) અલ્યા, ચક્રો, આંઈ શું કરો છો ? હાલો, એનું જવું છે કે નહિ ?

ચક્રો: (ગોપાળને કાનમાં) ગોપાળ ! વાઘજીકાકા આવ્યા. શું કરશું ?

ગોપાળ: હો, આ... ધડી પહેલાં તો તું કાશ મારતો'તો, ને હવે કેમ દીલો યઈ ગયો ?

ચક્રો: કોક ઉપાય બતાવ ને.

ગોપાળ: ધનુભાઈને જ કહેને. એ કોક ગોલી ફાંડશે.

ચક્રો: (થેસોને કાનમાં) આ ડાસાને પતાવી દો, ધનુભાઈ.

થેસો: કેમ, વાઘજીકાકા ! અત્યારમાં અહીં ક્યાંથી ?

વાઘજીભાઈ: આ છેકરાઓની વાંદે ગાવાળી કરવાસ્તો. આ ચક્રોના બાપા મકનદાસ ને આ ગોપાળના બાપા અમદાવાદ બિચારા બોળા બોળાને વાજ આવી ગયા. પછી મેં છોડ્યું કે આપણા મેલા પાસે મને તપાસ કરી આવવા દો. ત્યાં તો આ મારા વાંસા અહીં ભરાઈ રહ્યા છે. તે'ય થેસો, ગામના છેકરાઓ પર ફીક બહુ કહ્યું છે ! લે, હે'ક. આજ તો: તું'ય ચાલ એનું.

થેસો: હું આવીને શું કરીશ ?

વાઘજીભાઈ: બેડુતનો દીકરો છે તો'ય મારે શીખવવું પડશે ? પણ બાજ તો તને કામ કરવા નથી લઈ જતો, મમણીનો ચોખો પાડ્યો છે તે આખી ભેડે.

થેસો: પણ કાકા, આજે બપોરે તો ચક્રોને ને ગોપાળને હું કુમેરા બતાવવાનો હતો.

વાઘજીભાઈ: કુમેરા ! તે વળી શું ?

ગોપાળ: એ તો 'છબિયું' પાડવાનું છે. કાં વાઘજીકાકા ! ધનુભાઈ પાસે તો ફરી કેવી બેઠી

મથુરભાઈ: (ખોડાનો ખમો હલાવી) હો, હવે આમ બંડ જેવો ક્રમ થઈ ગયો છે? તને એમ લાગ્યું હશે તો હું એને બોલાવીશ. ઘરમાં ભણેલો ગણેલો છોકરો છે ને પારકાની ખુશામત તે વળી દ્રાણ કરે!

ખોડાભાઈ: સારું ત્યારે, બે લાવો એ... પેલી બોસરીમાં બેસો.

મથુરભાઈ: ઘેલા એ... ઘેલા ...!

ઘેલો: (આવતાં) મથુરકાકા! તમને કેટલી ચાર કહું કે મને 'ઘેલો' ન કહેવો.

મથુરભાઈ: ક્રમ ભાઈ, 'ઘેલો' નામ ખરાબ છે?

ઘેલો: હા, ખરાબ જ છે. એનો અર્થ નમે ભણે છે.

મથુરભાઈ: ના, ભાઈ. અમે કાંઈ તારા જેટલું બોલું જ ભણ્યા છીએ! તું જ કહેને, એનો અર્થ.

ઘેલો: એનો અર્થ પાય છે. ખાઈ (ખાંડો). શું હું શોડો છું?

મથુરભાઈ: અરે, ભાઈ! એમ નામમાં શું? નામ મને તે હોય. માણસમાં શુલ્ક હોય તો બસ. અને પેલી કહેવન બોલે છે!—

લક્ષ્મી જેએ લાડમાં, બીખ-તો ધનપાળ:

અમરસિંહ મરના દિસે, નામે શુલ્ક ન રંગાય.

ઘેલો: પણ કાકા, મને ધનુભાઈ કહો તો?

મથુરભાઈ: ધનુભાઈ કહીયું? એમાં શું? પણ વધુ વરસ સુધી તને ઘેલો કહીને બે લાવેલો એટલે એજ નામ હોઈ આવી જાય છે.

ઘેલો: એ તો Practice (મહાવરો) પડશે એટલે આરડી જશે. પણ મને ક્રમ બોલાવેલો!

મથુરભાઈ: આ મંગણીનો દિસાળ કરી આપ ને.

[ઘેલો ગજવામાંથી કાચરી ને છડીપેન લઈને દિસાળ માંડે છે. થોડીવાર દિસાળ કરી]

ઘેલો: આ પાકમાંથી બધો ખરડા ને.

ભાગે બે હજાર રૂપિયા આવે તેમ છે. પણ આ કાનો પાક છે?

મથુરભાઈ: હો, આ દીકરાને હજી કાંઈ ખબર જ નથી! અથા, આ તો તારા ધરનો જ દિસાળ છે.

ઘેલો: હું! આટલી બધી મગફળી પાકી! તો તો બાપા, મને અમાંથી માત્ર અઢીસો રૂપિયા આપો.

મથુરભાઈ: અઢીસો રૂપિયા! તારે શું કરવા બેઠ્યો? તું તો મુંબઈમાં ખૂબ કમાય છે.

ઘેલો: કમાઈ છું મારે શું? યશુ! પડિલોપાઈત મિલ્કનમાં મારો પણ ભાગ છે.

ખોડાભાઈ: આ મોટા ભાગવાળા નીકળી પડ્યા છે! તને ભણાવતાં રૂપિયા દશહજારનું પાણી થયું છે, તે કમા સગવાના ભાગમાંથી લેવાના?

ઘેલો: આજકાલે ફળવણી આપવી તે માયાપની ફરજ છે. તમે તમારી ફરજ બજાવી.

ખોડાભાઈ: અમે અમારી ફરજ બજાવી તો તારે તારી ફરજ બજાવવી બેઠ્યો. ધણપૂમાં અમારી આકરી કરવાની મજીને ઉલ્લેસે અમારી પાસે પૈસા ભાગે છે! તને સરમ નથી આવતી? આટલો બધો ખજાર આરે છે તે નાંખે છે ક્યાં? નથી બેરી કે નથી છોકડું!

ઘેલો: મારો દિસાળ માગવાનો તમને અધિકાર નથી.

ખોડાભાઈ: ત્યારે મારી પાસે એક પૈસા થ માગવાનો તને અધિકાર નથી. રૂપિયા બેઠ્યો છે! શું કરવા? દણ પીવા?

ઘેલો: હું દણ પીઉં છું તેમાં તમારું શું બચ છે?

મથુરભાઈ: અમારું શું બચ છે! અમારું નહિ, ત્યારે કોવું બચ છે? આ... પેટ પાટા બાંધીને તને ભણાવ્યો તે અત્યારે અમને મદદ કરવાને બદલે આમ સારું બાંધે છે! અરે, તારા છાંટા તો આખા ગામને ગાગરે.

ઘેલો: હું કાંઈ ગામમાં ઘેર ઘેર કહેવા નથી કે તમે બધા મરી જમ દણ પીઓ.

સ્નાદ લાગશે તે પાંચે જ.

ગોડાલાલ: હવે લાઈ, ગડુ થયું. તારી સાથે લમણુકી કરવાનો મને વખત નથી. તું તારે જ, અહીંથી.

વેલા: બાપ ક્યાં? મને રૂપિયા આપો. મારે જરૂર છે.

મથુરલાલ: પછી તારે કામ શું છે, રૂપિયાનું?

વેલા: મારે સાયકલ લાવવી છે. આ તમારું બાપ તો ગોળા જેવડું તે ચાલીને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવાય. પણ અમારે મુશ્કેલીમાં તો એક ટેકાણું અહીં હોય તે એક વળી પાંચ માઈલ દૂર હોય. એટલે ચાલીને જઈએ તો બીજે દિવસે સ્મશાન ભેગા થઈ જઈએ. એટલે સાયકલ જોઈએ.

મથુરલાલ: ગોડા! છોકરાની વાત તો સાચી છે. બિચારાને નોકરી કરવી ને કંઈ સાધન ચિન્તા ચાલે! આમ, એને રૂપિયા. ભગવાન કાલ સવારે સારો દિ' બતાવશે ને વેલા મોટો સાહેબ થઈ જશે તો રૂપિયા જ રૂપિયા!

ગોડાલાલ: આ દારૂગિરો શું સારો દિ' બતાવશે?

વેલા: બાપા! તે દિ' પીધો તે પીધો. હવે કાઈ દિ' દારૂ નહિ પીઉં, સાયકલના તો ત્રણસો રૂપિયા ભરશે છે, પણ મેં એક મિનની પસેથી લેવાનું નક્કી કર્યું છે. તે અહીંસો રૂપિયામાં આપી દે લેમ છે. તમે રૂપિયા આપો તો કાલેજ શહેરમાં જઈને લઈ આવું.

ગોડાલાલ: ઠીક. આટલી વખત આપીય. લઈ જાજે. પણ યાદ રાખજે. જો દારૂ પીતો કે બીકી પીતો દેઠો તો ઘરમાંથી કાઢી મૂકીશ.

વેલા: હા. જો દારૂ પીતો દેખો તો કાઢી મૂકજો. પણ બાપા! બીકી પીવાની તો છૂટ આપો. મથુરલાલ! મને એટલી છૂટ અપાવો.

મથુરલાલ: હશે, ગોડા. છોકરા મોટી ઉમરનો છે. ને કમતો ધમતો ઠીકરો આમ તારી આમન્યા રાખે છે. પારે એટલી છૂટ આપ.

ગોડાલાલ: કમતો ધમતો! મથુરમુખી, જરા પૂછે તો ખરા. કે આ સાહેબો કેટલી મૂડી બચાવી છે!

મથુરલાલ: બચાવી તો હશે જ ને.

ગોડાલાલ: અરે, શું મૂળ બચાવી હશે! બચાવી હોય તો આમ સાયકલ લાવવા માટે પાંચે ભીક માગે!

મથુરલાલ: તું ના સમજે, ગોડા. એમ કાંઈ રૂપિયાની થેલીઓ જોડે મેં લાગાતી હશે! એ તો ગેંકમાં જમા મૂક્યા હશે.

ગોડાલાલ: એકમાં મૂકી હશે રાખ. એ તો બધું મથું દારૂમાં. લાઇને દીવવા એણું જોઈએ છે!

મથુરલાલ: હે, દવે મોટ મોટથી ગોળીને મરતી આખરે ઉઘાડી ના પાડ. વાડ સાંભળે, વાડના કડિ સાંભળે. બાંધી મૂકી લાખની!

ગોડાલાલ: હવે મૂકી તો ક્યારની થે ઉઘાડી ગઈ છે. ને ઘરની આખરમાં મેં ક્યારનાય ખૂંચી મૂકાયા છે.

મથુરલાલ: વેલા, જો, સાંભળ. તારા બાપની આંતરડી કેટલી કઠણ છે! ભલા માણસ, મરણ ને રોટલી ખાઈ ખાઈને તને ભણાવ્યો છે. તે જરા ડાહ્યો થા. તું મોટો સાહેબ છે તે તને કાંઈ અમારાથી ઝાણું તો ના કહેવાય.

વેલા: એ તો તમે માળાપ, તે તમારી આગળ છે. કરવાદી થઈ નાથ. પણ ત્યાં તો સાહેબ તરીકે આખરે ભેર રહેવું પડે છે. તમે એક વખત ત્યાં આવીને જુઓ તો ખરા.

મથુરલાલ: ભાગ્યમાં હશે તો આવીશું, લાઈ. પહેલાં તારા બાપને તો લઈ જા. એને મોટરમાં બેસાડી ને ફેરવજે.

વેલા: હા. બાપાને તો રોલ્સ મોટરમાં બેસાડીશ. કેમ બાપા? સાફ, તો મને રૂપિયા આપો. હું કાલે સાયકલ લઈ આવીશ.

ગોડાલાલ: હે લાઈ, રૂપિયા તો આપું છું; પણ મારા ખરા પરસેવાના રૂપિયા છે તે દારૂમાં ના ઉઘાડી મૂકીશ; નહિ તો મારી કઠણતી આંતરડીને શાપ તને લાગ્યા વિના નહિ રહે.

ધેણે: બાપા, તમે બેઠેકર રહ્યાને. હવે તો, હું સુઈ ગયો છું.

[ગોપાળાઈ રૂપિયા ગણી આપે છે. ધેણે તે લઈને ખજાનામાં મૂકી આવ્યો બમ છે.]

મથુરભાઈ: હું ખોડા! આ ઘણાને ફટલા રૂપિયા ખજાન મળતો હશે.

ગોપાળાઈ: દેવ જાણે. મને તો એ ફટલું લાગ્યો છે તે મ ખજાર નથી, ન કે રહેલો ખજાર લાગે છે તે મ ખજાર નથી. શાની નોકરી કરે છે તે મ હું જાણતો નથી.

મથુરભાઈ: ત્યારે તું પૂછી દેખતો હોય તો?

ગોપાળાઈ: એક દિ' પૂછેલું. ત્યારે કે' છે કે, 'બાપા, તમને કોમાં ના સમજ પડે. હું તો આપણા મામલતદારથી જે વધારે લાગ્યો છું. ને મોટા સાહેબની નોકરી છે.' પણ મને તો એવું કાંઈ સાચું લાગતું નથી.

મથુરભાઈ: આપણે જોમ કરીએ. એક દિ' મુંબઈ જઈને જોઈ તો આવીએ.

ગોપાળાઈ: પણ આપણે ક્યાં જઈને એકઠાં? મુંબઈ કાંઈ નાનું છે?

મથુરભાઈ: તું એવું સરનામું લઈ લેજે.

ગોપાળાઈ: એવું સરનામું! અરે, એ તો રહેલો હોઈ હસારમાં તો બતાવે દખખલમાં. મને તો એના બાજવામાં જરાયે હસારો નથી.

મથુરભાઈ: હીક. હું બાતમી મેળવી લાવીશ, લે, રામ રામ! મારે ખેતરમાં જવું છે.

ગોપાળાઈ: ચાલો હુંય આતું. મારે મ ખેતરમાં જવું છે. [ખન્ને બમ છે]

[પાંચો]

પ્રવેશ એકા

[ધેણે શહેરમાં જઈ આવ્યો છે. એક સેકંડ ડેન્ડ સાઈકલ લઈ આવ્યો છે. તેને ધૂટી કરી સાફ કરી રહ્યો છે. શકરો તથા ગોપાળ આવે છે.]

શકરો: કમ ધનુભાઈ, શે'રમાં જઈ આવ્યા?

ધેણે: હા, જઈ આવ્યો.

ગોપાળ: ત્યારે એમારી વસ્તુઓ લાવ્યા?

ધેણે: લાવ્યો તો છું; પણ—

શકરો: પણ છું?

ધેણે: પૈસા ધાર્યા કરતાં વધારે ખેડા. લગાઈના સમય ખરોતે તે હાલ ખૂબ વધી ગયા છે. તેમાંમ અત્યારે તે જમનીના માલની અજાત છે એટલે કાળાં બજારમાંથી મારે સામાન ખરીદવો પડ્યો.

ગોપાળ: કાળું બજાર! એ વળી ક્યાં આવ્યું! હું તો શે'રમાં પાંચ છ વખત જઈ આવ્યો, પણ મેં કાળું બજાર ક્યાંયે જોયું નહિ.

ધેણે: કાળા બજારની ખૂબીજ એ છે. જેમ અંધારોમાં કાળી વસ્તુ જડે નહિ તેમ સમાજના આ અંધેરે વહીવટમાં કાળું બજાર ક્યાંયે જોયું જડે નહિ.

શકરો: તમે તો ધનુભાઈ, આવ્યા એક લાઈ શે'રમાંથી એક દિ' લાંબલું કરવા આવેલા છતાં જેવું ખોલો છે. લાલેલા ખરોતે!

ગોપાળ: પણ મને સમજવો તો ખરા, એ કાળું બજાર ક્યાં આવ્યું? ને એમાં કંઈ કંઈ વસ્તુઓ વેચાય?

ધેણે: જો, તને દાખલો આપી સમજાવું. જાણે ખાંડની અજાત છે એટલે સરકારે બધાને ખાંડ મળે એટલા માટે એના પર અંકુશ મૂકી માપપંથી કરી છે.

શકરો: એ અંકુશ ને માપપંથીજ ખોટાં. આ... આપણે ત્યાં ફટલું જવું ધાન થાય છે! પણ શે'રમાં તે દિ' આપણા જોગખીતો શે'રને ત્યાં હું ગયેલા ત્યારે ગુમાસ્તો સરકારી દુકાનેથી અનાજ લાવ્યો તે મહિનાના અચ્છેરે જોખાં અલ્યા, અચ્છેરોના ભાતે તો હું એકલોજ એક ટંકમાં ખાઈ જાઉં. ને શે'રનાં માણુકું મહિના દિ' શી રીતે ચલાવતાં હશે?

ગોપાળ: સરકારી માણુકુંને અકલજ આઈ.

ધેણે: એમ નથી. આપણે તો આ

સાચવવાનું, એટલે આપણા ગામમાં ચોખા પાક્યા એટલે આપણને સંતોષ. આપણને ચિતાજ નહિ. આપણને ખાંડ નોખતી હોય તો આપણને ફેટલી મુશીબત પડે છે? તેવુંજ બધાને થાય. અને સરકાર ને તો આખા દેશની ચિંતા કરવાની છે. સુવર્ણીશ કરેડ માણસોને ખાવાનું આપવા છે. જે અંકુશે ને માખખંધી ના રાખે તો અમુક પૈસાદાર લોકો ધાન્યનો સંગ્રહ કરી લે ને ગરીબોને બૂખ-મરણ પડે.

શકરો: હા. પણ આ કાળાં બજાર એટલે શું તે તો તમે કહ્યું જ નહિ.

ધેણા: હવે આ અંકુશે ને માખખંધી બીજા દેશો-માંય છે; પણ ત્યાં કાળાં બજાર નથી. કાળાં બજાર તો માત્ર હિંદમાંજ બેવામાં આવે છે અહીં—

ગોપાળ: ભાઈસાંજ એ તમારા ભાષણમાં અમને શી સમજ પડે! અમને ગાયકાંના લોકને સમજવવું હોય તો અમારી બોલીમાં કહો.

ધેણા: જુઓ, આપણે ત્યાં ખાંડ બનતી નથી. અહીં માખખંધીની દુકાને તો માત્ર મહિનાની ચેલુશોર ખાંડ મળે છે. હવે તમારે ત્યાં વરો આવે ને તમારે વધારે ખાંડ નોખતી હોય તો તમે શું કરો?

ગોપાળ: દલીચંદ શેઠને ઘેર વણીયે મળે છે.

ધેણા: પણ શું લાવે મળે છે?

ગોપાળ: ભાવ વળી શું હોય! બજાર ભાવ. દોઢ રૂપિયે શેર.

ધેણા: ત્યારે એનુંજ નામ કાળું બજાર. સરકારે ખાંડનો ભાવ બાંધ્યો છે સાત આને શેર, ને દલીચંદ લે છે દોઢ રૂપિયે. એટલે એક શેરે એક રૂપિયો ને એક આનો વધારે લે છે.

ગોપાળ: પણ એ તો અજાના ભાવ.

ધેણા: પણ દલીચંદ શેઠ ખુલ્લી રીતે તમને વેચી કે છે?

શકરો: ખુલ્લી રીતે વેચે તો પોલીસવાળા પકડી તથા.

ધેણા: ત્યારે હવે, સમજ્યા. સરકારે દરેકને અમુક જથ્થાથી વધારે ખાંડ વરમાં સંઘરવાની મનાઈ કરી છે. ને સરકારી દુકાનદાર સિવાય બીજાંથી ખાંડ વેચાય નહિ. અને સાત આનાથી વધારે ભાવ લેવાય નહિ. છતાં દલીચંદ શેઠે ધની રીતે ખાંડનો જથ્થો સંતોડી રાખ્યો, અને પ્રખૂની મુશ્કેલીનો લાલ લઈ ખૂબ ભાવ લેવા માંડ્યો. એનું નામ કાળાં બજાર. આ... એવા એક બજારમાંથી હું તમારે માટે કાપડ લાવ્યો છું ને સીવવાયે નાખી આવ્યો છું. પંદર રૂપિય પછી તૈયાર થઈ જશે એટલે લઈ આવીશું.

શકરો: ને પેલી વિચાયતી બીટિયું લાવ્યા કે!

ધેણા: હા. તેમ લાવ્યો છું. (પંદર વર્ષ બે સિગારેટનાં પેકેટ લઈ આવે છે. ને બંનેને આપે છે. બંને સળગાવી પીએ છે.)

ગોપાળ: હવે એણે કાચ? એણે બચિયું કેખવાનો?

ધેણા: એય લાવ્યો છું. (દરબીન અને થોડાં કચકડાની પટ્ટી પર લીધેલાં ચિત્રો આપે છે. બંનેને બેવામાં તક્લીન થાય છે. એટલામાં ધેણા સાયકલ ગોડવી લે છે.)

ગોપાળ: (સિગારેટના દમ મારી) બનુબાઈ, આ થયું થયેનું કેટલા રૂપિયાનું થયું?

ધેણા: સાત રૂપિયે વારનું કાપડ. એક સુદમાં સાત વાર નોંધ્યો. એટલે આગળપચાસ રૂપિયા એના થયા. ત્રણ ત્રણ વારનાં બે ખમીસ તે જ વાર કાપડ થયું તે અડી રૂપિયે વારનું. એટલે પંદર તેના. ચાર રૂપિયાનાં મોજા ને પંદરના બટ કુટલા થયા.

શકરો: દેવ જાણે. અમને વળી દિસાજ કરનાં આવડતો હોત તો નોંધ્યો છે શું!

ધેણા: (હસીને) Simpleton (વલન મૂખ) નો, આંધી રૂપિયા થયા. હવે સિગારેટના એક રૂપિયોને આ કાચના દસ રૂપિયા એટલે અગિયાર એ થયા. કુલ રૂપિયા થયા ચોરાણું. સુદ ને ખમીસની સિલાઈના જુદા. પદ્મ મારે જવા આવવાનાં ને આ ધામ્પીનદ બાર રૂપિયા તે દરેકને લાગ જ જ રૂપિયા આવ્યા. એટલે એક એક જતું: એ સી રૂપિયા લાવે.

ગોપાળ: સૌ રૂપિયા! અદલા શકરા, શું કરશું?
મારી પાસે તો કાંઈ નથી. ને ડોસો તો આપે એવા નથી.

શકરા: કાંક કરવું તો પડશે જ. ધનુભાઈએ
બિચારાએ આપણે લીધે મહેનત કરીને બધું લાવ્યા ને
એમના પૈસા ખોટા ના કરાય.

ગોપાળ: ખોટા કરવતું કાણુ કહે છે! પણ
લાવવા કયાંથી?

યેસો: અરે, એમાં શું! તમારો ઉમર ફટલી!

શકરા: હું બાપીસ વરસનો થયો. ને ગોપાળ તું

ગોપાળ: હું બે બાપીસનો તો થયો.

યેસો: ત્યારે જુઓ હું આ ખાતું પાકું છું એમાં
તમે સદી કરી આપો. પછી તમને મળે ત્યારે આપવો.

ગોપાળ: પણ એમ કયારે મળશે!

યેસો: અરે, ડોસો મહે ત્યારે તો તમારા હાથમાં
આવશે ને.

શકરા: મારો ડોસો તો મનેય પહેલાં લગવાનને
ધેર મોકલે એવા છે.

યેસો: ત્યારે કાંક કરીશું વળી, યુક્તિ. હમણું તો
ખાના પર સદી કરી આપો. મારે ક્યાં વ્યાજ લીધું છે!

ગોપાળ: ના, ના, તમે તો અમારા સારા માટે
કરો છો.

યેસો: અને જુઓ, તમારાં કપડાં આવી ગય,
પછી એ પહેરીને તમે ઊભા રહેજો હું તમારી જગી પાડી
દઈશ.

શકરા: હું ધનુભાઈ! તમે પાડી દેશો!

યેસો: હાસતો. મને આવડે છે તો પાડી દઈશ.

ગોપાળ: બરાબર તમારા જેવી જ જગી આવશે!

યેસો: મારા જેવીજ. માત્ર પેલી મારી બાજુમાં
મી છે એવી શાઈ સી તમારી બાજુમાં નહિ હોય એટલે

શકરા: એ તો ઠીક લગા, પછુ હું ધનુભાઈ! કપડાં
વહેલાં ના આવે! અતી ધનો દરજી તો સાંજ પડે ફેડિયું
આવીને આપી દે.

યેસો: હા. પણ આ તો કંપનીમાં સીવના આપ્યું
છે. કંપનીમાં તો ફેટલાયે દરજીઓ. કામ કરે તોય પાર
ના આવે. આ તો રૂપિયન આજ્ઞા આપે! એટલે પંદર
દિ' માં તૈયાર થશે. નહિ તો ત્રણ મહિનેય વારો ના આવે.

ગોપાળ: હેં ધનુભાઈ! પછી અમને મુંબઈ લઈ
જશો!

યેસો: લઈ જાઉં. પણ પણ મુંબઈ જતાં પહેલાં
ત્યાં રહેવા માટે તમારે લાયક બનવું પડશે.

શકરા: તમે કહેશો તેમ અમે કરીશું; પણ અમને
મુંબઈ લઈ જવો.

યેસો: સાહે, એમ કરીશું. હવે ચેલા ખાતા પર
સદી કરી આપો છો ને!

ગોપાળ-શકરા: (એકી સાથે) હાવે. અમ નહિ!

યેસો: (કાગળ કાઢી લખે છે) "આજરોજ અમે
નાચે સદી કરનાર ગોપાળ અમથા તથા શકરા મકનદાસ
લખી આપીએ છીએ કે અમે બન્નેએ તમારી પાસેથી બની
રૂપિયા રોકડા લીધા છે તે તમે ત્યારે મારો ત્યારે અમે
બન્ને અમર અમારામાંના પ્રત્યેક તમને પાછા આપવા
જાંધાયેલા છે. અમે બે તમને ના આપીએ તો અમારી
મિત્રતામાંથી અમારે ભાગે આવના મિત્રતામાંથી-તમે વચૂલ
કરવા હક્કવાર છે. આ ખાતું અમે શુદ્ધિમાં અને અચૂક
હોશિયારીથી વાંચી વંચાવી પાકું થઈ પાડી આપ્યું છે
ને તે અમારા વાજા વારગાને કમળ મંજુર છે."

(યેસો વાંચી બતાવે છે)

યેસો: હવે સદી કરો.

ગોપાળ: પણ અમે તો બળેલા નથી.

યેસો: હું પૂંદાવું તેમ થૂંટો (બન્નેના હાથ પરથી
થૂંટાની સદી કરાવી લે છે. વાઘજીભાઈના અવાજ ફરથી
આવે છે. બધા સળંગની મિત્રાદેશો રોકાઈ
રેલી જગીઓ સનાની દે છે કાઠા)

ઘડી માળી ખિસ્સામાં મૂકે છે. બધા ચિત્તે ભેવા મંડી પડે છે)

વાયલ્લાઈ: (પ્રવેશ કરતાં) અલ્યા છોકરવ્વો, શું કરે છે?

ઘેલો: એ તો આ જાણે જોવાળને ને શકરાને ખતાવું છું.

વાયલ્લાઈ: પણ હમણાં ઘડી પહેલાં તું એમના હાથ ઝાલીને કાગળ પર કાંક લખાવતો તો ને?

શકરા: એતો—એતો—કાકા, બહુ એમ છે કે—કાકા! એતો—એ ...

વાયલ્લાઈ: આમ જેજે ફેફે કેમ થઈ જાય છે?

ઘેલો: એ તો કાકા, આમને હું લખતાં શીખવતો હતો, આજે થોડો કંકડો શિખ્યાડ્યો.

વાયલ્લાઈ: બેઈ, મને દેખાડ તો ખરે. એમણે કેવું લખ્યું છે?

ઘેલો: હજી તો આજે જ શરૂઆત કરી તેમાં શું દેખાડું? ચાર પાંચ દિવસ પછી બરાબર આવડી જશે એટલે ખતાવીશ. હમણાં તો માત્ર આડા અવળા લીટા દેખાશે.

વાયલ્લાઈ: (સ્વગત) ખરે બેટા પાંચે ગણે છે. કાંક દાળમાં કાણું હશે જ. નહિ તો આ શકરા આ શિખાવિયા ના થઈ જાય. (પ્રગટ) હશે ભાઈ, ના ખતાવીશ પણ આ જાણ્યું તો ખતાવ.

ઘેલો: ફિટલીક ખિલસ જાણે સંતાડી આજીન ખતાવતો] લ્યો કાકા, જુઓ.

વાયલ્લાઈ: [સ્વગત] પેલી સંતાડી એમાં કાં બેઈ છે. [પ્રગટ] સરસ છે ભાઈ. જોવાળ તથા શકરાને હ્યો, હવે કાંતે બેજે. તમે કાંઈ નાના પીકલા નથી? આજો દિ' જાણ્યું દેખ્યા કરો. હાલો, એતરમાં.

જોવાળ: હાલો કાકા. જોવાળ વાયલ્લાઈની પાંચ જાય છે. શકરા જડપથી ઘેલાના કાંનમાં કોઈક કદી વાયલ્લાઈની સાથે થઈ જાય છે. વાયલ્લાઈ ગમ્મ સંકારી બેઈ રહે છે.]

ઘેલો: [જાણના મથા પડી] જો માજીઓ તે જાળમાં આવી છે. મુંબઈમાં બેકાર રખડતો હતો તેના કરતાં અહીં સારી પેદાશ છે. ખાસ્તા ચો રૂપિયાનું લખ્યું પડ્યું!

(મનમાં મલકતો સાયકલ દોડીને જાય છે)

(અંક ૧નો સમાપ્ત)

એપ્રિલ ૧૯૫૦માં મુંબઈ ધારાસભામાં પસાર
 થયેલા "પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ" (Public Trust Act)
 એ જાહેર હિતાર્થે થયેલો એક અતિ આવશ્યક અને
 અગત્યનો ધારો છે. સખાવતી અને ધાર્મિક ટ્રસ્ટોમાં
 કોરોડો રૂપીયાની મુદી સમાયેલી છે, અને આ ગોળી
 રકમોના હિસાબ ખિતાબોમાં ધણીજ ગેરવ્યવસ્થા પ્રવર્તે
 છે. આ પરિસ્થિતિમાં જનહિતાના આંખ ઉપયોગી ધારાને
 જનતાની ધાર્મિક બાંહેધરીમાં આડખીલી રૂપે ગણવો એ
 ઘણું જ બેહુકું છે. આ ધારો

કેળાં પહેલાં મુંબઈ સરકારે
 સાર્વજનિક ટ્રસ્ટોની વ્યવસ્થા-
 માં તપાસ કરવાના હેતુથી
 માનનીય શ્રી. જસ્ટીસ
 રોડેસકરનાં પ્રમુખપણાં નીચે
 એક સમિતિની રચના કરી હતી.
 આ સમિતિને, તેના કાયદેજ
 પ્રમણે હિંદુ અને જન જ્ઞાતિ-
 ઓના લાભાર્થે થયેલાં જાહેર
 ધાર્મિક અને સખાવતી ટ્રસ્ટોની
 વ્યવસ્થાની તપાસ કરવાની
 સૂચના કરવામાં આવી હતી.
 આ સમિતિએ પોતાની
 ભલામણો જુદા જુદા. ૧૭
 વિભાગોમાં રજુ કરી હતી.

ધારાની પશ્ચાદ્ ભૂમિકા

સરકારે આ સમિતિની
 ભલામણો અને તેની સાથે
 સમિતિના ફેટલાક સભ્યોનાં
 અન્ય મતમતાંતરોને પુરલું
 લક્ષ આપેલ છે. મુંબઈ
 ધારાસભાના ફેટલાક
 મુસ્લિમ સભ્યોએ 'વોકર્સ'
 સંબંધે તૈયાર કરેલ એક
 ખરડા ઉપર. પણ, આ ધારો

પછી વખતે, ધ્યાન આપવામાં આવ્યું હશે. આ રીતે
 સમગ્ર દષ્ટિએ વિચાર કરીને, મુંબઈ સરકારે - ઉપરની
 સમિતિની ફેટલાક અગત્યની ભલામણોને એક ખરડામાં
 સ્વરૂપમાં મુકીને તે સંબંધી એક કાયદો પસાર કરવાનો
 નિશ્ચય કર્યો - આમ આ કાયદો, યોગ્ય રીતે, સર્વ સાતિ.
 ઓના લાભાર્થે કરવામાં આવેલ ધાર્મિક તેમજ સખાવતી
 ટ્રસ્ટોને લાગુ પડી શકે તેવી ભલામણ કરવામાં આવી છે.

ત્યાર પછી આ ખરડો મુંબઈના બન્ને ધારાસભાના
 સભ્યોની બનેલી એક સમિતિ (Joint Committee)
 ને તેની ભલામણો અને અધિપ્રાય રજુ કરવા માટે
 સોંપવામાં આવ્યો હતો. આ સમિતિના સભ્યોએ ખરડાનો
 તેમજ જનતાના તેની ઉપરના પ્રત્યાધાતનો કાળજીપૂર્વક
 અભ્યાસ કર્યો. ફેટલાક લોકોએ મરજયાતપણે પણ આ
 સમિતિ સમક્ષ ખરડા ઉપર પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા
 અને સમિતિના સભ્યોએ આ વિચારો લક્ષમાં લઈને

ખરડાની કલમોમાં ફેટલાક
 આવશ્યક સુધારાઓ સૂચવ્યા.
 આ પ્રમણે મુંબઈના આ
 ધારો, ધારાસભ્યોની ભલા-
 મણો ઉપર તેમજ ખીજ
 નિષ્પક્ષ અનુભવીઓના મતમ-
 તાંતરો ઉપર અને મુસ્લિમ
 ધારાસભ્યોએ તૈયાર કરેલ
 'વોકર્સ' ઉપરના ખરડા ઉપ-
 રથી રચાયેલો છે અને તેથી
 આ ધારો ખુબજ વિશાળ
 દષ્ટિથી અને જુદા જુદા
 પક્ષો વચ્ચે સમજુતીથી ઘડ-
 વામાં આવ્યો છે.

ધારાનો શુભ હેતુ

આ ધારા પ્રમાણે, ખીજ
 ઉપયોગી અને અધિશ્રદ્ધાથી
 કરેલાં દાનને 'સખાવત'
 રાખદની વ્યાખ્યામાંથી બાકાત
 રાખવામાં આવેલ છે. સાર્વ-
 જનિક ટ્રસ્ટોના યુગ્મજુત
 હેતુઓની નિષ્કળતાને અંગે
 કે ખીજાં દાણપણ કારણોને
 અંગે તેમની આવક કે તેમનાં
 અવશિષ્ટ નાણાં ખીજ ઉપયોગી

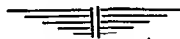
ન પડ્યાં રહે તે માટે આ ધારામાં ખાસ કલમ
 દાખલ કરવામાં આવી છે. સખાવતી - અધિકારીઓ
 (Charity Commissioners) અને તેમનાં મદદનીશ
 અધિકારીઓને વિશાળ સત્તાઓ આપવામાં આવી છે.
 પરંતુ સાથે સાથે તેઓ વધુ પડતી કૃપકમત ન કરી શકે
 તેથી પણ ન્યેગાદા કરવામાં આવી
 નિરીક્ષણ, યોગ્ય હિસાબખીતખ

સખાવતો અને ધાર્મિક ટ્રસ્ટોના વહીવટમાં
 અનાયાસે પેસી જતાં દુષણોને દૂર
 કરવાના અને દાતાઓના ધ્યેય અનુસાર
 એને ખરા અર્થમાં લોકોપકારક
 બનાવવાના હેતુસર રચાયેલો

મુંબઈ રાજ્યનો

સાર્વજનિક ટ્રસ્ટનો

કા ય દો

લેખક :

યુ. એસ. ખૂચ

બી.એ., એલ.એલ.બી.

મેડરેટ

ની ગેરવતીભુક માટે શિક્ષા વગેરેને માટે બીજી કટેલીક કલમેનો પશુ સંભાવેશ કરવામાં આવેલ છે. વ્યવસ્થિત દરેકને કારોબારીની કનકગત નહીં થાય તેવી પશુ આ ધારામાં ખાતી આપવામાં આવી છે. કાયદાને અમલ કરનારા અધિકારીઓમાં જે જનહિતની ભાવના અને પ્રમાણિકતા હશે તે સાર્વજનિક દરેકોનાં જે હપ્તે આજે હાતીઓની, હાંનના હેતુઓની અને જનતાની હંસીરૂપ થઈ પડ્યાં છે તે જરૂર દૂર થશે, અને સુવ્યવસ્થાને લીધે હાતની અવિરત ધારાને યોગ્ય ઉત્તેજન મળશે એમ અવશ્ય આશા રાખી શકાય.

લોકકલ્યાણ માટેના ધાર્મિક તેમજ સખાવતી દરેકના નિયમન માટે તેમજ તેમની સુવ્યવસ્થા માટેના આ ધારાનાં, મુંબઈ ધારાસભામાં, બીજાં વાંચન વખતે મુંબઈના કાયદા-પ્રધાન શ્રી. દિનકરરાવ દેસાઈએ એવી ખાતી આપી હતી કે આ ધારા નીચે 'સાયપ્રસ' (Cyprus) નો સિદ્ધાન્ત લાગુ પાડવામાં આવેલ હોવાથી એક જાતિનું ભડોળ બીજી જાતિના ઉપયોગ માટે વપરાશે તેવી રેકરડ રાખવાને કોઈ કારણ નથી. વધુમાં તેમણે એમ પણ જણાવ્યું હતું કે આ ધારાથી કોઈપણ ધર્મનું કે સાર્વજનિક દરેકનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરીને તેમનાં નાણાં ખિનધાર્મિક ઉપયોગમાં લેવાનો સરકારનો કોઈ ઇરાદો નથી. તેમજ અમુક જાતિને માટેજ કરેલા દરેકના લાભથી તે જાતિને વંચિત રાખવાનો પણ આ ધારાનો હેતુ નથી. આ ધારાનાં બીજાં વાંચન વખતે કેટલાક મુસ્લિમ ધારા-સભ્યોએ એવી દલીલ કરી હતી કે 'મુસ્લીમ વૉકફસ'ને આ ધારામાંથી બાકાત રાખવાં જોઈએ, કારણ કે તે દરેકો ખુદાની માલીકીના છે. પરંતુ માનનીય કાયદાપ્રધાને આ મતનો અસ્વીકાર કર્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે મુંબઈ સરકાર જાતિ અને જાતિ વચ્ચે ભેદ ઉત્પન્ન કરવાને તૈયાર નથી. તેમણે એમ પણ કહ્યું હતું કે મુસ્લિમ દરેકોને પણ હિન્દુ અને જેન દરેકે જેવાજ હિસાબખોતાજતા નિયમો લાગુ પડે છે અને આ ધારે કાયદાનું સ્વરૂપ લેશે ત્યારે સખાવી જાતિઓને એક સરખી રીતે લાગુ પાડવાથી કોઈપણ જાતિ ઉપર આજ વડી પડવાની જિનકુલ શક્યતા નથી. આ ધારામાં 'મુસ્લીમ વૉકફસ'ને અંગે જે કલમે દાખલ કરવામાં આવી છે તે પ્રાંતીય વૉકફ સમિતિએ રજુ કરેલ ખરડા ઉપર રચાયેલ છે. તદુપરાંત 'વૉકફસ'માં પણ કેટલીક ગેરવ્યવસ્થાઓ આવે છે તે સંખ્યાથી જલ્લા અદાલતોના ચુકાદાઓ પણ ખાતી પુરે છે અને તેથીજ 'વૉકફસ' ઉપર પણ સરકારી અંકુશની વર્ણી જરૂર છે.

વિરોધીઓની શંકાનું સમાધાન

આ ધારાની ચર્ચા દરમિયાન મુસ્લીમ સખાવતી દરેકોને પણ વિસ્તૃત અર્થમાં લાગુ પાડવામાં આવેલ 'સાયપ્રસ' (Cyprus) નો સિદ્ધાન્તને, મુંબઈ ધારાસભાનો વિરોધપક્ષના નેતા શ્રી. જી. એ. ખાને સખા વિરોધ કર્યો હતો. આ 'સાયપ્રસ'ના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે હાતાનું દરેક પાછળનું મૂળ ક્ષેત્ર જે નિષ્ફળ નાથ કે અસંબંધિત અને તે તેને બદલે તેને ધણાંજ મળતાં આવતાં બીજાં કોઈ પણ ક્ષેત્રને અપાવતી શકાય. શ્રી. ખાને જણાવ્યું હતું કે આ જાતનો સિદ્ધાન્ત મુસ્લીમ દરેકોને લાગુ પાડવાથી મુસલમાનોની અતર્ગત ધાર્મિક લાગણીઓને ધણુંજ દુઃખ થશે.

સરકાર ઉપર, સાયપ્રસ'ના સિદ્ધાન્ત આગત મૂકાયેલા આતેષોના જ્વાળામાં કાયદાપ્રધાન શ્રી. દિનકરરાવ દેસાઈએ જણાવ્યું હતું કે હિન્દુઓએ પણ કોઈપણ કચવાટ વગર તે સિદ્ધાન્તનો અને દરેકોને ભડોળોની, હેતુએ પૂરતી ફેરબદલીની સ્વીકાર કર્યો હતો. મુંબઈ શહેરમાંજ હિન્દુઓનાં કેટલાંક મંદિરો માટેનાં ભડોળોનો ફેળવણીના હેતુએ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. "દેવ દ્રવ્ય" સિવાયનાં ભડોળો માટે જેનોએ પણ આ સિદ્ધાન્તને અનુમોદન આપેલ છે. શ્રી. દેસાઈએ પ્રખ્યાત ધારા-શાસ્ત્રીઓના ચુકાદાઓમાંથી અપવરજો ટાંકીને પૂરવાર કરી ગતાવું હતું કે મુસ્લીમ કાયદામાં અને મુસ્લીમ વ્યવહારમાં પણ 'સાયપ્રસ'ના સિદ્ધાન્તને માન્ય રાખવામાં આવેલ છે. ત્યારે હાતાને મૂળખૂત હેતુ મળાદિત હોય કે તે કોઈપણ કારણસર નિષ્ફળ નાથ ત્યારે 'સાયપ્રસ'ના સિદ્ધાન્ત અનુવાદ તેને મળતા આવતા બીજા કોઈપણ હેતુ માટે દરેકનાં ભડોળોને ઉપયોગ થશે જોઈએ. મુસ્લીમ કાયદાશાસ્ત્રીઓ માનતા હતા કે ભડોળોના હેતુઓની આ જાતની ફેરબદલી જરૂરી, જીનકીય અને યોગ્ય છે. ત્યારે સખા અને સંજોગો બદલાય ત્યારે ભડોળોના ઉપયોગ પણ જરૂર બદલાવા જોઈએ. કાયદાપ્રધાન શ્રી દિનકરરાવે એમ પણ જણાવ્યું હતું કે આ ધારાથી મુસલમાનોની ધાર્મિક લાગણીઓને દુઃખ પહોંચશે એવું માનવાને તેઓ નેપાર નથી. કારણ કે આ ધારે કોઈ અમુક ધર્મ કે જાતિ માટે રચેલ નથી, પરંતુ તે સમગ્ર જનતાના લાભાર્થે બસાયેલ છે. આ ધારામાં એવું કાંઈ પણ નથી કે જે કોઈપણ ધર્મના સિદ્ધાન્તોની ચિદ્ર દોષ આ ધારા

નીચે સંખાવતી—અધિકારીઓને એકલથુ સત્તા આપવામાં આવી છે તેવી સૂચના જવાબમાં તેઓએ જણાવ્યું હતું કે સંખાવતી—અધિકારીઓને ‘સાયપ્રસ’ના સિદ્ધાન્તોનો અમલ કરવાની સત્તાજ તથી. પરંતુ માત્ર સૂચનાઓજ કરવાનો અધિકાર છે.

આ ધારાને ૧૨ પ્રકરણોમાં વહેંચી નાખવામાં આવેલ છે. હવે આપણે તે ખરડાની અગત્યની કલમો તપાસીએ:—

ધારાકીય ભેગવાંઓ:—

‘પહેલી કલમમાં ખરડાનું ‘ટૂંક’ નામ, તેનું કાર્યક્ષેત્ર તથા તેના અમલ વિષે કહેવામાં આવ્યું છે. તેની પેરા કલમ (૩) માં જણાવ્યા મુજબ મુંબઈ ચેમ્બરની સરકાર એક જાહેરનામાંથી કોઈપણ એક ટ્રસ્ટ કે કોઈપણ વર્ગના સ્વયં સાર્વજનિક ટ્રસ્ટોને આ કાયદો લાગુ પાડી અથવા તે તે કાયદાની કોઈપણ કલમમાંથી તેમને બાકાત રાખી શકે. સાથે સાથે એવી પણ સમગ્ર રાખત.માં આવી છે કે ઉપર વર્ણવેલ, કોઈપણ ટ્રસ્ટને કાયદો લાગુ પાડવું કે તેને તેમાંથી બાકાત રાખવું, જાહેરનામું જાહેર પાકનાં પહેલાં, તે જાહેરનામો ખરડો, લોકમત મેળવવાને માટે, છપાવવામાં આવશે. આથી કોઈપણ ટ્રસ્ટને આ કાયદો લાગુ પડતાં પહેલાં તેમાં રસ ધરાવતી વ્યક્તિઓને સરકાર સમક્ષ તેમના વાંધા રજૂ કરવાની તક મળશે. બીજી કલમમાં કેટલાક શબ્દોની વ્યવસ્થાઓ આપવામાં આવી છે.

ત્રીજી અને ચોથી કલમોમાં આ કાયદાને અમલી જતાવવાને માટે જરૂરી સંખાવતી—અધિકારીઓ (Charity Commissioners) અને તેમના મદદનીશો તથા બીજા અધિકારીઓની નિમણૂકને માટે ભેગવાઈ ફરવામાં આવી છે. નવમી કલમમાં સંખાવતી હેતુઓ (Charitable Objects) કાને કરવાંય તે દર્શાવવામાં આવ્યું છે. આ કલમ હિંદની તેમજ ઇંગ્લેન્ડની અદાલતોનાં ચુકાદાઓ ઉપરથી જાણવામાં આવી છે.

કલમ ૧૪ થી ૩૧ સાર્વજનિક ટ્રસ્ટોની નોંધણી (Registration) સંબંધી છે. નોંધણીમાં અમુક ટ્રસ્ટ સાર્વજનિક ટ્રસ્ટ છે કે નહીં કે અમુક મિલકત ટ્રસ્ટ મિલકત છે કે નહીં તે સંબંધી સંખાવતી—અધિકારીના ચુકાદાની વિરૂદ્ધ હાઈકોર્ટમાં અપીલ થઈ શકશે

કલમ ૩૧ માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે સાર્વજનિક ટ્રસ્ટ સંબંધી કોઈપણ દાવો, તે ટ્રસ્ટની નોંધણી ન થઈ હોય તો, કોઈપણ અદાલતમાં સાંભળવામાં આવશે નહીં, તથા તે સંબંધી કોઈપણ ચુકાદો આપવામાં આવશે નહીં.

કલમ ૩૨ થી ૩૬ માં સાર્વજનિક ટ્રસ્ટના હિસાબ ખતાબ માટેની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. ૩૪મી કલમ ઓડિટર ઉપર બેટરકારી અને ગેરકાયદેસરના તમામ કિસ્સાઓ ઉપર ‘રીપોર્ટ’ કરવાની ફરજ પાડે છે. કલમ ૩૫ થી ૪૧ સંખાવતી અધિકારીઓના સાર્વજનિક ટ્રસ્ટ ઉપરના કષ્ટ સંબંધી છે. કલમ ૪૨ થી ૪૭ માં સંખાવતી અધિકારીને જરૂર પડે ત્યારે સાર્વજનિક ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટી તરીકે કાર્ય કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે અને ફાટું તેની આ જાતની નિમણૂક કરી શકે છે. ૫૦મી કલમ સાર્વજનિક ટ્રસ્ટ સંબંધી દાવાઓ માંડવાની વિધિની રજુઆત કરે છે. આવા દાવાઓ સંખાવતી—અધિકારી દાખલ કરી શકે અથવા તે તેની સંમતિથીજ દાખલ કરી શકાય. ૫૧મી કલમમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે જે ૫૦મી કલમ નીચે સંખાવતી—અધિકારી દાવાની મંજૂરી ન આપે તે તે નિર્ણયની સામે Bombay Revenue Tribunal ને અપીલ થઈ શકે. કલમ ૫૦ થી ૫૨ ને અંગે મુંબઈમાં એક્સેક્યુટિવ જનરલ અને જજાઓમાં જજા કલેક્ટરે સાર્વજનિક ટ્રસ્ટે સંબંધક કામગિરીમાંથી મુક્ત થશે. ૫૩મી કલમ ‘એકત્રીકયુદર’ ઉપર કોઈપણ સંખાવત કે ટ્રસ્ટ સંબંધી હકીકતની, સંખાવતી અધિકારીને ખબર આપવાની ફરજ પાડે છે. ૫૪મી કલમ ધર્મદા લગ્નોળોની વ્યવસ્થા માટેની છે. ૫૫મી કલમમાં સંખાવતી અધિકારીઓને ટ્રસ્ટ મિલકતને ‘સાયપ્રસ’નો સિદ્ધાન્ત લાગુ પાડવાને માટે ફાટું અરજ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે ટ્રસ્ટી અથવા તે સંખાવતી અધિકારી આવી અરજ કરી શકે. કલમ ૫૭ થી ૬૦ Public Trust Administration Fund સંબંધી છે.

૬૬ અને ૬૭ નંબરની કલમો ગુન્દાઓ સંબંધી છે. અને ૭૦ થી ૭૨ નંબરની કલમો મદદનીશ સંખાવતી અધિકારીના ચુકાદાઓ ઉપર સંખાવતી અધિકારીને અને કેટલાક કિસ્સાઓમાં સંખાવતી અધિકારીના ચુકાદાઓ સામે પણ અપીલની ભેગવાઈ કરે છે. કલમ ૭૩માં ફરાવવામાં આવ્યું છે કે કોઈપણ મિલકત ટ્રસ્ટ મિલકત છે કે નહીં તે નક્કી કરવાનો અધિકાર સંખાવતી

વતી અધિકારી કે તેના મદદનીશ અધિકારીઓને હોવા છતાં, તેઓના તે સુકાલ ઉપર ન્યાયકોર્ટ નિર્ણય લઈ શકે છે. ૧૦મી કલમમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં કાયદાની રૂચી નીમાયેલ અધિકારીઓના સુકાલો આ અંતિમ હોય ત્યાં ન્યાયકોર્ટને કોઈપણ સત્તા નથી. કલમ ૮૧ (૧) પ્રમાણે આ કાયદાની નીચે આપેલી સત્તાના અમલ દરમિયાન સરકારે કે કોઈપણ અધિકારી-એ શુદ્ધશુદ્ધી કોઈપણ કચું હોય તો તેની સામે દાવો

કરી શકાય નહીં, રાજ્યનો સરકારની અગ્રહણી સમિતિ લીધા-વગર કલમ ૫૦ની નીચે સખાવતી અધિકારની સામે કોઈ પણ દાવો લાવી શકાય નહીં.

આ પ્રમાણે મુંબઈની કૅબિનેટ સરકારની જનસિત અને લોકકલ્યાણની નીતિ અનુસાર રાજ્યની અંદરનાં ધાર્મિક તેમજ સખાવતી સામૈજનિક દરેકની સુવ્યવસ્થા માટે આ કાયદો અમલમાં લાવવામાં આવેલ છે.

ચલાવો હળ

ચલાવો હળ, ચલાવો હળ, ચલાવો હળ,

આવો આમ વાસીઓ ચલાવો હળ
સહુ કિશાન સાથીઓ ચલાવોહળ

...ટેક ૧

સૌ આન્ય પાકમાં કરીને કરકસર
તાંતુ તસુ જમીનમાં અનાજ કર
રાત દી મચ્છો રહે છું ખેતપર
મુક્તિની બટો મજલ, ચલાવો હળ ૩

કામદાર જો મચ્છો મશીનપર
સૈન્ય દા હીકે છે સમર લોમપર
વિજયની ધ્વજ ચહી છે બોમપર
ગડ બંડે છે માત, બંધાની ઉપર
મચ્છો રહેતું મોરચે જમીનપર

મુક્તિની બટો મજલ, ચલાવો હળ ૫

સ્વદેશબંધુઓ તરફ કરી નજર
જૂએ રહે ન કોઈ ભાઈ, કોઈ ઘર
અપાર પાક અન્નાની લલ્લો ફસલ
મુક્તિની બટો મજલ ચલાવો હળ, ૨

આજ ના ઉશો રહી નિરાંત કર
આજ ના મુતો રહે છું બેરીકર
બચાવ તારો દેશ છું કરી કમર
મુક્તિની બટો મજલ, ચલાવો હળ ૪

ખાતરો પુરાય જેમ ખેતમાં
બંધનો કપાય માતુસોમનાં
જો સ્વાય રાજ્ય, આજ લોકનાં
ખેડ, ખેતરો ઝુઝુમી જોરમાં
મુક્તિની બટો મજલ ચલાવો હળ ૬

મગનલાલ ચાંદલીયા

“એ... શે'રમાં કોઈ જતા ન...ઈ...એ શે'રમાં કોઈ જતા નહિ”—

એવા સાદ ગોકળ શા કારણે પાડતો હશે? શું એને ચિત્તભ્રમ

થઈ ગયો હશે? એવું તો કંઈ નહોતું. ગોકળ શહેરમાં

ગયો. શહેરનાં અમનચમન ભેયાં અને પાયમાલ થઈ

ગયો. એટલેજ એ જે બોલતો હતો, તે હતો એનો—

અ ન્ત ની દ

—૦૦—

લેખક :

બલવંત દવે

શેરીએ શેરીએ તે સાદ

પાડે છે : “...એ...શે'રમાં કોઈ

જતા ન...ઈ...શે'રમાં કોઈ

જતા ન...ઈ...! એ...શે'ર...

માં...!!”

ભૂંધમાંથી જીતેને કોઈ

આજ્ઞા જતાં વહેમાણને એ પૂછે

છે : “તમે શે'રમાં જાઓ છો ?”

એતરે જતા કોઈ રમોપિયાને એ રોડીને પૂછે છે :

“તમે શે'રમાં તો નથી જતા ને ?”

કોઈ હેઠમાં હસીને તો કોઈ એ મચકોડીને, એને સડું

કોઈ જવાબ આપે છે : “ના, બધું ના, તું એકલોજ

જા ને !!”

ગામતોડા કોનાથી ટેવાઈ ગયા છે. ફટલાય તો

એના પ્રત્યે દિલસોટા પણ ધરાવે છે. ફટલાઈ એની સાથે

વાત કરવા પણ બોલો રહે છે. પણ હાથ હજ એની

વાન દંગધડા વગરની.

અને વિચિત્ર તો એ છે કે કોઈ વાર તો ધોર

અધારી સતમાં પણ એ ટેકોએ ટેકોએ ને ખડકોએ

ખડકોએ જઈ જઈને સાદ પાડી આવે છે : “...શે'રમાં

કોઈ જા...તા...ન...ઈ...!!”

આમ ગોકળ અને ગામ વચ્ચે મેળ સારો છે.

હતાં પણ ગોમ પસે તો ગોકળની કિંમત એક પાગલ

સરખીજ છે. !!!

હું ત્યારે મારી કપડાંની પેટી

વ્યવસ્થા કરી રહ્યો હતો ત્યારે

મારા મામા આંખોને મને કહે :

“લે...ભાણુ! જટ કર હવે.

સાંજ બજવી, સવારમાં લે...હું

હાલનાં ધારો. આપણાથી તને

ઉઠાડવા માટે સવારના પો'રમાં

ઘાંટા નહિ પડાય !” કહીને

આજ્ઞા ગયા.

મેં ક્યારે આગળ આંખોને પાછા ફરતાં બોલ્યા :

એ લપ તો સાખી મળવાનીજ, તને પૂછે તો કે જે કે

અમે શે'રમાં નથી જતા એની સાથે માધાજીકે કરવા

કોણ નવડું હોય ? સમજ્યો !” કહીને ચાલતા થયાં.

મેં કહ્યું : “પણ એમ કેમ સામ્ય ?”

“અરે કેમ શું. વળી ? એ પાગલને ખીન્ને શો

જવાબ હોય ?”

મારા મામા કોરડામાંથી આજ્ઞા ગયા, પણ મને તો

વિચારોત્તા લોડા-ધેરા મહાસાગરમાં છોડી ગયા

હું ત્યારે રોજ સાંજે ફરવા જતો ત્યારે તેને

વિચારમગ્ન સ્થિતિમાં પેશા પૂલના ઉડા પર બેઠેલો

જોતો. એનામાં એક પચિટ્ટ પાગલપણાનું નહોતું અને

જ્યાંય ગામ એને પાગલ કહેવું હતું !

વિચારોની પરંપરાએ મારી નિંદા કોણ જાણે આપ

લોડા મૂકી.

— ફટલી શરિ વીતી છે તે બેઠા હું હજી ત્યાં પથારીમાંથી

ઝેડા થઈ, ત્યાં તો ગોકળની જૂમ મારે કાને એપડાંથી

હું એકાએક પથારીમાં પોંચે ખડો—પટકો મો.

આ ગામમાં આવ્યે મને આજ દોઢ મહિના પૂરા

થયા. વેફરાની રત્ના માળવા અહીં આવ્યો તો. વેફરાન

પકે થયેને મેં જવાની નેપાડી કરી.

અનેકોની ધૂણા, અનેકોની અવગણના ને અનેકોના તિરસ્કારને પાત્ર અનેકો આ ગોકળ-ગાંડી શેરડીએ શેરડીએ ને ગરીએ ગરીએ લોકોના હૃદયને જાણે કોઈ મહાભયથી સભળ રાખવા કયા બંને—કયા વિશ્વાસે તેલ નાખતે હશે ? કયા મહાસર્પે એના હૃદયમાં ફળાહણ એરે ભરી દીધું હશે ? અને દાહેલા, ખીજને એ અગ્નિવેળાઓથી ટાળતા બચાવવા, પોતાની માનવતાભરી કુરબ બજાવવા એનું હૃદય કણે કણે જાગૃત બની જતું હશે ! આ ગોકળ—ગોકળ ગાંડી છે ? કોણ કહે છે કે ગોકળ ગાંડી છે ?

મારા મગજમાં વિચારોની કડીઓ એક ખડી એક જાણે અલગિયનની માફક પસાર થઈ રહી હતી.

ને મારાથી કંઈક ધૂનમાંજ જરા વધુ સ્પષ્ટતાથી પાકી જવાયું : “ગોકળ ગાંડી ? કોણ કહે છે, ગોકળ ગાંડી ?

ત્યાં તો ગોકળની કાણુપલભરી ચીસ ફરી મારે કાને સંભળાઈ—તબ્બ નજીકથી—જાણે હું શહેરમાં જવાનો છું તે એ જાણી ગયો હોય ને હાલીયાલીને મનેજ કહેવા આવ્યો હોય તેમ ગોકળ મારી ખડકીએ આપીને પોકાર કરી રહી હતો : “શેરમાં કોઈ ખતા...નં...ધ...! એ શેરમાં કોઈ ખતા...નં...ધ...!”

અનાયાસે મારા પગ ખડકી તરફ ઊપડયા. ખડકીને ઉંચે આપીને હું ઊભો રહ્યો.

સ્મિતભરી રાત્રિ જાણે પૃથ્વી પર પોતાનો કાયમી વસવાટ લાવીને ઉતરી પડી હતી. નાની-ટચુકડી વાદળીઓ જાણે સંતાકુકડી રમતી, થડી ચંદ્રને ઢાંકી દેતી તો થડીમાં ખુલ્લા કરતી હતી.

શુભવણે નીકળગન, સપ્તર્ષિનો યુગ્મખો, આકાશ-ગંગાનો ધવલ પગથાર, હસું હસું થાપા દર દરના તેજસ્વી તારલા જાણે હાસ્યના કોશર કાલવી રહ્યા હતા.

મંત્રોની ગોદમાં સૂતા બાળકને અગીયરની મીઠી તરનો મગતો આસ્વાદ ભણે આ સુસ્મિતભરી માદક રાત્રીની પૃથ્વીને આપી રહી હતી.

અને એવા - કુદરતસંસ્કારો અનેકોનાં. વાતા-વૃક્ષમાં પછું ગોકળને પોતાની નિદ્રા વહેવડાવી હતી ?

કે કોઈ ભયંકર સ્વપ્નવત્ આકૃતિએ વળ્યે બનાવી હતી ? ગાંડી ગોકળ કું આનો સ્વપ્નમુખે કું રફોટ પાડે અરો ?

ખડકીની બહાર ઊભો રહી હું ધીમેથી બોલ્યો : “ગોકળ...”

અને ગોકળ જાણે મારી પડખેજ ઊભો હોય તેમ બધી બાલુથી સરકીને મારી સન્મુખ આવી ઊભો રહેનાં કહે : “કોણ લાણુભાઈ કે ?

હું આશ્ચર્યસહ ગોકળની મુખમુદ્રા નિહાળી રહ્યો.

તરતજ ગોકળ બોલ્યો : “લાણુભાઈ ! તમે ચ શું દેખાવતા ફરો છો ?”

મેં કહ્યું : “ના, ભાઈ, હું તો તારી ખૂંધથી અગી-ગયો.”

“તે તમે શેરમાં જવાનો છો ?”

મેં કંઈક અચ્ચકતાં કહ્યું : “હા...હા...જવાનો તો છું...પણ...કેમ...કંઈ ?” પ્રસન્નચક્ર દૃષ્ટિએ મેં તેના સામે નેત્રું.

—પણ ગોકળ ?

ગોકળ જાણે કોઈ ઊંડા વિચારમાં મહાસાગરને તળિયે જઈ પડેલા હોય તેમ મુખની રેખાઓ બદલી જમીનને નીચે નજરે એકાદશે નીરખી રહ્યો હતો.

મેં તેના હાથ ઢલાવી કહ્યું : “ગોકળ !”

ને ગોકળ પોતાની તકામાંથી જાગ્યો, એક ડાહ્યા માણસના જેવાજ સેલના ઝોળા મેં તેના મુખ પર બોલ્યો—અને જવાબ આપ્યા વગરજ ગોકળ વિચારે ચડી ગયો હતો ને ?

ગોકળ બોલ્યો : “તે તમે શેરમાં જવાનાજ !”

મેં તેના હાથ પાંખાળાં કહ્યું : “કેમ ભાઈ, તું આટલો બધો શેરથી ડરે છે ?”

ને જાણે ગોકળ હાસ્યજ કરતો હોય - કોઈ ખીલા-મણા દૃષ્ટિથી—તેમ એકાએક તેણે મારે સાથ લીધો. મેં ગોકળનો હાથ ગ્રાહીને તેને એકદમ પર ખેંસાડ્યો.

તેના વાંસા પર હાથ ફેરવતાં મેં કહ્યું: "તું મને કહીશ કે તું શા માટે બધાને શેરમાં જવાની ના પાડતો રહે છે?"

ગોકળ શું અવકાશમાં કોઈ વણ-બજાયા ભજવે જતાં બધાનાં ચિત્તામણું નીરખી રહ્યો હતો?

એક - કારકંડપુકા-વાચનાભરી દિગ્દિશને ગોકળ બોલ્યો: "તમે સાંભળ્યો, બાહ્યાભાઈ?"

"જરૂર, ગોકળ જરૂર!" મેં તેનાવાંસા પંખાળવે ચાલુ રાખીને કહ્યું.

અને 'ગોકળ બદલાઈ ગયો. કોઈ નવોજ પ્રાણુ એના અંજ અંગમાં વ્યાપી ગયો. એની આંખો તેજસ્વી બની ચમકવા લાગી. એનું અંગ-પ્રત્યંગ કોઈ અનોખી સ્ફુર્તિ અનુભવવા લાગ્યું. જાણે વધો પછી એના અવાજને હૃદયના ધમકારને સાંભળનાર વ્યક્તિ આજ એને હાથ લાગી. મારા ફક્ત સાંભળવાના હુકારમાં જ જાણે તેને વધેના અસતોષ કોઈ પરમ સતોષનું મુખપટું વૃત્તિભણુ આહવાન મેળવતો હતો.

ગોકળે મારો હાથ પોતાના બંને હાથમાં દબાવ્યો. જાણે રસનો ધુંટો ગળે ઉતરતો હોય તેમ અમીનો ધુંટો ગળે ઉતરતાં ગોકળે કહેવાનું શરૂ કર્યું:

"બાહ્યાભાઈ! ગોઝિયા બરેથી મારીને આગળીસ વર્ષનો મને આ ગામની ધરતીએ કર્યો. એમાં ન તો એણે કદી જાણ્યો જાણે માગ્યો કે ન તો મેં આપ્યો.

"ત્યારે આગળીસ વર્ષ પછી મારી મા કહે: 'જાણુ સાલ તો વડુ ઘેર આવવાની. હવે તારી છોકરમત છોડને ખેતીમાં કંઈક મન પોરનું. મુખે રહીને આ ધરતી માતાની સેવા કરીશ તો તારાં તો શું—તારાં છોકરાંનાં છોકરાં એ કોઈ દિ' જન્મ નહિ મરે. મા ધરતીની મેર આપણા ધર પર આવે દિ' લગી એવી ને એવીજ રહે છે."

"ત્યારે મારે કાંઈ એમાં કામ નહોતું! કહેનાં ખેતર ભેળવી દેવાં, કોઈની વાડ-વંડી તોડી-દોડી નાખવી, કોઈની વાડીનાં ચીલકાં મોડવાં; ને આવાં આવાં તો અનેક. પણ ભાઈ, મેં ધરમાંથી કદી ચોરી કરી ન હતી. ને એ ચોરીનો માત્ર પહું. અને સીમને સેટુ જેમનીજ ખાતા, આસડીએ ચોરતા તોય પૂણે... પૂણે સા વાજર-ડાને અવધવી દેતા — આ અમારો દાન-ધરમ.!!

"પણ... એ ચોરવાનો ને રખડવાનો જમાનો જાણે એકાએક પસાર થયો.

ગામના છોકરાં કહેતાં: 'ગોકળ આજ તો પેલી આંખડીએ જાડું છે.'

કોઈ કહેતું: 'ધૂવે ધુને નાંવા જાડું છે.'

તો કાંઈ કહેતું: 'અધ્યા કાળાં આતાનો તે શું વાડ થો છે—શું વાડ થો છે?' પણ ભાઈ, મારું મન એવી લલચામણી વાતોથી ખૂબેય ચળતું નહિ.

'કહેશો મને એવું કારણ?' કહીને ગોકળ મારી સામે નેહ રહ્યો.

એના ગાલ ફૂલી રહ્યા હતા. એના નાકનાં ટેરનાં ઉપસી આવ્યાં હતાં. મોઢું જાણે પહોળું પહોળું બન્યું હતું. પળે પળે એના મુખની રેખાએ હાઈ-માઘાં પસાર ખાઈ રહી હતી.

'કેમ ખબર લાખ?' પણ વખતના મારા મોનથી એ હતાશ થતો લાગ્યો એટલે મેં બોલી નાખ્યું

ને...ગોકળ બોલ્યો:

'હું.. હું.. મારી મારી...' ગોકળ શું ખરેખર કંઈ જાણતાં શરમાતો હતો?

'મારી વહુ... સમજુ... આણું વળીને આવી હતી. હું ત્યારે પરપરા એ તો કોણ જાણે? પણ મારી મા કહેતી હતી કે હું જાણુ નાનો હતો— સાન વરસનો— ત્યારે મારાં લગન કરી લીધાં હતાં. સમજવાને કારણુ તમે?' કહીને ગોકળ મારી સામે નેહ હવ્યો.

હું કંઈક હસ્યું મારું દબાવીને નીચું નેહ ગયો.

ત્યાં તો ગોકળે ફરી શરૂ કર્યું:

હા... અને હું સમજુને એવી તો હેરાન કરતો કે તે મારાથી ત્રાસી જતી. પણ તો ય એ મને કરજુ કહેતી નહિ.

'અને કાંઈ દિ' નહિ ને એક દિ' સમજુ કહે: 'તમે તે કંઈ વિચાર કરો છો? આમ રાતડાડે-બંદમાં ને ધરમાં પખાપાથયાં રહે છે તે ગામ આજુ-શુ' નાઈ કરે છે તેની તમને ખબર છે?'

‘મેં તેને હાથમાં આવી નાખતાં પૂછ્યું: ‘શું કહે છે? બાપલો ને?’

કોણ જાણે કેમ, પણ સમજીને ‘બાપલો’ જેવું ન ગમ્યો. મારા ગાલ પર એક હળવી ટાપડી મારતાં સમજી યોતી: ‘વહુલો!’ અને એકદમ દોડીને ફળિયામાં આવી ગઈ.

તે પછી તો સમજીએ મને કેટલીય ડાહી ડાહી શિખામણો આપી. અને ધીમે ધીમે મારે ગળે પછુ એ બધી ઉતરતી ગઈ.

‘ભાગવી વવાની અમારી જમીનમાંથી મેં એક કકડો ઘેર ગ્રામ્યો, હું ખેતરે જવા લાગ્યો ને સમજી લાતે આવવા લાગી. — આતું આતું બોલને મારી માયે બિચારી ખૂબ ખુશી થતી.

‘અને એક દિવસ તો અમે-એય જણાએ ભગવાનને એવી આર્થના કરી: ‘હે! ભગવાન! આજી સાત એવો વરસાદ દે કે મૂકી ફાટે એવો બાજરો અને.....!’ પણ બાઈ—

જોકળની આંખોમાં ત્રણત્રણિયાં આવી થયાં હતાં.

જોકળે આગળ ચલાવ્યું:

પાણીનું એક ડીપું’યે એ સાલ ન પડ્યું. બહુ જેવી કાળી કચડ ધરતી સામી ખાવા ખાતી હતી. હવું એટલું બીજ વારી નાંખ્યું. અને ખાવા સરખો એક કણ-હાણો ય ઘરમાં ન રહ્યો.

ને ગામ આવી થવા લાગું. સૌ શે’ર તરફ જવા લાગ્યાં. ને હું પણ ઉપડ્યો. સમજીને સારે લઈ જવાની મરજી તો ઘણી હતી પણ લઈ જવી કેમ કરીને? એ... ને...એને... મહિના રહ્યા હતા. એટલે દર મહિને ઘેર પૈસા મોકલવાનું નક્કી કર્યું. અને હું એકલો જ શે’ર જવા ઉપડ્યો.

‘શરૂઆતમાં તો શે’રમાં સારી મજૂરી મળતી લાગી. પણ આસપાસનાં ગામડાંમાંથી જેમ જેમ શે’રમાં માણસો ભરાવા લાગ્યાં તેમ તેમ મજૂરી ઘટવા લાગી. આખા દાંડાની મજૂરીમાંથી મારું પોતાનું પેટ માંડ લઈનું, ત્યાં ઘરે હું શું મોકલું? ને એમ વગર મોકલવેજ ત્રણ મહિના તો નીકળી ગયા.

‘ને એક દિ’ ઘેરથી કામળ આવ્યો. માડી માંડે લખાવ્યું હવું: ‘ભાઈ, ગમે તેમ કરીને તું વહુ-હોદશાં તેડી જા. અહીં દાખી થાય એ મારાથી નંધી ભેલાનું હું તો અંધ પડી પડી ગમે તેમ કરીને સખે-દાંડે દાંડા કાઢીશ.’

‘હું’ જઈને સમજી ને કાળિયાં (—) ને તેડી આવ્યો. કાળિયાનું મો ભેવા માટે તો હું ય ક્યારે તલ-પાપડ થઈ રહ્યો તો. પણ એ બંનેનાં પેટ કેમ કરીને ભરનાં એજ સવાલ હતો.

‘બિચારી સમજી! મારી ભેળી બેળીજ એ વેંતરૂં કરવા આવવા લાગી. જરાય વિસાચો નો’ ખાની— આજી બીજી હુકાળનું ગયું. મારી માને એક ટાપી પાઈ થે નહોતી મોકલી.’

‘આ વરસે’ તો જે કાંઈ ગામડામાં પડ્યાં હતાં, એ ય સૌ કાળિયાં ધાન મેળવવા કાઢી શે’રમાં આવવા લાગ્યાં. મનખા-દેલનાં તો જાણે શે’ર ભણી પીડિયામાં ઉભરણ્યાં.

મજૂરીનાં દર ઘટવા લાગ્યા. હું ને સમજી અમ ગય કમાતાં તોય ત્રણ પેટ પૂરું નહોતાં ભરાતાં.

‘...ને એમાં સમજીને મહિના રહ્યો. છતાં એ તો બિચારી મારા જેટલું જ કામ કરેરહતી. ને એક દિ’ માથા પર ભાર ઉપડીને ચાલતાં ચાલતાંજ એ ભોંય પર ભેસી ગઈ. તો દિ’થી હું અને કામ પર તો લઈ જતો હું એકલો સવારથી માંડીને સાંજ સુધી આંટા-ફેર કરતો ત્યારે માંડ રૂપિયા કમાતો. — એ એક રૂપિયામાં ત્રણ પેટ અને... નેમાંય સમજીની મુતાવડ... મારું મગજ ફરી ગયું. શું કરવું? ક્યાં જવું? ને એમાંજ તો મારો સ્વભાવ ચીંટિયો બની ગયો’ તો!

છેવટે તો હું ખૂબ કટાવ્યો. એ માંડી હતી— મુતાવડી હતી તો ય એકાદી બે વાર અને મેં મારી, પણ બિચારી દરક સરખો નો કાર.

‘યાકચો-પાકચો સાંજે ઘેર આવું’ ત્યારે કોંક દિ’ દાંડું ચૂલે ચડ્યું હોય તો કોંક દિ’ ચૂલે ટાપે બેળ! ઘરમાં એકાદ કણ દાણોનો હોય ત્યાં મુઠી તો એ બિચારી મરની-પડની પણ મને રાંધીને ખવડાવતી.

પણ જે દિ'... અને એજ પળે હું ઘરમાંથી બહાર ચાલ્યો જતો. હોટલમાં જઈને ખાઈ લેતો-પણ કાળિયા પો'ગળે વળજે ને? ખાતાં ખાતાં વધેલા ગાંઠિયાના ચાર દાણા કે ભજિયાનાં બે બટકાં કાળજમાં મારા કાળિયા સાથે ખાંધી લેતો.

પણ મારું મન ચક્કર ચક્કર ભગ્ના કરતું. મને આંસ એવે પડતું નહિ.

—પણ એક દિ' મેં એના એક ઉપાય શોધી લઉં. સહેલા ને સરતો. 'સસ્તુ ભાડું ને સિદ્ધપુરની ત્રા' હો !' — ફક્ત પાંચ આનીમાં એક ખાલી. પીધા પછી નિરાંત આખી રાતની. ન તો કંઈકનું દુઃખ મેનું કે ન તો કંઈકને કકળાટ સાંભળવો.

વધારે તો હું કદી પીતોજ નહિ. એકજ ખાલી પીતો. કેવી મજા! એ રાત શુભાખી પાણીમાં ભરી હતી? મેં એકજ ખાલી પાછળ મારાં આખા દિવસનાં થાક, દુખ, તરસ, કંદેરા, કંકારા સર્વ છુપાઈ જતાં.

હું જાણતો'તો કે એ પીણું સાફ નથી. સાફ પીધે એટલુંજ નહિ, કોક વાર તો મને પોતાનેજ એક તત્તુ' દુઃખ પેદા થતું. મારો ધરમ, મારી જાત, મારી મા, મા...રી...સમજ... ! ! બિચારી સમજ! એણે તો મને એકજ વાર કહ્યું : 'અરે આ તે તમે શું માંધુ' કે? જાત વટલાવીને... !' પણ મારા એકજ સીસપ્રદે મેનું જાલવું બંધ કરી દીધું. ત્યાર પછી એણે કદી મને મોટેથી ના ન કહી. પણ... આખો તો એની મારી માટે કંઈક કરગરી રહી હતી... શું માગતી હતી, તમે તણો છો ભણ્યાભાઈ? કહીને ગોકળ મારો સામે પાડી રહી.

મેં એના પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપ્યો.

ગોકળે ફરી આગળ ચલાવ્યું.

હું, માનતો હતો કે એક દિ' પસાર થાય છે, મીનો, ત્રીનો, ચોથો ને... નેતન્નિતામાં તો આજુ' વરસ આમ વધુ જશે. ને પછી ગામડે પાછાં ચાલ્યાં જશું... અને... પાછાં...

પણ સમજ હતું જ્યાં પધારીમાંથી ય બેડી થઈ

જાણે એ તે ક્યા ગયા ભવના' પાપની સગ્ન હોય પણ કાળિયાના. માતા એટલે તો તોજા! ખમા કરે માતાજી !' કહીને ગોકળે એ હાથ ભેજા.

'સમજી પધારીમાં પડી પડી મને કહે : 'આ કાળિયા માટે દાઢક કરવા તો બે પૈસાની કંઈક ચીજ લાવો. પણ શું લાવું? ક્યાંથી લાવું? હું ત્યારે કેવી મજૂરી કરતો હતો તે તો હુંજ જાણતો હતો. સમજીની એક સોનાની સેર, એના બાવડાનું કડું, અને એના પગના વેશ્વા તો ક્યારેના વે, સમજીને હજી એની ખગરે ય નહોતી પડી એમ, પેલા જેઠુભાના લાકડાં પાણીમાં ઉકળતા પાણીમાં મીઠું યોગળે એમ યોગળી ગયા'તા. હવે મારી નજર સમજીના જલ્લા ને કાનની ઝીણી વાળીઓ પર ક્યારની ફરી હતી. પણ એ કેમ કરીને— ?

ખાંધને જોતું'તું ને વેઢે જતાવ્યું. કાળિયાનું નામ ને મારું કામ. સમજીએ—લોખી સમજીએ વગર કંઈ પોતાના કાનની વાળીઓ ઉતારી આપી. ઘડીક તો ક—મન દેખાડ્યું. પણ... પછી તો ઘરમાં બેઠાં બેઠાં મારા પગ સળવળવા લાગ્યા. હું ઘરની બાર નીકળતો'તો ત્યાં સમજી કહે : થોડા દાણા પણ લેતા આવજો... એ દિ' ચાલે એટલા... ' હો' કહીને મેં હાંકારી મૂક્યું સીધા જેઠુભાની દુકાને.

જતાં વેંતજ જેઠુભાએ મારી ગળચી ટપાવી. આગલા પૈસા એના પાકી હતો એટલેજ તો! ચૂકતે હિસાબ કરીને દસ રૂપિયાની એક નોટ મારા હાથમાં એણે મૂકી. હું તો આંગોજ બની ગયો.

ત્યાં તો જેઠુભા તારકેયો : 'ડાચું ફાડીને સામું શું બોઈ રહ્યો છે? બીજો કોઈ હોત તો એટલા પાછા નો આપત! આ લાલ-પાણી-શાક-બકાલાની જેમ ઉધાર આપનારો આ જેઠુભાજ પાકેયો છે! બીજો જ તો ખચર પડે. લાલ મારીને લોંબ ભેગો કરી દે સમજીયો ?

'જેઠુભાની વાત સાચીજ હતી. દારૂડિયાને વળી દારૂ કોણ ઉધાર આપે? ચૂપચાપ હું એક બાંકડો પર ખેસી ગયો ને છેલ્લા એક મહિનામાં નહોતો પીધો એટલા-ઘરાઈને— દસેય રૂપિયાનો પી લીધો પછી મહેલો કાળિયા

“પણુ મારું જ્યાં ઘેન ઊતરે ત્યાં એના માથે સદાનું ઘેન માત.જના પ્રતાપે ચડી બેઠું હતું. તે દિ’ હું ઊભી કૂદીને રાધેા. હાથે કરીને રતન જેવો દીકરો ખોથો, પછી કેને કહેવું ? તે દિ’ મેં મનમાં ને મનમાં ફરીય ને ફરતીય ગોઠા વાળી પથ્થુ નકામી. બે દિ’ પછી ફરી હું તો હતો એનો જ.”

‘ને એ બે દિ’ પછી મેં સમજુના પગ પર હાથ મૂક્યો. સમજુએ વગર આનાકાનીએ જડા ને વેદલા ઉતારી આપ્યા. હવે સમજુના હાથ પર મારો હાથ મૂકતાં જવ નહોતો હાલતો. ચાર દા’ડા વિચારમાં ને વિચારમાં કાઢી નાખ્યા. પથ્થુ તલપ બૂંડી છે ભાઈ. છેવટે મેં મૂજતા હાથે જ્યારે સમજુના છલ્લા કાઢ્યા ત્યારે— દોરની જેવી હું મારતો તોથે સમજુની આંખમાં આંસુ ન આવતાં— એ સમજુની આંખમાંથી દડ...દ...ડ મોતીડાં જેવા બે આંસુ ટપપી પડ્યાં. ઘડી ભર તો મારો હાથ થંબી ગયો. ...પથ્થુ...પથ્થુ હું બહુ દુર તીકળી ગયો હતો..... બહુ ઊંડા ઊતરી ગયો હતો. એ આંસુની અસર મારા પરથી બીજીજ પળે ચાકી ગઈ. છલ્લા લઈને હું હાલતો થયે ત્યારે એ જૂની બે કાચની બંગડીઓ તેના માંદલા હાથે ચડાવવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કરી રહી હતી...!

‘પથ્થુ, ભાઈ, આ બહુ બહુ જાત્રા દિ’ ન ચાલ્યું. ખૂટવાનું હતું એ ખૂરી ગયું’. સમજુની બીજી-ત્રીજી સુવાવડના ભણકારો વાગતાજ હતા. એ માંદી હતી. ભૂખી-તરસી રહેતી હતી. પેટમાં બાળક હતું— કાણુ જાણુ એ ક્રમ જીવતી હતી એજ હું નહોતો સમજી શકતો. બે કે એ મરી જાય એમ તો હું નહોતોજ ધ્વંજીતો; છતાં ક્યારેક મારા મુખમાંથી શબ્દો સરી પડતા: ‘આ જાય તો હું પાપની લપમાંથી છૂટું!’

‘સમજુને પીડા આજ વધુ હતી. આખો દિ’ હું ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો. ગોઠું જોડીને એક ખૂણમાં પાથો રહ્યો. છેક સાંજે હું સમજુના પાટલા નજીક ગયો. સમજુ કણસતી હતી.

મેં કહ્યું: ‘સમજુ!’

‘પથ્થુ સમજુ તો પેટની પીડાથીજ આમ...તેમ...!

મેં ધીમે રહીને સમજુના નાક પર હાથ મૂક્યો. ને એ સહાણી બેઠી થઈ ગઈ.

‘સમજુ બરાડી બહી: ‘આ શું કરે જો?’

‘મેં તેને સુવડાવતાં કહ્યું: ‘સમજુ, આજ મ પાસે એક પથ્થુ પેસો નથી.’

‘આશ્ચર્યસહ સમજુ બાલી: ‘જવા...પ... પેસા’

‘મેં કહ્યું: ‘હા...બધાજ વપરાઈ ગયા!’

‘કાઢી આંખે એ મારી સામે જોઈ રહી.’

‘હાથિરીથી મેં કહ્યું: ‘આજે કંઈક તો આપા!’

‘પથ્થુ સમજુની આંખો કંઈક જુદુંજ બાળી ર હતી. આતાર મુખીમાં આ ખહેલીજ વારનો નકાર : સમજુ પાસેથી સાંભળ્યો. મને આશ્ચર્ય: ‘પથ્થુ થઈ, નવા પથ્થુ લાગી અને ક્રોધ પથ્થુ ચડ્યો. મારે ને ક્રોધને તો બ ભાઈજાંથી મધ થઈ હતી.

‘આજ દિ’ મુખી— છેલ્લા છ મહિનાથી તો બિ કુલ એમ કહો કે મેં મજૂરીજ કરી નહોતી. પણ આવતો એટલે સમજુ પાસે પેસા લેવાજ; અને બધ નીકળતો એટલે એ પૂરા કરવાજ.

‘પથ્થુ ભાઈ, જ્યાં રાજના રાજ-ભાંડાર પથ્થુ ખૂં જાય છે ત્યાં આ એક ગરીબની ખૂંપડી શું વિસાતમાં? ને તેમાં એક રતી ? બિચારી ક્યાં મુખી શોધ પૂરી શકે

‘પથ્થુ મેં મારી હદ વળોગી હતી. મોહાં કાઢનાં મૂજજ કાપ્યાં હતાં ને ? જે કાળ પર હું મહીને બેઠો હતો એના પરજ આત્યાર મુખી કુકાડો મારતો રહ્યો હતો આજ મુખી કુકાડા મારે સાખ્યા પથ્થુ હળવા—’

‘—પથ્થુ આજ મારો મગજ પરનો કાખુ હું ખોલ બેઠો...ને... ઉભો થતાં વેંત એક એવી પાટુ.....એના પેટ પર મારી કે.....’

‘મેં એના નાકમાંથી ચૂંક તો કાઢી લીધીજ હતી. ને એની એ કારમી ચીસ મારે કાને અથડાય ને પહેલાં તો હું રક્ત પાંચ વળગતા સુપરાઈના ટમટમિયાંના ચાંચનાં સાથે અથડાવ્યો.

‘તે દિ’ મેં ખૂબ પીવાનો નિશય કર્યો— ખૂબ પીવાનો. પથ્થુ કાણુ જાણે મારો હાથમાંથી પડેલોજ આંખે પડી ગયો. એ જગીન પર રૂખાચેકું લાસ પાળી જાણે

નિર્ભય-સજવળ-હાથ એવો મને આલાસ થયો.

‘હું’ પીડામાંથી દોડ્યો, સીધો ઘર તરફ. ત્યારે આવીજ ઘણેઈ રાત હતી. પછુ મને તો કોઈ ભય’કર બિહામણી ૧. જે રસ્તા પર થઈને હું હમેશાં પસાર થતો હતો. મને ભય’કર લાગ્યા. ખરેખર, શું બીતી હતી? ની બીક મારા પેટમાં ઘર કરી ગઈ હતી?’

‘હું ઘરની અંદર આવ્યો ત્યારે?

‘ત્યારે નવો મહેમાન-તેનો આત્મા તો આ દુનિયામાં આવ્યા પહેલાંજ ક્યાંય લીડી ગયો હતો. સમજી લાહી-લોહાણુ હાલતમાં બેઠાન’ પડી હતી. મારી આંખે તરખર આવી ગયાં. મેં પડતાં-પડતાં ભીંતના ટેકા લાધો. ધીમે ધીમે થા મૂકતો હું સમજીના ખાટલા નજીક ગયો.— જાણી સમજી હમણાં મને પાંખી નાખશે...હમણાં...’

કહીને ગોકળે એક ઊંડો નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

આંખોનાં પેપરમાં દખાવીને ગોકળે આગળ ચલાવ્યું.

‘સમજીને એની અંતઃકરી મુઠી હું સમજી ન શક્યો. મરતાં મુઠી મુંજો મેંદે સહન કરનાર સમજીના આત્માને મારો પાખી આત્મા પિછાણી ન શક્યો. સમજી ખરેખર સમજીજ હતી. સમજીના મૃત શરીર આગળ મારું મારું નથી પડ્યું ને હું’ ધન દઈને એના પર પડકાઈ પડ્યો.— એક પવિત્ર પૂજની સ્મૃતિ અર્થે’ પછુ એના સીમયાવેલા શાલ પર મારા દુર્ગંધકૃત હોઠ અડકાડું તે પહેલાં તો એ પડપડાળી પ્રકાશ અંધકારમાં ફેરવાઈ ગયો....!’

‘મારી બંને આંખો પર મેં નેરથી મારા બંને હાથ દાખ્યા, ‘પછુ...જાણી કાળિયો, પેતા’ નવો મે’માન, સમજીને કોઈ’ નવીન અપ્તિ-સ્ત્રાં પરિસ્થિત- રમજન-નૃત્ય કરતાં સર્વ’ મને ધેરી વહ્યાં. મારાથી બીકના માર્યા સીસ પડાઈ ગઈ.’

‘અને હું’ એ નૃત્ય-કુડાળમાંથી ભાગી છૂટ્યો. જીવ તઈને નહો... મૂડીઓ વાળીને ભાગ્યો...દોડ્યો પાછળ બેસા વગરજ દોડ્યો... દોડ્યોજ રાખ્યું....’

‘બીજો-હું’ અહીં’ રખડતો-રજળતો આવી પહોંચ્યો. ખડકીમાં પગ મૂકું ત્યાં તો એક ડાહ્ય સામું મળ્યું. એની વચમાં જઈને હું પડકાઈ પડ્યો. ‘મા’ બોલતાં તો મારી રાહ ફાટી ગઈ.

‘ત્યાં તો એક જણ ડાહ્યમાંથી બોલી ઊઠ્યો: ‘હા હા...તારી મા તને ગોતવા ગઈ છે...શે’રમાં!!’

‘ને હું ઊભો થઈને ખડકી તરફ દોડ્યો...’ ત્યાં તો એક વૃધ્ધ મને બાવડું ઝાલીને ઊભો રાખતાં કહ્યું: ‘મૂરખ, મા તો તારી પ્રભુતા ધામમાં ગઈ. પછુ જતાં જતાં કહેતી ગઈ છે કે ‘મારો ગોકળો-ગોકિયો પાછો આવે તો એને શે’રમાં જવા દેતા ન’ઈ’ સમજાવ્યો.’

‘ભાઈ, હવે હું કાઠ દિ’ શે’રમાં નથી જાવના!!’ કહીને ગોકળ ઊભો થયો.

પ્રભાતની ટશરો ફૂટતી હતી. આકાશમાં ગા અલોપ થતી હતી. સપ્તર્ષિ ક્યારનાયે આઘમી ગયા હતા. ચમત્તા તારત્રી જાંખા પડતા જતા હતા. કો’ પૂર્વાભિમુખેથી આવતી અદ્ભુત તેજશ્વરમાં અંધકાર વિલીન થતો જતો હતો.

—ત્યારે ગોકળ ઊડીને હાલતો થયો

મેં પૂછ્યું: ‘ભાઈ, ભાગ્યો કુમ?’

ગોકળ કહે: ‘આત્યાર મુઠી હજી’ ગોંદરે ક્યાં ગયો છું? કહીને વળાંક લેતા રસ્તા પરથી ગોકળ અદશ્ય થઈ ગયો.

એક ઊંડો નિઃશ્વાસ નાખીને હું ઊઠ્યો. હજી ઘરના ઉભરામાં પગ મૂકું ત્યાં તો ગોકળ ગોંદરે જઈને ગામને પ્રભાતના પડોરમાં સંભળાવતો હતો:

‘શે’રમાં કાઈ જ...તા...ન’ઈ! શે’રમાં કાઈ જ તા...ન’ઈ...!!’

દાદાની આગેવાની હેઠળ ગામમાં બધાએ સાફસૂફી કરી મચ્છરોને હાંકી કાઢ્યાં, ન માન્યા એક ચોધરી સાહેબ! ઘરની પાસેના ખાડામાં પાણી ભરાયાં, મચ્છર ગણગણ્યાં, મેલેરિયા આવ્યો અને ચોધરી સાહેબને સમંતયુ ગ્રામ સફાઈનું મહત્ત્વ

દરેક પહેલું

ગ્રામ સફાઈ

પાત્રો

દાદા :— એક સમાજ સેવક

ચોધરી લખસરાય :—ગામનો ચોધરી

પાંચ યુવક, એક બિમાર બાળક, ગામના રહેવાસીઓ વગેરે.

વાત પહેલેથીજ સાંભળી. હા તો આપણા દેશમાં પ્રથમ અત્યંત એક 'રામરાત્ર્ય' હોત.

પહેલો માણસ : 'સાતુ કહો છો દાદા, આજે તો બધું રામરાત્ર્યથી ઉલટુંજ છે'

દાદા : 'હા ભાઈ, આજે વર્ષોનું આવે છે અને શરદઋતુ આવે છે, પણ નથી કાઢવ દર યતો કે નથી ખાડા કેકરાં ફીક યતા. ખાડાઓમાં ટૂર ટૂર પાણી

ભરાયેલું રહે છે. લોકો તેમાં ધૂળ અને માટી નાંખે એટલે કાઢવ થાય છે અને પછી તેમાં મચ્છરો પેદા થાય છે.'

:પ્રયોજક:

હરીશ નાયક

બીજો માણસ : 'દાદા, બધા રોગો મચ્છરોને લીધેજ થાય છે ?

દાદા : 'હા ભાઈ, મચ્છરોજ બધી બિમારીઓના ફાત છે. રોગ એના ખભા પર બેસીને આવે છે. એટલા માટે તો મચ્છર આપણને પ્રેમ કરે છે. મચ્છર કોઈ દિવસ બેઠલાવ રાખતા નથી, બધાને. સરખી રીતે પ્રેમ કરે છે. અને આપણને લોભાવતા માટે ગાયન પણ ગાય છે.'

(બધા હસી પડે છે)

દાદા : 'અરે! તમે લોકો હસો છો? તમને લોકોને ગાયન બહુ ગમે છે? તદિ? પણ મચ્છરનું એજ ગીત તો બિમારી લાઈ આવે છે. ભાઈઓ'

એક યુવક : 'અમે જાણીએ છીએ દાદા! અમને કાઢીને એનું ગીત ગમતું નથી. અમે કાઈ એના ગાયનને

૧ રોજપર ગામની એક ચોપાળનું દશ્ય. એ તરજી પાથરેલી છે. એક બાળુ જાડને અરેલીને એક માટી તરીઓ પણ મુકેલો છે ત્યાં એક આગળ પડતી વ્યક્તિ બેઠેલી છે. ગામના બધા માણસો એને દાદા કહે છે. અત્યારે દાદા રામાયણ વાંચી રહ્યા છે. એટલા પર વીસ પચીસ બાળકો, યુવકો, વગેરે બેઠા છે)

દાદા : સરિતા સર નિર્મળજલ સોહા, સંત હૃદય જસ ગત મદ સોહા, પંક ન રૈલુ સોહા અસ ઘરની, નીતિનિપૂણ નુપ કું જસ કરની.

ભાઈઓ, શ્રી રામચંદ્રના વખતમાં ચોમાસા પછી નકુળ કેવી મુંદર બની જતી હતી, એનું વર્ણન તુલસીદાસજી કરેલું છે. ત્યારે નદી અને તળાવોનું પાણી કચના બેનું સ્વેચ્છ બની જતું હતું, કાઢવ અને કીચકડું તો નામ નિશાન રહેલું નહિ. કાઢવ અને કીચકડ યતાં તદિ એટલે મચ્છરો પણ ઉત્પત્ત યતાં નહિ. અને મચ્છરો ન લતા એટલે કોઈ માંદુ પણ પડતું ન હતું.

એક માણસ : 'ખરેખર દાદા, એ તો રામરાત્ર્ય હતું રામરાત્ર્ય !'

બીજો માણસ : 'એટલે રતો આપણા આંખીલ રામરાત્ર્યની વાતો કલા કરતા લતા.'

દાદા : 'બિમાર બાળુ' કહેતા તો લતા, પણ કાણ સાંભળતું હતું એનું? દિન્દુરના તતા લોકોએ એ બાળુની

ચાલતા નથી. અમે તો ઝીને અને ઝીના ગાયનને મિત્રાવીએ છીએ.

બીજો યુવક : 'હા દાદા, અમે ઝીનો નાશ કરશું.'

દાદા : (દર્શીને) 'નાશ કરશે? કેવી રીતે નાશ કરશે? વાતો કરીને?'

ત્રીજો યુવક : 'નહિ દાદા, અમે કામ કરીને, મહેનત કરીને, બધા ખાડા પૂરી દઈને મચ્છરોનો નાશ કરીશું.'

બીજો યુવક : 'હા દાદા અમે ટેકરાઓ ખાદીશું, અને ખાડાઓ પૂરીશું.'

દાદા : 'અને કાદવ પાડેલીના ઘર આગળ નાંખશે, નહિ?'

બીજો યુવક : 'નહિ નહિ દાદા, કાદવ પાડેલીના ઘરની પાસે નહિ કાદવ તો જંગલમાં નાંખી ચલાય. અમે કાદવને દૂર દૂર વસ્તીથી ધણે દૂર નાંખી આવીશું.'

પહેલો યુવક : 'અમે કાદવ કીચડ, માખી મચ્છર, બધાને દૂર નસાવી મૂકીશું.'

દાદા : 'તો પછી શબ કોની લુગો છે? સાડાં કાપો મોટે મૂરત ભોવાની જરૂર નથી હોતી ભાઈઓ, ચાલો, આપણે આજથીજ કામ શરૂ કરી દઈએ,

બધા ભેગા થઈ: દાદા, અમે તૈયાર છીએ.'

એક ગામના રહેવાસી સૌ

એક બીજાના પાર છીએ.

(બધા જરૂરીથી તૈયાર છે. પાછળ એક માણસ રામા-વણુ સંભાળે છે.)

(પહેલો પડે છે)

૨૨૫ બીજું

(રેલ્વે પર ગામની એક સડકનું દરજ્જો. ઘરની સામે મારીના હગલા છે. જગાએ જગાએ ખાડાઓ પડેલા છે. તેમાં પાણી ભરાયેલું છે. પાણીપર મચ્છરો મચ્છરો છે. આજ વખતે દાદા અને આઈક ટુપકો પાવથ,

કોદળી, તગારા, વગેરે સાધનો લઈને આવે છે. પાવડાથી કાદવ ઉપાડાય છે અને તગારામાં નખાય છે. તગારા લઈ લઈને વાડફરેતી યુવકો તૈયાર છે અને આવે છે. ત્યાંથી આવતાં જતાં માંહુસો આ લોકોને નવાઈ પામતા ભેડુ રહે છે, અને જ્યાં ના ત્યાં હીલા રહે છે.)

દાદા : "જુઓ ભાઈ, ચોધરી લ'પરચાવતા ઘર આગળ ફેટશે મોટો ખાડો છે. ચાલો ઝીને પાણુ આપણે પૂરી દઈએ."

એક યુવક : 'હમણુંજ દાદા, ચાલો'

બીજો યુવક : 'નહિ દાદા, અમે ઝીના ઘર સામેના ખાડો નહિ પૂરીએ'

પહેલો યુવક : કેમ?

બીજો યુવક : 'કાદવું તે ગાતાનાં જાતને મોટો સરખાય સમજે છે, તે અમને ધણી વખત દેશન કરે છે.'

પહેલો યુવક : 'હા દાદા, એ છે તો ચોધરી'

દાદા : 'એ ગમે તેવો ભલેને હોય, પણ આ ખાડામાં ચોપાના મચ્છરો કોઈ પાણુ જાતના ભેદભાવ વગર બધાને સરખી રીતે માંદગી વહેંચી આપશે. જ્યારે એ મચ્છરો કરડતા હોય ત્યારે નહિ લુગે કે આ ચોધરી છે કે આ દાદા.'

પહેલો યુવક : 'દાદા ખડું કરે છે. મચ્છર ભો નહિ મરે તો નુકસાન બધાનેજ થશે'

બીજો યુવક : ખરાબર છે

ત્રીજો યુવક : 'તો ભાઈ, રોઝાઈ કેમ ગયા. ચલાવો કામકાજ આગળ.'

ચોથો યુવક : 'ચાલો, પહેલ હુંજ કરું છું.'

દાદા : 'શાગરા! તમે લોકો અહીં ખાડો પૂરો. કે જરૂર પેલી ગાણુ ધ્યાન આપું છું.'

(દાદા તૈયાર છે. પાવડાઓનું કામકાજ શરૂ થઈ ગયું છે. એકાએક શેરખેડાર થાય છે, ત્યારેજ ચોધરી ઝડપથી અંદર આવે છે.)

બોધરી: (મુસ્સામાં) 'આ શું છે? હું...તમે અહીં શું કરો છો?'

(કોઈ જવાબ આપતું નથી. સૌ પોતપોતાનું કામ કરે છે)

બોધરી: (વધારે મુસ્સે થઈ બેંચથી) 'અરે હું પૂછું છું તેના જવાબ કેમ કોઈ આપતું નથી? તમે લોકો આ શું કરી રહ્યા છો?'

પહેલો યુવક: 'ખાડા પૂરી રહ્યા હીએ. દેખાતું નથી?'

બોધરી: 'એ...! મને આંધળો કહે છે? નારા મનમાં તું શું સમજે છે? હું પૂછું છું તમે બધા ભગી છો ભગી. ખાડા પૂરતાં તમને શરમ નથી આવતી? હુનિયાનો ધરમ ભેદ કરવા બેસા છે કે શું?'

બીજો યુવક: 'ધરમ ભરમ અમે કંઈ જાણતા નથી. બાપા તુલસીદાસે રામાયણમાં કહ્યું છે ને કે...'

બોધરી: (એકદમ) 'અરે તુલસીદાસના દીકરા, ચુપ મરને! મને ધરમ શીખવાડના આવ્યો છે? જાણ, તારે ધર ચાલવા માંડ. ખાડા પૂરી દેશો તો કચરો શું ગરજમાં ભરીશું? પિશાબ કપાં કરીશું?'

(બધા હસીપડે છે)

ત્રીજો યુવક: 'બોધરી સાહેબ, કચરો ગરજમાં નહિ. પણ જંગલમાં નાંખી આવવામાં આવે છે'

ચોથો યુવક: 'અને પિશાબ કરવા માટે એકડી બનાવે.'

પાંચમો યુવક: 'અને રહી છેકરાના હાજતની ની વાત. હવેથી એમને માટે બાજરનો પ્રયોગ કરવો પડશે, તમારા છેકરાઓ કંઈ નાના નથી!'

પહેલો યુવક: 'હા, તમે બે એમ નહિ કરો તો મચ્છર તમારી સાથે અમને પણ કરડશે'

બોધરી: 'એ...! મચ્છર કરડશે! અને તે પણ તને! અથવા ખાડા તારા ધરે આગળ છે કે મારા? અને

બધારે મને કરડશે ત્યારે હું બેમુ લઇશ. આ પચાસ વરસથી બેતો આવ્યો છું, બેસા! પેલા દાદાએ તમારા લોકોનું ભેજું બેપાડી મુક્યું લાગે છે. હું કહું છું, આવ છે કે નહિ અહીંથી. નહિ તો...'

બીજો યુવક: 'હા નહિ, ખાડા પૂર્યા વગર અરે અહીંથી કોઈપણ સંભોગમાં જવાના નથી...'

બોધરી: 'શું કહે છે? નથી જવું એમને! હું કહું છું, આ જમીન મારી છે મારી.'

ત્રીજો યુવક: 'અમારે તમારી જમીન નથી મેમકતી પણ એ જમીનને ગંદી રાખીને આખા ગામમાં ફેલાયો ફેલાવવાની આજી પણ અમે નહિ આપી શકીએ.'

બોધરી: 'એ...! શું કહ્યું? તમે આજી નહિ આપી શકો! તમે...અથા આપશો? આ જમીન મારી છે મારી, મને ફારે તે કરીશ. તમે કોણ આવ્યા વચે દખલ કરનારા! હં...! મોટા ગામસાઈના ટેકેદાર અને બોધરી દાર! ખજાદાર ને આગળ વધ્યા છે તો...'

ચોથો યુવક: 'હું જ આગળ વધું છું, બે. શું કરી લેશો તમે?'

બોધરી: 'આગળ તો વધી બે. બે તારું માથું નહિ ફેડી નાંખું તો...'

પાંચમો યુવક: 'તો બે. ફેડી નાંખો માઈ માથું.'

(તે યુવક આગળ વધી જાય છે. બોધરી પછુ મારા-મારી કરવા માટે લાથ ઉઠાવે છે. ત્યાં જ દાદા આવી પહોંચે છે.)

દાદા: 'શું થયું? શું થયું?'

પહેલો યુવક: 'દાદા, બોધરી અમને ખાડા નથી લરવા દેતા.'

દાદા: 'કેમ?'

બીજો યુવક: 'કહે છે જમીન મારી છે, એની ઉપર પણ મુકશો તો માથું ભાંગી નાંખીશ'

દાદા : 'જમીન એની છે' ?

બીબે સુવક : હા દાદા.

દાદા : 'એ વત કાયદાની દૃષ્ટિએ તો જરાબર છે. પણ એની જમીન ઉપર હુક કરી શકીએ નહિ. ઓધરી સાહેબ, અમે તો તમારી અને ગામવાળાની ભલામી માટે આ કામ કરીએ છીએ. તમે નહિ માને તો તમારી પછુ યાદ રાખો, એક દિવસ તમારે જરૂર પડતીલું'.

ઓધરી : 'જોયું જશે ત્યારે, મોટા આપ્તો છે સિખા આપનાં. પસ્તાયું પડશે ત્યારે પસ્તાઈયું. પછુ તને મિલે દોઢ હાપછુ કરવા બોલાવ્યો.'

દાદા : 'હું તો તમારો સેવક છું', ઓધરી સાહેબ કસો થ માટે થાવ છે? આંત્રો ભાઈઓ આદો. વિશ્વાસ પ્રમા, આપજી આ ખાડો જરૂરીથી પરી દઈયું.'

ઓધરી : 'મિત્ર ખાડા પૂરવા આવ્યા હતા. હ', તમારા જેવા તો સોને સાક નોઈ નાંખ્યા. મને પછુ બીજાના જેવો દાહી મવાલી સમજ્યો છે? ઓધરી છું ઓધરી હા...

(પડો પડે છે)

દૃશ્ય ત્રીજું

(પડોલા દૃશ્યનું સ્થળ. દાદા રામાયણ વાંચે છે સાંભળતાઓની સંખ્યા પડોલા કરતાં ઘણી વધારે છે.)

દાદા : 'મન કુરૂપ, તન સુદર કેસે વિયભરા કનક ઘટ કેસે...'

એક અવાજ : 'દાદા...દાદા...'

દાદા : 'કોણ છે? જુઓ તો ભાઈ, કોણ છે?'

(ગભરાયેલો હોય તેવો એક સુવક પ્રવેશ કરે છે)

સુવક : 'દાદા, કોલેશો-!'

દાદા : 'કોલેશો! કાને કોલેશો થઈ ગયાં?'

બીબે સુવક : 'કોલેશો! નહિ નહિ, અમારા ગામમાં કોલેશો નહિ આવી શકે.'

પડોલા સુવક : 'દાદા, ઓધરી લ'પટરાવતા છોકરાને બેરથી બે આડ થઈ ગયા, અને ઉલટી પછુ.'

દાદા : 'આમ અને ઉલટી તમે બોલોને આવ્યા છો?'

પડોલા સુવક : 'હા દાદા, બીલકુલ ખાણી ગયાં ગામ.'

દાદા : 'એ તો બીબા કોઈ કારણને લીધે પછુ થાય'

મડોલા સુવક : 'દાદા, ઉલટી પછુ...'

દાદા : 'ઉલટી પછુ થાય. મેલરિયાની તો મોસમ ચાલે છે, પીત પછુ ટોઈ શકે છે. પછુ ગભરાશો નહિ ભાઈ, હું હમણાં જ આવું છું. મારી દવાની પેટી લાવે તો!'

સુવક : 'ભલે દાદા, આસો.'

(સુવક પેટી ઉપાડે છે.)

બે ત્રણ જણા : 'અમે પછુ આવીએ છીએ'

દાદા : 'મિત્ર માણસની પાસે બીડ કરવી સારી નહિ. તમે લોકો અહીંજ બેસો. હું હમણાં જ આવું છું.'

(દાદા બાથ છે. પડો પડે છે.)

દૃશ્ય ચોથું

(ઓધરીના ધરની અંદરની આસરીનું દૃશ્ય. ધરની વસ્તુઓ વેરવિખેર પડેલી છે. એક બિમાર માણસ મીસો પાડે છે. ગંધ પછુ ઘણી આવે છે. છોકરાના ખાટલાની આસપાસ વીંટળાઈને ધરનાં માણસો રડી રહ્યાં છે. ત્યારે જ દાદા પ્રવેશ કરે છે.)

ઓધરી : [રડતાં રડતાં] 'તમે આવી ગયા દાદા! મારા છોકરાને જીવ્યાને! બોલતો પછુ નથી.'

દાદા : 'ગભરાવ નહિ ઓધરી સાહેબ. હમણાં જ ભેટ છું એને. ક્યાં છે એ?'

ચોધરી: 'આ બાળુ, આવો દાદા. અરે! ખસી જાવ બધા અહીંથી, આધા ખસો. દાદા આવી ગયા છે.'

[દાદા દરદીને તપાસે છે]

દાદા: 'તાવ જરા વધારે છે, ચોધરી સાહેબ. એને પિશાબ તો અચાપર આવે છે ને?'

ચોધરી: 'હા, દાદા.'

દાદા: 'એને ટાલ વા'તી હતી?'

ચોધરી: 'હા દાદા.'

દાદા: 'ચોધરી સાહેબ ગભરાશો નહિ, મેલેરીઆ છે. દવા આપું છું. એક ભાગ અચાપર જ આપી દો અને બીજા કલાક પછી આપજો. સાંજ કુધીમાં તાવ ઉતરી જશે.'

ચોધરી: 'એને સાફ તો થઈ જશે ને?'

દાદા: 'હા, એકવાર તો જરૂર સાફ થઈ જશે.'

ચોધરી: 'એકવાર...'

દાદા: 'હા, ચોધરી સાહેબ મેલેરીઆ અચાપર તમારા ઘરની સામે જ રહે છે. એની મરજી પડે ત્યારે એ અંદર આવી તમને હરણ કરી શકે છે.'

ચોધરી: 'ઓ...હા! સમજ્યો. તમે ખાડાની બા...તમાં કહી રહ્યા છો નહિ?'

દાદા: [હસીને] 'હવે તમે સમજ્યા. એ ખાડા જ આવી જાતના રોગોનું જન્મસ્થાન હોય છે.'

ચોધરી: 'તો, એ ખાડાને તો હું અચાપર જ પૂરી દઈ છું.' [અંદર જઈ આવેલા એને તમને લઈ આવે છે]

દાદા: 'ઉભા રહો, ચોધરી સાહેબ. તમે એકવાર નહિ આપજો બધા મળી એ ખાડાને પૂરી દઈશું.'

ચોધરી: 'નહિ નહિ દાદા, હું એકલો જ એ ખાડા પૂરીશ. હું એકલો જ, મારી જાતે.' [ચોધરી પાવડો લઈ આડો પોઢવા મંડી પડે છે. કેટલાક લોકો નવાઈ પામતાં એને નોંધ રહે છે]

દાદા: 'અરે ભાઈજી, નોંધ મું રહ્યા છો?'

કેટલાક યુવક: 'તેવાર છીએ દાદા અને તેવાર છીએ'

એક મામતા રહેતરી સૌ,

એક બીજના યાર છીએ'

ચોધરી: 'હા, એક બીજના યાર છીએ'

યુવકો: 'મુખદુઃખતા છે. સાથી સર્વ'

જન્મ-મરણના યાર છીએ'

ચોધરી: 'હા, જન્મ-મરણના યાર છીએ'

[એતજોતામાં ચણા બધા યુવકો ખાડા પૂરવા મંડી છે. કેટલાક યુવકો તમારો લઈ આમથી તેમ જાય છે. બીજા ધીમું પડે છે. પાછો પડે છે.]

* શ્રી વિષ્ણુ પ્રભાકરના એક નાટક કેપરથી

બાળ વિભાગ

કામણગારી કોયલ

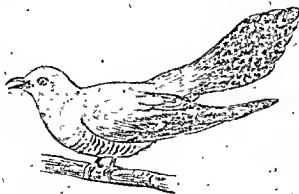
શિયાળાની કડકડતી યાદ યોગસરી રહી છે. અને ઠંડા - મીઠા તરફેણ વેસનતનું આગમન દર્શાવી રહ્યો છે. વાતાવરણમાં ઉષ્મા છે, નવી તાજગી છે, તરવરાટ છે. પાનખર ઝલતું ફુંકાં જેવાં શબ્દોમાં વૃક્ષો ઉપર નવાં લીલાં પર્ણોની રક્ષરો ફરે છે, આંખે મોહાર ખીંચે છે. મધમાખીઓ ચલુચલુ છે. મંદમંદ પવન વાય છે. અને દૂરદૂરનાં વૃક્ષોમાંથી તમારા કાનને ચમકાવતો મીઠો, તીજો, અવાજ આવે છે ... ફૂં ઉ ઉ ઉ ... ફૂં ઉ ... ઉ ... ફૂં ... ઉ ... ઉ ...

શાંતો અવાજ હશે એ? ક્યાંથી આવતો હશે એ? એની તપાસ કરવા તમે જ્યાં જશો ત્યાં તો એ અવાજ બંધ થઈ જશે જાણે કંઈ જાન્યું નથી એમ માની. વૃક્ષોની ઘડામાં તમે આગળ વધશો ત્યાં ફરી અવાજ સાંભળાશે. ફૂં ઉ ... ઉ ... ઉ ... ફૂં ઉ ઉ ઉ ઉ તમે આંખો, આંખડી, પીપળ, આસો પાલવ બધેજ ફરી વળશો. પણ ક્યાંથી એ અવાજ આવે છે તેની તમને ખબર નહિ ખરે. માત્ર ફૂં ઉ ... ઉ ... ઉ ... ફૂં ઉ ... ઉ ... ઉ ... ઉ ... મધુર સંગીત તમારા કાનમાં જુગુપ્સા કરશે. બહુ વખત સાંભળ્યા પછી તમને

ખબર પડશે કે એ તો કોયલનો અવાજ છે. પણ કોયલ ક્યાં?

કોયલ તો, ઉરે ઉરે આંખાની ઘડામાં હશે. એ એનાં ગાનમાં તરૂંત હશે. કાંઈ એને જુએ છે કે નહિ, કાંઈ એને વખાણુ છે કે નહિ, કાંઈ એનાં ગીતમાં આસક્ત છે કે નહિ, એની કોયલને પરવાજ નહિ હોય, એ તો સવારે, બપોરે, સાંજે કે રાતે પોતનું મધુર ગીત ફેલાવ્યાજ કરશે.

કોયલ વસનતનું પક્ષી છે. વસનતની તાજગીનાં, ધોયનતા ચંચળતાનાં એ ગીતો ગાય છે એટલે એને 'વસનત વૈતાલિક' પણ કહેલાક કહે છે. કોયલ જેવું બેફિકર, બેજવાબદાર પાખી પણ કદાચ બીજું કોઈજ નહિ હોય. કોયલને

માખાની જરૂર નહિ, અન્ન્યાની પણ જરૂર નહિ! એમંદ આતંદની મરેતી એજ જાણે કોયલનું ધ્યેય! વરસાદ આવે તે પહેલાં કીડી કણ એકઠાં કરી લે. દિવસ ઉગે અને ચક્રી ચલુ ગોતવા બંધ. પણ કોયલને કંઈ એવી ઉપાધિ ખરી? એ તો એમ જ કદાચ અનમાં

માનતી દશે. “વખત આવે થઈ પડશે સઘળું :
આજ તો ગાઢ દશે!” અને એટલેજ કદાચ
એ પોતાનાં છંડાં રાત દિવસ વૈતરૂં કરી કરીને
પેટે ભરતી અને ઢગલાબંધ છંડાં સેવતી કાગડીના
માળામાં સેવવા મારે મૂકી આવતી હશે. અને
કાંગડી પણ કેવી પરગણું, કે એવું વૈતરૂં
કર્યાજ કરે.

કોયલ કાળી છે તે છતાં ખડુજ કામણગારી

છે એવું કામણ ખાસ કરીને એના મધુર ગીતમાં
રહેલું છે. કોકિલાના કંઠને કવિઓએ અનેક
સુગંધી ખંખળ વખાણ્યા છે. એ કંઠમાંથી જે
માધુર્ય નીતરે છે તે અનુપમ છે. કોયલ ભલે
દેખાંવડી ન હોય, ભલે એ બહુકરી હોય પણ
એના કંઠમાં જે લાવણ્ય રહેલું છે જે અનુપમ માં
મધુરતા રહેલી છે તે કારણેજ એ સૈકાઓથી ન
અમર રહી છે.

બાળ સપનાં

મને લાધે સપનાં ભાતભાતનાં, હાં જે મને,
હાં હાં જે મને, લાધે સપનાં જાત જાતનાં !
એની વાતો કરવામાં આવે મજા જે, મને...

જાણે કીધો ઘોડો મેં બગરથી,
ઉપર બેઠો ઉમંગે સવાર થૈ,
કેવાં ખુદકુક ખુદકુક એનાં કૂદણાં જે મને ..

ઘોડો કૂદે ને યાજ એની ઉછળે,
મારું હૈયું થું નાથે પળે પળે,
લોંચ ધૂળના ધૂમાડા ઊડે ઘણાં જે મને .

ચમ્પો હું જે — કર્યો એક લટકે,
જાણે સરકસ કરવાનો થયો ચટકા !
ઘોડે ઊભો થયો બહુ તાનમાં જે મને .

એથી લાગ્યો મુજ પાય તણે આંચકો !
એણે તેજ તોખાર પણ ચમક્યો !
સાથે બંદા દડબાંડ્યા ત્રેદાનમાં જે મને...

માથું ફરકું ને લોહીરેલ ત્રાલી,
ઊભા થઈને મેં કાળી સંભાળી !
આંખ ખુલી — તો લાંબો બિઝાનામાં જે મને..
પડી ગમત ઘભેરી એ ચાદમાં જે મને...

“ મધુરક ”

મયના પ્રવાહમાં

ગયા મેં માસની સાતમી તારીખના રોજ મહાત્મા
જી. લાલજી દે. હાઈસ્કુલમાં એક વાસ્તવિક સંમે-
લ યોજવામાં આવ્યું હતું. તે પ્રસંગે પ્રમુખસ્થાને મુખ્યજના
ભાષાપ્રધાન શ્રી. વૈકુંઠલાલ મહેતા હતા. પદ્મવિભોજના
દર્શક અધિકારીશ્રી આ. કાર્યક્રમનો વિનિયોગ દર્શ-
કોના પ્રચાર અર્થે કર્યો હતો. બીજા બે સભ્યો
ઘાટફેર અને કુરુલામાં અનુક્રમે શ્રીમતિ ઇન્દુમતી શેઠ
અને શ્રી. નાયક નિમ્બાલકરના પ્રમુખસ્થાને ગેજવા
હતા. ઘાટફેરમાં ક્રાંતિયુ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને કમાન્ડ-
પોસ્ટ આપવામાં આવ્યાં હતાં. ત્યારે કુરુલામાં જાવ-
બનિક સત્તાવારપણી, મહાપૂજા યોજવામાં આવી હતી.
આ બંને પ્રસંગે મોટી જાહેરની એકઠી થઈ હતી.
અને તેનો પણ દર્શકો અધિકારીશ્રી લાલ લીધા હતા

શ્રદ્ધા અને સાધના

ભરૂચમાં તા. ૯મી મેએ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ કાર્કની
પરિસ્થિતિ તપાસવા, અટે એસિસ્ટન્ટ ઇન્સ્પેક્ટર જન-
રલ એલ. પેરિસે એક પરિવ્રત્તિ યોજાઈ હતી. જેમાં જેલ્લા
ફેસિસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ, જિલ્લાના આયકારી તથા દારૂબંધી-
ખાતાના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ, દારૂબંધી અધિકારી હોમલેન્ડ આ
કમાન્ડન્ટ અને જિલ્લા કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખ વગેરે
હાજર હતા. આ પરિવ્રત્તિ, દારૂનિષેધની નીતિ વગેરેના
ફેટલાક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. ૧૯૧૬ ના
માર્ચ સુધીમાં ભરૂચ જિલ્લામાંથી દારૂની બરીનું રૂપાંતર
કેન્સલ કરવામાં આવશે એ જાતની બાહેધરી જિલ્લા
કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખે આપી હતી.

દારૂનિષેધની અસર આમજગના સામાજિક જીવન
ઉપર ઈજાબતી પડે છે તેની ચિકિત્સા કરાં અટે
આમેદ મહાલ અને વાગરા તાલુકાના ફેટલાક સરકાર
ઉપરના ગામો પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં. આપ્રત્યેક
ગામમાં દારૂબંધી અંગેની રીલમ બતાવવામાં આવે હતી.
અને એકજ વિષય ઉપરની રેકોર્ડો બતાવવામાં આવી
હતી. વાગરા તાલુકાના પંખજી ગામે મળેલ એક
સભામાં જિલ્લા કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. યશકેર
એ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

ભરૂચ જિલ્લાની પ્રશસ્ય બાહેધરી
પંચમહાલના સંસ્કાર કેન્દ્રોની પ્રવૃત્તિ
સોલાપુરમાં મદલકુસ્તીની હરિકાંઈ
પ્રાદેશિક વૈધપરિપદનો શુભ નિર્ણય

મુખ્યવૈભવની અભિવૃદ્ધિ

ચરખીપળા વિભાગમાં બીડ અને બીજા પછાત
વર્ગના લોકોનો સંપર્ક સાધવામાં આવ્યો હતો. દાદીપાડા
તાલુકાના સોરિયા ગામમાં રાજવીપળાના આદિવાસી
સેના સંઘના મંત્રીશ્રી આશરે એક હજાર માણસોની
એક સભામાં દારૂનિષેધ અંગે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.
એજ રીતે પંચમીપળા ગામમાં આશરે પાંચેક હજારની
સંખ્યામાં મળેલી એક સભા સમક્ષ ફેટલાક સમાજ-
સેવકશ્રી વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં. વળિયા તાલુકાનાં
ફેટલાક ગામોમાં પણ આવી સભા ભરવામાં આવી હતી.
ભરૂચમાં તા. ૧૪ મી મેના રોજ જિલ્લા કોંગ્રેસ
શ્રી. રમેશ દેસાઈના પ્રમુખપદે બીડોની એક સભા મળી
હતી. દારૂબંધી એ કેવળ એક આશીર્વાદ છે. એ
જનનો દાવ એ સભામાં પસાર કર્યો હતો. સંપૂર્ણ
દારૂનિષેધ દ્વારા શુભ અને વૈભવની અભિવૃદ્ધિની સાધના
કરવા અટે કોંગ્રેસે શ્રોતાઓને વિનંતિ કરી હતી.

શુજરાત ખાતેના માનાક દારૂબંધી વ્યવસ્થાપક
શ્રી. અલ્પનાલાલ એ તા. ૭મી થી ૧૧મી જુન દરમ્યાન
સાગરકાંઠા જિલ્લામાં પ્રવાસ કર્યો હતો. એ દરમ્યાન
એમણે તલોદ, પ્રાંતીજ, મોડાસા, ધનસુરા, કાસણ,
બીમપુરા વગેરેની મુલાકાત લીધી હતી અને તે તે સ્થળે
દારૂનિષેધની વ્યવસ્થા અંગે તપાસ કરી હતી.

પંચમહાલના સંસ્કારકેન્દ્રો

પંચમહાલ જિલ્લામાં ચાલુ માસ દરમ્યાન ખાત્રીસ
સભાઓ યોજવામાં આવી હતી. તે પૈકીની ચૌદ
સંજોગોમાં મેળાદળ પત્રિલાસીટી વાન-તરફથી તેમજ દારૂ-
બંધી અંગેની પ્રચારગાડી તરફથી જુદી જુદી રીતે
જવાવવામાં આવી હતી. અને એમાં લોકોએ સારી
સંખ્યામાં દારૂની આપી હતી. પંચમહાલ જિલ્લામાં
હાલમાં અષ્ટ સંસ્કારકેન્દ્રો કામ કરી રહ્યાં છે તે પૈકી
માં ચાર સંસ્કારકેન્દ્રો તરફથી ચલવામાં આવે છે અને
આખીનાં ત્રણ

રા મંત્રી થી આ હ્મી તે લ

(રૂપે: નં. ૧)

(મેડકેટ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોરા, ભુ, લીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાંખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાંઠ નિદ્રા આવે છે.

બધી ઝડતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિંમત:—સત્રી બાટલીના રૂ. ૩૫, નાની બાટલીના રૂ. ૨.

ટપાલથી મંગાવતા રૂ. મોટી બાટલી માટે રૂ. ૫-૫-૦ અને નાની બાટલી માટે રૂ. ૩-૦-૦

(પેકીંગ અને ટપાલ ખર્ચ સહિત) મોકલવા. વી. પી. થર્ડ નથી.

રા મંત્રી થી યોગા શ્રમ

“ઉમેશશામ” ૨૭ વીન્સન્ડ સ્ટ્રેટ નં. ૧૨ હાદર (G. I. P.) મુંબઈ, ૧૪

પ્રગટ થઈ ચુકેલ છે

પુ નર્જ ન્મ

ત્રિપુટી

(દાર્શનિક અંગેની બે વાર્તાઓ)

(દાર્શનિક અંગેની ત્રણ નાટિકાઓ)

: લેખક :

: લેખક :

મહાલાદ બ્રહ્મભટ્ટ

ધનસુખલાલ મહેતા

કિંમત ૦-૨-૦

કિંમત ૦-૪-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

મુંબઈ રાજ્યની દારૂબંધી સમિતિ

આદ્ય કર્મ હાઉસ

ફર્ટ, મુંબઈ - ૧

દાર્શનિક સમિતિનાં પ્રકાશના

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દાર્શનિક અંગેના સાહિત્યમાં હાંખા વખતથી રહેલી જરૂરતને પૂરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાબાસાહેબ ખેર, ગૃહમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આબકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રબોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યંજ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દાર્શનિક અંગેના સચળા સંશયોનો સંદેશો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાલિદ સાઈકાનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતીય જોડેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત :

લેખક : શ્રી મનુભાઈ સુખલાલ શાહ ; ૫૯ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦ ગામડામાં બહુજ આજી શ્રમે અને આજી ખરચે લાગતી શકાય તેવી દાર્શનિક અંગેની નાટિકા

(૩) દાર્શનો દવ :

દાર્શના દેવતાનાં તાંડવને ચિત્રીકૃત કરતાં અને દાર્શન્યાનું કર્ણુ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી. ઉમાશંકર ભેળી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સ્તોત્ર કાવ્યોનો સંગ્રહ કિ-૦-૨-૦

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દાર્શનિક અમલમાં આવતાં મનુરજીવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી :

(બે નવલિકાઓ) શ્રી સેવાનં અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દાર્શના અનિષ્ટને સ્પર્શતી બે નેત્રક-વાર્તાઓ; ૫૯ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાઈનો વિજય :

(બે વાર્તાઓ) ૫૯ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦. શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી સીનારામ શર્માની દાર્શન્યાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) ઉઠતી ઘડીએ :

લેખક - શ્રી ધનસુખલાલ મહેતા : બહુજ આજી મહેનતે લખતી શકાય એવી દાર્શનિક અંગેની એક સચોટ નાટિકા

(૮) અવ્યથના :

ગુજરાતનાં પ્રયોગશીલ કવિઓની મઘનિષેષ અંગેની ત્રીસ કાવ્યકૃતિઓનો નવો સંગ્રહ ૫૯ સંખ્યા ૩૨ કિંમત ૦-૪-૦

તમારી નકલો વી. પી. ચી મંગાવો

મુંબઈ રાજ્યની દાર્શનિક સમિતિ

આદેશ કસ્ટમ હાઉસ, કોથ, મુંબઈ-૨

મંચ છે, જેમાં તેના સિદ્ધાંતો વિવેચન છે. નાનકડાંદોઓ અને ઘડપંથીઓ તથા શીખો પણ તેને સુર તરીકે માન આપે છે.

“કબીરના અનુયાયીઓ અધિગ્રહિત રહેતા નથી, અને શાંત હવન શુદ્ધારે છે. વિભન તેમને પ્રિતના કવેકરો સાથે સરખાવે છે.”

કબીરજી સંબંધી આટલી થોડીજ વાતો નોંધીને હવે અમે તેના અમૂલ્ય ઉપદેશમંથી એક નવી મહિરતમાલા અમારા વાચનાશ્રોત્રોને આપવા સારૂ પ્રવૃત્ત થઈએ છીએ —

“કબીર કૃતા રામકા, માતી નામ ધરાય ;

ગલે બિચ દારી રેમકી, ગિત બેચે તિત બાય.”

અર્થ રૂપ છે. નમ્ર શક્તિ હજી પોતાની નમ્રતા વધારે પ્રગટ કરે છે :—

“દાસ કહાવન કેન હય, મેં દાસનકો દાસ ;

અમ તો એસા હો રહું, ખંદિ તલેકી દાસ !”

જનતરી કણુક સુર વસ્તુઓમાં મુખ સમજવારને કબીરજી કહે છે :—

“હુકે મુખકો મુખ કહે, માનવ હય મત મોહ ;

જગત ચખેના કલિકા, કહુ મુખમેં કહુ જોદ.”

જગત કાલનું ચલેલું એટલે ખોતક છે, જેમાંના કેટલોક મોહમાં ચવાતે હોય છે, અને આકીના જોળામાં પડેલા હોય છે.

“આપ્યા હય સો બાયગા, રાજા રંક ફકીર :

કોઇ સિદ્ધાસન ચક ચલે, કોઈ બંધ જાત જંજીર !”

કોઇ રાજગાદી ભોગવીને, તો કોઇ બંધીખાને રહીને, પણ સૌ જવાના છે. અને તેટલા માટે કબીરજી ચેતાવે છે —

“જાગો લોકો, મત સોચો, ન કરો નીંહસે ખ્યાર :

જેસો સપનો રેનકો, એસો યહ સચાર !”

પણ મરણ એટલે શું ? કાણ મરે છે ? કબીરજી સમજાવે છે —

“મરૂં મરૂં મુખ કોઈ કહે, મેરી મરે બવાય .

મરના થા સો મર જુક, અમ કોન મરેહિ બાય ?”

હુનિયામાં સૌ કોઇ કહે છે, કે ‘હું મરું છું’ ‘હું મરું છું’, પણ કબીરજી તો બધાએ મરતી નથી. કાણ કે જે મરવાનું હતું, તે બધું મરી ગયું. ત્યારે બીજી શું રહ્યું, કે તે મરી બધું ?

* સારખાના —

“યા નિદા સર્વ મૃતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી ।

ચક્ષ્યાં જામરતિ મૃતાનિ સ્વા નિદા પદ્યતો મુનેઃ ॥

અર્થ. — “જે સર્વ જીવંતી રાત્રિ છે, તેમાં સંજમી જાગે છે, જેમાં જીવો જાગે છે, તે જોનાર મુનિને રાત્રિ છે.”

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.

હરી એ વિચારને વધારે રૂપક રૂપમાં મૂકે છે :—

“અન મુવા, માયા મુદ્ધ, મરણ મુવા સરીર;
આવિનાશી તે ના મરે, તુ ક્યું મરે કબીર ?”

એથી પણ આગળ ચાલીને કબીરજી એક વધારે મહત્ત્વનું સત્ય બતાવે છે :

“જીવતસે” મરના કાલે, જો મરે જાણે કોય :
મરને પહેલે જો મરે, કુલ ઉજિયારા હોય !”

આ દોહરા ઉપરથી લગ્નકાળે પ્રથમ કરનારા નિશ્ચિત અને દ્વિતી વિક્રમોને પણ બહોળા ઉપદેશ મળે તેમ છે. કબીરજી પરજી પહેલાના જે મરણની વાતે દરેકે, તે સ્વાર્થ પ્રમનાના અકાંક્ષાર્તુ મરજી છે

વળી, જાણે આપણનેજ કહેતા હોય તેમ, કબીરજી કહે છે —

“અમહુ તેરા સાખ મિટે, જો જગ માને હાર :
ધરમે કમીઝા હોત હુય, મો ઘર જાનરહિ હાર !

અર્થ — “જો તું એમ સમજે, કે જગતમાં મગલી બધી ફતેહો હારજી છે, તો તારી બધી જગતોને છેડે આજેજ આવી જાય. માટે આ તારા ઘરના જે આરામગી આસી ગદી છે, કદિશોની જે ખેતવાણુ થયા કરે છે, તેને તું બાળી થકા ! કારણ કે —

“ધર જાલે ધર ઊમરે, ધર રાખે ધર બપઃ*
એક અચખા દેખિયા, મગા કાલકો આય !”

આ પ્રકારની વાણીને આપણા લોગ “અવજ વાણી” ના નામથી ઓળખે છે. ધર બાળ્યાથી ધર ઉમરે છે, એ ખરી વાત છે, પણ જે વર બગે છે તે જુદું છે, અને જે ઉમરે છે તે જુદું છે. જે ઉમરે છે તે આત્માનું જીવન છે, અને જે બગે છે તે અદ-ધરનું. મરણના જીવન માટે કબીરજી કહે છે —

“સૂડી ઉપર ધર કરે, ઝિખકા કરે અહાર,
કોય લીનકો કયા કરે, આઠ પહર હુશિયાર !”

પણ આ “સૂડી ઉપર ધર” કરવાનો ઉપદેશ આપનાર મહાત્માનું હૃદય સ્વાસ્થ્યથી સરપૂર છે. જાણે કે હાલના વખતને માટે કહેતા હોય તેમ કબીરજી કહે છે —

“જલતી આઈ વાંડી, બરખન લાગા અગાર;
ઊંઠ કબીરા ! દાર જા, દારજી હુય સંસાર !”

અને ઇશ્વર સંસારીઓને તે કહે છે —

* સરખાવે. —

“He that findeth his life shall lose it and he that loseth his life for my sake, shall find it,” Matthew, II 39 —

અર્થ — “જો જીવન જીવે છે, તે તે જીવે, અને જે માગે ખસત પોતાનું જીવન છુડે છે, તે તે સંસારે” માત્તી, ૧૧ ૩૯.